De werken van Vondel
Deel 3. 1627-1640

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk , B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn. en L. Simons

bron
J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn. en L. Simons (eds), *De werken van Vondel. Derde deel 1627-1640*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1929

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

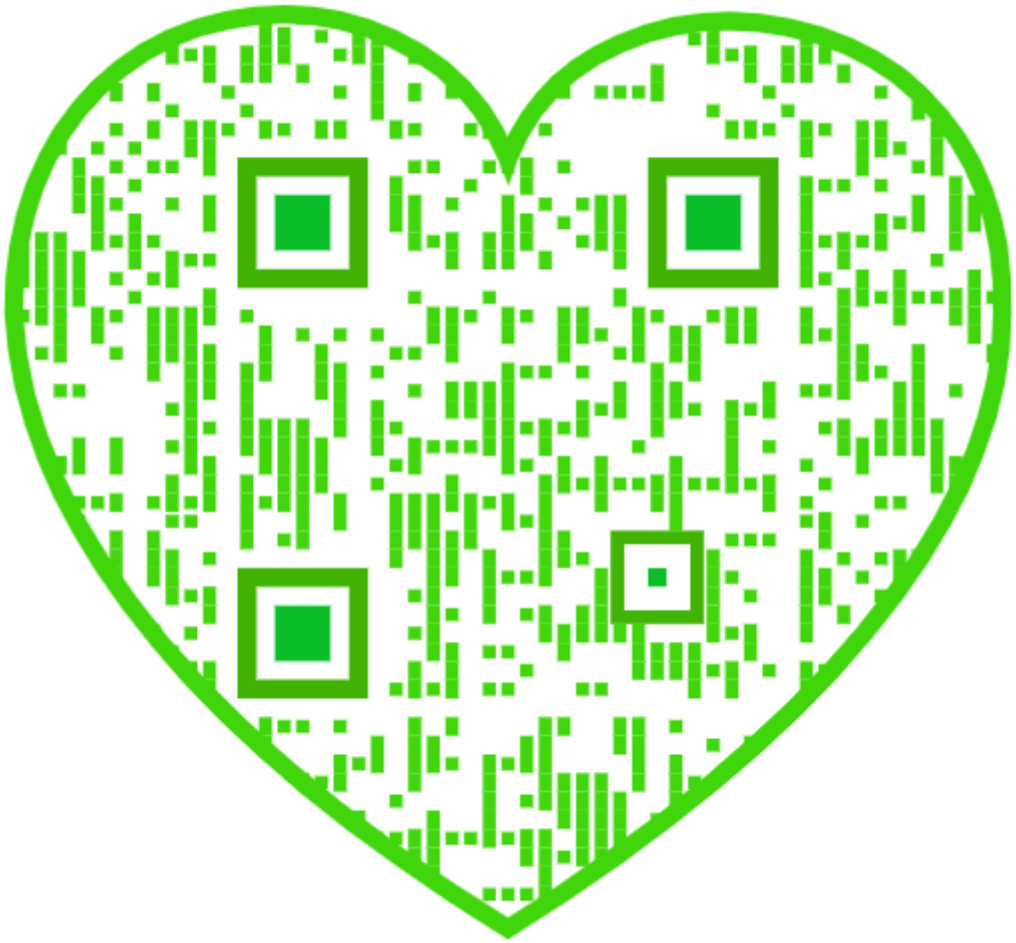

HVGO H. GROTIVS SYNDER ROTTERDAM
CONV ORD: HOLL: ET WESTFR: QVONDAM DE LEGAT: REGIS
ÆTAT SVÆ
Dehostium cæli, quod ure Batauia mater
Horret: et Sanè credis se peperisse Iovi
Talem oculis, talem ore tulit se maximus Hugo.
Instar erat Somnus, cætera Dei.

Hugo de Groot Prent van Delff naar M. Miereveld

Het leven van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck
III 1627-1640

VONDELS hekeldichten, evenals *Palamedes* en *Hecvba*, blijken nog sterk onder den invloed der klassieken te staan. Naast Seneca, las hij Horatius, en vooral Juvenalis. Het waardige begin van *Roskam:* 'Hoe koomt, doorluchte Drost', bevat een weerklank van 'Qui fit, Maecenas', den aanvang der eerste van Horatius' Satiren. Ook in streven en bedoeling van *Roskam* en *Harpoen:* het prijzen van het verleden en den goeden ouden tijd, de hekeling van de ondeugden en gebreken des tegenwoordigen, van de verdorvenheid en omkoopbaarheid der tijdgenooten, van het bederf in den godsdienst door den strijdlust der predikanten, voelen we den geest van Juvenalis.

Als zijn broeder Willem, op zijn Italiaansche reis in 1625, zich wil verdedigen tegen het verwijt van Joost over te groote uitgaven, weet hij dan ook geen krachtiger argument te kiezen dan een aanhaling uit Juvenalis, die blijkbaar tot Vondels geliefde lectuur behoorde: 'Censorem strenue sub initium agis, et in te jam quadrat: tertius e coelo cecidit Cato'. (In het begin van je brief stel je je aan als een harde tuchtmeester, en op jou is wel van toepassing: een derde Cato is uit den hemel komen vallen).

Wellicht antwoordt Willem door dit halfvers van Juvenalis (Sat. II, 40) op een door Vondel aangehaald vers van dezen dichter met betrekking tot de vermeende verkwisting van den reiziger, zooals er zoovele te vinden waren bij den Romeinschen dichter, die steeds weer de overdaad te Rome hekelt.

Maar de scherpe, oorspronkelijke satiricus is Vondel geworden

door den drang der omstandigheden in de godsdienstige verwordingen en den kerkelijken strijd. ‘Facit indignatio versum’, gevoelde Vondel met Juvenalis: en verontwaardiging over de ontaarding van wat hem van jongsaf heilig was geweest, deed den dichter naar de hekelpen grijpen.

Een van Vondels vroegste hekelverzen (1627) brengt de Palamedes-veroordeeling nog in herinnering. *Een Niew Lietgen van Reyntgen de Vos* bespot Reynier Pauw, den voorzitter van Oldenbarnevelts rechters, wiens zoon Adriaan, Vondel had willen uitleveren, toen de Fiscaal in Den Haag hem had opgeëischt. Het geestige stukje klinkt als een late wraakneming, en hier als weerklank op de middeleeuwsche satire ‘Vanden Vos Reinaerde’. Ook bij den *Rommel-pot vant Hane-kot* schijnt den dichter dit geestige dierenepos voor den geest te hebben gestaan. Ook hier spreken en handelen de dieren om de menschen te parodieeren. De naam Coppen van de hen behoort tot het epos, en is door den dichter hier aan den haan gegeven, dien Hanekop voorstelde.

Beide hekeldichten hooren bijeen, want ze zijn in denzelfden geest geschreven, en niet alleen verwant door de Reynaert-herinnering, maar ook door de feiten, die zij hekelen. In den *Rommelpot* (1627) was Pauw reeds gewaarschuwd, dat hij ook een beurt zal krijgen, als hij ‘zijn wegen niet betert’, want iedereen is op Reintje verstoord. En in hetzelfde jaar kwam reeds het *Niew Lietgen* los: ‘Nou iens van 't loose Raintgen | Ghesongen dattet klinckt!’ De oud-Burgemeester Reynier Pauw, sterk ijveraar voor de Contraremonstranten, en ook door Vondel verafschuwd wegens de veroordeeling van den ‘Advocaat’, wordt daarin gehekeld als de vos, die aan de ‘vrije Amstelboeren’ hun mooie kakelbonte hen had ontroofd, die dagelijks een gouden ei legde; namelijk ‘'s lands welvaart’. De boer dacht: Reintje is een echte Geus, maar hij heulde met de Calviniste predikanten en bevorderde de twisten. En toen Pauw niet als Burgemeester was herkozen, zei hij tot de boeren: ‘kiest mij eerst heerschap’ (burgemeester); maakt mijn zoon baljuw, en stelt nieuwe Schout en Schepenen aan, dan zal ik mijn woord tegenover je houden. Maar de Amster-

dammers doorzagen Pauw en herkozen hem niet, wat Vondel in fijne hekeling aan de kaak stelt.

Nog geestiger is de *Rommelpot*, die de predikanten duchtig doorhaalt wegens hun onderlingen naijver en geschillen, waarbij zij hun eigen persoonlijke meening en gezag boven het godsdienstige belang stellen. Na Maurits' dood werd tegen de Remonstranten minder hatelijk opgetreden, en hun godsdienstoefeningen werden door de overheid oogluikend gedoogd. Zoo hadden zij een vaste vergaderplaats ingericht in een huis nabij den Montalbaanstoren. De predikant Adriaan Smout toonde zich hierover het meest verbitterd en deed van den kansel ophitsende woorden klinken: indien de overheid niet strenger de hand hield aan het uitroeien der ketterijen, ‘soo sullen de kinderen, jae, de steenen van de straat den Heer daerin dienen’. En zijn opruiende voorspelling werd maar al te spoedig bevestigd, want op denzelfden dag, 13 April 1626, werden de Remonstranten in hun vergadering uitgescholden door de straatjongens en door het gepeupel met steenen geworpen. Zelfs werd een godsdienstoefening verstoord en het huis geplunderd, doch afbraak voorloopig voorkomen door het krachtige optreden van Majoor Hasselaer en zijn mannen. Maar de menigte ging niet uiteen voordat een slachtoffer onder de oproermakers was gevallen; en den volgenden dag, toen het kerkhuis onbeschermd was, trokken de plunderaars er weer heen en braken het af tot op den grond toe.

Na dit tumult werd de *Rommelpot* gedicht. De namen en het uiterlijk van de predikanten Smout, Cloppenburg, Trigland en Hanecop, de raddraaiers van deze twisten, gaven Vondel een gereede aanleiding voor zijn spotverzen. Trigland, blozend van gelaat, en hoogmoedig van aard, het ‘Kalkoensche Haentje’ genaamd, en Hanecop waren door hun eigenaardigheden al bijzonder aangewezen voor een satire, en het ligt voor de hand, dat Vondel hun twisten voorstelde als een hanengevecht. Heel geestig weet de dichter met de namen der predikanten te spelen, en ze ieder een rol te geven in 't Hanenkot, of den Amsterdamschen kerkeraad, het Consistorie. De tegenpartij bleef het antwoord niet schuldig en

ging Vondel te lijf met pamfletten als: *Den omgekeerden Rommelpot van het Arminiaens Prinsmoorders Rot*, en *'t Geuse Lierepijpjen op den Amsterdamschen Rommelpot*.

Gewoonlijk wordt het als iets eigenaardigs beschouwd, dat een dichter als Vondel zich te buiten ging in scherpe, soms platte hekeldichten. Maar hij was toen geen uitzondering bij het 'genus irritabile vatum'. De felle antwoorden van zijn tegenstanders bewijzen dit. Satire en ironie zijn steeds karakteristieke eigenschappen geweest in onze volksuitingen. Werd het oude verminkte beeld van Pasquino te Rome behangen met de spotverzen op Paus en Overheid, die pasquillen vinden we terug in onze hekeldichten, die op losse blaadjes voor de ramen der Amsterdamsche boekwinkels te zien waren, en waarop menige poëet het waagde zijn tegenstanders in politiek of rederijkerij belachelijk te maken.

Sedert de geuzenliedjes, om niet vroeger terug te gaan, behoorde in Holland het spotdicht tot de volkspoëzie, naast den volkshumor, die op het tooneel tot uiting kwam. En met de 'Geuzenliedboekjes', zijn de vier deelen van de *Nederduitse en Latynse Keurdichten, By een verzamelt door de Liefhebheren der Oude Hollantse Vryheit* een opmerkelijke bron van oud-vaderlandsche schimp- en spotdichten, al is de vorm verzwakt, en wordt de inhoud niet meer bezield door den gloed, die in de oude geuzengezangen oplaait.

Speelde ook in Vondels Zuid-Nederlandschen aard veel gezonde spotlust, de zachtmoedige dichter verandert op eens in een fellen hekelaar. Tegenover den predikstoel, waarop de dominees hun banvonnissen uitspraken, was Costers Duytsche Academie de tribune, vanwaar Vondels uitdagende verzen weerklonken. De stichter kwam weldra op den achtergrond; want, na de aanvankelijke samenwerking van beiden, werd Vondels invloed overheerschend, zoodat hij spoedig als de leider van de Academie werd beschouwd.

Niet in een satirisch treurspel, als Costers *Ifigenia*, waagde Vondel het nu zijn hekelingen te uiten; want de gevolgen van *Palamedes* maanden hem aan tot voorzichtigheid. Trouwens niet meer dan

twee vertalingen, *Hippolytus* naar Seneca in 1628 en *Sofompaneas* naar De Groot in 1635, vormen Vondels dramatisch dichtwerk in de jaren van de hekeldichten. Een sneller vliegende, en zekerder kwetsende pijl was voor hem de satire. Hij leefde immers zelf te midden van het godsdienstige treurspel, dat de predikanten hem te aanschouwen gaven, en nam er een levend aandeel in.

Uit het *Welkom*, waarmede Vondel Huygens had ontvangen in de Academie, blijkt reeds welk een voorname rol hij daar speelde. Die invloed deed hem zijn geestelijke superioriteit gevoelen, en in 1629 liet hij een uitdagende prijsvraag drukken, waarin de theologische kwesties der laatste jaren werden samengevat, quasi om ze tot oplossing te kunnen brengen, maar in werkelijkheid slechts dienende om het twistvuur nog feller aan te blazen. Vondel richtte zijn oproep namens 'D'Amsterdamsche Academie aen alle poëten en dichters der Vereenighde Nederlanden, Liefhebbers van de goude Vryheyt'. Geen vrede werd er door gesticht; maar de meer dan vijftig antwoorden brachten zulk een heftig tumult teweeg in de wereld der theologen en poëten, dat al de oude veeten weer werden opgewekt. In de platste en vuilste taal gingen de vechters elkander telijf. De Academie werd een 'Kakademie ofte Guytschool' genoemd en Vondel, Coster en de 'Academieheeren' tot 'opeters ende dronckaerts, liefhebbers van de volle kannen' uitgemaakt.

Bijzonder tegen Vondel gericht was een 'Anagramma', of letteromzetting, die evenals het geheele antwoord, vermoedelijk terecht op rekening van Trigland wordt gesteld:

> Nu is, *Joost van Vondelens,*
> Wijs en heylich dunckend mens,
> In u naem bevonden,
> Sooje siet,
> Datje hiet,
> *Sotje vol van Sonden*.

Dit lokte weer een verweer van Vondel uit, niet minder fel, en gericht tegen Gommer en de 'eeuwichdurende slemp-sinoden', waarin ook Trigland als 'Kalkoentjen aerts-bacchant' nog een veeg kreeg, en eveneens op een 'anagramma' werd onthaald:

‘Iapick Priaep, Ick paei Priaep’, dat bij den spotnaam op Vondel weinig geestig klinkt. Brandt vergist zich door Jacob Cats achter Iapick Priaep te zoeken, die toch geheel buiten de kwesties stond.

aant. Bekend is het verheven antwoord, dat Tesselschade op de vraag van de Academie inzond; ook Vondels oude vriend Cornelis Gijsbertsz Plemp liet zich daarbij niet onbetuigd. De stroom van hatelijke en vuilaardige pamfletten werd evenwel zoo groot, dat de Regeering van Amsterdam in April 1630 den verkoop der verzamelde antwoorden nadrukkelijk verbood, daar zij waren ‘streckende tot vermeerderinghe en voedinghe van den haat der ingesetenen deser landen’.

Intusschen werd de strijd tegen de predikanten, van de pasquillen, weer op het tooneel overgebracht, en kwam in 1630 Costers oude *Iphigenia*, wat opgeknapt en met een nieuw tooneel verlengd, in de Duytsche Academie weer op de planken. Een der spelers had zich den blozenden, opgeblazen kop van Trigland gemaakt. Natuurlijk gaf dit aanleiding tot nieuwe scheldpartijen tegen de Academie, waarbij Otto Badius zich zóó opwond, dat Vondel in een nieuwe satire hem aan de bespotting prijs gaf als: *Een Otter in 't Bolwerck*. In dezen titel koos de dichter een toen gebruikelijke uitdrukking voor ‘een geruchtmakende zaak’, of een ‘Amsterdamsch standje’.[1)] Blijkbaar een herinnering aan het geraas van een otter, in een bolwerk of omheining gevangen, en toepasselijk op Otto Badius, wiens opruiende preeken denzelfden indruk gaven.

> Het quijl dat loopt hum uyt sen mongt,
> So schelt hy d'Acadeemy,

dichtte Vondel, en hij brengt nog in herinnering de opvoering van ‘Costers Iphigeen’ en de plundering van het bedehuis bij ‘Monckelbaen’, terwijl hij ook eenige insinuaties op het particuliere leven van Badius ten beste geeft. De predikanten zwegen niet stil en Vondel kreeg een zeer persoonlijk liedje met verdacht-

1) Zie o.a. Dr. Leendertz' uitgave van Hoofts *Warenar*, vs. 1087:

> ‘Wat redjement is daer veur de deur? wie leyter dus en kryt?
> Hier moet een Otter int Bolwerck, of een baers te gallen wezen’.

(Gedicht in 1617).

makingen van zijn gedrag te lezen in de versmaat van zijn *Otter*, getiteld *Honden wt de Kerck*, dat wil zeggen: mannen als Coster en Vondel, die de kerk beschimpen in de predikanten, moeten als honden uit de kerk worden gejaagd.

Door de aanvallen van de tegenpartij opgehitst, werd Vondel steeds bouter in zijn strijd tegen de woelige predikanten, en al wie hem tegenstonden in kerk en politiek.

Den oppervlakkigen beschouwer moet het een raadsel toeschijnen, wat dezen eenvoudigen doopsgezinden koopman wel mag hebben aangespoord om zich zoo midden in het strijdperk te werpen, waardoor het te voorzien was, dat hij schade in zijn zijdehandel, moeilijkheden met zijn geloofsgenooten en verdeeldheid met zijn naaste verwanten te weeg zou brengen.

Was het alleen een gevoel van ‘grootmoedigheid’ (volgens Hooft) dat hem, zoo beroemd geworden door zijn *Palamedes*, - waarvoor hij, zooals men toen zeide, slechts met een vossenstaart was gegeeseld, - de overtuiging gaf, dat hij vrij mocht hekelen, wie hem daarvoor aanleiding scheen te geven?

Neen, het was veeleer Vondel hooggestemd gevoel voor recht en eerlijkheid, dat hem dreef om de onderdrukten te steunen en te verdedigen. Ook later, in zijn treurspelen, spreekt deze drang naar rechtvaardigheid, overal waar hij tot uiting kan komen, maar dan in voorstelling van levende personen. Slechts door zijn tegenstanders in hun eigen forsche taal toe te spreken kon hij door hen verstaan worden, zoo was 's dichters opvatting. Hij meende, ‘dat de zeeren van deezen tydt zoo diep waren ingeëttert, dat men'er wyn en edik in most wrijven, en den quaaden of die hy'er voor hiel, hun eigen bedrijf levendigh voor oogen stellen, om hen, waar 't moogelyk, tot schaamte en beternis te brengen’. Dit is het oordeel van Gerard Brandt.

Tot Hooft, dien hij als boven de partijen verheven voorstelt, heeft Vondel zijn verontwaardiging over de godsdienstige huichelarij en heerschzucht der leeraars, over de oneerlijke en baatzuchtige politiek der staatslieden, in een nobele en waardige aanklacht willen uiten in *Roskam* en *Harpoen*.

Het oordeel van Hooft daarover bewijst dat Vondel ook wel den juisten toon wist aan te slaan om deze ondeugden te typeeren. Nu geen sarcastisch spotliedje op de hoogmoedige predikanten, maar een bezadigde hekeling van Wolfard, den Fariseeër, den slechten predikant, die de Kerk deed verloopen; in tegenstelling met Godefried, den goeden:

> Hy was der sielen sout. noyt moeyde hy sich met staet
> Of weerlijcke heerschappy. het licht blonck wt sijn leven.
> Al wat de bybel leert stond in sijn hart geschreven:
> Ia sijn godvruchtigh hart, dat was der deughden kerck
> Wat drempel hy betrad, daer bleef een heyligh merck.

Hooft uitte zijn meening erover aan zijn zwager Joost Baeck: ‘De *Harpoen* is aardigh, al zal hy veelen haerigh dunken, niet min als de *Roskam*. My dunckt hy te genaedigher, om dat hy yder naegeeft dat hem naekomt, en zoowel voor een goedt betaler, als voor een scherp maener gaen magh. Maer verwondert UE. dat die geest het op zoo groote personaedjen gelaeden heeft? daaraen ziet ghy zijne grootmoedigheid.... *Hetgeen, daer alle man om swicht, te temmen is manhaftheits plight*’.
Vondel was reeds vroeger eenige malen met Hooft in een dichterlijke briefwisseling geweest. Sedert hij het huwelijk van den Drost met Heleonora Hellemans had bezongen, was de afstand van ‘'t Hooge Huis’ te Muiden tot ‘De Trou’ in de Warmoesstraat verminderd; en toen Vondel in 1628 een reis naar Denemarken moest ondernemen om zakenvorderingen te innen en vermoedelijk nieuwe relaties aan te knoopen, was het juist Hooft dien hij in een paar dichterlijke brieven van zijn wedervaren op de hoogte bracht. Zoo schreef hij in Mei: ‘In de Sont’:

> Een lieflijck luchje voer u toe mijns harten groet,
> Doorluchte *Drost*, wiens gunst verplicht houd mijn gemoed.

Dan volgt een beschouwing van de politiek in de landen die hij te paard of in een karos doortrekt, en, als hij in een somber Nedersaksisch woud een schrikwekkend droombeeld heeft, bevangen hem, ontwakend, deze overpeinzingen en dicht hij, na een alleenspraak over de Duitsche Vryheid:

Soo spreeckende ick bedaer, en ga mijn' reyse spoeijen.
De minste ritsling doet de vreese dubbel groeijen.
Dan wensch ick veyligh t'huys te rusten by myn' vrou.
Dan nijpt mijn broeders lijck mijn teeder hart met rou.
Dan weyt mijn geest met u in heylge Poësye.

Vondel was zich toen reeds van zijn sterken invloed als dichter bewust en stelde zich aldus tegenover den voornamen prozaschrijver Hooft, die het leven van Hendrik IV had te boek gesteld:

Beveeltmen my dan 't rijm, 'k beveel u 't rijmeloos,
Wiens pen der Vrancken held deed leven voor altoos.

Ook de tweede brief toont beider goede vriendschap en Vondels verlangen naar Holland.

Kort voor Vondels vertrek, in Maart 1628, dreigde de vergaderplaats der Remonstranten opnieuw geplunderd te worden door de ophitsing van de predikanten. Maar de Prins kwam zelf te Amsterdam, op 10 April, en herstelde door streng op te treden de orde. Vondel begroette den Vorst met een recht hartelijk: *Amsteldams Wellekomst aen Frederick Henrick*':

Welkoom, welkoom, Welhems Soon.
Neem mijn' Keyserlijcke kroon,
Die uw grootvaer plagh te draegen;
Doen de Duytschen voor hem laegen
Op hun aensicht, in het stof:
Welkom in mijn Princenhof.

De Deensche reis had een driejarige rust teweeggebracht in den strijd der hekeldichten, die viel tusschen den *Rommelpot* en de prijsvraag van de Amsterdamsche Academie, welke zooveel opschudding veroorzaakte. In het jaar van 's dichters thuiskomst verscheen *Hippolytus of Rampsalige kuyscheyd*, een vertaling van Seneca's treurspel. De opdracht is eenvoudig vervat in een sonnet: *Aen den getrouwen Hollander*, in tegenstelling met de vorige treurspelen, die een uitvoerigen toewijdingsbrief hebben, als *Pascha* aan Vaerlaer, *Hiervsalem Verwoest* aan C.P. Hooft, en *Hecvba* aan De Hubert. *Palamedes* had geen opdracht. Het sonnet voor *Hippolytus* had den dichter weer in moeilijkheden kunnen brengen, want het is vol lof voor Oldenbarnevelt en Hugo de Groot. Daarom heeft

de voorzichtige drukker, blijkbaar Willem Jz. Blaeu, het laten wegsnijden uit den eersten druk. Het sonnet is vooral van belang, omdat het 't eerste bewijs is voor de aanraking tusschen beide geniale Nederlanders, waaruit zou voortspruiten de edele wederzijdsche vereering en vriendschap tot aan den dood.

Een bewijs voor het langzaam aan luwen der godsdienstige geschillen is een prent in 1630 gedrukt, met verzen in drie talen, waaronder een van Vondel. Zij is een afbeelding van den ‘Christen Tempel’, dien de Remonstranten met goedkeuring van de Regeering in aanbouw hadden. Maar, al had deze geen bezwaar tegen den tempelbouw, de prent met de gedichten kon weer strijdschriften gaande maken. Daarom werd de afbeelding met Vondels vers verboden, en uit politieke voorzichtigheid de koperen plaat op het stadhuis in bewaring genomen.

Tijdelijk schenen de twisten nu tot bedaren gekomen, al kon Vondel niet nalaten nog eenige hekelende pijlen af te schieten op den onruststoker Bogaert, die voor twee jaar verbannen werd en op Dr. Karel Lenertz, wien levenslang de stad werd ontzegd. In een erg plat en drastisch hekelrijm deed hij in 1628 nog eens *De Poeten tegens de Consistorie* fulmineeren. Vol lof was de dichter voor Jacob Witz, den wachtmeester, die met door de Staten gezonden troepen de orde had hersteld. Met de vermelding van een aantal kleinere hekeldichten, die Vondel nog deed uitgeven, kan hier verder worden volstaan; zij zijn in dit deel afgedrukt: *De Boeren Catechismus* en *Op het ontset van Piet Heyns Buyt* zijn van 1629; *Medaellie voor de Gommariste Kettermeester* is in 1630 gedicht; en *Blixem van 't Noordhollandsche Synode*, op de maat en de rijmen van de Prijsvraag van de Academie, brengt in 1631 weder de geheele twistperiode in herinnering, want toen de stadsregeering had besloten aan Smout het verblijf in de stad te ontzeggen, en Cloppenburg uit vrees voor ergere maatregelen, uit eigen beweging was vertrokken, kon Vondel niet nalaten hun nog deze wrange afscheidsgroeten na te zenden.

Zelfs bij een zegelied, toen de Hollandsche vloot op het Slaeck een schitterende overwinning op de Spaansche had behaald in

1630, kwam aan het slot van zijn *Triomf-torts* Vondels hekelzucht weer boven in een waarschuwing tegen de Contraremonstranten. Blijde jubelt de dichter eerst:

'tGhewapent Scheld ging t'seyl, met dit geschreeu:
Dat geld, dat geld den Leeu
Sijn harte-bloed, syn' siel, te vet gemest.
Doorschiet hem in syn nest.

Maar hij eindigt met het heftige verwijt:

En ghy, die hier te land't gewisse plet,
En doemt uw' eyge wet,
En nypt, en grypt: sie toe, sie toe, sie toe:
Rechtvaerdigh is Gods roe.

De nederlaag van Tilly, die Maagdenburg had uitgemoord en door Gustaaf Adolf in 1631 bij Leipzig verslagen werd, vond eveneens luiden weerklank in Vondels krachtigen en rijken zegezang: *Maeghdeburghs Liickoffer op het Hoogh Autaer bij Leipzigh*, waardoor de gewetensvrijheid werd verkregen.
Als een waardige sluiting van de periode der hekeldichten klinkt in 1631 *Decretum Horribile. Gruwel der Verwoestinge*. Hier stort de dichter zijn reeds lang ingehouden en opgekropte verontwaardiging en toorn uit tegen de predestinatie, of voorbeschikkingsleer van Calvijn. ‘Het was een meesterlijke greep van Vondel eene kraamvrouw, moeder van tweelingen het betoog te doen voortzetten’, schrijft prof. G. Kalff. De herinnering aan zijn eigen gezin moet hem daarbij voor den geest hebben gestaan, aan de moeder van zijn drie kinderen, Joost 19 jaar, Anna 18 jaar en Sara, ‘die de vreugd was van de buurt’, 6 jaar oud, terwijl de (1632) jong gestorven Constantijntje, wellicht in deze dagen juist door de moeder verwacht werd. Hoe diep gevoeld worden zoo zijn verzen:

'k Getroostme licht, soo mans noch derwaert* bevaerd gaen,
Maer datm'er vrouwen vind, en kan ick niet verstaen;
Voornaemelijck die, met een hartelijck genoegen,
Geswangert, onder't hart oyt siel en leven droegen,
En levend tuygen, met hoe hartelijck een sucht
Het moederlijck gemoed omhelst sijn lieve vrucht.

*Namelijk naar het orakel van Calvijn.

Men moet Vondels gedichten steeds in verband brengen met

zijn eigen leven en omgeving om ze beter te kunnen begrijpen. En juist in de jaren van zijn verontwaardiging en edelen toorn, eerst over Oldenbarnevelts dood, toen over de aanmatiging waarmede de woelzieke predikanten den godsdienst vertroebelden, moet hij ook veel hebben geleden en veel droefs hebben meêgemaakt in den kleinen kring van zijn familie en geloofsgenooten.

aant. Vondels broeder Willem had in antwoord op diens bericht, hem in Maart 1625 uit Rome geschreven,[1] dat Jan Wybrantsz, de zoon van den bekenden doopsgezinden diaken Reynier Wybrantsz, katholiek was geworden en dat Willem den vader en den zoon beklaagde. De vader, die als diaken zitting had met Vondelen Cornelis Claesz. Anslo, en wier mede-diaken was Jacob Theunissen, was een man van veel gezag. Groot moet het opzien zijn geweest in den zoo nauw aaneengesloten kring van de Waterlandsche Doopsgezinden door deze bekeering veroorzaakt. Willem was in 1622 te Leiden een studievriend geweest van Jan Wybrantsz. Jan Theunisz maakte er een scherp puntdicht op, dat in 1627 werd gedrukt, doch reeds vroeger was gemaakt.[2]

Dit feit moet Vondel, toen hij in denzelfden tijd den *Palamedes* dichtte, diep in de ziel getroffen hebben. Had hij niet reeds herhaaldelijk voor katholieke zaken belangstelling getoond? Zijn zwager Abraham de Wolff prees hij gelukkig met's Pausen zegen; aan pastoor Stalpaert van der Wiele, te Delft, had hij een roomsch vers op St. Agnes gezonden. Op het ‘melancoleuse’ gemoed van den dichter heeft die opzienbarende overgang zulk een hevigen indruk gemaakt, dat hij er terstond aan zijn broeder over schreef.

Ook bij zijn naaste verwanten vond hij slechts afkeuring en tegenwerking. Hoe dementia hem heeft ontvangen toen hij werd vervolgd, bracht hij later, nog verbitterd, in herinnering in zijn *Danckdicht* aan Baeck.

Reeds lang bestond er antipathie tusschen den dichter en zijn zuster, nog versterkt door de voorkeur die moeder Sara steeds voor

1) Zie facsimilee van zijn brief in Dl. II, blz. 24-25.
2) *Hanssijtsche Menniste Gheest-drijveren Historie van Jan Theunisz*. 1627. Hanssieten is een spotnaam voor de volgelingen van *Hans* de Ries.

Clementia betoonde. aant. En voordat Vondel in 1628 zijn Deensche reis aanvaardde, deed moeder Sara een notarieele akte opmaken, waaruit haar groote sympathie voor haar oudste dochter, en haar onhartelijke stemming tegenover den zoo uitdagenden en strijdlustigen dichter duidelijk aan den dag komt.

Zij verklaart daarin ‘dat zy comparante veel vruntschaps was hebbende met ende van hare outste dochter Clementia van de Vondele, ende dat zij was bemerckende, dat hare andere kinderen ende erffgenamen 't selve in jaloersheijt aentreckende, ende meijnende haere dochter daerdoor groote profijten van haer comparante was treckende, ('t welck nochtans niet en geschiet) den voorn. hare dochter Clementia na doode van haer comparante daerover wel eenige moeyten souden willen aendoen, ('t welck also zij comparante niet gaeren en hadde) maer willende daerinne, zoo veel mogelijck is, versien, heeft mits desen alle hare kinderen ende erffgenamen op 't hoochste belast, den voorz. Clementia in 't schiften, scheijden ende deelen van hare comparantes boel ende goederen niet onbehoorlijkx, hetzij met lasteringen, scheldwoorden ofte schimpredenen, te bejegenen, nochte haer yets aff te dringen, dat zij van haer comparante in handen soude mogen hebben, meer als zij selfs goetwillich sal overleveren, zonder nochtans daerover tot eenigen eed gedrongen te mogen werden.’

Deze ‘uyterste wille’ van moeder Sara gunt ons weer een argeloozen blik in den familiekring van Vondel gedurende de jaren van diens moedigen strijd voor zijn politieke en godsdienstige overtuiging. Hoe zal hem ook die kleingeestige tegenwerking, en dat gekibbel over geldzaken van die ijverige koopvrouwen geergerd, en de verbittering in zijn gemoed hebben verscherpt, toen hij de Contraremonstranten te lijf ging in vinnige verzen, waarvan kleinzielige zakenvrouwen als Sara en Clementia de diepe beteekenis niet vermochten te vatten. Dat ‘schrijven en wrijven’, typische, als uit haar mond opgeschreven woorden, vonden zij immers gevaarlijk. Het bracht hun naam in opspraak endeed schade aan den winkel. Zij zullen Vondel, als een waarschuwend voorbeeld, zijn zwager den groot-graankooper Joost Nyekerck aant. hebben

voorgehouden, ook een heetgebakerd pamfletschrijver, die in 1629 failliet ging. Was in April daarop diens vrouw, Sara Vondel, niet gestorven, wellicht van hartzeer?

Alleen zuster Catharina, 'zoet op poëzie' kon haar strijdlustigen broer begrijpen. Bij haar vond hij nog steun; maar den grootsten troost toch bij die lieve stille Maeiken, zijn vrouw, die trouw zorgde dat de winkel er niet onder leed, en toch belangstelling in zijn verzen toonde, toen hij in zijn opkamertje *Palamedes* 'vervloeckte waarheid' deed spreken.

Zie daartegenover de oude sekure Sara verklaren: 'dat mede niemand van hare kinderen ofte erffgenamen sal vermogen eenig vereischte te doen na boecken, daarinne hare Soone soude mogen voor desen hebben geschreven den ontfang ende uitgeeft van hare goederen en incompsten; maer wilde sy Testatrice, dat een ieder van hare kinderen en erffgenamen hem sal moeten laten genoegen ofte gecontenteert ofte gerust houden met een boeck bij haar testatrice selfs gehouden, alsoo zy verclaerde alle andere boecken, om vrede onder haar kinderen na te laten, verbrant te hebben'. En als echte autocrate onderteekent zij: '*Wij Sara Cranen*'.

Tegen Joost was dus haar waarschuwing gericht. In zijn dichterlijke boeken kan zij hem niet treffen, al had zij ze graag verbrand; maar zijn koopmansboeken, die kan zij wraken als waardeloos werk. Sara Cranen is op 9 Mei 1637 overleden. Zou hij wel een treurzang over zijn moeder hebben gedicht, zooals in 1635 toen hij Maeiken verloor, en haar in *Lyckklaght aan het Vrouwekoor* betreurde?

De laatste smart, en het leed, dat zijn 'teeder hart nijpt met rouw' om zijn broeders lijk, beheerschen Vondels gemoedsstemming in die jaren van heftige hekelingen, naast het ongenoegen in zijn eigen familiekring.

Psychologisch is het zoo verklaarbaar, dat Vondel, eerst onwillig, tegen zijn beschroomd, vredelievend gemoed in; dan bij veler instemming en aansporing met onversaagden moed; ten slotte bij den hevigen tegenstand der vijanden, met haast koppig volhouden, zich blijft mengen in de godsdiensttwisten waarbij altijd de groote drijfveer is, dat hij wil getuigen voor waarheid, eerlijkheid en

recht. Daarvoor trotseerde hij het ongenoegen met verwanten en geloofsgenooten. In alles leefde hij mede met het lot van stad en land. De overwinningen van Frederik Hendrik dreven hem even krachtig tot verheerlijkend bezingen, als de predikanten hem tegelijkertijd noopten tot bitteren spot en ironie.

Want daar begon Frederick Henrick zijn triomftochten. Den ‘Boschdwinger, Wezelwinner, Prince van Oranje’ gold zijn *Zegesang*, toen de held als overwinnaar uit den strijd wederkeerde. Vol edelen trots draagt hij zijn heldenzang op aan ‘Burgermeesteren en Regeerderen Der wijd beroemde koopstad Amstelredam’, *Die rijck van burgery, van schepen, pracht en schat, Verstreckt des oorlooghs siel, het oogh der vrye steden*.

De voorvaderen van den Prins werden erbij op een prent van den zegetocht afgebeeld in den ‘Nassausche Heldenhemel’, na de verovering van 's-Hertogenbosch. En onafscheidelijk van hen, troonde Oldenbarnevelt tegenover den Zwijger, als een bittere satire op Maurits. Toen werd Vondels spotgeest weer vaardig; moesten zijn oude vijanden de predikanten het weer eens misgelden:

> Vraagt men waarom Barnevelt
> In den Hemel wordt gestelt.
> 't Is om dat de Predikanten,
> Die als heylige Gesanten
> Voor hem baden op 't Schavot,
> Voerden soo sijn ziel tot Godt.
> Doen hy om 't quaadt bloet te koelen
> Storf in 't Gommarist gevoelen,
> In 't gevoelen van een swaardt,
> Dat geen Patriot en spaardt.

Met de *Zegesang ter eere van Frederick Henrick* vervolgt Vondel die schitterende reeks van nationale historie-zangen, waarmede hij al de groote triomfen en heldenfeiten te land en te zee van zijn eeuw begroet en verheerlijkt. In *Het Lof der Zeevaert* (1623) had hij voor de tweede maal gehuldigd de

> Stuurluyden grijs van kop, die liever rijst, en sinckt
> In 't bedde vande Zee, als in de pluymen stinckt.

Drie jaar later bezingt hij het Prinselijk paar in *Geboortklock*, en het

volgende jaar dicht hij een klein epos op de *Verovering van Grol*.

Geen ander volk kan in zijn letteren groot gaan op zulk een rij van heldenzangen bij zijn vaderlandsche triomfen, als het Nederlandsche. Hoe zouden Lodewijk XIV en Napoleon een zanger gewaardeerd hebben, die in zulke verheven poëzie hun daden voor het nageslacht ten voorbeeld had gesteld. Maar Vondel ging ook zelf op vol hartelijke deelneming in de glorie van de Gouden Eeuw, niet als een aangestelde hofdichter, maar als een zanger, die door hooge vaderlandsliefde onweerstaanbaar gedrongen wordt de groote daden en gebeurtenissen in zijn land en stad te vereeuwigen, zonder een belooning te verwachten, veel minder te vragen.

Vondel verkeerde toen in een echt heldentijdperk. Zoo zijn het dan ook steeds heroïsche gedichten, die hem tot bezieling brengen. Hij ontwerpt een epos met Constantijn als held; zijn eerste treurspel, na vele jaren voert den Amsterdamschen held *Gysbreght van Aemstel* ten tooneele. Tegen Laurens Reael ‘voor desen Oppervooghd, en eenigen Beheerscher vande Oost-Indiën’ zag hij vol vereering op; hij, ‘Die 't bussepoeder sleept door golven, vlam, en roock, En met een' ysren moed de Spanjaerds kan verduuren’, en die tevens den dichter dierbaar was, zooals hij getuigt: ‘Op dat hy met my bouw mijn moederlijcke taal’. Hem vond Vondel misschien een epos waardig: om ‘met een heldenstuck [zijn'] Poësy [te] bouwen.’

In dien heldentoon is ook *De Rynstroom* gedicht, als een epos van zijn ‘treckende geboortestroom’. De grootste veldheeren, koningen en keizers hebben hun naam verbonden aan dien ‘hoofdaêr der begaefde Euroop’. Constantijn ‘Ging strijcken met den ouden roof Van Rome en 't Heidensch bygeloof’; en ‘Het Christen kruis’ viel niet zoo zwaar te dragen als ‘Den last van Cesars legerbrugh’. Het geloovigh Christendom werd beproefd ‘Doen Attilaes verwoede trom 't Geruisch uws waters quam verdooven’. Maar Karel de Groote, ‘'t Rycksjuweel’ kon ‘d'onveilige oevers veegen Van onduitsch en baldaedigh schuim’. De dichter wijst op ‘het heldeneiland, Daer Bato sich ter neder-

sette'. De 'bisschoppelijcke torens' van zijn 'Keulsche Kaey', en ''s Keysers vierschaer' te Spiers verschijnen voor den ziener bij ''t ruisschen van uw baeren', en het 'wijngerdsogh doet in Nederland de 'ydle en sotte sorgen haeten'. Doch ook aan den Rijn ontwaart hij kerktwisten, evenals in zijn vaderland, 'Maer, och! ick schrey mijn oogen uit, En sal noch in een' vliet verkeeren, Om datter sulck een Hydra spruit Wt kerckgeschil en haet van Heeren'.

Dat monster had ook schuld aan het onrecht, den grooten held en martelaar voor zijn beginselen, dat wonder van geleerdheid en wetenschap aangedaan: de verbanning van Hugo de Groot. Toen de 'Getrouwe Hollander' het in 1631 had gewaagd heimelijk in het vaderland terug te keeren zong Vondel den balling een hartelijk 'Wellekoomst'-vers toe:

> Wat saelge wint is 't, die van 't Lelistrandt
> Den stroom op, in 't ondankbre Vaderlandt
> Hervoert het Delfsche wetorakel, dat
> Gekoffert, als een kostelijcken schat,
> Weleer de bange Maes afdrijven quam,
> Tot dat de Sein het in haar armen nam.

Zoo bejubelde Vondel het 'geberghde Godskleynoodt', dat 'Hollandt wel met eere vieren magh'; maar dat vogelvrij verklaard werd, terwijl de Staten van Holland *f* 2000 uitloofden voor wie De Groot vangen zou, en een boete van *f* 500 bepaalde voor wie hem zou huisvesten of verbergen. Toch bleef hij nog tot 15 April te Amsterdam, bij Joost Brasser, aan wiens tafel Vondel met hem en anderen bij het middagmaal aanzat; buitendien had hij herhaaldelijk gelegenheid om den balling te ontmoeten.

Die twee godvreezende genieën hebben in die weinige maanden van De Groots verblijf elkander leeren hoogschatten en een duurzame vriendschap gesloten. Hun overeenstemmende beginselen omtrent godsdienst en vrede maakten die mannen van nature voor elkander bestemd.

Vondel was toen, (1631-1632), geheel vervuld van zijn heldenepos de Constantinade. Ik acht het geen gewaagde veronderstelling, dat het De Groot is geweest, die invloed heeft gehad bij

de keuze van het onderwerp, de verovering van Rome door Keizer Constantijn. Deze held lag geheel in de lijn van De Groots neiging en studie. Het was immers zijn streven, de eenheid van het eerste Christendom, te herstellen, waartoe hij zich reeds lang met het onderzoek van de oudste Christentijden had beziggehouden, wat vanzelf tot een diepgaande studie van den Keizer en zijn tijd leidde. Bij geen der geleerden in zijn omgeving kon Vondel nauwkeuriger inlichtingen verkrijgen dan bij De Groot, met wien hij na diens vertrek nog een uitvoerige briefwisseling over de Constantinade heeft gehouden.

aant. In September 1634 waren reeds vijf van de twaalf zangen voltooid, en achtte Vondel zijn werk rijp om te worden voorgedragen in het gezelschap der fijne geesten, die Hooft in het Muiderslot bijeenbracht. Blijkens een Latijnsch epigram van Plemp moet het gedicht een grootschen indruk gemaakt hebben. Hij besluit het bijschrift aldus: ‘Oudtijds waart gij groot, *de Groote*, o Constantijn; nu zijt gij nog grooter; of durft men dit nu nog niet zeggen, dan voorspelle men: gij zult het zijn’.

Doch de voorspelling van Plemp werd niet vervuld. Huiselijk leed greep den dichter voortdurend aan. In 1635 treft hem die ontzettende slag, zijn zorgzame, liefdevolle vrouw Maeiken ontvalt hem in Februari en wordt in het Lieve-Vrouwekoor der Oude Kerk begraven. Vondels *Lyckklaght aan het Vrouwekoor, over het verlies van mijn Ega*, een van zijn schoonste en innigste gedichten, toont hoe hartelijk Maeiken had gedeeld in het scheppen van zijn epos. Nog in een droom meent hij haar stem te hooren, die hem aanspoort zijn heldenzang niet op te geven.

Aan De Groot schreef Vondel: ‘Zedert de dood van mijn zalige huisvrouwe heeft mijn couragie eenen krack gekregen, zoodat ick mijnen grooten Constantijn moet vergeten, en met iet minders my zoecken te behelpen’. De dichter heeft zijn handschrift vernietigd.

Ofschoon dat ‘iet minders’ een van zijn beste treurspelen werd, namelijk *Gysbreght van Aemstel*, is het toch waarschijnlijk, dat er ook nog een andere reden was dan de ‘krack’ van zijn ‘couragie’ door het verlies van zijn vrouw, die Vondels heldendicht afbrak.

Constantijn kon hem, als held, niet meer bezielen toen hij zich allengs meer in diens leven en daden inwerkte. Oudaen, ingelicht door De Breen, uit Vondels omgeving, schrijft in 1682 aan Brandt, die zich toen bezig hield met het samenstellen van *Vondels Leven*: dat hij meende, dat Vondel ‘eyndelijk heeft beginnen te zien, dat Konstantijn zoodanig de man niet en was, als hij zich in 't eerst wel had ingebeeld en voorgestelt, en dat het hem, Vondel, voornamentlijk begon te haperen, toen hij aan 't stuk van den zoon Crispus, met de stiefmoeder Fausta quam; beyde daar over van Konstantijn ter dood gebracht; daar hij met goed gevolg niet van zag te maken, om zijnen Held buijten opspraak te houden, of voor zoo groote heijlig te doen henengaan, als hij hem in 't eerst had opgeheven’.

De liefde voor zijn eposheld was verkoeld; hem door den gloed van zijn poëzie nog te verheerlijken, was niet mogelijk. Een andere, vaderlandsche held had Constantijn verdrongen; een die door de dichterlijke fantasie met schitterende deugden en een uitmuntenden moed kon worden opgeluisterd: de Amsterdamsche Constantijn: Gysbreght van Aemstel.

aant. Schooner dan het beeld van den Byzantijnschen Keizer te verheffen op den grondslag van zijn onvoltooid gebleven ‘Jerusalem’ van Tasso, waardoor Vondel zoolang is geboeid geworden, wilde hij Gysbreghts gestalte plaatsen tegen den achtergrond van Vergilius' *Eneïde*. Gysbreght werd een Pius Aeneas, Badeloch verving Creüse, de trouwe echtgenoote, het evenbeeld van Maeiken. Amsterdam werd het belegerde en verraden Troje. Sinon werd de spie Vosmeer; het Trojaansche paard het Schip met rijshout. Vele verzen van Vergilius konden letterlijk vertaald en toegepast worden op Amsterdam. In dezen held zou de dichter geheel opgaan, en de glorie van het bloeiende Amsterdam ten tooneele voeren. De nieuwe Amsterdamsche schouwburg aan de Keizersgracht, die Costers Academie ging vervangen, zou met dit heldendrama worden geopend op 3 Januari 1638.

Vol nobelen trots gaf Vondel bij zijn treurspel een opdrachtsbrief aan ‘Den Heere Huigh de Groot, Gezant der koninginne en kroone

van Zweden, by den alderchristelijxsten koning, Luidewijck van Bourbon, koning van Vranckrijck en Navarre', nu niet meer een verstooten balling. In plaats van den held Constantijn ontving De Groot nu den edelen Gysbreght, een waardevolle vergoeding, die de gezant op hoogen prijs stelde en met een hartelijk vereerenden brief beantwoordde.[aant. 1)]

Het waren niet slechts tooneelvijanden, 'Kermerlanders' en Waterlanders, die Gysbreght in zijn 'benaeuwde veste' kwamen belagen; de eerste voorstelling, bepaald op tweeden Kerstdag, om de viering in het stuk van het Kerstfeest, mocht niet doorgaan. Vondels oude vijanden, de predikanten, zonden een commissie uit den Kerkeraad der Gereformeerde Gemeente aan de Regenten van het Weeshuis, die den schouwburg beheerden, met verzoek om na te laten de 'verthooninge vande superstitiën vande paperye als misse en andere ceremonien'. Maar de Weesvaders wilden zich die voordeelige opvoering niet laten ontnemen en weigerden het verzoek der ouderlingen in te willigen. Even weinig succes hadden zij, toen zij hunne klachten bij Burgemeesteren indienden, die oordeelden dat 'hetgene soude mogen passeeren meer soude strecken tot bespottinge van het pausdom als tot onteeringe van de Christelijke religie'. Alleen werd de eerste opvoering, in 's dichters geest aanvankelijk op tweeden Kerstdag bedoeld, uitgesteld tot Zondag 3 Januari 1638. Sedert is *Gysbreght*, nagenoeg zonder onderbreking, in den Amsterdamschen Schouwburg, omstreeks Kerstmis opgevoerd.

De dichter verdroeg met een waardige kalmte de geestelijke tegenwerking; de algemeene hulde verzoette alles. Slechts één der weesvaders wekte weer zijn hekelzucht even op, Symon Engelbrecht, geboortig van Aken, die de opvoering had willen beletten: 'Wie wroet des Amstels Schouwburg om? Een Akervarken, bot en dom', beet Vondel hem toe.

Toch hadden de predikanten, van hun standpunt, volkomen gelijk, dat zij bezwaar maakten tegen deze vertooning, zoo duidelijk den ouden godsdienst in herinnering brengend, dien zij geroepen

1) Zie dezen brief afgedrukt hierna in 'Aanvullingen'.

waren uit al hun macht te bestrijden. Zij gevoelden bij intuïtie, dat niet alleen het treurspel, maar de dichter nog veel erger, behept was met de ‘superstitiën vande paperye’. Verkeerde hij niet veel met Gysbert Plemp, ijverig katholiek dichter, een gewezen Jezuïet, uit wiens Latijnsche verzen in den *Gysbreght* eenige regels vertaald waren, en die hem dus ook wel ingelicht zal hebben over de roomsche ceremonies die vertoond werden? En nog meer uit die opdracht aan De Groot, die reeds lang als ‘Grotius Papizans’ was aangewezen door dominee Laurentius - een van Vondels aanklagers over *Gysbreght* bij Burgemeesteren - konden zij een sterk vermoeden putten dat Vondel al eenigen tijd aan het ‘waggelen’ was in zijn geloof, zooals Brandt het noemt.

Costers Academie had tot doel zoowel de wetenschap als het tooneel te bevorderen. Bij de stichting van den nieuwen schouwburg werd de Academie opgelost: voor de wetenschap in de Doorluchtige Schole, en voor de dramatische kunst in de stichting van de Weesvaders, die den schouwburg bleven beheeren.

In 1629 had de Vroedschap besloten te Amsterdam een School voor Hooger Onderwijs te stichten, blijkbaar omdat zij de studenten liever niet toevertrouwde aan de sterk Gomaristisch getinte Leidsche Academie. Althans het besluit wekte hevig den naijver op van de Leidsche Hoogeschool, die voorgaf, dat hare privilegiën, als eenige instelling van dien aard, daardoor aangetast zouden worden. Het geschil werd in 1631 onderworpen aan de uitspraak van twee gerechtshoven, die ten gunste van Amsterdam beslisten. De Vroedschap gaf weldra blijk van hare gezindheid door twee professoren te benoemen, die in 1619 door de Leidsche Academie waren afgezet, mannen van hooge bekwaamheid: Gerardus Johannes Vossius en Casparus Barlaeus. Als voorloopige huisvesting van de Doorluchtige School werd een oud kerkje gekozen, vóór de Reformatie aan S. Agnes gewijd, dat na den overgang aan de stad gekomen was en nog geen vaste bestemming had verkregen. Op 8 en 9 Januari 1632 herleefde de oude kloosterkapel, toen de Vroedschap en hare genoodigden daar bijeenkwamen om door Vossius en Barlaeus te worden toegesproken in statige Latijnsche oraties.

Maar het werd algemeen gevoeld, tusschen die beide hoogleeraren ontbrak er één, wiens naam op aller lippen kwam, en dien de Rechtsgeleerde Faculteit zoo noode ontbeerde: Hugo Grotius, die nog in 't geheim te Amsterdam vertoefde. Hooft, die voor zijn benoeming had gepleit, durfde openlijk in een gedicht zijn ergernis hierover uitspreken. Vondel heeft de Inwijding vermoedelijk bijgewoond, en richtte een dichterlijke hulde tot Herman Gysbertsz van der Poll, den hoogbejaarden eersten Curator. Dankbare herinnering aan den steun van dezen in de *Palamedes*-zaak ondervonden, deed den dichter den ‘Oprechten Poll’ begroeten, als ‘de glorie van zijn luit’.

Voor de tweede maal dichtte Vondel nu een vers op de Heilige Agnes, wier lof hij bij Stalpaerts bundel, in 1622 reeds bezongen had.

Tusschen al de schitterende overwinningen door de Hollandsche vloot en het leger van Frederik Hendrik behaald, en door Vondel in triumfzangen verheerlijkt, bleef het vurig verlangen naar Vrede het gemoed van den dichter vervullen. Geheel Holland snakte naar het einde van den oorlog. De bevordering der Wetenschap door de stichting der Doorluchtige School moest vrede brengen. Zij kon aantoonen: ‘Wat vloecken syn, wat zuylen voor den staet; Hoe 't een verryst, en 't ander ondergaet, Door landgebreken’. Daar kon het ‘voesterkind’ leeren te houden ‘in vredehandeling het woord, Soo wys, als dapper’. Aldus zong Vondel bij de inwijding. Hij begroette Huygens, die al de veldtochten van den Prins medemaakte, met een ‘Vredewensch’. Deze moet den Nassauer stuiten op zijn legertocht, en met zijn ‘gulde luit’ zijn gemoed bedaren, opdat hij ‘vre verkies voor oorloogh en gevaer’:

> De vreê, een schat by veelen onbekent,
> Die overtreft triomfen sonder end.
> D'olyf behaegt my boven den laurier.
> Wat is de krygh een woest verslindend dier!

aant. ‘Op de tweedraght der Christe Princen’, die door hun onderlingen strijd het gevaar dat Europa van de Turken dreigde, vergrootten, dichtte Vondel een vurig ‘Gebed’ ‘aen Jesus Christus’.

Plemp maakte er een Latijnsche vertaling van, en een andere Vondelvriend, Cornelis Tijmensz. Padbrué, zette het gedicht op veelstemmige muziek. Deze die ook nog andere van Vondels verzen, waaronder de ‘Opdracht aen Eusebia’ en nog meer gedeelten van *Peter en Pauwels*, componeerde, wordt door Vondel eveneens opgewekt om den vrede te bezingen: ‘Lustigh Tijmen, noch een reis, Tijmen zing den oorlogh peis. Zing dat Frederik ga slapen, Zonder harnas, zonder wapen, Zing hem zonder ysren kraagh, Zonder helm in 's Graven Haagh. Zing de zwaarden in de scheden; Zing de welvaart in de steden’.

Vondels ‘Vredewensch’ gaf den luimigen Plemp een lang ‘Irenopaegnion’, een ‘Vredesscherts’ in de pen, in Latijnsche verzen aan Vondel gericht, die in die jaren veel met hem omging, zooals blijkt uit talrijke Latijnsche gedichten door Plemp aan hem gewijd, waaronder op zijn *Gysbreght*. Vrede was aller hartewensch.

Een niet minder vurig verlangen naar den vrede klinkt uit het gedicht, waarmede Vondel, in 1632, een ‘Olyftack’ aanbood aan den Zweedschen Koning Gustaaf Adolph, wiens zegevierend leger ook Keulen bedreigde, om hem te bewegen die stad te verschoonen, waar hij had

> .... eerst om honigh uitgevlogen,
> Omtrent den blonden Rijn,
> Beplant met Rinschen wijn,
> En als een bie violendau gesogen,

een herinnering aan zijn geboortehuis ‘Zur Fyole’, dicht nabij den Rijn, ook herdacht in de *Geboortklock:*

> Komt, Nymphen, breyd een' stool
> Van bloemen, hem, die 't licht eerst sagh in een' viool.

Welk een geheel anderen toon hooren wij ook *Stedekroon* vergezellen toen Frederik Hendrik Limburg veroverde van Venlo tot Maastricht; nu geen triomfgezang voor den krijgsman als vroeger, maar medelijden met ‘de Trichtsche Maeghd’, die ‘gesleept, geboeit op haeren oever sat, Gedoodverwt en door vier en vloed gejaeght, En afgewaeckt, en strydend afgemat’. De vaderlijke vloed, de Maas tracht haar te troosten door be-

scherming van Frederik Hendrik te beloven, die ‘sluit de poort van 't gruwlijck oorloogh toe’.

Ook bij het overlijden van de Infante Isabella betreurt Vondel vooral dat zij, die ‘socht de heilge Vreê, En vont ze, al verblijt, En greepse, maar, helaas! voor eenen kleinen tijt!’ En de dichter hoopt, dat men jaar op jaar tot hare gedachtenis zal mogen zingen:

> O Vredemoeder, eer
> Van Neerlant, nimmermeer
> Verwelck uw vredelof;
> Ghy stond naar vrede in 't aardsch, en sluit ze in 't hemelsch hof.

Het ‘Bestand tusschen Polen en Sweden’ in 1635, deed den dichter weder juichen, omdat ‘de Goddelijcke Vrede 't Swaert des Gottischen soldaets En de sabel des Sarmaets Weder zegelt in de scheede, Willigh sonder schrick of dwang, Vijfmael vijf en een jaer lang’.

De ‘felle Doot’, die in den oorlog zoovele offers eischte, had ook Vondels gezin bezocht. Zijn dochterken Saertje, wier geboorte in den brief van Willem uit Rome in 1625 blijde wordt genoemd, werd in September 1633 reeds door ‘den schicht des doods’ getroffen, kort na Constantijntje, droeve herinnering aan zijn afgebroken Epos; beiden in de bekende, onsterfelijke treurdichtjes bezongen.

Professor Vossius beweende, kort na zijn komst aan de ‘Doorluchtige School’, zijn hoogst begaafden en geleerden zoon Dionysius, wiens dood Vondel in de verhevene *Vertroostinge* herdacht.

Naast Vossius was het bovenal Hugo de Groot, tot wien Vondel zich getrokken gevoelde door zijn dorst naar kennis en ontwikkeling. Merkwaardige toestand in de republiek der letteren in die dagen. Vondel, eenvoudig zijdehandelaar, verkeert met de grootste geleerden en ondervindt hun hoogschatting en waardeering voor zijn dichtwerk. Zoo is het ook verklaarbaar dat hij, de schrandere autodidact, omgaat, als gelijke, met eminente professoren van wereldvermaardheid als Vossius en Barlaeus; met hooggeplaatste ambtenaars als den oud-goeverneur van Indië Laurens Reael, en met den stadssecretaris Mostaert, met een

rechtsgeleerde als Victorijn. Er moet van Vondels persoon een bijzondere aantrekkelijkheid zijn uitgegaan, waardoor ook voorname mannen zich door hem geboeid gevoelden, en er een eer in stelden in zijne gedichten genoemd en geprezen te worden.

aant. Het was toen gebruikelijk, dat dichters aan anderen verzochten hunne bundels van een lofdicht te voorzien, waaraan steeds werd voldaan, tot streeling der ijdelheid. Maar geen werk van Vondel draagt zulke lofverzen, geen dichtbundel, noch treurspel. Blijkbaar heeft hij er nooit om gevraagd in zijn nederigheid, of - in zijn hoog gevoel van eigenwaarde, waardoor hij het niet noodig achtte zijn verzen door anderen te laten aanprijzen. De opdrachten, die hij zelf schreef voor de treurspelen, aan door hem vereerde personen, strekten om dezen te verheffen, en werden door hen ten hoogste gewaardeerd; maar gaven ook aan zijn werk een bijzondere beteekenis.

Na tien jaar zwijgen ging Vondel weder ‘leven in Treurspel’, zooals hij later dichtte, met den wensch: ‘Ay, gun hem dit vermaeck’. De Groots treurspel *Sofompaneas*, dat hij vertaalde als *Josef in het Hof* voerde den dichter tot den Schouwburg terug. Dit stuk heeft hem een zeer bijzonder ‘vermaeck’ geschonken; niet alleen omdat De Groot ervan de dichter was, maar vooral omdat deze daarin zijn eigen lotgevallen heeft uitgebeeld. Hij, de aanvankelijk zoo diep vernederde, maar later aan het Hof zoo hoog verheven Gezant van Zweden, heeft hetzelfde lot als de bijbelsche Josef ondergaan. Zeker kan hij er geen oogenblik aan gedacht hebben, evenals een Palamedes-Barnevelt, een Sophompaneas-Grotius voor te stellen; maar de opvallende overeenkomst tusschen beider lotgeval moet De Groot tot zijn *Josef* gebracht hebben.[1)]

Zelfs in de figuur van Josefs vrouw Asnath (Asenede) zou de liefdevolle, zorgzame Maria van Reigersberch te herkennen zijn. Dat dit alles ook Vondel heeft getroffen blijkt uit zijn voorbericht, waarin hij het treurspel opdraagt: ‘Aen Alle Nederlanders’, op-

1) Deze merkwaardige overeenkomst is op schrander gevonden redenen aangetoond in C. van Vollenhoven: De Groots Sophompaneas. Mededeelingen der Kon. Akademie. 1923.

dat het geheele volk van Grotius het zoude weten: ‘Ick hier mede vast in 't vertolcken en rijmen bezigh en verruckt zijnde, liet my zomtijds voorstaen, dat Josef in den treurspeelder verrezen was, of dat de treurspeelder Josefs spoor moest bewandelt hebben’.

Nadat het werk van Grotius in 1635 bij Blaeu was verschenen, kwam Vondels vertaling reeds in hetzelfde jaar, ook bij dezen drukker, in het licht. Spoedig, in 1638, werd het treurspel opgevoerd te Amsterdam, en steeds herhaald.

Na de verheerlijking van de Amstelstad door den *Gysbreght* heeft Vondel ook aan zijn geboortestad Keulen een ontroerend treurspel van hooge kunst gewijd. ‘Aan Agrippine’ droeg hij in 1639 zijn *Maeghden* op. Voor de ontwikkeling van Vondels godsdienstige gevoelens verdienen beide treurspelen de bijzondere aandacht. Eerst in 1641 is Vondel katholiek geworden; maar reeds in 1637 en 1639 geeft hij blijk van zulk een grondige kennis en hooge waardeering van het katholicisme, dat zijn onderzoek reeds lang te voren daarop gericht moet zijn geweest. Dit blijkt ook uit het drama van S. Ursula en hare *Maeghden*, waarin Vondel zijn jeugdherinneringen aan het oude Roomsche Keulen weer verlevendigde, na, volgens zijn gewoonte, daarvoor geschiedbronnen te hebben nagespeurd, die aan zijn voorstelling zulk een eigenaardige lokale kleur verleenen.

Een der voornaamste bronnen hiervoor is de oude incunabel geweest, in 1499 gedrukt door Peter Koelhoff als *Die cronica van der hilliger stat van Coellen*. Dikwijls neemt hij de bijzonderheden uit *Die cronica* letterlijk in zijn verzen over. Slechts enkele voorbeelden. Vers 68:

> Men heeft voor dezen oock Agripstad aen zien randen:
> Maer hoe 't Vitel bequam, getuight ons Houtvaertfeest,
> Het welck men jaerlix viert; wanneer Marsil zijn geest
> Noch om zijn tombe danst.

De *Cronica* verhaalt blz. 49*b*: ‘Van den holtzfartdach des men pleget jairlicks memorien ind gedechtnisse zo halden mit vreuden ind genoichden binnen der stat Coellen: vom einre mirklicher verloesung eins belechs derselver stat durch ein cloiken anslag

eines edelen ind strengen ritters, her Marsilius genoempt'.[1)]

De stad werd van de belegering bevrijd door een krijgslist van Marsilius, die in triomf wordt binnengeleid. De *Cronica* verhaalt: 'he wart gesatzt up ein schoenen wagen koestlich zugereit, ind an den waren wisse gespannen die den wagen treckden... ind he was gecroent mit einre croenen van loerberbaum'. Dit wordt door Vondel in vers 76 aldus vertaald:

> En keerde gelauriert, gezeten op den wagen,
> Van paerden, wit als sneeuw, getrocken t'zyner eer.

Ook waar Vondel niet letterlijk den zin overneemt, heeft hij tal van bijzonderheden uit de *Cronica* in zijn treurspel verwerkt.

Een opmerkelijke verwantschap bestaat er tusschen Vondels beide spelen ter verheerlijking van zijn twee geliefde steden. Liefde tot zijn geboortestad en tot zijn woonstede wordt ontgloeid door zijn godsdienstig gevoel. Beide treurspelen hebben de strekking, door vertrouwen en overgave in Gods wil de moeilijkheden op te lossen. Zoowel Bisschop Gozewijn, met de Abdis Clarisse en hare nonnen als de Maagden die Attila ter dood doet brengen, zijn martelaars voor het geloof. Ook Vondel wilde getuigenis afleggen van zijn al dieper katholiseerend geloof door deze beide treurspelen. Zij openen een geheel nieuwe periode, als een wedergeboorte voor de kunst van den dramaturg. Behalve zijn politiek meesterstuk *Palamedes* en twee geheel bijzondere rederijkersspelen, had hij tot nu toe niets dan vertalingen voortgebracht, als nuttige oefeningen.

Van nu af wordt Vondel treurspeldichter in hart en ziel, en volgen zijn meesterstukken in rijken overvloed. Na *Gysbreght* en *Maeghden*, zijn *Gebroeders*, de beide *Josef*-spelen, om bekroond te worden in *Peter en Pauwels*, zijn grootsch bekeerings tooneelspel; waarna de dichter in steeds stijgende schoonheid en genialiteit zijn galerij van treurspelfiguren blijft scheppen: *Maria Stuart, Leeuwendalers, Lucifer, Adam, Noah*.

1) Deze overeenstemming is in bijzonderheden aangetoond door Frln. Dr. Rosa Schömer te Weenen, in *Festschrift der National-Bibliothek in Wien, 1926*: 'Ueber die Quellen zu Vondels *Maeghden*'. - Van Lennep heeft in DL XII, blz. 195-196 van zijn 'Vondel', op aanwijzing van Alb. Thijm, de Keulsche kronijken vermeld, zonder nader onderzoek.

In hetzelfde jaar als *Maeghden* gaf Vondel zijn eerste vertaling uit van een Grieksch treurspel, *Electra* van Sophocles. Bij dezen moeilijken arbeid had hij zich twee leermeesters gekozen om hem in de oude taal te onderwijzen, den rechtsgeleerde Joan Victorijn, en den begaafden zoon van professor Vossius, ‘den hooghge-leerden Jongeling Isack Vossius, een loos Vos, en wacker vernuft, om het Griecksche wild, hoe diep en duister het ook verborgen zij, op te snuffelen’.

aant. Voor het eerst droeg Vondel, in *Electra*, een treurspel op aan een vrouw, aan Tesselschade. Die opdracht, zoo lief en galant, heeft aanleiding gegeven tot het praatje, door Brandt vermeld, ‘dat Vondel, hebbende zijn echtgenoot over etlijke jaaren verlooren, zijn oogh hadt geworpen op een welgegoede weduw van de Roomsche gezintheit, en anders geen kans ziende om haar te behaagen, bij zich zelven begost t'overleggen, of hij haar met geen goedt gemoedt in dat stuk (n.l. het Roomsche geloof) zou kunnen volgen’.

‘Dus quam hij tot de Roomsche kerk’, besluit Brandt, en heeft daarmede een blaam op Vondels karakter geworpen, die hem nog lang verweten is. Hoe weinig begreep de biograaf Vondels liefde voor zijn gestorven vrouw, op wier graf hij de gelofte had afgelegd, haar nooit te zullen vergeten: ‘Marie, al laat ghij mij alleen, Uw vriendschap, uw gedienstigheên Staan eeuwigh in mijn hart geschreven’.

Bovendien, Vondels bekeering valt vóór die van Tesselschade; zij kan dus niet als een ‘weduw van de Roomsche gezintheit’ voor hem een reden zijn geweest om van geloof te veranderen. De vriendschap van Vondel voor Tesselschade had een edeler grond en een hoogere beteekenis.

Uit Vondels gedichten, vooral in deze jaren, straalt een verheven vereering uit voor de vrouwen en moeders in zijn omgeving. Daarin legt hij al de fijnheid neer van zijn edel gevoel. Als hij den dood van Isabel le Blon betreurt, herdenkt hij haar, ‘Die als een roosje met de zon, Blygeestigh op haar steeltje stondt, En riep met een bedaeuden mondt: Wat is de schoonheit? Wat

's de roem Der jongkheit anders, als een bloem?' - Vroolijk bezingt hij Suzanna Bartelot en haar dierbaar 'Muschje'; en vlecht hij een Geboortekrans voor Katarine van Wickevoort, die hij voorhoudt: 'Wat baat de bloem, dat zij blijft proncken Vergeefs op haren groenen struick? Men looft de dingen in 't gebruick. Gepluckte roos kan 't hart verquicken, Dat in zijn flaauwte scheen te sticken'. 'Wat eenzaam leeft, is levend dood'. Bij het verlies van zijn vrouw, Suzanna van Baerle, troost hij Huygens door te wijzen op zijn kinderen, 'D'afzetsels, daar haar ziel in leeft Haar geest en zedigheit in zweeft'. 'Der kindren wackere oogen sijn De spiegels en het kristalijn, Waar in der ouderen gelaat En schijn en aanschijn voor ons staat'.

Innig deelde Vondel in het leed dat zijn vrienden trof. Het droevige lot, dat herhaaldelijk het gezin van Prof. Vossius bezocht, vond hartelijken weerklank in zijn verzen. Vijf jaar na zijn zoon, den begaafden Dionysius, verloor hij zijn geleerde dochter Cornelia, bij het schaatsenrijden verdronken, die Vondel in een aandoenlijke 'Klaghte' bezong.

Ook Vossius' kinderen Johanna en Geeraert heeft hij (in 1640) moeten betreuren. Met 'de Doot ziet geest noch jongkheit aan', trachtte hij haar vader te troosten; en van den zoon dichtte hij: 'Verstant, in honighraat gedoopt, Geleertheit, daar al't huis op hoopt, Had Geeraert, die zoo vroegh, Zijn broeders overwoegh'.

aant. Den 1 September 1638 was Amsterdam in feestdos, toen Maria de Medicis, de weduwe van Hendrik IV, uit haar land verdreven, haar plechtigen intocht hield te Amsterdam. Om haar te eeren schreef Barlaeus een Latijnsch verhaal van de feesten en de vertoonde zinnebeelden, waarvan Vondel een vertaling maakte, zoowel van het proza als van de verzen.

Het handschrift is bewaard van Vondels brief, waarmede hij in 'een paxken in blaeuw papier gebonden' de eerste exemplaren van zijn *Maeghden* en *Electra* toezond aan Hugo de Groot, Gezant van de kroon van Zweden te Parijs. 'Ick ben aen de treurspelen vervallen', schrijft de dichter, en voegt er bij, dat hij 'een ten halve voldaen van Sauls zeven zonen, heeft liggen, die bij die van

Gabaon opgehangen werden, zijnde myns bedunckens het volmaecktste argument van een tragedie, dat men uit de H. Boecken soude mogen nemen en uitkiezen'. Dit werd in 1640, onder den naam *Gebroeders* uitgegeven met een opdracht aan Professor Gerardus Vossius, wiens 'alderverplichtste leerling' hij zich noemt. Vossius was, evenals De Groot, er bijzonder mede ingenomen. De eerste verklaarde van den dichter: 'Scribis aeternitati' (Gij schrijft voor de eeuwigheid); het werd geacht Vondels beste treurspelen te overtreffen.

En De Groot verklaarde niet te kunnen zeggen wat hem het meeste erin behaagde: 'de Koninklyke invallen en leeringen, of de levendige uitdrukking van de beweging, of de rechtmatigheit in yder persoon het zijne te geven, of de Hebreeusche manier tot een stip nagevolgt, of yder welgeordende vervolg van het werk'. Hij vergeleek het treurspel bij die van Euripides en Sophocles. In 1641 werd het twaalf keer vertoond, en een opvoering bijgewoond door den Magistraat van Amsterdam, waarvoor de dichter een 'Danckoffer' bracht. Het is een van Vondels sterkste dramatische spelen, geheel onder den invloed der Grieksche noodlot-tragedie, waarvan hij doordrongen was geworden bij zijn vertaling van *Electra*. In beide stukken komt duidelijk naar voren, hoe de straffen Gods, schijnbaar lang uitgesteld, toch eindelijk de schuldigen treffen moeten.

De eerste uitgave van *Gebroeders* omvat aan het einde van het vijfde bedrijf nog een gedicht: *Davids Lyckklacht over Saul en zijn zoonen*, te beschouwen als een slotrei bij het stuk, die werd voorgedragen. Dit kan niet het geval zijn geweest met *De Koningklycke Harp aan Kornelis van Kampen*, een lofdicht op de psalmen, berijmd door Van Kampen, dat ook in den eersten druk van het treurspel voorkomt.

aant. Minder bekend werd aanvankelijk het schoonste lyrische gedicht, dat in 1640 voor het eerst werd uitgegeven met muziek van Padbrué en later herdrukt achter *Peter en Pauwels: De Kruisbergh*. Het is evenwel zeker reeds vóór 1638 vervaardigd, omdat Plemp, die in dit jaar is overleden, er een uitvoerige parafraseerende ver-

taling van heeft gemaakt. Dat Vondel toen reeds een zoo duidelijk katholiek onderwerp heeft bezongen als het H. Altaarsacrament is niet te verwonderen als men zich Vondels *Gysbreght*, uit denzelfden tijd, herinnert. In beide dichtwerken is hij reeds zóó innig doordrongen van katholieke geloofszaken, dat het iedereen duidelijk moest zijn welke richting hij zou uitgaan.

De Kruisbergh is opgedragen aan de schoonzuster van Hooft, Magdalena van Erp, de vrouw van Justus Baeck, Vondels ouden vriend van Scheybeek, wien hij een warm 'Danckdicht' had gewijd, waarin al de genoegens van deze hofstede weer herdacht worden.

Als op twee leidende sterren was Vondels geest nu voortdurend gericht op Oldenbarnevelt en De Groot. De herinnering aan den wreed gevonnisten staatsman en het verheven opwekkend voorbeeld van den balling bezielen telkens zijn verzen. Er bestaat een groep van aandoenlijke gedichten door Vondel op ''s lands Advocaat', waarvan het niet met zekerheid valt uit te maken, of ze kort na de terechtstelling, of jaren later zijn gemaakt. Uit allen blijkt, hoe onuitwischbaar het beeld van den vermoorden grijsaard nog in zijn gemoed bleef voortleven.

Het *Jaergetyde van wijlen Heer Joan van Oldenbarnevelt* herdacht hij, waarschijnlijk in 1631, met een treffende elegie, waarin het geheele droevige feit voor 's dichters geest herleeft: ''s Lands treurspel weêr verjaert: om wiens gedoemde trouwe, Als weeu of wees, in rouwe, Bedruckt en troostloos, treurt Hollands goê gemeent, Op Grootvaers koud gebeent...'

Dan weer klinkt de *Geuse Vesper of Siecken-Troost* voor de 'Vierentwintigh', of het avond-klokkeluiden voor de kranke rechters van Oldenbarnevelt. Schrikwekkend luidt 's dichters vonnis over de rechters van hem die 'Hollandt hadt ghedragen, Onder 't hart'. Hij waarschuwt hen: 'de Heer koomt kloppen Met sijn Woort. Niemandt kan de wellen stoppen Van die Moort'; en daarom: 'Vreest den worm, die desen rechter 't Hart afbijt.'

Het *Gespreck op het Graf van wijlen Joan van Oldenbarnevelt*, tusschen een 'Vreemdelingh en de 'Kerckgalm' is blijkbaar

niet lang na *Palamedes* gedicht, want het heeft tot voorbeeld een Latijnsch echo-vers, kort na de terechtstelling in Den Haag hier en daar aangeplakt.

Reeds vele jaren later, in 1657, zag Vondel bij den dichter Jacob Westerbaen een merkwaardige reliek van den Advocaat, het ‘Stockske’, dat hem had gesteund op weg naar het schavot. Dan wordt de herinnering aan 13 Mei 1619 weer bij hem wakker en ontlokt hem den diepgevoelden treurzang op *Het Stockske* van den ‘Vader des Vaderlants’: ‘Mijn wensch behoede u onverrot, O Stock en stut, die geen' verrader, Maar 's Vrijdoms stut en Hollants Vader Gestut hebt op dat wreet schavot.’

Het korte verblijf van De Groot in Holland in 1632 bracht Vondel zijn roemwaardige ontvluchting uit Loevesteyn weer voor den geest. De lof van zijn kloeke, schrandere gade, Maria van Reigersbergh, wordt verheerlijkt in *Huigh de Groots verlossing*[1]: ‘Een vrouw is duisent mannen t'ergh. O eeuwige eer van Reigersbergh, De volgende eeuwen sullen spreken, Hoe ghy den haat hebt uitgestreken.’

De Groots vertrek op 17 April greep Vondel zoo sterk aan, dat hij zijn smart in een gedicht uitte, waarvan de strekking hem nog tijdig het gevaar deed zien, het bekend te maken. De Groot schreef hem erover: ‘U.E. bedenkinge, die deselve genomen heeft over het dicht ter occasie van myn vertrek, vinde ik goedt. Seer qualyck soude de ergernisse gemydt konnen werden en lichtelyk soude men hem quaedt doen sonder my goedt te doen.’

Vondel betreurde nu zijn grooten vriend in een kort versje: *Op den Heer Hugo de Groot, in zijn ballingschap:*

> Hoe zouw de duisternis, dit Hollands licht gedoogen,
> Dat al te hemelsch scheen in aller blinden oogen?
> Het ging een wijle schuil, om klaarder op te gaan.
> Wij haten 't Groote Licht; een ander bid het aan.

Voortaan zou Vondel geleid worden door een Licht, dat ook De Groot bestraalde, maar Vondel tot zijn hoogste geluk zou voeren.

1) De merkwaardige invloed van Horatius' ‘Inclusam Danaën turris ahenea’. (Ode 16, Lib. III) op dit gedicht is onlangs aangetoond door P. Bartholomaeus Marco, O.F.M. in Tijdschr. v. Taal en Letteren, 1929, Juli-aflev. bl. 186.

Vondels dramatiek door L. Simons
II

3. Vondel als dramaturg

ALS Dr. Jan te Winkel in zijn inleidende studie tot Vondels drama's het over het d r a m a t i s c h kunstvermogen van den dichter heeft, brengt hij het - na de vergelijking met Shakespeare's werken gewraakt te hebben - op pag. 224 toch niet verder dan tot deze apologie: ‘Daarmee wil ik geenszins te kennen geven, dat er ook niet in Vondels stukken tooneelen gevonden worden, die in een stuk van Shakespeare niet misplaatst zouden zijn. *Actie ontbreekt niet ten eenemale:* men denke b.v. aan het derde bedrijf van *De Gebroeders,* waar Rispe en Michol David trachten te verbidden, terwijl de Gabaonners den dood van het zevental eischen; denke verder aan het tooneel in den *Joseph in Dothan,* wanneer Joseph door zijn broeders te koop wordt geboden; aan het geheele tweede bedrijf van den *Gysbreght,* waar de verrassing van Amsterdam bij het Karthuizer klooster wordt voorbereid, en aan het laatste tooneel van het stuk, den heeten strijd tusschen den heer van Aemstel en zijne vrouw.’

Zeker, hij laat dan een zeer de moeite-waardige beschouwing volgen over de beeldengroepen, die bij Vondel, reeksgewijs, de handelingen vormen. Doch daarmee is het magere oogstje van dramatische vermogensbewijzen uit heel het uitgebreide werk van onzen dichter niet weliger geworden en de lezer moet den indruk behouden dat Vondel als dramaticus een stumperd was.

Mijn studie van zijn werk heeft een heel andere uitkomst opgeleverd. Maar vóór ik den lezer deze kan voorleggen, is het noodig dat we beginnen met ons helder voor te stellen, op welke grondslagen en naar welke denkbeelden Vondel zijn stukken bouwde.

De 17e eeuw begon in ons land, ten aanzien van tooneeltoestanden en dramatische producten, met allerlei overgangsvormen. De middeleeuwen hadden, in de 14e, 15e, 16e eeuw, de 15e vooral, een zeer levendig en verscheiden tooneelleven gekend. Er waren de rondreizende tooneelgezelschappen geweest (*Ghesellen van der Spelen*)*:* groepeering van rondreizende

sprooksprekers, wier répertoire zich vanzelf aansloot niet alleen bij de romantische ridderverhalen en drastisch-komische volkssproken, maar er eigenlijk de uitbeelding, de levende voorstelling van was. ‘Daar het zien meer de harten beweegt dan het hooren’ (*Vondel*), is men er ten allen tijde toe gekomen wat men eerst vertelde, te gaan, of te laten voorstellen; van verhaal opklimmend tot samenspraak, dialoog, driespraak, vertooning en uitgebeelde handeling, 't Grieksche tooneel was zoo ontstaan, het ‘wereldlijk’ middeleeuwsche niet anders; en het geestelijke tooneel niet anders. Zooals die ridderverhalen, werden geleidelijk de bijbelsche en legendarische verhalen gedialogiseerd, en in plaats van verteld, vertoond. En men nam de stof, waarmee men zijn doel hoopte te bereiken: te vermaken, te boeien, te stichten, te verschrikken of zedelijk op te voeden, wáár men haar vinden kon. Het was meest een vormlooze, in de lengte getrokken kunst, meer en meer met afwisseling tusschen ernstig en komisch (duvelriën), en met vertooningen en levende beelden; in de 16e eeuw zelfs al met theaterdoeken als van kermistenten, door schilders als Carel van Mander gepenseeld, voorstellend den zondvloed, en met heele plassen water erbij vermorst, om de voorstelling realistisch te maken.

Inmiddels had de opkomende burgerij haar behoefte aan leerzame, zedekundige voorstellingen zelf bevredigd door in haar eigen *Kamers van Rethorijcke* (Rederijkerskamers) de zoogenaamde M o r a l i t e i t e n te dichten en te vertoonen. In de kerkelijke spelen was al zoo nu en dan, bij voorkomende gelegenheid, de strijd in en om de menschen vertoond door de verzoeking voor te stellen door Duivels, of Ondeugden, die ten Hellepad lokten, waartegenover dan weer een Engel of Deugd te plaatsen was, die poogde naar den Hemel of het goede pad te trekken. Uit deze naïeve symboliseering, die trouwens ook in het Middeleeuwsche Leerdicht en in de Middeleeuwsche plastiek gebruikt werd, is toen dat genre der *Moraliteiten,* zinnespelen, getrokken, waarin bijna niets dan zulke abstractheden voorkomen. En toen men, bij het doordringen der Renaissance, ook den smaak van de mythologie met haar verzinnebeelding van alle natuurkrachten en natuurverschijningen, overnam, vierde de verzinnebeelding in het drama haar hoogtij. Niet het minst, toen zij *het* hulpmiddel bleek om de kritiek op geloof en kerk, in de 15 en 16e eeuw al scherper geworden, de minst gevaarlijke uiting te geven.

En naast dit alles leefde dan nog het schooldrama, dat nù klassieke, dàn Bijbelsche stoffen met veel moralisatie behandelde, en waarin de vormen van het klassicisme het eerst werden nagestreefd. En waar Vondel in zijn prille jeugd kennis mee maakte. De Hervormings-beweging had de rondreizende tooneelgezelschappen, en bijna het kerkelijk drama om hals gebracht: het Calvinisme stelde zich

aanstonds schrap tegen elke verzinnelijking in beeldenden vorm, die al te zeer aan Roomschigheid deed denken. Ook de Doopsgezinden keken met bedenkelijk oog naar tooneelspelen, al mochten die dan bijbelsche stoffen in leerzaamheid toebereiden. Maar er bruiste in onze burgerij, die van Amsterdam vooral, bij het begin der 17e eeuw toch te veel naïeve levenslust, om het te doen buiten tooneelvertooningen; en toen Vondel in Amsterdam tot zelfbesef kwam, vond hij er niet alleen de 'Hollandsche' Rederijkerskamer *De Egelantier,* (in Liefde Bloeiende) waarvan Hooft en Breeroo de groote krachten waren, maar zelfs twee speciaal Brabantsche, bij een waarvan, *'t Wit Lavendel* (Uut levender Jonst) hij zich, nadat hij 20 geworden was, kon aansluiten.

De werkende leden van deze kamers waren deels dichtende, deels voordragende en vertoonende krachten. En hoewel het geven van tooneel-vertooningen en het schrijven - of vertalen - van stukken daarvoor, een belangrijk deel der werkzaamheid uitmaakte, het, 'opvoedkundige' en 'leerzame' werd allerminst vergeten, ook al dreven weinigen het zoo ver als ridder Rodenburch, die van het tooneel af poogde zielkunde, zedeleer, geschiedenis, land- en volkenkunde, astrologie, etc. te onderwijzen en er door onzen Breeroo om bespot werd. Men wilde spelenderwijs leeren en opvoeden.

Het werk dat nu in deze Kamers zoo in het begin der eeuw gemaakt werd, toonde een zeer gemengd karakter. Allerlei invloeden stroomden op de geopende geesten in. Pieter Cornelisz Hooft en genoemde Rodenburch volgden Italiaansche, Spaansche en Klassieke voorbeelden en ondergingen hun invloed; Breeroo bewerkte, via Fransche voorbeelden, stof uit Spaansche ridderromans; hij en Hooft Latijnsche blijspelen. Het romantische drama van Shakespeare en zijn school was in ons land door reizende Engelsche troepen bekend. - Maar ook het oude Zinnespel werd er nog geëerd, hoewel dit en het Bijbelsche drama in de Brabantsche kamer, waar de invloed der Doopsgezinden sterkst was, meest beoefend werd.

In beide Kamers evenwel is heel duidelijk de invloed van den Latijnschen schrijver Seneca. Men ziet het allereerst aan de vormverandering van het Bijbelsche spel, dat nu niet langer bandeloos tot in het oneindige vrij kan uitdijen. Het wordt vastgelegd aan de elk 'bedrijf' of 'uitkomst' beëindigende rei-zangen, en het getal dier bedrijven op vijf vastgesteld. En het keurslijf der geleidelijk afgeleide en vastgelegde 'tooneelwetten' wordt er omheen geslagen. Geestverschijningen en nymphen gaan optreden naast de oude figuren der moraliteiten als Geweld, Bedroch enz. En we krijgen heel lange Prologen, Alleenspraken, Voorspellingen, enz. Onze Hooft kan zijn treurspel van *Geeraerdt van Velzen* (1612 of '13) niet schrijven zonder naast de vijf historische personagies deze op te nemen: *Timon* (toovenaar). *Twist, Geweld,*

Bedrog, Eendracht, Trouw, Onnoozelheid, Helsche Geest, De Vecht (Stroom-*god*)*;* een *Rey van Amstellandsche Jofferen - Rey van Hemellieden - Rei van Naarders* en ten slot *den Geest van Velsen* te laten optreden. Zoo ontstaat een mismas van historisch-vaderlandsch spel met herinnering aan 't oude volkslied, Seneca'sch classicisme en middeleeuwsch Zinnespel, dat een duidelijk beeld geeft van de moeilijkheid voor onze opkomende dramatiek, om haar eigen weg te vinden en zich zelf te worden.
Als Vondel juist zoowat te zelfder tijd zijn eerste bijbelsch spel *Het Pascha* voor de Brabantsche Kamer schrijven gaat, is hij onder Renaissance-invloed en daarmee indirect van Seneca. De meer directe komt pas later: bij zijn *Hiervsalem Verwoest* en zijn vertalingen (bewerking) van twee Seneca'sche stukken: *De Amsterdamsche Hecvba* en den *Hippolytus*. Zijn *Palamedes* staat dan ook duidelijk onder dien invloed. Maar als hij in 1637 zijn *Gysbreght* schrijven gaat, is hij er al zoo goed als geheel onder uit; alleen aanvang en slot verraden Seneca'sche dramatische methoden. Om dienzelfden tijd (1637) is hij begonnen met de Grieken zelf te bestudeeren en valt zijn eerste vertaling naar Sophokles (*Electra*). Daarmee is hij grootendeels genezen, zijn *Joseph*-drama's bewijzen het zoozeer als zijn *Gebroeders*. Vooral van beteekenis is zijn *Joseph in Egypte,* dat in gegeven verwant was met den vroeger vertaalden *Hippolytus,* en waarbij de invloed van De Groot's *Sofompaneas,* eveneens in 1638 door hem overgebracht, moest meespreken. Een vergelijking van de *Joseph in Egypte* met de *Hippolytus* van Euripides en Seneca en de *Sofompaneas* zal dus in hooge mate leerzaam blijken voor ons inzicht in Vondels eigen ontwikkeling als dramaticus, zoowel als in hetgeen zijn tijdgenooten zelf bewonderden.

Maar vooraf zal den lezer even in het algemeen te kenschetsen zijn het werk van dien Romeinschen navolger der Grieken, *Seneca,* omdat alleen met dezen, door het 16e en 17e eeuwsch klassicisme zoo hoog vereerden, schrijver tot achtergrond, de arbeid van Vondel in zijn beteekenis kan uitschijnen. Eerst als we weten wat hij achter zich liet, zullen we het door hem bereikte kunnen gaan waardeeren.[1)]

'Toen Seneca zijn spelen schreef, was Rome te zeer in weelde-orgie bevangen, om tragische schouwspelen te kunnen genieten. En niet om ze te doen vertoonen te midden der menigte schreef hij zijn spelen dus, maar voor letterkundige proevers van uiterste verfijning en overprikkeld zenuwleven, die ze zouden *lezen* en die vernuftsspelingen, geleerdheid, zedekundige en politieke ontboezemingen vroegen. Zoo, in dezen vervalschten vorm, wordt het Grieksche treurspel wezenlijk en ganschelijk vèrvormd. De Grieken

1) Ik veroorloof me deze karakteristiek, in ietwat vrije navolging, te ontleenen aan de voortreffelijke studies over het Grieksche treurspel, in 1865 door den Franschen hoogleeraar *Patin* uitgegeven.

streefden naar rangschikking, voortgang, belangstelling; bij Seneca, ondanks de uiterlijke regelmaat, *niets dat op de ontwikkeling van een handeling of van karakters lijkt*. Waar de Grieken uit den eenvoudigsten opzet tot de ontwikkeling van hartstochten wisten te komen, verarmde Seneca de stof door een onvruchtbaren overvloed van gemeenplaatsen, mythologische, poëtische, aardrijkskundige, wetenschappelijke, wijsgeerige, politieke. De naïeve uitdrukkingswijze der Grieken, die zich zoo smijdig voegde naar al de aandoeningen van het drama, bereikte zonder inspanning nu eens het verhevene, dan het vertrouwelijke. Seneca's kunstmatige stijl verried de rustelooze zucht om te verbazen door *den vermoeienden overvloed der vormen waarin een zelfde gedachte tot in het eindelooze herhaald wordt;* door een overdrijving naast een subtielheid en verfijning, die soms het belachelijke naderden. En terwijl de Grieken al wat er ongelooflijks en wreeds in hun fabelstof was, wisten om te zetten in natuurlijke gebeurtenissen, geschikt om schrik en medelijden te wekken; dreef Seneca's treurspel naar het ongehoorde en het afgrijselijke, naar aangename schildering van het afstootende; toonde het een verwordings-voorkeur voor het zedelijk-leelijke, zooals de Maatschappij, in wier midden en voor wie hij schreef, hem ruimschoots te zien gaf. Diezelfde verwording van zijn omgeving bracht hem evenzeer er toe om, bij wijze van tegenstelling en tegenspraak, ook in de schildering van rede en deugd over te slaan tot een overmaat van heldhaftigheid, een gladiatorische trotseeringsbravoure. Zoo treffen wij in deze verlatiniseering der gegevens van Sophocles en Euripides niets meer van hùn dramatische echtheid, doch hooren er louter de stem in van Seneca en zijn verworden tijd. Evenwel, het mag niet ontkend worden, ook met zekere bizondere kwaliteiten van vernuft, durf en energie, die, bij de herleving der klassieke studiën, de menschen van dien tijd niet minder troffen dan de zuiverste schoonheden van het echte Grieksche treurspel en die zij, wonderlijk genoeg, in hun verblind begapen van de hèrschenen klassieke wereld, voor volkomen gelijkwaardig er mee hielden en in gelijke geestdrift gingen navolgen.' Hoe het 17e eeuwsche Nederland, dat aan Grieksch en Latijn - het laatste vooral - zijn bewonderende studie wijdde, over Seneca dacht, blijkt den hedendaagschen lezer duidelijkst als hem herinnerd wordt dat Huigh de Groot diens treurspel *Troades* den loftitel van 'Regina Tragoediarum' (koningin der treurspelen) schonk en Pieter Cornelisz. Hooft met Laurens Reaal zich ten huize van Anna Roemer Visscher met Vondel vereenigden, om er een proza-overzetting van te maken, die daarop later door Vondel in verzen werd overgebracht en als *Amsteldamsche Hecvba* het bewonderend publiek, dat geen Latijn verstond, ten beste gegeven.

In dit aldus bewonderde treurspel vinden we de levensles der veranderlijkheid van aardsche grootheid getoond als een toepassing van de spreuk:

‘wee den overwonnenen!’ - Uit het gevallen Troje zijn koningin Hekuba, haar dochter Polyxena, haar schoondochter Andromache (Hectors weduwe) en het zoontje van deze in de handen der overwinnende Grieken gevallen. En heel het stuk bestaat nu feitelijk in de schildering van Hekuba's en Andromache's *lijden*, door dat Pyrrhus, Achilles' zoon, Polyxena ten slachtoffer vergt tot zoen van zijn vaders geest, en op den raad van den Griekschen Opperwichelaar Kalchas, tenzelfden zoen, ook het zoontje van Hector van de rots zal moeten geworpen worden. Het stuk opent met een lange klacht van Hecuba over Troje's ondergang, die héél het eerste bedrijf vormt, en eindigt met, als 5e bedrijf, het verhaal door den Bode van den dood der twee genoemden en de jammerklachten van Andromache en Hecuba; een vorm van opening en een slot, dien we als zeer karakteriseerend ook voor het klassieke treurspel der 17e eeuw zullen hebben vast te houden. Het tweede, derde en vierde bedrijf worden gevuld, allereerst met een strijd tusschen Pyrrhus en Agamemnon, hoofd der Grieken, die weigert Polyxena over te geven naar den eisch van Achilles' geest: een tooneel vol mythologische opsnijerij, redeneeringen en leenspreuken. Daarop raadpleegt Agamemnon den ‘Aartswichelaar’ Kalchas, die niet alleen het ter dood brengen van Polyxena, maar ook van Hectors zoontje voorschrijft: de vervolgende geestelijke, dien we in de *Palamedes* van kort daarna ook zulk een felle rol zullen zien spelen.

In den derden ‘Handel’ verhaalt Andromache dan van de droomverschijning van haren dooden gemaal Hector, die haar is komen waarschuwen voor het gevaar dat hun zoontje Astyanax bedreigt en haar raadt hem te verbergen. Aldus wordt na overleg besloten en hij verborgen in Hectors grafstee. Doch als straks Ulysses het knaapje komt opeischen, doorziet hij aanstonds dat het voorgeven van Astyanax' dood een misleiding is en stelt Andromache voor de keus: òf haar zoontje uit te leveren, òf 't graf van Hector verwoest te zien. Daarmee zou dan meteen Astyanax omgekomen zijn, en na een vergeefsch pogen om Ulysses te vermurwen, besluit zij haar knaapje over te leveren. Het afscheid van moeder en zoon geeft Seneca dan aanleiding tot een pathetisch tafereel.

Deze pathetiek wordt nu verder opgeschroefd als Helena - gedwongen tot het uitvoeren dier list - Polyxena komt opeischen als bruid voor Ulysses. Zoowel Hekuba als Andromache doorzien een schelmstuk; zij kunnen echter, machtelooze overwonnenen, niet anders doen dan te keer gaan, - zonder den toestand te wijzigen. En ditzelfde nog eens sterker wanneer, als gezegd, in het laatste bedrijf de Bode haar komt verhalen van de wijze, waarop beiden, Astyanax en Polyxena, moedig den dood te gemoet gingen.

Dit doen verhalen van het omkomen van de personen was volkomen in overeenstemming met de klassieke opvatting, die zeer terecht niet wilde dat de toeschouwer door tooneelen van moord, doodslag of terechtstelling

ellendig gepijnigd wierd. Maar de indruk van zulk een verhaal wordt tot op het pijnlijkst opgedreven als het gebeurt aan hen, die den omgekomenen het naast staan en die al weten van het lot zelf, den ongelukkige overkomen. Bij de Grieken was het meest de Rei, tot wien het eindverhaal gericht werd. Seneca voert het op tot een verfijnde marteling, ook voor den toeschouwer, door Hekuba en Andromache er de toehoorderessen van te maken.

In heel dit stuk ontkomt de tragiek dan ook nauwelijks aan de kenschets: zenuwmarteling. Alleen de grootheid der pathetische gestalten van Hecuba en Andromache redt het van het melodrama. In zijn samenstelling is het ongemeen onbeholpen. Karakterteekening - in het klassieke treurspel, als we bij Aristoteles vernamen, van geringe beteekenis - is in deze handeling zoo goed als geheel overbodig. Wat dezen Trojaanschen vrouwen overkomt, is ganschelijk onafhankelijk van hun eigen wezen of zelfs van eigen vroegere daden. Zij en haar kinderen worden het slachtoffer van een bloedwraak wegens een in den oorlog gevallen krijger. En zouden dat geworden zijn, hoe zij zelf zich ook gedragen hadden of geweest waren! Euripides - de Grieksche treurspeldichter, jongste en derde van de vroeger genoemde en beroemd-gebleven trits - had den bloedschendigen hartstocht van Phaedra, gemalin van vorst Theseus, voor haar stiefzoon Hyppoliet behandeld; en het was naar hem dat Seneca zijn *Hippólytus* bewerkte, door Vondel eenigen tijd na de *Troades* als *Hippolytus* of *Rampsalige Kuyscheyd* in Nederlandsche verzen overgebracht.

Een vergelijking van het Grieksche treurspel met dat van Seneca kan aldus dienen om den lezer in te wijden in den aard van beider kunstvorm. Laten we dan daarop de beschouwing van De Groot's *Sofompaneas* volgen, dan wordt de klassieke achtergrond, waarop Vondels dramatiek zich afteekent, geleidelijk voltooid. Kunnen we vooral zijn bewerking van het verwante Bijbelverhaal van *Joseph in Egypte* straks met te scherper oordeel des onderscheids beschouwen.

Eén opmerking evenwel, die ons bij de latere behandeling van den Rei in Vondels treurspel te pas zal komen, moet hier ten aanzien van het koor in het Grieksche drama voorafgaan.

In dat Grieksche drama was oorspronkelijk het Koor, met den Kooraanvoerder, gesteld rondom het altaar van Dionysos en zong dezen zijn Dithyramben toe. De Kooraanvoerder verhaalde de gebeurtenissen; kwam, geleidelijk, als zelfstandige figuur, buiten en boven het Koor op de verhevenheid te staan. In plaats van den aanvoerder, die verhaalde, kwamen daarop, in weer een ontwikkelingsvorm, de handelende personages zelf: een, twee, drie - telkens meer; maar bleven in betrekking tot het koor, dat in den halven cirkel voor het tooneel opgesteld stond, en dat nu geleidelijk het karakter aannam van vertegenwoordiger der toeschouwers: volksmenigte, tot wie de

handelende personages op het tooneel zich richtten, die zelf zich in hun handeling mengde: prijzend, bemoedigend, troostend, afkeurend, bespiegelend, en elke handeling besluitend met een bespiegelenden Rei- of Offerzang, met keer en tegenkeer. Gesteld tusschen de toeschouwers en spelers, bracht het koor, door dit deelnemen aan de handeling, daarin niet alleen een eigen levendigheid, maar ook een zekere vertrouwelijkheid, waardoor de stoffelijke maar ook de moreel-artistieke afstand tusschen toeschouwers en tooneel-figuren verkleind werd. Het koor was de geleiding, en de indruk van het Grieksche drama wordt door die geleiding niet zwak bepaald. Aldus nu de gang van zaken in het treurspel van Euripides:

Hippolytus, jager en vrouwenhater, brengt, vóor hij ter jacht trekt, zijn hulde aan de godin der jacht, Diane. De godin der Liefde, Venus, wier beeltenis hij voorbij gaat, wil hij echter, ondanks den raad van een oud man, niet huldigen. Het is deze moedwillige veronachtzaming, die hij zal moeten bekoopen met lijden.

Het koor van vrouwen van T r e z e n a uit zich over de vreemde stemming van koningin Phaedra, waarvoor men geen rechte verklaring weet. Haar gemaal, koning Theseus, Hippolyts vader, is uit op een tocht ter raadpleging van het Orakel.

Uit haar Paleis komt Phaedra, vergezeld van de voedster, en legt zich op een bed (sofa) buiten bij het Paleis, om er lucht en licht te vinden, in de pijn en het lijden van haar - door de Godin Venus ingegeven - hartstocht voor haar stiefzoon Hippolyt. In haar spreken met de voedster, die zich ook af en toe tot het koor richt, komt zij tot de bekentenis van den aard van haar lijden. De voedster zoowel als het koor veroordeelen haar hartstocht, maar als Phaedra dan verklaart den dood te willen zoeken, wordt de voedster zwak en geeft haar schuldigen raad, dien het koor scherp veroordeelt: De voedster wil Hippolyt een liefdesdrank reiken en hem genezen. Als zij daartoe 't tooneel verlaat, gaat het koor de liefde en haar werking bezingen. Met ontzetting onderbreekt Phaedra dien zang. Zij heeft in het Paleis de stem gehoord van de voedster, die Hippolyt zoekt over te halen zijn stiefmoeders hartstocht te bevredigen; ook de stem van den geirriteerden Hippolyt, die dit fel afslaat. En zij gelooft zich onteerd en verloren.

Uit het Paleis verschijnt dan deze zelf. Hij veroordeelt haar en haar sexe. Hij zou zijn vader, bij diens terugkomst, willen waarschuwen, doch de voedster heeft dit listiglijk verijdeld door hem, alvorens te spreken, een belofte van stilzwijgen af te vergen.

Phaedra, ontdaan, verjaagt haar voedster onder verwijten, en, in fellen, hartstochtelijken opstand besluit zij zich te louteren van den op haar gevallen smaad en zich tevens te wreken door Hippolyt bij zijn vader te beschuldigen. - Zij ijlt het Paleis in. - Een gerucht daarbinnen ontstelt het koor: Phaedra

heeft zich opgehangen. Een slaaf beveelt, haar lijk af te leggen en te bedekken.

Daarmee is het eerste deel van het treurspel afgesloten.

Van zijn heilige reis naar het Orakel, het hoofd gekroond, in feestelijke stemming, verschijnt nu Theseus voor zijn Paleis.

Maar daarom heen is de stilte. Hij ondervraagt het koor naar de reden, dringt, op de ontwijkende antwoorden, aan om te weten, en verneemt dan van een ongeluk, dat hem getroffen heeft.

Op zijn bevel worden de Paleisdeuren geopend, en men ziet Phaedra's lijk liggen, uitgestrekt op een baar. Luid jammerend werpt zich Theseus op dat lijk zijner geliefde tweede gemalin en vindt in haar handen een stel tabletten: openbaring van haar laatsten wil. Nog éer hij die gelezen heeft, zweert hij dien wil te zullen volbrengen. Dan leest hij ze, en in sterke verontwaardiging over wat Hippolyt, naar Phaedra's beschuldiging, zou misdreven hebben en daardoor haar in den dood gejaagd, verwijst hij zijn zoon, ten straf, naar God Neptuun - den God van de Zee. Het koor, ontdaan, tracht hem te kalmeeren. Maar het is, evenals Hippolyt, door een zwijgensbelofte gebonden, de waarheid, die het weet, te verhelen.

Nu verschijnt Hippolyt en wil zijn vader omhelzen. Diens toorn, over hem uitgestort, kan hij niet leggen door hem te verklaren wat gebeurd is. Zijn verzet tegen het vonnis zijns vaders baat dus niet. Omringd van zijn vrienden verlaat hij den vaderlijken grond. Het koor bezingt zijn jammerlijk noodlot.

Een slaaf verschijnt, en brengt Theseus bericht van den dood van Hippolyt, neergesprongen van een rots.

Doch dit bericht is voorbarig, en men draagt hem, stervend, ten tooneele, waar hij zich met zijn vader verzoent.

Dan, uit den Hemel, daalt de door hem zoo aangebeden Godin Diana. Zij verhaalt Theseus de waarheid en den beiden mannen hoe al het gebeurde een straf is van de godin Venus, door Hippolyt veracht.

En deze, alvorens te sterven, vergeeft zijn vader, ontvangt zijn vergiffenis, en beklaagt Theseus om het noodlot, dat op hèm valt, niet minst straf van al.

Een slottooneel, dat ontroert door weemoedige pathetiek.

't Is ‘Euripides die in het harteroeren boven alle anderen uitsteekt,’ schrijft Vondel in zijn Inleiding tot de *Sofompaneas*.

Wij zien dus in dit treurspel den mensch direct geplaatst onder den invloed van de Godenwereld, toch tevens onder de wet van zijn eigen wezen. De straf, of wraak, van Venus had Hippolyt niet kunnen treffen, wanneer hij niet begonnen was haar te verachten, ook na de ontvangen waarschuwing.

Phaedra moest hartstochtelijk zijn aangelegd, of deze zondige liefde had haar niet aldus kunnen bevangen. Wraakzuchtig, of zij zou Hippolyt niet valsch hebben beschuldigd. Trotsch, of zij zou na den aangedanen smaad den dood niet gezocht hebben.

En zonder onbedachtzame felheid zou niet Theseus zijn zoon veroordeeld en ten dood verwezen hebben, zonder hem eerst te hooren.

Aldus eischte de ontwikkeling van de fabel dat de hoofddragers der handeling zekere scherp-omlijnde, haast symboliseerende, karaktereigenschappen vertoonden. Doch verder gaat de karakteriseerkunst niet. Zij moeten raderen zijn, die vat geven, als de goden het rad van hun fortuin gaan wentelen. Uit henzelf springt de actie nog niet.

Aan de ontwikkeling dier actie, in geleidelijken voortgang, is dan verder de kunst des dichters gewijd. Fijne nuanceeringen spreken mee, om het effect te versterken. Men voelt ook het juist gebruik der tooneel-inrichting: vóor het tooneel het koor, en het tooneel zelf afgesloten door een vaststaand bouwsel, dat een paleis voorstelt, met een ruime, dubbele middendeur, die er toegang toe geeft.

Leef u nu even in, in deze schikking en zie Phaedra liggen op haar koets en daar beneden het koor, dat gaat zingen van de liefde. Haar kreet van pijn en ontzetting daarover, die het tot zwijgen brengt.

En dan komt de ontzetting van *achter* haar, als zij in het Paleis de voedster hoort spreken met Hippolyt en dezen de voorstellen afwijzen.

Dit pijnlijk gesprek niet op de planken te brengen, maar 't ons slechts te doen meebeleven, als gereflecteerd in Phaedra's stille spel, is even kiesch gevoeld als dramatisch vol effect.

Zoo ook het wegijlen van Phaedra in het Paleis. - Dan de spanning eer wij weten wat zij doen gaat. - De ontroering in het koor!

Met bizonder gevoel voor het theatraal effect is dan het optreden van Theseus geteekend. Hij, in blijde stemming thuiskomend; het koor wetend àl wat het weet, maar tot zwijgen gebonden.

Weer daarna zijn jammeren om Phaedra's dood en zijn eed, haar laatsten wil te volvoeren, *eer hij weet;* weet dat het zijn zoon geldt. En men voelt hoe de eind-oplossing van den knoop, door de verschijning der Godin Diana, samenhangt met den opzet en de opening van het drama, 't Is geen knoop d o o r h a k k e n , door een *dea ex machina*.

In de kunst om ons gemoed en onze verbeelding vast te houden en te leiden door de wèlschikkingskunst van hun fabel waren inderdaad deze Grieksche schrijvers ongemeen vèr.

Zien wij nu, hoe Seneca dezelfde stof is gaan verwerken:

Hij laat Hippolyt zijn hulde aan Diana brengen, toont hem een volledig vrouwenverachter. Het voorbijgaan van Venus heeft hij geschrapt.

De voedster, om Phaedra af te brengen van haar zelfmoordgedachten, deelt haar mede dat zij Hippolyt zal gaan benaderen.

Aldus weet Phaedra vooraf, dàt dit gebeuren zal.

In het 2e bedrijf verschijnt Phaedra, half naakt, half waanzinnig in haar

sensueelen drang naar haar stiefzoon. De voedster smeekt Diana, Hippólytus te willen temmen. Dan spreekt zij hem aan, op het tooneel. Het wordt een proefneming om hem op te ritsen tot sensualisme, tot de geslachtelijke liefde, waarzonder de menschheid ten onder zou gaan. Doch vergeefs, natuurlijk. Hippolytus' anti-feminisme is niet te keeren.

Nu, directer op den man af, beproeft Phaedra het met hem. Doch haar liefdesbekentenis versterkt alleen zijn vrouwenhaat. Hij weert haar toenadering af met zijn zwaard, en vlucht. Aanstonds grijpt de voedster die vlucht aan, om hem aan te klagen van onkuischheid jegens zijn stiefmoeder.

Uit de 'Onderwereld,' waaruit hij wonderdadig gered werd, verschijnt nu Theseus en hoort aanstonds het geschrei der voedster. Op zijn vraag: wat er gebeurt, verneemt hij: het is Phaedra, die sterven wil.

Hij wil weten waarom. Phaedra wil niets zeggen. De voedster wordt door hem bedreigd met den marteldood als zij zwijgen blijft. Dan gaat Phaedra spreken, toont hem het zwaard van Hippolytus.

Alleenspraak van Theseus, die Neptunus oproept om hem te wreken op Hippolytus.

In het 4e bedrijf brengt de Bode hem de tijding hoe deze is omgekomen, stortend van een rots, aan zee.

Dan, in het 5e, verhaalt Phaedra jammerend aan Theseus de valschheid van haar beschuldiging. Zij wil zich nu gaan dooden.

Het lijk van Hippolytus, binnengebracht, doet Theseus op zijn beurt in jammerende zelf beschuldigingen uitbarsten. Hij wil de verspreide deelen van het lijk weer, heel onsmakelijk, aaneenvoegen, en draagt zijn lieden op, de verspreide, niet aanwezige stukken van het lijk, bijeen te zoeken.

Het ontgaat den lezer niet, hoe ongelukkig het moet gewerkt hebben op onze 17e eeuwsche literatuur, dat zij opgroeide op den harden, steenigen grond van het Senecasche treurspel, inplaats van op den sappiger, weliger bodem van het Grieksche, waarheen zij wat al te laat verplant werd.

Al het gevoelige, geboren uit het nog levend-zijn van het geloof en van de stof, zoowel als uit de directe aanraking met de meelevende toeschouwers en de tooneelinrichting, is bij Seneca verdwenen. Het is alles grover, rhetorischer, uiterlijker, geforceerder; de wendingen in de 'fabel' voelen we niet meer dadelijk ontspringen uit de door de personen door-leefde aandoeningen en passies. Er ontstaat niet de ontroering der groote onvermijdelijkheid. Het tragische ontbreekt, al zijn de toestanden meer toegespitst. De natuurlijkheid en echtheid van het levend voortbewegen der 'nabootsende handeling' zijn verwrongen in het keurslijf eener koude kunstmatigheid.

Als Vondel later de verwante bijbelstof gaat behandelen in zijn *Joseph in Egypte*, kent hij het echte Grieksche tooneel. We zullen zien met welk gevolg.

Onze aandacht is echter nog voorloopig bij zijn voorbeelden, die in zijn tijd zelf de gunst wonnen van publiek en oordeelkundigen.

In zeer hooge eere stond tusschen 1620-40, - niet alleen als mensch, als denker, als rechtshervormer, maar ook als dramatisch dichter - onze beroemde Huygh de Groot. En Vondel zelf, die hem een levensvereering toewijdde met aandoenlijke trouwhartigheid, hield hem ook als kunstenaar zeer hoog. Hij vertaalde De Groots *Sofompaneas* in 1639, en nog in 1663, bij het schrijven van zijn *Adam in Ballingschap,* inspireerde hij zich op diens behandeling van hetzelfde onderwerp.

In *Sofompaneas* had De Groot het 42e-45e Kapittel van het boek *Mozes* behandeld: Jozef in grootheid aan het Egyptische hof; door zijn broeders daar opgezocht; hun met listigheid hun oude praktijk jegens hem betaald zettend, om ten slot hen allen broederlijk te omarmen.

Voor wie een levendig en afwisselend spel wilde schrijven, lag de stof voor het grijpen. Eerst de broeders tot Jozef komend, barsch behandeld; Simeon achtergehouden als gijzelaar, opdat later Benjamin zou worden meegebracht. Op de terugreis de schrik der broeders om het weergevonden geld. Hun aankomen bij Aartsvader Jacob en diens vrees voor wat daaruit zal groeien. Straks weer de nijpende honger en de worsteling van Juda om zijn vader te bewegen hen Benjamin mee te geven. De raadselachtige ontvangst ten huize van Jozef. De ontsteltenis als, andermaal, op de terugreis in hùn zakken het geld, en in dien van Benjamin Jozefs beker teruggevonden wordt. Dàn Judas' zelfvernedering voor Jozef en, eindelijk, de afwerping van diens masker en het ontroerend omhelzen zijner broeders.

Maar De Groot, de klassicisten, Vondel ook, lagen in hun dramatischen bouw aan banden vanwege de ‘eenheden.’

Voor het Grieksche tooneel bepaalde de vaste plaats van het koor, in de koorruimte beneden, vanzelf de onveranderlijkheid van de plaats der handeling òp het tooneel. Waar dit koor met de handeling moest meeleven, doch zich niet kon verplaatsen, werd het te onwaarschijnlijk, zoo de handeling zelf nu eens hier dan daar zou plaats vinden. Wel heeft menig Grieksch dichter het er op gewaagd, toch de handeling te verplaatsen, maar in het algemeen werd de ongewenschtheid ervan erkend. Zóó kwam het Grieksch tooneel tot de e e n h e i d v a n p l a a t s - die natuurlijk geen zin meer had van het oogenblik, waarop het koor niet langer stond *buiten* de lijst van de handeling, maar *erin,* op het tooneel -; doch die in het 17e eeuwsch klassicisme, in tegenstelling tot het romantische drama, werd geëerbiedigd als een der grondwetten der tooneelkunst.

Aldus, evenzeer, met de e e n h e i d v a n t i j d. Omdat het steeds gedurende de handeling vaststaande koor niet kon geacht worden een al te langen tijdsduur mee te leven, werd de duur der gedachte handeling zelf beperkt tot een minimum. Liefst van zonsopgang tot ondergang; toch ook wel -

om de noodige speling - van 24 uur. Voor de Grieken, die steeds in hun korte stukken (en hun drama's waren kort, omdat er dikwijls drie achtereenvolgende over dezelfde stof na elkaar gegeven werden [trilogie]) het eind van een geschiedenis samenvatten, was dit ook geen te ernstig bezwaar, waaraan trouwens de trilogie-vorm tegemoet kwam.

Maar het klassicisme der 17e eeuw had van de wenk van Aristoteles, om een kort-verloopende handeling te kiezen, zichzelf weer een w e t gemaakt. Die van de e e n h e i d v a n t i j d.

We zullen zien, hoezeer De Groot door die beide wetten in zijn behandelingsvrijheid belemmerd werd, toen hij zijn *Sofompaneas* schreef.
Het eerste bedrijf van *Sofompaneas* geeft - naar Seneca'schen trant - èen lang verhaal van Jozef, tot zijn zoontje Manasse. Van den last van zijn ambt, van zijn onbekommerde jeugd, van de moeilijkheid zijner positie als vreemdeling onder de Egyptenaren, vooral nu er hongersnood is, vertelt hij. Gelukkig dat hij dien heeft voorzien en overal ligt koren opgetast in de schuren. Ook zijn broeders zijn reeds eenige malen voor hem komen knielen. Wat zij hem vroeger aandeden, heeft hij hen vergeven. Maar hij wil weten wat hun werkelijk gevoelen is voor hun jongsten broeder Benjamin. Door list zal hij trachten dit uit te vorschen.

Aldus, in absoluut ondramatischen vorm, De Groot's pogen om het Bijbelsche verhaal van Jozef's behandeling zijner broeders in psychologisch-braven zin te rechtvaardigen.

Het eind van zijn toespraak tot zijn zoon is een les in levenswijsheid: zich vroom te gedragen jegens den koning, niet grootsch tegenover minderen, vergevingsgezind te zijn in het algemeen. Dan neemt hij Manasse - al dien tijd zwijgend toehoorder van zijns vaders welsprekendheid - mee om de Stadsschuren te gaan bezien.

De Rei van Moorinnen(!) besluit het korte bedrijf(?). Jozef's vrouw, Asnethe, heeft haar de wacht bevolen. Geroemd wordt het gelukkig huwelijksleven der twee. Hij is een toonbeeld van huwelijkstrouw en kuischheid; nooit gaat hij naar een andere vrouw. Herinnerd wordt aan de hem vroeger gelegde lage door Potifar's vrouw, en gevraagd waarom God eigenlijk de schelmen verdraagt. In dit geval is het antwoord: opdat Jozef door rampspoed gehard, daarna door geluk gesterkt zou worden. Het lot hem in de gevangenis beschoren, zijn droomuitlegging en beroep aan het hof worden nu opgehaald. En daarmee de ‘expositie’ voltooid.

In het tweede bedrijf begint nu de handeling - d.w.z. heel en al aan het einde van het Bijbelverhaal, bij de laatste terugvoering van Jozef's broeder Benjamin. De straks herinnerde geschiedenis met haar verrassingen, strijd om en van Jacob, schrik der broeders, is voorbijgegaan. En daarmee het levendigste deel ervan.

Judas, Ruben en Benjamin (deze geboeid) worden door Ramses in Jozef's Paleis geleid. Judas betuigt dat zij volkomen onschuldigen zijn, en deze behandeling niet verdiend hebben. Doch als Ramses hem vraagt heel zijn leven eens te overdenken, herinnert hij zich hoe zij Jozef verkocht hebben; alleen Ruben hoe hij dit afried. Een beroep op het oud en eerlijk geslacht der Aartsvaders, waaruit zij stammen, maakt op Ramses weinig indruk: zoons ontaarden licht.

In een mooie strophe beklaagt Judas den geboeiden Benjamin. De nadering van den 'landvoogd' beklemt hem.

Het optreden van Jozef tegenover zijn broeders is zeer barsch. Tevergeefs biedt Judas aan, ook hem tot slaaf te maken. Jozef - door De Groot bestemd tot model-regeerder - wijst dit af: hij heeft aan het barbaarsche recht, dat de bloedverwanten meebestraft, een eind gemaakt. Elk zondigt voor zich zelf.

Dan doet Judas, heel gevoelig, het bijbelverhaal van Jacob's leed om hun meevoeren van Benjamin en zijn borgstelling tegenover zijn vader. Biedt aan zich in Benjamins's plaats tot slaaf te stellen. Jozef belooft er over te zullen denken. - Judas benijdt Jozef, die nu zonder zorgen is, immers doodgewaand. - De Rei bezingt de geldzucht der Foeniciërs, de zucht tot schatten-verzamelen, betreurt den ouden eenvoud, en roemt Jozef, die door zijn wetten de weelde en den wellust zoekt in te toomen.

Het derde bedrijf, waarin de handeling tot haar hoogste punt moest stijgen, bestaat uit niets dan episodes, bestemd om Jozef's staatsmanskunst te verheffen.

Eerst komt een Bode vertellen van het broodoproer bij Koptos, vooral door de schuld der hebzuchtige ambtenaren. Jozef zendt Ramses uit om de stad te berennen en een nieuw bestuur in te stellen van den burgerstand,

> 'van vuile vreckheid vry en quistige overdaed.'

Terwijl Jozef naar binnen is, om met zijn vrouw huishoudelijke zaken te bespreken(!) vinden Simeon en Judas gelegenheid tegenover elkander des landvoogds knapheid en rechtvaardigheid te prijzen. De Koning heeft al zijn roemruchte daden in wandschilderingen laten uitboetseeren. En we krijgen nu een rondtocht van Simeon en Judas langs die gang, waarbij Simeon de uitlegger speelt. Een eigenaardige proeve van de samenvloeiing van schilderkunst en dramatiek, waarbij intusschen de laatste de minste is.

In het 4e bedrijf komt dan het groote tooneel der herkenning, als Jozef zichzelf aan zijn broeders bekend maakt, en zijn vergevingsgezindheid betoont. Een tooneel met veel zuivere ontroering, dat zeker niet weinig er toe heeft bijgedragen het stuk populair te maken.

Het slotbedrijf is de voorstelling der broeders aan Pharao. Jozef vraagt en krijgt verlof zijn broeders en vader in Gozen neer te zetten in volkomen bewegings- en godsdienstvrijheid. We krijgen een voorafschaduwing van de latere historie, als Pharao zelf verklaart dat, mocht een zijner opvolgers

zijn thans gegeven woord breken, plagen het land mogen teisteren. Jozef ziet nog verder de toekomst in: hij voorspelt de latere vermaagschapping van Egyptenaren en Hebreeën, en hoe eens de Heiland, op zijn vlucht, in Egypte huisvesting zal vinden en beide volken leeren Hem te dienen.

De Rei van Moorinnen hoopt, mede deel te krijgen aan dit zalig lot.
Aldus het 'treurspel' van De Groot, waarvan Vondel terecht mocht zeggen dat het vroolijk naar zijn eind draaft, en waarin wij moeilijk iets treurigs kunnen vinden dan de enkele pathetische momenten in het 2e en 4e bedrijf, die tevens de eenige dramatische vormen.

Van een streng vastgehouden en ontwikkelde handeling, zooals de Grieken die hadden, bespeuren we weinig. De hoofdpersoon is wel geteekend, maar zijn karakter grijpt in de handeling even weinig in als de handeling in hem.

Blijkt nu dus dat dit stuk in den Amsterdamschen schouwburg gaarne gezien werd, dan moet daaruit de slotsom volgen, dat het publiek in die dagen genoegen vond in een samenstel, waarin het woord meer gold dan het gebeuren, en eenige levendige en aandoenlijke tooneelen aangevuld waren door verhalen, bespiegeling en vertooningen uit de Bijbelsche geschiedenis.
Hier nu komt de aanleiding om, met herdenking van een tweetal opmerkingen van Aristoteles, ons rekenschap te geven van de beteekenis van het w o o r d voor het drama.

'Als de "fabel" goed is, behoort ook het v e r h a l e n der gebeurtenissen de vereischte aandoening te wekken.' 'De v e r t o o n i n g (van een ongeluk bijv.) is geestloozer dan het verhaal ervan.' 'Ten aanzien van hetgeen de personen zeggen, valt te onderscheiden tusschen datgene wat hun wilsrichting openbaart, wat zij kiezen of vermijden, en uitingen, die dat niet te kennen geven. Alleen de eerste behooren tot de karakteriseering; de andere tot de overpeinzing.'

Herinnerd is zoo straks hoe het tooneel is geboren uit het verhaal. Inplaats van te laten vertellen van hetgeen gebeurd is, laat men in het drama de personen zelf het gebeuren voortbrengen. Dit onmiddellijke en tegenwoordige, dit in den letterlijken zin voor oogen brengen (toonen = at - oogen = voor oogen brengen) is de kern en het wezen van het drama, waarop zijn sterke werking berust.

Naar deze opvatting zou het mimisch spel de sterkste openbaring zijn van het dramatische.

Doch het treurspel, geboren uit verhaal èn lierzang, bleef daaraan verknocht. Niet alleen tot de zinnen en zenuwen, door het louter mimisch voor oogen brengen van het brutale feit, wilde het spreken. Er was een aaneenschakeling van gebeurtenissen, en juist het noodzakelijk verband van deze, onderling en in hun samenhang met de wereldorde, wilde het drama toonen, om aldus een effect van geestelijken (psychisch-moreel) en (of) physiologi-

schen aard (gemoedsuitstorting) in den toeschouwer te bereiken. Niet om het physiek lijden, maar om de wijze waarop dit gedragen werd; om g e e s t e l i j k lijden en de wijze waarop het gedragen werd, was het den treurspelschrijvers te doen. Zij waren dichters, wijsgeeren, die een verkleinbeeld ontwierpen van het samengestelde, onbegrijpbare leven; den zin en de dracht ervan, het rhythmus, de schoonheid ervan uitlegden door middel van het woord, dat meteen, in zijn rhythmus en klank, uitdrukking gaf aan wat leefde in den mensch en ook zijn wezen t o o n d e .

Aldus kreeg het v e r t o o n e n meer dan stoffelijken zin. Het werd een openbaren, ook voor het oog van den geest, door het w o o r d . En in dien zin gaf de waarschuwing van Aristoteles en Horatius, dat zekere gebeurtenissen beter verhaald dan vertoond zijn, aan het werk der klassicisten, die er naar luisterden, een hoogeren luister dan aan dat der romantici, die alles voor de *oogen* stelden, ook het pijnlijke en leelijke.

Het vertoonen, intusschen, werd, wijl het gebeurde door middel van lijfelijke figuren in stoffelijke omgeving, nog meer. Het werd ook tot plastiek. En, wijl de kleur niet ontbrak, tot levende schilderij, zooals Horatius de poëzie zelf immers met de schilderkunst had vergeleken. En Vondel telkens weer van het tooneelschilderij sprak.

En waar bij de Grieken, als bij Vondel, de lyriek door muziek begeleid of er mede in uitgedrukt werd (zang), voegde de toonkunst haar werking bij die van het woord en het beeld.

Dat woord had echter ook nog een geestelijk-plastische taak te vervullen. In het woord, dat zij spreken, leven de tooneelfiguren niet minder dan door de daad die zij verrichten. En niet alleen in zoover als hun spreken - naar Aristoteles' opmerking - is wilsuiting en dus kenschetsend; ook het plan van hun voelen en denken, de keus van hun woordbeeld en uitdrukking bepaalt den aard, het wezen der personen. - Een schrijver die niet zijn taal vermag te objectiveeren, mist den eersten eisch voor het levend-beeldscheppen, dat dramatiseeren heet.

Wel zullen niet zijn eigen persoonlijkheid, zijn eigen denk- en zegswijze, zijn eigen ‘stijl,’ in die objectiveering geheel kunnen worden weggewerkt. Allerminst waar de schrijver dichter is, en streeft naar het harmonieuse vers. Zijn levensinzicht, zijn denk- en gevoelswereld, het diapason van zijn beschaving en zijn beschavingstijd, zullen altijd meespreken. Seneca's rethoriek, Shakespeare's renaissance-bloemrijkheid en Engelsch overnuft, Corneille's pompeuse statigheid, Racine's hoofsche zwierigheid hebben zoo goed hun werk doordrongen als Vondels hollandsch volksvernuft, burgerlijkheid en redeneerlust vaak het zijne. Maar de toets blijft of er, daaronder, de echtheid woont, die alleen het leven geeft.

Wat Aristoteles, - en na hem weer Horatius - den tooneeldichters had aangeraden: liever gebruik te maken van een uit de overlevering bekend

gegeven, als den toeschouwer geloofwaardiger, ontnam, wie den raad opvolgden, een element van het drama, dat door moderne schrijvers al te zeer misbruikt is: de nieuwsgierigheid naar het ‘wàt’ in de handeling, de spanning om het ongeweten einde. Zoo weinig was den klassieken diè spanning waard, dat zij zelfs nog vaak door een voorwoord den toeschouwers meldden, wat de gang der handeling worden zou.

Aldus konden zij alleen boeien door het ‘hoe.’ Door een zoodanig schikken van karakters en gebeurtenissen, dat dàäruit voor den meelevenden toeschouwer het effect der voorstelling groeide. De ‘wèlschikkingskunst’ werd een der eerste vereischten voor de dramaturgen van deze school[1)]: het gebeuren, uiterlijk en innerlijk, aannemelijk en noodzakelijk doen schijnen. Voorbereiden; ‘zaad voor het toekomende zaaien’ (Vondel); de menschen zòo teekenen, dat het gebeuren er onvermijdelijk door bepaald werd.

Wel ging die menschteekening, in deze school, niet tot zulk rijp individualiseeren en hartstochtelijk doorwroeten als bij Shakespeare vaak. De psychologie is er meer een van het door afkomst en omgeving beheerscht type, dan van het verbizonderd individu. - Het gevolg is gelijkelijk gunstig en ongunstig. Wijl het typus heerscht, wordt minder licht het grootsch en energiek ongemeene getroffen; aan den Aristotelischen eisch van een hoofdpersoon zonder te scherpe kanten word voldaan. Doch daarmee ook de gewone toeschouwer niet te ver achtergelaten bij de voorgestelde persoonlijkheid. En naarmate het treurspel zich verder verwijderde van het noodlotsdrama, waarin het blinde godsbestier de kracht was die de handeling voortdreef, moest de energie daartoe wel ùit de menschen gehaald worden; kwam het treurspel tot een verinnerlijking, die door het zondebegrip der Christelijke kerk zeker niet weinig versterkt werd.
Niet alleen al deze klassicistische voorbeelden oefenden invloed op Vondels dramatische vormgevingen. Van groote beteekenis werd ook zijn houding tegenover Bijbelsche stoffen, die hij zoo gretig verwerkte.

De hooggeleerde Vossius had als grondregel vóórgeschreven: *hetgeen Gods boek zeit noodzakelijk, 'tgeen het niet zeit spaarzaam, 'tgeen hiertegens strijdt geenszins te zeggen*. Dus: weinig aanvulling, en die nog zeer voorzichtig, van het Bijbelverhaal.

Deze opvatting was niet alleen Nederlandsch en aanvaard door onzen Vondel. Zij gold ook voor Corneille[2)], en werd goeddeels beleden door den Jansenist Racine[3)].

1) ‘Zoo leit het penseel ook zijn oordeel te werk in 't leggen en welschikken der verwen’ verklaart Vondel in zijn Opdracht tot de *Gebroeders*. Andermaal hetzelfde voor zijn *Jeftha*.
2) *Corneille* (in zijn *Examen de Polyeucte,* 1668): ‘Mais nous devons une foy Chrétienne et indispensable à tout ce qui est dans la Bible, *qui ne nous laisse aucune liberté d'y rien changer*’ (in zijn geheel aangehaald in mijn *Geschiedenis van het Drama* deel II, blz. 143 en 144).
3) Voorrede tot zijn *Esther*.

Deze opvatting was het, die Vondels verhouding bepaalde tot de Fransche dramaturgie van de 16e en 17e eeuw.

Met een drama, dat aldus eng gebonden bleef aan den gang van het Bijbelsch verhaal, konden Corneille en Racine voor hun in schouwburg en aan het Hof te vertoonen stukken niets uitrichten. Die Bijbelsche gegevens, zegt Corneille, waren te armelijk ('pas assez fourni') voor hun theater; zij veroorloofden hoogstens de samenstelling van een spel, dat in zijn eenvoud overeenkwam met de oudste vormen van het Grieksche treurspel. Het Fransche publiek van Corneille en Racine vroeg echter allereerst liefdegekweel: een gegeven als van Jeftha en zijn eenige dochter hadden zij niet kunnen verwerken, zonder die dochter een hartstochtelijk en in verzet tredend minnaar te geven, zooals Racine deed, toen hij de overeenkomstige Grieksche stof van Agamemnoon en Iphigeneia vrij naar Euripides verfranschte.

Vondel schreef niet voor een hoofsch en wereldsch publiek; bekommerde zich ook niet om wat de toeschouwers wel mochten verlangen, zooals zijn grove en melodramatiseerende tijdgenoot, de glazenmaker Jan Vos, het in zijn bombastische spelen met veel 'kunst en vlieghwerck' opzettelijk deed[1]. Hij had een roeping; hij wilde, in den hoogsten zin, zijn lezers en toehoorders 'stichten'.

Het bezwaar tegen de bijbelstoffen, dat zij niet genoeg 'gevuld' waren (met aantrekkelijke liefdeshistories!) bestond dus voor hem niet. Nog minder, dat hij aldus terugging tot den eenvoudigsten vorm van het Grieksche treurspel, dat van Aischylos, dat immers als het zijne 'godsdienstig' gestemd was geweest. En evenmin, dat hij aldus, min of meer, verwant bleef aan den vorm, dien de voorgangers van Corneille en Racine: du Bartas, Jodelle, Jean de la Taille, Garnier, Montchréstien nog gebruikt hadden.

Want wat Corneille en Racine van deze voorgangers onderscheidde, moest voor onzen dichter, indien hij hun werk al had leeren kennen, niet, als voor menig 19e eeuwsch Nederlandsch beoordeelaar[2]: een werkelijke v o o r u i t g a n g beteekend hebben. Hun drama was meer afgewisseld, meer bewegelijk, meer u i t e r l i j k . Doch Vondel wilde niet het uiterlijke, doch het i n n e r l i j k e .

Heel teekenend voor deze richting van zijn streven blijkt zijn *Gebroeders,* wanneer wij dit stuk gaan vergelijken met de bewerking van dezelfde bijbelstof door Jean de la Taille: *La Famine ou les Gabeonites,* van 1565.

Als onze dichter in 1638 die *Gebroeders* schrijft, heeft hij zich ontworsteld aan Seneca. Hij kent nu het Grieksche treurspel van Sophokles; wiens *Elektra* hij juist vertaald heeft. Wij zien van die ontworsteling en toenadering de gevolgen in zijn afwijking van de la Taille.

1) 'Wie het volk in de schouwburg wil houden, moet hun oogen met de koorden van gevoechelijke bekoorlijkheden aan het tooneel binden.'
2) Zie vooral Busken Huet in zijn *Land van Rembrand*.

Een ontleding van Vondels stuk hebben mijn lezers gevonden op pag. 47 van het vorig deel.

De la Taille had, in navolging van Seneca's *Troades* (*Amsterdamsche Hecuba* bij Vondel), als hoogtepunt van zijn dramatische handeling, door de twee moeders de kinderen in Sauls graftombe doen verbergen, waar Davids legeraanvoerder Joab ze komt opeischen. David zelf treedt niet meer op na het derde bedrijf, waarin Joab hem zegt, de verdere handeling aan hém over te laten. Vondel heeft dat tooneel van het verbergen en opeischen der kinderen als *uiterlijk* effect versmaad. Doch bij hem treden Davids zelfstrijd: of hij de kinderen van Saul mag en moet uitleveren; zijn moeilijkheden tegenover den aandrang op genade door wie hemzelf toch heel nà staan, op den voorgrond. Hij v e r i n n e r l i j k t het gegeven dat zijn voorganger v e r u i t e r l i j k t had.

Een vergelijking van zijn *Jeftha* met Racine's *Iphigénie;* van zijn *Joseph in Egypte* met diens *Phèdre* toont ons dan verder de kunst van onzen Nederlandschen en die van den Franschen jongeren dichter op zoo geheel verschillend levensplan, dat duidelijk wordt hoe men onmogelijk die laatste als een louteren v o o r u i t g a n g kan bestempelen. Beide spelen van Vondel zijn doordrenkt van een diep religieus besef; de botsingen die zij teekenen zijn kosmisch; van heel ver insnijdende verschillen in levenshouding. Jeftha is de hartstochtelijke krijger voor Israëls redding en verheffing. Zijn belofte aan God, het eerste te zullen dooden wat hem uit zijn huis ontmoet wordt het pand van zijn overwinning op 's volks vijand. Zijn liefde tot zijn dochter blaakt even vurig in hem als de liefde tot zijn land; zijn hardnekkigheid in het volbrengen van zijn belofte ontspringt uit zijn (protestantsch) besef dat de stem van zijn eigen geweten moet gaan boven de ontbindingsmacht der priesters. En de doodsgewijdheid van zijn dochter is die van een volkomen overgaaf aan kinderplicht, volks- en godsdienst. Bij Racine blijft Agamemnon ijdel-tuitig legeraanvoerder, die zijn dochter al te gemakkelijk offert aan zijn taak, zoodra de Godin dit offer schijnt te vergen om gunstigen wind den Grieken te geven bij hun tocht naar Troje. Iphigenie blijkt tot het offer bereid uit kinderlijke gehoorzaamheid. Doch in dit verfranschte Grieksche spel nemen Achilles' liefde en drift; Iphigenie's ijverzucht, Euriphyle's liefde en ijverzucht de ruimste plaats in en de dichter waagt het niet, het offer te laten volbrengen om zijn publiek niet al te zeer te schokken. Van de vervoerende zieledrift, waarop Vondels treurspel vaart, is in dit hoofsche en kunstmatige minnespel geen spoor.

Terwijl in den *Joseph in Egypte* Joseph de held blijft en zijn standvastigheid tegenover de verleiding van Pharao's vrouw verheven is tot een botsing tusschen innig-mystische Godsgemeenschap en heidensch veelgodendom en zinnelust, heeft Racine, bij het bewerken van Euripides' *Hyppolytus* tot zijn *Phèdre,* diens tweede moeder tot hoofdpersone gekozen en in haar het beeld geteekend der in liefde schuldige, door invretend berouw gekwelde

vrouw van zijn tijd. Dat beeld van Phèdre is door hem opgevoerd tot navrante en doordringende psychische analyse; voorbeeld voor het moderne levensdrama, doch dat aldus andermaal aan een andere pool bestaat dan waarop wij Vondels bijbelsch drama vinden, waarin Engelen ‘de rei bekleeden,’ en dat geheel bezield is door religieuse stemming.
Toen onze dichter bijkans gelijktijdig met zijn tijdgenoot Corneille (1637), zijn eerste tooneelspel geschreven had, dat de eeuwen zou trotseeren, bracht hij, evenals deze (met *Le Cid*) een romantisch-klassicistisch spel (*Gysbreght van Aemstel*) voort, dat een heel andere richting scheen uit te wijzen, dan hij later zou volgen en dat door gansch andere krachten gevoed scheen.

Het romantische drama was, in ons land als in Engeland, Frankrijk, Spanje volksdrama, dat alleen in Engeland en Spanje (Lope de Vega, Calderón) dichters gevonden had, doch in ons land als in Frankrijk niet was uitgekomen boven ruigheid en zeer bedenkelijke platheid. Het verrassende in de Geschiedenis van het drama is dat, als reeds gezegd, gelijktijdig èn in Frankrijk èn in ons land een dichter het gaat kuischen, vervormen, onder invloed van klassicistische voorbeelden en neigingen, en het verheft tot het plan der schoone dichtkunst. Wat Brederoo en ridder Rodenburch rauw en vaak plat hadden gelaten, giet Vondel in een vorm, die tegelijk natuurlijk, warmtrillend, klankzuiver en breedgolvend statig is. Met de openingsregels van Gysbreghts alleenspraak:

> Het hemelsche gerecht heeft zich ten lange lesten,
> Erbarremt over my, en mijn benaeuwde vesten,
> En arme burgery

zijn wij mijlen ver van Palmeryn's Nes-taal in Breederoo's *Stomme Ridder:*

> Had ick dat vercken oock soo by haar lange beenen
> Ick klonck haar lichte kop tot morsel aan de steenen.

Vondel heeft zijn gegeven ontleend aan een klassiek epos. Hij heeft het epische moeten dramatiseeren; de klassieke gegevens van den ondergang van Troje moeten vernederlandschen en verchristelijken. Wie gezet nagaat, hoe hij deze kiesche en moeilijke taak volbracht heeft[1)], komt tot de slotsom, dat gewet vernuft en helder dramatisch inzicht den dichter tot een vorm brachten, die door zijn mengeling van handeling, verhaal en lyriek - alle gevoelig en te juister plaatse aangebracht - een samensmelting gaf van romantiek en klassicisme, welke een algeheele vernieuwing en verrijking van onze oorspronkelijke tooneelkunst beteekende. En als onze dichter kort daarop uit den Bijbel gaat, putten voor zijn *Joseph in Dothan,* bereikt hij

1) Uitvoerige vergelijking van Vergilius' *Aeneas* en Vondels *Gysbreght* in mijn inleidende studie tot de pracht-uitgaaf van dit laatste stuk, verschenen bij de Erven Bohn in 1893. Herdrukt in mijn; *Studies en Lezingen,* 1911. (Ned. Bibliotheek).

andermaal een versmelting van beide vormgevingen, die zijn werk de beste populariteit verzekert.

Geleidelijk ontgroeit hij dan echter dit r o m a n t i s c h e naar mate dit op den Amsterdamschen schouwburg zelf in zijn grover vorm aan populariteit wint; merkwaardigerwijze onder toejuiching van de cultureel geschoolden. In 1641 geeft een Amsterdamsch, 'glazenmaker' met dichterlijke(?) aandrift: Jan Vos, een bewerking van hetzelfde bloedige wraakmotief, dat Shakespeare mogelijk bewerkt had in den *Titus Andronicus*. Een vergelijking van het Hollandsche *Aran en Titus* met dit Engelsche, ook reeds niet overgekuischt werk, doet ons het Amsterdamsche kennen als nog grover, buitensporiger en onpsychologischer dan het Engelsche. Niettemin raakt Barlaeus (Prof. Caspar van Baerle) er zóo opgetogen over, dat hij het zeven maal gaat zien; er Huygens en Hooft bewonderend over schrijft en in een lofvers vóór de uitgaaf Sophocles, AEschylus en Euripides herrezen verklaart[1]. - Jan Vos wordt Amsterdams populaire tooneelman; men maakt hem feitelijk leider van den schouwburg en hij toont hoe hij zijn publiek schat, als hij het klassiek gegeven van *Medea* tot een alle perken te buiten gaand kijkspel, met 'konsten vliegwerck' en een afgrijselijk brallenden, onzinnigen tekst verwerkt[2], die een kunstgevoelig dichter als Vondel moest afschrikken.

Hoe meer dit r o m a n t i s c h - k l a s s i c i s m e - als men het zoo nog noemen wil - op den Amsterdamschen Schouwburg verliep in onsmakelijk kijkspel en niet minder onsmakelijk woordspel, des te sterker moest Vondel gedreven worden tot de loutere hoogten van zijn verinnerlijkt, religieus doorvoeld, klassicistisch waardig treurspel, vèr van de grove kunstemakerij, die Jan Vos zijn publiek liefst vóorzette: 'De maeght - schrijft hij in zijn *Berecht aen de Begunstelingen der Tooneelkunste,* voor zijn *Jeptha* - sterft niet voor d'oogen des aenschouwers, gelijck Horatius in zijne dichtkunste[3] leert, om ongeloof-waerdigheit te schuwen. Ondertusschen wort de voorbereidinge ter doot den oogen niet onttrocken: dewijl het zien meer de harten beweeght dan het aenhooren en verhael van het gebeurde: schoon de toestel des treurhandels zoodaenigh behoorde te wezen, dat die, zonder eenige kunstenary, of hulp der lijdende personaedje, maghtigh ware alleen door het aenhooren en lezen der treurrolle, (zonder wanschape en gruwzaeme wreetheden te vertoonen, en misgeboorten, en wanschepsels, door het ontstellen van zwangere vrouwen, te baeren,) medoogen en schrick uit te wercken' - Niet van het doen zien van een passende stomme vertooning is onze dichter afkeerig; voor verschillende zijner spelen (*Gysbreght, Gebroeders, Salomon, Jeptha, Lucifer, Salmoneus*) vinden wij aanwijzingen, dat hij, die zich ook inspireerde op werkelijke of

1) Ryst Sophocles weer op? Stampt AEschylus weer hier? | Of maakt Euripides dit ongewoon getier?
2) Zie mijn *Geschiedenis van het Drama,* deel III, blz. 122-128.
3) Bedoeld is Horatius' *Ars poëtica* vs. 185/6.

slechts verbeelde schilderijen[1)], ook een schilderachtig schouwspel, èn muziek, gaarne ter verlevendiging te hulp riep. Maar dan in schoone evenmaat, teere schakeering en welluidendheid en niet met den poespas van den drukdoenerigen glazenmaker.
Evenals Rembrandt groeit Vondel meer en meer naar de hoogten, waarop de kunstenaar, van lichtaansprekende effecten afkeerig, al te spoedig geheel vervreemdt van de kijkgrage en grofgeaarde menigte.
Niet àl Vondels werken zal ik bizonderlijk kunnen uiteendoen. Al te uitvoerig zou deze beschouwing dan worden. Ook ligt het geenszins in mijn bedoelen te loochenen, dat Vondel, gelijk ieder veelscheppend kunstenaar, meer dan eenmaal niet in zoo sterke spanning van zijn geest- en gemoedskrachten schreef, of het werk moest spoediglijk ineenploffen.

Kan echter een beschouwing voornamelijk van zijn *Pascha, Gysbreght van Aemstel, Joseph in Dothan, Joseph in Egypten, De Gebroeders, Lucifer, Adam in Ballingschap, Jeptha, Adonias* en *Salomon* aantoonen, welk dramatisch vermogen onze dichter - was zijn stof niet al te dwars - op zeer onderscheidene wijze wist te openbaren, dan is de kans voor den lezer om tot een algemeene waardeering van dat vermogen te komen en verder in andere stukken zelf bewijzen ervoor op te diepen, stevig genoeg gemaakt.

Over de stukken, die verder aan den *Gysbreght* voorafgingen: *Hierusalem Verwoest, Palamedes,* zal niet meer gezegd behoeven te worden, dan om de opgaande lijn: van Romaansch, Romeinsch, Bijbelsch-Hollandsch-Helleensch, die in zijn ontwikkeling als dramaticus is aan te wijzen, duidelijk te doen zien.

Romaansch: *Het Pascha;* - Romeinsch (Seneca'sch): *Hierusalem Verwoest* en *Palamedes* - Hollandsch-Romeinsch (Vergilius): *Gysbreght*. - Om dan Bijbelsch-Hollandsch-Helleensch te worden, nadat hij genoegzaam in het Grieksch zal zijn doorgedrongen om Sophokles' spel van's dochters bloedwraak (*Electra*) in het Nederlandsch over te brengen.

De *Gysbreght* zal in dezen ontwikkelingsgang een knooppunt blijken ook hierom, wijl dit stuk het eerste is, geschreven voor het vaststaand volbouwd tooneel van den eersten Amsterdamschen Schouwburg, dien het bestemd was te openen.

In de beschouwing van alle tooneelwerk is nadruk te leggen op het verband tusschen den bouw van het werk en de tooneelinrichting, voor de vertooning beschikbaar.

Voor stukken, ter vertooning bestemd, zal dit verband altijd moeten bestaan.

Shakespeare's stukken hadden dien lossen, open bouw, omdat ook zijn tooneel naar alle kanten open stond. Zelfs van achteren zaten de toeschou-

1) W e r k e l i j k : bij zijn *Joseph in Dothan* van Jan Pinas; verbeeld voor zijn *Gebroeders* van Rubens. (‘Hier word ick belust, om door Rubens een heerlijck en koningklijck tafereel, als een treurtooneel te stoffeeren).’

wers vaak. Afsluiting van het tooneelbeeld, p l a s t i e k , was dus niet mogelijk, en bordjes met plaatsaanwijzigen moesten de rol vervullen van geschilderde doeken.

Ten tijde van Corneille en Racine zaten bevoorrechte Fransche edellieden ter zijde òp het tooneel. En dit, mèt de klassieke theorie over de eenheid van tijd en plaats, verzekerde het Fransche klassieke tooneel zijn onbewege lijkheid en hoofsche vormelijkheid.

Voorwelke tooneelinrichting Vondel zijn *Pascha* dichtte, is ons niet bekend.

De 16e eeuwsche schrijver Jacob Duym, S p i e g e l -dichter, heeft in zijn aanwijzingen voor 'het speelwijs voorstellen zijner leerzame tragi-comediën' 'het toneel, Raduys of den Speelwagen' aangeduid als gemaakt uit twee of drie, naast elkander gestelde, door gordijnen afsluitbare, ruimten, in 'de middelste waarvan een troon, met een stoel daarin, twee of drie trappen hoog staande.'

De Amsterdamsche Kamer, *'t Wit Lavendel,* gaf haar voorstellingen echter niet meer op de straat op een 'speelwagen,' doch binnenshuis, en de breedte der tooneel-ruimte aldaar zal wel beperkt zijn geweest. Zoodat het uit dien hoofde wellicht onwaarschijnlijk lijkt, dat men daar een in drieën, in de breedte, verdeeld vaststaand tooneel kon hebben opgeslagen.

Meer breed dan diep was echter nog het tooneel, dat men den eersten vasten schouwburg van 1637[1)] gaf en ook het midden van dat tooneel had dien t r o o n , met een zetel daaronder, twee of drie trappen hoog staande. Zoodat wel is aan te nemen dat dit in de eerste helft der 17e eeuw een onmisbaar hulpmiddel geacht werd: die troon in het midden des tooneels, als zetel voor vorsten of hoofden.

Deze zetel in het midden des tooneels zal dan de plaats zijn geweest voor Pharao, toen het *Pascha* gespeeld werd.

En zie hier nu aanstonds in dit stuk, in verband met deze tooneelschikking, een zeer sterk plastisch- dramatische trek, die ons den wordenden tooneeldichter doet kennen:

In het vierde deel is de hand des Heeren over Egypte gevallen en de eerstgeborenen zijn gestorven in den nacht. De eerst verstokte Pharao, die het bedrijf weer opent, is er zeer door getroffen. En dan verschijnen ter weerszijde van zijn troon - blijkbaar elk met het bedekte lijk van hun oudstgeboren[2)] - een man en een vrouw uit den Rei der Egyptenaren. En heffen om beurten hun klaagzang aan:

M a n :
Oft desen dooden mondt noyt Vader Vader riep,
Dees wiens liefde in myn hert begraven lach zoo diep,
Die letterlijcken stont in myn ghemoet gheschreven,

1) 50 Amsterdamsche voeten breed, 20 diep!
2) Zie vers 1553 en 1601/02.

De Sonne van myn vreucht, de Ziele van myn leven,
Den rechten erfghenaem, en d'aldernaesten oor
Van al myn rijcke haef, van t'gout in myn thresoor,
Ia t'beelt myns aenghesichts, de wortel die de vruchten
Myns zaets beloofden voort te brengen met genuchten.
'Wat is ons leven? ach! wat is ons leven oock?
'Een lieffelijcke bloem, bel, bobbel, damp en roock....

En de V r o u :
O helschen Atropos! Wie dacht, wien had ghedacht,
Dat ghy huns levens draet zout korten desen nacht?
Wy hadden uwe komst wel vlijtich waer ghenomen,
En niet den zachten slaep met Lethes laten stroomen
Op ons ghesloten oogh, en noch voort laetst adieu
Dees wanghen eens ghekust, eer uwe vlimme hieu
En scheyden ziel en lijf wraecghierich vanden andren,
Voor eeuwich hadden wy noch eens omhelst malkandren.
Ach! saligher ist Lyck t'welck hier light wt ghestreckt
Dat nu den rouwe met heur vleughelen bedeckt,
Als wy, die treurich om dees droefheyt te verzachten
Ons over stelpen in ons tranen en ons klachten.

Als proeve van plastisch-pathetische dramatiek deze droeve klaaggestalten aan weerszijden van den troon, de lijken op de baar, onder de vleugelen van de Rouwe, voor een beginwerk waarlijk niet zwak!
Alreede in het eerste bedrijf of deel trouwens, vinden we twee levendig dramatische trekken, die mede den nog-onschoolschen jongen dramaturg teekenen.

Het is allereerst de inleidende monoloog van Moyses, waaraan de jonge Vondel het *dramatisch* karakter geeft, door hem dezen te doen richten tot zijn kudde. Veel gelukkiger dan we 't te voren De Groot zagen beproeven, die Jozef laat spreken tot zijn zoontje Manasse en dan dezen al dien tijd het zwijgen oplegt. Moyses' 'beestiael' kòn niet antwoorden; het doen richten van het woord tot zijn vee teekent aanstonds zoo heel goed den eenzamen herder, in naïeve gemeenschap met zijn kudde, terwijl het tegelijk zijn toekomstige roeping als herder van Israël symboliseert.

Nu volgt de gedramatiseerde verschijning van God in het braambosch en dan worden we - is dat niet naar de andere helft des tooneels? - verplaatst te midden der Joden. Hooren we hier de vertwijfeling van den één om het eindelooze van hun slavernij en den twijfel aan Gods hulp, àanslaan tegen het Godsbetrouwen en den schuldigen deemoed van twee anderen: proeven van volkskarakteriseerkunst en verdieping van het probleem.

En dan, als een *coup de theâtre,* de laatste woorden van den twijfelaar onderbrekend, de verschijning van Moyses en Aaron, met hun heilboodschap van Gods nabije hulp:

M o y s e s :
Ontluyct (ghelijc een lustdal schoon
Dat inden morghenstont syn bloemen stelt ten toon.

Aaron:
Vervrolijct u, ghelijc de voghelkens met lusten
De Sonne groeten als sy stijght wt heurder rusten)
Ghy die verlaten scheent.

Corach:
Wie oft met vrolijcheyd
Ons onghewoon begroet?

Caleb:
T'zijn Amrams sonen beyd.

Iosua:
O Broeders willekom!

Moyses:
U voorhooft wilt vervroyen.[1)]

Corach:
Waer in? in onsen druc en jammerlijc verstroyen?

Moyses:
Verheft u droef ghelaet, o Israel! en steeckt
Nu thooft ten Hemel op, die al u banden breeckt,
De Heer die is met u, die alle u ellenden
En droevich treur-spel komt met vreuchd en blijschap enden.
De God van Abraham, Isac, en Iacob zelf,
Die synen Troon pilaert opt brandende ghewelf,
Is my verschenen in een blixemende klaerheyt.

De twijfelaar wordt bekeerd en het koor kan een zang aanheffen van blijmoedige stemming, waarin het aardsche lijden een tijdelijke beproeving, de hemelsche gelukzaligheid het beste geprezen wordt.
Schijnbaar van sterke onbeholpenheid getuigt het, dat het tweede, derde en vierde bedrijf elk openen met een langen monoloog van Pharao.

Maar in het bijbelverhaal der Verlossing van de kinderen Israëls is immers die Pharao en zijn stemmingen het hoofdmoment; het spil, waar God op speelt met zijn Almacht, zijn hart verstokkend en hem straffend, tot eindelijke vermurwing.

Zoo staat, terecht, in de dramatische compositie, deze Pharao *met zijn troonzetel*, in het middelpunt.

En let op, hoe Vondel, geroepen dezen Pharao dramatisch levenswaar te maken, hem toont: eerst door een droomgezicht voor een naderend gevaar bevreesd gemaakt, doch door de toovenarijen zijner wichelaren straks tegenover Aarons teekenen verstokt.

Dan - nadat de plagen Egyptens in een Reizang, als immers te veel en ontoonbaar (of geschilderd vertoond?) - zijn bezongen, nu Pharao onder den indruk dat hij worstelt met een macht, die meer vermag dan hij:

Pharao den Koningh:
Hoe wel wy op den throon als Aertsche Goden prachtich

1) *vervroyen:* vervroolijken.

Een werelt buygen schier met onsen Scepter krachtich,
Hoe wel ons goude kroon blinckt met den diadem,
Daer is een grooter Heer, daar is een hoogher stem,
Daer is een Koning noch die onsen glants verduystert,
En een bepeerlden Staf die heerelijcker luystert,....

Maar in dezen romeinsch-heidenschen Egyptenaar, gelijk Vondel hem zich levendig voorstelde, moest toch ook deze God, wiens macht hij nu wel voelde, een tastbare persoonlijkheid wezen, als zijn eigen Godheid Jupijn[1]. En zoo zien we dezen Pharao wel heel levend voor ons worden, als hij die andere macht gaat uitdagen, om gelijk spel met hem te komen spelen:

Help Iupijn! wie ghy zijt, die met u oorloogs wempel
Ons boven thooft braveert, komt over uwen drempel
Int sterfelijc begrijp, en laet den Hemel staen,
Komt plant opt platte velt de stenghe van u vaen;
Komt slechts opt aertsch toneel zo ghy tournoyen wilt,
Op dat ick proeven mach de deught van uwen schilt...

Hij is een treflijk voorlooper van de *opstandigen,* die Vondel in zijn latere werken schilderen zou[2].

Even trotsch-hoog als vernuftig, wanneer hij ten slot zijn verlof aan de kinderen Israëls om henen te trekken den glimp weet te geven, dat Egypte te goed voor hen is en zij door heen te trekken hun eigen ongeluk te gemoet ijlen!
Gezien van uit het oogpunt van Pharao doet *Het Pascha* aanstonds zijn verwantschap gevoelen met het aloude Grieksche tooneel, waar het onverbiddelijk Noodlot met de Titanen worstelt, en ze ten onder krijgt.

Gezien van uit het theologisch standpunt van Vondels eigen bijbelhistorie-beschouwing is het v e r i n n e r l i j k t tot een worsteling tusschen een strengen weldadigen God, wiens roede kastijdt, om de menschen te beproeven en tot inkeer te brengen: de slavernij der Joden mocht niet eindigen eer zij tot dien inkeer gekomen zijn; Pharao gaat onder, wijl hij niet naar de waarschuwing wil luisteren:

Want de strengheyt Gods ten lesten
Yder een kastijdt ten besten,
En syn gheessel al begrijst
Op een grooter roede wijst.
Wie dan in der Sonnen luyster
Sluyt syn ooghen in het duyster,
Wie d'aenkloppers van tghemoet
S'herten deur niet open doet....

Dat deze eersteling van Vondel zoo sterk is in de tweeledigheid van zijn dramatisch aanschijn; het conflict er stevig staat èn verdiept; het bijbelsch verhaal, in zijn meest saillante oogenblikken, er in is opgebouwd tot een levend en wisselend spel, met enkele zeer aangrijpende momenten, maakt het, mèt de treffelijke kwaliteiten van zijn naïeve en toch reeds zeer beeldende

1) De Egyptenaren in dit stuk hebben allen deel aan de Goden van den Olympus. Eerst later zal Vondel, wanneer hij zijn *Joseph in Egypte* schrijft, Isis en Osiris daar alléén doen heerschen.
2) Zie deel II, pag. 48-49.

en klankrijke dichttaal, in zijn zuivere godsdienstige stemming, tot een zeer heuglijke belofte; die zelfs in onzen tijd, mits *naïef* en niet rhetorisch gezegd, het publiek nog een warmen indruk van schoonheid en ontroering zou kunnen geven - en die (hier en daar ietwat bekort) waar het immers ook de redding van Holland uit de macht van Spanje mede moest in beeld brengen, een gewijd feestspel had kunnen strekken in het jaar, waarin men Hollands verlossing uit de macht van Napoleon wilde gaan herdenken.

Maar dat is, eilaes, niet gebeurd.

Hierusalem Verwoest (8 jaar nà *Het Pascha* geschreven) toont welk een verwoesting een oorspronkelijk gevoelig en zuiver talent kan ondergaan van den invloed van een onzuiver rhetoricus. Zooals meest, heeft de navolger al de fouten van zijn voorbeeld: (de *Troades* of *Amsterdamsche Hekuba* en andere Seneca'sche werken) nog overtroffen. Er is in dit stuk geen eind aan het gebral, het geredeneer en de verhalen; met wellust wordt het allergriezeligst geval van de moeder, die haar eigen kind, uit honger, doodde, om het op te eten, in strophe bij strophe uitgesponnen; het eenige handelingsmoment is, als in de *Troades*, dàt waar men van de overwonnenen een nieuw slachtoffer komt zoeken (hier de symbolische figuur: de Dochter Sion), en men te verstaan wil geven dat zij zich van de rotsen wierp, doch zich ten slot moet overgeven.

Vondel schijnt onder den over hem gekomen valsch-rhetorisch-romeinschen Seneca'schen invloed verloren.

Slechts een enkele reizang doet gevoelen, hoe hij, in het zich loswinden uit het oude rederijksche hulsel, dat in *Het Pascha* zijn taal nog omvliest, niet mede àl de oude gevoeligheid heeft afgelegd.

Er zijn in de *Palamedes* een tweetal momenten, die voor de waardeering van Vondels dramatisch standpunt op dat oogenblik (1624-1625) hun bizondere beteekenis hebben.

Uit de geschiedenis van Oldenbarneveld weten wij, hoe deze, vóór zijn gevangenneming, een bezoek ontving van den raadsheer Berkhout, om hem te waarschuwen voor hetgeen tegen hem beraamd werd, en hem aan te manen te vluchten.

Ook Palamedes ontvangt zulk een raad. Maar Vondel laat hem dien niet geven in onze t e g e n w o o r d i g h e i d ; maakt er geen ‘tooneel’ van. Hij laat er alleen Palamedes van *vertellen*, in zijn lange alleenspraak waarin die zich verdedigt tegen al wat tegen hem is aangevoerd.

Die lange zelfverdediging in monoloog heeft dan tevens de stof zoozeer uitgeput, dat als in het volgend tooneel Palamedes voor Agamemnon, Nestor en Diomedes staat, zijn verdediging, nu zij sterk moest zijn, zwakt valt.

Hier is duidelijk de invloed van Seneca's monoloog- en redeneerlust den dichter te machtig geweest.

In het 4e bedrijf verhaalt Ajax uitvoerig van het gekonkel van den Aarts-wichelaar Calches tegen Palamedes, en licht zijn doopceel.

Doch zelf hebben wij Calches zeer weinig aan het werk gezien.

Deze zwakheid in de compositie van zijn stuk: om van ondershandsche aanvallen te doen *verhalen* inplaats van die te 'toonen' is Vondel, jammer genoeg, bijgebleven tot in zijn ouderdom. Het is het zwakke punt van zijn anders zoo treffelijken *Adonias*.

Doch in den *Palamedes* was het hem vooral te doen, om het waaróm te ontdekken van het handelen zijner personen; om hun overleggen en aldus het openbaren van hun zieledriften.

De actie was dááraan onderworpen. En zoo laat de dichter nogal eens een draad schieten, dien hij anders zou hebben vastgehouden en doorgesponnen.

Als, om Palamedes ten val te kunnen brengen, door Ulysses - op ingeven der helsche geesten: Sisyphus en Megeer - het plan wordt beraamd: geld te begraven onder Palamedes' verlaten tent en een valschen brief van Priaam aan dezen te schrijven, dien een gevangen en straks te dooden Trojaan in handen zal worden gelegd - dan is het daarbij Vondel niet te doen om den toeschouwer met het vertoonen dier actie zelve in levendige spanning te brengen; alleen hem te laten beseffen, hoe heel die beschuldiging tegen Palamedes-Oldenbarneveld haar beslag kreeg.

Zoozeer overheerschen in dit stuk deze gedachte en dit diepere doel, dat er van een onbevangen dramatisch componeeren geen sprake kan zijn.

Toch: het wordt een in dramatischen vorm omscheppen van een wezenlijke, pas gebeurde geschiedenis, door zeer sterk-sprekende figuren gedragen. Vondel voelt zich te veel partij om objectief zijn figuren te kunnen teekenen; hij is ten andere te diep in zijn ziel bewogen om zich te kúnnen uiten in rhetoriek.

En hoewel hij dus in dit stuk wel duidelijk nog onder den invloed staat van de Seneca'sche compositie, hij is al bezig zich los te werken uit diens benauwde broei-omgeving. Hij slaat zijn vleugels uit. En vliegt.

Als hij 12 jaar later aan den *Gysbreght* gaat beginnen, heeft hij een beteren Latijner: Vergilius, tot levensgeleider. En, met geringe uitzondering, zijn zijn vleugels vrij van Seneca'sche stof. Hij schept weer zelfstandig naar een geschiedenis; zijn drama wordt geboren uit het epos, wordt er de waarlijk onsterfelijke v e r t o o n i n g van: - in handeling en beschrijving, die elkaar voortreffelijk afwisselen, en die ingesloten staan tusschen stemmingsvolle reizangen.

Dadelijk, na den Seneca'schen monoloog van Gysbreght, die echter hier al verheven is tot een stemmingsuiting en het motief der verlossing van Amsterdam inzet, begint de *handeling* met de komst van vader Willebrord, wiens verhaal omtrent de oneenigheid in het vijandelijk leger het verlossings-

motief versterkt, doch tevens psychologisch noodzakelijk is om Gysbreght's geest te openen voor het volgend verhaal van den listigen Vosmeer.

Dat opbrengen van dezen door den krijgshaftigen Arend; zijn geslepen driestheid in het belezen van Gysbreght, zijn volkomen dramatisch. Het tooneel sterkt de verlossingszekerheid der belegerden - straks in den Rei uit te jubelen; in den toeschouwer is reeds het zaad van angst gezaaid voor den komenden ommekeer.

Levendig van handeling en karakteristiek zijn dan de tooneelen waarin de vijanden van Amsterdam aan het werk getoond worden tegen de stad; en daarna, als een aanwuivend vóórgeluid van naderend onheil in de dankbare verlossingstemming: de reizang der Edelen.

Nu wordt, door Badelochs droom en haar onrust er óm, prachtig voorbereid de komende val der stad. Er tegen in: Gysbreghts verzekerdheid. Dan, plotseling, als een *coup de theâtre*, de verschijning van heer Peter, met zijn onheilskreet: *Wapen, Wapen*. Gysbreghts ongeloof. Er tegen in: 's Heeren Peters korte schets van het overrompeld en reeds brandend Amsterdam; Gysbreghts wegijlen ter overtuiging; Badeloch's oproerige uiting om al het leed dat de Heer gedoogt over haar echtgenoot en haar te vallen; Gysbreghts terugkeer, en nu zijn rappe; klikklakkerende krijgsmansschildering van het geziene; de verschijning der bondgenooten; allen snel af, het gevaar tegemoet, Badeloch achterlatend in angstigste beklemming.

Uit de hoogte - immers de Reien stonden nu op de gaanderij rondom het tooneel - dan het gezang der nonnen, schilderend in donkerroode èn schrille tonen den Bethlehemschen kindermoord, voorspelling der uitmoording van het overrompeld Amsterdam.

Het duisternis-motief verbreidt zich over de vallende stad.
Nu een oogenblik van rust; van vrome aandacht in de kloosterkapel. Dan ook daarin vallend het gerucht van den woedenden krijg bij Gysbreghts verschijning en zijn worstelen met de doodsbereidheid van Bisschop en nonnen. Uit welke bereidheid straks gaat opstijgen de stemming van berusting.

De actie zelve, op het tooneel althans, legt zich dan. En wat, wezenlijk vertoond, een kinderspel zou wezen, wordt, verhaald en voor onze verbeelding vertoond, tot een levende schilderij van aangrijpende werking.

Tusschen die verhalen van het overrompeld Amsterdam en geschonden kloosterbewoonsters komt dan als iets innigs-intiems-ontroerends kortelijk opleven het familie-motief van Gysbreghts en Badelochs huwelijksgeluk; van haar hartstochtelijke gehechtheid aan hèm bovenal, zoo teêr doorvoeld, zoo psychologisch-juist begrepen:

Nu ghy behouden zijt is al mijn leet vergeten,
Mijn trouwe bruidegom, mijn hoofd, mijn troost, mijn schat:
Nu ghy behouden zijt, wat geef ick om de stad,
Om al des weerelds goed!....

Na de laatste schildering, door den Bode, wordt door dezen zelf dan de actie weer aangegeven. En in den snellen gang naar de *finale* volgen nu: de uitval en Arends dood, met die prachtig kort-rake en gevoelige lijkredenen over hem; het als een zwaard tegen zwaard aanslaande tooneel van den Heer van Vooren en Gysbreght, waarin de figuur van dezen laatste zoo stevig staat in het krijgsmansharnas; het slottooneel tusschen Gysbreght en Badeloch, dat haar weer toont geheel echtgenoote en tegelijk krijgsheldin; en dat door Rafaëls verschijning - door de godsdienstige motieven, die het stuk doorspeeld hebben, reeds lang voorbereid en gemotiveerd - de stemming van berustenden weemoed in het scheiden van de lieve, ondergegane stad verwekt.
Als dramatiseering van een episch gegeven is de *Gysbreght* in waarheid tot een meesterproeve geworden, waarin de handeling - in Aristotelischen zin - geheel de personenteekening overheerscht, en deze slechts in zoover is opgewerkt, als voor die handeling zelf noodzakelijk was.

Gewezen mag daarbij worden op het dooreenwerken van muzikale stemmingsmotieven, buitengemeen gevoelig in schakeering, als strijd tusschen licht en duister, gelijk Vondel later ook weer in zijn *Adam in Ballingschap* zal gaan gebruiken. Want dit is het treffelijke in zijn dramatiek, dat zij is van zeer verscheiden aard, en wisselend naar den trant der behandelde stof.

Een oogenblik houde ons dan nog bezig de in dit stuk gegeven reizangen. Niet om hun reeds gewaardeerde stemmingsbeteekenis, maar vanwege de opmerking, er tegen gemaakt[1)], dat Vondel, door telkens een anderen Rei in te voeren: (van Amsterdamsche Jofferen, van Edelen, van Klarissen en van Burchtzaten) getoond heeft het juist begrip van *den* Rei - of het koor - te missen; dat immers bij de Grieken was de *vaststaande* volksmenigte.

Want het wil mij voorkomen dat Vondel hier juist bewezen heeft een zeer verhelderd inzicht in de functie van dat koor te hebben verworven, door ervan *af te wijken*, waar immers in zijn tooneeltoestel die functie zoo gansch anders was.

Het Koor der Grieken stond tusschen spelers en toeschouwers in, beneden het tooneel en buiten de 'tooneellijst'. Zoo was het uit zijn aard onveranderlijk gedurende een spel.

Maar in den *Gysbreght,* in dezen nieuwgebouwden schouwburg, stond de Rei binnen de tooneellijst, boven de spelenden of - mogelijk in het 4e bedrijf - om hen heen. Hij stond dus ook niet *buiten* het spel, maar er *in,* en al kon hij dus zeker wel telkens dezelfde menigte voorstellen, het was gansch in orde dat de Rei, die hier alleen een muzikaal-lyrische stemming tot de toeschouwers had over te dragen, met de wisselende omgeving mee zich wijzigde. Ook al omdat de stemmings-uitdrukking dit bleek te vorderen.

Veeleer zou men kunnen betoogen dat Vondel later, toen hij poogde van

1) Zie Prof. G. Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, deel IV pag. 271.

zijn Rei weer te maken de mee-sprekende en mee-in-de-handeling ingrijpende menigte, die het Grieksche Koor geweest was, dit hulpmiddel forceerde, nu hij het niet meer de *plaats* kon geven, die het Grieksche had ingenomen.
Dit lenige spel van Amsterdams ondergang, waarin het statig Vergiliaansche zoo gelukkig was omgezet in eigen Hollandsche weligheid - àl de vroeger overgenomen rhetoriek was nu weggespoeld in den vollen stroom van zijn vrije kunstgevoeligheid - had Vondel ook lenig gemaakt voor de taak, die hij nu volbrengen wilde, tot De Groot's *Sofompaneas,* als slot der trilogie, de twee nog ontbrekende deelen der Jozefsgeschiedenis te schrijven.

Zóó levendig is de dramatiseering geworden van de geschiedenis der bejegening van Jozef in Dothan; met zoo raak felle realistiek zijn de gebroeders, Levi en Simeon - ruig herdersvolkje - geteekend; tegenover hen de gemoedszuivere en vrome, doch niet volhardingssterke Ruben; tusschen dezen in de gevoelige doch zwakke Juda, en zoo zuiver in den glans zijner door de Engelen beschermde onschuld staat de figuur van Jozef; het op en neer in de gebeurtenissen is zoo boeiend, dat het ons waarlijk niet verwondert dit werk der broederlijke oneenigheid, door Vondel zelf met erkende gemoedsontroering en ter symbolische waarschuwing aan de verdeelde Christenheid geschreven, als een zijner populairste te weten nà den *Gysbreght*.

Het is in zijn geheel nog zoo trillend van leven, dat het voor Vondels vermogen om voor het tooneel te schrijven te sprekend getuigt, om het hier te gaan ontleden. De drastische kracht van den dialoog en de pathetiek der beroemd geworden monologen wisselen elkaar daarbij op het levendigst af, en onder de bespiegelende reizangen der Engelen zijn er altijd in het geheugen blijven leven, door alle bloemlezingen heen.
Heel anders staat het met het tweede stuk: *Joseph in Egypte*.

Het gegeven, zooals Vondel het vond in het 39ste Hoofdstuk van het Boek *Genesis,* was, als reeds aangewezen, verwant aan wat hij uit Seneca's *Hippolytus* vertaald had. En toch zeer sterk verschillend.

Er was de drift der zinnelijke vrouw; haar wraakzucht om de ontvangen weigering. En de straf, die den onschuldigen weigeraar trof.

Maar ‘de zwarigheid en het haperen’ vielen in deze bijbelstof ‘niet tusschen naaste verwanten’ (Voorberecht tot *Jeptha*). Joseph was geen stiefzoon van Potifars vrouw, en het was niet zijn vader die hem strafte. Dit maakte de situatie minder pijnlijk, maar ook minder tragisch. Naast de algemeene redenen, die Joseph tot het weigeren van de aanbieding van Potifars gemalin mogen gedreven hebben, stond niet de vrees voor bloedschande. Doch een veel gewetens-teederder reden: hij zou, als bevoorrecht dienaar, het vertrouwen zijns meesters geschonden hebben.

Juist dit evenwel maakte het door den Bijbel gegeven slot wat moeilijk

aanneembaar. In de klassieke stof treft den *vader* de beschuldiging zóó sterk, dat hij zijn zoon ten dood verwijst. Euripides heeft die vaderlijke felheid gemotiveerd door den voorafgaanden dood van Phaedra, die Theseus gansch uit zijn evenwicht wierp. Seneca, die Phaedra in het leven liet, miste die oorzaak en moest dus het effect, naar zijn gewoonte trouwens, forceeren. Doch zou een Egyptische Hoveling zijn vreemden slaaf, door zijn echtgenoote van een ontuchtigen aanslag beschuldigd, niet, in zijn toorn, ter dood verwezen hebben?

Zoo eischte het door den Bijbel voorgeschreven eind, waarvan Vondel, naar Vossius' vermaning en eigen eerbiedsgevoel, immers niet af mocht wijken, een ietwat subtiele motiveering van Potifars houding.

Die we bij Vondel zullen vinden, ten bewijze dat hij ook psychologische fijnheden wist te dramatiseeren.

Er waren meer moeilijkheden in het gegeven. De onbedekte mannedrift naar den schoonen jongeling in haar huis, gelijk Potifars vrouw die ten toon stelt, mocht in de 17e eeuw met haar zwakker vrees voor erkenning van den zinnetocht zoo zeer niet stooten als zij het òns doet - leefde die zinnedrift niet eerlijk op in haar bloslooze bruiloftszangen? -; stooten moest die toch wel, nu aldus geopenbaard in overspeligheid.

En Vondel neemt er iets van den scherpsten kant af door ons het Egypte, waarin zij leeft, in zijn geheel bezield te toonen door Bacchanalischen geest. En Jempsar, Potifars vrouw, ook in Joseph te doen waardeeren den bekwamen leider van haar mans bezittingen. Haar drift mag in geile koortsen haar lichaam kwellen, er is meer dan aanlokking van Josephs schoon dat haar beweegt. Zij aanbidt hem, zij bewondert hem, en 't is zijn weigering die haar te feller opzwiept:

> Begeerte groeit te meer door 't vurige verlangen.

Tegenover haar dreigde dan Josephs kuische weigering - (hoewel men zoo bang voor de braafheid niet was in Vondels tijd, leefde men er wel in vrijmoediger vertrouwelijkheid met het zinnelijke) - wat al te porceleinig-onwezenlijk aan te doen.

Joseph was geen vrouwenhater als Hippolytus, hij is immers later gehuwd. En Vondel geeft hem nu, boven de gewone deugdzaamheid, een eigenschap mee die hem vanzelf boven de verleiding eener schoone vrouw moest verheffen en die Vondel fijn zielkundig ontwikkelde uit Josephs droom-uitleg-vermogen. Zijn Joseph is een mysticus, in innigste gemeenschap met zijn God. En evenals in het voorafgaande stuk zijn het dan ook Engelen, die hier den Rei ‘bekleeden’ - Het spel der zinnen wordt opgeheven tot een mysterie-spel, hoe aardsch er ook aardsche drift in mag ijlen.

Het Bijbelverhaal van *Genesis,* Cap. 39 geeft in de verzen 7-21 de volgende handelingsmomenten aan in het geval tusschen Jempsar (laten we haar met Vondel zoo noemen!) en Joseph:

Zij werpt haar oogen op hem en eischt van hem, haar ter wille te zijn. Hij weigert, omdat dit zondig ware.

Zij spreekt hem iederen dag aan, en krijgt weigering op weigering.

Dan - op een dag als hij in huis komt en niemand van de lieden was daar - grijpt zij zijn kleed en hij vlucht, het achterlatend.

Zij dan roept haar lieden; beschuldigt hem van den aanslag op haar; brengt zijn kleed als bewijs. -

Daarna, als Potifar thuiskomt, doet zij hem hetzelfde verhaal en Potifar verwijst Joseph - of hij hem eerst hoorde blijft onvermeld - naar de gevangenis.

Dit zijn *vijf* tooneelen. En hoewel men ook in Vondels tijd, gelijk in heel het klassieke en nà-klassieke drama, de stukken niet lang placht te maken - en van de *Joseph*-trilogie werden soms twee en vaak alle drie de stukken achtereen op één avond vertoond, - met vijf tooneelen alleen waren geen vijf bedrijven te vullen.

Vondel nu heeft allereerst aan de klassieke behandelaars van het verwant gegeven: Euripides en Seneca, de figuur der tusschenspelende voedster ontleend[1].

Hij heeft haar, 't zal straks blijken, zéer wel benut, om de figuur van Jempsar en haar lijden in relief te brengen, en om de handeling voort te helpen.

Maar bovendien heeft hij een gelukkigen vond gehad met het invoeren der Staatsjofferen - Jempsars hofstoet, - welke meisjes alle evenzeer op den schoonen Jongeling verliefd zijn en wier liefde straks te stâ zal komen voor de reeds vermelde motiveering van het eind.

Het is de Rei van Engelen, die de ‘voorrede’ doet, Josephs geschiedenis kortelings in herinnering brengt, en zijn deugd viert in het weerstaan der verzoeking, hem door Jempsar bereid.

Wij zijn dus bij den aanvang midden in den strijd en zien dezen tegen een moreel-godsdienstigen achtergrond verder spelen. Jempsar heeft reeds Joseph van haar hartstocht doen blijken. Hij zelf herdenkt het in de lyrische ontboezeming waarmee hij de zon begroet, als redding uit een drukkenden droom van onheil. Hij zou zelf haar tot beter inzicht willen brengen, gelijk hij hoopt eindelijk te zullen mogen terugkeeren tot zijn vader en Benjamin, na een gevangenschap van 12 jaren. Wat òok gebeuren mag: hij blijft den eenigen aartsvaderlijken God getrouw en weigert de goden der Egyptenaren te eeren.

De Staatsjuffers kloppen aan de deur van Jempsars vertrek, om haar op het sierlijkst te kleeden. Doch de Voedster, die aan de deur van het vertrek verschijnt, zegt dat Jempsar zich nog door koorts geteisterd voelt. - Beter dat de juffers zichzelf opsieren en naar den tocht van het lijk van Apis gaan zien en hun jeugd genieten.

1) Zij komt ook voor in het door Prof. Jan te Winkel opgediepte *Jozefspel* van een zekeren rijmelaar Tonnis, wiens werk Vondel wellicht gekend heeft.

Straks, in het tweede bedrijf, zullen wij vernemen, dat deze juffers Joseph hebben uitgenoodigd haar naar het feest te vergezellen - en dat hij geweigerd heeft. Wat hem een vriendelijke berisping van Potifar om zijn sterke afkeerigheid van feesten en jeugdgenietingen op den hals haalt, en hem straks, - na Jempsars beschuldiging van den aanslag - zwak doet staan als een blijkbaar huichelaar.

Eerst in dat tweede bedrijf zien we Jempsar: op haar 'koets' in koortsige sluimering, droomend van Joseph. En hier een zeer fijn psycho-physiologisch trekje: de voedster, om haar in haar onrust te kalmeeren, kust haar op den mond. Als Jempsar dat voelt, waant zij aanstonds dat Joseph dien kus haar gaf. En zij noemt zijn naam en, in angst om Potifar, ijlt zij ten bedde uit.

De voedster poogt haar van haar gevaarlijken hartstocht voor een slaaf af te brengen. Doch Josephs schoonheid en voortreffelijkheden zijn Jempsar te sterk, en de vermaning werkt niet uit.

De komst van Potifar dwingt de voedster positie te nemen in het echtbreukdrama, waarin het tot de breuk niet komt. Jempsars ongesteldheid en afwijzing van zijn tegenwoordigheid hebben hem achterdochtig gemaakt. Haar weigering om mee te trekken naar het feest is hem ook onwelgevallig. De voedster moet met zeer drastische beloften hem tevreden stellen. En dan heeft zij een listig bedenksel: zij vraagt hem om, als heel het gezin naar het feest mocht gaan, Joseph te gelasten mevrouw in alles ter wille te zijn.

Na Josephs weigering achter de schermen aan de staatjoffers - door de voedster met voldoening aan Jempsar bericht - volgt dan het reeds vermeld gesprek tusschen Potifar en Joseph. Het ontwikkelt zich haast tot een theologisch dispuut, waarbij Potifar de schittering der Egyptische godsdienstige feesten, Joseph de voortreffelijkheid van den Godsdienst der Hebreen en hun hechten aan kuischheid verheerlijkt. In d r a m a t i s c h opzicht heeft het gesprek echter toch drieërlei beteekenis: het toont de vertrouwelijke houding tusschen meester en slaaf; geeft de twee levenssferen aan, wier botsing het drama beoogt te schilderen: het weelderige heidendom en d'ingetogen Hebreeuwsche éengodendienst; en bereidt ook het slotbedrijf voor. De handeling, als zoodanig, krijgt een verschen stuw in het slotbevel, door Potifar aan Joseph gegeven: zijn vrouw ter wille te zijn, indien zij iets verzoekt.

Het derde bedrijf vangt dan aan met het, reeds uit Seneca gekende, gesprek, waarin de voedster Joseph nog eens benadert, *op Jempsars verzoek*. Hierin gaat Vondel dus veel verder dan zijn voorgangers, doch in het Bijbelsch verhaal, dat hem tot uitgangspunt dient, heeft immers Potifars vrouw al even weinig zelfbedwang en schaamtegevoel als een jonkvrouw uit de middeleeuwsche ridderromans[1]. Des voedsters beroep op zijn jeugd, die hij genieten

1) Zooals in den roman van den tot ridder geslagen boerenzoon *Ferguut,* van wien immers als teeken van zijn gemis aan ridderlijke beschaving aangehaald wordt, dat hij de *zelfaanbieding* eener jonkvrouw, die hem in zijn kamer op komt zoeken, van de hand wijst!

moet; op Jempsars lijden, dat hij alleen genezen kan; op de waarschijnlijkheid dat zij een eind aan haar leven zou maken, schampen af op zijn nuchtere kuischheid. - Het mislukken van haar zending doet haar vreezen, Jempsar onder d'oogen te komen. Dies brengt zij - wier listigheid zich handhaaft - als uitkomst over, dat Joseph niet ganschelijk onwillig bleek, doch zijn neiging tot Jempsar bedwong om zijn ontzag voor haar gemaal. De vage belofte, in deze mededeelingen begrepen, is der liefdesbegeerige echter niet genoeg, en zij wil door adders den klassieken Egyptischen zelfmoord gaan plegen. De voedster, doodelijk ontzet, spreekt nu van een laatste laag, die zij Joseph leggen wil. Waaruit die bestaan zal, vernemen wij nog niet. Maar het opperen ervan helpt de handeling heen over het moeilijke doode punt, waartoe zij na de weigering van Joseph gedaald lijkt.

Het plan blijkt - in het vierde bedrijf - hierin te bestaan, dat de voedster, zich beroepend op Potifars lastgeving, zijn vrouw ter wille te zijn, Joseph tot haar roept. Het drama zwiept nu òp tot het hoogtepunt der voornaamste, doch zeker de moeilijkste scène - de *scène à faire,* zouden 19e-eewsche Fransche critici gezegd hebben. Hoe moeilijk het tooneel is tusschen deze hartstochtelijk hem begeerende vrouw en den onwilligen Joseph behoeft niet te worden uiteengezet. Vondel redt het door van zijn Jempsar een prachtig onstuimige, alles vertredende heidin, en aldus opnieuw dezen sexe-krijg tot een moment te maken in de worsteling van twee culturen en levensbeschouwingen. Voor haar geldt: ‘mijn wellust is mijn wet.’ Haar echtgenoot zelf zal hàar stellig evenmin trouw zijn, en mocht hij haar dooden, dan gaat zij naar haar Hemel, waar de liefde vrij is; de wetten, door de mannen den vrouwen opgelegd, niet heerschen, en de Goden en Godinnen immers zelf hun hartstocht geen dwang opleggen. Doch de logika van deze mythologische genotsleer, versterkt door de opmerking dat Potifar immers van huis is en van niets behoeft te weten, vermag op Josephs deïstische gewetens-plichtenleer weinig indruk te maken. En als hij haar voorhoudt dat zijn God alles ziet, ontlokt hij - met een scherpe vernuftswending, waarmee de objectiveerende Vondel zoo dikwijls in zijn werken zijn eigen inzichten laat neerslaan - haar den triomfantelijken uitroep:

> Die zal ons niet verraden![1)]

Het eind van het tooneel kennen wij. Buiten staat hem te overwinnen, slaat zij, als Phaedra en overeenkomstig het Bijbelverhaal, òm, en den mantel, dien hij in haar hand liet, grijpend, roept zij dat hij een aanslag op haar heeft willen plegen.
Het laatste bedrijf - het is den lezer al aangeduid - toont ons dan Vondel zeer merkwaardig gelukkig in psychologisch-dramatische samenstellingskunst.

1) Op dezelfde wijs uit zich trouwens ook Simeon in den *Joseph in Dothan,* vs. 1265.

Hij wijkt af van den Bijbel. Niet Jempsar zelf roept haar lieden en ontdekt haar gemaal den vermeenden aanslag: *De schok moet gebroken*.

't Is de voedster, die het verhaal doet aan de terugkeerende Jofferen. De eerste indruk van deze is: wat is die Joseph een huichelaar! Zoo braaf tegenover ons, om te beter zijn aanslag te doen gelukken op mevrouw. Maar als dan Potifar nadert en zij voorzien dat hij in zijn toorn Joseph dooden zal, slaat haar de schrik om het hart voor dit einde van den schoonen jongeling. En zij vereenigen zich om hem bij Potifar voor te staan en te beschermen.

Ook de voedster tempert den schok. Zij valt Potifar niet te lijf met een directe beschuldiging tegen Joseph. Maar doet een zinnebeeldig verhaal - uitnemende proeve van Vondels vernuft en verskunst - van een trouwen hond, die zondigde jegens zijn heer, om aldus Potifar voor te bereiden op de beschuldiging die volgen moet; die ook Jempsar uitbrengt met zekere moeite en waarvan de kern nog door hem aan de voedster moet worden afgedwongen - als trouwens door Theseus in Seneca's *Hippolytus*. Zoo wordt, heel langzaam, Potifar voorbereid. Tot het zien van Josephs mantel hem echter in hevige woede ontsteekt, en, zonder het tegenhouden der jofferen en het ontbreken van zijn dolk, hij Joseph zou gedood hebben - den ondankbare, dien Jempsar immer heeft voorgesproken. Zoo wordt die ten kerker verwezen. - En Joseph?

Met zijn zwijgen staat of valt, in zekeren zin, de uitkomst der handeling. Men herinnert zich hoe Euripides, door het hem listig afvergen der belofte van stilzwijgen, zijn Hippolyt den mond snoerde. Seneca heeft er het middel op gevonden hem, op het aanroepen van Neptuun door Theseus, te doen verongelukken vóór de zoon zijn vader kon spreken. Vondel laat Joseph zich niet verweren dan met dien éenen welsprekenden regel:

> Wat leit men mij te last hetgeen ik nimmer docht!

en maakt aldus gelijk Aeschylus in zijn *Perzen* en zijn *Agamemnon* het zwijgen tot een sterk dramatisch moment, waaronder de schuldige Jempsar straks heenstrompelt en Potifar zelf, als Joseph weggevoerd is, in een omslag van gevoelens klaagt dat hij straffen moest, dien hij niet kan nalaten te beminnen. Een omkeer die verklaren moet dat hij niet straks Joseph in den kerker zal doen dooden, doch hem er laten in mogelijkheid van wederopkomst.

De slotrei der Engelen geeft het eindaccoord van berusting aan:

> Hoe menighmael bedrieght de schijn.
> De trouw kan nergens veiligh zijn.
> De nare kercker, ysre keten,
> En lasteringe op't alderboost
> Verwacht te Hoof de Deught: wiens troost
> Bestaet in Godt en 't goed geweten.
> z' Omhelst haer lijden met gedult,
> Terwylze boet een anders schult.

Aldus dit merkwaardige drama, waarin Bijbelsche en Helleensche bestanddeelen zijn versmolten door een Hollandsch drastisch dramatisch talent, en een vrij grof sexueel gegeven is opgevoerd tot een plan van den strijd van twee zedelijke levenssferen: het eigen driften-volgen en het eigen lust-en-belang verzaken.

Vondel zal nog meer dan eens, o.a. in zijn *Salomon* en *Noah* (zelfs in zijn *Adam*) den louter zinnelijken tocht teekenen in zijn gevaar voor den zedelijken mensch. Dit drama van *Joseph in Egypte* zal hij door samenstelling en psychologisch inzicht moeilijk overtreffen, al wordt zijn Sidonia-figuur (*Salomon*) van fijner samengesteldheid dan Jempsar. Zonder de crûheden en trivialiteiten, waaraan een 17e-eeuwer en dan een Nederlander(!) moeilijk ontkomen had, zou het werk, bij zijn leven zoo populair, het zeker gebleven zijn. Maar als bewijsmiddel voor zijn vermogen als dramaticus blijft het even onverzwakt. En bij vergelijking tot De Groots dramatische machteloosheid treft het te sterker.

Het is door de toegewijde, speurende aandacht, waarmee wij Vondels werken in hun ontstaan en wording volgen, dat ons allengs het geheim van zijn tooneelschrijfkunst geopenbaard wordt. Heel vaak wil het ons dan wel gebeuren, dat wij, wat we eerst met zekere hooghartigheid van betweterij als ongenietbaar verwierpen, in zijn geleding en schakeering, in zijn kracht en dracht gaan doorzien. Het is vooral sints hij de werken der Grieken zelf kent, dat zijn eigen gevoeligheid voor de fijnere schakeering aangeslepen wordt[1)], en wij moeten nu met dubbele aandacht gaan lezen om ons niets te doen ontgaan.

Wie Vondels vertaling van de *Electra* van Sophocles (met toewijding aan De Groot uitgegeven) las, gaat begrijpen, waarom hij juist hier het geval van Sauls zeven zonen, die ‘bij die van Gabaon’ opgehangen werden, als ‘het volmaakste argument van een tragedie, dat men uit de H. Boeken zoude mogen nemen en uitkiezen’ aanhaalde. Het ‘argument’ is hetzelfde als van de *Electra:* de bloedwraak als het bewijs, ‘dat Gods uitgestelde straf toch eindelijk schelmen en booswichten rechtvaardiglijk achterhaalt.’ Maar nog meer eigenlijk geldt hem de tragiek van Davids geval, en diens zwaren innerlijken strijd, waarop hier te voren reeds gewezen is.

Bij het schrijven van dit drama is Vondel geheel vervuld van het voorbeeld van schilderkunst en muziek. Over hun schakeering spreekt hij in zijn Inleiding zoowel als over een figuratief tafereel van Rubens, dat hij zich voorstelt, door dezen aan het onderwerp gewijd, gelijk hij kort te voren door een schilderij van Pinas: ‘men toont aan Jacob Josefs bloedigen rok’ tot het schrijven van zijn *Joseph in Dothan* gebracht is, en later zijn *Batavische Gcbroeders* het ontstaan aan een schilderij zou danken.

1) In zijn voorbericht tot de *Gebroeders* van 1640 gaat het tegen te nauwe keurmeesters van zijn kunst, die niet wel begrijpen, hoe die *te teer en te edel zij*.

In de *Gebroeders* is dan ook eigener hand door hem een omgang van de Priesters met de Bondskist, zoowel als een Vertooning van het hangen der Gebroeders aangegeven, zooals mede een zeer uitvoerige beschrijving van de costumeering der personen en de mise-en-scène, daaronder: een rots of berg aan de zijde van het tooneel (tegen de galerij aan).

Hieraan is nu dadelijk het schouwspel van de inleidende tooneelen verknocht, die als expositie zeer gelukkig zijn. De 'voorreden' is weg; Vondel voelt dat het verleden moet geopenbaard worden in het wordende heden, en al treft ons daarbij wat onhandigheid, het is een teekenende expositie geworden; waarin ook het schilderende stemmingsmoment niet ontbreekt.

Vondels stukken beginnen bijkans alle even voór den dag. Ook dit. Het oogenblik is gekozen, om den wettig gegunden tijd voor het spel (tusschen één zons-op- en ondergang) zoolang mogelijk te kunnen nemen. Maar hij, de schilderende dichter, laat niet licht na het dag-moment even te gebruiken als stemmingsmotief. Het opgaan der zon is hem als een blij-bemoedigend, hoopvol oogenblik, waarmee hij zijn handeling dus kan inzetten in *majeur*, om tegen het later volgend *mineur* een contrast te winnen (zie o.a. ook zijn twee *Joseph*-drama's; *Jeftha* en *Adam in Ballingschap*).

Doch in de *Gebroeders* wordt de zonsopgang niet begroet als een vreugdig teeken. Aartspriester Abjathar, boven op den berg staand, vreest een nieuwen bangen dag van hette en droogte. Zoo zijn wij midden in de voornaamste drijfveer van de handeling: de drie-jarige droogte die het land van Kanaän teistert en waarover koning David met den Aartspriester raad komt plegen. De Aartspriester en zijn volgelingen dalen ten berg af, om den naderenden koning tegemoet te gaan; diens Levieten beschrijven den luisterrijken staatsietocht.

Als de ontmoeting van Vorst en Priester gebeurd is, volgt Abjathars beschrijving van al de volksellende onder de droogte. 't Gebeurt - de bekende moeilijkheid - om de toeschouwers; David zelf weet er natuurlijk alles van. En wel toont het ons de vriendelijke naïveteit van de 17e eeuw, dat Vondel hem dit ook zèggen laat:

> Wat klaegtge my in 't lang der stammen nood en smarte?
> *Ick weet dit al te wel!*

Het overleg tusschen Vorst en Priester leidt tot de overeenstemming: samen zullen zij Gods orakel gaan raadplegen.

En omdragend de Bondkist en kandelaar, zingen de priesters - door speellieden begeleid - den Reizang, waarop ik bijzonder de aandacht wil vestigen omdat daarin, in de vergelijking tusschen Saul, die de heks van Endor ging raadplegen, en David, die het Gods eigen orakel komt doen, tevens al dadelijk, nog eer we iets weten, het vóorgeluid vernomen wordt van wat Sauls geslacht bedreigt.

Immers aldus sprak Samuels geest, door de heks gewekt:

Wat steurtghe mijn' gerusten slaep,
En roept my uit het naere graf,
O Vorst van God geslagen?
Ghy spaerde koe, en ram, en schaep,
En Agags hoofd, gedoemt ter straf,
En zult 'er straf om draegen.
Ick zie den purpren rock gescheurt,
En David op den troon gestelt.
Ghy zelf met uwe zoonen
Gevelt, gestroopt, beschimpt, gesleurt,
Daer 't heir bedeckt het roockend veld,
Zult morgen by ons woonen.
Zoo sprack de geest, en nam de wijck.
De Vorst was 's andren daeghs een lijck.

Saul èn zijn zonen geldt de sombere profetie. De slotregel (wat is die prachtig van schrillen klank en korte zegging! zooals trouwens heel dit ‘couplet!’ -) vermeldt, dat hij zelf den anderen dag een lijk was. Zijn zònen wacht dus - in deze voorstelling - hun noodlot nog.

Daarin is het tragisch motief, dat het stuk ontwikkelen gaat, aangegeven.

Een zeer sterk spanningsmoment bereikt de dichter aan het slot van het 2e bedrijf.

Het orakel heeft gesproken: 't zijn de nog ongestrafte moord en de woordbreuk, door Saul met zijn zonen jegens de Gabaonners gepleegd, die God op heel Israel wreekt in de droogteplaag.

Levendig is de beschrijving geweest der Levieten van den indruk door dit woord op koning David gemaakt. Hij heeft al aanstonds een voorgevoel dat het zal gaan om het leven van Sauls zonen.

En voelt zich bang om hen, en zijn naderenden plicht hen te straffen!

Nu worden de mannen van Gabaon geroepen. En 't behoeft ons waarlijk niet te verwonderen, dat hùn woordvoerder door een der eerste spelers gespeeld is. Prachtiger typus van ruige, onverbiddelijke volkswraakzucht dan Vondel hierin gegeven heeft, viel niet te teekenen. 't Zijn wel echt-Amsterdamsche ‘Jordaners’.

David verklaart hun den toestand. Zij mogen hun eisch stellen. Maar hij smeekt ze barmhartig te zijn (Vondel en Shakespeare - *Koopman van Venetië* - ontmoeten elkaar!). Ze kunnen zooveel geld krijgen, als zij willen. Laten zij zich beraden.

En terwijl David zich in een bespiegeling verdiept over hetgeen een vorst, met moord en valschheid, zich zelf en zijn volk op den hals haalt:

Al wat de vorst verbeurt, betaelt de goe gemeente

staan grimmig de Gabaonners met hun harde koppen zich te beraden. Een tooneel van groote, stille dramatiek.

En dan volgt, in een aangrijpende contrasteering van hùn felle wraakdrift met Davids smeekend woord om barmhartigheid, het slot van dit tafereel

(vs. 381-422), waarin Vondels karakteriseerende zegging tot in den klank en het rythmus der verzen op het sterkst uitschittert.

Het slotgesprek tusschen David, den Aartspriester en het hoofd van het leger Benajas, in goed karakteriseerende leenspreukigheid en raakheid, verscherpt Davids dilemma. Priester en krijgsman veroordeelen alle toegeeflijkheid en het luisteren naar zijn gevoel. God heeft gesproken en als hoofd van het aardsch gerecht heeft David te buigen, ook om zijn troon niet wankel te maken. Een tooneel, waarin het argumenteeren wilsdrijving, en dus kenschetsende handeling is.
Met Davids toegeven aan dezen drang is dan feitelijk die handeling op het doode punt. Het vonnis staat geveld. Het is alleen te voltrekken.

Doch deze opvatting houdt alleen rekening met het uiterlijk gebeuren. En Vondels spelen zijn niet uiterlijk, maar innerlijk. Het naar buiten brengen van dat innerlijk is het, waarom hij schrijft: het uitwerken van gevoels- en gedachte-motieven.

Wij hebben het vonnis gehoord, maar nog niet de veroordeelden. Het derde bedrijf brengt ons onder hèn.

Niet echter bij de veroordeelden zelf, de Gebroeders. Maar bij hun moeder en grootmoeder Rispe, hun pleegmoeder: Michol. En Michol is Sauls dochter èn Davids, hoewel thans ten achter gestelde, vrouw, die in zijn moeilijke jaren veel voor hem geofferd heeft. Aan Sauls oudsten zoon Jonathan, Davids trouwen vriend, zwoer, te zijner tijd, David eeuwige trouw voor hem en zijn geslacht. Abjathar, de Aartspriester, heeft zijn vaders dood op Saul te wreken en is dus partij! Het dooden van Sauls nakomelingen moet Davids troon bevestigen; er kan dus dubbele verdenking van eigenbaat op dit gevelde vonnis gelegd worden. Dit, en meer nog, is het arsenaal, waaruit de getroffen vrouwen wapens zullen kunnen halen om het vonnis nog te bestrijden: de stof is rijk aan tegen-motieven. En Davids positie wordt er wankel door in zijn moreele en menschelijke gevoeligheid. Zijn aarzelingen worden de spil, waarom het verder gebeuren draait: een zielestrijd.

In de tooneelen die met dit op-en-neer het derde en vierde bedrijf vullen, is wat gezaag en herhalen dus onvermijdelijk. Maar de groote figuur van de tragische Almoeder Rispe, en daartegenover de onverbiddelijke Gabaonners blijven vast en stevig uitgehouwen; David - schoon zijn zich losmaken van de beide jammerende vrouwen wat onhandig valt - is in zijn aarzeling te menschelijk om hem zwak te heeten; de Gebroeders, in hun uitdagendheid en doodsverachting, zijn weer als uit marmer gestoken; Aartspriester en Legeraanvoerder blijven gemarkeerde typen. De handeling mag wat slepen, de figuren zijn voortreffelijk. En om deze is het in een dramatiek, die voor ons leven zal, toch meer te doen dan om het loutere gebeuren!

Sterk vooral blijft in onze heugenis het oogenblik waarin Rispe's geest,

door te zware smart gebogen, breekt, en uitbreekt in een vlaag van waanzin. Ook in de *Peter en Pauwels* - De Klerk wees er op - is Nero's waanzins-vlaag het werk van een, die den waanzin doorvoeld had als kunstenaar. Niet anders Rispe's kortdurende verbijstering.

En dan zichzelf gelijk in hun volkssarcasme, de Gabaonners, zóó wanneer zij op een opmerking van de Gebroeders, dat hun vaders huis eerlijk (eervol) was, antwoorden:

> Zoo zult gij eerlijck hangen!

In dit spel blijven bijna alle verhoudingen groot tot op het wat matte slot, bestemd om de verbijsterdheid onzer zinnen wat te leggen en de hevigheid der gewekte aandoeningen te temperen. Zijn dramatiek is, ook door de onwrikbaarheid van het 'Hemelsch streng gerecht' meer nog dan eenig stuk van Vondel, verwant aan die van Aischylos, doch verinnerlijkt en met meer schakeering naar de pathetiek van Euripides. Zoo zal men haar, hoewel zij meer de menschen en de idee dan de handeling zoekt te doen opleven, nog het naast gelijken aan die van Sophocles, mits men daarbij niet aan uiterlijke, doch aan innerlijke waarden denkt.
Als een spel van Oppermenschen: van Halfgoden, in wie menschelijke driften gaan stormen, staat de *Lucifer* hoog boven onzen wereldkijk. Toch, juist wijl het doordringen dier menschelijke driften: Naijver, Hoogheidswaan, Staatszucht in de Engelenwereld het treurspel gaande maakt, een onderwerp dat ons niet te bovenmenschelijk vèr staat.

In volle vrijheid kan Vondel hier scheppen. Er is geen bijbeltekst om hem vast te houden. Uit niets heeft hij zijn Hemelworsteling op te bouwen, met louter verbeeldingskracht. En hij vindt zijn sterkst dramatischen vorm.

Wat de Engelenwereld beroeren komt is de schepping van het eerste menschenpaar in het aardsche paradijs, door Gods gunst zoo bevoorrecht, dat de Engelen hùn hooge positie bedreigd gaan voelen.

Zoo brengt het spel ons dadelijk in de Hemelsfeer, als we Apollion, uitgezonden om berecht te brengen omtrent het eerste menschenpaar, naar boven zien zweven (in Belials beschrijving) en hij den wachtenden Belzebub en Belial relaas komt doen van de heerlijkheden op aarde aanschouwd; van het eerste menschenpaar, dat uit eigen leden een wereld vermag aan te telen en in zijn onderlinge liefde der sexen mede bevoordeeld is boven de vereenzaamde, sexelooze Engelen. En nauwelijks is door dit relaas een eerste onrust onder d'Engelen gewekt of de verschijning van Gabriël komt die versterken met de verkondiging van Gods bevel tot hen, den menschen tot wacht te staan, en met de openbaring hoe, te zijner tijd, God zelf uit die menschen een zoon zal telen, dien Hij naast zich zal plaatsen op Zijn troon.

Ziehier nu een voortreffelijke greep. Door deze aankondiging van Gabriël wordt immers tweeërlei, en op het juiste oogenblik, bereikt: Vondel geeft

zijn hemelspel van afvallige Engelen den theologisch-Christelijken horizont, wijd-uit de menschgeschiedenis-in, verbindend aanstonds ook deze worsteling aan wat hem het religieus hoogte-punt dier menschgeschiedenis is; en hij voert, in zijn handeling, de brandstof aan, die straks *haar* zal voortjagen.

Niet onmiddellijk echter.

En dat laten doorwerken, dat zwijgen van de Engelen op Gabriëls woord, is eveneens heel zuiver en dramatisch gevoeld. (Stilzwijgen kan angstige verwachting en spanning wekken!) Vooral nu er wel op volgt die beroemde Godslofzang, waarin de nog niet ontruste Engelenrei de volkomenste onderwerping aanprijst:

> Laet ons Godt in Adam eeren.
> Al wat Godt behaeght, is wel.

Dan, in het tweede bedrijf, gaat het verzet in gang, in die prachtigtrotsche en tegelijk ironisch deemoedige toespraak van Lucifer, waarin de zelfbewustheid van den Stedehouder Gods, door Belzebub gestijfd, opvlamt met een dramatische energie, die we haar ontembaarheid aanhooren:

> Dat zal ick keeren, is het anders in myn maght!
> .....
> ..... Noch ramp, noch tegenspoet,
> Noch vloecken zullen ons vervaren, noch betoomen.
> Wy zullen sneven, of dien hoeck te boven komen.

Toch, voorzichtig, gaat hij te werk. Gabriël, als ontvouwer van Gods wil, wordt nader naar des Hoogsten bedoelingen ondervraagd, en predikt onderwerping. Schijnbaar duikt Lucifer; om dan, aanstonds daarna, t'ontbarsten in hoogste zelfverheerlijking en hoogheidswaan en den strijd in te zetten om het allerhoogst gezag, gesteund door den eveneens oproerigen Belzebub, door wien Apollion ter hulp gedaagd wordt.

Niet openlijk evenwel kan beleden worden dat de inzet gaat om de opperste wereldmacht. De Grieksche of Germaansche mythologieën mogen een strijd gekend hebben tegen den Oppergod, Vondel moest hier verbloemen. Het knotten van Gabriëls macht wordt het doel, herstel van der Engelen grieven het te bereiken oogmerk genoemd. Apollion, te hulp geroepen, wijst op het gevaarlijke van het ondernemen, doch matigt noch Lucifer noch Belzebub. Hem wordt aanbevolen listig de Engelenwereld op te ruien en deze aldus op Lucifers hand te brengen.

Als deze hen verlaten heeft, weten èn Belzebub èn Apollion dat hij hen als zijn werktuig gebruiken wil en zij een gevaarlijke kans loopen. Maar zij staan te zeer op zijn zijde. En samen overleggen zij omtrent de wijze, waarop de aanslag zal voor te bereiden zijn. Het tooneel tusschen beiden is gegroeid tot een symboliseering van *het* staatkundig verzet in zijn kern: ‘de leus is het àl’; en die leus geeft Belial: ‘handhaving van onze rechten, keus van een eigen, betrouwbaar hoofd’ - korter nog: ‘de Hemel voor de Engelen.’ En tegelijk overlegt het paar hoe men listig te werk zal gaan; Lucifer beginne

met een poos zijn rol te ontveinzen, late zich verbidden hoofd van den opstand te worden.

Zoo is, in dit tweede bedrijf, het verzet voorbereid en in groei getoond. En de Rei, die straks de Gehoorzaamheid bezong, doet nu, *in mineur toon,* op onrustig maatgeluid, ons aanvoelen hoe de Nijd, den Hemel ingetogen, den zuiveren glans der bovenwereld begint te verdooven:

> Hoe zien de hoffelycke gevels
> Zoo root? hoe straelt het heiligh licht
> Zoo root op ons gezicht,
> Door wolcken en bedroefde nevels?

Als Godsgetrouwen zullen deze Engelen zich nu gaan mengen onder de opstandige scharen; pogen ze weer neer te zetten en tot onderwerping te brengen.
Apollions influisteringen hebben, bij den aanvang van het derde bedrijf, echter reeds doorgewerkt.

De oproerigheid om de begunstiging der menschen, de geest van verzet tegen eigen verlaging als gevolg daarvan, zijn nu gewekt in een heele groep Engelen, die door den Rei der Getrouwen tevergeefs tot deemoedig onderwerpen aan Gods geopenbaarden wil worden vermaand. Hun telkens terug-keerend klaag-motief:

> Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

is van sterk suggestieve, muzikaal-dramatische werking.

Listiglijk komen nu Belial en Apollion hun taak voortzetten. Belial, die de oproerigen prikkelt door evenzeer onderwerping te preeken, doch op zulk een wijze, dat hij tegelijk tegenover den Rei iets van het goed recht der oproerigen laat hooren; Apollion die ze opjaagt door ronduit aan hun zij te gaan staan. 't Is als dramatische muziek: dat geleidelijk terugtrekken en opjagen van Belial en de opstijgende onrust en oproerigheid der Luciferisten, waartegen in nu, als met een overmachtige bazuin, komt opklinken Michaël met zijn strak bevel tot het einden van het verzet. Maar dit stijgt àan, woelt uit tegens dit bevel in, en zoo, bij het heengaan van Michaël onder beangstigend dreigement, vindt nu Belzebub plaats voor de nog verzwegen aanwijzing, een beroep te doen op den naderenden Lucifer, om zich aan hun hoofd te stellen. - 't Tooneel der aanbieding van dat leiderschap met Lucifers weigering en verwijzing naar het wachtend gevaar, tòt het verzet zoo hoog opwoelt, hìj dan zwenkt, en de Opstandigheid unisono uitlaait in zijn bekroning, den eed van trouw, de bewierooking en dat daverende oproerlied:

> Op, treckt op, o ghy Luciferisten,
> Volght dees vaen!

is van een spankracht en energie, een aanzwelling onder doorkrinkelende, opjagende tegenheid, die zijn prachtig tegenbeeld uit Shakespeare's *Julius Caesar*: (Antonius' ophitsing van de volksmenigte bij Caesars lijk) voor mij

in samenstelling en volkspsychologie evenaart en in stijgkracht overtreft, dank zij de oplossing van de stemming in dien raakslaanden marschzang, waarna de ontruste Rei der getrouwe Engelen, in haar dissoneerenden vraagzang, den staat van gemoedsdeining, die dit hoogtepunt der handeling wekte, in ons aansterkt.
In het vierde bedrijf volgt nu de strijdtoerusting der twee groepen, elk op haar beurt. Het conflict raakt toegespitst tot op het uiterst. En dan heeft Vondel weer een prachtigen vond, niet alleen om dit bedrijf zijn behoorlijke lengte te geven, maar bovenal om een verinnerlijking en verteedering te brengen in de, tot dàn, meest aan den buitenkant gebleven dramatische worsteling. In den bloedrood van strijd ontstoken hemel verschijnt de blanke Rafaël met zijn vredetak; en zijn smeekbee en waarschuwing aan den zich in het verderf stortenden Lucifer, zoo ontroerend-trouw toegesproken:

> Myn blyschap, myn verlangen!
> Ick bidde u, hoorme.

voeren ons op eenmaal terug in de sfeer van hemelweelde en blije verrukking, die de strijd ons ganschelijk had doen vergeten. 't Is of de opwellende deining van het schetterende koper, uitgeslagen in dien laatsten eed der Luciferisten:

> Wy zweeren te gelyck by Godt en Lucifer!

plotseling is gaan zwijgen in het ontroerd orkest, en we de zoete fluit hooren fleemen, in tweegesprek met den donkeren hoorn van Lucifers wankelende stem. Diens gewekte ontzetting en tweestrijd gaan nu doorbeven in zijn korte alleenspraak, die het breukpunt belooft te worden van het verzet. Tot, op eenmaal, de trompet het strijdmotief weer inzet:

> De hoop is uit. Wat raet? - Daer hoor ick Gods trompet!

en Appollion komt aanjagen:

> Heer Stedehouder, op! het is geen tydt te marren.

Nog even werkt Lucifers aarzeling door. En dan barst het strijdmotief ten volle uit; bazuin en krijgstrompet vereenigd:

> Een ieder in 't gelidt: een ieder kenn' zyn vaen;
> Nu rustigh de bazuin en kryghstrompet gesteken!

't Is Rafaëls ontroerde stem, die met het aandoenlijke gebed om Gods genade voor de afvalligen, dit bedrijf met den Rei besluit in een voortzetting van de aangeslagen verinnerlijking.
Hoe moeilijk het vallen mocht, een met zulke spankracht tot haar hoogte opgevoerde compositie op die hoogte te houden tot het eind, Vondel heeft ook dit bestaan.

De Hemelstrijd wordt ons geschilderd met een dramatischen gang en bewogenheid, kleur en schakeering, waartusschen Rafaëls meeleven met Lucifer telkens weer even doorklinkt met toon van innigheid en ontzetting,

en het verhaal van Uriël, in Rafaëls aandoening, een weerklank van gevoels-meeleven krijgt; mèt de innerlijke bewogenheid tot vol dramatisch leven groeit, uitgroeiend ten slot tot dien triomfantelijken opmarsch der engelen ter eere van Michael:

Gezegent zy de Helt
Die 't goddeloos gewelt,
En zyn maght, en zyn kracht, en zyn' standert
Ter neder heeft gevelt,
Die Godt stack naer zyn kroon,
Is, uit den hoogen troon,
Met zyn maght in den nacht neêrgezoncken.
Hoe blinckt Godts Naem zoo schoon!
Al brant het oproer fel,
De dappre Michaêl.
Weet den brant met zyn hant uit te blusschen,
Te straffen dien rebel.
Hy hanthaeft Godts banier.
Bekranst hem met laurier.
Dit palais groeit in pais, en in vrede.
Geen tweedraght hoort men hier.
Nu zingt de Godheit lof,
In 't onverwinbaer hof.
Prys en eer zy den Heere aller Heeren.
Hy geeft ons zingens stof.

En dàn, na Michaëls als klaroen òpklinkende overwinningsstem, plotseling Gabriëls driewerf *Helaes!* om Adams val.

Dit hier zoo onverwacht en hevig invoeren van dat nieuwe motief geeft niet alleen den dichter gelegenheid de *finale* van zijn treurspel met een versch, dramatisch, heen en weer, met kleurrijke, levendige schildering der Paradijs-historie, met een versterkte aanzwelling van Michaëls krijgsstem en eindafrekening met het verzet te verrijken, het helpt hem ook aan de geestelijke afsluiting van zijn werk. Met een vóór-aankondiging van den Christus is het stuk in het eerste bedrijf ingezet; die vóór-aankondiging heeft het verzet der Engelen gekweekt; door het verleiden, in hun eigen val, van Adam en Eva tot den Zondeval, maken de Opstandelingen zelf de komst van den Verlosser in Vondels theologisch begrip noodzakelijk. Zóo vindt hij dan nu het slot van zijn mysteriespel in de voorzegging van die komst, nu door de tot rust gekomen Engelenschaar zelve als een verlangenszucht geuit, en kan hij zijn spel laten eindigen in het hijgend èn plechtig religieus *allegro majestuoso* van den R e i :

Verlosser, die de Slang het hooft verpletten zult,
't Vervallen Menschdom eens van Adams errefschult
Verlossen, 't zyner tyt, en weêr, voor Evaes spruiten
Een schooner paradys hier boven opensluiten;
Wy tellen d'eeuwen, en het jaer, ja dagh, en uur,
Dat uw gena verschyn'; de quynende Natuur
Herstell', verheerelycke, in lichamen, en zielen;
Stoffeerende den troon, daer d'Engelen uitvielen.

De *Lucifer* is, ten allen tijde, erkend als een van Vondels meest verheven, in kleuren rijkste dichtwerken.

In de hoofdfiguren, in die van Belzebub, Apollion, Rafaël en de Luciferisten, gesteld tegenover Michaël, Gabriël en de Godgetrouwe Engelen, heeft de dichter gestalten geschapen van Michelangelo'sche grootheid; en de Lucifer zelf is tot een wezenlijk tragische Titanen-figuur geworden.

In de uitwerking der geestelijke motieven: de strijd tusschen Deemoedige Onderworpenheid en Haat, Naijver, Hoogmoed en Staatszucht; in de doorwerking van het Verlossingsmotief, vinden we Vondels theologisch-wijsgeerig dóordenkvermogen op het gelukkigst beproefd.

Maar bovendien is dit spel als muzikaal-dramatische compositie van een schakeering, stijging, volheid van dracht en vastheid van bouw, die het niet alleen in Vondels *oeuvre* een eerste plaats doen geven, doch het ook in de dramatische wereldliteratuur tot een volkomen eerste-rangswerk verheffen. Het is de volrijping van het mysteriespel der Middeleeuwen onder invloed van de klassieke wèlschikkingskunst, die Vondel, toen hij op 67-jarigen leeftijd dit buitengewone werk schiep, geheel in zich had opgenomen; het is de versmelting van de Christelijke en de klassieke kunst door een zeventienden eeuwer, in wien de volheid der kunstherleving in zijn tijd, van muziek- èn schilderkunst met de dichtkunst, op het heerlijkst was ontbloeid.

Het vervolg[1] van den *Lucifer,* de *Adam in Ballingschap,* is nog eens weer tot een muzikaal-dramatische compositie van belangrijken geestelijken inhoud en schoone schakeering, hoewel dan in anderen toonaard dan het eerste, geworden; in hoofdzaak *lyrisch*-dramatisch: een spel van stemmingen.

't Was, voor een 17e eeuwsch dichter, die nu eenmaal een stuk in 5 bedrijven maken moest (korter mòcht het niet) een uiterst moeilijke stof, om er iets van een dramatischen gang in te krijgen: Eva wordt door de slang verleid om van den boom der kennisse te plukken; zij verleidt op haar beurt Adam. Zij ontdekken hun naaktheid. Gods Engel verdrijft hen uit het Paradijs.

Dat zijn vier *tooneelen,* die de tekst uit het Boek Genesis aan de hand doet. Maar vier *tooneelen* helpen geen 5 bedrijven vullen.

Er is intusschen voor den kunstenaar meer gegeven. Want die geheele val der eerste menschen vindt zijn tegenhanger in het voorafgegane geluk, het geluk van het Paradijs. Dat te schilderen, den toeschouwer en hoorder in de stemming dáárvan te brengen is dichters werk; was vooral een taak voor Vondel!

Want dat Paradijs-geluk van het eerste menschenpaar had voor hem nog een andere beduidenis dan het onderlinge van twee menschenzielen.

Het Bijbelverhaal toont den eersten mensch in zeer enge betrekking tot zijn God, die hem schiep tot Zijn evenbeeld. Het verbod om de

1) Vervolg: wel te verstaan in de trilogie: *Lucifer, Adam, Noah*.

vrucht van den Boom der Kennisse te plukken, was een beproeving van 's menschen onderworpenheid aan Gods wil. De overtreding: de eerste ongehoorzaamheid.

Zoo krijgt de Paradijs-geschiedenis haar sterk mystiek-religieusen ondergrond; een motief, door Vondel allerminst te verzaken. We hebben 't ook in zijn *Lucifer* al gehoord: ‘Gehoorzaamheid en onderwerping’ zijn hem eerste geboden voor den godsdienstig-gestemden mensch. De mensch-in-verzet, de zelfwiller, komt altijd in botsing met de godsdienstige stemming.

Maar die ongehoorzaamheid van het eerste menschenpaar, hoe kon die voortkomen uit de natuur van den naar Gods beeld geschapen mensch?

Het Bijbelverhaal zelf gaf er antwoord op: ze was ingeblazen door de listige slang.

Wat was de bedoeling van dat verhaal? Van waar dat optreden van die slang, als vertegenwoordigster van het kwaad?

Ik ga me niet begeven in theologische bespiegelingen. Herinner nu alleen het antwoord op die vraag in de *Lucifer* gegeven: de Zondeval was het werk van Lucifer en zijn mede-gevallen Engelen, hun wraak over hun nederlaag, na hun verzet, dat, zelf, als we zagen, door de bevoorrechte positie van den mensch gekweekt was.

Hier was dus, om zoo te zeggen, het dramatisch tegenmotief gegeven: de duisternis, die tegen het geluk strijdt: Jago, die het geluk van Othello en Desdemona bedreigt.

Maar Lucifer's wraak gold, over den mensch heen, zijn God, die hem had neergestooten.

Zou nu de overwinning op Adam en Eva niet ook God kleineeren? Een uitkomst, in een religieus werk uitteraard niet te aanvaarden.

In *Adam in Ballingschap* kon de vraag nog minder dan in de *Lucifer* worden voorbijgegaan. En Vondels antwoord wordt hier: Gods hoogheid wordt niet aangetast door de ongehoorzaamheid der menschen, in wie een dubbelnatuur gelegd is, van lijf en geest, dier en engel; en die een wilsbeschikking meekregen over hun eigen lot. Was het goede, de gehoorzaamheid, niet sterk genoeg om het kwade: zijn ijdel streven naar meer weten dan den mensch gegeven is (‘het bekende is ons, den mensch; de verborgenheden zijn Godes’ is een Hebreeuwsche spreuk), zijn hoogmoed, begeerlijkheid, nieuwsgierigheid te overwinnen; welnu, hij leere door lijden den weg naar de Gehoorzaamheid hervinden.

Dat is de Levensleer, waarop ook de *Adam* gegrond is. Het uitzicht, al in *Lucifer* geopend, is de verlossing door de menschwording Gods.
Zoo heeft de ontwikkeling van het gegeven al heel wat materiaal bijeengebracht, dat de dichter straks zal kunnen aanwenden.

Er is nog een, betrekkelijke, kleinigheid, maar die voor wie deze stof op

een tooneel wilde brengen in een tijd waarin de naaktheid daarop niet meer geduld wierd,[1] toch van niet gering belang te achten viel:

Adam en Eva's bekleeding, terwijl ze toch naakt dienden te gaan.

Vondel heeft hier een katholiek-theologisch antwoord weten te vinden: de *Erfrechtvaardigheid,* waarmee het eerste menschenpaar 'bekleed' heette, de zuiverheid van hun wezen zelf, wordt tot een symbolisch hulsel gemaakt, dat zij verliezen na den val; en dàn naakt staan, en bedekking ervoor zoeken.

Vondels *Adam en Eva* gaan aldus gekleed in het *zij der Erfrechtvaardigheid*. Heel vernuftig gevonden, inderdaad! En een vernuft dat we hem (nu er eenmaal om zijn stuk speelbaar te maken, iets op gevonden moèst worden!) niet als Beets[2] ten kwade zullen duiden. Allerminst, nu het hem zulke fraaie beeldende regels ingaf:

> .... daerze treên, gekleet in witte zyde
> Van erfrechtvaerdigheit, geslingert om hun leen,
> En oock zoo fijn van draet, dat door de zijde heen
> De schoonheit van het lijf uitschijnen kan, en gloeien:
> Gelijk we door den dau het ryzend licht zien groeien.

Zien wij nu hoe Vondel zijn stof behandelt:

Het eerst ontwikkeld wordt het motief der Duisternis - ontwikkeld *in* het duister, nog voór de dageraad opgaat over den huwelijksdag van Adam en Eva, dien de Engelen Gods komen medevieren en heiligen.

Het treurspel zal worden de opgang, hoogte, daling van dien dag: van het paradijsgeluk.

De verschijning van Lucifer onderstelt de situatie ietwat anders dan in het voorafgaande[3] treurspel was aangegeven. Daár komt eerst het bericht van Adams val in den Hemel, en daarna wordt Lucifer, ten straf, gebannen naar den helschen zwavelpoel, door Maceda, op bevel van Michaël, in brand te ontsteken tot Lucifers pijniging. Die volgorde had Vondel dáár aan te nemen, omdat de tijd voor zijn treurspel ten einde liep; Adams val moest dus snel gebeuren, als een plotselinge wraakdaad van den overwonnen Lucifer. Doch hier staan we aan het begin van een nieuw stuk, dat gevuld moet worden; dat tijd heeft. Zoo zien we Lucifer uit de Hel opkomen om Adams verderf te bewerken. En ons herinnerend hoe, in 't eerste treurspel. *Lucifer* de l i c h t e n d e Aartsengel was, nu gebannen in de duisternis van de Hel; gedrochtelijk en wanschapen in den val (de 7 hoofdzonden in zijn verschijning verzinnelijkt), begrijpen we nu zijn eerste woorden:

> Ick, eerst geheilight om de kroon van 't licht te spannen,
> En nu van 't eeuwigh licht in duisternis gebannen.
> Koome uit den zwavelpoel, opdondren van beneên,
> En, zonder mijnen ban en banpael t'overtreên,

1) In de Middeleeuwen was men daarvoor niet bevreesd. Men lag er trouwens - (zie de *Beatrijs*-legende) - ook naakt te bedde.
2) In zijn V e r s c h e i d e n h e d e n . Ned. Bibl. II.
3) Voorafgaand: namelijk in de trilogie *Adam, Lucifer, Noah*.

Hier boven spoocken: want hoe gruwzaam en verwaten
d'Erfvyant my misschiep, noch wortme toegelaeten
Met u, mijn' Helleraet, gedaghvaert hier ter vlugt,
Te heerschen over zee, het aerdtrijck, en de lucht.
Dat past den grootvorst van de weerelt, en zijn' luister,
Afkeerigh van den dagh, en krachtiger by duister:
Waerom hy oock den nacht tot dezen optoght kiest:
En schoon de nanacht nu allengs het velt verliest,
Noch kan de haeter van het licht in schaduw duicken,
Van nachtspelonck, of haegh, of lustbosch, boom en struicken.

Hij, die eerst zoo fier de drager van het licht was, is dezelfde trotsche gebleven, maar nu fier op zijn heerschappij over de duisternis:

En nog even begeerig is hij om den strijd aan te binden met de Godheid, die hem daarin zijn kans geeft, dat ze hem niet ganschelijk vernietigen kan. Hij wil dus met zijn trawanten trachten Adam te verderven, uit wraak op de Godheid, die dezen zoo hoog verhief. Echter Adam wordt door Wachtengelen bewaakt (in *Lucifer* 1e bedrijf hoorden we Gabriël den Engelen gelasten den mensch te dienen); alleen door list kunnen Lucifer en de zijnen iets bereiken.

Zooals in een muzikale compositie een nieuw motief te voren even optreedt, zich hooren laat tusschen 't eerste door, eer het zijn eigen, volle ontwikkeling bereikt, zoo hebben we, tusschen die donkere ontboezeming van den vorst der duisternis, al lichtschemering vernomen van den naderenden dageraad; al vóórglanzingen van de Paradijsweelde, die straks voor ons op zal gaan. - Eerst: vers 15-18.

Waer ben ick hier? men hoort den schellen nachtegael,
Den voorbo van de zonne en heldren morgenstrael.
'k Hoor levenwecker met een morgenkoelte opkomen,

Vijf en zestig regels later:

De zon, aen 't rijzen, zal den lusthof verf en leven
Byzetten. Adam met zijn gade, hant aen hant,
Doorwandelen den hof, die, heerelijck geplant,
Hen luttel min ziet dan aertsenglen begenadight,
En uit Gods vollen schoot, naer lijf en ziel, verzadigt,

En nu weer 18 regels verder, sterker:

Maer laet ons schuilen, eer het licht koome opgeschoten

tot dien wonderbaar fraaien regel waarin zinnebeeld en bedoelde werkelijkheid van het dagaanlichten zoo heerlijk samengaan:

Gelijckwe door den dau het ryzend licht zien groeien.

En dan, als Adam en Eva naadren, gaat het licht-motief geheel overheerschen, verspreidt zich althans de wijde aangloring der heerlijkheid van het Paradijs:

Hy zwaeit een myrt; zy rieckt een roos, versch afgepluckt

En dan hooren we den tweezang in blijde godsdienstigheid, in vrome zaligheid, van 't eerste menschenpaar. Een der zuiverste idyllen, waarin onze

taal haar zoetste zangerigheid genieten laat. En die ontroerend is van zeer zuiver doorvoelde innigheid, dóórbevend tusschen de levensverwondering van dit menschkinderpaar, dat nog - in volle ònbewustheid van leed of smart, van hartstocht of begeerte, - van de opdàgende werkelijkheid in de eenheid met zijn Schepper geniet; ook al uiten beiden enkele gedachten van wijsgeerig-theologischen aard, die Vondel voor hen moet gedacht hebben. We moeten trouwens, willen we niet eischen dat deze eerste menschekinderen niets dan de kinderlijkste dingen zouden zeggen, den dichter veroorloven hen te zien als bizonder-in-het-geestelijke begaafde wezens, die in hun één-gevoelen met God ook eenig deel hebben aan het diepere levensinzicht. De wondere werking van dezen Tweezang dankt hij aan 's dichters vermogen om het alles te houden in een heel lichten, blanken, naïeven toon, die vooral doorklinkt in de twee slotcoupletten, waar zij hun beider behagen in elkander uiten met een nog niet-weten wat hun tweeheid beduiden mag; alleen gevoelend dat het iets heel teers, warms en wonderbaars is, en dat het lief is elkander in teederheid te benaderen, en bijeen te zijn.

Is dat niet wonderbaarlijk jong van ziel voor een dichter van 77 jaar?

Het eerste bedrijf besluit met een zang van de wachtengelen, waarin de Schepping der Wereld naar het Bijbelverhaal geschilderd wordt. Vergeleken met de zeer breeksprakerige behandeling van het Scheppingsverhaal in De Groot's treurspel treft die van Vondel door haar kernigheid. Maar wat ik in dezen Reizang bewonder is meer techniek dan kunst. Er ademt geen stemming uit; hij is enkel denkwerk.
In een treurspel van vijf bedrijven naar antieke voorbeelden gaat een stijging van geluk tot aan het eind van het derde bedrijf. Dan volgt, in het vierde, de weerslag of ommekeer. In het slotbedrijf het rampzalig eind.

Vondel kon dus eerst in het vierde de slang doen optreden. Moest daarvóór, om den weerslag of ommekeer te heviger te maken, het geluk van Adam en Eva ten top doen stijgen.

Nu lag voor hem de beteekenis der handeling in haar *geestelijke* waardij: in de vervreemding van het menschenpaar van 's Hemels gebod en wet.

En zoo was de natuurlijke *stijging* voor hem te vinden in het n a d e r b r e n g e n van den mensch tot den Hemel. Hoe sterker Adam en Eva dit voelden, Adam vooral, des te dieper werd zijn val. Hoe meer gunsten des Hemels zij ontvangen hadden, des te zondiger hun luisteren naar de verzoeking.

Zoo laat Vondel - in het *tweede bedrijf* - zijn drie in de *Lucifer* opgetreden Aartsengelen uit de hoogste hemelsferen neerdalen, om Adam en Eva namens God te zegenen en te bekronen; hém te huldigen als heer van al het geschapene op d'aarde; haár als de ‘Groote Moeder van zooveel levenden’; hun huwelijk mede te vieren. En tevens laat hij, in den reizang der Wacht-

engelen, waarmee dit korte tweede bedrijf besluit, uitspreken wàt den mensch in zijn Paradijs-staat bizonderlijk eigen is. Het huwelijk van Adam en Eva krijgt een symbolischen ondergrond door de vereeniging, in den mensch, als *wezen,* van twee elementen: lijf en ziel; de ziel, verwante van het Engelenrijk; het lijf, verwant aan het dierenrijk, en daarmee aan de Hel. Worden beide door de vanwege den Heer als bizondere gunst verleende *Erfrechtvaardigheid* in evenwicht gehouden, dan zal de menschheid de eeuwigheid kunnen beërven. Doch overwint de 'dierschheid,' de lijfsbegeerte, dan scheurt het ijle kleed der Erfrechtvaardigheid meteen, en de mensch komt ten val. In deze zinrijke, symbolische grondgedachte van het werk is, zonder dat dit nadrukkelijk uitgesproken wordt, tegelijk te proeven een verwijzing naar de tweeheid van het menschenpaar, waarin Adam, de eerstgeborene, de Godgelijke, de verwantschap met het Engelenrijk; Eva, de uit zijn vleesch geborene, de verwantschap met het aardsche, met de weelde, aanduidt, als gevolg waarvan dan ook de verlokking der Helsche Geesten op Adam eerst zal kunnen werken door háár. Uit deze wereld-, uit deze levensbeschouwing gevoelen we het verhaal van den zondeval zijn psychologische noodzakelijkheid verkrijgen, en zoo begrijpen we ook, waarom in dit bedrijf Gods Engelen zich voornamelijk tot *Adam* richten, zooals in het gecontrasteerde *vierde* bedrijf de Helsche afgezant zijn eerste voeling zoekt door het aanspreken van *haar*.

Dit tweede bedrijf is dus vooral van *geestelijke* beduidenis voor het werk. Het optreden der drie Aartsengelen is als het optreden van een hemelsch motief, waardoor de aardsche Paradijsstemming verhoogd en vergeestelijkt wordt. Enkele détails van al te sterke aardschheid, bruiloftsmotieven, werken even storend, Het geheel staat op een hoog plan.

Het *derde bedrijf* geeft nu allereerst ruimte aan een breede ontwikkeling van het duisternis-motief. Lucifer, in het eerste bedrijf op wraak zinnend aan God en *mensch*, overlegt uitvoerig met Asmodé en deze straks met Belial, hoe het menschenpaar best ten verderve te verlokken; òf in vermomming, en in welke. Door wat list, en met wie van beide aan te vangen, wordt uitvoerig, wat àl te uitvoerig, besproken, in verzen die ons hier en daar, juist van Vondel, wat slap vallen - al ligt de onderscheiden aard der drie geesten er wel in. En wisten we niet allen te goed wat de afloop van hun listenlaag zijn zal, er zou hier wel een spanning ontstaan om het bedreigd Paradijsgeluk, dat nu zijn hoogste stijging tegemoet gaat. Eerst in den dansrei, die het derde bedrijf besluit; daarna in den aanvang van het vierde, aangehouden en geteisterd.

Die bruiloftsengelendans heeft vooral in de 19e eeuw velen niet willen behagen. Hij leek te profaan; wekte te veel herinneringen aan gewonen bruitloftsdans op. Men vergat dat Vondel, bijbelvaster en tegelijk naïever,

frisscher, natuurlijker dan wij, die ons - althans tot vóór Isidore Duncan en Dalcroze ons beter leerden - dansen niet meer konden voorstellen buiten balzaal of ballet, de rythmische beweging nog zag en voelde als de natuurlijke openbaring van zieleblijheid. Lees de hieronder aangehaalde passage uit zijn *Bespiegelingen Van Godt en Godtsdienst* III vs. 853-869[1]. Hier zijn het de starren die dansen om den bruigom: - de zon, en de bruid: - de maan; dan heel, dan half, dan niet beschenen. En we bemerken nu, hoe Vondel, de voorstellingen van dit hemelsch bruiloftfeest uitwerkend en toepassend op dit eerste aardsche, dit niet v e r l a a g d e - door te denken of te herinneren aan *alledaagsche* bruiloftsviering, - maar het v e r h o o g d e , door aan den sterrehemel ontleende gelijkenis, waarbij hij ongemeen gelukkig de afhankelijkheid der vrouw van de afglanzing van den man - gelijk hij die voelde -, in beeld wist te brengen, door Eva, de bruid, gelijk de maan, haar geluksafhankelijkheid van Adam, de zon, te doen uitspreken:

'k Laet den voordans aen my leenen.

De aanvang van het *vierde bedrijf* is, als opzet, zeker ongemeen gelukkig: Het huwelijk is, onder zegen der Aartsengelen, voltrokken: Adam en Eva zijn alleen. En nu laat Vondel eerst het Hemelsch motief uit het tweede bedrijf aansterken; Eva in geestverrukking onder den invloed van de Aartsengelen geraken; Adam mèt haar zich verliezen in een bespiegeling van Hemelsche gelukzaligheid, beschrijving van het Hemelsch Paradijs, dat zij zelven eenmaal hopen te beërven; een stemming die heel ongezocht overgaat in die der onderlinge overgaaf, waarbij het doel: de aarde te bevolken met hun kroost dat getuigen zal van hun trouw, den lust adelt. Het is het hoogste oogenblik van het eerste bruiloftsfeest, waarna de nu komende val van Eva psychologisch te juister wordt: zij heeft den lust geproefd; haar zinnelijkheid

1) Het lustme hier den dans van vaste en losse starren,
Die nimmer onderling verdwaelen, noch verwarren,
t'Aenschouwen, in de vreught van 't hemelsch bruiloftsfeest.
Hoe blinckt die schoone riem des bruigoms, daer mijn geest
De twalef tekens merckt, waerdoor de zon de ronden
Voltreckt om ieder jaer. het schijnt hy wort bewonden
Van dry paer lichten, die, met eenen schoonen zwey
Ten dans rondom hem gaen; terwijl de bruiloftsrey
Van zoo veel duizenden, met hant aen hant te gader,
Den ronden dans besluit, en aller glanssen vader
Van verre tegenjuicht, en danckt voor 't rijcke licht,
Dat in elx oogen schijnt, en straelt uit zijn gezicht,
En zonder 't welck de lucht en aerde en hemel duister,
Vergingen, zonder glans, en levendige luister.
Wat zet de hemel hier al schiltwachts uit by nacht!
De duisternis verleent de starren gloet, en kracht.
Hoe wort de bruit dan heel dan half dan niet bescheenen!

856 *des bruidegoms:* de Zon; 869 *de bruid:* de maan.

is gewekt. Adam zoekt dan den zijne te overwinnen door zich te verwijderen, zich over te geven aan God; door zijn *geestelijk* zelf te versterken. De alleengelaten Eva is te toegankelijker geworden voor de vleitaal, de bekoring van Belial, die haar in half duister, half mensch, half dier, benadert, toespreekt, tot den appel noodt; haar bezwaar dat God dien verbood te plukken, zoekt te overwinnen door haar én de zinnelijke heerlijkheid ervan, én de geestelijke, weelderig voor te schilderen. Want dien appel te smaken is deel te krijgen aan Goddelijke wetenschap; het verbod alleen gegeven om haar en Adam op lager stand te houden. Zoo worden begeerte en nijd geprikkeld - al werkt op Eva de eerste prikkel meer. Belials rede neemt de verschrikking van het verbod weg, en de lust lokt. Dan moet toetasten volgen. Vondels Eva is kinderlijk. Haar weten, doorzien, raakt de diepten niet van het levensprobleem. En zoo voelen we het weer als een gelukkige ingeving van Vondel, dat hij dit tweegesprek met de slang heeft gegoten in een lyrischen vorm, en niet in de zware dracht zijner alexandrijnen gesmeed. Die vorm helpt Belials vleitaal aan de zangerige bekoring; houdt Eva's gevoel zwevend aan den buitenkant, laat het in zijn zuivere kind-vrouwelijkheid.

En dan daarop, nog eenmaal, en voor het laatste, de stijging van het hemelsch motief in Adams zielsverrukking over Gods genade, te milddadig over hem uitgestort (vs. 1212-1219).
Door die aanzetting van dit motief, op dit oogenblik, heeft Vondel evenwel zijn nu volgende taak ontzaglijk verzwaard.

Hij moet den aldus weer in zijn Godsgemeenschap versterkten Adam doen winnen voor Eva's overtreding van het hoog gebod der gehoorzaamheid. Dat kan niet anders, dan door Eva zeer sterk te maken in haar verleikracht. Maar waarom zou zij hem aldus willen meesleepen? Wat zou haar daartoe kunnen drijven? Zijn verbod om weer toe te geven aan den lust naar het verbodene, dat haar zoo wélgesmaakt heeft; dat niet één kwaad gevolg nog veroorzaakt heeft? De zucht om te volharden in het eens volbrachte; de afkeer van schuldbelijden? Daarom moet Adam meezondigen. Hij moet mee afdalen tot het plan, waarop zij gekomen is, *gevallen,* al wil zij het zichzelf niet bekennen. En zij jokt hem voor, dat een engel deze vrucht haar in de hand lei; verbijt zich om zijn halsstarrigheid; houdt hem vóor zijn belofte van gemeenschappelijk leven; dringt er op aan dat hij zich zelf zij, zijn eigen wil volge - dat is de hare; - predikt hem de zelf heerlijkheid der menschheid aan, die op aarde heerschen zal, om de Godheid onbekommerd; stelt hem eindelijk, voortgedreven door haar ontstemming, en onder de inblazing van Belial, voor de keus: òf haar wil te doen, òf voor altijd van haar te scheiden.

Laten we eerlijk erkennen, dat de ontwikkeling van dezen strijd door Vondel niet geheel gehouden is op het hooge plan van het overige werk. Dat in deze pruilende, aandringende, niet rustende Eva iets komt van kleine

wrangheid. Maar laten we ook erkennen dat we hier staan voor een fout, gevolg van voorafgaande hooge kwaliteiten. Vondel moest Adam door Eva laten belezen. Hij had geen keus. Hij kon dit tooneel, het voornaamste *handelings*moment van de stof, ook niet buiten zijn drama houden. Het tegenstreven van Adam, het drijven van Eva en haar eindoverwinning, moesten *getoond* worden. En hoe meer Adam nu naar den hemel zich gekeerd had, des te aardscher moest hij Eva teekenen. Zoo werd ze wat àl te aardsch. En ietwat klein. Er spreekt iets te veel van Hollandschen nuchteren redeneerlust uit haar, waartegen Adams machteloosheid ook niet gelukkig doet.

Vondel wordt echter de *zekere* weer, zoodra de daad gebeurd is, en het eerst gevolg zich bemerken laat. De bruiloftszangen der Engelen verstommen, gaan over in een jammerklacht. En aanstonds verandert de straks wat drenzende Eva in de geheel offervaardige vrouw, die alle schuld wil op zich nemen:

> Mijn lief, hoe zietge dus bestorven om uw hooft?
> Schep moet, mijn lief: gy hoeft te schricken noch te schroomen.
> Ick hebbe alleen dien last op mijne ziel genomen.

De jubel van den Engelenrei is nu inderdaad verstomd. Hij beklaagt, bejammert de ongehoorzaamheid van het eerste menschenpaar, dat door kenniszucht gedreven, ten val kwam.

Deze omschrijving past niet geheel bij wat we hoorden. Het eten van den Boom der Kennisse is in 't voorafgaande noch bij Eva, veel minder bij Adam, uit zucht naar kennis gebeurd. Belial heeft wel, als een der motieven om Eva over te halen, het argument gebruikt dat het genieten van de vrucht die hoogere wijsheid brengen zou, doch in Eva's aandringen bij Adam klinkt dit niet zeer sterk dòor. We gevoelen geenszins dat die kennislust in hàar werkelijk gewekt is.

Hoe komt Vondel er dan toe, juist deze overweging door den Rei te doen ontwikkelen; meer dan die der algemeene ongehoorzaamheid?

Omdat hij niet kan nalaten ook hier uit te doen spreken wat een der grondslagen zijner katholieke levensinzichten geworden was: dat kenniszoeken op verkeerde wijs: zelfstandig, buiten de leiding der door God gestelde macht (de kerk), de bron is van 's menschen onheil. Kenniszoeken is geen kwaad; wèl het doen op eigen manier in ongehoorzaamheid.

Als dichters gaan theologiseeren verteert de theologie hun dichtkunst. Zelfs bij Vondel, hoe nauw zijn theologie en zijn kunst ook verwant waren. Deze Reizang aan het slot van het vierde bedrijf mist de gevoelskracht, die we er in gewenscht hadden.

Het *laatste bedrijf* vangt aan met de triumf van het duisternis-motief: Lucifer en Asmodé jubileeren over den val van Adam, en zijn wanhoop, waarvan Asmodé verhaalt; en Vondel hervindt in het uittartend pralen van Lucifer den fellen toon van zijn vroeger spel (vs. 1460/76): het goede is overwonnen

door den lust tot het kwade; God berouwt het, dat hij ooit menschen schiep.

Wat dan volgt kan niet meer wezen dan een uitbreiding van het Bijbelsch verhaal: de wanhoop van Adam; zijn verwijten aan zich zelf en tot Eva. Hij wil den dood zoeken. Zij hem volgen. En zoo, in hun ellende, vinden zij elkander terug - tot de Godheid hen daagt; hen tot verantwoording en schuldbekentenis dwingt (waarbij Vondel den Bijbel te volgen had in het beurtelings schuldwerpen op den ander, het ò zoo gewoon menschelijke!), hun den levensvloek aankondigt en het Paradijs ontzegt. Vondel, die zijn *Lucifer* verzoenend besloten had met de aankondiging van de menschwording Gods, laat hier de ellende van de verdrevenen geheel dòòrwerken, en weet daarvoor aangrijpende regels te vinden vol dissonanten en ontroerende verbeelding, waarbij vooral de slotregels in ons blijven nàhuiveren (1688-slot).

Vergelijkend *Adam in Ballingschap* met de *Lucifer* aarzel ik niet één oogenblik het laatste het machtigste werk van de twee te keuren. Het staat vaster en strakker; heeft zwaarder, sterker verbeeldings-spanning, en daardoor zuiverder poëzie. Maar ze zijn, juister, niet te vergelijken, omdat beide zoo geheel verschillende stof te behandelen en stemming te verwezenlijken hebben. *Lucifer* is een oorlogsdrama, waarin het volle orkest zich gelden doet, met koper en trom overheerschend; de *Adam* een idylle, waarin in hoofdzaak het strijkkwartet zich laat hooren en eerst tegen het eind het duisternis-motief scherp en hevig losbreekt en de idylle tot zwijgen brengt. We kunnen ze niet vergelijken dan alleen om ze als iets, in bedoelen en wezen, ganschelijk verschillends te aanvaarden.

De drie treurspelen, die ik me voorgenomen heb mede nog te ontleden als proeven van Vondels gaven als dramaturg: de *Jeftha, Adonias* en *Salomon,* staan op gansch ander plan weer dan *Lucifer* en *Adam*. Zullen ons vooral hebben bezig te houden om hun psychologische compositie-waarde.

Zijn *Jeftha* stelde onze dichter zelf bloot aan den gevaarlijksten toets, toen hij, de bescheidene, op zijn hoogen leeftijd het den jongeren dramaturgen kwam voorhouden als een proeve van het volmaakt - immers met de nauwgezette inachtneming der *tooneelwetten* - samengestelde treurspel.

Het gevaar is duidelijk en dubbel. ‘Wat zich als stichtelijk àan komt melden. sticht ons maar zelden.’ Wat ons als volmaakt wordt aangeprezen, lokt ons uit tot foutontdekken. En den kunstenaar zelf wordt dit willen volgen van door anderen uitgedachte wetten tot een dwang in zijn scheppingsdaad. Hij zal offers moeten brengen van het in hem levende aan het hem opgelegd formeele.

Door Vondel, intusschen, is het volgen dier tooneelwetten van de klassieke theorie zijner dagen geenszins gevoeld als iets hem opgelegd: eenheid van *tijd* (het tooneel begrijpt den handel van een zonneschijn); van *handeling* (echter geschakeerd ‘met een s t a a t s v e r w i s s e l i n g en herkentenis, met uit-

breidsels, echter niet tegens de natuur ingedrongen, noch te verre gehaald'); van *plaats* ('het tooneel staat doorgaans onwrikbaar'); keuze der stof, zóó dat 'de zwarigheid en het haperen tusschen naaste bloedverwanten valle'; en deze stof wèlgeschikt, als door de Italiaansche schilders, in hun historie-schilderijen, 'met behoorlijke hoegrootheid van leden, met de maten van evenredigheid gemeten'; 'de hoofdpersoon noch geheel vroom nòchte ònvroom'; elk personage verder geteekend 'naar ouderdom en staat, met manhafte uitspraak, zeden en spreuken' - dit alles was voor hem na te streven schoonheid, geen hinderlijke dwang. Zooals hij in zijn nieuw geloof den vrede vond òm de onderwerping, die het hem oplegde, en deze onderworpenheid hem als een na te streven en aan te kweeken zieledeugd en levensheerlijkheid gold voor het zoo opstandig menschelijk gemoed; zooals, juist in zijn *Jeftha* immers, de strijd tusschen zelfoordeel en vrijwillig onderwerpen aan kerkelijk-hierarchisch gezag, hèt onderwerp was, zoo gold hem het volgen dier tooneelwetten als een bewijs, dat zijn kunstarbeid aan de hoogste eischen voldoen ging. Zoo wij het anders gevoelen, wij zullen juist hier te vruchtbaarder kunnen nagaan wat daarvan was, doch ons oordeel over Vondels schepping niet laten bepalen door ons nieuwere inzicht omtrent die wetten zelf.
Het algemeen geldende oordeel over de compositie van dit werk is dat die zwak is geworden, doordat Vondel, om zijn tijdseenheid te kunnen handhaven, het sterkst-dramatische moment in de Jeftha-geschiedenis opgeofferd heeft: de ontmoeting van Jeftha en zijn dochter, wanneer hij, nà het doen zijner belofte, uit den strijd tegen Ammon terugkeert, en dan zij hem tegemoet treedt.

Door het gemis van dit tooneel, behoorlijk voorbereid een der sterkstwerkende in de dramatische literatuur, kon Vondels *Jeftha* niet meer die levendigheid bereiken, welke bijv. Samuel de Koningh's behandeling van het gegeven ontegenzeggelijk won (1615).

Doch wie dit vaststelt, stelt mede vast, dat 'levendigheid der handeling' te bereiken levenswet is voor het tooneel.

Hoe nu, als Vondel zelf die ten achterstelde bij die andere eischen, welke hem meer golden?

Natuurlijk was de pathetische waarde van dit tooneel hem geenszins ontgaan; hij kende immers *De Koninghs* vrijere bewerking van de stof, had er zelf een sonnet op geschreven. Maar er was niet aan te doen. Dat geheele bijbelverhaal met zijn volgorde van: strijd van Jeftha tegen Ammon, strijd van Jeftha tegen Efraïm, zat hem jarenlang dwars. En niet eer, vertelt hij, dan toen hij bij geloofwaardige godgeleerden de stelling verdedigd vond, dat die laatste strijd viel nà het eind der twee maanden, door Jeftha aan zijn dochter toegestaan, zoodat de terugkeer van Jeftha èn die van diens dochter als gelijk-

tijdig mochten genomen worden, zag hij kans de stof te behandelen - ‘volgens de tooneelwetten’, dus naar de eischen van zijn kunst.

Hoe legde hij dit aan, om tevens een wèlschikking der stof te bereiken? Over heel die stof en haar theologische beteekenis, die haar geestelijk dramatisch zwaartepunt doet leggen in het redeneeringstooneel van 't derde bedrijf, waarin Wetgeleerde en Hofpriester pogen Jeftha te bewegen niet zijn eigen geweten, doch het gezag des Hoogepriesters te volgen - moge de lezer mijn uitvoerige, indertijd herdrukte studie lezen.[1)] Haar uitkomsten, tot heden, voor zoover mij bekend is, grootendeels onbetwist, stellen ons in staat den bouw van Vondels stuk beter te doorzien; hebben ons geleerd hoe inderdaad door den dichter de stijging der spanning wordt voortgezet tot het klassieke hoogtepunt: het einde van het 3e bedrijf. Van het reeds genoemde ontmoetingstooneel zal Vondel - naar we mogen vermoeden - gebruik hebben gemaakt in een ‘stomme vertooning,’ gelijk er een geweest is in de *Gebroeders* (het hangen der zevenen); gelijk in zijn tijd nog veelvuldig en gaarne gegeven werd; gelijk, bij de toenemende mise-en-scène omstreeks 1660, met grooter glans gebeuren kon; en gelijk, met zeer treffende werking, ten tooneele gebracht is bij de feest-uitvoering der *Jeftha* in het Duitsch, in zijn geboortestad Keulen, ter gelegenheid der herdenking van zijn geboorte, drie eeuwen terug (1887).

Aldus opnieuw ingewijd in de hem welbekende stof, hoorde dan de 17e eeuwsche luisteraar - als een der ‘uitbreidsels’ - Jeftha's gemalin, in uitbundigheid van vreugde en verlangen, om Jeftha's overwinningen en zijn en Ifis' (haar dochter) vooruitgezienen terugkeer, deze matigen door den Hofmeester, met haar naderend offer wèlbekend. Het verhaal van den Bode omtrent Jeftha's nieuwe overwinning verhoogt echter haar blijheid, voor wier omslag, in 't andere uiterste, als zij van haar dochters lot vernemen zal, de Hofmeester ons doet vreezen. Deze eerste twee tooneelen brengen ons aldus aanstonds in de ontroering van het geval; tevens in de religieuse stemming, daar Jeftha als Godsheld en redder des Vaderlands wordt geteekend. En we gevoelen dat Vondel een gelukkigen greep deed, door - buiten het Bijbelverhaal, doch op voorgaan van klassieke voorbeelden, die het gelijksoortig geval van Ifigenia's offerande behandelden, zoowel als van Buchanan in zijn 16e eeuwsch Latijnsch schooldrama - de moeder der te offeren dochter in zijn stuk te brengen.

Dat hij haar, eenmaal opgebracht, er nu ook had moeten laten en aldus een strijdtooneel tusschen haar en Jeftha had moeten schrijven, is wèl beweerd, doch kon alleen betoogd worden door wie wèl letten op het uiterlijke, maar niet op het innerlijke drama, in verband met de beteekenis der stof [zie mijn bovengenoemde studie]: Filopaie mòèst verwijderd worden tot

1) *Studies en Lezingen,* Nederlandsche Bibliotheek.

nà Ifis' dood, en zoo gebeurt dit door een list, die haar oproept om zich bij Jeftha te vervoegen; een list die voor ons gevoel wat grof is.

Van prachtig lyrisch-dramatische vinding is dan evenwel, nà het bezorgd nazien der moeder door den ontroerden Hofmeester:

> Hoe luttel weetze, ô heer,
> Wat voor een lot haer heden schijnt beschoren

het doen optreden van Ifis met haar Rei in de extatische stemming der offervaardigheid voor volk en godsdienst:

> De roos van Jericho gaet open
> In 't opgaen van de morgenstont.
> Zy heeft den koelen dau gezopen. *[opgezogen]*
> Het manne viel haer in den mont:
> En Ifis hart luickt op, van weelde
> En blyschap, nu zy dezen dagh
> Het offer, datze zich verbeelde, *[had voorgesteld]*
> Naer vaders eisch, voltrecken magh,
> Den vaderlande en 't volck ten zegen,
> Ten prijs van Godt, den eigenaer
> Van al, die door verborge wegen
> Zyn heiligen zoo wonderbaer,
> En boven hun begrijp, kan leien.
> Treênwe in, op bommen, en schalmeien.

Door aldus het offer van haar jeugdig leven met blijmoedigheid te willen brengen, ontneemt Ifis aan de toekomstige daad haars vaders bij voorbaat allen schijn van wreedheid; aan haar sterven zelf elken zweem van ziekelijke pathetiek.
In de fijne schakeeringskunst van Vondels verinnerlijkte dramatiek past nu echter volkomen, tegenover die hooggesteigerde offervaardigheid der dochter, ook haar menschelijke teederheid des harten te toonen.

En aanknoopend aan het vertrek der moeder hooren we haar nu tegenover den Hofmeester weigeren het offer te brengen, èer haar vergund is afscheid te nemen van haar moeder. Hìj kan alleen pogen haar neer te zetten, haar te bewegen te wachten, tot Jeftha zelf teruggekeerd zal zijn; wat hem met moeite gelukt.

Het opkomen van Jeftha lijdt even onder de realistische gewetensnauw-gezetheid van Vondel. Jeftha gevoelt, rekenschap te moeten geven van het verloop zijner list, om een ontmoeting met Filopaie te ontgaan, en we hooren eerst een, zij het kort, (in zes regels) hinderlijk-kinderlijk relaas daarvan. De verzinking in de stemming gebeurt dan onder invloed van de door Filopaie geboden hofversiering om de behaalde overwinning, die in haar tegenstelling tot het te brengen offer Jeftha op het hevigst treft. Hier is, zoo ooit, een alleenspraak: verzinking in herinnering... aan Ifis' geboorte-weelde en het nu schriklijk, wachtende offer, veroorloofd. Spreekt Jeftha dàar, als straks, te

‘dichterlijk-mooi’? [Jonckbloedt]. Ik ben met den *Jeftha,* door oude studie en door herhaaldelijk instudeeren der hoofdtooneelen met anderen, zoo vertrouwd als met den *Gysbreght,* en ik heb voor die hevigste barning van tochten en leed de uitdrukking nooit *boven* de gevoelssfeer, integendeel, bij eindeloos herhaald lezen, altijd even ontroerend *er in* gevonden. En geen sterker in de ziel grijpende regels ken ik dan die, waarin vader en dochter tot elkander komen en zij hem in de armen glijdt:

J e f t h a :
My dunckt ick hoor mijn dochter wederom.
Zy heetme noch met bommen wellekom
[in zijn armen]

I f i s :
Ter goeder uure omhelze ick vader weder,
En schrey van vreught.
(*zich herstellend*) Een maeghdenhart is teder,
Zoo wel in rouw, als blyschap weêr te staen
Tot tweemael heeft de wisselbaere maen
Haer horens in een' ronden kring gebogen,
Na mijn vertreck ten berge uit vaders oogen.
Nu is'er niets dat my vervaeren kan.
Indien ick noch de kroon in 't harte span,
Gelijck voorheen; laet my mijn liefde blusschen:
Heer vader, gunme uw' mont noch eens te kussen.

Heeft Vondel niet, opofferend die *eerste* ontmoeting van vader en dochter, door de *tweede* in zijn treurspel te brengen, het verlies der eerste ruimschoots vergoed?

Van de eerste berust de werking op de ontzetting, in Jeftha alleen. Immers zijn dochter kent de belofte dan nog niet; zij kan alleen door zíjn ontzetting getroffen worden.

Doch bij dit tweede weerzien weten *beiden,* dat dit hun laatste ontmoeting wordt. Hìj moet haar onder d'oogen zien als toekomstig dochterslachter; zij kent eigen lot èn het zijne, waarvan de verschrikking haar geenszins ontgaat: zij kent immers óók zijn groote liefde. En zoo is er in dit tooneel een weerszijdige, schokkende ontroering, waarvan de pathetiek, uiterlijk zwakker, innerlijk te heviger en sterker is; die zoo geheel past in Vondels *verinnerlijkte tragiek* en waarin wel als héél gevoelig aandoet, dat de dochter, in haar offerreêheid, den vader in diens ellende bemoedigt.

De drang, straks op den Hofmeester geoefend, eerst haar moeder te willen spreken, wordt, aan het eind van dit tooneel tusschen vader en dochter, door Ifis niet meer herhaald. Alleen rept zij vagelijk van een bede, die zij Jeftha wil voorleggen. Het is een nieuw bewijs van Vondels verfijnd gevoel voor de schakeering der zielestaten. Ifis kon straks, zelf onder den indruk der pijnlijke teleurstelling om moeders afwezigheid, op dien haar onverschilligen hofmeester sterken drang oefenen; zelfs dreigen met heengaan als zij haar moeder niet eerst mocht zien. Doch nu zij haar vader zoò overmand

vindt door zijn smart, onder den invloed daarvan haar eigen sterven als offer geringschat, zich zelf opdrijft tot een mystiek verlangen naar den Hemel:

> Ay vader, treur niet meer:
> Uw dochter schijnt geschapen tot deze eer,
> Die weinigen ter weerelt magh gebeuren.
> Ick sta bereit. De tijt is uit van treuren.
> *De hemel biet van verre my de hant*,
> *En zijne trouw. Ick kus dat diere pant....*

nu kan zij het hoogstens brengen tot ‘een minnelijcke bede,’ door den diplomatieken ouden ‘Hofmeester’ (Hofmaarschalk), die alle verhoudingen zoekt te verzachten, voorzichtiglijk tot later verschoven; naar het eind van het derde bedrijf.

De Rei, die de wisselvalligheid van het menschelijk lot onder Gods bestier gedenkt, laat ook nog een bede om hemelsche tusschenkomst door Jozef, stamvader van Jeftha, hooren. Verlevendigt aldus even een flauwe hoop op uitkomst.

In het derde bedrijf hooren wij nu Jeftha den Hofmeester vragen naar Filopaie; hemzelf weer geheel verzinken in de herinnering aan die eerste thuiskomst na zijn belofte - den Hofmeester wèlbekend, doch hier toch zeer menschelijk in de herhaling van dat zoo hevig schokkend gebeuren, om te eindigen in een klacht over de hopeloosheid van zijn toestand, die raad noch steun biedt. Zoo geeft Jeftha den voorzichtigen Hofmeester vat tot het wagen eener laatste poging, om hem tot inzicht te brengen en hem te bewegen zich door Wetgeleerde en Priester, ook om het gewicht van het geval voor zijn stamhuis en den waren godsdienst, te doen raden. Jeftha laat er zich toe vinden, ook al weet hij te voren, dat het niets zal baten. Zijn gelofte heeft hem jegens God verplicht; menschelijke uitspraak kan hem niet ontslaan, alleen goddelijke tusschenkomst als Izaak van onder Abrahams zwaard redde; en het gezag der Priesters, des Hoogepriesters, als ‘Gods mond ende levendige stem der Wet’ is hem nièt inderdaad, wat het nu voor Vondel is: De Vondel van vóor de bekeering (louter conscientie-Christen die zèlf zijn levensweg moest zoeken) en de bekeerde, katholieke Vondel, die rust vond onder Rome's priestergezag, strijden hier een strijd, waarvan de indruk alleen, in dramatisch opzicht, zwakker is dan hij wezen kon door de noodzakelijkheid om Jeftha ‘verblind’ te *houden* tot het bitter eind. Een oogenblik van verbreking zijner bezetenheid, als Lucifer overvalt onder Rafaëls woorden, viel hier niet toe te staan. Want wat Lucifer straks weer òpzweept: de opgewondenheid der scharen die hem wachten, 't te vèrgegaan-zijn in den strijd, een dergelijk zielkundig-dramatisch energie-motief was tegenover Jeftha niet in het spel te brengen. Zijn ommekeer en inkeer kunnen eerst na Ifis' offerande vallen, of die daad zou niet volbracht zijn.

Het slot van dit derde bedrijf; de overleggingen tusschen Hofpriester en

Hofmeester, daarna het herhaald verzoek nu van wege Ifis, door haar Rei, aan den Hofmeester, om uitstel tot moeders terugkeer, lijdt onmiskenbaar ietwat door de noodzaak voor den dichter om het stuk zijn behoorlijke lengte te geven, en hier vinden we dus ook den terugslag van het weglaten der eerste ontmoeting, waardoor het gegeven Bijbel-materiaal weer bekort was. - De invoering van een herinnering aan een schouwburg, door den Hofmeester, zal daarbij minder vreemd klinken aan wie zich zelf herinnert hoe voor Vondel heel de bijbelsche historiën ‘Schouwtooneelen’ leken; de beschrijving van Ifis als offermaagd wordt in de stemmingssfeer en handeling van het stuk getrokken met de opmerking des Hofmeesters, dat de aanblik dier aldus getooide dochter Jeftha schier ondragelijk zal moeten zijn en dus de Hofpriester hem, in zijn hevig leed, niet moge afvallen. Zijn verwijzing aan den Rei, dat Filopaie's tegenwoordigheid het offer onmogelijk zou maken en uitstel dus roekeloos, is ter snede. Zóó zal dat offer dan moeten vallen: de hoop op uitkomst, waar de Rei in zijn zang - een der treffelijkste door Vondel geschreven! - nog even op zinspeelt, is te flauw.
Over de motieven die Jeftha dwingen tot het zielverscheurend eind te gaan, hebben wij in het derde bedrijf alles vernomen: het vierde zal nu alleen de stemming van beiden, vader en dochter, kunnen teekenen.

't Is niet alleen de pathetiek die treft in een tooneel, dat alleen een gewijzigd herhalen van het eerste kon zijn. Er is ook het doorschouwen in te waardeeren van de zielsgesteldheid, onder Vondels levensziening opgenomen: Ifis, in haar mystisch-extatische offerreêheid, staat vast in haar stemming van doodsbereidheid; de op zichzelf en eigen inzicht betrouwende Jeftha wankelt van wanhoop tot uitbarstende zelfaanklacht.

Heel die uitbundigheid van zijn opgezweept gevoelsleven contrasteert dramatisch met Ifis' ontroerender vastberadenheid; ze is ook noodig om ons Jeftha's daad aannemelijk te maken: alleen een gansch ònevenwichtige, toch in zijn waan halsstarrige, geestelijk verblinde, kon haar volbrengen. En dat Vondel den vader dus hevig jammeren doet, doch de dochter niet, heeft mij altijd toegeschenen als een bewijs van zijn wel tot zeer sterke zuiverheid gedegen gevoel, van alle overgevoeligheid nu wars:

I f i s :
Nu kusme noch voor 't leste, Ay, feestgenooten,
Ay, schrey niet meer. Al nats genoeg vergoten
Genoegh geschreit twee maenden achter een.
'k Verlaet u, en dees weereld, ga, daer geen
Ontsteltenis, geen staetsveranderingen
Opwellen, noit de starren onder gingen:
En nu, God lof aanvaerde ick mijne reis.
Vaer eeuwigh wel, ô vaderlijck palais,
Daer ick geteelt en opgevoedt in weelde,
My zoo veel staets en ijdelheit verbeelde

Aertsvaders neemt als een dankofferpant,
Ontfangt mijn ziel, tot heil van 't vaderlant.
Zy raeckt geen aerde, en zweeft u vrolijck tegen.

H o f p r i e s t e r :
Nu kniel; ontfang nu Gods en Arons zegen.
Godts aanschijn strael' genadigh van om hoogh
U toe, en schijn' door dezen regenboogh
Van traenen uit den hemel op u neder.
Gij quaemt van Godt: hij wellekomt u weder.

Hier is geheel de stemming van den dichter, die Vossius troostte om het afsterven van zijn zoon, nu beland in 's Hemels veilige haven.

En de Rei die de gehoorzaamheid, 't zich onderwerpen aan een hooger wil als een zelfverkregen macht bezingt, stelt, zonder nadruk echter, nog een-maal Ifis' onderworpenheid tegenover Jeftha's vasthouden aan eigen inzicht.
Het laatste bedrijf toont ons duidelijk, hoe Vondels dramatisch inzicht verlevendigd was.

Denkend o.a. aan zijn *Maria Stuart*, weten we dààr het laatste bedrijf louter een relaas van Maria's terdoodbrenging. Op het tooneel heeft hij, ondanks de belustheid des publieks op bloederige effecten, zulk een terdoodbrenging nooit willen toonen. Als kunstenaar was Vondel daartoe veel te aristocratisch-zuiver-voelend. Maar zelfs geen pathetiek heeft hij willen halen uit de verdere beschrijving van Ifis' dood. Het laatste bedrijf is bestemd voor den omslag in Jeftha, onder hevigst nàberouw (de 'herkentenis'); voor de geweldige uitbarsting van smart en felheid der moeder, uit haar blijde verwachting van 's dochters terugkeer neergeslagen tot het bejammeren van haar offerdood (de 'staatswisseling'); voor een moralisatie van den Hofpriester en verkondiging van Jeftha's heiligverklaring, welke laatste merkwaardig overeenstemt met het slot van het Indisch tooneelspel *Çakuntala*.

Als 'barning van hartstochten' zijn beide tooneelen sterk dramatisch, en Filopaie's ontboezeming is van een snerpende explosieve kracht, getuigend in een 72-jarig dichter, dat er waarlijk ònverzwakt vuur nog in hem leefde, die zoo de ironie der gemoedsverbittering kon doen striemen. 't Is of hijzelf Oldenbarnevelds rechters hekelt:

Nu denck dit na. De vader, 's volcks behoeder,
Vernielt zijn kint, met recht, waarom? de moeder
Had deel noch recht aen 't kint: 't behoorde hem.
De moeder was haer vremt, en had geen stem
In dit gerecht. De vader is 's lantsrechter:
Bestraf hem niet. Dit is de vroome rechter
Die 't volck beschut, zijn eigen hof vernielt....

In haar uiting van smart, bij Ifis' lijkbus, - blijkbaar geïnspireerd door de herinnering aan Elektra's klacht bij de asch van Orestes - voelen we dat de dichter zijn oude innigheid van gevoelsuiting niet teruggevonden heeft; ze is wat 'te mooi'; 't is of hij wat vermoeid is van het vele, dat de stof

gevraagd heeft. Ook enkele andere uitingen in dit slottooneel hebben niet den zuiveren geur van Vondels echtheid. Overzien we echter het geheel, dan treft het ons als een proeve van godsdienstig verinnerlijkt familietreurspel, waarin sterke levenskracht, ‘barning van hartstochten’, teer gevoel en fijne schakeeringskunst samen zijn gegaan om een aangrijpend drama op te bouwen. En we betreuren te meer dat het zulk een inleven in al de theologische vragen, aan de stof vastliggend, vergt, om het ook in dezen tijd geheel te kunnen doen waardeeren in veel van zijn wendingen en in het knooppunt van zijn samenstel.
Zooals Shakespeare voor zijn koningsdrama's de stof putte uit den worstelstrijd van naijverige koningsfamilies, in de Engelsche Middeleeuwsche histories verhaald, zoo Vondel uit de boeken Samuel en Koningen, o.m. toen hij zijn *Adonias* en *Salomon* schreef.

Het eerste geeft het geval van een van Davids zonen, Adonia, die 's vaders opvolger wil worden. Doch Salomon's moeder Bersaba, door den Profeet Nathan gesterkt, weet den jongeren Salomon van Davidswege te doen kronen. Adonias, door Joab en Abjathar gesteund, geraakt in angsten, verkrijgt Salomon's vergiffenis onder belofte van trouw. Dan, als Koning David, na Salomon te hebben gelast Joab en Abjathar te straffen, ter ziele is, komt Adonias bij Salomons moeder de hand vragen van Abizag, de jonge schoone, die David in zijn ouderdom verwarmde doch niet zijn vrouw werd. Bersaba brengt Salomon het verzoek over; die, begrijpend dat Adonias door dit huwelijk eerzuchtige plannen bevredigen wil, niet alleen het verzoek afwijst, doch tegelijk, korte metten makend, gebiedt Adonias, met Joab, zijn medestander, te dooden, en Abjathar te verbannen.

Aldus het bijbelsch gegeven.

Als Vondel dit behandelen gaat, is hij zoozeer bekomen van de Seneca'sche zucht om lange inleidingen te schrijven, dat hij, beginnend bij het geval uit *Koningen,* de voorhistorie uit het boek *Samuel* bij ons veronderstelt; voor een niet bijbelvast lezer van tegenwoordig intusschen grooter bezwaar dan voor Vondels tijdgenooten. Gaan wijzelf met een opgefrischt geheugen ten aanzien van die voorgeschiedenis het stuk lezen, we zullen een levendig en tot aan het eind van het 4e bedrijf stijgend, boeiend drama vinden, vol fijn-psychologische wendingen en met geslaagde personenteekening.

Het openingstooneel is tusschen Adonias en de schoone Abizag. Hij vraagt haar hem te willen huwen. Zij wil haar gevoel niet verraden, doch wijst hem ook niet af. 's Konings wil moge over zijn aanzoek beslissen.

Adonias wendt zich dus nu tot Salomons moeder Bersaba, (als in den Bijbel verhaald), legt haar zijn liefde voor Abizag vóór en vraagt haar tusschenkomst. Aanvankelijk wil Bersaba daar niet van hooren; en zij wijst hem op het gevaar, dat Salomon's troon uit deze verbintenis zou kunnen bedreigen. Wij, die nog

van niets weten, dat achter dit aanzoek zou liggen, beginnen er meer achter te zoeken door Adonias' verbleeken. Doch hij herstelt zich en tracht o.m. Bersaba te doen gevoelen, hoezeer integendeel dit huwelijk met Abizag zijn eerzucht een toom zou aanleggen. Zoo laat Salomon's moeder er zich voor vinden, het huwelijk bij haar zoon te bepleiten.

Het tweede bedrijf voert ons nu allereerst bij de samenzweerders: Abjathar, Joab en Adonias, die de kansen van hun ijveren tegen Salomon in verband met Adonias' beraamd huwelijk bespreken. Adonias voelt het gevaar van den opzet, doch wordt door de anderen aangemoedigd en gestijfd.

Koning Salomon, door zijn rijksgrooten omringd, verklaart vooral de wijsheid begeerd te hebben. Als hij zijn moeder ziet naderen stuurt hij hen heen; begroet haar met heilwenschen, vraagt haar een beê te doen die hij bij voorbaat bezweert te zullen toestaan, doch ontstelt als hij die beê verneemt: Adonias met Abizag te doen huwen. Hij doorziet het spel van zijn naijverigen broeder en bedreigt hem met den dood.

In het Bijbelverhaal volgt deze dan onmiddellijk en is daarmee de historie ten einde.

Doch Vondel wil menschen teekenen en ontwikkelt de historie verder.

Salomon, hoewel hij niet bizonderlijk op Adonias gesteld is, schrikt toch terug voor broedermoord. Hij roept Nathan en Sadock te raad, die beiden eveneens aanstonds het spel doorzien en een oproer ruiken, Hun raad aan Salomon is tot spoedig toetasten. Velen in Israël hangen nog aan Joab en Abjathar. Te laat ingrijpen kan stroomen bloeds kosten.

Salomon voelt zich echter nog niet gerechtigd dit te doen. Evenals David in de *Gebroeders* maakt Vondel ook hem hier gewetensnauwgezetter dan in den Bijbel:

> Men magh op schijnbaer teken
> Geen vonnis vellen.

Hij wil niet dat men wraakzucht zou kunnen zien in zijn optreden tegen zijn broeder en gedenkt ook de droeve historie van Absolon's opstand. Met het besluit zich in zijn twijfel met God te beraden, eindigt hij dit levendig bedrijf.

Het derde zal het echter overtreffen:

Abizag heeft reeds hooren verluiden dat de huwelijksplannen tusschen haar en Adonias in verband worden gebracht met een samenzwering tegen koning Salomon. Daartegen wil zij zich verdedigen, tegelijk Adonias van 's Konings straf redden.

Wendt zij zich daartoe tot Bersaba, dan stoot zij bij deze op haar - zeer juist begrepen - toorn om de bij haar zoon opgedane ervaring met Adonias' huwelijksverzoek. Zij is ‘er in geloopen’ en als Abizag haar dus vraagt hoe het komt dat zij, die zooveel deed voor Koning David, zich nu plots gewantrouwd ziet, hoort zij zich toevoegen:

> Gy waert my, simple duife, in 't veinzen veel te kloeck.

Nooit zou Adonias gewaagd hebben van zijn plannen met haar te spreken, zonder Abizag's toestemming. Verklaart deze, hem tot wachten te hebben aangemaand, Bersaba legt dit uit als een poging om hem aan te vuren. En als Abizag hàar en zijn goede trouw wil staven, door een beroep op het feit, dat hij immers steunde op twee van koning Davids oudste raadslieden, dan wordt die verdediging geheel tegen haar gekeerd, daar immers juist die beide raadslieden, Abjathar en Joab, als verdacht van samenzwering te boek staan. Gansch ontdaan stamelt Abisag:

> De hemel strafme, viel dit oit in mijn gedachten!

waarop prompt Bersaba's dreigend antwoord valt:

> De straf is voor de hant.

Zoo slaagt Abizag er ook niet in de vertoornde moeder van Salomon tot een nieuwe tusschenkomst bij haar zoon te winnen. Na wat pas gebeurd is, is Bersaba trouwens machteloos. Abizag zelf moet, wil zij Adonias redden, voor hem bij Salomon spreken. Kan deze zijn broeder helpen, hij zal, verzekert zijn moeder, het doen. Doch eischt het belang van het rijk dat Adonias valle, Salomon zal, zoo min als zijn voorgangers, die hun eigen geslacht daaraan offerden, het zijne sparen. Aldus groeit Abizag's ontzetting voor het lot van Adonias. Of zij dieper van hem houdt, laat de dichter nog altijd onzeker. Maar zij wordt er niet minder sympathiek om in haar besluit, te blijven trachten hem te redden; bij Salomon genade voor hem te smeeken.

Daarmee doet zij, de zelf in verdenking geraakte, zich zelf noch hem goed.

't Is een der treffelijkste dramatische tooneelen, dat tusschen haar en Koning Salomon: beiden zuiver en sterk geteekend en de situatie met fijn inzicht ontwikkeld, met Salomon's bittere ontgoocheling in haar. Dat zou koning David zeker niet in haar vermoed hebben, dat zij in haar wuftheid en eerzucht zou *meedoen*, niet alleen, in een samenzwering tegen zijn wettigen opvolger. Is zij niet wellicht zelf aanstichtster daarvan? - Haar onschulds-betuiging schijnt te worden aanvaard. Dan echter wekt haar pleit voor Adonias nieuwe verdenking. Maar dit mag haar niet beletten voor hem te spreken en genade voor hem af te smeeken, al moest het haar eigen veiligheid kosten. Salomon belooft niets overijlds te zullen doen. En houdt woord ook als Benajas, hoofd der Hofbenden, bij hem komt aandringen op toetasten. Hij vraagt bewijzen van de samenzwering, doch veroorlooft inmiddels de veiligheid der stad te verzekeren.

De Rei zingt, na dit kort en krachtig laatste tooneel, van de onrust der Hoven: Hoeveel gelukkiger zou Davids stam zijn geweest, ware hij nooit tot het Koningschap geroepen. Doch aldus heeft God het gewild.

Het vierde bedrijf, met afwijking van de ‘eenheid van plaats’ openend vóór Abizags woning, stelt ons even voor een schijnbaar psychologische vraag, die in Vondels dramatiek wel meer òpkomt:

Wat Vondel mag verstaan hebben onder ‘een held’?

Het kan niet altijd geweest zijn wat wij er mee aanduiden. Immers Adonias, dien Abizag aldus noemt, als hij bij haar een toevlucht is komen zoeken, gedraagt zich in onzen geest weinig ‘heldhaftig’. En Vondel had zooveel krijgshelden en dapperen in zijn verzen geëerd, dat hij over de gewone beteekenis van het woord zeker niet twijfelde.

Het antwoord wijst ons weer op hèt gevaar, waarin het afwijkend en onzeker taalgebruik der 17e eeuw ons plaatst, als we er niet telkens op verdacht zijn. Hij gebruikt het woord ‘Held’ zeker in onzen zin[1)]; maar ook in den ruimeren zin van: persoon van aanzien tegen wien de spreker in het algemeen opziet, om zijn positie of ouderdom[2)]. En 't ìs in dien laatsten zin, dat Abizag het dan blijkbaar op Adonias, als vorstenzoon, toepast.

Adonias' partij is verloren. Hij zoekt een toevlucht bij Abizag en vindt zich een hollen boom als schuilplaats aangewezen, doch niet zonder het verwijt te hooren dat hij haar zelf in uiterst gevaar brengt. - Als hij heen is, beklaagt zij zijn nu blijkbaar verloren schoonheid.

In Salomons hof komen dan achtereenvolgens diens getrouwen met bericht, raad en aandrang om toe te tasten. En onder dit alles staat Koning Salomon - veel vaster persoonlijkheid als hoofdfiguur dan Adonias! - in een gevoelige en levendige gewetensnauwgezetheid, die echter geen oogenblik zwak wordt. - Een laatste poging van Abizag voor Adonias komt te laat. Het vonnis tegen de samenzweerders is geveld.

Bij wat nu volgt: het voorleiden, achtereenvolgens, van Abjathar en Joab; het bericht van Adonias' dood, straks Abizags' wanhoop, en het voorvoeren van nog een geheel nieuwe figuur (uit het voortgezet bijbelverhaal), den koningslasteraar Semei, gaat het stuk onvermijdelijk zakken. Het is het in beeld brengen van het bijbelverhaal, het àfwikkelen der dramatische handeling: de samenzwering tegen koning Salomon; het volbrengen van Davids laatsten wil. Toch, als *koningsdrama*, als levendige voorstelling van het wroeten en wrijten van naijverige vorstenbroeders en staatzuchtige hoofdmannen; van de onbestendigheid des levens; de bezwaarlijkheid van vorstenplichten; de trouw van een jonge vrouw en haar gevaar in een dubbelzinnige positie, is heel dit stuk, met zijn wèl-uitgehouwen figuren, waaronder vooral Salomon, Abizag en Bersaba naar voren treden, een geheel dat ons van 's dichters dramatisch vermogen, ook door de pittigheid der taal, een eigen bewijs blijft; al is het jammer dat de samenzwering zelf niet meer in haar werking getoond is.

Hoe Vondel zijn verinnerlijkt treurspel, trots de eenvoudige constructie, die zijn Bijbelstof en het voorbeeld der oude Grieken hem oplegden, tot een menschelijk aangrijpend en boeiend spel wist te maken leert ons, als slotvoorbeeld, het geval van Koning Salomon in zijn ouderdom (*Salomon*).

1) Zie *Gysbreght* vs. 1625: ‘Mijn meesters harte treckt na alle braeve helden.’
2) Zie *Joseph in Dothan,* vs. 587, waar Joseph aldus zijn broeders toespreekt: ‘Wat magh de helden deeren?’

Het gegeven toont een eigenaardige verwantschap met dat van zijn *Joseph in Egypte*. Ook hier een worsteling van twee levenssferen, maar van tragischer dracht, omdat die worsteling in den eenen en grooten mensch zelf ingrijpt, en hem neer doet storten. De historie van Joseph-Hippolytus had het nadeel, dat er geen oogenblik sprake is van eenig wankelen van den man onder de verleiding der vrouw. - Koning Salomon evenwel leeft onder de bekoring der Astarte-aanbidster Sidonia: van zijn duizend vrouwen, die hij in zijn ouderdom om zich heen verzamelde, de verleidelijkste. En het treurspel van den wijzen Koning Salomon, bouwer van den tempel der Joden - in welk spel 'geen bloet, maer die groote ziel gestort' wordt (*zie de Opdracht aan Justus Baeck*) toont ons zijn omsingeling in de listen van zijne luste voor deze Schoone, tot hij den wierook voor Astarte zelf zwaaien gaat, en Gods onweer over hem losbarst; de profeet Nathan, die hem in zijn jeugd tot 's vaders opvolger zalfde, hem Gods wrake en straf komt aankondigen.

Zie hier een spel van fijne en schoone schakeering, waarin geleidelijk het licht over dezen tempelvorst verdonkert. Eerst heeft hij Sidonia toegestaan, buiten Jeruzalem een tempel voor Astarte te bouwen, tot grief en onrust der wetgetrouwe Joden. Als de dag voor de tempelinwijding is aangebroken, vangt het treurspel aan. Sidonia wordt door den Astarte-priester opgewekt, niet te rusten voór Koning Salomon mee zal offeren aan haar godin. Zij, geheel den toestand begrijpend, acht dit te gewaagd, doch de ijver des priesters laat niet af. En met zeer gelukkig psychologisch inzicht doet *Vondel* haar dan meer en meer dat doel najagen, waarvan zijzelf het gevaar erkent. Doch het gaat nu om haar macht over den Koning; om de erkenning van haar godsdienst als den gelijkgerechtigde van dien der Joden. Allereerst tracht Salomon haar aandrang te ontkomen. Doch op het feest weet Sidonia den ouden Koning zoo zeer met haar bekoringskunst te omstrengelen, dat hij haar belooft, met háar Astarte te zullen offeren. Vermaan van opperpriester en wetgeleerde, den dienst des Heeren niet te verzaken, doet hem wankelen; in een meesterlijk geschreven tooneel, waarin de diensten haars vaders en broeders bij den Joodschen tempelbouw; haar geringe voldoening in het offeren van haar jonge schoonheid aan zijn ouderdom; zijn afgelegde belofte; dreigement dat zij, door hem miskend, naar 't eigen land zal terugkeeren, op hem aanstormen, weet zij hem aan het wankelen te brengen. Zichzelf en zijn God paaiend, dat hij in zijn hart Hem trouw blijft, al zwaait hij wat wierook voor Astarte, besluit hij haar offerande te deelen.

Voor de verheerlijking van Astarte door haar schare vindt onze vroomchristelijke dichter, die zoo treffelijk de kunst verstond in anderer, tegengestelde, zielestaten te treden, weelderig woord en rhythme, tot Koning Salomons woord onderbroken wordt door een donderstorm van boven, en na zijn vlucht, de Rey van Jerusalemmers den zang overneemt, nu voor een klaagzang, om hetgeen Israël wacht.

Het laatste bedrijf is vervuld van de ontsteltenis om 's Hemels waarschuwende stem. Koning Salomon, ontdaan te voorschijn gekropen, wil zich door zijn lijfgarden doen beschermen, daar hij voor het opgewonden volk vreest. Wien hij niet kan beletten tot hem te komen, is de grijze profeet Nathan. En Vondel vindt nu voor diens ontroerd vermaan een ontroerenden klank, die direct naar het hart gaat en waaronder de zwakke afvallige Koning het hoofd zwijgend en dieper buigt:

> Helaes, mijn zoon, heb ick u hierom opgetogen, *[=opgevoed]*
> Gekoestert in mijn schoot? met welck gelaet, en oogen,
> In welck een' droeven schijn, en anders dan hij plagh,
> Aenschouwt u Nathan, och, in uwen ouden dagh?

Hier is inderdaad de toon gevonden van het aangrijpend treurspel: een vers zonder gekunsteldheid een taal vol hooge waardigheid. En wij voelen ons dieper getroffen door het beeld des grijzen Konings, onder dit vermaan en die bedreiging met Gods straffen ‘verstomt naer binnen’ gaande (Slotkoor) dan wanneer hem het leven benomen ware. Alles in dit spel is onvermijdelijk: de botsing van Eengodendom en Heidendom, van wijsheid en wellust, voert tot het onverbiddelijk eind, en het optreden van Gods afgezant, den ouden Profeet, is niet dat van den *Deus ex machina, ‘pour le besoin de la cause’,* maar geheel in overeenstemming met overlevering en stof: de Godheid en de Mensch, het wereldsche en het eeuwige in botsing. Een gedragen klassiek spel, maar met levendige bewogenheid en innerlijke worsteling, waarin het ‘groot vermogen van het gelycken der dingen tegens malkanderen’ (opdracht van de *Gebroeders*) treffelijk is bereikt in een disharmonieerende harmonie. Andermaal een dier ‘vergeten meesterstukken’, waarvan wij er bij onze rondwandeling reeds meer dan één ontmoet hebben.

Schijnbaar eenvormig als Vondels drama's op den eersten aanblik lijken, zoo blijken zij, bij nadere, indringende beschouwing, in grooter verscheidenheid te leven. Het zijn geen kunstwerken die zich opdringen door sterke kleuren, felle effecten, forsche tegenstellingen; de schakeeringen willen met het doordringend oog van den kenner gewaardeerd zijn. In de rechtmatige hooghartigheid van zijn geniale scheppingskracht heeft Vondel den laurier afgewezen, dien de menigte in zijn tijd te vergeven had, welbewust dat hij niet kon wedijveren met den man, wiens stem ‘gewrongen door een bocgtige trompet[1]’’ de schouwburgzaal doordaverde. Hoe dieper wij ons inleven in de schoone verscheidenheid van zijn dramatiek, des te bewuster wordt ons, hoe hij zich vrijer en vrijer is gaan voelen onder het zelfopgelegde juk der klassicistische wetgeving, en hoe hij zichzelf en ons in zijn spelen een wereld geschapen heeft van groote kosmische conflicten, die zijn dichtkunst in meesleepende statigheid en warmnatuurlijke innigheid heeft geschilderd en uitgezegd.

1) Zie Vondels 4-regelig bijschrift bij K. du Jardin's portret van Jan Vos.

4. Vondels taal en dialoog

Schoon de uitgroei dezer beschouwingen een verdere beperking noodzakelijk òplegt, kan over 's dichters taal en verwoordingskunst niet ganschelijk gezwegen worden. Wie deze niet aanvoelt, zal nooit zijn werk kunnen genieten, en ze staan te vèr van ons, om zonder voorbereiding door een 20e eeuwer te wòrden aangevoeld, zoo hem alle inzicht in den groei onzer taal ontbreekt.

Een vrij scherpe scheidingslijn valt te trekken in die groei-historie van het geschreven en, vooral voor verzen gebruikt, Nederlandsch tusschen het eerste deel der 16e eeuw en het latere. De verbastering onder het Bourgondisch bewind, de overvulling der taal met Fransche termen, hadden tegen 1550 wel hun hoogste peil bereikt, en het pogen om een gezuiverde kunsttaal van de plattere volkstaal af te schuimen liep vroeg en laat uit op het wringen in een kunstkeurs, omdat men steeds bleef werken naar uitheemsch voorbeeld. Hoeveel mannen als Spieghel en Hooft mogen hebben bijgedragen tot de verrijking en verfijning onzer taal, die bij Brederoo niet minder dan bij Huygens en Cats sappig en volkslenig was, Vondel vooral heeft, door voor zijn taaleigen het 'nieuwelijk en al te latijnachtig Duitsch' te verwerpen en door zijn meest dichterlijke èn abstracte taal te ontwikkelen uit de *volkstaal,* haar hoog weten te heffen zonder haar ziele-wezen te schaden. Zij blijft gevoelig en wortelend in den grond van het volksleven, ook al ontdekken we bij hem, naarmate hij ouder wordt en tot fijner schifting in zijn woordenkeus kan komen, een zekere neiging tot het hoogdravende en meer vormelijke, een neiging, die onder den invloed van het hofleven van *Frederik Hendrik* omstreeks 1650 in heel onze cultuur zich voelbaar maakte, en die we immers ook terugvinden in onze schilderkunst: *Terborch* tegenover *Rembrandt*.

Maar in heel de eerste helft der 17e eeuw is er van verfijning zoomin sprake in ons land als daarbuiten, en wie o.a. in de M é m o i r e s van *Saint-Simon* de staaltjes van onkieschheden en grofste boert, om van immoraliteiten niet te spreken, aan het hof zelfs van den meest hoofschen Franschen koning (Lodewijk XIV) gelezen heeft, denkt er trouwens niet aan, in de 17e eeuw iets anders te verwachten, dan dat men er 'de dingen bij hun naam noemde' en de natuurlijke levensvervullingen aanvaardde, als.... 'natuurlijk'. - Is niet de kracht van onze Staten-Bijbelvertaling deze: dat zij niets verheelt; en de kernachtigheid en raakheid harer uitdrukkingswijze, of zij Vorst, Profeet of dienaar sprekende te vertolken heeft of van hun daden verhaalt, zichzelf gelijk blijven? David slaat den moordenaar van Saul 'op zijn kop', en krijgsgevangenen, van hun kleeren beroofd, toonen er 'hun billen'.

Wil men eenigszins de maat leeren kennen van het 17e eeuwsch taalonder-scheidingsvermogen. Vondels eigen proza-vertaling van Vergilius' *Aeneïs* is geen slechte toets. Men zal er tal van uitdrukkingen in vinden, die in onzen tijd absoluut zijn uitgesloten van de gemeenschap der hooggestemde muze. Aeneas verklaart te hebben gehandeld 'zonder overleg en kennis en *belul*'*;* Cassandra heet er een '*dolle* bruid'. - 'Mijn arme man, wat *dolheid* drijft u?' vraagt de koningin Priam: - 'Binnen in 't Hof ging 't op een *huilen* en *gekrijt*' - 'De Grieken slaan en *smijten*' - Helena heet bij Aeneas: *'dat vervloekte wijf'* - Priam kan zich niet onthouden van *uit te varen*. En als de Godin Venus haren zoon Aeneas aanspreekt, zegt zij hem gemoedelijk, vooral te doen: 'wat *moeder* hem gebiedt'.

Wie meenen mocht, dat Vondel met Vondel te willen verontschuldigen al te gemakkelijk is, behoeft slechts zijn tijdgenooten te raadplegen om zich deze redeneering te voelen ontglippen. Ook Hooft schrijft in zijn gedichten: 'Vrees ik zonder *belul* uw grove lichaamskracht', en Brederoo: 'Bedenkt dat met *belul*, gij roemwaardige mannen', waarbij het verband van zelf alle denkbeeld van een minderwaardig woord uitsluit. *Dolle* bruid mag òns aan het *Dolhuis* doen denken, het staat hier zelfs voor een hoogeren vorm van krankzinnigheid: Cassandra's geest is door haar voorzeggingsvisioenen ontsteld. *Huilen, krijten, jammeren, 'janken'* zelfs (denk aan Gysbreghts uitval tot Badeloch vs. 1795: 'Men recht met jammeren noch jancken hier niet uit') zijn voor Vondel en zijn tijdgenooten synoniemen van *schreien,* die er graden van uitdrukken, maar geen van alle onedel. - Hooren we in de *Gebroeders* een opperpriester als *'Gods tulband'* aanduiden, we moeten er evenzeer bij op onze hoede zijn als wanneer we in *Zungchin* lezen, dat de vorst van China zich aan 'zijn *kouseband*' heeft opgehangen 'aan een *pruimeboom*'. Het Engelsche hoogste ridderschap *'van den kouseband'* waarschuwt ons, niet met onze geringschattingen van uitdrukkingen en dingen de waarde der vroegere te meten. Woorden, begrippen en gebruiken stijgen en dalen zoo goed als menschen, geslachten en rijken. Het Gotische woord *kwino*, dat dàar alleen: *vrouw* beduidt, wordt in òns middel-nederlandsch *kwene* tot de aanduiding voor een 'tandelooze del', en in het Engelsch tot de aanwijzing van... de hoogste vrouw in het land: *Quene* (koningin); zooals *knecht*, bij ons, en *Knight* (ridder) in het Engelsch, mede toonen, hoe uit 'éenzelfden stam èn hoog èn laag voortkwam'. De taal der 17e eeuw heeft deze volstrekte overeenkomst met de maatschappij dier dagen, dat de levensplannen en rangen er nog makkelijk ineenloopen, en de beteekenissen harer woorden nog zeer weinig vastliggen tusschen hoog en laag.

't Is die vermenging van hoog met laag, die zoovele 18e en 19e eeuwsche Hollanders in Vondels dramatische poëzie gestuit heeft, waaraan toch juist die poëzie een goed deel van haar eigen blijvende waarde ontleent. Ze is de uiting van Hollandsche trouwhartigheid en eerlijkheid, die in Vondel zóo

uitblonken. Hij heeft, 't is te voren al opgemerkt, nooit nagelaten het inzicht van hen, die tegenover hem stonden in levensbeschouwing, bij zijn dramatische objectiveering het grootste recht te doen wedervaren - lees o.a. ook eens in zijn *Salomon,* in het 1e bedrijf, het gesprek tusschen den Heidenschen Priester Ithobal en den Hebreeuwschen Wetgeleerde, en proef er de onbevangenheid uit, waarmee de Astarte-dienst er door den eerste in wordt uiteengezet! - Evenzoo ging het hem, waar een rake zet, een woordspelling voor een zijner personen hem in het hoofd kwam: hij zal ze naïevelijk altijd geven, in volle eerlijkheid en zonder vrees triviaal te schijnen, al trekken wìj dan ook wel eens bedenkelijk de wenkbrauwen bij elkaar. Hier, uit de *Jozef in Egypte*:

J e m p s a r :
Helaes waer zyn mijn zinnen?

V o e d s t e r :
Die zyn van huis, mevrouw.

J e m p s a r
Och, hael ze weder binnen.

en *Gebroeders*:

R i s p e :
Beloften maecken 't volck tot alle dingen graegh

D a v i d :
Aen graegheit schort het minst hun hongerige maegh.

Hij kan de ‘aardigheid’ niet onder zich houden. En wordt echt *Hollandsch* grappig midden onder een tooneel van strakke spanning.

Maar had *hij* zulk een inval of zulke thans voor plat geldende uitdrukkingen storend gevonden in den stijl van zijn spel, hij zou ze zeker niet toegepast hebben.
En leef nu eens in zijn *spelen* in hun geheel, en zie eens hoe klein in aantal zulke afwijkingen zijn, tegenover het vele typeerende, sterke, meesleepende, ontroerende van zijn dramatische en lyrische zegging.

Er is, onmiskenbaar, veel ‘geredeneer’ in menigeen van zijn stukken; louter vernuftsopenbaringen, ook al zijn ze dan raak te pas gezet in verband met den toestand en het karakter. Doch ‘treffelijke spreuken’ zijn eigenlijk ten allen tijde als te waardeeren eigenschappen in een dramatisch werk gerekend; en zelfs vandaag nog zullen kalendersamenstelsters en ‘bloemlezers’, die Shakespeare, Schiller, Goethe, Ibsen tot hun mijn maken, meer de ‘gevleugelde woorden van wijsheid en rechtvaardigheid en aandoenlijkheid’ dan de wezenlijke ‘schoonheden’ bijeenrapen. Seneca was er groot in, en toen Vondel zijn vertaling van Sophocles' *Elektra* aan Maria Tesselschade Roemers opdroeg, verzuimde hij niet deze hoedanigheden van dit werk onder haar aandacht te brengen: ‘Men hoort hier klaere vertellingen, gewightige beraedslaegingen, *gezonde gezoute leeringen, en goude spreucken*’. In die 17e eeuw staat, naast de theologische kwesties, vooral de rechtsverhouding tusschen machthebbers en onderdanen op den voorgrond; rechtszekerheid

begint in òns land te heerschen, doch Vondel is het vonnis over Oldenbarneveld niet vergeten en ook Hollands opstand tegen Spaansche dwingelandij niet. Zoo zat zijn hart in discussies als deze, tusschen den Romeinschen machthebber Fonteius, en den (gepersonifieerden) Krijghsraet over de Gebroeders Civilis (Julius en Burgerhout) in zijn *Batavische Gebroeders:*

K.:
Men recht op geen vermoên, maar klaarheit en bewijzen.

F.:
Men magh op [= *uit*] staatsbelang oock rechten op vermoên.

K.:
En als vermoeden dwaalt, hoe raackt men aan den zoen?

F.:
Geen stedehouder staat aan styl van recht gebonden.

K.:
Gy woudt dan vonnissen op ongewisse gronden?

F.:
Wanneer de staat in last beraat noch uitstel lydt.

K.:
Wie vyanden verweckt, bezaait het lant met plaagen.

F.:
Wat schaad 's volcx vyantschap, wanneer de schrick het treft?

K.:
Ziet toe, gy terght een volck, in veenen en in moeren,
Als vorsten, tot den hals gedoken, en gewoon
Te huppelen op 't lant en over groene zoôn.
Het gaat dan onder, en dan boven water heenen.
De grooten worden oock gebeten van de kleenen.
De veltmuis terght den leeu, van wraackzucht razend dol.
Zy bijt hem fel in 't been, en sluipt weêr in haar hol.
Laat geen pluimstrijcker uw voorzightigh oogh verblinden.
Gy zoeckt den voetstap, maar zult haast den leeusklaau vinden.

Samenspraken waarin versregel op versregel slaat, (stychometrie) als in het hierboven aangehaalde, ontbreken zelden in een van Vondels spelen; meestal zal men ze treffen als uitloopsters van een dialoogvorm van langeren adem. Dat wil zeggen: de personen beginnen vrij uitvoerig elk hun eigen gezichtspunt aan te wijzen; rustig stelling te nemen, geleidelijk te pareeren. Tot één hunner uitschiet en de degens, klaar en rap, elkander raken, met felle stooten en flitsen van hartstocht of vernuft. Doch hoe leenspreukerig ze dan worden mogen, ze blijven altijd ieder in hun rol, en hoe uitgesponnen de dialogen ons nogal eens mogen toelijken, het redeneeren is meest wilsuiting en karakter-openbaring, beoogend den tegenstander te overtuigen en tot iets te bewegen of van iets àf te houden. En dus verdramatiseerd.

Hoe sterk Vondel dan is als taalhanteerder zal de lezer zijner spelen zelf moeten voelen. Hoe rijk en grandioos zijn verbeeldingskracht in haar momenten van spanning is, zullen stukken als *Lucifer* en *Faëton* vooral hem kunnen leeren, waarin 's dichters verbeelding haar eigen matelooze wereldruimten te scheppen had. Hoe gevoelig en innig zijn uitdrukking, hoe zuiver zijn ontroeringen, zal telkens en telkens weer den aandachtigen en tot verstaan opgevoeden lezer treffen. En tevens hoe woord en gedachte teekenend passen bij de persoonlijkheid die ze uit.

Wie met *Het Pascha* begint, en dat gaat lezen zooals hij het *Gezelle*, den Vlaamschen natuurdichter, heeft leeren doen: ooren, geest en ziel gansch open voor elk echt en naïef verklanken, zal daarin al aanstonds heel den

wordenden Vondel kunnen ontdekken. Den kinderlijk-oprechte, die Pharao laat verhalen hoe hij - in den droom - door den wagen zakte, *de beenen in de locht;* en hem huiselijk laat spreken van '*'t heete moes* te proeven'. Den vernuftigen ironicus, die Pharao tegenover Mozes' bedreiging met des Heeren straf laat uitdagen:

> Is hy een rustich Haen, hy krayt noch eens te degen!

en den levendige-beeld-schepper, die de ervaringen des dagelijkschen levens sprekend en ter sneê te gebruiken weet:

> Zie ik hun achterhaelt en onverziens bedroghen,
> *Ghelijc de vogel t'net wert over thooft ghetogen*.

Den taalvoeler, die met een enkele tegenstelling zoo veel weet uit te drukken, als in Aärons woord tot des konings wichelaars:

> Gy toóvert, ic hérschep;

die al woorden en beelden maakt van teekenendste kracht:

> Syn wedersnijdich stael
> Zal den Egyptenaer beschermen t'eenenmael,
> En al hun vijanden verstrecken eenen prickel,
> *Maer Iacobs vruchtbaerheyt afmaeyen als een zickel*....

die al breed-uitgolvende regels schrijft van glanzende couleur en praal:

> Hy zal ons met syn gunst en vleughelen bespreyen.
> Zo treed de Koning voor, op trommel en trompet!
> De wapenroovers noot tot tbloedighe bancket.

Den gevoelige, die beroofde ouders weet te doen spreken als in de regels, vroeger aangehaald. En den vrijheidszanger, die voor zijn Rei al dezen vorm vindt:

> O zoete vrijheyt! wat een krooningh
> Danct u den ghenen die verruct
> Nu zoo vele eeuwen heeft ghedruct
> T'slaefsch jock van een tyrannich Koningh:
> Oft schoon t'wildt voghelken met lust
> Int korfken tiereliert en fluytert,
> En inde traly twijl het tjuytert
> Verdient tghekochte zaedt gherust,
> T'zou liever inde tacxkens schieten,
> En klieven met syn vlercxkens locht
> Den blauwen Hemel, zoo het mocht
> Slechts magher synen kost ghenieten.

Dat hij nog, op brabantsche Rederijkerwijs, af en toe zijn bijv. naamwoorden *achter* de zelfstandige plaatst en 'Goden prachtig' op 'scepter krachtig' laat rijmen, *schijnt* onhandigheid in den beginneling; het is wèl snel overwonnen. Eveneens het misbruik van goden- en godinnen-namen, al mengt hij ze dan toch wel aanstonds met een nieuw geluid en eigen teeken-woord:

> *Zephyrus* voert niet meer op syne zachte vloghels
> Den blijden Echo van de zorgheloose voghels,

Noch tzoet ghetureluer van Pans *veelgaetsche* pijp
In langhen niet ghehoort is in dit ront begrijp.

En zoo vinden we al meer en meer hoe deze door hemzelf later versmade eersteling, als de door den bouwmeester verworpen steen, de hoeksteen is geworden van het gebouw van zijn tooneeldichterschap. Zoo zullen we wèl doen met ons daarmee geheel vertrouwd te maken. 't Is de stemvork, die den toon aangeeft van Vondels latere taal- en woordmuziek.
Een inleidenden Toegang te bouwen tot de studieuse bewondering van Vondels Spelen, is iets anders dan een Gebouw zelf te stichten, in welks veelzijdige belichting geen onderdeel van 's Dichters kunst gezette toelichting mist. Onwillekeurig is in het voorafgaande vooral gelet op het aanwijzen en bevestigen van wat vroeger al te zeer miskend en ontkend is, en wie meenen mochten dat er meer is in zijn werk dan hier is uiteengedaan, zullen door den samensteller dezer Inleiding niet worden weerlegd. Bizonderlijk over Vondels verskunst, over de epiek en lyriek in zijn *Spelen,* valt nog veel op te merken, en ook een samenvattende karakteristiek van zijn voornaamste personen - die in het voorafgaande verspreid ligt - zou nog veel belangrijks kunnen aan den dag brengen. Echter is juist over dit aanzien van zijn kunst bij anderen - van Beets via Kok, Te Winkel, tot Verwey, om slechts enkelen te noemen - veel te vinden en het herhalen van het bekende is ganschelijk overbodig. Alleen deze bespiegeling ten slot wil niet onderdrukt blijven:

Zoo wij heden ten dage de waarde van kunstwerken niet meer afmeten naar hetgeen zij ons als levenssteun kunnen zijn, we kunnen toch, in ons erkennen van de groote beteekenis van 's kunstenaars levenshouding voor het uitwerken van zijn dramatische gegevens, niet voorbij zien hoeveel Vondels *Spelen* aan merg, pit en standkracht danken aan zijn eigen onverschrokkenheid in het worstelen en weer boven komen. Geloovigen of ongeloovigen, allen hebben wij ons deel te dragen van de rampen dezer wereld, en allen te leeren dit te doen met vast gemoed en opveêrende levenskracht. Te leeren eerlijk getuigen voor onze inzichten en de gevolgen van dit getuigen met blijmoedigheid te dragen, is ieder onzer nut. De teedre ontroeringen te kennen van anderer lijden, en dat meelijden te leeren temmen door het inzicht van de betrekkelijkheid van al onze smarten, is zelfverrijking en zelfversterking. En een kunst, die met haar schoonheid van verbeeldingen, haar inzicht in de menschelijke zielewendingen, haar kracht, glans en zoete weligheid van tale ons dit alles medebrengt voor de levensreis, is ons daarom een in gansch haar omvang onschatbaar bezit; ruimschoots waard onze eerbiedige aandacht, waardoor alleen wij kunnen leeren in haar te verzinken, als de honingpurende bij in den geurigen bloemkelk.

Vondels werken
Derde deel

[Gedichten]

Op den Heer Lavrens Reaal,[aant.*]

Ridder, out Generaal van Oost Indien, &c.

Zoo maalde een Kaizers hant den wackeren *Reaal,*
Den Ridder, den Gezant, den grooten Generaal,
Voorzien met brein in 't hooft, met oorlooghs moed in't harte.
't Was hy, die Spanjen op sijn eigen bodem tarte.
Vaar heen, gelauwert hooft, geluckelijck door zee,
En breng voor 't vaderlant ontelbre kranssen meê.

* Van 1627. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 134.
Over LAVRENS REAAL zie men de gedichten met aantekeningen op blz. 431 en 806 van het Tweede Deel, alsmede zijn portret, door Iongman gegraveerd naar de schilderij van M. Balen, op blz. 807 aldaar.
Eind November 1627 werd Reaal door de Staten naar Denemarken gezonden om de koning hulp te beloven, als hij de oorlog tegen de Keizerliken voortzette. Vóór zijn vertrek schilderde Thomas de Keyser (vs. 1: *een Kaizers hant*) Reaal's portret, waarop Vondel dit bijschrift dichtte.
Zie verder het sonnet op Reaal en de aantekeningen op blz. 195 van dit Deel.

Een Niew Lietgen van *Reyntgen de Vos*,[aant. *]

Op de Wijse: Van Arent Pieter Gijsen, &c.

1.
Nou iens van't loose Raintgen
Ghesonghen dattet klinckt
Daer Nickertgen en Haintgen[vs. 3]
De wellekoemst of drinckt
Nou dat schalcke diefjen stinckt,[5]
Hoe ist benart, hoe hangt sijn start
Nou sijn pooten zijn verminckt.[7]
2.
De vrye Amstel Boeren
Die hadden ienne Hen
Daer sy soo wel by voeren
As ick gien angder ken
Mit een kakelbonte pen,[12]
Dees leghen siet, langs welvaert hiet[13]
Datte Duyvel 't Vosse schen.
3.
Dees Hen lay alle daghe
Soo ficxse gouue Ay
Het was gheen tijdt van klaghen
Soo lang als 't beesje lay
Was het kermis in de way,
De rijcke Boer, uyt melcke voer
'tWas al Botter, Room en Klay.

* Van 1627. Afgedrukt volgens de uitgave in plano (hg. 226 mM., br. 127 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 157*. De zeer slordige spelling en interpunctie bewijzen dat Vondel deze tekstuitgave niet verzorgde. De drukker gebruikte een Goties letttertype; de Gotiese komma, in onze uitgave door een gewone komma vervangen, heeft soms de waarde van een punt of een punt-komma.
Met *Reyntgen de Vos* is bedoeld de oud-burgemeester Reinier Pauw, de voorzitter van de rechtbank die Oldenbarnevelt veroordeelde, en de vader van de Pensionaris, die Vondel in de Palamedes-zaak naar Den Haag had willen uitleveren. - De wijze is die van Bredero's bekend Boeren-gheselschap (Werken III, blz. 219). In de latere uitgave is aan de titel toegevoegd: ‘Gemaeckt om op de brug te zingen; al zouw' er Reintje uyt zijn vel om springen’.

vs. 3 *Nicker* (eigenl. naam voor een Germaanse watergeest) en *Hein* zijn schertsende namen voor de duivel.

5 *schalck:* boosaardig.

7 *sijn pooten zijn verminckt:* zijn macht verminderd is. Hij werd namelik in 1624 niet herkozen als burgemeester.

12 *pen:* veren.

13 *langs:* 's lands.

*

4.

Maer 'tlecker Vosse muyltge[22]
Op hoender vlays belust
Quam cruypen uyt sijn kuyltgen
By d'Amster langse kust
Daer de Boerman sat gherust,
Wel say het langst, hebt vrees noch angst[27]
Raintgens deucht is jou bewust.[28]

5.

Wat maeck jy mit dit prijtge[29]
Licht brengtse 't Landt vol pest
Die uuyle Meer beschijtge[31]
'tIs jammer 'treyne nest
Gheeft de broetse Teef, die rest,[33]
Ick weet ien aer, say Raintgen vaer[34]
En die dient jow alderbest.[35]

6.

Die nescke Koetges Harder[36]
Dacht voort dat is niet beus[37]
Die Kinckel sach niet verder
Niet verder als sijn Neus
Hy docht Raintgen vaer is Geus,[40]
Ia docht de Vos, nou binge los[41]
Want jy weet niet van de leus.[42]

7.

De Vos namt eele beesge
En vattet by de keel,
En scheurdent 'tleckere vleesge
En gaf van elck een deel[46]
Aen sijn Vosjes even veel,
En leefden luy, de Boer dronck huy[48]
Want Noem Raintgen was te eel.[49]

* TEKSTKRITIEK: vs. 31, de oude folio heeft *besitge*. Of was deze vervorming van 't platte woord misschien opzet?

22 *lecker:* gesteld op lekker eten.
27 *say het:* tussen komma's te plaatsen; *langst* = lanst: vriend, kameraad.
28 *is jou bewust:* daarvan ben je overtuigd.
29 *prij:* kreng (als scheldwoord).
31 *Meer:* scheldnaam voor heks, lelik oud wijf (vgl. *Teef* in vs. 33). Volgens het *Ned. Wdb.* identiek met de diernaam merrie; mogelik ook met de inwerking van *maar:* nachtelike kwelgeest; *beschijtge* = beschijt je; met dezelfde spelling *tg = tj* als bij de verkleinwoorden.
33 *die* (later: de) *rest geven:* de genadeslag toebrengen (Van Dale).
34 *ien aer:* een ander (ter vervanging).
35 *dient:* komt te pas.
36 *nesck:* dwaas.
37 *niet beus:* niet kwaad.
40 *Geus:* Contraremonstrant; hij behoort tot de kerkelike partij.
41 *nou binge los:* nu heb ik je te pakken.
42 *niet van de leus weten:* niet op de hoogte zijn (*leus* oorspr. = wachtwoord)
46 *van elck:* van elk stuk.
48 *huy:* dunne melk.
49 *Noem:* oom (ontstaan uit de verbinding: m'n oom); *te eel:* te voornaam (voor zo sobere kost).

8.

Maer doe de Boeren misten
De daghelijckse Rent,[51]
Begon het Dorp te twisten
Gans duysent sackrement[53]
Dat de duyvel 'tVosjen schent,[54]
Ons Hen is doodt, en 'tDorp lijdt noot
Isset niet een groot elent.[56]

9.

De Boeren teghen weer knap[57]
Na Raintgen wilt en ru,
Die say kiest mijn ierst heerschap[59]
En maeckt mijn Soon Belgu[60]
Schout en Schepens op een nu,[61]
Ick sal jou voort, voldoen mijn woordt
Wat jy maeckt mijn ang en schu.[63]

10.

De Boer sach uyt sijn ooghen
Daer kenden hy de Guit,[65]
Hy riep ick ben bedroghen
Het komt op loghens uyt
Waer het ons die schelm ekruyt,[68]
Langs welvaert och, had ick jou noch
'tHiele spul dat is verbruyt.

11.

Doe ginch Noom Raintgen druypen
Hy sach de Boer was dol,
Noom Raintgen die ginch sluypen
Ging cruypen in sijn hol
En sijn kop liep als een Tol,
En om gien smart te voen in 't hart
Dronck hy staech sijn buyckge vol.

12.

De Boeren Raintgen histen
De Honden oppet lijf,
Die Raintgen vaer bepisten

51 *Rent:* inkomsten.
53 *Gans duysent sackrement:* bastaardvloek (*gans* vervormd uit Gods).
54 *schent* voor de conjunctief: schende. Latere lezing: *Reintje 't spit in d'asse went*.
56 *elent:* bijvorm van: ellende, ramp.
57 *knap* (Noord-Hollands): vlug.
59 *mijn ierst heerschap:* mij eerst tot burgemeester.
60 *Belgu* (*g*-spelling voor *j*-klank): baljuw.
61 *op een nu:* dadelik.
63 *Wat:* als men hierachter een uitroepteken denkt, behoeft het niet vervangen te worden door de latere lezing *wangt*; *ang:* bang.
65 *Guit:* schavuit.
68 *ekruyt:* heengebracht.

Om 't eelements bedrijf[81]
Raintgen claechdent aen sijn Wijf,
Vaer jy hebt schult, draecht met ghedult
Sayse al dit ongherijff.

13.

Iy Boeren neemt exempel
En wachtge voor de Vos,
En sit hem op sijn tempel[87]
En jaecht de schalck in 't Bos
Is hy swart of is hy ros,
Ghelooft hem niet, die 't Dorp verriet[90]
Stoot den dief sijn tanden los.

81 *eelements:* vervloekt, schandelik.
87 *tempel:* lijf (vgl. tabernakel in dezelfde zin).
90 *verriet:* in 't ongeluk stortte.

Rommel-pot Vant Hane-kot[aant. aant.*]

Om te kauwe veur begyne-koeck:
En te neurie lijck hangsje hangebroeck.

Op, wel op mijn soete Marten,[vs. 1]
Helpt my neurien suyver knecht[2]
Wangt jy kraeckt de neuties recht,[3]
En ick ken ongs Haneparten:[4]
Deunt met my, hoe haet en nijt[5]
Coppens vroomicheyt verbijt.[6]
Coppen corts quam wt de kempen,[7]
Veur de Spanjers hier evlucht,
Doen hy dorpen en gehucht,
En het boerevolck sach dempen,[10]
Doen de krijch het langt liep af,
En aen Coppen paspoort gaf.[12]
Alle Hanen die ontfinghen
Broeder Coppen in het veen[14]

* Van 1627. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 370 mM., br. 182 mM.; de tekst in 3 kolommen met Gotiese letter). *Unger: Bibliographie, nr. 153*.
Een *Rommelpot* is een primitief muziekinstrument, bestaande uit een pot, overspannen met een blaas, waardoor een rietje gestoken is. Door dit met de vochtige hand te wrijven ontstaat een eentonig brommend geluid. De rommelpotspeler begeleidt een of meer straatzangers, die langs de deuren geld ophalen, vooral op vastenavond. Op de gedachte van een strijd in het *Hane-kot* is Vondel gekomen, doordat de uitgesloten predikant Hanekop heette en zijn tegenstander Trigland bijgenaamd werd ‘'t Kalkoense haantje’. Bovendien vervormde men Arminianen wel tot ‘arme hanen’. 't Gedicht is geschreven in Noord-Hollands dialect.
Om te kauwe veur begyne-koeck staat ongeveer gelijk met: om voor zoete koek op te eten, d.w.z. het onaangename stilzwijgend en gelaten te dragen (vgl. ‘iets voor suiker en banket opkauwen’ *Ned. Wdb.*). Begyne-koeck evenals Begyne-rijst: bijzondere spijzen, die op het Begijnhof bereid werden.
Het lied van *Hangsje hangebroeck* moet een bekend wijsje geweest zijn. Mogelik is bedoeld Bredero's lied ‘Een oudt Bestevaertje met een jong Meysjen’ (deel III, 229), waarin Hansje hangebroek voorkomt.

vs. 1 *wel op:* wel aan; *soete Marten:* mijn lieve Marten, nl. Marten Jansz. Brandt, boekverkoper bij de Nieuwe Kerk, in ‘De Gereformeerde Catechismus’, rechtzinnig uitgever van de werken der Contraremonstrantse predikanten. Deze tegenstander wordt door de rommelpotspeler geprest om een liedje te zingen ter bespotting van zijn geestverwanten (vgl. vs. 199).
2 *suyver knecht:* mooie jongen.
3 Jij weet het fijne van de zaak (*de noot kraken:* door het uiterlike tot de kern doordringen). Waarschijnlik ook woordspeling met *noot:* muzieknoot: Jij kunt zo voortreffelik zingen.
4 *ongs Haneparten:* de streken van onze predikanten. Voor *s* en *t* (*d*) hoorde men in Amsterdams dialekt geen *n* maar *ng* (vgl. langt, vs. 11, wongder, vs. 16, enz.).
5 *deunen,* evenals het voorafgaande *neurien:* zingen.
6 *vroomicheyt:* rechtschapenheid; *Coppens vr.:* de rechtschapen Hanekop; *verbijten:* doodbijten, ten verderve voeren.
7 *corts:* kort gelegen; *wt de kempen:* uit Brabant; Hanekop was uit Breda gekomen (zie vs. 24).
10 *dempen:* onderdrukken.
12 *paspoort geven:* noodzaken om heen te gaan.
14 *in het veen:* in Amstelland.

Broederlijck, en soo het scheen,
Warent wongder soete dinghen,
Maer het suerde haest int vat,[17]
Duren is een moye stadt.[18]
'Twas laet Koppen mit ongs waken[19]
En te boom gaen binnen 'theck[20]
Als een speulnoot songder vleck,
Koppen slangen kent en draecken,[22]
En hy krayde vroech en spa
Op de tooren van Breda.
Oogentroost hadt gien behagen[25]
In broer Koppens murge-sanck,[26]
Broeders riep hy, ic wort kranck,
Ach jy selt het jou beklagen
Soo broer Koppen mit syn klock[29]
Luyen blijft op ongse stock.[30]
Oogentroost die huylde tranen:
Was het niet een soete gril[32]
Van die malle Cocodril?[33]
Maer ten holp niet, alle hanen,
Alle boeren met heur stem,[34-35]
Croonden Koppen, en 'thadt klem.[36]
Broeder Koppen, trouwe wachter,
Krayde, eer de Sonne blonck,
Dat het deur de Veenen klonck,
Alle krayers lagen achter,[40]
Elck die scheen int krayen schor:
Doen begonner een geknor.
'tHaentje dickkop vande Mase,[43]
Lest estiert nae Gravesangt,
Huylebalck in Amsterlangt

17 *haest:* weldra. De stemming veranderde, werd ‘suer’ in plaats van ‘soet’.
18 *Duren:* bekende woordspeling met de stadsnaam: pendant van ‘'t kan verkeren’.
19 *'Twas:* Men zei (vgl. vs. 151); *mit ongs waken:* nl. voor de rechte leer.
20 *boom:* de lat waarop de hoenders te ruste gaan (vgl. vs. 215); nadruk op *binnen:* laat hij zich bij òns aansluiten.
22 *slangen en draecken:* als gifverspreidende dieren symbolen voor de ketterijen.
25 *Oogentroost:* Karel Leenarts (Leendertze), een medicus, ijverig voorstander van de kerkelike partij, en daarom in 1629 uit Amsterdam verbannen. Hij heette ‘in de wandeling Doctor Oogentroost’ (A.).
26 *murge-sanck:* het eerste gekraai, dus: zijn eerste prediking, in verband met vs. 35-36 wel zijn proefpreek.
29 *klock:* krachtig stemgeluid.
30 *ongse stock* nl. in ons kippenhok.
32 *een soete gril:* een aardige inval.
33 *Cocodril:* krokodil. Deze dokter woonde in een huis waar de krokodil uithing (A.), maar de bedoeling zal ook wel zijn dat hij slechts krokodilletranen huilde.
34-35 *alle hanen, alle boeren:* de kerkeraad, die zich vóór Koppen uitsprak, hem ‘croonden’, d.w.z. beriep.
36 *'t hadt klem:* de zaak werd in hun geest beslist.
40 *lagen achter:* moesten voor hem onderdoen.
43 Adrianus Smout, in 1613 bij besluit van de Staten van Holland uit Rotterdam naar 's Gravezande gebannen, ‘daer hij door bidden en smeeken zijne herstellinge te Amsterdam zocht te bewerken’ (A.).

Schelde, ben ick dan een dwaese[46]
Stocknar in het Hanevelt,[47]
Dat mijn poortklock niet en gelt?[48]
Durf ic krayen op een keuninck,
Op de Haen die sit in top
Mit een kroontjen op sen kop,
In syn groote Haneweuning,[50-52]
Ba! wat meenje goede lien[53]
Dat ick Coppen sel ontsien?
Ick sel Coppen moeyte brouwen,
En syn ongenayde rock[56]
Scheuren in het hoender hock,
'kSel hem veur een ketter schouwen,[58]
'Klijt niet by mijn reusel-smout
Dat syn strongt verkeert in gout.[59-60]
Fyat riep 'tkalkoensse Haentje,
Dat soo bloost om syne kam,
En de jonghens nae de Dam
Op leert trecken met een vaentje,
Of nae 'tbrouwers Haentje, dat
Hem bestoven sach vant nat.[61-6666]
Het geviel dat grauwe geusen[67]
Wonnen 'thuys te Monckelbaen,
Daer Heer hopman Swart vooraen[69]
Trock met sinte Stevens reusen,[70]

46 *Schelde:* schold.
47 *Stocknar:* botterik. Woordspeling met *stock* in vs. 30.
48 *poortklock* (vlg. vs. 29): eig. de klok bij de stadspoort.
50-52 Dit slaat op de preek die Smout bij een biddag in de Nieuwe Kerk gehouden had tegen Lodewijk XIV, die de gereformeerde religie verdrukte, en tegen onze Staten, die hem met schepen hielpen tegen La Rochelle; *Haen* en *Haneweuning* heeft betrekking op de Galliese haan (Lat. *gallus* = haan).
53 *Ba!:* wel.
56 *ongenayde rock:* vgl. de noot bij Dl. 2, blz. 62, vs. 153: ‘Gy maekt schriftuurs rok nadeloos’.
58 *schouwen veur:* schuwen als.
59-60 Ik duld het niet dat zijn afschuwelike prediking zo hoog gewaardeerd wordt; *reusel-smout* gesmolten varkensvet. In *smout* schuilt natuurlik een woordspeling met zijn naam.
61-66 *'tkalkoensse Haentje:* ‘Jacobus Triglandius, om sijn root en opdrachtig aengezicht zoo genaemt’ (A.); 65 *'tbrouwers Haentje:* ‘Pieter Evertze Hulst, brouwer in 't Haentje by de nieuwe markt, had nevens eenen zijner bekenden den predikant Triglant dronken langs straet zien stootvoeten, ende tegen iemant gezegt, dat hij Triglant op stroôbeenen hadt zien gaen: dit voortgepraet quam Triglant ter ooren, die eenige maelen op den predikstoel vele betuigingen daer tegen gedaen heeft, en t'evens het graeuw en de jongens tegen den brouwer aengehist en opgereuit’. (A.). (Over de valsheid van deze beschuldiging vergelijke men H.C. Diferee: *Vondel's Leven en Kunstontwikkeling,* blz. 152-vlg.); 64 *met een vaentje:* met een hele troep (*vaen:* een vendel schutters).
66 *bestoven:* dronken (van *bestuven:* door sterkedrank bedwelmen).
67 *grauwe geusen:* het grauw dat voor de ‘geuzen’, d.i. de Contraremonstranten, partij koos. Op Paasmaandag, 13 April 1626 werd een huis bij de Monkelbaanstoren, waar de Remonstranten zouden prediken, overvallen en geplunderd.
69 *hopman Swart,* oud-kapitein van de West-Indiese Compagnie, was een van de leiders.
70 *sinte Stevens reusen:* het grauw dat met stenen wierp, als eertijds bij de marteling van Sint Stephanus.

Doen de Damheer wel emant[71]

71 *de Damheer:* Nicolaas Hasselaer, majoor van 't stads krijgsvolk, die het gezag van de overheid, op de Dam zetelend, vertegenwoordigde. Twee van de aanvallers werden doodgeschoten, ‘die men daerna bevondt bekende gauwdieven te wezen’. (A.); *wel emant:* goed van manschappen voorzien.

Schoot twee dieven in het sandt.
Doe kreet trompman, by mijn trompen,[73]
By mijn fluyten, dat gaet wel,
Wat! nu ist ewonnen spel,
Nu de grauwegeusen pompen,[76]
En met giestich overlech[77]
Trecken over marct en brech.[78]
Corteboef die sat en lachten,[79]
En hy hilt syn buyckje vast,
Wel hoe dunckje van die quast?
croont syn muts mit haneschachten,[82]
Set die moerplaech, felle beul,
Op een bock of esels veul.
Maer het werck en bleef niet steken
Met het afebrooken huys,
Wangt kijck! Isrels hockgespuys[87]
Socht Gods martelaers te wreken,[88]
Sleepte 'tlijf veur Heeren deur,[89]
En las hockplaccaten veur.
Een ghequetste wert edraghen
In het Gasthuys van zijn broers,[92]
'Tveen was vol gekockeloers,[93]
'Thock niet anders dee als clagen,
Troost en wisse salicheyt
Was de siecke toe eseyt.[96]
Al de Haenen luyde baerden[97]
Dat hy was een moordenaer,[98]
Die hem teugen Christi schaer
Hadt estelt, mit roers en swaerden,
Die onnosel bloet vergoot,
Dat het hanehock verdroot.

73 *trompman:* Simon Verdoes, zo genoemd ‘omdat de vergulde Tromp (d.i. trompet) tot zijnent uithing’. (A.). Misschien ook omdat hij een grote mond opzette?
76 *pompen:* aan de pomp staan, d.i. zich inspannen.
77 *giestich:* vernuftig, slim bedacht.
78 *brech:* Noord-Hollands voor: brug.
79 *Corteboef:* opzettelike vervorming van de naam van Boudewijn Kortenhoef, de stads-secretaris, die onterfd werd omdat hij zijn moeder mishandeld had.
82 *haneschachten:* van een hoorndrager (bedrogen echtgenoot) werd gezegd dat hij met haneveren was versierd (vgl. Meinsma in *Taal en Letteren* IV, 211). Het plaatsen op een *bock* of *esels veul* (veulen) moet betekenen: aan de publieke bespotting prijs geven.
87 *Isrels hockgespuys:* het gelovige gepeupel, dat voor 't ‘hanehok’ partij koos.
88 *Gods martelaers:* bittere spot; alsof met de plundering Gods zaak gediend werd! Vandaar ook *hockplaccaten:* de bevelen, voortkomend uit het hanehok, dat de overheid de wet wilde voorschrijven.
89 Het lijk van de neergeschoten plunderaar werd gesleept voor de deur van burgemeester Van Nek en daarna van burgemeester Vlaming (A.).
92 *van:* door.
93 *'Tveen:* heel Amsterdam.
96 *de siecke* is de *ghequetste* van vs. 91. Een predikant vertroostte hem ‘daer mede, dat hy voor de pijn, die hij nu leedt, de eeuwige vreugde zekerlijk zou genieten’ (A.).
97 *baeren:* te keer gaan.
98 *hy:* nl. Hasselaer.

Ia sy kreeten, door ongs sporten[103]
Steecken duysent heure cop,
En versaen mit garst de crop,[105]
Wil nu jement ongs vercorten,
Wachtje veur 'tgeloovich schuym,
Die het hock heyt op syn duym.[108]
Haentje clopper creet op Coppen,[109]
Oock ebeeten als de rest,
Clopt die ketter uyt het nest,
Wie wil mit die morsvuyl soppen?[112]
Hy mach picken langs het velt
Die op ongse krijghtocht schelt.
Coppen liet dat onbesegelt[115]
Niet alleen, maer krayde stijf,[116]
O onkristelijck bedrijf![117]
Boosheyt, schelms, en ongeregelt,[118]
Lijtmen dat in deuse wijck?
Noyt en sach ick dierghelijck!
Coppen 'tgraeu kreech tot bedaren,
Elck toehoorder mercken mocht
Dat huysplongdren niet en docht,[123]
Waerom sy ehoorsaem waren
Coppen selden krayens moe,[125]
En zijn gunst nam daechlijckx toe.[126]
Haen kalkoen die kreet vol tooren,[127]
'k Sou jou met mijn pennen slaen[128]
Datje deuse vreemde Haen,
Deuse nuwelinck gaet hooren,
En jou ouwe krayers vliet,
Liet ickt om jou swackheyt niet.
Malkus quam oock aneloopen,[133]

103 *ongs sporten:* de tralies, nl. van het hok (de kerkelike gemeenschap).
105 En zoeken bij ons hun geestelik voedsel.
108 *Die* (meerv.) slaat terug op het kollektieve *schuym*; *op syn duym hebben:* in zijn macht hebben (de *duym* is de scharnier waar alles op draait).
109 *clopper:* Johannes Kloppenburg; ook wegens de woordspeling met *clopt* (vs. 111). De komma is te verplaatsen achter *creet*.
112 *morsvuyl:* vuilpoes. Het *Ned. Wdb.* (IX, 1152) kent voor dit woord alleen deze plaats; *soppen* heeft hier de algemene betekenis van voedsel nemen.
115 *onbesegelt laten:* geen instemming betuigen.
116 *stijf:* met kracht.
117 Hier volgen Coppen's woorden.
118 *schelms, en ongeregelt:* schelmachtig en tuchteloos (bepalingen bij *boosheyt*).
123 *docht:* deugde, behoorlik was.
125 Lees achter *Coppen* een komma.
126 *zijn gunst:* de gunstige stemming tegenover hem.
127 *Haen kalkoen:* Jacobus Trigland.
128 *jou* slaat op dat deel van de gemeente, dat Hanekop liever hoorde dan de ‘ouwe krayers’, maar die z.i. te zwak van begrip zijn om met oordeel des onderscheids te kiezen (vs. 132).
133 *Malkus:* ‘Warnar Ernst van Bassen, hier Malkus genaemt, om dat hij kruiken en kannen verkocht, die gelijk Malchus, slechts maer een oor hebben’ (A.). Deze verklaring in de Amersfoortse uitgave klinkt onwaarschijnlik. Een veel aannemeliker verklaring van deze bijnaam vindt men bij Vondel zelf (zie de noot in Dl. II, blz. 60, vs. 113).

Lombertshanen kreet hy waect,[134]
Siet wiet spul te grabbel maect?[135]
Coppen wint soo groote hoopen,
't Is edaen, so jy by gut
Coppens toeloop niet en schut.[138]
Stoot die Basiliscus buyten,[139]
Smoort hem in zijn eyghen gift,
Maect hem swart by mont en schrift[141]
Past het hock wel dicht te sluyten,[142]
want hy maect de vechters flauw,[143]
En het moedich geuse-grauw.
't Malle ventje dat sey, amen,[145]
Broeders dat geschie, 'tis tijt
Datmen Koppens kam afbijt,[147]
Rot en spant met kracht te samen,[148]
En elck Haen op Koppen pick,
Dat hy 't krayen laet van schrick.
'Twas gae voort, geveynsde ketter,
Packt jou voort, jy toovenaer,
Altijt tay, en selden gaer,[153]
Christen songder giest en letter,[154]
Wije deur, en ruyme poort,[155]
Siel-verleyer packt jou voort.
Koppen kon niet lange duren
In de bytebauwe kouw,[158]
Hier een steeck, en daer een douw:
Koppen most het duer besuren,
Arme Koppen die most gaen,
Wtepickt van elcke Haen!
Nu sit Coppen uyt esloten,
En eschoffelt uyt het kot,[164]
Viertien Hanen tot een spot,[165]

134 *Lombertshanen:* een mooi soort hanen, uit Lombardije afkomstig (vgl. twee plaatsen uit *Warande der Dieren,* Dl. 1, blz. 732, 745).
135 *te grabbel maecen:* vergooien, bederven.
138 *schutten:* tegenhouden.
139 *Basiliscus:* een fabelachtig giftig dier, door een padde uit een haanei gebroed (zie de afbeelding in *Warande der Dieren,* Dl. 1, blz. 524).
141 *by:* door.
142 *Past:* draagt zorg.
143 *flauw maecken:* doen verslappen.
145 *'t Malle ventje:* Jan Willemze Boogaert, oud-schepen der stad Amsterdam, ‘in de wandeling “malle Jan” geheten’ (A.).
147 *de kam af bijten:* spreekwoordelik voor: aanvallen, te schande maken (*Ned. Wdb.*, VII, 1046).
148 *samen* hoort zowel bij *rot* als bij *spant;* beide hier niet met onze ongunstige betekenis.
153 *tay:* uitgedroogd, niet mals.
154 *songder giest en letter:* die nòch naar de geest, nòch naar de letter de christelike voorschriften volgt.
155 *Wije deur,* nl. voor de ketterse leringen, en daarom een *siel-verleyer*.
158 *bytebauwe kouw* (samenstelling): kooi vol bullebakken; *bietebouw* is het Zuid-Nederlandse woord voor een boeman, een spookverschijning. In het *Ned. Wdb.* is *bytebauwe* hier ten onrechte als bijv. nw. opgevat.
164 *eschoffelt* van schoffelen (met de poten), dus wegtrappen.
165 *Viertien Hanen:* de veertien predikanten.

Hanen die met sporen stooten,

Hanen scherp van klau en beck,
Werveldrayers binnen 't heck.[168]
Toorenwachters wilt doch payen[169]
Koppens broeders meer en meer,
Maeckt, dat als sy Coppen weer
Smorgens lustich hooren krayen,
Elck een sing met blye toon,
Keuninck Coppen spant de kroon.
Toorenwachters liert de grepen[175]
kennen van de Hanewrock,
Want een krijter grayt int hock,[177]
Datmen jou wel licht sou schepen
In een lichter algelijck,[178-179]
En opsetten ande dijck.[180]
Ia het moerhock, om te baenen[181]
Ruymer wech tot Hierarchy,
Steeckt bedeckt na hockvoochdy,
Over vrye Frangse Hanen,[182-184]
Maer die krayen al op Wals,
Bestemoer jou kaert is vals.[186]
Toorenwachters keunie lubben[187]
Altemet een geyle Haen,
Seper 'tsel dan beeter gaen,
Slang vernuwt van self heur schubben,
Maer een Haen vernuwt syn se'en,[191]
Als hy fraytjes wordt besneen.[192]
Wangt het aertje van die schalcken
Is te byte bits, en fel[194]
In syn vroome buermans vel,
Over hum te huylebalcken,
Die hy straf mit spoore botst,[197]
Die hy martelt, nijpt, en trotst.

168 *Werveldrayer:* die het hek opent en sluit, de macht in handen heeft. Hier ongunstig: die de baas speelt (vgl. raddraaier).
169 *Toorenwachters:* de burgemeesters, ‘om dat hare kamer of vergaderplaats was in het torentje van 't oude stadtshuis’ (A.); *payen* (niet ongunstig): tot rust brengen.
175 *grepen:* streken.
177 *een krijter:* een schreeuwer, nl. Smout, die ‘wel dorst zeggen, dat men zulke slappe overheden met een schip nae de Volewijk behoorde te vaeren, om ze door een hennepe venster te leeren starrekijken’ (A.); *grayen* (ook gespeld *greien):* Noord-Hollands voor: schreeuwen, huilen.
178-179 *jou algelijck:* jullie allen te samen; *lichter:* schuit van geringe diepgang.
180 *opsetten ande dijck:* evenals nu figuurlik: aan de dijk zetten.
181 *het moerhock:* de Nederduits-Hervormde kerk.
182-184 Streeft er heimelik naar, gezag te krijgen over de Waalse predikanten, (de ‘Franse hanen’) die zich onafhankelik voelden.
186 Grootje, jij speelt geen eerlik spel!
187 *keunie:* kun je; *keunen* is Amsterdams-dialekties (vgl. vs. 208), evenals *seper* voor: zeker (vs. 189); *lubben:* besnijden.
191 *vernuwt syn se'en:* neemt andere, betere gewoonten aan.
192 *fraytjes:* netjes.
194 *byte:* Hollandse infinitief zonder *n*.
197 *straf:* heftig; *botsen* hier transitief: stoten.

Martebroer my dit holp singen,[199]

199 *Martebroer* (vgl. vs. 1) wordt *Heerooms veynster Aep* genoemd, omdat hij woonde ‘aen den ingang van de nieuwe Kerk, naest de kerkdeur’ (A.). Bovendien speelt Vondel met de naam Marten, in de fabel voor een aap gebruikt (Bergsma): zie *Warande der Dieren* (Dl. 1, blz. 677); *Heeroom* (pastoor) is uit de Katholieke tijd van Amsterdam overgebleven en overgedragen op de predikant, die in vs. 202 met het Duitse woord *farheer* (Pfarrer) genoemd wordt.

Marten Heerooms veynster Aep,
Die staech ruyct aent haentje paep
En op farheers trom kan springen,[202]
Marten die het al gelooft,[203]
En de spijcker raeckt op 't hooft.[204]
  Wil elck Haen op Heeren krayen,
Lijt dan dat mijn Rommelpot
Deunt en speult vant Haenekot:
keun jy beytlen, ick kan drayen,[208]
Ben jy huppels, ick ben sprincx,[209]
So jy dwars drijft, ick drijf slincx.
  Reyntje betert oock jou wegen,[211]
Of jy krijcht al mee een beurt,
Elck is op de schalck esteurt:[213]
Vos langt Coppen jouwen segen,[214]
Dat hy weeran gae te boom,[215]
En voor niements picken schroom.
  Malle vent ic quyt mach schellen,[217]
Want hy sel van ancxt bekackt,
In een siepton dicht epackt[219]
Zijnen brootkurf scheep bestellen,[220]
En met 'tierste schip van hier
Lubbert hieten tot Algier.[222]
  Hanen, kakel ick te woortrijck?
Is hier ergent wat emist?[224]
Deynckt dit malt een kamerist,[225]
In het reederijckers Noortwijck,
Of de camer van Schiedam,
Om het hock te maken tam.[228]

202 *op farheers trom springen:* naar zijn pijpen dansen.
203 *die het al gelooft:* die zo rechtzinnig is, of, spottend: die zo goedgelovig is.
204 En die het bij het rechte eind heeft (ironies bedoeld).
208 *beytlen:* buitelen. De tweeklank in dit woord heeft wel anders geklonken dan onze *ei*. Men vindt nl. ook de spelling met *eui* en *eu*.
209 *huppels-sprincx:* geneigd tot huppelen, tot springen. Evenzeer synoniem als het volgende *dwars* en *slincx* (verkeerd).
211 *Reyntje:* Reynier Paeuw (vgl. het Sprookje van Reintje de Vos).
213 *esteurt:* verstoord.
214 *langen:* toereiken, geven.
215 *weeran:* wederom; *te boom* (zie bij vs. 20).
217 *Malle vent* (vgl. vs. 145); *quyt schellen* (assimilatie uit: *schelden*)*:* verder met rust laten.
219 *siepton:* hierin schuilt een hatelikheid, omdat Bogaert, die zeepzieder was, ‘zijne zeeptonnen tegen de keure te klein hadt laten maken’ (A.).
220 *brootkurf:* schertsend-platte uitdrukking voor: gat, achterste (*Ned. Wdb.* III, 1569); *scheep* (uit *tscheep*) *bestellen:* inschepen.
222 De bekende voornaam *Lubbert* bevat een woordspeling met *lubben* (vs. 187), dus: in Algiers bevorderd worden tot eunuuch.
224 Heb ik ergens misgetast.
225 Denk dan maar dat het een grappenmakerij is van een of andere dorpsrederijker.
228 *tam maken:* een toontje lager doen zingen.

Veur een slot dan gasthuys Peter,[229]
Soo ick vraech jou ouwe Haen,
Als hy siet dit geckspul aen,
Makent jonge Hanen beter,[232]
Als het ouwe hock veur heen?[233]
'kWedt hy 'thooft schudt, en krayt neen.

Jn D'MATER SALEM door Jrenaeum Philalethium, by Adelaert Waermont.*

229 *gasthuys Peter:* 'het beeld van St. Pieter, dat boven op het pakhuis van St. Pieters Gasthuis was gestelt' (A.), hier met de 'ouwe haen', waarmee hij afgebeeld wordt wegens het bekende verhaal van de verlochening, als vertegenwoordiger van het oude Katholieke Amsterdam.

232 de *jonge Hanen* zijn de rechtzinnige predikanten die nu op hun beurt aan kettervervolging doen.

233 *het ouwe hock:* de Katholieke kerk.

* Waarom de gefingeerde drukkerij *D'Mater Salem* heet, is mij niet geheel duidelik. *Salem* betekent: vrede, en is ook de verkorting van Jerusalem. Men zou kunnen denken aan *Galaten* 4, 26, waar het hemelse Jerusalem 'ons aller moeder' genoemd wordt. *Jrenaeus* = de vredelievende; *Philalethium:* waarheidsvriend.

I.V. Vondelens
Verovering van Grol,
door Frederick Henrick, Prince van Oranje.[aant.]

Noch sommiger gedichten op de selve stof.[*]
DEVS NOBIS HAEC OTIA FECIT.

T' Amsterdam,
Ghedruckt by *VVillem Iansz Blaeu*, op 't Water in den gulden Sonnewijser, M D C XXVII.

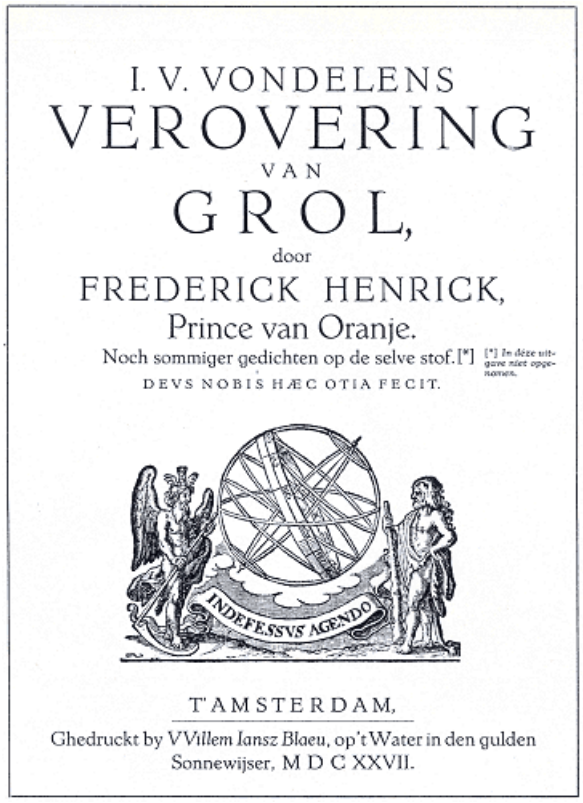
I. V. VONDELENS
VEROVERING
VAN
GROL,
door
FREDERICK HENRICK,
Prince van Oranje.
Noch sommiger gedichten op de selve stof.[*] [*] In déze uitgave niet opgenomen.
DEVS NOBIS HÆC OTIA FECIT.
INDEFESSVS AGENDO
T'AMSTERDAM,
Ghedruckt by VVillem Iansz Blaeu, op't Water in den gulden Sonnewijser, M D C XXVII.

[*] *In déze uitgave niet opgenomen.*

VAN 1627. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (T'Amsterdam, Ghedruckt by VVillem Iansz Blaeu, op 't Water in den gulden Sonnewijser), waarvan de titel hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 155*. Blz. 1-23 worden ingenomen door Vondel's gedicht, blz. 24-36 door ‘Sommiger gedichten voor en op Grol gemaeckt’.

Klinckdicht.[aant.]

Philips had korts ghedroomt, hy sou heel Holland dwingen,[vs. 1]
En Zeeland op een' sprong: maer Henrick veel te gaeu,[2]
En 'tminste niet verschrickt voor Spaensche tigerklaeu,[3]
Bestond, met maght en moed, de stad van Grol t'omringen.[4]
De posten inder ijl met dese tijding gingen
Na Spanjen: d'avondvorst riep eerst, dat luyd te blaeu:[6]
Maer seker onderricht, besweeck hy en werd flaeu,[7]
En sprack: verlies ick Grol, adieu mijn graefschap Lingen.
Terwijl was Spinola om geld belaên te hoof:[9]
Hy leende't hier op borg, en daer op goed geloof;[10]
Maer al vergeefs helaes! hy bleef een ydel hoper:
Want doen Philippes socht na Phlippen in sijn' kas,[12]
Bevond hy dat sijn' munt van stof verandert was,
Het goud in lood verkeert, het silvergeld in koper.[13-14]

vs. 1 *korts:* kort geleden.
2 *op een' sprong:* door een plotselinge aanval (reeds Mnl.).
3 *'tminste niet:* volstrekt niet.
4 *Bestond:* ondernam; *met maght en moed:* staande allitterererende uitdrukking (zie een plaats uit Streuvels in *Ned. Wdb. IX,* 70).
6 *d'avondvorst:* de vorst van het Westen, nl. de koning van Spanje (vgl. vss. 71 en 128: de *Dwingeland van 't West*)*; dat luyd te blaeu:* dat zijn maar loze geruchten (*blauw* = beuzelachtig, ijdel, *Ned. Wdb.* II, 2795).
7 *werd flaeu:* verloor de moed.
9 *om geld belaên:* verlegen om geld (vgl. vs. 685).
10 *borg:* borgtocht; *op goed geloof:* op krediet.
12 *Philippes:* met verzwakte slotsilbe; overgangsvorm naar Philips (vgl. *Phlippes* in vs. 229); *Phlippen:* muntstukken met de beeltenis van de koning, Philipsdaalders.
13-14 Vergelijk vs. 225-235 van het volgende gedicht.

*

Aen de vrye Nederlanden.[aant.]

Doen Cacus berghgedroght, en vee en menschenschaecker,
En boer en burgerplaegh, en vier en vonckenbraecker,
Voor Hercles voeten lagh, verwonnen in sijn' rots;
Liep al het Tybervolck den soon des Dondergods
Met lofsang te ghemoet, en d'Aventijnsche landen
Hem eerden met autaer, en pleghtige offerhanden,
Met bekren, facklen, en ghewijden populier;[vs. 1-7]
En prenten sijnen Naem, die Thebe maeckt so fier,[8]
Op goud en marmor niet alleen, maer in een harte
Dat, vol erkentenis, den heyland hunner smarte[10]
Tot aen de starren droegh: maer wat voor offerwijn
En eer bereyd uw' siel, ghy volcken die den Rijn,
En Wael, en Ysselstroom uwe ackeren siet schuuren?
Wat eere reedge toe, met alle uw' bondgebuuren,[14]
Voor Welhems dappren soon, die heldere heldenbaeck?
Die 't land niet heeft gheveeght van ondier, reus, of draeck;[16]
Maer't landbederflijck Grol van 's Dwingelands besetting;[17]
Die beeck en beemden, met de giftige besmetting
Haers adems t'onbruyck maeckte, en doodlijck quijnen dee,[19]
Op ackers en in steên, de menschen en het vee.
Komt heerlijckheen, verknocht met gravenbanden, myter,[21]
En Hartoghscepter, komt, ick heffe, met mijn' cyter,
Aldus de reyen aen, en ga de schaeren voor:
Volght hand aen hand, en gheeft myne oorloogsmaet ghehoor.[24]

* TEKSTKRITIEK: vs. 4, de oude uitgave heeft achter *Tybervolck* een komma.

vs. 1-7 Cacus was een vuurspuwende reus, die een hol van de Aventijnse berg (waar later Rome gebouwd werd) bewoonde en de omstreken moordend en brandend afstroopte. Hij ontstal de ossen van Geryon aan Hercules, die hem daarop met zijn knods doodde. Ter gedachtenis aan dit feit werd het altaar Ara Maxima opgericht, waar de omwonenden aan Hercules vele dankoffers brachten.

8 *die Thebe maeckt so fier:* omdat Hercules daar geboren was.

10 *heyland:* genezer.

14 *toereeden:* bereiden; *bondgebuuren:* bondgenoten uit naburige streken.

16 *gheveeght:* gezuiverd.

17 *landbederflijck:* verderf verspreidend over het land. Van Grol uit deed het Spaanse garnizoen strooptochten.

19 *Haers adems:* allegoriese voorstelling van Grol als giftige draak.

21 Vondel denkt hier aan de Hollandse graven (of het graafschap Zutfen), het bisdom Utrecht en het hertogdom Gelre; *myter:* bisschopsmuts, blijkens het rijm op *cyter* met *ie*-klank.

24 *oorloogsmaet:* de maat van mijn krijgszang, die voor de feestelik gestemde Nederlanden de toon aangeeft.

I.V. Vondelens
Verovering Van Grol, door Frederick Henrick, Prince van Oranje.

Ick sing den legertoght des Princen van Oranjen,[vs. 1]
Die 't heyr van Spinola, en all' de maght van Spanjen
Met sijn' slaghordens tarte, in het bestoven velt,
En Dulcken de stadt Grol deed' ruymen met gewelt.[4]
Ghy die van 'shemels troon d'oorlogen hier om lege[5]
Bestiert, en onsen held vereerde met de zege,
Daer al't vereenighd land uw' heyl'gen naem om looft,
En danckbaer lauweriert des overwinners hoofd;[8]
Gheley mijn' sangheldin, die goddelijck verbolgen,[9]
Verruct word, om den krijgh in't harrenasch te volgen,[10]
En oogh in 't seyl te slaen, voor 't algemeene best,
Hier na den Berghschen graef, daer na d'omringde vest.[12]
En ghy, ô FREDERICK! die fier en trots te paerde[13]
Voor Hollands vrydom vecht, en yvert met den swaerde;[14]
En 'tvolck, dat hier geschoolt krielt als een byenswarm,[15]
Verdadight door Gods kracht, en uwen ys'ren arm;
Indienghe t'een'ger tijd, van 's lands bekommeringen

vs. 1 De aanhef herinnert aan het klassieke epos (Virgilius). Als christelik dichter roept Vondel niet de Muze aan, maar God (vs. 5) om geleide voor zijn ‘sangheldin’, de verpersoonliking van zijn poëzie.
4 *Dulcken:* Matthijs Dulcken was de bejaarde, ervaren krijgsman, die aan het hoofd stond van de bezetting.
5 *om lege:* hier beneden, op aarde.
8 *lauwerieren:* met lauweren bekransen.
9 *goddelijck verbolgen:* in heilige toorn ontstoken, nl. op de Spanjaarden. Frederik wordt immers gesteund door ‘Gods kracht’ (vs. 16).
10 *Verruct:* vervoerd, meegesleept. De dichter stelt het voor, alsof zijn Muze zich wapent om in de voorste gelederen de strijd van nabij gade te slaan en dus met volle kennis van zaken hem te inspireren. Zij doet dat ten bate van het algemeen belang (*'t algemeene best*).
12 *den Berghschen graef:* Hendrik, Graaf van den Berg, volle neef van Frederik Hendrik, maar strijdend in Spaanse dienst. Hij deed een vergeefse poging om Grol te ontzetten; *na:* naar. Bij de omwerking in Vondel's latere periode regelmatig door *naer* vervangen, ter onderscheiding van het tijdbepalende *na*.
13 *paerde, swaerde:* oude datief-vormen, die Vondel bij voorkeur gebruikt.
14 *vrydom:* vrijheid.
15 *geschoolt krielt* samengestroomd dooreen woelt.

En sorregen ontlast, mijn ruw gedicht hoort singen;[18]
Soo oordeel heusch van hem, die door uw' deughd gewinckt,[19]
Geen' leydstar kent, als 't licht dat op uw' helmtop blinckt.[20]
De kansse (zedert dat de Witte bergh voor Prage
Verstreckte een treurtoonneel van Bemens nederlage,[21-22]
En dat de Bayervorst, uytvoerder vanden nood,[23]
Stads eene zyde won, doen d'andre zyde vlood)
Scheen heel end' al ghekeert. de jongst gekroonde koning
Werd balling, met den hoofdhandhavren sijner krooning:[26]
En Gabor, die een' wijl 't Bucquoysche leger stuyt,[27]
Most Presburgh, en op 't lest gansch Hongaryen uyt.
De Vorsten vielen af, en soenden 's Keysers tooren:[29]
Elck swoer by Ferdinand: de Palts die ging verlooren.[30]
De koning Christiaen hiel 't ros noch by den toom,[31]
En sloot Tilli den pas van Elve en Wezerstroom.[32]
Self Maurits sagh sijn' kroon ontluystert van twee steden;[33]
En, sweetende om 't ontset van d'een', was overleden;[34]
Sijn' broeder ruymende in de lang bekleede plaets,[35]
Tot heyl der burgerye, en eere des soldaets.
Orangie was verheugd met desen nieuwen Heere:
En 't vrye Nederland, op sijn' ghevelde speere,[38]
En uytgetoge kling, het hoofd beurde in de lucht,
En schepte nieuwen moed, in tegenspoeds gerucht.[40]
De princelijcke vrucht des huwelijcx, en 't slechten[41]
Der Oldenzeesche wal, na'et kloeck en manlijck vechten,
Sagh 't vaderland, vol hoops, ghelyck een voorspel aen,[43]

18 *ruw:* onvolmaakt.
19 *heusch:* welwillend; *door uw' deughd gewinckt:* aangetrokken door uw dapperheid.
20 d.w.z. die al zijn verwachtingen gebouwd heeft op uw leiding.
21-22 Op de Witte Berg bij Praag werd Frederik V, keurvorst van de Palts, en sinds 1619 koning van Bohemen (*Bemen*), in 1620 verslagen door de verbonden Katholieke vorsten; *Verstreckte:* was.
23 *de Bayervorst:* Ferdinand II van Beieren, in 1623 door de keizer tot Keurvorst van Bohemen benoemd, hield een strafgericht over Praag, waarbij een groot deel der bevolking wegtrok; *uytvoerder vanden nood:* Van Lennep dacht bij *nood* aan het (nood)lot, maar waarschijnlik doelt V. op noodmaatregelen.
26 *hoofdhandhavren:* zijn voornaamste aanhangers.
27 *Gabor:* Bethlem-Gabor of Gabriël Bethlem, Protestants edelman uit Transsylvanië werd tot koning van Hongarije verheven. Een leger onder de Graaf van Bucquoi werd tegen hem afgezonden. Na dappere tegenstand moest hij eindelik om vrede smeken en zich onderwerpen.
29 *soenden 's Keysers tooren:* onderwierpen zich aan de vertoornde keizer.
30 Ferdinand II, Duits keizer.
31 Christiaan IV, koning van Denemarken bood nog weerstand tegen de optrekkende vijand.
32 *den pas sluiten:* de pas afsnijden.
33 Men denke hierbij aan een allegoriese ‘stedekroon’, als die van Frederik Hendrik, door Vondel in 1632 bezongen. Die kroon werd *ontluystert,* doordat *twee steden* n.l. Steenbergen en Breda bleven ontbreken.
34 *sweeten om:* zich inspannen tot.
35 inruimende voor zijn broeder.
38 *op sijn' ghevelde speere:* zodra hij de speer geveld en het zwaard getrokken had.
40 *in tegenspoeds gerucht:* te midden van (ondanks) de ongunstige tijdingen.
41 De geboorte van prins Willem (Mei 1626) en de inneming van Oldenzaal, kort daarna.
43 *voorspel:* voorspelling, gunstig voorteken.

Dat alles onder hem ten besten sou vergaen.[44]
'Twas duyster, en het hof na'et woelen overrompelt
Van vaeck, gerust lagh in vergetelheyd gedompelt;

44 *vergaen:* aflopen.

En vee en vogel sweegh in't midden van den nacht;
Door eenen diepen slaep betoovert en verkracht:[48]
Wanneer Prins HENRICK docht, dat voor sijn' bedste nader
En nader quam de geest van wylen sijnen Vader,
Met slependen gewade en tabberd van satyn:
Van wesen en gebaer, juyst in dien selven schijn[52]
Men van hem tuyght, dat hy na'et jongste middagheten
Van sijnen disch opstond, en, sonder yets te weten
Van laegen of bedrogh, trad buyten sijne sael.
Soon, sprack hy, waerde soon, verschrick niet voor mijn' tael.
Ick ben uw vader self: 'k ben Welhem, wiens gebeente
En asch noch waeckt om u, en over dees' gemeente:[58]
Schoon ofwe u sijn ontruckt door een' onrype dood;[59]
Doen 't wondenbloed besprengde, in voesters lieven schoot,
Vw' teere onnooselheyd, hierinne noch geluckigh,[61]
Dat haer begrijp 't verlies niet kon bekennen druckigh.[62]
Wat leghtghe log en traegh, verslenst, en slap van moed,[63]
En druckt de pluymen, soon? die passen op den hoed.[64]
Of seyde u oyt mijn' faem, of leerde u mijn' histori:
Dat ick dus heb geleyd de grondvest onser glori,[66]
Die sonder weerga bralt de gansche weereld door?[67]
Op op dan in't geweer, en volgh het heldenspoor
Van keys'ren, hartogen, van princen, en van graeven,
Die alle uyt ons geslaght steyl na de starren draven.[70]
Of sluytghe vrede met den wreeden avondvorst?[71]
Soo spreeckt hy, en ruckt op vergramt sijn' bloote borst,
En toont het gaepen van een' eeuwig bloende wonde,
En dwijnt voor 't sluymeroogh in 't duyster, voor de sponde.[74]
Maer 's Princen hevigheyd gaf voort den slaep de schop.[75]
Hy grypt na 's vaders schim, en vlieght vertoorent op,
En roept om wapenen, en daghvaert d'oorloogsbende.[77]
Sijn' gemaelin ontwaeckt, en't hof raeckt overende.[78]
Och, seydse, lief hoe is't? wat schiet u in den droom?[79]

48 *verkracht:* krachteloos gemaakt, overmeesterd.
52 *wesen en gebaer:* gelaatstrekken en optreden; *in dien selven schijn:* dezelfde indruk makende als.
58 *dees' gemeente:* dit volk.
59 *Schoon of:* ofschoon; *onrype:* ontijdige.
61 *hierinne:* in dit opzicht.
62 *haer* slaat terug op *onnooselheyd:* dat gij in uw onschuld nog geen besef hadt van het zware verlies (*druckigh* behoort bij *verlies*).
63 *verslenst:* verslapt (eig. verwelkt).
64 Woordspeling met *pluymen:* eerst het veren bed, en dan de helmbos.
66 Nadruk op *dus:* op die wijze.
67 *brallen:* pralen, schitteren.
70 *na de starren draven:* hoge roem verwerven (omhoog gaan); een bij Vondel geliefde hyperboliese uitdrukking.
71 Vgl. het voorafgaande Klinckdicht, vs. 6.
74 *dwijnt voor 't sluymeroogh:* verdwijnt voor de slapende prins.
75 *hevigheyd:* bewogenheid; *voort:* onmiddellik; *de schop geven:* verdrijven.
77 *daghvaerden:* oproepen.
78 *overende:* in beroering.
79 *schiet:* geschiedt, overkomt.

80 Wat spoock of u vervaert, die veyligh zyt van schroom?[80]

80 *veyligh van schroom:* onbevreesd.

Geen edelmoedigh paerd sich tweemael en laet nopen,[81]
Soo doet geen heldenhart; dat alles voor sich open
En niets gesloten siet. vergeefs wort aenghesocht
Door staeten, hy die self belust is tot den toght.[84]
Doch tot het Grolsch beleg wat traegh is te bewegen,[85]
Die wickt eer dat hy waeght. een' stercke stad gelegen
Vyf uuren van de grens, op 't vlack en ruyme, wien[87]
Des vyands ruyters staen van allesins t'ontsien:
Daer 't swaer en kostlijck valt om voorraed te bekomen:[89]
Daer nergens voordeel is van landweer of van stroomen:[90]
Dies sluyt hy 't ongeraen te wagen onsen staet[91]
Om 't voordeel eener stadt: sijn' broeder quam te baet[92]
Als hyse dwong, dat doen de Spaenjaerd had te stryen[93]
Met Fransche dapperheên, en Turck in Hongaryen:
Nu heeft de Vorst des Taegs op ons het oogh alleen.[95]
Self Maurits aengeport vond onlangs swaerigheên[96]
In dees' belegering, en streeck hier over 't oordeel,[97]
Dat hy sijn erf Breda sou winnen met meer voordeel.[98]
Noch kan sich Welhems soon niet van ghebeên ontslaen:[99]
Wie Grol tot scha gedijt die houden 'er op aen:[100]
Dat 's vyands krijgsvolck klaeght oproerigh om betaeling,[101]
En 't flaeu Madril meer tijds behoeft tot ademhaling:[102]
Dat, soo het brengen dar de benden in het veld,[103]
Elck muyten sal om 't seerst, om 't achterstalligh geld,
'Theeft schijn van reên, doch 't kan de Vorst niet heel vernoegen,[105]
In 't overwegen, of de saecken av'rechts sloegen[106]
Tot quetsing van het land: sy smeecken even graegh,[107]

81 *edelmoedigh:* van edel ras; *nopen:* aansporen.
84 *staeten:* hier de Staten Generaal, zijn lastgevers.
85 *wat traegh is te bewegen:* is niet gemakkelik over te halen. Bij de omwerking verduidelikte V. deze plaats, door te schrijven: *zich langsaem laet bewegen*.
87 *'t vlack en ruyme:* in het vlakke, open veld; *wien* (Datief) slaat terug op *stad;* voor wie de vijandelike aanvallen van alle zijden (*allesins*) te duchten zijn.
89 *Daer:* waar; *kostlijck:* kostbaar.
90 *landweer:* verweer door de aard van het terrein of door aanwezigheid van rivieren.
91 *sluyt hy 't ongeraen:* oordeelt hij het ongeraden (*sluyt* = besluit).
92 Nadruk op *ééner; sijn' broeder* is Datief: voor Maurits was het een voordelige omstandigheid, dat.
93 *Als hyse dwong:* n.l. in 1597; de stad was in 1606 door Spinola heroverd.
95 Nu kan Philips zijn volle krachten tegen ons gebruiken.
96 *Self:* zelfs; *aengeport:* aangespoord; *onlangs:* voor enige jaren.
97 *streeck 't oordeel:* was van mening.
98 *sijn erf:* de Prins was Baron van Breda.
99 *niet van ghebeên ontslaen:* zich niet onttrekken aan de smeekbeden.
100 *Wie:* Datief plur.; *houden 'er op aen:* dringen er op aan.
101 De hoofdzin volgt in vs. 105.
102 *Madril:* Spaans volksaardige vorm van *Madrid*.
103 *dar:* durft.
105 *'Theeft schijn van reên:* dat schijnen geldige redenen om het te wagen.
106 *In 't overwegen of:* bij de overweging dat wellicht; *av'rechts sloegen:* verkeerd liepen.
107 *graegh:* vurig.

En smijten end'lijck hem geseglijck over staegh.[108]
Flucx slaet de trommel, men bevracht platboômde ponten
En schepen met geschut, met krijghtuygh, kruyt en lonten:
Men prest de ruytery en wagens over al,

108 *over staegh smijten* (zeemansterm): doen zwichten; *geseglijck:* gevolg gevende aan hun aandrang (eig. gehoorzamend).

*
En vlooten swanger van soldaten sonder tal.
Maes, Yssel, Wael, en Leck van witte seylen krielen:
De vlietgodinnen sijn verwondert om de kielen
En 't grimmelende volck, en onderschooren 't vlot,[115]
En duwen 't tegens stroom; begunstigende 't lot
Dat hun te beurte viel, die voor de vryheyd stryen,
En witte vlieten, die geen' swarte Spanjaerds lyen.[118]
Een' schansse leydt'er op de drooghte, 's Graevenwaerd
Gheheeten, daermen om van alle sijen vaert:
Hier vloeyt de Wael, en daer de Rijnstroom, neffens weyland
En ackers; en geklooft, bespoelt en schuurt het eyland,[122]
Daer Burgerhart wel eer, van koninglijcken struyck,[123]
Als hoofd van 't eedgespan, voor 't wettige gebruyck
Des gouden vrydoms, Roome in haeren schild dorst vaeren;[125]
Gesterckt met wapens, moed, en soete en soute baeren.
Dees' vesting streckt nu 't hoofd, waer op, soo woest en wild,[127]
De Dwingeland van 't west sijn' dreygementen spilt,[128]
En schuymbeckt, knarssetand, met poffen blaesen snorcken,[129]
Gelijck een everswijn, 't welck woed op boerevorcken[130]
Gansch ydel en vergeefs; wanneer 't alom benart
Den jongsten moordsteeck krijght, en voelt de dood in't hart.
Hier was 't bestemde veld, daer 's Princen maght versaemde,[133]
Met allen nooddruft, die tot soo een' togh betaemde.[134]
't Iaer neyghde sich ten oegst, de koorenayr die swol,[135]
Doen 't leger langs Brevoort trock schielijck op na Grol.
In Zutphens graeflyckheyd is dese stad gelegen,
Door Neerlands oorlogh in vermaertheyd opgestegen;
Om haer' gelegentheyd van Karel, d'eer van Gent,[139]
Wel eertijds waerd geschat, voor uytheemsch dreygement
En inbreuck, op de grens tot beuckelaer te strecken.[141]
De Slinck aen d'eene sij' gaet kruyd en oever lecken,[142]
En dobbeleert de graft. ses bollewercken, hoogh[143]
En log van aerde, met een nimmer sluym'rend' oogh,

* TEKSTKRITIEK: vs. 119, de oude uitgave heeft achter *drooghte* geen komma. - vs. 137 *gelegen,* de oude uitgave heeft *gelege*. - vs. 143 de oude uitgave heeft achter *bollewercken* geen komma.

115 *grimmelende:* wemelende; *onderschooren 't vlot:* ondersteunen de kiel.
118 *witte vlieten* (begunstigende): de bovengenoemde Nederlandse rivieren; *lyen:* dulden.
122 *geklooft:* gesplitst.
123 *Burgerhart:* vertaling van (Claudius) Civilis; *struyck:* stam, geslacht.
125 *in haeren schild vaeren:* aanvallen.
127 *streckt nu 't hoofd:* is de vooruitgeschoven post.
128 Zie bij vs. 6 van het voorafgaande Klinckdicht.
129 *poffen:* vgl. puffen; evenals *snorcken* gezegd van hevige ademstoten; figuurlik: bluffen, grootspreken.
130 *woeden op:* zich woedend richten tegen.
133 *bestemd:* aangewezen.
134 *nooddruft:* hier zowel krijgsvoorraad als levensmiddelen.
135 *oegst:* gesproken met *oe* en waarschijnlik zonder *g* (vgl. vs. 202).
139 *gelegentheyd:* gunstige ligging; *d'eer van Gent:* omdat Karel V daar geboren was.
141 *inbreuck:* vijandelike inval; *beuckelaer:* schild.
142 *De Slinck:* de Slinge, die ten Noorden om Groenlo heen slingert.
143 *dobbeleert:* verdubbelt d.i. dient als tweede gracht.

Der vesten veyligheyd vertrout is te behoeden;
Gelyck de* walscherm grimt ten tijde van vermoeden.[146]
De Stadvooghd, wien de wacht en toesicht was belast,[147]
Vol achterdenckens, had sijne oversten te gast,[148]
En toefdese soo spa, dat ree de starren daelden.[149]
De Rijnsche muscadel 't breyn geest gaf, daerse smaelden[150]
Op FREDERICK, noch jong in land en krygsbestier,
En die sich sengen sou quam hy te na by 't vier.
Om bet op eer en eed sijne hoplien te doen dencken,[153]
Deed Dulcken schuymens vol den grooten roomer schencken,[154]
Die Bacchus op sijn' feest sou voegen, daer de hand
Eens kunstenaers op had, met stift van diamant,
De wapenen gesneên van all' de koningkrijcken,[157]
Daer in triomf Philips mede is ghewoon te prijcken:
Den schild van Portugal, Castiljen, en Leon,
Siciljen, Murcia, Granade, en Arragon,
Met d'overige prael. Spitsbroeders wien de wallen[161]
(Soo spreeckt hy ongedeckt, sij luystren met hun allen)[162]
Vertrout sijn, die wel eer graef Maurits niet en kon
Verovren, doen sijn moed besweeck voor Mondragon,
Noch eens voor Spinola; ick maen uw' dapperheden[165]
Tot quyting uwer trou, want 't leyd my op de leden[166]
Dat Hollands leeu ons dreyght. sij morden met den mond,[167]
En wachten 't rustigh elck voor sich, wanneer terstond[168]
De Faem hun tyding brengt, op 't gieren haerer pennen,[169]
Hoe Staeten ruyters vast de stad met kracht berennen.[170]
De maeltijd is gesteurt, men scheydt'er, en elck past[171]
Te volgen, 'tgeen hem word van hoogere hand belast.
Doen nu het morgenrood, met toyen en blancketten[173]
Opheldernde, hun toont de vliegende kornetten,[174]

* *faulssebraye*

146 *walscherm:* in de kanttekening verklaard met ‘faulsse braye’: een uitstekend scherm bovenaan de wal(?); vgl. vs. 347; *grimt:* ziet grimmig; *ten tijde van vermoeden:* als men vermoedt dat de vijand nadert.
147 *belast:* opgedragen.
148 *achterdencken:* bezorgdheid.
149 *toeven:* onthalen; *ree:* reeds.
150 *'t breyn geest gaf:* gaf hun hersenen nieuwe geestkracht, scherpte hun geest. In de omgewerkte tekst: *Muskadel gaf 't brein de sporen*.
153 *bet:* beter, meer.
154 *roomer:* roemer, beker.
157 *wapenen:* wapens.
161 *Spitsbroeders:* krijgsmakkers.
162 *ongedeckt:* met ongedekten hoofde.
165 *ick maen uw' dapperheden:* u, dappere mannen.
166 *Tot quyting uwer trou:* om uw trouw te betonen; *'t leyd my op de leden:* ik heb een voorgevoel.
167 *morren:* mompelen.
168 *rustigh:* flink, strijdvaardig.
169 *op 't gieren haerer pennen:* in snelle vlucht. *Fama* werd in de Oudheid gevleugeld voorgesteld.
170 *vast:* ondertussen.
171 *past:* draagt zorg.
173 Verpersoonliking van de rozenrode Morgenstond (Aurora), naar klassiek model.
174 *Opheldernde:* licht verspreidende; *kornetten:* ruiterbenden (*kornet* = standaard).

En dat de wachter niet dan krijgh en oorlogh kraeyt,[175]
'Tontvouwen vendel flucx ter hooge vest afwaeyt:
De krijgsraed gaet belaên in arbeyd, om met eere[177]
'Tbelegh te wederstaen, ten dienst van hunnen heere.

175 *En dat:* en als.
177 *belaên:* bezorgd; *in arbeyd gaen:* zich inspannen.

*
Maer 't volgsaem heyr genaeckt soo ras niet 'tvolck te paerd,
Of op 's veldheeren woord soo steeckt de schup in d'aerd:
Men sterckt sich tegens ramp van binnen en van buyten:
Men ryght den ommekreyts met schanssen en reduyten:[182]
Al 't leger word in drie hoofdlegers afgesneên:[183]
Men sluyt d'omringde stad als met drie nieuwe steên.
De Veldheer, Maerschalck Ernst, en d'Amirael der baeren[185]
Elck hunnen oord hier op 't sorgvuldigste bewaeren.[186]
Gelijck d'ervarenheyd beschrijft den Russen beer,[187]
Die, siende te gemoet het strenge winterweer,
Niet sloft, maer van den nood een schrander overweger,[189]
By tyde voorraed sleept van honigh in sijn leger:
Soo mede op 't overlegh des Princen nimmer moe,
Voert Zutphen dagh aen dagh hem allen nooddruft toe:
Het isser drock, de baen die roockt van wagenwielen:[193]
Dus sietmen in den herbst vernuftle mieren krielen,[194]
Die 't versch geplondert graen opleggen onder 't dack:[195]
Men schroomt hier wind nocht weer, nocht regens ongemack,
Die heele dagen druypt, en 't spoor verdrenckt door 't lecken,
En 't hygend ros ten buyck in't slick verbied te trecken.[198]
De ruyters mylen verre in't ronde maeyen 't voêr,
En segenen hun paerd door 'tvloecken van den boer.[200]
Waer dolheyds lemmer blinckt, daer moet 't ploegyser roesten[201]
De landman bout en saeyt, de krygslie komen 't oesten.[202]
Maer d'Inquisiti barst terwijle dit gebeurt
Met kracht ten afgrond uyt, daer 't aerdrijck voor haer scheurt,[203-204]
'Twanschapenste gedroght, geen' duyvels uytgesondert,[205]
Geweckt door 't grof geschut daer FREDERICK me dondert:
Sij komt in onsen nacht, uyt d'eeuwge duisternis
('Thayr rijst te bergh, my gruwt) soo gruwelijck als s'is,

* TEKSTKRITIEK: vs. 179, de oude uitgave heeft achter *paerd* een punt; evenzo in vs. 197 achter *lecken*. - vs. 208, de oude uitgave heeft achter *bergh* en *s'is* geen komma's.

182 *Men ryght den ommekreyts:* men maakt een kring; *reduyten* (Frans *reduit*)*:* kleine vestingwerken.

183 *afgesneên:* gesplitst.

185 *Maerschalck Ernst:* Ernst Casimir, stadhouder van Friesland; *d'Amirael der baeren:* Graaf Willem van Nassau, Admiraal der Unie, natuurlike zoon van prins Maurits; *Amirael* (in oorsprong verwant met *emir* = heerser) is de oudere vorm van admiraal; de toevoeging *der baeren* is dus niet zo vreemd.

186 *bewaeren:* bezet houden, beschermen.

187 Gelijk men, op grond van waarneming (ervaring), meedeelt omtrent; *Russen* (adj.): Russies.

189 *sloffen:* traag zijn.

193 *roockt:* stuift.

194 *herbst:* germanisme, later vervangen door *herfst; vernuftel:* vernuftig.

195 *opleggen:* opslaan, opbergen.

198 *ten buyck in't slick* is tussen komma's te plaatsen; *verbied:* verhindert.

200 Wat verwensingen van de boer uitlokt, strekt hun paard tot zegen.

201 *dolheyd:* de oorlogswoede.

202 *oesten:* oogsten (vgl. vs. 135).

203-204 *barst uyt ten afgrond:* breekt los uit de onderwereld. De Inquisitie, verpersoonlikt, wordt hier als een duivels monster voorgesteld.

205 *geen' duyvels uytgesondert:* wanschapener zelfs dan de duivels.

De vierde suster van de doodse Rasernyen,[209]
Die swanger gaet van moord, en snoodste schelmeryen:

209 *Rasernyen:* de drie Furiën of wraakgodinnen; de Inquisitie treedt hier als vierde Furie op; *doods:* bleek, bloedeloos.

*
Gifmengster, stokebrand, die strick en stroppen draeyt:[211]
Bloedvrienden ophist, krijgh en vyandschappen saeyt,[212]
Onnoosle brandmerckt, en verheerlijckt den verrader.[213]
De susters haeten haer; self Luycifer de vader
Begrimtse van ter sij': op 't backes kleeft een' korst
Van etter en vuyl bloed: de pruyck is vuyl bemorst[216]
Van swarte slangen, die vocht uytslaen en beschimmelen;
Men hoortse biesen, en men sietse yslijck grimmelen:[218]
Een moorshuyd levend afgestroopt haer' middel kleed:
Een wolfs en beereklaeu druckt d'aerde, waerse treed:
De vuysten klaeuwen sijn in bloed geverwt; soo vatse
Een' menschenongeltoorts al brandend: sij bekladse,[222]
Sij sweytse gins en hier, het vet bedruypt het stof:[223]
Ontsinnigh staptse soo na Brussel in het hof.[224]
D'Albaensche Kardinael Toledo, min geslepen
Op 't kerckelijck, maer bet op weereldlijcke greepen,[225-226]
Hier droomde onrustigh dat, daer d'avondstar opklaert,[227]
De goude en silvere eeu in koper was veraerd:[228]
Dat Phlippes, uytgeput door woeckeraers en paepen[229]
En oorlogen, het goud om geld benood most schraepen[230]
Van sijnen scepterstock, en 't dierbaerst van de kroon
Te pande setten, en met bedelschat sijn' troon[232]
In Neerland stutten, daer hy ruyters nocht soldaeten
Moght bruycken, tegens 't heyr der t'saemgespanne Staeten;[234]
Beducht voor muyten en gestijft met luttel moeds.
In desen droom verschijnt die gruwel voor sijn' koets:[236]
Hy sietse in't end, en spreeckt dus tot haere ongenade:[237]
Wel kettervlegel wel, ghy komt verwacht, maer spade,[238]

* TEKSTKRITIEK: vs. 220 heeft de drukfout: *beeereklaeu*.
211 *stokebrand:* hier wel letterlik op te vatten: die brandstapels aansteekt.
212 Bloedverwanten tegen elkaar ophitst; *hissen* is de oudere vorm van *hitsen*.
213 *den verrader:* die de ketters aanbrengt bij de Inquisitie.
216 *pruyck:* haardos, die bij de Furiën bestaat uit slangen, volgens de voorstelling van de Ouden.
218 *biesen:* sissen (vgl. *Geboortklock,* vs. 242); *grimmelen:* door elkaar woelen.
222 *menschenongeltoorts:* fakkel van mensenvet; *bekladden:* besmeuren.
223 *sweyen:* zwaaien (*ei* heeft in het Amsterdams van de 17e eeuw meestal de klankwaarde van *ai*); vgl. vs. 245.
224 *Ontsinnigh:* zinneloos, buiten zich zelf van woede.
225-226 *D'Albaensche Kardinael Toledo:* Ferdinand, aartsbisschop van Toledo, broeder van de koning; *geslepen op:* gespitst op; *bet:* meer; *greepen:* listen.
227 *daer d'avondstar opklaert:* in het Westelik gelegen Spanje.
228 *veraerd:* ontaard. Schertsend wordt de tijd waarin Filips nog over goud en zilver kon beschikken ‘de goude en silvere eeu’ genoemd.
229 *paepen:* geesteliken, die geld vroegen voor kerkelike doeleinden.
230 *om geld benood:* nodig om munt te slaan.
232 *bedelschat:* geld bij onderdanen bijeengebedeld.
234 *Moght bruycken:* kon gebruiken, tot zijn beschikking had.
236 *die gruwel:* die afgrijselike verschijning; *koets:* legerstede.
237 *haere ongenade:* hier als titel bedoeld.
238 *kettervlegel:* die op de ketters los slaat.

Monarchenpyler, slot en sorgh van't heylighdom,[239]
'Tis tyd en meer dan tijd, eer 'tword onveyligh, om

239 *Monarchenpyler:* steunpilaar van de vorsten; *'t heylighdom:* de Kerk; dus: die de Kerk beveiligt en bewaakt.

T'ontwaecken in den nood. de graeven van Nassouwen
Te velde ons daegen met vlambraeckende kartouwen:[242]
Op Henricx harnasch barst d'alsloopende Fortuyn,[243]
Als siedend zeeschuym breeckt op steenrots en op duyn:
Wy suffen, en hy sweyt den schitterenden degen,[245]
En houd de stad van Grol, in 's konings spijt, belegen:[246]
Men troost ons post aen post op't geld van Genua:[247]
'Tverlangen d'uuren reckt, en och, wat volght 'er na?[248]
Zy antwoord: trouste soon van't fier ghemytert Roome,
En prat gekroont Madril, steeds overwellekoome[250]
By Phlippes en Vrbaen, ghy draeght met my den last[251]
Van't scheldende ongeduld, dat door dit marren wast:[252]
'K heb lang de tijding wech: op sacht gepluymde bedden[253]
Nocht gulde ledekant is onse saeck te redden
Met ydle suffery; van elders wacht geen geld,[255]
Maer tegens Neerlands maght de Nederlanden stelt
In overwight, op op, de benden help aen't steygeren,[256-257257]
Schaf middelen door dwang, en strafse die het weygeren:[258]
Men vorder tot ontset het heyr in volle krits:[259]
Aenvoerster sal ick sijn, en woeden voor in't spits.[260]
Vyt had sij, en verstack sich voorts in't schemerdoncker.[261]
De Kardinael rijst op, en noch by stargefloncker
Graef Henderick, d'Infante, en Spinola vergaert,
En sijn' bekomring hun op dese wijs verklaert:
Indien 't voornemen is den toom te laeten glyen,
En Hollands landvooghd, 't hoofd van alle ketteryen
En t'saemenrottingen, te kranssen met dese eer,
Dat hy vermeester, door gebreck van tegenweer,
Ons' dier verworve grens, en allersterckste steden,
Soo heeft Bourgonjen schier eene eeu te lang gestreden:

242 *kartouwen:* geschut.
243 *barst:* stuit af; *alsloopend* wordt de Fortuin genoemd, omdat niemand beveiligd is tegen haar wisseling.
245 *suffen:* verslappen, werkeloos zijn.
246 *in 's konings spijt:* tot verdriet van de koning; *belegen:* deelw. van *beliggen* = belegeren.
247 *Men troost ons op:* geeft ons hoop op.
248 *d'uuren reckt:* doet ons de tijd lang vallen.
250 *prat:* trots; *Madril:* vgl. vs. 102.
251 *Vrbaen:* de toenmalige paus.
252 *scheldende:* verwijtend, vol verwijten; *ongeduld:* het niet langer kunnen dulden; *marren:* dralen.
253 *'K heb wech:* ik heb reeds ontvangen.
255 *suffery:* werkeloosheid.
256-257 Zoek tegenover de macht van de opstandige Nederlandse gewesten de steun van de overige Nederlanden, die er tegen op wegen.
257 *steygeren:* optrekken.
258 *middelen:* geldmiddelen en manschappen.
259 *vorderen:* oproepen; *in volle krits:* volledig, geheel en al (eig. in volle omvang; *Ned. Wdb.* VIII, 296).
260 *voor in 't spits:* in de voorhoede.
261 *Vyt had sij:* hier eindigde zij.

Men draegh hem liever op 't gespouwen Nederland,[271]
Eer hy een stuck geschuts voor slot of vesting plant;
Eer hy weêr 't platte land om Brussel blaecke en brande;

271 Men late hem dan de macht over het uiteengescheurde Nederland. Spottend spreekt hij over het ‘gespouwen’ Nederland, in plaats van de ‘Verenigde nederlanden’, volgens de opstandelingen.

Soo pronckt hy met min roems, en ons beklad min schande:[274]
Maer sijtghe eenmoedigh tot het tegendeel gesint,[275]
En 't lesschen deser vlamme, eer sij meer krachts gewint,[276]
En slaet in Vlaenderens en Brabants hooge daecken;
Soo red sijn' Majesteyt in dit verloop der saecken:
Perst boer en edelman en burger, dat elck schaf[279]
Hetgeen de nood vereyscht, op peen van hooghste straf.[280]
Hier tegens de Marquis: 't valt lichter aen te raeden[281]
Dan uyt te voeren, en op 's vollecx neck te laeden
Een' last te lastigh voor hun rammelend gebeent,[283]
En dien de geestlijckheyd noyt dulde: de gemeent[284]
Heeft u te dancken, dat de dorpen staen verlaeten,
De beste steden doods, daer 't gras begroeyt de straeten:
Dit wintghe, wanghe blaest den katholycken vorst[287]
Soo reuckeloos in't oor, dat hy den handel schorst,[288]
De stroomen sluyt, en uw gesegh soo veel doet gelden,[289]
Datwe all' met ondanck ons vergeefs daer tegens stelden:[290]
Soo woudghe'r oock me door (want eer en was geen' rust)[291]
Doen 't leger over ys besloegh de Veluwkust;[292]
Doen staecktghe na het hart van Hollands fieren leeu al,
En Aernhem kreegh een' bres van uw' gewrongen sneeubal.[294]
De Berghsche graef die loegh, soo kittelde hem 't verwijt:[295]
Dies 't Spaensch gemoed te meer, door d'Italiaensche spijt,[296]
Tot barstens toe verkropt, werp voncken op door d'oogen;[297]
En had d'Aertshartogin niet tusschen tween gevlogen,[298]
De Genuees waar ree geteeckent met der vuyst;[299]

274 *beklad:* bezoedelt. Nadruk op *hy* en *ons*.
275 *eenmoedigh:* eendrachtig.
276 *lesschen:* en tot het blussen.
279 *Perst:* dwingt.
280 *op peen van:* op straffe van.
281 *de Marquis:* Spinola.
283 *lastigh:* drukkend; *voor hun rammelend gebeent:* voor hun uitgehongerde lichamen (vgl. *Roskam*, vs. 38).
284 *dulde:* zou dulden.
287 *wan:* wanneer.
288 *schorst:* stil doet staan.
289 *gesegh:* bevel, gezag.
290 *met ondanck:* onwillig.
291 Zo wildet ge ook te werk gaan.
292 *besloegh:* bezette (*Ned. Wdb.* II, 2021). Dit geschiedde in 1624 onder de graaf Van den Berg, die gebruik maakte van de strenge winter. De 18de Febr. rukte hij op naar Arnhem, door Maurits versterkt, maar na een paar schoten gelost te hebben trok hij af; het was ‘maar een bravade ende om te toonen dat hij meester in 't velt was’. (Aitzema I, 269-271).
294 *bres* kan in het Zuid-Ned. betekenen: een afgevallen brok, b.v. van sneeuw (*Ned. Wdb.* III, 1301).
295 *kittelde:* streelde.
296 *spijt:* wrok.
297 *Tot barstens toe verkropt:* nauweliks meer in te houden; *werp:* wierp (oude verl. tijd).
298 *tusschen tween gevlogen:* ijlings tussenbeiden gekomen.
299 *geteeckent met der vuyst:* zou een stevige vuistslag gekregen hebben.

Want paepenyver is in't raedslaen onbesuyst:[300]
Maer 't slaen gemist, ontbrack 't den wraeclust aen geen vloecken:[301]
Dat hy haere hoogheyd na haer aensicht wist te doecken:[302]
Dat d'oorloogskosten verre opwoegen sijn' tropheen:[303]
Dat hy een vreemdling was in Spanjen, die alleen

300 *raedslaen:* beraadslagen. Woordspeling met het volgende *slaen; onbesuyst* betekent zowel ongemanierd als: doldriftig.
301 *'t slaen gemist:* absolute constructie, evenals in vs. 310: *'t volck betaelt*.
302 *na haer aensicht doecken:* naar de mond praten (*Ned. Wdb.* III, 2691), een betekenis die overgaat in: misleiden (*na* = naar.
303 *opwoegen:* in gewicht, in waarde overtreffen; dat zijn overwinningen zoveel geld niet waard waren.

Sijn eer bevordrend dar den ingeboren tergen,[305]
Een bloodaerd, onlangs noch met schand gejaeght van Bergen,
En duysend dingen meer van diergelycke stof.
Vrou Isabel hier op: genoegh, dit luyd te grof,[308]
De tijd wat anders eyscht als lasteren en kyven,
Munt salmen slaen, en 't volck betaelt het heyr beschrijven:[310]
Maer wie van beyden voert 't gelichte krijghsvolck aen?
Ambrosius, die, daer hy sich mistrout te gaen,[312]
Graef Henrick gaerne send, op mislijckheyd van hopen,[313]
Schoof desen last op hem, die sich misschien liet nopen[314]
Door eeuwigh wrockend leet, ontfangen t' Erkelens;[315]
Of hy 't den Prins weer moght inschencken na sijn' wensch.[316]
Maer eer Castiljen deed de ruyterbenden draeven,
Lagh ondertusschen 't heyr der Staeten vast begraeven,[318]
En 't werck, dat onlangs noch ontworpen was en leegh,[319]
In't kort tot het besteck van sijn' volmaecktheyd steegh:[320]
Gelijck het beerjong ruw geworpen, door 't gekoester[321]
En 't licken, sijn' gestalt allencx toont aen sijn voester:
Het maecxsel doet sich op door ommetreck der leên:[323]
Nu kan men kop en rug en pooten onderscheên.
'Twiskunstige vernuft des wackren legerbouwers
Den Prins tot roem dijt, in't verwondren des beschouwers;[326]
Die nauwelijcx gelooft 't geen hy met oogen siet,
'T geweld dat soo geswint is opgehaelt uyt niet.[328]
Van buyten wel versorgt had eerst de stad te lyen,[329]
Die op drie oorden werd genaeckt met gaelderyen,[330]
En fel gemorselt met kartouwen en mortiers.[331]
Prins HENRICK schijnt een God in't blixemen des viers,
Die uyt den hoogen woed, tot heyl der heeren Staeten,
Met donderklooten, en bars barstende granaeten,[334]
Op poort, op toorenspits, en burgerhuysen, self[335]

305 *dar:* durft.
308 *Vrou Isabel:* aartshertogin Isabella; *dit luyd te grof:* zulke verwijten gaan de perken te buiten.
310 Nadat het krijgsvolk betaald is, het leger bijeenroepen.
312 *Ambrosius:* Spinola; *sich mistrout:* het zichzelf niet toevertrouwt.
313 *op mislijckheyd van hopen:* wegens de onzekerheid van de hoop, de kans (nl. op overwinning).
314 *nopen:* aansporen, aanvuren.
315 Graaf Hendrik van den Berg werd te Erkelens door zijn neef Frederik Hendrik gevangen gezet (vgl. *Geboortklock,* vs. 398-400).
316 *inschencken:* betaald zetten.
318 *vast begraeven:* stevig ingegraven, verschanst.
319 *werck:* de schanswerken; *leegh:* laag.
320 *besteck:* bepaald einddoel; *volmaecktheyd:* voltooiing.
321 Vgl. voor dit bekende volksgeloof de aanhef van Vondel's gedicht *Waterbel* (Dl. 2 blz. 814).
323 *maecxsel:* vorm; *doet sich op:* vertoont zich.
326 *Den Prins:* nl. als de legerplaatsbouwer.
328 *'T geweld:* de machtige schans; *opgehaelt:* opgetrokken, te voorschijn geroepen.
329 *Van buyten wel versorgt* (versterkt) behoort bij *de stad*.
330 *gaelderyen:* onderaardse loopgraven.
331 *gemorselt:* stukgeschoten; *mortier:* geschut in de vorm van een mortier of vijzel.
334 *donderklooten:* kanonskogels, doelende op de vergelijking met de dondergod Jupiter (vs. 339), in vs. 345 de *Vader* genoemd. Vgl. in vs. 352 *kloot* tegenover *koegel* (geweerskogel).
335 *self:* zelfs.

Op 't heyligh kloosterdack, en kerckelijck gewelf;

Dat honden jancken en half doode menschen huylen,
En sich versteken bang in kelders en in kuylen:
Gelijck wanneer Iupijn in't droefste van den nacht,[339]
Slaghregenwolcken breeckt, en wringt met volle kracht,
Op wederspannigh volck en hemelhooge sloten,[341]
Den schitterenden gloed; waer van met verw verschoten[342]
Het aerdrijck ziddert, en onsteltheyd maeckt gedwee[343]
En t' effens krimpen doet de sondaers en het vee.[344]
De Vader beuckt en breeckt bergtoppen, langs hoe grammer,[345]
En waer de brand opgaet, daer stijght tot hem het jammer.
De walscherm wil vergeefs het dempen van de gracht[347]
Beletten, 'twerreck spoeyt, al schietmen dagh en nacht.
De Veldheer is soldaet, hy onderkruypt de wallen,[349]
Daer in de gaeldery de dooden om hem vallen;
En ruyter daer musket noch slang sijn' moed vervaert,[351]
Schoon kloot en koegel huylt van onder 't briesschend paerd,
Of snort hem over 't hoofd: hy dar de buyen doorstaen.
De krijgslie volgen braefst, daer brave vorsten voorgaen.[354]
Ten lesten all' de maght des Ibers, opgeprest[355]
Van over Maes en Rijn, na'et Zutphensche gewest,
Komt legren in't gesicht van 's Princen legertenten:
Men sey graef Henrick had, met dolle dreygementen,
Gesworen voor 't autaer, daer hy den offer at,[359]
T'ontsetten door sijn' deughd d'omringde koningsstad,[360]
Al sou sijn graeuwe kop, van't lijf geklоncken, springen[361]
Fel over 't schittren heen der bloedverwantsche klingen.[362]
Met hem swoer 't Iersche bloed ons' neerlaegh voor altoos,[363]
En wat verbasterd is van Lelie en van Roos:[364]
Het Lotharinger volck, besloten van drie vlieten,[365]
En die tot laevenis het Rijnsche vocht genieten:[366]
De Zwitserlandsche bund, die 't Spaensche vendel swaeyt,[367]
En tegens ons gekant, met breede swaerden maeyt:

339 *droef:* donker.
341 *wederspannigh volck:* de Titanen die de Olympus bestormden.
342 *met verw verschoten:* verbleekt van schrik (*verw:* kleur).
343 *onsteltheyd:* verbijstering.
344 *de sondaers:* uit angst dat de oordeelsdag aangebroken is.
345 *langs hoe:* hoe langer hoe.
347 Hier keert Vondel, na de uitgewerkte vergelijking, tot het beleg terug; *De walscherm:* vgl. bij vs. 146.
349 *onderkruypt de wallen:* begeeft zich in de bovengenoemde loopgraven.
351 En hij is *ruyter; slang:* stuk geschut met lange loop.
354 *braefst:* het dapperst; *daer:* waar.
355 *de maght des Ibers:* de Spaanse troepen; *opgeprest:* opgekommandeerd, ontboden.
359 *den offer at:* communiceerde.
360 *deughd:* dapperheid.
361 *geklоncken:* geslagen (eig. voor een luid klinkende slag gebruikt).
362 *bloedverwantsche:* hij was immers verwant met de drie Staatse aanvoerders (zie bij vs. 12).
363 *'t Iersche bloed:* de Ierse huurtroepen.
364 Het uitschot van Frankrijk en Engeland (Schotland).
365 *drie vlieten:* Rijn, Moezel en Maas.
366 *het Rijnsche vocht:* Rijnwijn.
367 *bund:* (met Duitse *u*-klank): bondstaat.

En watter word bespoelt van Arno, van den Tiber:
De bitse Bourgonjon, met den gebraden Iber:[370]

370 *gebraden:* door de zon geroosterd.

*

De krabbende Krabat, voor duyvel uytgepickt,[371]
Wiens scharpe sabel hackt, wiens naere kreet verschrickt:[372]
De Gulicker die fier en trots sit in den sadel,
En meer op vroomheyd stoft, als onverdienden adel:[374]
En die uyt Napels, mild van tong en vreck van hart,
Ons vloecken, neffens den meyneedigen Lombard.[376]
De Prins heeft op de komst des Graeven niet geslaepen,
Maer waeckte nacht op nacht, en hiel sich staegh in wapen:
Self ging hy ronde doen, en lager als sijn staet,
Op sijne beurten sliep gelijck een slecht soldaet:
En Venus morgenstar, uyt 's hemels heldre plecken,
Met lust, by trommelslagh, den krijgsheld af sagh trecken,
Wanneer 't herboren licht bestreeck der bergen kruyn:
Daer sat hy rustigh op sijn' Amsterdamschen ruyn,[384]
Een klepper, nimmer moe van briesschen steygren krabbelen,
En afgerecht, om met 't hoefyser fel te grabbelen[386]
In Spaensche troepen, daer hy schrick en ruymte maeckt;[387]
Wanneer sijn meester, nu op 't strengste aen't woen geraeckt,
Pistolen los druckt, daer musket trompet nocht trommel[389]
Na wetten luystert, in het midden van't gedrommel[390]
Der duysenden, bestuwt van graeffelijcken krits,[391]
Al edel Nassaus bloed; van 's legers wachter Witz[392]
Des Vorsten oogh en hand, die staet na d'oude prijsen:[393]
Grenu, die t'Ysendijck gansch Vlaenderen doet ysen:
Van Lokren, die besorgt het tuygh des blixemspels:[395]
En voorts van Fransche, Britsche, en Schotsche kolonels;
All' borsten afgerecht op het slaghordensloopen,[397]
Op Amirantenjaght, op 't Donnenharnaschstroopen.[398]
Ick sieder Schmelsing woên, des krijgsraeds tong en pit,[399]
En Staeckenbroeck den toom, en Styrum het gebit,
En Bacx der ruytren spoor: Fama met Brederode,

* TEKSTKRITIEK: vs. 404, de komma na *Veer* ontbreekt in de oude uitgave.

371 *Krabat:* Kroaat; *voor duyvel uytgepickt:* uitgezocht wegens zijn duivelse aard.

372 *naere:* angstwekkende.

374 *vroomheyd:* dapperheid.

376 *Ons vloecken:* het bijbehorende onderwerp staat in vss. 364-375.

384 *rustigh:* kloekmoedig.

386 *grabbelen:* met de hoeven schrapen.

387 *In:* te midden van.

389 *los druckt:* afschiet.

390 *gedrommel:* krijgsgewoel.

391 *bestuwt:* omstuwd, omringd; *krits:* kring.

392 *Witz:* de Opperwachtmeester Jacob Witz.

393 *staet nae d'oude prijsen:* streeft naar krijgsroem, als van ouds.

395 *het tuygh des blixemspels:* het geschut.

397 *borsten:* flinke krijgers (eig. knapen); *slaghordensloopen:* het uiteenslaan van de vijandelike slagorde.

398 *Amirantenjaght:* mogelik doelende op de slag bij Nieuwpoort, waar de Amirant gevangen werd; *Donnen:* spotnaam voor de adellike Spanjaarden, wier naam begon met *Don*.

399 Nicolaas Schmelsing, Oostenrijks edelman, voorzitter van de krijgsraad; *tong:* woordvoerder; *pit:* de ziel. Verder worden er een reeks bevelhebbers opgesomd van verschillende nationaliteit. Met *Veer* (vs. 404) is bedoeld: Horatio Vere, die zich te Nieuwpoort onderscheidde.

Candale en Courtomé, met Harwood, nimmer bloode,
En Hauterive met sijn' macker Chastillon,
En Veer, der Britten helm, beschittert van de son:

Brock, Cissel, Hendersum, die lof voor leven kiesen,
En Eusum, Eisinga, beyde oorloogsvierge Vriesen.
Hier onder munt hy uyt met Errenst Cazimir,
Wan d'een voeght sijn' kornet by 's anderen banier,[408]
Als waer een tweede Mars ten sadel uytgewossen,[409]
Met harrenasch en helm, beswaeyt van vederbossen:
En twijffeltghe wie 't is, in't kluwenen van't stof,[411]
En midden in't gewoel, die van Bourgonjens hof
Gevreest word; merckt hem aen't veldteecken van oranjen,[413]
Geciert met gouden kant, en blaeuwe en silvre frangien;
Dat 's FREDRICK HENRICK self, der vromen burgh en wijck[415]
Die noch om 's grootvaers bloed, wrockt tegens Oostenrijck,[416]
En om sijn vaders moord op Spanjen is gebeten;
Beschermheer van 's lands recht, en 't ongekreuckt geweten.
Na dat de Bergsche graef nu Lingen heeft voorsien,[419]
Hy 't Staetenleger met sijn leger komt bespien,
En tracht vergeefs om ons den toevoer te beletten;
Mids 's Princen toeversicht doet Lochem sterck besetten;[422]
Dies van de Borckel hy sich nederslaet in't oost
Der stad, daer Cazimir sijn' wapens is getroost;[424]
En waermen vreest voor nood, daer spoeyt sich d'arbeyd dapper:[425]
Men delft en schanst, en set sich op sijn' aenkomst schrapper.[426]
Daer grimmen tegens een twee helden onser eeu,[427]
Als oude tiger grimt op jeughdelijcken leeu;
Wiens voordeel hy benijd, en heeft sijn' toorn geslepen,[429]
En scharp gebit gewet, om 's vyands opgegrepen,[430]
En versch bebloeden roof, uyt klem van krommen klaeu[431]
Te rucken met geweld: nu swelt hy paers, nu blaeu
Van gramschap; maer de staert des leeus begint te krullen,
De maen te rysen, en de muyl heel naer te brullen,[434]
Van uyt den schuylhoeck, daer hy 's tigers aenval wacht.
Soo grimde Amilcars soon op d'onverschrocke maght[436]
Van Scipio; die om Carthago te beleggen[437]

408 *Wan:* wanneer; *kornet:* standaard.
409 *uytgewossen:* opgerezen (letterlik: uitgegroeid uit het zadel).
411 *kluwenen:* dooreenwarrelen.
413 *merckt:* herkent.
415 *wijck:* toevlucht.
416 *grootvaer:* Keizer Adolf van Nassau.
419 *voorsien:* maatregelen genomen ter bescherming van L.
422 *Mids:* omdat; *toeversicht:* vooruitziende zorg.
424 *sijn' wapens is getroost:* vol vertrouwen is op zijn wapenen (*getroost sijn* = vol moed zijn).
425 *dapper:* snel.
426 *set sich schrapper:* compar. van zich schrap zetten: zich des te beter in staat van verdediging stellen.
427 *grimmen tegens een:* elkander grimmig aanzien (= *grimmen op*).
429 *voordeel:* slaat op de buit (vs. 431), die hem ontgaan is.
430 *opgegrepen:* opgeraapt, in zijn macht gekregen.
431 *roof:* prooi.
434 *naer:* angstwekkend.
436 *Amilcars soon:* Hannibal.
437 *beleggen:* belegeren.

Wel d'Africanen door d'Europers dar ontseggen,[438]

438 *dar ontseggen:* de oorlog durft laten verklaren.

En na een' swaren slagh, hem ruymen doet de stad,
Die Roome in sijn gemoed noch korts verslonden had.[440]
Een eycken bosch, gemengt met populier en elsen,
Streckt legerwaert, waer in de Satyrs, met omhelsen[442]
En snoepen besigh, sich versteken voor het licht,[443]
Min schoon voor hun als schaemt, die bloost in't aengesicht[444]
Der teere jonffren; die beknelt op 't onversienste[445]
Met traenen lyen, dat de Minne na verdienste,[446]
Haer' fiere spytigheen, den minnaers dick' betoont,[447]
Nu door verkrachten met een' lompen bocxvoet loont;[448]
Wiens adems stanck, wiens kin te scharp en borstelhayrigh,
Haer handelt t'onbeschoft, te ruw en onmewaerigh.[450]
Dit woud was van den Graef verkoren tot een' laegh,[451]
Om den belegeraer, als met een' storremvlaegh,
Van hier op 't onvermoedst by doncker aen te rannen;[453]
En 't scheen als of de nacht was met hem aengespannen,[454]
Op dat hy hebben moght in't vechten betre kans;
Vermids de maen ging schuyl, en alle starreglans
Gedooft was in haer kleed, en 't windeken de looveren[457]
En bladen ruysschen dede, om beter te betooveren[458]
Het opgesteken oor der schildwacht, op de punt[459]
Van 's legers hoorne, daer 't de list op heeft gemunt.[460]
Met dobble schaduw dan bedeckt daer aen komt ylen
De vyand, en bekruypt met schuppen spaên en bylen
Den legerwal, en ruckt de palissaden uyt,
En wacker hacktse om verr': mèt slaet de wacht geluyd,
En schiet en weckt alarm. een deel der sloffe knechten,[465]
Dit perreck toevertrout, noch ongereed tot vechten,[466]
Van vaeck beschoten, en door 't waecken afgeslooft,[467]
'T gevaer komt wecken eer het yemand schier gelooft:
De wackerste en de flucxste al verr' sijn in getal min,[469]

440 *in sijn gemoed:* in gedachten. Rome waande zich zeker van de overwinning.
442 *Streckt legerwaert*: strekt zich uit in de richting van de legerplaats.
443 *snoepen:* mingenot.
444 *Min schoon:* minder aantrekkelik. Zij zien liever de van schaamte blozende meisjes in het half duister, dan het volle daglicht.
445 *beknelt:* onverwachts stijf omarmd.
446 *Minne:* Amor.
447 *spytigheen:* preutsheid.
448 *bocxvoet:* Satyr, met bokspoten.
450 *handelt:* behandelt; *t'onbeschoft:* zeer lomp (*te:* zeer); *onmewaerigh:* zonder mededogen.
451 *laegh:* plaats waar men zich verdekt opstelt (vgl. hinderlaag).
453 *aanrannen:* overvallen.
454 *aenspannen met:* een verbond aangaan, bondgenoot zijn.
457 *haer kleed:* de wolken die de maan omsluierden.
458 *betooveren:* als door tovermacht alle waarneming te beletten.
459 *de schildwacht:* de wachtposten; die het oor spitsten.
460 *hoorne:* vleugel van de legerplaats.
465 *slof:* achteloos.
466 *Dit perreck toevertrout:* aangewezen om dit gedeelte te verdedigen (*dit perck* is dus Datief).
467 *Van vaeck beschoten:* slaapdronken.
469 *al verr' sijn in getal min:* zijn ver in de minderheid.

En staen soo haest niet schrap, de Spanjaerd heeft de wal in,[470]
En geeft van boven vier op d'onse by de gis.[471]

470 En kunnen zich niet zo spoedig schrap zetten.
471 *by de gis:* in 't wilde weg.

Schichtige vlam op vlam klieft dicke duysternis,
Met ysselijck gedreun van dreunende musketten,
Vermengt met veldgeschrey, gevolleght van trompetten
En trommels, dat selfs moed in bloode borsten send:
Soo jaeght een oogenblick al 't leger overend.[476]
De Schotten in den oord van Errenst, juyst in 't trecken,
Om op d'alarremplaets hunn' waecke te volstrecken,[478]
Op 't princelijck bevel, vernemende den nood,
Voort vliegen derwaert aen, en tarten selfs de dood.
De dolheyd woed om 't felst, en hier in 't eerst te konnen[481]
Den aenval wederstaen, is half de strijd gewonnen.
Een vendrigh, om den staet te redden in gevaer,
Die Samsons kracht noch voert in 't grijse en silvren hayr,
Tot Schotlands eeuwige eer, met klem van duym en vingeren
Beknelt de princevaen, en derfse rustigh slingeren[486]
Tot over s'vyands hoofd, die naer hem steeckt en schiet:
Hy hoort de kogels wel, maer hy en vruchtse niet,[488]
Of min als leeuwenmoed 't gehuyl der wreede wolven;
En houd hier stal, gelijck een' steenrots, tegens golven[490]
En storremwinden opgewassen hecht en vast,
Op 't bulderen der zee nocht drift nocht donder past.[492]
Een Bourgonjon van spijt schier bijt sijne eyge lip af:
Sijn' vuyst in 't vendel vlieght, maer scheurt 'er slechs een' slip af.
De Busseschieter van graef Errensts halve maen[495]
Ontwaeckt terwijl, en steeckt het logge koper aen;
Wiens buyck beswangert van salpeter, ysers, looden,
Baert blixems, donders, dreun, aerdbevingen, en dooden.
Geen AEtna, die den halfgebranden reuse parst,[499]
Met meer geschals en slaghs en tiers en onweers barst,[500]
En braeckt in d'ope lucht vier vlammen roock en voncken;
En tot vergrooting van sijne holen en speloncken,
Steenrotsen afgeruckt van rotsen met geweld
Ten Hemel wentelt, die de gloed tot assche smelt:
Geheel Trinacrien van schrick gedoodverwt davert.[505]
Self Iupiter die vraeght, wat aerdsch gebroed weer klavert[506]
Ten berreghstapel op, door blixemsucht vervoert,[507]

476 Nadruk op *één*.
478 *alarremplaets:* plaats waarheen de troep zich moet begeven bij het alarmsignaal; *hunn' waecke te volstrecken:* de wacht op zich te nemen.
481 *in 't eerst:* aanstonds.
486 *derf:* durft; *rustigh:* met kracht.
488 *vrucht:* vreest.
490 *stal houden:* stand houden.
492 *passen op:* geven om; *drift:* bui (*Ned. Wdb.* III, 3333).
495 *Busseschieter:* kanonnier; *halve maen:* halve-maan-vormige verschansing.
499 *parst:* drukt, rust op. Naar het volksgeloof had Jupiter de Etna op de reus Enceladus geplaatst. Zijn woelen en snuiven veroorzaakte de uitbarstingen.
500 *tier:* getier.
505 *Trinacrien:* Sicilië, het driekapen-eiland; *gedoodverwt:* doodsbleek.
506 *klaveren:* klauteren.
507 *door blixemsucht vervoert:* omdat de bestormende giganten, het ‘aerdsch gebroed’ (vs. 506), lust krijgen om zelf Jupiter's bliksemwapen te voeren.

Soo dick' Enceladus sijn' loove lenden roert.[508]
Des legers hoorne woed gelijck de stier te Londen;
Die nu den aenval der op hem geschonnene honden[510]
Op 't spits der hoornen vangt, en luchtich opwaert licht,
Soo datse al janckende, door eygen lijfs ghewight,
In't nederboffen, rugh en neck en beenen breecken.[513]
Mars woelt hier in sijn' Oogst, met houwen schieten steecken;[514]
De levende vervult al steeds des dooden plaets:[515]
De vyand storremt fel, al is't met luttel baets:
En langs hoe min; vermids door 't Princelijck beschicken[517]
Ons krijgslie langs hoe meer door bystand sich verdicken:
Ghelijckmen daer de vloed felst aenslaet swaerder dijckt.
Nu groeyt Prins HENRICX hart, Graef Henricx moed beswijct,
En aerselt boschwaert in, tot dat hy met sijn' krijgsraed[521]
Houd stal, daer 't woud een' ruymte omgroeyt met ruygte en rijs laet,
Die als een schoutoonneel besloten in de blaên,[523]
By naere schemering, ten zuyden in een' laen
Of dreve, wiens geboomt geplant staende op drie ryen,
'T oog met een vry gesicht laet weyen van ter sijen:
Van waer sij onvermoed (hier wesende versaemt,
Op 't raedslot van 't geen voort hunn' dapperheên betaemt)[527-528]
Een overyslijck spoock recht op hen aen sien stappen;
Is 't in't verschiet geen droes, soo sijn 't sijn' eygenschappen,[530]
Die yemand hem ontleende, om uyt te gaen voor mom.[531]
Elck veynst sijn' vrees, elck gaept, al t'saemen sijnse stom,[532]
Verwondert watter naeckt tot Gods of menschen lachter.[533]
Een' fackel sparckt van voor, en worpt haer' schaduwe achter[534]
Het gruwelbeeld; en eer de twijffel yets besluyt
Soo nadert het, en 't komt op d'Inquisiti uyt;[536]
Die volgens haer' beloft, om 't krijgsvolck aen te hissen,
Rampsaligh hollen loopt door droeve duysternissen:[538]
In't midden houdse stal, elck bid haer' godheyd aen,
Wiens keel, een' grove klock, aldus begint te slaen:[540]

508 *loof:* moe (Noord-Hollands).
510 *op hem geschonnen:* tegen hem opgehitst (van *schennen,* uit *schenden* ontstaan: (*Ned. Wdb.* XIV, 425).
513 *nederboffen:* neerploffen.
514 *sijn' Oogst:* hij maait de strijders weg.
515 *al steeds:* voortdurend.
517 *'t beschicken:* de maatregelen.
521 *aerselen:* terugtrekken.
523 *besloten in:* omsloten door.
527-528 *hier wesende versaemt, op 't raedslot:* absolute constructie: terwijl ze hier bijeenkwamen om te beraadslagen; *voort:* verder.
530 *droes:* duivel.
531 *ontlenen:* lenen; *voor mom:* vermomd (eig. gemaskerd).
532 *veynst:* ontveinst.
533 *lachter:* schande, schade.
534 *sparckt van voor:* werpt vonken, blikkert aan de voorzijde; *worpen:* Holl. vorm naast *werpen*.
536 *komt uyt op:* blijkt te zijn.
538 *droef:* somber.
540 *klock:* luid klinkende stem.

Hy weeft voor God en ons een' ydele verschooning,[541]
Die waent, men hebbe sich voor godsdienst en den Koning
Gequeten; neen gewis, wat meer word hier vereyscht:

541 Tracht vergeefs zich zelf voor God en ons te verontschuldigen.

Men is, doen 't stormen was op 't schoonste, weer gedeyst,[544]
En laet de stad in nood, gelijck haer' toorenvieren[545]
Getuygen; en ghy sult de kettersche banieren
Eer lang ter poorten in sien trecken, soo't ontset
'T belegen krijgsvolck in verlegenheyd niet red:[548]
Weshalleven ick u vermaen, mijn' lieve soonen,
Aen Roomsche myters, en aen Katholijcke kroonen
Verbonden door geloof, en dier gesworen eed,
Dat ghy u selve niet soo schandelijck vergeet.
'T verjaert op huyden, dat die hemelcier Marye,[553]
Die saelge moedermaeghd trad in haere heerschappye,
Daer sij met son en maen sneeusuyvre soolen schraeght,[555]
En Gode en Godes soone en Engelen behaeght,
Van derwaert sal sij ons den zegepalm door bidden
Verwerven van haer kind, en stercken ons in't midden
Van allerley gevaer, dus geeft mijn woord gehoor,
En ran den vyand aen met yver, dat 's u voor.[560]
Soo sprackse, en vloogh voor uyt: en teffens all' de slangen,
Die om haer hoofd beswalckt door een geslingert hangen,[562]
Sich rechten overend, en piepen, en de sucht[563]
Van't doodelijck vergif vergiftight all' de lucht.
Heer schut die Duyvelin! de pruyck lijckt een verbolgen[565]
En yslijck brullend meyr: all' d'overste die volgen[566]
Hunn' leydsvrou, die de voorst beklimt den legerwal,[567]
En geeft een' schreeu' op, dat de duyvels voort geschal[568]
Tot in den laeghsten boôm des afgronds sich ontsetten,[569]
En die 't geluyd verdooft van tromm'len en trompetten:
Al brandend smacktse soo haer' fackel in den troep
Der vyanden, en steeckt met overwinningroep
Een heldenhart tot in den boesem der soldaeten.
Hier vechtmen hand aen hand. de moord is uytgelaeten.[574]
De loopgraefwachters sien den oord van Cazimir
Gelijck in lichten brand, en golvend swavelvier:
Sy twijfflen of de slaep 's volcx kracht en sin betoovert,
Waer door de vyand ons te lichter hebb' verovert,
En branden algelijck te streven derwaert aen;[579]

544 *deysen:* Vlaamse vorm naast deinzen.
545 *toorenvieren:* lichten, als noodsignalen gehesen aan de toren.
548 *belegen:* belegerd.
553 *'T verjaart op huyden:* het is heden (15 Aug.) Maria Hemelvaart; *hemelcier:* die de hemel tot sieraad strekt.
555 Waar haar voeten, rein als sneeuw, rusten op zon en maan.
560 *aenrannen:* zie bij vs. 453; *dat 's u voor:* gewone 17de-eeuwse uitdrukking = ik ga u voor.
562 *beswalckt:* bezoedeld (eig. berookt).
563 *sucht:* uitademing.
565 *schutten:* tegenhouden.
566 *meyr:* zee.
567 *de voorst:* als de voorste, het eerst.
568 *geeft op:* stoot uit.
569 *sich ontsetten:* bang worden.
574 *hand aen hand:* handgemeen; *uytgelaeten:* alle perken te buiten gaande.
579 *branden:* nl. van verlangen; *streven:* optrekken.

Dat naulijcx d'overste dien yver wederstaen,[580]
Om 't ampt hun opgeleyd, hen trou te doen bekleeden.[581]
De stad leyd op haer' luym met waecken en gebeden;[582]
En wenscht vast, dat de schaer der vyanden doorboort,[583]
Sy haer' verlosser magh, door bly opgaende poort,[584]
Onthaelen met triomf, langs overslaende brugge,[585]
En den belegeraer, op omgekeerden rugge,[586]
In aftoght lachen uyt, met spot en schimpgekrijsch;
Gelijckse ons eertijds, al verbaest voor den Marquijs,[588]
Opbreecken sagh en vlien van zegerijcke vesten,
Doen soetelaer en tros den roof gedé ten besten.[590]
O bystersinnige hoop die in uw' sinnen viel![591]
Wanneer prins HENRICK wijckt, soo sal hy met sijn' siel
En leven wijcken, door het sissen der quetsuuren,[593]
Van koegel kling of spies ontfangen voor stads muuren,
En dese schandvlack reyn afwisschen met sijn bloed:
Heyduck, Krabat, nocht spoock nocht Spaenjaerd sal den moed[596]
Van Hollands fieren Leeu verslenssen sien nocht flaeuwen,[597]
Soo lang hy nagels rept aen sijn' scheursiecke klaeuwen,
En tanden in den muyl, van bloed begaet van ouds.[599]
Castiljen stoft te prat en ydel op veel gouds[600]
En silvers; oorloogsdeughd kan dwingelanden dwingen.[601]
Tyran laet Potozij, en alle uw' mijnen springen,[602]
En set uw' schatten vry al t'effens in de schael;[603]
De deughd veel swaerder weeght dan 't wightighste metael,
En hebtghe 't noyt gelooft, nu geeftse het u te voelen;
Daer vast op moordgeschrey, op klincken en krioelen,[606]
Op ysren, staelen, loôn, en kopren harnaschklanck,
Belloon haer' krijgslie voert ten reye sonder dwanck.[608]

580 *Dat:* zodat.
581 *'t ampt bekleeden:* de taak vervullen.
582 *leyd op haer' luym:* ligt op de loer.
583 *vast:* intussen; *de schaer der vyanden doorboort:* absolute constructie.
584 *opgaende:* zich openende.
585 *Onthaelen:* binnenhalen; *overslaende:* neergelaten.
586 *op omgekeerden rugge:* die de stad de rug toegekeerd heeft.
588 *verbaest:* in verbijstering. De komma achter *Marquijs* (= Spinola) kon beter achter *verbaest* staan. Indertijd had Maurits voor Spinola moeten wijken; *Marquijs* en *gekrijsch* zullen beide met *ie* gezegd zijn.
590 *gedé:* verleden tijd van gedijen; *ten besten gedijen:* ten goede komen; *den roof* (buit) is dus onderwerp.
591 Welk een dwaze hoop bezielt u!; *bystersinnigh:* eig. krankzinnig.
593 *sissen:* door het uitvloeiende bloed (vgl. vs. 610).
596 *Heyduck:* Hongaar; *Krabat:* zie bij vs. 371; *spoock:* geestverschijning of ongunstig voorteken.
597 *verslenssen:* verslappen (vgl. vs. 63).
599 *begaet:* deelw. van *begaden:* bezoedelen.
600 *prat:* trots.
601 *oorloogsdeughd:* oorlogsmoed.
602 *Potozij:* stad in Bolivia, met zilvermijnen.
603 *al t'effens:* alle tegelijk.
606 *vast:* voortdurend; *klincken:* zie bij vs. 361; *krioelen:* dooreen woelen.
608 *Belloon:* Romeinse krijgsgodin, zuster of vrouw van Mars; *ten reye:* ten dans, d.w.z. ten strijde.

De vuysten sijn verwart, wie sal de tweedraght temmen?
'T vergoten bloed dat sist en schuymt, en wil niet stremmen.
Dees heeft nu kans, nu die, nu kentmen naulijcx 't scheel.[611]

611 *'t scheel:* het onderscheid, nl. wie de winnende partij is.

D'aenvoerster endelijck, met schorre en heesche keel,
Haer' troepen maent te rugh, die al te noode wijcken,
En sleepen wagens me verlaên met versche lijcken.[614]
Prins HENDERICX trompet Graef Henrick schenct 't geley,[615]
En nood hem soo 't hem lust ten derdemael ten rey.
Hy komt den naesten nacht: de Veldheer sietmen rucken
In ernst na Errensts oord, met acht metaelen stucken,[618]
Met soo veel' wagenen van kruyd en lood vermast,[619]
En duysend muskettiers tot welkomst van sijn' gast;[620]
Die walleght van 't bancket, en om ons te doen schroomen,[621]
Hangt lonten op een rye al brandend in de boomen,
Recht of hy quam soo breed en weyts aentrecken; doch[623]
Flucx mercktmen, en belacht 't gevonden krijgsbedrogh.
De Satyrs al verlieft nieusgierigh 't lontvyer kussen,[625]
En sengen baerd en kin, in ste van brand te blussen,[626]
En vlieden janckend weer van pijne boschwaert in:
Hoe kort volgt smart den lust van reuckeloose min.
De Britsche gaeldery raeckt nu de punt van 't bolwerck.[629]
Men mijnt van wedersijds, men wroet gelijck de mol sterck.[630]
De walscherm springt in't end, door kracht van't monnicxkruyd:[631]
Het aerdrijck beeft en barst, en slaet een dof geluyd,
En mengelt lucht en aerde, en vlam en roock en dampen;
Die wellen opwaert, en beswalcken 's hemels lampen:[634]
Een dicke waessem drijft van onder uyt den grond,
En 't schijnt als of de Hel hier opent haeren mond.
De stad gaet schuyl, het oogh kan nauwelijcx bemercken
Gelijckenis van wal, van toornen, of van kercken.[638]
De son der overhand stond nu in haer' geboort,[639]
Iuyst onder aen de kim; maer 't lot, gelijck verstoort
En nijdigh, om ons' vreughd te matigen met evel,[641]
Dat heerlijck schijnssel wou vertoonen door een' nevel;
Dies sij 't, met 't leste lood, op Hollands Amirael[643]
Gemunt had: hy te na, met sijn' ooghappelstrael,[644]

614 *verlaên:* zwaar beladen.
615 *schenct 't geley:* begeleidt zijn aftocht.
618 *In ernst:* met ijver.
619 *vermast:* beladen.
620 *tot welkomst van sijn' gast:* om zijn gast (ironies voor: vijand) te begroeten.
621 *Die walleght van 't bancket:* die op zulk een onthaal niet gesteld is.
623 *breed en weyts:* in brede stoeten met machtig gevolg.
625 *'t lontvyer:* dat zij, nieuwsgierig, aan de bomen zien hangen.
626 *brand:* de liefdebrand.
629 *gaeldery:* zie bij vs. 330.
630 *de mol sterck:* de krachtige mol.
631 *monnicxkruyd:* buskruit, dat door een Duitse monnik uitgevonden zou zijn.
634 *wellen:* omhoog dringen.
638 *Gelijckenis van:* iets dat gelijkt op.
639 *overhand:* overwinning. De Prins was op het punt, de overwinning te behalen; de zon der overwinning begon zich te vertonen, maar was nog omfloerst (vs. 642).
641 *nijdigh:* afgunstig, nl. op onze voorspoed; *evel:* het slechte, leed.
643 *Amirael:* graaf Willem van Nassau.
644 *ooghappelstrael:* blik.

645 Besichtighde wat vry, op 't uyterste der loopgraef,[645]

645 *wat vry:* vermetel, gewaagd.

Daer flus Prins HENRICK stond, wat hem de mijn voor hoop gaef:[646]
Duyck, duyck, Nassausche bloem, duyck neer op uwen steel,[647]
Roept Venus naulijcx, of de Prins hoort 't beckeneel,
Beklaeghlijck ongheluck, helaes! van Willem kraecken:
Mèt geeft de Stad sich op; en op den vorst der daecken[650]
Schijnt d'overhand, gelijck een' son, die eerse sterft
Met purper en swart bloed haer' goude glanssen verft.
Vorst FREDERICK die worpt sijn hellemet ter aerde,[653]
En eert met dese klaght het heldenlijck na waerde:
Was't om dit noodlot dan, o Dochter Vander Nood![655]
Dat ick uw' Bruydegom most rucken uyt uw' schoot;
Daer ghy hem onderhielt, met uytgelese weelde:[657]
Daer hy u sijne siel, en ghy hem d'uwe deelde:
Daer ghy, met ketens van fijn goud en sacht albast,[659]
Hem strengelde aen't korael van uwen mond soo vast,
Als eertijds Andromaech haer' Hector hiel gegrepen,
Doen sy hem in den droom om Troiens vest sagh slepen:
Soo leg op my de schuld. Had eer hem lood of stael,
Doen op den Spaenschen boôm hy stal hiel by Reael,[664]
Getroffen verr' van my, soo soud 't my sachter treffen:
Doch graf nocht uytvaert sal uw' naem soo hoogh verheffen,
Manhafte Iongeling, als uw' manhaftigheyd,
Navolgeres der siel, die uyt het lichaem scheyd.[668]
Maer hoe, mijn' Kallioop, ghy had bykans vergeten[669]
Ons' treurende Princes, die t'elckens siet bekreten,
Wanneer de hemel schreyt, geduurende 't belegh.
De regen duchtse worpt veel hinders in den wegh,
Dien Hollands schermheer tot 's volcx zege pooght te baenen;
Weshalleven haer hart, haer edel, hart in traenen
Verdrenckt, soo dickmael 't land met plassen onder loopt.[675]
De liefde vreest eer 't swaerst, dan sij ten besten hoopt:
Indien het weêr bestaet een weynigh op te klaeren,[677]
Sy lijckt een herrefstson *bedruppelt* van de baeren,[678]
En 't rood, dat door het vocht van haere kaecken gloeyt,
Luyckt op als purper van een' roos met dau besproeyt.

646 *flus:* kort te voren.
647 *Nassausche bloem:* het puik van zijn stam; Venus houdt zich aan het beeld, door van de ‘steel’ te spreken.
650 *sich op geven:* zich overgeven; *vorst:* nok.
653 *worpt:* werpt (ook vs. 672); *hellemet:* helm.
655 Jonkvrouw Anna van der Nood was in April 1627 gehuwd met Willem van Nassau.
657 *onderhielt:* bezig hield, boeide.
659 Met uw blonde vlechten en zachte armen. Met zulke vergelijkingen (ook 't *korael*) sluit V. zich aan bij de precieuse mode-stijl van Hooft en zijn kring.
664 Vgl. *Geboortklock* vs. 855 (Dl. 1, blz. 799) en het *Klinckdicht op Lavrens Reael*, vs. 3-4 (Dl. 1, blz. 806).
668 *Navolgeres der siel:* die mèt de ziel onsterfelik is.
669 *Kallioop:* Kalliope is muze van de epiese poëzie.
675 *Verdrenckt:* verdrinkt.
677 *bestaet:* begint.
678 *van de baeren:* waarschijnlik denkt de dichter aan de in zee ondergaande herfstzon, in vochtige nevelen gehuld, maar *bedruppelt* blijft in dit verband vreemd.

*

Geen lachen lust haer, schoonse wat verquickt na'et quynen.[681]
Vindse yet behaeghelijcx, soo moetse sich verpynen:[682]
Sy reckt de tijdt, sij sucht, 't verlangen is te groot:[683]
Dan neemtse Willem eens op haeren swangren schoot,
En om den vader, die te velde leyd, beladen,[685]
Soo soeckt sij in den soon haer' minne te versaden,
En klaeght: onnoosel wicht, hoe luttel dencktghe het naer:[687]
Och die eens weten moght hoe 't met uw' vader waer:
'K heb jonge tyding, dan de jongste is niet geboren:[689]
Een bood ten achteren, en nimmermeer te voren:[690]
In oorloogh keert een' uur triomf in nederlaegh.[691]
Hoe saligh souse sijn die hem eens weder saegh,
Soo frisch en soo vol moeds, gelijck hy van my scheyde
Na'et kussen, doen mijn oogh en gunst sijn' koets geleyde,[694]
En omsagh duysendmael. myn uytverkoren held,
Wat isser menigh spits op uwe borst gevelt?
Wat isser schuts gelost? wat snorren 'er al looden,
Om u te leveren aen't koningkrijck der dooden?
Noch was mijn God uw schild, tot 's haeters ongeluck:[699]
Maer dat 's lands yver niet te reuckloos u verruck,[700]
En dieper in't gevaer, dan 't wel uw plicht voeght, dompel:
My dunckt al onder 't volck mort eenigh vremd gemompel.
Soo steentse, en d'oogen staen vol waters t'elckemael;
En door het vocht kristal blickt hier en daer een' strael[704]
Van't schemerend gesicht: ja satse in Venus wagen,[705]
Sy waer niet ongelijck die dochter Gods, om 't jagen[706]
Bekommert van Adoon: wie yeder ritslend blad[707]
Ten boesem uytparst: och doods muyl heeft hem gevat!
In dese parssing komt de blye bood geronnen;[709]
Lang leef de Prins, mevrou, de stad die is gewonnen.
Mèt gaen de schroeven los, daer 't hart mede is beknelt,
En alle droefheyd vlught, de blyschap wint het veld:
Sy valt op haere knien, en streckt, om God te loven,[713]

* TEKSTKRITIEK: vs. 681, de oude uitgave heeft achter dit vers geen leesteken.

681 *'t quynen:* haar moedeloosheid.
682 *sich verpynen:* zich geweld aandoen, zich dwingen tot het genot ervan.
683 *Sy reckt de tijdt:* voor haar gevoel lijkt de tijd eindeloos lang.
685 *beladen:* bekommerd.
687 *dencktghe het naer:* beseft ge het.
689 *dan:* maar; *de jongste:* de laatste tijding heeft mij nog niet bereikt.
690 *Een bood ten achteren:* steeds ben ik één tijding ten achteren, d.w.z. misschien is nu reeds iets gebeurd, waarvan het bericht mij nog te wachten staat.
691 Nadruk op *één; keert:* doet verkeren.
694 *oogh en gunst:* lief hebbend oog.
699 *haeter:* vijand.
700 *verrucken:* meeslepen.
704 *vocht* (adj.): vochtig; *blickt:* blinkt.
705 *schemerend gesicht:* schitterend oog.
706 *die dochter Gods:* Venus, verliefd op Adonis, en voor zijn lot bezorgd, toen hij op de everjacht was, die hem het leven zou kosten.
707 *wie* (Datief): ieder ritselend blad deed haar, in doodsangst, uitroepen.
709 *parssing:* druk, benauwdheid; *geronnen:* aangesneld.
713 *knien:* éénlettergrepig uit te spreken.

Haere handen en 't gemoed vol lofs aldus na boven.

*

God die mijn smeecken hoort van 'shemels hoogen troon,
En op den wagen van triomf ons set ten toon,
In't aensicht van de nijd, doorhackelt met quetsuuren,[717]
Ontfangen, doen sij Grols met wal omtrocke muuren[718]
T'ontsetten sich vermat: God, die op mijn' gebeên,
Dees' stad geschoncken hebt de vry vereende steên;[720]
De krijgslien en hun hoofd bewaert in 's oorloogs stormen;
Wat offer schencken wy uwe hoogheyd, die doch wormen[722]
En stof en assche sijn voor uwe maiesteyt?
Ontfang, voor wieroock, myrrhe, en goud, ons' danckbaerheyd,[724]
Die 't hart te kennen geeft met 't roeren van de lippen,
Bergh Hollands stuurman, heer, die driftigh tusschen klippen,[726]
De goedige gemeent na veylige haven stuurt,[727]
En Spanjens boosheyd tem soo lang uw' goedheyd duurt.[728]
Doen klonck de blyschap op met zegeklocken helder,
Vyt vruchtbre Betuwe, en het strijdbre land van Gelder,
Vyt Zutphen, Deventer, uyt Doesburgh, Kampen, Zwol,
En alle plecken; wie 't veroveren van Grol[732]
Tot rust streckt: Vries en Zeeu, en Stift en Holland schateren:[733]
Vlietnymphen haer' perruyck, ten vrygevochten wateren
Vytbeuren met haer' stem, en danssen op den vloed,
En Zephyr voert den Vorst dien zegegalm te moet:[736]
Keer Melcker, dien de schrick gejaeght heeft in de bossen:[737]
Besoeck uwe oude buurt: vermast met vet uwe ossen,[738]
In't vette Mastebroeck of Betuw sonder schroom,[739]
En drenck u weeligh vee aen Schmelsings Ysselstroom.[740]
Ghy mooght, gelijckghe pleeght, met Elsken veyligh slapen,
In haselaere schaeu, terwijl uw' macke schaepen[742]
Afscheeren 't Veluwgroen, gedost met witte wol:
Keer Melckerbuur, ay keer, Prins FREDERICK heeft Grol.
Keer Melckerbuur, dien schrick gejaeght heeft in de bossen:
Ghy sult 't geroofde lam meer van geen' stroopers lossen:[746]
De Spanjaerd is geen wolf die sonder tanden byt:

* TEKSTKRITIEK: vs. 745, de oude uitgave heeft achter dit vers geen leesteken.

717 *doorhackelt:* doorkerfd.

718 *sij:* de nijd (vs. 717), d.w.z. de Spanjaard, die de Prins de overwinning niet gunde.

720 *de vry vereende steên* (Datief): (toegevoegd) aan de verenigde Nederlanden.

722 *doch:* toch, immers.

724 *wieroock, myrrhe, en goud:* de gaven van de Drie Koningen aan Christus.

726 *Bergh:* red; *driftigh:* drijvende.

727 *De goedige gemeent:* ons goede volk.

728 *tem* (imperatief): houd in bedwang.

732 *wie:* Datief plur.

733 *Stift:* Sticht, Utrecht.

736 *zegegalm;* overwinningslied; *te moet:* tegemoet.

737 *Melcker:* als type van de Hollandse boerenstand bekend uit de *Geboortklock* (vs. 648) en *Oranje May-lied* (vs. 47).

738 *Besoeck:* zoek op; *vermast met vet:* doe vet worden. *Vermast* moet hier imperatief zijn, gevormd naar adj. *vermast:* vol, zwaar van.

739 *Mastebroeck*, in Overijsel, kiest V. als woordspeling met *vermast*.

740 *Schmelsing:* vgl. vs. 399; waarschijnlik had hij bezittingen aan de IJsel.

742 *haselaere schaeu* (samenstelling): schaduw van de hazelaar.

746 Niet meer behoeven te verlossen uit de handen van plunderende soldaten.

Prins HENRICK temt sijn' aerd, en maeckt hem kiesen quyt.
Ghy sult bedruckt niet sien voortstuwen uwe koeyen,
Die, van 't gewoone voêr versteken, deerlijck loeyen:[750]
Geen Dulcken sal u meer afparssen barrentol.[751]
Keer Melckerbuur, ay keer, Prins FREDERICK heeft Grol.
De burgers steeds beducht voor vangen en voor spannen,[753]
En in de stad dus lang uyt 't open veld gebannen,
Verlangen na uw' pyp, al is graef Henrick dol:[755]
Daer antwoord Melckers fluyt: Prins FREDERICK heeft Grol.
Dus songense als Euroop, die al van ouds een' star was,[757]
Sagh van den hemel alle haer' koningen in't harnasch:
Hier 't leger van Gustaef en Segemond om 't rijck:[759]
Daer d'oorlooghsvloot vermengt van Kaerle en Luydewijck:[760]
Gins Duytsland over d'Elf bestoken Denemarcken.[761]
God vader, badse, wil dien IONGELING doch starcken,[762]
Die eenigh is gelieft van al wat Spanjen haet;[763]
En onderschoor door hem den vrygevochten staet.
Gebruyck wat vaderlijck de strengheyd uwer roede.
Mijn Nederland heeft lang gedropen van den bloede.
De vryheyd is geleyd in't kostelijck ciment
Van dierbaer burgerbloed; en soudghe nu in't end
Gedoogen, goede God, dat woeste en woedende handen,
Dien pylaer, opgerecht in zee en waterlanden,[770]
Met yser stael en vier, verdelgen van den grond,
En wraeck met schimp de plaets sou toonen daer hy stond.[772]
Ach, nimmer moet het schiên, dat Spaensche slavernye[773]
De vrome necken druck' van Hollands burgerye:[774]
Geef liever dat de held, handhaver van den leeu,
Der volcken heyland strecke, in dees' bekommerde eeu:[776]
Dat hy die vrouwen wenscht en maeghden te misbruycken
Door schennis, 't puyck der jeughd tot heylloos parleduycken,[778]
En 't graeven in de myn, met godloos goudgeschrey;[779]
En all' de mannen heeft verwesen op de gley;[780]

750 *versteken:* verstoken; *deerlijck:* deerniswekkend.
751 *barrentol:* brandschatting (*barnen:* branden).
753 *spannen:* boeien.
755 *pyp:* herdersfluit; *dol:* razend van woede.
757 *Europa,* door Jupiter geschaakt, werd na haar dood onder de sterrebeelden geplaatst.
759 *Gustaef:* Gustaaf Adolf; *Segemond:* koning Sigismundis.
760 *Kaerle en Luydewijck:* de koningen van Engeland en Frankrijk.
761 *Elf:* Elbe.
762 *iongeling:* de jonge held Frederik Hendrik.
763 *eenigh:* eensgezind wordt bemind door alle tegenstanders van Spanje.
770 *pylaer:* met accent op de eerste lettergreep (daaruit ontstond: pijler).
772 *wraeck met schimp:* de wrekende vijand, schimpende.
773 *moet het schiên:* moge het gebeuren.
774 *vrome:* dappere.
776 *heyland:* redder.
778 *tot heylloos parleduycken:* (misbruiken) tot het levensgevaarlike werk van het parelvissen.
779 *met godloos goudgeschrey:* met de vervloekte zucht naar goud.
780 *gley:* galei. Voor deze opgesomde werkzaamheden werden de Spaanse krijgsgevangenen gebruikt.

Bedaere, en wete, dat de hemel heeft besloten
Der mindre vorsten groey, tot tuchtiging der grooten.

EYNDE.

Aeneidos X.[*]

Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,
Vni odiisque viro, telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor
Obvia ventorum Furiis, expostaque Ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert caelique marisque,
Ipsa immota manens.

[*] *Aeneidos:* genitief van *Aeneïs; X* = liber X: boek X. Het zijn de verzen 691-vlgg. In Vondel's eigen Vergilius-vertaling van 1660 (vs. 1044-vlgg.) worden ze aldus weergegeven:

De heirspits van Tyrrene, als zy hem weêr ziet keeren,
Sloot toe gelijcker hant, en houdt afgrijslijck aen
Met een' gemeinen haet. zy schieten vast en slaen
Op eenen man alleen, van achter en van voren.
Hy staet, gelijck een rots, die tegens het verstooren
Der stormen staet gekant, en op het vlacke ruim
Geplant is vast en pal, en in het woeste schuim
Hoogh uitsteeckt, al 't gewelt en dreigement en klateren
Van lucht en zee verduurt, oock zonder in de wateren
Zich eens te reppen.

Brvyloftbed
Van den E. Heere, Pieter Cornelisz. Hoofd, Drost van Muyden, Baljuw van Goeyland, En de E. Ioffr[e]. Helionora Hellemans,

***Den* 30 *van Slaghtmaend des Iaers* 1627.** [aant.]

T' A m s t e r d a m ,
By Willem Iansz Blaeu, inden gulden Sonnewijser, M D C XXVII.

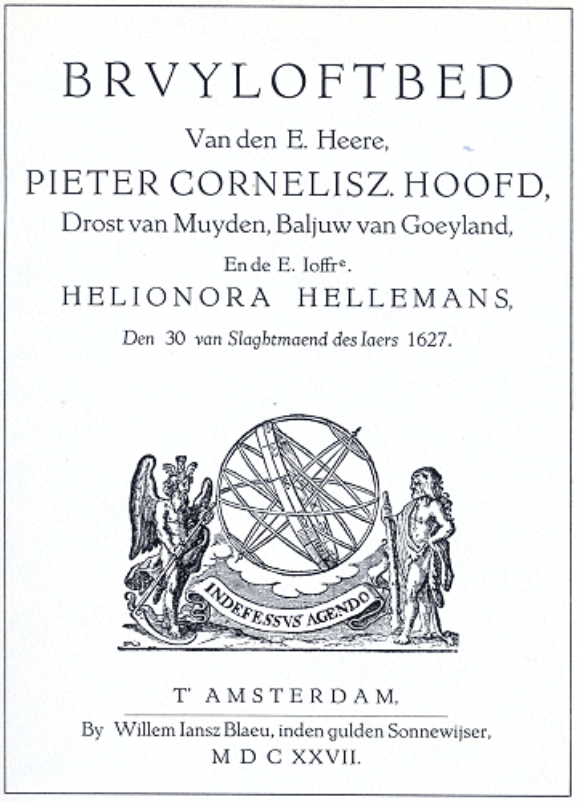

VAN 1627. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (T'Amsterdam, By Willem Iansz Blaeu, inden gulden Sonnewijser, 1627.), waarvan de titel hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 156*.

Aen den Heer Drost en sijne E. Bruyd. Klinckdicht.[aant.]

O die malkanderen ontmoet met zegekarren,[1]
En houd voor Iuno stal, die u te samen trout;[2]
Son, die uw' maen bestraelt; Maen, die uw' Son beschout,[3]
En 't hemelrijck belooft vermeerdering van Starren:[4]
O tweelingkroonen, die by beurt ons oogh doet marren,[5]
En blaeckt in 's hemels kerck, met schitterglans in goud;[6]
Hoofdlichten vry van damp; vergeeft het ons, die stout,[7]
Met roockerige torts, uw' heldre klaerheyd zarren:[8]
Alsoo draeght ydel breyn bronwater in de zee:[9]
Alsoo tart Pan Apol, omgolft van blaetend vee:[10]
Soo is gebryselt glas by diamanten kostelijk.[11]
My moedight, dat geen' gift van godheên word veracht,[12]
'Tsy datmen haer een lam, of honderd veersen slaght.[13]
Ick offer danckbaerlijck, al rieckt het luttel Drostelijck.[14]
I.V. Vondelen.

1 *met zegekarren:* op triomfwagens, zegepralend.
2 *stal houden:* blijven staan. De godin *Juno* was de beschermvrouwe van het huwelik.
3 Dit beeld keert later terug in de bekende dans-rei van *Adam in Ballingschap*.
4 *vermeerdering van Starren:* een talrijk kroost.
5 *doet marren:* doet dralen, d.w.z. boeit.
6 *blaeckt in 's hemels kerck:* schittert in het verblijf der goden (vgl. vs. 2).
7 *Hoofdlichten:* woordspeling met de naam Hooft.
8 *roockerige torts:* de verzen van de huldigende dichter zijn als een walmende fakkel, die de stralende glans van het bruidspaar slechts verduistert, hun ‘klaerheyd *zart*’, eig. plaagt, benadeelt.
9 *ydel breyn:* een dwaze inbeelding.
10 Herinnering aan de bekende wedstrijd tussen de herdersgod Pan, ‘omgolft van blaetend vee’, die smadelik verloor tegen Apollo.
11 *gebryselt glas:* brokjes glas; *by:* in vergelijking met; *kostelijk:* kostbaar.
12 *van:* door.
13 *veersen:* woordspeling met de dubbele betekenis van *lam* (een lam vers) en *veerzen:* (vaarzen) = jonge koeien, naast *verzen*.
14 Al blijft mijn werk beneden uw Drostelike waardigheid. Wellicht tevens: al kunnen mijn verzen niet halen bij die van de Drost.

Inhovd.

[1] Ganymedes van Iupiter afgesonden, om de Bruylofttafel des Heeren[r. 1]
[2] Drossaerds na begroetenis met hemelschen nectar te vereeren, verricht
[3] sijnen last: mèt verschijnt'er Venus en Poësij, de welcke na het ophaelen[3]
[4] der menighvuldige diensten, waer door de Bruydegom haer verplichte,
[5] proef nemen van 't geen Cupido by sijnen meester in de dichtkunst ge-
[6] vordert heeft, diense laurieren, en Iupijns dischschencker vaert met dese[6]
[7] tijding ten hemel.

Personagien.

Ganymedes.
Venvs.
Poesy.
Cvpido.
Rey van Charites.[*]

r. 1 *Ganymedes:* een schone jongeling, door Jupiter geroofd en aangesteld als ‘dischschencker’ (6), die hem de godendrank, de *nectar* schonk.
3 *ophaelen:* herinneren aan.
6 *gevordert heeft:* welke vorderingen hij gemaakt heeft.
* *Charites:* de drie Gratieën.

Brvyloftbed, Van den E. Heere Pieter Cornelisz. Hoofd Drost van Muyden, Baljuw van Goeyland, Ende de E. Ioffr[e]. Helionora Hellemans.

G a n y m e d e s :
De saligheyd, door al het soet,
Haer' burgers dickmael walgen doet;[vs. 2]
En eeuwigh schitterende licht
Verveelt wel godenaengesicht:
Dies 't suur oock hemeltonge smaeckt,[5]
En duysternis het oogh vermaeckt.[6]
Der dingen waerde in 't algemeen
Bekentmen door verscheydenheên.[8]
Verscheyde kleuren doen 't gewis[9]
Dat Iris kleed veel schoonder is.[10]
D'een' verwe steeckt op d'andere af.
Soo blinckt Iupijns by Plutoos staf;[12]
Een god by 't menschelijck geslaght;
En starregoud in 's aerdrijcx nacht.
Dit ondervind ick, onderwolck[15]
Gedaelt by sterflijck bruyloftsvolck.
Dees' lucht mijn' lafheyd grager maeckt.[17]
Nu toght het hart naer 't geen 't flus wraeckt.[18]
Het feesttapyt van oppertroon
By dit behangsel luystert schoon,[20]
En by dien aengesteken damp
Bevalt my roockeloose lamp.[21-22]

vs. 2 *Haer' burgers:* de burgers van haar rijk, d.w.z. allen die de hemelse zaligheid genieten.
5 *hemeltonge:* de tong van deze hemelbewoners.
6 *vermaeckt:* nieuwe kracht geeft.
8 *Bekent:* leert men kennen; *verscheydenheên:* onderscheiding, tegenstelling.
9 *doen:* bewerken.
10 *Iris kleed:* de regenboog.
12 *staf:* heerschappij, rijk: de hemel tegenover Pluto's rijk, de duistere onderwereld.
15 *onderwolck:* onder de wolken, op aarde.
17 *lafheyd:* lusteloosheid. In deze aardse lucht voel ik eerst recht wat ik in de hemel genoot.
18 *toghten:* hevig verlangen; *flus wraeckt:* kort te voren verwierp, waardeloos achtte.
20 *behangsel:* wandtapijt; *luystert:* blinkt.
21-22 *aengesteken damp:* verlichte walm, flauw schijnend kaarslicht, vergeleken bij de *roockeloose lamp:* de hemellichten.

*

Heylheyligh purper van godin[23]
En god, by sijde en wormgespin,[24]
By bruydcieraed en bruygoms glans,
In 't praelen heeft al betre kans.[26]
Maer siet eens, 't nieugetroude paer,
Met dees' van vreughd begote schaer,[28]
Blijft op ons staeren, en sit stom,
En yeders oogen kijcken om:
Best dat ick hun verwondren red.[31]
'K ben, dat ghy 't weet, van Dardans bed[32]
Gesproten, 's Troischen konings soon,
Hofschencker van den god der goôn;
Die sijner straelen majesteyt
En glori op mijn aenschijn spreyt;
Wanneer ick in sijne hooge sael,
In loutre diamante schael,
Met kruyck uyt vierigen robijn
Gedraeyt, hem toeschenck godenwijn.
Dees, soo ick voor sijn' tafel schonck[41]
Het vocht, dat in de koppen sprongk,
Sprack, door 't wel toeven wel gesint;[43]
Dischschencker hoor: ga heen geswint,
Beklim mijn fieren arends rugh;
Die draeghe u met sijn' pennen vlugh,
Gelaên met soeten nectardranck,
Ter stedewaert, daer Hymens klanck[48]
Styght naer verheve Noorderas;[49]
Daer Tethis, met een' blaeuwen plas,[50]
Den vromen Hollander bespoelt,[51]
En 't vrolijck bruylofthuys krioelt.[52]
Vereer met onsen frisschen most[53]
Het tafelbedde van den Drost;[54]
Tot loon dat dick' sijn gulden mond[55]
Lofsangen uyt de laeghte sond
Ten starrenwaert; alwaer sijn naem

* TEKSTKRITIEK: vs. 37, de oude uitgave heeft achter *sael* geen komma.

23 *Heylheyligh:* hoogheilig.
24 *sijde en wormgespin:* door wormen gesponnen zijde.
26 heeft betere kans om het in glans te winnen.
28 *begote:* overgoten, vervuld van.
31 *hun verwondren red:* uitkomst geeft bij hun verbazing.
32 *dat ghy 't weet:* om het u maar dadelik te zeggen; *Dardans:* Dardanus, zoon van Jupiter, was de stamvader; *Tros*, koning van Troje, zijn vader.
41 *soo:* toen.
43 *'t wel toeven:* het goede onthaal (*toeven:* vriendelik ontvangen).
48 *Hymens klanck:* het bruiloftslied.
49 *Noorderas:* elders bij Vondel voor de Noordpool; hier: het Noordelike deel der aarde.
50 *Tethis:* vrouw van Oceanus en moeder van de stroomgoden.
51 *vroom:* kloek, dapper.
52 *krioelt:* wemelt van gasten.
53 *most:* druivensap.
54 *tafelbedde:* rustbank, waarop men in de Oudheid aanlag bij 't feestmaal.
55 *gulden* (*mond*)*:* welsprekend (*Ned. Wdb. V*, 1251).

Is uytgeblasen door de faem.[58]
Nau had hy uyt, of Ganymeed[59]
Het kromgebeckte dier beschreed.
Een' kruyck ick aen mijn' gordel hang:
Wan koning Henrick uyt den drang[62]
Der halve goden naer my spoeyt;
Terwijl de vogel, eer hy roeyt,[64]
Sijn' vleugels veerdigh maeckt en reckt.[65]
Soon, seyd hy, soon, wiens reyse streckt
Naer den beroemden Batavier,
Die sijn onsterffelijck pappier
Met myne onsterffelijcke daên
Soo trots en loflijck heeft belaên,
Dat eer mijn pronckbeeld te Parijs
Gedye het kanckrigh roest tot spijs,[72]
Eer nyds en tyds vermetelheyd
My lever der vergetelheyd:
Dat eer die groote koningsstad
My sal vergeten, als het blad
'T welck hy mijne eer bevolen laet;[77]
Hoe bits oock Phlippes Henrick haet.[78]
Ghy sult hem groeten duysendmael,
Wiens deftigh koningklijck verhael[80]
Den Amstel geeft geen' mindren moed,[81]
Als Roomsche[+] ridder aen den vloed,[82]
Die door de sevenberghsche stad[83] [+]*Tacitus*
Gaet bruysen, op sijne oudheyd prat.
Vermaen den Landvooghd van het Goy[85]
Dat hy ten vollen 't werck voltoy,[86]
En 't lijck te sint Denis bewaert,[87]
D'ontbonde siel haere hemelvaert[88]
Met stacy vier: verbaest hem dit;[89]
Segh, hoe ick neffens Hercles sit,

58 *uytgeblasen:* uitgebazuind.
59 *had hy uyt:* was hij uitgesproken.
62 *Wan:* toen; *koning Henrick:* Hendrik IV († 1610), wiens leven door Hooft in 1626 beschreven werd (vs. 68-70). Volgens de dichter is hij in de hemel onder de Heroën (*halve goden*) geplaatst.
64 *roeyen:* met brede vleugelslag vliegen.
65 *reckt:* uitstrekt.
72 *Gedye:* worde; *kanckrigh:* invretend.
77 *bevolen laet:* toevertrouwd heeft. In de latere omwerking: ‘met mijn eer beslaet’ d.i. bedekt, vult.
78 *bits:* hevig.
80 *deftigh:* passend, waardig.
81 *moed:* trots, met trots vervult.
82 *Roomsche ridder:* later vervangen door *Romes Zwijger* (vertaling van Tacitus).
83 *de sevenberghsche stad:* Rome, op zeven heuvelen gebouwd.
85 *Landvooghd:* baljuw.
86 *voltoy:* de kroon op het werk zet.
87 Absolute constructie: terwijl het lijk te Saint Denis blijft rusten.
88 de hemelvaart van de verloste ziel.
89 *Met stacy vier:* met een luisterrijke dichterlike hulde moet vieren; *verbaest hem dit:* deinst hij daarvoor terug.

En munt door heylge bloemen uyt,[91]

91 *heylge bloemen:* de leliën van het Franse wapen.

Als dees met leeu en slangenhuyd.
Segh, hoe d'in bloed gedoopte siel
Des helds, die voor de vryheyd viel[94]
In Hollands hart, door moorders haet,
Bekoort door goud en glimp van staet,[96]
Hier aen mijn' slincke sij' gevoeght,[97]
Door mergh van rede my vernoeght.[98]
Dat dan het Hoofd vol wijsheyds breyn,
Dat dan de Muyder kasteleyn[100]
My gun myn toegewesen recht,
En mijn' triomf aen d'uytvaert hecht:[102]
Dies wensch ick, dat de kuysche min
Hem aen sijn' blaeckende Drostin[104]
Door soo veel' wellusten verbind,
Als eertijds 't schutterlijcke kind[106]
My aen mijn' koningin verknocht;
Doen sij van over zee gebrogt,
Een' tweede Venus, te Lion,[109]
Met schoot vol gloeds onthaelde haer' son.[110]
'K wensch hem sijn' bruyd soo wenschlijck is
Als my die bloem van Medicis;
Die roos gehuwt aen lelibloem,[113]
Toscanens pronck, en Vranckrijcx roem.
Hy had volseyd, en d'adelaer
Sich gaf ter vlught, en werd gewaer
Na'et lange swieren Hymens vlam,[117]
Die door de glasen t'Amsterdam
Vytflickerde; doen viel hy vlack,[119]
En sette sich op 't bruyloftsdack.
Ontfang ontfang, heer bruygom, dan
Iupijns geschenck, dees' nectarkan.
Ontfang de boodschap en den groet
Des grooten Henricx; die sijn' voet
Om hoogh set op turkoisen vloer,
Op eeuwigh blinckend parlemoer.
Vw landbestier en heerschappy

94 Prins Willem I.
96 *Bekoort:* verleid; *glimp van staet:* de beloofde brieven van adeldom.
97 *slincke:* linker.
98 *mergh van rede:* pittige, zinrijke gesprekken.
100 *kasteleyn:* kasteelheer.
102 Na de beschrijving van mijn uitvaart, ook mijn opneming in de hemel verheerlikt.
104 *blaeckende:* stralende van schoonheid en van liefde.
106 *'t schutterlijcke kind:* Cupido, met pijl en boog gewapend.
109 Maria de Medicis was als bruid van Hendrik IV in een galei van Livorno naar Marseille en van daar naar Lyon gereisd (zie Hooft's Henricus de Grote).
110 *onthaelde:* ontving; *haer' son:* vgl. het Klinckdicht, vs. 3, blz. 155.
113 *lelibloem:* zie noot op vs. 91.
117 *Hymens vlam:* Hymen, de god v.h. huwelik, werd met een fakkel afgebeeld.
119 *viel hy vlack:* streek hij neer.

Gesegent onder HENRICK sij,[128]
Die sijnen naem van hem ontleent,
Daer Navarrois en Vranck om steent,
En naulijcx blijft van traenen droogh,
Soo dicwils 't harte stijght om hoogh,
En overpeynst dien droeven dagh,
Die 's vollecx heyland sneven sagh.[134]
'K wensch segening toevloeye u twee,
Soo Vecht toevloeyt de Zuyderzee;[136]
Daer in en uyt den mond van 't Y[137]
De seylen sweven 't slot voorby;
Daer ghy, ten besten van't gemeen,
Bewaeckt het drietal uwer steên.[140]
Maer wat godinnen bly van geest
Verschijnen hier ter bruyloftfeest?
Ick sie 'er twee, ick sie 'er dry,
Cupido, Venus, Poësy,
En haeren sleep: sy sijn 't gewis.[145]
'K wil luystren wat haer toelegh is.

VENVS. POESY. CVPIDO. REY VAN CHARITES.

V e n u s :
De Kercken van mijn rijck, de goddelijcke glanssen
Van offervier, de geur van aessemende kranssen,[148]
Nocht soete wieroockreuck, dien autaer van sich geeft:
Geen' marjoleyne beemd, geen myrtenbosch, dat leeft[150]
Van pluymgediert, en klinckt van schelle nachtegaelen:[151]
Nocht rey, nocht dans op pijp, op cyters, en cymbaelen,
Geen' vedel, die met boogh gestreken wedergalmt:[153]
Geen' jeughdelijcke borst, ontvonckt door minnewalmt:[154]
Geen aenschijn, afgeset na onbesproke schoonheyd:[155]
Geen voettapijt, dat uytgespreyt voor mijnen troon leyd:
Geen' maeghdekeel, die, wen sy mijnen lofsang singt,
Den geest al wyd beschaemt, die door het orgel dringt:[158]
Geen' minnaerlijcke stem, op smeecken en op vleyen,[159]

128 *Henrick:* Frederik Hendrik, genoemd naar de Franse koning (vs. 129).
134 *heyland:* redder; die Frankrijk na de burgeroorlogen de vrede schonk.
136 *Soo:* evenals.
137 *Daer:* waar.
140 *het drietal uwer steên:* Hooft was drost van Muyden, baljuw van Naarden en hoofdofficier van Weesp.
145 *sleep:* gevolg.
148 *aessemende:* geur verspreidend, welriekend.
150 *marjoleyne:* geurige; *marjolein* is een heestergewas met geurige bladen, als kruiderij gebruikt; *leeft van:* wemelt van.
151 *schel:* wordt in de 17e eeuw gezegd van een doordringende, maar welluidende klank.
153 *boogh:* gebogen strijkstok.
154 *minnewalmt:* liefdegloed.
155 *afgeset na onbesproke schoonheyd:* dat gekopieerd is naar het onberispelik schone (*afsetten:* naschilderen; zie *Ned. Wdb.* I, 1973).
158 *geest:* bezielde orgelklank; *al wyd:* zeer verre.
159 *minnaerlijcke stem:* later vervangen door: *soete vryers stem; vleyen:* synon. van smeken.

*

Soo kunstigh afgerecht, dat Caucasus sou schreyen[160]
Eer hyse ongetroost op 't harde stuyten liet:[161]
Nocht geen' bekoorlijckheên van Cyprus konden niet[162]
Mijn' reys verletten na dees' bruyloftlijcke saelen;
Om mijnen autaerknecht en kerckpoeet de straelen[164]
Der godheyd, lang van hem aenbedelijck geviert,[165]
Te toonen, daer hy in sijn' staci sit geciert.[166]
Wat segh ick? sou yet aerdsch myn' reyse wel verletten?
Myn hemel, altyd vry van sterffelijcke smetten,[168]
Myn suyvere elpen stoel, myn hof vermoght dat niet;
Daer soo veele engelen staen onder myn gebied;[170]
Die bevende uyt ontsagh, dees' blonde vlechten snoeren,
Gesteent in 't gouden hayr, gestarnt op 't voorhoofd voeren;[172]
Daer welfsel wand en vloer van alle kanten speelt
Met glans en wederschijn van ons gespiegelt beeld.
'T is billyck dat ick eer' den Drostelycken Hymen.[175]
Myn tempel is vergult met sijn' vergulde rymen.[176]
Het heyligh marmor praelt alom met vaers en spreuck,
En tart der ouden eeu: schoon ofse frons en kreuck[178]
En rimpels set, en grijst en graeut van silverhayren.
Minerve bind sich niet aen Griecxsche tael, of jaeren
En hoogen ouderdom: weshalleven doen 't my
Geluste mynen soon, in Duytsche poësij,[182]
Te sien volleert, ick hem te Muyden ley ter scholen;
En liet den leerling 't Hoofd der dichteren bevolen;[184]
Wien ick milddadigh schonck de schoone Leonoor:
Dies offerde hy sijn' vlyt: en zedert nam ick voor[186]
Dees' bruylofteer met d'eer myns soons te menighvuldigen,[187]
En hem, soo hy 't verdiende, in 't openbaer te huldigen:[188]
Waer toe mijn' speelnoot sich liet troonen van Parnas.

P o e s y :

* TEKSTKRITIEK: vs. 167, de oude uitgave heeft voor het eerste vraagteken een komma.

160 *Caucasus:* voor: harde steenrots.
161 hardvochtig on verhoord liet.
162 *Cyprus:* de hoofdzetel van Venus' eredienst.
164 *autaerknecht en kerckpoeet:* als minnedichter is Hooft dienaar en zanger in Venus' tempel.
165 *aenbedelijck:* met aanbidding.
166 *in sijn' staci:* nml. als bruidegom.
168 *sterffelijcke smetten:* door de aanwezigheid van stervelingen.
170 *engelen:* later veranderd in *goelijckheen* (bekoorlikheden); *gebied:* gezag.
172 *voeren:* dragen.
175 *Hymen:* huwelik; rijmend op *rymen,* dat dus met ie gezegd werd.
176 *vergulde:* vgl. *gulden* in vs. 55.
178 *der ouden:* van de klassieke dichters; *schoon of:* ofschoon ; *se* slaat terug op *eeu:* hoe eerbiedwaardig ze is door hoge ouderdom. Met *frons, kreuck* en *rimpels* is dus niets geringschattends bedoeld; de ouderdom maakt bezadigd en wijs, meent de dichter.
182 *Geluste:* behaagde; *mynen soon:* Cupido; *Duytsch:* Nederduits, Nederlands.
184 *liet bevolen:* vertrouwde hem toe aan; *Hoofd der dichteren:* bekende woordspeling met Hooft.
186 Besteedde hij (Hooft) alle moeite aan zijn leerling.
187 *menighvuldigen:* vermeerderen.
188 *soo:* gelijk.

Ghy bad my niet soo seer als ick selfwilligh was:[190]
En sou ick niet godin? myn opperste genoegen!

190 *selfwilligh:* vrijwillig bereid.

*

De[+] Fransche Thales weet hoe wy te gader voegen:[192]
Hoe Cytherea my ontberende verkout:[193] [+]*Montaigne*
Hoe haer geselschap weer de dichtkunst onderhoud,
En veel meer stofs verschaft als Zephyrs bloemen spickelen[195]
Op Hyble en op Hymet. uw hart ick aen kan prickelen,[196]
Ghy wederom het myn. d'een' godheyd d'andre kleed.
Myn oli voed uw' vlam. soo dat rou onbescheed[198]
Het heyligh huwlyck scheyd van die, tot elcx verwondering,[199]
Noodsaeckelijck getrou handreycking bieden onderling.
Oock presteme de jonst myns voesterkinds, dat elck[201]
Soetvloeyende verplicht; te weten Hoofd, die melck[202]
En voedsel uyt dees' borst van jongs op heeft gesogen,[203]
En sette u by meer krachts, dan uwer taeye bogen[204]
Gereckte pesen oyt geveerde pylen deên.

V e n u s :
'K belyde dat sijn dienst ons nut was in 't gemeen.[206]

P o e s y :
'T sy dat, als Sophocles, met overoude laersen[207]
Hy trad op treurtoonneel, en klaeghelijcke vaersen
Ten ooren innesond, en raeckte 's volcx gemoed;
En mengelde onder een de traenen met het bloed.

V e n u s :
'T sy dat met bruyloftsang hy volgde bruylofttortsen,
Of beelden, die den aerd der heete minnekortsen[212]
Na'et leven druckten uyt, toewyde aen kerckpilaer;
En wierroockte met rym als priester voor 't autaer.
'T sy dat hy op een' halm, met harderlycke lieden,[215]
Holp Dayfeloos en Dorileaes bloed aen 't sieden.[216]

* TEKSTKRITIEK: vs. 218, de oude uitgave mist beide komma's; achter vs. 211 staat een punt.

192 *Thales:* een der zeven wijzen van Griekenland, spreekwoordelik gebruikt voor een wijs man. Volgens de kanttekening is de Franse schrijver en wijsgeer Michel de Montaigne bedoeld, bij Hooft in hoge eer (vgl. Hooft's *Bruyloftsdicht* voor Adriaen Verhee, vs. 80-111).

193 *Cytherea:* Venus, naar het eiland Cythera, waar zij uit het schuim der zee geboren was; *verkout:* afkoelt, haar gloed verliest.

195 *Zephyrs* is onderwerp; *spickelen:* in bonte overvloed doen bloeien.

196 *Hyble:* stad op Sicilië; *Hymet:* berg in Attica, beide vermaard om hun honing (vgl. *Geboortklock*, vs. 180).

198 *rou onbescheed:* grof onverstand.

199 *Het heyligh huwlyck:* nml. van liefde en dichtkunst.

201 *de jonst myns voesterkinds:* de genegenheid voor mijn voedsterkind.

202 *Soetvloeyende verplicht:* door zoetvloeiende verzen aan zich verplicht.

203 *van jongs op:* van jongs af.

204 dan ooit de pezen van uw boog (kracht bijzetten) aan uw pijlen.

206 *ons in 't gemeen:* ons gemeenschappelik.

207 *met overoude laersen:* de cothurnen (toneellaarzen op het klassieke toneel), symbool voor het treurspel. Vondel doelt dus op de *G. van Velsen* en de *Baeto*.

212 *beelden:* de *Emblemata amatoria*, of minnebeelden (ed. Stoett I, 114).

215 *halm:* herdersfluit; *lieden:* in de 17e eeuw het gewone meervoud van lied.

216 in de *Granida*.

Of deed den dageraed beklappen 't luye Goy.[217]
Of dreef, voor ondier ang, de kudden na de koy.[218]

217 *de dageraed beklapt* (d.w.z. verraadt) de luie bewoners van het Gooi, doordat hij ze nog te bed verrast. Misschien een zinspeling op het lied ‘Rosemont hoordij speelen noch singen?’ (ed. Stoett I, 175).
218 *ang:* bang.

Of Pan by maeneschyn en schaduwende linden,
Aen harderinnenrey sijn' Roosemond deed vinden.[220]
'T sy overwinningfeest den sanglust me bekoort.[221]
Of dat vertooning wenckt princes van segepoort.[222]
Of op een rijck bancket, by schemering uyt mommen,[223]
Hy handhaeft jonffrendans, en 't adelijcke brommen[224]
Van hoffelycke pracht.[225]

P o e s y :

't sy dat met heldensang
Hy hen opklincken dede, all' die gewetens dwang,[226]
En felle tyranny van harten vyand waeren;[227]
Bestuwende den leeu in 't bruysen van de baeren;[228]
Wanneer 't sijn' vrydom scheen te gelden heel of half;[229]
Daer quam dan wie 't oock was, Leycester of Ducdalf.
Of, tot onsterflycke eer van vaderlands bescharmer,[231]
Hy goude letters sneed in grafgewyden marmer.
'T sy sijn' gelese spreuck, voor statelijck gebou,[233]
Des wysen hart bequam als dorren beemd de dou.
'T sy dat sijn' sinlyckheên uytheemsche tael ontkleeden,[235]
En wisselden Marots uytmuntenste aerdigheden[236]
In moederspraeck; of met het slaghbeen van yvoir[237]
Opweckten Vecht en Y om luystren na de Loir.

V e n u s :

Of dat hy Tasso brogt hooghdraevende uyt Italien,[239]
Of vloeyde uyt Ariost. of jonffers, die ten tralien
Vytbloncken, groete met de klinckmaet van Petrarch,[240-241]

220 Hier wordt gedoeld op het eerste *Velddeuntjen* op Rosemondt (ed. Stoett I, 110).
221 Dit slaat wschl. op Hooft's aandeel in ‘Sommiger gedichten voor en op Grol gemaect’, gedrukt achter Vondel's gedicht.
222 Zie de twee gedichten in Stoett's uitg. (I, 123, 317).
223 Het oudste Bruiloftspel van Hooft heet *Mommerij* (ed. Stoett II, 3); *schemering:* avond.
224 *handhaven:* bijstand verlenen bij, bevorderen; *brommen:* schitteren, pralen.
225 *hoffelycke:* hoofse. Wellicht denkt V. hier aan de reien van Joffren in de *Baeto*.
226 Denk aan de reien in de *Geeraert van Velsen* en *Baeto; opklincken dede:* luid de lof verkondigen van.
227 *vyand* (adj): vijandig.
228 *Bestuwende:* omstuwende, zich scharende om.
229 *vrydom:* vrijheid.
231 Grafschrift voor Prins Willem I.
233 *gelese:* uitgelezen, voortreffelik; veranderd in *erkaeuwde:* kernachtig. Opschriften voor openbare gebouwen, o.a. voor het Spinhuis en het Pesthuis.
235 *sinlyckheên:* zin, lust; *ontkleeden:* overbrengen in de eigen taal.
236 Dit zal wel betekenen dat hij Clément Marot's epigrammen navolgde en evenaarde, want vertalingen zijn ons niet bekend.
237 *het slaghbeen van yvoir:* de ivoren pen, waarmee de snaren van de luit getokkeld werden.
239 In de *Granida* volgde hij Tasso's *Aminta*.
240-241 *vloeyde uyt Ariost:* vond inspiratie bij Ariosto; *of jonffers, die ten tralien uytbloncken*, later veranderd in: *die uyt tralien vast lonckten*. Dit zal slaan op de Amsterdamse schonen voor wie hij in zijn jonge jaren sonnetten (in de *klinckmaet van Petrarch*) dichtte. Met de *tralien* moeten dan de vensters bedoeld zijn, waarvóór zij zich vertoonden.

En kroonde een dartel kind tot oppersten monarch.[242]

P o e s y :

Of der poeeten Vorst, wien self Augustus eerde[243]
Met lofdicht, suyver Duytsch en Neerlandsch spreken leerde.
Of leende aen Seneca de kiescheyd sijner vijl.[245]

242 *een dartel kind:* Cupido, als oppergod door hem geëerd.
243 *der poeeten Vorst:* Virgilius?
245 Hooft volgde Seneca na in de vormschoonheid van zijn treurspelen; *leende:* ontleende.

Of nam uyt Tacitus een' voeteloosen stijl,[246]
En kennis van 't beloop der overoude tyen;
Vol onrusts vol gewoels door beurtige heerschappyen:[248]
En sagh sijn' meesters af den greep van landbestier:
En sloegh d'oorsaecken ga, die staeten stelt in vier
En bloed; oock watter dient tot heeling der gebreken:
Wat Roome sloopte, en wat haer 't hoofd eerst op deed steken.
Wat wyse van gebied langduurigst stoelen vest,[253]
Van treflijcksten, een' vorst, of 's volcx gemeenebest.[254]

V e n u s :
'S helds arbeyd ons verplicht; hy vinde ons eeuwigh danckbaer.
Maer om in 's dichters tal sijn' leereling ontfanckbaer
Te leveren, seg op wat proeve ghy begeert.[256-257]

P o e s y :
Geen' lofsang, dien de schalck van buyten hebb' geleert;
Maer die op staenden voet vloey rustig uyt sijne harssen.[259]

V e n u s :
Een kind is 't, al te swaer en moetmen het niet parssen.[260]

P o e s y :
In loosheyd is 't een reus, van lichaem is 't een dwergh.[261]
Aen 't groeyen mangelt slechs, het boefken is te ergh.[262]

V e n u s :
Sijne ergheyd min is als men 't wel van ouds gerekent heeft.

P o e s y :
O wacht u wacht u voor de geen' die god geteeckent heeft.[264]

V e n u s :
Een koker, pyl, en boogh is al sijn handgebaer.[265]

P o e s y :
'T weet ruym wel dat het sich voor vier en brand bewaer,[266]
En andre blaecken doe.

V e n u s :

246 *een' voeteloosen stijl:* het proza voor zijn geschiedwerken.
248 *beurtige:* vol lotswisseling.
253 *wyse van gebied:* regeringsvorm; *stoelen vest:* tronen bevestigt.
254 oligarchie, monarchie of republiek.
256-257 *in 's dichters tal:* onder het getal van leerlingen des dichters; vervangen door: *op den Parnas; ontfanckbaer te leveren:* Cupido als een waardig, verdienstelik dichter te doen opnemen.
259 *op staenden voet:* voor de vuist; *rustig:* flink.
260 *parssen:* een te sterke druk uitoefenen, te veel verlangen.
261 *loosheyd:* slimheid.
262 *het boefken is te ergh:* het knaapje is buitengewoon geslepen.
264 Zinspeling op *Genesis* IV, 15; eig. dus gezegd van het Kaïnsteken, het merk van verdorvenheid.
265 *handgebaer:* dat wat men in de hand draagt (*Ned. Wdb.* V, 1948).
266 *ruym wel:* heel goed; *bewaer:* moet hoeden voor.

ghy moet hem stof verschaffen,
Of is het alleleens.[268]

P o e s y :
neen seker, daer sijn straffen

268 *alléleens:* ontstaan uit *al eveneens*, waardoor V. het later verving. Of is het onverschillig welke stof hij kiest?

*

En peenen toe gestelt. hy hoed sich voor den schout.[269]

V e n u s :

Die muylband geen' poeet.[270]

P o e s y :

slechs met een' toom van goud.

V e n u s :

Der dichtren pen,'t pinceel der schildren alles vrystaet.

P o e s y :

Mijn lierman liert wel soo; doch alsmense in de ly laet[272]
Is geen' geslete munt hier gangbaer, noch te Room.[273]

V e n u s :

Men sta maer op die spreuck.[274]

P o e s y :

Op een' Poeetschen droom,
Die swaerlijck paeyen kan het opgehist gepeupel,[275]
Den stock des blindemans, de krucken van een' kreupel?

V e n u s :

Soo is dan Poësy een' Pallas sonder schild
En helm; daer dommekracht haer plomp geweer op spilt.[278]
Heel anders bloncktghe, doen voor laster tongen veyligh
V Ennius verhief, en schatte uw' dichters heyligh;[280]
Doen 't oude orakel sweefde op faems doorluchte wieck,
En noemde Euripides den alderwijsten Grieck;[282]
Doen Alexanders schrijn bewaerde Homerus schriften.[283]
Van pronckbeeld rep ick niet, of kerck, of keysergiften,[284]

* TEKSTKRITIEK: vs. 282, de oude uitgave heeft achter *Euripides* 'n komma.

269 *peenen:* later vervangen door: *boeten*.

270 Vondel zinspeelt hier op zijn veroordeling in de Palamedes-zaak; *een' toom van goud:* een geldboete.

272 De *Poesy* bedoelt met *Mijn lierman* (= dichter) Vondel; *liert:* dicht, d.w.z. neemt wèl die vrijheid; *in de ly laet:* in ongunstige positie brengt, door hun vrijheid te onderdrukken.

273 Wat met *geslete munt* bedoeld wordt, is mij niet geheel duidelik. Waarschijnlik de poëzie van dichters die zich niet vrij kunnen uiten, waarin de fijne trekken verdoezeld zijn.

274 Laat men die *spreuck* (d.i. de uitspraak van vs. 271) maar handhaven; *een' Poeetschen droom:* de waan der dichters, waarop men weinig vertrouwen kan in de praktijk van het leven.

275 *swaerlijck paeyen:* moeielik tot rust brengen.

278 *dommekracht* slaat terug op het *opgehist gepeupel*, de onbeschaafde menigte, waarbij V. denkt aan de aanhang van de Contraremonstrantse predikanten; *plomp geweer:* de ruwe wapens, waaraan de dichtkunst blootstaat.

280 *Ennius:* Oud-Romeins dichter (± 239-160 v. Chr.), door de Romeinen als de vader van hun nationale poëzie vereerd.

282 *Euripides:* wegens de diepe kennis van het menselik hart, die uit zijn treurspelen bleek.

283 Alexander de Grote bewaarde de werken van Homerus in een kostbaar kistje.

284 Ik wil niet eens spreken van de standbeelden, van de geschenken, door kerkelike waardigheidsbeklederes of vorsten aan dichters vereerd.

Of oorlogen gevoert van seven Griecxsche steên.[285]
'T vernoege u, dat het maetgedicht der overleên
Verduurt AEgyptsche naeld, goud koper, stael en yser.[287]
Elcke eeu de kunst waerdeert na datse is sot of wyser.
Nu lijd een dichter last; en plompheyd van een' boer[289]
Schuylt veyliger op 't land.

285 Zeven Griekse steden betwistten elkaar de eer, Homerus' geboortestad te zijn.
287 *Verduurt:* langer bestaat dan; *naeld:* obelisk.
289 *plompheyd van een' boer:* een plompe boer (veranderd in: d'allerplompste boer Bewoont zijn lant gerust.

P o e s y :
Ghy weet hoe Orpheus voer,[290]
Mijn edele harpenaer aen Hebrus waterkanten,
Omcingelt van het spoock der woedende Bacchanten.[292]
Een brandhout trof hem hier, daer een geworpen key;[293]
En 't lieflijck snarenspel, verdruckt door veldgeschrey,
By niemand had gehoor van die sijn' maete steurden,[295]
En na 's onnooslen dood 't geplette lichaem scheurden,
En smeten hoofd en harp in't midden van den vliet;
Harp diemen in't gestarnt noch heerlijck blincken siet.[298]
'T alom gesaeyde lijf was aes voor kraey en raeve,[299]
Soo 't sanggodinnen niet versaemelden ten graeve;
Gelijckse seker deên, dat treurigh negental:
Waerop geduurighlijck des vaders segen val,
Voor desen laesten dienst bewesen aen mijn' priester.

V e n u s :
Is alle stof niet vry, wie van ons beyde kiester
Yet dat ter saecken dient?

P o e s y :
geef ghy 't hem in den mond.

V e n u s :
'T was best dat niemands keur hem al te nau verbond:
Poëten draeven noode in voorgeschreve percken.
Oock is mijn soon van breyn veel wufter als van vlercken,[308]
Syn geest wil weyen.

P o e s y :
't word hem willigh toegestaen.
Verhef hem op den stoel.[310]

V e n u s :
ick ben er me belaên.
De jongen is te speels: hy blyft er licht in steken.
Wat sal dees' dartelheyd? waer toe dees' wulpse treken?[312]
Geef uw' meestres gehoor, en set uw' sinnen schrap.

P o e s y :
Soon, peyns waer datghe staet. men klimt langs desen trap[314]

290 *hoe Orpheus voer:* hoe het met O. afliep.
292 *het spoock:* de onheilspellende verschijning.
293 *Een brandhout:* een brandend stuk hout.
295 *had gehoor:* vond gehoor; *maete:* muziek.
298 Het sterrebeeld de Lier.
299 *gesaeyde lijf:* verstrooide lichaam.
308 *wuft:* beweeglik; verklaard door het volgende *Syn geest wil weyen*, d.i. zich in vrijheid bewegen, eigen wegen gaan.
310 *stoel:* troon, blijkens *desen trap* in vs. 314; *er me belaên:* er verlegen mee.
312 *wulps:* synoniem van dartel. Men moet zich voorstellen dat Cupido hier tegenspartelt; dat blijkt ook uit vs. 314.
314 *peyns waer datghe staet:* met waarschuwend gebaer! Bedenk in welk deskundig gezelschap je bent. Later veranderd in: ‘Dees plaets is heilig, zoon.’

Bekranst ten hemelwaert na der poëten stoelen.
Ghy siet 't verlangen deser gasten om u woelen.[316]
Elck een steeckt d'ooren op, en neemt uw' woorden waer.[317]
Stort uyt een' goude beeck; spreeck langsaem, rijp, en klaer.

316 *'t verlangen deser gasten om u woelen:* de verlangende gasten zich om u verdringen.
317 *neemt uw' woorden waer:* (iedereen) let nauwkeurig op uw woorden.

C u p i d o :

Op op, gesegent paer, myn' swaenen sijn geslagen
In parrele gareel: beklimt den gouden wagen:[320]
Ick self sal voerman sijn der moederlijcke vracht,[321]
En verre, uyt het gesicht der sterffelijcke menschen,
Ten darden hemelkreyts u voeren; daer met wenschen[323]
'T beschoren bruyloftbed uw' trage komst verwacht.[324]
Van wellust is de tijck door Charites geweven:[325]
De pluymen sijn gevley: de dekendraden kleven[326]
Van bloodigheyd en schaemte en yet vrypostighs t'saem;[327]
Van mondjes de gordyn; die dan om kusjes prachen,[328]
Dan pruylen, beurt om beurt: tien duysend ooghjes lachen,
Gemengt met suurheyd, van 't verhemelt aengenaem.[325-330]330
Hier kreuckte 't koningskind de bloem en 't lelibloeyen[331]
Der lustgodin; wiens schoot hem hiel in sachte boeyen:
Hier smaeckte hy lavenis, in 's levens weeldebron:
Hier schoot de jager 't hart, dat eerst sijn hart beseerde:
Hier was 't dat d'avondstar 't geheymst haer' minnaer leerde;
Doen 't heyligh aenschijn hem scheen schoonder als de son.
De Bruygom hierom lacht: de Bruyd slaet d'oogen neder;
Dies voelt de Bruyloftfeest verandering van weder.[338]
Mans heldre sonnestrael, schoonooghde Leonoor,
Schep moed, 't en is geen tyd die oogen toe te luycken,
Die ick ter hemelvaert voor fackels sal gebruycken,
Om in de bruyne lucht te maecken 't wagenspoor.[342]
Ick ben geen Phaëton, in 't mennen onervaeren:[343]
Al schort het my aen groey, my mangelen geen' jaeren:
Oock sal mijn' moeder u versellen sy' aen sy':
De Drossaerd over u en over haer geseten,
Al vloeyende den pad met bruyloftveersen meten,[347]
En stroyen met den mond een' lent van poësy.[348]

320 *parrele* (adj.): met paarlen samengesteld, bepareld.
321 *moederlijcke vracht:* de vracht die mijn moeder, Venus, mij opdraagt.
323 *Ten darden hemelkreyts:* van de zeven hemelsferen, naar de planeten genoemd, volgens het stelsel van Ptolomaeus, was de derde die van Venus.
324 *beschoren:* u door het lot toebedeeld; *uw' trage komst:* d.w.z. te traag voor het verlangende paar.
325 *wellust:* genot.
326 *pluymen:* het veren bed; *gevley:* lieve woordjes.
327 *vrypostigh:* vrijmoedig.
328 *prachen:* bedelen.
325-330 ver doorgevoerde allegorie.
330 *verhemelt:* de hemel van het ledikant.
331 Met het *koningskind*, de *jager*, is Adonis bedoeld, een schone jongeling uit een koninklik geslacht, die door Venus, de *lustgodin*, de *avondstar*, als minnaar uitverkoren werd.
338 *feest* was oudtijds vrouwelik; *verandering van weder:* omdat de stralende ogen van de bruid schuil gaan.
342 *bruyn:* donker; *'t wagenspoor maken:* de weg voor mijn wagen te vinden.
343 *Phaëton*, zoon van Apollo, die bij het roeckeloos mennen van de zonnewagen omlaag stortte.
347 *vloeyende:* een stroom van verzen uitstortende; *den pad meten:* de weg afleggen.
348 *een' lent van poésy:* een overvloed, een rijke bloei van verzen (vgl. Vondel's *Rhijnstroom*, vs. 133).

Beschittert van den glans en gloor der beyde p'ruycken,[349]
Sal flucx de geest in 't breyn van Hoofd op 't rijcxste ontluycken,
En strenglen uwen lof met Venus onder een:
Dan 't oordeel schrap gestelt, op 't spits van schrandre sinnen,
Als 's rechters breyn op Ide, uw' schoonheyd't veld sal winnen,[352-353]
En 'tsterflijck worden voor 't onsterflijck aengebeên.[354]
Dan belgt sich Cypris niet, dat hy uw' flickerlichten[355]
Op tweelingsonnen schat, of kokers myner schichten,[356]
Of starren, of gesielt en flonckerdiamant:[357]
Daer sonnestrael in speelt, en blixems eigendommen;[358]
Om goedheyd en ontsagh te voorschyn te doen kommen,
Tot kneding van sijn hart, daer ghy de kroon in spant.
Dan belght sich Cypris niet, schoon of hy sijn' Drostinne[361]
Een' schoone suster noemt van Cyprus koninginne;
Een' dochter van Iupijn, gesocht gevryt geviert;
Een' die te Muyden komt van over 't vlack gevaren,
Om met hem starcke steên en sloten te bewaeren,
En 't land te schuymen van geboeft en ongediert.[366]
Dan belght sich Cypris niet, dat d'Amstelbie de tippen[367]
En 't uyterste genaeckt der roodheyd uwer lippen,
En soeten hemeldou en milden nectar lept;
En rieckt den ambergeur van 't overlieflijck hygen,
En kust den roosenmond, die 't volck gebied met swijgen,[371]
Een' luyte, daer sijn' luyt een' hoogren toon uyt schept.[372]
Die mond dien Goeiland soent, met offer toe te brengen,[373]
Die 's rechts gestrengheyd sal met veel' genade mengen,
En 't woord des ondersaets uytvoeren by den heer,[375]
En gunst en segening verwerven door gebeden,
En vesten stichten met haere uytgelese seden,[377]
Wanneerse strecken voor een' levendige leer.[378]

349 *p'ruyken:* haardos, nml. van de bruid en van Venus.
352-353 *'t oordeel schrap gestelt.... Ide* (absolute constructie): wanneer dan een welgegrond oordeel wordt geveld, na scherpzinnige overweging; de *rechter op Ide* is Paris, die tussen drie godinnen moest beslissen, wie als schoonste de appel verdiende.
354 *voor:* boven (nml. boven de onsterflike godin).
355 *Cypris:* Venus, die op Cyprus de hoofdzetel van haar eredienst had.
356 *kokers:* omdat daaruit haar blikken, als liefdepijlen, te voorschijn komen.
357 *gesielt en flonckerdiamant:* bezielde schitterende diamanten.
358 *eigendommen:* eigenschappen.
361 *schoon of:* ofschoon, al noemt hij.
366 Hooft was namelik ook hoofdofficier van justitie.
367 Hooft bleef Amsterdammer, omdat hij alleen de zomers op het Muiderslot doorbracht.
371 *gebied met swijgen:* zelfs zwijgend eerbied afdwingt.
372 *Een' luyte:* de mond wordt vergeleken met een snareninstrument van hoger gestemde toon, waarnaar zijn stemming zich zal richten.
373 *soent:* tot verzoening stemt. Het Gooi zal aan haar offers brengen, d.w.z. zijn smeekbeden tot haar richten, die het strenge recht, waarnaar Hooft zich lichten moet, door genade zal trachten te temperen.
375 *'t woord uytvoeren:* 't woord doen voor, een voorspraak zijn.
377 *vesten stichten:* waarschijnlik een woordspeling: in geestelike zin werkt zij mee aan nieuwe opbouw, of: zij geeft de bewoners van de Gooise vesten een stichtelik voorbeeld.
378 *strecken voor:* dienen als, de waarde hebben van; *levendigh:* levend, dus: in praktijk gebracht.

Na dat de wolcken sijn verstoven voor mijn' wielen,
Hy met den vinger u die suyvre jonffersielen[380]
Sal toonen, in 't gestarnt by Goôn geplaetst om hoogh;
Doen d'allergrootste selfs, verslingert op het minnen,[382]
Haer salighden, in spijt der pruylende Godinnen:[383]
Terwijl genaecken wy den moederlijcken boogh.[384]
De wackere uuren, mijn' vrou moeders kamenieren[385]
En deurbewaerderssen, de poorten, die 'er gieren[386]
Van louter goud, terstont ons sullen open doen.
Ick sal u setten, met het glippen myner raden,[388]
Daer 't bruyloftbedde duyckt in frissche myrtebladen,[389]
En avondstarrigh licht siet schitteren door 't groen.[390]
Hier sultghe salighlijck en heughelijck versaemen,
En geest en godlijckheên elckanders siel toeaêmen;
Voltoyende uwe Min gelijck uw minnaers dicht:[393]
Ick salse al soetelijck aenprickelen met rymen,
En huwen aen uw spel aldus den hylicxhymen;[395]
Waer toe my 's meesters vlyt door leering heeft verplicht.
Stroopt nu 't gemoed van sorg voor steden en kasteelen,
En treckt omhelsen aen, liefkoosery en streelen,
En kussen, jock en lach, ja Venus gansch en gaêr;[399]
Die ware door uw' siel en sinnen, lijf en leden,[400]
En propp' gevoelen en verstand met saligheden;[401]
Bekoorsters dickwils van den grooten donderaer.[402]
Ach! waerom deckt natuur d'aenlockelijcke naecktheyd
Der schoonheyd, en 't gebruyck der opperste volmaecktheyd[404]
Soo schuw met schemerschaedwe, en sluyerpaers en wit?[405]
Is 't niet om't hart te meer te noopen met verlangen?[406]

380 *die suyvre jonffersielen:* Vondel herinnert zich hier waarschijnlijk het verhaal van de nymf, die door Jupiter bemind, door Diana vervolgd, als Kynosura geplaatst werd in de Kleine Beer.
382 *verslingert:* dit woord had in de 17e eeuw nog geen ongunstige kleur.
383 *salighen:* de zaligheid, de onsterfelikheid verlenen.
384 *den moederlijcken boogh:* de sfeer van Venus (zie bij vs. 323).
385 *uuren:* de Griekse Horae, godinnen die de poorten van de Olympus bewaakten.
386 *gieren:* Vondel gebruikt dit woord vaak voor een snel-zwaaiende beweging, maar hier zal wel het klanknabootsende woord bedoeld zijn, want de dichter vervangt het later door: *die er kraecken*.
388 *glippen:* vlug voortglijden; *raden:* raderen.
389 *duyckt:* schuil gaat.
390 *avondstarrigh:* van Venus, de avondster.
393 *uw minnaer* zal hier Cupido zelf zijn, die hun zijn lied toezingt, dat nu ten einde loopt.
395 *hylicxhymen:* Hymen of Hymenaeus is oorspronkelik het huwelikslied; eerst later gepersonifieerd tot de huweliksgod.
399 *gansch en gaêr:* een in de 17e eeuw veel voorkomend germanisme.
400 *waren door:* eig. ronddwalen; hier: doortrekken.
401 *proppen:* vervullen.
402 *den grooten donderaer:* Jupiter, die zich door die ‘saligheden’ herhaaldelik liet verleiden.
404 *gebruyck:* genot.
405 *schemerschaedwe:* één woord voor: duisternis; *sluyerpaers en wit* (veranderd in: *sluierbruin en wit*) slaat op de kleding. Zowel *paers* als *bruin* zijn algemene benamingen voor een donkere kleur.
406 *noopen:* prikkelen.

En Mins verbeeldingen meer krachts te doen ontfangen,
Wanneer haer' vlamme weyd van 't een tot 't ander lit?[408]

408 *weyden:* rondgaan.

*
Die selleve natuur schiep daerom de gepeynsen
Der vrouwen weygerlijck, en gaf haer 't geestigh veynsen
En 't marren in 't geheymst des boesems met voordacht,[410-411]
En winterkou en koelte, en traegheyd tot ontfarmen;
Om, met een' heetren toght, gelieven in liefs armen
Te werpen, tot meer heyls voor 't menschelyck geslaght.
Het hart der Bruyd, dus lang tot kilkristal gevrosen,[415]
Ontlaet nu: 't aenschijn daeght, en mengelt ryp met roosen:[416]
En 't sneeu der blancke borst door gloed aen 't smelten raeckt:
Midts Bruygoms oogen op haer' staerende oogen micken;[418]
Die uyt robijnen kop des monds, om niet te sticken[419]
Van brand, verquicking eyscht, eer hem de dood genaeckt.
Ghy vraeght, wat voor een dood? de dood der leckernyen,
Die op een' oogenblick de tweelingsielen lyen,[421-422]
Wanneer ick 's levens vrucht op haere snackjes ent;[423]
Een' vrucht, die waerdigh sy om Venus oegst te cieren,
Waerin men ommetreck en sweemssel in siet swieren[425]
Der teeldren; na dat Min hun diep was ingeprent.
Die vrucht, beloof ick, sal, op 't hooge slot te Muyden,
Vw bruyloftsegen sijn; en stieren land en luyden
Na vaderlijck bericht, wan 't graf uwe asschen dooft:[429]
En 't volck noch lang in rou, na 'et volgen van uw' doodbaer,
Sal wysen: dat's de neef van dien oprechten grootvaêr,[431]
Het kroost van Leonoor, en 't rijck gelauwert Hoofd.

P o e s y :

Geen nectar soeter smelt op der vergoden tongen[433]
Als 't oor gevalt het lied, soo lieflijck opgesongen.
Ontfang ontfang, poët, den heyligen laurier,[435]
En voegh u onder mijne onsterflijcke banier.
De lofkrans komt u toe. klap nu te gaer uw' wiecken:
Tart vry met Neerlandsch dicht het maetgesang der Griecken.

* TEKSTKRITIEK: vs. 417 *door gloed aen 't smelten raeckt*, de oude uitgave heeft *aen 't smelten raeckt, door gloed*; dit moet een *druk*-fout zijn: men lette op het rijm! - vs. 426 *hun*, de oude uitgave heeft *hunn*'.

410-411 *weygerlijck:* terughoudend; *geestigh:* aardig, aantrekkelik; *veynsen en marren:* geveinsde aarzeling; *met voordacht:* opzettelik.

415 *kilkristal:* ijs; door Vondel als één woord opgevat, en eerst in de editie 1650 gesplitst.

416 *Ontlaet:* ontdooit; *daeght:* verheldert als door de dageraad; daardoor wordt de witte rijp gemengd met het rozerood van de opkomende zon.

418 *Midts:* omdat; *micken:* strak gericht zijn.

419 *kop:* beker.

421-422 *leckernyen.... lyen:* genot smaken (*lyen:* ondergaan).

423 *'s levens vrucht enten:* de grondslag leggen voor nieuw leven; *snackjes:* verliefde zuchtjes.

425 *ommetreck en sweemssel:* gelijkenis in hoofdtrekken van gelaat en gestalte; *swieren:* eig. zich bewegen; hier: zich vertonen.

429 *Na vaderlijck bericht:* volgende de aanwijzingen, het leidende voorbeeld van hun vader; *wan:* wanneer; *uwe asschen dooft:* uw stoffelik overschot opgenomen heeft.

431 *neef:* nakomeling; *oprecht:* rechtschapen.

433 *de vergoden:* de hemelbewoners.

435 *poët:* nml. Cupido, die zich bij deze gelegenheid als dichter heeft doen kennen.

Vw meester strijck oock prijs, die ymmers alsoo soet[439]
In Duytsch, als in Latijn u Naso vloeyen doet.[440]

Venus:

Soon, reyckme torts en boogh, ghy mooghtse wel ontbeeren,
Die maghtigh sijt voortaen de luyperds te besweeren[442]
En tigers met uw' stem, hoe fel sij sijn en bits.
Doel na gene harten meer met punt en scharpe flits;[444]
Geen' boesems seng met vlam; zeebaeren hoe verbolgen,[445]
Steenrotsen hoe versteent, uw' harpe sullen volgen.
'K sie luystren na uw' maet bosch bron en beeck en boom:
'K sie luystren na uw' lier het Y en Amstelstroom.

Rey van Charites:

1.

Krans, Daphne, krans 't gekrolde goud,[449]
O eeuwigh groene blaeren! wijd sijne hayren,
Wiens keel die soetigheên ontvout,
Daer fluyt schalmey en snaeren dof by waeren;
Keel, die met goddelijck geluyd
En weeldegalm den wellust kruyt[454]
In sangverbeeldings stoelen;[455]
Daer door 't gehoor 't gevoelen raeckt aen 't woelen.[456]

2.

Medusa lichaemen verhard;[457]
Wie sietse en kanse ontglippen; wie ontslippen
Die pruyck, daer slang in slang verwart:
Maer ghy smelt harde klippen, met uw' lippen.
Vw' pylen waeren eer ontsien,[461]
Nu salmen uwe toonen vlien,
En soete toverwysen.
Wie sal daer niet voor ysen, met afgrysen?

3.

Veel' Nymphen van uw' stem alree,
Doen d'ooren stonden open, sijn bekropen,[466]

439 *strijck oock prijs:* Ook Hooft moge het zich tot eer rekenen; *ymmers alsoo soet:* nog wèl zo zoet, nog zoeter.
440 *Naso:* Ovidius Naso, als dichter van de ‘Ars amatoria’; *u* (Cupido) *vloeyen doet* is vreemd uitgedrukt, maar zal in het verband moeten betekenen: liefdezangen doet stromen; dus Hooft overtreft als minnedichter zelfs Ovidius.
442 Zinspeling op de macht van Orpheus, die met zijn harp (vgl. vs. 446) de dieren temde.
444 *punt en flits:* puntige pijl.
445 *verbolgen:* onstuimig gezwollen.
449 *Daphne*, door Apollo vervolgd, werd in een laurierboom veranderd, waarvan de bladen aan de god der dichtkunst gewijd bleven. Met haar naam wordt dus de lauwerkrans toegesproken die de blonde krullen (*'t gekrolde goud*) van Cupido gaat sieren.
454 *den wellust kruyt:* het genot verhoogt (als met prikkelende kruiden).
455 *In sangverbeeldings stoelen:* daar waar liefde voor dichtkunst (uitbeelding door middel van zang) zetelt.
456 *'t gevoelen:* gevoel. Waar het dichterlike woord het gevoel in beroering brengt.
457 *Medusa:* haar met slangen omkranst hoofd deed de aanschouwer verstenen.
461 *eer:* eertijds.
466 *bekropen:* overmeesterd.

En voelen 't liefelijcke wee,
En hebben minnehopen ingesopen.[468]
Bruydleyder Hymen, sijt verheugd,
V staet te wachten vreughd op vreughd:
Ghy sult veel' bruyden leyen,
Daer bruyden 't bedde spreyen en bereyen.

G a n y m e d e s :
Met dese tyding, dat aen Min[473]
Van Myterberghsche koningin[474]
Is toegestaen de lauwerier,
Ick wederom na boven swier:
Daer sullen lachen alle goôn,
Om dat Cupido, Cypris soon,
Poeet geheylight, Neerlandsch dicht[479]
Nu bruycken sal in plaets van schicht,
En maeckense alle tot sijn' roof[481]
Geene uytgesondert, als die doof
Is van sich selven, of heel ras
Sijn' ooren beyde stopt met wasch.[482-484]

E Y N D E .

Aen de Bruid.

Nu kan ick den sin eerst raepen
Van het Drostelycke wapen:[Vs. 2]
'T is onfeylbaer, ick geloof't,
Dat het ryck gelauwert hoofd
Van een sonnestrael bescheenen,
Lang gespelt heeft Hoofds vereenen,
Met schoonooghde Leonoor,
En wou huwen glans met gloor.[8]
Schoone Bruyd, neem vry myn dicht waer,[9]
'T licht dat om Hoofds breyn onsichtbaer
Eerst begrepen werd, word nu[10-11]

468 *ingesopen:* dit woord behoorde in de 17e eeuw nog niet tot de platte taal.
473 *Min:* Cupido.
474 *Van:* door; *Myterberghsche koningin:* Venus. De Parnassus, het verblijf der Muzen, werd om zijn twee koppen door de dichters de Myterbergh genoemd.
479 *Poeet geheylight:* tot dichter gewijd.
481 *roof:* buit.
482-484 Als de van nature ongevoeligen, en zij die uit vrees niet willen luisteren. Zinspeling op het bekende verhaal van Odysseus' tochtgenoten.
Vs. 2 *het Drostelycke wapen* bestond uit een gouden hoofd met een groene lauwertak omkranst, in een veld van keel.
8 *gloor* is synoniem van *glans*.
9 *waernemen:* aandacht schenken aan.
10-11 *onsichtbaer begrepen:* men wist dat het aanwezig was, ook zonder dat het zichtbaar werd.

*

Sichtbaer; weest dan ang noch schuw[12]
Voor dit u beschoren noodlot;[13]
Maer omhels het willigh, soo 't God[14]
V uyt gunst heeft toegeleyd.[15]
Hemel wat een' Majesteyt
Krijgen nu de Muydersaelen,
Door Apolloos Sonnestraelen.
Goyland is het ongewent
Sulck een' somer oegst en lent
Op sijn dartelste te roemen.[21]
Nieuwe vruchten, nieuwe bloemen
Aêmt dees' Flora toe haer lief,
Sielverstricker, hartendief.
Elck syn' weergade om de kroon vleyt.[25]
Louter geest hier enckle schoonheyd[26]
Swangert; baertse een' jongen soon,
'T is gewis een tweede Adoon:
Baertse dochters, 't sijn Helenen,
Daer gansch Griecken om sal steenen,
Soomen om 't geschaeckte pand[31]
Wagen moet den staet van 't land.
Minne loost hier geen' pistoolen,[33]
Mids twee gitten, tweelingkolen[34]
Koegels sijn, die 's Bruygoms smart
Voên, en treffen tot in 't hart.[35-36]
'T kussen van dien mond is kostlyck.
'T lippendrucken is hier Drostlyck,
En de Drostelycke Min
Is besteed aen dees' godin.

E Y N D E.

* TEKSTKRITIEK: vs. 39, de oude uitgave heeft achter dit vers 'n punt.

12 *ang:* bang.

13 *dit u beschoren noodlot:* wat het lot voor u beschikt heeft.

14 *soo:* gelijk.

15 *gunst:* genegenheid; *toegeleyd:* toegedacht, beschikt.

21 *Op sijn dartelste:* met de uitgelatenste vrolikheid.

25 Ieder van dit echtpaar schijnt boven de ander uit te munten (de *Kroon* is het zegeteken van de overwinnaar).

26 *enckel* is synoniem van *louter*. De Ideale schoonheid wordt bevrucht door het volmaakte genie.

31 *pand:* kostbaar bezit. Zinspeling op Helena, die door Paris geschaakt werd, waardoor Griekenland genoodzaakt werd, de Trojaanse oorlog te voeren.

33 *losen:* afschieten. Dat is onnodig, omdat twee kanonskogels (*koegels*) aanwezig zijn, nml. Leonoor's ogen.

34 *Mids:* omdat; *tweelingkolen* (vgl. de *tweelingsonnen* in vs. 356): schitterend als gloeiende kolen. In de latere uitgaven is de komma achter *gitten* verdwenen, zodat Vondel dit woord dan als adjectief opvat.

35-36 *smart voên:* de liefdesmart aanwakkeren.

[Gedichten]

De haven
aan Ioan Nikolaesz. en Anna Simons. aant. *

Gal met honigh overgoten,
Heiligh bitter, minnaars deel,
Naulix word uw soet genoten,
Of het walleght in de keel.vs. 4
't Heugt den blyen Bruigom noch,5
Hoe hy 't jawoord hoorde slippen
Met een sucht van *Annaes* lippen,
Sonder erregh of bedrogh:8
't Iawoord, 't welck door open ooren
't Hart soo graagh en gierigh dronck,10
Dat het scheen in vreughd te smooren.
O hoe soet paart jongk by jongk.
Maar trompet en trommelslagh
Steurt dat vriendelick vergaren,
En jaaght *Anna* over baren,
Daar sich kuischeid bergen magh:16
Daar geen teere jonffersielen
Schricken voor geschrey en moord:
Daar als mieren menschen krielen,
Op den rijcken Amstelboord.
Denck hoe is haar lief te moe,
Dat hy dus sijn lief moet derven,
En verlaten ommeswerven.
Godloose oorloogh, minnaars roe,

* Van 1627. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 286. Joan Nikolaesz Outgers, zoon van Nikolaes Outgers en Anna Jansdr. Cloeck (20 Jaar) trouwde in Desember 1627 met Anna Simons (17 jaar), dochter van Simon Hendricksz. en Agnieta Simonsdr., geboren te Hamburg. Anna Simons was een nicht van Maeyken de Wolff, de vrouw van Vondel. (Zie Sterck: *Oorkonden over Vondel*). Uit het gedicht blijkt dat het jonggehuwde paar (vgl. vs. 39-40) zich ophield in Noord-Duitsland, misschien wel te Hamburg, waar Anna's moeder geboren was, en dat Anna wegens dreigend oorlogsgevaar naar Amsterdam terugkeerde, terwijl de jonge man, aanvankelik weerhouden (door zaken?), eerst later volgde, en na een gevaarvolle zeereis veilig aankwam.

vs. 4 Of de bittere galsmaak volgt. Zie de uitlegging van dit motief in vs. 5-vlg.

5 *Bruigom* kan betekenen: jonge echtgenoot.

8 *Sonder erregh:* oorspr.: zonder boze bedoeling; hier: oprecht.

10 *gierigh:* gretig.

16 *bergen magh:* in veiligheid kan brengen.

*
Moet ick, sucht hy, als veel harten
Oock besuuren uwen haat?[26]
Blixem, die met duisend smarten
't Heerlick bloeiend Duitschland slaat.
Moet ick 't kostelixte pand
Door gevarelicke vlagen
Vwent halven angstigh wagen,
Over zee en over land?
En mijn weelde en wellust missen[33]
In het quickste mijner jeughd?[34]
In dees Noordsche duisternissen,
Daar mijn son my niet verheught?[36]
Daar de wreede wintertijd
Schend met vloecken al mijn roemen,[38]
Al dees bruiloftlicke bloemen,
Die mijn bed zijn toegewijt.[40]
't Bedde, dat my sal gedyen
Tot een doods en droevigh graf.[41-42]
Om t'ontgaan een eeuwigh lyen[43]
Kies ick tijdelicke straf.[44]
Maar wat sterf ick sonder nood?
Is de wegh dan opgedolven?[46]
Soeck uw leven door de golven,
Door de paden van de dood.
Naulix krijght hy die gedachten,
Of het woedende ongedult[50]
Scheept hem, sonder af te wachten[51]
Dat de voorwind 't seildoeck vult.
O hoe krachtigh is de liefd,
Die Leander, niet om temmen,[54]
Naar sijn Hero toe doet swemmen.
Sie hoe 't vlot de vloeden klieft.[56]
O Neptuin, weest toch genegen
Desen vryer, dienge voert.
Streel hem met bedaarden segen,[59]

* TEKSTKRITIEK: vs. 30, de oude uitgave heeft *gevaarlicke*, dus een lettergreep te weinig.
26 *besuuren:* smartelik ondervinden.
33 *wellust:* genot.
34 *quick:* levendig, fris.
36 *mijn son:* mijn liefste.
38 *vloecken:* vervloeking, verderf; *al mijn roemen:* al datgene waarop ik zo trots ben.
40 Die mij bij mijn huwelik geschonken zijn.
41-42 *gedyen tot:* worden tot.
43 *een eeuwigh lyen:* het lange leven zonder de liefste.
44 *tijdelicke straf* schijnt hier te betekenen: de kort durende pijn van de dood.
46 *opgedolven:* door opgraving versperd, afgesneden.
50 *woedende ongedult:* het heftige verzet tegen een ondraaglike toestand.
51 *Scheept:* doet hem zich inschepen.
54 Leander zwom over de Hellespont om zijn geliefde te bereiken; *niet om temmen:* ontembaar.
56 *'t vlot:* het schip.
59 Doe hem genieten van de kalmte op zee.

Die door 't minnen is beroert.[60]
Maar wy tergen eer den God[61]
Aller buien door het bidden.
's Bruigoms siele drijft in 't midden[63]
Van het wilde woeste lot.
Sie die barrening eens woeden[65]
Op het aangevochten sand.[66]
Och de zeeman wenscht om vloeden
Sonder grond, en vloeckt het land.[67-68]
Mèt soo stoot en kraackt het hout,
'tHart des stuurmans kraackt met eenen.
Mèt soo gaat het op een steenen.[71]
Elck is hondert jaren oud.[72]
En de Bruigom vol ellende
Stroit sijn klaghten in de locht:
Liefste, die u voor sijn ende
Voor sijn dood eens kussen moght.
Willigh willigh sou ick soo
In dien ruimen plas versincken.
Liefst in engren stroom verdrincken.
Bruigoms harten sterven noo.
't Water magh het leven blusschen,
Maar geensins het minnevier.
Moght ick slechs de liefste kussen,
Och ick voer getroost van hier.
Venus hoorde 't suchten ras,
En bewogen door het treuren,
Soo begonse 't schip te beuren
Door de barning, door 't gebas
Van die blaauwe en zeegroen honden,[89]
Die de Noordsche Scylle ophist;[90]
Daar veel sielen sijn verslonden;[91]
Daar de visscher lijcken vischt.
Eurus adem spande 't seil[93]
En de hoop van onsen minner,
Die als vrolick zeeverwinner

60 Aansluitend bij *hem:* die door de liefde in hevige beroering geraakt is (opzettelike tegenstelling tussen *bedaard* en *beroert*).
61 *tergen:* prikkelen (tot verzet); *den God aller buien:* Neptunus.
63 Zijn leven is in gevaar te midden van de door het onverbiddelike lot bepaalde omstandigheden.
65 *barrening:* branding.
66 *aangevochten:* aangevallen, aangetast.
67-68 *vloeden sonder grond:* de volle zee.
71 Tegelijk ontstaat er een algemeen gekerm.
72 Ieder voelt zich zo afgemat alsof hij stokoud is(?).
89 De zeegolven.
90 *de Noordsche Scylle:* de Scylla is de bekende gevaarlike rots in de Griekse wateren; hier is dus bedoeld: de zandbanken in de Noordzee.
91 *sielen:* levens.
93 *Eurus:* de Oostenwind.

Sagh van verre tot sijn heil
Anna op den oever blaken.[97]
Wacker, riep hy, Palinuur,[98]
Stier den steven naar dat baken,
Naar mijn Noordstar, naar mijn vuur.
Anna, die van tranen nat,
Docht het meir heeft hem begraven,
Siet hem landen in de haven
Van ons segenrijcke stad.
An grijpt *Ian* in bey haar armen.
Ian houd *An* gegrepen stijf,
En sy drucken vol ontfarmen
Mond aen mond, en lijf aen lijf.
Gal met honigh overgoten,
Heiligh bitter, minnaers deel,
't Suur is al voorheen genoten,[111]
Gly nu lieflijck door de keel,

97 *blaken:* vol brandend verlangen.
98 *Palinuur:* de stuurman op het schip van Eneas, toen hij naar Italië, zijn einddoel, voer.
111 *'t suur:* het onaangename; dus hier: de gal.

C.G. Plemp *op het overlijden van* Willem van den Vondel, Licentiaet in de Rechten.[aant.*]

D'overleden spreeckt:

My docht, dat d'ernst en zorgh der wackre Schickgodinnen[vs. 1]
Mijn levens webbedraên verlengden, elck om strijt:[2]
't Was mis, zoo dra de Doot my schichtigh quam verwinnen.[3]
'k Verscheide in mijne jeugt, en 't bloeienst van mijn tijt.
Appollo te vergeefs mijn letterlust vermeerde.
Minerve docht niet eens op zulck een loos bedrogh:[6]
En Themis mijn begrijp al 't ydel fatsoeneerde;[7]
Gelijck de noortbeerin haar jongk met tong en zogh.[8]
Nu zoude ick mijn gedicht door 's hemels aandrift singen.[9]
Ick roemde 't heerlick Hooft van Rome, Paus *Vrbaen*,[10]
En weide in 's broeders lof van zeevaarts wonderdingen,[11]
En riep: o Phoebus, met gezangk uw Godtheit aan.
Mijn kleppers klepperdicht niet dof in d'ooren klepte;[13]
Toen Siena 't voetsnel paart zagh vliegen, als een pijl.
Mijn zanglust geest en ziel en boekstof hier uit schepte.[15]
Och zanglust! kort van duur, en voor een korte wijl.
Bescheide borsten, en ghy kunstgeleerde bende,[17]
Wie zwijg, wenscht ghyliên: wel zy Welhem, in zijn ende.[18]
Vit het Latijn vertaalt.

* Van 1628. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 312. De Latijnse tekst is van Cornelis Gijsbertsz Plemp, de bekende Katholieke advokaat en Latijnse dichter, zeer bevriend met Joost en Willem van den Vondel. Willlem van den Vondel (geb. 1603) werd in 1623 student in de rechten te Leiden en verwierf in 1624 te Orleans de graad van doctor in de rechten. In 1626 van zijn Italiaanse reis teruggekeerd, stierf hij in Januarie 1628 aan een kwijnende ziekte, diep betreurd door zijn oudere broeder (zie over hem J.F.M. Sterck: *Oorkonden over Vondel en zijn kring*, blz. 35-vlg., waar men op blz. 56 de Latijnse tekst van dit gedicht aantreft).

vs. 1 *ernst:* ijver.
2 *Mijn levens webbedraên:* de levensdraad, door de Parcen gesponnen (*webbe:* weefsel).
3 *schichtigh:* plotseling.
6 *docht niet eens op:* was zelfs niet verdacht op.
7 *begrijp:* verstand; *al 't ydel:* geheel vergeefs; *fatsoeneren:* een behoorlike vorm geven.
8 *met tong en zogh:* al likkende.
9 *door 's hemels aandrift:* door vrome bezieling.
10 Het Latijnse gedicht *Op Vrbaen den achtsten* werd door Vondel in 1625 in Nederlandse verzen overgebracht (Dl. 2, blz. 495).
11 Waarschijnlik doelt dit op een verloren gegaan gedicht op Vondels *Lof der Zeevaert*.
13 Brandt getuigt in zijn *Leven van Vondel:* ‘Men spreekt noch van een klepperdicht te Siëna op 't paardeloopen gedicht: maar die dingen zijn verlooren.’ Het Latijn heeft: ‘Qualem Senenses pedibus videre volantem, Nec sonipes noster pagina vilis erat.’
15 *boekstof:* stof om te boek te stellen.
17 *Bescheide borsten:* verstandige jongelingen.
18 *Wie zwijg:* wie ook moge zwijgen, al mogen anderen ook zwijgen.

D.d.B. *Op den zelven.* aant. aant. *

Terwijle Themis en Euterpe, om 't gratighst, mijnen,[1]
En trecken, om 't genot van dezen Iongeling,
Beslecht de Doot dien twist, na dat langduurigh quijnen,[3]
En schiet en eigent hem, in 't midden van 't geding.[4]
Wat baat de lauwerkrans? wat baten Hengstebronnen?[5]
Wat baat het, of men 't Recht zijn rol afloopen hoort?[6]
Zoo ras de Doot ons roept, wy volgen, als verwonnen.
Zy leit den willigen, en rucht den wrevlen voort.[8]
Godtvruchtigheit alleen verlaat ons niet in 't sterven:
Stantvastigh houdtze stant, in 't midden van de doot;
En, vagende het lijf van 't rotten, en bederven,[11]
Bestelt des vromen ziel in 's heils gerusten schoot.[12]
O nutte wisseling! al schijnt het vleesch verloren,
Des overledens geest wort door de doot herboren.
Vit het Latijn vertaalt.

De poeten
Tegens de consistorie. aant. *

De goddeloose pionder-geest
Liet vliegen eenen donder-veest[vs. 2]
Van uyt sijn lasterlogen-gat,
De stanck die quam gevlogen rat
By Dichters, op Parnassus neck;[5]
Wat bruyt ons deuse Classis-geck.[6]
Nu Prekers bystre wegen gaan,[7]
Riep *Breroo*, vijster tegen aan:[8]

* Van 1628. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 313. Van Lennep zocht achter de letters in het opschrift: Daniël de Breen, van wie Vondel onderwijs in de logica en het Grieks had ontvangen. De Latijnse tekst is niet bekend.
1 *Themis en Euterpe:* (rechts)wetenschap en (zang)kunst; *om 't gratighst:* begerig wedijverend; *mijnen om:* dingen naar (oorspr. bieden op).
3 *quijnen:* ziekte.
4 *eigenen:* zich toeeigenen; *'t geding* = die *twist* (vs. 3).
5 *hengstebron:* de hippocrene.
6 *'t Recht zijn rol:* de rol van het recht.
8 *ruckt voort:* sleurt mee; *den wrevlen:* de weerspannige.
11 *vagen van:* ontdoen van, vrijwaren voor.
12 *bestellen:* een plaats verschaffen.
* Van 1628. Afgedrukt volgens de tekst in *Poesy*, Het tweeden Deel. Den tweeden druck (1647), blz. 184. Volgens een aantekening in Brandt's uitgave van Vondels *Poëzy* II, blz. 180 werd dit gedicht in Februarie 1628 vervaardigd.
vs. 2 *donder-veest:* luid klinkende wind.
5 *Parnassus neck:* de top van de dichterberg.
6 *bruyt:* plaagt, kwelt; *Classis-geck:* Jan Willemsz. Bogaert, die zich naar de Classis had laten afvaardigen.
7 *bystre wegen gaen:* verkeerde paden inslaan (vgl.: het spoor bijster zijn).
8 *vijsten:* een *veest* laten.

Laat *Luyt* en *Koster, Victoryn*,[9]

9 *Luyt:* een Amsterdamse advokaat, die Vondel in de Palamedes-zaak bijstond; *Koster:* Dr Samuel Coster; *Victoryn* (of Vechters): de bekende vriend en raadsman van Vondel.

Of *Malsen* vry den pictor zijn,[10]
Om af te malen desen dreet,[11]
Die ons poëten vreesen deed';
En hangen die, als wapen, veur
De donderdaachsche Papendeur;[14]
Op dat dit volckje blint en manck,
Denckt, Heer, wat zijn wy wint en stanck:[16]
Wat geven wy de kleuren schijn,
Die rechte slechte leuren zijn.[17-18]
De Preeck-stoel lacht de Dichters uyt,
En hy is selfs een lichter guyt.[20]
Soo 't guyten zijn, wiens tover-reen[21]
't Volck eeren doen hun Overheen,
En nimmer sotte zielen broen,[23]
Gelijck die botte fielen doen,[24]
Die malle Ian te klauwen plach,[25]
Soo dick hy speelde vrouwen dach:[26]
En swetste met sijn Priester breet,[27]
Wanneer hy Burgemiesters scheet
En Schepens, op die greep geleert,[29]
't Ging glat, al wast met zeep gesmeert.[30]
Dan gilde 't gecke Doorentje,[31]
Trots Waach, trots Dam, trots Toorentje,[32]

10 *Malsen:* Thomas van Malsen, de vermaarde toneelspeler en 'penseelschrijver'; *pictor:* schilder.
11 *dreet:* synoniem van *veest* (vgl. Mnl. *driten*).
14 *De donderdaachsche Papendeur:* deur van het consistorie, dat te Amsterdam elke Donderdag vergaderde. Tevens woordspeling met *donder*.
16 *wat zijn wy wint en stanck:* wat zijn wij eigenlik verdorven.
17-18 Wat geven wij een mooie schijn aan dingen die waardeloos zijn (*leuren:* prullen, beuzelingen).
20 *hy:* de Preeckstoel, d.w.z. de predikant; *selfs:* zelf; *guyt* heeft in de 17e eeuw een ongunstige betekenis: schelm, bedrieger, huichelaar. Ook *licht* moet hier in ongunstige zin opgevat worden als: onbetrouwbaar (*Ned. Wdb.* VIII, 1948).
21 Als men tenminste mag spreken van 'guyten' bij hen, wier gedichten (*tover-reen:* machtspreuken) tot strekking hebben....
23 *sotte zielen broen:* de mensen het hoofd op hol brengen (letterlik: gekke geesten verwekken).
24 *die botte fielen:* de leden van 't consistorie.
25 *malle Ian:* J.W. Bogaert, het 'malle ventje' van *Rommelpot*, vs. 145; *klauwen* zal hier opgevat moeten worden in de Z.-Ned. betekenis: met opengespreide handen naar iets grijpen (Antws. Idioticon), dus in dit verband: aanhalen.
26 *speelde vrouwen dach:* Op Vrouwendag had de verkiezing van de wethouderschap plaats. Dit slaat dus op de intriges van deze oudschepen in voorafgaande heimelike samenkomsten om de aanhangers van de kerkelike partij gekozen te krijgen. Daarom wordt spottend gezegd, dat hij daar *Burgemiesters en Schepens scheet* (vs. 28). (Vgl. hierover A. Hallema in *De Nieuwe Gids*, April 1929).
27 *sijn Priester:* wie hiermee bedoeld wordt, is mij niet duidelik.
29 *op die greep geleert:* in die kunst ervaren.
30 *al:* alsof (*Ned. Wbd.*, I, 88); *met zeep gesmeert:* zinspeling op zijn zeepzieders nering.
31 *Doorentje:* dat dit een verkleinwoord zou zijn van *door:* gek (*Ned. Wdb.* III, 2908) lijkt mij, ook wegens de verbinding met *geck*, niet waarschijnlik. Schuilt er een eigennaam achter?
32 *Dam:* als zetel van het stedelik bestuur; *Toorentje:* van het Stadhuis: vergaderplaats van de Burgemeesters.

Een *Vinck,* die 't van de geesten hoort,[33]
Die seyt het aen geen beesten voort.

33 *Vinck:* propoost der schutterij ‘die zeer vrolyk van geest was, en gewoon zyn oordeel over zodanige Handelingen vryelyk t'uiten’ (A.). De betekenis van de beide laatste regels is mij niet duidelik. Met de *geesten* zouden de rederijkers bedoeld kunnen zijn. In de Amersfoortsche uitgave staat onder dit gedicht het jaartal 1629.

Amsteldams Wellekomst
Aen den doorluchtighsten en hooghgeboren Vorst Frederick Henrick[aant.*]

door Gods genade Prince van Oranjen &c. Den 10. van Grasmaend des Iaers 1628.

Welkoom, welkoom, Welhems Soon.[vs. 1]
Neem mijn' Keyserlijcke kroon,[2]
Die uw grootvaer plagh te draegen;[3]
Doen de Duytschen voor hem laegen
Op hun aensicht, in het stof:[4-5]
Welkom in mijn Princenhof.[6]
O hoe schateren mijn' saelen,
Nu 't haer beuren magh t'onthaelen[8]
Dit doorluchtigh Hollandsch bloed;
Hier gewonnen, hier gevoed,
Onder 's krygs alarmtrompetten,
Onder 't dondren der musketten,
Onder 't barsten van 't metael,
Onder 't knarssen van het stael,
Onder 't sweyen van de vaenen.[15]
Kan mijn' vreugd wel sonder traenen
Wellekomen desen vorst,
Die noch onlangs met sijn' borst,
Met een onbekommert harte
'sVyands schut en yser tarte;
Yser dat van dichte by
Trof een' hopman aen sijn' sy?[22]

* Van 1628. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 424 mM., br. 279 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 158. Amsteldams Wellekomst*. Vondel laat in dit gedicht de Stedemaagd van Amsterdam Frederik Hendrik verwelkomen als de vredestichter. Toen de stedelike overheid, ondanks de aandrang van de kerkelike partij, de vergaderingen der Remonstranten niet verbood, bracht de Kerkeraad de 7e April daartegen klachten in. De Regering wendde zich toen tot de Prins met het verzoek, onmiddellik over te komen. Dit geschiedde op 10 April. Na een voorlopige bevrediging van beide partijen vertrok hij de 14de April.

vs. 1 *Welhem:* bekende woordspelende vervorming van Wilhelm.

2 *Keyserlijcke kroon:* daarmee versierde keizer Maximiliaan (eigenlik toen nog Rooms Koning) het wapen van Amsterdam.

3 *uw grootvaer:* keizer Adolf van Nassau. Frederik Hendrik was wel geen afstammeling van hem, maar zij hadden een gemeenschappelike stamvader.

4-5 d.w.z.: hem als keizer erkenden.

6 *Princenhof:* het tegenwoordige stadhuis.

8 *beuren magh:* te beurt mag vallen; *onthaelen:* ontvangen.

15 *sweyen:* de *ey* is spelling voor *aai*.

22 *een' hopman:* kapitein Adriaan, die door een kanonskogel getroffen werd op het ogenblik dat hij de Prins, op bezoek aan de verschansingen bij de Schelde, de hand reikte om aan wal te stappen.

'tScheld dat doock vol schricx en beven:[23]
Al te mild van bloed en leven[24]
Is die krijgsheld voor sijn volck,
Kreet de vlietnymf wt haer' kolck.
Y en Amstel met haer stemde.[27]
Ick verslegen driemael hemde,[28]
t'Elckens met een' diepen sucht,
Om te scheppen 's levens lucht:
Want ick nau 'tgevaer kon kroppen;[31]
En de schrick my toe quam stoppen
Watme dient tot ademtoght:
En soo ras ick spreken mogh[34]
Steende ick vol bekommeringen:
Nimmermeer wil God gehingen[36]
Dat een slagh of scheut mijne hoop
Met dien Staetenpyler sloop.
Hemel keer die nederlagen[39]
Van dien Mars, die soo veel' slagen[40]
Heeft van kindsbeen wtgestaen,[41]
Over veld en Oceaen,
Diepe stroomen doorgeswommen,
Hooge bergen overklommen,
Swaere toghten wtgevoert,
Nacht en dagh de trom geroert,
Soo veel' starcke steên beronnen,[47]
Selfs noch onlangs Grol gewonnen,
In't gesicht van 's vyands maght;
Doen de groote Phlippes dacht:
't Is met Holland omgekomen,[51]
Zedert het geweld de vromen[52]
Heeft ten setel wtgeruckt;
En de wysheyd neergebuckt,[54]
Met haer' gryse silverhayren,
Met haer' zidderende jaeren,
Wachte na den jongsten slagh:[57]
Die haer 't hoofd nam, 't land 't gesagh:[58]

23 *'t Scheld:* de Schelde, als gewoonlik bij Vondel, hier gepersonifieerd.
24 *Al te mild:* te zeer stelt hij zijn leven bloot.
27 De stroomnymfen van IJ en Amstel waren het met haar eens.
28 *Ick:* de Amsterdamse Maagd; *hemmen:* eigenlik kuchen; hier: naar adem snakken.
31 *kroppen:* verkroppen.
34 *mogh:* kon.
36 *wil:* zal; hier met de kracht van: moge (vgl. vs. 84); *gehingen:* gehengen, toestaan.
39 *keer van:* wend af van.
40 *dien Mars:* de Prins, als krijgsheld.
41 *wtgestaen:* doorstaan.
47 *beronnen* van *berennen:* stormlopen.
51 *'t Is omgekomen met:* 't is gedaan met.
52 *de vromen:* de goede, afgezette regenten.
54 *de wysheyd:* Oldenbarnevelt.
57 *jongsten:* laatste.
58 Accent op *haer* en *'t land*.

Zedert 't luck, hunne hand ontwrongen,[59]
Is met kracht te rug gesprongen:
Hollands seenwen afgesneen[61]
Sleept het kreupel na sijn' leên.[62]
Ydel waeren dees' gedachten,
Doen de posten tyding bragten
Van den overgang der stad,[65]
Die ons heyr vergeefs eer had[66]
Tweemael met een' wal besloten.
'k Valle met mijn' speelgenooten,
Edel held, te voet voor u:
'k Bid weest voor u selven schuw:[70]
Wilt u van't gevaer wat spaenen:[71]
Spaer u om uwe onderdanen,
Om uw' kleenen Willem doch,
Nau gespeent van 's voesters sogh:
Dat hy aen uw' sy' magh wennen:[75]
Bussen losen, paerden mennen[76]
Leeren, onder uw beleyd;
Daerghe 't land met lijcken spreyt:
Datmen segge: sie te gader
Moedigh draeven soon en vader,
Als Aeneas de Trojaen,
Met den groeyenden Ascaen.[81-82]
'tLot dat spaerse lang te saemen:
'tLot wil geven dat hunn' naemen
Spanjen soo ontsaghlijck sijn
Als de blixems van Iupyn.
O Doorluchtighste der helden!
Al te selden, veel te selden
Sagh u Y en Amstelstroom.
Driemael overwellekoom.[90]
Waerghe komt uw' treden setten
Krygen keuren en Stads wetten
Nieuwe kracht, en haet en twist
Stuyven wegh als roock en mist:
En die ongetoomde tongen,

59 *'t luck:* de Fortuin; *hunne hand ontwrongen:* sedert die ‘vromen’ het lot van de republiek niet meer in handen hadden, keerde de Fortuin aan de republiek de rug toe.
61 *seenwen:* zenuw verenigde de betekenis zenuw en pees (vgl. vs. 153).
62 *naslepen:* achter zich aan slepen; *leên:* benen.
65 nl. van Grol.
66 *eer:* vroeger.
70 *weest schuw:* spaar u zelf.
71 *spaenen* = spenen: zich onthouden, zich niet bloot geven.
75 *wennen:* zich oefenen.
76 *Bussen losen:* geweren afschieten.
81-82 Virgilius verhaalt in het vijfde boek der Aeneïs, hoe Ascanius onder het oog van zijn vader de Trojaanse ruiters aanvoert.
90 *over* is versterkend (vgl. overheerlik e.d.).

Die soo stout en onbedwongen
Galmden oproer bloed en moord,
Swygen stil aen yeder oord.
All' mijn' trouwe burgeryen
Eenigh in uw' komst verblyen.[100]
Geen' Megeere geeft sich bloot.[101]
Elck het hoofd leyd in den schoot.
Doen de windvorst deed verstroyen,[103]
Op de zee, de vloot van Trojen,
Sweegh al 't bulderen op 't vlack,
Alsoo ras Neptuyn weer stack
't Hoofd van wt de holle baeren:
Waer sijn wagen quam gevaeren
Lagh de woestigheyd getemt,
En 't oneffen glad gekemt:[110]
Even soo ghy nau verscheenen,[111]
Wat geraeckt was op de beenen,[112]
Wat my dreyghde met gevaer
Van een' schipbreuck al te swaer,[114]
Set sich voor uw' Godheyd neder.[115]
Van uw voorhoofd straelt moy weder,
En April geen' May en wyckt,
Die met verwe en bloemen pryckt.
'k Had met veel meer praels behangen[119]
Vw' doorluchtigheyd ontfangen;
Maer ick weet wel hoe ghy acht
Waere deughd de rijcxste pracht:
Hier mee (lof den heer der heeren)
Kan ick noch een' sael stoffeeren:
Mannen heb ick, soomen 't vraeght,
Daer mijn raedhuys moed op draeght:[126]
Onder dese, in raeds beraeming,[127]
Blinckt de schranderheyd van Vlaming,[128]
Pols oprechtigheyd heel braef,[129]
En de dapperheyd van Graef:
Mannen (laet de nijd wat grimmen)

100 *Eenigh:* eendrachtig.
101 *Megeere* = Megaira, een der drie Erinnyen (wraakgodinnen).
103 De *windvorst* is AEolus, die op verzoek van Juno de Trojaanse vloot verstrooide (Aeneïs, boek I, vs. 81-vlg.).
110 *kemmen:* kammen, gladstrijken.
111 *ghy nau verscheenen:* absolute constructie: toen gij nauweliks u vertoond hadt.
112 *op de beenen geraeckt:* oproerig geworden.
114 *een' schipbreuck:* de rampen van een burgertwist.
115 *Set sich neder:* komt tot kalmte.
119 *met veel meer praels behangen:* sierliker uitgedost, in feestkledij.
126 *moed draeghen op:* trots zijn op.
127 *in raeds beraeming:* voor het plegen van overleg.
128 *Vlaming:* Pieter de Vlaming van Oudshoorn, met Jacob de Graef toenmaals burgemeester; Harmen Gysbertsz. van de Pol was schepen.
129 *oprechtigheyd:* rechtschapenheid.

Die mijn' vesten deden klimmen:[132]
Sulcke soeck ick by de kaers.
'k Hebbe'r oock noch Hasselaers,[134]
Die hunne halsen voor my waegen;
Die hun vaders degen dragen,
Welcke op't Spaensche knokebeen[137]
Sijn geschaert voor 't algemeen.[138]
Errefvyanden van Spanjen,
Errefvrienden van Oranjen;
Daer een Veldheer meed bestuwt[141]
Voor geen' seven legers gruwt.
Laet de vyanden vry drieschen,[143]
Laet de draeckenkoppen brieschen;
Noyt ging Hollands fiere leeu
Druypen voor den draeckenschreeu:[146]
Maer hy schutte op sijne tanden[147]
Schenden, moorden, blaecken, branden.
En geen springvloed brack mijn' dam,
Watter oock van 't Westen quam.
Gaet mijn Prins te velde trecken
'k Sal sijn' rechterhand verstrecken,[152]
Of een' senuw aen dien arm,
Die tot Hollands schut en scharm[154]
Ruckt de klingen wt der scheede:
En myn burgery in vrede,
Midden onder het getier,
Sal in 't hart met offervier
FREDRICK HENRICX lof vermeeren,
En sijn' groote Godheyd eeren.
Welkoom, welkoom, Welhems soon.
Neem mijn' Keyserlijcke kroon,
Die uw Grootvaêr plagh te voeren,
Doen hem alle vorsten swoeren.
Welkoom heldendichters stof.[165]
Wellekoom in mijn Princenhof.

EYNDE.

132 *deden klimmen:* in bloei toenemen.
134 *Hasselaer:* de majoor Nicolaes Hasselaer.
137 *knokebeen:* halswervel.
138 *geschaert* van *schaerden* d.i. een *schaerde*, een hap of een scheur krijgen.
141 *bestuwt:* omstuwd, omringd.
143 *drieschen:* dreigen.
146 *Druypen:* afdruipen.
147 *schutten:* afweren.
152 *verstrecken:* zijn, dienen als.
154 *scharm* (met Hollandse *ar*)*:* bescherming.
165 *heldendichters stof:* gij die onderwerp kunt zijn van een heldendicht.

Brief Aen den Drost van Muyden, *spellende* De herstellinge der Duytsche Vryheyd. aant. *

Een lieflijck luchje voer u toe mijns harten groet,
Doorluchte *Drost*, wiens gunst verplicht houd mijn gemoed,[vs. 2]
Hoe verre 't lichaem dwaelt, van ros en wind gedragen[3]
Daer steyler rolt op 't hoofd de klaer bestarnde wagen;[4]
Daer nauwelijcx de son beneden 's aerdrijcx kim
Gesoncken, weêr verrijst, en maeckt een' korter schim.[6]
Hier praelt het hooge koor en sijn' gewijde autaeren,[7]
Waer voor d'aertsbisschop, met toejuyching veeler schaeren,[8]
Gewoon is al van ouds te scheppen aerdsche Goôn.[9]
Hier heerscht hy, die so trots sijn' afgeleyde kroon[10]
Met opgesetten helm, in 't vlacke veld verdedight,
En fier by beurt sijn' vuyst tot staf en kling beledight:[12]
En schoon Fortuyn hem heb den zegepalm ontseyt,
En meermaels sijn gesloopt en vlughtigh heyr gespreyt;[14]
Wanneer hy afgestreen, met wisseling van paerden,[15]
D'op hem geloosde roers pistool en blancke swaerden[16]
Ontworstelde, noch word sijn oorlooghsmoed niet flaeu:[17]
Noch hoopt hy, t'sijner tijd, den Roomschen arendsklaeu,[18]
Die stout op vetten roof nu sit in top geklommen,
Met kracht t'ontrucken de gegrepe Vorstendommen;[20]

* Van 1628. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 378 mM., br. 254 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 161*.
Vondel schreef deze brief waarschijnlik in de voorzomer van 1628, toen hij naar Denemarken gereisd was ‘om eenige schulden, van zyne of zyn vrouws neeringe, in te vorderen’ (Brandt).

vs. 2 *gunst:* genegenheid.
3 *ros en wind:* de reis ging met de postkoets (zie vs. 35) en per zeilschip.
4 *de klaer bestarnde wagen* is de Grote Beer, die men hoger ziet stijgen, naarmate men Noordeliker komt. Later vervangen door: *Noortsche Beerenwagen*.
6 *schim:* schaduw; hier: nachtelike duisternis. De zomernachten zijn korter in 't Noorden.
7 *het hooge koor:* van de Lieve-Vrouwe-kerk te Kopenhagen.
8 *d'aertsbisschop:* het hoofd van de Lutherse kerk had deze titel behouden.
9 *aerdsche Goôn:* koningen, in de heroïese beeldspraak der Renaissance. Hier worden dus de Deense koningen gekroond.
10 *hy:* Christiaan IV.
12 *beledigen* (vgl. verledigen), oorspr.: vrij maken; dus: die beurtelings zijn vuist, leent om krachtig het koninklik gezag (de *staf*) te voeren en om het zwaard te hanteren.
14 *vlughtigh:* op de vlucht geslagen.
15 *afgestreen:* door de langdurige strijd uitgeput.
16 *geloosde roers:* afgeschoten geweren.
17 *Ontworstelde:* met moeite ontkwam aan.
18 *Roomsch:* nl. van de Keizer.
20 *de gegrepe Vorstendommen:* o.a. Mecklenburg en de Paltz.

Hoe ongelooflijck 't schijnt te stuyten dit geweld,
Dat van den Donau af komt bruysen in de Belt,
En afspoelt soo veel lands, en uytroyt soo veel' troonen.
Der Duytschen sluymering, gezart door 't schendigh hoonen,[24]
Ten lange lesten eens opwaecken sal tot wraeck.
Wy hebben allerley gepeynst op dese saeck:
En gaende, op onse reys, in Nedersaxen dwaelen,
Door bosschen droef van loof, en schel van nachtegaelen.[28]
Uyt vreese van gevaer gesterreckt met geley,[29]
Gebeurde my wat vreemds, ten ende was de May.
De nuchtre dageraed met sijn' saffraenden luyster[31]
Allengs in't Oosten rees, en mengde licht en duyster:
Het was nocht dagh nocht nacht, maer dagh en nacht te gaêr:[33]
De beecxkens in het woud die ruyschten silverklaer:
Oock ruyschte blad en lof om 't kraecken van den waegen,[35]
Getroffen van een koelt, de voorbo van het daegen:
Wanneer op 't onvoorsienst, ter zijden uyt den bosch,[37]
Een' achtbre vrou vooruyt komt stooten met haer ros;[38]
Bestuwt met eenen stoet van hertogen en graeven,
Die, aen haer' trou verplicht, sich meê ter vlucht begaeven.[40]
Soo ras sy ons verneemt, 't is onraed, roeptse, wend.[41]
Se wil flucx wenden, eerse vriend of vyand kent.
Wy roepen: wieghe zijt hou stand, en wilt niet schroomen
Nocht schricken voor die geen', die eerst uyt Holland komen,[44]
Tot niemands achterdeel, stand houd sy op dat woord,[45]
En schijnt vermaeckt, so ras sy Holland noemen hoort,[46]
En naerdert ons' karros hieromme niet te luyer.[47]
Haer aenschijn toontse, door het vlijen van den sluyer,[48]
En wischt met d'ander hand haer' oogen rood van druck.
Wy spreecken: eedle vrou wat woedend ongeluck,
Wat onheyl jaeght u hier, langs buytenbaensche paden,[51]
In naere schemering? ach! steentse, ick ben verraden.[52]
De *Duytsche Vryheyd* vlied den bodem van het rijck.

24 *gezart:* geprikkeld.
28 *droef:* somber; *schel:* vol geschal; (*schel* heeft bij Vondel nog geen onaangename bijbetekenis).
29 *gesterreckt met geley:* voorzien van gewapend geleide.
31 *nuchter:* pas ontwaakt; *met sijn' saffraenden luyster:* met zijn prachtige gele gloed.
33 *Het was nocht dagh nocht nacht:* met dezelfde woorden begint Hooft het verhaal van de verschijning van Italia in de ‘Brief aen de Camer in Liefd' Bloeyende’ (vs. 39), waaraan Vondel hier duidelik gedacht heeft.
35 *om 't kraecken van den waegen:* om de krakende reiskoets.
37 *uyt den bosch:* datief-vorm.
38 *Een' achtbre vrou:* de Duytsche Vryheyd (vs. 53); *vooruyt komt stooten:* plotseling te voorschijn komt.
40 *aen haer' trou verplicht:* door belofte van trouw aan haar verbonden.
41 *wend* (tot haar gevolg gezegd).
44 *eerst:* zo pas.
45 *achterdeel:* nadeel.
46 *vermaeckt:* van haar schrik bekomen.
47 *niet te luyer:* des te sneller.
48 *vlijen:* neerleggen, afleggen.
51 *buytenbaensch:* afgelegen.
52 *verraden:* in 't ongeluk gestort.

Waer raecktmen strandewaert? wy soecken algelijck[54]

54 *algelijck:* allen te zamen.

Te paerde door de zee ons selleven te redden.[55]
Mijn rust is hier gesteurt op haer' geruste bedden.
Waer vinden wy het vleck, dat in de duynen leyt,[57]
De wereld door vermaert door heldendapperheyd?
Daer eer mijn WELHEM heeft in't harrenas gebloncken
En Spanjen, doen het was so godvergeten droncken[60]
Van 't Peruaensche bloed, geleert, hoe kleen het zy,[61]
't Geen stuyten kan den scheut der Christe Monarchy.
Ick kon my selve traegh tot ballingschap verpijnen,[63]
Voor dat graef Rudolfs geest bebloed my quam verschijnen,[64]
Ter middernacht, daer ick mijn' leden had gestreckt.
Mevrouwe, sprack hy, sooghe noyt waert opgeweckt
Door oorlooghsrampen en bebloede nederlaegen,
Door moordgeschrey en landbederfelijcke plaegen,[68]
Soo weck u eens de moord soo wreed aen my gepleeght,
Die allen overlast en wreedheyd over weeght.[70]
Waer sal oprechte trou voortaen sich op verlaeten?
'k Ontsloot mijn' graeflijckheyd aen Oostenrijcks soldaeten,[72]
En vierdese den toom, als waer ick aller slaef.[73]
Een ander had de daed, en ick den naem van graef.[74]
Ick ben gesworen heer, een vreemde steltme wetten.[75]
Men troontme onnoselijck, op schellemsche bancketten.
Men moord my, onder schijn van onderling krackeel.
Uytheemschen vangen 't aen: de landsheer boet het scheel.[78]
Mijn graeflijck bloed besprengt mijn' erfelijcken acker.
En lust u 't slaepen noch? en wordghe noch niet wacker?
Ga bergh u onder 't dack, terwijl het onweer ruyscht,[81]
Daer nu een *jongling* vrijt den vrydom met sijn' vuyst.[82]
Van ouds is 't al gespelt dat Duytschlands moed sal swijcken:[83]
De Vryheyd over Rijn, voor eenen tijd lang, wijcken,
Soo lang tot Holland, met sijn' bondgenooten, haer
Weêr setten sal met kracht en staci op 't autaer:

55 *door de zee:* door de zee te bereiken.
57 *het vleck:* 's Gravenhage.
60 *godvergeten:* letterlijk: zonder zich om God of gebod te bekommeren.
61 *'t Peruaensche bloed:* door de gruwelike moorden bij de kolonisatie van Peru; *hoe kleen het zy, 't Geen....:* hoe zelfs een kleine staat als de Republiek de aanval (*scheut*) van de grote Christelike Mogendheid kon weerstaan.
63 *sich verpijnen:* oorspr.: zich inspannen, zich uitputten; hier: zich zelf met moeite ergens toe brengen.
64 *graef Rudolf* van Oost-Friesland werd de 27ste April 1628 vermoord. Hij was door's Keizers overste Gallas op een maaltijd genodigd, die op een vechtpartij uitliep. De graaf wilde de twistenden scheiden, maar werd daarbij dodelik gewond. Vondel stelt het voor alsof hier verraad in het spel was, en de moord opzettelik beraamd (vs. 77).
68 *landbederfelijcke:* verderfelik voor het land.
70 *overlast:* geweld, mishandeling (nu in betekenis verzwakt); *over weeght:* te boven gaat.
72 *graeflijckheyd:* graafschap.
73 *vierdese den toom:* liet ze hun gang gaan.
74 d.w.z.: in mijn eigen land had ik niets meer te zeggen.
75 *gesworen heer:* de landsheer aan wie men trouw gezworen heeft.
78 *boet het scheel:* moet (met zijn leven) boeten voor de onderlinge geschillen.
81 *het onweer:* de storm (nl. van de strijd).
82 *een jongling:* Frederik Hendrik; *vrijt:* bevrijdt.
83 *swijcken:* zwichten.

Dan sultghe blincken, by u welkome onderdaenen.
Op op, en troost mijn' bruyd, die druckigh smilt in traenen.[88]
Hier meê verdween de geest. het spoocken was gedaen,
En ick met desen sleep begaf my herwaert aen.[90]
Soo spreeckt d'eerwaerde vrou, en breeckt haer' klacht met nocken,[91]
Ten diepen boesem met veel suchtens uytgetrocken.
Ick tot medoogen van soo groot een ramp geparst,
Heb naulijcks antwoord ree, of 't heele bosch dat barst
Van dreun en donder, brand en blixem der musketten,
En galmt van wapenklanck van tromlen en trompetten.
Een yeder vlught sijns weeghs. de vreese voor gevaer
Soeckt troost aen yslijckheen. geen schuylhoeck is te naer.[98]
Hier klaegh ick: Heer, hoe lang, hoe lang hebt ghy besloten
Den aerdboôm tot een' roof te geven aen de grooten,
Wier staetsucht 's vollecks vleesch als roest het yser vreet?[101]
D'onschuldige gemeent die staet op bloed en sweet
Hun' overdwaelsche pracht. om met een pop te prijcken[102-103]
De wijde wereld word een kerreckhof vol lijcken,
Vol rottings en vol stancks. hoe tref ick hier uw doel?[105]
Dit sietghe van omhoogh, en draeght u traegh en koel[106]
In 't straffen der misdaên en gruwelijcke stucken.
Fortuyn die schakelt staegh een' reecks van ongelucken,
En schroeft hier door in top de mindre mogentheen,[109]
En 't opgeschroefde weêr stort schielijck naer beneên.
Wat sal van dese saeck besluyten 's menschen sotheyd?[111]
't Behaeghde u rust alleen te stellen in uw' Godheyd,[112]
Op datmense in u soeck, en d'ydelheen veracht,[113]
Die Heraklijt beweent, en Demokrijt belacht.[114]
O onbeweeghlijcke as! om wie de dingen draeyen,
Die van geen' roering weet, wat stormen dat'er waeyen,[116]
Verleen mijn' ziele rust in uwe vastigheyd;
Terwijl het aerdrijck hier mijn' voeten vrede ontseyt.
Soo spreeckende ick bedaer, en ga mijn' reyse spoeijen.

88 *mijn' bruyd:* Anna Augusta van Brunswijk, met wie hij sedert 1624 verloofd was.
90 *sleep:* gevolg.
91 *nocken:* snikken.
98 *Soeckt troost aen yslijckheen:* in verband met het volgende zal dit betekenen: getroost zich de ontbering van de gruwelikste, onherbergzaamste plaatsen; *naer:* somber, angstwekkend.
101 *staetsucht:* heerszucht.
102-103 *Hun' overdwaelsche* (buitensporige) *pracht* (d.w.z.: van de groten) is onderwerp; *staet op:* komt te staan op.
103 *een pop:* een mooie vrouw, waarschijnlik met de bijgedachte: pronkziek en lichtzinnig (vgl. Huygens Costel. Mal vs. 253: ‘Die pop is op-getoyt’ en Vondel Dl. 2, blz. 491, vs. 47, van Potiphar's vrouw gezegd).
105 *uw doel:* uw bedoeling.
106 *draeght u:* gedraagt u.
109 *schroeft in top:* heft omhoog.
111 Wat voor gevolgtrekkingen zal de dwaze, kortzichtige mens hieruit kunnen maken?
112 *rust alleen te stellen in:* te bepalen dat rust slechts te vinden zou zijn in.
113 *d'ydelheen:* nl. van het wisselvallige aardse lot.
114 De wijsgeren Heraclytus en Democritus worden tradioneel voorgesteld als lachende en schreiende om de menselike dwaasheid.
116 *roering:* beweging.

*
De minste ritsling doet de vreese dubbel groeijen.
Dan wensch ick veyligh t'huys te rusten by mijn' vrou.
Dan nijpt mijn broeders lijck mijn teeder hart met rou.[122]
Dat weyt mijn geest met u in heylghe Poësye.
Dan bid ick, dat Reael geweld nocht tyrannye[124-vlgg.]
Bejegen, nu men hem naer Praegh gevangen voert,
Wiens schipbreuck 't vaderland en u en my ontroert.
Ick hoop wy sullen hem behouden noch aenschouwen,
Die met een heldenstuck mijn' Poësy sal bouwen:[128]
Beveeltmen my dan 't rijm, 'k beveel u 't rijmeloos,[129]
Wiens pen der Vrancken held deed leven voor altoos.[130]
In de Sont. 1628.
I.V. VONDELEN.

Noch een aan den zelven.[aant.*]

Drost van 't hooge huis te Muiden,
Stont ick, daer de zee van't Zuiden[vs. 2]
Op uw vaste vesten bruist,
Als de wint van't Noorden ruischt:
Zachter zou my rust omhelzen,
In de schaduw van uw elzen;
Die van outs al zijn gewoon
Scherp te luistren naar den toon
Van uw aangename snaren;
Temsters van de bracke baren;
Streelsters van den zoeten vliet,[11]
Liezen, lof, en ruyghte, en riet;[12]
Wecksters van de nachtegalen,
Die hier in de tacken dalen;
't Welck de leeuwerck lijt te noo:[15]
't Zy hy rust op groene zoô:

* TEKSTKRITIEK: vs. 127 *sullen hem*, de planodruk heeft *sullem hem*.
122 *mijn broeders lijck:* van zijn betreurde broeder Willem, in Januarie van dit jaar overleden (vgl. hiervóór, blz. 179).
124-vlgg. Zie het gedicht en de aantekeningen op blz. 195.
128 Die door zijn heldendaden stof zal leveren voor mijn dichtkunst.
129 *'k beveel u 't rijmeloos:* ik laat aan u de beoefening van het proza over.
130 *der Vrancken held:* Hendrik IV; Hooft had in 1626 zijn Hendrik de Grote voltooid, en Vondel wist dat hij daarna zijn Nederlandse Historiën op touw gezet had.
* Van 1628. Afgedrukt naar de tekst in *Versch. Gedichten* van 1644, blz. 326, waar het onmiddellik volgt op de *Brief*.
vs. 2 *de zee van 't Zuiden:* de Zuiderzee.
11 *den zoeten vliet:* de Vecht, tegenover de *bracke baren* van de Zuiderzee.
12 *Liezen:* naam voor verschillende waterplanten, biezen; *lof:* gebladerte van laag bij de grond groeiende planten.
15 *lijt te noo:* zeer ongaarne duldt.

't Zy zijn keeltje steiltjes steigert,
En u nabaauwt ongeweigert,[18]
Tot een prick toe naeu en juist:[19]
Als de zwaan haar weerga pluist,[20]
In uw wijde watergrachten,
Aangeprickelt door uw klaghten.
't Eene diertje 't ander leckt,
Duif en doffer treckebeckt,
Knort en kruilt, en onbeteutert[25]
Musch en knoter tjilpt en kneutert:[26]
En de snoeck op 't soet geluit,
Steeckt den kop ten vijver uit.
Zomtijts kiest ghy 't zeskant huisken,[29]
Voor uw afgescheiden kluisken;
En zijt in dees eenzaamheên
Nimmer min dan dus alleen.[32]
In dit kluisken wert geboren,
('t Was zoo van uw lot beschoren)
's Grooten Henrix groote Faam,[35]
En de grootheit van zijn naam
Quam uit deze kleenheit rennen;[37]
Vlugh geworden door uw pennen,[38]
Allesins waar 't Duitsche volck[39]
Is bekent door taal, of tolck.[40]
O wat was u hier *Kristijntje*[41]
Liever als een zonneschijntje.
't Loncken van uw *Leonoor*
Gaat 'er nu veur starrengloor,[44]
En haar blanckheit en haar bloozen
Boven leliblaên, en roozen;
Wenge in uwen tuintroon rust,[47]
En haar, onder 't kouten, kust,
Nu wat stoutjes dan wat blootjes:

18 *ongeweigert:* zonder te weigeren, zonder aarzeling.
19 *Tot een prick toe:* op een prik, precies; *naeu:* nauwkeurig.
20 *weerga:* mannetje.
25 *knorren:* koeren; *kruilen:* dicht tegen elkaar liggen, zich koesteren (misschien identiek met *kroelen*)*; onbeteutert:* onbeschroomd, onbelemmerd.
26 *knoter:* kneu, naast het werkw. *kneuteren*, voor het geluid dat deze vogel maakt.
29 *'t zeskant huisken* is het zogenaamde Torentje, een soort zomerhuisje, dat Hooft in de zomer als studeervertrek gebruikte, waar hij zich als in een *kluis* opsloot.
32 Nooit minder alleen dan op die wijze, d.w.z.: zijn boeken vormden daar een uitgelezen gezelschap om mee te verkeren.
35 Hooft's *Hendrik de Grote* werd daar geschreven.
37 *deze kleenheit:* deze beperkte ruimte; *rennen:* snel te voorschijn komen.
38 *Vlugh* wordt gezegd van een vogel die het nest verlaat. In *uw pennen* schuilt dus een woordspeling.
39 *Allesins:* naar alle kanten, overal.
40 *of tolck:* of door vertaling.
41 Hooft's eerste vrouw, Christina van Erp, stierf in 1624. Sedert 1627 was hij gehuwd met Helionora (Leonoor) Hellemans.
44 *Gaat veur:* overtreft nog; *gloor:* glans.
47 *tuintroon:* wellicht een prieel in de tuin.

't Welck de dwergen, minnegootjes,[50]
Lachen doet, van onder 't lof;
Om dat, even als uw hof,[52]
Vw Drostin (ick zwijgh 't niet langer)
Groeizaam, gaat al zwijgend zwanger
Van een Drostelicke vrucht;
Daarze zomtijts om verzucht,
Als zy 't twijfflende op moet geven,[57]
Ofze slapen magh of leven.[58]
Stont ick, wensch ick andermaal,
In uw hof en ruime zaal,
Daar ick my zoo groote weelden[61]
Kan van uwen staat verbeelden;[62]
'k Zou gerust van harte zijn:
Maar nu nijpt my angst en pijn,
Om niet levende in de golven
Als een vloeck te zijn gedolven.[66]
Onlangs heeft men noch gehoort,
Hoe de zoon zagh over boort
Zijnen ouden vader smijten.
Och! ick wil mijn boezem rijten!
En hy volghde hem terstont
In den bodemloozen gront.
Waar is Grootvaêrs tijt gebleven?[73]
Mick en radt plagh eer te beven,[74]
Voor die zeeplaagh, al te zwaar:[75]
Nu is 't water vol gevaar,
En hoe langer meer verbolgen.
Wou Arions lot my volgen,[78]
Daer geen lant leit in't gesicht.
Moght ick met een aartigh dicht
Schrylings op een visch geraken,
En behouden 't Vlie genaken;
En van over 't woeste vlack[83]
Landen in het Dammerack.

50 *de dwergen, minnegootjes:* de kleine gevleugelde cupidootjes uit Renaissance-schilderingen.
52 *even als uw hof* te verbinden met *Groeizaam* van vs. 54.
57 *op moet geven:* in onzekerheid blijft.
58 *ze:* nl. die vrucht; dus: of het kind wellicht slaapt of leven vertoont.
61 *weelden:* genot.
62 *uwen staat:* uw tegenwoordige toestand.
66 *een vloeck:* een misdadiger; *gedolven:* eigenlijk: begraven.
73 *Grootvaêrs tijt:* de tijd van onze voorouders.
74 *Mick:* galg; *eer:* eertijds; *plagh te beven:* was gewoonlik in voortdurende beweging, werd geregeld te werk gesteld.
75 *die zeeplaagh* zal wel slaan op de onveiligheid door vijanden of rovers, die nu (tijdens de Dertigjarige Oorlog) de zee ‘vol gevaar’ doen zijn.
78 *Wou...:* Als Arion's lot mijn deel maar zou mogen zijn, waar nu geen land te zien is. De dichter Arion lokte door zijn gezang een dolfijn, nam *schrylings* (vs. 81) plaats op zijn rug, en kwam veilig aan land.
83 *'t woeste vlack:* de onstuimige Zuiderzee.

Maar ick blijf in twijffel hangen
Van verdroncken of gevangen.
'k Weet van beide naulix keur.[87]
Zorgen kloppen aan mijn deur.
'k Wil voor 't slimste 't beste hopen.[89]
Hemel sluit my 't veilighste open.
Gun my dat, van leet verlost,
Ick uw lof zing, by den Drost.

Orakel[aant. aant.*]

Ovd Rome heeft barens nood en hartenwee geleden,
Doen 't, overrompelt van der Gotten overtoght,[vs. 2]
Eens smaeckte, 't geen het schonck dien, die het overmoght:[3]
En sagh in vier en bloed d'Italiaensche steden.
Nieu Rome, in arbeyd, hoort de barsse wapens smeden:[5]
Waermé de neerlaegh weer des Tibers word gesocht,
Door eenen Christen Mars, aen 's hemels eed verknocht,[7]
Geboren in den schoot van 't ysren ryck van Sweden.[8]
Dees blixemt, met de kling, en braeckende pistool,[9]
En trappelt, met syn' hoef, op 't harte van den Pool,[10]
Op d'Oostenryckers heup. 't is tyd dat Remus schroome:[11]
Want dese bey gesloopt, soo geeft hy't woeden bot,[12]
En voert syn nootlot wt, en schryft sich, als een God:

87 *naulix keur:* nauweliks een keuze te doen.
89 *voor 't slimste:* in plaats van het ergste.
* Van 1628, blijkens het onderschrift. Voor het eerst opgenomen onder deze titel in de folio-uitgave van *Maeghdeburghs Liickoffer* (1631). *Unger: Bibliographie, nr. 203*. Volgens Brandt (*Vondels Leven* blz. 27 en *Vondels Poëzy* (1682 I, blz. 301) stonden boven het eerste afschrift deze woorden: *Tot tol van zijne Majesteit van Zweden, betaelt te Gottenburg, aen den Heere Jacob van Dyck*.
Merkwaardigerwijze voorspelt Vondel (die veel wist als vriend en als gast van diplomaten als Reaal en Jacob van Dijck, de Stadsoverste van Gothenburg, oud-gezant van Zweden in Holland) in dit gedicht, dat zijn held eens het Roomse rijk met oorlog zal bedreigen, de Oostenrijkers verslaan en Rome in het nauw brengen. Alleen de voorspelling aan het slot is niet bewaarheid.
vs. 2 *der Gotten overtoght:* de inval, door Theodorik, koning der Oost-Goten, in 493 gedaan, toen hij Italië veroverde.
3 Het lot onderging dat het zelf oplegde aan overwonnen volken (*overmoghen:* machtiger zijn dan, overweldigen).
5 *Nieu Rome:* het tegenwoordige Rome, genomen als het centrum van de Katholieke keizerlike bondgenoten; *in arbeyd:* in barensweeën; *barsse:* ruwe, wrede.
7 *Christen Mars:* de Protestantse veldheer Gustaaf Adolf; *aen 's hemels eed verknocht:* die aan God trouw gezworen had, voor Gods zaak streed.
8 *'t ysren ryck:* het land, rijk aan ijzermijnen, maar woordspelend met *ysren:* krachtige.
9 *braeckende:* later vervangen door *zwangere*.
10 Van 1621-29 beoorloogde Gustaaf Adolf Polen en dwong het tot een wapenstilstand.
11 *Remus:* broeder van Romulus, de stichter van Rome. Hier beschouwd als verpersoonlikng van het oude Rome.
12 *gesloopt:* vernietigd, verpletterd (absolute constructie); *geeft hy 't woeden bot:* geeft hij de oorlogswoede vrij spel. Deze minder geslaagde regel werd later vervangen door: *Want Meester van die bey, vervolght hy 't oorlogslot*.

G V S T A V ', de tweede A V G V S T , en heerscher binnen Rome.[14]
te Gottenburgh.
1 6 2 8 .

14 *Gvstav* wordt met letteromzetting *Av-gvst*.

Tot verlossinge van den Heere Lavrens Reaal, doen hy te Weenen gevangen sat, aan *Keiser* Ferdinand *den tweeden*.[aant.*]

B e d e.

Hooghduitsche Keiser, neigh naar Nederduitsche toonen
Vw ooren, en ontsla den rustigen *Reaal;*[vs. 2]
Op dat hy met my bouw mijn moederlijcke taal,[3]
En Pindus en Parnas help naar den Rijn toe troonen.[4]
Die heuscheid sal u meer vercieren dan uw kroonen,[5]
En boeyen sijn gemoed veel starcker als met staal.
In Godheid blinkt geen glans soo hel als goedheids straal:[7]
Ia goedheid Godheid is in aangebeên persoonen.[8]
Dees deughd tot heiligh wijt den Koning *Luidewijck,*[9]
En past voor al Iupijn, die over 't Roomsche Rijck[10]
Den Adelaar beschrijt, en houd Euroop verwondert:[11]
Wen hy den blixem swaait elck siddert schrickt en yst;
Maar 't wierrook van't autaar des harten opwaart rijst,
Wanneer hy lieflijck is, en niet wanneer hy dondert.[14]

* Van 1628. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 74. Behalve dat de zending van Laurens Reaal naar Denemarken (zie gedicht en aantekeningen op blz. 110) mislukte, doordat koning Christiaan liever vrede sloot met de keizer, leed Reaal op de terugreis schipbreuk en kwam ongelukkigerwijze in Jutland terecht, dat door de keizerlike troepen bezet was. Hij werd gevangen genomen en naar Praag gevoerd, gelijk Vondel zegt in vs. 125 van zijn *Brief aen den Drost* (zie blz. 191). Hij zat daarna lang gevangen te Wenen. Zijn Amsterdamse vrienden deden ijverige pogingen om hem te bevrijden, wat eerst in Maart 1629 door bemiddeling van de paters Jezuïeten te Wenen gelukte. Vondel zal deze *Bede* geschreven hebben na de thuiskomst van zijn Deense reis.

vs. 2 *rustig:* flink, dapper.

3 Herinnering aan de samenwerking met Hooft en Reaal in hun ‘letterkunstige vergadering’ van 1621, waar Brandt van vertelt, toen ze gezamenlik ‘handelden van d'eigenschappen der moederlyke taale’.

4 *Pindus* en *Parnassus:* zetels van Apollo en de Muzen. De dichtkunst werd uit het klassieke Griekenland gelokt naar de monden van de Rijn.

5 *heuscheid:* vriendelikheid, welwillendheid.

7 *Godheid:* de vorsten zijn voor de dichter aardse goden.

8 *Godheid:* goddelikheid.

9 *Luidewijck:* Lodewijk IX van Frankrijk, de Heilige.

10 *Iupijn:* de Duitse keizer, die de adelaar, Jupiter's vogel, in zijn wapen voert.

11 *verwondert:* in bewondering.

14 Onze innige verering wint hij door goedertierenheid, niet door strenge machtsuitoefening.

Aan den edelen Heer Iacob Witz, *eersten Krijghsraad en Opperste VVachtmeester van de Legers der vereenighde Nederlanden.*[aant. aant.*]

Wie zal ons vryheid meer verdadigen als Witz,[vs. 1]
Die raad weet om een rijk van overlast te schuimen:[2]
Wiens hand de penne past, gelijck sijn helm de pluimen,
Wanneer Castilje vreest te rennen op sijn spits.[4]
Sijn hert dat is vol moeds: sijn schriften sijn vol pits:
'tSy dat hy krijgens hebb of schrijvens lust en luimen.[6]
Hy sweemt naar Cesar, die sijn haters 't veld deê ruimen,
En vedren werck bestelde, en wackren wapensmidts.[8]
Doch Cesar en gelijckt hy weder niet met alle,
Die als een vloeck bestormt de vaderlandsche walle:[10]
Daar dees' den vrydom vrijt met onvermoeiden arm.[11]
Hoe kon Prins Henrik ons een betren hopman senden,
Als dien ervaren held, den wachter van sijn benden,[13]
Om Amstels burgery te nemen in sijn scharm.[14]

Op den edelen Heere Iacob Witz, *VVachtmeester van de Legers der Vereenighde Nederlanden &c.*[aant. aant.*]

Dit 's *VVitz,* des Princen hart en oog. zoo ick hem ken
In adeldom rechtschapen,
Hem voeght geen beter wapen,
Dan 't Ridderlijck rappier, en eene strijdbre pen.

* Van 1628. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 73.
vs. 1 Door Iakob Witz was de orde hersteld, toen de Remonstranten werden aangevallen en geplunderd.
2 *van overlast te schuimen:* te bevrijden van vreemd krijgsvolk.
4 Wanneer de Spanjaard vreest, tegen zijn slagorde in te stormen.
6 *krijgens* (*lust*)*:* lust om te strijden; *luimen:* synoniem van *lust*.
8 werk verschafte aan de pennen (om zijn geschriften te boek te stellen) en aan de wapensmids (om hem van wapenen te voorzien). Caesar beschreef zijn oorlogvoering in *De bello gallico*.
10 *als een vloeck:* misdadig (*vloeck:* misdadiger).
11 *dees':* Witz; *den vrydom vrijt:* de vrijheid verdedigt.
13 *wachter:* woordspeling met zijn titel Wachtmeester.
14 *scharm:* bescherming.
* Van 1628. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 133.

Vondelens
Hippolytvs of Rampsalige kuyscheyd.[aant.]

Gedruckt in 'tIaar ons Heeren. 1628.

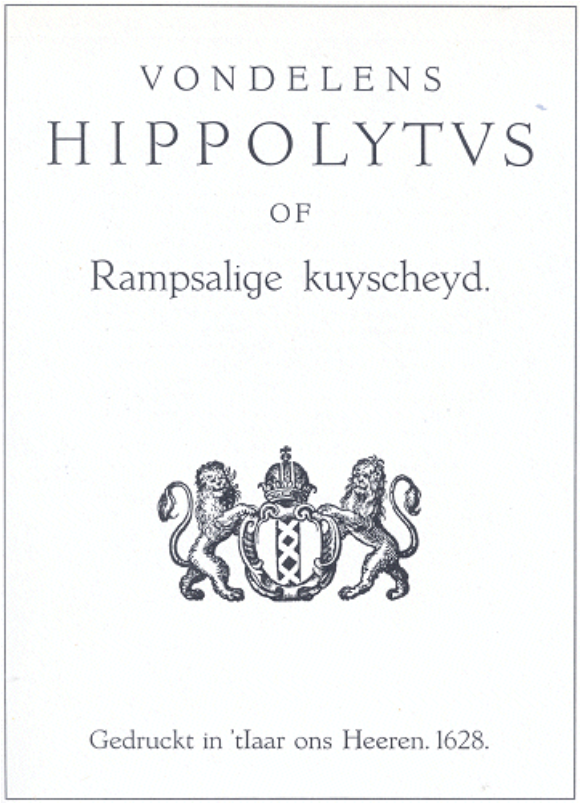
VONDELENS
HIPPOLYTVS
OF
Rampsalige kuyscheyd.

Gedruckt in 'tIaar ons Heeren. 1628.

VAN 1629. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave, die op de plaats van een ontbrekend uitgeversadres de woorden heeft: ‘Gedruckt in 'tIaer ons Heeren. 1628’. De uitgave kan echter niet verschenen zijn vóór 1629, blijkens het aan de *Hippolytvs* toegevoegde gedicht ‘Over het verongelucken van den Iongen Kevrvorst. Liik Traenen’ van 1629. De uitgever was waarschijnlik Willem Jansz. Blaeu. Zie hiervoor 't titelblad typografies nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 162*. In deze druk werd de opdracht aan Hugo de Groot uitgesneden. In onze uitgave is deze *Opdracht* afgedrukt volgens de twede druk, van 1649 (*Unger nr. 163*), welke uitgave een slordige nadruk blijkt te zijn van *nr. 162,* met veel drukfouten. Daarentegen is de druk van 1658 (*Unger nr. 164*) door de dichter met zorg ingrijpend herzien, evenals hij dat te voren met de *Palamedes* gedaan had, en op grond van dezelfde taalkundige en aesthetiese overwegingen. De vele en belangrijke varianten van deze uitgave zullen aan het einde van dit deel opgenomen worden.

Voor de Latijnse tekst van SENECA raadpleegden wij bij voorkeur een uitgave uit Vondel's tijd, bezorgd door Daniel Heinsius (Lugduni Batavorum 1611), en een uitgave te Amsterdam bij Blaeu gedrukt (1632); daarnaast een moderne uitgave, toegelicht door Dr. J. van Wageningen (*Seneca's Phaedra,* Groningen, P. Noordhoff, 1918).

Inhovd.

[1] De stiefmoeder Phaedra vecht te vergeefs aen de kuyscheyd van Hip-[r. 1]
[2] polytus, soon van Theseus en d'Amazoon Antiope; die, geduurende sijns
[3] vaders hellevaert, het hooghtijd der maeghd en jaghtgodinne Diane viert.[3]
[4] D'onkuysche vrou afgeslagen, veynst voor Theseus, haeren weder-
[5] keerenden man, verkrachting van den stiefsoon geleden te hebben.
[6] Theseus lichtgeloovigh en verbittert, spilt ten bederve sijns kinds, dat[6-7]
[7] ten geylen huyse uytgevloden was, de derde en laetste bede hem van
[8] den Zeegod toegestaen. Neptun bekrachtight sijnen wensch, door eenen
[9] gruwelijcken opborrelenden zeestier: waer door des vlughtenden paerden[9]
[10] aen't hollen raeckende, de wagen gebroken, de voerman wtgeschockt,[10]
[11] en verwart in den teugel, door steenen en doorenstruycken, geruckt en
[12] aen flarden gescheurt word. Welcke droeve maere de koningin so treft
[13] in haer beschuldight geweten, datse haeren gemael de waerheyd der[13]
[14] saecke ontdeckt, en sich selve met den swaerde doorsteeckt. De vader
[15] besteenende het ongeval sijns onnoselen soons, ende sijne reuckeloose[15]
[16] gramschap verfoeyende, leyd de versamelde ledematen, best hy kan,[16]
[17] op haere stede.

[18] Het tooneel is t'Athenen.

De treurspeelders sijn

HIPPOLYTVS.
PHAEDRA.
VOESTER.
REY.
THESEVS.
BODE.

r. 1 *aenvechten:* een aanslag doen op.
3 *hellevaert:* Theseus vergezelde Pirithous naar de onderwereld om hem te helpen bij de schaking van Persephone; *hooghtijd:* feest.
6-7 *spilt de derde bede:* maakt een betreurenswaardig gebruik van de derde wens die Neptunus vervullen zou; *ten bederve van:* tot verderf van.
9 *opborrelend:* uit de zee (met geborrel) opstijgend.
10 *wtgeschockt:* door de schok uitgeworpen.
13 *beschuldight:* schuldig.
15 *reuckeloos:* doldriftig.
16 *best hy kan:* zo goed mogelik.

Opdracht Van Hippolytus,
Aen den getrouwen Hollander. aant. *

Een kijf-aas, en niet meer, dat baet u 't lieve leven;[1]
Sprak flaeuwelijk de tong der ongerechte schael;[2]
Daer vrydom tegens bloet gewogen werd: daer 't staal[3]
Gestroopt, en ree was om den tweeden slagh te geven.[4]
Die neerlaegh ghy ontsnapt: u Vader was'er bleven.[5]
Ghy bleef gevangen, en verreest weer andermael;
Na datg' een levend-lijck ontdoockt de Sonne-strael.[7]
En tuygde, wat het kost, door deugt, na lof te streven.[8]
O! die de werelt zijt verscheenen als een son,
Behaagelijck aan stam en rancken van *Bourbon;*[10]
Die met u mond, na magt, gantsch Christelijk bevredigt;[11]
Ick bid neemt in u schut en scherm mijn *Hippolyt:*
Sijn kuysheyt heb ick u getrouwigheyt gewijdt;
Die 't Vaderlandt, en alle onnoselen, verdedicht.

* Met *den getrouwen Hollander* is Hugo de Groot bedoeld.

1 *kijf-aas:* een *aas* is het kleinste gewichtje; een *kijf-aas* is het laatste gewichtje dat den *tong* die ongeveer in het midden staat, kan doen doorslaan, waarover te twisten valt; *iemand het leven baten* betekent: hem het leven doen behouden, van de dood redden (*Ned. Wdb.* II, 1071). De zin is dus: het had weinig gescheeld of na Oldenbarnevelt's terechtstelling had de *tweede slagh* (vs. 4) u getroffen.

2 *flaeuwelijk:* nauw hoorbaar; *ongerechte schael:* de weegschaal werd door onrechtvaardige rechters gehanteerd.

3 *vrydom:* vrijheid. In de ene schaal lag de vrijheid van godsdienst, in de andere bloedige vervolging. Men denke aan Vondel's *Waegschael*.

4 *Gestroopt:* uit de schede getrokken.

5 *neerlaegh:* doodslag, terechtstelling; *u Vader:* Oldenbarnevelt; *bleven:* omgekomen.

7 *een levend-lijck:* in een kist geborgen; *ontdoockt de Sonne-strael:* liet u in de donkere kist opsluiten.

8 *wat het kost:* hoeveel inspanning het kost; *door:* door middel van.

10 Lodewijk XIII schonk aan De Groot een jaargeld van duizend rijksdaalders.

11 *na magt:* naar uw beste vermogen; *bevredigen:* de vrede bevordert, de vrede predikt als een waar Christen.

Vondelens
Hippolytvs of Rampsalige kvyscheyd.

Eerste bedriif.

H i p p o l y t u s :

Op, wufte jaegers, gaet beset[vs. 1]
Het naere woud, met hond en net,[2]
En d'Atticaensche bergen. voort
Ter vlught doorsnuffelt yeder oord[4]
Van Parnes rotsen, en de streeck[5]
Bevochtight van de waterbeeck,
Die schichtigh door de daelen glijd[7]
Van Thria. gaet beklimt d'altijd[8]
Bevrosene heuvels, koud en grijs
Van Schytisch wintersneeu en ijs:[10]
En ghylien herwaert herwaert streeft,
Daer schootige els de bosschen weeft:[12]
Daer beemden leggen altesaem
Gestreelt van Westwinds dauwende aêm,[14]
En lieve luchjens; daer sijn mond
Meed lentsche kruyden lockt wt klont;[16]
En daer Illissus sacht en loom
Door keykens; daer de logge stroom[18]
Maeander valt op't vlacke land,
En schaeft met gierge plassen 't sand.[20]
Ghy ghy, daer Marathon de stad
'tBosch opent, met een macklijck pad:
Daer met sijn' jongen't ongediert

vs. 1 *wuft:* beweeglik, vlug (vgl. vs. 61); *besetten:* rondom insluiten.
2 *naer:* somber.
4 *Ter vlught:* haastig.
5 *Parnes:* een bosrijke berg in het N.W. van Attica.
7 *schichtigh:* schielik, met snelle loop.
8 *Thria:* vlek in Attica, omgeven door een vlakte.
10 *Schytisch:* door de koude winden uit Noordelik Scythië aangebracht.
12 *schootigh:* slank; *weeft:* letterlike vertaling van: alta texitur alno; in de omwerking: ‘het bos bevlecht’. De bedoeling zal zijn: in de boommassa afwisseling brengt.
14 *dauwend:* vochtig, regen brengend.
16 *lockt wt klont:* uit de aardkluiten te voorschijn lokt.
18 *Door keykens:* te verbinden met *valt* in vs. 19; *logge:* veranderd in *traege*.
20 *gierge plassen:* golven, begerig om de oevers te *schaeven*.

Verselschapt, 's nachts om voeder tiert.[24]
Ghy, daer in't laeuwe zuyder deel,
Acharnas, streng in krijghs krackeel,[26]
Geen' koude voelt. eens anders voet
Betrede Hymet, van honigh soet:[28]
Eens anders kleene Aphidnen. weêr[29]
Een verscher hoop na'et boghtigh meer;[30]
Daer Sunion den oever druckt.[31]
Philipis roept dien, die verruckt[32]
Staegh janckt na'et jaeghen, d'eer van't woud.
'tWild everswijn sich hier onthoud;[34]
Die schrick, daer d'ackerman voor vlught,
Door moord en wonden wijd berucht.
Laet ghy de stille koppels los:
Maer houd aen banden den Molos:[38]
Dat de Cretenser fel ten strijd,[39]
Den hals met sijnen halsband slijt,
En 't starcke leyseel spanne en reck.[41]
Spartaenen strenger by den neck[42]
In dwang hou, met een' vastren knoop.
Sie toe, gewislijck 'tis een hoop
Op 't wild ghebeten stout en trots.[45]
De tijd ghenaeckt, dat holle rots
En klip sal wedergalmen straf,[47]
En tegenbassen op 't gebaf.[48]
Wel aen, dat d'wtgelaten toght,[49]
Met snofflend neusgat, nu de locht
Insnuyve, en met gesloten beck
Doorsnoffle 'thol en 'tnaer vertreck;[52]
Terwijl ons toeblaeckt Tithons vrou;[53]
Terwijl de dauwige landou
Der dieren voetspoor wtmerckt vast.[55]
Een ander spoeye met den last

24 *tieren om voeder:* luidruchtig uitgaan om voedsel.
26 *Acharnas:* vlek in Attica, bekend door zijn krachtige bewoners.
28 *Hymet:* de Hymettus, een berg, om zijn honing beroemd.
29 *Aphidne:* een buurt in Attica.
30 *Een verscher hoop:* een andere, later in 't veld gebrachte troep.
31 *Sunion:* Sunium, een voorgebergte in Attica.
32 *Philipis:* naam van een der jagers? *verruckt:* opgewonden, onrustig.
34 *sich onthouden:* zich ophouden.
38 *Molos*, zijn soorten van jachthonden.
39 *Cretenser*, zijn soorten van jachthonden.
41 *leyseel* (seel = koord); later vervormd tot leidsel.
42 *Spartaenen* zijn soorten van jachthonden.
45 *trots:* fier (synoniem van *stout*).
47 *straf:* krachtig.
48 *tegenbassen op:* als echo weergeven; *gebaf:* van het klanknabootsende baffen = bassen, blaffen.
49 *toght:* troep.
52 *vertreck:* plaats waar het wild zich terugtrekt; dus: de holen en duistere schuilhoeken.
53 *Tithons vrou:* Aurora.
55 *wtmerckt:* kenbaar maakt, de indrukken bewaart.

Der wijde netten op sijn' hals.
Een ander draegh 'tlangworpt en valsch[58]

58 *langworpt* (adj.): langwerpig; *valsch:* evenals *loos* (60): bedrieglik (voor het wild).

Getuygh der stricken me ter jaght.[59]
Het loose net, met roode schacht
Vermaelt, besluyte het wufte wild;[60-61]
Wiens hart van ydle vreese trilt.[62]
Dril ghy een' schicht, ten scheut bereed:
Grijp ghy den eycken swijnspriet, breed
Van yser, met twee handen aen:
En ghy bespieder, sult bestaen[66]
Het snelle dier te jaegen met
Geroep, in 't wtgespannen net:
Ghy overwinner, sny den buyt
Der jaght alree de darmen wt,
En 't ingewand met 't kromme mes.
O boschheldin, o jaghtgodes!
Wiens wouden en speloncken vry
Van staetsucht sijn en heerschappy;[74]
Weest uwen meedgesel ontrent.[75]
Der sekre schichten dreygement[76]
Staet na uw dier, waer dat het springkt:[77]
Dat kil Araxes water drinckt:[78]
Dat in den staenden Ister speelt.[79]
Vw' rechtehand staegh onverveelt[80]
Getulische leeuwin met smart
Vervolght: uw' vuyst treft 't Candisch hart.[81-82]
Geswinde dassen schietghe nu.
Gevlackte tigers geven u
Hunn' borst ten besten. d'eland vlugh[85]
En hayrigh laet u sijnen rug;
Soo woudos breed van hoornen doet.[87]
Al wat de wildernisse voed:
'tSy dat de Garamas gewent[89]
Tot armoe dat vervolght en kent;
Of d'Arabier in't balssemwoud:[91]
Het sy dan dat het sich onthoud
In Pyreneesche bergen, of

59 *getuygh* (collectief): tuig.
60-61 *met roode schacht vermaelt:* rood geverfd met het penseel (eig. slagveder) Latijn: picta rubenti pinna; *besluyten:* omsluiten, gevangen houden.
62 *wiens* werd oudtijds bij alle geslachten gebruikt: vgl. vs. 73; *ydel:* omdat het vlugge wild licht ontkomen kan (ook in 't Latijn: vano terrore).
66 *bestaen:* ondernemen.
74 *staetsucht:* heerszucht.
75 *ontrent:* nabij.
76 *seker:* onfeilbaar treffend.
77 *Staet nae:* (vgl. naar het leven staan).
78 *Araxes:* een stroom in Armenië; *kil:* koel.
79 *den staenden Ister* is een letterlike vertaling uit het Lat. stanti in Histro: de bevroren Donau.
80 *onverveelt:* onvermoeid.
81-82 *Getulisch:* uit Getulië, aan de Noordkunst van Afrika; *met smart vervolghen:* om ze leed aan te doen; *Candisch:* uit Candia.
85 *ten besten geven:* blootstellen.
87 *Soo:* evenals.
89 *Garamas:* de Garamanten waren een Afrikaanse stam.
91 *balssemwoud:* geurig woud.

Gedoken in Hyrcanisch lof;[94]
Of word gespeurt in't ledigh veld[95]
Der Russen, wuft ter reys gestelt:[96]
'tVreest alles, o Diaen uw' boogh.
Godin, verhoor ons van om hoogh:
Soo oyt uw' maght en godheyd is
Geviert in bosch en wildernis,
Met roof, van weymans danckbre siel;[101]
En 't net oyt dier gevangen hiel;
Geen voet de stricken brack wt angst;
En wagen steende van de vangst.[104]
Dan drupt van bloed der honden snuyt:
De boersche schaer, met bly geluyd
En sege en sangen, hutwaert keert.[107]
Godin, begunstigh dien u eert.
De loose windhond geeftme 't woord,[109]
En roeptme boschwaert rechtevoort:
Ick sla dien pad op onvermoeyt,
Die alderkortst de reyse spoeyt.[112]

PHAEDRA. VOESTER.

P h a e d r a :

O Creten, die beheerscht de wilde woeste zee,
Wiens schepen sonder tal gaen t'seyl van uwe ree[114]
Naer alle kusten; waer uw' vlugge kielen spouwen[115]
De kloofbre vloên, tot aen d'Assyrische landouwen:
Ah! waerom parstghe my in gyseling gebrogt,[117]
En in een haetlijck hof, aen vyands echt verknocht,[118]
In traenen en ellend mijn' older te verslijten?[119]
Mijn swervende gemael, afwesigh van mijn krijten,
Mijn Theseus houdme trou, gelijck hy is gewent.
De held gaet heenen, door het duyster sonder end
Des jammerpoels, waer wt geen' keeren van beneden,[123]
En volleght, als soldaet, des stouten minnaers treden:[124]

94 *Hyrcanisch:* Scyties; *lof:* gebladerte, bos.
95 *ledigh veld:* schaars bevolkte streek.
96 *wuft ter reys gestelt:* zwerflustig.
101 *roof:* buit, aan de godin geofferd; *van:* door; *weyman:* jager.
104 *steende:* zuchtte, kraakte onder de vracht.
107 *sege en sangen:* zegezangen.
109 *loos:* schrander; *geeftme 't woord:* geeft het teken tot opbreken. (woord, eig.: wachtwoord?) Lat. signum misere.
112 *spoeyt:* bespoedigt.
114 *t' seyl gaen:* onder zeil gaan, uitvaren.
115 *spouwen:* splijten, doorklieven.
117 *parsen:* dwingen; *in gyseling gebrogt:* gevangen gezet.
118 *haetlijck:* door mij gehaat (Lat. invisus): *aen vyands echt verknocht:* Theseus had Phaedra met geweld van haar vader geroofd; dus: gehuwd met mijn vijand (Lat. hostique nuptam).
119 *mijn' older:* germanisme; vervangen door: *mijn jaeren* (Lat. aetas).
123 *jammerpoel:* de onderwereld (vgl. Inhoud, r. 3).
124 *soldaet:* (mede)strijder (Lat. miles); *des stouten minnaers:* nl. van Pirithoüs.

Hy vaert als meedgesel der woende minne voort,[125]

125 *woende:* woedende, razende.

Op dat hy d'echtgenoot van Pluto, door de poort
Der onderaerdsche stad, ten setel wtgetogen,
Sleep hier in onsen dagh: nocht schaemte heeft hem bewogen[128]
Nocht vrees, tot afstand van dat goddeloos besluyt.
De vader van den soon Hippolytus is wt
Op vrouwenschennis en op vuyle snoeperyen,[131]
In 't diepst van Acheron: maer oh! een grooter lyen[132]
Mijn druckigh hart beswaert. geen slaep, hoe diep en vast,[133]
Geen' stille nachtrust my van sorregen ontlast.
Mijn' quelling word gequeeckt, en groeyt, en brand gescholen
Inwendigh, als de damp, die welt wt AEtnaes holen.
Minervaes schietspoel rust, en tegens mijnen wil,[137]
My door de vingers druypt gevatte naeld en spil.[138]
'tEn lustme niet met reuck de kercken te stofferen,[139]
Nocht die met vieren en beloofde gaeven t'eeren:[140]
Nocht tusschen d'outers, met de Griecxsche jofferschaer
En rey, te sweyen torts, geleert op 't feestgebaer
Des stillen offers: nocht met suyvere gebeden,[142-143]
Godvruchtigh na lands wijse en kerckelijcke seden,
Te naecken de godin, een' wettige vooghdes
Van't land haer toegedoemt. 't vermaecktme jageres[146]
Het opgejaeghde wild met rennen na te ijlen,
En met een' sachte vuyst te schieten styve pijlen.[148]
Waer streeftghe, mijn gemoed? wat voor bosschagilust
Bevangt u, sinneloose? u is doch wel bewust
'tBeschoren gruwelstuck der moeder al t'ellendigh:[151]
Wat bosschengeylheyd baert, dat heught uw' min te schendigh.[152]
Ick ben, o moeder met uw' misdaed noch belaên:[153]
Door eveldaed vervoert, soo hebtghe stout bestaen[154]
Den fellen leydsman van het grousaem vee te vrijen;[155]
Een' overspeelder, veel te nors om 't juck te lijen,[156]
Voorganger eener kud, die sich noyt temmen liet:

128 *in onsen dagh:* naar de bovenwereld (*dagh* = daglicht).
131 *vuyle snoeperyen:* schandelik, ongeoorloofd mingenot.
132 *Acheron:* rivier in de onderwereld; hier: de onderwereld zelf.
133 *druckigh:* bedrukt, droevig.
137 *Minervaes schietspoel:* Minerva geldt als uitvindster van de weefkunst.
138 *spil:* nl. van het spinnewiel, waarom gesponnen wordt.
139 *stofferen:* vervullen.
140 *vieren en gaeven:* vieren door middel van wijgeschenken.
142-143 *sweyen:* zwaaien (*ei* dus = *ai*)*; geleert op:* afgericht, geoefend; *feestgebaer des stillen offers:* het feestelik vertoon van het in stilte gebrachte offer (Lat. tacitis sacris); *met suyvere gebeden:* gebeden met reine bedoeling (Lat. castis precibus).
146 *toegedoemt:* toegewezen (*doem:* vonnis).
148 *styve:* met kracht afgeschoten.
151 *beschoren:* door het noodlot bepaalde; *moeder:* Pasiphaë, Phaedra's moeder. Uit haar onnatuurlike (*schendighe*) liefde voor een stier werd het monster de Minotaurus geboren.
152 *heughen* is hier transitief (*Ned. Wdb.* VI 697): in herinnering houden; dus: uw zeer schandelike min doet de gedachte herleven, wat *bosschengeylheyd* (Lat. amor in silvis) te weeg kan brengen.
153 *Ick ben belaên:* de schuld drukt op mij.
154 *bestaen:* gedurfd.
155 *grousaem:* vertaling van Lat. efferus: wild, verwilderd.
156 *nors:* vertaling van Lat. torvus: grimmig, onstuimig.

Maer dees die had noch treck tot koeyen of tot yet.[158]
Wat god of wat Dedael sal lesschen dese voncken?[159]
Al keerde dit vernuft, dat tuck had ingedroncken[160]
d'Atheensche wetenschap, en 't leelijck ondier in
Den doolhof sloot, soo kan 't geene hulp aen onse Min
Beloven; overmits dat Venus toorne ontsteecken
Op d'afkomst van de son, de ketens pooght te wreecken[164]
Van Mavors en sich selve aen ons, na alle haer' maght:
Sy schandvleckt reys aen reys al Cynthius geslaght.[166]
Noyt Minoïsche spruyt door bloote min verscheyde:
Maer staegh yet gruwelijcx het ongeval geleyde.[167-168168]

V o e s t e r :

O Theseus gemaelin, Iupijns doorluchtigh bloed,[169]
Verdrijf die schricklijckheên flucx wt uw kuysch gemoed:[170]
Blusch blusch den brand, nocht wilt niet luystren met uw' sinnen[171]
Na soo vervloeckt een' hoop. die in 't begin van 't minnen
De Minne oyt wederstreefde, en moedigh tegenhiel,[173]
Bleef veyligh, en verwon: maer elcke laffe siel,
Die 'tsoete seer noch voede en stroockte met behagen,[175]
Het opgenomen juck te spade ontsey te dragen:[176]
Nocht 't is my onbekent, hoe d'opgeblasendheyd[177]
Van 't koningklijck geslaght hardneckighlijck sich vleyt,
En trots, niet luystert na waerachtige getuygen,[179]
En selden onder 't recht en billijck sich laet buygen.

P h a e d r a :

't Besla soo 't wil, 'k getroost my d'wtkomst van mijn lot,[181]
't Sy een' gewisse dood, of 's jongelings genot.

V o e s t e r :

158 *tot yet:* tot iets anders: hij koesterde alleen liefde voor een mens. Het Latijn heeft alleen: sed amabat aliquid.
159 *Dedael:* Dedalus was de bouwmeester van het Labyrint waarin de Minotaurus werd opgesloten. Nader verklaard door *dit vernuft* in vs. 160.
160 *tuck:* gretig; *keerde:* op aarde wederkeerde.
164 *afkomst:* afstammeling, dochter, nl. Pasifaë. Phoebus (de zon) had Venus betrapt in haar overspel met Mars, waarna de gelieven gebonden werden. Daarom trof Venus met haar wraak zijn dochter.
166 *Cynthius:* Phoebus.
167-168 *Minoïsche spruyt:* afstammeling van Minos; *door bloote min verscheyde* (verl. tijd): kwam om door enkele liefdesavonturen; *yet gruwelijcx:* iets zondigs, tegennatuurliks.
168 *geleyde:* begeleidde. Het Latijn heeft: nulla Minois levi defuncta amore est. Iungiter semper nefas.
169 *bloed:* afstammeling: Jupiter was haar grootvader.
170 *schricklijckheên:* vreselike herinneringen.
171 *sinnen:* zinnelike neiging.
173 *oyt:* steeds.
175 *soete seer:* aangename (liefde)smart; *stroockte:* streelde, koesterde.
176 *ontsey:* weigerde.
177 *Nocht:* en niet (navolging van Lat. neque).
179 *getuygen:* getuigenissen, verklaringen.
181 *beslaen:* aflopen.

Het eerst't geen streckt tot boet, dat is te wederstreven[183]
De boosheyd met sijn' wil, nocht op den wegh te sneven:[184]
Het ander schaemte, na'et bekennen der misdaed.
Rampsalige, waerheên? wat wiltghe met dit quaed,

183 *boet:* herstel, genezing.
184 *nocht* (vgl. 177): Lat. nec labi via.

Meer als uw' moeder noch 't berucht geslaght verdrucken?[187]
Want bloedschand grooter is dan stierschand. schellemstucken
Ghy snoode seden wijt; gedroghten 't noodigh lot.[189]
Indienghe sorgeloos en onbeschroomt, geeft bot[190]
Aen 't schendigh feyt, vermits uw man op reys getogen,
De bovenplecken nu niet aenschout met sijne oogen;[192]
Soo dooltghe jammerlijck: en schoon genomen dat
Vw Theseus schuylt verlet in 't diep vergetelnat,[194]
En daer geduurigh moet den jammerpoel gedoogen;[195]
Waer met uw' vader heen? wiens breede rijcx vermogen
Streckt over all' de zee; en die soo hoogh gemeld[197]
Wel honderd groote steên en volcken wetten stelt:[198]
Sal die gedoogen dat dit schelmstuck blijf verborgen?
Gewis doorsnuffelsieck sijn aller oudren sorgen.[200]
Vertrouwenwe evenwel dat schalckheyd en bedrogh[201]
Dien gruwel helen magh: wat seyd dan hier toe nog
Vw' moeders grootvaêr, die den dingen schenckt sijn' straelen?[203]
Wat Iupiter, van wien dat alle goden daelen;[204]
Wiens schitterende vuyst de weereld davren doet,
Wan hy den blixem sweyt, gesmeet in AEtnaes gloed?[206]
Gelooftghe datmen 't kan altsaem verholen houwen
Voor uw' voorvadren, die scherpsiende het al aenschouwen?
En of der godheên gunst u al sy toegedaen,
En byslaeps schandvleck hele, en 't feyt blyve onverraen[210]
Van waere trouwe; 't welck noch noyt den godvergeten[211]
Gebeurt is: wat's de schrick van 't wel bewust geweten,[212]
En tegenwoordigheyd der straffe, en een gemoed[213]
Dat voor sich sellef vreest, en nimmer sich voldoet?
Bleef schelmstuck strafvry oyt, noyt bragt het rust aen 't leven.
Demp 't heylloos vier, een feyt van ongrieck noyt bedreven,[216]

187 *berucht:* roemrijk; *verdrucken:* neerdrukken, in 't ongeluk storten.
189 *gedroghten:* (de omgang met) monsters; *noodigh lot:* noodlot. Dus: de bloedschande komt voort uit de zonden van de mens; die andere schande was door 't noodlot opgelegd. Latijn: Nam monstra fato; moribus scelera imputes.
190 *bot geven:* vieren, toegeven aan.
192 *de bovenplecken:* de aarde.
194 *verlet:* opgehouden; *vergetelnat:* de Lethe, een stroom die alles deed vergeten als men er uit dronk.
195 *geduurigh:* voortdurend, levenslang; *den jammerpoel gedoogen:* het leed van de onderwereld dragen.
197 *hoogh gemeld:* wijd vermaard.
198 Homerus roemt de machtige zeestaat Creta wegens de honderd steden; *wetten stelt:* koning Minos was als wetgever beroemd.
200 *doorsnuffelsieck:* belust om alles na te snuffelen.
201 *schalckheyd en bedrogh:* boosaardig bedrog.
203 *Vw' moeders grootvaêr:* Phoebus.
204 *daelen:* afstammen.
206 *Wan:* wanneer.
210 *feyt:* misdrijf; ook in vss. 216 en 219.
211 *Van:* door.
212 *wel bewust:* dat de misdaad nooit vergeet.
213 *tegenwoordigheyd der straffe:* de steeds boven het hoofd hangende straf.
216 *ongrieck:* barbaar.

Noyt noyt van wuften Geet, of Scyth alom verstroyt,[217]
Noch d'ongastvrye bergh van Taurus hoorde 't oyt.
Verjaegh 't afgrijslijck feyt ras wt uw suyver harte:

217 *wuft:* zwervend (Lat. vagus campis).

En spiegelende u selve aen uwer moeder smarte,
Weest ang, en wacht u wel voor nieuwen byslaeps hoon.[221]
Hoe reedghe toe, om 't bed van vader en van soon[222]
Te mengen, en een' vrucht, die niet sy t'onderkennen,
In Goddeloosen buyck t'ontfangen? vaer in schennen
En schanden immer voort, en door uw gruwelvuur[225]
Keer om en wederom den staet van vrou natuur.[226]
Waerom ontbreeckt'er nu 't wanschepsel uwer moeder?
Waerom of ledigh leyd de doolhof van uw' broeder?[227-228]
Sal dan soo menighmael de weereld waegen, door[229]
Gedroght en wonderspoock; natuure wijcken voor[230]
Haer' wetten, t'elckemael een' Creetsche vrou sal minnen?

P h a e d r a :

O voester, ghy spreeckt recht, ick ken 't, maer dolle sinnen[232]
My parssen, om het slimst te vollegen van al:
Het reuckeloos gemoed met opset gaet ten val,[234]
En deynst, en staet vergeefs na raed tot heyl der siele.[235]
Soo slooft de schipper oock gants ijdel, die sijn' kiele[236]
Met koopmanschap bevracht wil duwen tegens stroom:[237]
't Geweldigh ty der zee vermeestert vlot en boom.[238]
Al wat de reên vereyscht verwint de raserye:[239]
Een maghtigh God besit des harten heerschappye.[240]
Dees snel gewieckte nam den heelen aerdboôm in,
En braed self Iupiter, met onbetembre Min.[242]
Gradivus d'oorloghsgod gevoelt dier tortsen vieren.[243]
's Driekanten blixems smit gevoeltse; die doet swieren[244]
En wellen vlam en roock, wt AEtnaes berghspelonck
En schoorsteen, is verhit door minnefackels vonck.

221 *ang:* bang, huiverig; *hoon:* schande.
222 *reedghe toe:* legt gij het aan.
225 *gruwelvuur:* schandelike hartstocht.
226 *om en weder om:* geheel en al om; - *staet van vrou natuur:* de natuurwet.
227-228 Het Latijn heeft: Cur monstra cessant? aula cur fratris vacat? d.i. honend aansluitend bij de vorige zin: Waarom worden et geen monsters (als eertijds de Minotaurus) voortgebracht? Waarom zoekt ge (als anderen met bloedschendige neiging) geen omgang met uw broeder? Blijkens het woord *doolhof* heeft Vondel de laatste zin niet begrepen.
229 *waegen:* wankelen, schudden, in beroering komen. Vrije vertaling, want het Latijn heeft: audiet: zal vernemen.
230 *Gedroght en wonderspoock:* angstwekkende voortekenen (Lat. prodigia).
232 *recht:* naar waarheid; *ick ken 't:* ik erken het.
234 *met opset:* willens en wetens.
235 *staet na:* tracht te vinden.
236 *gants ijdel:* geheel vergeefs.
237 *duwen:* voortbomen (vgl. *boom* in vs. 238).
238 *vlot:* schip.
239 *reên:* de rede.
240 nl. Cupido.
242 *braed:* doet blaken.
243 *Gradivus:* Mars, de minnaar van Venus: *vieren:* gloed.
244 *driekant* is een vertaling van *trisulcus:* met drie spitsen. Deze *smit* is Vulcanus, die onder de Etna huist. Volgens de Odyssee was hij met Aphrodite (Venus) gehuwd.

Een kind veel wisser noch als wtgeschote rieten,[247]
Dat treft Apollo self, die meester is in 't schieten,[248]
En ommevliegend maeckt het aerde en lucht te bang.[249]

247 *rieten:* pijlen.
248 *Apollo* is de minnaar der nymfen: Daphne, Koronis, Cyrene.
249 *bang:* benauwd.

V o e s t e r :

De geylheyd, schandelijck der boosheyd gunstigh, lang[250]
Voor desen heeft de Min al tot een' god verheven;
En gaf de rasery, om sich meer bots te geven,[252]
Een valsche godheyds naem: quansuys of Venus troon[253]
Door alle landen send den wilden wuften soon:
Die vlieght door 's hemels ruymte, en schiet verweende schichten,[255]
Met sijne tangere hand: een dwergh doet goden swichten.[256]
Het sinneloos gemoed gaf plaets met luttel slots[257]
Dese ydelheên, en heeft versiert den boogh des gods,[58]
En Venus godheyd. wie, door voorspoed wtgelaeten,
In weelde swemt, en queeckt sijn' lusten boven maete,
De geylheyd dien bekruypt; een' gruwelgesellin
Des oppersten gelucx. de sulck heeft lust noch sin[262]
Tot daegelijcxschen kost, of slechten dranck en spijse,[263]
Of wooning die slechs dient tot nooddruft na landswijse.
Maer waerom of dees' smet, wtpickende 't gemack
Van hoogen huysen, meest voorby gaet 't laege dack?[265-266]
Waerom vlijt kuysche Min sich by den kleenen onder?[267]
Wat maeckt 't gemeene volck in lusten veel gesonder?
Waerom is 't kleen besit vernoeght en ingetoomt?[269]
De rijcken wederom en maghtigen, hoe koomt
Dat die na dingen staen die allerminst betaemen?
Die al te veel vermagh, die wil het altesaemen
Vermogen, 't geen hy sal vermogen t'geener tijd.
Sie toe, wat sulcke een' past, wiens setel is gewijd:[274]
Ontsie en vrees den staf uws mans, alreede aen 't keeren.[275]

P h a e d r a :

Ick voel het groote rijck der Min mijn hart verheeren.
Ick vrees geen' wederkomst: noyt sagh hy s'hemels lamp,[277]
Die eens gedompelt daelde in onderaerdschen damp,
En 't hof, 't welck eeuwigh swijght in droeve duysterheden.[279]

250 *geylheyd* is vertaling van *libido:* zinnelikheid.
252 *meer bots geven:* zich meer te laten gaan, om dan zijn lusten bot te vieren (*bot* oorspr. = touw).
253 *quansuys of:* voorwendende dat.
255 *verweende schichten:* niets ontziende pijlen (Latijn: proterva tela = drieste, onbeschaamde p.).
256 *tanger:* zwak.
257 *met luttel slots:* zonder redelike grond heeft de domheid aan deze dwaasheid geloof geschonken.
58 *versiert:* verzonnen.
262 *de sulck:* zo iemand.
263 *slecht:* eenvoudig.
265-266 *'t gemack van hoogen huysen:* de weelderig levende aanzienliken (Lat. delicatas eligens domos).
267 *vlijt sich onder:* zet zich neer bij, neemt haar intrek.
269 *ingetoomt:* zich beheersend, matig.
274 *wiens setel is gewijd:* die een hoge (vorstelike) rang bekleedt.
275 *aen 't keeren:* op de terugreis.
277 *'s hemels lamp:* het zonlicht
279 *hof* nl. van Pluto.

V o e s t e r :

Geloof dat niet, ofschoon de helhond daer beneden
't Verdoemde poortklincket wel wacker gade slaet,[281]

281 *poortklincket:* de kleine deur in de slotpoort; dus: de toegangspoort der verdoemden, door Cerberus bewaakt.

En 't rijck van Pluto sluyt; uw man nochtans weet raed
Om den ontseyden pad te vinden na dit leven.[283]

P h a e d r a :
Sijn' goedheyd sal 't misschien ons minnend hart vergeven.

V o e s t e r :
Hy viel oock streng genoegh sijn' kuysche bedgenoot:
d'Ongriecxse Antiope besuurde 't met de dood.[286]
Maer neem de toorn uws mans door rede werd bewogen;[287]
Hoe 't ongeseghlijck hart van desen dan gebogen?
Die altijd haetigh vlied al 't vrouwelijcke saed,[289]
En wijd stijfsinnigh sich den ongetrouden staet,
En schuw van huwlijck, aerd na d'Amazoonsche vrouwen.

P h a e d r a :
Het lustme rechtevoort, door opene landouwen,[292]
Door bosch en bergen, hem te volgen met geduld,[293]
Die ergens hangt op een' besneeuden heuvelbult,
En met geswinde sool betreed de scharpe klippen.

V o e s t e r :
Stal sal hy houden ja? en bieden u sijn' lippen[296]
En aenschijn tot gevley? en leggen kuysche seên
Door geyle lusten af? en die in 't algemeen
De vrouwen haet, om u dien haet sal vaeren laeten?

P h a e d r a :
Hoe, kanmen door gebeên den jongman niet bepraeten?

V o e s t e r :
Te fors is hy.[301]

P h a e d r a :
Dat Min de forsse maeckt gedwee
Ons leert d'ervaerenheyd.

V o e s t e r :
Deur sal hy gaen.

P h a e d r a :
Ick me,
En sal hem volgen selfs door zee en diepe vloeden.

V o e s t e r :

283 *ontseyde:* verboden; *na:* naar.
286 *d'Ongriecxse Antiope:* de koningin der Amazonen, de vorige gemalin van Theseus, die hij om een bloot verwijt ter dood bracht.
287 *neem:* gesteld dat; *rede:* redenering, argumenten.
289 *haetigh:* hatende, afkerig; *saed:* geslacht.
292 *rechtevoort:* dadelik.
293 *geduld:* volharding.
296 *Stal houden:* blijven staan.
301 *fors:* weerspannig, onbuigzaam (Lat. ferus).

Denck om uw' vader doch.[304]

P h a e d r a :
en oock om moeders woeden.

304 *woeden:* liefdesrazernij.

*

V o e s t e r :
Wat slagh en schuwt hy niet?[305]

P h a e d r a :
Voor hoer te gaen wat schaed't?

V o e s t e r :
Vw man is voor de deur.

P h a e d r a :
Een overspeelders maet.[306]

V o e s t e r :
Vw Vader word verwacht.

P h a e d r a :
De vader van mijn' suster,[307]
Te goed om gram te sijn.

V o e s t e r :
Nu set uw hart geruster,
En red u selve doch: demoedigh bid ick 't ah!
By 't grijs blinkend hayr van mijnen ouden dagh,[310]
By desen boesem, mat van sorg en mededoogen,
By dese borsten die ghy hebt van jongs gesogen:
Genesens wil die heeft aen sielgesondheyd deel.[313]

P h a e d r a :
Mijn braef gemoed van schaemt niet bloot is al geheel,[314]
O voester, sijnwe u dan gehoorsaem best wy konnen,[315]
En d'onbetembre Min die werde eens overwonnen.
'k Gedoogh niet dat mijn naem en faem van schandvleck weet.
Dees' rede alleen heeft kracht: dit 's d'wtkomst van ons leet:
Mijn' man gevolght: de dood sal 't voor den gruwel winnen.[319]

V o e s t e r :
Betem d'oploopentheyd der breydeloose sinnen,[320]
Mijn voesterkind, bedwing uw' gramschap: want ick schat

* TEKSTKRITIEK: vs. 310 heeft 'n lettergreep te kort; *grijs* te verbeteren in *grijse*?

305 *slagh:* soort; dus: hij schuwt alle vrouwen (Latijn: genus omne profugit); *gaen voor:* door te gaan voor (Latijn: pellicis careo metu).

306 *overspeelder:* zie Inhoud, r.3.

307 *mijn' suster:* Ariadne (Latijn: mitis Ariadnae pater: de vader die voor de verliefde Ariadne zachtzinnig, vergevensgezind was).

310 *blinkend:* zilverwit.

313 De wil om te genezen is reeds een gedeeltelike genezing van de ziel (Latijn: pars sanitatis, velle sanari, fuit).

314 *braef:* rechtschapen.

315 *best wy konnen:* zo goed als wij kunnen, naar ons beste vermogen.

319 Laat ik mijn man volgen (nl. in de dood); de dood zal de schande voorkomen (Latijn: morte praevertam nefas).

320 *oploopentheyd:* drift, hartstochtelikheid (vgl. vs. 330).

V hierom levenswaerd, het geen ghy waende dat
Een neerslagh waerdigh was.[321-323]

P h a e d r a :
Mijn dood is al besloten,
Men raedslaeght op wat wijs. ick salme 't hart afstooten,[324]

321-323 Ik meen dat gij het leven verdient, om dezelfde reden als waarom gij u zelf wilde doden (nl. om uw eer te bewaren). Het Latijn heeft: ob hoc quod esse temet autumas dignam nece. Vondel heeft *quod* (omdat) ten onrechte vertaald met *het geen; neerslagh:* doodslag; hier: zelfmoord.

324 *afstooten:* doorsteken (*Ned. Wdb.* I, 1581).

Of enden aen een' strop mijn leven tot mijn heyl:
Of sal geschoten wt den burgh van Pallas steyl[326]
Neerstorten: 'ksweer 't dese hand gewapent met vermogen
Tot kuyscheyds wraecke.

V o e s t e r :

Sal mijn ouderdom gedoogen
Dat door een' snelle dood ghy omkomt en vergaet?
Stil dese oploopentheyd der minne, en hoor na raed.

P h a e d r a :

Geen' rede keeren kan dat wy dit leven derven,
Wie 't sterven past, en eens besloten heeft te sterven,
Die word niet lichtelijck van 's levens lust bekoort.

V o e s t e r :

Mevrouwe, die alleen met troost noch onderschoort[334]
Mijne afgeleefde leên, indien'er dan, o smarte!
Soo dartle een' rasery leyd op uw druckigh harte;[336]
Versma de faem, die nau der waerheyd gunst toeseyd,[337]
En snooden meer besint, min deughd en eerbaerheyd:[338]
Laet ons dat guur en ongeseghlijck hart beproeven.[339]
Ick neem het aen des mans streng opset te verschroeven,[340]
En ga soo regelrecht na desen wilden knecht.

R e y :

Godin, wt 't woeste schuym geboren,
O tweelingschuttrenmoeder, met[342-43]
Wat sekerheyd schiet doch soo net[344]
Dat dartel blinckend wicht vol toren?[345]
De rasery 't gebeent doorkruypt:
Een' kleene wond maeckt groot beswaeren:[347]
Geheymvier 't bloed verteert in d'aeren,[348]
En 't merregh wt de schinckels suypt.[349]
Dat kind sich nimmer geeft tot ruste,
Alsins het vlug sijn' pijlen spreyd.[351]
't Kent alles hem wat oostwaert leyt,

326 *geschoten:* in snelle vaart.
334 *troost:* bijstand.
336 *dartel:* buitensporig (Latijn: protervus).
337 die zich zelden in dienst van de waarheid stelt, de waarheid begunstigt (Latijn: fama vix vero favet).
338 *besinnen:* beminnen.
339 *guur en ongeseghlijck:* nors en onhandelbaar.
340 *streng opset:* vast voornemen; *verschroeven:* eig. verdraaien, een andere richting geven; Lat. flectere = buigen.
342-43 Aphrodite (Venus), uit het zeeschuim geboren, was de moeder van Eros, de god der liefde, en van Anteros, de god der wederliefde (*tweelingschuttren*).
344 *net:* juist.
345 *vol toren:* als verwekker van leed.
347 *beswaeren:* hinder, smart.
348 *Geheymvier:* verborgen vuur.
349 *wt de schinckels suypt:* uit de beenderen weg doet teren.
351 *Alsins:* in alle richtingen.

Oock's laeten avonds schemerkuste,[353]
En d'oord gebraden van den kreeft,[354]

353 het Westen.
354 *kreeft:* het bekende sterrebeeld; hier genomen voor: zuidelike zomerhitte.

*
En die gedooght in noordsche paelen
De boeren, die 'er altijd dwaelen;[355-56]
  Daer't beergestarnt van koude beeft:
Elck van sijne hitte weet te spreecken.[358]
  't Verweckt den brand der forsse jeughd,
  En kan in d'ouweling de deughd
Der wtgedoofde warmte herqueecken.[360-61]
  Den jonfferboesem treft het meed,
Met onbekende vlam en straelen,
En doet de goden nederdaelen,
  Met sterffelijck gestalt bekleed.
Apollo self, in Griecxsche weyen,[366]
  Ging koninglijcke kudden hoên,
  En citerloos den os in't groen
Met sijn' oneffe rieten vleyen.[369]
  Hoe dick' trock hy sijn' mindren aen,[370]
Die vooghd is over lucht en swercken?
t'Hans vogel rept hy witte vlercken,[372]
  Sangsoeter als een' veege swaen:[373]
Nu dartel stier, die nors ter sijen[374]
  Sijne hoornen wend, en doncker siet,
  En kan, wen hy sijn' roof bespied,
Den rug ten maeghdenspele vlijen:
  En bootst, daer hy in't zeeschuym swemt,
De taeye riemen na met klouwen;[379]
Ang veerman, om sijn' roof te houwen,[380]
  Met borst in stroom de baeren temt.
De nachtgodin door minnevieren
  Oock blaeckte, en liet den duystren nacht,
  En gaf haer' broeder volle maght
Den silvren wagen te bestieren:
  Die dreef haer' duystre paerden voort,[382-86]

* TEKSTKRITIEK: vs. 366, de oude uitgave heeft: *weyden*.

355-56 *die* nl. oord; *paelen:* streken; die in het Noorden plaats verleent aan altijd rondtrekkende landbouwers. Latijn: semper errantes patitur colonos.

358 *sijne hitte* (spr. uit: *sijn itte*)*:* nl. van de liefde (Amor is mannelik).

360-61 *ouweling:* oude man (vgl. Vlaams: ouderling); *deughd der warmte:* de weldoende warmte.

366 Apollo diende als herder koning Admetus, om de liefde van zijn dochter te winnen.

369 *oneffe rieten:* de schuin aflopende herdersfluit (Lat. impari calamo); *vleyen:* zacht stemmen (Lat. vocavit).

370 *trock hy sijn' mindren aen:* letterlike vertaling van: induit minores, d.w.z. hij (Jupiter) nam de gedaante aan van lagere stervelingen.

372 *t'Hans vogel:* nu eens als vogel, nl. als zwaan bij Leda.

373 *een' veege swaen:* de zwaan die (volgens de overlevering) stervende liefelik zong.

374 *stier:* om Europa te schaken. Daarop slaan ook de volgende regels, tot 380; als *veerman* zwemt hij met Europa op de rug, over.

379 *taey:* buigzaam (Lat. lentus).

380 *Ang:* bevreesd, bezorgd; te verbinden met: *om sijn' roof te houwen*.

382-86 Diana, verliefd op Endymion. Zij liet haar *silvren wagen* (de maan), getrokken door *duystre paerden* (de nachtelike omgeving), over aan Apollo.

En leerde korter ommesweyen:[387]
De lange nacht wist van geen scheyen:
De dagh rees traegh wt d'oosterpoort:
Door swaerdre vracht soo beefden d'assen.[390]
Alcides leyd sijn' koker neer[391]
En leeushuyd, gaende sacht en teer
Smaragden om sijn' vingers passen.
Sijne hayrlock ruw en wetteloos[394]
Sich vlechten liet, om niet te dolen:[395]
Hy trad geschoeyt op purpre soolen,
En was gelaerst met gulde broos.[397]
Sijne hand noch t'hans op knodsedraegen[398]
Geleert, nu met de spil geswind
Infijne webbedraeden spint.[400]
De Lydiaen die kan 't gewagen,[401]
En Perses sagh dat lichaem self[402]
Gestroopt van leeusrugh: purpre draeden[403]
Sijn' schouders deckten, eer beladen[404]
Met 't swaer gewight van 't hemelwelf.[405]
Gelooft dat dees' vervloeckte straelen
Gequetste minnaer dier besuurt:[407]
Waer't pekelschuym de stranden schuurt,
Waer door de lucht de starren dwaelen:
Dees' rijcken 't ongenadigh wicht
Besit: het doet de blaeuwe schaeren[411]
Van Nereus sijn geschut ervaeren:[412]
Geen' meeren het van brand verlicht:[413]
Hy blaecktse die met vleugels roeyen.[414]
De stier, wanneer hem Venus noopt,
Ontsinnigh na den oorloogh loopt,[416]

387 *korter ommesweyen:* een kortere bocht maken (Lat. gyro breviore flecti).
390 *swaerdre vracht:* nl. van Apollo (Lat. graviore curru).
391 *Alcides:* de kleinzoon van Alkeus: Herkules, die, verliefd op Omphale, koningin van Lydië, zich verwijfd aanstelde.
394 *wetteloos:* ongebonden.
395 *dolen:* in de war raken.
397 *broos:* korte laars.
398 *noch t'hans:* nog kort te voren.
400 *Infijn:* zeer fijn.
401 *Lydiaen:* Lydiër.
402 *Perses:* Pers.
403 *Gestroopt van leeusrugh:* beroofd van de (vroegere) leeuwenhuid.
404 *eer:* te voren.
405 nl. toen hij Atlas hielp de hemel te torsen.
407 *dier besuurt:* duur te staan komt. De minnaar, gekwetst door Cupido's *straelen* (= pijlen), is het gramm. onderwerp (*besuren* is oorspr. smartelik ondervinden).
411 *Besitten:* in zijn macht hebben; *de blaeuwe schaeren van Nereus:* de Nereïden (watergodinnen).
412 *geschut:* pijlen.
413 Vertaling van: flammamque nequit relevare mari, dus: zelfs geen enkele zee blijft de brand bespaard: ook de zee wordt in (liefde)gloed ontstoken.
414 *roeyen:* het luchtruim doorklieven.
416 *Ontsinnigh:* doldriftig.

En kampt voor d'aengevochte koeyen.[417]
't Angstvalligh hert, voor d'eer beducht
Van sijne weerga, wil sich wreecken,

417 *aengevochte:* overvallen (bedoeld zal zijn: door een andere stier).

En van verbolgentheyd een teecken
Met krijschen geeft, en slaet de lucht.[421]
Voor sijn gevleckten tigers luymen[422]
De Moor dan beeft van lit tot lit:
Dan wet sijn wondende gebit[423-24]
De swijnskop, en begint te schuymen.[425]
De Libyaensche leeu, soo haest
Wen Min sich rept, sijn' steert doet krullen,
En schud sijn' maen: dan steent van 't brullen
Al 't woud: het zeegediert dat raest:
Dan raesen Lucaes minnende * ossen.[430]
Natuur maeckt alles onderdaen.[431]
Wen 't Min gebied moet haet vergaen:
Geen' felheyd is de Min ontwossen.[433]
Dese hit veroude gramschap blust.[434]
Wat sal ick meer van liefde singen?
Dees' sorg het stiefmoers hart kan dwingen:[436]
Ghy siet hoe Phaedra blaeckt van lust.
Wat tijding am? welaen, seg hoe de saecken staen.[438]

*[Randschrift:] Een zeker slagh van elefanten soo genaemt.

421 *slaet de lucht:* verscheurt de lucht, door zijn kreten.
422 *luymen:* grilligheid, onberekenbaarheid.
423-24 *dan:* nl. in de paartijd.
425 *schuymen:* schuimbekken.
430 Latijn: Lucaeque boves. Volgens de scholiasten zou Seneca de olifanten zo genoemd hebben, omdat ze tijdens de oorlog met Pyrrhus het eerst in Lucanië gezien waren.
431 *onderdaen* (adj.): onderworpen.
433 *ontwossen:* ontgroeid (dial. vorm van ontwassen); dus: de Min behoudt de overhand boven de heftigste haat.
434 *hit:* hitte (veranderd in: *gloet*)*; veroude gramschap* (Lat. veteres irae): diep gewortelde toorn.
436 *sorg:* bekommering.
438 *am* = amme: voedster.

Tweede bedriif.

VOESTER. PHAEDRA.

V o e s t e r :

Hier is geene hoop altoos van dese pijn te sussen;[vs. 439]
Geene hoop van immermeer den fellen brand te blussen;
Geheymgloed braed het hart, en schoon dees' dolheyd dicht[441]
Besloten word bedeckt, soo meld haer 't aengesicht.
Het vier wt d'oogen springt, en d'ingevalle kaecken
Sijn schuw van 's levens licht; en niets en kan vermaecken[444]
Haer' twijffelmoedigheyd. het wispeltuurigh seer[445]
De leên worpt hier en daer. nu sterftse en sijght ter neêr:[446]
De beenen swijcken, en haer hals, verslapt door treuren,[447]
Hangt oversijds, dies 't hoofd sy naulijcx op kan beuren.
Nu geeftse sich te rust: maer 't bed geen' slaep gehengt;[449]
Vermits sy al den nacht met klagen overbrengt.
Dan roeptse om op te staen: dan roeptse: vlijme neder:
Dan is 't: onthul mijn' pruyck; dan: toy mijn' tuyten weder:[452]
En by sich selve staegh vol ongestadigheyd,
Verandertse haer gelaet. alree heeftse afgeleyt[454]
De sorg voor spijs en dranck, en voor gesonde dagen,[455]
En swacker konnen haer de voeten naulijcx draegen.[456]
Het lijf die voorge vaegh van groey en bloeijen derft.[457]
Geen' purpre blosentheyd dat blinckende aenschijn verft.[458]
De sorg verteert het vleesch: al bevend setse haer' treden,
En 't suyver lichaam derft sijn' teere schoonigheden:[460]
En d'ooghstrael, die een' swier van Phoebus fackel had,[461]
Die blickert vaderlijck nocht godlijck. traenennat[462]
Langs 't aenschijn biggelt; dau en druppels stadigh hangen,
En vochtigen bedruckt de bleeckheyd haerer wangen;
Gelijck als Taurus sneeu de bergen doorgestroyt

vs. 439 *geene hoop altoos:* volstrekt geen hoop.
441 *Geheymgloed:* verborgen gloed.
444 *vermaecken:* herstellen, genezen.
445 *twijffelmoedigheyd:* door tweestrijd verscheurd gemoed; *het wispeltuurigh seer:* de ongedurige kwaal (pijn), nl. de liefde.
446 *De leên worpt hier en daer:* gunt het lichaam geen rust (*worpt:* werpt).
447 *swijcken:* bezwijken, begeven haar.
449 *gehengen:* toestaan.
452 *onthul mijn' pruyck:* maak mijn haren los (*hullen:* kappen); *tuyten:* vlechten.
454 *gelaet:* uiterlik, manier van doen. Voor het tegenwoordige ‘gelaat’ gebruikt Vondel *aenschijn* (vs. 458).
455 *gesonde dagen:* gezondheid.
456 *swacker:* verzwakt als zij is.
457 *voorge vaegh:* vroegere kracht.
458 *blosentheyd:* blos.
460 *suyver:* schoon.
461 De blik waar de zonneglans in blonk.
462 *blickert vaderlijck nocht godlijck:* heeft niet meer de glans van de goddelike vader (nl. Phoebus). Latijn: nihil gentile nec patrium micant.

Tot lauwen regen smelt, en drupt wanneer het doyt.
Maer sie, daer stoot het hof sijn' hooge vensters open:[467]

467 *hof:* paleis.

In 't gulden stoelbed sy kranckhoofdigh, mat van hopen,[468]
Leent achter over, en ontseyt gewoone draght[469]
Van kleedren aen te doen.

P h a e d r a :

Wegh wegh met dese pracht
Van goud en purperverw: het Tyrisch rood schaerlaecken
Sy verr. de Seres met geen' boomwol ons vermaecken,[472]
Of draên gesponnen in soo verr gelegen oord.
Een riem den schoot opschort, jaghtvaerdigh als 'tbehoort.[474]
De neck sy onbelaên met halscieraed en keten:
Geen steen soo wit als sneeu, een' zeegift opgesmeten[476]
Aen Indiaenschen strand, van 't oor druppe, en de pruyck[477]
Gespreyt na nardus nocht Assyerschen balsem ruyck:[478]
Dat reuckelooselijck mijn hayr en vlechten swaeyen,[479]
En om den hals alsins en hooge schouders waeyen,[480]
En volgen jaghtvlug na de winden in het bosch.[481]
Dat sich de slinckerhand beledige ten tros;[482]
De rechte een' swijnspriet drill', van Thessaler gesneden.[483]
Soo plagh de moeder van dien strengen soon te treden;
Hoedanige afgedwaelt van Pontus 't kille meyr,
Sy, draevende op den boôm van Attica, voor 't heyr
Der Tanaïten of Moeoten aen quam trecken,
En ging haer' lenden met gemaenden schild bedecken,[488]
En 't hayr in knoop versaemt liet sweyen ongesnoert;
Soodanige ick nu wuft word boschwaert ingevoert.[485-490490]

V o e s t e r :

O koningin laet af laet af van dese klaghten;
De droefheyd dient niet om d'ellenden te versachten.[492]
Hoe endeloos is 't vier, dat fel uw' boesem knaeght!
Paey paey de wilde maght van ons' godinnemaegd.[494]
Bosschagikoningin Diana, die alleene
De berregen bewoont, en buyten wie dat geene

468 *kranckhoofdigh:* in verstandsverbijstering (Latijn: mente non sana).
469 *ontseyt:* weigert.
472 *Seres:* Romeinse naam voor de Sinése volken; *boomwol:* katoen. Vertaling van: quae fila ramis legunt.
474 *schoot:* neerhangend kleed.
476 *zeegift:* nml. een parel; *opgesmeten:* aangespoeld.
477 *druppen:* in druppelvorm neerhangen.
478 *nardus:* reukwerk.
479 *reuckelooselijck:* wild.
480 *alsins:* in alle richtingen.
481 *winden:* hazewinden.
482 *beledige ten tros:* zich onledig (bezig) houde met de *tros* (pijlkoker, Lat. pharetra).
483 *spriet:* speer; *drillen:* trillend opheffen; *van Thessaler:* door een Thessaliër.
488 *gemaent* (Lat. lunata): met een maan versierd.
485-490 *Hoedanige sy.... soodanige ick*. Latinisme voor: evenals zij.... zo ook ik; *Pontus 't kille meyr:* de koude Zwarte zee; *Tanaïten:* bewoners van de oever van de Tanais (Don); *Moeoten:* bewoners van de Meotiese moerassen.
490 *wuft:* beweeglik, vlug; *word ingevoert:* word heengedreven (Lat. feror).
492 *dient niet:* baat niet.
494 *Paey:* breng tot bedaren; *godinnemaegd:* Diana.

In berregheensaemheyd sal worden aengebeên;
Keer keer ten besten doch d'aenstaende swaerigheên:
O groote jaghtgodin van bosschen wouden daelen,

O helder hemellicht en nachtcier, die met straelen
En fackelvlam by beurt uw' weereld blincken doet:
Dryekoppige Hecate, met gunst en met gemoed[502]
Hier tegenwoordigh weest, en segen ons beginnen:
Tem 'sguuren Hippolyts onbuyghbre en styve sinnen;
Op dat hy minnen leere, en onderlingen brand[505]
Gedooge, en luystere en sich voege na onse hand:[506]
Vermorw sijn' wilde borst: sijn hart toom, dat die barsse[507]
Tot Venus wetten keer, die weygeraer, die dwarsse:
Streck herwaert uwe kracht. soo straele u blinckend licht
Ten oogen wt: soo moet uw heyligh aengesicht,
Na'et breecken van de wolck, met suyvere hoornen snellen:[511]
Soo moet geen tooverlied der Thessalen u quellen,[512]
Nocht hebb' vermogen om t'ontrucken uw gewoud[513]
Des donckren hemels toom, u als vooghdes vertrout:[514]
Soo ga geen harder met uwe eer en glori strijcken.[515]
Verschijn op ons gebed. alreede wt 's hemels wijcken[516]
Ter bedeloften de godin haer aenschijn keert,[517]
En 'k sie hem self, die 't feest oprecht en pleghtigh eert,[518]
Alleen en onverselt. wat twijffeltghe hem te spreecken?[519]
Fortuyn gunt tijd en plaets: gebruyck doortrapte treecken.[520]
Wat ziddertghe? 't valt hard een schelmstuck aen te gaen,
Op koningins gebod; maer die ten dienst wil staen
Den grooten, moet al heel rechtvaerdigheyd afleggen,[523]
En 's harten herrebergh alle eerbaerheyd ontseggen.[524]
De schaemte traegh verricht den koningklijcken last.

HIPPOLYTUS. VOESTER.

H i p p o l y t u s :
O trouwe voestervrou, vermoeyde sloof, die vast[526]
Een troubel voorhoofd toont, en schijnt met druck bevangen,[527]

502 *Dryekoppige Hecate:* de onderaardse godin Hecate, voorgesteld met drie hoofden, wordt vaak vereenzelvigd met Diana.
505 *onderlingen brand:* liefde en wederliefde.
506 *onse hand:* tweesilbig te lezen, dus zonder *h*.
507 *wilde borst:* ruwe inborst; *bars:* stuurs.
511 *hoornen:* nl. van de maan; *snellen:* voortsnellen.
512 *tooverlied der Thessalen:* betoverend Thessalies lied.
513 Het onderwerp blijft: *tooverlied; uw gewoud:* aan uw macht.
514 *Des donckren hemels toom:* zie bij vs. 382.
515 *harder:* zinspeling op haar liefde voor Endymion.
516 *wijcken:* gebied.
517 *bedeloften:* geloften (Lat. vota).
518 *oprechten:* inrichten, instellen.
519 *twijfelen:* aarzelen.
520 *doortrapt* (zonder ongunstige kleur): listig.
523 *al heel:* geheel en al; *rechtvaerdigheyd:* rechtschapenheid.
524 Aan de eerbaarheid de toegang tot het hart weigeren.
526 *sloof:* oude vrouw (zonder ongunstige kleur); *vast:* voortdurend.
527 *troubel:* betrokken, bezorgd (Lat. turbidus).

Waertoe verpijntghe u hier, met afgeleefde gangen?[528]
Mijn vader is gewis behouden van gequel,[529]
Oock Phaedre, en 't gaet de vrucht der beyde stammen wel.[530]

528 *sich verpijnen:* zich afmatten.
529 *behouden van gequel:* bevrijd van leed; dus: veilig thuisgekomen.
530 Nl. hun beide zonen: Acamas en Demophon.

*

V o e s t e r :

Die vreese staeck: het rijck uws vaders is voorspoedigh,
En 't huys dat bloeyt vol heyls: maer ghy, weest ghy demoedigh,[532]
Door dit lucksaligh lot. mijn' hartsorg is met u
Wel meest begaen; vermits ghy even woest en schuw
V selven hinder doet, en pijnight 't jonge leven.
Dien 't noodlot dwingt en druckt, dien is het te vergeven:
Maer wie sich willigh plaeght, en overgeeft aen 't leet,
Verdient te derven 't goed, dat slinx aen hem besteed,[538]
Hy niet ter rechter tijd weet vrolijck te gebruycken.
Denck liever hoe uw' jeughd en jaeren nu opluycken.[540]
Vier vier uw levens lust, en beur met feestgeswey
De torts op: Bacchus dempe uw' sorgen aen den rey.
Vw' older besigh, die geswint voorby sal slippen:[543]
Nu sijtghe lucht van geest: nu lachen Venus lippen[544]
En mond den jongling toe. volgh hupplende haere wet.
Wat leghtghe liefdeloos op 't leegh en eensaem bed?
Ontspan de droeve jeughd, en vier de toomen t'evens.
Pluck weelde, en hinder dat de quicxse lent des levens[548]
Voorby vloey. God die heeft der tijden ampten net[549]
Verdeelt, en yeders werck by trappen ingeset,
Door al den older: vreughd die past den jongelingen,
Den ouling staetigheyd. wat wiltghe u selven dwingen,[552]
En doôn den rechten aerd? wat saeyssel dat oyt vroegh,[553]
Wat vrolijck veldgewas noch teer sich weeldigh droegh,[554]
Dat kon den ackerman tot grooten woecker dyen.[555]
Een' boomspruyt, die sich laet besnoeyen en besnyen
Van geen' boosaerdige hand, groeyt boschtop over 't hoofd,
Rechtschapen breyns vernuft sijn minder bet verdooft[558]
In lof, soo 't eel gemoed van vryheyds groeysaemheden[559]
Gequeeckt word. schuw en vreemd van minne tegens reden,[560]

* TEKSTKRITIEK: vs. 549, de oude uitgave heeft *ter tijden*. In 1658 verbeterd.

532 *demoedigh:* zachtzinnig (Lat. mitior).

538 *slinx:* verkeerdelik.

540 *opluycken:* opengaan, ontbloeien.

543 *Vw' older besigh:* geniet uw leeftijd, d.w.z. uw jonge leven. Vgl. vss. 119 en 551.

544 *lucht:* luchtig, opgewekt.

548 *quicxse:* fleurige.

549 *der tijden ampten:* de plichten (Lat. officia) van de opeenvolgende leeftijden; wat bij iedere leeftijd past; *net:* nauwkeurig.

552 *ouling = ouweling* in vs. 360; *staetigheyd:* bezadigdheid.

553 *wat saeyssel... dat*. Latinisme (Quaecumque laetis tenera luxuriat satis): juist dat zaaisel, dat altijd...

554 *sich droegh:* zich gedroeg, zich voordeed. In *weeldigh* schuilt wel een woordspeling.

555 *tot woecker dyen:* een grote oogst opleveren (*woecker* oorspr. vermeerdering).

558 *bet verdooft:* meer in de schaduw stelt, overtreft.

559 *van vryheyds groeysaemheden gequeeckt:* door een groeizame vrijheid opgekweekt wordt, d.i. in vrijheid opgekweekt, zich kan ontwikkelen. Vondel heeft hier woordelik vertaald: Si nobilem animum vegeta libertas alit; in 1658 verduidelikt tot: ‘zoo 't edel hart besnoeit wort noch besneden | In 't groeien.’

560 *tegens reden:* onredelik.

Onkundigh van 't gebruyck des levens, woest en wild,[561]
Ghy treurigh uwe jeughd en beste dagen spilt.

561 *gebruyck:* genot.

Hoe, meentghe dat dit ampt den mannen sy benomen,[563]
Te dragen last en leet? te temmen en te toomen
Met rennen 't briesschend ros, en ooreloogh verwoed[565]
In veldslagh aen te gaen, bespat van breyn en bloed?
De groote weereldvooghd soo snelle dreygementen
Der dood door overleg gaende in sijn' sinnen prenten,[567-568]
Die heeft'er in versien, hoe hy gelede schaên[569]
Door nieuwe vruchten best vergoeden moght. welaen
Dat Venus (die 't getal herstelt en vol gaet maecken[571]
Het wtgeput geslaght) de menschelijcke saecken
Ontwijcke voor een' wijl; de weereld sal haest vuyl[573]
En schimmelmorssigh sijn; de zee een woeste kuyl,
En seyl en vlooteloos: geen' vogels sullen swieren[575]
Door's hemels ruymt, en 't bosch sal missen sijne dieren:
De lucht sal open staen ten spele van den wind.
O hoe verscheyden slagh van sterreven verslind
En ruckt en pluckt al staegh de sterffelijcke schaeren,
Hier 't yser, daer bedrogh en laegen, ginder baeren.
Maer waentghe datmen vry behoort te sijn van ramp:
Soo vaerenwe evenwel van selfs na Plutoos damp.[582]
Indien de dorre jeughd voor goed kent 't hijlickschorten,[583]
Dit alles watghe siet sal in sich selven storten,[584]
En met eene eeuwe gaet soo groot een' schaere door:[585]
Dies 's levens leydsvrou volgh, en geef natuur gehoor:[586]
Lief burgerommegang en zeên, en stads hanteering.[587]

H i p p o l y t u s :

Geen leven vryer is, door sielgebrecx ontbering,[588]
Geen staet der ouden zeên in hoogere achting heeft,[589]
Als die de bosschen lieft, en poort en vest begeeft:[590]
Geen' giergaerds rasery hem blaecken komt of tergen,[591]

563 *ampt:* taak; *benomen* geldt als vertaling van Lat. indictum = opgelegd. dat door de zin vereist wordt.
565 *Met rennen:* door het te doen draven (*rennen* is oorspr. causatief).
567-568 *dreygementen der dood:* de bedreiging met uitsterving van het menselik geslacht.
569 *versien:* voorzien.
571 Laat Venus een tijdlang haar bemoeiingen met het menselik geslacht staken, dan zal...
573 *haest:* weldra.
575 *seyl*[loos] *en vlooteloos:* onbevaren.
582 *Plutoos damp:* de nevels van de onderwereld.
583 *hijlickschorten:* opschorting, vermijding van het huwelik (*hijlick* is Noord-Hollands).
584 *in sich selven:* in elkaar.
585 *doorgaen:* heengaan, te niet gaan.
586 *'s levens leydsvrou:* Venus.
587 *Lief burgerommegang:* later vervangen door: Bemin den burgerplicht. Vondel voelde later *lieven* als on-Nederlands; ook in vs. 590 vervangen door *mint; hanteering:* omgang, verkeer.
588 *door sielgebrecx ontbering:* omdat de ziel vrij van gebrekcn blijft. Het Latijn heeft eenvoudig: vitio carens = zonder misdaad.
589 De zeden van onze voorouders achtten geen levenswijze hoger dan deze.
590 *poort en vest:* nl. het stadsleven. Verheerliking van het landleven, die in de renaissance zeer in de smaak viel.
591 *tergen:* prikkelen.

Die sich onnoosel heeft geheylight aen den bergen:[592]
Geen oor des volcx, geen graeu den vromen trouweloos:[593]

592 *geheylight:* gewijd.
593 *Geen oor des volcx:* hij wordt niet beluisterd, behoeft zich niet aan de publieke mening te storen. Het Latijn heeft: aura populi, zodat Vondel blijkbaar *aura* met *auris* verwarde; *graeu:* 't gemene volk.

Geen' smet van nijd: geen' gunst die tijdlijck is en broos.[594]
Hy is geen slaef des rijcx, of staende na rijcxstaeten,[595]
Volght ydele eer en schat, lichtvaerdigh in 't verlaeten:[596]
En vry van hoop en vrees, geen' vraetige afgunst, swart
Van troni, bits van tand, hem bijten komt in 't hart.
Hy kent geen' schelmery die schuylt in volck en steden;
Dies elcke ritseling des onbewusten leden[600]
Niet trillen doet van schrick. sijn' tael is ongemaeckt,
En rijck genoegh, hy niet met duysend pijlaers haeckt[602]
Te stutten hofgewelf. sijn' balleken die blincken
'Niet dartel van veel gouds. sijn' heylige outers drincken
'Tot overloopens niet 't geplengde Raedsheers bloed;
'Dat vrygevochten volck en vryheyd treuren doet.[604-606]
Nocht ossen wit als sneeu, bestroyt met offerkooren,[607]
Hunne honderd halsen niet, tot soen van 's hemels tooren,[608]
Goedwilligh neygen: maer onnoosel sonder sucht,[609]
Hy ledige ackers bruyckt, en dwaelt in ope lucht.[610]
Hy weet slechs van 't gediert te leggen loose laegen;[611]
En moede van den last des arrebeyds te draegen,
Hy aen Ilissus wit besneeuden waterkant[613]
Het lichaem baeckert. nu betreed hy 't oeverland[614]
Langs Alpheus snel van stroom; nu meet hy dichtbewossen'[615]
En ruyge plaetsen van steyl steygerende bossen;[616]
Daer Lernaes kille bron, door 's waters suyverheyd,[617]
Doorluchtigh is als glas, en haeren stroom verleyt.[618]
De vogels snatren hier en tjilpen watse willen.
Der beuckeboomen blaên en tacken soetjens drillen,
Getroffen van den wind. 't vermaeckt hem in dees' streeck
Te wandlen langs den kant van eene wufte beeck,[622]
Of op een' bloote sode aen't sluymeren te raecken;
't Sy dat een' rijcke bron het snelle nat komt braecken
Ten adren wt; het sy een soet geruysch gestort

594 *nijd:* afgunst.
595 *rijcxstaeten:* hoge rang. Hij streeft niet, heerszuchtig, naar eer of rijkdommen.
596 *lichtvaerdigh in 't verlaeten:* elk ogenblik bereid om er afstand van te doen (*lichtvaerdigh* kon vroeger betekenen: niet zwaartillend). In het Latijn ontbreken deze woorden.
600 *des onbewusten leden:* de leden van hem die er niet op verdacht is.
602 Hij verlangt geen prachtige paleizen.
604-606 De aanhalingstekens wijzen op een inlassing. De herinnering aan Oldenbarnevelt, wellicht reeds opgekomen bij vs. 593, wordt hier de dichter te machtig, al is deze uitlating in dit verband wat zonderling geplaatst.
607 *offerkooren:* graankorrels, waarmee het offerdier bestrooid werd.
608 *honderd halsen:* een plechtig offer (hecatombe) bestond oorspronkelik uit honderd runderen.
609 *Goedwilligh:* gewillig; *sonder sucht:* zonder begeerte.
610 *ledige:* nog niet door anderen bebouwd.
611 Accent op gediert.
613 *Ilissus:* riviertje in Attica, ontspringend op de Hymettus.
614 *baeckert:* koestert.
615 *meten:* zich bewegen langs.
616 *steygeren:* omhoog gaan.
617 *Lerna:* landstreek in Argolis.
618 *verleyt:* verlegt (Latijn: sedem mutat).
622 *wuft:* snel vlietend.

Met vlienden waterloop door nieuwe bloemen mort.[626]

626 *morren:* murmelen.

Tot hongers boete hem 't bosch sijne appels af moet leggen.[627]
Aardbesien gepluckt van laegh gewossene heggen
Hem schaffen lichte spijs. het is my ernst t'ontgaen
De prael en overdaed daer 't hof mede is belaên.[630]
De trotsen wijn beangst wt goude koppen leppen:[631]
Maer blootlijck met sijne hand wt bronnen dranck te scheppen,
Dat smaeckt eerst aen het hart. geruster slaept die geen,
Die op een' bulster wend sijn' sorgeloose leên.
Hy van geen quaed bewust, nocht bang voor 's rechters soecken,
Verbergt sijn' dievery in winckels nocht in hoecken,[636]
Of in een doncker hock en huys daerme' in verdwaelt.
Sijn lust is lucht en licht: hy leeft onachterhaelt,[638]
En neemt selve hemellien tot tuygen sijner wandeling.[639]
Ick acht dusdanigh was der gener doen en handeling,
Die met den goôn vermengt eer leefden wel te pas,[641]
In d'eerste weerelds eeu. geen' blinde goudsucht was[642]
By dit volmaeckt geslaght. geen heylge merckpael deelde[643]
Als scheydsman d'ackergrens des volcx, dat noyt krackeelde.
Het lichtgeloovigh vlot noyt kloofde woeste zeen.[645]
Elck kende sijnen stroom. geen' toornen rondom heen,
Geen bollewerck, geen' graft stads lendenen omgorden.
Geen held schoot harnas aen, om handgemeen te worden.
't Gewrongen storremschut noyt poort met steenen brack;[649]
Nocht d'aerde, aen eygenaer verbonden, 't ongemack
Des arbeyds dulde, of sagh ten ploeghjuck ossen paeren:[650-651]
Maer d'ackerlanden, die van sellefs vruchtbaer waeren,
Niet vreesden 'tgierigh volck. het willigh groeyend woud[653]
Schafte appel eyckel tot natuurlijck onderhoud:
De schaduwkoele grot natuurelijcke huysen.
De schelmsche baetsucht en verbolgentheyd aen't bruysen
Geraeckt, met geylheyd, die de grimmigheyd aenvoert,[657]
Flucx braecken 't vreverbond: de weereld werd beroert:
De staetsucht 't hoofd opstack met bloedige oorelogen:[659]

627 *boete:* bevrediging; *hem afleggen:* voor hem zich ontdoen van.
630 *belaên sijn:* gebukt gaan onder.
631 *De trotsen:* de heersers; *beangst:* vol zorgen. De bedoeling is: laten zij maar drinken (Latijn: sollicito bibant auro superbi). Misschien heeft Vondel de conjunctief over 't hoofd gezien, en ‘bibunt’ gelezen.
636 *winckel* is synoniem met *hoeck*.
638 *onachterhaelt:* zonder lastig gevallen te worden (*achterhalen:* op iets strafbaars betrappen).
639 *wandeling:* levenswijze.
641 *met den goôn* (de *hemellien*, vs. 639) *vermengt:* samenwonend; *eer:* eertijds; *wel te pas:* zoals het behoort.
642 De gouden eeuw, in de volgende verzen beschreven.
643 *heylge merckpael:* de gewijde grenssteen (Latijn: lapis sacer); d.w.z. alle grond was gemeenschappelik bezit.
645 *lichtgeloovigh:* te goed van vertrouwen, roekeloos (Latijn: credulae rates).
649 *Gewrongen storremschut* (later: *slingerschut*)*:* een belegeringswerktuig (Lat.: balista), waarmee stenen geslingerd werden.
650-651 *Nocht:* en niet; *'t ongemack des arbeyds dulde:* had de last van bebouwing te verduren.
653 *gierigh:* hebzuchtig.
657 *die de grimmigheyd aenvoert:* die de hartstochten in beweging brengt (Latijn: succensas agit mentes).
659 *staetsucht:* heerszucht.

De kleynst werd 's grooten roof: het recht hing aen't vermogen.[660]
Men vocht eerst met der vuyst: de twist rees langs hoe meer:
De steen de stock en block veranderde in geweer.[662]
Geen yser dun en spits aen 't lichte been wtmunte:[663]
Men gorde noch op sy' geen lemmer lang van punte:[664]
Het hoofd geen' hellem droeg met vederbos besweyt.[665]
De wraeck werd wapensmidt, en Mars vol strijdbaerheyd
Vond nieuwe kunsten, en ontelbaer slagh van sterven.
't Vergoten wondenbloed ging alle landen verven:
De zee werd rood in 't end. de boosheyd met gedruys
Na'et overtreên der grens sloegh voort van huys tot huys.
Geen gruwel en ontbrack 't aen voorbeeld langs hoe woeder.[671]
De felle broederhaet deed sneuvelen den broeder.
De rechterhand des soons den vader bragt ter dood.
De man doorsteecken lagh door 't stael der bedgenoot.
De moeder in 't verdoen der vruchten was moordadigst:[675]
Van stiefmoer rep ick niet. de dieren sijn ghenadigst.[676]
De vrou, bestuur des quaeds, en tuck op raserny,[677]
Besat der mannen hart; om wiens bloedschendery[678]
Soo veel' verbrande steên oproocken na de wolcken,[679]
En oorloogh voeren staegh soo veelerhande volcken,
En soo veel' rijcken, van den grond op omgekeert,[681]
De menschen drucken, die als slaeven sijn verheert.[682]
Medea Iasons bruyd, men dar geen' andre noemen,[683]
Alleen ons leert, hoe diep men vrouwen moet verdoemen.[684]

V o e s t e r :

Waerom of't feyt van een' gedijt tot aller smaed?[685]

H i p p o l y t u s :

'k Verfoeyse, vloeckse, vlughtse, en lasterse alle quaed:[686]

660 *hing aen:* werd afhankelik van.
662 *veranderde in geweer:* maakte plaats voor wapentuig.
663 *wtmunten* moet hier betekenen: uitsteken; *'t lichte been* is het handvat. In 't Latijn is sprake van een werpspies (cornus) van hout.
664 *lemmer:* degen.
665 *besweyt* (met ai): omzwaaid; dus: met wapperende vederbos.
671 *langs hoe woeder:* steeds verwoeder.
675 *verdoen der vruchten:* doden van haar eigen kinderen.
676 *ghenadigst:* nl. vergeleken met de mensen.
677 *bestuur des quaeds* (Latijn: dux malorum): leidster tot het kwade.
678 *Besat:* nam in bezit. - *wiens* slaat op *vrou*.
679 *oproocken na:* hun rook omhoog zenden naar.
681 *van den grond op* (Latijn: ab imo) *omgekeert:* geheel en al ondersteboven geworpen.
682 *verheert:* overheerd.
683 Medea, tovenares van Colchis, om haar misdaden berucht; *dar* (veranderd in *durf*)*:* behoeft. Latijn: sileantur aliae: laten we zwijgen over anderen.
684 *diep verdoemen:* streng veroordelen..
685 *feyt:* misdrijf.
686 *lasteren:* streng afkeuren; *quaed zal* hier betekenen: als slecht, tenzij *alle quaed* betekent: alle slechtheid, ik acht hen tot alle slechtheid in staat, maar het *Ned. Wdb.* geeft geen bewijsplaatsen van lasteren met dubbel object.

't Sy rede, 'tsy natuur, 'tsy dolheyd wtgelaeten:[687]
Het sy dan wat het wil: het lustme die te haeten.
Veel eer noch sultghe vier en water sien vermengt:

687 *dolheyt wtgelaeten:* buitensporige verwoedheid.

Eer sal het wadde, dat door sanden sorg aenbrengt,[690]
Met schippers kielen in verbond en vriendschap treden:
De wester Tethys sal eer beuren van beneden[692]
Den dagh, daer dus lang ging de scheemeravond schuyl:
De wolf veel eer den das sal smeecken met sijn' muyl;[694]
Eer ick verwonnen sal de vrouwen sijn gewogen.[695]

V o e s t e r :
De minnetoom heeft wel hardneckige gebogen,
En wisslen doen van haet. uw' moeders rijck aenschou;[697]
Daer 't juck van Cypris druckt soo menigh' forsse vrou;[698]
Waer van ghy tuyge sijt, ghy eenige hooghgeboren.

H i p p o l y t u s :
Ick heb den eengen troost der moeder lang verloren;
Dies ick met recht voortaen alle andre vrouwen haet.

V o e s t e r :
Gelijck eene harde klip de golven wederstaet,
En schrap van allesins, afkaetst de moede baeren,[703]
Soo laet hy all' mijn' reên en onderwijsing vaeren.[704]
Maer sie hoe Phaedra spoeyt: s'en mart nocht staet niet stil:
Waer of de dolheyd en fortuyn na hellen wil?[706]
Het sielloos lichaem valt en swijmt geswind ter aerde:
Het aenschijn doods besterft. sla d'oogen op, mijn waerde
Mijn liefste voesterkind: uw' tonge breeck den band,
En spreeck: uw Hippolijt u hulp reyckt met sijne hand.

PHAEDRA. HIPPOLYTUS. VOESTER.

P h a e d r a :
Wie voert mijn' siel in druck en hooge barning weder?[711]
Hoe saligh lagh ick van my selleve ter neder!
Maer waerom vliedghe doch 't geschoncken lieve licht
Des levens? mijn gemoed, nu dar eens, proef, verricht[714]
't Geenghe aen de voester had belast, en onbeteutert[715]
Vw' rede doe. wie dat tsaechachtigh vraeght en leutert,[716]
Leert weygren; 't grootste deel des schelmstucx al voorheên[717]

690 *wadde:* ondiep water. Het Lat. *Syrtis* is hier verhollandst.
692 *De wester Tethys* (zeenimf): de westerkim; dus: eer zal de zon in het Westen opgaan.
694 *smeecken:* vleien, vriendelik behandelen.
695 *gewogen* (Germanisme): genegen.
697 *uw' moeders rijck:* het rijk der Amazonen.
698 *fors:* halsstarrig, onbuigzaam.
703 *schrap* (adj.) *van allesins:* aan alle zijden onwrikbaar (Latijn: intractabilis); *moede:* wegens de vergeefse pogingen.
704 *onderwijsing:* vermaningen.
706 *Waer na hellen:* waarheen overhellen, waarop uitlopen (Latijn: Quo se dabit fortuna).
711 *barning:* heftige gemoedsbeweging (oorspr.: branding).
714 *dar:* durf, schep moed.
715 *onbeteutert:* zonder schroom.
716 *tsaechachtigh:* beschroomd, bangelik; *leuteren:* aarzelen.
717 *Leert weygren:* lokt een weigerend antwoord uit.

Bedreven is: te spa wiltghe u met schaemte kleên:

Wy hebben ree gestaen na schandelijcke stucken.
Indien 't begonnen werck na wensch my wil gelucken,
Misschien dat Hippolyt (blijft Theseus na veel strijds)[721]
My trouwend, 't feyt bedecke: en d'wtkomst maeckt somtijds[722]
Een schelmstuck eerlijck. nu welaen dan, laet u hooren.[723]
Ick bid u t'mywaert neygh in 't heymelijck uwe ooren.[724]
Soo yemand u verselt, die ga wat aen d'een' sy'.[725]

H i p p o l y t u s :
Sie, nu is dese plaets van yeders luystren vry.

P h a e d r a :
Ia maer de mond verstomt: de spraeck en wil niet slippen.[727]
Een' groote kracht die prest het woord tot op de lippen,
Een' grootre drijft het weêr na binnen. goôn ick sweer,
En neem u tot getuyge, hoe noode ick dit begeer.

H i p p o l y t u s :
Of't hart niet noemen wil 't geen 't wenschte te bekommen?[731]

P h a e d r a :
Geringe sorge spreeckt, geweldige verstommen.[732]

H i p p o l y t u s :
Vertrou, o moeder, my uw' sorge, en spreeck klaer wt.

P h a e d r a :
De naem van moeder al te trots en kraghtigh luyd
In Phaedraes ooren. ah! aen ons' genegentheden
Past nederiger naem: dies my met betre reden
Vw' lieve suster noem of dienstmaeghd, dienstmaeghd eer:
Ick sal in dienstbaerheyd u kennen voor mijn' heer,[738]
En sooghe het my belast, 't en salme niet verdrieten
Te gaen door dicke sneeu, en daer de toppen schieten[740]
Van Pindus killen bergh, ten hemel voort te treên.
Niets salme letten, soo 'k door vyands troepen heen,
Door vier en vlammen, en daer krijghslie klingen stroopen,[743]
Met naeckte borst op snede en punten aen moet loopen.
Ontfang den rijcxstaf, dien uw vader my beval:
Ontfangme in uwen dienst als dienstmaeghd. u voor al,
V past het rijcken door rijcx wetten te betoomen:

721 *blijft:* sterft.
722 *feyt:* zie bij vs. 685.
723 *eerlijck:* eervol.
724 *in 't heymelijck:* zodat het geheim blijft.
725 *aen d'een' sy':* ter zijde.
727 *slippen:* te voorschijn komen.
731 *Of....:* wil soms.
732 Overweldigende zorgen maken ons sprakeloos. Woordelik vert. van Lat.: ingentes (curae) stupent.
738 *kennen voor:* erkennen als.
740 *schieten:* zich verheffen.
743 *stroopen:* uit de schede halen.

My past het onderdaen uw' woorden na te komen.[748]

748 *onderdaen* (adj.): onderdanig.

Te vryen 's vaders troon geen' laffe vrouwen veught:[749]
Maer ghy nu in de bloem en bloeylent uwer jeughd,[750]
Bestier manhaftigh, na uw' vaderlijcke seden,[751]
De braeve burgery: en my (die met gebeden
V naeck, als uw' slaevin) bedeck in uwen schoot.
Erbarm u deser weeu.[754]

H i p p o l y t u s :
Iupijn die keer dien nood
Dit voorspoock van ons huys. wy sullen (hoop ick) vader[755]
Behouden noch eerlang aenschouwen allegader.

P h a e d r a :
De vorst en heerscher van den stillen jammervliet[757]
En van 't vasthoudend rijck den wegh noyt baenen liet[758]
Na d'oppergoden, die mijn Theseus ging begeven.
Sou Pluto soo gereed weer senden na dit leven
Den schaecker sijner bruyd? o ja hy sit bereyd[761]
Der minne te geval.[762]

H i p p o l y t u s :
Der heemlen billijckheyd
Hem haest sal levren t'huys geluckigh en voorspoedigh:
Maer onderwijl dat God ons' beedloft twijffelmoedigh[764]
Houd tusschen hoope en vrees, ick na mijn' plicht voor al
V vrijen, en mijn' broers godvruchtigh eeren sal;[766]
Op datghe u selve niet als weduwe hoeft te quellen.
'k Sal u tot troost my gaen in vaders stede stellen.

P h a e d r a :
O minnaressenhoop, die licht u selve vleyt,
Bedrieghelijcke Min, is 't niet genoegh geseyd?
Nu sal ick tot hem gaen, en handlen met gebeden.[771]
Erbarm u, en verhoor van siels stilswijgentheden[772]
De beden. 't lustme en routme in desen droeven staet

749 *vryen:* de vrijheid verzekeren, beschermen; vgl. vs. 766. (Latijn: Muliebre non est regna tutari patris); *laf:* zwak; *veught:* voegt, past.
750 *bloeylent:* lentebloei; later vervangen door: 't bloeyenst.
751 *na uw' vaderlijcke seden:* in het voetspoor van uw vader.
754 *deser weeu:* Ph. verbeeldt zich dat haar man reeds dood is; *nood:* noodtoestand, ramp.
755 *voorspoock* (Lat. omen): voorteken van een ramp.
757 *vorst:* Pluto, die aan de Styx (*jammervliet*) heerst.
758 *vasthoudend rijck:* omdat niemand er uit terugkeert.
761 *schaecker:* zie *Inhovd*, r. 2-3.
762 *Der minne te geval:* om alle minnaars te dienen! (bitter spottend gezegd) Latijn: Nisi forte amori placidus et Pluto sedet; *Der heemlen billijckheyd:* de rechtvaardige goden (Lat. aequi coelites).
764 *beedloft* (Lat. vota): gebed, samengaande met een gelofte; *twijffelmoedigh houden:* nog onvervuld laten (Lat.: in incerto tenet).
766 *godvruchtigh:* vertaling van Lat. pius: volgens kinderlike plicht.
771 *handlen:* te werk gaan.
772 *van siels stilswijgentheden:* woordelike vertaling van Latijn: tacitae mentis preces: de gebeden van haar die niet alles kan uiten wat in haar omgaat. Later verving V. dit door: *luister wat de tong van 't hart wil spreecken*.

Te spreken, ah ah ah!

H i p p o l y t u s :
Wat is dat voor een quaed?[774]

774 *quaed:* ramp, rampzalige toestand.

P h a e d r a :

Het geen ghy nau gelooft dat stiefmoers droomen darren.[775]

H i p p o l y t u s :

Vw' dobbelsinnigheyd doet tong en tael verwarren.[776]
Spreeck openhartigh.

P h a e d r a :

Min die braed het sinneloos verstand:
De wreede 't mergh verslind, en 't vier in 't ingewand,
In bloed en adren diep gedompelt en gedoken,
Slaet door all' d'aders heen: gelijck een' vlam na'et roocken
Aen hooge balcken snel in 't ende vatten vind.[781]

H i p p o l y t u s :

Ghy woed dan kuyschelijck om vader, dienghe mint?

P h a e d r a :

Soo is 't, o Hippolyt, ick minne Theseus kaecken,
Hoedanige men die in sijne jeughd sagh blaecken;[784]
Doen eerst de baerd wtbrack, en hy noch jongling sagh
Het Gnossische gedrogt, dat in den doolhof lagh;[786]
En doen de kromme pad door 't kluwen hem geluckte.[787]
Iupijn, hoe blonck hy doen? een wrong sijn' hayren druckte:[788]
Het blond en blosend kleur ten aenschijn wtscheen klaer:[789]
Sijne armen sacht van vel die waeren ruygh van hayr:
Het aenschijn uwer Phoebe, of liever van den mijnen,[791]
Of liefst uw aengesicht. soo saghmen hem verschijnen:
Soo was hy aengenaem by sijne vyandin:[793]
Soo stack hy 't hoofd om hoogh. in u blinckt na mijn' sin[794]
Een' schoonheyd ongetoyt al schoonder wtgelesen,
En 't vaderlijcke kroost al heel straelt wt uw wesen:[796]
Dat evenwel yet strengs van moeders syde brengt,
En onder 't voegelijck is recht van pas gemengt.[798]

775 *darren:* durven; gevormd naar: ik dar (oudtijds dorren).
776 Door uw dubbelhartigheid spreekt ge onduidelike taal (Latijn: ambigua voce verba perplexa iacis).
781 *vatten vind:* iets om te vatten, vat krijgt. Het Lat. heeft slechts: agilis flamma percurrit trabes.
784 *Hoedanige men die* (Latinisme): gelijk men die.
786 *Het Gnossische gedrogt:* de Minotaurus, zo genoemd naar de stad Gnossos op Kreta.
787 *de kromme pad:* nl. de tocht langs het kronkelige pad.
788 *wrong:* tulband; hier bedoeld als vertaling van Lat. *vittae:* haarband.
789 *ten aenschijn wtscheen klaer:* straalde helder van zijn aangezicht.
791 Een woordspeling in de Lat. tekst gaat hier te loor. Er staat: Tuae *Phoebes* vultus aut *Phoebi* mei, d.i. het aangezicht van uw Phoebe (nl. de door hem vereerde Diana) of wel dat van mijn (stamvader) Phoebus (Apollo). Bij Vondel kan *Phoebe* niet tegelijk vrouwelik en mannelik zijn.
793 *aengenaem by:* welgevallig aan; *sijne vyandin:* Phaedra, omdat de Cretensers met de Atheners toen in vijandschap leefden.
794 *na mijn' sin* (ontbreekt in 't Lat.): volgens mijn smaak, naar mijn inzicht.
796 *kroost:* gelaatstrekken.
798 *'t voegelijck* schijnt hier tegenover *streng* te staan, dus: inschikkelik, zachtaardig. Het Lat. heeft alleen: miscet ex aequo decus.

Het Grieckenaensicht heeft yet stuurs van 't Scytisch Noorden.
Waert ghy met Theseus eer geland aen Cretische oorden,
Mijn' suster liefst voor u gesponnen had de draên.[801]

801 *Mijn' suster:* Ariadne, die aan Theseus de draad verschafte om veilig uit de doolhof te geraken.

O suster, 'k roep u om de selve saecken aen;
Ghy blinckt dan waerghe blinckt, als star in 's hemels troone:[803]
Een bloed twee susters blaeckt, u's vaders, my de soone.[804]
Ay sie, het smeeckend saed van'tkoningklijck geslaght,[805]
Onnoosel, ongerept, en sonder vleck, verwacht
Al knielende uw' gena. 'k verander kuysche seden
Om uwent wil alleen: 'k verneerme tot gebeden
Met opset om uw' Min. dees dagh sal van gekarm
Of leven 't ende sijn, der vrijster u erbarm.[810]

H i p p o l y t u s :

Geweldige hemelvooghd, aenhoortghe dan soo goedigh[811]
Soo koel de boosheên, en aenschoutse soo langkmoedigh?
En wanneer sultghe, soo 't nu helder is en licht,
Wtschieten met uw' vuyst den fellen blixemschicht?
Dat all' de lucht geschud afstorte, en swarte wolcken[815]
En nevelen den dagh verbergen voor de volcken:
En dat de starren, die te rug gesprongen sijn,
Met krommen koers aengaen, en averechtsen schijn.[818]
En ghy bestarrent hoofd, ghy Titan rijck van vlamme,[819]
Aenschoutghe aensietghe noch de gruwlen van uw' stamme?
Vw' fackel dompel: vlie in dicke duysternis.[821]
O goôn en menschenvooghd, hoe komt dat ledigh is
Vw' starcke rechterhand? staet door driesnijnde straelen[823]
Noch 't aerdrijck niet in gloed? waer toe, waer toe dit draelen?
Op my met donder dreun: schiet my: 't geschoten vier
Verbrande my geswind. de schuldige staet hier:
Ick heb de dood verdient: der stiefmoer ick in't ende
Behaeght heb. ben ick 't waerd dat my een' vrouwe schende?
Scheen ick u reede stof tot soo een gruwelfeyt?[829]
Heeft mijn' gestrengheyd dat verdient? o ydelheyd,
O vrouwelijck geslaght, die overtreft in boosheyd![831]
O die Pasiphaë dart tarten in godloosheyd,[832]
Die swaer ging van 't gedroght: dese heeft sich slechs bevleckt[833]
Door schennis, en of lang het schelmstuck was bedeckt,
Noch baerdese eene vrucht, die alles bragt tot kennis,

803 *als star:* nl. in het sterrebeeld de Kroon. Zij was, door Theseus verlaten, de onsterfelike gemalin van Dionysos geworden.
804 *Een bloed:* eenzelfde geslacht; *blaeckt:* ontsteekt in liefde.
805 *saed:* afstammeling.
810 *vrijster:* de minnende.
811 *geweldig:* machtig; *goedigh:* gelaten.
815 *geschud afstorte:* in beroering gebracht, omlaag strome.
818 *aengaen:* hun loop beginnen; *averechts:* verkeerd (het Lat. heeft obliquus: schuins).
819 Met *Titan* is de zonnegod bedoeld.
821 *dompel* nl. in zee, dus: doof uit.
823 *driesnijnde straelen:* de driepuntige bliksem (*straal* verenigt de betekenis pijl en bliksemstraal).
829 *reede stof* (Lat. materia facilis): gemakkelik te brengen tot.
831 *overtreft:* (boven anderen) uitsteekt.
832 *tarten:* uitdagen, dus: de meerdere zijn in slechtheid.
833 *swaer:* zwanger *sich slechs:* alleen zich zelf (terwijl gij ook mij tot schande wilt brengen).

Door tweegestaltigh merck: het twijfelkind de schennis[836]
Der moeder melde, doen 't sijn stiersch gesicht opsloegh;[837]
Als of het sprack: die buyck, die buyck was 't, die u droegh.
O drie en viermael ghy geluckigh hebt verworven
Een salig lot, die sijt gesneuvelt en gestorven[840]
Door felle stiefmoers haet, door laegen en bedrogh.
'k Benijde, o vader, u, om dat Medea noch
Door gift u wou verdoen: maer dees', wie sou 't gelooven?
De Colcher stiefmoer verre in gruwlen gaet te boven.[844]

P h a e d r a :

Ick selve ken seer wel de rampen onses huys.
Wy staen na'et geen ons past te schuwen als onkuysch:[846]
Maer 'k ben my selve nu niet maghtigh. 'k sal u volgen
Door woende zee, door rots en vlieten, die verbolgen
Heen bruysen starck van stroom; en dul en ongered,[849]
Ick derwaert vliegen sal, waer datghe uw' treden set.
O trotse ick kniel, en koom uw' knie met bede raecken.[851]

H i p p o l y t u s :

Verr van ons lichaem, wech met dit onkuysch genaecken.
Wat's dit? sy tijt oock aen't omhelsen even graegh:[853]
Men ruck' van leêr: dat sy verdiende straffe draegh.[854]
Ick heb mijn' slinckerhand geslaegen in heure hayren,
En 't onkuysch hoofd gedraeyt. Diane, uw' boschautaeren
Is noyt rechtvaerdiger 't geplengde bloed gewijt.

P h a e d r a :

Nu maecktge my mijn' wensch deelachtigh, Hippolyt:
Ghy heelt mijn' dolheyd: dit verworf ick met geen karmen,[859]
Dats dat, behoudens eer, ick sterreve in uwe armen.[860]

H i p p o l y t u s :

Vertreck flucx, leef, verwerf oock 't minste niet van my,[861]
En 't aengeroerde swaerd verlaet' mijn' kuysche sy'.
Wat Tanais ofme sal van dese smetten wassen,[863]
Of wat Maeoot, die sijne ongriecxsche waterplassen[864]

836 *tweegestaltigh merck:* door de kentekens van tweeërlei gedaanten; *twijfelkind* (Lat. ambiguus infans): half mens, half dier.
837 *stiersch gesicht:* vertaling van Lat. vultu truci: stierenogen.
840 *gesneuvelt:* gevallen.
844 *De Colcher stiefmoer:* Medea.
846 *staen na:* verlangen, streven naar.
849 *dul:* zinneloos; *ongered:* met onverzorgd uiterlik (*Ned. Wdb.* X, 1648).
851 *uw' knie raecken:* het gebaar van de smekeling.
853 *tijt aan 't omhelsen:* poogt mij te omhelzen; *graegh*; begerig.
854 *van leêr rucken:* het zwaard uit de schede trekken.
859 *verworf* naast het oudere *verwarf*, nu: verwierf.
860 *Dats:* namelik; *behoudens eer* (ontstaan uit een absolute constructie): met behoud van mijn eer.
861 *oock 't minste niet:* zelfs niet het geringste, nl. de dood die ge van mijn hand verlangt. Daarvan hangt ook vs. 862 af: verwerf dus niet dat ik het zwaard trek.
863 *Tanais* (tweesilbig te lezen): de Don.
864 *Maeoot:* een moerassige streek aan de Zwarte Zee.

In Pontus pekel giet? met all' den Oceaen
De groote zeegod niet dit gruwelijck bestaen[866]
Afspoelen soude. o woud, o wildernis, o dieren!

V o e s t e r :

Hy is op 't stuck betrapt, op mijn gemoed, aen't tieren:[868]
Wat sammeltghe versuft: men legge op hem het feyt,[869]
En ongedaeght men van godloose geyligheyd[870]
Hem self beschuldigh: sond die moet hier sonde kleeden.[871]
't Is veyligst voor die vreest en ducht eerst toe te treden.[872]
Men lijde, of dar en maeck door voorbaet sich gewis.[873]
Wat tuygh sal 't weeten, mits de schuld verburgen is?[874]
Atheensche burgers, komt, komt knechten helpt ons trouwelijck,
De schaecker Hippolyt, die schenner parst ons grouwelijck:[876]
Hy pleeght geweld en kracht, en dreyght vast met de dood,[877]
En schrickt die kuysche siel, en houd den degen bloot.
Siet schielijck gaet hy door, en vliende sijner straeten,[879]
Heeft bevende en verbaest 't rappier hier leggen laeten:[880]
Dit hebbenwe als een pand van 't leelijck schellemstuck.[881]
Verquickt dees' druckige eerst: dat niemand op en smuck[882]
De woest gesleurde pruyck, en 't hayr gescheurt soo wrevel:[883]
Na stad vry draeght het merck en teecken van dit evel.[884]
Mevrou, schep moed mevrou, wat krabtghe u soo benout,
En schuwt een yeder, die uw aengesicht aenschout?
't Gemoed plagh yemand wel door overspeligh blaecken,[887]
En niet het ongeval onkuysch en vuyl te maecken.

R e y :

[+]Sneller vlied hy met sijn' voet[889]
Als de storrembuyen plegen:
Sneller noch als Corus doet,[891]

[+][Randschrift:] Wijse:
Phoebus is lang over de zee.

866 *bestaen:* daad (eigenlijk onderneming).
868 *op 't stuck:* op heter daad. Denk achter *op!* een uitroepteken.
869 *sammelen:* dralen.
870 *ongedaeght:* voordat men zelf gedaagd, beschuldigd wordt.
871 *kleeden:* bedekken (Latijn: scelere velandum est scelus). Dat voorgewende vergrijp moet het werkelike vergrijp verborgen doen blijven.
872 *toetreden:* optreden, aanvallen.
873 *door voorbaet:* door de ander voor te zijn; *gewis:* veilig.
874 *tuygh:* getuige; *mits:* daar.
876 *schaecker:* bandiet, schelm (oorspr. rover); *parsen:* in 't nauw brengen.
877 *geweld en kracht* (synoniemen): verkrachting.
879 *sijner straeten:* zijns weegs.
880 *verbaest:* in verbijstering.
881 *pand:* bewijsstuk.
882 *verquicken:* bijbrengen; *druckige:* bedroefde; *opsmucken:* in orde brengen. Vss. 881-884 worden gezegd tot de toesnellende dienaren.
883 *gesleurde pruyck:* over de grond gesleepte haardos, *wrevel* (adv.): misdadig.
884 *dit evel:* deze euveldaad.
887 *'t Gemoed:* de onkuise gezindheid kan iemand bezoedelen; niet dat wat hem (buiten zijn schuld) overkomt (Latijn: mens impudicam facere, non casus solet).
889 De aangegeven wijze was, blijkens gelijktijdige liedboeken, zeer bekend.
891 *Corus:* de onstuimige Noordwestenwind.

Wen hy haspelt wolck en regen:[892]
Sneller als de snelle veert
Van een' star, wiens lange steert
Drijft waer 't de wind begeert.

892 *haspelen:* dooreenwarren (Lat. glomerare), dus: grillig opstapelen.

Dat de Faem, die 't lang verleên[896]
Aenschout als een Godlijck wonder,[897]
Aller ouden schoonigheên[898]
Tegens d'uwe in het bysonder
Vergelijcke, uw schoon gestalt,
Dat het staerend oogh gevalt,
Soo veel te schoonder bralt.[902]
Klaerder als de blosse maen,[903]
Wen haer schijnsel is voltogen,[904]
En haere hoorenvlammen staen[905]
Op de pruyck in kringk gebogen;
Daerse sluymersoet en sacht[907]
Haeren wagen spoeyt met kracht,
En 't hoofd opbeurend lacht.
Starlicht wisselt oock sijn' glans,[910]
Als de nachtbo schemerschincker,
Avondstar gewasschen t'hans[912]
In den grooten vlietendrincker,
En de selve met haer' kar,
Alsoo haest 't licht kriecken dar,[915]
Weer klaere morgenstar.
Ghy, o Bacchus, weergekeert
Wt het oost, met roof verladen,
Dat met wijngerdtorts u eert;[919]
Ghy wiens spiesse, rijck van bladen,
Schricken doet het tigerdier;
Ghy die 't hoornigh hoofd soo fier
Bebind met mijtercier:[923]
Schoon ghy eeuwigh jongling sijt,
Ruygh van hayr, noch moet ghy 't geven,[925]
Voor het hoofd, dat Hippolyt

896 *Dat....:* Laat.
897 Lat. miratrix senioris aevi: die bewonderend het verleden overziet; *als een Godlijck wonder* is een toevoeging van Vondel.
898 *Aller ouden schoonigheên:* de schoonheid van alle (jongelingen) uit oude tijden.
902 *brallen:* pralen.
903 *blos* (adj.): blozend (Lat. rubicunda).
904 *voltogen:* voltooid (oorspr. *voltrokken*), dus: de volle maan.
905 De bedoeling van het Latijnse *coeunte cornu* is eigenlijk, dat de horens van de halve maan bij het volworden samenkomen.
907 *sluymersoet:* een zachte slaap bevorderend.
910 *wisselt sijn' glans* zal hier moeten betekenen: verbleekt, vergeleken bij de schoonheid van Hippolytus. Maar in 't Latijn sluit deze regel zich bij de vorige aan (Nec tenent stellae faciem minores): de kleinere sterren verbleken bij volle maan.
912 *t'hans:* kort te voren nog gedompeld in de Oceaan (de *vlietendrincker*) (Lat. modo lotus undis).
915 *kriecken dar:* durft te voorschijn te komen. Dezelfde avondster wordt dan morgenster (Lucifer).
919 *wijngerdtorts* later veranderd in *druifspiets:* de thyrsis-staf, de *spiesse* (vs. 920) met wingerdloof omkranst.
923 *Bebind:* rondom bindt; *mijtercier:* de sierende hoofdband.
925 *moet ghy 't geven:* onderdoen voor.

Ongeciert beurt opgeheven:
En of Theseus sich behaeght,[928]
Bacchus bet geviel der maeghd,[929]
Daer Griecken af gewaeght.[930]
O schoonheyd, twijfelachtigh[+]
Besit en goed der sterffelijcke menschen,
Natuurgaef, die onmaghtigh[933]
Van duur, men siet in korten tijd verslenssen;[934]
Hoe glipt ghy heen
Met snelle treen?
En nauwelijcx verschenen,
En nau bekeecken
Soo sijtghe 't oogh ontweecken
En verdwenen.
De mist van 't somerswoegen[941]
En plondert niet soo seer gekleurde daelen,[942]
Die nieuwe lentens voegen;[943]
Wanneer de son in sonnestand met straelen[944]
Van boven blaeckt
En steeckt, en maeckt
Dat met veel' kleendre raden
De nachten jaegen,[947-48]
En houden, door 't vroegh daegen,
Kortre paden.
De lelibloemen quijnen,
De roos het hoofdcieraed haer hoofd laet hangen:
Gelijck het schittrend schijnen[953]
Word met een' blick geruckt van teere wangen.
Hoe dickwils plagh
Geen heele dagh,
Maer 's heeten middaghs hette,
Der schoonsten leden,
En aenschijns roem t'ontkleeden,
Door een' smette?

[+][Randschrift:] Wijze: *Sei tanto gratioso*.

928 *sich behaeght:* een hoge dunk van zich zelf heeft.
929 *bet geviel der maeghd:* behaagde de maagd (nl. Ariadne) meer.
930 *Griecken:* Griekenland.
933 *onmaghtigh:* kortstondig (eigenlik zwak).
934 *verslenssen:* vergaan (eig. verleppen).
941 De damp van de hete zomer (Latijn: AEstatis calidae vapor).
942 *gekleurde:* nl. door bloemen; later vervangen door *ghebloemde*.
943 *voegen:* behoren bij.
944 *in sonnestand:* in de hoogste stand (Lat. solstitium).
947-48 *met kleendre raden jaegen:* een kortere weg afleggen, dus: korter duren.
953 *het schittrend schijnen:* de glans (Lat. fulgor).

De schoonheyd is vergangklijck.
Wat wijse sal soo bros een goed vertrouwen?
Gebruyckse in 't leven dancklijck,[963]
Terwijl ghy mooght, en schuw het naberouwen.[964]
Stilswijgend glijd
En glipt de tijd,
Gevolght van slimmre stonden.[967]
Staeg staegh d'aenstaende
Veel slechter dan voorgaende
Sijn bevonden.
Wat voert in 't woud uw' sinnen?[971]
Geen' schoonheyd wisser schuylt in achterwegen.[972]
Onvroome brongodinnen,[973]
Een' schaer, die staegh door wulpscheyd is genegen
Om 't schoone kind,
Dat sy bemind,
In bronkristal te trecken,[977]
V sal omringlen,
Daer 's middaghs boomencinglen[979]
U bedecken.
Berghwufte Pan, mitsgaders[981]
Bosschaginymf uw sluymeren sal belaegen:
Of 't licht, dat na d'Arcaders[983]
Geboren is, u minne toe sal draegen.
Vw oogh de maen
Verlieft hiel staen,
Met haeren witten wagen.[985-87]
Haer wolckloos swijmen
Wy weten toverrymen,[988-89]
Doen wy 't sagen.
Wy bliesen de trompette,
Maer Hippolyt, ghy waert die haer deed treuren,
En haeren loop belette.
De nachtgodin, op datghe haer mooght gebeuren,[994]

963 *Gebruyck:* geniet; *dancklijck:* dankbaar.
964 *Terwijl ghy mooght:* zolang gij kunt.
967 *slim:* kwaad, erg.
971 In 't Latijn: Quid deserta petis? = Waarom zoekt ge eenzame streken?
972 *in achterwegen* (Lat. loci avii): afgelegen plaatsen; *wis:* veilig.
973 *Onvroom* is vertaling van *improbus:* zedeloos.
977 *bronkristal:* helder bronwater.
979 *boomencinglen:* omheining van bomen, priëel ((*Ned. Wdb.*)
981 *Berghwuft:* over de bergen zwervend.
983 *'t licht dat na d'Arcaders geboren is:* geleerde omschrijving van de maan: de Arcadiërs zouden vóór de schepping van de maan reeds hun land bewoond hebben.
985-87 Zinspeling op de liefde van de maan voor Endymion.
988-89 Haar verbleken, zonder door wolken bedekt te zijn, schreven wij toe aan toverspreuken.
994 *gebeuren:* ten deel vallen, nl. als minnaar.

Haer' reyse staeckt.
Geen' sonne blaeckt
Vw aensicht: koude u selden
Verkleumt doet krimpen.
Geen' witte marmorglimpen
By u gelden.[996-1000]
Hoe lieflijck is t'aenschouwen
Een aengesicht, daer dapperheen in sweven:[1002]
Twee staetige winckbrouwen
Vol majesteyts, hem tot een cier gegeven.
Sijn witte neck
Magh 't sonder vleck
In glans by Phoebus haelen;[1006-07]
Wien locken cieren,[1008]
Die om de schouders swieren,
En staegh dwaelen.[1010]
Kort hayr u best wil passen,
Dat niet gevlijt en is na sekre wetten,
En 't voorhoofd ruygh bewassen.[1013]
Vw' kracht kan strenge en strijdbre goôn verpletten.
Uw forsse geest[1015]
Geen' reusen vreest.
Vw' borst geen' Mars dar wijcken:[1017]
En door 't wel tieren,[1018]
Vw' spieren Hercles spieren
Vroegh gelijcken.
Indienghe op 't paerderennen
Belust sijt, ghy sult Cyllarus betoomen,[1022]
En ridderlijcker mennen
Als Castor self, in 't midden aller vroomen:[1024]
Of span de pees
Met seenwe en vlees,[1026]
En schiet na uw vermogen

996-1000 In het Latijn zijn deze regels het begin van de volgende strofe, waarin de schoonheid van Hippolytus geprezen wordt. De bedoeling is dus: uw gezicht is niet rood verbrand, niet gerimpeld doot de koude, en schitterender dan blank marmer; *By u gelden:* zijn bij u te vergelijken.

1002 *daer dapperheen in sweven:* waar vastberadenheid uit spreekt.

1006-07 *Magh 't haelen:* kan wedijveren.

1008 *Wien* (Datief): later vervangen door *wiens*.

1010 *dwaelen:* zich los bewegen.

1013 *ruygh bewassen:* letterl. ruw, borstelig begroeien. In 't Latijn staat *frons hirta:* waar het adj. dat borstelig betekent, op het voorhoofd zelf overgedragen wordt.

1015 *fors:* strijdlustig.

1017 *dar:* op deze plaats in betekenis samengevallen met *durf* (= behoeft), waardoor Vondel het bij de omwerking vervangt.

1018 *'t wel tieren:* de voorspoedige groei.

1022 *Cyllarus:* het paard van Pollux, die hier verward wordt met zijn broeder Castor, de paardenbedwinger.

1024 *vroomen:* dapperen.

1026 *Met seenwe en vlees:* met krachtige spieren; *senuw* betekende oudtijds ook spier.

Om 't veerst; noyt rieten[1028]
Van Creten streng in 't schieten[1029]
Veerder vlogen.
Of micktghe als Partsche volcken,
Geen pijl sal sonder vogel nederstijghen:
Vw schichtpunt in de wolcken
Sal sijnen roof, 't laeu ingewand doorrijgen.[1034]
Hoe selden heeft
Men oyt beleeft
Dat schoone sijn behouden?
God wil u spaeren,[1038]
O bloem, verduur met jaeren[1039]
Onschoone ouden.
Wat dar een wijfs oploopentheyd[1041]
Niet doen en dencken? sy bereyd
Aenklaghten, och een schendigh ding,
Voor den onnooslen jongeling;
En met gesleurde pruycke tracht[1045]
Geloof te krijgen na haer' maght,[1046]
In soo godloos een' eveldaed:
s'Ontoyt al 't prachtigh hoofdcieraed,
Bevocht de wangen treurens moe:
En stelt met vrouwentreken toe[1050]
Bedrogh en allerleye list.
Maer hoe, wie komt hier aen? wie is 't,
Die in sijn aengesicht wtbreyd[1053]
Een' koningklijcke majesteyt,
En moedigh in de lucht beurt 't hoofd?[1055]
Hoe lijckt hy, datmen 't nau gelooft,[1056]
Den schoonen jongman Hippolyt?
Ten waer de kaecken minder blijd,
Van bleeckheyd quynden doods en naer,[1059]
En 't opgerecht en slordigh hayr[1060]
Dat lochende. 't is Theseus wis,
Die 't aerdrijck weergelevert is.

1028 *rieten:* pijlen (vertaling van Lat. harundo).
1029 *streng in 't schieten:* krachtig treffend (het Lat. heeft *gracilis:* slank).
1034 *roof:* prooi.
1038 *wil:* moge.
1039 De oude Amsterdamse drukken van Seneca, die Vondel waarschijnlijk gebruikte, hebben op deze plaats: formaque nobilis deformis senii limina transeat, d.i.: laat zijn edele schoonheid de drempels van de lelike zwakheid des ouderdoms overschrijden. Vondel heeft dus met *ouden* bedoeld het meervoud van *oude:* ouderdom (senium), en een goede vertaling gegeven.
1041 *oploopentheid:* driftige aard.
1045 *pruycke:* later vervangen door *vlechten*.
1046 *Geloof te krijgen:* te maken dat men haar gelooft.
1050 *toestellen:* in 't werk stellen; *treken:* streken.
1053 *wtbreyd:* ten toon spreidt.
1055 *moedigh:* fier, zelfbewust.
1056 *datmen 't nau gelooft:* zodat men het nauweliks kan geloven.
1059 *naer:* bedroefd, somber.
1060 *opgerecht:* overeind staand.

Darde bedriif.

THESEUS. VOESTER.

T h e s e u s :

Ten laetsten ben ick eens ontvloden, na'et lang klimmen,[vs. 1063]
Den endeloosen nacht en 't aspunt, dat de schimmen[1064]
In groote vangenis beschaduwt. mijn gesicht
Dat schemert, en kan nau gedoogen 't lieve licht.
Eleusis viermael heeft geoegst vrou Ceres aeren:[1067]
De weeghschael dagh en nacht soo dick ging evenaeren,[1068]
Terwijl de twijffelmoeyt van 't onbekende lot[1069]
My, onder ramp van dood en leven, by den god[1070]
Des afgronds heeft verlet. alleen een deel van 't leven[1071]
'tGevoelen der ellende is overigh gebleven
Voor my gants afgeleefde. Alcides maeckte in 't lest[1073]
Een end van mijnen toght: en (doen hy wt sijn nest
Den rekel leyden sou, dien hy der helle ontruckte)[1075]
Was oorsaeck dat met hem mijn' weereldreys geluckte:
Maer d'afgematte deughd de voorge kracht ontseyd:[1077]
Mijn' beenen beven. oh wat was 't een arrebeyd
Van wt den viervliet, die met vlammen welt verbolgen,[1079]
Te snoffen na de lucht, Alcides spoor te volgen,[1080]
En doods gevaer t'ontvlien? maer wat voor een gedruys
Van schreyen raeckt mijn oor? hoe isser voor in 't huys
(Men melde het my) misbaer en traenen en ontstellen,
Vermengt met droef gekarm? den vooghd en waerd der hellen[1084]
Al heel die herberg past.[1085]

V o e s t e r :

't Is Phaedra die te groots,

vs. 1063 *eens:* dan toch.
1064 *aspunt* (Lat. polus): men stelde zich voor, dat de onderwereld, evenals de bovenwereld een uitspansel had.
1067 *Eleusis:* bij Eleusis, in Attica, werd volgens de sage het eerste koren gezaaid.
1068 Even vaak heeft de zon in de Weegschaal gestaan (Latijn: Paremque toties Libra composuit diem). De zon staat nl. in dit sterrebeeld bij de herfstnachtevening.
1069 *twijffelmoeyt:* de zorg die mij in twijfel hield (Lat. ambiguus labor). Later verduidelikt tot: *last en zorg*.
1070 *onder ramp van dood en leven:* woordelike vertaling van: inter mortis et vitae mala: terwijl dood en leven mij even rampzalig leken.
1071 *verlet:* opgehouden.
1073 *Alcides:* Hercules (vgl. vs. 391).
1075 *Den rekel:* de hellehond Cerberus.
1077 *deughd:* kloekmoedigheid.
1079 *viervliet:* vurige stroom, nl. Phlegethon; *welt:* opgolft.
1080 *snoffen na:* snakken, begerig verlangen naar.
1084 *vooghd en waerd:* bestuurder en gastheer.
1085 *herberg:* verblijfplaats. De betekenis is dus: het lijkt wel of de hellevorst ook hier huist en heerst; *groots:* trots.

En heel hardneckigh by het raedslot blijft des doods,[1086]
En ons geschrey veracht, en dreyght van hier te scheyden.

1086 *het raedslot* (Lat. consilium) *des doods:* het besluit om te sterven.

T h e s e u s :
Wat oorsaeck heeftse sich tot sterven te bereyden,
Voorneemlijck nu haer man gekeert is moegereyst?

V o e s t e r :
Dese oorsaeck self veel eer een' rijpe dood vereyst.[1090]

T h e s e u s :
Wat of' er wightighs magh in dees' verbaestheyd schuylen?[1091]
'k Verstaet niet: spreeck klaer wt. wat port haer dus te huylen?

V o e s t e r :
s' Ontdeckt het niemand niet, en overdroeve vrou[1093]
Verberght, in't diepst van't hart, 't geheym van haeren rou,
En is van opset by sich selleve te slijten[1095]
't Geen haer tot sterven port: dit is 't dat ons doet krijten.
Oh spoey, ick bidde u spoey, 't is noodigh, ga doch voort.

T h e s e u s :
Ontsluyt 't gesloten hof, en opent 's konings poort.

THESEUS. PHAEDRA.

T h e s e u s :
Helaes mijn' bedgenoot, is dat na groot verlangen,
Het aensicht uws gemaels en bruydegoms ontfangen?
Wat maeckt uw' rechterhand met dat gevatte swaerd?[1101]
Hoe komt het dat uw moed om my niet wat bedaert?[1102]
En waerom meldghe niet wat dat u 't licht doet wijcken?

P h a e d r a :
Ah Theseus groot van moed, ick bid u by den rijcken
En koningklijcken staf, by uwer soonen aerd,
By uwe komst, en by mijne assche alree vergaert,[1106]
Vergunme dat ick sterf.

T h e s e u s :
Wat doet u 't sterven kiesen?

P h a e d r a :
Doods oorsaeck melden is doods waerde vrucht verliesen.[1108]

1090 *een' rijpe dood:* een onmiddellike uitvoering van de zelfmoord.
1091 *verbaestheyd:* hevige ontsteltenis.
1093 *niemand niet:* versterkte ontkenning.
1095 *by sich selleve te slijten:* alleen te verdragen, te verkroppen (Lat. secum ferre zal betekenen: het geheim te bewaren).
1101 *maeckt:* doet, betekent.
1102 *moed:* gemoedsgesteldheid, opgewondenheid.
1106 *alree vergaert:* zij loopt vooruit in gedachte op haar aanstaande dood (Latijn: perque jam cineres meos).
1108 *is doods waerde vrucht verliesen:* staat gelijk met het verlies van wat ik door mijn dood hoop te bereiken, nl. dat Hippolytus gered wordt. In 't Latijn alleen: fructus perit.

T h e s e u s :
Geen mensch behalven ick die heeft hier hoorens kans.

*
Wat schroomtghe voor 't gehoor uws overkuyschen mans?
Seg op, ick salt 't geheym in trouwen boesem decken.

P h a e d r a :
Vertreck niet 't geenghe wilt dat niemand sal vertrecken.[1112]

T h e s e u s :
Ick sal u nimmermeer vergunnen stervens maght.[1113]

P h a e d r a :
Wie kan 't beletten, als ick sterven wil met kracht?[1114]

T h e s e u s :
Seg op wat sonde dat ghy boeten wilt met sterven?

P h a e d r a :
Maer dat ick leef.[1116]

T h e s e u s :
Kan ick met traenen niet verwerven?

P h a e d r a :
Men sterft de waerdste dood terwijlmen word beschreyt.

T h e s e u s :
Sy swijght vast langs hoe meer: dit oude wijf ontbeyd,[1118]
Dees' voester 't melden sal door banden slagen smeten,[1119]
't Geen dese weygert. bind dese am met boey en keten,
En drijft haer 'tgeen sy heelt met slagen wt en pijn.

P h a e d r a :
Hou op, 'k salt seggen, wanneer 't ymmers soo moet sijn.[1122]

T h e s e u s :
Wat keertghe van ons af uwe oogen rood geswollen,
En deckt met uw gewaed de traenen, die 'er rollen
En bigglen reys aen reys van uwe kaecken? nu.

P h a e d r a :
O schepper van den goôn, tot tuygh aenroep ick u,
En u, o schitterglans van 's hemels fackelvlamme,[1127]
Wiens opgang oirsprong gaf aen onsen hoogen stamme;

* TEKSTKRITIEK: vs. 1122, de oude uitgave heeft achter op geen komma.
1112 *vertrecken:* vertellen. In 't Latijn blijkbaar spreekwoordelik: Alium silere quod voles, primum sile: verzwijg datgene wat ge niet voortverteld wilt hebben.
1113 *stervens maght:* de beschikking over uw dood.
1114 *met kracht:* gewelddadig.
1116 *Maer:* wel, het feit dat ik nog in leven ben, is onvergeeflik; *niet:* niets
1118 *vast:* reeds; *ontbeyd:* wacht af (tot zich zelf gezegd).
1119 *banden:* boeien (gevangenschap); *smeten:* slagen, stompen.
1122 *ymmers:* in elk geval, toch.
1127 nl. Phoebus, de zonnegod.

Besprongen ben ick niet met mijnen wil geschend:[1129]

1129 *Besprongen:* overvallen (zijnde). In de uitgave van 1658 staat hierachter een komma; *geschend:* het ww. *schenden* was oudtijds zwak.

'tGeweten niet besweeck door stael of dreygement:[1130]
Het lichaem evenwel geweld en kracht most voelen:[1131]
Ick sal mijn' kuyscheyds smet met wondenbloed afspoelen.

T h e s e u s :
Seg op, seg op, wie heeft mijn' roem verdelgt soo ras?

P h a e d r a :
Die dienghe minst verdenckt.

T h e s e u s :
'k Wil 't weeten wie het was.

P h a e d r a :
Dit swaerd des schenners sal 't u duydlijck kunnen seggen,
Het welck hy, ang voor 't volck, ontvliedend hier liet leggen.[1136]

T h e s e u s :
Wat schelmstuck, wee my, sie 'k? wat sie 'k voor een gedroght?[1137]
Het koningklijck yvoir, soo karteligh doorwrocht
Met kleene beelden: 't hecht dat praelt met 't Attisch wapen.[1138-39]
Maer waer langs of hy self ontsnapt is?

P h a e d r a :
Dese knaepen
Verbaest hem sagen vlien soo snel als of hy vloogh.[1141]

T h e s e u s :
By d'heylge godesvrucht, by d'oppergod om hoogh,
En die het tweede rijck der golleven met maght toomt;[1143]
Waer her of dese smet van 't schendige geslaght koomt?[1144]
Heeft Griecken dien gequeeckt, of Phasis Colchis vloed,
Of Scythsche Taurus? dit van deughd veraerdend bloed[1146]
Is sijnen stam gelijck, en aerd na sijne moeder:
Den Amazonen is het eygen langs hoe woeder[1148]
Te haeten 't huwelijck; en 't lichaem, dat lang reyn
En kuysch was, door misbruyck te maecken lustgemeyn.[1150]
Snoode afkomst, die geen' wet eens betren lands kan binden.
Selfs dieren bloedschand vlien, en die niets schandlijck vinden,
Bewaeren noch de wet van bloedverwantschap. waer
Is 's jongmans aengesicht, en dat gemaeckt gebaer?[1154]

1130 *'tGeweten niet besweeck* is een verchristelikte vertaling van Lat. non cessit animus.
1131 *geweld en kracht:* verkrachting.
1136 *ang:* bang.
1137 *gedroght* is de vertaling van *monstrum:* tegennatuurlik, onheilspellend verschijnsel. Hier: afschuwelik bewijsstuk.
1138-39 *karteligh doorwrocht met kleene beelden:* voorzien van snijwerk in relief.
1141 *Verbaest:* hevig ontdaan.
1143 Neptunus; *toomt:* bedwingt.
1144 *Waer her:* waarvandaan.
1146 *veraerden:* ontaarden.
1148 *langs hoe woeder:* steeds hartstochteliker; *woed* (adv.) = verwoed.
1150 *lustgemeyn:* voor ieders lust beschikbaar.
1154 *gemaeckt gebaer:* huichelachtig voorkomen.

Die majesteyt, die soo ontsaghelijck wou schijnen,
Geneyght tot overoude en lang verstorve mijnen?[1156]

1156 *lang verstorve:* sinds lang ongebruikelik (Latijn prisca et antiqua appetens); *mijnen:* gebaren, houding.

Dat statigh opsicht, en die strenge stuure zeên[1157]
Des guuren ouderdoms? o ghy bedrieghlijckheen[1158]
Des wandels, die soo diep verberreght uw' gepeynsen,[1159]
En met 't schoon aenschijn kunt de smet der siele ontveynsen.
‘De schaemteloose sich met schaemte kleeden kan:[1161]
‘Godvruchtigheyd bedeckt den Goddeloosen man,
‘En rust den stouten mensch: bedriegers prijsen waerheyd,[1163]
‘De laffe schijnen streng. o swerver in de naerheyd[1164]
Der bosschen, wildeman, kuysch ongerept en ruw;
Hoe waertghe t'mijner schand dus lang van 't hylick schuw?
En luste het u aldus het mannenrecht te winnen,
En van mijn bedde met dit schelmstuck te beginnen?[1168]
Nu nu weet ick 't u danck, o god daer 't al voor beeft,
Dat door mijn' vuyst geraeckt, Antiope is gesneeft:[1170]
Dat ick, afstijgend naer des afgronds duystere holen,
V uwe moeder niet sorgvuldigh liet bevolen.[1172]
Loop loop voorvlughtigh wijd door 't onbekende land;
Schoon ghy gescheyden word aen 's aerdboôms andren kant,
Door Oceaensche diepte, en wandelt daer gescholen[1175]
In d'andre werreld ghy treed tegens onse solen,
Al is het datghe u berght in d'allerveerste wijck,
En 't aspunt overschrijd, dat steyle en naere rijck,[1178]
En veerder doolt dan 't sneeu der grijse wintersche oorden,
En 't buyigh dreygement van 't kil bevrosen Noorden[1180]
Laet achter uwen rugh; noch sultghe niet ontgaen
De straffe van uw quaed: staegh sal ick achteraen
V, die voorvlughtigh sijt, nastappen al verbolgen,[1183]
En alle winckels door u op de hielen volgen,[1184]
En overmeeten 't al, 't geen ghy gesloten waent,[1185]
't Geen veer leyd, 't geen dat schuylt, 't geen woest en ongebaent,
En heel verscheyden leyt: geen' plaetse salme weeren.[1187]
Mijn' bedeloften ick oock herwaert aen sal keeren,[1188]
Waer langs men met geen' schicht u kan doorschieten fel.
Ghy sult vernemen wie gekeert is wt de hel.

1157 *opsicht:* utterlik.
1158 *guur:* nors.
1159 *wandel:* omgang, uiterlike vormen.
1161 De dubbele komma's staan gelijk met een ‘notabene’: de regels zijn voor Vondel toepasselik op de eigen tijd.
1163 *rust:* uiterlike kalmte.
1164 *laf:* slap, zonder energie; *de naerheyd der bosschen:* de sombere, droefgeestige bossen.
1168 *van mijn bedde:* met mijn bed, d.w.z. het eerst mijn huwelik te schenden.
1170 *Antiope:* zie bij vs. 286.
1172 *V uwe moeder liet bevolen:* uw moeder aan uw zorg toevertrouwde (Lat. tibi matrem reliqui).
1175 *gescholen:* verborgen.
1178 *'t aspunt:* hier de Noordpool (vgl. vs. 1064).
1180 *'t buyigh dreygement:* de dreigende buien.
1183 *voorvlughtigh:* oudere vorm van: voortvluchtig.
1184 *winckel:* schuilhoek.
1185 *overmeeten:* doorschrijden.
1187 *heel verscheyden leyt:* ver uiteen ligt.
1188 *bedeloft:* gebed, samengaande met een gelofte (Lat. votum)

De vader van de zee verwilgde my drie beden,[1191]

1191 *verwilgen:* inwillligen.

En heeft dees' gifte by des afgronds heyligheden[1192]
Bevestight met een' eed: o zeevooghd, nu is 't tijd,
Vergunme een' droeve gift, en geef dat Hippolyt[1194]
Niet langer en aenschou de blijde sonnestraelen:
Geef geef dat 's vaders toorn ter schimmenwaert doe daelen
Den boosen jongeling: o vader, kom uw' soon
Rampsaligh nu te hulp. wy souden voor uw' troon
Niet spillen dese gaef, als sijnde d'alderleste,
'tEn waer groot hartenleed ons dit van 't harte preste.
Ick heb in 's afgronds poel mijn' bedeloft gespaert,[1201]
En by d'afgrijsslijckheen van Pluto onder d'aerd',
Doen d'helsche vorst ons dreyghde, ang sijnde voor sijn' vrouwe;[1203]
O vader, nu bewijs uw' toegeseyde trouwe.
Hoe toeftghe noch, en maeckt de zee noch geen geruysch?
Beweef de duysternis met bulderend gedruys[1206]
Van winden, die het vlack met swarte nevels decken:
Ontruck ons starrenglans en 's hemels heldre plecken:
Giet wt de soute zee: gedroghten weck op 't ruym,
En daghvaert in uw' toorne oock 't Oceaensche schuym.[1210]

R e y :

O vrou natuur, ghy moeder van den goôn,
En ghy, o vooghd van 's hemels klaeren troon,[1212]
Die het gestarnt aen 't snelle dack gespreyt,[1213]
En d'assen met geswinde naeven dreyt,[1214]
En wentelt staegh de wufte flonckervieren;[1215]
Hoe waecktghe soo besorght in 't hemelstieren?
Soo dat nu vorst en rijp het bosch ontkleed:[1217]
Nu d'appelboom weer koele schaduw spreed:
Dat nu de neck des zomerleeus verschroockt[1219]
Met grooten brand en hette 't koren koockt:
Nu weer de herbst, door 't maetighen der tijen,[1221]
Het weeldigh oeft tot rijpheyd doet gedijen.
Maer waerom ghy de selve groote god,[1223]
Die 't allergrootst bestiert na uw gebod;
Op wien 't gewight der wijde weereld drijft,

1192 *des afgronds heyligheden:* de Styx, waar de goden bij zwoeren.
1194 *Vergunme een' droeve gift* d.i.: vervul een droeve bede.
1201 *mijn' bedeloft gespaert:* van deze (derde) bede nog geen gebruik gemaakt.
1203 *ang:* vgl. vs. 1136.
1206 *Beweef met:* doordring van (woordelike vertaling van Lat. subtexe; later verduidelikend vervangen door: *beroer*).
1210 *daghvaerden:* oproepen.
1212 *troon:* hemel.
1213 *'t snelle dack:* het sneldraaiend hemelgewelf.
1214 *dreyt* (met *ai*-klank): draait. Dus ook *gespreyt* met *ai* te lezen.
1215 *wufte flonckervieren:* beweeglike sterren.
1217 *nu.... nu:* nu eens, dan weer.
1219 *de neck des zomerleeus:* als de zon in het sterrebeeld de Leeuw staat; *verschroockt:* verschroeit.
1221 *herbst:* als Duitse vorm later vervangen door *herfst*.
1223 *de selve:* dezelfde.

Dat na uw' wenck sijne ommekreyssen schrijft;[1226]
Hoe sietghe met soo groote een' sorgeloosheyd
Van boven aen der menschen bittre boosheyd?
Soo datghe den godloosen niet en schut,[1229]
Nocht na verdienst den vromen streckt tot nut.
Onordentlijck Fortuyn ons doen beleyd,[1231]
En blind en sot haer' gaeven spilt en spreyd:[1232]
Haer' gunste doet het aldersnoodste opluycken,[1233]
En heyligheyd voor maght en geylheyd duycken.[1234]
In 't heerlijck hof bedrogh den meester maeckt:[1235]
‘'t Volck lacht wanneer een dief op 't kussen raeckt:[1236]
Het eert en haet een' selven wispeltuur.[1237]
Rechtvaerdigheyd bekomt haer' vroomheyd suur:[1238]
De kuysche siel in armoe diep blijft steecken,
En overspel heerscht maghtigh door gebreken.[1240]
O dwaese schaemt van buyten schoon bestreecken.[1241]
Maer wat of ons dees bood voor tijding brengen sal?
Hy sieter druckigh wt, en houd al hijgend stal.[1243]

1226 *sijne ommekreyssen schrijft:* zijn cirkels beschrijft, doorloopt.
1229 *schutten:* tegenhouden, afweren.
1231 *Onordentlijck beleyden:* grillig, willekeurig besturen.
1232 *blind en sot:* verblind en roekeloos (Lat. munera caeca).
1233 *opluycken:* opengaan, zich ontplooien.
1234 *duycken:* onderdoen, de vlag strijken.
1235 *heerlijck:* vorstelik; *den meester maecken:* de baas spelen, heersen.
1236 Ook hier wijst het dubbele kommateken op de aktualiteit van dit vers.
1237 *een' selven:* een en dezelfde persoon, wispelturig als het is.
1238 *bekomt suur:* breekt op, komt duur te staan.
1240 *maghtigh door gebreken:* vertaling van Lat. vitio potens: macht uitoefenend door zijn slechtheid.
1241 *bestreecken:* gepleisterd.
1243 *druckigh:* bedrukt, bezorgd; *stal houden:* blijven staan.

*

Vierde bedriif.

THESEUS. BODE.

B o d e :
O lot der dienstbaerheyd, hoe lastigh valt uw juck?[1244]
Wat maecktghe my ten bood van 't schendigh ongeluck?

T h e s e u s :
De neerlaegh niet ontsie vrypostigh te verbreeden:[1246]
'k Verwacht niet onbereyd den slagh der swaerigheden.[1247]

B o d e :
De tong ontseyt uw leet te melden en uw kruys.[1248]

T h e s e u s :
Seg op, wat ramp beswaert ons aengevochten huys?[1249]

B o d e :
Helaes! uw Hippolyt quam jammerlijck te sneven.

T h e s e u s :
O vader, 'k wist al dat hy was geraeckt om 't leven:[1251]
De schaecker leydt'er toe. hoe quam hy aen sijn' dood?[1252]

B o d e :
Na dat hy met gevaer verbaest ter stad wt vlood,[1253]
En reckte sijnen pad met snelheyd door vertsaegen,[1254]
Hy hooge kleppers flucx heeft in 't garreel geslagen,
En toomde hunn' monden met het leuterend gebit:[1256]
Doen momplend allerleys, dan dat, dan weder dit,[1257]
Verfoeyende den boôm des vaderlands, veelvuldigh
Hy om sijn' vader roept, en streng en ongeduldigh

* TEKSTKRITIEK: vs. 1246 de oude uitgave heeft *neerlagh*.
1244 *valt lastigh:* drukt zwaar.
1246 *neerlaegh* is hier vertaling van Lat. *clades* = onheil; *vrypostigh:* zonder terughouding (in 17de-eeuwse taal nog niet ongunstig gekleurd); *verbreeden:* uiteenzetten, verhalen.
1247 *slagh der swaerigheden:* smartelik treffende slag.
1248 *ontseyt:* weigert.
1249 *aengevochten:* zwaarbeproefd.
1251 Onjuiste vertaling van het Latijn: Gnatum parens obiise iam pridem scio, d.i. voor de vader is de zoon reeds lang dood.
1252 *schaecker:* de rover (nml. van mijn vrouw, mijn eer); *leydt'er toe:* 't is met hem gedaan (*Ned. Wdb.* VIII, 2171).
1253 *verbaest:* vgl. vs. 1142.
1254 *sijnen pad recken:* voortijlen; *vertsaegen:* angst.
1256 *leuterend:* rammelend (een vast epitheton; zie *Ned. Wdb.*).
1257 *allerleys:* als collectief bij Vondel ook elders met *s* (*Ned. Wdb.* II, 192).

Der rossen toomen schud, en hun den breydel viert:
Wan ras de woeste zee van wt den afgrond tiert,[1261]
En swelt en groeyt, en gaet tot aen de starren bruyschen.
Geen wind blaest over 't zout: de lucht is vry van't ruysschen.
't Gepaeyde vlack beroert word van sijn eygen weer:[1264]

1261 *Wan:* wanneer; hier: toen. Later vervangen door: *als flux*.
1264 *Gepaeyd:* kalm; *sijn eygen weer:* het onweer dat uit de zee zelf opkwam.

Geen' zuydewind onstelt soo fel 't Sicanisch meer,[1265]
Geen' zee en rijst soo hoogh door baeren aen het woeden,
Wan Corus meester is, en rotsen door de vloeden[1267]
Aen 't davren raecken, en het grijse en siedend schuym
Leucates toppen beuckt, op 't grondeloose ruym.[1269]
Een' hoogh gebulte zee verrijst. de vloed geswollen
Komt met een zeegedroght na sand en strand toe rollen:[1271]
Doch dreyght soo groot een' smet geenssins der schepen boord,[1272]
Maer 't land. geen lichte stroom de baeren wentelt voort:
'k En weet niet wat de golf, veel grooter dan veel' golven,
Magh houden in haer' opgehoopten schoot gedolven:
Wat aerde een nieu gebroed wil toonen 's hemels slot.[1276]
Een eyland komt'er op; en Epidaurus God,[1277]
En de Scironides, steenrotsen van den volcke[1278]
Bekent door Scirons straf, gaen schuyl in waterwolcke:[1279]
Oock 't land genepen van twee barrenende zeen.[1280]
Terwijlwe dit verbaest beklaegen met gesteen,
Soo loeyt het gantse vlack, en alle klippen kraecken
Van allen kanten, en haer' toppen dauwen braecken[1283]
En schuymen by gebeurt; vermits de zee sich rept:[1284]
Gelijck de wallevisch, die gierigh water schept,[1285]
Het welck hy weder loost door pijpen wijd van monden,
Daer hy in 't ontdiep swemt der Oceaensche gronden.[1287]
De waterkloot in 't end barst ysslijck door den stoot,[1288]
En strandwaert voert de plaegh, door vreese ruym soo groot.[1289]
De zee haer ondier volght, en swallept op het drooge.[1290]
De schrick mijn' beenen schud.[1291]

T h e s e u s :
Maer hoe was in uw ooge

1265 *'t Sicanisch meer:* de Siciliaanse zee.
1267 *Corus:* vgl. vs. 891.
1269 *Leucate:* eiland in de Ioniese zee.
1271 Deze regel, in strijd met vs. 1274, wordt door de critici van de Latijnse tekst voor onecht gehouden.
1272 *smet* is vertaling van Lat. *lues:* verderf, ramp.
1276 Vertaling van: quae novum tellus caput ostendit astris; *een nieu gebroed:* een nieuw wanschepsel; *'s hemels slot:* aan de hemel, dus: zal omhoog heffen.
1277 *Epidaurus:* stad in Argolis met de beroemde tempel van AEsculapius.
1278 *van* is later vervangen door *by*.
1279 *Scirons straf:* Sciron, de beruchte rover, die door Theseus verslagen werd.
1280 *barnen:* (eigenlik branden) bruisen (vgl. branding).
1283 *dauwen braecken:* vertaling van cacumen rorat, d.i. sprenkelt druppels. Later verduidelikt tot *water braecken*.
1284 *by gebeurt:* beurtelings.
1285 *gierigh:* begerig, gretig.
1287 *ontdiep:* later vervangen door *kolck* (Latijn: per alta freta Oceani).
1288 *waterkloot:* waterbol, watermassa.
1289 *door vreese ruym soo groot:* dat door de angst nog groter lijkt. Het Lat heeft *maius timore*, d.i. erger dan alles waarvoor men vreest.
1290 *swalpen:* eigenlik heen en weer gaan; hier: stromen over.
1291 *mijn' beenen* staat voor Lat. *os* (gebeente).

Dat woeste lijf van leest.[1292]

B o d e :

De groote pekelvar
Stack wt een' blaeuwen neck, en beurde een' groene star[1293]

1292 *leest:* gedaante; *pekelvar:* zeestier.
1293 *blaeu:* Lat. caeruleus, dat zowel donkerblauw als donkergroen kan betekenen; *star:* voorhoofd.

Met opgeheven kam na boven. bey sijne ooren[1294]
Die waeren borstligh, bont gekaeckelt yeder hooren,[1295]
En soo van kleur, gelijck een stier die kudden temt,
En een die in de vloên geboren drijft en swemt.[1297]
Hier blickert sijn gesicht: daer braeckt hy vier en voncken.
De vette neck, waerop de blaeuwe vlacken proncken,
Beurt grove spieren op. de neus heel wijd gegaet.[1300]
Al gaepend snuyft en snorckt. groen klevend mosch cieraed[1301]
Aen borst en kossem geeft. Roo verwe sprengt de lenden,[1302]
Het achterlijf in visch en ondier sich gaet enden,
En 't overige deel van 't groot geschubde beest
Sleept endloos achteraen. die walvisch word gevreest,[1305]
Als een die 't snelle schip verswelgt, en weer kan geven
Van 't onderste der zee. de waterkusten beven,
En het verbaesde vee langs d'ackers heenen vlied.[1308]
De harder volght wt schrick sijn' koeyen langer niet.
'tGedierte 't woud verloopt. de jaegers staen en kijcken,[1310]
Van vreese doods en stijf: noch sietmen niet beswijcken
Den moed van Hippolyt; die met den toomen kort[1312]
Sijn' paerden ment en drijft, en die vervaert sijn, port
Met sijn' bekende stem. een wegh, om licht te sneuvelen,[1314]
By Argos leyd, wat hoogh op de gebrokene heuvelen,[1315]
Heel dicht op 't naeste strand der aengelege zee.
Hier scharpt sich dat gevaert, en maeckt sijn' gramschap ree.[1317]
Na dat het in sich self vergrimde, en dat de tooren[1318]
Sich zarde, en maeckte vast een veurspel van te vooren,[1319]
Soo vlieght het snellijck voort, met een' geswinden vaerd,
En raeckt met spoenden tred nau 't bovenste van d'aerd,
En vreeslijck siende, houd stal voor zidderenden wagen.[1322]
Vw soon hier tegens aen rijst op, en onverslagen
En fors van aengesicht luyd donderd dreyght en graeut[1324]
Dees ydle schrick mijn' moed in 't minste niet verflaeut:
Want als mijn vader weet ick raed tot stierentemmen.

1294 *opgeheven kam* is een onjuiste vertaling van Lat. *juba* = manen.
1295 *bont gekaeckelt:* kakelbont (Lat. varius color); *Ned. Wdb.* VII, 882.
1297 *in de vloên geboren:* later: *in de watervloen geworpen* (Latijn: sub undis natus).
1300 *gegaet:* van gaten voorzien.
1301 *cieraed geeft:* versiert.
1302 *kossem:* kwab, het vel onder aan de hals (Lat. palear); *verwe:* kleur; *sprengt:* besprenkelt.
1305 *walvisch:* vertaling van Lat. *pristis*, dat niet alleen voor walvis, maar voor ieder zeemonster gebruikt wordt.
1308 *verbaesde:* geschrokken.
1310 *'t woud verloopt:* vlucht uit het woud.
1312 *met den toomen kort:* met ingehouden teugels.
1314 *om licht te sneuvelen:* waar men licht vallen kan.
1315 *gebroken:* op en neer gaand.
1317 *scharpt sich:* letterlike vertaling van: *se acuit* (de tanden scherpen?) door V. opgevat als: zich zelf aanvuren, prikkelen, want hij vervangt het door: *terght dit dier zich zelf*.
1318 *in sich self vergrimmen:* zich boos maken.
1319 *Sich zarren:* zich opwinden, zich steeds woedender maken.
1322 *siende:* er uit ziende; *stal houden:* vgl. vs. 1243.
1324 *fors van aengesicht:* met onverschrokken voorkomen.

De rossen wreveligh, die met geen' breydel stemmen,[1327]

1327 *wreveligh:* geprikkeld; *stemmen met:* zich voegen naar (Lat. inobsequentes frenis).

Heen rucken met de raên, en ree gedwaelt van 't pad,[1328]
Verbijstert vaeren voort, dat langs, daer vlug en rad[1329]
De rasery hun jaeght, en hollen door de rotsen.
Maer als een stuurman, wen in zee de baeren klotsen,
De kiel wend slincx dan rechts, en nimmer dwars aen voert
De sijde na de vloên, die hy door stuurkunst loert;[1333]
Niet anders ment hy oock de spoeyende garreelen.
Nu druckt 't gebit den beck, met stijfgespanne zeelen:
Met dwarsse slagen tout hy reys aen reys den rug.[1336]
De staeghe meedgesel die volghtse al even vlug;
Nu glippende over 't ruym en 't effen: nu in 't wenden
Dwaelt 't ondier hun te moet, en jaeght van allen enden
Den beesten bangheyd aen, die verder niet en vlien:
Mits 't grousaem zeegedroght 't gehoorent hoofd laet sien,[1341]
Ontmoetend hun heel nors van toornigheyd geswollen.[1342]
De kleppers doen verbaest geraecken aen het hollen,[1343]
En luystren nocht na toom, na sweep, of voermans keel.
Sy worstelen om sich te vryen van 't garreel,
Verschoppende hunne vracht, met voeten opgeheven.
Vw soon voorover plat op 't aensicht komt te sneven,[1347]
En wickelt en verwart sijn lichaem in een' strick:
En hoe hy sich meer rept, te vaster word hy dick
Van volleghsaemen knoop beswachtelt door het woelen.[1349-50]
't Bedreven schellemstuck de beesten ras gevoelen,[1351]
En vry van wagenaer, met 't glippen van de raên,
Waer hun de vreese jaeght daer rennen sy op aen:
En sulck een wagen was 't die sijne vracht niet kende,[1354]
En vloeckende den dagh, dien 't valsche sonlicht mende,[1355]
Ten buytenbaensche banck wtschockte Phoebus soon.[1356]
Het veld word overwijd besprengt van 't bloed des doôn.
Het hoofd gekraeckt gekneust, op 't harde van de rotsen,
Men reys aen reys moght sien ophuppelen en botsen.
De doorenheggen voort gaen strijcken met het hayr.[1360]

1328 slepen de wagen voort.
1329 *dat langs, daer:* daarlangs, waar.
1333 *loert:* tracht te bedriegen, te ontgaan (Lat. arte fallit).
1336 *touwen:* slaan.
1341 *Mits:* omdat.
1342 *Ontmoetend:* tegemoet tredend; *heel nors* is later vervangen door: *fel en fors*.
1343 *doen:* toen.
1347 *sneven:* vallen.
1349-50 *dick beswachtelt:* dicht omwoeld, verstrikt; *volleghsaem* (vertaling van Lat. sequax): meegevend, vast aansluitend.
1351 *'t Bedreven schellemstuck* (Lat. facinus) kan slaan op het ‘verschoppen’ van vs. 1346. Of denkt V. bij deze krasse term aan de aanslag waarvan hun meester het slachtoffer werd?
1354 *En sulck een:* juist zulk een w.
1355 *'t valsche sonlicht:* de vervanger van de Zonnegod, nml. zijn zoon Phaëton, die ‘de dag’ mende, d.w.z. met zijn zonnewagen de loop van de dag bepaalde. Het Latijn heeft eenvoudig: indignans diem creditum Soli falso.
1356 *Ten buytenbaensche banck* geldt als vertaling van Lat. devio polo, waar Vondel waarschijnlik geen weg mee wist, omdat *devius* (van de weg gedwaald) eigenlik niet op *polus*, maar op Phaëton zelf slaat. Later verduidelikte de dichter deze plaats door te schrijven: *Uitschockte Faëton, gedwaelt van 't zonnepad*.
1360 *gaen strijcken met:* maken zich meester van (eigenlik gaan heen met).

*
Een harde keysteen rijt 't schoon aenschijn gants en gaêr.
'tRampsaligh schoon komt door veel' wonden t' overlijen,[1362]
En over 't stervend lijck geswinde wielen glijen.
Een halfgebrande pael, juyst mids by d'eechenis,[1364]
In 't end 's gesleepten lijfs en romps verletter is.[1365]
Door 't hechten van den heer de wagen staet gebonden.[1366]
De rossen stuyten kort, mits 't haperen der wonden,[1367]
En breecken te gelijck het marren met hunn' heer.[1368]
Doen snijden tacken den halfdooden meer en meer:
Soo doet het braembosch, scharp van doorens stekelheden,[1370]
En elcke stronck die vat een deel van 's dooden leden.
De knechts, een' droeve schaer, die dwaelen al bedruckt
Omher de plaetse, daer uw soon van een geruckt[1373]
Wtteyckent 't lange pad, met bloênde purperkleuren.
De honden op het spoor om's meesters leden treuren.
De nyvrige arrebeyd der droeven met gesteen
Tot noch toe 't lichaem niet kon brengen gants by een.
Is ditte schoonheyds glans? die t'hans noch soo vermetel,[1378]
Onfeylbaer erfgenaem van sijnes vaders setel,
En heerlijck rijcxgenoot der starren glans beschaemt,[1380]
Ter jongste staci dees ten lijcke word versaemt.[1381]

T h e s e u s :

Natuurkracht al te starck, met wat een groot vermogen[1382]
Verbindghe d'ouders, door den band des bloeds bewogen?
Hoe eeren wy u oock selfs tegens ons gemoed?
Mijn wil was 't, dat door straf sijn' misdaed werd geboet:
'k Beween nu mijn verlies.

B o d e :

Die geen en schreyt niet eerlijck,[1386]
Die schreyt om 't geen hy wenschte.

T h e s e u s :

* TEKSTKRITIEK: vs. 1371, de oude uitgave heeft *s'dooden*.
1362 *overlijen:* te niet gaan (oorspr.: voorbijgaan).
1364 *mids by d'eechenis:* midden bij de lies. Het lichaam werd dus wijdbeens gestuit door de paal.
1365 *verletter is:* verlet, houdt tegen.
1366 *hechten:* blijven steken.
1367 *kort:* plotseling; *mits 't haperen der wonden:* doordat de wonden hen belemmerden (in 't Lat. alleèn: vulnere).
1368 Deze regel is zonder het Latijn moeielik te begrijpen: et pariter moram dominumque rumpunt, d.w.z. zij verbreken het oponthoud, wachten niet langer, en zij breken (d.w.z. verscheuren) tegelijk hun heer. Vondel heeft de woordspeling met ‘breken’ willen behouden.
1370 *Soo:* evenzo; *doorens stekelheden:* stekelige doornen.
1373 *Omher:* later vervangen door *rontom*.
1378 *ditte* (vgl. *datte* voor *dat*): later vervangen door: *dit nu; t'hans:* kort geleden.
1380 *heerlijck rijcxgenoot:* roemrijk deelgenoot in 's vaders macht (Latijn: paterni clarus imperii comes).
1381 *jongste staci:* lijkplechtigheid (Latijn: ad supremos rogos. d.i. tot de brandstapel); *ten lijcke:* tot één lijk (nml. de verspreide stukken).
1382 *al te:* zeer.
1386 *eerlijck:* oprecht gemeend.

Ick acht voor al dit deerlijck,[1387]
En d'allergrootste ramp, indien het ongeluck
't Gewenschte afgrijslijck maeckt.[1389]

1387 *deerlijck:* deerniswekkend.
1389 *afgrijslijck:* afschuwwekkend; *druypt van druck:* vertaling van Latijn: madent fletu; later vervangen door: *Hoe weent ge dus van druck*.

B o d e :
En waerom druypt van druck
Vw' wange, indienghe hem haet?

T h e s e u s :
Ick schrey niet om 't verloren:
Maer dat ick vader hem deede in sijn bloed versmooren.[1391]

R e y :
[+]Hoe draeyt Fortuyn het al,
Door schendigh ongeval?[1393]
Min woedse tegens kleene.
Wie sich niet hoogh verheft,[1395]
Gods hands veel sachter treft,
En leeft bevrijd van peene.[1397]
Vergeten burger rust
Van tweedraght onbewust:
In hutten slaeptmen stiller.
Het hemelhoogh gesticht[1401]
Voor geene stormen swicht,
Nocht voor den regenspiller.[1402-3]
Het blixemend geschal
Schiet selden nedrigh dal.[1405]
Iupijn met donderslagen
Kan 't woud van Cybele[1407]
En Caucasus, in 't bree
En 't lange, schrick aenjaegen.[1408-9]
Iupijn pickt wt beducht[1410]
't Geen hoogst rijst in de lucht.
't Laegh dack des ongeachten
Geen' groote ontsteltheyd lijd:[1413]
Geswind vervlieght de tijd,
Met twijffelbaere schachten.[1415]
Geen mensch vind heul nocht trou

[+][Randschrift:] Wijse: *Het was een jonger held*.

1391 *ick vader:* ik, die toch zijn vader was. Later verduidelikt tot: *dat de vader*.
1393 *schendigh ongeval:* verderfelike rampen. Het Latijn heeft slechts: Quanti casus humana rotant.
1395 *Wie:* hem die.
1397 *En:* en hij; *peene:* straf, ramp.
1401 *gesticht:* gebouw.
1402-3 Deze regels zijn verkeerd vertaald; het Latijn heeft: excipiunt = vangen op. De bedoeling is juist: wat uitsteekt staat bloot aan de stormen, heeft veel te verduren; *regenspiller:* de regenbrengende wind (Lat. imbriferus Corus).
1405 *Schiet:* treft (Lat. patitur ictus).
1407 het Ida-gebergte in Phrygië, waar Cibele haar verblijf hield.
1408-9 *in 't bree en 't lange:* alom.
1410 *beducht:* nml. voor zijn eigen macht.
1413 *ontsteltheyd lijd:* heeft geen schokken te verduren.
1415 *Met twijffelbaere schachten:* vertaling van Lat. *ambiguis alis*, waarbij *ambiguus*, eigenlijk het epitheton van de tijd zelf, op de vleugels overgedragen is. De bedoeling van de Latijnse dichter is m.i. niet juist weergegeven. Daar staat niet *ver*-vlieght, maar *volat:* men weet niet wat de tijd brengen zal.

By dese blinde vrou.[1417]
Hy die de dood ontvlughte,[1418]

1417 *dese blinde vrou:* Fortuna (vs. 1392).
1418 *Hy:* nml. Theseus.

Des hemels starren sagh,
En 's levens heldren dagh,[1420]
Vind 't huys vol ongenughte:[1421]
En siet sijn vaders stoel[1422]
Bedruckter als de poel
Des jammers in het keeren.[1424]
Godin, die 't outer ciert,
Daer u Athenen viert,[1426]
Ghy kuysche, die wy eeren:
Nu Theseus 's hemels troon
Aenschout en d'oppergoôn,
En komt van Stix opklimmen,
Ghy Pluto paeyt, en wyd[1431]
Hem weder Hippolyt:
De wreedaerd mist geen' schimmen.[1433]
Wat klaeghelijck een' stem galmt van den hoogen daecken,
En wat wil Phaedra met gestroopte klinge maecken?[1435]

1420 *dagh:* daglicht.
1421 *ongenughte:* smart.
1422 *stoel:* troon; in dit verband: hof.
1424 *in het keeren:* bij zijn terugkeer.
1426 *Athenen:* (meervoudsvorm naar Athenae) is subjekt.
1431 *paeyt* (imperatief): stel tevreden.
1433 Vrije vertaling van Latijn: Constat inferno numerus tyranno: nu Pluto in plaats van Theseus Hippolytus krijgt, komt hij niet te kort, blijft het getal van zijn schimmen gelijk.
1435 *gestroopt:* uit de schede getrokken; vervangen door: *bloot*.

Viifde bedriif.

THESEUS. PHAEDRA.

T h e s e u s :

Wat dolheyd noopt u, die ontstelt sijt door 't geween?[1436]
Wat wil die bloote kling? wat wil dat droef gesteen,
En 't jancken op het lijck uws vyands korts verbannen?[1438]

P h a e d r a :

O fellen afgronds vooghd, koom my koom my aenrannen:[1439]
Stier tegens my 't gedroght der blaeuwe baeren wt:
Wat Tethys wreed van aerd in haeren schoot besluyt,[1441]
En al wat d'Oceaen met wufte pekelgolven[1442]
Bevattend, in het diepst der gronden houd gedolven.
O Theseus staegh vervloeckt, o die noyt waert gewoon[1444]
Te keeren met geluck. den vader en den soon
Vw' komste 't leven kost. ghy sloopt uw huys moordaedelijck,
Door min of haet altijd uw' eyge vrouwe schadelijck.
O Hippolyt, hoe sie 'k uw aenschijn dus in 't stof?
Heb ick 't soo toegemaeckt? wat wreede Scinis of[1449]
Procrustes heeft gespreyt uw' lieve ledemaeten?[1450]
Of wat Cretenser stier, tweestaltigh, wtgelaeten[1451]
In't loeyen, daer hy me Dedaelschen doolhof vult,[1452]
Heeft met gehoornden muyl soo fors u sonder schuld[1453]
Verscheurt? oime waer of uw' schoonheyd is gebleven?
Uwe oogen ons gestarnte? hoe, leghtghe sonder leven?
Een luttel u vertoon, en luyster na mijn' reên.
Ick spreeck niet schandelijcx. ick sta u toe de peen[1457]
Te boeten met dese hand, en sal het lemmer drucken
In dese onreyne borst; en van haer' schellemstucken
Met eenen van haer' siel uw' Phaedra stroopen ras;[1460]
En volgen u ontsint, door zee, door 't helsch morasch,[1461]

1436 *ontstelt:* ontdaan, buiten u zelf.
1438 *jancken* (in Vondels taal geen plat woord!): jammeren; *korts:* kort te voren.
1439 *vooghd:* heerser; bedoeld is Neptunus. Bij de herziening heeft V. dus *afgronds vooghd* verbeterd in *Zeevooght; aenrannen* uit *aenranden:* aanvallen.
1441 *besluyt:* omvat.
1442 *wuft:* in gestadige beweging.
1444 *staegh vervloeckt:* op wie een voortdurende vloek rust. De tekst die Vondel raadpleegde, had: *O dire Theseus* (de moderne uitgaven: *dure* = hardvochtige).
1449 *toegemaeckt:* misvormd; *Scinis:* een Corinthiese rover, die de ledematen van zijn gevangenen wreed vaneen scheurde.
1450 *Procrustes:* een dwingeland, die zijn slachtoffers op een bed legde om ze uit te rekken of de uitstekende ledematen af te zagen.
1451 *tweestaltigh:* (Lat. biformis): half mens, half dier.
1452 *me:* mee.
1453 *fors:* woest.
1457 *peen:* boete; in dit verband: schuld.
1460 *stroopen van:* ontdoen van; dus: haar schanddaden boeten en tegelijk haar van 't leven beroven (vernuftspeling van de retoriese Romeinse tragicus).
1461 *ontsint:* van zinnen beroofd (Lat. amens).

Door viervliet en door Styx. laet ons de schimme paeyen.[1462]
Ontfang mijn hulsel en het hayr, met droevigh schrayen[1463]
Geruckt van 't voorhoofd, rood van nagels opgescheurt.
Te paeren siel met siel en vielme niet te beurt;
Maer 't isme wel vergunt te paeren d'ongelucken.[1466]
Indienghe schuldigh sijt aen bloedschands schellemstucken,[1467]
Soo sterf gewillighlijck der min te wille dan;[1468]
Indienghe suyver sijt, ter liefde van uw' man.
Of sal ick mijn' gemael by blijven in het huwelijck,
Dat ick bevleckte door dees' misdaed al te gruwelijck?
Ontbrack die gruwel noch, op dat ghy onbesmet
Gebruycken soud een door het bloed gewroken bed?[1473]
O dood, ghy stilpijn van het quaed der minnezeden![1474]
O dood, ghy eere der geschondene eerbaerheden,
Wy vlien tot u; doe op, doe op uw' sachten schoot.[1476]
Athenen hoor, en ghy, o vader, ruym soo snood[1477]
Als vege stiefmoer, valsch is 't geen ick u vertelde,[1478]
En logenachtigh, als een' sinneloose ontstelde,
Versierde ick schennis, die mijn hart door rasery[1480]
Self ingesopen had. rampsaelge vader, ghy[1481]
Hebt straf genomen van 't geen valsch is en gelogen.[1482]
D'onnoosle jongeling, heel kuysch van siel en oogen,
Door mijn' bloedschennis hier gesmoort leyt in sijn bloed.
Ontfang, o Hippolyt, het geen u waeren doet.[1485]
Mijn' goddeloose borst ontbloot ick voor 't rechtvaerdigh
Ter wraeck geslepen spits. mijn wondenbloed sal waerdigh
Den heylgen jongeling 'tlijckoffer nu voldoen.
Leer leer, o vader, wt de stiefmoêr, met wat soen
Ghy uw gesleurden soon sijn' schimme moet bevreden:[1490]
Bestel hem na verdienst in onderaerdsche steden.[1491]

THESEUS. REY.

1462 *viervliet:* Phlegeton.
1463 *hulsel:* kapsel, haartooi.
1466 *ongelucken:* ons ongelukkig lot (Lat. fata).
1467 Hier begint Ph. tot zich zelf te spreken.
1468 Vondel onderscheidt hier, evenals Coornhert en Hooft, *min:* de zinnelike liefde, van *liefde* (1469), een onderscheiding die in de Lat. tekst niet voorkomt. Vgl. ook *Min* in vs. 427-vlgg.
1473 *Gebruycken:* het genot hebben van.
1474 *stilpijn:* pijnstiller.
1476 *op:* open.
1477 *ruym soo snood:* nog veel slechter. Theseus had nl. zijn eigen zoon vervloekt.
1478 *veeg:* op 't punt te sterven. De Latijnse tekst heeft hier een geheel ander woord: *funesta:* bezoedeld, rampzalig.
1480 *versieren:* verzinnen.
1481 *ingesopen:* ingedronken (*suypen* is in Vondels taal geen plat woord!)
1482 *straf nemen van:* bestraffen.
1485 *waeren* zal hier moeten betekenen: in ere herstellen (oorspr. bewaren; vgl. Lucifer vs. 685: zijn eer te waren). In het Latijn staat de eveneens niet geheel duidelike regel: Recipe iam mores tuos, dat uitgelegd wordt als: herkrijg uw eer, maar door anderen opgevat als tegen Theseus gezegd: ontvang uw eigen zeden terug.
1490 *bevreden:* rust verschaffen.
1491 *Bestellen:* een plaats bereiden (vgl. ter aarde bestellen).

T h e s e u s :
Ghy keel des jammerpoels, bleeckverrewigh en graegh,[1492]

1492 *graegh:* gretig, verslindend.

Spelonck van Taenarus, vergetelvliet, die staegh[1493]
Sijt aengenaem der siel, gemat door veele rampen,
Ghy log en traegh moerasch, ontfangt in uwe dampen
My goddelosen mensch, en druckt met endloos wee
Hem, die gedompelt word. nu wilde woeste zee,
Nu zeegedroghten fel van aerd, en wat beneden
In Proteus baeren schuylt, komt herwaert, ruckt de leden[1499]
Van my, die in soo groot een schelmstuck juych en lach,
In d'allerdiepste kolck: en ghy, o vader, ah![1501]
Die willigh staegh verhoort mijn' toornige gebeden;[1502]
'k Heb een doodwaerdigh feyt bestaen, en heb de leden[1503]
Mijns afgescheyden soons door moord ter neergeleyt,[1504]
En deerlijck over veld en ackers heen gespreyt:
En die 't versierde quaed wil wreecken na vermogen,[1506]
In waere boosheyd ben vervallen door de logen.
'k Heb met mijn' misdaed zee en lucht en hel vervult.
Dees' rijcken alle drie die waegen van mijn' schuld.[1509]
'k Hoop wijders op geen heyl. was 't daerom dat ick keerde?
Ah stond u hierom op de ruyme pad na d'eerde,[1511]
Op datghe beyder lijck en dobblen moord aenschout?
Om van uw' vrou en kind versteecken ongetrout,[1513]
Het lijckrijs uwes soons en uwer gemaelinne[1514]
Met eene selve torts t'ontsteecken droef van sinne?
Alcides, schencker van het swarte en naere licht,[1516]
Send Dis uw' gaeve weêr. herlever mijn gesicht[1517]
d'Ontvlode schimmen, wee my goddeloosen mensche!
Vergeefs ick om de dood soo korts verlaten wensche.
Ghy raeuwaert, kunstenaer des neerslaghs van uw' soon,[1520]
Die moord gebrouwen hebt, soo fel en ongewoon,
Eysch nu verdiende straf op uwen eygen koppe.[1522]
Een' pijn, die d'aerde raeckt met streng gebogen toppe,[1523]
Den losgelaten na den hemel spouwe in tween.

1493 *Taenarus:* voorgebergte van Laconië, waar zich een grot bevond die toegang gaf tot de onderwereld; *vergetelvliet:* Lethe (vgl. vs. 194).
1499 *Proteus:* de steeds van gedaante wisselende zeegod.
1501 *vader:* Neptunus.
1502 *toornige gebeden:* uit toorn voortkomende beden (verzoeken).
1503 *doodwaerdigh feyt:* misdrijf waarop de doodstraf staat.
1504 *afgescheyden:* verstooten (Lat. segregis).
1506 *En die:* en ik die; *versierd,* vgl. vs. 1480.
1509 *waegen van:* zijn in beroering door; ook de betekenis: gewagen van, zou hier passen. Het Lat. heeft: scelere complevi meo.
1511 *op:* open.
1513 *versteecken:* beroofd (oud partic. van versteken = verstoten); *ongetrout:* als weduwnaar.
1514 *lijckrijs:* brandstapel.
1516 *Alcides:* Hercules (vgl. vs. 391); *het swarte en naere licht:* het daglicht, dat nu voor mij zo somber en naargeestig is.
1517 *Dis:* god van de onderwereld. Geef aan mijn gezicht terug (d.i. laat mij weer aanschouwen) de schimmen die ik ontvluchtte.
1520 Hier spreekt Theseus tot zich zelf; *raeuwaert:* gevoelloze (Lat. crudus); *kunstenaer des neerslaghs:* vertaling van: leti artifex: bewerker van de gewelddadige dood.
1522 *koppe* en *toppe* zijn Datief-vormen na een voorzetsel.
1523 *pijn:* pijnboom.

'k Word steyl geschoten over Scirons rotsen heen.[1525]

1525 *'k Word* is evenals *spouwe* (1524), *matte* (1532) enz. als conjunctief op te vatten. Deze verzen bevatten dus een zelfverwensing; de beschreven marteling is dezelfde die de rover Sciron (vgl. vs. 1279) op zijn slachtoffers toepaste.

*
'k heb swaerdre straf gesien, die Phlegeton (wiens golven[1526]
Omcinglen de gedoemde, in helschen brand gedolven)
De sondaers lijden doet. 'k weet ree wat straf, wat kolck
Mijn geest te wachten hebb'. wijckt wijckt misdadigh volck,
De stadige arrebeyd van Sysiph grijs van jaeren,
Sijn steen, op desen neck getilt met groot beswaeren,
Mijn' slaevende armen matte. ick sy ten spot den vliet[1532]
Die op de lippen staet. de felle vogel schiet
Van Tytius na my; ter straf mijn' lever wasse.[1533-34]
En ghy, Ixion, rust: het rad dat om uwe asse
Herwentelt sonder te weerstreven even seer,
Dat draegh mijn' leden wegh, met toegedreven keer.[1537]
Gaep aerdrijck, bayerd in wanschapenheyd afgrijsselijck,[1538]
Ontfangme ontfangme. 'k ga met meerder recht na'et ysselijck
Gedoemde sielenspoock: ick volge mijnen soon.[1540]
Vertsaegh niet, schimmenvooghd, 'k naeck suyver uwen troon.[1541]
Ontfangme, die niet meer sal't eeuwigh huys begeven.[1542]
Geen bidden goôn beweeght: maer werdense gedreven
Met smeecken tot wat schelms, sy gaven haest gehoor.[1544]

R e y :
De tijd van rou en klaght duurt eeuwigh door en door,
O Theseus, uwen soon betael sijn' leste stacy,[1546]
En berg geswind de leên, soo gruwelijck eylaci
Gesleurt gescheurt, en vuyl besoedelt van den moord.

T h e s e u s :
Brengt herwaert 't overschot des lieven lijfs: brengt voort
't Gewight der leden ruw en reuckloos gaêrgedraegen.[1550]
Is dees mijn Hippolyt? ick ick heb u verslaegen,
Ick ken mijn' schendaed: 'k heb om 's vaders hulp gebeên,[1552]
En nuttigh vadergift; op dat ick niet alleen[1553]
En eenwerf schuldigh waer als vader aen dees' plaegen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1526, de oude uitgave heeft *Plegeton*; in 1658 veranderd in *Flegeton*.
1526 *Phlegeton:* de vuurstroom van de onderwereld (vgl. vs. 1462).
1532 Zinspeling op de eeuwig dorstende Tantalus.
1533-34 *schiet van Tytius na my:* verlate Tytius (wiens lever door een gier uitgepikt werd) en vliege op mij af.
1537 *met toegedreven keer* in voortdurende wenteling. In 't Lat. orbe (numquam) revoluto. Ixion was op een vurig, eeuwig draaiend rad gebonden.
1538 *bayerd:* chaos.
1540 *sielenspoock:* de gezamenlike schimmen (Lat. umbrae).
1541 *suyver:* (Lat. casti venimus): zonder slechte bedoeling.
1542 *begeven:* verlaten.
1544 *tot wat schelms:* tot iets misdadigs (Lat. si rogarem scelera); *gaven:* zouden geven; *haest:* weldra. Verbitterde uitlating, omdat Neptunus zijn misdadige bede had ingewilligd!
1546 *betael sijn' leste stacy:* bewijs de laatste eer aan zijn stoffelik overschot.
1550 *gaêrgedraegen:* te gader, bijeengebracht.
1552 *ken:* erken.
1553 *nuttigh vadergift* (later: vaders giften): ik geniet van mijn vaders geschenk (nl. de vervulling van de bede). Lat. munere patrio fruor.

*

O kinderloosheyd, ramp in afgesloofde dagen,[1555]
Erbarmelijcke man, omhels omhels de leên,[1556]
En nedervallend stoof, met hartelijck gesteen,[1557]
Al watter van uw kind noch over is gelaeten.
Schick des gescheurden lijfs misleyde ledemaeten,[1559]
O vader, ordentlijck te saemen al geheel,[1560]
En op sijn' plaets herleg een yeder dwaelend deel.[1561]
De starcke rechterhand lagh hier: de slincke, op 't mennen
Des breydels afgerecht, op dese plaets. wy kennen
De merreckteeckens van de slincke syde. oh oh!
Hoe groot een deel ontbreeckt aen onse traenen noch?
O ziddrende handen, leert in uwen treurplicht harden:[1566]
De dorre kaecken van geen' traenen vochtigh werden;
Terwijl de vader telt den soon sijn' leden toe,
En 't lichaem maecxsel geeft. dit lit besie eens, hoe[1569]
't Van allesins is met veel' wonden afgegeten,[1570]
En vormeloos al heel? wy twijflen ofwe weeten
Welck deel dat uw is; doch 't behoort u lijckwel me.[1572]
Hier leg het, niet op sijn', maer op een' leêge ste.[1573]
Is dit dat aenschijn, klaer van twee gestarrende oogen,
Daer 't vyandlijck gesicht tot Min door werd bewogen?
Waer is de schoonheyd toe vervallen wt haer' kracht?
Vervloeckte schicking van der goden oppermaght.[1577]
O felle rasery, keert soo de soon op heden
Ten vader, door de kracht van mijn' gestorte beden?
Ontfang de jongste gifte uws vaders dan: ick sel[1580]
Vwe wtvaert menighmael noch houden met gequel.[1581]
't Vier ondertusschen ga met desen dingen strijcken.[1582]
Ontsluyt het huys vol drucx, door dees' vermoorde lijcken.
Geheel Athenen klinck van rougalm. ghyliên gaet,
Ontsteeckt het lijckrijs van het koningklijcke saed.[1585]
Maer ghylien, veldwaert soeckt na 's lijfs verspreyde stucken.
Dat d'aerde haer godloos hoofd bevalle, en swaer moet drucken.[1587]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1565 na *ontbreeckt* staat een komma, bij de herziening van 1658 terecht weggelaten.

1555 *in afgesloofde dagen:* in de ouderdom (Lat. fractis annis).
1556 *Erbarmelijck:* deerniswekkend.
1557 *stoof;* koester; *hartelijck:* diepgevoeld.
1559 *misleyde:* verkeerd, door elkaar gelegde.
1560 *O vader* (tot zich zelf).
1561 *dwaelend:* van zijn plaats geraakt.
1566 *harden:* volharden.
1569 *maecxsel:* (behoorlike) vorm.
1570 *Van allesins:* aan alle kanten.
1572 *lijckwel:* evenwel; *me* (mee): ook.
1573 *op sijn':* nl. eigen plaats.
1577 *schicking:* beschikking der oppermachtige goden.
1580 *de jongste gifte:* de laatste gelofte.
1581 *gequel:* smart. Later kiest Vondel als rijmklanken: *zal* en *geschal*.
1582 *ga strijcken met:* ga heen met, d.i. vernietige.
1585 *saed:* afstammeling.
1587 *haer* nl. van Phaedra; *bevallen:* neervallen op; *en swaer moet* (moge) *drucken*. Een verwensing die het omgekeerde is van de zegewens: ‘sit tibi terra levis.’

EYNDE.

[Gedichten]

Over het verongelucken *van den* Iongen Kevrvorst. Liick Traenen. aant.*

Ah Keurvorstelijcke siel!
'k Vloeck uw noodlot, en de kiel
Die twee FREDERICKEN deylde,[vs. 3]
Soon en vader overseylde.
Ghy omarremt noch den mast,
Daer de dood het al verrascht:
Daer die heldenharten sweecken,[7]
Gaf een kind een manlijck teecken.[8]
Silverhayr of blonde jeughd
Maeckt geen' oude, maer de deughd,
Die met kracht den nood dar weerstaen,[11]
En kloeckmoedigh houd haere heerbaen.[12]
Oh oh vader! kreet de soon,
Redme redme, en 't lijf verschoon
Van uw' oudste en eerstgeboren:
Help o helpme, 'k ga verloren:
't Water op de lippen staet,
En de noodscheer 's levens draed[18]
Dun en teer dreyght af te knippen.
Bergh mijn' siel alree aen 't slippen,
In den jongsten oogenblick.
Met soo gaeftghe snick op snick,[22]
En de winden gingen weyen[23]
Over 't water met uw schreyen.
Leydstar, hoop van 't Duytsche volck,

* Van 1629. Afgedrukt volgens de tekst achter de eerste uitgave van de *Hippolytus*. De jonge keurvorst was de zoon van Frederik, de verdreven koning van Boheme. De 17de Januarie 1629 zeilde het gezelschap bij stormweer uit, om de door Piet Heyn behaalde buit te gaan zien. De schuit werd door een ander vaartuig overzeild en zonk. De koning werd gered, maar de oudste zoon met zijn edellieden verdronken.

vs. 3 *deylde:* van elkaar scheidde.

7 *sweecken:* bezweken.

8 *Gaf een manlijck teecken:* bewees werkelik een man te zijn. De verklaring wordt gegeven in de volgende regels. De eigenlike leeftijd (*oude:* ouderdom) d.w.z. de rijpheid, wordt niet bepaald door het aantal levensjaren (*silverhayr* of blonde lokken), maar door karaktereigenschappen (*deughd*).

11 *dar:* durft.

12 *houd haere heerbaen:* de grote, rechte weg volgt.

18 *noodscheer:* de schaar van het Noodlot, gehanteerd door Atropos, een der drie Schikgodinnen, die de levensdraad afsnijdt.

22 *Met:* tegelijk.

23 *weyen:* waaien; dus ook het rijmwoord *schreyen* met *ai* te lezen.

Ah ah, ah! een' waterwolck[26]
Bluscht uw' koninglijcken luyster,
En uw vader kermt in 't duyster.
Bitter noodlot, most het sijn?
Most soo d'opgang van den Rhijn[30]
Met sijn' Goddelijcke straelen,
In den Ystroom nederdaelen?
Mostghe sneven, jonge Vorst?
Die met onvertsaeghde borst
Had belooft de wraeck te wecken,[35]
Om in Bayeren te trecken,
En na 's vyands neerlaegh, weer
Op te rechten 's vaders eer;
Daer de boeren wijngaerd planten,
Aen de vruchtbre waterkanten,
Van den Neckervliet besproeyt;
Daer het jaer soo weeldigh bloeyt.
Lijck, daer Duytschland om sal swijmen,[43]
Neem voor lief ons' droeve rijmen.
Ah Keurvorstelijcke siel!
'k Vloeck uw noodlot, en de kiel
Die twee FREDERICKEN deylde,
Soon en vader overseylde.

26 *waterwolck:* een zware regenwolk, die het licht van de *star* verdooft. Tegelijk een woordspeling met het *water*, waarin hij verdronk.
30 *d'opgang van den Rhijn:* de zon die in het Oosten, aan de Rijnzijde opging.
35 *de wraeck* is hier verpersoonlikt. Om wraak te nemen over het geleden onrecht.
43 *swijmen:* bezwijmen van smart over het verlies.

De Boeren Categismvs.[aant. aant.*]

Gespreck tusschen Boer en Student.

B. Ick bid u onderwijst mijn botheyt.[vs. 1]
Wat is de faculteyt der godtheyt?[2]
S. Vier esels sotter als de sotheyt.[3]
B. Wel sijnse aen de blaeuwe steen[4]
Niet van de leuterkay gesneen?[5]
S. Al diese kennen seggen neen.
B. Hoe maeckt de muts dan geen docktooren?[7]
S. Ia somtijts wijsen, somtijts dooren.[8]
B. Hoe kentmen esels? S. Aen haer ooren.
B. Wie siet haer dan voor menschen aen?
S. Die waent een beest voor mensch mach gaen[11]
Alst kan op achter pooten staen.
B. Sijn dan dees esels sonder reden?
S. t'Blijckt als sy t'volck ontslaen van eeden[14]
Geswooren aen haer overheden.
B. Dat dient als onkruyt wtgewiedt:
Ons salichmaecker leert dit niet,
Die 't volck gehoorsaemheyt gebiet.
Wie port haer aen tot sulcke rancken?[19]
S. De boden van Synodes bancken.[20]
B. Tis tijt die boeven af te dancken,
Sy grijpen na der staeten staf.[22]

* Van 1629. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 196 mM., br. 110 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 168*.
Uit spelling en interpunctie, beide slordig, blijkt dat Vondel deze tekst niet zelf verzorgde. In het origineel staan geen komma's, maar schuine streepjes, die ook wel eens de waarde van een punt-komma kunnen hebben.

vs. 1 *mijn botheyt:* schertsend gevormd naar: Uw Hoogheid e.d.
2 *de faculteyt der godtheyt:* de theologiese faculteit.
3 *Vier esels:* de hoogleraren Polyander, Rivetus, Walaeus en Thysius.
4 *de blaeuwe steen:* plaats bij het Leidse stadhuis, waar de terechtstellingen plaats vonden.
5 *van de leuterkay gesneen:* bekend was de uitdrukking: ‘de kei leutert hem’ (rammelt in zijn hoofd) d.i. hij is gek. Men kon daarvan genezen worden door zich te laten schrapen achter 't oor, of te laten snijden. Misschien kende Vondel al het spreekwoord: Vaer te Leyden ende laet u scrapen! (*Ned. Wdb.* VII, 2051).
7 Achter *Hoe* denke men een vraagteken; de *muts* was het onderscheidingsteken van de gepromoveerde.
8 *dooren:* dwazen.
11 *voor mensch mach gaen:* kan doorgaan voor een mens.
14 De eerste vraag was of een lidmaat der gereformeerde kerk een eed mocht doen, strekkende tot nadeel der ware gereformeerde Religie.
19 *rancken:* streken.
20 De gedeputeerden van de beide synoden.
22 Zij matigen zich het gezag aan, dat alleen aan de Staten toekomt.

Best maecktmer verckens-drijvers af
Gemest met spoeling en met draf.
S. Tsou Kloppenborch te byster passen,[25]
Stadts-beedlaer die nu op gewassen,[26]
Sijn voester-heeren wil verbassen.[27]
B. Al was t'ondanckbaer kreng gestroopt,
Gebraden en met Smout gedroopt[29]
'k Wedt sich geen hont om 't aes verloopt.[30]
Geapprobeert inde consistori van de poêetsche Faculteyt.

Eer-dicht,
Op 't vertreck van Jan Willemsz. Bogaert,[aant.*]

Oudt Schepen van Amsterdam, Anno 1629.
den tweeden Februarij.

Malle Jantje, Kercx gesantje, ick u vraeg
Waerom huylt gij? waerom pruylt gy, door den Haeg?
Ist uyt yver, krijt vry stijver, maer ick meen[3]
Dat het Kussen, u sou sussen wel in vreen.[4]

25 *te byster passen:* dat zou biezonder geschikt zijn voor K.
26 *Stadts-beedlaer:* Cloppenburg had op kosten van de stad Amsterdam gestudeerd; de regenten waren dus zijn 'voester-heeren'.
27 *verbassen:* aanblaffen.
29 *Smout* (vet): blijkens de hoofdletter een woordspeling met de naam van de bekende predikant.
30 *sich verloopt:* zich te buiten gaat; hier: zich biezondere moeite getroost.
* Van 1629. Afgedrukt volgens Vondels *Poesy* 1647 II, blz. 192. Wegens het inleveren van het bekende verzoekschrift aan de Staten werden Bogaert en Lenertsz gevonnist. Aan Lenertsz werd de 27ste Januarie 1629 voor zijn leven de stad ontzegd. Bogaert kreeg de keus tussen het betalen van een boete van *f* 2000,-, benevens het bidden om vergiffenis, of een uitbanning voor twee jaren. Hij koos het laatste en ging een paar jaar in Den Haag en te Haarlem wonen.
3 Is het uit geloofsijver, huil dan gerust nog wat harder.
4 *het Kussen:* symbool voor de macht in de Vroedschap.

Eer-dicht,
op't beeldt van Doct. Karel Lenertsz.[aant. aant. *]

van Amsterdam, Anno 1629, eeuvvich uytgebannen.

Dit's Doctor Carels beeldt, die zich troost met sijn oogen,[vs. 1]
Dien 't meuten is misluckt, dien 't kussen is ontvloogen.[2]
Die schaemt en eer en twist, en alles heeft ontloopen,
Waer voor de Kerck-uyl hem met rijmen hangt te koopen,[4]
En geeft hem voor advys, mach Kerck-uyl domineren,[5]
Zoo zal men kercx legaet, zien Amsterdam regeren.[6]

Op Het Ontset van Piet Heyns buyt,[aant. *]

Het West-Injes-huys spreeckt.

Ick stack noch in een geckx kaproen
Doe 'k say, waer toe dit garnesoen[vs. 1-2]
Maer doe de moetwil opgeruyt[3]
Begon om sinte Pieters buyt[4]
Een kangs te wagen driest en dom

* Van 1629. Afgedrukt volgens Vondels *Poesy* 1647 II, blz. 173.

vs. 1 *zich troost met sijn oogen:* zinspeling op zijn bijnaam *Oogentroost* (zie *Rommelpot,* vs. 25).

2 *meuten:* de *eu* had ongeveer onze *ui*-klank; *'t kussen:* een plaats in de Vroedschap is hem ontgaan.

4 *de Kerck-uyl:* waarschijnlik de boekhandelaar Marten Jansz Brandt (vgl. *Rommelpot,* vs. 1), die zijn portret met vererend onderschrift te koop gehangen zal hebben.

5 *Kerck-uyl:* hier in algemene zin: de kerkelike partij.

6 *kercx legaet:* de afgevaardigde van de kerken.

* Van 1629. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano, waarvan de Koninklijke Bibliotheek een exemplaar bezit. *Unger: Bibliographie, nr. 169*.
De buit van de Spaanse zilvervloot, 8 Sept. 1628 door Piet Heyn bemachtigd, kwam in Jan. 1629 te Amsterdam aan en werd, ten behoeve van de W.I. Compagnie geborgen in het toenmalige W.I. Huis op de Herenmarkt. Aan het bootsvolk was een gedeelte toegezegd, maar een deel der matrozen, met hun aandeel niet tevreden verzamelde zich op het plein voor het huis en eiste dadelik uitkering. De eerste dag gelukte het, hen weg te krijgen, maar de volgende dag keerden ze terug, opgehitst door kroeghouders en vrouwen van verdachte zeden uit de buurt. Met geweld wilden ze zich toegang verschaffen, maar Jacob Witz en Majoor Hasselaer rukten aan met hun troepen en joegen de bende uiteen.

vs. 1-2 *een geckx kaproen:* een narrenkap. Wat was ik vroeger dwaas, toen ik afkeurde, dat de Burgemeesters krijgsvolk in de stad hadden gelegd. (Dit was geschied om de orde te handhaven tegenover het roerig Contraremonstrants gepeupel).

3 *de moetwil:* de kwaadwilligen.

4 *sinte Pieter:* Piet Heyn. Voor de grap worden alle acteurs in dit bedrijf, die zich voor het W.I. Huis zo verdienstelik maakten, *sinten* genoemd.

Mit vliegent vaendel slaende trom
Doen quam my t'krijsvolck wel te pas
De steenen vloogen door het glas
Ick docht, deus Geusen bennen Spaens[9]
Of is sint Pieter Harmiaens[10]
Giert wtebruyt die stong mit smart[11]
En gluerde by de varckes mart[12]
Mit al de lange varckes dijck
Opt oopegaen vant hemelrijck[14]
Men ley ien stick gheschuts anboort[15]
Om rammen sinte Pieters poort
Die riep sint Angdries an om hulp[17]
Sint Iapeck kruyp nou wt jou schulp[18]
O sinter Klaes kreet Symen vaer[19]
Treck an jy bent gien moordenaer[20]
De sanckten trocken op byget[21]
En hier deur was de bruyt ontset
En soo bleef sinte Pieter baes
Godt loont sint Iapeck en sint Klaes.[24]

Op Pieter Pietersz Heyn,[aant. aant.*]

Lieutenant Amiraal.

De blixem, die het Beeld van 's aardrijcx Dwingeland
Lest sloeg de Kroon van 't hoofd, den Scepter uit de hand,
Voorspelde desen *Heyn,* den Zeeschrick van Delfshaven;[vs. 1-3]
Die 't al verovert wat West Indien kan graven.[4]
't Vereenighd Neerlant vrees voortaan voor geen belegh;[5]

9 *deus Geusen bennen Spaens:* dit plebs gaat te keer of ze Spanjaarden waren; misschien ook: of ze, als Spanjaarden, de buit terug willen winnen. Ze worden *Geusen* (Contraremonstranten) genoemd, omdat ze uit dezelfde kringen voortkwamen, waar de predikanten hun aanhang vonden, en die aan de plundering van het gebouw bij de Monkelbaenstoren deelgenomen hadden.
10 Of denken ze dat Piet Heyn een Arminiaan is, tegen wie ze hun geweld kunnen plegen?
11 *Giert wtebruyt;* in een latere druk van deze tekst duideliker: *Giert Almans hoer; wtebruyt* (verl. deelw.) staat in verband met *bruden:* sexuele gemeenschap hebben met een vrouw.
12 *varckes mart:* de varkensdijk, een oude naam voor de Haarlemmerdijk.
14 *'t Hemelrijck:* het gebouw waar de schatten geborgen lagen.
15 *ley anboort:* stelde in werking.
17 *sint Angdries:* de burgemeester Andries Bicker.
18 *Sint Iapeck:* Jacob Witz.
19 *sinter Klaes:* Majoor Hasselaer; *Symen vaer:* Simon Verdoes.
20 *jy bent gien moordenaer:* daarvoor was hij vroeger door de kerkelike partij uitgemaakt (vgl. *Rommelpot,* vs. 97-vlg.).
21 *byget:* uitroep, ontstaan uit: bij God!
24 *loont:* lone 't: belone daarvoor.
* Van 1629? Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 133.
vs. 1-3 Op welk voorval in deze verzen gezinspeeld wordt, is niet duidelik. Van Lennep denkt aan een feit, kort vóór Piet Heyn's geboorte (1578), maar dan is *lest* (onlangs) weinig begrijpelik.
4 *kan graven:* uit zijn mijnen kan voortbrengen.
5 *belegh:* omsingeling, aanval.

Philippus leyt in swijm, en heeft den dootsteeck wech.

[Zegesang ter eere van Frederick Henrick][aant.]

ZEGESANG TER EERE VAN FREDERICK HENRICK, Boschdwinger, Wezelwinner, Prince van Oranje wordt hier afgedrukt naar de tekst van de eerste uitgave ('tAmstelredam by Willem Blaev, 1629). Zie op blz. 264 't titelblad typografies nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 172*.
De Zegeprent op 's Hertogenbosch, die we hier aan de *Zegesang* vooraf doen gaan, behoort niet tot de uitgave zelve.

Als Brandt zich niet vergist in zijn *Leven* (oorspr. uitgave, blz. 28), zou er in 's dichters tijd een plano van de prent met het gedicht hebben bestaan, die Unger en wij niet kennen. Brandt schrijft daar namelik:

> ‘In den jaare MDCXXIX gaf hem 't veroveren van 's Hertogenbosch en 't winnen van Wezel stof tot dien treffelyken Zegezang ter eere des Prinsen van Oranje, die hy den tytel geeft van Boschdwinger en Weezelwinner. Dit gedicht was gestelt onder een print, daar men den Prins, op een' triomfwagen gezeten, en gevolght van zyne Helden, in den Haaghe de poort van 't Hof zagh inryden. Boven in den heemel zat Keizer Adolf van Nassau, omringt met Nassausche Helden, en verzelt met Henrik den Grooten, Koning van Vrankryk. Ook hadt men den Advokaat Oldenbarnevelt in deezen heldenheemel gezet, daar veel op te zeggen viel. Maar als iemant den Dichter in een Boekverkoopers winkel vraaghde, *Waarom stelt gy Barnevelt onder de Nassausche Helden in den heemel?* schreef hy op staande voet het steekend antwoordt, dat onder zyn Heekeldichten geleezen wordt.’

Unger vermeldt in zijn *Bibliographie* op nr. 175 wel zo 'n prent met tekst, maar eerst van 1721, die hij als volgt beschrijft:

> ‘Zegezang ter eeren van Frederik Hendrik Prince van Oranje. *Onderaan:* Te Rotterdam, by Pieter vander Veer Boekverkooper, 1721. In plano (hg.363, br. 235 mM.).
> Het vel is in drie kolommen verdeeld. In de eerste een gedeelte van den *Zegezang,* in de tweede een kopergravure, voorstellende de Zegewagen van Frederik Hendrik, met het versje: “Vraagt men waarom Barneveldt in den hemel werd gesteld”. Daaronder leest men: “Dit plaatje hoort in J.v. Vondels Pozy (*sic*) I deel Pag. 28, alsmede inde Hekeldigten in Quarto en in Octavo Pag. 59”.
> Eindelijk daaronder en in de derde kolom het vervolg van den *Zegezang,* onderteekend “J.v. Vondel”.

Bij vs. 8 van 't hekeldichtje op blz. 263 tekent de zgn. Amersfoortse uitgave aan:

> ‘Sommige Contra-Remonstranten gaven voor, dat Olden-Barnevelt in de belijdenisse van hun gevoelen, ten aensien van 't geschil der Predestinatie, was gesturven.’

Anonieme zegeprent op de verovering van 's Hertogenbosch door Frederik Hendrik in 1629.

‘Nassausche heldenhemel’, Fragment op ware grootte uit de hiernaast verkleind weergegeven zegeprent op de verovering van 's Hertogenbosch.

Vondel wierdt gevraagt waarom hy Barnevelt in een print in den heemel had doen zetten:

A n t w o o r d t.[*]

Vraagt men waarom Barnevelt
In den Hemel wordt gestelt.
't Is om dat de Predikanten,
Die als heylige Gesanten
Voor hem baden op 't Schavot,
Voerden soo sijn ziel tot Godt.
Doen hy om 't quaadt bloet te koelen
Storf in 't Gommarist gevoelen,
In 't gevoelen van een swaardt,
Dat geen Patriot en spaardt.

* *Van 1629? - Afgedrukt naar de tekst in Poesy II*[2] *van 1647, blz. 174.*

**Zegesang ter eere van Frederick Henrick,
Boschdwinger, Wezelwinner,Prince van Oranje.**

t' Amstelredam
By Willem Blaev,
M. DC. XXIX.

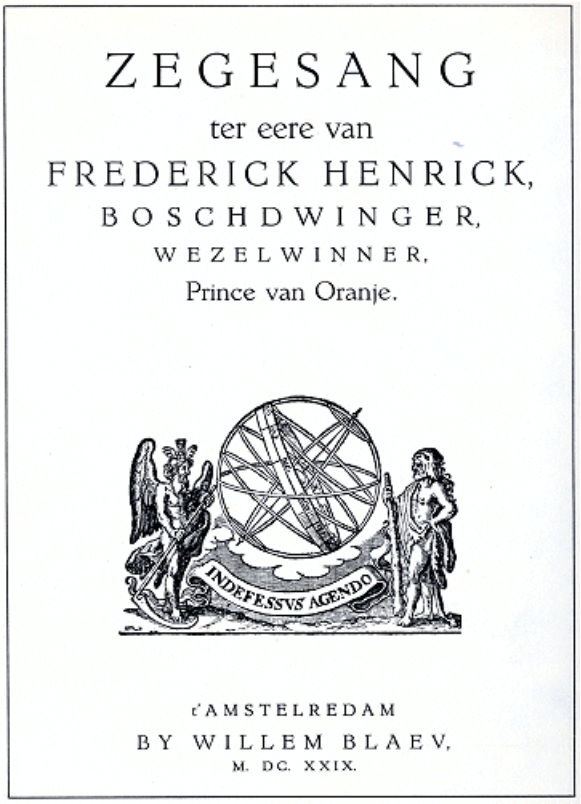
ZEGESANG
ter eere van
FREDERICK HENRICK,
BOSCHDWINGER,
WEZELWINNER,
Prince van Oranje.
INDEFESSVS AGENDO
t'AMSTELREDAM
BY WILLEM BLAEV,
M. DC. XXIX.

Den E. grootachtbaeren, Eerentvesten, wijsen, en voorsienigen Heeren, Mijnen Heeren den Bvrgermeesteren en regeerderen Der wijd beroemde koopstad Amstelredam.[aant. *]

Ghy Burgervaders van dese hooghgemelde stad,[Vs. 1]
Die rijck van burgery, van schepen, pracht en schat,
Verstreckt des oorlooghs siel, het oogh der vrye steden;[3]
Waer doorghe in Staetenraed als Goôn word aengebeden,[4]
Geviert van onsen Vorst, die sich op God verlaet,
Op u, en op sijn' deughd, wan 't heyr te velde gaet:[6]
Ick bid ontslaet u wat van 's lands bekommeringen,
Nu d'algemeene vreughd mijn' geest bekoort tot singen:
Mijn' Sangheldinne volght het triomfeerend swaerd,[9]
Dat Spanjens Monarchy, en Oostenrijck vervaert.
Vwe E. onderdaenighste
I.V. VONDELEN.

* In de titel: *Eerentvest:* naar het Duitse Ehrentfest; oorspr. een adellike titel, later gebruikt voor alle hooggeplaatste personen; *voorsienig:* vooruitziend, beleidvol.

Vs. 1 *hooghgemeld:* zeer beroemd.

3 *Verstreckt des oorlooghs siel:* de kern van de oorlogvoerende Nederlanden zijt, vooral door de krachtige, geldelike steun; *het oogh:* wegens de voortdurende waakzaamheid en voortuitziend beleid.

4 *Staetenraed:* in de Staten van Holland, waar Amsterdam de meeste invloed had.

6 *deughd:* dapperheid.

9 Vgl. *Verovering van Grol,* vs. 9-10.

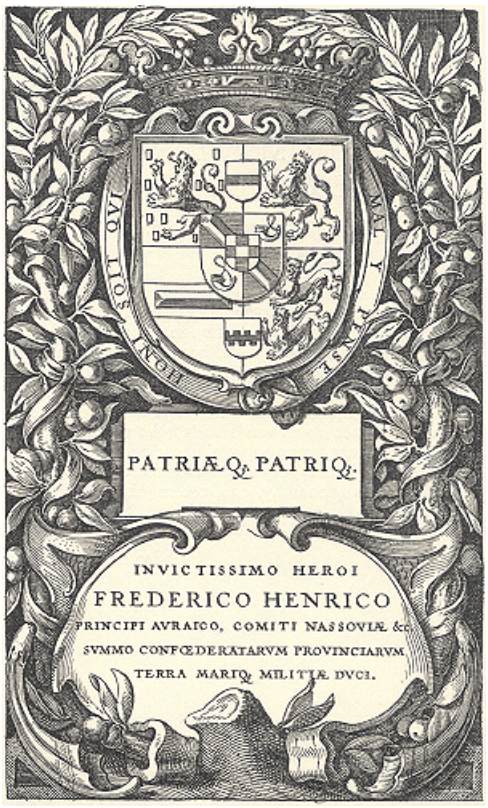

[Afbeelding op 3/4 der ware grootte]

Zegesang ter eere van Frederick Henrick, Boschdwinger, Wezelwinner, Prince van Oranje.

Wie is hy, dien de lauwer voeght,
En met een aensicht soo vernoeght,
Geseten op den zegewagen,[Vs. 3]
Keert weer van vyands nederlaegen?
Is 't oock de schutter, wiens geweer[5]
De landsmet Python ley ter neer,
Om wien de volcken vrolijck dringen,
Die hupplende het triomflied singen?
Of is 't d'wtdaeger van de moeyt,[9]
Die Hydraes bloedende aders schroeyt:
Wien danckbaerlijck Thebaensche schaeren[11]
Toewijen kercken en autaeren?
Of is 't een held van 't oude Room;
Die op den vyandlijcken boôm,
Tot weering van gemeene ellende,[15]
Geluckigh d'oorloogstoomen mende?[16]
Of is 't der weereld wonderding,
De Macedoonsche jongeling;[18]
Die, doen het jonge Tyrus schempte,[19]
De zee met 't oude Tyrus dempte,[20]
En smoorde soo veel stofs en puyn,[21]
En Libans cederrijcke kruyn,
Tot dat hy stormde wt haeren setel,[23]

Vs. 3 *zegewagen:* zinspeling op de prent.
5 *de schutter:* Apollo, die de reusachtige slang *Python* (vs. 6), die verderf bracht in het land (*landsmet*) gedood heeft.
9 *d'wtdaeger van de moeyt:* Hercules, die alle vermoeidheid trotseerde, toen hij de Hydra, een veelkoppige draak, wier afgeslagen koppen telkens aangroeiden, overwon door de gapende wonden met vuur te verschroeien.
11 Hercules (Heracles) werd in het biezonder te Thebe, waar hij geboren was, vereerd.
15 *gemeene:* gemeenschappelike, algemene.
16 *d'oorloogstoomen mende:* leiding gaf aan de oorlog, met sukses als veldheer optrad.
18 Alexander de Grote.
19 *schempen:* zich beledigend, uitdagend gedragen.
20 Toen Nieuw-Tyrus weigerde zich aan Mexander over te geven, wierp deze, voornamelik uit de puinhopen van het oude Tyrus, een dam op, die het vasteland met het eiland verbond, waardoor hij de nieuwe stad kon belegeren en innemen.
21 *smoren* betekende behalve verstikken ook: verdrinken. De bedoeling is dus, dat het stuivende puin en het hout van de Libanon in het water geworpen werd om de dam te bouwen.
23 *stormen* (transitief): door bestorming uitwerpen. De stad is hier weer verpersoonlikt in de Stedemaagd.

Die elck te trots was en vermetel?
Neen, 't is geen held van d'oude tijd,
't Is FREDRICK HENRICK, die den nijd
En all' die hem sijne eer misgonnen,
Door moedigh worstlen heeft verwonnen:
Die d'Oldenzeelsche vesten dwong:[29]
Die Wesel innam met een' sprong:[30]
En Grol heeft tot sijn' winst gestreecken;[31]
Dat tweemael 't leger op sagh breecken:[32]
Die met sijn volck te voet te ros,
Verovert heeft 'S HARTOGENBOSCH;
Dat tweemael 't leger op sagh breecken.
O groote winst van weynigh' weecken![36]
O temmer van dat woest gedroght,[37]
Daer noyt geen kamper tegens moght![38]
Kan haet en nijd dien brock verduwen!
Kon die moerasdraeck dan met spuwen
Van vier en voncken, vlam en roock,
Met overyslijck ysren spoock,
Sijn' vyand niet ten poel wtjaegen?
Dit ondier, oorsaeck veeler plaegen,
Staegh knabbelde heldenbeen verwoed.[45]
Het leckte Truxis edel bloed,[46]
En vatte (schuw van staelen banden)[47]
Graaf Hohenlo met ysren tanden.[48]
Maes, Wael en Yssel, Leck en Rhijn
Vergiftighde het met boos venijn.[50]
Naest God sy lof den roem der vorsten,
Aen wiens granaeten 't is geborsten.
Wie sou gelooven kunnen, dat
Eene oude en noyt gewonne stad,
Gewent te swaeyen 't oorlogsvendel;
Die sleutel was en grensegrendel,

29 Oldenzaal werd eigenlik door Ernst Casimir ingenomen.
30 *met een' sprong:* bij verrassing.
31 *tot sijn' winst gestreecken:* aan zijn winsten toegevoegd.
32 nml. toen Maurits een vergeefse aanval deed; evenzo in vs. 35.
36 *weynigh' weecken:* het beleg duurde van begin Mei tot 14 September.
37 *dat woest gedroght:* in verband met de aanhef van het gedicht wordt de geweldige Spaanse krijgsmacht vergeleken met monsters, die de held moet overwinnen; zo ook in vs. 40 *moerasdraeck* (wegens de strijd in het overstroomde land?) en in vs. 42 *spoock*.
38 *noyt geen:* versterkte ontkenning; *tegens moght:* tegen op kon, tegen opgewassen was.
45 *knabbelde heldenbeen* (te lezen zonder *h;* daarom later gewijzigd in *knabbelt*)*:* eist slachtoffers onder de dapperen.
46 *Truxis:* Ferdinand von Waldburg Truchses, broeder van de verstoten Keurvorst, die in 1585 bij een aanslag op Den Bosch sneuvelde (Hooft: *Ned. Hist. XXII*).
47 *schuw van staelen banden:* bevreesd om in boeien geslagen te worden.
48 Philips, graaf van Hohenlo had in Januarie 1585 's Hertogenbosch bij verrassing genomen, maar bijtijds herwonnen de Spanjaarden de stad.
50 *boos venijn:* nog steeds wordt het beeld van het gifspuwende oorlogsmonster volgehouden.

En trots als Brabants pylaer stond,[57]
En Holland scheyde en Brabants grond,
Soo onversiens, soo ongewroken
Gesloopt sou leggen afgebroken,
Door 't woen des Hollandschen soldaets?
Dat d'eer van Tilburgh sijne plaets
Sou laeten d'eere van Oranjen?[62-63]
Dat d'oorloghssetel van Hispanjen,[64]
En Isabels doorluchte troon
Sou open staen voor Welhems soon,
Tot schrick van Phlippes bondgenooten?
Breda had een' Baron verstooten:[68]
't Was billijck dat weer een Baron[69]
Den BOSCH most ruymen voor dees' son:[70]
Dat's Hartoginnebosch most worden[71]
Des Princen bosch, na 's hemels orden.[72]
Ay lieve, sie doch eens 't gedrang
Van 't vrye Nederland, met sang
En spel voor Hollands heyland krielen:[75]
Hoe burgers en hoe boeresielen,[76]
Hoe oud en jong, hoe vrou en maeghd,
En wie 't gemeene gunst toedraeght,[78]
Al lachend door malkandren swieren:
Hoe vrolijck steên en dorpen vieren,
En luyen in 's verwinners feest:[81]
Die als een hopman onbevreest
En rustigh 't heyr vooraen geleyde,[83]
Op 't vlacke van de Mouckerheyde;[84]
Alwaer hem inviel 't waerde lijck[85]
Van sijnen oom graef Luydewijck;[86]
Die hier in 't harrenasch gebleven,
Of na den slagh gevaen, most sneven
Door Spaenschen haet, soo schendigh wreed,[89]
Als hy sich vroom en eerlijck queet:[90]

57 *pylaer:* met accent op de eerste silbe (daaruit ook: pijler).
62-63 *d'eer van Tilburgh:* Antonie Grobbendonck, die de stad verdedigd had; *sijne plaets sou laeten:* zou moeten wijken voor.
64 nml. Brabant, met de hoofdstad Brussel.
68 Op het eind van zijn leven had Maurits de baronie van Breda verloren.
69 *weer een Baron* moet slaan op de verdediger Grobbendonck.
70 *ruymen voor dees' son:* ontruimen voor deze held.
71 *hartoginne:* nml. de Aartshertogin Isabella.
72 *na 's hemels orden:* volgens goddelike beschikking.
75 *heyland:* redder.
76 *boeresielen:* boeren.
78 *'t gemeene gunst toedraeght:* het Gemenebest een goed hart toedraagt (*gunst* = genegenheid).
81 *inluyen:* met klokgelui openen.
83 *rustigh:* dapper.
84 *Mouckerheyde:* later vervangen door *Moockerheide*.
85 *inviel:* in de gedachte kwam.
86 *graef Luydewijck* sneuvelde daar 10 April 1574.
89 *schendigh:* schandelik.
90 *eerlijck:* eervol.

Terwijl hy dacht aen dese dingen,

Gevoelde hy scharpe prickelingen,
En wraeck opsiedend 't edel bloed[93]
Verdobbelt sijnen oorloghsmoed.
Terwijl hy sich ten oorlogh ruste
Soo doodverwt hy de Vlaemsche kuste.[96]
De starcke steên, hoe vast bemuurt,
Van Maes, en Rhijn, en Scheld geschuurt,
Gevoelen 't bange sweet wtbreecken.
Hy houdse in twijffel met sijn' treken:[100]
En Handwerp wacht syn heyr aen boord[101]
In 't harnasch. schielijck ruckt hy voort,
En draeft op pijp, trompet, en trommel[103]
De Maesbrug over naer den Dommel:
En vroegh voor bot, voor bloeyend blos,[105]
Op 't veld koomt vallen voor den Bosch,
Met ruyterbenden nau om noemen,[107]
Gelijck de byen op de bloemen.
Dit sagh de grijse Grobbendonck.
Denck of het als een donder klonck
In d'onverwachtheyd sijner ooren.[111]
Hy lachte en grenickte wt den tooren,[112]
Doen hy op May den eersten dagh[113]
Hier Mars den Mayboom planten sagh:
Maer 't lachen dat verging ten leste;
Doen hy omringen sagh de veste,
Die soo veel' rampen had gestuyt,
En meermaels lachte ons' legers wt:
Die, zedert mense lest ontsette,
Noch bet op haer' versekring lette,[120]
Met schans by schans, en werck op werck,
Van graft aen graft en hoornen sterck.[122]
Hier lagh nu d'eer der heeren Staeten.
Flux quam by 't leger der soldaeten

93 *opsieden* (transitief): doen bruisen, in beroering brengen.
96 *doodverwen:* een doodschrik aanjagen.
100 *treken:* krijgslisten.
101 *Handwerp:* Antwerpen. Door deze schrijfwijze zinspeelt Vondel op de bekende sage van de hand-werpende reus, nu nog op de Antwerpse markt in beeld gebracht.
103 *op:* met begeleiding van.
105 *voor bot:* voordat het groen uitbot (de belegering begon in het eind van April); *bloeyend blos* (door latere uitgevers ten onrechte veranderd in: bloey en blos), waarin *blos* = bloesem (*Ned. Wdb.*). Vgl. dezelfde verbinding *bot en blos* in *Geboortklock,* vs. 536.
107 *nau om noemen:* nauweliks op te sommen, talloos.
111 *In d'onverwachtheyd sijner ooren:* in zijn oren, die daarop niet verdacht waren. Wegens de gezochtheid van deze wending, verandert Vondel deze regels in: ‘Men magh eens dencken hoe dit klonck | Gelijck een donder in zijn ooren’.
112 *grenicken:* hoonlachen.
113 Het planten van de Meiboom op de eerste Mei, een vreugdefeest, geschiedt hier, ironies, door de Oorlogsgod.
120 *bet:* meer; *versekring:* beveiliging.
122 *hoornen:* een buitenwerk, bestaande uit een eenvoudig gebastionneerd front, aan het hoofdwerk door twee lange vleugels verbonden. (*Ned. Wrdb. VI,* 1102).

*

Een boerenheyr. men wroet, men slaeft:[125]
De bijl die kerft, de schup die graeft.
Veel' bosschen worden omgehouwen
Om eenen Bosch: soo veel' landouwen
Geplondert kael van ruyghte en rijs.[129]
Geen' veldnymf vlecht nu krans om prijs:
Geen Pan nocht Satyr hoortmen queelen,
Door 't derven van hunn' lustprieelen[132]
En naere schaduw; die Natuur,[133]
Aenqueeckster van het minnevuur,
Gevlochten had tot vriendlijck vryen,
Boeleeringen, en snoeperyen.[136]
De deughd, gewoon na lof te staen,[137]
Sich maeckte een'[*] princelijcke baen:[138]
Sloegh mijlen dijcx door waterplassen,
Door diepe meeren en moerassen.
Sy stiert de vlieten met een' toom,
En damt met kracht den Dommelstroom:[141-142]
Sy dar den ouden kil verleyen,[143]
En 't meyr een' nieuwe plaets bereyen,
Daer t'hans de visscher set sijn' fuyck,[145]
Beurt 't land de mossige perruyck
Nu onverdroncken in het hooge,[147]
En vraeght: wat God scheyd vocht en drooge,[148]
En binnen andren oeverboord
Bedwinght de watren door sijn woord?
Daer t'hans de visschen swaenen aesen[151]
Nu legerpaerden weeligh graesen:
En om het leger bruyscht de zee,
Die flus onwinbaer maeckt de steê.[154]
Dat heet voorby treen Cyrus stappen;[155]

[*] *Hollandsche dyck*

* TEKSTKRITIEK: vs. 147 *onverdroncken,* de oude uitgave heeft *overdroncken* (vgl. de variant).

125 *Een boerenheyr:* honderden boeren werden uit Betuwe, Veluwe en Zuid-Holland gelicht om met de soldaten de schansen op te werpen.

129 *ruyghte:* struikgewas, voor het maken van takkenbossen.

132 *lustprieelen* kan hier nog de oude betekenis hebben van lusthof, maar in verband met *Gevlochten* (135) is eer te denken aan de moderne betekenis: schuilhoek onder het geboomte.

133 *naer:* somber.

136 *snoepery:* heimelik mingenot.

137 *deughd:* dapperheid.

138 *een princelijcke baen:* een vorstelike weg (woordspeling met de Prins), in de oude kanttekening verduidelikt.

141-142 De Prins leidde de Dommel en de Aa af, en deed ze in nieuwe beddingen om zijn eigen kwartieren heen stromen.

143 *dar:* durft het aan; *kil:* bedding; *verleyen:* anders leiden.

145 *t'hans:* nog kort te voren (evenzo in vs. 151).

147 *onverdroncken* is in verband met *Nu* ongetwijfeld de juiste lezing. De verklaring van het *Ned. Wrdb.* (XI, 1665): ‘van nat verzadigd’ is niet meer dan een onbewezen gissing.

148 *wat God:* welke godheid. Zinspeling op het Scheppingsverhaal *Genesis* I:9).

151 *aesen:* voeden, als voedsel dienen voor.

154 *flus* evenals *t'hans:* kort te voren.

155 *voorby treen:* overtreffen.

Die, met d'Eufraetstroom af te tappen,[156]

156 *aftappen* staat gelijk met *verleien* in vs. 143 later ook veranderd in *verleiden*).

Vermeestert 't pratte Babilon,[157]
Soo ras de ruyter waden kon.
'k Sie dorpen hier in 't rond gelegen,
Als met een snoer aen een geregen,
Met dobble graft, en schans op schans.
d'Ontsetter heeft hier kleene kans.
Ick sie 's Hartogenbosch vergrooten,
En 't leyt in 's Princen wal beslooten;[163-164]
Wiens krunckeligen ommekreys[165]
Verstreckt een' somer sonnereys.
O Boschmaeghd, reken tot u vordel,[167]
Dat met soo rijcken legergordel
Vw vryer uwe lenden nijpt.[169]
Wt liefde hy sijnen degen slijpt,
Op dat hy u den grijse ontrucke,[171]
En 't heylighdom uws bloessems plucke.[172]
De Christe Koningen alom
Begroeten uwen bruydegom:
Soo verre heeft sijn' kortou gedondert.[175]
De grootste Vorsten al verwondert[176]
Besoecken hem van wijd en veer,
Om deel te hebben aen dese eer:
Soo luyde heeft sijn trompet geklоncken.
Der Staeten achtbaerheyd gesoncken
Vry laeger dan haer voorigh heyl,[181]
Die overschrijd 't gesette peyl,[182]
Door 't braef bestaen van uwen minner,[183]
Den allerstoutsten stedewinner.
Philippes send gesanten wt
Om vorderen het vrebesluyt.[186]
Hy port den Keyser sorgh te draegen[187]
Om FREDRICK van den Bosch te jaegen:
't Welck sal verplichten kroon aen kroon,

157 *prat:* trots.
163-164 *vergrooten:* de wal is niet meer de grens, maar wel de vergrote kring van *'s Princen wal* (164).
165 *krunckeligen ommekreys:* een omtrek die geen cirkel vormt maar uitbuigingen vertoont, en die Vondel vergelijkt (*Verstreckt* = is) met een *somer sonnereys*. Vermoedelik denkt hij hier aan de zonnebaan om de aarde, die volgens het stelsel van Ptolemaeus, waaraan Vondel hecht, geen zuivere cirkel is maar telkens lussen (epicycli) maakt (vgl. de dansrei uit de *Adam in Ballingschap*).
167 *vordel:* blijkens het rijm op *gordel* met sterk verzwakte slotsilbe (vgl. verrel uit vierddeel).
169 *Vw vryer:* de Prins dingt naar de liefde van de Stedemaagd.
171 *den grijse:* de grijsaard, nml. Grobbendonck.
172 *'t heylighdom uws bloessems:* de maagdelikheid.
175 *kortou:* geschut.
176 *al verwondert:* vol bewondering. Franse edelen als de Graaf van Châtillon en de hertog van Bouillon namen aan het beleg van Den Bosch deel om de krijgskunst van Frederik Hendrik te leren.
181 *haer voorigh heyl:* haar vroegere voorspoed.
182 *overschrijd 't gesette peyl:* stijgt boven het bereikte peil.
183 *'t braef bestaen:* de dappere onderneming.
186 Om het sluiten van de vrede te bevorderen (vgl. vs. 191-vlg.).
187 *porren:* aansporen.

Als waer belegen sijn persoon.[190]
Dies sluytmen, op der vorsten bede,
Met 't rijck van Denemarcken vrede,
Om Spaensche en Oostenrijcxsche maght
Te paeren tegens Hollands kracht.
Soo veel gewoels aenschout de sonne,[191-195]
Tot redding deser Roomsche nonne.[196]
Te Brussel, onder 't Boschbelegh,
Daer twistme' om d' appel van 't gesegh,[198]
Waer heen met dese raserije?
Graef Henrick met veldheerschappije[200]
Gemoedight, komt ten lesten aen:[201]
De tiger sal den leeu verslaen.
Het is hem mogelijck vergeeten[203]
Hoe fel hy werd voor Grol gebeeten.
Met schup en spaden hy by nacht
Den Dommeldam te breecken tracht:
Maer die het leger onderkruypen[207]
In doods vergetelnat versuypen,[208]
En 't grof geschut dat dondert in
't Hooghhartigh heyr der Hartogin:
'tWelck moedeloos te rugh moet wijcken.
Wy visschen de verdroncke lijcken.
Ia Hollands Hercules en held
Den vyand wacht in 't vlacke veld,
En dart sijn' veyligheyd misbruycken.[215]
Hy denckt niet eens om 't oogh te luycken[216]
Ten slaep, als of hy waer gewoon
Te waecken eewigh met den goôn.
Hy luystert watter word gemompelt.
En als Achil in Styx gedompelt,[220]
En scheutvry tegens kling en kloot,[221]
Soo geeft hy sich op 't spitste bloot:[222]

190 *belegen:* belegerd.
191-195 Half Julie naderde een keizerlik leger, dat door de vrede tussen de Keizer en Denemarken was vrijgekomen, de Oostelike grenzen.
196 *Roomsche nonne:* het Katholiek gebleven 's Hertogenbosch.
198 *'t gesegh:* het opperbevel.
200 *Graef Henrick* van den Berg (vgl. *Verovering van Grol,* vs. 12), die na het terugroepen van Spinola op het einde van 1627 als Spaans veldheer opgetreden was.
201 *Gemoedight:* met nieuwe moed bezield.
203 *hem is vergeeten:* vroeger ook onpersoonlik gebruikt.
207 *onderkruypen:* als verspieders naderen.
208 *doods vergetelnat:* in het water waar zij een weinig eervolle dood vinden (in tegenstelling met de heldhaftige dood op het slagveld).
215 *dart* (later *durf*)*:* durft; *sijn' veyligheyd misbruycken:* een verkeerd gebruik te maken van zijn veiligheid; d.w.z. er te zeer op te vertrouwen dat hij zich weer in zijn veilige linie zal kunnen terugtrekken.
216 *luycken:* sluiten.
220 Volgens een jongere sage werd Achilles door zijn moeder Thetis in de Styx gedompeld om hem onwondbaar te maken.
221 *kloot:* kanonskogel.
222 *op 't spitste:* aan de spits van het leger.

En leyt slechs toe op hoornenwringen,[223]
Op nadren, en op mijnespringen:[224]
En in die vorsten worstelplaets,
Verselt de vroomheyd des soldaets,[226]
En wroet, by sonne en maeneschijnen,
In stof van loopgraef en van mijnen,
Gehaspelt tot aen 's hemels troon,[229]
Vermengt met vlammen, roock en doôn,
Met colonellen en soldaeten;[231]
Die eerlijck hunnen dienst verlaeten,[232]
Met eenen oock alle oorlogsramp:
En sijn door dien ontsteken damp,
Als in triomf voor yeders oogen,
Met Mavors wagen opgetogen,[236]
Op dondertoonen fijn en grof.
Dit lijckt nu by 't Olympisch stof,[238]
Als een kortouscheut in mijn' dichten,
By 't snorren van geschote schichten;
Al maeckt het Pindarus soo fier,[241]
Om stijf te stoffen op sijn' lier,[242]
Van Grieckenlands vergode sielen:
Op 't barnen van geswinde wielen,[244]
Ten renstrijd licht gevoert voor wt.[245]
Terwijl de raden van d'affuyt
Op roockend rijswerck, langs hoe traeger,[247]
Voor desen Delfschen blixemdraeger,[248]
Den wegh, door omgewroete duyn,
Opbaenen langs der vesten puyn:[249-250]
Wtlachend d'oude kinderstryen:[251]
Die 't groot gevaer der gaelderyen[252]

223 *hoornenwringen:* door middel van ‘hoornen’ (zie bij vs. 122) in te dringen op vijandelik terrein.
224 *nadren:* techniese term voor het naderen van de vijand door middel van loopgraven (vgl. bij Hooft het subst. *naadernissen*)*; mijnespringen:* het doen ontploffen van mijnen met buskruit.
226 *Verselt:* houdt gezelschap, voegt zich bij; *de vroomheyd des soldaets:* de dappere soldaten.
229 *Gehaspelt:* warrelend omhooggaande (vgl. *Hyppolytus* vs. 892).
231 *Met colonellen* enz.*:* te verbinden met *En wroet* (vs. 227).
232 *eerlijck hunnen dienst verlaeten:* eervol sterven.
236 *opgetogen:* omhoog getrokken, nml. in de heldenhemel.
238 Deze stof verhoudt zich tot de dichtstof die de Olympiese spelen boden, als een kanonschot, gelijk ik beschrijf, tot het snorren van afgeschoten pijlen.
241 *Pindarus:* ± 500 v. Chr., de grootste Griekse lierdichter, die zegezangen schreef ter ere van de overwinnaars in de Olympiese spelen.
242 *stijf te stoffen:* hoog te verheffen, te verheerliken (*stoffen* heeft nog niet de latere ongunstige betekenis).
244 *barnen:* onstuimig bewegen (*Ned. Wdb.* II, 1031), ook van onstuimig bewogen water.
245 *licht gevoert voor wt:* vlug voortbewogen.
247 *roockend:* dampend van het stof.
248 *Delfschen blixemdraeger:* Frederik Hendrik (te Delft geboren), hier met Jupiter vergeleken.
249-250 *duyn:* zandmassa; *Den wegh opbaenen:* de weg banen naar boven.
251 *Wtlachend* hangt af van *blixemdraeger* (248); *d'oude kinderstryen:* de primitieve wedstrijden, nml. op de renbaan.
252 *gaeldery:* loopgraaf.

Waer door mijn held ten hemel gaet,[253]
Aenhooren als een sotte praet.[254]
Hier volgen Britten, Schotten, Vrancken,[255]
En Duytschen de Nassausche rancken,[256]
Bebloed bekrosen en besweet:[257]
Of soo sich ergens Vranck vergeet,[258]
Koomt Briauté den sloffen wecken;[259]
Wiens groote schim in dese plecken
Noch ongewroken waert en spoockt,
En 't harte sijner landslien koockt,[262]
Om wraeck te nemen aen den woede,[263]
Die hem doorschoot met koelen bloede,
En verwde valbrug en stepoort
Met sprencklen van soo vuylen moord:
Een' ope wond, die lange smarten
Sal Vranckrijcx eedle en strijdbaere harten.
De Bosdraeck 't hoofd opbeurt na Vucht.[269]
En snoffelt in de bange lucht,[270]
Vermits de watren hem ontsincken.
Sijn' kiesen laet hy grimmigh blincken,
En hoopt vast elcken oogenblick
Dat hem d'ontsetter hulpe schick.
De Berghgraef siet geene eer te haelen,
Met binnen 's Princen storrempaelen
Het hoofd te steecken tegens 't spits,[277]
En vreest des legers Lynceus Wits.[278]
Hy gaet sijn krijghsheyl elders soecken;
Dies hem de Boschenaeren vloecken,
En Grobbendonck sijn hartseer kropt.[281]
Het daeghlijcx quetsen 't gasthuys propt,[282]
En 't kerckhof mest. de Brit en Franssen[283]
Gaen strijcken met de Vuchterschanssen.[284]

253 *ten hemel gaet:* roem verwerft.
254 *Aenhooren als een sotte praet* (later veranderd in: *Gelijck een klucht in d'ooren smaeckt*)*:* bespottelik zouden vinden. Als subjekt is hier bij te denken, de oude strijders (ontleend aan: d'oude stryen).
255 Onder Frederik Hendrik streden Engelse, Schotse, Franse en Duitse regimenten.
256 *rancken:* krijgslisten.
257 *bekrosen:* bevuild (gewoonlik van bloed, zweet of stof, *Ned. Wdb.*).
258 *sich vergeet:* zijn plicht verzuimt.
259 *Briauté:* Karel van Briauté (zie Bor: *Hist.* Boek 37, waar zijn gevecht tegen Leckerbeetje verhaald wordt).
262 *koockt:* doet koken.
263 *woede* (adj.) = verwoede.
269 *Bosdraeck:* vgl. de *moerasdraeck* in vs. 40 en de aant. bij vs. 37.
270 *snoffelen:* snuiven; *bang:* benauwend, beklemmend.
277 *steecken tegens 't spits:* stoten tegen de voorhoede van de vijand (vgl. vs. 222).
278 *Jacob Wits,* de wachtmeester van het leger, hier wegens zijn waakzaamheid een *Lynceus* genoemd, naar de scherpziende Argonaut, wiens blik door muren heenboorde.
281 *kropt:* verkropt.
282 *proppen:* overvol maken (vgl. propvol).
283 *de Brit*(*ten*) *en Franssen:* onder bevel van de hertog van Bouillon.
284 *Gaen strijcken met:* maken zich meester van.

Ernest en Willem 't achterst klooft.[285]
De Veldheer kneust het draeckenhoofd,
En Brero sloopt de slincke lenden,[287]
De rechte Pinsen met sijn' benden.[288]
Het ondier woelt en worstelt lang,
Als eertijds dese waterslang,
Die vruchtbaer van doorsnedene aeren,[291]
Niet deede als nieuwe koppen baeren.
Terwijlmen 't eene lidt doorvlimt,[293]
Soo leyt een ander hoofd en grimt.[294]
De sprencklen bloeds sijn nieuwe saeden.
O vruchtbaer veld van oorloghsdaeden!
Maer wat voor een verbaest gerucht[297]
Veroorsaeckt ons de Veluwvlught?[298]
Ah Aernhem sijtghe in slaep betovert![299]
Alreede is d'Ysselstroom verovert:
De wollef jaeght uw' schaepen na,
Tot uwe en tot uw nabuurs scha.
Wien sal ick dese rampen wijten?
't Moet billijck onsen Prince spijten,[304]
Dat 't geen hy lang te vooren spelt[305]
By reuckloos breyn niet meer en geld.[306]
Ghy waert gelijck verstroyde lammers,
Had Hollands harder d'Amsteldammers
Om u t'ontsetten niet beroert;[309]
Die voor en na de vlagge voert.[310]
De Burgermeesters van den Ystroom
Handhaeven Vechts en Yssels vrydoom.
De* vruchthoorn van Europe stut[313]
De steên, en levert wt geschut,[314]

*Amstelredam.

285 *Ernest:* graaf Ernst Casimir; *Willem:* graaf Willem van Nassau; *'t achterst:* de achterhoede; *klooft:* stuk hakt.
287 *Brero:* Jan Wolfert van Brederode.
288 *rechte:* nml. lenden; *Pinsen:* kolonel Pinsen van der Aa, een neef van Hooft.
291 *van:* door. Ten gevolge van de snede ontstond de nieuwe kop.
293 *doorvlimt:* doorsnijdt. Dit woord is hier gekozen omdat een *vlijm* een mes of lancet is, waarmee men de aderen opent. Dit monster is dus de Hydra (zie bij vs. 10).
294 *leyt en grimt:* eig. ligt te grimmen. Hier: begint dreigend te worden.
297 *verbaest:* ontstellend.
298 *Veluwvlught:* de strooptocht over de Veluwe, door Oostenrijkse en Spaanse troepen onder Montecuculi en Graaf van den Berg (23 Julie 1629), die zelfs Amersfoort bezetten.
299 Nog voordat Frederik Hendrik Gelderland tegen de keizerlike troepen had kunnen dekken, was de Spaanse goeverneur van Lingen, Caïro, bij Westervoort over de IJsel gekomen, had de zwakke Arnhemse schutterij teruggedrongen en zich daar verschanst.
304 *billijck:* met reden.
305 *spelt:* voorspelt, voorziet.
306 ondoordacht in de wind geslagen wordt (*reuckloos breyn:* weinig doordenkende hersenen).
309 *beroert:* bewogen.
310 *Die voor en na de vlagge voert* (aansluitend bij *Hollands harder:* de Prins): die steeds voor de leiding zorgt. Dit beeld kan aan het admiraalschip ontleend zijn.
313 *vruchthoorn:* horen des overvloeds. Zoals uit de oude kanttekening blijkt, is hier de rijke koopstad bedoeld, die op alle wijzen steun verleende; *stut:* ondersteunt.
314 *wtleveren:* verschaffen.

En kruyt en lood, en oorlogslieden,
En graen, om 't hoofd den beer te bieden,
Die om den biekorf woelt ontrust,[317]
En laegen leyt de Betuwkust:
Maer Cazimir en Styrum waecken,[319]
Tot redding der verlegen saecken,[320]
En treffen, volgens 's Princen last,
Op d'oorden, daer de vyand bast.[321-22]
De vyand self die kan getuygen,
Hoe noo den vryen hals wil buygen,[324]
Om op te nemen 't slaefsche juck.
De nood maeckt d'onbeslepe tuck,[326]
De vrygevochte willghe slaeven.
Men siet veel mylen lands begraven,[328]
En schanssen rijsen sonder end:
Elcx lusthof sonder leet geschend.[330]
De Vechtvliet opent dijck en sluysen:[331]
Dies soute en soete baeren bruysen
En weyden over vee en stal:[333]
Die 't al wil houden waeght het al:[334]
't Is voor den vrydom al ten besten.
Doch wint hy d'Amersfoortsche vesten:[336]
Dat veelen schielijck vreese gaf.
Maer Hattem slaet sijn' stormen af,
En Elburgh fier hem voeder weygert.
Het brieschend paerd komt aengesteygert[340]
Op Harderwijck: sijn hoef alree
Het strande schud der zuyder zee:
Noch wil 't niet luystren na de wetten
Der Keyserlijcke krijghstrompetten;[344]
Op dat het onvermogen blijck
Van 't Spaensche en basterd Roomsche rijck.[346]

317 *woelt:* rondsnuffelt; *ontrust:* onrustig.
319 Ernst Casimir leidde de verdediging van Gelderland met troepen, die deels aan het beleg van Den Bosch onttrokken waren, terwijl de graaf Van Styrum met een deel van deze troepen naar Nijmegen en Arnhem gezonden was.
320 *verlegen saecken:* benarde toestand.
321-22 *treffen op:* begeven zich naar, richten hun aanval tegen; *bast:* eigenlijk blaft; dus: woest te keer gaat.
324 *den vryen hals* is onderwerp. De *n*'s zijn later geschrapt.
326 *onbeslepe* (meerv.): de onbedrevenen; *tuck:* geslepen, afgericht (Van Dale).
328 *begraven:* met loopgraven doorkruist.
330 Ieder duldt zonder klagen dat zijn tuinen geschonden worden.
331 Bij de nadering van Van den Berg werden met wanhopige inspanning de landerijen in de Vechtstreek onder water gezet.
333 *weyden:* zich verbreiden.
334 Die alles in vrijheid wil behouden, zet alles op het spel.
336 *Doch:* toch. Het zwakke Amersfoort moest zich aan Van den Berg overgeven.
340 *Het brieschend paerd:* nml. de Spaanse vijand, briesend van toorn wegens de tegenslag.
344 Het verwachte keizerlike leger was begin Augustus ons land binnengetrokken, maar de plunderende troepen op de Veluwe gingen hun eigen gang.
346 *basterd Roomsche rijck* zegt Vondel voor het Heilige Roomse rijk, de eretitel van het Duits-Oostenrijkse rijk.

Laet Phlips en Ferdinand sich kittlen
Met overydele eerentitlen:[347-348]
Of Cuculi wat weeldigh weyt,[349]
's Lands veldheer op sijn' luymen leyt.[350]
De blijde bo komt aengeronnen,
Die wtblaest: Wezel is gewonnen,
Graef Henrick siet verbaest te rugh,[353]
En steent om sijn' gebroke brugh,[354]
Zijn' koorenschuur, sijn' blixemkoker.[355]
Losano vloeckt hy en den moker,[356]
Die poort en poortslot brack te ty,[357]
En inliet Didens ruytery.[358]
Prins Henrick loost sijn schut al tevens.[359]
Al 't land, al 't leger is vol levens.
Men swaeyt de Wezelsche banier.
De Vuchter tooren bralt met vier.[362]
O Wolf die past voor Mavors wagen![363]
O Gent, die Gent noch sult belaegen,[364]
En stormen op der Staeten leer,[365]
De muurkroon drucke uw' kruyn met eer.[366]
Die blixem Brussel trof van boven,
Doen 't sich vermetel dorst beloven,[368]
Eer lange binnen Amsteldam
t'Ontsteecken d'overwinningvlam.[370]
O Prins, God heeft u wtgekosen,
't Geen andre dwaes verreuckeloosen,[372]
Dat brengtghe wederom te recht,
Al sijtghe aen 's legers sorgh gehecht:[374]
Gh'ontruckt een' stad des vyands tanden,
Terwijl hy glory soeckt met branden
En blaecken van de boerenhut;
Die naulijcx wind en regen schut:

347-348 *sich kittlen met:* zich gestreeld voelen door.
349 *Cuculi:* Ernst, graaf van Montecuculi, de bevelhebber van het keizerlike leger; *weeldigh weyt:* zich in plundering te buiten gaat.
350 *op sijn' luymen liggen:* op de loer liggen.
353 *verbaest:* ontsteld.
354 *gebroke brugh:* verbroken verbindingslijn.
355 *blixemkoker:* de plaats die hem van munitie voorzag.
356 *Francisco Losano* was goeverneur van Wezel.
357 *te ty:* op het juiste ogenblik.
358 *Diden:* Otto van Gent, heer van Dieden was de bevelhebber die Wezel innam.
359 *losen:* afschieten; *sijn schut al tevens:* al zijn geschut tegelijk.
362 *bralt met vier:* praalt met vreugdevuren.
363 De overste *Wolf,* stadhouder van Breevoort; *wagen:* zegewagen.
364 *Gent:* zie bij vs. 358.
365 *stormen:* bestormen; *leer:* ladder.
366 *De muurkroon:* De Romeinen gaven een gouden *corona muralis* (met afbeelding van de vestingmuur) aan degene die het eerst de muur van een belegerde vesting besteeg.
368 *sich beloven:* zich ergens op verheugen.
370 *d'overwinningvlam:* de vreugde-vuren.
372 *verreuckeloosen:* roekeloos verzuimen, bederven.
374 Al moet gij ook zorg dragen voor het leger te velde.

Terwijl hy, van verdriet verbolgen,

De wapenloose gaet vervolgen:
Den landman met sijn ega blood,[381]
De kinders bergende in haer' schoot,
Al schreyend d'ackers doet verlaeten;
Wt scrick der schennende Croaten:
Geen strijdbaer slagh, maer wreed in 't woen;[385]
Als op een duyfken een Griffoen:[386]
Misschien in 's vyands heyr betrocken,[387]
Om Holland daermede aen te locken,[388]
Dat onbeluyd de Spanjaerds dolf:[389]
Maer 't geld ons even beer of wolf.[390]
Most FREDRICK niet den Boschdraeck temmen,
Hy souse wacker leeren swemmen
Den Yssel over en den Rhijn.
Sy voelen 't voorspoock van die pijn.[394]
't Verlies van Wesel komtse wecken,
En roept: 't is tijd te rug te trecken.
Vertsaeght verlaetense Amersfoort,
Geplondert tegens eer en woord.
Hun vloecken Cerberus vervaerde;[399]
Vermits al watse met den swaerde
Oyt wonnen, in den Duytschen strijd,
In Wesels onweer schipbreuck lijd.[402]
Noch laeten de beschote wallen
Van krijgelheyd den moed niet vallen:[404]
Maer streng geparst van 't bitter lot,
Soo vliense met gebeên tot God,[406]
En all' sijne heylgen. 's vollex yver
Aenroept den Euangelischrijver
Sint Ian den opperheyligh aen,[409]
Dat hy sijne hoofdkerck by wil staen.
Men offert op de hooge autaeren:
Men wieroockt tusschen kerckpilaren:
Na Roomsche zede, en viert alom

381 *blood:* bang, angstig.
385 *woen:* woeden, nml. tegen weerloze bevolking.
386 *Griffoen:* een fabelachtig dier, half adelaar, half leeuw; maar in Vondels taalgebruik: roofvogel.
387 *betrocken:* opgenomen.
388 Waarschijnlik, ironies: om Holland belust op hen te maken, d.w.z. te doen hopen dat ze op Hollandse bodem hun graf zouden vinden.
389 Waar reeds zo menige Spanjaard sneuvelde. Holland begroef ze (*dolf* van delven) zonder begrafenisplechtigheid (*onbeluyd*).
390 *'t geld ons even:* 't is ons om 't even, onverschillig, of wij met beren of met wolven te strijden hebben.
394 *voorspoock:* voorteken, voorgevoel.
399 *Cerberus vervaerde:* joeg zelfs de hellehond vrees aan, drong tot in de onderwereld door.
402 *onweer:* ramp.
404 *krijgelheyd:* hardnekkigheid, onverzettelikheid.
406 *vlien:* zijn toevlucht nemen.
409 *Sint Ian* is de beschermheilige van 's Hertogenbosch.

Met ommegang, en heylighdom.[414]
Kapellen, kloosters, kercken stenen:[415]
Gewijde en ongewijde weenen.[416]
Sy hopen dat op 't allerlest
Geene hemelhulp de heylghe vest
In't allerwterst sal ontbreecken:
Al schijntse een weeskind, gants versteecken
Van menschentroost, in dit gevaer:
En hy, die voormaels wonderbaer
Den vyand sloegh met duysend vreesen,
Door een dood lichaem, nau verresen,[424]
Door 't plompen van een' lossen steen,
Door 't roeren van een' trom alleen,
Sal middel ter verlossing vinden.
Maer 't is vergeefs, mits weer en winden[428]
Ten dienste staen 't Nassausch geslacht,
En 't water losen wt de gracht.
Voor 's Princen godheyd neyght sijne hoornen[431]
De Maes. 't geschut dat schud de toornen,[432]
En donderd reys op reyse los,
En beuckt het bolwerck van den Bosch.
Bellone blixemt met granaeten,[435]
Met storm op stormen wtgelaeten.
De veldheer siet den zege bly
Ten ende van sijn' gaeldery:
Daer koevoet hamers en houweelen
Volendigen de krijghskrackeelen.[440]
Soo ras de jongste mijne springt,
De stad geknielt genade singt,[442]
En kust des overwinners handen,
Tot glory der vereende landen:
En word der landen medelidt,[445]
Met 't overtreffelijck besit[446]
Van allen vlecken, steên en dorpen,
Die haer gebied sijn onderworpen:[448]
Dies danckt, ô Staeten, uwen Held,

414 *ommegang en heylighdom:* processies met de reliquieën.
415 *stenen:* uiten hun klachten.
416 *Gewijde en ongewijde:* geesteliken en leken.
424 ‘Dit slaat op vroegere uitreddingen van Den Bosch, veroorzaakt door het wegsluipen van een half doodgeslagen portier, het plompen van een steen en het ontijdig roeren van een trom’ (Van Lennep), door de bewoners aan goddelike inmenging toegeschreven.
428 *mits:* omdat.
431 *sijne hoornen neyghen:* bukken, onderdanig zijn.
432 *toornen:* torens.
435 *Bellone* is de oorlogsgodin.
440 *Volendigen:* tot een beslissing brengen.
442 *genade singen:* om genade smeken.
445 *medelidt:* als Staats-Brabant.
446 *overtreffelijck:* zeer voortreffelik.
448 *gebied:* heerschappij.

Die 't onverwinnelijck geweld,
Vw' staet ten goên, bestond te kneusen,[451]
In't aengesicht der Berghsche reusen:[452]
Welck' dreyghden met een' trotse tre
Te stappen door sijn' legerzee:
Maer die niet suft voor 't luyde schreeuwen,[455]
Dat is de leeu der waterleeuwen;
Die stal hiel als een stijl dat pas,[457]
In 't perck dat hem bevolen was:[458]
Die noo 't gegreepen wou verliesen,
Doen suffers ree den aftoght bliesen,[460]
En had bestemt te vlien ter nood,[461]
In eene onsterfelijcke dood.[462]
Waerop sal Spanjen wijders hopen?[463]
Voor Holland leydt heel Brabant open.
Self Henegou en Lutzenborgh,
En Namen brandschat schaft wt sorgh.[466]
Ons' vlieten voelen geen' besmetting;[467]
En met een' eenge stads besetting[468]
Bespaeren wy een legers last.[469]
De Betuw dar geen' wtheemsch gast[470]
Den vryen disch met dalers decken.[471]
Soo veele starckten, steden, vlecken,
En waerden voelen ademtoght:[473]
Die eerst door daeghlijcx ramp besocht,
Van loopers, stroopers, stokebranden.[475]
Van knijpers, knevlers, ruw van handen,
Alle oogenblick met ope tesch,[477]
Verwachten het getrocken mes
Op bloote keel, de schuur aen koolen,
Op 't kloppend hart gelaen pistolen:
Dies roepe een yeder, dien dit raeckt:

451 *ten goên:* ten goede, ten bate van.
452 *Berghsche reusen:* de krijgsmacht van de graaf Van den Berg.
455 *suffen:* bang zijn.
457 *stijl:* pilaar, zuil; *dat pas:* op die tijd.
458 *perck:* afgesloten ruimte; hier: de ‘Hollandse tuin’; *bevolen:* toevertrouwd.
460 *suffers:* lafaards.
461 *had bestemt:* was besloten; *ter nood:* als de nood drong.
462 *onsterfelijcke dood:* een dood die hem onsterfelik zou maken door zijn roem.
463 *wijders:* verder nog.
466 *wt sorgh:* uit bezorgdheid voor een inval van de Hollandse krijgsmacht.
467 *geen' besmetting:* vgl. het *boos venijn* in vs. 50.
468 *een' eenge stad:* nml. Den Bosch.
469 *een legers last:* de last, de kosten om een geheel leger te onderhouden.
470 *dar:* behoeft; *geen' wtheemsch gast:* voor geen vreemde indringer (nml. een vreemd legerhoofd).
471 *Den disch me dalers decken:* als de geeiste afkoopsom voor een plundering of brandstichting.
473 *waerden:* polders; *voelen ademtoght:* halen weer vrij adem.
475 *stokebranden:* hier letterlik: brandstichters.
477 *met ope tesch:* terwijl ze al hun geld ter beschikking moeten houden (*tesch* = tas, geldzak).

Een god heeft ons dees' rust gemaeckt:[482]

482 Vertaling van een bekende regel bij Vergilius: ‘Deus nobis haec otia fecit’. Vgl. het titelblad van de *Verovering van Grol* en *Geboortklock,* vs. 27.

Doen Spanjen wou Euroop verbaesen:[483]
Doen d'Oostenrijcker opgeblaesen,
Had van den Donau met sijn heyr,
Verwinner tot aen 't Baltisch meyr,
Gants Duytschland in sijn bloed versopen,[484-487]
En Holland droomde t' overloopen:[488]
Ia stofte van den hoogen stoel:[489]
De leeu leyt in den modderpoel
Gesneuvelt, door te veel te willen:[491]
De Boschkrijgh sal sijn' krachten spillen.
Nu hang wie wil, tot zegemerck,[493]
In hofgewelf, in sael en kerck
De Thurenhoutsche ruytervaenen,[495]
Borgoensche kruyssen van Maraenen,[496]
En Vlaemsche standerds, die vol moeds
Wel tuygen storting van veel bloeds;
Maer dees' verwinning stoot de wolcken,[499]
En streckt tot vrucht der vrye volcken.
Dat ander overst vry braveer[501]
Met bynaem, en met tyteleer,
En stoffe en swelle op Asianer,
En op De Groote, en Africaner;[503-504]
't Vernoeght ons dat de schelle Faem[505]
Hem noemt BOSCHDWINGER by sijn' naem,
Die als August komt ingereden.[507]
Bout sijn' triomfboogh op twee steden,[508]
Die als onsloopbre zuylen sijn,
Waer tusschen vlieten Maes en Rhijn.
Fortuyn in't alleropperste houde[511]
Een' weeghschael, fijn van loutren goude,
Die 's Konings scepter 's Keysers kroon,
En 's Tibers mijter luysterschoon,[514]

483 *verbaesen:* onderwerpen.
484-487 *opgeblaesen:* trots, hovaardig; Keizer Ferdinand II onderwierp geheel Duitsland; zijn beide veldheren, Tilly en Wallenstein, drongen tot in Jutland door.
488 *overloopen:* onder de voet lopen.
489 *stoffen:* hier ongunstig op te vatten: bluffen; *stoel:* troon.
491 *Gesneuvelt:* neergeworpen (gevallen).
493 *zegemerck:* bewijs van de zegepraal.
495 In 1598 in het gevecht bij Turnhout veroverd.
496 De *Maraenen:* (Spanjaarden) waren hier te lande de opvolgers van de Bourgondiese vorsten, die het Andreaskruis in hun wapen voerden.
499 *stoot de wolcken:* verheft zich hemelhoog.
501 Laat andere veldheren gerust pronken.
503-504 *swellen op:* trots zijn, zich verheffen op; Asiaticus, Magnus, Africanus waren de erenamen van verschillende Romeinse veldheren, naar de streken waar ze hun roem behaalden.
505 *schel:* luid klinkend.
507 *komt ingereden:* zijn triomftocht houdt.
508 *twee steden:* 's Hertogenbosch en Wezel.
511 *in't alleropperste:* nml. van die triomfboog. De volgende regels geven een beschrijving van de prent, waar men die weegschaal ziet afgebeeld (zie de Zegeprent op blz. 262).
514 de luisterrijke pauselike mijter.

Vind lichter dan Oranjens degen;[515]
Die dees' Meduse heeft afgeslegen[516]
Het schaedlijck hoofd, doen Pallas mild
Hem schonck den kristalynen schild.[518]
God wil prins FREDRICK HENRICK spaeren,[519]
En rijcklijck recken sijne jaeren,
En seegnen hem met moed en raed,
Die wijse wetten blincken laet:
Die vaderlijck en recht als speelend,
De burgerlijcke wonden heelend,[524]
Den vyand op de hacken treed
Soo schielijck, dat hy 't naulijcx weet,
En doet hem staen tot sijn' genade:[527]
En haelt met woecker in de schade
Van sijn Breda, om 't welck onnut
Castiljens kroon is wtgeput.
Op 't rijsen van Prins HENRICX starre,
Heyn veel geluckiger van verre
Keert van Matance, aen onse ree,[533]
Als l'Heremijt van Lima deê.[534]
Hoe most Havaen uw hart beswijcken,[535]
Doen ghy uw Konings seyl saeght strijcken
Voor 's Princen vlaggen al benout?[537]
Doen ghy het silver en rood goud
Saeght plondren, en de purperoegsten,[539]
Die Holland dreyghden te verwoesten?[540]
De schim van Attabaliba[541]
Vernamt, en huppelde om uw' scha:
Om datmen hem de zeenwen kerfde,[543]

515 *Vind:* bevindt.
516 *afgeslegen:* Vlaamse bijvorm naast: afgeslagen.
518 *den kristalynen schild*. Toen Perseus uittrok om Medusa het hoofd af te slaan, kreeg hij van Pallas Athene een gepolijst schild. Niemand kon namelik de Medusa-kop aanzien zonder te verstenen. In het schild zag hij slechts haar teruggekaatst beeld, zodat hij zijn daad kon volbrengen.
519 *wil:* moge.
524 In de (Amsterdamse) godsdiensttwisten verzoenend optredend.
527 *tot sijn' genade doen staen:* onderwerpen.
533 Bij Mantanzas, aan de Noordkust van Cuba, had Piet Heijn in September 1628 de zilvervloot bemachtigd.
534 *l'Heremijt:* Jaques l'Hermite was de admiraal die in 1623 met elf schepen uitgezonden werd door de Staten om de vijand in West-Indië afbreuk te doen. Hij zeilde Zuid-Amerika om, maar slaagde er niet in, een plaats te veroveren. Hij stierf onderweg; zijn vloot keerde in 1626 in het vaderland terug.
535 *Havaen:* Havanna.
537 *al benout:* in doodsangst.
539 *purperoegsten* (blijkens het rijm te lezen met *oe* en zonder *g*)*:* de kostbare verfstoffen die uit West-Indië werden aangevoerd.
540 De voor Spanje bestemde schatten zouden verdere krijgsvoering tegen Holland mogelik maken.
541 *Attabaliba:* de door de Spanjaarden verslagen koning van Peru.
543 *hem* (met accent!): de Spanjaard; *de zeenwen kerven:* machteloos maken, door hem van 't goud te beroven.

Die niet door deughd sijn' scepters erfde;[544]
Maer schoot met voordeel van geweyr[545]

544 *deughd:* persoonlike dapperheid.
545 *met voordeel van geweyr:* door betere bewapening.

*
In 't moedernaeckt en weerloos heyr.
Dat heet den draeck op 't harte trapplen,[547]
Den wachter der Hesperische applen,
En na'et verovert Indisch vlies[549]
Hem suchten doen, om 't Boschverlies,
In Lissebon en oud Siviljen.[551]
De schrick schud beyde de Castiljen,
Als of ons' vloote Carthageen[553]
Hadde wtgeplondert en bestreen;
Daer soo veele afgeslaefde sielen[555]
Vol hoops najuychen onse kielen,
Die bruysen door den Oceaen,
Met schat tot sinckens toe verlaen:
't Is tijd dat Spanjens beurt sich wende.[559]
Hier is, hier is het oorlooghsende.
Prins Welhem heeft den grond geheyt,
Sijn nasaet vrydoms muur geleyt[562]
In rood ciment van 't bloed der helden;
Niet sonder raedsman, dienmen selden[564]
Ter weereld als een Phoenix socht:[565]
Maer FREDRICK heeft het werck volwrocht,
En d'opperoverwinnings kroone
Geset voor Christenrijck ten toone
Op 't spits der vryheyd, 't oorloghs wit.[569]
Maer vryheyd, handvest, wat is dit?[570]
Sijn 't enckle krachteloose klancken?
Niet niet, ô edelste aller rancken![572]
Laet yeder eygnaer hier af sijn.[573]
De vryheyd als een' sonne schijn'
Op allerhande slagh van menschen,
Die om 't gemeene beste wenschen.[576]
Men maeck' van 't Christelijck geloof
Geen' plondering en sielenroof:

* TEKSTKRITIEK: vs. 557 *Oceaen,* de oude uitgave heeft *Ocean*. - 577 *maeck',* de oude uitgave heeft *maeckt*.

547 De *draeck,* die de gouden appelen in de tuin der Hesperiden bewaakte, is hier weer de Spanjaard.

549 *Indisch vlies:* woordspeling met het Gulden vlies, dat door Jason veroverd werd.

551 *oud Siviljen* (Sevilla): als zetel van de Spaanse macht.

553 *Carthageen:* het oude Carthago nova, aan de Oostkust van Spanje.

555 *afgeslaefde sielen:* de galeislaven, waaronder ook Hollanders.

559 *beurt:* lot, fortuin.

562 *Sijn nasaet:* Prins Maurits.

564 *Niet sonder:* met krachtige hulp van; *raedsman:* Oldenbarnevelt.

565 *Phoenix:* zeldzame, heilige vogel, in adelaarsgestalte met rode en gouden vleugels; *socht* nadert hier de betekenis van: aantrof.

569 *'t spits:* de top, het hoogste punt; *wit:* einddoel.

570 *handvest:* schriftelike waarborg, wet.

572 *rancken:* afstammelingen.

573 *hier af:* hiervan.

576 *wenschen om:* verlangen naar; *'t gemeene beste:* het algemene welzijn.

*

Men onderdruck geen vroom gewisse,[579]
Met boeten en gevangenisse:
Maer laet God rechter van 't gemoed,
Vw Vader storte hierom sijn bloed.
Soo dat geschied, soo sal de vrye
In liefd tot Hollands heerschappye
Ontvoncken; soo sal yeder een
Om 't beste bidden van 't gemeen:
Soo sultghe voelen's hemels segen,
Vw' vyand schricken met uw' degen:[588]
Soo sultghe sijn der vroomen wijck,[589]
Het voorbeeld van gants Christenrijck,
En leven op de tong der geesten:[591]
Tot datghe moe van aerdsche feesten,[592]
En levens sat, uw' sterflijckheyd[593]
Laet hier beneen van elck beschreyt.
't Onsterflijck word van Iupijns vogel,[595]
Op gouden wagen met sijn' vlogel
(Die t'hemwaert neyght, die oirsprong nam[597]
Van Duytschlands Keyserlijcken stam:
Stam die in standerds aernen swaeyde,[599]
Soo dickmael Mavors oorlogh kraeyde)[600]
Gevoert ten hoogen hemel, daer[601]
't Ontmoet de salige heldenschaer,
Den Grootvaer Adolf, met sijn' neven,[603]
Gestreden in het eeuwigh leven.[604]
My dunckt ick sie alree van verr
Sijn aenschijn schittren als een' star,
Wien Holland wieroockt met gebeden:
Om dat hy 't hoofd van 's vyands steden
Opofferde als een heyligh pand,[609]
Sijn vaders graf, sijn vaderland.

EYNDE.

* TEKSTKRITIEK: vs. 583, de oude uitgave heeft achter *vrye* 'n komma.

579 Hier komt opnieuw de herinnering aan Oldenbarnevelt en aan de Palamedes-zaak boven.

588 *schricken:* schrik aanjagen.

589 *wijck:* toevlucht.

591 *geesten:* hierbij zal Vondel wel aan de dichters gedacht hebben. *Geesten* betekent in de 17e eeuw: vernuften, geletterden (ook voor de rederijkers gebruikt).

592 *feesten:* genietingen.

593 *sterflijckheyd:* stoffelik overschot.

595 *Iupijns vogel:* de adelaar.

597 *t'hemwaert neyght:* zich buigt, zich beweegt naar hem.

599 *standerd:* banier, vaandel; *aernen:* arenden.

600 *oorlogh kraeyde:* de oorlog uitriep, verklaarde.

601 Zie de afbeelding van de *Nassausche Heldenhemel* op de Zegeprent (blz. 263).

603 Keizer Adolf van Nassau; *neven:* nakomelingen.

604 *Gestreden in:* die door een roemrijke dood in de strijd het eeuwige leven verwierven.

609 *opofferen:* als een offer aanbieden, toewijden.

[Gedichten]

De triomfeerende Aemilia
Princesse van Oranie.[aant.]

Dus lange was mijn' borst belegert en beschoten,
Van angst en sorgen voor mijn bruygoms ongeval.[2]
Mijn hart vol bressen sprong, met 't springen van den wal.[3]
Ick dacht het ongeluck nu kleynen treft, dan grooten:
Maer doen de vesten vrede, en wy de vest genooten,
En dat de vreughd opdaeghde, en vulde het overal,[6]
Met juychen, handgeklap, en schaterend geschal;
Doen was mijn' siel ontset van schroeven en van sloten.[8]
Triomfen reede ick toe, en vloogh den Held te moet,[9]
Met geen verganklijck vier, maer Goddelijcken gloed;
Daer Cypris haeren Mars mede is gewoon t'onthaelen:[11]
En 't onverwinlijck hart, dat voor 's lands vrydom vocht,
Daer oorlogs donderkloot nocht blixem op vermoght,
Verovert werd van Mins onleschelijcke straelen.[14]

2 *bruygom:* jonge echtgenoot.
3 *sprong vol bressen:* werd gewond. Dit beeld werd opzettelik gekozen, in verband met de daarop genoemde oorzaak.
6 *En dat:* en toen.
8 *ontset van:* bevrijd van.
9 Ik trof de toebereidselen voor een triomfantelike inhaling.
11 *Cypris:* Venus; *onthaelen:* ontvangen.
14 *onleschelijcke:* onuitblusbare.

Op den Wegh-wijser van Zacharias Heyns.[aant. *]

Menigh ydel Werelts Kindt
Dwaelt in desen Labyrinth,[vs. 2]
Afgedwaelt van 't rechte Pad,
Verre van behouders Stad:[4]
En die tracht om recht te gaen,
Dickwils mist de rechte Baen,
Oock staet op een driesprong stil:
Weet niet wat hy kiesen wil,
Heel bekommert van gepeyns.[9]
Wt medoogenheyt toont *Heyns*
Sulcke Sielen 's Hemels Ste,
En geeft haer een Wijser me,
En een Leyds-man diese leyd
Na den Burgh der Saligheydt.
Billijck moet men saligh prijsen[15]
Die hier wijst en sich laet wijsen.
I.V. Vondelen.

* Van 1629. Afgedrukt volgens de tekst voorin *Z. Heynsii Weg-wyser ter Salicheyt onder een Sinnebeeld van des Werelts beschryvinge den Christen wandelaer voorgestelt. Tot Swol voor Zacharias Heyns* (1629).
Dit werk van Z. Heyns geeft zinnebeeldig de tocht langs de levensweg, te midden van de verleidingen van de duivel, òf naar de hel, òf door de enge poort naar de hemel. Ter toelichting is er een allegoriese landkaart bijgevoegd, waarop allerlei deugden en ondeugden als dorpen en kastelen, de hemel als een koninkrijk met burchten en steden, de hel als een monster met opgesperde muil zijn afgebeeld. Zie de afbeelding hierachter.

vs. 2 *desen Labyrinth:* slaat op de bovengenoemde kaart.

4 *behouders Stadt:* synoniem van *'s Hemels Ste* (vs. 11) en *den Burgh der Saligheydt* (vs. 14): het Hemelkasteel op de prent; *behouder:* Heiland.

9 *bekommert van gepeyns:* in zorgvolle overpeinzingen.

15 *Billijck:* met recht.

Allegoriese kaart uit ‘Z. Heynsii Weg-wyser ter Salicheyt onder een Sinnebeeld van des Werelts beschryvinge den Christen wandelaer voorgestelt. Tot Swol voor Zacharias Heyns’.

De Rynstroom,[aant. aant.*]

aen Iohan Wolphard, Heer te Brederode, Vryheer te Vianen.

Doorluchte Rijn, mijn soete droom,[vs. 1]
Van waer sal ick u lof toesingen?
Mijn treckende geboortestroom,[3]
Ghy koomt uit Zwitsersche Alpes springen,[4]
Als hoofdaêr der begaefde Euroop.[5]
De Donau, uw afkeerigh broeder,[6]
Nam oostwaert op syn' snellen loop,
Ghy Noordwaert; doen een selve moeder,
Begort van regen ys en sneeuw,[9]
V baerde voor soo menige eeuw.
Germanjen lagh noch wild begroeit
Van syn Hyrcynsche wilde wouden,[12]
Tot dat het namaels werd besnoeit,[13]
En door de tucht in toom gehouden.
Ten leste dorst ghy, strijdbre Rijn,
Den Tiber op syn feest bestoken;
Die voor u neegh, doen Constantijn
Van uwen oever opgebroken
Ging strijcken met den ouden roof[19]
Van Rome en 't Heidensch bygeloof.[15-20]

* Van 1629 of 1630. Afgedrukt volgens de afzonderlike uitgave in folio (*Unger: Bibliographie, nr. 731*).
Johan Wolphard, aan wie dit gedicht opgedragen werd, stamt uit het bekende geslacht van de Brederode's. Hij was in 1633 kolonel geworden en twee jaar later gouverneur van 's Hertogenbosch; in 1641 werd hij tot Veldmaarschalk benoemd.

vs. 1 *mijn soete droom:* die liefelik voor mijn verbeelding oprijst.

3 *treckende:* mij zozeer aantrekkend; mogelik ook woordspeling met: vele landen doortrekkende.

4 *Alpes:* meerv. naar het Frans.

5 *begaefde:* rijk; *Euroop* is vrouwelik, wegens de personificatie.

6 *af keerigh:* de rug toewendend, een tegengestelde loop nemend. Het gehele gedicht is gebouwd, naar renaissance-trant, op een verpersoonliking van al de ten tonele gevoerde stromen.

9 *Begort:* bezwangerd.

12 *Hyrcynsche wouden* (Hercynia silva): het Duitse middelgebergte, aldus genoemd bij de klassieke schrijvers (Caesar, Tacitus).

13 *namaels:* door de Romeinse overheersing.

19 *roof:* buit.

15-20 Constantijn de Grote versloeg zijn tegenstander Maxentius, in 312, voornamelik met legerbenden uit Gallië en Germanië getrokken.

Ghy naemt het juck van Christus aen.[21]
Men hoorde uw vrolijcke oevers schatren,[22]
En scheent de heilige Iordaen
Te tarten met gedoopte watren.[24]
Het Christen kruis en viel uw' rugh
Soo swaer niet, als weleer te draegen
Den last van Cesars legerbrugh[27]
En Drusus, die u dede klaegen[28]
Om vijftigh sloten swaer van steen,
Gebouwt langs uwe kanten heen.
Maer uw geloovigh Christendom
Beproeft werd, als het goud in d'oven,
Doen Attilaes verwoede trom[33]
't Geruisch uws waters quam verdooven,
En verwde met onnosel bloed
En damde uw kil met kuische dooden,[36]
En trapte met een' droncken voet
Op woeste steden, leegh gevloden,
Of brande uw hair af met syn toorts,[39]
Beklad en druipend van veel moords.
Ghy schreide met een heesche keel
Den hemel aen, om troost verlegen;
Die sond u Karel, 't Rycksjuweel:[43]
Dees kon d'onveilige oevers veegen[44]
Van onduitsch en baldaedigh schuim,[45]
Gelijck uw Constantijn voorheenen.
Doen kreeght ghy uwe randen ruim,[47]
En saemelde uw verstroide steenen,[48]
En saeght dien held vol godesvrucht
Syn' lusthof planten in uw lucht.[50]
O onvermoeide molenaer,
O stedebouwer, schepedraeger,
O rijxgrens, schermheer in gevaer,

21 *het juck:* hiermee is geen gewelddadige onderwerping bedoeld (vgl. *Matth.* XI, 29, 30).
22 als tussenzin te lezen.
24 *Te tarten:* uit te dagen, te wedijveren met; *gedoopte:* als Christelike rivier de meerdere van de Joodse Jordaan.
27 *Cesars legerbrugh:* vgl. voor de bouw van deze brug Caesar: *De bello gallico* IV, 16-vlg.
28 *Drusus* bouwde, om Germanië te onderwerpen (13 v. Chr.), een vijftigtal vestingen aan de Rijn.
33 *Attila,* de aanvoerder der Hunnen, die in het midden van de vijfde eeuw de Rijn bereikte.
36 *kil:* bedding; *met kuische dooden:* de elfduizend maagden (vgl. Vondel's *Maeghden*).
39 *uw hair:* plotselinge overgang naar de personificatie, waarmee de volgende strofe begint. Tegelijk, als vernuft-speling, toe te passen op de welig begroeide Rijnoevers.
43 *Karel:* Karel de Grote.
44 *veegen van:* zuiveren van.
45 van vreemde, woeste stropende benden.
47 *randen:* oevers.
48 d.i. herbouwde uw steden.
50 *Syn' lusthof:* Aken.

Wijnschencker, veerman, oeverknaeger,
Papieremaecker, schaf papier,[55]
Daer ick uw glori op magh schryven,
Vw water dat ontvonckt mijn vier.[57]
Mijn sinnen in uw wedde dryven,[58]
En speelen als een dartle swaen,
Verleckert op uw wijngerdblaen.
Ghy schijnt een aerdsche regenboogh
Gekleed met levendige kleuren,
En tart den hemelschen om hoogh,
Die hierom nydigh schijnt te treuren.[64]
De blaeuwe en purpre en witte druif
Verçiert uw stedekroon en locken,
En muscadelle wijngerdkuif.
De vlieten staen met wijngerdstocken[68]
Rondom u, druipende van 't nat,
En offren elk hun watervat.
Daer is de Main, een pijnberghs soon,[71]
De Moesel met haer appelvlechten,[72]
De Maes, die met een myterkroon
Om d'eer met onsen Rijn wil vechten,[73-74]
De Roer, die 't hair met riet vertuit,[75]
De Necker, met een' riem van trossen,[76]
De Lip, gedost met mosch en kruid
Van overhangende eicke bosschen,
En duisend andren min van roem,
Bekranst met loof en korenbloem.
Ghy streckt de voeten aen 't geberght,
Daer sich de Zwitsers in bescharmen,
Wanneer men hen om oorloogh verght:[83]
Ghy grijpt de Noordzee met uw armen,
Waerin het heldeneiland leit,
Daer Bato sich ter nedersette,
En dat soo schuw van dienstbaerheid
D'uitheemsche beckeneelen plette,

55 Duitsland was het eerste land waar papiermolens verrezen.
57 vernuftspeling: met *water* en *vier:* uw wateren bezielen mijn gedicht.
58 Mijn geest vermeit zich in uw wateren (*wedde*).
64 *nydigh:* afgunstig.
68 *vlieten:* zijrivieren. Mythologies voorgesteld als jongelingen en maagden, die uit urnen water gieten (vs. 70).
71 *pijnberghs soon:* ontspringend te midden van dennebossen.
72 *appelvlechten:* vlechten van dooreengestrengelde twijgen van appelbomen.
73-74 Luik was het oudste bisdom aan de Maas, Keulen aan de Rijn.
75 *vertuit:* samenbindt, doorvlecht.
76 *riem:* gordel.
83 *om oorloogh verght:* tot een oorlog uitdaagt, met oorlog bedreigt.

En deê gevoelen dat de Rijn
Geschapen was om vry te zijn.[88-90]
Ghy slingert, als de Griecksche slang,[91]
Vw blaeuwe krullen om de struicken,
En groene bergen breed en lang,
En swelleght in soo veele kruicken
Van stroomen, dat uw lichaem swelt[94-95]
Van watersucht, en parst de planten,
En schuurt soo menigh vruchtbaer veld,
En kabbelt aen de ruige kanten,
Nu tusschen bergh en krommen bult,[99]
Nu door een dal met wijn gevult.
Al is uw eene keel versand,
Die 't huis te Britten plagh te schaeven,
Dat nu verdroncken leit op strand;[101-103]
De Leek en d'Yssel doorgegraeven
Vergelden dubbel dese scha,
En leiden u met hooge dijcken
In zee, op dat uw ongena
De vlacke beemden niet koom strijcken
Met macht van regen, en geweld
Van sneeuw, dat inde sonne smelt.
De heldre en starrelichte vliet,
Die door den hemel vloeit by duyster,
Is d'Italjaensche Padus niet,
Noch oock de Nyl, Egyptens luister;
Neen seker, 't is de rijcke Rijn,
Wiens visschen, met een wuft gewemel,
In 't onbevleckte kristalijn
Van eenen onbetrocken hemel,
Met silvre schubben silverklaer
Als starren dolen hier en daer.[111-120]

88-90 Herinnering aan Claudius Civilis in zijn strijd tegen de Romeinen, maar tevens aan de bevrijdingsoorlog tegen Spanje.

91 *de Griecksche slang:* de Lerneïese slang Hydra (vgl. hiervóór: *Zegesang,* vs. 290-294).

94-95 *kruicken van stroomen:* zie bij vs. 68: de watervoorraad van de zijstromen die de Rijn moet verzwelgen.

99 *krommen bult:* heuvel.

101-103 Aan de verzande Rijnmond bij Katwijk lag de zogenaamde Brittenburg, de ruïne van een Romeins kasteel; *verdroncken:* overstroomd; alleen bij eb waren de resten zichtbaar.

111-120 Het sterrenbeeld de stroom (amnis), in de loop der tijden vereenzelvigd met geliefde rivieren als de Eridanus, de Nijl, de Po, enz. Vondel meent dat eerder zijn geboortestroom recht heeft op die ereplaats. In de oudheid werden stromen als de Po, als hoofdrivier van Italië, en de Nijl, wegens hun vruchtbaarmakende invloed, als goddelike machten aangebeden en onder de sterren geplaatst. In vs. 116 wordt de vergelijking voortgezet: de sterren zijn de beweeglike (*wufte*), zilverschubbige vissen in die stroom.

O suivre en blancke Rynmeermin,
Die my tot stervens toe kunt kittlen,[122]
Ghy helpt veel sielen aen gewin,
En menigh Graef aen eeretittlen,[124]
En landen aen een' hoogen naem.
Hoe menigh heeft u overtogen,[126]
En met uw rand bepaelt syn faem?[127]
Hoe dickwils saeght ghy met uw oogen
Het hooghgeboren Hollandsch bloed,
En voelde in't water synen gloed?[128-130]
Het sy ick dan mijn ooghen sla
Op uw bisschoppelijcke torens:
Of met een lent van vaersen ga[133]
Bevlechten uwe silvre horens:[134]
Of volgh uw' wuften ommeswaey:[135]
Of sing op 't ruisschen van uw baeren:
Of huppel op mijn Keulsche kaey:[137]
Of koom door Bazel afgevaeren,
Daer ghy Erasmus grafste kust,[139]
En wenscht het wijs gebeente rust:[140]
Het sy ghy 's Keysers vierschaer schaeft[141]
Te Spier, dat swart van pleiters grimmelt,[142]
Daer Themis grijs en afgeslaeft[143]
Bekommert sit, en 't pleit beschimmelt:[144]
Het zy ghy brult in 't Binger loch:[145]
Of Neerland drenckt met volle vaten,
En groeien doet van wijngerdsogh,[147]

122 *kittlen:* prikkelen, in vervoering brengen.
124 Zinspeling op titels als Rijngraaf, Paltsgraaf aan de Rijn, enz.
126 *overtogen:* overgetrokken.
127 Hierbij zal wel te denken zijn: En hoe menigeen heeft...; *met uw rand bepaelt syn faem:* zijn roem beperkt gezien tot uw oever, d.w.z. hoe menigeen is er niet in geslaagd de Rijn met zijn leger over te trekken.
128-130 Van hoe menige Hollandse edelman is het bloed met uw wateren vermengd.
133 *een lent van vaersen:* een rijkdom, overvloed van poëzie (*Ned. Wdb.* VIII, en *Bruyloftsbed van P.C. Hooft,* vs. 348); in verband met *bevlechten* (134) is hier wel aan een woordspeling met *lint* te denken.
134 *silvre horens:* doelend op de krommingen van de rivier.
135 *uw' wuften ommeswaey:* uw dartelende, kronkelende loop.
137 *mijn Keulsche kaey:* de kade van mijn geboortestad.
139 *Erasmus grafste:* Erasmus ligt begraven in de hoofdkerk van Bazel.
140 Herinnering aan het verzet, nog in de eigen tijd, van Contraremonstrantse zijde, toen in 1622 Erasmus' nagedachtenis geëerd werd (zie deel 2, blz. 418).
141 *'s Keysers vierschaer:* het Rijkskamergericht. Spiers had als zetel van deze rechtbank (1513-1689) een grote naam.
142 dat wemelt van in 't zwart geklede advokaten.
143 *Themis:* godin van het Recht; *afgeslaeft:* dodelik vermoeid.
144 *Bekommert:* bezig, bezet met; in dit verband: met werk overladen; *'t pleit beschimmelt:* de processen op de lange baan geschoven worden.
145 *'t Binger loch:* de Duitse naam voor de engte van de Rijnbedding bij Bingen.
147 En Nederland doet genieten van uw Rijnwijnen (vgl. voor deze betekenis van *groeien: Ned. Wdb.* V, 805 en vs. 158).

En ydle en sotte sorgen haeten:[148]

148 aan te vullen met *doet:* en door een verfrissende dronk alle zorgen verbant.

Vw vocht bestelt mijn veder inckt,[149]
Tot datse in zee met u verdrinckt.[150]
Maer, och! ick schrey mijn oogen uit,
En sal noch in een' vliet verkeeren,[152]
Om datter sulck een Hydra spruit
Wt kerckgeschil en haet van Heeren;[153-154]
Een helsche Hydra vol vergift,
Die 's Rijns gesonde en soete boorden
Vergiftight, en gants Duitschland schift,[157]
En groeit in onversoenbre moorden.[158]
Een lang gewenst Verlosser vaegh[159]
Het Rijck van 's Rijcks vervloeckte plaegh.
Hoe moedigh sal de Rijnsche Leck[161]
Al schuimend bruisen langs Vianen,
Wen WOLPHARD, wachter van ons heck,[163]
En d'eere der Nassausche vaenen,
Een iongen Soon geboren word,[165]
In wiens gemoed de goude seden
Der overoudren zyn gestort,[167]
En 's Vaders strenge dapperheden;
Een telgh, die weder bloeien doe
Den grysen stam van Brederoe.[170]
De Rynsche Leck die teere ranck[171]
Daer na met sachter tong sal lecken,
En vrolijck wiegen sonder dwanck;
Om met haer schaduw te bedecken[174]
De Moeder, die nu met een schaer
Van schoone dochtren desen zegen
Verbeit, en wenscht om 't blyde iaer,[177]
Gelijck een roosengaerd om regen.
De Hemel bouw dien vruchtbren hof,[179]
En hellep my aen Wiegestof.[180]
I.V. VONDEL.

149 *bestelt:* verschaft.
150 Totdat ze, u tot de monding volgend, geen stof meer heeft voor beschrijving.
152 *vliet:* smalle stroom.
153-154 De oorlog woedde nog in de Rijnstreken; *Hydra:* wanstaltig monster.
157 *schift:* in tweespalt brengt.
158 *groeit in:* zich verlustigt in (vgl. vs. 147).
159 *vaegh:* moge bevrijden (eigenlik schoonvegen).
161 *moedigh:* fier.
163 *wachter van ons heck:* beschermer van onze grenzen.
165 *Een iongen Soon:* Wolphard van Brederode was gehuwd met Anna, dochter van Graaf Joan van Nassau, die hem bij haar dood, (7 Des. 1636) vijf dochters naliet (vs. 175). Uit het verband zou men opmaken, dat juist in het jaar waarin Vondel dit gedicht schreef, de hoop op een stamhouder gekoesterd werd.
167 *overoudren:* voorouders.
170 *Brederoe:* in roe schuilt weer een woordspeling met de naam.
171 *die teere ranck* (de *telgh* van vs. 169) is de jonggeborene.
174 De bedoeling moet zijn: om zo uit te groeien, dat zij eenmaal kan bedekken (d.i. beschermen) de Moeder.
177 *wenschen om:* verlangen naar.
179 *bouwen:* de grond bewerken, om nieuwe vrucht voort te brengen.
180 *Wiegestof:* de stof voor een wiegezang.

Deuntje.[aant.*]

Doe een abel Delvenaartje[vs. 1]
Quam by Sijtje; seyse, vaartje,[2]
Dees wil drucken stijf en sterk,[3]
Help de landsknecht doch aan werk,[4]
Eerje lang hem souwt verletten,[5]
'k Wil met hem den druck opsetten:[6]
'k Laat de zonne-wijser staan
Voor de wijser van de maan.[7-8]
Phlips zey, 'kben een zeepe-kooker:
Wel (zey Sijtje) benje een stooker:[10]
'k Heb in 't stooken geen verdriet:
Stook vry dat de ketel zied.[12]

* Van 1630. Afgedrukt volgens Vondels *Poesy* 1647 II B blz. 167. De komma's dienen ter vervanging van de schuine streepjes in de oude tekst.
Dit gedichtje werd geschreven voor ‘Philips van der Gysen, van Delfft, weduwnaar van Lysbeth Claesdr., seepzieder, en Sytgie Willems Blaeu van Amsterdam, out 30 jaren’, die de 31ste Januarie 1630 ondertrouwden.

vs. 1 *abel:* bekwaam, handig.
2 *vaartje:* de beroemde drukker Willem Jansz. Blaeu.
3 *drucken:* woordspeling met: omhelzen.
4 *landsknecht:* oorspr. beroepssoldaat; dan in ruimere zin: jongeman (vaak afgekort tot *lanst*).
5 *verletten:* ophouden, zonder werk laten.
6 *den druck opsetten:* een nieuwe drukkerij beginnen, met dezelfde woordspeling als tevoren.
7-8 *de zonne-wijser* prijkte in de gevel van het huis van Blaeu; was de *maan* wellicht een gevelteken van de nieuwe woning in Delft?
10 *een stooker:* woordspeling met een aanstoker van het minnevuur.
12 *zied:* kookt (vgl. zeepzieder).

D'Amsterdamsche Academi[aant. aant.*]

aen alle Poëten en Dichters der vereenighde Nederlanden, Liefhebbers van de goude vryheyt.

Apoll, op Helicon geseten,[+]
Vraeght al syn heylige Poëten:
Wat beste en slimste tongen syn?[vs. 3]
Of waerheyt salich maeckt of schijn?
Of dwang van vrome Christen-sielen[5]
Niet streckt om Hollandt te vernielen?
Of vryheyt niet en was de schat[7]
Waerom men eerst in oorloogh tradt?
Of oock in wel bestierde steden
Een oproermaecker wort geleden?[9-10]
Of huyse-plondren vesten sticht?[11]
Of d'eedt geen burgery verplicht?[12]
En of sich leeraers niet verloopen,[13]
Wanneerse desen bandt ontknoopen?
Wiens antwoordt kortst en bondichst is,
En klaerst in dese duysternis,
Dien sullen d'A C A D E M I H E E R E N
Met eenen P R I N C E N R O E M E R eeren:
Daer Pallas, met haer diamant,[19]
In sne den Veldheer van het landt,
Die met 's Hartogenbosch gaet strijcken,[21]
Daer Mauritz tweemael af most wijcken.
Y V E R [*]

[+]d'Antwoorden moeten ingebracht worden, voor den eersten van Somermaendt, synde de dach onser verkiesinge, als Apollo te recht sal sitten, om den prys te geven diense verdient.

* Van 1630. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (hg. 335 m.M., br. 195 m.M.). *Unger: Bibliographie, nr. 176*. Zie de reproductie hiernaast.
Nadat de Brabantse kamer met Coster's Academie samengesmolten was, nam Vondel rechtstreeks deel aan de strijd van de Academie tegen de Contraremonstrantse partij. Bovenstaande stekelige 'prijsvraag' werd door hem opgesteld, in het laatst van Maart 1630, door de toneelspeler Thomas de Keyser voorgedragen en daarna in druk algemeen verspreid. Een stortvloed van antwoorden, pro en contra, was het gevolg (zie de teksten in de Vondel-uitgave Van Lennep-Unger, deel VI *Bijlagen*). De strijd liep zo hoog, dat de stadsregering zich genoodzaakt zag, de 12de April zowel de Vraag als de Antwoorden te verbieden, omdat ze waren 'streckende tot vermeerderinghe en voedinghe van den haet der Ingesetenen deser Landen'.

vs. 3 *slimste:* ergste; *tongen:* woordvoerders.
5 De vervolging der Remonstranten.
7 *vryheyt:* namelik van godsdienst.
9-10 Dit slaat op Smout en zijn aanhang.
11 De aanval op de vergaderplaats der Remonstranten bij de Montelbaanstoren.
12 *d'eedt:* nml. van de schutters, waarvan de geldigheid door de predikanten (*leeraers,* vs. 13) betwist werd.
13 *sich verloopen:* zich misdragen, zich schuldig maken.
19 *Pallas:* waarschijnlik Anna Roemers, die om het kunstig graveren van roemers in de Muiderkring bekend was.
21 *gaet strijcken met:* heengaat met, buit maakt. Zijn roem wordt ten koste van Maurits (vs. 22) verheven.

* *Yver* is de zinspreuk van Coster's Academie.

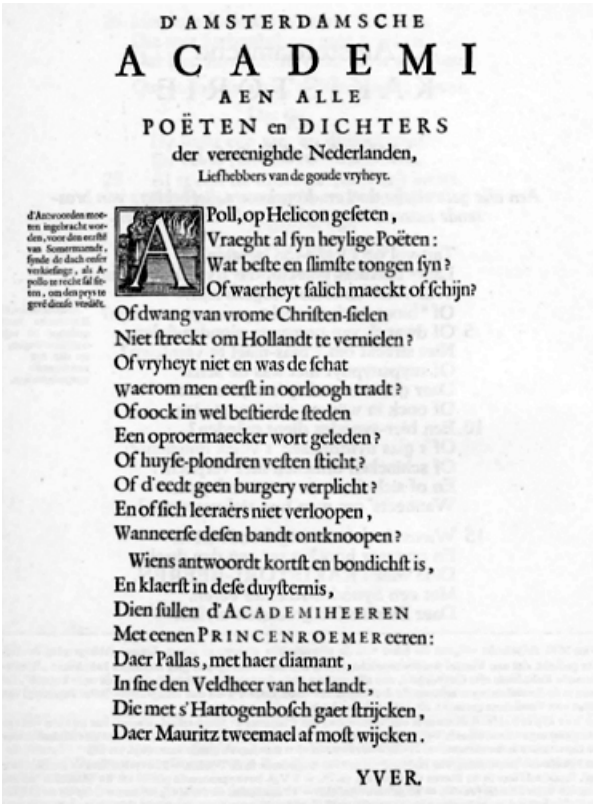

D'AMSTERDAMSCHE

ACADEMI

AEN ALLE

POËTEN en DICHTERS

der vereenighde Nederlanden,

Liefhebbers van de goude vryheyt.

d'Antwoorden moeten ingebracht worden, voor den eerſten van Sommermaendt, ſynde de duch eerſte verkoringe, als Apollo te recht ſal ſitten, om den prys te gevé dieude vinder.

APoll, op Helicon geſeten,
Vraeght al ſyn heylige Poëten:
Wat beſte en ſlimſte tongen ſyn?
Of waerheyt ſalich maeckt of ſchijn?
Of dwang van vrome Chriſten-ſielen
Niet ſtreckt om Hollandt te vernielen?
Of vryheyt niet en was de ſchat
Waerom men eerſt in oorloogh tradt?
Of oock in wel beſtierde ſteden
Een oproermaecker wort geleden?
Of huyſe-plondren veſten ſticht?
Of d'eedt geen burgery verplicht?
En of ſich leeraërs niet verloopen,
Wanneerſe deſen bandt ontknoopen?
Wiens antwoordt kortſt en bondichſt is,
En klaerſt in deſe duyſternis,
Dien ſullen d'ACADEMIHEEREN
Met eenen PRINCENROEMER eeren:
Daer Pallas, met haer diamant,
In ſne den Veldheer van het landt,
Die met s' Hartogenboſch gaet ſtrijcken,
Daer Mauritz tweemael af moſt wijcken.

YVER.

Verkleinde af beelding van de oorspronkelike plano.

Amsterdamsche Kakistorie
Of Mvyt-school,[aant. aant.*]

Aen alle geestelijcke doel en dronckvaers, liefhebbers van brassende klassen, en eewich durende slemp-sinoden.

Tap-vol op Doele-ton geseten,[vs. 1]
Lants beedlers vraecht, die 't volck opeeten[2]
Wat vetst' en slimste logens zijn?
Of [*] bloet oock smaeckt gemengt met wijn?
Of dwanck van gommers plonder-fielen,
Niet streckt om 't bras-mael te vernielen?
Of suypsuypuyt niet was de schat
Daer gommer om op 't wijnvat sat?
Of oock in wijn-en-cijs-vry steden[9]
Een bier-synodes dient geleden?[10]
Of't glas uytdrincken 't volck ontsticht?
Of schincken drincken niet verplicht?
En of sich doelvaers niet verlopen,[13]
Wanneers' om wijn hun siel vercopen?
Wiens doel-feest ongebondenst is,
En gommer hoochst set aen den disch,
Dien sullen K A K I S T O R I - B E E R E N ,[17]
Met een Synodes-Roemer eeren,
Daer Dordrechts grootsten olyfant[19]

[*][Randschrift:] *Neus-doecken in Barnevelts bloet gedoopt in wijn uytghewrongen, en die tot een triomfe uytgedroncken.*

* Van 1630. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano. *Unger: Bibliographie, Nr. 182*. Dit gedicht, dat aan Vondel wordt toegeschreven, is een antwoord op een grof naamloos hekeldicht '*Amsterdamsche Kakademie ofte Guyt-school,* aen alle opeters ende dronckaerts, lief-hebbers van de volle kannen', dat men in de Aantekeningen achterin dit deel afgedrukt vindt. Daarin werd een *Anagramma* (letteromzetting) van Joost van Vondelens gemaakt, als *Sotje vol van sonden*.
I n h e t O p s c h r i f t : *Kakistorie* is een vervorming van Consistorie; *Muyt-school:* wegens het kweken van oproergeest tegen de overheid; Vgl. voor de beschuldiging van braspartijen gedurende de synode: *Medaellie voor de Gommariste kettermeester,* vs. 21-24; *doel:* te verbinden met het volgende *vaers* (vgl. vs. 13).

vs. 1 *Doele-ton* (vervorming van Helicon): de synode vergaderde in de Doelen.
2 *Lants beedlers:* de predikanten; vgl. *Stadsbeeld'laer* in de *Boeren Catechismus,* vs. 26.
9 Vgl. bovengenoemde plaats uit de *Medaellie:* aldaar ook de vorm *Sinodes* (vs. 50).
10 *geleden:* geduld.
13 *doelvaers:* de vaders (predikanten) die op de Doelen vergaderden; vgl. *dronckvaers* in het opschrift.
17 *Kakistori-Beeren:* vervorming van consistorie-heren; *Beeren:* lomperds.
19 *Dordrechts grootsten olyfant:* wellicht is hiermee de voorzitter Bogerman bedoeld.

Mee tart Kalkoentien aerts-bacchant,[20]
Die met karbonkels so gaet prijcken,
Dat Bacchus self de vlach moet strijcken.
Qui curios simulant, et Bacchanalia vivunt.
Dat is:
Hy lijckt een sant en dubbel geus[23]
En voert een roo kalkoense neus.
Al speelt de droes de paep in 't swart,[25]
Sijn snuyt verraet hem of sijn start.
Anagram van*
I A P I C K P R I A E P
I C K P A I P R I A E P.

20 *Kalkoentien aerts-bacchant:* Haen Kalkoen (Trigland); vgl. *Rommelpot,* vs. 61-vlg.
23 De Latijnse aanhaling uit Juvenalis betekent: Die voor heren (eig. leden van het geslacht Curius) spelen, maar dronkaards zijn; *een sant:* vgl. de *Dordtse santen* in *Geuse-vesper* vs. 27.
25 *de droes:* de duivel. Al verkleedt de duivel zich als een in 't zwart geklede predikant.
* Het *Anagram* in het naschrift wijst er op, dat de dichter van dit hekeldicht zijn tegenstander vereenzelvigde met iemand die de spotnaam Iapick Priaep droeg. Volgens een ander anoniem hekeldicht (*Text;* afgedrukt in de Aantekeningen achterin dit deel) was daarmee Jacob Cats bedoeld.

Roskam
Aen den Heer Hoofd, Drost van Muyden.[aant. aant. *]

Hoe koomt, doorluchte Drost, dat elck van Godsdienst roemt,[vs. 1]
En onrecht en geweld met desen naem verbloemt?[2]
Als waer die saeck in schijn en tongeklanck gelegen:[3]
Of sou 't geen Godsdienst sijn, rechtvaerdigheyd te plegen?[4]
Maer slincx en rechts te staen na allerhande goed?[5]
God voeren in den mond, de valscheyd in't gemoed?
De waerheyd greep wel eer die menschen by de slippen,[7]
En sprack: uw hart is verr': ghy naecktme met de lippen.
De waerheyd eyscht het hart, en niet soo seer 't gebaer.[9]
Dit laeste sonder 't eerst, dat maeckt een' huychelaer;[10]
Die by een cierlijck graf seer aerdigh word geleecken:[11]
Vol rottings binnen, en van buyten schoon bestreecken.[12]
Soo was uw vader niet, die burger-vader, neen:
Van binnen was hy juyst, gelijck hy buyten scheen.
'k Geloof men had geen' gal in desen man gevonden,[15]
Indien, na dat de dood sijn leven had verslonden,
Sijn lijck waer opgesneên. Hoe was hy soo gelijck[17]
Dien burgermeestren, die wel eertijdts 't Roomsche rijck,[18]
Door hunne oprechtigheyd, opbouden van der aerde[19]

* Van 1630, altans volgens Brandt. Er bestaat echter verschil van mening over het jaar van *Roskam;* zie *Literatuuropgave* in Dl. 2, blz. 819 en de aantekening achter in dit deel. Afgedrukt naar de uitgave in plano. Waarschijnlik verschenen bij Willem Jansz. Blaeu. *Unger: Bibliographie, nr. 184*.
Roskam is een aardig gekozen naam voor een hekeldicht: in Vondels dagen werd *roskammen* reeds gebruikt voor: duchtig berispen, hekelen (*Ned. Wdb.* XIII, 1400). De opzet werd ingegeven - gelijk A. Kluyver opmerkte - door de eerste satire van Horatius ('Qui fit, Maecenas, ut nemo' etc.) eveneens gericht en opgedragen aan een kunstzinnige vriend en beschermer. Deze opdracht aan P.C. Hooft staat natuurlik in verband met het feit dat zijn vader, de oud-burgemeester, als voorbeeld van burgerdeugd aan de ontaarde tijdgenoten wordt voorgehouden. Hoezeer ze werkelik was gesteld in de geest van de oude Hooft, blijkt o.a. uit diens eigen woorden in de *Bedenckinge op de kerkelijcke geschillen:* 'Soude dat nyet wel schijnen Godt metten monde ende metten lippen te genaecken ende dat het herte verre daervan soude moeten wesen?' (Zie *Memorien en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft*, I blz. 76, nr. 181).

vs. 1 *van Godsdienst roemt:* zich beroemt godsdienstig te zijn.
2 *desen naem:* nml. van vroomheid.
3 *tongeklanck:* vrome woorden.
4 *geen Godsdienst sijn:* zou godsdienst niet dáárin bestaan, dat men....
5 dit vers sluit zich niet logies bij het vorige aan. De gedachtengang is: Maar zou godsdienst verenigbaar zijn met....; *slincx:* oudtijds in alle betekenissen = links.
7 *De waerheyd:* Christus, die zulke mensen staande hield met het verwijt, dat aan *Matth.* XV, vs. 8 ontleend is (vgl. *Matth.* XXIII, vs. 13).
9 *gebaer:* uiterlik vertoon.
10 *'t eerst:* nml. het hart.
11 *aerdigh:* treffend juist. Zie deze vergelijking in *Matth.* XXIII, vs. 27.
12 *bestreecken:* gepleisterd.
15 *geen' gal:* uit de gal kwam, volgens oud volksgeloof, alle boosaardigheid voort.
17 *opgesneên:* opengesneden.
18 *burgermeestren:* consuls; *Roomsche:* Romeinse.
19 *oprechtigheyd:* rechtschapenheid.

Ten top; doen d'ackerbou in achting was en waerde:
Doen deege deeglijckheyd niet speelde, raep en schraep;[21]
En 's vyands goud min gold dan een' gebrade raep.[22]
Hoe heeft hem Amsteldam ervaeren wiis en simpel:
Een hoofd vol kreucken, een geweten sonder rimpel.[24]
O beste bestevaêr! wat waert ghy Holland nut,[25]
Een styl des raeds, doen 't lijf van 't stocxken werd gestut:[26]
Op dat ick ga voorby ons Catilinaes tyen:[27]
Doen 't vaderland in last, door twist der burgeryen,[28]
Ghy 't leven waert getroost te heyligen den staet:
En doen, uw hoofd gedoemt, door 't hoofd van eygebaet,[30]
Ghy geen' gedachten had van wijcken of van wancken.
De wees en weduwe u, de ballingen u dancken:[32]
Hoewelghe noyt om danck hebt, sonder onderscheyd,[33]
Bescheenen met den glans van uw' goedaerdigheyd,[34]
Ondanckbre en danckbre, dienghe kont ten oorbaer strecken.[35]
O spiegel van de deughd! ô voorbeeld sonder vlecken!
Noyt sooptghe 't bloet en mergh der schamele gemeent:[37]
Nocht stopte d'ooren voor haer rammelend gebeent.[38]
Wat lietghe uw' soonen na, doen 's levens licht wou neygen?[39]
Indien 't gemeen u roept, besorgt het als uw eygen.[40]
Soo was uw wterste aêm slechs waere klaere deughd;[41]
Daer ghy, vermaerde stad, uw' kroon meed cieren meught.[42]
Soo 't land uw vaders deughd soo wel had erven mogen,
Als sijn' gedachtenis, s' had swaerder ruym gewogen[44]
Dan duysend tonnen schats, en duysend, en noch bet:[45]

21 *deege:* degelike; is versterkend toegevoegd; *raep en schraep spelen:* geldgierig, inhalig zijn.
22 Zinspeling op het bekende verhaal van de eenvoudige Manlius Curius Dentatus, die, toen de Samnitiese gezanten hem wilden omkopen, juist bezig was met rapen te braden, zodat de gezanten onverrichterzake omkeerden.
24 *kreucken:* rimpels, door de zorgen voor het gemenebest; *sonder rimpel:* ongedeerd, rein.
25 *bestevaêr:* grootvader (vererende aanspraak).
26 *styl:* steunpilaar; *stocxken* (woordspelend met *styl*)*:* wegens zijn ouderdom.
27 Om nu niet te spreken van: d.i. vooral niet minder waren zijn verdiensten op krachtiger leeftijd, toen hij Leycester, die, als eertijds Catilina, de vrijheid van de republiek bedreigde, wist te weerstaan.
28 *'t vaderland in last* (zijnde): absolute constructie. Evenzo in vs. 30: *uw hoofd gedoemt*.
30 *'t hoofd van eygebaet:* het hoofd van de partij van de baatzucht, nml. Leycester's aanhang. Leycester rekende Hooft onder die vijanden, die 't eerst onschadelik gemaakt zouden moeten worden.
32 Vgl. het bekende sonnet op de dood van burgemeester Hooft (deel 2, blz. 760).
33 *noyt* hoort alleen bij *om danck;* dus: hoewelghe sonder onderscheyd.
34 *goedaerdigheyd:* edelaardigheid.
35 *ten oorbaer strecken:* van dienst zijn.
37 *bloet en mergh:* de levenssappen; *suipen:* uitzuigen; *schamele gemeent:* de armen.
38 *rammelend gebeent:* het door hongersnood uitgemergelde lichaam. Een dergelijke periode, van 1623, lag nog vers in de herinnering.
39 Retoriese vraag. De kostbaarste erfenis was de volgende wijze raad.
40 *'t gemeen:* het algemene belang.
41 *uw wterste aêm:* uw laatste ademtocht, de laatste door u gesproken woorden.
42 *uw' kroon:* de keizerskroon op het Amsterdamse wapen; als een parel aan die kroon.
44 *swaerder ruym:* ruim zo zwaar.
45 *noch bet:* nog meer.

En 'k sagh de swaerigheên van onsen staet gered.
Indien de Spanjaerd sagh het land van Hoofden blincken,[47]

47 Woordspeling: mannen als Hooft, en uitblinkende figuren.

Hoe sou sijn fiere moed hem in de schoenen sincken:[48]
Hoe sou hy vader Ney opwecken, door gebeên,[49]
Om met sijn' tong dees' scheur te neyen hecht aen een.[50]
Geen Duynkerck sou de zee met vlooten overheeren.[51]
Maetroos die roovers ras sou aersling klimmen leeren;[52]
En 't laege Waterland doen kijcken door een' koord,[53]
Dien, die nu blindeling ons slingert over boord,
En visschers vangt en spant, verwt zeeluy doods van vreesen:[55]
Soo datter een geschrey van weduwen en weesen
Ten hoogen hemel rijst, wt dorpen en wt steên.
Wat's d'oorsaeck? vraeghtmen, wat? de gierigheyd alleen,[58]
Die 't algemeen versuymt, en vordert slechs haer eygen:[59] [59]
En sprack ick klaerdre spraeck, ick sorg sy soume dreygen[60]
Met breuck en boeten, of te levren aen den beul.[61]
Want waerheyd (dat's al oud) vind nergens heyl nocht heul:[62]
Dies roemtmen hem voor wijs, die vinger op den mond leyd.
O kon ick oock die kunst: maer wat op 's harten grond leyd
Dat weltme na de keel: ick word te stijf geparst,
En 't werckt als nieuwe wijn, die tot de spon wtbarst.[66]
Soo 't onvolmaecktheyd is, 't magh tot volmaecktheyd dyen[67]
Van dees' rampsalige en beroerelijcke tyen;[68]
Waer in elck grabbelt, tot sijns naesten achterdeel,[69]
Schrijft andren toe, en schuyft op hen de schuld van't scheel.[70]
Waer Cato levend, die gestrenge Cato, trouwen,[71]
Hoe doncker sou hy, met een doncker paer winckbrouwen,

48 *fiere moed:* overmoed.
49 *vader Ney:* de geslepen Pater Ney had in 1607 de onderhandelingen over het Bestand geopend. In het woord *neyen* (naaien) speelt Vondel met zijn naam, die dus wel met *ai* uitgesproken werd.
50 *met sijn' tong:* door zijn overredingskracht; *dees' scheur:* tussen de Noordelike en de Zuidelike Nederlanden.
51 *Duynkerck:* de beruchte zeerovers die daar huisden; *de zee overheeren:* op zee de baas spelen.
52 *aersling klimmen:* ruggelings de ladder van de galg bestijgen.
53 *kijcken door een' koord* (vgl. het 'hennepen venster'*:* de strop). De galg stond aan de overkant van het IJ, bij het *laege Waterland*.
55 *spannen:* binden, in boeien slaan; *doods verwen:* een doodschrik aanjagen.
58 *gierigheyd:* hebzucht.
59 *vorderen:* bevorderen.
59 *vorderen:* bevorderen.
60 *sorgen:* vrezen. Vondel zinspeelt hier weer op het gevaar dat hem in de Palamedes-zaak bedreigde.
61 *breuck* is hier synoniem met *boeten*.
62 *heyl nocht heul:* goede ontvangst noch bescherming.
66 *tot:* bij, aan; *spon:* stop in het vat.
67 *tot volmaecktheyd dyen van:* leiden tot grondige verbetering van.
68 *beroerelijck:* vol beroering.
69 *tot achterdeel van:* ten nadele van.
70 *Schrijft andren toe* schijnt hier te betekenen: zet een bedrag op rekening van anderen (d.i. doet alsof zij het geïnd hebben) en geeft hun de schuld van het verschil (*'t scheel*) d.i. beschuldigt hen van oneerlikheid. In 't Mnl. betekent *toescriven* o.a. schriftelik een schenking doen.
71 Cato was de strenge censor, die ten tijde der Puniese oorlogen optrad tegen weelde en baatzucht; *trouwen* (uit: in trouwen): inderdaad, in waarheid.

Begrimmen oversijds de feylen onser eeu,[73]
En ringelooren den geringeloorden leeu;[74]
Die sich soo schendigh nu van rekels laet verbaffen.[75]
Hoe sou hy graeuwen: flux en past dit af te schaffen:[76]

73 *oversijds:* met schuinse blik.
74 *ringelooren:* eig. een dier in bedwang houden door middel van een ring door het oor; fig.: ongemakkelik onder handen nemen.
75 *schendigh:* schandelik; *verbaffen:* door blaffen vrees aanjagen.
76 *passen:* zorgen.

Dat weder ingeset. Hier stuurman waer het roer,[77]
En let op 't oud compas. Voort voort met desen loer,[78]
Die noyt te water ging: hy sal ons 't spel verbrodden.[79]
En ghy, hou oogh in 't seyl. Waer heen met dese vodden,[80]
Ghy lompe plompe dief, die 't scheepsvolck streckt tot last?[81]
t'Hans grijp ick u by 't oor, en spijcker 't aen den mast.[82]
Waer Cato levend, wis, daer sou geen haer aen feylen,[83]
Of't ging als 't plagh te gaen. Wat soumen lands beseylen:[84]
Daer nu de norsse nyd ons slapend seylt voorby,[85]
De loef afsteeckt, terwijlwe leggen in de ly,[86]
In vaer van schipbreuck, schier aen laeger wal vervallen.[87]
Het roer den meester mist, en daerom is 't van 't mallen:[88]
En wilme' op 't dreygement niet letten van den nood,
Soo bergh aen 't naeste land uw leven in den boot.[89-90]
Doch 'k hoop een beter, van die gaerne 't beste saegen,[91]
En sucht tot't vaderland in vroomen boesem draegen.[92]
De sulcke vindmen noch als parrelen aen strand.
De schaersheyd maecktse dier. Indien maer 't onverstand[94]
Soo weynige alsser sijn erkende in hunn' waerdye,
En wysere heeren liet begaen met heerschappye,
Men vondter noch genoeg; die niet soo seer en staen
Na heerschen, danse met 's lands welstand sijn begaen,[98]
En wenschen tyd en sorg en moeyte hier in te schieten,[99]
En niet een' penning voor hunn' diensten te genieten:
Dat sijn niet sulcke, daer ick eerst van heb geseyd,
Wiens Godsdienst op de tong en op de lippen leyd:[102]

77 *insetten:* instellen; *waren:* bewaren, d.i. er op letten en er voor zorgen.
78 *'t oud compas:* het beproefde kompas, d.i. houd de oude koers; *loer:* scheldwoord voor een onbekwaam individu.
79 *noyt te water ging:* geen zeereis mee maakte, en dus ervaring mist; *verbrodden:* verknoeien.
80 *ghy* is de stuurman van vs. 77.
81 *Ghy:* alweer een man die niet hoort op het schip, en alleen komt om te stelen; *plomp:* dom.
82 *t'Hans:* nu ik u eindelik betrap; *spijcker 't aen den mast:* blijkbaar een straf, op de schepen toegepast.
83 *feylen:* falen, te kort komen.
84 *plagh:* nml. in degeliker tijden.
85 Terwijl nu de stuurse afgunstigen - Vondel denkt hier wel aan de Engelse konkurrenten - die ons, terwijl wij slapen, voorbijzeilen.
86 *De loef afsteeckt:* ons aan de loefzijde (de windzijde) voorbijzeilt, tijdelik de wind onderschept, en dus een voorsprong krijgt; daardoor geraakt het voorbijgezeilde schip *in de ly* (de van de wind afgekeerde zijde van het andere schip).
87 *vaer:* gevaar; *aen laeger wal:* d.i. de wal waar de wind op staat; een zeilschip dat daar tegenaan slaat, geraakt in ongelegenheid.
88 *is 't van 't mallen* (oorspr. waarschijnlik: *van 't malle; Ned. Wdb*. IX, 133): is alles in de war aan boord.
89-90 Wil men blindelings zijn gang gaan, dan is het schip van Staat verloren: red dan uw leven!
91 *een beter:* iets beters. Dat verwacht ik van diegenen die...
92 *sucht:* vurige liefde; *vroom:* rechtschapen.
94 *dier:* kostbaar.
98 *danse:* dan dat ze (als wel dat ze); *begaen met:* bekommerd om.
99 *inschieten:* ten koste leggen.
102 *Wiens* kan terugslaan op een meerv.: wier.

Maer in een vroom gemoed; waer uyt die deughden groeyen,[103]
Die Hollands welvaert eer soo heerlijck deeden bloeyen,
In spijt des dwingelands. Wel wilmer noch niet aen?[105]
Of rijm ick, dat een boer dit Duytsch niet kan verstaen?[106]

103 Na *Maer* invullen: wiens godsdienst leyd (uit vs. 102).
105 wil men nog niet toegeven dat ik gelijk heb?
106 *dit Duytsch:* deze begrijpelike taal (Duyts = Nederlands).

Neen seker, 't is dat niet. 't Sijn kostelijcke tyen.[107]
Het paerd vreet nacht en dagh. In een' karros te ryen.[108]
Een' Iuffer met haer' sleep. De kinders worden groot:[109]
Sy worden op bancket en bruyloften genood.
Een nieuwe snof komt op met elcke nieuwe maene.[111]
De sluyers waeyen weyts, gelijck een ruytervaene.[112]
En eyschtmen meer bescheyds, men vraegh het Huygens soon,[113]
In 't kostelijcke mal: die weet van top tot toon
De pracht en sotte prael tot op een hayr t' ontleden.
Hier schort het. Overdaed stopt d'ooren voor de reden:[116]
En kromt des vromen recht: deelt ampten wt om loon:[117]
En stiert den vyand 't geen op halsstraf is verboôn:[118]
Luyckt 't oogh voor sluyckerye, en onderkruypt de pachten:[119]
Besteelt het land aen waere, aen scheepstuygh, en aen vrachten:[120]
Neemt giften voor octroy: of maeckt den geldsack t'soeck:[121]
En eyschtmen rekening, men mist den sack en 't boeck.
Hoewel het menschlijck is dat sulcke saecken beuren:[123]
'tHeeft dickmael oock sijn' reên. Dick' raeckter meed te veuren,[124]
Die verr' ten achtren was. Kort om dit's onse plaegh.[125]
t Is, drijft den esel voort: gemeentenesel draegh:[126]
Het land heeft meel gebreck: dus breng den sack te molen.
Het drijven is ons ampt: het pack is u bevolen.[128]
Vernoegh u, datghe sijt een vrygevochten beest:[129]
Is 't na het lichaem niet, soo is het na den geest.
Tot 's lichaems lasten heeft de hemel u beschoren,[131]

107 Neen, men begrijpt mij maar al te goed! Nu volgt een uiteenzetting van de oorzaken: de overdreven weelde; *kostelijck:* kostbaar.
108 *karros:* karos, statiewagen.
109 *Iuffer* heette ook een gehuwde dame van stand; *sleep:* gevolg.
111 *snof:* modeartikel (snufje).
112 *weyts:* zwierig; *ruytervaene:* vaan aan de lans van de ruiters; later veranderd in *kermisvaene*.
113 *Huygens soon:* Constantijn, dichter van het *Costelijck Mal*, een satire op de mode. Zijn vader, de sekretaris van de Prins, was toen nog meer bekend dan de zoon.
116 *reden:* het besef van wat wijs en goed is.
117 *kromt des vromen recht:* oude woordspeling met ‘krom’ en ‘recht’.
118 oorlogscontrabande, waarvan o.a. burgemeester Reinier Pauw beschuldigd werd.
119 *sluyckerye:* smokkelhandel; *onderkruypen:* op heimelike, listige wijze anderen benadelen ten eigen voordele; *de pachten:* de ‘verpachte middelen’. d.z. belastingen die in 't openbaar verpacht werden.
120 Misbruiken bij de admiraliteitskolleges zoals er nog kort te voren (1626) bij de Admiraliteit van de Maas aan 't licht gekomen waren: bij de levering van *scheepstuygh* werd met leveranciers geknoeid; de *vrachten* werden te laag aangegeven om een gedeelte van de convooigelden onverantwoord te kunnen laten.
121 *octroy:* vergunningsbrieven voor een of ander monopolie; *t' soeck maecken:* zoek maken, verduisteren.
123 Dit slaat, ironies, op het zoekraken van de boeken.
124 *te veuren:* er bovenop.
125 *ten achtren:* die in geldelike moeielikheden verkeerde.
126 *gemeentenesel:* beeld voor de arme burgerij.
128 *pack:* de lasten; *bevolen:* toevertrouwd, opgelegd.
129 bittere ironie: vrijgevochten van Spanje, maar dienstbaar gebleven aan de regentenklasse.
131 *bescheren:* voorbestemmen.

Dit past u bet dan ons. Ghy sijt een slaef geboren.[132]
Best doet ghy 't willighlijck van selven, dan door dwang.[133]
Dus raeckt het slaefsche dier, al hygende, op den gang,
En sweet, en sucht, en kucht. De beenen hem begeven.

132 *bet:* beter, meer.
133 *Best:* het beste is dat....; hierin ligt een comparatief *beter* opgesloten, waarbij *dan* zich aansluit.

Hy valt op beyde knien, als bad hy: laetme leven;
En gigaeght heesch en schor. De drijvers stock is doof,[137]
En tout des esels huyd, en swetst vast van 't geloof.[138]
Hoe kan een Christenhart dees' tiranny verkroppen!
Ick raes van ongeduld. En sijnder dan geen' stroppen[140]
Voor geld te krijgen, datmen 't quaed niet af en schaft?
En dat landsdievery tot noch blijft ongestraft?
Of isser niet een beul in't gantsche land te vinden?
Men vondter eer wel drie, doen bittre beulsgesinden. *&c.*[144]
En vraeghtmen wat ick seg? dat seg ick, en 't is waer:
Die 't willens wederspreeckt, dat is een logenaer.[146]
Dus klaeght de galge, die lang ledigh heeft staen prijcken:[147]
Die lang geen' krayen 't oogh van groote dievelijcken
Wtpicken sagh, en fel van raeven werd begraeut,[149]
Die heen en weêr om aes wtvlogen heel benaeut.[150]
Of nu een' snoode Harpy dit averechts wou duyen:[151]
Dat tegens d'Overheên ick 't volleck op wil ruyen,
Om tol en schot en lot te weygren aen den heer:[153]
So lochen ick 't plat wt. Neen seker, dat sy veer.[154]
Gehoorsaemheyd die past een' oprecht' ingeseten:[155]
Den heer t' ontfangen weêr rechtvaerdigh wt te meeten;[156]
Gelijck die Haegsche Bie vereert is met dien lof,[157]
Dat sy noyt honigh soogh wt ander lieden hof;
Maer na haer' eygen beemd, op onbesproke bloemen,
Om nectar vloogh, wiens geur oprechte tongen roemen.[160]
Waer yeder soo van aerd, wat soumen met ter tyd
Het arrem eselkijn al lasten maecken quijt?
Hoe sou 't aenwassend juck ontwassen met den jaeren?[163]
Wat wordter nu gespilt? wat soumen dan bespaeren?

137 *gigaeghen:* klanknabootsend woord (*i-a*).
138 *touwen:* ranselen; *vast:* al maar.
140 *ongeduld:* in de vroegere, sterkere betekenis: het niet meer kunnen dulden.
144 *etc.* achter dit vers staat gelijk met een beletselteken: de dichter houdt plotseling op, omdat hij met zijn zinspeling op de moord van Oldenbarnevelt, op het punt staat gevaarlike dingen te zeggen; *beulsgesinden:* tot een gerechtelike moord gezind.
146 Ook dit vers zegt niet ronduit wat hij bedoelt, maar is voor de goede verstaander duidelik. In de bundel van 1650 is het verscherpt tot: *Zijn twee noch niet genoegh, zoo neemt er twalef paer,* nml. de 24 rechters.
147 *Dus:* daarom; *prijcken* heeft hier wellicht, evenals het synonieme *proncken,* de betekenis: treurig zien; anders betekent het alleen: te kijk staan.
149 *begraeut:* de raven vlogen krijsend, als 't ware verwijtend, er om heen.
150 *benaeut:* in 't nauw gebracht (door de honger).
151 Als nu een snode lasteraar dit soms verkeerd wil uitleggen; de *Harpy* was een fabelachtig monster, dat reeds in de Oudheid als symbool van de laster gold.
153 *tol, schot en lot* zijn belastingen.
154 *plat wt:* rondweg.
155 *oprecht:* goed.
156 De heer (past het) de ontvangen gelden rechtvaardig te besteden (*wtmeeten* is oorspr.: in 't klein, bij de maat verkopen).
157 *die Haegsche Bie:* Joris de Bie († 1628) was 42 jaar lang Thesaurier-generaal van de Unie geweest, en als man van onkrenkbare eerlikheid geëerd. De volgende verzen berusten op de woordspeling met zijn naam.
160 *wiens* kan zowel op *nectar* als op *bloemen* slaan (vgl. bij vs. 102).
163 *ontwassen:* in druk afnemen.

Men had, in tijd van nood, een' schatkist sonder tal.

Maer nu is 't Muysevreughd, de kat sit in de val.[166]
'k Heb, ô doorluchtigh Hoofd der Hollandsche Poëten,
Een' kneppel onder een' hoop hoenderen gesmeeten:[168]
'k Heb weetens niemand in 't bysonder aengerand;
Misschien wie 'k trof, tot nut van ons belegert land:[170]
'k Heb aen uw vaders krans al meede een blad gevlochten,
En noch een' siel geroemt, wiens deughden elck verknochten.[172]
Dit nam sijn' oirsprong niet wt vleylusts ydelheên,[173]
Der dichtren erfgebreck; maer wt een' rype reên.[174]
Ick wenschte mijn' copy niet scheelde van het leven:
Soo sou, als 't aenschijn u de schilder heeft gegeven,[176]
's Mans deughdige ommetreck hier sweven in de siel;[177]
Die stand hiel ongebuckt, doen 't dor gebeente viel.[178]

EYNDE.

166 *Muysevreughd:* de hoofdletter wijst op een naamspeling. De Dordtse burgemeester Muys van Holy, tegen wie krasse beschuldigingen van corruptie ingebracht waren, werd niettegenstaande dat, in 1626 tot lid van de Raad van State gekozen. Vondels bedoeling kan dus zijn; Muys en konsorten spelen de baas. Hij heeft dan gedacht aan 't spreekwoord: ‘Als de kat in de val zit, is 't muizevreugd’, ontleend aan de bekende fabel.
168 midden in de hoop, dus zonder te mikken.
170 Eigenaardige, meer voorkomende constructie met *misschien:* als ik misschien iemand trof, dan was het....; *belegert:* benard, in 't nauw gebracht.
172 *verknochten:* aan zich verplichten.
173 *vleylusts ydelheên:* de ijdele lust om te vleien.
174 *rype reên:* ernstig overleg.
176 zoals de schilder u zijn portret schilderde.
177 *deughdige ommetreck:* het beeld (de schets, de hoofdlijnen) van zijn deugden; *hier:* in mijn gedicht; *sweven:* zich vertonen.
178 de ziel, die zich ongebroken dezelfde toonde in het uur dat het uitgeleefde lichaam viel.

Harpoen aen Ionckheer Landeslot, Heer van Vrybvrgh.[aant. aant.]

LVCRETIVS.
Tantum Relligio potuit suadere malorum!
VIRGILIVS.
Heu vatum ignare mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant?
IVVENALIS.
Inde furor vulgo, quod Numina vicinorum
Odit uterque locus.
Gedruckt in Vrystadt M D C XXX.

VAN 1630. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave in folio (Gedruckt in Vrystadt 1630), waarvan 't titelblad hiervoor typografies is nagevolgd, behalve dat de Latijnse motto's in de oude uitgave aan de keerzijde van het eerste blad staan. *Unger: Bibliographie, nr. 186*.
De vertaling van deze aanhalingen luidt:
Zoveel rampen heeft de Godsdienst kunnen teweegbrengen. (Lucretius *De rerum natura* I, 101).
Ach, wat zijn de geesten van de priesters onwetend! Wat baten geloften en heiligdommen de in razernij verkerende? (Virgilius' *Aeneis* IV, 65).
De woede van het gemene volk komt daaruit voort, dat iedere streek de goden van zijn naburen haat (Juvenalis XV, 36).

Harpoen aen Ionckheer Landeslot, Heer van Vryburgh.

Ick heb, heer LANDESLOT, doorreysend uw gebied,[vs. 1]
Daer menighmael vernacht, en veel van Godefried,[2]
Den preker van uw vleck, de boeren hooren roemen,[3]
Wiens lof sy met geen' kunst behoefden te verbloemen.[4]
Wie vond in deeghlijckheyd oyt sijns gelijcken meer?
Gode offerde hy sijn' dienst', sijn' trou aen sijn' landsheer,
En bragt dat woeste volck tot deughdige bekeering,[7]
Door voorgang eer dan door sijn' ongetoyde leering.[8]
Sijn woord was eveneens als een gesegend saed.[9]
Hy was der sielen sout. noyt moeyde hy sich met staet[10]
Of weerlijcke heerschappy. het licht blonck wt sijn leven.[11]
Al wat de bybel leert stond in sijn hart geschreven:
Ia sijn godvruchtigh hart, dat was der deughden kerck.[13]
Wat drempel hy betrad, daer bleef een heyligh merck.[14]
Sijn mond was troostelijck den aengevochten bedde.[15]
Wat onlust reesser, dien hy niet met wijsheyd redde?[16]
Baldadigheyd nam af, soo ras hy trad op stoel,[17]
Gereghtigheyd die groeyde, en pleyters werden koel.[18]
De kroegen stonden leêg. geen mes werd wtgetrocken.
d'Opreghtigheyd des mans klonck luyder als de klocken.[20]
Hy was vernoeght in 't kleen, gewilt by arm en rijck,[21]
En stondse bey ten dienst. sy golden hem gelijck.

vs. 1 In *Landeslot* is de Overheid van het land verpersoonlikt; *Vryburgh* is dus de naam van de Republiek.
2 *vernachten:* overnachten; *Godefried* is, volgens zijn naam, de predikant die vrede bewaart bij de dienst van God, die - zoals Brandt het uitdrukt - ‘met zyn leere en leven goede Christenen en goede burgers maakte’.
3 *vleck:* gehucht, dorp.
4 *verbloemen:* opsieren. Zijn lof behoefde niet kunstmatig opgeschroefd te worden.
7 *deughdige bekeering:* bekering tot deugd.
8 *ongetoyd:* onopgesmukt.
9 *eveneens als:* juist zo als.
10 *der sielen sout:* Vgl. *Matth.* V vs. 13; *staet:* te verbinden met *heerschappy*.
11 Zijn vrome levenswandel bewees dat hij door het licht van het Evangelie bestraald werd.
13 Latere redaktie: *was aller deughden kerck:* daarin huisden alle deugden.
14 Daar liet hij een stichtende indruk achter.
15 *was troostelijck:* troostte; *den aengevochten bedde:* het ziekbed, waar de zieke of de stervende door zelfverwijt, door wroeging werd gekweld (*aengevochten*).
16 *onlust:* onenigheid; *redden:* in orde brengen, beslechten.
17 *Baldadigheyd:* kwaadwilligheid, gewelddadig optreden; *trad op stoel:* als predikant optrad (letterlik: de predikstoel besteeg).
18 *pleyters:* zij die met elkaar procedeerden.
20 *opreghtigheyd:* rechtschapenheid (vgl. *Roskam,* vs. 19).
21 *in 't kleen:* met het geringe, hij stelde geen hoge eisen aan het leven; *gewilt:* geliefd.

Men sagh hem selden aen der rijcke lieden disschen:
Wel moght hy wit sien, maer vermyde d'argernissen.[24]
Soo lang sijn leven duurde hing 's vollecx hart aen God,
En 't was gehoorsaem sijnen vryheer LANDESLOT.[26]
Hoe wenschelijck sou 't sijn voor landen ende steden,
Indienmen nu 't geloof niet na spitsvondigheden,
Die luttel stichten, ging waerdeeren al te bot,[29]
(Verkeertheyd is 't van 't minst te maecken 't hooghste lot)[30]
Maer na'et beleven: daer soo veel is aen gelegen,[31]
Dat niemand sonder dit kan erven Christus segen.[32]
Gewis had Godefried de waerheyd soo gevat,
En hierom woeckerde hy met yver om dien schat.[34]
't Getal dat socht hy min, met bidden en met wenschen,[35]
Als 't pit en merreg van ter deughdgesinde menschen,[36]
En drong op 't weeten niet soo vierigh, als op 't doen.[37]
Dat was de rechte melck om heylgen op te voen.
Waer sulcke voesters sijn, daer bloeyen d'ondersaeten:
Daer hoeft de grootste stad geen wachthuys vol soldaeten,[40]
Om huysbreck, plondring, moord, en stokebrandery[41]
Te blusschen binnen muurs, of sielentyranny:[42]
Daer word de Godsdienst niet gevordert, met luyd krijten,[43]
Om 't arm eenvoudigh volck in rotten te doen rijten:[44]
Daer waecken, om een' tong soo veele spiessen niet:[45]
Maer yeder burger wacht op 't geen sijn heer gebied,[46]
En voor 't gemeene best quijt sich een yeglijck Christen:
Als in d'Aposteleeu, die laegen kent noch listen.
De kerck is als een' koy vol lamren, als een korf
Vol tortelduyven, daer d'onnooselheyd om storf.[50]

24 Wel kon hij vrolikheid (van anderen) zien, verdragen. (Vgl.: ‘De felle doot die nu geen *wit* magh zien’); *argernissen:* al wat aanstoot gaf.
26 *vryheer:* edelman; hier: landsheer.
29 *bot:* dom, onverstandig.
30 *Verkeertheyd:* domheid; vgl. voor de betekenis van deze tussenzin de vss. 117-119 en 124: 't is dom, een theologies verschilpunt van ondergeschikt belang op te blazen tot een fundamentele kwestie, waar de zaligheid bij te pas komt; *'t hooghste lot:* wellicht met bijgedachte aan hoogste lotsbestemming.
31 *beleven:* de leer in praktijk brengen.
32 *erven:* verkrijgen.
34 Zinspeling op de gelijkenis van de talenten.
35 *'t Getal:* nl. van toehoorders, aanhangers; *bidden:* verzoeken, aandrang tot kerk bezoek.
36 *pit en merreg:* het beste, de keur.
37 *'t weeten:* kennis van de godsdienstleer.
40 Zinspeling op de Amsterdamse onlusten van 1628 en 1629.
41 *huysbreck:* is het oud-Amsterdamse woord voor inbraak in een huis (zie *Mnl. Wdb.* op huusbrec); later veranderd in *huysbraeck* (Mnl. huusbrake); *stokebrandery:* opruiïng.
42 *sielentyranny:* geloofsvervolging.
43 *gevordert:* vooruitgebracht, bevorderd.
44 *in rotten rijten:* in godsdienstige partijschappen scheuren (*rotten:* afdelingen, partijen).
45 *om een' tong:* om een oproerpreker.
46 *wachten op:* acht geven op.
50 *d'onnooselheyd:* de Onschuldige, Christus.

Maer zedert Wolfaerd sloegh sijn' klaeu in d'oeghst des heeren,[51]
Veraerden de gemoên in baerelijcke beeren:[52]

51 *Wolfaerd* is het type van ‘alle heerschzuchtige, onrustige, scheur- en muitzieke Leeraars, die zich kanten tegens hunne Overheit’ (Brandt); *d'oeghst des heeren:* Gods gemeente.

52 *Veraerden:* ontaarden; *gemoên* uit *gemoeden,* het oude meervoud; *baerelijck:* wezenlik (vgl. de baarlike duivel).

Dat heught heer LANDESLOT noch heden desen dagh.[53]
Wat dagh verlieper, dat hy niet sijn hartseer sagh?
De landlie maeckten van hun' heerschappen tyrannen,[55]
En tegens 't overhoofd was 't lichaem ingespannen,[56]
De leden onderling te jammerlijck verdeelt,[57]
En wtgewischt, in 't hart, Gods heerlijck evenbeeld:
Dat Godefried, met smart en arbeyd, daer in druckte.[59]
Elck riep: dat 's u: dat 's mijn. elck grabbelde en elck pluckte:
Dies oude Karsten, die hierom sijne handen wrong,[61]
Kreet: wat al boos vergif verspreyt een' paepetong![62]
En 't was waerachtigh waer. wie kan de waerheyd laecken?
Dat allerkleenste lidt beschickt wel groote saecken:[64]
Gelijck de slimme slang, in 't heyligh Paradijs.
Wie 't in den wind slaet, word het t'sijner schade wijs:[66]
Dies loven wy met recht den wackren heer van Schagen,[67]
Die toomt den voerman, voor het hollen van den wagen,[68]
En maeckt hy 't hem te grof, hy besight self de sweep,
En graeut eens: bengel hou! flus krijghje van de leep.[70]
Hy leert den leeraer wt een ceêl sijn' schuld bekennen,[71]
Soo word hy handelbaer, en kan de paerden mennen
Op 't Euangelisch spoor. wat schiet den man te kort,[73]
Die soo demoedigh, en ten lesten saligh word?[74]
Hy leert hem, na sijn staf is, springen, en niet verder:[75]
Dus is de Schager heer sijn eygen prekers harder.
Rechtschapen edelman, hoe edel is uw' siel!
Hoe luysterscharp uw oor, op 't rollen van het wiel.[78]

53 *heden desen dagh:* heden ten dage.
55 *maeckten van:* begonnen te beschouwen als.
56 Zinspeling op de bekende fabel van het hoofd en de ledematen, die twistten, maar elkaar niet kunnen ontberen; *overhoofd:* opperhoofd; *ingespannen tegens:* zich aangordend tegen, vijandig aan, in strijd met.
57 *te:* zeer.
59 *smart en arbeyd:* pijnlike inspanning.
61 *Karsten:* een boerenaam, maar hier gekozen om de gelijkheid met Kersten = kristen.
62 *paepetong: paep* (predikant) heeft hier reeds minachtende betekenis.
64 *Dat allerkleenste lidt:* de tong (vgl. *Jacob.* III, vs. 5-6); *beschicken:* macht hebben over.
66 *wort het wijs:* ervaart het.
67 *den heer van Schagen:* Joan van Schagen, een aanhanger van Oldenbarnevelt. Uit een brief van Hooft aan zijn zwager Joost Baeck (3 Junie 1630, ed. Van Vloten II, 33) blijkt dat deze edelman allesbehalve ingenomen was met de hem toegezwaaide lof!
68 *vóór het hollen:* voordat de wagen op hol gaat.
70 *graeuwen:* toesnauwen (vgl. *Roskam,* vs. 76); *flus:* zo dadelik; *van de leep krijghen:* slaag krijgen (*Ned. Wdb.:* wat *leep* in deze uitdrukking oorspronkelik betekende, is nog niet opgehelderd).
71 *ceêl* uit *cedel:* schriftelik bewijsstuk. Volgens de verklaring van Van Lennep, overgenomen in het *Ned. Wdb.,* is hier bedoeld: zijn instructie, door hem zelf ondergetekend; maar dan blijft *een* vreemd. Mogelik is ook dat hij een schriftelike verklaring van berouw en belofte van beterschap eist.
73 Welk onrecht wordt de man aangedaan? (Vgl. Mnl. *te cort ghescien*).
74 *demoedigh:* onderworpen, nederig.
75 *na sijn staf is:* niet verder dan zijn stok lang is, d.w.z. dan zijn bevoegdheid reikt.
78 Dit slaat terug op het beeld van vs. 68.

Al wordmen wtgeluyd voor godeloosen schellem:[79]
Soo schold Datheen wel eer den wijsen held prins WELHEM.[80]
De lasterkunst valt licht: de botste kanse best.

79 *uitluien* is oorspr.: onder klokgelui uitbannen; hier: uitschelden voor.
80 De Calvinistiese ijveraar Petrus Datheen was vertoornd op Prins Willem, omdat deze de geloofsvrede wilde invoeren.

Doen weeldigh Vlaendren was beseten van die pest,[82]
Ontsteecken door den stanck van weynigh' boose prijen,[83]
Verstorf de welvaert, en de staet geraeckte aen 't glijen:[84]
Tot dat de graeflijckheyd sat deerelijck gestrand.[85]
Dit streckt een' heldre baeck, gelijck een schip op 't sand.[86]
Dies laet, heer LANDESLOT, den breydel niet meer glippen:
Maer muylband Wolfaerds al te lasterlijcke lippen.
Want soo hy u niet vreest, soo ziddert ghy voor hem.
Wanneer uw blixem suft, soo dondert sijne stem,[90]
En weckt een onweer, eer het plompe sinnen mercken,[91]
Dat op het land een' zee gaet boven alle kercken,[92]
En ghy verlaeten en vermeestert sit aen 'troer,
Dit wist de Stuurman, die met jonckheer Robert voer,[94]
En met sijn' meestren doen waer over boord gesprongen,[95]
Had hy niet ree geweest voor putger en kocxjongen.[96]
Men berreght schip en goed, door oeffening van tucht:[97]
Want d'ongebondenheyd is wonder nau van lucht,[98]
En scharp van snof en reuck, als sommigh slagh van dieren,
En weet haer' moed hier na te stracken en te vieren.[100]
Veel' dingen sijn wel nut, maer al en is 't niet fraey.[101]
Een huys verciert is met een' schoonen papegaey,
Maer snatert hy te veel, hy is gelijck eene aecxter,
En moeylijck voor 't gesin, gelijck een' vuyle kaecxster.[104]
Een woord te sijner tijd geuyt, in suyvre tael,
Een gulden appel is, in eene silvre schael.
De wijse weeghtse als goud. qua klap bederft goe seden.
Dit treft vernaemlijck, die in 't openbaer sal reden,[108]
En rekent dat hy sal den reghter rekning doen[109]

82 *weeldigh:* welvarend; *beseten:* als 't ware door een duivel; *die pest:* Dathenus. Ook in het Latijn wordt *pestis* gebruikt voor een verderfelik persoon.
83 *prij:* kreng.
84 *Verstorf:* stierf uit.
85 *graeflijckheyd:* het grafelik, landsheerlik gezag; *sat deerelijck gestrand:* in treurige toestand, in verval geraakte.
86 *streckt:* is; *baeck:* baken. Zinsp. op het bekende spreekw.: een schip op strand, een baken in zee.
90 *suffen:* verslappen, verzwakken.
91 *onweer:* stormweer.
92 *Dat:* zodat.
94 *de Stuurman:* Oldenbarnevelt; *jonckheer Robert:* de graaf van Leycester.
95 *met sijn' meestren:* tegelijk met zijn meesters, de Staten; *gesprongen:* gesmeten.
96 *ree* (uit: reede): gereed, vaardig; *putger:* scheepsofficier van lagere rang. De bedoeling zal zijn: als hij niet alle diensten aan boord (van het schip van Staat) door en door gekend had, zodat hij Leycester kon weerstaan en dwarsbomen.
97 *berghen:* in veilige haven brengen.
98 *wonder nau:* zeer scherp; *lucht:* reuk; dus synoniem met het volgende: *snof en reuck*.
100 *moed:* vermetele gezindheid; *stracken:* strak aanhalen, intomen.
101 *al en is 't niet:* niet alles is.
104 *moeylijck:* lastig; *kaecxster:* babbelaarster, van het w.w. *kaken:* babbelen, in de 17de eeuw nog gebruikelik (*snappen en kaken*).
108 *reden:* spreken (vgl. redenaar).
109 *rekent:* berekent, beseft; *sal rekning doen:* moet rekenschap geven.

Van elck ontuchtigh woord. nu braecktmen rijp en groen,[110]
Op wettige overheen, ja selfs op alle grooten,
Op nabuurkoningen, 's lands trouwe bondgenooten:[112]

110 *ontuchtigh:* losbandig, oproerig.
112 *nabuurkoningen:* dit slaat op Smout's strafreden tegen de Franse koning Lodewijk XIII (vgl. de negende strofe van Vondels *Rommelpot*).

Een' lastering soo dier den Christen mond verboôn.[113]
Hoe gortigh 't varcken sy, men roept: al schoon, al schoon,[114]
Al suyver Christendom, met heyligheyd behangen:
En 't hart een stinckpoel is, vol padden en vol slangen.
Men dringt sijn' naesten van den oever, om een punt,[117]
En elck sijn' medechrist de saligheyd misgunt.[118]
't Geschil wort groot geschat, 't is menighmael een kleentje.
In 't ydel beckeneel daer rammelt steentje beentje.[120]
En hierom sluytmen voor een' andren 's hemels poort,[121]
En die in eer wil staen moet trecken aen die koord.[122]
De schemeringen sijn verlegen met de klaerheyd.[123]
Het minste stipken heet noodsaeckelijcke waerheyd.[124]
Geveynstheyd speelt haer' rol op 't geestelijck tooneel.
Het weerlijck dooptmen met den naem van Gods krackeel.[126]
Wat kan de lamren rock al huychelaers verschuylen!
Maer datter wolven sijn, barst wt wanneer sy huylen,[128]
En jancken over kruys en misselijcke pijn,[129]
Om dat tot 's andren rust sy wat geteugelt sijn,
En volgens hunnen aerd geen' wreedheyd kunnen plegen.
De naemen van party wt 's levens boeck te veegen[132]
(Indien hun deese maght van boven is vertrout)
Waer billijck hun genoegh. nu maeckt die waen hen stout,[134]
Om sulck een' balling van den aerdboôm noch te weeren,
Dien 't onvervalschte boeck de voetbanck noemt des Heeren.[136]
Wie schreyt niet die dit hoort, of lacht sich slap en moe?
't Is seker, roept 'er een, 't behoort ons alles toe.

113 *dier:* nadrukkelik.
114 *gortigh:* (garstig) is een varken dat aan een ziekte lijdt, waarbij harde korrels in het vet komen (*Ned. Wdb.*); *schoon* te verbinden met *Christendom*.
117 *punt:* geloofspunt.
118 *christ:* kristen.
120 *ydel beckeneel:* lege schedel; *steentje beentje:* collectieve benaming voor allerlei snuisterijen en rariteiten. Zie de aantekening bij Asselijn's *Jan Klaaz,* vs. 779, in de Zwolse herdrukken, waar gesproken wordt van het ‘kwanzelen van steentje beentje’, en Coster's *Tiisken van der Schilden,* vs. 999, waar een ‘hoorngeck’ zich met ‘stientje bientje’ bezig houdt. In dit verband is dus de bedoeling, dat zulke leeghoofdige ijveraars zich voor de onbeduidendste geschilpunten interesseren, gelijk ‘hoorngecken’ voor hun onnozele liefhebberij.
121 *voor een' andren:* voor elkander.
122 *aen die koord trecken:* daaraan meedoen.
123 *verlegen met:* bang voor. De zin is: in hun bekrompenheid blijven ze blind voor het heldere van het evangelie. Zinspeling op *Joh.* I, vs. 5: ‘het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen’.
124 *Het minste stipken:* vgl. het bijbelse: geen tittel of jota.
126 *Het weerlijck:* wereldlik, nl. *krackeel*.
128 *datter wolven sijn:* dat er wolven aanwezig zijn, onder schuilen; *barst wt:* blijkt plotseling.
129 *kruys:* druk, verdrukking; *misselijck:* jammerlik, deerlik.
132 *party:* de tegenpartij (*Ned. Wdb.* XII, 571); *'s levens boeck:* het geheel van iemands goede en slechte daden (*Ned. Wdb.* III, 100; vgl. dezelfde uitdrukking in *Palamedes,* vs. 1002).
134 *Waer billijck hun genoegh:* daarmee zouden zij billikerwijze voldaan moeten zijn, maar ze gaan verder!
136 *'t onvervalschte boeck:* de niet door menselike uitleg vervalste bijbel; *de voetbanck des Heeren:* zie *Jez.* LXVI, 1 en *Matth.* V, 35: die (naar hun mening), volgens het bijbelwoord als een vijand Gods te beschouwen is.

't Geloof is erfgenaem van weereldlijck en geestlijck,[139]
En wie dit niet begrijpt, leeft luttel min als beestlijck.

139 Ter toelichting wijst de Amersfoortse uitgave op een plaats van Petrus Molinaeus, in het 3e boek van zijn Anatomia Arminianismi: ‘die in Christus niet gelooft, is Gods zone niet, en derhalven kan hij geen erfgenaam, nog rechtveerdig bezitter der aerdsche goederen zyn, hec zeer hij ook mogt uitmunten in burgerlijke deugden.’

Ick ken de Pausen wel, die Vranckrijck deelden wt,[141]
En schatten 's Konings erf op predikantenbuyt:[142]
Maer 't is Rochel in 't end vry bitter opgebroken.[143]
Niet datwe met haer' val de tanden willen stoken:[144]
Maer toonen, hoemen door verblindheyd steygren dar[145]
In top, om bet vermaert te sijn als Lucifer,[146]
Die, van des hemels trans, tot in den afgrond storte,
Doen God de dartelheyd van sijne wiecken korte.[148]
Noch heeten 't yveraers, en die 't wel gade slaen,[149]
Sien vorstendommen door dien yver ondergaen.
Al hun betrouwen is een' hollende gemeente,[151]
Wiens oproer sit in 't bloed, in 't merregh van 't gebeente.[152]
Van haer was d'oirsprong, en van haer beduchtmen 't end,[153]
't En sy een wijs geval de saeck ten besten wend:[154]
't En sy dees' barsse stof gemengt werd met yet smedighs,[155]
Om die te vlyen tot wat dienstighs en wat vredigs.[156]
O.M.P.

141 *deelden wt:* eigenmachtig beschikten over, de baas speelden over.
142 *schatten op:* rekenen voor, beschouwen als; *erf:* bezit.
143 *Rochel:* in La Rochelle trokken zich de Protestanten, wier leiders Vondel *pausen* noemt (vs. 141) terug, totdat de vesting in 1628 ingenomen werd.
144 *de tanden willen stoken:* deze uitdrukking moet betekenen: de spot drijven met, blijkens een puntdicht van Huygens (ed. *Worp* VI, 8), waarvan een zekere Jan, die geen tanden meer bezit, maar doet alsof hij een tandestoker nodig heeft, gezegd wordt: ‘Is 't wonder dat elck een sijn' tanden stoockt met Jan?’
145 Maar wij willen tonen....; *dar:* durft.
146 *bet vermaert:* beroemder; het rijm van Lucife*r:* d*ar* (vgl. ook *verder, harder* vs. 75-76) bewijst dat de klank van *er* en *ar* bij Vondel minder verschilde dan nu.
148 *dartelheyd:* overmoed.
149 *Noch:* en dan heten ze nog.
151 *een' hollende gemeente:* hun doldriftige volgelingen.
152 *Wiens* wordt door Vondel voor alle geslachten gebruikt (Van Helten, *Vondels Taal* § 126) en slaat hier dus op *gemeente*.
153 *haer:* hen (die *yveraers*).
154 *geval:* noodlot; hier: goddelike beschikking.
155 *bars:* hard, ruw, weerbarstig; *smedigh:* zacht, week.
156 *vlyen:* schikken; hier: samenvoegen. - De letters O.M.P. blijven een rebus. Bergsma zoekt er de beginletters in van een Latijnse spreuk. Zijn gissing *Omnium Maxima Pax* klinkt niet onaannemelik.

Medaellie
Voor de Gommariste Kettermeester en Inquisiteur te Dordrecht.[aant.]

[aant.] *

Bijtschaep in het geuse Trenten,[vs. 1]
Moeyt u met u sacramenten,
Die geknaeght sijn van de Muys,[2-3]
Grooten lantsdief, Hollants kruys.[4]
Wilje wat van hangen kouten,[5]
Hangt de jong en ouwe Smouten,[6]
Hangt haer aen u rechte leer,[7]
Datse rusten in den Heer.
Hangt een van u ledematen,[9]
Die tot nadeel vande Staten
Voor den duyvel heenen seylt,[11]
En het lant aen Vranckrijck veylt,[12]
Die veel schatten heeft verswolgen,
En staech toeleyt op vervolgen.
Hangt de paep die d'ondersaet[15]
Eerloos van stadts eedt ontslaet.[16]
Vraechje na de narren-stoelen,
Soeckt die op de Dortse doelen,[18]
Daermen van een papeveest
Maeckt den wissen heylgen geest.[19-20]

* Van 1630. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 274 mM., br. 147 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 187*. Gedrukt met Gotiese letter; de komma's van onze tekst zijn in het origineel streepjes.
O p s c h r i f t : *de Gommariste Kettermeester:* ‘zeker predikant te Dordrecht’, volgens de Amerfoortse uitgave. Daar de aanleiding tot dit hekeldicht niet bekend is, zal Unger's gissing dat Ds. Gosewinus van Buytendijk bedoeld is, moeielik te bewijzen zijn.

vs. 1 *Bijtschaep:* wolf; de schapen zijn de weerloos vervolgde Arminianen; *het geuse Trenten*: Dordrecht. De synode wordt beschouwd als een Protestantse tegenhanger van het Concilie van Trente.

2-3 Deze regel zal betekenen: bemoei u alleen met uw kerkelike plichten, onthoud u van politiek. Maar dan blijft het verband met de volgende regel duister. Of had de beruchte Dordtse regent Hugo Muys van Holy (vgl. *Roskam,* vs. 166), zich ook ten koste van de kerk verrijkt?

4 Dit slaat op de malversaties, in het bekende pamflet aan de kaak gesteld.

5 Waarschijnlik had de bewuste predikant gezegd of geschreven dat de Contraremonstrantse leiders maar opgehangen moesten worden.

6 *de jonge Smout:* ‘Men zeide, daer ik geen zekerheit van heb, dat er een bastaert van C. Smout te Dordrecht was gehangen’ (A.). Vgl. het gedichtje op de jonge Smout in de Aant. achter dit deel.

7 *u rechte leer:* woordspeling met *leer:* ladder van de galg, en de rechtzinnige leer.

9 *een van u ledematen* (lidmaten van uw Kerk): ‘François van Aerssen, een wrek en gierig man, die zich tot alles met geschenken liet omkoopen, een bitter vijant van Barnevelt en de Remonstranten’ (A.). Hij is de Ulysses in Vondels *Palamedes* (zie vs. 1132).

11 *Voor den duyvel heenen seylt:* zelfs voor de duivel niet bang is?

12 *veylt:* te koop biedt, voor geld verraadt.

15 *de paep:* de predikant; nml. Cloppenburg, die het verzoekschrift aan de Synode opgesteld had, en zijn geestverwanten.

16 Dit slaat weer op de eed van de Amsterdamse schutters.

18 *de Dortse doelen:* de plaats waar de Synode gehouden werd.

19-20 *papeveest:* grove spotternij; vgl. de *donderveest* in het gedicht op blz. 180, vs. 2.

Kanmen beter kroegen vijnen[21]
Als de stapel vande wijnen,
In broer Gommers paradijs,
Om te leppen sonder cijs.[23-24]
Rijnsche vocht in 't lijf te slorpen
Is verkiesen en verworpen.[26]
Gommer is 't verkoren kint,[27]
Wy sijn negen dagen blint,[28]
Even als de jonge honden.
Sijnt geen fraeye pape-vonden,[30]
Daermen dus om steent en sucht?
'K stop mijn neus voor dese lucht,[32]
Die ons stont veel duysent gulden,[33]
Doen al Gommers priesters brulden
Recht als tigers in het wout,
Doenmen dreck woegh tegen goudt,[36]
Doen mijn heer in 't prekers net sat.[37]
'K nam geen paep voor een civet-kat,[38]
Daermen noch wat hoofs van ruyckt[39]
'T elckens sy haer poort opluyckt.[40]
Nu stinkt Gommer als een ander,
Die 't niet ruyckt die is niet schrander.[42]
'K hoor nu dat de Dortse maecht
Gommers dreck van 't raethuys vaecht:[44]
Maer wat raet om hem te sussen,
Want hy yvert weer om 't kussen,
Hy wil met een vuylen beck
Treen sijn meester op de neck,
En dit heet hy 't werreck Godes,
Daerom janckt hy om 't Sinodes.[50]
Maer ghy vorsten van ons landt[51]
Hout den rekel kort aen bandt,

21 *vijnen:* vinden.
23-24 *broer Gommers paradijs:* men lasterde dat de vergaderden ter Synode zich aan wijn te buiten gingen, die te Dordrecht, de stapelplaats van wijnen, goedkoop, zonder belasting (*cijs*) te krijgen was; *leppen:* drinken.
26 *verkiesen en verworpen* (verwerpen): zinspeling op de te Dordrecht gehandhaafde praedestinatieleer. Het verband met het drinkgelag moet bedoeld zijn als een hatelikheid die mij ontgaat.
27 *'t verkoren kint:* de uitverkorene.
28 Waarop Vondel in dit vers zinspeelt is mij niet duidelik.
30 *vonden:* vondsten, bedenksels.
32 *dese lucht:* de papeveest (vs. 19).
33 *stont:* te staan kwam op. Dit slaat op de kosten van de Synode.
36 *dreck tegen goudt:* de verderfelike praedestinatieleer tegen de Remonstrantse beschouwing; *woegh* met *oe*-klank.
37 Toen Oldenbarnevelt gevangen zat.
38 *'K nam...:* ik zou geen predikant willen ruilen tegen.
39 *wat hoofs:* een fijne geur, nl. het reukwerk, dat de *civet-kat* levert.
40 *poort:* gat; *opluyckt:* open doet.
42 *schrander:* fijngevoelig.
44 *Gommers dreck:* vgl. vs. 36.
50 *'t Sinodes:* de Synode (het onz. geslacht ook elders); uit Synodos.
51 *vorsten van ons landt:* de regenten.

Of hy bijt u in de hielen.

Wacht u van die truggel-fielen,[54]
Want sy knorren staech om meer
En verslinden hunnen heer.
Sonder knorren sonder klaegen
Kunnen sy een been niet knaegen.
Elck die hapt om 't grootste deel,
D'een siet boven d'ander scheel.[60]
Drincken, plengen, swelgen, brassen,
Op Synoden en in klassen,[62]
Met een wel gebaeckert lijf,[63]
Dat is al hun tijdt-verdrijf.
Veel van suyverheyt te roemen[65]
Vrome luyden te verdoemen
Is by hun het reetste werck.[67]
Lijckt dat oock een Christen kerck?

Gedicht door een vyant vande Loevesteynsche Inquisiti.*

Inwying van 't gelaurierde Princebeeld, *Op den Schouvvburgh.*[aant. aant.*]

Toonneel soo wijd berucht,[vs. 1]
Door 't schatren der gemeente, op boertery en klucht:
Door 't huilend hartescheuren,[3]
Om bloed en tranen, die besprencklen hooge deuren:[4]
Met wat een fieren moed
Sult ghy voortaan getrapt zijn, met gelaarsden voet,[6]
Van dees vermomde borsten,[7]
Die spelen, in 't gesicht van 't licht der Christe vorsten![8]

54 *truggel-fielen:* schooiers (*truggelen:* bedelen).
60 De een ziet afgunstig naar de ander.
62 *klassen:* meerv. van classis, in kerkelike betekenis.
63 *gebaeckert:* gekoesterd, vertroeteld.
65 *roemen van:* zich beroemen op.
67 *reetste:* het meest voor de hand liggende, het meest beoefende.
* *Loevesteynsche Inquisiti:* de inquisitie, gericht tegen de aanhangers van de Loevesteinse gevangenen.
* Van 1630 (?). Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 190. Dankbaar voor het verzoenende optreden van de Prins te Amsterdam, plaatsten de leiders van de Academie zijn borstbeeld in de schouwburgzaal.
vs. 1 *berucht:* beroemd.
3 *'t huilend hartescheuren:* het hartverscheurend geween.
4 *hooge deuren:* vorstelike paleizen.
6 *getrapt:* betreden; *met gelaarsden voet:* door spelers in het treurspel (*laars:* de broos of toneellaars van de klassieke toneelspeler).
7 *vermomde borsten:* verklede toneelspelers.
8 *'t licht der Christe vorsten:* Frederik Hendrik's beeltenis.

Wat vlechtmen hem om 't hoofd
Den heiligen laurier, die doch sijn glans verdooft!
Sijn kop die draagh de transsen,[11]
Den toren van sint Ian, in ste van eycke kranssen.
Bevlecht hem met den Bosch.
De lauwerhoeden sijn verwelckelick en bros.[14]
Dees hooge speelstellagie
Sie 't Heldenhoofd gehult, met 's Hertogen Bosschagie.[16]
Dat 's *Fredericks* cieraad:
't Welck aan de starren reickt, daer hy op 't aartrijck gaat.
Hy wandelt langs den vijver,
En de Rodaan die roockt van sijn gerechtige yver.[20]
Daar kneust hy als een Godt,
't Weerspannigh beckeneel van sijn doorluchtigh slot.[21-2222]
Heel Vranckrijck yst van 't kraacken.
Soo doet een arends beck den valck sijn diefte slaacken.[24]
Iupijn, in 't heilighdom[25]
Te Rome, sagh verbaast na zijnen setel om,
En kruiste met den vinger,[27]
Om vryen Avignon, voor *Henricks* blixemslinger.
De Myterdrager sey:
Ten minsten neemme niet dees sleutels allebey,[30]
Den troost van mijn genooten:
Nu ghy de sleutels hebt van steden en van sloten.
Het weerlicht van die straal
Doorsne den jaspis van 't gewijde Escuriaal.[34]
Doen wistmen eerst, in Spanje,
Dat Hollands Hercules was meester van Oranje.
Leef lang, op uwen troon,
En steiger eeuwigh, met uw Vorstelicke kroon.[38]
In dese duisternisse.[39]
Weest leidstar uwes volx, en schermheer van 't gewisse.[40]

11 Hij drage de stedekroon, met de torens van de veroverde steden (de *sint Ian* van Den Bosch).
14 *lauwerhoeden:* laurierkransen; *verwelckelick en bros:* licht verwelkend en vergankelik.
16 *gehult:* omkranst.
20 *de Rodaan:* de Rhône, waaraan het prinsdom Oranje gelegen was; *roockt:* is vol kruitdamp; *gerechtige yver:* inspanning om te verkrijgen wat hem rechtens toekomt.
21-22 Johan de Knuit ontweldigde in Junie 1630 het kasteel aan de verraderlike handen van de stadhouder Valckenburgh.
22 *beckeneel:* schedel. Verpersoonliking van de weerstand biedende vesting.
24 *sijn diefte slaacken:* zijn buit loslaten.
25 *Iupijn:* de Paus zag ontsteld naar Avignon, de vroegere zetel van het Pausdom, die nu gevaar liep.
27 Sloeg een kruis om de vijand - in dit geval *Henrick* - te bezweren en Avignon te redden.
30 *dees sleutels allebey:* de pauselike macht.
34 Het hoofdaltaar van de Sint Laurenskerk op 't Escuriaal is met vier rijen kolommen van jaspis omringd.
38 *steigeren:* stijgen.
39 *dese duisternisse:* deze moeielike tijdsomstandigheden.
40 *schermheer van 't gewisse:* beschermer van de gewetensvrijheid.

Op den bov Van den Christen Tempel t'Amstelredam.[aant. *]

De schaer, die niemand doemt, als dien Gods woord afsondert,[vs. 1]
En streckt een pylaer, aen 't bouvalligh Christendom:[2]
Die eeuwigh werd geboeyt, vermoord, verdoemt, geplondert,[3]
En 't opgeleyde kruys geduldigh droegh alom:
Dees' veylge samelplaets verworf ten lange lesten.[5]
Bewaer, o heer, bewaer d'onnoosle lamrenkoy:
Bescherm oock d ' O V E R H E Y D van d'Amsterdamsche vesten,
Dat nimmer wrevelgeest haer' wysen raed verstroy:[8]
Op dat wy heylighlijck, en met een goed geweten,
V, na uw heyligh woord, aenbidden onbelet,[10]
En onsen wandel soo, na uw' geboden, meten,[11]
Dat wy den bergh des heyls beklimmen, sonder smet.
Vergangklijck is de stof van desen tabernakel:[13]
Dies heffen wy ons hart na 's hemels hooge kerck:
Van waer een' * stem ons wees op Christus, Gods orakel:
Wiens kracht in ons voltoy syn aengevangen werck.

*[Randschrift:] *Matth. 3.*
Marc. 1.
Luc. 3.
Ioan. 1.

* Van 1630. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano. *Unger: Bibliographie, Nr. 190.*
De Remonstranten hadden een huis aangekocht en in de zomer van het jaar 1630 laten vertimmeren tot een kerk.

vs. 1 *doemt:* veroordeelt, d.w.z. uit de kerk wil zetten; *als dien Gods woord afsondert:* als hem, die door Gods Woord wordt buitengesloten, d.w.z. die de gehele Christelike leer, op de bijbel gegrond, verwerpt.

2 En die (omgekeerd) het in verval geraakte Christendom krachtig steunt.
pylaer: (met accent op de eerste lettergreep; vgl. pijler).

3 *eeuwigh:* zonder ophouden.

5 *verworf:* oudere vorm naast: verwierf.

8 *wrevelgeest:* oproergeest.

10 *na:* overeenkomstig.

11 *meten na:* afmeten naar.

13 *desen tabernakel:* dit kerkgebouw.

Op 't afbeeltsel der selver Tempel.[aant.] *

De Heyligheyd hing noyt in kostelycke stof:[vs. 1]
Al was de Tempel heel van louter goud gegoten,
Gesmeed van diamant. wie anders denckt, is grof:[3]
Oock word de Godheyd met kappel nocht kerck besloten.
Se straelt in't heyligh hart: waer dat is, daer is God.
'Teenkennigh Bygeloof wil poppen, met den sinnen,[4-6]
En soeckt hem in 't gebaer, en scheld de Wysheyd sot.[7]
Wie God sluyt buyten 't hart, die sluyt den Afgod binnen.

* Van 1630. Afgedrukt naar het gegraveerde onderschrift onder de prent, hiernaast afgebeeld (hg. 400 mM., br. 520 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 192*. De titel is ontleend aan *Poesy* 1647 II, blz. 60.
Zie voor de plaat F. Muller: *Ned. Historieprenten,* nr. 1663. Brandt verhaalt ons, in zijn *Leven van Vondel,* de volgende biezonderheid: ‘de Wethouders, niet willende dat men met hunne goetheit zou pronken, terwyl men de Remonstranten noch in zommige steden lastig viel; ook weetende dat 'er zeer werdt gewoelt om de plakkaaten, tegens hen gemaakt, alomme op nieu te werk te leggen, lieten niet alleen de print met het gedicht ophaalen, maar ook de plaat op 't stadthuis brengen; daar ze ettelyke jaaren bleef leggen, tot dat men ze, naa't verzachten der tyden, den eigenaar (Abraham de Wees) liet volgen.’

vs. 1 *hing in:* was afhankelijk van.
3 *grof:* dom.
4-6 *besloten met:* omvat door; *eenkennigh:* eigenzinnig, hardnekkig (in *Ned. Wdb.* onjuist verklaard; vgl. Verdam in *Ts. v.N.T. en L.* XV, 132); *poppen met den sinnen:* bevrediging zoeken door zinnestreling (*poppen:* spelen); de uitdrukking komt ook voor als woordspeling met *Sinnepoppen* (Roemer Visscher).
7 *gebaer:* uiterlike handelingen.

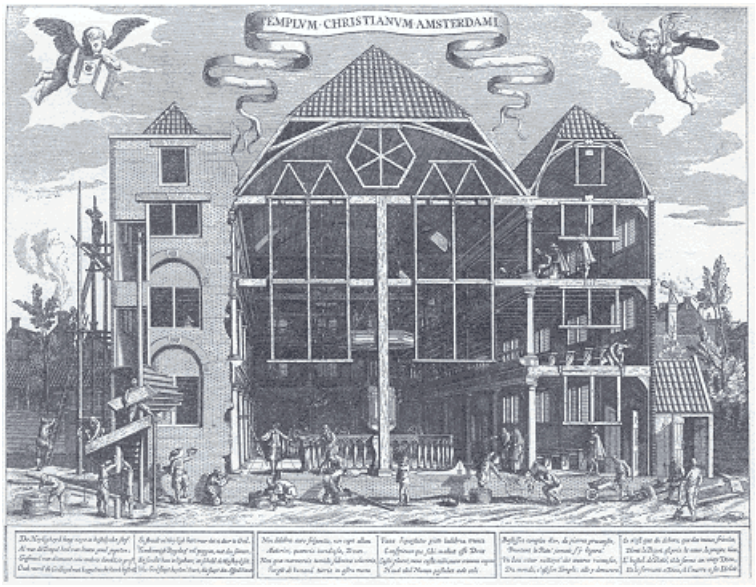
TEMPLVM CHRISTIANVM AMSTERDAMI

Inwying van den Christen Tempel t'Amsterdam.[aant.]

Psalm 118.
De steen, dien de boumeesters verworpen hebben, is een hoecksteen geworden.
Gedrukt in 't Iaer M D C X X X.

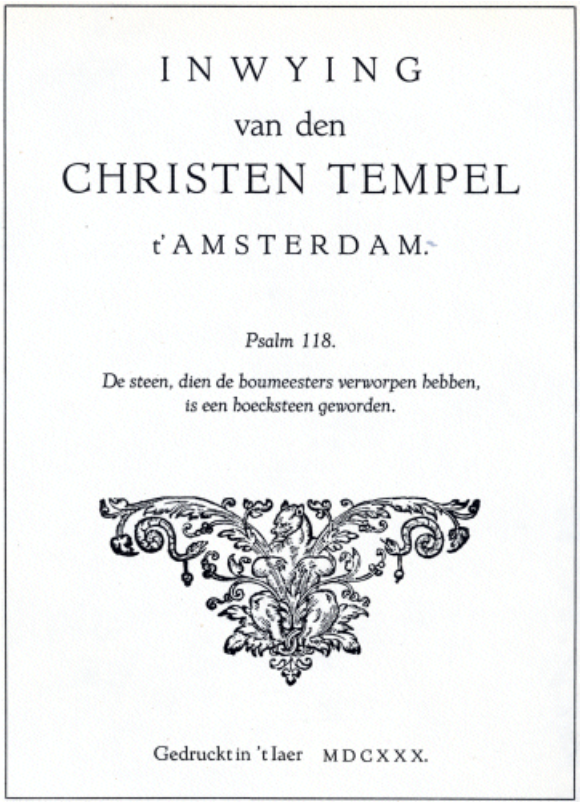

INWYING
van den
CHRISTEN TEMPEL
t'AMSTERDAM.

Psalm 118.

De steen, dien de boumeesters verworpen hebben,
is een hoecksteen geworden.

Gedruckt in 't Iaer MDCXXX.

Inwying van den Christen Tempel t'Amsterdam.*

Op op, mijn' Sanggodin, schep adem, in de hoven:
De winter is voorby: de wolcken sijn verstoven.[2]
De sinnelijcke May weeft bloemen, tot een' huyf,[3]
En mengelt geur en kleur. ick hoor de tortelduyf:[4]
Die bang voor havick, valck, griffoenen, rave, en wouwen,[5]
In steenreet en spelonck sich naulicks dorst betrouwen.[6]
Het vosken druypstaert, dat den wijnbergh heeft geschent,[7]
En sijnen staert soo fier te krullen was ghewent.
Al sijn de gansen schuw van heylige laurieren,[9]
En vyand van de swaen: op wiens musijck sy tieren,[10]
Met heesche keelen, en wanschickelijck geschal:[11]
Soo menighmael sy weckt, in Amstels burreghwal,[12]
De Christe maeghden, en de vryers haer' gespeelen:
Wien vryheyd waerder is, als ringen en juweelen:
Daerom en voeght het niet, dat Poësy en geest[15]
Verstommen, aen den rey van dese tempelfeest.[16]
Iehova, die het saed, wt Abrams stam gesproten,
Had wtgeteeckent, tot sijn' lieve bondgenoten,[18]
En van 't Egyptisch juck verlicht, op 't ongesienst:[19]
Door Moses, dat verplichte, aen een' bysondren dienst.[20]
Het ampt des Priesterdoms bekleeden de Levyten.
De bondkist werd betrout den heyligen tapyten,[22]
En dwaelde, met het heyr, verdadight door 't geloof,

* Van 1630. Afgedrukt volgens de afzonderlike uitgave in 4°, zonder naam van schrijver of drukker (*Unger: Bibliographie, nr. 189*). - In de titel: de inwijding door Episcopius had plaats op 8 September 1630.

2 *verstoven:* in de uitgave van 1650 veranderd in *verschoven*.

3 *sinnelijcke:* bekoorlike; *huyf:* oorspr. hoofddeksel, dan ook haarband, diadeem; hier: krans.

4 *tortelduyf:* de vervolgde Remonstranten; de volgende roofdieren zijn de kerkelike vervolgers.

5 *griffoen:* roofvogel (oorspr. een mythologies dier, half gier, half leeuw).

6 *sich betrouwen:* zich veilig voelen.

7 *Het vosken:* de oud-burgemeester Reinier Pauw, die zijn invloed verloren had, en dus de bouw van deze kerk niet had kunnen beletten.

9 *de gansen* zijn 'de Amsterdamsche predikanten, vijanden van zijne Poëzie' (A); *schuw van...:* afkerig van de heilige dichtkunst.

10 *de swaen:* de dichter; *op:* bij 't horen van.

11 *wanschickelijck:* onwelluidend.

12 *weckt:* in de uitgave van 1650 veranderd in: *volght; burreghwal:* gracht.

15 *Poësy en geest:* geestrijke poëzie.

16 *aen den rey:* bij de zang; *dese:* Vondel geeft aan *feest* nog het oude, Zuid-Nederlandse geslacht.

18 *wtteeckenen:* uitverkiezen (reeds Mnl.).

19 *op 't ongesienst:* geheel onverwacht.

20 *dat:* nl. dat *saed,* die nakomelingen; *verplichte* (verl. *tijd*): verbond.

22 *De bondkist:* de ark des verbonds, als de woonstede Gods beschouwd en daarom bij veldtochten meegevoerd (vs. 23). Later geplaatst in het heilige der heiligen van de tempel, door een kostbaar tapijt (*de heylige tapyten*) afgescheiden van het voorste deel van het tabernakel (zie *Levit.* IV, 6 en *Exod.* XXVI, 33); *tapyten:* te lezen met *ie*, als rijm op *Levyten*.

En 't swaerd: en was somtijds der Filistijnen roof:
Tot dat haer Isrel brogt, met priesterlijcke staci,[25]
In Salem, Davids stad, beschermt voor plonderaci.[26]
De koning denckend, dat hy asschen was en stof,[27]
Sprack schaemroot: ick bewoon een prachtigh cedren hof:
Maer 's hemels heerlijckheyd, wtmuntend, door den luyster
Der wonderdaden, berght haer heldren glans, in 't duyster:
Men bou haer een paleys, op Sions vaste rots.
So spreeckend, klonck de stem des waeren Dondergods:[32]
O David, staeck den bou, in uw gemoed besloten:
Ghy hebt, met menschenbloed, het aerdrijck overgoten:
Vw wijse nasaet, die de wreede wapens schorst,[35]
En Iudaes scepter swaeyt, ghelijck een vredevorst,
Sal mijnen naem een huys, met hooge daecken, wyen:
En wat hy aengrijpt sal tot Iakobs heyl gedyen.[27-38]
De kracht van dees' beloft bleeck namaels, doen de son
Haer' straelen spiegelde, in het koor van Salomon:[40]
Die self de bondkist, op het juychen van de schaeren,[41]
Met pracht, ten tempel voerde, en offerde op d'autaeren:
Soo dat, op sijn' gebeen, het hemelsch vier terstond,
Ghelijck een blixem, storte, en d'offerhand verslond.
De kerck was vol van God: de stammen, al beladen[45]
Op 't aensicht vallend, hem, met schrick geraeckt, aenbaden.
Dit bedehuys verknocht de Godheyd, aen 't gebed:
De Godheyd wederom d'aenbidders, aan haer' wet.[47-48]
Maer naulicks staet 't gebruyck der beste dingen open,
Of 't misbruyck komt terstond schijnheyligh ingheslopen.
De reuckeloose Iood word op sijn voordeel stout,[51]
En stoft op dat gesticht, en op 't gewyde goud,[52]
Op Arons borstgesteent, op Sabbatten, en feesten,[53]
Op wierroock, offerhand, en slaghting veeler beesten:
De priester 't voorhoofd kreukt: weeft spreuken in sijn kleed,[55]

25 *brogt:* in alle latere uitgaven: *bergt*.
26 *Salem:* Jeruzalem.
27 *denckend:* bedenkend.
32 *So spreeckend:* absolute constructie: toen hij zo sprak; *des waeren Dondergods:* tegenover de heidense dondergod Jupiter.
35 *de wreede wapens schorst:* aan de wrede oorlog een einde maakt.
27-38 Zie II *Sam.* 7, vs. 1-17.
40 *het koor:* dit was nl. met gedegen goud bekleed (I *Kon.* 6, 20).
41 Vergelijk: I *Sam.* IV, 5; I *Kon.* 8, vs. 11; II *Kron.* 5, vs. 14; II *Kron.* 7, vs. 1-3.
45 *beladen:* bedrukt.
47-48 Deze tempel maakt de Godheid gehecht aan 't gebed (d.w.z. doet hem daarop te meer prijs stellen), en de Godheid op haar beurt prent de gelovigen de voorschriften der wet des te beter in.
51 *reuckeloos:* overmoedig; *op sijn voordeel stout:* trots op zijn bevoorrechte positie.
52 *gesticht:* tempel.
53 *borstgesteent:* een borstlap met ingezette edelstenen (zie *Exodus* 28, vs. 15-vlg.).
55 *'t voorhoofd kreukt:* zet het voorhoofd in een gewichtige plooi.

Maer 't meest, gehoorsaemheyd weerspannigh hy vergeet.[56]
O reuckeloos geslaght, die, met uw' guycheltroni,[57]
Meent God te paeyen, door een' bloote ceremoni:
Wat stoft ghy, op uw' kerck, met Cherubins bemaelt?[59]
Der heemlen hemel self Gods grootheyd niet bepaelt:[60]
Sijn' voetschabel is d'aerd: de hemel is sijn setel.[61]
Wat slaghtghe schaep, en koey, en kalvers, soo vermetel?[62]
Hy drinckt geen bockenbloed: sijn' almaght alles schept:
Wat op het aerdrijck weyd, wat in de lucht sich rept.
Het lust sijn' Majesteyt in tempels nocht in troonen,[65]
Maer in een buyghsaem hart te waeren en te woonen.[66]
Hy roept: besnijdenis nocht voorhuyd geld voor my,[67]
Indienmen hart en sin niet breydel en besny.
Maer 't is vergeefs gepreeckt, geroepen en gekreten,
Gewaerschout en gedreyght, door teeckens en Profeten:
De boosheyt kanckert in; sy heelt door Smout nocht salf.[71]
Men knielt, voor valsche Goon: men huppelt, om het kalf.[72]
De dolle scheursucht valt aen 't rijten en verwarren:
Men soeckt aen Baäl troost, aen 't noodlot van de starren:[74]
Men smoockt voor Astarot: men offert kinders op,[75]
Ia 't suygeling, ten brand, aen Molocks gruwelpop:[76]
Men schend sijn' handen aen Gods boden en gesanten:
Men steenigt, vangt en spant, die deugd en waerheyd planten:
Rechtvaerdigheyd gheschopt, moet kroppen haer verdriet:[79]
De rechter 't vonnis velt, ghelijck 't de vorst ghebied.[77-80]
De sonden klimmen hoogh, en darren God aenblaffen:[81]
Hy word gheterreght, om hun' lastering te straffen,
En maeyt, met Babels kling, als in een' rijpen oegst:[83]
En boeyt het overschot, en laet den tempel woest.
Doen steendense, aen d'Eufraet, om 't sot en valsch betrouwen.

56 *'t meest:* het voornaamste, de hoogste plicht.
57 *guycheltroni:* huichelachtig gelaat.
59 Vgl. II *Kron.* 3, vs. 14: En het voorhangsel vervaardigde hij van violet, purper, karmijn en fijn lijnwaad, en hij bracht daarop cherubs aan.
60 *bepaelt:* beperkt.
61 vgl. *Jes.* 2 XVI, vs 1.
62 *koey:* kan enkelv. zijn, naar *koeyen,* maar misschien is hier het meerv. bedoeld, samengetrokken met *en*.
65 Vgl. *Handel.* 17, vs. 24.
66 *waeren:* rondgaan; hier: vertoeven.
67 *besnijdenis nocht voorhuyd:* besneden voorhuid.
71 *Smout:* de hoofdletter wijst op een woordspeling met de predikant Smout.
72 *het kalf:* het bekende gouden kalf.
74 *'t noodlot van de starren:* sterrenwichelarij.
75 *smoocken:* brandoffers brengen; *Astarot:* zie *Richteren* 2, vs. 13; Astoreth, vereerd door Foeniciërs en Filistijnen; *opofferen:* ten offer brengen.
76 *'t suygeling:* onzijdig gebruikt, wellicht onder invloed van kind; *Molock:* Moloch; *gruwelpop:* afschuwelik afgodsbeeld.
79 *gheschopt:* verschopt, verdreven.
77-80 Waarschijnlik tevens zinspelingen op de vervolgingen en Oldenbarnevelt's lot
81 *darren:* durven; gevormd naar de eerste persoon *dar* (de oude infinitief luidde: *dorren*).
83 *met Babels kling:* daardoor geraakten ze *aen d'Eufraet* (vs. 85), in de Babyloniese ballingschap (586-537 v. Chr.); *oegst:* te lezen zonder *g*.

De hemel gaf in 't end genade, tot herbouwen:
Sy nau ghebetert, door de straemen van de roe,[87]

87 *straemen* (nog Antwerps): striemen.

Hardneckigh keeren hem den rugge t'elckens toe:
Dies houdse God, door straf, gestadigh in den toome:
Nu plaeghtse Antiochus, nu 't heyr van 't maghtigh Rome:[90]
Tot dat Iudea, na 'et ontwyen des autaers,
De kerck weer rysen sagh, in spijt des plonderaers:
Recht voor de koomste van den hemelschen Messias:[93]
Die (na sint Ians hoofd was 't bancket van Herodias)[94]
Verruckt, door yver Gods, besocht sijn heylighdom:[95]
Versteurde 't duyvekoor: stiet wisselbancken om,[96]
En dreef de beesten wt, en riep: men maeck mijn' stede
Tot moort nocht gruwelkuyl: maer wydse den gebede.[98]
Wee, Schriftgeleerden, wee, geveynsde Fariseen,
Ontsien door meesterschap, vermomt met lange kleên:[100]
Op muggesiften graegh, en op 't kameelverslinden:[101]
Voorsitters aen den disch: dwaelstarren voor de blinden:
Ghy reyst om Zee en land, en woelt, en wroet, en leert:
En broed een duyvels kind, van elck, dien ghy verkeert:[104]
Ghy pronckt, in 't voorgestoelt, en dart den hemel sluyten,[105]
Voor andren menschen, en blijft self verstockt daer buyten:
Ghy bout de graven der profeten, wt uw' schat,[107]
En jaeght Godvruchtigheyd, wt haet, van stad tot stad:[108]
En steeckt met klauwen, die van verschen neerslagh leken,[109]
De torts aen, die uw' burgh en tempel aen sal steecken.[110]
Dat was het wolvenest barmhartigheyd geverght:[111]
Levijt nocht ouderling gebetert, maer geterght.[112]
Verbolgen borstense wt, als borssen aen hun' keten:[113]
Godslasteraer, mutyn, van Belsebub beseten:[114]
Wijnsuyper, sondaers vriend, vervloeckt Samaritaen:
Verleyder, die het volck vervoert van Moses baen,

90 *Antiochus:* zie *Daniël* XI; Antiochus IV Epiphanes (175-163) wilde de Griekse godsdienst bij de Joden invoeren; In 63 veroverde Pompejus Jeruzalem; de tempel werd beroofd door Crassus.
93 *Recht:* juist.
94 *'t bancket:* feestgerecht (eigenlik feestmaal).
95 *Verruckt:* meegesleept, vervoerd.
96 het rumoer van de duiven die daar te koop geboden werden (zie *Joh.* II, vs. 14-16).
98 *moort* te verbinden met *kuyl*.
100 *door meesterschap:* wegens hun kennis van de Schrift. Zie voor de volgende verwijten aan de Phariseeën *Lucas* XI, vs. 43, 46 en *Matth.* XXIII, vs. 24.
101 *graegh op:* belust op.
104 *verkeert:* op een dwaalspoor leidt.
105 *dart:* zie bij vs. 81.
107 zie *Lucas* XI, vs. 47.
108 In deze regel schuilt weer een zinspeling op de vervolging der Remonstranten.
109 *neerslagh:* moord.
110 die uw eigen ondergang zal bewerken.
111 *Dat was...:* dat stond gelijk met 't vragen (*verghen*) om barmhartigheid aan een nest van wolven.
112 *ouderling:* de Oudste; hier wel opzettelik gekozen, als woordspeling met de ouderling in de Hervormde kerk.
113 *borssen:* beren (Holl. vorm).
114 *mutyn:* muiter (Fr. mutin).

Den heylgen Sabbat breeckt; en hindert cijs te geven.[117]
Sy raepten steenen op, en stonden na sijn leven:
Tot datse, op 't Paeschfeest, hem, om maght en leer beroemt,
Door synodael besluyt, van Kayfas verdoemt,[120]

117 *cijs:* belasting.
120 *synodael* is weer opzettelik gekozen.

*
Verraen van Iudas, om 't genot van silverlingen,
Door Salems landvooghd, by de moordenaers ophingen.[122]
De galgenbergh het bloed des Salighmaeckers swelght:[123]
Dies Titus stad en kerck, ten gronde toe verdelght.[124]
Doen spotte 't heydendom, met hun die God bespotten,
En onder het belegh sich splissen, in twee rotten:[126]
Dan wederom in twee, all' d'yvraers voor de wet:
Een gouden tittel, soo die niet en waer besmet,[128]
Met kerreckschennis, doen vast daeghlijcx dol en dwaser,
D'een', onder de banier van blaesbalgh Eleaser,[130]
Met steenbusch en met schicht beschoot d'omringde stad,[131]
En bruyckte 's tempels tin, tot haere storremkat.[132]
Sy selve branden 't graen: en hoe sou d'Arend wijcken?[133]
De woende tempel schaft hem lecker aes van lijcken:[134]
De marckt een kerckhof word: de straten een' woestijn:
Op dat, in doodse plaets, den wl min schuw moght sijn.
De Christen nu verlicht, door 's Euangelijs klaerheyd,
De Godheyd overal aenbid, in geest en waerheyd.
De schaduw wijckt de son. het heylighe is ghesteurt:[139]
Wiens voorhang al voorheen was midden doorgescheurt,[140]
Doen ons aertspriester, na'et verloop van Arons uuren,[141]
Sijn' afgepijnden geest, door vloeyende quetsuuren,[142]
In 's vaders handen gaf: om opgheweckt, weerom
Aen Godes rechterhand, sijn eeuwigh priesterdom,
Als een Melchisedech, in 't hemelsch koor, t'aenvaerden:[145]
Als hoofd van sijn' gemeente, in hemel, en op aerden.
Schep moed, belade siel, de gramschap Gods word koel:[147]
En vol betrouwens, kruyp voor dien genadestoel.
Swijght, hutte des bescheyds, oraklen, en Sibyllen,[149]

* TEKSTKRITIEK: vs. 141, de oude uitgave heeft achter dit vers een dubbelpunt.

122 *Salem:* vgl. vs. 26.
123 *galgenbergh:* Golgotha.
124 Titus Flavius Vespasianus veroverde Jeruzalem in het jaar 70.
126 Voor en tijdens het beleg geraakten de Joden verdeeld onder Johannes, Simon Zelotes en Eleazar (Flavius Josephus).
128 *Een gouden tittel:* een eretitel.
130 *blaesbalgh:* aanstoker van de twisten.
131 *steenbusch* (later gespeld: *steenbus*)*:* met dit woord geeft Vondel weer, wat bij Flavius Josephus *catapulta, ballista* wordt genoemd, dus een werktuig om stenen te slingeren. *Bus* is gewoonlik: geschut; misschien dus oorspr. geschut voor stenen kogels.
132 *storremkat:* beweegbaar schutdak, waarop de werptuigen stonden.
133 *d'Arend:* de Romeinse adelaar.
134 *woende:* tegen de vijand woedende.
139 *ghesteurt:* verwoest.
140 Bij de kruisiging: zie *Matth.* XXVII, vs. 51.
141 *ons aertspriester:* Christus, in tegenstelling met de aartspriester van het Oude Testament, *Aron;* toen de tijd van het Oude Verbond verlopen was.
142 *door* te verbinden met *afgepijnd*.
145 *Melchisedech* (*Gen.* XIV, 18), de priester-koning, werd als voorbeeld van Christus beschouwd (*Hebr.* VII).
147 *belade:* vgl. vs. 45.
149 *hutte des bescheyds:* tabernakel, tent waarin de ark werd bewaard, waar de hogepriester eenmaal 's jaars met Jehova verkeerde (*Exod.* XXVIII, vs. 29-30); *Sibylle:* Romeinse profetes.

Synoden, en Rabbijns: in nood en kerckgeschillen,
Blijft Christus 's menschen troost, die niemands recht verkort.
Wat Priester, wat Profeet was oyt soo overstort,

Met gaeven van den geest? wijck, schriftgeleerde sotheyd:
Lichaemlijck woont in hem de volheyd aller Godheyd.
Waeck op dan, Burgery van 't nieu Ierusalem:[155]
Gehoorsaem 't woord des soons, vereert door 's vaders stem:
Aenbid hem, die u, door sijn' salving, kan verstercken:
Vergaep u niet te seer, aen prael van sichtbre kercken.
De Christelijcke schaer, door Goddelijck bevel,
Aen onderlingen plicht verbonden evenwel,[160]
Heeft, na gelegentheyd van vrye of slaefsche tijden,[161]
Ghepooght des Heeren naem eenstemmigh te belijden:[162]
En God in schuur of huys of tempel aengebeen:
En door gemeenschap sich gesmolten onder een.
O redelijcke dienst, wie weygert aen te bidden,
Daer Iesus, als een' duyf, van boven daelt, in 't midden:[166]
Dan die van God veraerd, van ydelheyd versaed,[167]
Als 't vee, het oogh om laegh, en niet ten hemel slaet?
Wat oprecht Christen sou dien segen willen derven,
Om boeten, ballingschap, om rasphuys, en om sterven?[170]
Den goeden God sy lof, en Amstels wijsen Raed:
Dat den verdruckten nu dees tempel open staet:
Dat Christe sielen noch, om Christlijck te vergaeren,
Nocht schat nocht yver, aen dien tempelbou, bespaeren,
Maer redden sich, door smaed, en allerhande kruys.[175]
Bewaeck, o Iakobs God, bewaeck dit bedehuys:
Wilt, met uw' vleuglen, dees' vergadering bedecken,
En op haer suchten een' Nassauschen Heyland wecken:[178]
Die op sijn' schouders tors de poort van Loevesteyn,[179]
En omvoer, in triomf, dien norssen kasteleyn:[180]
Op datwe u loven, en gedrooght van alle traenen,
De maghten eeren, als geloovige onderdaenen:
Die door Godsaligheyd, en vryheyd van 't gemoed,
Dit aerdsche rijck versmaen, op hoop van 't eeuwigh goed.

Psalm 118.
Dat is van den Heere geschied, en het is een wonder voor onsen oogen.

155 *'t nieu Ierusalem:* de ware Christen gemeente.
160 *evenwel:* evenzeer; dus: maar ook door hun gemeenschapsgevoel.
161 *na gelegentheyd van:* naar de omstandigheden van.
162 *eenstemmigh:* gezamenlik.
166 *als een' duyf:* beeldspraak, ingegeven door de nederdaling van de Heilige Geest, in de gedaante van een duif.
167 *veraerd:* ontaard.
170 *rasphuys:* gevangenis (in Amsterdam zo genoemd, omdat er verfhout geraspt werd). Daar waren de predikanten Grevius en Princius opgesloten.
175 *kruys:* ramp, tegenspoed.
178 *Heyland:* redder.
179 Zinspeling op het verhaal van Simson, die de poorten van Gaza op zijn schouders meenam (*Richteren* XVI, vs. 3). De poort van Loevestein bleef nog steeds gesloten voor zeven Remonstrantse predikanten.
180 *omvoer in triomf:* als een Romeinse triomfator zijn krijgsgevangenen; *nors:* hardvochtig; *kasteleyn:* de slotvoogd-gevangenbewaarder, de zoon van Gerard Prouninck.

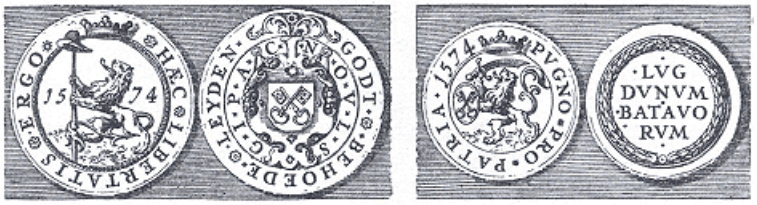

Dusdanige penningen sijn te Leyden gemunt, geduurende het belegh, tot onweerspreeckelijck bewijs, datmen voor Vaderland, en Vryheyd gevochten heeft, en niet om de Gommaristen beuls te maecken, over het geweeten van andren Christenen.

Haec Libertatis Ergo,
Papieren Geld
geoffert Op het autaer van de Hollandsche Vryheyd.[aant.] *

Het jaergetijdigh feest, [a]in Wijnmaend, by den Rijn,[vs. 1]
Vernieut die burgery, hoe groot die vreughd most sijn,[2]
Doen God ter harten nam het wtgemergelt Leyden,
En, met den Noordwind, joegheen 'springvloed, op de weyden:
Waerom Baldeus, siende alle ons' galeyen vlot,[5]
Sijn' schanssen gaf tot buyt den Amirael Boysot.
Doen was 't: maetroosen roeyt, en vreest geen' Spaensche fuycken:
Vaert rustigh in den mond der hongerige buycken:[8]
Smackt brood en haring toe, en wat tot voedsel streckt.[9]
't Scherminckels heyr viel wt: 't geraemt met vel gedeckt:[10]
Het dor gebeent soo lang met ratten, katten, honden,
En paerdevleesch gespijst, verwoed en ongebonden,
Inslickte, sonder maet, het geen de hemel gaf:
En all' de stad verrees, als wt een open graf.
De glori van 't ontset sy Gode toe gesongen:
En eeuwigh niettemin leef, op der vroomen tongen,
De priis van V A N D E R W E R F , die beyde Catoos tart:[17]

[a][Randschrift:] *De gedachtenis van 't wonderlijck ontset viertmen jaerlijcx te Leyden, den darden van Wijnmaend.*

* Van 1630. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 320 mM., br. 285 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 193*.
De kanttekening naast de afbeelding verklaart het opschrift *Haec libertatis ergo:* Dit (geschiedde) ter wille van de vrijheid; *Pvgno pro patria:* Ik strijd voor het vaderland (vgl. vs. 79).

vs. 1 *jaergetijdigh:* jaarliks terugkerend.
2 *Vernieut:* brengt opnieuw in herinnering.
5 *Baldeus* of Baldes: de Spaanse bevelhebber Don Francisco de Valdez, te Leyderdorp gelegerd; *vlot:* drijvende, aanvarende.
8 *rustigh:* dapper; *in den mond:* tegemoet.
9 *Smackt:* werpt.
10 *Scherminckel:* tot op 't geraamte uitgeteerde (nu alleen als scheldwoord; vervormd uit *simminckel*-aapje).
17 *beyde Catoos:* Cato de oudere, de bekende censor (vgl. *Roskam,* vs. 71) en vijand van Carthago, en zijn achterkleinzoon, de tijdgenoot van Cicero. Beiden werden geprezen om hun burgerdeugd.

Een Burgermeester, die den moed van [b] Burgerhart
(Die Holland geen' slaevin wou laeten van den Tiber)
Geërft heeft, en gestuyt de stormen van den Iber,[20]
Van pest en oproer, en gestrengen hongers nood:
En, voor stads VRYHEYD, sich geoffert aen de dood.
Hoe sprack hy tegens hen, die door 't lang vasten kreeten,
En toonden 't mager lijck, al raesende en beseten:[24]
Mijn eed verplicht mijn' trou. 'k ontseg u deesen eysch.[25]
Indien u honger parst, slacht my, en eet mijn vleysch.
Soo kaetst een' rots te rug 't geweld der woeste golven.
Soo vrijd een harders hart sijn' kudde voor de wolven.[28]
Verwerf, o VANDER WERF! dien wel verdienden krans.
Verleenme dichtens stof, en geef mijn' vaersen glans.
Het lustme nu den naem der helden te vervarschen,[31]
In 't aengesicht van die op hunne tanden knarssen,
En Holland poogen, na'et verschoppen van den Graef,[33]
[c] Te maecken schandelijck een' tienmael snooder' slaef.[34]
O Held! die, met uw bloed, den burgerbrand woud blusschen,[35]
Indienghe nu uw bloed geschopt saeght van het kussen,[36]
Vervloeckt, vervolght, en van verradery betight,
En, op ons vry autaer, de tyranny gesticht:
Ghy soud uwe oogen nocht uwe ooren nau gelooven.
Wy klaegen 't God, en u, en roepen 't voor den dooven:[40]
Wat wterlijck geweld niet winnen kon, op 't land,
Word, onder decksel van een' suyver' predikant,
Behendigh ingevoert, met ongestuymigh woelen.[43]
De Duyvel raeskalt, door 't Orakel van de [d] Doelen,[44]
Met maght gewapent: en het Trentische besluyt[45]

[b][Randschrift:] *Claudius Civilis, die de Roomsche maght gestuyt heeft, gelijck Vander Werf de Spaensche.*

[c][Randschrift:] *Beter verheert als verboeft.*

[d][Randschrift:] *Het Synode is te Dordrecht op de doelen gehouden, daer de Christenen verdoemt werden, die Duyvels eygenschappen Gode niet darren toeschrijven.*

20 *de stormen van den Iber:* de Spaanse aanval.
24 *lijck:* lichaam.
25 *verplicht:* houdt gebonden.
28 *vrijen voor:* beschermen tegen.
31 *vervarschen:* in herinnering te brengen.
33 *'t verschoppen van den Graef:* het afzweren van Filips II.
34 In de toelichtende kanttekening betekent *verboeft:* onderworpen aan ‘boeven’, oorspr. wel als knechten laaggeborenen, bedoeld.
35 *den burgerbrand:* de onenigheid onder de burgerij, waarvan een deel op overgave aandrong.
36 *uw bloed:* Frans Pieterzs. Duist van der Werf (geb. 1574), die in 1618 schepen te Leiden werd, tegelijk met zijn zwager Bartholomeus Willemsz. van Assendelft bij de verandering der regering in dit jaar van die waardigheid ontzet.
40 *voor den dooven:* zo hard dat doven het kunnen horen.
43 door een heimelik, listig, *behendigh* middel, nl. het beroepen van een predikant die zuiver in de leer is; *met ongestuymigh woelen:* door het verwekken van hevige beroering.
44 *raeskalt* slaat op de verkondiging van de praedestinatie-leer (zie de randnoot).
45 *het Trentische besluyt:* het besluit van de Dordtse synode wordt vergeleken met die van het concilie van Trente, waar ook over belangrijke geloofspunten (o.a. genade en vrije wil) beslissingen genomen werden.

Word, op den titel van hervorming, ingekruyt.[46]

[e] De spiegels van de deughd sijn martelaers t'Athenen.[47]

Men hoort op 's Gravensteyn de Christe sielen steenen.[48]

[e][Randschrift:] *Hogerbeets, d'oprechtigheyd self, en sijne getrouwe gemaelin, die degelijcke siel, sijn in eeuwige gevangenis verstickt: wier bloed noch het verleden jaer, so bitter vervolght werdt, om ymmers de Remonstransche Christenen met verradery te brandmercken. ô booswichten! ô Nerones!*

46 *op den titel van hervorming:* als of het de naam 'hervorming' verdiende (*titel:* aanspraak); *ingekruyt:* binnengeloodst.

47 *t'Athenen:* nl. in het Leidse Athene.

48 *'s Gravensteyn:* de stadsgevangenis te Leiden.

Griffoenen slaen hun' klaeu in 't eerlijck burgers goed.[49]
Men plaeghtse om 's Heeren woord met ballingschap, en boet.
Men dwingtse, tegens recht, sich selleve te grieven
Met eed, en leydse voort, als knevelaers en dieven.[52]
Men geeftse om een sermoen den plondergeus ten roof,[53]
En krijghslien. dit's de vrucht van 't Gommarist geloof.
Vergeefs hebt ghy gestreen, met WELHEM van Oranjen,
En voor de borst gehad de monarchy van Spanjen.[56]
Een lichte [f] monnick, die sijn' kap hing op den tuyn,[57]
Stelt Leyden nu de wet, en maeckt sich 's volcx tribuyn,
En treckt 't gesegh aen sich, met eenen Burgermeester,[59]
Soo boos als onbeschaemt. elck ziddert'er, elck vreest'er.
Heeft uwe stad nu voor Calvin de speer gevelt?[61]
Heel anders spreeckt 't geschrift van 't stom papieren geld.
s'Ontfang haer eyge munt, in deughdige betaeling:[63]
Die tuyght van VRYHEYD, en verlochent de bepaeling[64]
Der lange mantels, en der breed gerande hoên:
Die, onder de gemeent, [g] soo grove logens voen:
En sulck een' logentael betreed den stoel der waerheyd,[67]
En schept erfduysternis, wt middaghs heldre klaerheyd.[68]
Ghy blaffers, schuurt uw' poort. geen' logen heeft hier kans.[69]
De Leeu die voert 't blasoen der VRYHEYD op sijn' lans.[70]
Hy pronckt hier niet vermomt, met Schriftgeleerde grijnsen.[71]
Om VRYHEYD geeft hy schot en lot, en pacht en chijnsen,
En sweet van al den last: dus verght hem niet te veel.[73]
't Is noch het selve dier, dat [h] Phlips greep by de keel:
Dat Albaes aenval schutte, op sijn' bebloede tanden.[75]
Men ringeloor het niet, met Synodaele banden.

[f][Randschrift:] *'t Heeft geen kleen bedencken, waerom verloope monicken, en leerlingen van Iesuyten, in dit land soo den meester maecken boven anderen, gelijck Fabritius te Leyden, en Trigland noch onlangs t'Amsterdam*.

[g][Randschrift:] *Wy roepen hemel en aerde tot getuygen, over d'onbeschaemde logens der oproerige predikanten, die, om heerschappye, tegens hunne wettige Overheden inspannen*.

[h][Randschrift:] *Doen tyranniseerde koning Philips, nu koning Broeckhoven*.

49 Dit slaat op verbeurdverklaring van bezittingen der veroordeelden.
52 *Met eed:* nl. door afgedwongen eden; *knevelaers:* afzetters; *dieven:* misdadigers.
53 *om een sermoen:* om 't bijwonen van een sermoen; *plondergeus:* vgl. *Rommelpot,* vs. 67.
56 *voor de borst:* tegenover u.
57 Hendrik Fabritius, een gewezen monnik, later predikant te Leiden, was een der heftigste vijanden van de Remonstranten; *licht:* onbetrouwbaar (*Ned. Wdb.* VIII 1948); *tuyn:* oorspr. omheining, heg (de *uy* te lezen als *uu*).
59 *gesegh:* gezag, macht; *Burgermeester:* Jacob van Broekhoven, een der rechters van Oldenbarnevelt.
61 *de speer vellen:* eerbied bewijzen, onderdanig zijn.
63 Laat zij haar eigen munt als gangbaar betaalmiddel aanvaarden, d.w.z. laat zij ernst maken met haar eigen zinspreuk ‘Haec libertatis ergo!’
64 *de bepaeling:* de beperking, nl. van die vrijheid door de predikanten (de lange mantels en de breedgerande hoeden).
67 *den stoel der waerheyd:* de predikstoel, vanwaar de goddelike waarheid verkondigd moest worden.
68 *erfduysternis:* het heldere licht van het evangelie wordt verbasterd tot een helse leer; *erf* zal hier de kracht hebben van *oer*.
69 *schuurt uw' poort:* maakt dat gij weg komt! (*poort* = gat) zie *Ned. Wdb.* XIV 1211, zonder nadere verklaring.
70 *'t blasoen der vryheyd:* de vrijheidshoed (zie de afbeelding boven de titel).
71 *grijns:* mombakkes, masker.
73 Eis niet te veel van de reeds zwaarbelaste.
75 *schutten:* afweren.

Men nijp het in geen' kou van Loeve of Graevesteyn.[77]
't Wil ruymschoots weyen: sulcke koten sijn te kleyn.[78]

77 *nijpen:* beklemmen, vast zetten; *kou:* kooi.
78 *ruymschoots weyen:* zich onbelemmerd bewegen; *koten:* meervoud van *kot:* gevangenis.

Sijn' munt roept dat hy heeft VOOR 'T VADERLAND gevochten,
En niet sijn' tuyn alleen voor Bogerman gevlochten,[80]
Voor [i] Wael, of Vlaming, die 's lands ingeboren terght:[81]
Van wien hy, in sijn' nood, is sacht geherreberght.[82]
Ondanckbre vreemdeling, die om uw' oproerstucken,
Korts naeckt verbannen, tracht uw' huysheer te verdrucken,[84]
En trappelt op het hart uw' voestervrou, die elck[85]
Gebaeckert heeft, en opgekoestert, met haer' melck.
O bittre spruyten van dien alssembittren stamme,[87]
[k] Die, naulijcx 't vier ontvloon, Serveet verwees ter vlamme,[88]
Hoe aerdghe na den struyck, daerghe wt gesproten sijt:
Wanneerghe galle braeckt, en in de glasen smijt,
En spoockt, als Duyvels, langs de straeten op en neder.
[l] Schout Bont die graselt vast, en blinckt in 't gouden leder,[92]
En, als een tiger, op d'onnooselheyd verwoed,
Parst wijn wt traenen, en laed smeer, by 't sweet en bloed
Der schaemle burgers, die soo mannelijck sich queeten:[94-95]
Die liever eenen arm, op schildwacht, wilden eeten,[96]
En met den andren noch verdadigen hun' saeck,
Als vallen in 't geweld des vyands, soet op wraeck.[98]
Wat sijnse vryer nu als Indiaensche slaeven.
Hen pickt geen' Spaensche kray, maer [m] Gommers felle raeven,[100]
Die krassen, om het aes van Hollands melleckkoe,
Die boter karnt, en krijght de huyd vol slaegen toe.[102]
Haer' huyd, haer gras, haer smeer, haer' hoornen pacht betaelen:
Noch deedse 't willigh, moght haer' siel slechs adem haelen,
In d'algemeene lucht, vrypostigh ongemoeyt.[105]
Maer ah! sy sucht vergeefs. vergeefs is 't datse loeyt.
Men slijt den tijd te hoof, met klassikaele grollen.[107]

[i] [Randschrift:] *Vremdelingen Puriteynen en Akervarkens wroeten den Hollandschen tuyn om*.

[k] [Randschrift:] *'t Moet vroegh krommen, dat een goed haeck wil worden*.

[l] [Randschrift:] *Schout Bont set sijne diefleyders in 't goed dervroome burgeren, die van den predikanten en het gepeupel voor landverraders en Princemoorders, alleen wt haet en bitterheyd, worden wtgekreeten*.

[m] [Randschrift:] *Onverdraegelijck is de tyranny der Gommaristen*.

80 *sijn' tuyn gevlochten:* de gevlochten omheining, waarin de Hollandse leeuw vaak afgebeeld is, het symbool van de beveiligde grenzen; *Bogerman,* als voorzitter van de Dortse synode.
81 *Wael of Vlaming:* nl. de predikanten van Waalse of Vlaamse afkomst.
82 *sacht geherreberght:* vriendelik, gastvrij ontvangen.
84 *Korts:* kortgeleden; *naeckt:* van alles beroofd.
85 *uw' voestervrou:* de Republiek.
87 *stam* (evenals *struyck* in vs. 89): Calvijn.
88 *Serveet:* Michael Servetus, wegens ketterij door de Calvinisten te Genève verbrand.
92 *Schout Bont:* Willem de Bondt, berucht wegens zijn vervolging der Remonstranten (vgl. *Aen alle Hondeslagers* enz.); *graselen:* frequentatief van *grasen:* zich vermeien, genieten; *blinckt in 't gouden leder:* in zijn kamer met goudlederen behangsel. ‘Deeze kamer hadt de Schout laten maken of behangen van het geld en de boetens, 't geen hy den geenen hadt afgeperst, welke in verboode Conventiculen betrapt waren’ (A.).
94-95 Passchier de Fijne zegt in een van zijn Tractaten: ‘Nu hebben we binnen onze stadt (Leiden) een Bonten Schout, die smeer en goudt Leer parst uit het zweet en bloed van den armen Ambachtsman.’; *laed smeer by* zal betekenen: maakt zich vet door.
96 Zinspeling op het bekende gezegde van de Leidse schildwacht aan de Spanjaarden.
98 *'t geweld:* de macht.
100 *Gommer:* Gomarus (vgl. *Weegschael,* vs. 1).
102 *Die boter karnt:* die de melk verschaft om boter te karnen.
105 *vrypostigh:* vrijmoedig.
107 *te hoof:* voor de rechtbank; *hier:* de synodale rechtspraak; *klassikaele grollen:* malligheden, kinderachtigheden die de classes bedacht hadden.

Men heeft het veel te drock, met Sisyfs steen te rollen.[108]

108 *Sisyfs steen te rollen:* vergeefs werk te doen. Sisyphus was in de onderwereld veroordeeld om een steen omhoog te brengen, die telkens weer omlaag rolde.

Broeckhoven vangt en spant, en graeft aan 't Malle gat:[109]
Daer Amsterdam om lacht, die wel bestierde stad:
Wiens V R Y H E Y D gaet ten Rey, op pijpspel, trom en snaeren:
Wiens Christen tempel rijst, met pylers op pylaeren:[112]
Dat lockt d'wtheemschen, die verbaest staen stijf en sterck,[113]
En breyen gunstigh wt hun' segen, over 't werck.
[n] God, God, seydt d'Amstelheer, sal elcx geweeten peylen.[115]
De V R Y D O M ga sijn' gang, en vliegh, met volle seylen,
Den Ystroom wt en in: soo word ons' vest gebout:
Soo tast de koopman tot den elleboogh in 't goud.
Geen paep, geen stokebrand magh hier den wervel draeyen.[119]
De toghtschuyt leydt gereed, voor all' die oproer kraeyen,[120]
Als [p] Smout, en Kloppenburgh: wien nu het harte breeckt,
Soo dick hy, in den Briel, voor ses paer ooren preeckt:[122]
Om dat hy trouweloos sijn' rotgans Paus wou hullen,[123]
En botsen d'Overheyd met Geusen aflaetbullen.[124]

[n][Randschrift:] *Christelijck besluyt van den wijsen Raed der vermaerde koopstad Amstelredam*.

[p][Randschrift:] *Kloppenburgh, Smout, en de vier Leydsche Schriftgeleerden: hebben gepooght, onder schijn van Godsdiensticheyd, d'Amsterdamsche burgers meyneedigh te maecken, om de wettige Overheyd te schoppen, en het Gomariste Pausdom in te voeren: waerom men sich ooc jammerlijck behelpt, met den belachelijcken tittel van Theologische Faculteyt. Herwt geck*.

Gemunt in Vrystad, met oude Leydsche stempels.

109 *Broeckhoven:* zie bij vs. 59; *'t Malle gat:* een doorgraving in de duinen bij Katwijk, in 1571 ondernomen. Aldus genoemd omdat het weldra ‘door een groot onweder verstopt en toegewelt is.’
112 *Christen tempel:* de nieuwe Remonstrantse kerk.
113 *verbaest* nadert hier de tegenwoordige betekenis, maar is nog wat sterker: versteld.
115 *d'Amstelheer:* de Amsterdamse magistraat.
119 *paep:* hier: predikant; *den wervel draeyen:* de baas spelen (oorspr. het hek openen en sluiten; ook in gunstige zin: de macht in handen hebben; vgl. werweldraaier van 't hek, bij Brandt).
120 *toghtschuyt:* trekschuit, om de verbannenen uit de de stad te brengen (vgl. *Een Otter in 't Bolwerck*, vs. 45).
122 *Soo dick:* telkens als.
123 *rotgans* is hier een schimpnaam, waarschijnlik om het lelike geluid, waarnaar dat dier, volgens sommigen, genoemd is. Hier zal met *sijn' rotgans* Calvijn bedoeld zijn; *Paus wou hullen:* als Paus wilde doen erkennen. Het *Ned. Wdb.* (VI, 1296) vat *hullen* op als *hulden:* huldigen, maar wijst er op, dat dit w.w. in de zeventiende eeuw dooreenliep met *hullen* (VI, 1300): het hoofd sieren, bekleden.
124 *botsen* (transitief): de bons geven, uit het ambt stoten (*Ned. Wdb.* III, 731).

Aen de Lasteraers van de Academi.[aant.]*

Verbiet de lieden het toonneel,[vs. 1]
Soo loopter seven mael soo veel,
't Verboden wilmen allermeest,
En tegenstreven noopt den geest.
Wie dan den Y V E R blusschen wil,[5]
Sie door de vingers, en swygh stil:[6]
Want wort ghy op uw seer geraeckt,
Soo denck: ick heb'ter na gemaeckt.
Y V E R

* Van 1630? Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (hg. 160 m.M., br. 120 m.M.). *Unger: Bibliographie, nr. 723*. Ook voorin de uitgave van Coster's *Iphigenia* (1630); vandaar dat het wel eens aan Coster toegeschreven is. Het is intussen stellig van Vondel, want de dichter nam het op in zijn bundel van 1644 en van 1650 (vgl. Unger's opstel in de *Nederl. Spectator* 1883, no. 17).

vs. 1 In de zesde uitgave van de *Iphigenia* (1630) bespotte Coster de predikanten: ‘hartelijcke bedanckende deze voorsz. gestoorde uylskuyckens dat se alle de werelt met haer roepen en krijten so gaende gemaekt hebben, dat de speelplaets te enghe om de aenschouwers te vatten, ende de bus te kleen was om de penninghen te vergaren’; *toonneel:* in Vondel's schrijfwijze opzettelik in verband gebracht met tonen.

5 *den Yver:* zie de aant. bij de Academie-vraag.

6 *Sie door de vingers:* hier in de oorspronkelike betekenis: terwijl men toekijkt, de schijn aannemen alsof men niets ziet.

Een Otter in't Bolwerck.[aant. aant.*]

Na de wyse.
Betteken voer naer Mariemont.

Wel hoe is Otjes hart so groen?[1]
Wel hoe is Otjes hart so groen?
Dat hy dus yvert in't sermoen,[3]
O jeemy, o jeemy,[4]
Om Boogers dochter ist te doen,
Hy preeckt van d'Acadeemy.
Ongs Otje is gien stomme hongt,[7]
Ongs Otje, etc.
Hy woeckert met sen Miesters pongt,[9]
O jeemy, o jeemy.
Het quijl dat loopt hum uyt sen mongt,
So schelt hy d'Acadeemy.
Dat preken klinckt tot Haerlem toe,[13]
Dat preken, etc.
Elck vreest hum as de Roode-Roe,[15]
O jeemy, o jeemy.
Hy maket alle Speulers moe,[17]
En hekelt d'Acadeemy.
Wel Boogers dochter loopt hum na,
Wel Boogers, etc.
En segt nou tegens Otje ja.
O jeemy, o jeemy.
Wangt kreechje'm niet twas songt en scha,[23]
So schrobt hy d'Academy.[24]

* Van 1630. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 210 mM., br. 143 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 194*. In twee kolommen met Gotiese letter op slecht papier. Het geheel omgeven door een lijstje.
Schimpdicht tegen de predikant Otto Badius, die van de kansel hevig uitvoer tegen 'Coster's Akademie', wat toegeschreven werd aan zijn belangstelling voor de dochter van Jan Willemsz Bogaert (zie *Rommelpot,* vs. 145), wiens gunst hij wilde winnen. De titel bevat dus een woordspeling met de naam Otto. 'Er is een otter in 't bolwerck', betekende in de 17de eeuw: er is onraad (*Ned. Wdb.* XI, 1519 en Hooft's *Warenar,* vs. 1087; volgens *Ned. Wdb.* III, 317. omdat de otter de bolwerken doorknaagde).

1 *groen:* overmoedig (oorspr. dartel); in dit verband kon ook aan de betekenis: verliefd gedacht zijn.
3 *'t sermoen:* de preek.
4 *jeemy*, rijmend op Acadeemy, met temerig-gerekte ee-klank.
7 *ongs, hongt:* zie voor deze *ng: Rommelpot,* vs. 4.
9 Hij toont zijn volle talent. Zinspeling op de gelijkenis van de talenten (*ponden*)*: Matth.* XXV, 14-29.
13 *Haerlem:* de woonplaats van Bogaert.
15 *de Roode-Roe:* de Schout, die als teken van zijn recht over leven en dood een rode roede droeg.
17 *maket:* uit: maakt et. Hij maakt, door zijn schimpen, dat de (toneel)spelers er genoeg van krijgen.
23 *songt:* zonde.
24 *schrobben:* ongenadig doorhalen.

25 En asje gaet nae 't Bruylofs huys,
En asje, etc.
So laet vry dockter Koster thuys:[27]
O jeemy, o jeemy.
Al is hy Bruytjes Neef incluys,[29]
30 Hy metste d'Academy.[30]
Hy speulter nou sijn Iphigeen,[31]
Hy speulter, etc.
Wel mannen broeders zijn dat reen.[33]
O jeemy, o jeemy.
35 't Sijn Fielten sticken al mit een,[35]
Godt schen deus Acadeemy.
Al baet dat speulen 't Weeshuys yet,[37]
Al baet, etc.
Dat geeft an Otjes Vleeshuys niet,[39]
40 O jeemy, o jeemy.
Wat beurt ongs spijt en groot verdriet,[41]
Van deuse Acadeemy.
Neen Otje straf dit mit Goods woort,[43]
Neen Otje, etc.
45 Al souje mit de tocht schuyt voort,[45]
O jeemy, o jeemy.
Vry Otje schrey iens datmet hoort[47]
In Costers Acadeemy.
Wel is dit niet ien wongder werck,[49]
50 Wel is, etc.
Sy hieten ongs de plongder-kerck,[51]
O jeemy, o jeemy.
Och broeders schuwt het dongder-perck,[53]
Van Costers Acadeemy.
55 Mocht Smout nou op de preecstoel staen[55]
Mocht Smout, etc.

27 Samuel Coster was namelik familie van Bogaert.
29 *incluys:* bovendien nog, op de koop toe.
30 *metsen:* Zuid-Ned. woord voor metselen, bouwen; Coster had het geld verschaft voor de bouw in 1617.
31 *sijn Iphigeen:* Coster's politiek, tegen de Contrarem. gericht treurspel *Iphigenia,* dat in Nov. en Des. 1630 weer opgevoerd werd, waarbij de priester Eurypylus gegrimeerd was als Ds. Trigland.
33 *zijn dat reen* (redenen): mag dat allemaal maar gezegd worden!
35 *stick:* Holl. vorm van *stuk; al mit een:* allemaal.
37 De winsten van de toneelvoorstellingen kwamen het Weeshuis ten goede.
39 *Vleeshuys:* zijn ‘aards tabernakel’, zijn aards bestaan.
41 *beurt:* overkomt.
43 *mit Goods woort:* met bijbelteksten.
45 *tocht schuyt:* trekschuit. Al zou je ook daarom vit de stad gebannen worden.
47 *Vry:* gerust; *schreyen:* schreeuwen; *datmet:* uit: dat me(n) et.
49 Dit zijn de woorden die Badius uitschreeuwt.
51 *plongder-kerck:* wegens de opstootjes van 1626 (vgl. *Rommelpot*).
53 *dongder-perck:* de plaats waar tegen hen ‘gedonderd’ werd.
55 *Smout:* zie bij *Rommelpot,* vs. 43.

Hoe sou haer dan de Hagel slaen,
O jeemy, o jeemy.
Jan-rap in stee van Monckelbaen,[59]
Sou plongd'ren d'Acadeemy.
Ick wouse saten inden Briel,[61]
Ick wouse, etc.
Dit speulen raeckt myn ongder ziel.[63]
O jeemy, o jeemy.
Ick hou mier van ien plongder fiel,[65]
As van deus Acadeemy.

EYNDE.

Op Haan Kalkoen.[aant. aant.*]

Wie sach oyt gecken sonder bel?[vs. 1]
Kalkoentjen is wat root van vel[2]
En suyver geus,[3]
Om dat de Rijnsche muskadel[4]
Met al het suyver nat
Van 't Heydelbergsche vat,[6]
Treckt in sijn neus,
En daerom buldert hy soo fel,
Als Goliath den Reus;
Wy achtent boert, en kinder-spel.
By dronck is hy wat beus;[11]
Maer nuchteren wonder geus.

59 *Monckelbaen:* vervorming van Montelbaan: de vergaderplaats der Remonstranten bij de Montelbaanstoren.
61 *inden Briel:* spottend gezegd als hatelike toespeling op Cloppenburch, die om de moeilikheden te ontgaan, op weinig eervolle wijze zijn predikambt in Amsterdam in de steek liet en een beroep naar Den Briel aannam. (Cloppenburch had het verzoekschrift van de schutters aan de synode opgesteld).
63 *myn ongder ziel:* 't diepste van mijn ziel. Eigenlik: dieper dan m'n kouwe kleren (*onderziel* is een soort onderlijfje).
65 *plongder fiel:* plunderende schooier (*fiel:* fielt; vgl. vs. 35).
* Van 1630? Afgedrukt volgens Vondels *Poesy* 1647 II B, blz. 192.
Of dit gedicht, dat Brandt niet vermeldt, van Vondel is, blijft onzeker.
Met *Haan Kalkoen* is de predikant Jacob Trigland bedoeld: vgl. de aantekening bij *Rommelpot,* vs. 61-62.
vs. 1 *gecken sonder bel:* narren zonder narrenkap (met belletjes) rondlopen.
2 *root van vel:* vandaar de beschuldiging van drankzucht.
3 *geus:* Contraremonstrant; dus: goed in de leer.
4 *muskadel:* de fijne druif, waaruit de muskaatwijn bereid wordt.
6 *'t Heydelbergsche vat:* het bekende reusachtige vat, met kostbare oude wijn. De dichter kiest opzettelik de naam Heidelberg, zinspelende op de Heidelbergse catechismus, de grondslag voor de Calvinistiese leer.
11 *beus:* kwaad (vgl.: hij heeft een kwade dronk); Hollands-dialektiese vorm van boos; vgl. met hetzelfde rijm *Sprookje van Reintje de Vos*, vs. 42.

*

Bachant, had ghy niet onbeschaemt,[13]
En 't geen een Leeraer minst betaemt,
Ons Burgemeesters wel geneygt,[15]
Op 't Raedhuys met een moord gedreygt:[16]
Men had, ô droncke plonder-geus,[17]
U met geen roo kalkoensche neus
Op 't openbaer toneel gebracht,[19]
En als een Schijtvalck uytgelacht:[20]
Gaet heen nu als een huylebalch,[21]
En hangt ons aen u suylegalg.[22]

P.C. Hooft
Onnaevolghlyk
uit Horatius gevolght[aant. aant.*]

Wie Hooft der dichtren stael[vs. 1]
wil volgen, slaght Dedael,[2]
en pooght met wassen vleugel
te sweven als een veugel,
hy stort in 't glasen meer,
elck roept: hier quam hy neer.

* TEKSTKRITIEK: vs. 13, de eerste uitgave heeft *hy* en geen komma achter Bachant; in de volgende uitgaven terecht verbeterd in *ghy*.

13 *Bachant:* eigenlijk priesters van Bacchus; hier als scheldwoord: drinkebroer.

15 *wel geneygt:* welgezind, welwillend (achtergeplaatste bepaling bij Burgemeesters.

16 'Jac. Triglandus voerde zomwijl scherpe woorden tegens de Burgemeesters, dat zelfs op den predikstoel, hen smadelijk met de vinger aanwijzende, en daarover op 't Raedhuis ontboden, sprak hij zeer stout' (A.).

17 *plonder-geus:* vergelijk *Rommelpot*, vs. 67 en vooral *plonderfiel* in *Otter in 't Bolwerck,* vs. 65.

19 'Toen Kosters *Ifigenia,* in 't jaar 1630 voor 't volk vertoond werd, had men den speelder, die de rol van Euripylus spelen zou, soo toegemaekt met baard en kleeren, dat hij Trigland op een hair geleek, en elk een hem kende' (A.).

20 *Schijtvalck:* scheldwoord voor een druktemakende lafaard; oorspr. een roofvogel die zich voedt met de afval die andere vogels laten vallen (*Ned Wdb.* XIV, 637).

21 *huylebalch:* bijvorm van huilebalk, maar hier wel in de betekenis: schreeuwlelik. In zijn Ovidius-vertaling (IV, 20) gebruikt Vondel het als bijnaam van Bacchus.

22 *suylegalg:* heeft Vondel hierbij wellicht aan de kerkzuilen gedacht?

* Van 1630. Komt voor in de door Vondel uit het Latijn vertaalde brief van Kasper van Baerle over de *Hollandsche groete* van P.C. Hooft, gedagtekend van 12 Maart 1630. Zie de gehele brief opgenomen achter in dit deel. Deze titel is ontleend aan *Poëzy* 1682 II, blz. 574. (Vgl. *Oud-Holland* I, blz. 141). Het origineel vindt men bij Horatius IV *Ode* II.

vs. 1 *stael:* puik.

2 *Dedael:* de kunstvaardige Daidalos, die o.a van veren vleugels maakte, met was bevestigd. Zijn zoon Ikaros, die daarmee de zon te dicht naderde, stortte door het smelten van het was in zee en verdronk.

Geuse Vesper of Siecken - Troost[aant. aant.*]

Voor de Vierentwintigh.
Op de wijse: Brande Partinice.

I.
Hadt hy Hollandt dan ghedragen,
Onder 't hart,[vs. 2]
Tot sijn afgeleefde dagen,
Met veel smart,
Om 't meyneedigh swaert te laven,[5]
Met sijn bloet,
En te mesten kray en raven,[7]
Op sijn goet?
II.
Maer waerom den hals gekorven?[9]
Want sijn bloet
Was in d'aders schier verstorven:
In sijn goet
Vontmen noyt de Pistoletten[13]
Van 't verraet,
Wtghestroyt, om scharp te wetten[15]
's Vollecks haet.[16]

* Van omtrent 1631? (Vergelijk voor de datering de *Aantekeningen* achterin dit deel). Afgedrukt volgens de tekst van de uitgave in plano, zonder Vondels naam verschenen. *Unger: Bibliographie, nr. 747*.
In de titel: *Geuse Vesper: Geuzen:* Calvinisten. - *Vesper:* in de oude betekenis (avonddienst). Vondel denkt aan het plechtig avondgebed, dat de dag besluit, en waarbij men, inkerend tot zich zelf, zijn zonden bedenkt. Hij past dat toe op het einde des levens. - *Siecken-Troost* slaat hier op de siekentroost, achter de oude Bijbels gedrukt: een reeks bijbelteksten, bestemd om aan de stervenden voorgelezen te worden, zo mogelik door een predikant, om de mens tot inkeer te brengen. Ironies bestemt Vondel deze ziekentroost voor de gewetenszieke rechters van de Lands-Advokaat. - In 1650 veranderde Vondel de titel in *Krancke troost,* waarin een woordspeling schuilt (*kranck*: zwak). - De wijze *Brande* (een soort dans) *Partinice*, is niet meer bekend.

vs. 2 *Onder 't hart:* als een moeder het kind.

5 *'t meyneedigh swaert:* in dienst van een vonnis, willens en wetens geveld in strijd met de wetten des Lands (vgl. *Palamedes* vs. 1850); *te laven:* het zwaard wordt als bloeddorstig voorgesteld.

7 *kray en raven:* (enkelv. vorm): de vogels die op de lijken azen; hier voor de rechters, die een honorarium van *f* 2400 onvingen, betaald uit de onrechtmatig verbeurd verklaarde goederen van Oldenbarnevelt.

9 *gekorven:* doorsneden.

13 *de Pistoletten:* Spaanse muntstukken. Oldenbarnevelt werd in pamfletten valselik beschuldigd, als landverrader Spaans geld te hebben aangenomen.

15 *Wtgestroyt:* slaat terug op *Pistoletten* (eig. op het gerucht dat die Pistoletten aangenomen waren).

16 om de bestaande afkeer onder het volk te verscherpen.

III.
Gierigheyt en wreetheyt beyde,[17]
Die het swaert
Grimmigh ruckten uyt der scheyde,[19]
Nu bedaert,
Suchten: Wat kan ons vernoegen
Goet en bloet?
Och, hoe knaecht een eeuwigh wroegen
Ons ghemoedt![23-24]
IV.
Weest te vreen, haelt Predikanten,[25]
West en Oost:
Gaet en soeckt by Dortsche santen[27]
Heyl en troost:
'T is vergeefs, de Heer koomt kloppen,[29]
Met sijn Woort.[30]
Niemandt kan de wellen stoppen[31]
Van die Moort.
B E S L U Y T .
Spiegelt, spiegelt u dan echter,[33]
Wie ghy zijt:
Vreest den worm, die desen rechter[35]
't Hart afbijt.[36]
Schent uw' handen aen geen Vaders,[37]
Dol van haet.
Scheldt gheen Vroomen voor verraders[39]
Van den staet.

17 *Gierigheyt:* hebzucht.
19 eenmaal vol grimmigheid, nu tot rust gekomen.
23-24 't Zeggen was, weinige jaren na de terechtstelling reeds, dat verscheidene hunner van berouw en wroeging geplaagd en gepijnigd werden (vgl. Brandt's *Historie van de Rechtspleging van Joh. van Oldenbarnevelt* blz. 196-202).
25 *Weest te vreen:* Kalmeert u; *haelt Predikanten:* om u de Sieckentroost te doen voorlezen.
27 *Dortsche santen:* heilige mannen, doorkneed in de Dordtse leer.
29 *kloppen:* n.l. ‘aen de deure onser conscientie’ (Kanttekening bij *Openb.* III, 20).
30 *Met sijn Woort:* de bijbelteksten van de Sieckentroost, die hun de begane zonden te binnen zouden brengen.
31 *wellen:* zijn plaatsen in de bodem, waar bij het graven voortdurend water opborrelt. De eigenlike bron van hun zieleangst, die uit het bedrijven van die moord voortkwam, kan door niemand gestopt worden.
33 De laatste strofe wordt in 't algemeen gesproken tot hen die zich met die rechters solidair rekenen; *echter:* in 't vervolg.
35 Vreest de knaging van het geweten.
36 *afbijt:* knaagt aan. Uit dit vers heeft men willen afleiden dat het gedicht ontstond, nadat in 1626 een der rechters, de gehate Dordtenaar Muys van Holy, gestorven was, omtrent wiens dood allerlei verhalen liepen, o.a. dat hij door wormen zou zijn verteerd (vgl. P. Leendertz in *Tijdschr. v. N.T. en L.* XXXV, blz. 19-vlg.). De knagende worm kan echter ook een bijbels beeld zijn (vgl. *Marcus* IX, 44).
37 *Schent uw' handen.....:* schandvlek uw handen niet, sla uw handen niet op schandelike wijze aan; *Vaders:* bestuurders van het gemenebest.
39 *Vroomen:* rechtschapen mannen.

Iaergetyde Van wylen Heer Ioan van Oldenbarneveld, Vader des vaderlands.[aant. aant.*]

ORAKEL.
Quid sentire putas omnes, Calvine, *recenti*
De scelere, et fidei violatae crimine?

I.
's Lands treurspel weêr verjaert: om wiens gedoemde trouwe,[vs. 1]
Als weeu of wees, in rouwe,[2]
Bedruckt en troosteloos, treurt Hollands goe gemeent,[3]
Op Grootvaêrs koud gebeent.
II.
Soo ras d'Aertslastertong van 't huychelaers Synode,[5]
Den aerd des Duyvels, Gode
Aenteegh, en had Gods Naem, tot suyvring van haer' saeck,[6-7]
Gebrandmerckt, op haer' Kaeck:[7-8]
III.
Ontbrack'er 't segel, om dien gruwel kracht te geven,[9]
Met quisting van het leven,[10]
En afgemartelt bloed der allervroomste borst:
Daer Helsche Wraeck naer dorst.
IV.

* Van omtrent 1631? Zie over de datering de aantekening achter in dit deel. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave, zonder Vondel's naam verschenen (*Unger: Bibliographie No. 751*).
Het motto is ontleend aan Juvenalis *Satura* XIII, vs. 5-6 (in moderne uitgaven is *omnes* vervangen door *homines*) en betekent: Hoe meent ge, Cavinus, dat het publiek zal oordelen over deze nieuwe daad van goddeloosheid, deze misdaad van geschonden trouw (met bijgedachte aan *fides* = geloof, betekenen de 3 laatste woorden ook: geloofsverkrachting). Dit citaat was een vondst, wegens de woordspeling van de naam van Juvenalis' vriend Calvinus met Calvijn. Vandaar dat Vondel die woorden signaleert als een *Orakel*.
In de titel: *Iaergetyde:* verjaardag, herdenkingsdag van de terechtstelling op 13 Mei 1619.

vs. 1 *wiens* zou grammaties betrekking moeten hebben op *treurspel*, maar Vondel denkt daarbij natuurlik aan de hoofdpersoon, Oldenbarnevelt; *gedoemde trouwe:* letterlik: gevonniste trouw. Opzettelik ironies uitgedrukt, omdat zijn trouwe dienst aan het vaderland met een doodvonnis beloond was.

2 *Als:* gelijk een.

3 *goê gemeent:* het volk.

5 *d'Aertslastertong van 't huychelaers Synode:* de onovertroffen-lasterlike uitspraak van de huichelachtige Dordtse synode ten gunste van de praedestinatieleer.

6-7 *Den aerd des Duyvels, Gode aenteegh:* op schandelike wijze aan God een duivelsche aard toeschreef, nl. door de onderstelling van de verkiezing en verwerping (vgl. het *Decretum Horribile*).

7-8 De synode gaf voor, *tot suyvring van haer' saeck*, in Gods naam te handelen, maar in werkelikheid werd Gods naam tot een *brandmerck* voor deze misdadige leer; *Kaeck:* wang.

9 Toen ontbrak er nog maar aan dat dit gruwelstuk bezegeld, voltooid werd door de moord op Oldenbarnevelt; *'t segel:* beeld, ontleend aan de oorkonde, die eerst van kracht werd, als er het officiële zegel aan gehecht werd.

10 *quisting:* vernietiging.

De Basterdvierschaer dan, na'et schoppen van 's volcks Vaders,[13]

13 *Basterdvierschaer:* de rechtbank, die deze naam niet verdiende; *schoppen:* verjagen uit hun ambten.

Geschandvleckt, als verraeders,
Verwijst ons' B E S T E V A E R , met afgeleefden strot,[15]
Te verwen 't Hofschavot.[16]
V.
Geduldigh stapt hy, met sijn stocksken, naer het ende
Van doorgesolde ellende,[18]
Van last, en baerens wee, ô banck des Doods! ô sand![19]
Waer toe verseylt ons land?
VI.
De siele seylvlugh, om, door d'aders, wt te vaeren,[21]
Begraut de traege jaeren,
En noopt den ouderdom. haer frissche jonge moed[22-23]
Wil bruysen, door sijn bloed.
VII.
Na onschuld, en gebed, getroost, voor 't swaerd, te bucken,[25]
Door 's boesems openrucken,
Sagh elck in 't oprecht hart: dat allesins bestreen,[27]
De maet sloegh, als voorheen.[28]
VIII.
Hy knielt. ah! ah! hy sneeft, met sleep van nederlaegen,[29]
En storting aller plaegen.[30]
De boôm van Duytschland kraeckt, en ziddert overal,[31]
Van soo vermaerden val.[32]
IX.
Van soo vermaerden val besterft de vreughd, en hope,
In 't aenschijn van Europe:[34]
Euroop gevoelt dien slagh. sy sucht, en sit verdooft,
Door 't ploffen van dat Hoofd.
X.

15 *Verwijst:* veroordeelt.
16 *Te verwen:* om met zijn bloed te kleuren; *Hofschavot:* het voor de Ridderzaal opgestelde schavot; in *Hof* kan ook een zinspeling schuilen op de medeplichtigheid van Prins Maurits.
18 *doorgesolde:* doorworstelde.
19 *last en baerens wee:* de moeilike problemen die de staatsman op te lossen had, worden vergeleken met een pijnlike baring; *banck des Doods:* schavot (met bijgedachte aan de slachtbank?). De andere betekenis van *banck:* zandbank, brengt de dichter op een ander beeld: *o sand*, dat voortgezet wordt in *verseylt:* het schip van staat loopt gevaar op de zandbanken te verzeilen. Dat bij *sand* gedacht is aan de zandhoop op het schavot - gelijk sommige uitleggers menen - is mogelik, maar m.i. niet waarschijnlik.
21 *seylvlugh:* gereed om uit te zeilen, reisvaardig; *door d'aders:* volgens de oude geneeskunde huisden de levensgeesten in het bloed.
22-23 de bedoeling van deze verzen, in verband met de volgende, is: de geest blijft jong en fris in het oude lichaam; *begraut:* heeft de zwakkere betekenis: toont zich misnoegd over; *noopt:* spoort aan.
25 *onschuld:* betuiging van zijn onschuld.
27 *oprecht:* rechtschapen; *allesins bestreen:* van alle kanten aangevallen.
28 (Vrij van zelfverwijt) even rustig sloeg als vroeger.
29 *sneeft:* valt neer; *met sleep van nederlaegen:* terwijl een reeks van ongelukken het gevolg zullen zijn (vgl. *Ned. Wdb.* IX, 1736).
30 *storting aller plaegen:* een stortvloed van allerlei rampen.
31 De gehele Duitse bodem (waarbij de Nederlanden wel inbegrepen zullen zijn); beeld van een zware boom die neerstort.
32 *vermaerden:* alom bekend geworden.
34 *aenschijn:* gelaat; *Europe:* wordt nl. verpersoonlikt: vandaar ook *sy sucht* (35).

Dat Hoofd, dat heyligh Hoofd, dat spring op springvloed schutte:[37]
Dat Nassaus glori stutte:[38]
Dat Hoofd, dat Spanjen, eer het sloot sijn' gouden mond,[39]
Op goude bergen stond.[40]

37 *Dat Hoofd:* woordspeling met *hoofd:* havenhoofd, dat de springvloed *schutte* (afweerde).
38 *Nassaus glori stutte:* Oldenbarnevelt had Prins Willem I krachtig gesteund en aanvankelik ook Maurits.
39 *sijn' gouden mond:* zijn welsprekende mond, die wijze woorden sprak (vgl. de eigennaam Chrysostomus, wel vertaald met Guldenmond).
40 Op zoveel schatten gouds te staan kwam voor Spanje, d.w.z. Spanje's financiële kracht door de oorlog uitputte.

XI.

De geest ontkerckert, sagh, van 's hemels hooge deelen,[41]
Den dollen Moordlust speelen,
Met romp en kop, en 't bloed verstrecken, versch en laeu,
Een roof van 't paepegraeu.[44]

XII.

Soo kinders, riep hy, soo: vermaeckt u, op mijn leste.[45]
Ick offer 't lijf ten beste.[46]
Mijn' siel, oh! of de Staet geberght waer, door mijn' dood,[47]
Vind rust, in Godes schoot.

XIII.

De schim was heen, de stem, voor wind, oock heen gevlogen.[49]
Wy klaeghden 't aen ons' oogen:[50]
En 't oogh was, na dat Licht, in 't naere nachtgevecht,[51]
D E V R Y H E Y D quijt, en ' T R E C H T .
A L T A M E N T E R E P O S T U M .

41 *ontkerckert:* uit de gevangenis van het lichaam verlost.
44 *roof:* prooi; *paepegraeu:* het Contraremonstrants gepeupel.
45 *op mijn leste:* met mijn stoffelik overschot.
46 Ik geef u mijn lichaam prijs.
47 *geberght:* in veiligheid, gered.
49 *voor wind:* vóór de wind, snel.
50 Deze uitdrukking berust op een verhaal bij Hieronymus over de klachten van Theotymus, tot zijn ogen gericht.
51 *na dat Licht:* na de verschijning van die lichtende schim; *naere:* benauwende; *nachtgevecht* zal doelen op de in gedachte opnieuw beleefde strijd tegen Oldenbarnevelt.
Alta mente repostum: (ontleend aan Vergilius *Aeneïs* I, 26); (De wrok) blijft diep in de geest geprent (in Vondels Vergilius-vertaling: ‘Paris' vonnis stak nog diep haar in den krop’).

Blixem van 't Noordhollandsche Synode.[aant.*]

M. DC. XXXI.

HEERARGH, van Kussensucht beseten,[vs. 1]
Vraeght sijn' broodeetende Profeeten:[2]
Of Donderklocken bengels sijn?[3]
Of Oproer preeckt in Engels schijn?[4]
Of Heerenwacht by Harders sielen,[5]
Niet streckt om 't Bisdom te vernielen?
Of Landvooghdy niet was de schat[7]
Waerom dat Smout in oorloogh trad?
Of Toghtschuyt, tegens Preeckstoels reden,[9]
Ons voeren magh in vreemde steden?
Of 't Kruystekussen Kruyskerck sticht?[11]

* Van 1631. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 259 mM., br. 113 mM.). *Unger: Bibliographie, nr. 195*. Met Gotiese letter, en streepjes waar in onze uitgave komma's staan.

De provinciale Synode, te Enkhuizen vergaderd (1631), had partij getrokken tegen de Amsterdamse regering in de kwestie van de schutterlike eed, die de afzetting van Smout en Cloppenburg ten gevolge had gehad, en richtte zich tot de Staten met het verzoek om Smout te herstellen en de *Sessi* (vs. 12) te verhinderen. De kerkelike partij te Amsterdam gevoelde zich daardoor gesterkt en deed zich weer gelden. In zijn verontwaardiging over deze nieuwe geest van verzet schreef Vondel bovenstaand hekeldicht, op dezelfde rijmen als de Vraag van de *Academi* (hiervoor, blz. 296), bedoeld als pendant, quasi van kerkelike zijde.

vs. 1 *Heerargh:* opzettelike vervorming (*argh:* slecht) van Hiërarch: opperpriester; *Kussensucht:* begeerte om op 't kussen (d.w.z. in de stadsregering) te komen.

2 *broodeetende Profeeten:* spreekwoordelik voor: gewaande profeten (vgl. *Amos* VII, 12).

3 *Donderklocken:* luid klinkende stemmen; hier: de predikanten die op de preekstoel hun stem verheffen; *bengels:* als scheldwoord op te vatten; tegelijk woordspeling.

4 Deze regel betekent waarschijnlik: Of het wel aannemelik is, dat de verkondigers van Gods woord op de preekstoel tegelijk oproerkraaiers zijn. Letterlik: Of Oproer (verpersoonlikt) zich op de preekstoel kan vertonen in de gedaante van een Engel.

5 Zinspeling op de *Sessi* (vs. 12), de vertegenwoordiging van de regering in de kerkeraad: of overheidstoezicht bij de zielezorg van de herder de Kerk niet te gronde zal richten. Het Katholieke woord *Bisdom* (evenals *Hiërarch* en *Kardinael* (vs. 15) *Paus* (vs. 19) is hier opzettelik spottend gekozen, in verband met *Inquisici*.

7 *Landvooghdy:* heerschappij, d.w.z. over de wereldlike overheid.

9 *Toghtschuyt:* de schuit die Smout weggevoerd had; *tegens Preeckstoels reden:* ondanks het verzet, de argumenten van de Kerkeraad.

11 *'t Kruystekussen:* het gekruiste kussen, d.i. het Burgemeesterskussen, waarop de drie kruisen van het stadswapen geborduurd waren; *Kruyskerck:* de Chris. kerk, gemeente. Of de overheid geroepen is om aan het kerkelike leven leiding te geven.

Of Sessi ons den voet niet licht?[12]
En Leken groflijck sich verloopen,[13]
Die Klercken aen 'slands Recht verknoopen?[14]
Wat Kardinael spitsvondighst is,[15]
En blaest alarm, en slaet niet mis:
Dien sullen d'Inquisiciheeren
Met een' Synodes-brief vereeren:[18]
Waermee de Paus van Noorderland[19]
Het Toorntjen in den afgrond bant:[20]
Dat in ons H E Y L I G H D O M dar kijcken,[21]
En Aron doet voor Moses strijcken.[22]
Procul, ô procul este profani,
Conclamat vates. Dat is:
De Weerhaen kraeyt, van groot verdriet:[23]
Maeck hier den Burgemeester niet.[24]
Of sijtghe van dit parck niet schuw,[25]
Soo krijght de Duyvel maght aen u.
Wech met die politijke claus,[27]
Dees stoel is voor den Geusen Paus,[28]
Dees' bancken voor sijn' amenvaers:[29]
Niet voor een' onghewijden aers.
Persius.
..... *Sacer est locus, extra*[31]
Meiete. Dat is:
Die aen 't heyligh huys wil pissen,
Moet sijn' hoed en vrydom missen.[34]

12 *Sessi:* zitting van de Magistraten in de Kerkeraad, waartoe zij Synodaal recht hadden. In de Staten vergadering was in 1630 beslist dat Amsterdam een jaar lang geen zitting zou nemen in de Kerkeraad. In 1631 wordt dit weer geëist. Daartegen had de Noord-Hollandse Synode, in een vertoog aan de heren Staten, geprotesteerd; *ons den voet licht:* onze macht verkort.
13 *sich verloopen:* zich misdragen.
14 *Klercken:* in de oude betekenis van geesteliken, predikanten; *verknoopen:* verbinden; dus: die de predikanten door een wereldlike rechtbank laten veroordelen.
15 *spitsvondighst:* het vernuftigst, nml. in het beantwoorden van deze vragen.
18 *Synodes-brief:* hiermee zal in dit verband een soort ere-diploma bedoeld zijn.
19 *de Paus van Noorderland:* het bestuur van de Noord-Hollandse Synode.
20 *Het Toorntjen:* de Magistraat. De burgemeesterskamer was gevestigd in het torentje van het oude stadhuis; *in den afgrond:* naar de hel.
21 *dar:* durft, de vermetelheid heeft om zich met onze heilige zaken te bemoeien.
22 *Aron*, Mozes' broeder, was de eerste hogepriester. Hij verpersoonlikt hier het kerkelike gezag tegenover Mozes, het wereldlike gezag (vgl. *Exodus* IV, vs. 16); *strijcken:* onderdoen (vgl. de vlag strijken).
23 Houdt u op een afstand, oningewijden, roept de priesteres uit (*Aeneïs* VI, vs. 258-259). Waarom de priester hier *Weerhaen* genoemd wordt, is mij niet duidelik.
24 *den Burgemeester maecken:* spelen voor Burgemeester, het gezag als Burgemeester doen gelden.
25 *dit parck:* dit terrein, nml. het kerkelik gebied. Onthoudt gij u niet van inmenging op dit gebied.
27 *claus:* besluit (Lat. clausa). Dit zal weer slaan op de eis van *Sessi* (vs. 12).
28 *stoel:* troon, zetel; *den Geusen Paus:* de Predikant (vgl. vs. 19).
29 *amenvaers:* jabroers, die op alles ja en amen zeggen; hier de kerkeraadsleden die in alles met hun predikanten meegaan.
31 Deze plaats is heilig, verwijdert u! (Persius *Satyra* I, vs. 113-114).
34 *sijn' hoed:* als vrijheidssymbool.

Decretvm Horribile.[+]
Grvvvel der verwoestinge.[aant.*]

[+][Randschrift:] *Kalvin, in het darde boeck, 23e. hoofdstuk, en 7e. afdeelinge sijner Ondervvijsinge, seyt: ick beken vvel dat het een Gruvvelijck Besluyt is, &c.*

God ruckt d'onnoselheyd van moeders borsten af,[+vs. 1]
En smacktse in't eeuwigh vier. o poel! o open graf!
Waer bergh ick my van stanck? dar dit gedroght sijn' pooten[3]
Noch branden aen Serveet? en hem ten afgrond stooten,[4]
Als een' Godslasteraer; nadien dit schendigh boeck[5]
In 's hemels aenschijn spuwt dien gruwelijcken vloeck?
Waer ben ick? onder 't Licht der Godgeleerde lampen?[7]
Of onder Lucifer, in 't swarte rijck der dampen?
Is dit het noodlot van 't verkoren [*]wierroockvat?[9]
Is dit de sieckentroost, en Christelijcke schat?[10]
En was die lastermuyl dus op Michiel gebeeten?
Of was het om, met eer, sijn' Spaensche goude keten,[12]
Die klincklaer sich, door soo veel' roode schakels, vout,[13]
Te taecken? soumen dan, om pistolettegoud,[14]
Of heldren sonneglans van Fransche lelykroonen,
Geen Vaderland verraen, en seven Vorstentroonen?[14-16]

[+][Randschrift:] *De selve, in sijn' antvvoord, op de 13. en 14e. lasteringe des Fiels* (*hy meynt Kastalio*) *seyt: braeck nu uvv galvergift tegens God, om dat hy onnosele kinderkens van moeders borsten afruckt, en smacktse in het eeuvvige vier*.

[*][Randschrift:] *Paulus*

* Van 1631. Afgedrukt volgens de oorspr. uitgave in plano, zonder Vondels naam. *Unger: Bibliographie, nr. 196*.
De titel is ontleend aan de eigen woorden van Calvijn over de praedestinatie: 'Fateor, horribile esse decretum', in de kanttekening verklaard.

vs. 1 Ook deze aanhef geeft de woorden weer van Calvijn (zie de kanttekening), die Vondels hevige verontwaardiging gaande maakten.

3 *dar:* later veranderd in: *durf; dit gedroght:* dit monster, nl. Calvijn.

4 *Serveet:* Michiel Servetus (in vs. 11 *Michiel* genoemd) was een Spaanse dokter, die te Genève wegens ketterij (de bestrijding van de leer der Drieëenheid) gevangen genomen was en in 1553 levend verbrand.

5 *nadien:* nu, terwijl; *schendigh:* schandelik, godlasterlik; met dit *boeck* is de 'Onderwijsinge' bedoeld, waarnaar Vondel verwezen heeft.

7 *'t Licht der Godgeleerde lampen:* Calvijn; dus: Zijn dit woorden van iemand die de voorlichter waant te zijn van alle Godgeleerden, of is dit een duivelse ingeving?

9 *'t verkoren wierroockvat:* hiermee bedoelt Vondel, blijkens de kanttekening, de apostel Paulus. De bedoeling zal zijn: Is de zuivere apostoliese leer zozeer verbasterd?

10 *de sieckentroost:* verzameling van bijbelteksten, die als troost aan het ziekbed voorgelezen werden (vgl. het opschrift van Vondels *Geusenvesper*)*:* Calvijn's uitspraak zal juist het tegendeel bewerken!

12 Hier wordt verondersteld dat de verbeurdverklaring van goederen het hoofddoel van de rechters was.

13 *sich vout:* zich buigt.

14 *taecken:* grijpen, zich toeëigenen.

14-16 Deze uitweiding betreft de omkoopbaarheid van François van Aerssen, die in 1606 en 1607 de Republiek aan Frankrijk had willen overleveren (vgl. de aant. in de Amersfoortse uitgave); *pistoletten:* een Spaanse munt; *Fransche lelykroonen:* Franse goudstukken; *seven:* voor een onbepaald groot aantal (naar bijbels gebruik)

Maer dit verklaert geen' teckst, noch mickt op 't rechte doel.[17]
Mijn yver dwaelt van 't spoor: hy slacht den predickstoel.[18]

17 *verklaert geen' teckst:* heeft niet rechtstreeks betrekking op ons onderwerp.
18 *yver:* hartstochtelike verontwaardiging; *hy slacht den predickstoel:* komt daarin overeen met de geestdrijverij van predikanten.

Quacksalvers venten dit vergift noch, voor driakel.[19]
Dees kinderduyvel was, een' eeu lang, 's volcks Orakel.
'k Getroostme licht, soo mans noch derwaert bevaerd gaen:[21]
Maer datm 'er vrouwen vind, en kan ick niet verstaen;
Voornaemelijck die, met een hartelijck genoegen,[23]
Geswangert, onder 't hart, oyt siel en leven droegen:[24]
En levend tuygen, met hoe hartelijck een' sucht[25]
Het moederlijck gemoed omhelst sijn' lieve vrucht.
Hier wt heeft Salomon het vonnis vlack gestreecken.[27]
En noch kon hongers nood dat staelen hartslot breecken.[28]
De buyck en luystert na geen kinderlijck gekarm.
De honger holt en raest, en vult den blinden darm.[30]
Men noem dan dit een' moord van ongesonde sinnen.[31]
En schoon een' moeder staeckt haer' suygeling te minnen;[32]
Des Scheppers liefde, die 't onschuldich schepsel kust,
En koestert en omarmt, word nimmermeer geblust.
Dat staet, gelijck een' rots, die stormen kan verduuren.
Dit slot beschermt 't Geloof, met diamante muuren.[36]
Hier ziddert niemand, voor de blixems van Kalvijn,
Die, door het misbruyck, krachteloos geworden sijn:
Waerom hy mutserds dient te prachen van den Goden:[39]
Op dat in eere blijf de klapmuts der Synoden.[40]
Want Loevesteyn, dat slacht de Rotterdamsche kerck,[41]
Die ledigh loopt van self. het volck en maeckt geen werck[42]
Van dees' verdoemelijcke moordpredestinaci:
Al sit sy opgepronckt, met Trentens doelestaci:[44]
Al word de bybel hierom, op een nieu, vertaelt:[45]
Elck walleght van dien draf. die wijn is lang verschaelt.

19 *driakel:* oorsp. tegengif; hier: heilzaam geneesmiddel.
21 *bevaerd gaen:* een bedevaart ondernemen; hier: hun verering (voor dit leerstuk) tonen.
23 *hartelijck genoegen:* innige vreugde.
24 *Geswangert:* zwanger geworden.
25 *sucht:* liefde.
27 *Hier wt:* op grond van dit feit; *vlack gestreecken:* met juistheid (?) geveld. Zinspeling op het oordeel van Salomo (*I Kon.* III, 16-28).
28 *En noch:* en toch zijn er gevallen dat....; *dat staelen hartslot breecken:* het liefhebbende moederhart wordt voorgesteld als een bijna onneembare vesting. Vondel denkt hier aan taferelen als bij de belegering van Jeruzalem door Titus, die hij zelf beschreef in zijn *Hiervsalem Verwoest* (2e bedrijf).
30 *den blinden darm:* de ingewanden van de verblinde.
31 *ongesonde sinnen:* een gekrenkt brein.
32 Vgl. *Jesaia* XLIX, vs. 15.
36 *Dit slot:* Gods liefde, is van diamant, tegenover het 'staelen' hartslot van de moeder (vs. 28).
39 Daarom moet hij bij de (aardse) Goden, d.i. de Overheid, op brandstapels (*mutserds*) aandringen; *prachen:* oorsp. bedelen.
40 *klapmuts:* leren muts met oorkleppen; fig. domoor, lomperd (Van Dale).
41 In 1631 had men de zeven te Loevestein gevangen predikanten laten ontkomen. In Rotterdam was de gemeente overwegend Remonstrants gezind, zodat de Contraremonstrantse predikanten weinig hoorders trokken.
42 *maeckt geen werck van:* is niet gesteld op.
44 Al wordt ze gesteund door het gezag van de Dordtse synode (met die van Trente vergeleken); *doelestaci:* omdat de Synode zitting hield in de Doelen.
45 De Statenvertaling, in 1619 ondernomen en eerst in 1637 voltooid; *op een nieu:* opnieuw, op Calvinisties-theologiese grondslag, meent Vondel; vandaar de minachting in vs. 46.

Hy smaeckt op niemands tong, die lecker is op 't proeven:[47]

47 *lecker:* kieskeurig.

En dient slechs om het krancke kraembed te bedroeven;
Als 't afgepijnde breyn sich ernstigh innebeeld:
Wat baetme, dat ick heb een' tweelingvrucht geteelt?[+50]
En datse beyde reyn, door 't doopsel, sijn gewassen,
In Christus dierbaer bloed, die kostelijcke plassen?
Men twyffelt, wie van tween, in 't ende, word verdoemt.[53]
Men troost ons, met een' leer, die gruwelen verbloemt,
En teeder harssen maeckt, door 't mymeren, verwarder.[55]
Ah schaepkens! wie van u sal doolen, sonder harder,
In duystere woestijn, daer kruyd nocht lover wast?[57]
Daer 't grimmigh ongediert des diepen afgronds bast,
En huylt, en brult, en loeyt; om, sooghe quaemt te sticken
Aen 't eerste sogh, u voort, als wildbraed, op te slicken?
Wie van u beyden is een snickje van de Hel?[61]
Schept God, als Nero, dan in dit moordadigh spel[62]
Des Helschen schouburghs, vreughd, om sijn' verdoemde slaeven,[63]
In 't ingewand van beer en tiger, te begraeven?
Is God een stoockebrand, tot glori van sijn hof?[65]
En lust hem Troje weer, in puyn en glimmend stof,[66]
Te storten, met haer' pracht van tempels en gewelven:
En soo veel' weeskens, diep in assche, te bedelven?
Is God de † krokodil, die 't versch geboren kind,[69]
Aen d'oevers van den Nijl, voor leckerny verslind?
Daer Moses nauwelicks in 't kistje, word behouwen;
En drijft, door 't moordgeschrey der Isralijtsche vrouwen,
Door lijcken sonder tal. is God een * huychelaer,
Die d'Ooster leydstar vleyt, met kerckelijck gebaer?[74]
En verwt het moordtoonneel der Bethlehemsche straeten?[75]
En siet de worsteling van vrouwen en soldaeten,
Een deerlijck schouspel, noch met lachende oogen, aen?
En pynight Rachels geest, by duyster, op te staen?[78]
Om, van krancksinnigheyd, te spoocken en te rabbelen?[79]
Het hayr te scheuren, en den boesem op te krabbelen?

+[Randschrift:] *Klaghte van eene Christelijcke kraemvrou, die, tvveelingen gebaert hebbende, bekommert is, voor haere vruchten, over de kinderduyvelsche predestinacileere*.

†[Randschrift:] *Pharao*.

*[Randschrift:] *Herodes*.

50 Dit geval is ontleend aan Passchier de Fijne (Bergsma).
53 *tween:* oude Datief-vorm.
55 *teeder harssen:* een zwak zenuwgestel; *mymeren* heeft hier de oude betekenis: door sombere gedachten gekweld worden (reeds in 't Mnl.).
57 *woestijn,* evenals *afgrond* (58): de hel.
61 *snickje:* lekker hapje, blijkens *snickelbrocke,* dat Kiliaen in deze zelfde betekenis kent (*Mdl. Wdb.* VII, 1420); later vervangen door: *zal een brok zijn*.
62 Nero wierp de christenen voor de wilde dieren.
63 *schouburgh:* het Romeinse amphitheater.
65 *stoockebrand:* brandstichter.
66 *glimmend:* gloeiend.
69 De kanttekening is niet duidelik uitgedrukt. De Pharao liet de Israëlitiese kinderen voor de krokodillen werpen. De vraag luidt: is God dan een verslindend monster?
74 Die de drie Koningen vriendelik ontvangt, alsof ook hij gelooft aan de Messias (*kerkelijck gebaer:* de houding van een gelovige).
75 *verwt:* letterlik: kleurt; dus: die het bloedbad veroorzaakt.
78 *Rachels geest,* die gaat ‘waeren’, treurend om de moord op de Joodse kinderen; *Matth.* II, 17-18 (zie de aant. op *Gysbreght*, vs. 913).
79 *rabbelen:* verward praten.

*

Is God een Moloch, van barmhartigheyd vervreemt?[81]
Die 't offerpopken, in sijn' gloeyende armen, neemt?[82]
En laeft het, aen de speen, met oli vier en voncken?
Maer dat's genadelijck een' slaepdranck ingedroncken.[84]
Soo rust het ongewieght: ontslagen van veel schricks.
Ick raeskal. plonderpaep, ga doop mijn lam in Styx,[86]
In Kalchas hellevont. het sal Verworpling heeten.[87]
De Raseryen staen, met fackelen, als peeten.[88]
Soo word het Plutoos kerck geheylight, als een lidt.[89]
Wie rooft mijn arrem schaep? wie braed mijn hart, aen 't spit?[90]
Wie droopt mijn vleesch, met bloed? wat baetme 's Heeren suyvel,[91]
Indien mijn wichtje word een' spijse van den Duyvel?
Of sal het eeuwigh braen? en is het nimmer gaer?
Of is 't een vledermuys, op 't ongewijd autaer?
Mijn' oogen sijn vol roocks. mijn neus vol swavelreucken.
Is dit een' kraemkoets, of een' Belzebubsche keucken?[96]
Wat galgetroosters staen daer, achter de gordijn?[97]
Of sijn 't gewetensbeuls? nu ben ick sonder pijn.[98]
Hoe dunckt u? is 't geen tijd dat elck die krancke redde?
Op baeckermoeder: drijf die dockters wegh, voor 't bedde,[100]
Met bedstock, toffels, of met graeuwen: 't is alleens.[101]
't Geloof heeft nimmermeer met wanhoop yet gemeens.
Ghy kindervlegels, is dit suyver reformeeren?
Of waerheyds dorschvloer dicht, met logenkaf, stoffeeren?[104]
Heeft Nassau, aen dees' leer, geoffert 's lands trofeen?[105]

* TEKSTKRITIEK: vs. 83 in de oude uitgave aaneen: *olivier*.

81 *Moloch:* de afgod der Kanaänieten (*Hand.* VII, 43). De slachtoffers werden op de armen van het beeld gezet, en vielen neer in de borst die vol vuur was.

82 *offerpopken:* het geofferd kind.

84 *genadelijck:* op een voor 't kind gelukkige wijze.

86 *Ick raeskal:* hier bemerkt de ongelukkige kraamvrouw zelf dat haar opwinding tot zinsverbijstering overgaat; *plonderpaep:* scheldwoord voor de Calvinistiese predikant; *Styx:* de rivier in de onderwereld; hier dus: de hel.

87 *Kalchas* stelt ook in de *Palamedes* de Calvinistiese geestelikheid voor; de Styx is dus het doopvont van de hel.

88 *Raseryen:* Furiën, met fakkels als attribuut.

89 *Plutoos kerck:* de kerk van de onderwereld, van de hel; *lidt:* lidmaat.

90 *mijn hart:* mijn lieve kind.

91 *dropen:* (met vet) bedruipen; *'s Heeren suyvel:* de moedermelk die God mij geschonken heeft.

96 *kraemkoets:* kraambed; *Belzebubsche keucken:* helse keuken, waaruit de rook en zwaveldamp (95) voortkomen.

97 *galgetrooster:* de geestelike die de tot de galg veroordeelde troost (door Vondel voor dit doel gevormd; vgl. *galghleer* in vs. 108); *de gordijn:* het gordijn voor het kraambed.

98 *nu ben ick sonder pijn:* dit zal wel aanduiden dat de afgematte zieke bezwijmt.

100 *Op:* hierachter een uitroepteken te denken; *baeckermoeder:* het oude woord, waarvan *baker* een verkorting is; *die dockters:* de verkondigers van de verderfelike leer.

101 *bedstock:* stok gebruikt bij 't opmaken van de bedden, om de dekens in te stoppen (*Ned. Wdb.* II, 1131); *graeuwen:* afsnauwen; *'t is alleens:* dat is mij hetzelfde.

104 *dicht, met logenkaf, stoffeeren:* geheel en al met bedrieglik, waardeloos kaf (in plaats van graan) bedekken (*stoffeeren:* versieren, voorzien van).

105 Heeft Frederik Hendrik dáárvoor zijn overwinningen behaald?

Is dit de sonne, die in modderpoelen scheen?[106]
En rust hy saligh, die het hoofd berght in dees' kappen?[107]

106 *die in modderpoelen scheen:* deze woorden zijn mij niet duidelik.
107 De bedoeling zal zijn: die zich zozeer laat verblinden, die daarin een blind vertrouwen stelt.

Is dit uw' galghleer, met predestinacitrappen?[108]
En word Goulart, die voor 't onmondigh wieghsken pleyt,[109]
Van't Waelenheck geschopt, en 't vrye land ontseyt?[110]
Nu sal Trigland den stoel, aen spaenders, stucken kloppen,[111]
En, met sijn' spreucken, dees' Godloose breucken stoppen.[112]
Hy bulckt: de Poesy die bid den Duyvel aen,[113]
Den baerelijcken Droes. de weereld moet vergaen.[114]
Dat's recht, Trigland, dat's recht. verbrand die boose prye:[115]
Se stinckt, tot in den baerd van uw' Theologye:[116]
Die 't aenschijn Gods begruystmet soo veel schoorsteenroets;
Het welck de Moor blancket, als oirsprong alles goeds:[117-118]
Wan hy geknielt, slechs beeft, voor dreygende Pagoden.[119]
Hoe noodich waer hem 't licht van Bogermans Synoden,
En 't Euangeliboeck der Genevoische rots;[121]
Verheerlijckt, door den strael der klaere kennis Gods?
Wiens glans self Michael ter aerde sloegh, met blindheyd,[123]
Door 't vier, dat Guize smolt, tot heyl der bloedgesindheyd.[124]
Mijn' kraemsiel, sijt getroost. ghy hebt op uwe sy'[125]
I e h o v a , die uw saed al meer bemint, als ghy.[126]
Hy heeft sijn hartebloed, voor uwe vrucht, vergoten:
En teeckentse in den boeck der saelge bondgenooten,[128]
De hemel is haer erf. hy locktse, met sijn' stem.[129]
Hy saemeltse, in den schoot van 't nieu Ierusalem,[130]
Veel liefelicker als een' klockhen, met haer' wiecken,
Beschaduwt en beschermt het ongepluymde kiecken.[131-132]

108 *galghleer:* woordspeling van leerstuk met leer: ladder; van daar de *trappen* der praedestinatie langs welke men de galg beklimt.
109 *Simon Goulart*, Waals predikant te Amsterdam, werd in 1615 geschorst ‘omdat hy tegens de verwerping der kleene kinderen had gepredikt’ (A.).
110 *'t Waelenheck:* de Waalse Kerk.
111 *stucken:* uit: *in* of *te* stukken: door met zijn vuist op de preekstoel te slaan.
112 *spreucken:* machtspreuken, bijbelteksten; *breucken stoppen:* gaten vullen; dus: die slechte leer goedpraten.
113 Dit slaat op de bestrijding door de libertijnse dichters van de Academie.
114 *Den baerelijcken Droes:* de Duivel in eigen persoon.
115 *prye:* scheldwoord (eigenlik: kreng).
116 *tot in den baerd* zal hier betekenen: tot grote ergernis van (vgl. iemand de baard vegen, in de baard wrijven: in *Ned. Wdb.* II, 827).
117-118 *begruyst:* bevuilt, bezoedelt; God tot zulk een zwart monster maakt, dat een Moor er blank bij zou lijken, en zijn godsverering iets goeds zou schijnen.
119 *Pagoden:* afgodsbeelden (eigenlik afgodstempels).
121 *Genevoische rots:* Calvijn.
123 *Michael:* Servet (vgl. vs. 4); woordspeling met de naam van de aartsengel.
124 *Guize:* ‘François van Lorraine, Hertog van Guise, door Jan Poltrot doorschoten’ (A.); *bloedgesindheyd:* bloeddorst.
125 *kraemsiel:* de wanhopige kraamvrouw.
126 *uw saed:* uw kind.
128 *boeck* (met Zuid-Ned. mannelik geslacht): het boek des levens; *bondgenooten:* deelgenoten in het heilverbond Gods.
129 *erf:* bezit: zij zullen de hemel beërven.
130 *'t nieu Ieruzalem:* de hemel.
131-132 Vgl. voor dit beeld *Matth.* XXIII, vs. 37.

De waerheyt is oprecht: sy hoeft geen' plondergrijns.[133]
Sy toont u 't Paradijs, en d'eer des Cherubijns:
Dat sijn de sieltjes, daer uw' siel om was verlegen:[135]
Die sich, als Duyven, op hun' witte schachtjes, weegen;[136]

133 *plondergrijns:* het masker, de vermomming van het Calvinisme (vgl. elders *plondergeus* en *plonderfiel*).
135 *verlegen:* radeloos.
136 *sich weegen:* zich in evenwicht houden, zweven.

Veel witter als de melck, die wt uw' tepels springkt.
Sy weyen in het goud en hemelschblaeu. hoe blinckt[138]
Hun' kuyf en sachte pruyck, van ingevlochte steenen,[139]
Van d'ongenaeckbre son der eeuwigheyd bescheenen.
Dit hangwieckt, en dat swaeyt den triomfanten palm.[141]
Een ander tockt de snaer, en weckt yvoiren galm.[142]
Een ander blaest de fluyt. een ander goude nooten
Wt roosebladen leest. een ander onverdroten[143-144]
Eet mann'. een ander lept der Englen leckerny.[145]
Een ander lacht, om Bezaes kinderkettery.[146]
H A L E L V I A .

138 *weyen:* zich verlustigen.
139 *pruyck:* haarbos.
141 *hangwiecken:* op de wieken zweven.
142 *yvoiren galm:* klanken opgewekt door getokkel met ivoren pennen.
143-144 *goude nooten wt roosebladen leest:* de bedoeling zal zijn, dat ze kostelike muziek op rozenbladen geschreven, door hun zang vertolken.
145 *mann':* manna, de spijs die uit de hemel regende voor de Israëlieten in de woestijn; hier: godenspijs; *leppen:* met kleine teugjes drinken.
146 *Bezaes kinderkettery:* Beza was de hervormer uit Genève, die door zijn polemiese geschriften over de praedestinatie een grote steun was voor Calvijn.

P.S.
Amsterdam.[aant.*]

Vraeght yemand, wat my maeckt de beurs van Christenrijck?
Waerom de [*] Hanse steen my als haer' speelnoot setten?[vs. 2]
Waerom ick Zeegodin de vlagh voor niemand strijck?
En op en ondergang gehoorsaemt mijne wetten?[4]
Aenschou de KROON, daer ick mijn' vlechten meê vercier:
En hoe mijn'kruyn, recht op, de starren gaet doordringen.
'k En swets, als andren, niet van harsseloos laurier:[7]
'k Geef rede en klaer bescheed van onversierde dingen.[8]
Het reuckloos Vlaendren hiel sijn' eygen [†] graef gevaen:[9]
Onnoosle sprengklen bloeds de Brughsche straet besmetten:
Dies schoot de vader, heet van wraeck, het harnas aen:
Self[*] Fredrick draeft in 't veld, om sijnen soon t'ontsetten.[12]
De standerds worden vlugh: de hoef doorwroet het stof:[13]
O groote stad van Brugh, nu sal 't uw' welvaert gelden:
De haven word gestopt: de koopman neemt verlof.[15]

[*][Randschrift:] *Anno 1370. in de handvest van Woldemaer den darden, Koning vanDenemarcken, en in de Straelsontsche overdraght*.

[†][Randschrift:] *Maximiliaen van Oostenrijck, Roomsch koning*.

[*][Randschrift:] *Keyser Frederick de darde. A^{o}. 1488*.

* Van 1631. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 442 m.M., br. 244 m.M.). *Unger: Bibliographie, nr. 197*. De letters P.S. betekenen P(etrus) S(criverius), uit wiens Latijn het gedicht vertaald is. (Zie de uitgave van zijn gedichten: *Opera anecdota philologica et poëtica,* Leiden 1737, blz. 116).

vs. 2 *speelnoot:* kameraad; hier: gelijke.
4 *op en ondergang:* het verre Oosten en Westen.
7 Ik bluf niet, als anderen, op roem die slechts dwaas verzinsel (*harsseloos*) is.
8 *klaer bescheed:* duidelike uitleg; *onversierd:* niet verzonnen.
9 Maximiliaan werd 1 Febr. 1488, toen hij zich binnen Brugge waagde, gevangen genomen. Zijn *vader* (vs. 11), Frederik III kwam met een rijksleger ter bevrijding van zijn zoon; *reuckloos:* vermetel.
12 *Self Fredrick:* Frederik in eigen persoon.
13 De troepen trekken op.
15 *verlof:* afscheid; dus: de handel verlaat de stad.

Doen erfde ick Amsterdam de gunst des hooghghemelden.[16]
Mijn' trouheyd is den vorst gebleecken menighwerf:
't Sy dat hy vry was, of in vangenis most treuren:
Weshalven, dat het streck tot 's Bruggelings bederf,[19]
My word bevolen 't hoofd te water uyt te beuren.
De koning kroont mijn' pruyck, met heyligh diamant,[+21]
En spreeckt: 'K MAECK V VOOGDES, TE WATER EN TE LAND.[22]

[+][Randschrift:] *Koning Maximiliaen vereert Amsterdam met de Keyserlijcke Kroon, in 't jaer 1489. den xj^en. van Sprockelmaend.*

Geschreven en wtgegeven geduurende het Burgemeesterschap van
IACOB de GRAEF,
DIEDRICK BAS,
ANTONI OETGENS,
ANDRIES BICKER.
Vertaelt door I.V.V.
t'Amsterdam, gedruckt by Willem Blaeu. CI□ I□CXXXI.

16 *des hooghghemelden:* van de roemruchtige vorst.
19 *dat het streck:* opdat het zou strekken; *bederf:* verderf, ondergang.
21 *pruyck:* lokken.
22 *voogdes:* heerseresse.

Op Amstelredam.[aant. aant.*]

Het Y en d'Aemstel voên de hooftstadt van Europe,
Gekroont tot Keizerin; des nabuurs steun, en hope;[vs. 1-2]
Amstelredam, die 't hooft verheft aan 's hemels as,[3]
En schiet, op Plutoos borst, haar wortels door 't moerasch.[4]
Wat watren worden niet beschaduwt van haar zeilen?
Op welcke marckten gaat zy niet haar waren veilen?
Wat volcken zietse niet beschijnen van de maan;[7]
Zy die zelf wetten stelt den ganschen Oceaan?[8]
Zy breit haar vleugels uit, door aanwas veler zielen,[9]
En sleept de weerelt in, met overlade kielen.[10]
De welvaart stut haar Staat, zoo lang d'aanzienlijckheit
Des Raats gewetens dwanck zijn boozen wil ontzeit.[11-12]

* Van 1631. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 127.

vs. 1-2 *voên:* voeden haar welvaart, door schepen aan te voeren; *Gekroont tot Keizerin:* door de keizerskroon boven het Amsterdamse wapen, door Maximiliaan verleend. In plaats van deze regels staat in *Poesy* 1647 II, 2de druk:

> Aen d'Aemstel en aan 't Y, daer doet sich heerlijck open
> Sy die, als Keyserin, de kroon draeght van Europe

3 *'s hemels as:* de top van de hemel.

4 *op Plutoos borst:* diep in de aarde (*Pluto:* de god van de onderwereld).

7 *beschijnen van de maan:* onder Mahomedaans gezag: men denke aan de handel op de kusten van de Middellandse zee.

8 *den ganschen Oceaan:* door de macht in Oost- en West-Indië.

9 *Zy breit haar vleugels uit:* door uitbouw van de stad, wegens aanwas van bevolking.

10 *sleept de weerelt in:* voert met haar schepen produkten aan uit de gehele wereld (*in:* binnen); vgl. *Bruiloft van J. de Witt*, vs. 87: ‘rijck geladen schepen, die 's weerelds gouden oeghst in Hollands boesem slepen’.

11-12 *d'aanzienlijckheit des Raats:* het gezag van haar vroedschap de verderfelike gewetensdwang weet te weren. De laatste regels zijn in de 2e druk van 1647 aldus gewijzigd:

> Welvaren blijft haar erf, soo lang de Priesterschap
> Den Raed niet overheert, en blindhockt met de kap.

Daarin is *erf:* erfdeel, blijvend bezit; *blindhocken* (eigenlijk gezegd van de valk, die getemd wordt door opsluiting in een donker hok) is hier gebruikt voor het temmen met de huif (*kap*)*:* vgl. *Ned. Wdb.* II, 2862.
Deze laatste regels slaan waarschijnlijk op een besluit van de Vroedschap van 5 September 1631. Gedeputeerden van de synode van Noord- en Zuid-Holland hadden aan de Staten van Holland een verzoek gericht om de plakkaten tegen de Remonstranten uit te voeren. Amsterdam besloot nu, dat de plakkaten niet uitgevoerd zouden worden, hoe ook de beslissing van de Staten mocht uitvallen, omdat de ervaring geleerd had, dat hierdoor steeds de rust in de stad verstoord was (vgl. Wagenaar: *Amsterdams Geschiedenissen* I, 524).

Triomftorts over de Neerlaegh der Koningklycke Vloote op het Slaeck.[aant. *]

T Gewapent Scheld ging t'seyl, met dit geschreeu:[vs. 1]
Dat geld, dat geld den Leeu
Syn hartebloed, syn' siel, te vet gemest.[2-3]
Doorschiet hem in syn nest.
Het wacker dier, hoe vreeslyck datmen riep,
Sich veynsde, als of het sliep.[6]
De vloot, hier door gemoedight, nader quam.[7]
Haer' draecken spogen vlam,[8]
En swavelvier, granaeten, lood, en stael:
Dies Hollands A M I R A E L
Hem noopte, dat hy rees, geterght tot wraeck,[11]
En sloegh syn' klaeu in't Slaeck.
De maen besweem, besprengkelt van het nat,[13]
Van breyn en bloed bespat,
Verdooft van al 't gejammer en 't gekarm:
Erbarm, erbarm, erbarm.
Als Xerxes, sonder hart, uyt Griecken vloot,[17]
Soo viel Graef Ian in 't boot,[18]
Met Barbançon. 't was roey, eer alles blyf.[19]

* Van 1631. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave, bij Willem Blaeu verschenen. *Unger: Bibliographie, nr. 199*.
Een vloot van 35 vaartuigen, onder bevel van Graaf Jan van Nassau (vs. 18) en de Prins van Barbançon (vs. 19) werd uit Antwerpen gezonden voor een landing op de Zeeuwse kusten. Aanvankelik maakte de vijand vorderingen, maar toen de eerste schrik voorbij was, gingen de Hollandse en Zeeuwse schepen, onder bevel van de vice-Admiraal Marinus Hollaert (vs. 10) tot de aanval over, en behaalden een schitterende overwinning op het Slaak.

vs. 1 *T Gewapent Scheld:* de Antwerpse oorlogsvloot; *t'seyl:* onder zeil.

2-3 Dat zullen de Hollanders met hun bloed moeten bekopen; *syn' siel* zal hier een ruw woord zijn voor: lichaam; in *te vet gemest* uit zich de afgunst op de welvaart van de Noordelike gewesten.

6 *Sich veynsde:* hield zich.

7 *gemoedight:* opnieuw moed vattende.

8 *draecken:* kanonnen (als vuurspuwende monsters).

11 *noopte* eigenl. prikte; in dit verband: hem er toe bracht.

13 *besweem:* letterlik: viel in zwijm; werd verduisterd.

17 *Als:* evenals; *sonder hart:* de moed verliezend; *Griecken:* Griekenland.

18 *viel in 't boot:* begaf zich haastig in een roeibootje om te vluchten. Ook Xerxes redde zich, na zijn vergeefse tocht, met moeite in een vissersboot, die hem over de Hellespont voerde.

19 Achter *'t Was* zou men, in moderne interpunctie, een dubbelpunt met aanhalingstekens zetten (vgl. *Haec libertatis ergo,* vs. 7); *eer alles blyf:* eer allen omkomen.

Marye bergh ons lyf.[20]
Die roof bleef ons van schepen, volck, en schut.[21]
Al d'arbeyd was onnut.[22]
Leer, stoffer, leer, hoe dat een oogenblick
Veel' jaeren smoort, in 't slick:[23-24]
En ghy, die hier te land 't gewisse plet,[25]
En doemt uw' eyge wet,[26]
En nypt, en grypt: sie toe, sie toe, sie toe:
Rechtvaerdigh is Gods roe.

PATRIAEQVE PATRIQVE.*
I.V. VONDELEN.
't Amsterdam by Willem Blaeu.

20 *Marye:* aanroeping van de H. Maagd; *bergh ons lyf:* red ons leven!
21 *roof:* buit, bestaande uit 4000 krijgsgevangenen, schepen en belangrijk krijgsmateriaal; *schut:* geschut.
22 *d'arbeyd:* hun inspanning.
23-24 *stoffer:* bluffer; hoe de arbeid van veel jaren in één ogenblik vernietigd kan worden.
25 *'t gewisse plet:* de gewetensvrijheid onderdrukt.
26 *wet:* geloof; uw eigen Protestantisme, dat vrij onderzoek in geloofszaken eist, vonnist. Deze laatste verzen (25-28), die bij het vorige weinig passen, liet Vondel later weg. Ze ademen dezelfde geest als de oorspronkelike slotregels van het voorafgaande gedicht *Op Amstelredam* (zie de laatste noot).
* *Patriaeqve Patriqve:* voor Vaderland en Vader (de Prins?). Mogelik ook, in verband met de laatste regels, Oldenbarnevelt).

Maeghdebvrghs Liickoffer[aant.]

Ontsteecken op het Hoogh Avtaer, by Leypzigh, door den onverwinnelyken Koningklyken held, Gvstaef Adolf, Arm der Duytsche Vryheyd.

AENEIDOS I.

Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum, Accipies.

Gedruckt in den jaere

M. DC. XXXI.

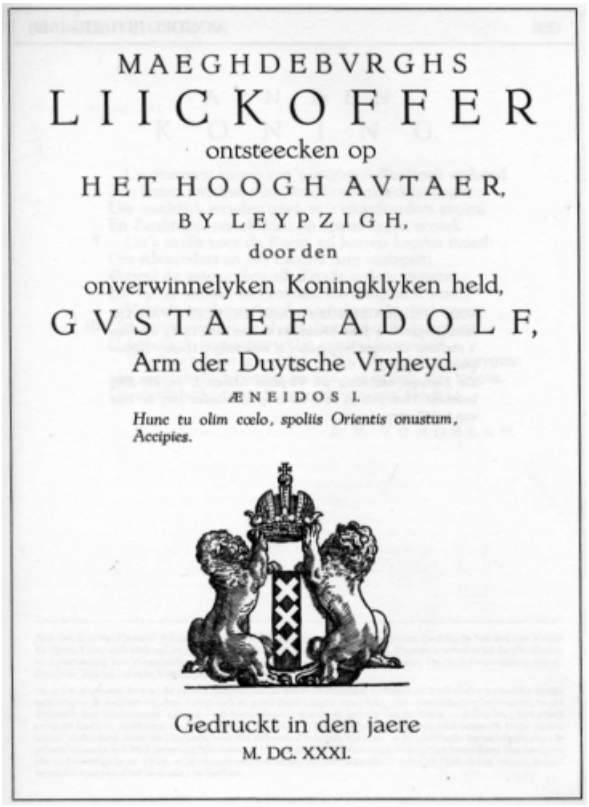

MAEGHDEBVRGHS

LIICKOFFER

ontsteecken op

HET HOOGH AVTAER,

BY LEYPZIGH,

door den

onverwinnelyken Koningklyken held,

GVSTAEF ADOLF,

Arm der Duytsche Vryheyd.

ÆNEIDOS I.

Hunc tu olim cœlo, spoliis Orientis onustum, Accipies.

Gedruckt in den jaere

M. DC. XXXI.

VAN 1631. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave in folio (Gedruckt in den jaere 1631), waarvan 't titelblad hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 203*.

De Latijnse aanhaling uit Virgilius (*Aeneïs* I, vs. 289-290) betekent: Hem zult gij eens ontvangen, beladen met de buit van het Oosten.

Aen den Koning.[aant.*]

De diamante knoop van 't maghtigh Roomsch verbond[vs. 1]
Ten lesten swichte, voor den Koningklijcken degen:
Die weeldigh weyden gaet, in 's triomfeerders zegen,[3]
En Ferdinand verschrickt, op synen eygen grond.
Dit's stoffe voor de Faem, en haeren kopren mond:[5]
Om Alexanders en om Caesars lang verlegen:[6]
Terwyl de jonge, voor all' d'oude tyden, swegen,[7]
Eer sy ter wereld soo volmaeckte deughden vond:
Vernuft en dapperheyd een lichaem ingeschapen:[9]
Het een in raedslagh blyckt, het ander in de wapen.[10]
O hemelsch wonderwerck! o overseldsaem lot!
Wie lust schept in uw' lof, voltoyt de saeck met swygen:[12]
Het menschelyck begryp en kan soo hoogh niet stygen.
De sterffelycke tong die stamelt van een' Godt.[14]
I.V. VONDELEN.

* *Aen den Koning:* Gustaaf Adolf, die in Junie 1630 met zijn troepen in Pommeren landde, de benden van Keizer Ferdinand voor zich uitdreef, en in September 1631 bij Leipzig Tilly versloeg. Daarmee wreekte hij de plundering en uitmoording van Maagdenburg, door de bloeddorstige graaf van Pappenheim. Op deze overwinning van de Zweedse koning maakte Vondel het volgende gedicht.

vs. 1 *De diamante knoop:* de onverbrekelik-hechte band; *'t Roomsch verbond:* de Katholieke keizerlike bondgenoten.

3 *weeldigh weyden:* volop zich te goed doen; *zegen* moet hier *zege:* overwinning betekenen, in dit verband: het overwonnen gebied.

5 *haeren kopren mond:* de bazuin van de Faam.

6 Die lang het gemis gevoeld had van veldheren als Alexander en Caesar.

7 Toen de hedendaagse geschiedenis (*de jonge tyden*) moest onderdoen voor de Oudheid.

9 *een lichaem:* éénzelfde lichaam.

10 *raedslagh:* beraadslagingen; *de wapen:* evenals in 't Mnl. meervoudige vorm.

12 *voltoyt de saeck met swygen:* kan niet beter doen dan zwijgen. De reden volgt in vs. 13-14.

14 *stamelt van een' Godt:* spreekt stamelend van een God, d.w.z. meent, geheel ontsteld, met een God te maken te hebben.

Maeghdebvrghs Liickoffer.*

Op Sanggodin, en huw uw' heldenluyte
Aen't zegespel der koningklycke fluyte:
En volgh de maet van Saxens trommeldans.[vs. 3]
Bohemen vlught, en Sweden wint de kans.[4]
Fortuyn kiest, eens om d'eeu, wt soo veel' koppen,[5]
Een hoofd: om dat, tot walgens toe, te kroppen,[6]
Met roofschat en triomfen, reys op reys:[7]
Tot glori van een Keyserlyck paleys.
Wie met dees' eer bewierroockt vaert ten grave,
Eer hy veraerd: bedanck haer, voor die gaeve;[10]
Want menigh, daerse lang meê heeft gepopt,[11]
Verbastert, en ten troon word wtgeschopt.[12]
Tilly getuyght van desen keer der dingen:
Tilly, voor wien de sloten open springen:[14]
Voor wiens gesicht heel Duytschland ruymt het veld:[15]
Wiens swaerd bereyckt den Donau en de Belt.[16]
Is't wonder dat syn moed te dartel steygert,[17]
En yeders sexe en oude 't leven weygert![18]
Daer d'Elve koockt, door 't gloeyen haerer kolck,[19]
Onnosel bloed van overrompelt volck.
Daer Christiaen, wt Brandenburghschen stamme,[21]
Met Valckenburgh, in d'algemeene vlamme,[22]
Op 't heet autaer, den jongsten slagh verbeyd:[23]
En niemand swicht, voor dat de nood hen scheyd.

* Voor de betekenis van de tekst raadplege men vs. 182-183. Een uitvoerige kommentaar bij dit gedicht, ook van histories standpunt, gaf J. Koopmans in *Taal en Letteren* VI (1896), blz. 273-309.

vs. 3 *Saxens trommeldans:* het zegevierend getrommel op de vlakte van Breitenfeld bij Leipzig (*trommeldans:* de ritmiese trommelslag).

4 *Bohemen:* de Keizer was tevens koning van Bohemen.

5 *eens om d'eeu:* eenmaal in elke eeuw (tijdperk).

6 *hoofd:* veldheer; *kroppen:* volstoppen, overladen.

7 *roofschat:* kostbare buit.

10 *veraerd:* ontaardt, synoniem van *verbastert* in vs. 12.

11 *gepopt:* liefkozend gespeeld, d.w.z. die door de Fortuin vertroeteld is.

12 *ten troon wtgeschopt:* van zijn hoge positie beroofd.

14 *de sloten open springen:* alle steden hun poorten openen.

15 *gesicht:* aanblik.

16 *den Donau en de Belt:* Zuid-Duitsland en de Oostzeekust.

17 *steygert:* stijgt.

18 *oude:* leeftijd, d.w.z.: oud noch jong spaart.

19 Waar de Elbe gloeiend (door het gloeiende puin van het brandende Maagdenburg, dat in de bedding stort?) het bloed van onschuldige slachtoffers, die in de rivier geworpen worden, aan 't koken brengt.

21 Christiaan Willem van Brandenburg, beheerder van het Stift van Brandenburg, was in de ban gedaan en had zich met Gustaaf Adolf verbonden. Bij de bestorming van Maagdenburg kwam hij om.

22 Frederik van Valckenberg, met Zweedse hulptroepen binnen Maagdenburg gekomen, sneuvelde bij de bestorming.

23 *Op 't heet autaer:* in die felle krijg, als offers voor de goede zaak.

25 De Rasery, door 's legers wreede tenten,[25]

25 *De Rasery:* verpersoonliking van de oorlogswoede; *door 's legers wreede tenten:* rondgaande door de gehele legerplaats.

Van band geslaeckt, hier alle d'elementen[26]
Opprest, ten val van 't overoude Stift:[27]
En d'asch word in den wind en stroom gesift.[28]
Hier stond de moeder, met haer' seven vruchten.[29]
Se stort geen' traen, noch 't hart en kan niet suchten.
Se druckt de borst met 't suygeling, haer kroost.[31]
De reste kermt vergeefs, om hulp en troost.
S'is stom. dat's: God, niet ick, kan u beschutten.[33]
't Een smoort, in roock. het ander drenckt in putten.[34]
Het ander springt, in 't Paepenheymsche vier,[35]
En sy en 't kleen, in 't punt van een rappier.[36]
De blixem schend soo boom met tack en wortel:
En d'Arend kluyft soo d'opgegreepe tortel.[38]
Haer' pluym verstuyft, haer teer gebeente kraeckt,
En 't sieltje steent, eer 't aen syn' dood geraeckt.[40]
Des kreunt sich niet, die Godheyd aller vogels:[41]
Die 't Roomsche ryck beschaduwt, met haer' vlogels:
Schoon d'Oder drenckt den fier gekroonden Leeu,[43]
Die over zee syn' stappen liet in't sneeu.
Dees heeft beslecht, met Pool en Moskovyter,[45]
Syn erfkrackeel, en vlamt op Habsburghs myter,[46]
Die Sweden tergt. sie toe, baldaedigh Praegh,[47]
Syn' mane ryst, en spelt een' toorenvlaegh.[48]
Swygh Oostenryck, die bruller, wt den Noorden,

26 *Van band geslaeckt:* uit de boeien bevrijd.
27 *Opprest:* oproept, dwingt te verschijnen; *'t overoude Stift:* het oude Aartsbisdom Maagdenburg, na de Hervorming in Protestantse handen overgegaan.
28 *word gesift:* valt in fijn stof uiteen, gaat geheel teloor.
29 *de moeder:* zinspeling op de moeder, waarvan in Makkabeeën II, hfdst. VII, verhaald wordt, als prototype van menige moeder die *hier* haar kinderen verloor.
31 *suygeling:* bij Vondel onz.; *kroost:* niet collectief, maar: de pasgeborene.
33 *dat's:* daarmee wil ze te kennen geven.
34 *drencken* is oorspr. doen drinken (aldus in vs. 43); hier intransitief: verdrinken.
35 Weer een ander (kind) werpt zich in de brand, door de benden van Papenheym gesticht.
36 *'t kleen* nml. suygeling.
38 *kluyft:* grijpt in zijn *kluiven* = klauwen; *opgegrepen:* omhoog meegevoerd; de *tortel* als symbool van de weerloze onschuld.
40 *'t sieltje:* het arme schepsel.
41 *Des:* daarover; *die Godheyd aller vogels:* de Keizerlike Adelaar.
43 *d'Oder:* Gustaaf Adolf (*den fier gekroonden Leeu*) deed reeds zijn opmars in de Oderstreek, na zijn landing in Pommeren; zijn voetstappen stonden nog in de besneeuwde Noordelike landen (die hij kort geleden verliet). Gustaaf Adolf werd spottend de Sneeuwkoning genoemd, en op allegoriese prenten uit die tijd als Leeuw voorgesteld.
45 Gustaaf Adolf had, voor zijn optreden in Duitsland, vrede gesloten met de Romanows, grootvorsten van Moskowië, en met Polen.
46 *erfkrackeel:* de voortdurende oorlogen over de successie; *Habsburghs myter:* Praag, als zetel van het Aartsbisdom, door Tilly voor de keizer gewonnen. Het lot der Protestanten in Bohemen had de Zweedse koning geprikkeld (vandaar *tergt* in vs. 47).
47 *baldaedigh:* overmoedig.
48 *Syn' mane:* nml. van de Leeuw. In de 17e eeuwse poëzie komt *mane* als enkelv. voor = *manen* (*Ned. Wdb.* IX, 190); *toorenvlaegh:* opwelling van toorn.

Sal grabblen alle uw' standers, rood van moorden.[50]
Tirol, misbruyck uw' weelde niet soo stracks.[51]
Vergeldghe soo die noodhulp van den Sax?

50 *grabbelen:* grijpen naar, met de klauwen aantasten; *standers, rood van moorden:* met bloed van slachtoffers bezoedelde banieren.

51 *Tirol:* eveneens een der landen van de Habsburger; *misbruyck uw' weelde niet:* maak geen misbruik van uw voorspoed. Dit slaat op de dwang die de Keizer door Tilly op Saksen uitoefende, ondanks de vroegere diensten, door de Keurvorst van Saksen aan de Keizer bewezen (*stracks:* spoedig; *noodhulp:* hulp in de nood).

*

't Verdruckt Geloof dat telt 's verlossers uuren,[53]
Eer Leypzigh siet, van syn' verwonne muuren,
Het brieschend ros vertreen 't geschudde land,[55]
En schrap, om stryd, GVSTAEF en FERDINAND.[56]
O Karels soon, wick wick uw' kracht te vooren.[57]
Ghy tart hem, die tot zege werd geboren,[58]
En soo veel lands geploeght heeft, met het swaerd,[59]
En acht uw' kroon tot syn' triomf gespaert.[60]
Dees' stem verdwynt, by trommels en trompetten:[61]
Daer vaen op vaen, kornetten op kornetten[62]
Aentrecken, dat de hemel dient gestut,[63]
En d'afgrond duyckt en davert van 't geschut.[64]
Der Gotten God, die luyster van myn eerdicht,[65]
Ter wolcke quam wtbarsten, als een weerlicht,
En blixemstrael, doen 't lot in twyffel hing:[67]
Eer 't aertsgeweld, in roock en stof, verging.
Iupyn, en Mars die woen, met vier en donder.[69]
Het onweer duurt. de son gaet op en onder,
En d'avond groet den Koningklycken held,
Die 's Keysers maght verstroyt, in 't bloedigh veld.
Den veldheer en afworstelaer der jaeren,[73]
Beswyckt het hart, door 't gaepen syner aeren,[74]
En bergt het lyf. hoe draeft hy nu soo trots,
Die onlangs was een' strenge geessel Gods![76]
Die d'eerbaerheyd, van moorders wtgetogen,[77]

* TEKSTKRITIEK: vs. 78, de oude uitgave heeft een komma na *vóór*.

53 *'t Verdruckt Geloof:* het Protestantisme; de geloofsgenoten rekenen van uur tot uur, hoe lang het nog zal duren, eer de verlosser zal komen, eer Leipzig zal zien...; Leipzig had in Sept. 1631 voor Tilly gecapituleerd.

55 *Het brieschend ros:* nml. van de aanrukkende legers; *geschudde:* uitgeschud, kaal geplunderd.

56 *En schrap* (te verbinden met *siet* in vs. 54): en zal zien hoe de beide tegenstanders zich schrap stellen.

57 *Karels soon:* Gustaaf Adolf.

58 *hem, die tot zege werd geboren:* de nog nooit verslagen Tilly.

59 *geploeght:* omgewoeld. Dit slaat op zijn rijke krijgsmanservaring.

60 En meent zijn triomf te voltooien, nu hij kans ziet een Koning te verslaan (*kroon:* koningskroon).

61 Deze vermanende woorden gaan te loor in het beginnende krijgsrumoer.

62 *vaen* was de vlag bij 't voetvolk, *kornet* bij de ruiterij; beide woorden werden op de legerafdelingen overgedragen.

63 *dient gestut:* bijna ineenstort.

64 *d'afgrond duyckt:* de diepten der aarde zinken weg.

65 *Der Gotten God:* de Zweedse koning (*Gotten:* bewoners van Gothland), hier vergeleken met de dondergod Jupiter, die op het beslissende ogenblik met zijn bliksems *ter wolcke wtbarst* (vs. 66).

67 *in twyffel hing:* beeld aan de weegschaal ontleend.

69 *Iupyn* (met de adelaar): de Keizer; *Mars:* de Koning.

73 *Den veldheer:* Tilly, de zeventigjarige, die alle moeielikheden van zijn leven veilig te boven gekomen was (de *afworstelaer der jaeren*).

74 *'t gaepen syner aeren:* hij, onkwetsbaar geacht, werd bij Breitenfeld gewond.

76 *een geessel Gods:* zinpeling op de bijnaam van de wrede Attila, zijn voorganger.

77 eerbare vrouwen door moordenaars (zijn soldaten) ontkleed.

Verstickt in bloed, sagh schenden voor syn' oogen:
En leemtigh schuym een handvol overschots[79]

79 *leemtigh schuym:* doorziekt geboefte (*leemte:* lichaamsgebrek, ziekte, vooral veneriese ziekte); *leemtigh* kan betekenen verminkt, maar ook: door veneriese ziekte aangetast; *Ned. Wdb.* VIII, 1264); *een handvol overschots:* de weinige overgebleven vrouwen.

Verkrachten en schoffieren, met veel spots.[80]
Hoe luttel dacht hy doen, in 't spel der pypen,[81]
Dat Meyburghs saed, in Leypzighs klay, sou rypen:[82]
En al syn vee, gemest op desen stal,[83]
Door Laplands byl, most schaffen vleesch te Hal.[84]
Wat gruwel trapt, met Christen hoofds banieren,[85]
Op maeghdepalm, tot schennis van laurieren![86]
En schaeckt'er weeu en wees haer' roosekrans:[87]
Op 't versche lyck van vaders en van mans!
Die tyranny past Turcken en Maraenen.[89]
Ah hemel! strem, op 't aenschyn, dese traenen
En kuyschen dau, tot parlen altemael:[90-91]
Dit suyver bloed, dees' sprengklen tot korael.[92]
Ons' Sangheldin heeft lust, met die juweelen[93]
Verciert, voor moordautaer, op treurtoonneelen,[94]
Te vieren dien beschreyelycken dagh:[95]
Die God nocht heyligh kerckenrecht ontsagh.
Myn dicht sich schaemt te leeren gryse hayren[97]
Den wrevel treen, den overwonnen spaeren:[98]
Voor al, voor al den vrouwelycken staet,[99]
Daer Herkules syn' moed voor sincken laet.[100]
Gescheurde pruyck en traenen doen verdwynen[101]
Die droeve wolck, daer Romers en Sabynen[102]
In woeden, met een blind en streng gevecht.[103]

80 *schoffieren* is synoniem met *verkrachten:* geweld aandoen.
81 *in 't spel der pypen:* bij de vrolike muziek van de fluiten.
82 *Meyburghs saed:* het zaad van verderf, te Maagdenburg gestrooid. De vrucht van die gruweldaad werd te Leipzig rijp om te oogsten.
83 *gemest op desen stal:* dat zich bij de plundering van Maagdenburg zo te goed gedaan had. Dat *vee* (in minachtende zin) werd slachtvee voor de Zweedse wapenen (*Laplands byl*).
84 *te Hal:* woordspeling van de stad Halle, tussen Maagdenburg en Leipzig, en de vleeshal.
85 *gruwel:* gedrocht, ondier; *Christen hoofd* (met bittere spot): de Christelike keizer.
86 *tot schennis van laurieren:* om daardoor zijn eigen lauweren te schande te maken; *de maeghdepalm trappen:* de maagdelike staat onteren.
87 *schaecken:* beroven van; *roosekrans:* als symbool van de kuisheid.
89 *tyranny:* gewelddaden; *Maraenen:* oorspr. Moren; dan algemener: barbaren (vaak ook op de Spanjaarden toegepast).
90-91 *strem:* doe stollen tot; *op 't aenschyn:* op hun gelaat; *traenen en kuyschen dau:* deze kuise dauw van tranen.
92 *sprengkel:* druppel.
93 *Sangheldin:* Muze.
94 *voor moordautaer:* met het altaar waar de martelaressen vielen voor ogen; *op treurtoonneelen:* in een treurspel. Men denke aan een dergelijk toneel in de Gysbrecht!
95 *Te vieren:* te gedenken de gebeurtenissen van die dag, waard te beschreien.
97 *gryse hayren:* de grijze Tilly.
98 *Den wrevel treen:* zijn hardvochtige aard onderdrukken.
99 *staet:* sexe.
100 *Herkules*, die spinnende neerzat aan de voeten van Omphale.
101 *Gescheurde pruyck:* loshangende haren.
102 *Die droeve wolck:* die sombere wolk, nml. de oorlogsramp. De geroofde Sabijnse maagden bewerkten de vrede tussen Romeinen en Sabijnen.
103 *blind:* verblindend; *streng:* hevig.

Waer Venus schreyt, gaen hooge vloeden slecht.[104]
Met recht verwelckt die zege, sonder segen,[105]
Door maeghdenroof en vrouwekracht verkregen.[106]
De Trojsche vorst ontsagh syn' hand te slaen[107]

104 *gaen slecht:* worden vlak: vrouwetranen effenen de onstuimige driften.
105 *sonder segen:* waar geen zegen op rust.
106 *vrouwekraght:* verkrachting van vrouwen.
107 *De Trojsche vorst:* Priamos liet na, zijn zoon Paris, de vrouwerover (*yeders vloeck*), te straffen, en werd juist daardoor mede oorzaak van Troje's ondergang.

Aen yeders vloeck, daer Troje om most vergaen.
Der dieren prins in d'ysre kou, betoonde
Syn' heuscheyd, die de bleecke nymf verschoonde.[110]
Hy lonckt verlieft, op dat aenminnigh beeld,[111]
En quispelstaert, en blaeckt, en vryt, en streelt.
Dat hart besit soo veel van 't edelmoedigh.[109-113]
Hoe verwt een graef syn' poenjerds dan soo bloedigh?[114]
Hoe sleeptmen soo Kassandren wt haer' kerck?[115]
Hoe smet hy soo syn wapen, en syn merck?[116]
Lof Luydewyck, den roem van 't Evangeli,
Die self Rochel, ontwyster syner lely,
Genade schonck; doen 't mergh was wtgeteert,
En, sonder wraeck, haer' poort en vest verneert.[117-120]
Soo wintmen, met de steên, der menschen harten.
Wat balssem kan nu heelen dese smarten?
Indien de wraeck dan eens aen 't hollen raeckt:[123]
Hy draeght de schuld, die lammers wolven maeckt.[124]
Wat Albaes swaerd en fackel heeft gebrouwen,[125]
Sal Nederland en Spanjen eeuwigh rouwen.
De weereld brand, door eenen Faëton,
Die reuckloos ment den breydel van de son.[127-128]
Die sich, aen 't vier des oorlooghs, niet wil sengen,
De gal der straf, met honighraet, leer mengen.[130]
De sondaer kust de roe, en blyft haer vriend,
Die lieflyck quetst, wanneer hy 't streng verdient.
Een heelsaem artz, die 't leven noo sagh sterven,[133]
Magh snyden, niet den krancken gants bederven.[134]
Het Keyserdom is ingewyt tot heul:[135]
't Verstreck den volcke een vader, en geen beul.
Indien het volck veroirsaeckt sulcke wonden:
De heer die biechte en boete oock all' syn' sonden.

110 *heuscheyd:* vriendelike gezindheid; *nymf:* maagd (*bleeck* van angst).
111 *beeld:* vrouw.
109-113 Zinspeling op een verhaal van een losgebroken leeuw te Florence, die een maagd spaarde en liefkoosde; *kou:* kooi.
113 Accent op *Dat,* in tegenstelling met *een graef* (Tilly in vs. 114).
114 *poenjerd* (Fr. poignard): dolk.
115 *Kassandren:* de Trojaanse prinses Kassandra werd uit de tempel gesleurd. Hier dus voor de vrouwen die daar hun toevlucht gezocht hadden.
116 *syn merck:* zijn zegel; hier: zijn adel.
117-120 Lodewijk XIII strafte La Rochelle, de zetel der Hugenoten, alleen door het slechten van de wallen (het *verneeren* in vs. 120), maar behandelde de overwonnenen genadig, al hadden ze zijn gezag aangetast, de *lely* (symbool van de Franse koningsmacht) ontwijd (vs. 118).
123 *aen 't hollen raeckt:* de perken te buiten gaat.
124 Die vreedzame lammeren tot verscheurende wolven maakt.
125 *fackel:* aanstichter van de oorlogsbrand.
127-128 Faëton, die voor zijn vader (Phoebus) de zonnewagen wilde mennen, en door zijn val de halve wereld in de brand stak. Accent op *eenen:* enkel door de roekeloosheid van Faëton.
130 Moet aan de straf de bitterheid ontnemen door de mildheid (*honighraet:* de zoetheid) der genade.
133 *heelsaem:* die gaarne geneest.
134 *bederven:* te gronde richten, dus: doen sterven.
135 *Keyserdom:* keizerlike macht; *ingewyt:* (plechtig) ingesteld.

Hy pars geen' siel; hy breeck geen Christen Recht.[139]
't Geloof is Gods, geen aertschen keysers knecht.[140]
O Tzerklaes, denck wt helm nocht harrenassen[141]
Die moordvleck wt te schuuren nocht te wassen.
'Vw grafschrift sy: Tilly (elck schrey, die 't hoort)
'Heeft Maeghdeburgh verdelgt, door maegdemoord.
Nu schuwt hy als een havick synen dryver,
Den klaeu des Leeus der Vinnen, heet van yver:[146]
Die slincks en rechts het al aen flarden ryt,[147]
Wat voorvoets hem dien vetten roof benyd.[148]
Gods arrem maeyt, met syn' gerechte zeyssen,[149]
Een' ysren oegst: en deckt den grond van Meyssen,[150]
Veel' mylen velds, met lycken sonder tal.
Vergeefs gevloon: de Dood is overal.
De Dood verslind, en scheurt, met staele tanden.
Een' roode zee die bruyst, op d'ackerlanden.
De klepper gaet, tot aen den buyck, te wedt:[155]
En wascht syn sweet en stof, in't laeuwe bed.
Soo dreef de sne van Alexanders sabel
Den doodsen schrick voorwt, naer Suze en Babel.
De Persiaen gevoelde, veel te laet,[159]
Wat die vermoght, wiens jeughd hy had versmaed.
Soo stort de bloem en 't puyck des Roomschen adels
By Kannas neer, wt haer' vergulde sadels:[162]
En 't Kapitool, alle oogenblicken, hoort
En siet verbaest Kartago, voor de poort.[164]
GVSTAEF aldus met NASSAV aengespannen,[165]
Op eenen tyd, vermeestert twee graef Iannen:[166]
Van welcken d'een, gedreven van den nood,
Te paerde vlught, en d'ander met den boot.
Die neerlaegh kneust de hoop der heerschappye[169]
Van Oostenrycks gedroomde Monarchye.

139 *pars:* onderdrukke.
140 *Gods knecht:* dienstbaar aan God.
141 *Tzerklaes:* de graaf van Tilly, een geboren Zuid-Nederlander, heette eigenlik Johan Tzerklaes; *denck:* verbeeld u niet...
146 *Vinnen:* Gustaaf Adolf was ook koning van Finland; *heet van yver:* gloeiend van strijdlust.
147 *slincks en rechts:* de beide krachtig vooruitdringende vleugels van het leger beslisten de slag van Breitenfeld.
148 *voorvoets:* aanstonds; dus: wat gereed stond om hem de vette buit (de overwinning) afhandig te maken.
149 *gerechte zeyssen* (enkelv.): de zeis der Rechtvaardigheid.
150 *Een' ysren oegst:* een wrede, onbarmhartige oogst; *Meyssen:* hier: Saksen.
155 *klepper:* strijdros; *gaet te wedt:* baadt.
159 *De Persiaen:* Darius, vluchtende voor de jeugdige Alexander.
162 *By Kannas:* bij Cannae werd de Romeinse adel verslagen door de jonge Hannibal.
164 *verbaest:* hevig ontsteld.
165 *aengespannen met* betekent hier niet: in verbond met, maar: te zelfder tijd ten strijde getogen, als 't ware wedijverend.
166 *twee graef Iannen:* de eerste is Tilly, de tweede Jan van Nassau, een van de bevelhebbers der Spaansen bij 't gevecht op 't Slaak, in dezelfde maand September. Ternauwernood ontkwam deze in een bootje (vs. 168).
169 *de hoop der heerschappye:* nml. van de opperheerschappij in Europa.

De Vryheyd, die weêr aêm schept, sonder sorgh,
Looft God, den Held, Keur Sax en Brandenborgh.[172]
De Christen Held word in triomf ontfangen,
Bestuwt met roof, met vaenen dicht behangen,[174]
Vereert met lycken, in hun' tomb geleyt:[175]
Waerom, van vreughd, 't verloste Duytschland schreyt.
Wat onder was gedompelt komt weer boven.
De weereld kan het nauwelycks gelooven:
En d'opgang leert van d'ondergaende son,[179]
Dat oock Tilly een' slagh verliesen kon.
'tZeeghaftigh Hoofd sprack danckbaer, na het knielen:[181]
‘Dees' wraecke Gods streck offer, voor de sielen[182]
‘Van Maeghdeburgh: wiens ingetrapte kruyn
‘Begraven leyt, in eeuwigh smoockend puyn.
Vaer voort G V S T A E F , ghy vorstenmorgenwecker.[185]
Ga voer den Paltz, ten bergh op, aen den Necker:[186]
En 't vier des kryghs, met wapens, wtgeblust,[187]
Wisch Adolf wt, en schryf: G V S T A V ' A V G V S T .[188]

172 *den Held:* Gustaaf Adolf; *Keur Sax:* de Keurvorst van Saksen, die, evenals de Keurvorst van Brandenburg, voor Gustaaf Adolf partij gekozen had.
174 *Bestuwt met roof:* omringd, beladen met buit.
175 Deze regel is mij niet geheel duidelik. Wellicht: men eerde hem door zijn gesneuvelde medestrijders met eer en praal te begraven? Of: tot vermeerdering van wiens roem zoveel vijanden sneuvelden?
179 En de volgende morgen leert het van de vorige avond, d.w.z. zó snel verloopt het tij van 't geluk.
181 *na het knielen:* na de slag knielde Gustaaf Adolf, ten aanschouwe van zijn leger, om God te danken voor de overwinning.
182 *streck offer:* dient als offer. In deze regels wordt dus de titel van het gedicht verklaard.
185 *vorstenmorgenwecker:* die de Duitse vorsten uit de slaap van hun werkeloosheid wekt.
186 *voer den Paltz ten bergh op:* herstel de Paltz in zijn vroegere luister.
187 *'t vier wtgeblust* (absolute constructie): als de oorlog ten einde gebracht is.
188 *August:* omdat hij dan, als een tweede Augustus een tijdperk van vrede zal openen (vgl. voor de letteromzetting hiervóór, blz. 194).

Op [de afbeelding van] Gustaaf Adolf, *Koningk van Svveden*, te paarde.[aant. *]

Zoo draaft *Gustaaf* in 't velt, op spel van schut en bussen,[vs. 1]
Wen hy groothartigh tart den bodem van de Russen;[2]
Of tart de sabel van den strengen Zegemont;[3]
Of 't heir van Ferdinand, op zijnen eigen gront.[4]
O Praag, bewaar uw kroon. 't en zy 't Geluck hem toome,[5]
Hy zal der Gotten Rijck herstellen binnen Rome.[6]

Trovringk van Pieter Willemsz. Hooft, en Cornelia de Vries.[aant. *]

Geen dartel wicht, met vlammestoker,[vs. 1]
Met taeien boogh, en schichtekoker,
Heeft *Hooft* in 't hart geraackt,
En Bruidegom gemaackt:
Maar 't eerbaar aanschijn van *Corneli,*
Daar roode roos en blancke leli
In toonen, aan de jeught,
Hoe schoonheit voeght by deught.[8]
Het kuische vier der blakende oogen
Verstreckten fackel, pijl en bogen:[10]

* Van 1631? Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 132 onder het hoofd '*AFBEELDINGEN.* | *Op die van* | *GVSTAAF ADOLF*'.

vs. 1 *op spel van schut en bussen:* onder het geluid van geschut en geweren.

2 *groothartigh:* dapper. Op de Russen veroverde Gustaaf Adolf Karelië en Ingermanland, die hem bij de vrede van 1617 afgestaan werden.

3 *Zegemont:* opzettelike vervorming van Sigismundus III, koning van Polen, die indertijd aanspraak maakte op de kroon van Zweden, maar voor Karel, Gustaafs vader, moest wijken, waarvan langdurige oorlogen (1621-1629) het gevolg waren.

4 In 1630 landde Gustaaf Adolf in Duitsland om Keizer Ferdinand II te beoorlogen.

5 *bewaar:* bescherm; Praag werd 15 Nov. 1631 door de Saksen bezet; *'t Geluck:* het Lot; tenzij de Fortuin hem niet gunstig is.

6 *herstellen:* woordspeling van *Gotten*, de naam die Vondel aan de Zweden geeft, en de (West)-Goten, die eertijds in Rome heersten. Vgl. hiervoor het *Orakel* van 1628 (in dit deel, blz. 194).

* Van 1631. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten,* 1644, blz. 336. In het opschrift staat foutief: Cornelia Vries.
Pieter Willemsz. Hooft, weduwnaar, ondertrouwde 13 Oktober 1631 te Amsterdam met Neeltgen Pietersdr. de Vries, weduwe van Willem Backer.

vs. 1 *vlammestoker:* hier waarschijnlik: fakkel (vgl. vs. 10).

8 *voeght by:* bij haar gepaard gaat met.

10 *Verstreckten:* deed dienst als.

Die Kristelicke gloet
Ontstack zijn vroom gemoet.
De brant hem minnetaal deed spreecken.
Hy viel aan 't vleien en aan 't smeecken.[14]
Geen moeite was te veel
Om winnen 't hartkasteel.
Hier was de Kuischeit in belegen.[17]
Sy wert bestormt langs steile wegen:
En elcke vryers praat[19]
Had kracht, als een granaat.
Zy wist geen raat om 't vier te lessen,[21]
En vont gevaar door zoo veel bressen:[22]
Noch bootze tegenweer,
Vit hoop niet, maar om d'eer.[24]
Hy badse: lief, genoegh gevochten:
't Is best een nut verdragh gevlochten,
En uwe trouw verlooft[27]
Aan my, uw wettigh *Hooft*.[28]
In't endt haar boezems vorst ontdoide,
En al die fiere moedt verstroide.[30]
Sy trat den helt te moet,
Behoudens lijf en goet.[32]
Toen zaghze wat de ziel betovert,
En hoe 't geluck haar had verovert,[34]
En, onder *Hoofts* vooghdy,
Gehult tot heerschappy.[36]

14 *vleien* is synoniem met *smeecken*.
17 *belegen:* belegerd. Vgl. voor dit beeld Vondel's *Stryd of kamp tusschen kuyscheyd en geylheyd* (Dl. 2, blz. 489).
19 *elcke vryers praat:* elk woord van de minnaar.
21 *lessen:* blussen.
22 *vont gevaar:* liep gevaar.
24 Niet uit hoop op overwinning, maar om een eervolle overgave te kunnen bedingen.
27 *verlooft:* toegezegd.
28 *wettigh:* wettelik erkend; *Hooft:* woordspeling.
30 *verstroide:* verstrooide zich.
32 *Behoudens lijf en goet:* op voorwaarde dat zij leven en goed zou mogen behouden, gelijk een vijand die zich met ere overgeeft (vgl. vs. 24).
34 *'t geluck:* de Fortuin.
36 *Gehult tot heerschappy:* gekroond als heerseres.

Wellekomst van den Heer Hvigh de Groot, *'tAmsterdam.*[*]

Na sijne langduurige ballingschap.

Wat saelge wint is 't, die van 't Lelistrandt[vs. 1]
Den stroom op, in 't ondankbre Vaderlandt
Hervoert het Delfsche wetorakel, dat[3]
Gekoffert, als een kostelijcken schat,[4]
Weleer de bange Maes afdrijven quam,[5]
Tot dat de Sein het in haar armen nam,
En sette dat geberghde Godskleynoodt[7]
Met blyschap op den koningklijcken schoot
Des Allerchristelijcksten Luidewijcks,[9]
Die 't herbergh schonck, tot glory sijnes Rijcks;
Op dat het, na 'et verstuiven van die wolck
Des drucks, verscheen, tot heil van 't vrye volck,[11-12]
En 't misverstandt aansiende 's helds geduld[13]
Hem weder eerde, en riep: het is mijn schuldt.
De Vader der welsprekentheit herblonck[15]
Soo weêr te Roome, als d'ordenloosheid stonck[16]
Van Klodius, die schadelijcke pest,[17]
Voor 't lichaam van het algemeene best.
Het treurigh aansicht van den Staat dat lacht.
De swacke wetten voelen nieuwe kracht.
Self d'Ontucht word beschaamt van't eerlijck licht.[21]
Rechtvaardigheit houdt vree door evenwight.[22]

* Van 1631. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 184.
O p s c h r i f t : Na zijn ballingschap, aan 't Franse hof, kwam Hugo de Groot in het laatst van 1631 heimelik naar Rotterdam. Achtervolgd door het gerecht, vertrok hij naar Amsterdam, waar hij de 9de Desember aankwam en zich schuil hield bij Joost Brasser. Daar bezochten hem zijn vrienden en bloedverwanten, o.a. ook Vondel. Uit dit gedicht blijkt dat Vondel het volste vertrouwen heeft op zijn eerherstel.

vs. 1 *'t Lelistrandt:* de Franse kust.
3 *Hervoert:* terugbrengt; *het Delfsche wetorakel:* de grote Delftse wetskenner.
4 *Gekoffert:* nl. te Loevestein.
5 *bange:* als 't ware angstig voor mogelike vervolging.
7 *geberghde:* in veiligheid gebrachte; *Godskleynoodt:* kostbare, goddelike gave aan de mensheid.
9 Lodewijk XIV, als Frans koning met de erenaam *Allerchristelijkste Majesteit*.
11-12 *'t verstuiven van die wolck des drucks:* wanneer de tijden van godsdienstvervolging voorbij zouden zijn (vgl. het *vrye* volck in vs. 12); *verscheen:* zou verschijnen; evenzo zijn *eerde* en *riep* in vs. 14 voorwaardelik op te vatten.
13 *misverstandt:* het (vroegere) onjuiste inzicht.
15 *De Vader der welsprekentheit:* Cicero, die, door Clodius aangeklaagd, Rome een tijdlang moest ontvluchten; *herblonck:* zijn talent schitterde opnieuw.
16 *ordenloosheid:* geest van verzet.
17 *schadelijck:* te verbinden met vs. 18; *pest* (naar Lat. *pestis*)*:* fig. voor: verderfelik wezen, schurk.
21 *Ontucht:* tuchteloosheid; *van 't eerlijck licht:* door een zo rechtschapen man.
22 Bewaart de vrede door de partijen in evenwicht te houden, de machtsverhoudingen te regelen.

De Rede stemt niets troebel, maar gesondt.[23]
Soo veele steên besluyten uit een mondt.[24]
Men tast niet meer in blinde duisternis,
Der burgren oirbaar 't eenigh doelwit is;[26]
En rept 'er ergens een van dwinglandy
Daar ooghtmen op, als hiel hy Spanjes zy'.[28]
O groote Ziel, o son van mijn gesangk,
Die weêr verrijst, na uwen ondergangk,
En ons verheught met desen gouden dagh,
Dien Hollandt wel met eere vieren magh:
Wat woorden sal de danckbare gemeent[33]
Best vlyen, als de goudsmidt dier gesteent,[34]
Om u t'onthalen op den hooghsten trap;
Na 's kerckers ramp, na suure ballingschap.
O stalen hart al gloeyend hardt gesmeedt![37]
O Groothart, met wat hemelschen magneet[38]
Bestreeck Standvastigheit uw vast gemoedt
Dat het soo heel van liefde t'onswaart woedt,[40]
En wraackt de weelde van een aartspaleis,[41]
En kust het landt en al zijn haters peis.[42]

23 *stemmen:* besluiten nemen: er worden geen besluiten genomen die verwarring stichten.
24 *Soo veele steên:* de Hollandse steden zijn niet meer onderling verdeeld; *uit één mondt:* eenstemmig.
26 *oirbaar:* rust, welzijn.
28 *Daar ooghtmen op:* die houdt men in 't oog.
33 *gemeent:* volk.
34 *vlyen:* schikken, kunstig samenvoegen.
37 *hardt gesmeedt:* door tegenspoed gestaald.
38 *Groothart:* woordspeling met zijn naam; door het bestrijken met die magneet voelt dat stalen gemoed zich onweerstaanbaar aangetrokken tot het vaderland.
40 In plaats van *heel* heeft de uitgave van 1660: *heet*. Beide lezingen geven een goede zin; *woedt:* hartstochtelik verlangend zich richt.
41 En de weelde van een vorstelik hof verwerpt, versmaadt.
42 *peis kussen:* de vredekus geven; dus: geen wrok gevoelt tegenover zijn vaderland en zijn heftige tegenstanders. De latere lezing (1660) luidt: *het lant, zijn strenge stiefmoêr, peis!*

Op den Heere Hvigh de Groot,[aant. *]

namaals Gezant der kroone van Svveden, by den Allerchristelijcksten Koninck.

Het Hollandsch licht werd dus van Mierevelds pinceel
Ghevolleght, doen het gaf sijn schijnssel op 't panneel;[vs. 2]
Doch niet ghelijck dit blinckt op 't helderst voor elcks oogen,
Maer met een dunne wolck van sterflijckheid betogen.[4]
Om Duitsch te spreken, dit 's die fenix, *Huigh de Groot*,[5]
Wiens groote gheest verlicht den gantsen weereldkloot.
Wat vraegh ick wat Cefis of Delfis eertijds seide?[7]
Een Delfsch orakel spreeckt meer wijsheids als die beide.[8]

Graf-schrift.[aant. *]

Hier leyt Jan Gysbrechtzoon. Treê sacht, je zoud hem zeer doen.
Mocht hy met 't recht begaan, Van Vondel zoud niet meer doen.

* Van 1631 blijkens het randschrift der gravure van J. Houbraken, die Vondel's gedicht, eenigszins gewijzigd, tot onderschrift heeft. Afgedrukt volgens de tekst in *Toonneel des aerdriicx* (Amsterdam - J. Blaeu - 1635, dl. I, N.N. Delflandt.
Volgens de catalogus der Grotius-tentoonstelling te 's Gravenhage (Junie 1925) bestaan er zes portretten van Hugo de Groot door Mierevelt uit 1631 en een vermoedelik van 1632.

vs. 2 *schijnssel:* afschaduwing in zijn gelaat.

4 *met een dunne wolck van sterflijckheid betogen:* door het stoffelik omhulsel bedekt.

5 *Om Duitsch te spreken:* om het duidelik te zeggen; *fenix:* de mythiese vogel, die uit zijn as herrijst tot nieuw leven.

7 *Cefis:* de Kefissos is een rivier in Argos, het landschap waar ook het orakel van Delphi lag.

8 *Delfsch:* woordspeling met Delfies.

* Van 1631. Afgedrukt volgens Vondels *Poesy* 1647 II (beide deelen), blz. 40.
Jan Gysbrechtsz. de Vries bekleedde sedert 1611 het schepenambt, en stierf in 1631. ‘Toen de Palamedes voor de volle bank van schepenen gebracht werd, neigde de meerderheid tot zachtheid. Maar de vice-president, Jan Gysbertszoon de Vries, hoorende uit het gesprek dat verscheidene schepenen gezind waren den dichter een geldboete op te leggen, zei toen zijn beurt van stemmen gekomen was: ‘Van Vondel zou 't niet meer doen, zo ik met het regt begaan mogt’. (Wagenaar: *Gesch. van Amsterdam* II, 488).

Inwying der doorluchtige Schoole t' Amsterdam,[aant. *]

aen den heer Herman vander Pol, Raed en schepen der selve stede.

Oprechte POL, de hemel heeft gespaert[vs. 1]
Uw rimpligh voorhoofd, en besneeuden baerd,
En stacitabberd, die stads Recht bewaert,[3]
Om noch te tuygen,[4]
Met u, in't ander leven, vry van leet;
Hoe ghy de bloem der jeughd, te min besteed,[6]
De suyvre borst van heylige Angeneet,[7]
Met lust, saeght suygen.
O vroome vader, glori van myn' luyt,

* Van 1632. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano. *Unger: Bibliographie* No. 206.
De *Doorluchtige Schole* (Athenaeum illustre), ondanks het verzet van de Leidse hogeschool erkend, werd gevestigd in het verbouwde oude Sint Agnieten kloosterkerkje op de Oudezijds Achterburgwal. De beide hoogleraren Gerardus Vossius en Caspar Barlaeus, waren met Vondel bevriend. De inwijding, 8 Januarie 1632 was voor de dichter een heugelike gebeurtenis. Herman Gysbertsz van de Poll behoorde tot de eerste 'Verzorgers der Schole'.

vs. 1 *Oprechte:* rechtschapen.
3 *bewaert:* handhaaft.
4 *tuygen:* getuigen.
6 *te min besteed:* bij een voedster uitbesteed, nl. bij de heilige Angeneet, als beschermheilige van het gebouw de verpersoonliking van de School.
7 *suyvre:* reine, kuise.

Vw' stemme steef dit loflyck Raedsbesluyt.[10]
Nu veeghtghe noch, van vreughd, een kreucksken wt,[11]
En word herboren:
Gelyck somtyds de guure winter plagh
t'Ontluycken, met een' somersonnelach;
En 't hart t'ontdoyen, op een' soeten dagh,
Als 't was bevroren.
Myn' swaeneschacht, myn treckebecksken drinckt[17]
Sich droncken, in onsterfelycken inckt:[18]
Ons' wapenkroon veel heerelycker blinckt,
Op d'eer der feesten.
De Wysheyd setmen op den hooghsten trap,[21]
Beschoncken met den glans der burgerschap,[22]
En toegejuycht, met vrolyck handgeklap,
Van braeve geesten.[24]
Nu yckt de Deughd de sielen, met haer merck.
Nu sweetmen in 't Sokratisch worstelperck.[26]
Nu boutmen aen de zede-enredekerck,[27]
Doorgalmt van leering,
Die 't buyghsaem hart der jongkheyd vormt en sout,[29]
En heylsaem voor verrotting onderhoud,[30]
En instort vroegh, 't geen onvermuft veroud,[31]
Door Deughds hanteering.[32]
Hier blaeckt het nonnenouter ongedooft.[33]
Hier stuyft de vorstenrenplaets, daermen slooft.[34]
Partyschap hier geen' lamme guylen looft,[35]
Tot yemands voordeel.
De pallemtack en lover nimmer droef[37]
Word toegeleyt, naer Recht, den vluggen hoef,[38]
Die glimt, als goud, na d'wtgestaene proef,[39]
In 't billyck oordeel.

10 *steef:* steunde.
11 *veeghtghe een kreucksken wt:* veegt ge een rimpel weg.
17 *swaeneschacht:* dichterpen (de zwaan als symbool van de dichter); *treckebecksken:* de pen die met de bek letters trekt.
18 Verzadigt zich met de stof die haar onsterfelik zal maken.
21 De wetenschap wordt nu hoog geëerd.
22 *Beschoncken met:* omschenen door.
24 *braeve geesten:* voortreffelike vernuften.
26 *'t Sokratisch worstelperck:* de school waar men wedijvert in wijsheid en welsprekendheid.
27 *zede-en-redekerck:* een kerk waar men stichting vindt voor gemoed en geest.
29 *sout:* pittige levenswijsheid bijbrengt.
30 *heylsaem voor verrotting:* de verrotting werend (*heylsaem:* geneeskracht bezittend).
31 En al op jeugdige leeftijd ingiet dat wat met de jaren onbedorven blijft.
32 *Deughds hanteering:* beoefening van de deugd.
33 *nonnenouter:* altaar van de Muzen (vgl. vs. 92), (met toespeling op de nonnen, die vroeger in dit klooster huisden).
34 *de vorstenrenplaets:* waar de vooraanstaande geleerden hun krachten meten: herinnering aan de Olympiese spelen; *slooft:* zich inspant.
35 *geen' lamme guylen looft:* hemelt geen sukkels op (*guyl:* oud paard, knol).
37 *droef:* verdord (eig. somber).
38 *toegeleyt:* toegekend (vgl. voor het beeld de *renplaets* in vs. 34).
39 *wtgestaene:* doorstane.

Dit is 't doorluchtigh Argo, 't welck, bevracht[41]

41 *Argo:* het schip waarmee de Argonauten naar Kolchos voeren om het gouden vlies (*vacht*) te halen.

Met hemelsch puyck van ridderlyck geslacht,
Naer d'eere streeft van Kolchos gulde vacht,
Door Nereus weyden.[44]
Hier vindmen 't wettigh swaerd, dat, buyten hoop,[45]
In stucken hieuw den Gordiaenschen knoop;[46]
Oock 't kluwen, dat, in 's doolhofs ommeloop,[47]
Ons recht kan leyden.
Dees' schoolmeestres haer' schatten maeckt gemeen.[49]
Se weet Natuurs geheymenis t'ontkleen,
S'ontleedse moedernaeckt, van top tot teen,
Voor 's leerlings oogen;
En wroet, op 's overouden Tales spoor,[53]
Haer' grondeloosen boesem door en door.[54]
De necktartong verleckert 't leersaem oor,[55]
Op soete toogen.
't Geschichtboeck wacht syn' beurt, in dees' kappel;[57]
Dat brengt Fortuyns lichtvaerdigheyd in 't spel;[58]
En toont 'er leeuwenhuyd en Vossenvel,
Geweld en treecken;[60]
Oock hoemen heelt het ingekanckert quaed;
Wat vloecken syn, wat zuylen voor den staet;[62]
Hoe 't een verryst, en 't ander ondergaet,
Door landgebreken.
D'ervaeren Chiron bant den blinden dwergh[65]
Wt dees' spelonck en wackren oeffenbergh;
En voed het voesterkind, met dierenmergh,
Op dat het schrapper[68]
Syn' krachten stel, voor 't land van syn' geboort,
En verw den grond des vyands rood van moord;
Of hou in vredehandeling het woord,
Soo wys, als dapper.
D'eerwaerde Themis, op den rechterstoel,
In barning van krackeelen even koel,[74]

44 *Nereus weyden:* de zee.
45 *wettigh:* echte, ware; *buyten hoop:* boven verwachting.
46 *den Gordiaenschen knoop,* zo moeielik te ontwarren, maar door Alexander doorgehakt.
47 *'t kluwen:* door Ariadne aan Theseus gegeven, om de weg uit de doolhof te vinden.
49 *Dees schoolmeestres:* de doorluchtige schole.
53 *Thales:* een der zeven wijzen van Griekenland.
54 *Haer' grondeloosen boesem:* het onuitputtelike gebied (van de natuur).
55 *De necktartong:* de tong van de docent, die in zijn lering godendrank verschaft; van daar *toogen* (teugen) in vs. 56.
57 *'t Geschichtboeck* (germanisme): geschiedboek.
58 *brengt in 't spel:* brengt ter sprake.
60 *treecken:* listen, (correspond. met *Vossenvel* in vs. 59).
62 Welke lieden (of welke beginselen) te beschouwen zijn als *vloecken* (verderf) en welke als steunpilaren.
65 *Chiron:* de voornaamste der Kentauren, was de wijze opvoeder van Grieksche helden, o.a. van Achilles. Hij *bant den blinden dwergh* (Cupido) en voedt op tot mannelike kracht en dapperheid (*dierenmergh:* leeuwenmerg).
68 *schrapper stell':* des te meer schrap zet. In vs. 65-72 wordt de opvoeding van de toekomstige leiders in oorlog en vrede bedoeld.
74 *In barning van krackeelen:* wanneer de twist oplaait.

Verwerpt het valsch, en mickt op 't witte doel,[75]
En schift partye.[76]
Het doodse lyck, dat flus lagh wtgestreckt,[77]
Nu wt den ysren doodslaep opgeweckt,
Bedanckt den God, die 't leven schept en reckt,
Door artzenye.[77-80]
De Poësy, het Goddelijckst van al,
Spant keel en snaer op sluysenwaterval,
En trippelt op fluweelen burreghwal,[83]
Die krielt van swaenen.
Se dompelt Baerles kop in d'Amstelbron.[85]
Se schept, door hem, in Holland Helikon.
Ick quinckeleer, beschaduwt, voor de son,
In lindelaenen.
O goude lettereeuw! o wyse lent!
O lucht vol geurs, na 's onweers dreygement!
Ick raeskal, of Apol is hier ontrent,[91]
Met negen nonnen;[92]
Die maecken tien met hem: of tel ick elf?
Gewislyck ja; daer sienwe Pallas self[94]
Haer heylighdom betrouwen 't hoogh gewelf,[95]
Noch ongeschonnen.
Iustè.
I.V. VONDELEN.

Doorlvchtige school[aant. aant.*]

in 't kerxken van heilige Agnes t'Amsterdam. Door *Mostert* uit *Schrijvers* Latijn vertaalt.

De heilige *Angenees,* gedaalt van hooge stammen,
En d'eer te Rome van het Maaghdelick geslacht,

75 *'t witte doel:* het zuivere oordeel.
76 *schift partye:* maakt een eind aan de partijschap.
77 *Het doodse lyck:* de dodelik zieke, die als een lijk neer lag; *flus:* zo even.
77-80 Slaan dus op de mediese faculteit.
83 *fluweelen burreghwal:* de Oudezijds Voorburgwal (zo genoemd om de rijke bewoners), vanwaar men toegang had tot de Doorluchtige schole.
85 *d'Amstelbron* wordt hier een tegenhanger van de Griekse hengstebron (hippocrene): *Caspar van Baerle*, als Latijns dichter door Vondel zeer hoog gesteld, schiep in Holland een *Helikon* (de berg waar Apollo zetelde).
91 *Ick raeskal, of...:* als ik niet geheel van streek ben, dan aanschouw ik hier.
92 *negen nonnen:* de negen Muzen.
94 *Pallas:* Athene, de godin van de wijsheid.
95 *Haer heylighdom:* haar wijsheid, geheel ongeschonden, toevertrouwen aan de hoge gewelven van deze kapel.

* Van 1632. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 341.
O p s c h r i f t : Van Lennep onderstelde dat *Door* een drukfout was in plaats van *Voor:* misschien kende Vondel nog de Mnl. betekenis van *door:* ter wille van; *Mostert:* Daniël Mostert, de sekretaris van Amsterdam; *Schrijver:* Petrus Scriverius. Zie de Latijnse tekst in de *Opera anecdota philologica et poëtica* (Leiden 1737, blz. 196).

Wort als een lam gekeelt, geoffert aan de vlammen,
Om dat zy *Kristus* eert, en Iupiter veracht.
En, 't voorhooft groen bekranst met onverwelkbre bladen,
Wort by't gewijde volck, by martelaars geboeckt.
Een reizer saamt 't gebeent, om haar met rouw beladen,[vs. 7]
Begraaft het in het Sticht. Maar dat gy 't daar niet soekt,[vs. 8]
Dewijl men *Agnes* heel ziet aan den Amstel leven.[9]
Hier schutse een vollen schoot van Roomschen rijckdom uit.[10]
Wat Romen oit bedreef, wat haar geleerde schreven,
Haar wijsheit wort alhier door *Agnes* weer ge-uit.
Aan ieder zy belooft het zorgeloose rusten,[13]
En wijst hoe d'oude zede een plaats hier open staat.[14]
De zoon van Maya zelf, ontvonkt in wijsheits lusten,[15]
Zich in de hengstebron door Pallas doopen laat.[16]
Dies is het noodeloos te gaan naar 't Griecksch Athenen,
Of naar Italien, om redenerens kunst.[18]
't Geen daar te krijgen is, kan *Agnes* hier verleenen:
Zy schaaft het ruwe volck, bestraaltse met haar gunst.
Wat lacht ghy, *Barber*, hoe? Al zijt ghy van vermogen[21]
Zeer groot; dees *Agnes* kan, indienze wil, oock yet.
Zy maackt de jeugt ook wijs: en wilt gy 't niet gedoogen,
Zy wijckt in 't minste voor haar nagebuuren niet.
Sy teelt een waarden oegst van geesten, door haar lezen[25]
Bequaam en vroet gemaackt om dragen de bonnet.[26]
Vrees *Agnes* niet, als ofse u in den wech zal wezen.
Om niet *Barbaers* te zijn, is 't eenigh daarze op let.[28]

vs. 7 *Een reizer* (reiziger): bisschop Balderik van Utrecht, die in 966 over de Alpen trok. Juist toen werd het gebeente van de H. Agnes, voor de Noormannen in veiligheid gebracht, teruggevonden. Keizer Otto I schonk een deel der reliquieën aan de bisschop, die ze overbracht naar Utrecht (*Boll. Acta SS.* 1633 Jan. Tom. II); *met rouw beladen:* diep bedroefd.
vs. 8 *dat gy 't daar niet soekt:* zoek het daar niet.
9 *heel:* in levenden lijve. Zij is nml. de verpersoonliking van het nieuwe Athenaeum (vgl. vs. 12).
10 *Roomsch:* Romeins, Latijns.
13 *het zorgeloose rusten:* onbezorgde, rustige studie.
14 *d'oude zede:* voor de wetenschap van de toestanden in de Oudheid.
15 *De zoon van Maya:* Mercurius, dus: de jonge kooplieden.
16 *hengstebron:* Hippocrene. Dit slaat dus op de inwijding in de klassieke poëzie; *Pallas* (Athene): godin van de wetenschap en kunst.
18 *redenerens kunst:* de klassieke welsprekendheid.
21 *Barber:* de verpersoonliking van de Leidse Universiteit, aanvankelik gehuisvest in het oude Sint Barbara-klooster.
25 *lezen:* voordrachten, kolleges.
26 *de bonnet:* de doctors-muts of kap.
28 *Barbaers:* ruw, onbeschaafd. Tevens een woordspeling met *Barber* in vs. 21: de Amsterdammers stichtten hun Athenaeum om de studerende jeugd niet afhankelijk te doen zijn van de rechtzinnige Leidse Hogeschool.

*

Olyftack aan Gvstaaf Adolf,[aant.*]

Om sijne Majesteit te bewegen datse Keulen, mijn geboortestadt, verschoone.

't Wild vogelkijn dat singt, daar 't onbeknipt is:[vs. 1]
Al d'ope lucht is mijn;
Noch steent het, om te sijn[3]
By 't lieve nestje, daar het uitgekipt is.[4]
Ick meed: hoewel mijn blyde geest vaart speulen,[5]
Daar draaiboom sluit nocht heck;[6]
Een heimelicke treck[7]
Verleit het hart naar mijn geboortstad Keulen.[8]
Daar heb ick eerst om honigh uitgevlogen,[9]
Ontrent den blonden Rijn,[10]
Beplant met Rinschen wijn;
En als een bie violendau gesogen.[12]
Vit dit geboortsogh word mijn sorgh geboren,[13]
Nu 't Sweedsche vaandel vlieght
Daar ick ben opgewieght:[15]
Nu 't grof geschut vast dondert in mijn ooren.[16]
Hoe wensch ik, als een Rijnswaan, Mars t'ontmoeten,[17]
En met de borst in stroom,
Aldus door sang sijn toom

* TEKSTKRITIEK: vs. 11, de oude uitgave heeft *den* in plaats van *met*.

* Van 1632. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 187.
T i t e l : de *Olyftack* is het vredessymbool (denk aan Noach's ark). Dit gedicht is dus een Olijftak, een vredewens, aangeboden aan Gustaaf Adolf, toen hij in 1632 op Keulen aan trok.

vs. 1 *dat:* toegevoegd aanwijzend vnw.
3 Toch verlangt het vurig (eigenlijk: zucht het).
4 *uitkippen:* uitbroeden.
5 *Ick meed:* zo gaat het ook mij; *vaart speulen:* zich gaat vermeien in de ruime sferen van de Verbeelding.
6 De *draaiboom* diende om, bij slecht weer, een onbruikbare weg af te sluiten.
7 *treck:* aantrekkingskracht.
8 *Verleit:* voert, zonder dat ik het wil.
9 *om honigh:* bij klassieke dichters is de bij het symbool van de dichter, die uit de bloem van het leven de honing tot genot van anderen kunstig bereidt.
10 De *blonde* Rijn, wegens de kleur - of wellicht de glans? - van het water. Dit blijkt uit *Maeghden,* vs. 138, waar Vondel spreekt van ‘dit blonde water’.
12 *bie:* Vlaamse vorm van *bij; violendau:* zinspeling op zijn geboortehuis *Zur Fyolen* te Keulen (vgl. *Geboortklock,* vs. 559-563).
13 *geboortsogh:* letterlijk: de moedermelk; hier geestelik op te vatten: uit het feit dat ik daar geboren ben; *sorgh:* bezorgheid.
15 *opgewieght:* van de wieg af grootgebracht.
16 *vast:* reeds.
17 *als een Rijnswaan:* de zingende zwaan is het bekende Renaissance-symbool voor de dichter. Met zijn vredezang trekt hij de oprukkende veldheer (gesymboliseerd als *Mars*) fier tegemoet om hem tot luisteren te dwingen (*sijn toom te temmen*). De volgende strofe geeft de inhoud van zijn zang (*Aldus,* vs. 19).

Te temmen, langs het stof van paardevoeten!

De sware smack van Tyrus trotse muuren
Deê zidderen in 't rond
Den Asiaanschen grond,
En schreeuwde, dat 'er niets gemaackt is om te duuren.[21-24]
't Verslegen Sion laat sijn schilden hangen.[25]
Het heiligh Priesterdom
Sich statigh toereed, om[27]
Den dappren triomfeerder wel t'ontfangen.
Hy naackt in 't end: Iaddus treed hem tegen,[29]
Met Godgewijde pracht
Van 't Kerckelijck geslacht,[31]
Om den gesteurden veldheer te bewegen.[32]
De jonge krijghsheld blijft verwondert staren
Op 't priesterlick gewaad;
En 't goddelijck çieraad[35]
Sijn bittre wraack verweldight tot bedaren.[36]
Hy leest Iehovaas dieren naam gesneden
In 't voorhoofd, op den hoed.
Hy siet der steenen gloed,
Den glans van goud en purpere offerkleeden.
Ootmoedigh stijght hy van den hoogen paarde.
En eert den priester Gods,
En Salems tempelrots,[43]
Met neigend hoofd en afgeleiden swaarde.
Hierusalem, bekleed met groene meyen,[45]
Hem feestelijck begroet;
Terwijl hy met sijn stoet
Op Davids burgh sich vreedsaam laat geleyen.[48]
So vreedsaam wensch ick dat met fluit en cyter
Mijn Rijcksstad u onthaal,[50]
Met geestelicke praal,
En Roomschen bisschops staf, en witten myter:[52]

21-24 Tyrus werd door Alexander de Grote neergeworpen. Dit maakte diepe indruk op de omwonende volken: nu was geheel Palestina in zijn macht. Die val verkondigde luide (*schreeuwde*) de vergankelikheid van alle aardse grootheid.
24 In 1650 veranderd in: *dat ter weerelt niets kan duren*.
25 *'t Verslegen Sion:* het door schrik terneergeslagen Jeruzalem.
27 *statigh:* plechtig.
29 *Iaddus,* de Hogepriester gaat hem tegemoet om, de stad voor hem openstellend, te smeken die te sparen.
31 *'t Kerckelijck geslacht:* de priesterschap, in vol ornaat.
32 *gesteurd:* ontevreden (verstoord), wegens de aanhankelikheid der Joden aan de Perziese heersers.
35 *'t goddelijck çieraad:* nml. de gouden plaat, geplaatst in 't *voorhoofd* (d.i. in 't front) van het hoofddeksel, met de inscriptie *Jehova heilig* (vs. 37) en de borstlap met de twaalf kostbare stenen (*der steenen gloed*, vs. 39), die de twaalf stammen beduiden.
36 *verweldight:* bedwingt.
43 *Salem:* Jeruzalem. De tempel was op de berg Moria gebouwd. De lezing van 1650 luidt: *En eert Godts Priesters zelf / En Salems kerckgewelf*.
45 *mey:* tak.
48 *Davids burgh:* lag op de heuvel Sion.
50 *onthalen:* vriendelik, feestelik inhalen.
52 de Aartsbisschop van Keulen, met zijn wit-zijden mijter, is dan te vergelijken met de Joodse Hogepriester.

Dat sy niet swijm voor uwen rooden stander;[53]
Maar hou haar verwe braaf,[54]
En groet u, ô *Gustaaf,*
Als een van God gedreven Alexander.[56]
Ghy sult haar grijsen ouderdom verschoonen,
Wanneer sy heusch en mild[58]
V toont den wapenschild,
Het bloedigh veld, gewijd met goude kroonen.[60]
Dat 's d'eeuwige eer der Perssiaansche Wijsen,[61]
Die met geschenck en stem,
In 't nedrigh Bethlehem,
Den grootsten koning offeren en prijsen.
Dat 's 'tjammerteecken, dat haar oude straten
Gedoopt zijn so verwoed
In 't kuische maaghdenbloed,
Vergoten van Barbarische soldaten.[68]
Ghy sult, als eertijds Francksche en Hunsche rotten[69]
En woedende Attyla,
Niet sluiten uw gena;
Maar harten winnen door bedaarde Gotten.[72]
So word aldus uw zege niet besproken[73]
Van 's dichters scharpen stijl:[74]
Hier heeft de Gotsche bijl
Den Agrippijnschen arbeid afgebroken.[76]
So sweeftge boven Alexanders vlercken,[77]
Die Pindars wooning stut;
Daar mijn gesang beschut[79]

53 *rooden stander:* krijgsbanier.
54 Kloekmoedig niet verbleke van schrik.
56 *van God gedreven:* Gustaaf Adolf werd door Vondel als een Godsgezant, als ‘de Arm der Duitsche Vrijheid’ verheerlikt.
58 *heusch en mild:* hoffelik en vriendelik.
60 *Het bloedigh veld:* het rode veld in het Keulse wapen bewaart de herinnering aan de marteldood van Ursula en de Elfduizend maagden (vgl. Vondel's *Maeghden*)*; de goude kroonen:* drie gouden kronen in het wapen herinneren aan de Drie Koningen, wier gebeente, door Frederik Barbarossa in 1164 naar Keulen gebracht, daar als kostbare reliquieën vereerd worden.
61 *Dat 's:* dat veld beduidt.
68 *Barbarische soldaten:* het Hunnen-leger van Attila; het witte benedenveld van 't stadswapen gold als symbool van de elfduizend martelaressen.
69 *Francksche rotten:* de Franken veroverden Keulen op de Romeinen.
72 *door bedaarde Gotten:* door de bezadigdheid van uw Zweden (*Gotten* genoemd naar het Zuidelikste deel, Göta-rike.
73 *So:* dan; *bespreken:* laken, gispen.
74 *'s dichters scharpen stijl:* het afkeurende oordeel van de Dichter, dat op het nageslacht grote invloed zal hebben.
76 *Den Agrippijnschen arbeid:* later (1650) *den arbeid der Agrippen:* Keulen is een Romeinse kolonie, gevestigd door Marcus Vipsanius Agrippa (38 v. Chr.) en later naar zijn kleindochter *Agrippina* genoemd: Colonia Agrippina. In de opdracht van de *Maeghden* spreekt Vondel zijn geboortestad aan als *Agrippine*.
77 Dan overtreft ge de roem van Alexander de Grote, die bij de verwoesting van Thebe het huis waar een paar eeuwen te voren de dichter Pindaros geboren was, spaarde.
79 *Daar:* terwijl immers; *beschut:* Vondel neemt bij voorbaat aan, dat zijn bede vervuld zal worden.

80 Een stad vol volcks, vol kloosters, en vol kercken.

Hvigh de Groots verlossing.[aant.]*

Aan Mevrouvv Marie van Reigersbergh.

Gewelt van wallen, dubble gracht,[vs. 1]
Ontruste honden, wacht by wacht,[2]
Beslage poorten, ysre boomen,
Geknars van slotwerck, breede stroomen,
En d'onvermurwde kastelein[5]
Versekerden, op Loevestein,[6]
Den Grooten Huigen, buiten duchten[7]
Van in der eeuwigheit t'ontvlughten:
Ten waar sijn schrandre gemalin[9]
En druckgenoot en kruisheldin[10]
Een eerlijcke uitkoomst had gevonden,[11]
En hem van 't lang verdriet ontbonden.
Sy sprack: mijn lief, mijn levens licht,
(De tranen stonden in 't gesicht)
Sal dees spelonck uw glans versmooren,
En is uw deught dit graf beschoren?[16]
Helaas! maar 't is vergeefs gesuft.[17]
Hier helpt geen kermen maar vernuft.
Mijn geest die sal wat groots besoecken.[19]
Terstont verandert hy in boecken.
De schiltwacht draaght dien vetten buit
Op hare beê voor boecken uit.
Een vrouw belacht al die haar perssen[23]
En laat hen op de tanden knarssen.
Een vrouw is duisent mannen t'ergh.[25]

* Van 1632. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 172.
Onlangs (in *Tijdschrift voor Taal en Letteren* Julie 1929) werd opgemerkt, dat Vondel dit gedicht schreef onder de indruk van een der *Oden* van Horatius (Lib. III No. 16), die in de latere vertaling van Vondel zelf aldus begint: ‘Een koperen toren, massyve deuren, wreede schiltwachten van waeckende honden verzekerden d' opgeslote Danaë....’

vs. 1 *Gewelt van wallen:* machtige wallen.
2 *Ontruste:* verontrust; hier: waakzaam.
5 *onvermurwde:* onvermurwbare; *kastelein:* slotvoogd, tevens gevangenbewaarder.
6 *versekeren:* stevig ingesloten houden (vgl. in verzekerde bewaring).
7 *buiten duchten:* zonder dat men behoefde te vrezen.
9 *Ten waar:* indien niet.
10 *kruisheldin:* heldin te midden van al dit leed (*kruis*).
11 *eerlijcke:* roemrijke.
16 *uw deught:* aan uw voortreffelikheid.
17 *suffen:* moedeloos, werkeloos blijven.
19 *besoecken:* beproeven.
23 *perssen:* in 't nauw brengen.
25 *t'ergh:* te slim af.

O eeuwige eer van Reigersbergh,
De volgende eeuwen sullen spreken,
Hoe ghy den haat hebt uitgestreken.[28]
Na datge op 't droef gevangenhuis,
Gelijck Marye neffens 't kruis
Vw bruigom, onder moordenaren[31]
Gerekent, trooste heele jaren.[32]
Soo liet de trouwe Michol eer[33]
Haar liefsten schat met koorden neêr;
Toen Sauls zwaarden hem besetten,[35]
Gelijck de jagers 't hart met netten.
Aldus wert Lynceus oock geredt
In sijn belegert bruiloftsbedt,[38]
Toen soo veel ledekanten smoorden
In 't gruwlick bloedt der mannemoorden.[37-40]
Vergun mijn luite datse speel[41]
Het bergen van ons lantjuweel,[42]
In 't onweêr, dat het roer vermande,[43]
Toen 't groote schip vol stuurmans strande.[44]

28 *den haat:* uw haters; *uitstrijken:* bedriegen.
31 *bruigom:* echtgenoot.
32 *troosten:* moed in spreken.
33 *Michol:* dochter van Saul, getrouwd met David (I *Sam.* XIX, 11-17).
35 *besetten:* belaagden.
38 *belegert:* belaagd.
37-40 *Lynceus:* de man van Hypermnestra, een der vijftig dochters van Danaüs, die allen tegelijk getrouwd waren. Zij was de enige die haar man spaarde, toen de andere in de eerste bruiloftsnacht hun mannen ombrachten, waarvoor ze in de onderwereld gestraft werden (het vat der Danaïden).
41 Vergun mij dat ik bezing (*spelen* hier dus met vs. 42 als object).
42 *bergen:* in veiligheid brengen, redden.
43 *onweêr:* noodweer; *vermande:* vermeesterde hier: machteloos maakte.
44 In de latere lezing: *Toen 't groote schip van Hollant strande*.

Lyckklaght over Ernest Kazimir[aant. *]

Graef van Nassau, Stadhouder van Vriesland, &c.

Syn traenen kleen bewijs van grooten rouwe,
Soo staeck misbaer, medoogende gemeent,
En treur, gelijck die troosteloose vrouwe,[vs. 3]
Dat marmerbeeld, 't welck stom, niet sucht nocht steent.
Het leeft nochtans, maer 't hart dat is gesloten
Van 't bittre wee, van al te strengen nood.
De geest bewelt sit vast, en kan niet vloten:[7]
En naulicks scheelt hier 't leven van de dood.
Aleveneens sat Andromach beneepen,[9]
Doen sy helaes! de leyde maere ontfing:[10]
Doen Trojes vest het lijck door 't stof sagh sleepen,[11]
En 't kermen boven alle daecken ging.
Bedrieghlijck lot des oorlooghs, wy beloofden
Ons selven vast laurieren na'et belegh[14]
Van 's vyands steên; en ah! ghy treft de Hoofden
Des volcks, en rucktse in hun triomfen wech.[16]
Triomfen, neen, bedroefde nederlaegen,
En schipbreuck, die gaet strijcken met de winst.[18]
De blyschap word verdruckt door 't jammerklaegen.
't Gequetste breyn weeght meest, de zege minst.[20]
Waer is de deughd, die alle lemmers wette?[21]

* Van 1632. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 269 mM., br. 147 mM.). T' Amsterdam, Voor Gerrit Iansz, Boeckverkooper, woonende op den hoeck van de Doele-straet, in den witten Engel. 1632. *Unger: Bibliographie, nr. 207*.
Graaf Ernst Casimir, stadhouder van Friesland, werd bij het beleg van Roermond door een musketkogel in het hoofd dodelik getroffen (5 Junie 1632).

vs. 3 *die troosteloose vrouwe:* Niobe, die, haar kinderen betreurende, in steen veranderde.
7 *bewelt:* overstelpt (oorspr.: onder drijfzand bedolven; *Ned. Wdb.* II, 2403); *vloten:* los raken.
9 *Andromach:* Andromache, de vrouw van Hektor.
10 *leyde:* treurige.
11 *het lijck:* van Hektor, gedood door Achilles, die het lijk driemaal om de muren van de stad sleepte.
14 *vast:* reeds.
16 *in:* te midden van.
18 En een ramp, die veel zwaarder weegt dan de triomf.
20 Het feit dat de aanvoerder door een kogel getroffen werd weegt voor ons zwaarder dan het besef, overwonnen te hebben.
21 *deughd:* dapperheid; *lemmers:* zwaarden (*lemmer*, bijvorm van *lemmet* is eigenlik het snijdende gedeelte).

Hoe blaeckt sijn oogh nu niet van 't gloeyend vier,
Gelijck het deed, doen hy den helm opsette?
Hoe ongelijck is dees nu KAZIMIR?[24]
Die KAZIMIR, die flus soo braef te paerde[25]
Noch draefde met den vluggen hoef in 't zand:
En eyschte fier met schitterenden swaerde
Den sleutel van het strijdbre Gelderland.[28]
Die heldenbaeck, die d'uyterste gevaeren[29]
Was doorgesolt met onverschrocken moed.[30]
Hoe sienwe nu de grijsheyd sijner hayren
Geverwt, geklist van sijn doorluchtigh bloed?[32]
Nu sal hy meer geen swarte Spanjerds jaegen[33]
In 't vlacke veld. nu sal hy stad nocht slot
Nocht schanssen meer bestormen, en belaegen,
Of dondren met kortouwen als een God.[36]
Hy sal voortaen de Veluw niet meer vegen,
Nocht 't woeste schuym en 't bruysen van dien vloed
Des dwingelands op sijnen staelen degen
Afstuyten trots, en setten voet by voet.[40]
De Hemel wil dees dapperheden kroonen[41]
Met eeuwigh heyl, terwijl wy onvermoeyt
Die danckbaerlijck erkennen in sijn soonen,
Twee rancken daer des vaders aerd in bloeyt.
I.V. VONDELEN.

T' Amsterdam, *Voor* Gerrit Iansz, *Boeckverkooper, woonende op den hoeck van de Doele-straet, in den witten Engel. 1632*.

24 Vondel dacht bij dit vers aan het bekende ‘Quantum mutatus ab illo Hectore (*Aeneïs* II, vs. 274; vgl. Kalff: *Bronnen van Vondels werken* in *Oud-Holland* XII).
25 *flus:* kort te voren; *braef:* dapper.
28 *Gelderland:* bedoeld is, het oude Gelre, waartoe de vesting Roermond de toegang verleende.
29 *heldenbaeck:* voorbeeld (wegwijzer) voor alle helden.
30 *Was doorgesolt:* had doorworsteld.
32 *geklist van:* samengekleefd door.
33 *meer geen:* niet meer
36 *kortouwen:* geschut; *als een God:* als de dondergod Jupiter.
40 *setten voet by voet:* hem van nabij trotseren.
41 *wil:* moge.

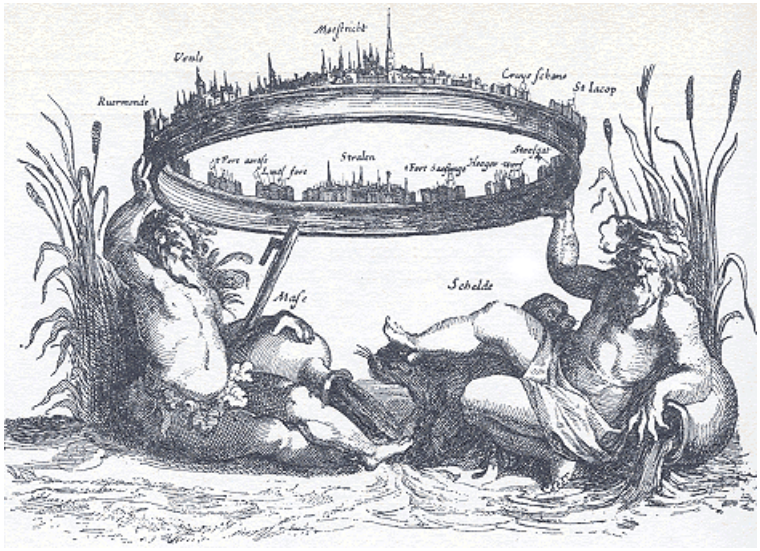

Stedekroon van Frederick Henrick[aant. *]

Prince van Oranjen, &c.

Syne Vorstel: Doorlucht: toegewijd op den grooten triomf van Maestricht en d'andere Steden en Schanssen.

Die bange nacht doen Alexanders dolck [*vs. 1]
Sich droncken soop in lecker burgerbloed,
En grimmigh borst wt d'onderaerdsche kolck,
Gelijck een slang, getrapt van vyands voet,
De lucht besmet en beemd en waterval
Met pest en blaeu vergift en groene gal:[6]

[*][Randschrift:] Op de wyse van Periosta.

* Van 1632. Afgedrukt volgens de eerste uitgave in plano (hg. 254 mM., br. 195 mM.). T' Amsterdam, voor Gerrit Iansz: Boeckverkooper, woonende op den hoeck vande Doele-straet, in den Engel. 1632. *Unger: Bibliogr. nr. 208*.
Frederik Hendrik sloeg de 10de Junie 1632 het beleg voor Maastricht, dat zich de 23ste Augustus overgaf. In het begin van November brak hij op, en hield de 24ste November zijn 'victorieuse wederkomste op het Binnenhof'.

vs. 1 *bange:* verschrikkelike; *Alexanders dolck:* de krijgsbenden van Alexander Farnese, prins van Parma, van 1578-92 landvoogd der Spaanse Nederlanden. In de nanacht van 29 Junie 1579 maakte hij zich meester van Maastricht en richtte daar een bloedbad aan. Hij wordt voorgesteld als een helse macht, opduikend uit de onderwereld (*d'onderaerdsche kolck*).

6 *blaeu:* blauwachtig-loodkleurig.

Die nacht gedenckt hoe droef de Trichtse Maeghd[7]
Gesleept geboeit op haeren oever sat,
Gedoodverwt en door vier en vloed gejaeght,[9]
En afgewaeckt en strydend afgemat.[10]
Se klaeghde 't leet den Vaderlijcken Stroom,[11]
Wiens geest verscheen in haer' benauden droom.
Een bloedigh sweet dat brack hem alsins uit,[13]
En hing als kraelen aen sijn biesenhair.[14]
Hy steende, en sloegh in 't end een heesch geluid:
Mijn Dochter, die op 't oorlooghsmoordautaer
Uw suchtjes en bedruckte traentjes loost,
Grijp moed, mijn kind, grijp moed, en weest getroost.
't Is waer, ghy syt de bloem uws maeghdoms quyt,[19]
Dat's noodlot, en 't belieft den Hemel dus.
Maer sus, mijn schaep, daer koomt een ander tyd.[21]
Soo spreeckend gaf hy haer een' hartekus,[22]
En wischte met sijn kleed (en suchte diep)
Het roode bloed dat langs haer' boesem liep.
Daer koomt een tyd (soo voer hy lieflijck voort)
Die rekening van Spanjen eischen sal,[26]
En sussen 't landgeschrey van desen moord,[27]
En troosten uw langduurigh ongeval.
Dan sal de Wraeck den Spanjaerd, als een haes,[29]
Doen ommesien, en jaegen over Maes.
Die held is een beloofde FREDERICK,
Uw wreecker en beschermer in der nood,
Der vromen schild, der dwingelanden schrick.
Dees sal beleeft u koestren in sijn' schoot;[34]
Na dat ghy hebt, geketent van Farnees,
Een halleve eeuw gekermt slaevin en wees.[36]
Al treuren nu uw straeten doods en woest,
Ay sie dat met geduldige oogen aen,
Soo lang tot dat in Parmaes rypen oegst[39]

7 *Die nacht gedenckt:* die nacht herinnert zich nog (vgl. het Latijn: nox illa meminit); *de Trichtse Maeghd:* de stad Maastricht, verpersoonlikt in de Stedemaagd. Vergelijk de *Boschmaeght* in de *Zegezang ter eere van Frederick Henrick*, vs. 167-vlgg.
9 *Gedoodverwt:* doodsbleek.
10 *afgewaeckt:* door waken uitgeput.
11 *den Vaderlijcken Stroom:* de Maasgod.
13 *alsins:* van alle kanten.
14 *biesenhair:* de stroomgoden werden afgebeeld met een haardos van biezen.
19 Vgl. voor dit beeld de *Zegezang,* vs 172. De inneming van de stad voorgesteld als een schending van de Stedemaagd.
21 *sus* (interjectie): stil!
22 *hartekus:* innige kus.
26 *rekening:* rekenschap.
27 *landgeschrey:* over het gehele land klinkende geschrei.
29 *de Wraeck* (personificatie).
34 *beleeft:* vriendelik.
36 *slaevin:* als slavin.
39 *Parmaes rypen oegst* (zonder *g* te lezen): de vroegere veroveringen van Parma, die rijp zijn om teruggewonnen te worden.

Oranje koom de strenge zeissen slaen;[40]
En selfs mijn Maes en 't fier beschanste Scheld
Sich buigen voor een machtiger geweld.
Dan sla op uw' Verlosser 't bly gesicht,
En wijd hem de verdiende Stedekroon.
Vlecht Boschloof om de Pronckstar van Maestricht,[45]
En hef hem hoogh in't goud van Neerlands troon.
Dan ruim 't uitheemsch gebroedsel veld en slot,
En Brabant kniel voor Hollands Wapengod.
Ick sie alree (mijn geesten worden vlugh)[49]
Den blixem die mijn' vochten vliet versengt.[50]
Alreede tors ick meer als eene brugh,[51]
En weeck robyn myn klaer kristal besprengt.[52]
De Gallem baeuwt 't geschut na sonder mond,[53]
En tart het Spaensch en maghtigh Roomsch Verbond.[54]
Hun antwoord is niet schaers van donderkruid,[55]
Nu Mars syn rol volspeelt op't wreed toonneel:[56]
En d'uitvaert van Castiljen word beluid
Met onweer van kortouwen grof van keel:[58]
De Vryheid op dit graf haer' standert plant[59]
In't aensicht van Filips en Ferdinand.[60]
Soo word met vier het eeuwigh vier gebluscht.[61]
Soo vreet de vlam des Hemels taeie roe,[62]
En HENRICK houd de heirbaen van August,[63]
En sluit de poort van't gruwlijck oorloogh toe.[64]
Vaer wel, mijn hart, leer harden, en swijgh stil.[65]
Soo droop hy door haer armen in sijn kil.[66]
I.V. VONDEL.

40 *strenge:* onverbiddelike.
45 *Boschloof:* woordspeling met de lauweren, door de verovering van Den Bosch behaald.
49 *mijn geesten worden vlugh:* ik voel mijn krachten wassen (de *geesten* zijn de levensgeesten in zijn bloed, en zenuwen).
50 *vochten* (adj.): waterrijk; *vliet:* stroom.
51 *meer als eene brugh:* Frederik Hendrik had tijdens het beleg boven en beneden de stad een brug over de rivier geslagen.
52 *weeck robyn:* bloed.
53 *Gallem:* echo.
54 *maghtigh Roomsch Verbond:* verbond met Oostenrijk (vgl. vs. 60).
55 Zij geven de volle laag terug.
56 *volspeelt:* ten einde toe speelt.
58 *onweer van kortouwen:* het gedonder van het geschut.
59 *dit graf:* nl. van de Spaanse macht.
60 *Filips en Ferdinand:* Philips IV, koning van Spanje en Ferdinand II, keizer van Duitsland.
61 *het eeuwigh vier:* de langdurige oorlog.
62 *des Hemels taeie roe:* de oorlog, als de gesel waarmee God het mensdom tuchtigt.
63 *houd de heirbaen:* volgt het spoor.
64 Zinspeling op de vrede tijdens Keizer Augustus, die als symbool de tempel van Janus, eigenlik een poort, deed sluiten. Zo zal ook Frederik Hendrik ons eindelik de vrede brengen; *oorloogh* is bij Vondel vaak onzijdig.
65 *mijn hart:* mijn liefste; *harden:* volhouden.
66 *droop door haer armen:* verdween hij ongemerkt uit haar armen; *kil:* bedding.

T'Amsterdam, *voor* Gerrit Iansz: *Boeckverkooper, woonende op den hoeck vande Doele-straet, in den Engel. 1632*.

*

Geschreven uyt Maeghdenburg
Aen de Graef van Papenheyn.[aant. *]

Hier rot een Kreng, het hooft van moordenaers en fielen:[vs. 1]
Gedaeght voor 't Vyerschaer Godts, van soo veel duysend zielen:[2]
Aerts-vyandt, pest en vloeck van 't menschelijck geslacht:
Die wel-lust schept in moordt, gheweldt en Vrouwe-kracht:[4]
Die eel noch on-eel viert; noch 't heyligh, noch 't onheyligh:[5]
En gheeft de boosheydt ruymt; en acht het schenden veyligh:[6]
Die knevelaer, die schelm, die Stadt en Landt verwoest;
En die sijn Hengsten jaeght in 's Landt-mans suren Oegst:[8]
Die bloed-hondt en Tyran; verbast-aerd van meedogen;[9]
Die bloedt uyt d'aders drinckt, en tranen parst uyt d'oogen.
Kerck-roover, klocke-dief, mensch-viller, groote Beul:[11]
Die Godt versworen heeft, en soeckt aen d'af-grondt heul:[12]
Die sijn ghe-weten schroyt, en aerselt van berouwen;[13]
Die zuygelingen smoort, en trapt op swanger Vrouwen.
Hoe wayt het hoeren aes? en wend sijn rugh na 't licht![15]
Vervloeckt hem daer hy stinckt, en spouwt hem in 't ghesicht.
De Krayen vlien de pry; niet eet-baer voor de Raven;[17]
Den Hemel hier ontseydt, met bloedt het veld te laven![18]
Wat schimmen waren hier? Men hoorter een geloy.[19]
Die ziel spoockt om haer bloedt, en 't Vee taelt na sijn hoy.[20]

* TEKSTKRITIEK: vs. 8, in plaats van *Oegst* (spreek uit: *oest*) heeft de oude uitgave *Oogst*.

* Van 1632. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano. *Unger: Bibliographie. Nr. 210*.
In de titel: *Geschreven uyt Maeghdenburg*. Vondel laat dus deze verwensing en vervloeking uiten door het gepijnigde Maagdenburg (vgl. *Maeghdeburghs Lyckoffer*); *Papenheyn:* opzettelike vervorming van de naam. Bij *heyn* is misschien aan de duivel te denken (vgl. Heintje pik); dan zou de naam kunnen betekenen: de Roomse Duivel.

vs. 1 *fielen:* schurken.
2 *van:* door.
4 *wel-lust:* genot; *Vrouwe-kracht:* verkrachting van vrouwen (vgl. *Maeghdeburghs Lyckoffer,* vs. 106).
5 *viert:* in ere houdt; in dit verband: spaart.
6 *ruymt:* vrij spel; *acht veyligh:* meent ongestraft te kunnen schenden.
8 *suren:* met zure arbeid verkregen.
9 *verbast-aerd van:* vervreemd van, ontbloot van. De splitsing van dit woord wijst op een etymologie die Spieghel in de *Twe-spraack* verdedigt.
11 *klocke-dief:* die de kerktorens berooft.
12 *versworen:* afgezworen; *d'af-grondt:* de hel.
13 *schroyt:* besnoeit (van *schroyen*, uit schroden: snijden); *aerselt van:* terugdeinst voor.
15 *wayt:* hangt aan de galg (vgl. vs. 17); *hoeren aes* (scheldwoord).
17 *pry:* synoniem van *kreng*.
18 *ontseydt:* weigert.
19 *geloy:* geloei (met Brabantse klank).
20 De ziel kan geen rust vinden en dwaalt rond om het ontzielde lichaam; *'t Vee taelt na sijn hoy:* het vee (in de omtrek), dat in lang geen voedsel had, verlangt naar hooi.

Kinder-lyck.[aant. *]

Constantijntje, 't zaligh kijntje,
Cherubijntje, van om hoogh,[vs. 2]
D'ydelheden, hier beneden,
Vitlacht met een lodderoogh.[4]
Moeder, zeit hy, waarom schreit ghy?
Waarom greit ghy, op mijn lijck?[6]
Boven leef ick, boven zweef ick,
Engeltje van 't hemelrijck:
En ick blinck 'er, en ick drincker,
't Geen de schincker alles goets
Schenckt de zielen, die daar krielen,
Dertel van veel overvloets.
Leer dan reizen met gepeizen[13]
Naar pallaizen, uit het slick[14]
Dezer werrelt, die zoo dwerrelt.[15]
Eeuwigh gaat voor oogenblick.[16]

Aan de Beeck, *op de Hofstee van* Laurens Baack.[aant. *]

Doorluchte Beeck, van bloeiend loof bedeckt,[vs. 1]
Die menighmael verstreckt
Een spiegel voor de fiere Katarijn,[3]
Daar zy den zonneschijn[4]
Ontschuilt, en zingt op uwen waterval,

* Van 1632. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten,* 1644, blz. 314. Terwijl Vondel bezig was met zijn heldendicht Constantijn, werd hem een zoontje geboren, dat hij ondanks de bezwaren van zijn vrouw, als Constantijn liet dopen, 'hoopende twee Konstantijnen naa te laaten', zegt Brandt. Het kind stierf nog in hetzelfde jaar.

vs. 2 *Cherubijntje:* de cherubijn of cherub is een engel van lagere rang. Vooral van de hemeling geworden aardbewoner, in 't biezonder van kinderen; *van om hoogh:* te verbinden met *Vitlacht* (vs. 4).

4 *lodderoogh:* liefelik lachend oog (*lodder:* teder-vriendelik).

6 *greit:* krijt.

13 *gepeizen:* hier de stille, diepe, innige en hoge gedachten van de vrome.

14 *pallaizen:* evenals het vorige *gepeizen* met de Amsterdamse *ai*-klank.

15 *werrelt:* Vondel kiest deze Zuid-Hollandse vorm om het woord te verbinden met *dwerrelen* en *werren*, warren, de wereld aldus karakteriserend als plaats van bedriegelike en moeitevolle vergankelikheid. Deze woordspeling reeds dagtekenend uit de M.E. komt ook bij andere zeventiende-eeuwers voor.

16 Hetzelfde als Praestant aeterna caducis: de eeuwige dingen gaan de vergankelike te boven.

* Van 1632? Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 192. In het opschrift: *Hofstee:* buitenplaats, nml. Scheibeek bij Beverwijk (vgl. *Beeckzang aen Katharine,* deel 2, blz. 816), waar Vondel een welkome gast was (vgl. het *Danckdicht aen Iacob Baeck*).

vs. 1 *Doorluchte:* doorlicht, doorschijnend (woordspeling met *doorlucht:* voornaam).

3 *fiere:* omdat zij, over de dertig jaar, nog onverloofd was.

4 *Daar:* waar (of: als).

Met liefelijck geschal;
Wanneer 't bekoorde en vrolick pluimgediert[7]
Daar onder tiereliert:
Doorluchte Beeck, wel waarom ruischtge niet
Haar voor met eenigh liet,
Waar door zy wert gebetert en gesticht,[11]
Om langer niet zoo licht[12]
De vierge beê der genen af te slaan,
Die na haar hylick staan?[14]
Wat draaghtse toch op jeught en schoonheit roem?
Wat stoftze van een bloem,[16]
Die open luickt met 's levens dageraat,
En 's middaghs weêr vergaat?
De tijt is snel, 't onzeker leven kort.
De roozekrans verdort.[20]
Vergangkelick is Venus en haar vrucht:[21]
Men grijptze maar ter vlught,[22]
En d'ouderdom met naberouw verrascht
Al wie niet toe en tast.
D'oogappel straalt niet eeuwigh klaar en hel.
De rimpel kreuckt het vel,
Dat voor een wijl gespannen stond en glat.
De wittigheit beklat[28]
Met vlecken, en de pruick met sneeuw belaên,[29]
Geen vryers locken aan.
Wat vrolickheit men dan aan andren ziet[31]
Dat streckt tot meer verdriet;
Vermits men zich zoo reuckeloos en zot
Verstack van 't zoet genot[34]
Der jonckheit, die bepaalt, als in een punt,[35]
Natuur ons had gegunt.
Wel is zy wijs, die haren tijt gebruickt,[37]
En voor den hagel duickt.[38]

7 *bekoorde* (nml. door haar zang): meegesleepte.
11 *wert* (conj. praes): zou worden; *gesticht:* gestemd.
12 *licht:* lichtvaardig.
14 *hylick:* de oude Hollandse vorm van huwelik.
16 *stoftze van:* verheft ze zich op; *een bloem:* haar jeugd en schoonheid.
20 *roosekrans:* symbool van de liefde.
21 *haer vrucht:* wat ze te genieten geeft.
22 *ter vlught:* in 't voorbijgaan.
28 *wittigheit:* blankheid; *beklat* (deelw.).
29 *pruick:* haardos.
31 *aan anderen:* die hun geluk in de liefde gevonden hebben.
34 *Verstack van:* beroofde van.
35 *bepaalt, als in een punt:* afgeperkt, beperkt tot een kort tijdsbestek.
37 *gebruickt:* geniet van.
38 *voor den hagel:* voordat de ouderdom (als een hagelbui) de schoonheid te niet doet; *duickt:* bukt, zich gewonnen geeft.

Danckdicht aen Iacob Baeck, Rechtsgeleerde.[aant. aant. *]

Voor zijn schoone Appelen, my met een gedicht toegezonden.

Geleerde en heusche Iongeling,[vs. 1]
Met uwen appelkorref ging
Mijn hart op, door het groot genoegen[3]
Aan uw met rijm bestroide vrucht;[4]
Getuige van d'oprechte zucht,
Die oit de *Baecken* tot my droegen.[6]
Ghy geeft my weder nieuwe stof,
Om boven Hespers gouden hof[8]
Vw vaders boomgaard te waardeeren;
Waar in mijn ziel zoo menighmaal
Geprickt wiert van een heldren straal,[11]
Om uit de borst te quinckeleeren.
Zoo veelerley genoten goet
Verplicht mijn overtuight gemoet[14]
V weder danckbaar te gemoeten,[15]
En met een schaamroot maatgedicht
En neergeslagen aangesicht
Voor alle weldaên te begroeten.
Vw hofsteê streckt een Helikon:
Vw klare Beeck een Hengstebron,[20]
Tot laafnis van mijn dorstige ader;
Het zy ick op mijn Duitsche wijs[22]
Het huis vol schrandre kindren prijs,[23]
Of hunne moeder of den vader.
Mijn geest, benevelt en verwart,
Vont t'elckens daar een open hart,
My noodigende, om toe te tasten
Naar hofbancket en lecker ooft,[28]
En wat de boomgaart meer belooft
Zijn altijt wellekome gasten.

* Van 1632? Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 220.
vs. 1 *heusche:* vriendelike.
3 *op:* open.
4 *met rijm bestroide:* door uw verzen vergezeld; mogelik woordspeling met *rijm:* rijp.
6 *oit:* steeds.
8 *Hespers gouden hof:* In de tuin der Hesperiden (dochters van Atlas en Hesperis) groeiden gouden appelen.
11 *Geprickt:* geprikkeld, geinspireerd.
14 *overtuight:* vast verzekerd (van uw genegenheid).
15 *gemoeten:* tegemoet te treden.
20 *Hengstebron:* de Hippocrene.
22 *op mijn' Duitsche wijs:* in het Nederlands, in tegenstelling met de geleerde dichters, die het Latijn verkozen.
23 Vondel doelt hier op de gedichten, afgedrukt in deel 2, blz. 487-503.
28 *hofbancket:* lekkernijen die de buitenplaats opleverde.

Toen ick vervloeckte waarheit sprak[31]
Verstreckte my uw vaders dack
Een toevlught, als self magen weken
En deisden, morrende en verstoort,
En weigerden ter noot en woort[35]
Voor mijn onnozelheid te spreken.
Vw broeder schaft my dickwils kost[37]
Van Huigens, of den Muider Drost,
En blaackt, gelijck zijn gemalinne[39]
In liefde tot de Poëzy,
En zuight haar zuivre borst; en ghy[41]
Laaght jonck en teêr by haar te minne.
Ghy waart mijn broeders reisgezel,[43]
En zaaght de weereld en haar spel,
En holpt hem hooge bergen banen,
En vond Vrbaan in't gulden jaar,[46]
En naamt de grijze aaloudheit waar,
En leerde spreecken met Tuskanen.
Vw brein ontwart 't verwarde Recht,
En strijckt krackeelen vlack en slecht,[50]
En heeft de heelzame artzenyen
Doorkropen, niet ter loop noch los:[51-52]
Oock hangt het aan den mont van Vos,[53]
En smeet een reex van d'oude tyen.[54]
Vw aangename tonge sluipt
Den maaghdeboezem in, en druipt
Van honigh en bevallickheden.
Ghy schift het wijze van het dwaas,
Wanneerge, met den wijzen Haas,[59]
Door gras en bloemen heen gaat treden.
Maar schuwende der steden smet,
Verschalcktge nu met strick en net
Een vette snip, of slechte lijster;[62-63]

31 *vervloeckte waarheit:* waarheden die met straf bedreigd werden, nml. in de *Palamedes*-zaak. De dichter vond een schuilplaats bij Laurens Baeck, toen zijn zuster Klementia en haar man Hans de Wolf hem zijn 'schrijfzucht' verweten. Brandt, die deze episode uit Vondels leven uitvoerig mededeelt, haalt daarbij deze verzen aan.

35 *ter noot:* in de nood.

37 *Vw broeder:* Justus Baeck, de zwager van Hooft.

39 Zijn gemalinne was Magdalena van Erp (zie deel 2, blz. 430).

41 *haar:* nml. van de Poëzie, die ook de voedstervrouw van Jacob Baeck was (vs. 42 *Laaght te minne:* waart aan haar als voedster toevertrouwd).

43 *mijn broeder:* Willem van den Vondel.

46 *Vrbaan:* zie het door Vondel vertaalde gedicht *Op Urbaen den achtsten* (deel 2, blz. 495).

50 *slecht:* synoniem van *vlack*.

51-52 Hij studeerde dus ook in de medicijnen; *heelzame:* geneeskrachtige; *Doorkropen:* grondig leren kennen.

53 *Vos:* Geeraert Vossius, die de geschiedenis doceerde.

54 Leert de historiese samenhang van het wereldgebeuren kennen.

59 *den wijzen Haas:* de Haas was geneesheer in De Wijk (vgl. *Beeckzang,* vs. 35 in deel 2, blz. 817).

62-63 Op deze liefhebberij maakte Van Baerle een Latijns gedicht (*Poëmata* II, 208), dat hij zelf vertaalde met de titel: *Tegens het Lystervangen* (*Verscheyde Nederduytsche Gedichten van*

Terwijl uw zuster liedtjes zingt.[64]
Dan 'k wou ghy beide uw zinnen hingt,
Aan eenen vryer of een vrijster.
Zoo moght ick voor u henegaan,
En stroyen 't pat met roozeblaên
En maaghdepalm, en lauwerìeren.
Mijn opgeweckt vernuft, ick wedt
Zou dan uw weeligh bruiloftbedt
Met puick van Poëzy vercieren.

*

Vredewensch aen Constantyn Huigens.[aant. aant.*]

O Ridder, die den noit verwonnen held[vs. 1]
Gestadigh volght, in 't bloedigh oorlooghsveld,
En saeght hem korts, in 't oude worstelperck[3]
Versengen myn' geboortstroom voor Rynberck:
Wat portghe my dat ick den leeuw ophits,
Die al te heet op 't sorgelycke spits[6]
Sich selven waeght in veldslagh en voor vest,
En sleept den roof in syn doorluchtigh nest?
Hy spiegel sich veel eer aen Cazimir,[9]
Die onlangs werd getroffen van dit vier.
Hy spiegel sich aen d'eer van Swedenryck,[11]
Wiens weduw treurt op het gebalssemt lyck.
Het oorlooghslot verschoont nu den soldaet,

Grotius, Hooft, Barleus, Huygens, Vondel en anderen, t'Amsterdam 1651, blz. 85); *slechte:* onnozele, die zich laat verschalken.

64 *uw zuster:* Katharijne.

* TEKSTKRITIEK: vs. 9 en 11, *spiegel:* de oude uitgave heeft *spigel*.

* Van 1632. Afgedrukt volgens de tekst van het bewaarde handschrift (zie *Unger: Bibliographie* blz. 218 *nr. 6-7-8*).
Dit gedicht is een terugslag op een gedichtje van Huygens aan Tesselscha (29 Julie 1633), dat aan Vondel meegedeeld werd (ed. Worp II, 254). Daarin vroeg Huygens: ‘Slaet Vondelen nog vijer, en vatt sijn vonk noch vonck, | En stelt hij noch wat vlams ter eeuwicheit te pronck, | En voert hy noch wat lichts ontrent Oranjes wagen, | Nu topswaer van Laurier?’

vs. 1 *Ridder:* Huygens was in Engeland ridder geworden; *den noit verwonnen held:* Frederik Hendrik.

3 *korts:* kort geleden. Rynberk was in Junie ingenomen.

6 *heet:* vurig; *op 't sorgelycke spits:* in de gevaarlike voorhoede.

9 *Cazimir:* zie hiervóór Vondel's lijkklacht voor Ernst Casimir.

11 *d'eer van Swedenryck:* Gustaaf Adolf († 16 Nov. 1632).

En lacht, wanneer het opperhoofden slaet.
De koegel snort d'onedelsten voorby,[15]
En blindling treft de grooten op een ry.
't Is veilighst dat ghy den Nassauwer stuit,
Op synen toght: dies stel uw gulde luit,
En streel den held, dat het gemoed bedaer,
En vre verkies voor oorloogh en gevaer.
De vreê, een schat by veelen onbekent,
Die overtreft triomfen sonder end.
D'olyf behaeght my boven den laurier.
Wat is de krygh een woest verslindend dier!
Dat weet het volck 't welck op de grensen sucht,
En eeuwigh kermt in een benaude lucht.
Wat heeft het schier een eeuwe niet besuurt.
Elck vecht om vre, maer Neerlands oorloogh duurt.
Het uitheemsch schuim d'inlandsche vruchten maeit.[29]
De zee en 't veld met lycken syn besait.
De nagebuur die schent ons jaerlyx aen,[31]
Uit eige baet, en juicht soo wy vergaen.
Vervloeckte krygh, is 't noodlot, dat dit land
Tot's andren rust heel Spanjen hou aen band.[34]
Soo moeten wy het draegen met gedult,
En achten ons rampsaligh buiten schuld.
J u s t e .

15 *koegel:* met *oe*-klank, uit het Duits.
29 *schuim:* gepeupel, nl. de huursoldaten.
31 *schent ons aen:* slaat de hand aan ons, valt ons aan.
34 Spanje bezig moet houden, om andere volken rust te gunnen.

Danckoffer *aen* David de Willem,[aant. aant.*]

Raet en Geheimschrijver van zijn Hoogheit.

De Willem, Raat van Willems soon,[vs. 1]
Die 't gout van zijn Oranjekroon
Laat blincken door den lauwerhoet,[2-3]
Begruist van stof, besprengt van bloet;
En 't Princelijck genadepant[5]
Versegelt met uw rechtehant;
Waar mee sal ick u danckbaar sijn,
Voor den geleenden Barbarijn?[8]
Die allerminst barbarisch spreeckt;[9]
Als hy den heilgen mijter steeckt
Ten hemel, uit zijn Engelsch slot,[11]
En bromt op aardrijck, als een Godt.[12]
De woestheit heeft de rotsen in[13]
Van Griecken, Machomets slavin.
't Is met Apollo daar gedaan.
Wie hem wil zoecken, zoeck *Vrbaen*,[15-16]
Die op de seven bergen pronckt,[17]
En 't Christelijcke hart ontvonckt,
Wanneer hy weiden gaat soo breet,
En Kallioop in purper kleedt.[20]
Is 't wonder dat de Tiber krielt
Van suivre swanen, die, gesielt[22]
Door dit gesalft vernuft, alree
Gaan bruisen naar de rijcke zee.

* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten,* 1644, blz. 208. David le Leu de Wilhem was de ambtgenoot en sedert 1633 de zwager van Constantijn Huygens.

vs. 1 *Raat:* deze titel, die ook Huygens sinds 1630 droeg, betekende dat hij mede het beheer had over de goederen en geldmiddelen der Oranjes.

2-3 Deze verzen betekenen waarschijnlik dat de sekretarissen door hun werkzaamheid doen uitkomen dat Frederik Hendrik niet alleen een groot veldheer, maar ook voortreffelik stadhouder is.

5 *'t Princelijck genadepant:* de brieven waarbij de Prins gunsten schonk of gratie verleende. *Genadepant* (ontbr. in 't *Ned. Wdb.*) zal betekenen: bewijzen van zijn genade (*pant:* bewijsstuk, *Ned. Wdb. XII,* 290).

8 *den geleenden Barbarijn:* De Wilhem had hem dus de Latijnse gedichten geleend van Maffeo Barbarini (als paus Urbanus VIII), die in 1631 te Rome uitkwamen.

9 *allerminst barbarisch* (woordspeling): dus: in voortreffelik Latijn.

11 *zijn Engelsch slot:* de Engelenburcht, die tijdens Urbanus VIII door een arcadengang met het Vaticaan was verbonden. Deze paus heeft de Engelenburg nog met omvangrijke buitenwerken versterkt. (*Engelsch:* adj. bij engel).

12 *bromt:* praalt.

13 *heeft in:* heeft in bezit genomen. Barbaarsheid heeft zich verbreid over Griekenland, onderworpen aan de Mohamedaanseheerschappij.

15-16 De klassieke poëzie wordt daar niet meer beoefend; die zoeke men voortaan bij paus Urbanus.

17 *de seven bergen* waarop Rome gebouwd is.

20 En op zo vorstelike wijze de (epiese) dichtkunst beoefent. Calliope is de epiese Muze. Het *purper* is tegelijk een zinspeling op zijn pauselik ambt.

22 *suivre swanen:* de dichters die hem navolgen; *gesielt:* bezield.

O Raatsheer van dien braafsten Vorst,
My dunckt een Godheit blaeckt mijn borst:
En 'k soude uw heuscheit danckbaar sijn,
Ten deed de groote Constantijn:[28]
Indien ick dat godvruchtigh hoofd
Niet ses paer boecken had belooft;[30]
En nu het Kristaanhangend heir[31]
Niet voerde aan 't Adriatisch meir.[32]
Mijn Sangheldin, wanneerse suft[33]
Ontbeert uw meesters krijghsvernuft,
En 't brein des Helts die d'eer verworf
Dat hy al staande in 't harnas storf.[35-36]

Aan Apollonia van Veen,[aant. aant.*]

Geestige Tekenster en Zanggodin.

Apollo, die op aarde siet,
Vit sijnen hemelhoogen troon,
En belght sich 't allerminste niet[vs. 3]
Dat ghy, o geestige *Apolloon,*
De Sanggodinnen toegewijt,
Naar sijnen naam geheeten sijt:
Want sittende, in 't gewijde koor,[7]
Gelijckt ghy, in den blijden rey,
Met sang en spel, een Terpsichoor,[9]
Die, afgerecht op allebey,
Soo soet van keel als vingersnel,
Het singen huwt aan snarespel.
De milde Apollo saeide noit
Soo schoone bloemen in de lent,
Als ghy, op suiver parckement,
En hagelwitte bladen stroit.

28 als Constantijn (d.w.z. mijn epos) het niet verhinderde.
30 *ses paer boecken:* overeenkomstig het klassieke epos zou het werk uit twaalf boeken bestaan.
31 *Kristaanhangend:* Christelik-gelovig.
32 Deze regel bevat de aanduiding, hoe ver Vondel reeds gevorderd was.
33 *Sangheldin:* zanggodin, Muze; *suft:* verslapt.
35-36 *des Helts:* waarschijnlik is de onlangs gesneuvelde Ernst Casimir bedoeld; *verworf-storf:* (oudere vervoeging) verwierf-stierf.
* Van 1633. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 212. Apollonia van Veen, dochter van de schilder Pieter van Veen, werd ook door Barlaeus bezongen (*Poëmata* II, blz. 534). Zij overleed 11 Sept. 1635 te Goes, volgens een Treurdicht op haar afsterven gemaakt. *Unger: Bibliographie,* blz. 198. Zie over haar *Oud-Holland* 1923-24.
vs. 3 *En:* (ontkenning).
7 *'t gewijde koor:* nl. van de negen Muzen, bij Apollo.
9 *Terpsichoor:* Terpsichore was de Muze van de dans.

Al watge treckt, 't sy mensch of dier,[17]
Dat heeft een goddelicken swier.
Indien het u eens beuren kon[19]
Te schildren uwe speelgenoot;[20]
Soo set den blixem en de son
In 't midpunt van den hemelkloot[21-22]
Van haar gesicht, dat nu verschrickt,
En dan den jongeling verquickt:[24]
Soo dat hy luistert naar heur luim,
En, vliende 't grimmigh aangesicht,[26]
Te paarde volght d'Oranje pluim,
Of voor Rijnberck, of voor Maastricht;[28]
En keert, wanneerse hem vermagh,[29]
En begenadight met een lagh.

Vitvaert van mijn Dochterken.[aant.*]

De felle Doot, die nu geen wit magh zien,[1]
Verschoont de grijze liên.
Zy zit om hoogh, en mickt met haren schicht
Op het onnozel wicht,[4]
En lacht, wanneer, in 't scheien,
De droeve moeders schreien.
Zy zagh'er een, dat, wuft en onbestuurt,[7]
De vreught was van de buurt,
En, vlugh te voet, in 't slingertouwtje sprong;

17 *treckt:* tekent.
19 *beuren:* ten deel vallen, gelukken.
20 *vwe speelgenoot:* misschien is hier haar zuster bedoeld. Huygens heeft n.l. een gedichtje gemaakt (ed. Worp II, 252) waarin hij Tesselscha ‘drijvende een' schoone dochter van Mr. Pieter van Veen tot het geestelick leven’, bezweert om haar poging te staken en het jonge meisje liever te laten trouwen. Dit gedicht is van 28 April 1633; er kan dus verband bestaan met Vondel's aansporing. Worp vereenzelvigde die ‘schone dochter’, zonder nader bewijs, met Apollonia. De ‘speelgenoot’ waar Vondel op doelt, schijnt een jong officier, die naar haar gunst dong, te willen afwijzen. Dat zou dus onder Tesselscha's invloed geschied kunnen zijn, zodat Vondel dan de aandrang van Huygens komt versterken, door bemiddeling van de zuster.
21-22 Schilder haar met bliksemend, stralend oog.
24 En dat dan de jongeling zou verkwikken.
26 *grimmigh:* afschrikkend.
28 *voor Rijnberck:* Frederik Hendrik was einde April 1633 te velde getrokken en had zich voor Rijnberk gelegerd, dat begin Junie in zijn handen viel.
29 *vermagh:* weer gunstig gezind is (*vermogen* betekent in het Vlaams nog: kunnen lijden, kunnen verdragen; vgl. De Bo).
* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 314. T i t e l : *Vitvaert:* het heengaan; Sara van den Vondel stierf in September 1633 op achtjarige leeftijd.
1 De voorstelling van de Dood als een Vrouw die de slachtoffers treft met een pijl is in de Renaissance-tijd in kunst en poëzie gewoon; *geen wit moghen* (kunnen) *zien:* geen vrolikheid kunnen verdragen.
4 *onnozel:* schuldeloos.
7 *wuft:* vlug, beweeglik.

Of zoet Fiane zong,[10]
En huppelde, in het reitje,

10 *zoet Fiane* zullen woorden uit het dansliedje zijn, dat *in het reitje* gezongen werd.

Om 't lieve lodderaitje:[12]
Of dreef, gevolght van eenen wackren troep,
Den rinckelenden hoep
De straten door: of schaterde op een schop:[15]
Of speelde met de pop,[16-vlgg.]
Het voorspel van de dagen,
Die d'eerste vreught verjagen:
Of onderhiel, met bickel en boncket,[19]
De kinderlijcke wet,
En rolde en greep, op 't springend elpenbeen,
De beentjes van den steen;
En had dat zoete leven
Om gelt noch goet gegeven:
Maar wat gebeurt? terwijl het zich vermaackt,[25]
Zoo wort het hart geraackt,
(Dat speelzieck hart) van eenen scharpen flits,
Te dootlick en te bits.[28]
De Doot quam op de lippen,[29]
En 't zieltje zelf ging glippen.
Toen stont helaas! de jammerende schaar
Met tranen om de baar,
En kermde noch op 't lijck van haar gespeel,[33]
En wenschte lot en deel[34]
Te hebben met haar kaartje,[35]
En doot te zijn als *Saertje*.
De speelnoot vlocht (toen 't anders niet moght zijn)[37]
Een krans van roosmarijn,[38]
Ter liefde van heur beste kameraat.
O krancke troost! wat baat[40]
De groene en goude lover?
Die staatsi gaat haast over.[42]

12 *lodderaitje:* waarschijnlik ook een kinderwoord voor een van de medespelenden, die in 't midden van de kring stond; mogelik is er samenhang met *lodder:* lief, aanminnig.
15 *schop:* schommel.
16-vlgg. Als de zorgenloze jeugd overgaat in het zorgenvolle leven van de moeder.
19 Volgde de kinderlike regels (*wet*) van het bikkelspel; *boncket* moet hier de stuiter zijn, die blijkens het verband, van ivoor (*elpenbeen*) was. Op het springen van de stuiter moeten de bikkels. (*beentjes*, vs. 22) naar een bepaalde regel omgezet worden of opgenomen (*rolde* en *greep*)*;* met de *steen* zal de hardstenen stoep bedoeld zijn, waarop bij voorkeur gebikkeld wordt.
25 Onder het spel openbaarden zich voor 't eerst de noodlottige tekenen van de ziekte.
28 *bits:* scherp.
29 De lippen namen de doodskleur aan.
33 *gespeel:* speelkameraadje.
34 *deel:* wat iemand ten deel valt (synoniem van *lot*).
35 *kaartje:* verkleinwoord van *kaar:* kameraad (oorspr. adj.: dierbaar).
37 Als zij toch niet met haar mee konden gaan.
38 Dit vlechten van een krans en het bestrooien van het doodskleed met bloem en kruid en gouden en zilveren lovertjes (vs. 41) was een zeventiende-eeuwse gewoonte (zie Schotel: *Maatschappelijk leven onzer Vaderen,* 445-46; *roosmarijn* (*ros marinum*)*:* geurige takjes van een altijd groen heestertje.
40 *krancke troost:* zwakke, weinig batende troost.
42 Accent op *Die; staatsie:* eerbetoon; *haast:* spoedig. In tegenstelling met de durende vadersmart.

Lycksang over Dionys Vos aen Caspar van Baerle.[aant.*]

Ostendent terris hunc tantum Fata. Virg.

Doorluchtige van Baerle,
Ghy kostelijcke paerle
Aen Amstels wapenkroon;[vs. 2-3]
Nu helpme 't rouwkleed dragen,[4]
En DIONYS beklaegen,
Sijn vaders waerdste soon.
Die goudbloem leyt vertreden,
En van den struyck gesneden,
In 't vrolijckst van haer lent.
Wat gaet het Noodlot over,[10]
Dat het de beste lover
Van Phebus lauwer schent?[11-12]
Of trof hem 't heyloos weder,
Om dat de Sweedsche veder[14]
Sijn hand was toebetrouwt;
Die, swanger van history,

* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (hg. 405 mM., br. 123 mM.). *Unger: Bibliographie nr. 211*.
Het motto uit Vergilius' *Aeneïs* IV, vs. 869, betekent in Vondels vertaling: 'Het noodlot zal de wereld deze telg slechts laten zien, en niet gedoogen, dat ze langer bloeye'. Het citaat is toepasselik, omdat het de twintigjarige Claudius Marcellus geldt, die plotseling stierf tot grote droefheid van het ganse Romeinse volk. Op deze plaats van Vergilius laat Anchises, de vader van Aeneas, bij diens bezoek aan de onderwereld, het nageslacht aan zijn oog voorbijtrekken.
Dionys, de begaafde zoon van de hoogleraar Gerardus Vossius, werd in 1612 te Dordrecht geboren en ontwikkelde zich reeds jong tot een geleerde van naam, zodat hem ook uit het buitenland schitterende aanbiedingen bereikten. Hij stierf de 25ste Oktober 1633.

vs. 2-3 Als Hoogleraar aan de Doorluchtige Schole.

4 *helpme:* mogelik ten gevolge van deze aansporing dichtte Van Baerle een Latijnse lijkzang (*Poëmata* II, blz. 182).

10 Wat bezielt het Noodlot? (*Ned. Wdb.* XI, 1691). *Noodlot* is, als te heidens, in de latere uitgaven veranderd in *sterflot* (vgl. de aantekening bij *Gysbreght*, vs. 326).

11-12 *de beste lover van Phebus lauwer:* het beste blad uit Apollo's lauwerkrans: de meest belovende jonge geleerde.

14 *de Sweedsche veder:* hem was door de Zweden opgedragen de geschiedenis van Gustaaf Adolf te schrijven. Juist voordat hij ziek werd, zou hij naar Zweden gereisd zijn om bouwstoffen te verzamelen.

Gustaefs verdiende glory
Beschrijven sou met goud?[18]
Of kon de Nijd niet lyen
Dat hem de Teems quam vryen?[20]
Of dat hy docht te treen
In onsen Fredricx laersen,
Met soete vredevaersen,
Als in triomf voorheen?[22-24]
Ghy heeregraftgodinnen,
Ghy burreghwals meerminnen,
Besluyt een treurverbond:[27]
Bestroyt het lijck met reucken,
En weeft een pel van spreucken,[29]
Gevloeyt uit sijnen mond.
Bedouwtse met medoogen,
En traenen van uw oogen:[31-32]
Misschien of dit verlicht[33]
Soo veel bedruckte vrinden
En geesten, die hem minden,[35]
En schencken dit gedicht:
Al leyt hier 't lijf begraeven;
De deughdelijcke gaeven
En geest van DIONYS
Sijn boven 't graf gevaeren,
By d'uytgeleerde schaeren,[41]
In 't hemelsch paradijs.
IVSTE.

18 *met goud:* met gouden letters, voortreffelik.
20 Dat hem uit Engeland aanbiedingen gedaan werden.
22-24 Dat hij de triumfen van Frederik Hendrik zou bezingen.
27 *Besluyt:* sluit (*Ned Wdb.* II, 2049). Sluit u aaneen om de dode te betreuren.
29 *pel:* lijkkleed.
31-32 *medoogen en traenen:* tranen van medelijden,
33 *Misschien of:* mogelik dat.
35 *geesten:* vernuften, geleerden.
41 *uytgeleerde:* die hun leertijd in dit aardse leven volbracht hebben.

Vertroostinge aan Geeraerdt Vossivs,[aant. *]

Kanonik te Kantelberg, over zijn zoon Dionys.

Wat treurt ghy, hooghgeleerde Vos,
En fronst het voorhooft van verdriet?
Beny uw soon den hemel niet.[vs. 3]
De hemel treckt. ay, laat hem los.
Ay, staack dees ydle tranen wat,
En offer, welgetroost en bly,
Den allerbesten vader vry
Het puick van uwen aartschen schat.
Men klaaght, indien de kiele strandt,
Maar niet, wanneerse rijck gelaên,
Vit den verbolgen Oceaan,
In een behoude haven landt.
Men klaaght, indien de balsem stort,
Om 't spillen van den dieren reuck:[14]
Maar niet, soo 't glas bekoomt een breuck;
Als 't edel nat geborgen wordt.
Hy schut vergeefs sich selven moe,
Wie schutten wil den starcken vliet,[17-18]
Die van een steile rotse schiet,
Naar haren ruimen boesem toe.[17-20]
Soo draait de weereldkloot; het sy[21]
De vader 't liefste kindt beweent:
Of't kindt op vaders lichaam steent:
De doodt slaat huis noch deur voorby.[24]

* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 307. *Kanonik te Kantelberg:* Vossius had in 1618 een geschiedenis van de Pelagiaanse twisten geschreven, die zozeer in de smaak viel van invloedrijke Engelse geestelijken, o.a. de Aartsbisschop Laud, dat aan hem een prebende verleend werd in de hoofdkerk van Kantelberg (Canterbury).

vs. 3 *den hemel:* aan de Hemel, in verband met vs. 4: de hemel begeert hem; berust dus in het verlies.

14 *dieren* (met Vlaamse *ie*): kostbare.

17-18 *schutten:* tegenhouden.

17-20 Zoals de bergstroom (*de starcke vliet*) haar boezem zoekt, zo de vrome ziel de hoge sferen van 't Eeuwig leven.

21 Zo vervolgt de wereld ongestoord haar loop.

24 *slaat voorby:* slaat over, gaat voorbij.

De doodt die spaart noch soete jeughdt,
Noch gemelicken ouderdom.
Sy maackt den mont des reedners stom:
En siet geleertheit aan noch deught.
Geluckigh is een vast gemoedt,
Dat in geen blijde weelde smilt,[30]
En stuit, gelijck een taeie schildt,[31]
Den onvermybren tegenspoedt.

*

Gedachtenis van Geurt Diedriks van Beuningen,[aant. *]

Raedt en Burgemeester van Amsterdam. Gestelt ten dienste van zijnen Neve, *Daniel Mostert, Secretaris der selve Stede.*

Toen *Beuningen* het sieckbet hiel,
En d'oude en afgeslaafde siel[vs. 2]
Het swacke lichaam wou begeven,
En suchte naar het eeuwigh leven;
Verscheen voor hem, en wel te ty,[5]
De droeve Maaght van 't seilrijck Y,
Haar pruick, vermast van gout en steenen,[7]
Die blonck door 't swarte lamper heenen.[8]
Sy steende, en sprack voor 't steenend bedt:[9]
O Diedricks soon, soo ghy my redt,
Soo is 'er hoop. mijn Staat wort krancker.

30 *smilt:* smelt, week wordt.
31 *schildt* was vroeger mnl.; vandaar *taeie*.
* TEKSTKRITIEK: vs. 9. De uitgave van 1644 heeft *door;* die van 1650 de juiste lezing: *voor*.
* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 211. Gerrit Dirckz. van Beuningen was in 1627, 28, 30 en 32 burgemeester van Amsterdam. Hij stierf in November 1633. Vondels gedicht, opgedragen aan Daniel Mostaert, die met Van Beuningen's nicht getrouwd was, behelst een herinnering aan het jaar 1628, toen de Burgemeester, hoewel nog ziek en zwak, zich tegen de raad van zijn geneesheer Nicolaas Tulp, naar het Raadhuis liet rijden, omdat beslist moest worden ‘of dat deel der Vroedschap, 't welk de zaken, ontrent het stuk van de Godsdienst, tot matigheit zogt te beleiden, zou konnen boven drijven’ (A.). Zo ‘hielp hy met zijn eene stem de zaak, daar 't om te doen was, doordrijven’ (A.).
vs. 2 *afgeslaafde:* afgematte.
5 *wel te ty:* op het juiste ogenblik.
7 *vermast:* beladen.
8 *lamper:* floers, dus: rouwsluier.
9 *voor 't steenend bedt:* terwijl ook de zieke kreunde van pijn.

*
De burgertwist vreet in, als kancker.
Mijn goude vryheit in de klem,
Die hangt aan 't stijven van een stem.[14]
Ick heb veel Raden, luttel vaders.[15]
Toen sloegh sijn hart, en al sijn aders
Van schrick, en vaderlijcke vrees;
En hy verpijnde sich, en rees[18]
Al hijgende op, en liet den wagen
De krancke leên op 't Raathuis dragen;
Soo uitgemergelt en gemat:
Niet eens beducht, of schockend radt
Of winterlucht sijn tijt moght korten,
En op een nieuw hem in doen storten.
De wederspannigheit vernam[25]
Den geest, die uit den grave quam:[26]
Een voorspoock, dat haar afgang spelde.[27]
Men denck hoe 't bitter hart ontstelde.
De flaauwe vroetschap scheen verlicht,[29]
Alleen door *Beuningens* gesicht,
En stemde 't eerlickst met malkandren.[31]
Soo kon een stem de kans verandren:
Soo leeft een grijs en rijp verstandt
Een oogenblick voor 't vaderlandt;[33-34]
Na lange moeite, en veele jaren.
Godt wil sijn bloet en *Mostert* sparen.[36]

* TEKSTKRITIEK: vs. 19, de oude uitgave (ook die van 1650) heeft achter dit vers een dubbelpunt.

14 *hangt aen 't stijven:* hangt af van de steun.

15 Niet al mijn regenten hebben vaderlike zorg voor 't gemenebest.

18 *verpijnde sich:* spande zijn uiterste krachten in.

25 *De wederspannigheit:* de oppositie, de tegenpartij.

26 ‘De Heer Reinier Paau hem ziende in den Raadt komen, zeide toen tegens iemant: Het schijnt dat de dooden uit den grave opstaan om mij tegen te zijn’ (A.).

27 *voorspoock:* voorteken; *afgang:* nederlaag.

29 *flaauwe:* die de moed begon op te geven,

31 En nam gezamenlik het besluit, dat hun tot eer strekt.

33-34 Deze regels zijn niet heel duidelijk. De bedoeling zal zijn: Zo kan één man met wijs inzicht in een beslissend ogenblik de doorslag geven, tot heil van het vaderland.

36 *wil:* moge; *sijn bloet:* zijn familie; hier waarschijnlik vooral Mostert's vrouw.

Op het overlyden van Isabella Klara Evgenia.[aant. *]

Aan haar zelf.

Godtvruchtige *Isabel,*
Hoe pijnighde u dees Hel
Des oorlooghs, toen ghy socht
Het geen, uw leven lang, u noit gebeuren moght,
Door d'yverighste beê:
Ghy socht de heilge Vreê,
En vont haar al verblijt,[vs. 7]
En greeptse, maar helaas! voor eenen kleinen tijt.
S'ontglipte u wederom,
En d'ongeruste trom[10]
En dolle moordtrompet[11]
Versteurde u, daar ghy laaght in 't vierigh vregebedt.
Het schrickelijck geluidt
Van 't heiloos donderkruidt[14]
Verdoofde uw stem, en joegh
Alsins door Kristenrijck den landtman van den ploegh,[16]
Den burger uit de stadt.
De dorpen leggen plat:
De sloten staan in brandt,
En 't wreede krijgsgedrogt dat weet van boey noch bant.[20]
Toen kreeght ghy een verdriet
In 't leven, en verliet
De weerelt, om den Pais
Te soecken boven d'aarde, in 't Goddelijck pallais.
De Pais had van om hoogh
V, toen ghy quaamt, in 't oogh,
En vloogh u te gemoet,
Ontrent den manekloot, met eenen heuschen groet,[28]

* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 298. De Infante Isabella Klara Eugenia stierf 1 Desember 1633. Haar man, Albertus van Oostenrijk, was tien jaren te voren gestorven. De Zuidelike Nederlanden, door haar bestuurd, kwamen nu weer aan Spanje.

vs. 7 *En vont haar:* mnl. in 1609, bij het Bestand.
10 *ongeruste:* onrustig makende.
11 *dolle:* dol makende, aanhitsende.
14 *donderkruidt:* buskruit.
16 *Alsins:* alom.
20 *krijgsgedrogt:* het oorlogsmonster.
28 *Ontrent den manekloot:* nabij de bol van de maan.

En groenen vredetack,
En kuste uw mondt, en sprack:
O *Klare,* mijne vreughdt,
Die heerlijk blinkt door 't gout en purper van de deugt;
Weest welkom, mijn bemindt
En vreedsaam voesterkindt.
Wat sochtmen my om laagh,
Daar ik niet duuren kan, als voor een korte vlaagh?[36]
Hier is mijn wisse wijck,[37]
In 't eeuwigh vrederijck.
Soo sprackse, en voerde *Eugeen*
In 't saligh rijck des vreeds, waarom sy had gestreên:
Daar wordtse niet gestoort
Door landgeschrey, of moordt:[42]
Daar blincktse nu vernoeght,
Gelijck een nieuw gestarnt, den hemel toegevoeght.
O Kristelijcke lamp!
Sie neêr in onzen damp:[46]
Versacht uw Neerlants wee,[47]
En steeck, is 't mooglick, eens het bloedig swaart in schee:[48]
Op dat men hier beneên
Van witten marmersteen
V wye een vredealtaar,
Waar voor men, u ten roem, magh singen, jaar op jaar:
O Vredemoeder, eer
Van Neerlant, nimmermeer
Verwelck uw vredelof;
Ghy stond naar vrede in 't aardsch, en sluitse in 't hemelsch hof.[56]

36 *duuren:* het uithouden; *vlaagh:* poos.
37 *wisse wijck:* veilige toevlucht.
42 *landgeschrey:* vgl. *Stedekroon*, vs. 27.
46 *in onzen damp:* in onze aardse nevel; in tegenstelling met de helderheid van de hemel.
47 *uw Neerlants wee:* de droefenis van uw Nederlanden.
48 *steeck:* bewerk dat gestoken worde.
56 *stond naar:* streefde naar; *sluitse:* breng die vrede tot stand.

Devntje.
Aen Mr. *Cornelis Tymensz Padbrué.*[aant.*]

O genoeghelicke *Tymen,*
Als uw tong begint te lijmen,[vs. 2]
Op het velt, of in het koor,[3]
Lijmt ghy alles aan uw oor,[4]
Wat in vellen schuilt en veeren.[5]
Nachtegalen zelfs verleeren
Hunnen zoeten zangk om u.
Geen konijn in duin is schuw.
Harten komen aangestooten.[9]
Op uw goude en zilvre nooten
Drijft het Sparen door de stadt.
In den Hout ruischt loof noch bladt,[11-12]
Noch geen luchjes in de blaren,[12-13]
Als ghy zangk en spel wilt paren.
Lustigh Tymen, noch een reis.[15]
Tymen, zing den oorloogh peis.[16]
Zing, dat *Frederick* ga slapen,
Zonder harnas, zonder wapen.
Zing hem zonder ysren kraagh,[19]
Zonder helm in 's Graven Haagh.
Zing de zwaarden in de scheden.
Zing de welvaart in de steden.
Zing de schepen aan de ree.
Zing het onweêr uit de zee.
Wilje zingen, ick wil rijmen.
O genoeghelicke Tymen,
Zoo mijn zangk geen waarheit derft,
Ghy zult zingen, als ghy sterft.[28]

* Vermoedelik van 1633. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 343. Deze toonkunstenaar zette verscheiden gedichten van Vondel op muziek: de *Kruisbergh* (1638) en de *Klaght over de tweedraght der Christe Princen* (1640). In 1645 gaf hij uit: *'t Lof Jubals* met muziek bij gedichten van Vondel, Westerbaen, Barlaeus, enz. In 1646 gaf hij uit *De Tranen, Petri ende Pauli, Door I.V. Vondel. Op Muzyck gebracht, met 2, 3, 4, en 5, Stemmen, en eene Gemeene-Grondtstem, Door C.T. Patbrué, Jubalist van Haerlem*. Onder de titel *Tranen* vat de componist samen enige lyriese gedeelten van Vondels *Peter en Pauwels* (Opdracht, dialoog en reien). Zie over hem ook *Bouwsteenen* I, blz. 29.

vs. 2 *lijmen:* klanken in elkaar doen vloeien; vgl. ‘het lymen en het schaklen van sijn rijmen’ in Dl. 2, blz. 401, vs. 41.

3 *in het koor:* door anderen begeleid(?). Aan een kerk is in dit verband moeielik te denken.

4 Dit vers moet betekenen: weet gij alles te boeien door uw zang; *uw oor* past daar eigenlik niet bij.

5 Viervoeters en vogels. Vondel maakt van hem een tweede Orpheus.

9 *aangestooten:* aangesneld.

11-12 Uit deze verzen blijkt dat Padbrué in Haarlem woont. Het water van het Spaarne drijft, aandachtig luisterend.

12-13 De Haarlemmerhout houdt als 't ware de adem in, om niets van de muziek te verliezen.

15 *Lustigh!:* zing nog eens vrolik.

16 *zing peis:* zing zó, dat de oorlog in vrede overgaat.

19 *Zing hem:* Bewerk door uw zang, dat hij.... Zo is ook *zingen* in de volgende verzen op te vatten.

28 *als ghy sterft:* zelfs bij uw sterven.

Op de Ontledinge des Menscheliicken Lichaems, Verdvytscht Door V.F. Plemp.[aant. *]

Eertijdts voerde 't Griecks ghewelf[vs. 1]
In zijn voorhoofd, Ken u self.[2]
Als een Goddelijcke lesse
Van die wijse School-Meestresse:
'tSelve leert nu d'Artzen-School
Van den Schranderen CABROOL,
Wiens vernuft met pit van reden
'tMenschlijck Lichaem gaet ontleden
Van den top af tot den teen;
Dies de Latynist voorheen[10]
Van dien arbeyd hem most dancken,
Tot dat PLEMP, een eer der rancken[12]
Van GALEEN en HIPPOCRAET,[13]
Tot des Nederduytschen baet
Dese schatten uyt het duyster
Brenghend met een rijcker luyster,[16]
Toonde, dat hy was een stut
Tot zijn krancken Landtsmans nut,
Wiens gedachten sich nu wennen
Om te recht te leeren kennen[20]
Wat de Menschen-huyd omvangt,

* Van 1633. Afgedrukt volgens de tekst in *Ontleeding des Menschelycken Lichaems*, Eertyts in Latijn beschreven door Bartholomaeus Cabrious. Nu verduytscht en met bijvoechselen als oock Figueren verrijckt door V.F.P. t' Amsterdam, 1633, folio.

vs. 1 *'t Griecks ghewelf:* de tempel van Apollo te Delphi.

2 *voorhoofd:* frontispice, waar de spreuk stond.

10 Daarom was vroeger (alleen) degene die Latijn kende hem dankbaar.

12 *rancken:* telgen, volgelingen.

13 *Galeen:* Claudius Galenus, beroemd medicus uit de oudheid (gestorven te Rome ± 200 n. Chr.); *Hippocraet:* Hippocrates, beroemd Grieks medicus (4de eeuw v. Chr.).

16 *met een rijcker luyster:* zal slaan op de ‘bijvoechselen’.

20 *te recht:* naar waarheid, juist.

Waer de Mensch van t'samen hangt:
Hoe de wijsheyd Gods gaet waeren
Door ons Zeenen door ons Aeren:[24]
Hoe het kunstige geraemt
Alle kunstenaers beschaemt.
Soo nu yemand door dees wennis[27]
Van den trap der sellef-kennis
Stijght tot kennis van Gods Throon,[29]
Zoo eyscht PLEMP gheen andren loon.[30]
I.v. Vondel.

24 *Zeenen:* zenuwen.
27 *wennis:* het bekend worden met die nieuwe wetenschap (vgl. *wennen* in vs. 19).
29 Opklimt tot kennis van de goddelike wijsheid die het menselik lichaam schiep.
30 *andren:* bij Vondel wordt *loon* ook mannelik gebruikt (vgl. *Ned. Wdb.*).

Aen alle Honde-slagers en Hondebeuls, Bontgenooten van 't hondekot, &c. Liefhebbers van de vrye honde-jacht.[aant. aant. aant.]*

Schout Bondt op 't hondekot gezeten,[vs. 1]
Laat alle honde-melkers weeten,[2]
Dat Tyter moet begraven zijn,
Dat hy sal schencken koeck en wijn,
En met sijn rekels en sijn fielen,[5]
Begieten 't graf der honde-zielen,
En sloberen uit het rijnsche vat,[7]
En slaan een oxhooft wijns in 't gat.[8]

* Van 1634. Afgedrukt volgens de tekst in *Poesy* 1647 A, blz. 155 (komt ook voor in B), en niet volgens de plano, vermeld in *Unger: Bibliographie, nr. 212*. De tekst van die plano is van jonger datum, terwijl de gravure (te oordelen naar het exemplaar van het Vondelmuseum en dat van 'Oud-Dordrecht, Museum Mr. S. van Gijn', die beide duidelik van dezelfde druk zijn) eer in haar laatste dan haar eerste staat is. Wij reproduceren hiernaast de *Begraefenis* naar een gaver exemplaar.

Mr. Willem de Bont, schout te Leiden, had zich gehaat gemaakt door zijn vervolging der Remonstrantsgezinden. De 20ste Januarie 1634 liet hij een geliefde hond plechtig begraven, wat tot opspraak en spotternij aanleiding gaf. Van Baerle vermeldt in een brief aan Joachim de Wickefort een reeks Latijnse puntdichten over dit onderwerp, met de Nederlandse vertaling afgedrukt in de Amersfoortse uitgave der hekeldichten. Daar wordt over die begrafenis het volgende meegedeeld:

'Hier van is my 't volgende bericht ter hand gekomen: de hond Tyter werdt gelegt op een schabel in een matje; zeker hondeken en ettelyke kinderen werden ter begravenisse verzogt, en quamen in de rouwe; hunne namen werden opgelesen. Twee jonge honden van Tyters maegschap met rouwhalsbanden van de dienstmaegt gedragen, met een lange sluyer over 't hoofd, hadden den voorrouw. Daer na volgde de hondt van zekeren Professor, die ook van 't maegschap was, insgelyk in den rouw. De zoon van zekeren Advocaet droeg 't hondeken statelyk met een zwart kleed bedekt. Maer de kat die mede te groef was genoot, wilde niet volgen en nam de vlucht. In deze ordre ging men driemaal om 't bleikvelt, tot dat men eindelyk bij 't graf quam, 't welk de Cipier onder den peereboom had gemaekt. Ondertusschen trok de Schout de bel, en beluidde den dooden; elk stond met blooten hoofde, tot dat men den hondt met aerde bedekt hadt, toen ging men naer huis, schonk wyn, onthaelde de kinderen met rystenbry, pannekoeken en andere lekkerny, en liet ze elk met een koek beschonken weer hene gaen.

Men hadt zedert veel praets van die hondebegravenisse; iemant zeide: hebben die van Leiden eertijds een misslag begaen, dat zy een hond ophongen, nu hebben zy hem weer eerlyk begraven.

Dit verhael is getrokken uit een brief te dier tyd aen den Raedtsheer Mr. Renier Persijn [in sommige uitgaven: Heer *Kornelis van der Myle*] geschreven, ziet *C. Barl.* epist. lib. epist. 234, pag. 500, 501'.

Vondel liet zich bij deze gelegenheid niet onbetuigd en maakte een spotgedichtje op de rijmen van de Academie-vraag.

In de titel: *Honde-slagers:* mannen die aan de kerkdeur met een zweep de honden moesten weren; *Bontgenooten* (woordspeling met de naam Bont).

vs. 1 *hondekot:* hondehok.
2 *honde-melkers:* houders, fokkers van honden (*melcken* in deze zin is Z. Nederl.; vgl. duivenmelker; *Ned. Wdb.* IX, 501).
5 *rekels* (oorspr. mannelike hond): zijn knechten, de schoutendienaars.
7 *sloberen:* slobberen, slurpen.
8 *in 't gat:* in 't keelgat.

De naaste Bloet-hondt wort gebeden[9]
Met rouw-bandt achter 't lijck te treden,
Daar *Spier* en *Bout* toe is verplicht,[11]

9 *De naaste Bloet-hondt:* naaste verwant; schertsende nabootsing van bloedverwant; *gebeden:* ter begrafenis genodigd.

11 *Spier en Bout:* ‘zijn oom en neef, en naaste Bloedthonden van Tyterken, het uitverkooren troetelhondeken van Schout Bout’ (A).

Begrafenis van den Hond van .. Schout Bond, naer een echt schilderytje geteekent.

*

Spier en Bout zijn oom en neef, en naaste Bloedt-honden van Tyterken, het uitverkooren troetel-hondeken van Schout Bont.

Al zou het Kerkhof zyn ontsticht,
Ook sal men in de deur opknoopen
Die ongelesen mee durf loopen.[14]
Wie eerst komt ter begraeffenis,
En krijgt van rouw de kouwe pis,[16]
Dien zullen de Hont-gravers Heeren
Het aldervetste kalf vereeren,[18]
Gespoogen met de meeste schandt[19]
Van 't aldergrootste beest van 't landt,[20]
't Welk soo beslobt, beslikt gaat strijcken,[21]
Dat het geen mensch meer mach gelijcken.
Nu leit Bont
Als een hondt
Kort in 't kot gebonden,[25]
Kleyn en groot
Doopt hem, doot-
Graaver van de honden.
Saxo Grammaticus.
Gedrukt by Ioseph van der Nave,
Verlooren drukker van Schouts Hondt,[30]
Die geen goe muts en heeft op Bont,[31]
Om dat hy niet mocht gaan te grave.
En zetten 't kruixken aan de mondt,
En drinken meed sijn buixken rondt.

Dit heeft onsen Poët gemaakt ten tijde van Tyters begraaffenis.

* TEKSTKRITIEK: vs. 28 heeft in de oudste tekst *Saxi;* later verbeterd in *Saxo*.
14 *ongelesen:* ongenodigd. Op de zogenaamde begrafenisbriefjes, waarmee men genodigd werd, stond vermeld: ‘uw naam zal gelezen worden’; *durf:* durft.
16 *de kouwe pis:* volksnaam voor de blaascatarrhe (uit Frans *chaudepisse*).
18 *kalf:* woordspeling met Kalvinist.
19 *Gespoogen:* bespogen(?)
20 *Van:* door. - Wie met *'t aldergrootste beest:* bedoeld wordt, is mij niet duidelik.
21 *beslobt:* bevuild (*slobbe:* vuil, smerigheid).
gaat strijcken: heengaat.
25 *Kort:* aan een kort touw(?).
30 *Verlooren:* ontaard.
31 *geen goe muts en heeft:* niet vriendelik gestemd is (vgl. goed gemutst zijn).

*

Bede aen het Westewindeken[aant.*]

voor Pieter van Buren, *Ende* Yda van Gerwen.

Laeuw en lieflijck Westewindje,
Voorbo van 't gevleugelt kindje,[vs. 2]
Vader van de soete maend,
Die de drooge paden baent,
En bestroyt voor Venus wagen,
Na de guure en suure vlagen,
Als het al van minne praet;
Koom, bestroy de Warmoestraet
Met meer lovren met meer bloemen
Als mijn Swanepluim kan noemen.[10]
Vraeghtghe noch, wat dit beduid?
Buren sal sijn schoone Bruid
Met de roosen op haer wangen
In het vrolijck huis ontfangen,
Op den segenrijcken galm.[15]
Stroy nu onder kuischen palm
Wit ligustrum en viooltjes[17]
Voor de maeghdelijcke sooltjes,
Die al bevend uit het koor[19]
Treen op 't ongewoone spoor
Derwaert, daer de maeghden spreyden
't Bed, daer *Ida* op moet scheyden
Van den bloessem, die soo waerd

* TEKSTKRITIEK: vs. 8, de oude uitgave heeft achter *Koom* geen komma.

* Van 1634. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (hg. 355 mM., br. 253 mM.). (t'Amstelredam, Ghedruckt by Paulus Aertsz van Ravesteyn. Anno 1634). *Unger: Bibliographie, Nr. 214*.
In de titel: Pieter van Buren (22 jaar) ondertrouwde 28 Maart 1634 met Yda van Gerwen (18 jaar); beiden waren Vondels buren in de Warmoesstraat.

vs. 2 *'t gevleugelt kindje:* Amor.
10 *Swanepluim:* dichterpen.
15 *galm:* feestgezang.
17 *Wit ligustrum:* bloeiende liguster.
19 *uit het koor:* na de inzegening in de kerk.

Sy voor *Buren* heeft gespaert,
Die door 't stadigh minnepricken
Nu gevaer loopt van te sticken
In den jeughdelijcken brand
Op de nieuwe ledekant,[28]
Soo ghy met uw' koelen aessem
En verquickelijcken waessem
't Paer, dat vierigh treckebeckt,
Niet bevochtigt, niet en leckt.
Troostse dan die sieltjes spinnen[33]
Onder 't web van 't weeligh linnen.[34]
Laef met aengenamen douw
Venus beemd en ackerbouw,[36]
En verversch de roosetippen
Van de lieve leckre lippen,
Die in 't kussen onversaed
Sich verpynen sonder maet.[40]
Laet u d'arbeid niet verveelen,
Want sy sullen bloemen teelen
Schoonder als de schoonst, die vast[43]
In uw Amstelhoven wast.
'k Wou mijn bede langer maecken,
Maer met putjes op de kaecken
Loegh de Bruid in haren geest,[47]
En die lach verçiert de feest.

T' A M S T E L R E D A M ,
Ghedruckt by Paulus Aertz van Ravesteyn. Anno 1634.

28 *ledekant* (bij Vondel vrouwelik).
33 *Troostse dan:* spoor ze dan aan; *die sieltjes spinnen:* die voor nageslacht zorgen.
34 *web:* weefsel.
36 *ackerbouw:* staat in verband met vs. 33.
40 *Sich verpynen:* zich inspannen.
43 *vast:* nu reeds.
47 *Loegh:* lachte; *in haren geest:* bij zich zelf, in stilte.

Bede voor het Waelen Weeshvis[aant. *]

t'Amsterdam,
Aen alle Christenen.

Och laet uw mededoogen straelen
Op dees van elck vergete schaer,
Op 't arme Weeshuis van de Waelen,
Wiens last noch aengroeit jaer op jaer,[vs. 4]
Wanneer 't ontfangt met open armen
Die arm zijn zonder hunne schuld,
De Weeskens, die om nooddruft kermen;
En voed hen op met groot geduld
In tucht en eerelijcke zeden.
Wie zietze zonder schreien aen?
Heeft Christus arm voor ons geleden,
Wie kan voorby dees kribben gaen
En stallen, zonder met de Wijzen[12-13]
Te offeren een luttel goud,
Om 't naeckt en hongrigh kind te spijzen,
Dat in dit Bethlehem verkoud?[16]
Ay zorght niet, dat de schatten mindren,[17]
Die ghy aen God op woecker geeft,[18]
Door vreemde en ouderlooze kindren.
Gedenckt dat God hun vader leeft,
Die in uw weldaed word geprezen
En 't goed dat nimmer zal vergaen.
De zuyvre Godsdienst is den Weezen
In hun ellende by te staen.[23-24]
I.V. VONDEL.

* Van 1634. Afgedrukt volgens de tekst van de eerste uitgave in plano (hg. 230 mM., br. 142 mM.). *Unger: Bibliographie, Nr. 213*.
Het gedicht is door Nachtegaal met het penseel geschreven op een bord, dat nog in het gebouw op de Vijzelgracht bewaard wordt.
Tot de bouw van dit Weeshuis werd in 1631 besloten. De 29ste Mei werd de eerste vergadering der Regenten gehouden in het nieuwe gebouw en de 1ste Julie werd het voor de wezen geopend. Omstreeks deze tijd zal het gedicht geschreven zijn.

vs. 4 *aengroeit:* aan zal groeien.

12-13 *kribben en stallen:* zinspeling op het Christuskind en de Drie Koningen, die als een van de drie geschenken goud aanboden.

16 *verkoud:* koud wordt, koude lijdt.

17 *zorght niet:* weest niet bezorgd.

18 *woecker:* interest.

23-24 Verkorte tekst van *Jacob*, I, 27.

Op ons *Weeshuis*.[aant.*]

Hier treurt het Weeskint met gedult,
Dat arm, is zonder zijne schult,
En in zijn armoe moet vergaan,
Indien ghy 't weigert by te staan.
Zoo ghy gezegent zyt van Godt,
Vertroost ons met uw overschot.[6]

Ander.

Geen armer Wees op aarden zwerft
Dan die der Weesen Vader derft.
Der Weesen Vader derft hy niet,
Die Weesen troost in haar verdriet:
Dies sla uw oogen op ons neêr.
Ons aller Vader trooste u weêr.

Ander.

Wy groeien vast in tal, en last:
Ons twede Vaders klagen.
Ay, ga niet voort, door deze poort,
Of help een luttel dragen.

* Van 1634? Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 339. Deze gedichtjes maakte Vondel als opschriften voor het Burger-Weeshuis. In 1634 verhuisde een poortje van de voormalige Stadstimmerwerf naar de St. Luciënsteeg, om als toegang tot het Burgerweeshuis te dienen. Het relief van deze poort, dagtekenend van 1591, is door Hendrik de Keyser gemaakt. Daaronder kwam het eerste van Vondel's bovengeplaatste epigrammen te staan. Ook de beide reliefs op de rechtse en linkse zijmuren, een afbeelding van een weeskind, zijn in Hendrik de Keyser's trant. Daaronder werden de beide andere epigrammen geplaatst (vgl. het artikel van A.W. Weissman: *De Nederlandsche Bouwkunst omstreeks 1600*, in *Oud-Holland*, 1908).

6 De volgende uitgaven en het opschrift op het Burgerweeshuis hebben: *uit* uw overschot.

Op de diepzinnige puntdichten van den Engelschen poet John Donne.[aant. aant. *]

vertaelt door C. Huigens.

De Britse D O N N ',
Die duistre zon,
Schijnt niet voor ieders oogen,
Seit Huigens, ongeloogen.
Die taelgeleerde Haegenaer,
Die watertant naer Kavejaer,[vs. 6]
Naer snoftobak, en smooken,[7]
Die raeuwe herssens kooken:[8]
Maer dit is ongemeene kost,
't Is een banketje voor den Drost,[10]
En voor ons kameraetje,
Het zoete Tesselschaedtje.
O lieve Nymfje Tesselschaê,
Verstaeje 't niet, zoo slaet'er nae,[14]
Of laet het u bedieden:[15]
Want dit zijn hooger lieden,[16]
Dan 't Hooge Liedt van Salomon,
Dat geen vernuft ooit vaeten kon,[18]
Dan hooghgeleerde Smouten,[19]

* Van 1634. Afgedrukt volgens Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 246.
Huygens vertaalde de gezocht-duistere, Marinistiese gedichten van John Donne op verzoek van Maria Tesselschade, en zond ze de 4de Maart 1634 aan Hooft (Hooft's *Brieven* II, 354) met het verzoek ze aan ‘Reael, Barlaeus, Baek, Vondelen of anderen, die 't verder lusten en gebeuren moghe’ te laten lezen, en dan naar Alkmaar door te zenden. De gedichten vindt men in Worp's uitgave, met een begeleidend gedicht *Aen Joffw. Tesselschade Crombalck met mijne vertalingen uyt het Engelsche dichten van Dr. Donne* (Dl. II, blz. 267). Hoe weinig smaak Vondel had in deze mode-poëzie, blijkt uit dit gedicht.

vs. 6 *Kavejaer:* kaviaar, gezouten kuit van de steur.
7 *snoftobak:* snuif (*tobak* uit Eng. tobacco); *smooken:* (tabaks)dampen.
8 *raeuwe herssens kooken:* door hun prikkeling een gunstige uitwerking op trage hersens hebben.
10 *banketje:* lekkere spijs.
14 *slaet'er nae:* sla er een slag naar.
15 *bedieden:* uitleggen.
16 *lieden:* in de 17de eeuw gewoon meerv. van *lied*.
18 *vaeten:* vatten, doorgronden.
19 *Smouten:* ‘Den predikant Adriaen Smout had over 't Hooglied van Salomon eenige liederen gedicht, en aen Tesselschade gegeven; maer zij vond er den geestelijken zin met zulke vleeschelijke woorden uitgedrukt, dat se sig schaemden zulke zangen voor eerlijke ooren te zingen’ (A.).

Van langer handt gezouten.[20]
Maer waerom of mijn oordeel laekt,
Het geen mijn saus, mijn Mostaert, smaekt,[22]
Die zich niet kan verzaden[23]
Met zulleke saladen.
Nu, mannen, eet u zelve moe;
Gebruikt'er eek en peper toe:[26]
Want wy dees lekkernyen
U geenzins en benyen.

Fackel van D^r^. Ioan Blaev, en Geertrvit Vermevl.[aant. *]

De wackre *Blaeu* sloegh 's avonts spa[vs. 1]
Het gulden heir des hemels ga,
En monsterde alle stralen,
Die vast staan, of verdwalen;[3-4]
Als Venus, dochter van Iupijn,
Hem, in een ongemaackten schijn,[6]
Verscheen, en quam voor oogen,
Daar hy stond opgetogen.[8]
Sy sprack: mijn allerwaartste soon,
Die lust hebt in der Goden troon
En 't eeuwichdurend leven
Met uwen geest te sweven;

20 Langzamerhand daarin doorkneed.
22 *mijn saus:* 'P.C. Hooft plagt Mostaert (de Amsterdamse stadssekretaris) den saus van 't gezelschap te heten; want daer hij zig liet vinden, ontbrak 't noit aen vreugd' (A.).
23 *niet kan verzaden:* er niet genoeg van kan krijgen.
26 *eek* (uit *edik*)*:* azijn.
* Van 1634. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 275. Dr. Joan Blaeu, zoon van de beroemde uitgever Willem Jansz. Blaeu, ondertrouwde 28 November 1634 met Geertruit Vermeulen, geboren en wonende te Gouda. Na de dood van zijn vader (1638) kreeg hij de leiding van de beroemde drukkerij; van 1651-1672 bekleedde hij ereambten te Amsterdam, o.a. vele jaren als Schepen. *De Fackel:* het gewone attribuut van Hymen.
vs. 1 De bruidegom beoefende blijkbaar de sterrekunde (vgl. vs. 39 en 42-43). Ook Van Baerle zinspeelt daarop in zijn Latijns gedicht op hetzelfde bruidspaar (*Poëmata* II, blz. 520).
3-4 *stralen:* hier: sterren, de vaste sterren en de planeten.
6 *in een ongemaackten schijn:* niet als ster, maar in haar ware gedaante.
8 *opgetogen* heeft hier de oudere betekenis: in aanschouwing verdiept.

Al lang genoech met ongemack
Gedragen 't aartsch en hemelsch pack,
En Herkles nagetreden,
En Atlas wijde schreden.[14-16]
Al lang genoech tot 's vaders troost
Sijn swacken ouderdom verpoost.[18]
't Is tijdt om eens te hooren
Naar 't geen u is beschoren.
Ick wijs u naar de goude stadt,[21]
Daar is voor u een eedle schat,
Een schoone Maaght ten beste.[23]
Treck heen naar dese veste.
Ghy sulter vinden aan de Gouw[25]
De lieve lang beloofde trouw,
En u in hare kaecken
En vriendlijckheit vermaecken.[27-28]
Of deystse met bevreesden gang,[29]
Ick salse met een minneprang[30]
Bedwingen tot mijn wetten,
En 't harde hart versetten.
Soo sprack de moeder van de min,
En liet hem met verbaasden sin[34]
(Terwijle sy ging strijcken)[35]
Verbaast ten hemel kijcken.
Sijn boesem brande stracx van hoop,[37]
Die hem den lust van starrenloop
En 't schrander hemelmeten
Benam, en deed vergeten.
O *Blaeu,* wat of u wedervaart?
Ghy handelt passer, boogh noch kaart,[42]
Noch Tichoos wijse boecken:[43]
Ghy gaet uw weerga soecken:[44]
En Venus voorgang maackt het spoor,
En wijst u met haar starre voor,

14-16 *pack:* last; *'t aartsche pack* bestaat in het *natreden* (navolgen) van Hercules, in zijn bovenmenselike inspanning. Het *hemelsch pack* (de studie van de hemel) doet denken aan het torsen van de hemel, door Atlas. Woordspeling met de beroemde Atlas, die de firma Blaeu bezorgde.
18 *verpoost* zal hier betekenen: rust gegund. De zoon had waarschijnlik reeds een deel van zijn vaders taak overgenomen.
21 *de goude stadt:* Gouda.
23 *ten beste:* te verkrijgen.
25 Gouda heet eigenlik Ter Gouw, naar het riviertje de Gouwe. Misschien woonde de bruid aan de straat die De Gouwe heet.
27-28 *hare kaecken en vriendlijckheit:* haar vriendelik gezicht.
29 *deysen:* teruggaan, aarzelen.
30 *minneprang:* een prang is eigenlik een gespalkte stok, waartussen men iets kan klemmen (vgl. het ww. *prangen*).
34 *met verbaasden sin:* ontsteld.
35 *strijcken:* heengaan.
37 *stracx:* onmiddellik.
42 *handelt:* hanteert.
43 *Ticho:* Tycho Brahe, de beroemde sterrekundige.
44 *weerga:* echtgenote.

En opent *Geertruits* armen,
Genegen tot ontfarmen.
Geluck, o blijde Bruydegom!
In Hymens vrolijck heylighdom.
Vw Bruyt heeft u genesen.
Laat sy uw spiegel wesen.
Nu staroogh op geen ander licht[53]
Als datter straalt uit haar gesicht.
Nu staroogh op haar oogen,
Die alle ding vermogen.
Nu druckt, in 't kussen even kloeck,
Met mondt op mondt een minneboeck.
Nu druckt, met inckt van weelden,
Een huis vol minnebeelden.[57-60]

53 *starooghen:* met aandacht kijken.
57-60 Schertsende zinspeling op zijn drukkersbedrijf. De *minnebeelden*, die het *minneboeck* versieren, zijn de in de 17de eeuw geliefde *Emblemata amatoria*, zinnebeelden die op de liefde betrekking hebben, zoals D. Heinsius, Hooft en Cats ze maakten. Waarschijnlik wordt tegelijk gezinspeeld op een toekomstig huis vol kinderen, de evenbeelden van het bruidspaar.

*

Op de Tweedraght der Christe Princen aen Iesus Christus.[aant. aant. *]

De Christe Princen sitten vast
Malkanderen in 't hair.
Gants Christenrijck geraeckt in last
En 't uiterste gevaer;[vs. 1-4]
Als 't schip, dat met gekerfden mast
Flus schipbreuck lijden sal,[6]
En drijft na lager wal.
De felle Turck, die Christus kruist,[8]
Siet ons krackeelen aen.
d'Erfvyand lacht vast in sijn vuist,[10]
En hoopt den klaeuw te slaen
Van bloed geverwt, van stof begruist,[12]
In 't hart van 't blind gevecht,[13]
Dat hy 'tgeschil beslecht.
Soo 't hem gelucken magh na wensch
Met sijnen woesten hoop,
Dat hy 's Geloofs verswackte grens[17]
Op 't onversienste sloop,
En vel en vil soo menigh mensch;
Help God! wat wil 't een dagh[20]
Van rouw zijn en beklagh.
Gelijck een ingebórsten stroom[22]
Sal 't ingelaeten heir

* TEKSTKRITIEK: in de oude uitgave heeft vs. 12 geen komma aan het eind.

* Van 1634. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano (hg. 287 mM., br. 185 mM.). (t'Amsterdam, Voor de Weduwe van Willem Jansz. Stam. M. DC. XXXIV). *Unger: Bibliographie nr. 215*. In 1640 werd dit gedicht ‘op Musijck gebracht met 4, 5 en 6 stemmen’ door Cornelis Padbrué, (*Unger: Bibl. nr. 726*) en door C. Gz. Plemp in Latijnse Sapphiese strofen vertaald. Zie de *Aantekeningen* achter in dit deel.

vs. 1-4 Na de slag bij Lützen (Nov. 1632) gaf het Zweedse leger zich over aan moord, roof en plundering. De toestand werd wanhopig. De enige die Duitsland met zijn leger nog kon verdedigen, Wallenstein, werd in Januarie 1634 afgezet, en in Februarie door zijn officieren vermoord.

6 *Flus:* weldra.

8 *De felle Turck:* in 1526 was het Hongaarse leger verslagen; in 1529 drongen de Turken tot Wenen door. Onder Murad IV werd tussen 1632 en 1637 voortdurend gestreden, o.a. tegen de Venetianen; *die Christus kruist:* die de Christenen kwelt.

10 *vast:* intussen.

12 *begruist:* bevuild.

13 *'t blind gevecht:* het gevecht in den blinde, doelloos.

17 *'s Geloofs grens:* de grenzen van het Christenrijk in het Oosten.

20 *wil:* zal.

22 *ingebórsten stroom:* door de dijk gebroken.

Verdrencken al den Duitschen boôm,
En bruisen als een Meir,
En spoelen den bebloeden toom
Te Keulen in den Rijn:
Daer sal sijn Paerdstal zijn.[26-28]
Self d'andre weereld (daermen met[29]
Den hoofde nederwaert,
De voeten tegens d'onse set)
Sal hooren al vervaert,
Hoe wy door 't swaerd van Machomet
Gevallen zijn, ten spot
Der vyanden van Godt.
Dan voeltmen hoemen heeft gefaelt,
En uit den Burgertwist
En brand verdoemden roof gehaelt,[38]
En wolven opgehist
Na Christus schaepskoy: dan betaelt[40]
Men self sijn eige roe,
En schreit en sucht sich moe.
O JESUS, keer dit voorspoock af,[43]
Verdrijf die duistre wolck.
Herplant veel eer op 't heiligh graf
Door uw geloovigh volck,
Den Turcken tot gherechte straf,
Den standerd van uw' naem,
Op dat sich d'afgrond schaem.[49]
Op dat die bloedthond, yeders vloeck,
Met ingetrocken staert
Gelijck een rekel Mecha soeck,
En aen sijn' eigen haerd
In eenen onverlichten hoeck[54]
Sich uitstreck, na sijn' lust,
En laet uw rijck in rust.
Iustè.

t'AMSTERDAM,
Voor de Weduwe van Willem Jansz. Stam. M. DC. XXXIV.

26-28 Vondel zal hier aan de vroegere Hunneninval gedacht hebben (vergelijk de *Maeghden*).
29 *Self:* zelfs.
38 *verdoemden roof:* een verderfelike buit, nl. de ingehaalde Turken.
40 *Na:* naar, tegen.
43 *voorspoock:* voorbode.
49 *d'afgrond:* de hel.
54 In het land der heidenen.

Lyckklaght aan het Vrouwekoor,
Over het verlies van mijn Ega.[aant.*]

O Heiligh Koor, dat van den mijnen[1]
't Vergaen en onvergaen gebeent
Bewaert, en sachte rust verleent,
Tot dat de son vergeet te schijnen;[4]
Nu groeit 't getal van uwe lijcken
Door een, dat meest mijn geest bedroeft,
En met de lijckschroef't harte schroeft,[7]
Die voor geen jammerklaght sal wijcken.
Nu parst uw harde serck het kermen
En traenen uit het hart en oogh,
Om mijn Kreüse, die om hoogh[11]
Gevaren, smolt in bey mijn armen:
Terwijl ick t'Aquileia streefde[13]
Met Constantijn, den grooten held,
Door swaarden, op de keel gestelt,
Door vlam, die naer de starren sweefde.
Ick wenschte noch om eenigh teecken
Van haar, die als een schim verdween;
Wanneerse my te troosten scheen,[19]
En in den droom dus toe te spreecken:
Mijn lieve bedgenoot, dees saacken[21]
Gebeuren geenssins sonder Godt.
Vernoegh met uw getrocken lot,[23]
En wil uw heldenwerck niet staacken.[24]

* Van 1635. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheyde Gedichten* 1644, blz. 304.
T i t e l : Maaike de Wolf was 15 Febr. 1635 ter aarde besteld in de Oude of St. Nikolaaskerk te Amsterdam, ten Noorden van het koor, in de Onze Lieve Vrouwe-kapel. on-eigenlik ook wel 'koof" genoemd.

1 *van den mijnen:* een drietal kinderen lagen hier: in 1632 Constantijn, in 1633 Saartje.

4 Tot het einde van deze zichtbare wereld, tot de opstanding.

7 De dichter denkt terug aan het ogenblik, toen, na laatst aanschouwen, de kist werd toegeschroefd.

11 *mijn Kreüse:* In de *Aeneis* (II, 768-vlg.) wordt verhaald hoe Creüsa, de gestorven vrouw van Aeneas, hem verschijnt, maar als hij de armen driemaal naar haar uitstrekt, hem ontzweeft. In de Renaissanse-litteratuur waren Aeneas en Creüsa typen van de ideale man en vrouw.

13 Terwijl ik verdiept was in mijn *Constantinade*. Vondel doorleefde in verbeelding de lotgevallen van zijn held, en was juist genaderd tot de slag bij Aquilea, waar de legers van Konstantijn en Maxentius slaags raakten.

19 Toen haar geest troostend mij verscheen, als in een droom.

21 *dees saacken:* nml. de scheiding.

23 *Vernoegh met:* berust in; *getrocken:* u toebedeeld.

24 Zet uw levenswerk, het begonnen epos, voort.

Dat ramp noch druck uw dagen korten,
Voor dat ghy siet, naar uwen wensch,
Den vlughtigen tyran Maxens
Bestorven in den Tiber storten.[26-28]
Dan sal uw siel ten hemel draven,
Wanneer het triomfeerend hoofd
't Gewijde swaard, aen God verlooft,
Ontgord, op der Apostlen graven.[30-32]
Bestel mijn sterflijck deel ter aerde,
In 't Koor der segenrijcke Maeghd,
Daar sulck een schaar den naam af draagt,[35]
En die mijn naam oock gaf zijn waarde.
'k Verhuis, van 't aardsche juck ontslagen,
Om hoogh, in 't hemelsche gebouw.
Besorgh de panden van ons trouw,[39]
Twee kinders, die ick heb gedragen.[40]
Soo spreeckend weeck sy uit dit leven.
MARIE, al laat ghy my alleen,
Vw vriendschap, uw gedienstigheên
Staan eeuwigh in mijn hart geschreven.
Hoe veer dees voeten moghten dwalen,
'k Sal derwaart mijn bedruckt gesicht[46]
Noch slaan, daar voor het rijsend licht
Vw bleecke star ging onderdalen.

26-28 Voordat, overeenkomstig uw opzet, het verhaal geëindigd is met de laatste nederlaag van Maxentius, die in de Tiber verdrinkt; *Bestorven:* doodsbleek, wanhopig; M. heet *tyran* om zijn wreedheid.

30-32 Wanneer Constantijn, zegevierend Rome binnentrekkend, zijn zwaard, gewijd aan Gods zaak (de verbreiding van het Christendom) aflegt op de graven van de Apostelen Petrus en Paulus, die onder Nero ter dood gebracht waren. Vondel denkt hier, anachronisties, aan de latere kruisvaders, die - als Godfried van Bouillon in Tasso's epos - hun zwaard symbolies aflegden op het Heilige Graf te Jeruzalem.

35 Waar zo velen naar genoemd zijn.

39 *Besorgh:* draag zorg voor.

40 *Twee kinders:* Joost en Anna.

46 *derwaart-daar:* daarheen-waar; nml. naar het Vrouwenkoor, waar de *bleecke star:* de laatste glans van haar aardse leven in het graf verdween, maar waar tegelijkertijd het licht van het eeuwige leven voor haar oprees.

Op het Toonneel des Aerdryx, ofte Nievwe Atlas: wtgegeven door W. en I. Blaev.[aant. aant.*]

De wereld is wel schoon, en waerdigh om t'aenschouwen,
Maer 't reisen heeft wat in. de kosten vallen swaer.[vs. 2]
Men magh den Oceaen niet al te veel betrouwen.[3]
De bergen rijsen steil. de bosschen sien te naer.[4]
De stroomen gaepen wijd, om over heen te stappen.
De mijlen recken staegh. de landen strecken veer.[6]
De rijcken, tegens een gedeelt door vyandschappen,[7]
Die staen in 't harrenas, en trecken het geweer.[8]
De bittre kou verkleumt. de hitte braed de leden.
De lucht die hangt vol damps, of moord met felle pest.
Men vind ongastvry volck, en onbewoonde steden,
Woestijnen, daer 't gediert des nachts verlaet syn nest,
En brult en huilt, om roof en aes van vee of menschen.
Het sand beswaert den gang. de ganger hyght en roockt,[14]
Op 't ongebaende pad. dan is 't vergeefs te wenschen
Na den verlaeten haerd, daer moeder eten koockt.
O reisgesinde geest, ghy kunt die moeite sparen,[17]
En sien op dit Toonneel de Wereld groot en ruim,
Beschreven en gemaelt in kleen begrip van blaren.[19]
Soo draeit de schrandre kunst den aerdkloot op haer duim.[20]
I.V. VONDEL.

* Van 1635. Afgedrukt volgens de tekst in *Tooneel des aerdriicx, Ofte nieuwe atlas, Dat is Beschryving van alle Landen; Nu nieulycx uytgegeven*, door Wilhelm en Johannem Blaeu, Amsterdam 1635, gr. folio.

vs. 2 *heeft wat in:* heeft heel wat bezwaren.
3 *magh:* kan.
4 *naer:* somber, angstwekkend.
6 *recken staegh:* vallen steeds langer.
7 *tegens een gedeelt:* onder elkaar verdeeld.
8 *geweer:* zwaard.
14 *ganger:* reiziger; *roockt:* dampt (van 't zweet).
17 *geest:* ontwikkeld, kunstzinnig mens.
19 *gemaelt:* deze atlas is ook met gekleurde afbeeldingen versierd.
20 *op haer duim:* in deze en dergelijke uitdrukkingen betekende *duim* oorspronkelijk de ijzeren pin, waarom iets draaide. De zin is dus: door de kunst van de kaartentekenaar leert men in klein bestek de gehele aardbol grondig kennen.

[Op Narbonne.][aant. aant.*]

Narbo ghesondt van locht en landt.[vs. 1]
Van havens, zee, en vaste strand,
Van borgers, huysen, merckt, en straet,
Van Raet-huys, Recht, en Munt, en Baed,[4]
Van kercken, toorens, brugh en wal,
Van water-beecken, bergh, en dal,
En watmen ergens vinden mach,
Daer immer schijnt den klaren dach,[8]
Versien; sijt heerelijck gegroet:[9]
Met recht de Goon ghy loven moet.
V land geeft koorn wijn en saet,[11]
Veel vee in uwe weyen gaet,
De beemden ruycken van het kruyt,
Dat weeldigh springht ter aerden uyt.[14]
Moeras of water in u sloot
Niet stinckt, gelijck een vuyle goot.
Noch distelen men ergens vint,
Want ghy sijt Floraes echte kint.
Minerva by u altijdt woont,
En uwe jeught met wijsheydt kroont.
Soo dat oock neffens 't edel bloet
V Princen wijs sijn van ghemoet:
Want wijsheydt by haer wordt gheacht,
Veel meer als Vorstelijcke pracht.

[Op Avignon.][aant. aant.*]

Vw vryheyt en manier van leven by de vroomen
Maect dat ghy zijt gelijck een tweede stadt van Roomen,[vs. 2]
Groot zijn u Tempels, groot is uwer huysen eer,
Maer dit noch grooter is, ghy zijt u eyghen Heer.[4]

* Van 1635. Afgedrukt volgens de tekst in 't op de vorige bladzij genoemde werk II, vel Xx.
vs. 1 Getrokken uit het *Carmen* XXIII van Sidon. Apoll. Ed. Parisiis MDCIX, pag. 180.
4 *Baed:* badhuis?
8 *Daer immer:* waar ooit; *den klaren dach* (Nominatiefs-*n*).
9 *Versien:* te verbinden met vs. 2-vlg; *heerelijck:* met bewondering voor uw rijkdommen.
11 *saet:* veldgewas.
14 *weeldigh:* weelderig.
* Van 1635. Afgedrukt volgens de tekst van het bovengenoemde werk II, vel Zz.
Het gedichtje is uit het Latijn van Julius Scaliger vertaald.
vs. 2 *een tweede stadt van Roomen:* in de veertiende eeuw was Avignon gedurende zeventig jaar de zetel der Pausen en sedert nog lang in Pauselik bezit.
4 *u eyghen Heer:* als een vrije stad.

Op den Zendbriefschryver van Daniel Mostart,[aant. aant.*]

Secretaris van Amsterdam.

O weeligh Amsterdam, mijn hope,[vs. 1]
Ghy glory van 't vermaerde Europe,
Die dartel zijt door soo veel keurs;[3]
Nu stof niet op u rijcke beurs,[4]
Noch op ontelbaer tal van zielen,
Noch wijde waelen, swart van kielen,[6]
Noch huysen aen de lucht gebouwt,[7]
Noch op uw opgestapelt goud,
Noch al den oegst van 't vruchtbre Polen,[9]
Noch d'eere der doorluchte schoolen,
Noch Keiserlijcke wapenkroon,
Noch wysen Raed vol aerdsche goôn,
En al het geen soo openbaer is:[13]
Maer stof, om dat uw Secretaris,
Vw zendbriefschryver treed recht door,
Op 's Roomschen Burgemeesters spoor,[16]
En volght den vader van 't welspreken,
Soo dat ick hem de schaduw reken
Van *Cicero,* die omme siet
En belght sich om dien volger niet,[20]
Die, door het voorschrift sijner brieven,[21]
Kan allerhande pen gerieven,
En houden soo de rechte Maet,
Dat elck ontmoet word nae sijn' staet,[24]
En rechten eisch van schryvers stoffen.

* Van 1635. Afgedrukt volgens de tekst in *D. Mostarts Nederduytse Secretaris Oft Zendbriefschryver*. t'Amstelredam, Voor Dirk Pietersz: (Pers) 1635, ommezij van blad *4 van het voorwerk.
Daniel Mostart (1590-1646), de geletterde secretaris van Amsterdam (sedert 1622), was een welkome gast in de Muiderkring, en bevriend met Vondel. Zijn brievenboek was tevens een renaissance-stijlleer.

vs. 1 *weeligh:* rijk.
3 Uitbundig verheugd door keur van schatten.
4 *stof niet op:* verhef u niet op.
6 *waelen:* havens (eig. diepe waterkolken achter de dijk); vgl. ‘De Waal’ te Amsterdam en het ‘Waals-eiland’.
7 *aen de lucht:* hemelhoog.
9 Het graan, uit de Oostzee gehaald.
13 *openbaer:* algemeen bekend.
16 *'s Roomschen Burgemeesters:* van de Romeinse consul, nl. Cicero, wiens brieven als model golden voor de klassieke briefstijl, en die tevens beroemd was als welsprekend redenaar (*vader van 't welspreken*).
20 En die volgeling niet verlochent.
21 *het voorschrift:* als model aanbevolen voor allerlei stijl (*allerhande pen*).
24 *ontmoet word:* bejegend (in de brief toegesproken); *staet:* stand.

Vw M O S T A R T heeft het wit getroffen,
Daer menigh geest vergeefs op mickt.
Sijn styl staet vast en onverwrickt,
Gelijck een suil van uw' gestichten.[29]
Ontfang hem onder d'andre lichten,
Daer uwe stad meê is vereert,
En eer hem, die uw burgers leert.
Iustè.

*

Grafschrift op den heer Nikolaes Hasselaer,[aant. aant.*]

Hopman, Wachtmeester van Amsterdam.

Hier dooft de zerck dat eerlyck vier[vs. 1]
Van *Hasselaer,* op wiens rappier
De Stadt gerust te bedde gingk.
Wien van vermoeitheit slaep bevingk,[4]
Zyn trouwheit, oogh van Amstels wacht,[5]
Wist van geen slaepen, dagh noch nacht,
In tyt van noot. Hy was te vroom
Van inborst, om, uit schrick en schroom,
Te weiflen in getrouwigheit.
Hy ruste in vrede, daer hy leit.

29 *uw' gestichten:* de openbare gebouwen van Amsterdam.
* TEKSTKRITIEK: vs. 7. In het handschrift ontbreekt achter *Hy* het woord *was*, dat in de druk ingevoegd is. Nikolaes Hasselaer (1592-14 Aug. 1635) werd in 1626 tot Majoor van het stadsgarnizoen aangesteld. Vondel waardeerde zijn krachtig optreden bij de bekende opstootjes te Amsterdam (vgl. *Rommelpot*, vs. 71).
* Van 1635. Afgedrukt naar het bewaarde handschrift.
vs. 1 *dat eerlyck vier:* die prijzenswaardige ijver.
4 *Wien:* Wien ook....
5 Accent op *Zyn*.

Groete aan den Heer G. Staeckmans, *Staet Generael*.[aant. aant.*]

O *Staeckmans,* 't ga u naar uw wensch;
Het sy ghy d'allerveerste grens
Der vrye landen stercken gaat;[vs. 3]
Of, midden in den hoogen Raadt
Der Staten, als een steen in 't gout,
Den glans van uw vernuft ontvouwt;
Of helpt, met rijpen raad in 't velt,
Den Veldheer stuiten 't Spaansch geweldt,
En drijven na sijn eige vest.
Geluckigh is 't gemeene best,
Wanneer geleerde wijsheid, d'eerst
In aansien, over 't volleck heerst.[11-12]
Nu roockt van yver mijn papier;[13]
Om dat een hoofdt des lants noch vier
In sijn beleefden boesem heeft,[15]
En met sijn geest de sporen geeft
Aen Nederlantsche Poësy:[16-17]
Na dat hy, als een honighby
Nu swanger van het Duitsche rijm,
Vit puick van Roomsche en Griecksche tijm[20]
Sich vol gesogen heeft en sat;
Soo dat 'er sijn beschaduwt bladt
Naar rieckt, waar dat de veder blinckt,
Die nectar geeft, in ste van inckt,
En voedt met maat of mateloos[25]
De siel met goddelijcke ambroos.[26]

* Van omstreeks 1635. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 213.
Gerard Staeckmans wordt in Hooft's brieven herhaaldelik vermeld (zie ed. Van Vloten II; 308, 318; III, 135, 638). In een brief van 22 Jan. 1634 vermeldt Hooft, dat hij 'Vrieslands plaetse in den Raede van Staete bekleedt' en noemt hij hem 'een doorluchtigh vernuft, grondigh geoeffent in wetenschappen'. Hij was gecommitteerde van Friesland ter Staten Generaal in 1632 en 1636.

vs. 3 Staeckmans was meermalen gecommitteerde te velde en vergezelde in die waardigheid Frederik Hendrik (vs. 7-9).

11-12 *d'eerst in aansien:* in de hoogste waardigheden, ereambten.

13 *roockt:* brandt.

15 *beleefden:* rijk aan ervaring, fijn-beschaafd.

16-17 Dit slaat op Staeckmans' Nederlandse gedichten, waarvan er één (*Op 't overlijden van Juffr. Geertruyd Hooft*) gedrukt is in de bundel *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* (1659), blz. 71. In de gedichten van Huygens (II, 287) wordt ook een Willem Staeckmans als Nederlands dichter genoemd.

20 Staeckmans was dus ook een kenner en vereerder van de klassieken.

25 *maat of mateloos:* poëzie of proza.

26 *ambroos:* ambrosia, de godenspijs.

Bestand Tusschen Polen en Sweden.[aant. aant. *]

aen Dantzick.

Schoone Star van 't vruchtbre Pruissen,[vs. 1]
Koningin van 't Noordsch gewest,
Die de sevenstarre lest[3]
Draeide op uwen duim, en 't ruisschen[4]
Durft verbieden aen d'Oostzee,
Als het storremt op uw ree:[6]
Parrel aen de kroon van Polen,
Die ghy eert in soet en suur:[8]
Bijkorf, groote korenschuur,
Wie de nooddruft is bevolen[10]
Van soo menigh land en Rijck:
Veler menschen burgh en wijck:
Brand nu van uw trotse vesten
Los al 't swangere metael,[14]
Dat het als een blixemstrael
Schittre van het Oost in 't Westen;[16]
Datmen 't, als een donder, hoort
Baldren buldren Zuid en Noord:
Want de Goddelijcke Vrede
't Swaerd des Gottischen soldaets[20]
En de sabel des Sarmaets
Weder zegelt in de scheede,[22]
Willigh sonder schrick of dwang,
Vijfmael vijf en een jaer lang.

* Van 1635. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano. *Unger: Bibliographie, nr. 234*.
Dit gedicht doelt op het bestand tussen Polen en Zweden, 12 September 1635 te Stumsdorf gesloten.

vs. 1 *Schoone Star:* Danzig, gelegen in Oost-Pruisen, dat toen nog aan de koning van Polen behoorde (vs. 7).
3 *de sevenstarre:* de zeven Keurvorsten, tegen wie Danzig, in 1632 tot Rijksstad verheven, haar stem deed gelden.
4 *Draeide op uwen duim:* naar uw wil deed schikken.
6 *Als het storremt op uw ree:* als gij, met uw sterke vesting, uw geschut laat bulderen (vgl. vs. 13).
8 *in soet en suur:* in lief en leed.
10 Aan wie de voedselvoorziening is toevertrouwd (door uw graanhandel); *nooddruft:* het noodzakelik levensonderhoud.
14 *'t swangere metael:* het geladen geschut (voor vreugdeschoten).
16 *in:* naar.
20 *Gottischen:* Zweedse.
22 *zegelt:* houdt besloten.

Vraeghtghe na de rechte reden:
'k Sagh Gustaef en Zegemond[26]
Vreedsaem tot een vast verbond
In een' heldren hemel treden,
En vergeten aerdsch krackeel
Om een saliger juweel.[30]
'k Saghse rust voor oorloogh kiesen,
En hoe sy dien sachten sin
Ia der Englen eendraght in
Hunner kindren boesem bliesen.
'k Sagh den Vre op elcke kroon
Daelen van den hooghsten troon.
Nu en hoeftghe niet te duchten,
Dat de kleppers sonder tal
Gaen vertrapplen over al
Ceres oegst en goude vruchten:[40]
Datmen 't alles hang en waegh
Aen een droeve nederlaegh.[41-42]
'k Sie den Wyssel uit sijn kaenen[43]
Schudden sonder tegenstoot
In uw' opgedaenen schoot[45]
Maght van opgeleide graenen.[46]
'k Hoor uw weelde wederom,
Na het swygen van de trom.
L A D I S L A V S triomfeerde,[49]
Doen hy Osman maeckte vlugh,[50]
En hem uitloegh op den rugh:
Oock doen 't heir der Scythen keerde[52]
Schendigh met geboge knien,[53]
Om sijn hof in brand te sien.[54]
Nu en is 't geen minder zege,
Dat hy binnen syn palais
Kust dien vorderlijcken pais:[57]

26 *Gustaef en Zegemond:* de overleden koningen Gustaaf Adolf en Sigismund (van Polen).
30 *juweel:* kostbaarheid, schat.
40 Het gouden graan.
41-42 Dat men dit alles op het spel zet bij de kans op een treurige nederlaag.
43 *Wyssel:* Weichsel; *kaenen:* schuiten.
45 *opgedaenen:* opengedane.
46 *opgeleide:* opgestapelde.
49 *Ladislaus:* de Poolse koning (vierlettergrepig te lezen).
50 *maeckte vlugh:* op de vlucht joeg.
52 *Scythen:* Turken.
53 *Schendigh:* met schande beladen (door de nederlaag tegen de Polen).
54 *sijn hof* nml. dat van Osman.
57 *Kust dien vorderlijcken pais:* die voordeel brengende vrede sluit (*de peis kussen:* eig. de verzoening door een kus bekrachtigen; *Ned. Wdb.* XII, 970; vgl. de slotregel van *Wellekomst van den Heer Hvigh de Groot*.

Dat de pais hem swaerder wege[58]
Als de Koninglijcke staf,
Die hem 't wettigh erfrecht gaf.
Op sijn heiligh voorbeeld volgen
Alle vorsten van Euroop,
Die geheilight door den doop,
Haeten datmen smoort verbolgen,
Rood van moord, vermast van roof,[65]
't Zaed van 't Christelijck geloof.
Dat hem alle Christe tongen
Daer voor dancken. dat syn lof
Streck der dichtren rijckste stof.
Eeuwigh werd sijn eer gesongen[70]
In triomf op 't allerblijst,
Van de monden, dien hy spijst.[72]
Dat, als d'Ister 't hoofd op steecke,[73]
Hy gelijck een zuil blijf staen,
Tegens wie de Turcksche maen
Haer gekneusde hoorens breecke,[76]
En sy bleeck het godloos bloed
Weder afwasch in haer' vloed.[77-78]
IUSTE.

58 Moge de vrede voor hem nog gewichtiger zijn dan.
65 *vermast van roof:* met buit beladen.
70 *werd* (conj.): worde.
72 *Van:* door.
73 *d'Ister:* de Donau, d.w.z. als de Turken aan de Donau opnieuw tot de aanval overgaan.
76 *gekneusde:* nml. door de vorige nederlaag.
77-78 En zij bleek van schrik en bebloed zich weer over de Donau terugtrekt.

Hvigh de Groots
Iosef of Sofompaneas.[aant.]

Trevrspel.

Vertaelt door I.v. Vondel.

Gen. *Iosef zal groeien, hy zal groeien als een spruit aen een bron.*
t' Amsterdam,
By WILHELM BLAEV,
CI□ I□ CXXXV.

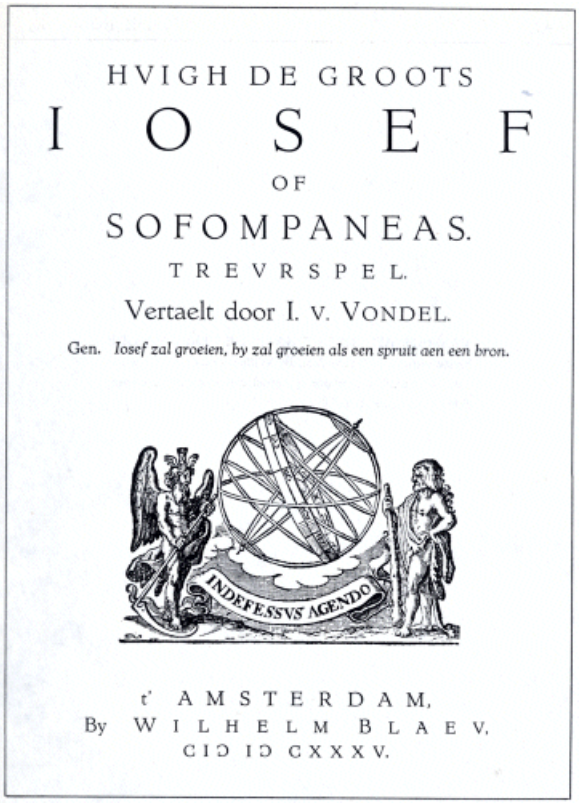
HVIGH DE GROOTS
IOSEF
OF
SOFOMPANEAS.
TREVRSPEL.
Vertaelt door I. v. VONDEL.
Gen. *Iosef zal groeien, hy zal groeien als een spruit aen een bron.*
INDEFESSVS AGENDO
t' AMSTERDAM,
By WILHELM BLAEV,
CIↃ IↃ CXXXV.

VAN 1635. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (t' Amsterdam, By Wilhelm Blaev, 1635), waarvan het titelblad hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 216*.

De vertaeler
aen alle Nederlanders.

[1] Eer de getrouwe profeet Moses den Ioodschen volcke Goddelijcke
[2] wetten voorschrijft, verciert en behangt hy den ingang van zijn heiligh[r.2]
[3] werck met de Godvruchtige voorbeelden der oude aertsvaderen, waer
[4] onder Iosef, mede Sofompaneas genoemt, als een heldere starre uitmunt,[4]
[5] en verstreckt een zuivere spiegel der eerst verdruckte, maer namaels ge-
[6] kroonde deughd en Godvruchtigheid. Na verloop van zoo veele eeuwen
[7] koomt de Hebreeuw op het Roomsche toonneel, en speelt zijn persona-[7]
[8] gie zoo deftigh in 't Latijn, dat d'aeloudheid zich des verwondert, en hy[8]
[9] onbeteutert neffens haer magh stand houden; een eere, die allen ouden[9]
[10] zelfs niet gebeuren en magh. Hy koomt, gelijck een zon, op met de zonne,[10]
[11] en treckt aller leergierigen oogen en ooren tot zich; de oogen met zijn
[12] aengebore en onverzierde bevalligheid; de ooren met zijn hemelsche en[12]
[13] beslepe wijsheid. Hy voert het woord niet als een hoeder van schapen,[13]
[14] maer als een harder van ontelbaere menschen, en een vorst des Rijcks,[14]
[15] en leit eerst de grondvesten van zijn kunstigh gebouw, in 't gelijcken van[15]
[16] zijnen tegenwoordigen by zijnen voorleden Staet; in 't aenteeckenen van[16]
[17] de grondoirzaeck zijner omsuckelingen; in 't beschrijven van den aerd[17]
[18] der Egyptenaeren, en de zwaerigheid van dien benaeuwden tijd, en het
[19] middel om die te verduuren; in 't beraedslagen om zijner broederen ge-
[20] negentheid t' hemwaert te doorgronden, daer het princelijck onderwijs
[21] van zijnen soon Manasses aen gehecht word. Daer na opent en zuivert hy,
[22] gelijck een voorzichtigh wondmeester, door scharpe en bijtende artze-
[23] nye, de vervuilde en stinckende wonden zijner broederen, omze dan
[24] te verzachten te zalven en te heelen. Middelerwijl raeckt het volck op[24-25]
[25] hollen, door de onverzaedelijcke geldgierigheid der goddelooze ampt-

r.2 Deze ‘ingang’ is het boek *Genesis*. Vgl. de aanhef van de Opdracht van *Jeptha:* ‘Het heilighdom des bybels is behangen | Met beelden,’ enz.
4 *Sofompaneas:* deze naam is door De Groot vervormd uit het Hebreeuwse Zaphnath Phaneah (Genesis XLI, 45; in de Vulgaat vertaald met salvator mundi), de naam die Pharao aan Jozef gaf bij zijn verheffing.
7 *op het Roomsche toonneel:* in het Latijnse drama; *toonneel;* door bijgedachte aan tonen gevormd uit toneel, dat uit Fr. tinel ontstond; *personagie:* rol.
8 *deftigh:* behoorlik; hier: voortreffelik; *d'aeloudheid:* de klassieke toneelkunst van Grieken en Romeinen.
9 *onbeteutert:* onbeschroomd.
10 *gebeuren:* te beurt vallen; *met de zonne:* vgl. de aanhef van het stuk.
12 *onverzierd:* niet bedacht, niet door kunstmiddelen verhoogd.
13 *beslepe:* schrander, beproefd.
14 Vondel geeft reeds te kennen dat De Groot vooral de ideale regent wil schilderen in de figuur van Jozef (vgl. de verhandeling van C. van Vollenhoven).
15 *de grondvesten van zijn kunstigh gebouw:* de expositie van zijn kunstrijk drama; *gelijcken:* vergelijken.
16 *aenteeckenen:* aanduiden, beschrijven.
17 *omsuckelingen:* omzwervingen.
24-25 *op hollen raecken:* oproerig worden.

[26] lieden, rechte bloedzuipers der schaemele gemeente. Hier zien wy den[26]
[27] aenvang en voortgang van burgerlijck oproer, en de bittere vruchten des
[28] zelfs, naemelijck, den moord der amptlieden en des gemeenen volcx, het

26 *bloedzuipers:* uitzuigers (*zuipen* klonk minder ruw dan nu); *schaemele gemeente:* de armen.

[29] plonderen en verwoesten van Koptos, en het vervoeren der edelen in[29]
[30] slaeverny, en de wispeltuurige regeering en jammerlijcke regeerloosheid
[31] daer op volgende, met den last om dit door krijghsvolck te dempen, en[31]
[32] ordentlijck te straffen. Iosefs voorige wedervaeren, Faroos droomen en[32]
[33] gezichten, en den welgeschickten Staet van Egypten, die anders niet en[33]
[34] konden op het toonneel komen, worden geestigh in schilderyen te pas[34]
[35] gebrogt. Daer op houd Iosef in het byzonder gespreck met zijnen broe-
[36] deren, en bejegentse met een zekere liefelijckheid, ondermengt met
[37] zerpigheid, en maeckt zich zelven bekent, en ziende hun aller verslege[37-38]
[38] nederigheid, en waerachtige liefde en getrouwigheid tot zijnen vollen
[39] broeder, vertroost en omhelstze, en laet van blyschap traenen over hen
[40] en Benjamin, en doet alle toezienders zo schreyen en tot water smelten[40]
[41] van beweegelijckheid, dat de treurspeelder den wijzen Euripides (die[41]
[42] in het harteroeren boven anderen uitsteeckt) niet en durf wijcken. Ben-[42]
[43] jamin toont mede dat hy zijn vaders vreedzaeme lessen niet in den wind[43]
[44] en slaet. Endelijck loopt het treurspel vrolijck na het einde, met Faroos
[45] geluckwenschen aen Iosef; en de gunste, het goed, en de vryheid, die
[46] Iosef voor zijnen vader en broederen, en allen den Hebreen by den
[47] koning verwerft; het welck met eenen dieren eed bevestight word: en
[48] terstond met de profecye van Salomons huwelijck aen Faroos dochter,
[49] en de koomste van den beloofden Messias, zijn vlught voor den tyran
[50] Herodes in Egypten, en de beroepinge van Ioden en Heidenen tot het[50]
[51] Christelijck geloof, heeft de rolle uitgedient des avonds, gelijckze 's mor-[51]
[52] gens begon. Ondertusschen zingen en speelen de reyen der Moorinnen[52]
[53] als Engelen Iosefs loflijcke kuisheid, onverwinnelijck in de bloem zijner
[54] jeughd, tegens de bekoorlijcke schoonheid van zijns heeren gemaelin,
[55] en wat hem te lijden staet, eer hy ter eere geraeckt: hoe letterkunst en
[56] zeevaert by die van Fenicien gevonden, wat bedorve tijden daer op ge-
[57] volght, en van den hemel gestraft zijn. zy zingen oock van den Nijl en zijn
[58] eigenschappen, en d'onzekerheid van des zelfs oirsprong, daer de Egyp-
[59] tische neuswijzen zoo veel winds om breecken, terwijlze nutter zaecken[59]

29 *Koptos:* handelshaven aan de Nijl, vanwaar de weg der karavanen door de woestijn naar de Rode Zee voerde.
31 *dit* slaat terug op *oproer*.
32 *ordentlijck:* naar behoren.
33 *welgeschickt:* welingericht.
34 *geestigh:* vernuftig, kunstvaardig; *in schilderyen:* door middel van geschilderde doeken.
37-38 *zerpigheid:* scherpte, hardheid (*sarp* of *serp* = scherp; ook zuur, wrang); *verslege nederigheid:* hun verslagenheid en machteloosheid.
40 *toeziender:* toeschouwer.
41 *beweegeljckheid:* ontroering.
42 *durf wijcken:* behoeft onder te doen voor.
43 *vreedzaeme lessen:* vermaningen tot vrede en eendracht.
50 *beroepinge tot:* het opgeroepen worden tot.
51 *heeft de rolle uitgedient:* is het stuk afgelopen. Deze beperking van de handeling tot één dag, volgens het klassieke voorschrift, acht Vondel een grote verdienste.
52 *speelen:* waarschijnlijk doelend op de instrumenten die de koorzang begeleidden.
59 *neuswijs* (enigszins ongunstig): die alles wil weten; *wind breecken:* onnodige drukte maken.

[60] verzuimen: mitsgaders de schepping der eerste ouderen, het begin des[60]
[61] huwelijx, en het bloedverwantschap daer uit geboren. Boven al blijckt hier
[62] Gods wonderbaere voorzienigheid, die de boosheid der blinde menschen

60 *eerste ouderen:* het eerste mensenpaar.

*

[63] buiten hun wit weet te bezigen en te beleiden tot behoudenisse van ge-[63]
[64] heele koningkrijcken, landen en volcken; en wat al zwaerigheid men
[65] zomtijds kan verhoeden door de wijsheid van eenen eenigen raedsman.
[66] Iosefs onwraeckgierige verzoenelijckheid stelt hem eer onder den Chris-[66-67]
[67] telijcken doop, als onder de wet der besnijdenisse. Hy draeght zich als
[68] een degelijck vorst, en toont dat mogentheid en vromigheid wel kunnen[68]
[69] vergezelschapt gaen, zonder dat de regeerder zich aenstelle, als een die[69]
[70] van schellemstucken en booze geveinstheid t'zaemen hangt. Men hoort
[71] hier geen grollen noch beuzelingen, veel min ophitzingen tot weerspan-[71]
[72] nigheid, moorden, rooven, en plonderen; maer de toehoorder word
[73] aengemaent tot vrede en vromigheid; de vorst tot rechtvaerdigheid en
[74] Godvruchtigheid; de gemeente tot gehoorzaemheid aen God en den
[75] koning, en haere wettige overheid. Hier en is niets dat verre gehaelt, opge-[75]
[76] toit, of geblancket is, maer de leeringen zijn zuiver gelijck oock de stijl: de
[77] schildery is natuurlijck levendigh en gloeiende. Ick hier mede vast in 't[77]
[78] vertolcken en rijmen bezigh en verruckt zijnde, liet my zomtijds voorstaen,[78]
[79] dat Iosef, of in den treurspeelder verrezen was, of dat de treurspeelder[79]
[80] Iosefs spoor moest bewandelt hebben. Secretaris Daniel Mostert, en Ioan
[81] Victorijn, beide Rechtsgeleerden, boden my rustigh de hand. Wy hebben[81]
[82] het Latijn niet al te dicht willen op de hielen volgen, noch oock te verre
[83] van onzen treffelijcken voorganger afwijcken. Maer of wy hier in de
[84] rechte maete houden, dat zal het Groote Vernuft (nu na veele rampen[84]
[85] en wederwaerdigheid tot de waerdigheid van koninglijcke gezantschap[85]
[86] verheven en verheerlijckt, en met gewightige Rijxzaecken beslommert)[86]
[87] kunnen oordeelen, wanneer het zich gewaerdige onzen Neerlandschen
[88] Sofompaneas in zijn stamelen te berispen, en hem zoo volmaeckt in
[89] Duitsch als in Latijn te leveren, en wy zullen zijn oordeel als een orakel[89]
[90] opneemen, en wenschen dat d'almaghtige hem lange spare, en in zijn
[91] doorluchtigh ampt zegene met wijsheid en kloeckhartigheid, tot eere van

* TEKSTKRITIEK: r. 64, de oude uitgave heeft achter *koningkrijken* geen komma.
63 *hun wit:* hun eigen oogmerken; *beleiden:* besturen.
66-67 maakt dat hij eer de naam van Christen dan van Jood verdient.
68 dat machtsuitoefening en rechtschapenheid zeer goed verenigbaar zijn.
69 *zich aenstellen:* zich gedragen.
71 *grollen:* grappen.
75 *verre gehaelt:* gezocht.
77 *schildery:* schildering; *gloeiende:* vol gloed; *vast:* voortdurend.
78 *vertolcken en rijmen:* dit zou kunnen wijzen op een vertaling in proza, die daarna in verzen overgebracht werd, evenals dat bij *De Amsteldamsche Hecvba* geschiedde; *verruckt:* meegesleept; *liet my voorstaen:* verbeeldde mij.
79 *den treurspeelder:* de dichter van het drama.
81 *rustigh:* krachtig.
84 *het Groote Vernuft:* woordspeling met De Groot.
85 *wederwaerdigheid:* tegenspoed.
86 *beslommert:* in beslag genomen door (vgl. beslommeringen).
89 *Duitsch:* Nederduits, Nederlands.

[92] Neerland, vereeniging der geheele Christe wereld, ende genoegen van[92]
[93] veel duizend eerlijcke zielen, die hem hartelijcke liefde toedraegen.[93]

[94] t' Amsterdam, CI□ I□ CXXXV,
[95] den 1 van Wijnmaend.

92 *vereeniging der geheele Christe wereld:* een der idealen van Hugo de Groot; *genoegen:* voldoening.
93 *eerlijcke zielen:* rechtschapen mensen. In de ed. 1640 en latere de aardige variant: hem in zijn vaderlant wenschen.

Spreeckende personagien.

IOSEF *mede* SOFOMPANEAS *genoemt*.
DE REY DER MOORINNEN.
RAMSES, *Iosefs hofmeester*.
IVDAS, *Iosefs broeders*.
RVBEN, *Iosefs broeders*.
BODE.
SIMEON, *Iosefs broeders*.
BENIAMIN, *Iosefs broeders*.
FARAO, *koning van Egypten*.

Stomme.

MANASSES, *Iosefs zoon*.
STOET EN LIIFWACHT *van Iosef en den koning*.
IOSEFS ANDERE ZEVEN BROEDERS.

Het tooneel is te Memfis.

Het eerste bedryf.

I o s e f :

Nu alle duisternis voorvlughtigh is geweken,[vs. 1]
Zoo komt het zonnelicht al weder uitgestreecken[2]
Met heerelijcken glans, gelijck in't purpren kleed
Een prachtigh bruidegom uit zijne kamer treed.[3-4]
De dagh, op zijne beurt, gelijck hy plagh, gerezen,
Getuight wel klaer van God, en van 't oneindigh wezen;
En zichtbre straelen viers die toonen yeder een,
Al klaerder als fijn goud en zuiver elpenbeen,
Den allerhooghsten God, op zijnen troon verheven,
In 't ongenaeckbre licht, en eeuwigh duurend leven.
De dagh, en moeite, en zorgh, beginnen te gelijck.
't Ondraeghelijcke pack van dit grootmaghtigh Rijck,[12]
Het welck van Meroë zich uitstreckt aen de stranden,[13]
En al de last van 't land, omarremt van de randen[14]
Des wijd vermaerden Nijls (wiens oirsprong God den Heer[15]
Bekent is) leunt op my, en niemants schouders meer.
Laet zich een ander vry verwondren om gebouwen
Van duurzaem cedren hout, op Liban afgehouwen;[18]
Geboomte en marmersteen, gerechten zonder end,
En uitheemsch slagh van visch, den onzen onbekent,
En 't opgejaeghde wild, daer 't Zuiden af magh boogen,[21]
En vogels in het net des Arabiers getogen,
En kleedren van de wol der Seres ons gestuurt,[23]
En binnen Babylon op 't geestighst geborduurt,[24]
En parlen, blanck als sneeuw, gevischt op Indus kanten;[25]
Om 't hof, en om den vorst, zijn lijfwacht en trawanten:[26]
Al dat is min als niet, al ydelheid, hoe schoon,
En voor zoo groot een' last een al te kleine loon.
Wat is 't een zwarigheid den tulleband te draegen;
Die, onder 't geen waer door men Faro moet behaegen,
Een' zekren luister heeft, en uiterlijcken schijn,
Die in een' man van staet, en die in aensien zijn

vs. 1 *voorvlughtigh:* wegvliedende (*voor:* voort).
2 *uitgestreecken:* te voorschijn (*strijcken* geeft een snelle beweging aan).
3-4 Naar Psalm XIX; *prachtigh:* in volle praal.
12 *pack:* last.
13 *Meroë:* oud-AEthiopies rijk in Zuid-Egypte; *aen:* tot aan.
14 *omarremt van de randen:* gelegen binnen de vertakkingen; dus waarschijnlik de Nijldelta (Latijn: quicquid brachiis definit amnis ille).
15 Bedoeld is: alleen God (Lat. *caelitis:* de hemellingen). De oude Egyptenaren kenden de bronnen van de Nijl nog niet.
18 *Liban:* de Libanon.
21 *daer 't Zuiden af magh boogen:* waarop het Zuiden zich kan beroemen.
23 *wol der Seres:* zijde. De *Seres* heetten bij de Ouden de Aziatiese volken uit Noord-China.
24 *geestigh:* kunstig.
25 *kanten:* oevers.
26 *trawanten:* dienaren.

*
Vereischt word, en waer op 't gemeene volck blijft staeren.
Ick treck wel dienst van pracht en blinckende Tiären,[34]
Maer schep geen lust daer in. Hoe vryer van te voor,
Hoe onbeslommerder brogt ick mijn jongkheid door,[36]
Doen ick in 't luchtigh kleed een zorgloos leven leide,
En Abrams kudde volghde, in Sichems groene weide,
En het genoeghlijck dal, dat dauw en regen drinckt,
En vrolijck tusschen twee gezonde heuvels zinckt.[40]
Geen kostelijcke spijs mijn' graegen honger boette,[41]
Geen hoofsche leckerny; maer 't geen ick eerst ontmoette,
't Zy dat 'er alruin bloeit, of pallemboomen staen,[43]
Wier tack zich niet en buight, hoe zwaer hy hangt gelaen.
Geen Meroeesche wijn mijn dorstigh hart ververschte,[45]
Geen dranck oock, dien de Nijl uit zijne graenen parste,
En Zythus word genoemt by den Egyptenaer;[47]
Maer eene zilvre bron, en altijd springende aêr.
Daer onze vaders zelfs zich meê genoegen lieten.[49]
Mijn speel en rinckeltuigh dat waren slechte rieten,[50]
Met wasch aen een gekleeft, waer op ick eer bewees,
En na 's lands wijzen staegh den grooten schepper prees.
Indien de bitse nijd op my had dit vermogen,
Doen ick noch dicht by huis, en onder vaders oogen,
En by mijn' broedren schier alleen hem was ontrent;[55]
Indien de droom van 't ampt, waer toe ick steegh in 't end,
Mijn kindsche onnozelheid dien bittren haet kon baeren;[57]
Wat hangt my over 't hoofd by deze Egyptenaeren
Te Memfis, nu ick, hier een vreemdlings aengezicht,[59]
Zoo groot een' staet bezit, dat alles voor my swicht?
Dit volck is bars van aerd, en kitteligh van ooren,[61]
En weigert dickwils 't juck van eigen ingeboren;[62]
Het welck tot meerder moeit gedijt van hem, die 't woord
Des koningks voeren moet. 't Is nimmer als 't behoort:[63-64]
't En wil geen' toom te kort noch al te lang gehengen.[65]

* TEKSTKRITIEK: vs. 59, de komma na *ick* is ingevoegd naar de uitgave van 1655.
34 *treck dienst:* heb het voordeel van; *pracht en blinckende T.:* prachtig blinkende T.
36 *onbeslommerd:* onbezorgd.
40 *gezonde:* door de zon beschenen; *zinckt:* diep gelegen is, wegduikt.
41 *kostelijck:* kostbaar, zeldzaam; *boeten:* bevredigen, stillen.
43 *alruin:* volksnaam voor de mandragora (soort nachtschade) (*Ned. Wdb.* II, 237).
45 *Meroeesch:* vgl. vs. 13; *ververschen:* verfrissen.
47 *Zythus:* een soort gerstebier (de naam komt bij Plinius voor).
49 *zelfs:* zelf.
50 *speel:* te verbinden met *tuigh; rinckeltuigh:* rinkelend speelgoed; *slechte:* eenvoudige. Hier zal de herdersfluit bedoeld zijn.
55 *alleen hem was ontrent:* alleen in de nabijheid van hem (mijn vader) vertoefde.
57 *kindsche onnozelheid:* kinderlike onschuld (Datief).
59 *een vreemdlings aengezicht:* een vreemd persoon (in 't Lat. alleen: advena).
61 *kitteligh:* prikkelbaar (vgl. kittelorig, lichtgeraakt).
62 Accent op *eigen; ingeboren:* landgenoot (inheemse).
63-64 *'t woord voeren:* het gezag uitoefenen.
65 *gehengen:* dulden.

Men moet de zachtigheid van pas met strafheid mengen,
En zien dat zedigheid verzel de majesteit.[67]
Dees dingen hebben elck hun eige zwarigheid;
Maer boven dat is yet van wightiger bezwaren.[69]
Wanneer een schip voor wind gaet bruizen door de baren,
Dan word het licht gestiert van een gemein verstand:[71]
Maer kunst is 't, als het ruischt en barrent op het strand,[72]
Als buien na den toom van 't roer te luistren weigren,
Een stoker van een' wind den grond der zee doet steigren[74]
Tot aen de wolcken toe, en geesselt al het vlack,
Te houden zijne streeck. Egypten, zulck een' krack[76]
Gevoeltghe in dezen storm, nu 't kooren van den velde
Den landman in zijn hoop te leure tweemael stelde,
En ydele airen gaf, en halmen zonder zaed;[79]
Een plaegh die altijd was gevaerlijck voor den Staet:[80]
Want hongers nood en weet van nergens op te passen.[81]
Een uitgehongert volck is al 't gezagh ontwassen.
Ick loof ten hooghsten God den vader, en de bron
Van alles wat 'er word bescheenen van de zon,
Dat hy, gezint om zorgh in dees benaeuwde dagen[85]
Voor d'arreme gemeente en 't gansche Rijck te dragen,
Door my uitvoeren wou zijn' wil en wijs besluit,
En dien beschoren nood ons spelde lang voor uit.[88]
De voorige overvloed boet nu 't gebreck der airen,[89]
En levert ons vol op, in deze onvruchtbre jaren:
En door mijn voorzorgh leeft Egypten niet alleen,
Maen Syrien roept zelf om hulpe met gebeen.[92]
Dit middel vond de vooghd der menschelijcke zaecken,[93]
Om 'tgeen ick eertijds droomde en spelde eens waer te maecken.
Mijn broeders hebben, eer de honger hen vernielt,
Al tweemael onbekent voor my ter neer geknielt.
Mijn oude vader zelf heeft tweemael door mijn broeders
My jammerlijck gesmeeckt, oock zy, die nu mijn moeders[98]
Gewoone plaets bekleedt. Ick ben die star, dat licht,
Daer vier en zevenstar voor boogen 't aengezicht:[100]
Voor wie de Zon en Maen, tot een eerbiedigh teecken,

67 *zedigheid:* gematigdheid.
69 *van wightiger bezwaren:* dat groter moeite oplevert.
71 *gemein:* alledaags.
72 *het barrent* (onpersoonlik): als er branding is.
74 *Een stoker van een' wind:* een onstuimige wind.
76 *Te houden zijne streeck* (te verbinden met vs. 72): zijn koers houden; *krack:* breuk, barst; fig. plotselinge achteruitgang.
79 *ydele:* lege.
80 *plaegh:* ramp.
81 *nergens op te passen:* nergens om te geven.
85 *gezint:* geneigd.
88 *beschoren:* door het lot bepaalde.
89 *boeten:* herstellen, vergoeden.
92 *Syrien zelf:* zelfs Syrië.
93 *vooghd:* bestuurder, nml. God.
98 *jammerlijck:* erbarmelik, hartbrekend.
100 *vier en zevenstar:* elf sterren.

Haer goude straelen zelfs, en zilvre hoorens streecken.[102]
Schoon haet en nijd wel eer mijn broeders daer toe brogt,
Dat met der dood gedreight, en tot een' slaef verkocht,
Ick herwaert werd vervoert, in zoo veel drux en smarte,
'k Vergeet dat altemael, 'k vergeef het hen van harte,
Als die van zachten aerd, van vader opgevoed[107]
Tot deughd, gebeten ben door zoo veel tegenspoed.[108]
Doch 'k ben met recht belaen, of noch in 't hart magh zitten[109]
Een wortel van dien wrock: dies (om eens om te spitten
Den harden grond, die zich zoo diep in 't binnenst streckt,
En eertijds met een' mist van veinzen werd bedeckt)[110-12]
Is 't noodigh op dit stuck al mijn verstand te wetten.
Dit's d'oirzaeck waerom ick op gistren dede zetten[114]
Meer dischgerechten voor den allerjongste, en zocht
Of ick uit hun gebaer en wezen mercken moght[116]
Of zy mijn' vollen broer verdraegen en beminnen,
Dan of 'er d'oude haet en veete steeckt van binnen:
Maer ick en kon het noch niet klaer genoegh verstaen.
Ick moet 'er noch al meer met ernst op houden aen.[120]
Een opgedichte schuld van dievery zal 't melden,[121]
En vreeze dat het moght den jongen 't leven gelden.[122]
Het schip en vaert altijd niet recht voor wind in 't meer:[123]
't Is zomtijds beter dat het omloop en laveer.
't Is zomtijds groote kunst, om achter list te raecken.
Ick hoop hen allen vroom te vinden of te maecken.[126]
Manasse hoor: zoo u word d'eene of d'andre tijd,
Wanneer ghy mannelijck, en tot uw jaren zijt,
Een deel van 't Rijck betrouwt, zoo hou dit land te vriende,
En voor uw vaderland, vermits het dat verdiende.
Zie datghe deughd met deughd en weldoen weêr vergeldt.
Denck dat de koning is in Godes steê gestelt.
Vw gulde hoofdwet zy te volgen zijn bevelen,
Gehoorzaem hem te zijn, en trouw in alle deelen.
Schuw opgeblaezenheid, en al wat grootsheid baert.[135]
Der vorsten mogentheid en gunst zijn bros van aerd.[136]

102 *strijcken:* omlaag doen gaan, (vgl. de vlag strijken); hier: buigen.
107 *Als die:* als iemand die; hier causaal: omdat ik...
108 *gebeten door:* pijnlik getroffen door.
109 *belaen:* bezorgd.
110-12 Om eens te doorzoeken wat zij in 't diepst van hun wezen zijn, en wat zij vroeger veinzend bedekten.
114 *op gistren:* gisteren.
116 *gebaer en wezen:* houding en gelaat; *moght:* zou kunnen.
120 *met ernst:* ijverig; *'er op aen houden:* voortgezette pogingen doen, zekerheid trachten te verkrijgen.
121 *opgedicht:* valselik aan hem toegeschreven, verzonnen.
122 dat het de jongen het leven zou kunnen kosten (*gelden* onpers. gebruikt).
123 *altijd niet:* niet altijd.
126 *vroom* is hier vertaling van *bonus,* maar Vondel heeft bij *vroom* eer gedacht aan het Latijnse *pius,* dat op broederliefde betrekking heeft.
135 *grootsheid:* trots.
136 *mogentheid:* macht; *bros:* broos.

Een oogenblick die velt d'uitmuntenste ter neder:[137]
Die strax geboden gaf vervalt tot bidden weder.[138]
Indien uw hoogheid wordt gequetst, geschied u leet,
Zie dat ghy 't garen elck vergeeft, en 't quaet vergeet;
Nadien wy menschen zijn. wy struicklen allegader[141]
Heel lichtelijck, als blijckt aen onsen eersten vader,
Die door 't verboden oeft te proeven deerlijck sneeft.[143]
God zelf wordt licht verbeen van elck die licht vergeeft,[144]
En meet elck zoo hy mat. Ghy moet voor al betrachten[145]
Godvruchtigheid de hoofd en hooghste deughd te achten,[146]
En 't zout dat alle deughd voor stanck en rotting hoed.[147]
Godvruchtigheid vertreed de dood met haren voet.[148]
Vermy de ledigheid, wiens aerd is deughd te haeten.[149]
De hooge Staet en 't ampt zich gaerne vieren laeten.[150]
Zoo ras een man tot Staet en eenigh ampt geraeckt,
Ontgaet hy niet de Faem, die alles ruchtbaer maeckt;
Dan of't met schande zy, of 's vollex prijs en zegen,[153]
Daer aen heeft hy veel maghts, dat is aen hem gelegen.[154]
Maer laet ons, dat ons plicht ten vollen werd voldaen,[155]
Stads schuuren nu bezien, en 't opgeleide graen.

R e y :

Asnethe (die alleene leit[157]
Op 't zachte bedde, en zich vermoeide,
Met luistren na heur' man, die vloeide
Van aengenaeme lieflijckheid)
Gezint de schade van den nacht
By daegh met slaepen in te haelen,
Belast ons hier aen dees metaelen
Geslote poort te houden wacht:
Gelijck wy doen, die herwaert aen[165]
Gezonden van den vorst der Mooren,
Vit een doorluchtigh bloed geboren,
Haer trouwelijck ten dienste staen;
En Nubien verlieten, daer

137 *uitmuntend:* hooggeplaatst.
138 *strax:* kort te voren; *bidden:* bedelen.
141 *Nadien:* naardien, omdat.
143 *sneven:* ten val komen.
144 *verbeen* van *verbidden:* door bidden vermurwen.
145 *En meet elck zoo hy mat* (subject blijft: God): *meten* kan hier zowel beoordelen zijn als: iets toemeten, toedelen. Het Latijn: suaque lege quemque metitur Deus, pleit voor de eerste verklaring.
146 *hoofd* is te verbinden met *deughd*.
147 En te beschouwen als het zout.
148 d.w.z. is de dood te machtig, wijkt zelfs niet voor de dood (Lat. triumphatrix necis).
149 *wiens* sloeg oudtijds ook op vrouwelike woorden.
150 *zich vieren laeten:* zich eer laten bewijzen (Latijn: vult sese coli).
153 *Dan:* maar; het twede *of:* of met.
154 Daar heeft hij veel invloed op; dat hangt van hem af.
155 *dat:* opdat; *werd* (conjunctief): werde (*werden:* oude vorm van worden).
157 *Asnethe:* de vrouw van Jozef.
165 *herwaert aen:* hierheen.

De Niger stroomt, zoo hoogh in 't Zuiden,
Bewoont van veer gelege luiden,[171]
Gelijck getuight ons aller hair;
  Dat wy als golven van de zon
En niet met yzer krullen laten.
Ons platte neuzen wijd van gaten,
En 't zwarte vel, dat naulix kon
  Het steecken van den zonneschijn
Verdraegen, daer heur straelen branden,
Ons dicke lippen, daer de tanden
Van wit yvoir omheint van zijn,[180]
  Getuigen van ons vaderland.
Geluckigh huis, daer man en vrouwe[182]
Verknocht zijn door gelijcke trouwe,
En daer de zoon het huwlixpand
  Vit 's vaders aenzicht schijnt gesneen,
En d'overkuische gemaelinne
Haer' man versekert van haer minne,
En hem bemint en anders geen':
  En daer de kraemvrouw vrolijck leeft
Met hem, en hy, als woeste heeren
Gewoon zijn, 's nachts niet loopt boeleeren,
En t'huis geen stof tot onlust geeft:
  Maer een alleen bemint. dit vroom
En onbezoedelde geweten
Is van geen' geilen lust bezeten,
Maer houd zijn lusten zelfs in toom:
  Gelijck hy slaef en jongling, noch
Zoo korts, bedwong de valsche minne,
En vryer was als zijn heerinne;[199]
En d'overspeelster haer bedrogh,[200]
  Haer naeckte borst, en schoon gezicht,
En tong (die eerst wel vriendlijck smeecken,[202]
Maer strax weêr vier en vlam kon spreecken;[203]
En wiens gebod hem hiel verplicht)[204]
  Versmaeden dorst; gelijck in 't meer
Een harde steenrots opgewassen,[206]

171 *veer gelege:* veraf wonend, vreemd.
180 *omheint van:* omgeven door.
182 *Geluckigh huis:* nml. dat van Jozef.
199 *En vryer was als zijn heerinne:* de slaaf was vrijer dan zijn meesteres, omdat zij slavin was van haar hartstocht.
200 *d'overspeelster haer bedrogh:* het bedrog van de overspeelster.
202 *smeecken:* vleiend spreken.
203 *vier en vlam spreecken:* heftige haat uiten.
204 *hem hiel verplicht:* hem tot gehoorzaamheid dwong.
206 *opgewassen:* omhoog stekend.

*
Om op geen' storm noch stroom te passen,[207]
Noch bulderen van wind en weer.
Wat wiltghe, zeit hy, dat ick my
Verloope tegens mijnen heere[210]
Door een aertsschelmstuck, en uw eere
Beklad, en door die schelmery
De toegezeide trouwe breeck,
En tegens Godes wil en wetten,
Mevrouw, mijn ziele ga besmetten,
En haer in vuile schennis steeck.[216]
O ghy beleider van den dans[217]
Der starren, die de jaergetyen
Alzoo verdeelt en voort doet glyen,
Dat nu met haeren roozekrans
De lente pronckt, 't gewas daer aen[221]
Door hitte rijp word om te plocken,
En dan de herrefsts wijngerdstocken
Met blaeuwe druiven zijn gelaên,
En dan de vorst het aerdrijck sluit;[225]
Waerom verdraeghtghe, dat tot 's vromen
Verdrucking schelmen boven komen?[227]
Een vrouw op goddeloosheid uit,
En overspeligh van gemoed,
Den jongling, dienze 't kleed ontruckte,
Doen haer die heete togh misluckte,[231]
Noch in de boeien worpen doet,[232]
En leit haer eige schuld op hem,
En loert haer' man, en ondertusschen[234]
Den rechter treckt met vriendlijck kussen[235]
En een beweeghelijcke stem.[236]
Nu leit, op zijnen hals gevaen[237]
Hy, die heel schootvry van de kuischeid[238]
(Waer by de schoonheid zelden t'huis leit)[239]
Gemaeckt, de stormen uit kon staen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 237, in de oude uitgave staat de komma achter op.

207 *passen op:* zich storen aan.
210 *verloopen tegens*: misdoen tegenover.
216 *schennis:* schande.
217 Aanspraak tot God (gezegd door de rei); *beleider:* bestuurder.
221 *daer aen:* vervolgens.
225 *het aerdrijck:* de (bevroren) bodem.
227 *boven komen:* de overhand krijgen.
231 *die heete togh:* die vurige hartstocht; *mislucken* is hier gebruikt door bijgedachte aan de aanslag, tengevolge van die ‘heete togh.’
232 *de boeien:* gevangenis (*Ned. Wdb.* III, 82).
234 *loeren:* bedriegen.
235 *Den rechter:* nml. haar man, die haar van schuld vrijspreekt.
236 *beweeghelijck:* roerend, aandoenlik.
237 *op zijnen hals:* voor een misdrijf waar de doodstraf op staat.
238 *van de kuischeid:* door zijn kuisheid onwondbaar.
239 die zelden met de schoonheid gepaard gaat.

De heilige en oprechte by[241]
De rechte eebreeckers moet verkeeren:[242]
Hoewel hy daer oock weet te leeren,[243]
Wat schande huwlijckschennis zy.
De kercker is verwondert om
Zijn' heuschen mond en rijpe reden,[246]
En om zijn ingetoomde zeden.
Zijn schaemrood aenzicht maeckt elck stom.[248]
De megevangen zich verstreckt
Een rechter: wie zijn' eigen wandel[249-50]
Wel gade slaet, bevint zijn' handel[251]
Van veel mishandeling bevleckt.[252]
Gelijck God zijnen wil niet heel
Verberght aen d'uitverkore scharen,
Zoo wil hy dien niet openbaren
Ten vollen aen zijn errefdeel.[256]
Als een rechtschapen oorlooghsheld[257]
De vroomheid van zijn soudenieren[258]
Gebruickt op veelerley manieren,
En menighmael te werrek stelt;
Zoo wil ons aller vader meê
Dien hy bemint in ramp doen harden:[262]
Verhoende datze niet en werden
Wanhoopigh door al 't hartewee.
Doch hy en laetze midlerwijl
Niet ondergaen door troosteloosheid;
Maer stut den lijdzaeme in zijn broosheid
Met blijde hoop, een stercke stijl.[268]
Alzoo was d'onze oock even vry,[269]
In 't midden van het naere duister,
En buiten dwang van yzre kluister,
Bevryende andren noch daer by:
Te vooren noit gewentelt in
Begeerlijckheid, nu onbeneepen
Van vrees; en die eerst had gegreepen[275]

241 *oprecht:* rechtschapen.
242 *De rechte eebreeckers:* de werkelike echtbrekers.
243 *leeren:* onderrichten.
246 *heuschen mond:* vriendelike taal.
248 Als men ziet dat hij zich schaamt, staakt men onbeschaamde praatjes.
249-50 *zich verstreckt een rechter:* wordt voor zich zelf een rechter, d.w.z.: leert zijn eigen misdrijven veroordelen.
251 *handel:* gedrag.
252 *mishandeling:* verkeerde handelingen.
256 *errefdeel:* in de taal van het N. Test. is het erfdeel des Heren synoniem met *d'uitverkore scharen* van vs. 254. In het Latijn staat slechts: non tota fugit nos ratio Dei, sic nec tota patet. De nadruk valt dus op: *niet heel* en *niet ten volle*.
257 *Als:* gelijk.
258 *vroomheid:* dapperheid; *soudenieren:* soldaten.
262 te midden van rampen standvastig doen blijven (*harden:* volhouden).
268 *een stercke stijl:* als een krachtige zuil.
269 *d'onze:* onze heer, Jozef
275 *gegreepen:* gevat, geboeid.

Door zijne schoonheid zijn heerin,
Verwon gevangens en cipier,
En was door zijne gaven stercker
Als zy. Hem werd de gansche kercker
Alleen betrouwt: waerom men hier[280]
Vit spelde zijne heerschappy:
Gelijck hy noch gevaen regeerde,[282]
En daer de kercker 't licht ontbeerde,[283]
In 't midden van zijn slaverny,
Verscheen de goddelijcke dagh,[285]
En quam de zuivre ziel verlichten.
Hy ley aldaer den boozewichten
Hun droomen uit, als of hy 't zagh,
En wist den eenen zijne dood,
Den andren zijn ontslagen leven,[290]
Gelijck 't hem God had ingegeven,
Te zeggen in den bangen nood.[292]
Zoo sleet die droeve tijd, tot dat[293]
't Gezicht des konings hart deê yzen,[294]
En hy verbaest d'Egyptse wijzen[295]
Vergeefs om raed verzocht en bad;
En uit den loop der starren 't wit
Van duister noodlot pooght te weten,
En maeckt terstond van boey en keten
Hem los, die tot zijn onschuld zit:[300]
En eert zijn' duim met diamant,[301]
En kleed hem braef in witte zye,[302]
En draeght hem op de landvooghdye,
En zet hem aen zijn rechte hand.

280 *waerom:* en daarom voorspelde men.
282 *noch gevaen:* terwijl hij eigenlik zelf nog gevangene was.
283 *daer:* terwijl.
285 *de goddelijcke dagh* (Lat. lux divina): de goddelike wijsheid die hem verlichtte, inspireerde.
290 *zijn ontslagen leven* (Lat. venia): letterlik: zijn bevrijd leven, dus: bevrijding.
292 *zeggen:* voorzeggen.
293 *sleet:* verging.
294 *Gezicht:* droomgezicht.
295 *verbaest:* ontsteld.
300 *tot zijn onschuld:* onschuldig.
301 *diamant:* een ring met diamant.
302 *braef:* schitterend.

Tweede bedryf.

RAMSES. IUDAS. RUBEN.

R a m s e s :

O jongsken, dat ick u, dus jong, en al beneepen
Van ysre boeien, moet na'et hooge hof toe sleepen
Van Sofompaneas, doet zelf mijn harte wee;
Maer 't is door dwang: mijn last en brengt niet anders meê,
En 'k moet mijn meesters wil volbrengen, niet bedillen.[vs. 309]

I u d a s :

Och Ramses, moght het zijn, ick zou ter nood wel willen[310]
Wat spreecken voor het kind, en voor zijn ongeval.[311]
Zoo 't eerlijck opzicht, en zijn hart noch zonder gal,[312]
Den jongen, van het geen dat hem word opgeteegen,[313]
Niet heel ontschuldigen, zoo wil eens overwegen
Wat gistren is gebeurt. Het geld dat uwe hand
In onze zacken stack uit enckel misverstand,[316]
En al in Syrien, te veer om na te taelen,[317]
Vervoert werd, daer men 't oock met recht niet weer kon haelen,
Dat brengen wy van zelf u weder zonder last;[319]
En tot schenckaedjen noch het geen tot onzent wast,[320]
En kleen is van waerdy, hoewel een danckbaer teecken;
Als honigh, artzeny voor veelerley gebreecken,
Amandels, Dadels, Myrrhe en Balssem: ja indien
De muil meer torssen kon, ick meen ghy zoud dan zien
Dat wy niet karigh zijn, veel min ons gierigh noemen.[325]

R a m s e s :

De zaecke spreeckt te klaer: hier hellept geen verbloemen.
'k En roer het geld dat ghy betaelde voor het graen,[327]
En in uw zacken stack voorheenen, niet eens aen:[328]
Ons hof dat vloeit van geld, meer als wy wenschen konden.
Maer merck, de goude kop, by 's jongens goed bevonden,[330]
Is die, waer uit mijn heer gewoon is wijn alleen
Te offren, als hij stort zijn vierige gebeen

vs. 309 *bedillen* (nl. die *wil*)*:* kritiek uitoefenen op.
310 *ter nood:* nu de nood dringt.
311 *ongeval:* ongelukkig lot.
312 *opzicht:* uiterlik, voorkomen.
313 *opgeteegen* van *optijgen:* ten laste leggen (vgl. *aengetegen* in vs. 429).
316 *misverstand:* vergissing.
317 *taelen na:* onderzoek doen naar, navraag doen (*Mnl. Wdb.* VIII, 52).
319 *last:* bevel.
320 *noch:* bovendien.
325 *karigh* heeft de betekenis van ons: gierig; *gierigh:* hebzuchtig.
327 *aenroeren:* ergens over spreken; dus: dat geld is van weinig belang.
328 *stack:* zich bevond.
330 *merck:* zie.

Voor zich en zijn gezin, en verreght God met smeecken,[333]
Dat hy hem openbaer, door eenigh helder teecken,
Het geen toekomende is: want God ontdeckt dien man
Verborgentheden, daer geen mensch af weten kan.

I u d a s :
Weet hy verborgentheen, zoo weet hy, 't kan niet missen,
Dat wy onschuldigh zijn.

R a m s e s :
Doortast eens uw gewissen,[338]
De waerheid zultghe best uit uw gemoed verstaen:
Maer oordeel stuckswijs niet van 't geen ghy hebt gedaen.
Ghy moet den ganschen loop uws levens wel doorgronden,
Van uwe kindsheid af. God straft altijd de zonden
(Want hy langmoedigh is) niet op de versche daed:[342-343]
Maer ziende datmen 't een op 't ander schelmstuck laed,
Vergeld de lang gespaerde al met een scherper roede.[345]
De reuzen pleeghden lang met ongetemden moede[346]
Hun boosheid, eer de plas des hemels neder zeegh[347]
In zee, en weer de zee tot aen de starren steegh,
En golven, strand, en duin, en bergen overvlogen.[349]
Het volleck van dien tijd, dat lang had uitgespogen[350]
Zijn boosheid tegens God, en uit vermetelheid
Gelastert en gedreight des hooghsten majesteit,
Werd, doen het een gebouw ten hemel op wou haelen,[353]
Gesteurt en gansch verstroit, door warring veeler taelen.[354]
Na dat het van veel bloed en wreedheid was besmet,
En tegens de natuur en hare zuivre wet
Zich zelven had verhit, quam God om laegh gestegen,[357]
En stack de steên in brand door eenen zwavelregen.

I u d a s :
Vervloeckt moet Dothan zijn, en oock de duisternis
Des grondeloosen kuils, die naer en yslijck is:[360]
En ghy Arabisch volck, wiens baetzucht van verzaeding
Noch van vernoegen weet, waerin hebt ghy geen gading?[362]
Hoe klopt mijn hart: hoe denck ick aen u met verdriet.[363]

333 *verghen:* vragen.
338 *doortasten:* doorzoeken, evenals *doorgronden* in vs. 341; *gewissen:* geweten.
342-343 *altijd niet:* niet altijd; *op de versche daed:* vgl. op heterdaad.
345 *vergelden:* straffen; *lang gespaerde:* lang straffeloos geblevene.
346 *De reuzen:* de Enakskinderen (Genesis); *moed:* gemoed, neiging.
347 *de plas des hemels:* de zondvloed.
349 Naar hedendaagse interpunktie zou de komma achter *golven* wegblijven, want dit is het onderwerp van *overvlogen*.
350 De bewoners van Sodom en Gomorra (vgl. vs. 355-357).
353 *een gebouw:* de toren van Babel.
354 *Gesteurt:* bij de bouw verhinderd.
357 *om laegh gestegen: stijgen* heeft hier de oude, ruimere betekenis van: gaan.
360 *grondeloose kuil:* de put waarin Jozef geworpen was.
362 *vernoegen:* bevrediging; *gading hebben:* lust, begeerte hebben.
363 *verdriet:* weerzin.

R u b e n :
't Gedencktme noch hoe zeer ick u dat stuck ontried.
My dunckt ick zie hem noch erbarmelijck staen smeecken
Zijn broeders, die niet eens hem wilden hooren spreecken.
God heeft zijn stem verhoort, dat druckt ons nu zoo fel.

I u d a s :
Berispen is geen kunst, zoo ghy u zelven wel
Beziet, ghy zult u meê om uw gebreken schaemen.

R a m s e s :
Wat mompelt ghy aldus in 't heimelijck te zaemen?

I u d a s :
Wy roemen Syrien, een land dat hoogh geacht
De woonplaets heeft geweest van vaders oud geslacht,
Den nagebuur bekent, door zijne vrome daeden,
Daer groote vorsten zelfs in vast verbond meê traden,
En wiens oprechtigheid en deughd al 't land verbreit[375]
Dat tusschen den Eufraet en de Iordane leit.[376]

R a m s e s :
Maer 't volleght altijd niet dat juist de kinders bloeien[377]
En komen in de deughd der oudren op te groeien.
't Gebeurt wel dat de geen die van den vromen quam[379]
Door schelmery ontaerd van zijnen eersten stam.

I u d a s :
O teere spruit van onzen bloede,
Nu in uw bloem en eerste vreughd,
Hoe ongeluckigh is uw jeughd
En jongkheid, die niet eens bevroede
In welcke rampen datze leit
Gedompelt. Aengenaeme kaecken,[386]
Zoo zoet en liefelijck in 't blaecken,[387]
Als purper over melck gespreit:
Gelijck de roos begint t'ontluicken.
O glinstrigh hair, dat goud verdooft,[390]
Waer in een luchje speelt om 't hoofd,[391]
Voor hoe veel slagen zultghe duicken:[392]
Of zoo ghy 't leven noch behoud,

375 *oprechtigheid:* zie bij vs. 241.
376 *Eufraet:* accent op de tweede silbe.
377 *altijd niet:* zie bij vs. 342; *juist:* overeenkomstig de verwachting.
379 *van den vromen quam:* van rechtschapen ouders afstamde (3de nv. meerv.)
386 *Aangenaem:* bekoorlik, liefelik.
387 *blaecken:* oorspr. gloeien, hier van de blos gezegd.
390 *verdooft:* in glans overtreft.
391 De bedoeling is: dat door de winden gaarne gestreeld wordt (Lat. deliciae lenibus auris).
392 *duicken:* moeten bukken.

Hoe diep en naer leght ghy gevangen,
Met duisternis en schrick behangen:[395]
Of in wat land, in wiens gewouwt[396]
Vervoertmen u uit vaders oogen,
En van uw' broedren alzoo wijd
In slaverny. Helaes! ghy zijt
Tot dit verdriet niet opgetogen:[400]
Ghy die van oudren werd geteelt,
Daer koningen zich meê verbonden.
Och vader zal te geene stonden
Meer aenzien, hoe ghy loopt en speelt[404]
Langs 't huis, gedost met bonte vellen.
Ghy zult, wanneer wy zijn vermoeit
Van 't weiden, als de hitte groeit,
En in het Zuiden ons koomt quellen,
Niet met den middaghskost, als eer,
Van huis afkomen aengesprongen;
En mooghlijck zullen quade tongen,
Die allesins doch zijn, u weer[412]
Een' lack opwerpen, daer u, arme[413]
En vreemdling, niemants hulp bescharme.

R a m s e s :

Ick prijs u datghe mint uw' naesten bloedverwant.
De menschen scheelen veel in zeden. Yeder land
Dat heeft zijn eige wet, na wil der heerschappyen,
Of na zulx d'oirbaer van de plaets en 't volck kan lyen:[418]
Dees wet heeft alzins plaets, die niet en word gesneen[419]
In cedren hout, metael, of gladden marmersteen,
Maer zelf in 't harte staet met eige hand geschreven
Van hem, die alle ding zijn' oirsprong heeft gegeven.[422]
Wie deze niet en kent en kent zich zelven niet.
Zelf 't wildste dier bemint, als 't zijns gelijcken ziet.

I u d a s :

Ghy zoud ons op ons zeer niet beter kunnen raecken.[425]
Maer zie de landvooghd koomt, die al 't bewint der zaecken
Van 't Rijck heeft, uit zijn huis, met lijfwacht om zich heen.
Wat raed nu, om geloof te krijgen by de geen',

395 door een schrikwekkende duisternis omgeven.
396 *gewouwt:* macht.
400 *opgetogen:* opgevoed.
404 *loopt en speelt:* loopt te spelen.
412 *allesins:* overal (vgl. *alzins* in vs. 419).
413 *lack:* smet; *worpen:* Hollandse bijvorm van *werpen;* evenzo *bescharmen* naast *beschermen*.
418 *d'oirbaer:* het nut, het welzijn.
419 *heeft plaets:* geldt, wordt erkend.
422 *van:* door.
425 *op ons zeer raecken:* een gevoelige plek treffen, smartelike gedachten wekken (Lat. ipsos dolores tangis).

Die 't aengetegen stuck voor vast en zeker achten?
Bekent men 't, wat gena is dan voor ons te wachten?
De wroeging van 't verleen mijn zinnen zoo verdooft
Dat ick versuf, en zie bestorven om mijn hoofd.[432]

RAMSES. IOSEF. IUDAS.

R a m s e s :
't Gaet wel. Ten leste werd de rechte man gevonden.
By dezen, dienghe dus geboeit ziet en gebonden,
Werd d'offerkop ontdeckt. Ick nam dien eenen meê.
Zijn broeders volghden hem, die vast hun hartewee[436]
Betuigen, en vol drucks aldus hun kleedren reeten.[437]

I o s e f :
Verblinde menschen, hoe, wat durft ghy u vermeeten?
Wat baetzucht heeft u doch tot zulck een stuck vervoert?
En kentghe my niet meer, die van Gods geest geroert
Al wat verborgen is weet aen den dagh te bringen,
En door en door versta den grond van alle dingen?

I u d a s :
Grootmoedighste van 't Rijck, de tweede aen Faroos kroon,[443]
Wat zullen wy (op dat men deze daed verschoon)
Die met geboge knien voor u op d'aerde leggen,
Tot ons verdadiging en aller onschuld zeggen?[446]
Met wat getuigen ons beschermen, die alree
Zijn overtuight van hem, die zit in Godes steê?[448]
Maer ghy die volcken toomt, betoom en laet doch vallen
Vw groote hevigheid, het zwaerste stuck van allen,[450]
Noch wil niet al het geen ghy wel vermooght en kunt.
Bescherm ons leven doch, dat ghy ons hebt gegunt
En redde uit honger: red het weder na ons wenschen.[453]
Een zaeck verheft tot Goon de sterffelijcke menschen;[454]
Dat 's op te helpen hen, die slibberden op 't glad.[455]
Maeck slaeven, niet alleen dien dezen beker had,[456]
Maer oock zijn vijf paer broers, die zich dees straf getroosten.

I o s e f :
't Was eer 't gebruick en noch by veelen in het oosten,[458]

432 *bestorven om mijn hoofd:* bleek in het gelaat
436 *vast:* voortdurend
437 *reeten:* verl. tijd van *rijten:* verscheuren (als teken van rouw).
443 *grootmoedigh:* edelmoedig, verheven; *de tweede aen:* die het naast staat bij, dus: op één na de hoogste in het rijk.
446 *onschuld:* verontschuldiging.
448 *overtuight van:* schuldig verklaard door Pharao, als 't ware de plaatsvervanger Gods op aarde.
450 *hevigheid:* verbittering; *het zwaerste stuck van allen:* wat u allermoeielikst zal vallen.
453 *uit honger:* van de hongersnood.
454 *Eén* (met accent).
455 *slibberen:* uitglijden, d.w.z. voor de verleiding bezwijken.
456 *dien:* hem die.
458 *eer... en noch:* vroeger en nog tegenwoordig.

Dat straffe niet alleen de booswicht en ontfing,
Maer over ouders, broers, en over kinders ging,
En in een zelve schuld vijf heele huizen raeckten,[461]
Om stucken, daerze zich noit schuldigh aen en maeckten:[462]
Maer zedert dat my hier dit ampt werd opgeleght,
Zoo bloeide in Faroos Rijck al heel een ander Recht,
Een Recht dat eeuwighlijck zijn' adem op moet haelen.[465]
Elck zondight maer voor zich. De schrick en gaet de paelen[466]
Der misdaed niet voorby: al wie misdoet die boet.
Wie op de misdaed nu gegrepen is, die moet[468]
Mijn eigen slave zijn. Dat d'andren vry van vlecken
Na hunnen vader vry, die vast verlangt, vertrecken.[470]

I u d a s :

Hoewel ick, om den glans van uwe majesteit
(Den koning zelf gelijck) en ons gelegentheid,[472]
Niet spreecken durf; kunt ghy bedwingen uwen tooren,
Zoo bid ick, dat ghy u verwaerdight aen te hooren
Genadigh slechs zoo veel (doch 't geen in dit geval
Genoegh tot bidden is) ick arrem mensch u zal[475-476]
Verhaelen. D'eerste reis, dat wy gebroeders t'zaemen
Van hongers nood geparst alhier om voorraed quamen,
Berichte ick u, doen ghy verhoorde ons allegaer:[479]
Wy waren alle zoons van een' stockouden vaêr,
Die verre boven 't peil van 't menschelijcke leven,
In zijnen ouderdom zoo lang was overbleven,[482]
Dat, boven ons tien zoons, hy noch een' andren had,
Die in de bloem der jeughd zijn lust was en zijn schat,
Om dat die schier in 't end zijns levens werd geboren;
En noch een eenigh kind, geteelt by een verkoren
En lieve moeder, doen noch onlangs overleen,
Waer by hy noch een' zoon gewonnen had voorheen,
Ghy woud dat wy tot u dien jongen brengen zouden,
Op dat hy in uw maght en gunst moght zijn gehouden.[490]
Daer tegens zeiden wy, maer 't was vergeefsche praet:
Dat een gewisse dood afknippen zou den draed[492]
Van vaders leven, quam hy van dat pand te scheiden:

461 *huizen:* families, geslachten.
462 *stucken:* misdrijven.
465 *zijn' adem ophaelen:* in leven, in stand blijven; *moet:* moge.
466 *De schrick:* (d.i. de schrikwekkende straf) blijft beperkt tot de misdadiger (*paelen:* grenzen).
468 *gegrepen op:* betrapt op.
470 *vast:* reeds.
472 *ons gelegentheid:* de toestand waarin wij verkeren.
475-476 *'t geen genoegh tot bidden is:* woordelike vertaling van: quod ad preces satis est, waarmee bedoeld zal zijn: meer dan dat zal ik u niet vragen.
479 *verhooren:* ondervragen.
482 *overbleven:* in leven gebleven (vgl. vs. 542).
490 opdat hij uw bescherming en genegenheid zou genieten.
492 *den draed afknippen:* beeld ontleend aan de oudheid (de Parcen).

Want ghy en woud, zoo wy hem zelf niet voor u leidden,
Ons hooren nochte zien. Dit was een bitter woord
Voor dezen ouden stock; die alzoo ras hy 't hoort[496]
Niet spreecken kon: men kon hem in zijn traenen wasschen.
Het grijs Godvruchtigh hair begruisde hy met asschen[498]
En slijck, en zagh'er zwart bekrozen uit een wijl.[499]
Doen nu al 't graen, het welck gebrogt werd van den Nijl,
Verteert was, en wy vast malkandren bang aenkeecken,[501]
Vermits de voorraed schier verteert begon t'ontbreecken;
Belaste d'oude man ons wederom om graen
Te reizen na dit Rijck: maer wy daer tegens aen
Verhaelden uw bevel, het welck men moest betrachten,
En dat, indien wy niet den jongen mede bragten,
Geen kooren meer voor ons ten beste was. Daer na[507]
Begon de droeve man: mijn trouwe wederga,
Mijn Rachel baerde my twee zoonen, van die beide
Was 't d'oudste, die helaes! van mijne zijde scheide,
En dien ick zedert noit en zagh, noch nimmermeer
En dencke weer te zien: die leider noch zoo teer[512]
Van een verslindend dier verscheurt is en verslonden,
Gelijck wy trouwen doen uit uwen mond verstonden.[514]
Indien ghy nu den jongste oock van mijn' oogen ruckt,
En het gebeurt dat hy al meê verongeluckt,
(Want dickmael word de mensch op 't spoedighst weghgenomen)
Wat zal my arm oud man al droefheid overkomen:
Van hartzeer uitgeteert, vol drucx, van 't leven schuw,
Zal ick ten grave gaen. Nu bid, nu smeeck ick u,
Om dezen grijzen man, nadien ghy oock voor dezen[521]
Een' ouden vader had, zoo 't eenighzins magh wezen;
Ick bid u om zijn ziel, die na dit kind verlangt,[523]
En nergens aen zoo zeer als aen 's kinds welvaert hangt,
En om zijn minste leed het zwacke lijf ontglipte;[525]
O heiland van dit Rijck, behoeder van Egypte,[526]
Gedoogh niet dat men u den dood des ouden wijt'.
Ick bid maeck my uw' slaef in plaets van hem. Ghy zijt
Verzekert grooter dienst van my als hem te trecken.
Zoo teer een kind zal slechs een last in huis verstrecken.

496 *stock:* grijsaard.
498 *begruisen:* eigenl. met stof (*gruis*) bevuilen.
499 *bekrozen:* bevuild; bemorst (van *bekruizen:* vgl. *Hiervsalem verwoest*, vs. 334).
501 *vast:* reeds.
507 *ten beste:* beschikbaar.
512 *leider:* helaas.
514 *trouwen doen:* inderdaad toen.
521 *nadien:* omdat.
523 *om:* ter wille van.
525 En die (nl. de ziel) om het minste leed, zijn kind aangedaan, aan het zwakke lichaam zou ontglippen, d.w.z. het minste leed zou oorzaak worden van vaders dood.
526 *heiland:* redder.

Ick bleef by vader borgh, en ben voor hem verplicht.[531]
Laet ick zoo trouweloos niet onder zijn gezicht[532]
My laeten om mijn woord en mijn beloften maenen:[533]
Dat hy, met zucht op zucht en biggelende traenen,[534]
My niet bestraf, en ick, wanneer men in den schoot
Der aerde hem begraef, heet oirzaeck van zijn dood.

I o s e f :

'k Geloof daer is wat aen, na dat ick heb vernomen,[537]
Maer twijfel of het al op waerheid uit zou komen.[538]
Wie lichtlijck borge blijft heeft licht berouw daer aen.[539]
Men zal'er, als het past, wat nader acht op slaen.

I u d a s :

Hoe groot is uw geluck, o Iosef, zoo ghy 't leven
Ontbeert, om datghe niet in druck zijt overbleven[542]
Als wy, en zoo ghy leeft, om dat God zelf uw leet
Niet ongewroken laet, noch 't onrecht en vergeet.

R e y :

Beoosten aen Egypten leit
Fenicien, alsins verbreit[546]
Door twee noch nieuwe vonden,[547]
Dat al de wijzen kibblen laet,[548]
Of zy tot nadeel of tot baet
Der menschen dienen konden.
Taautas naem op wiecken zweeft,[551]
Door 't geen het 't eerst gevonden heeft:[552]
Want al wat in de baeren
Op aerde in lucht en hemelkloot,
Die 't al verberght in zijnen schoot,
En al wat van 't ervaeren
Vernuft des menschen, 't welck den schat[556-57]
Van 't groote ruim en 't Al bevat,
Oit magh gevonden wezen,
Dat beeld het al (o klaer beduid)[560]

531 *ben voor hem verplicht:* heb voor zijn behoud ingestaan (*verplicht:* verbonden).
532 *onder zijn gezicht:* voor zijn aangezicht.
533 *maenen om:* herinneren aan.
534 *Dat:* opdat, gevolgd door de conjunctief: *bestraf*.
537 *daer is wat aen:* daar is wat van waar; *na dat:* volgens hetgeen.
538 *op waerheid uitkomen:* waarheid zou blijken te zijn.
539 *daer aen:* daarna, later.
542 *overbleven:* vgl. bij vs. 482.
546 *alsins verbreit:* naar alle zijden bekend geworden.
547 *nieuwe vonden:* vondsten nl. van het letterschrift en de scheepvaart.
548 *kibblen:* twisten (minder familiaar klinkend dan nu).
551 *Taäutas* is de Latijnse naam van Thaut of Thot, de godheid der Pheniciërs, als uitvinder der wetenschappen vereerd.
552 *het:* kan, evenals *dat* (vs. 548) op *Fenicien* slaan. De verandering in *hy*, die Unger voorstelde, is dus overbodig.
556-57 *ervaeren vernuft:* beproefd verstand; 558 dat kennis van het rijke Heelal bevat.
560 *klaer beduid:* voortreffelike (heldere) aanduiding, verklaring (vgl. Mnl. *bediet*).

*
Met twalef paeren lettren uit,
Bekent by dieze lezen.
  Maer 't zelve volleck nimmer stil,
(Of koorts, en dier, en krokodil,[564]
Die toeleit op bederven,[565]
Niet volcx genoegh verslonden) ging
Verzieren noch een zonderling[567]
En mislijck slagh van sterven.[568]
  't Begon het schuimend pekelzout
Te ploegen met een hobblend hout,
Niet langs bekende kuste,
Maer diep in zee en veer van honck[572]
Voor wind, en daer de Noordstar blonck
Te vaeren, waer 't zich luste.[574]
  Niet om uitheemschen met zijn stuur[575]
Te haelen al het geen natuur,
Met luttel wel te vreden,
Vereischt, maer overlaen en vol
Van schat te brengen purpre wol,
Om koningen te kleeden;
  En oock den groenen esmerald,[581]
Die aen der fockren vingers bralt.[582]
Dit alles is gewassen
Vit goudzucht: dees vervloeckte toght,[584]
(Die eerst ons leerde op stormen, nocht
Op wind of weer te passen,[586]
  En op een brosse en krancke kiel[587]
Te wagen onze diere ziel)[588]
Waer toe brengt zy de menschen!
Zy onderscheid geen goed van quaed.
De Godsdienst wijckt voor eige baet.
't Is roof al dat wy wenschen.
  De vrybuit is de beste waer.[593]
Men roofde 't wel van Gods autaer.
Geluckige oude tyen,
Doen d'aerdbey was zoo wellekoom,[596]

* TEKSTKRITIEK: vs. 576-577, de komma's zijn, naar de latere druk, ingevoegd.
564 *dier:* wild dier.
565 *bederven:* verderf.
567 *Verzieren:* verzinnen, bedenken.
568 *mislijck slagh:* vreemd soort.
572 *honck:* huis.
574 *zich:* het reflexief is hier ten onrechte gebruikt in plaats van *hem*.
575 *uitheemschen* (Datief); *stuur:* schip.
581 *esmerald:* smaragd.
582 *focker:* rijkaard (in geringschattende zin); eig.: rijke koopman, naar het bekende geslacht Fugger; *brallen:* pronken.
584 *toght:* hartstocht.
586 *passen op:* geven om.
587 *bros:* broos, breekbaar; *kranck:* zwak.
588 *diere ziel:* kostbaar leven.
593 *vrybuit:* geroofd goed (vgl. vrijbuiter).
596 *aerdbey:* in ruime zin: aardvrucht.

En sap van zelfgewassen boom[597]
De beste leckernyen;[598]
Doen al de wereld door een wet[599]
Alleen den mensch was voorgezet,[600]
Dat 's van geen quaed te weeten,
En yeder in eenvouwdigheid
En kuischeid leefde zonder kleid,[603]
In stilligheid vergeeten.[604]
Na dat het kleed geraeckte in zwang,
En d'aerde vruchten gaf door dwang,[606]
Vergreepmen zich uit tooren.[607]
De bloedverwantschap kon niet staen,[608]
De broeder greep zijn' broeder aen,
Het maeghschap ging verloren.[610]
Noch houd de stoutigheid geen' stand:[611]
Maer d'aerde voelt haer ingewand
Al bevende ommewroeten.
Men vind het stael en d'yzeraêr,[614]
Die beter noit gevonden waer:
Men maeckt den vrede voeten.[616]
't En bleef 'er niet by eene ziel,
Die door het scharpe lemmer viel.[618]
Maer menighten van benden
Ia heele volcken vielen dick[620]
Verslagen in een' oogenblick
Door 's oorelooghs ellenden:
En op den naem van weerparty
En oorloogh, nam de schelmery[623-24]
Zoo toe in 't al verdelgen,
Dat d'aerde uit ongeduld verwoed[626]
Verdaghvaerde al den zouten vloed,[627]
Om alles te verzwelgen.
En boven dat viel uit de lucht

597 *zelfgewassen:* in 't wild gegroeid.
598 *leckernyen:* met niet uitgesproken *n* om het rijm? Men verwacht hier namelik een enkelvoudig woord.
599 *al de wereld door:* behoort bij elkaar; *één* (met accent).
600 *voorgezet:* voorgeschreven, gesteld.
603 *kleid:* met Brabants-Hollandse *ei* naast *ee* (vgl. 605).
604 in eenzaamheid een vergeten leven leidde.
606 *door dwang:* door bebouwing.
607 *tooren:* vijandelike stemming.
608 *kon niet staen:* hield geen stand, bleek geen band te zijn.
610 *maeghschap:* de familiebanden.
611 *stoutigheid:* vermetelheid.
614 *yzeraêr:* ader, laag van ijzererts.
616 Men doet de vrede wegvluchten.
618 *lemmer:* zwaard.
620 *dick:* vaak; of: in dichte drommen (*Ned. Wdb.* III, 2618).
623-24 *op den naem van:* zich verschuilende achter; *weerparty en oorloogh:* oorlogvoerende partij.
626 *uit ongeduld:* het niet langer kunnende verdragen.
627 *verdaghvaerden:* oproepen.

Een andre zee, met een gerucht[630]

630 *een andre zee:* de plasregen die veertig dagen en nachten viel (*Genesis* VII, 12).

Gelijck de Nijl komt stuiven
Van 't hoogh geberght. Oock baete 't niet[632]
Dat wijn geparst in backen vliet,[633]
Vol schuims en sap van druiven.
De schaemte krijght een' krack alom.
Het kind bespot den ouderdom
Van 't vaderlijcke leven.[635-37]
De maeghd den vader neefkens baert.[638]
Wat heeft de wellust vuil van aerd
Bedacht en oock bedreven.
Maer ghy Egyptenaeren, nu
Verheugh ick my te recht met u
En onze betre tijden,
Wier boosheid dees doorluchte man
Zoo kort in toom houd als men kan,
Om ontucht te besnijden[646]
Met strenge wetten, en ontzien,[647]
Een spiegel streckt voor veele lien.
Het lustme hier te beiden,
Daer is wat wightighs op de baen:[650]
My lust te zien hoe 't zal vergaen,
Eer datmen koom te scheiden.

632 *Oock baete 't niet:* het bracht de mensheid geen voordeel.
633 Vgl. *Genesis* IX, 20: En Noach begon de aardbodem te bearbeiden en plantte een wijngaard.
635-37 De bespotting van Noach's dronkenschap (*Genesis* IX, 22).
638 *neefkens:* nakomelingen. Zie het verhaal van Lot en zijn dochters (*Genesis* XIX, 30-38).
646 om tuchteloosheid te weren (*besnijden:* besnoeien).
647 *en ontzien:* en, met ontzag bejegend, tot voorbeeld strekt.
650 daar gaat iets belangrijks gebeuren (Lat.: magna res coepta est).

Darde bedryf.

BODE. IOSEF.

B o d e :

Daer dat gewest vol woest en wilde menschen leit,[vs. 653]
En zich het roode meir van het Karpaetsche scheid,
Is al het volck in roer, en recht zich met den degen:[655]
't En past op 's konings woord noch wet, maer raest'er tegen.[656]

I o s e f :

Dat is een schendigh stuck, doch nu al lang gemeen[657]
By den Egyptenaers: maer d'arts moet niet alleen
Verstaen, hoe hoogh de brand der koortze zy gestegen,
En waer 't den ziecke schort; wat steeckte hem verlegen[660]
Van pijne kermen doet; maer d'oirzaeck zien, waer uit
De groote zwaerigheid van deze kranckheid spruit:
Dies meld my eerst waer uit dit jammer zy gesproten.[663]

B o d e :

De zwarigheid begon van amptlien en van grooten,[664]
Die tegens uw bevel het graen uit eige baet
Vervoerden buiten 't land, en met een kleender maet
Het landvolck maetten toe, en dagelijcx noch minder.
De rijcke leefde een wijl uit 's armen nood en hinder;[668]
Want d'arme 't graen verkocht, en leed zelf hongers nood,[669]
En hongerde na goud veel meerder als na brood.
Doen al het veld nu kael van kooren was, begonnen
De lieden 't land zijn gras en groente te misgonnen,[672]
En 't vee zyn daeghlijcx voer; en sloegen raeuw in 't lijf
De spruiten en het kruid: en blind in dit bedrijf,
Verstonden niet, wat quaed hier endlijck uit moest komen:[674-75]
Want alzoo ras het veld zijn groente was benomen,
Zoo ging de sterfte eerst aen van 't ruigh en wolligh vee,[677]
Dat zwart van honger zagh, en d'ossen storven meê,
En alles wat natuur tot voedzel had gegeven.

vs. 653 *Daer:* waar; *woest en:* samengetrokken uit *woeste en*.
655 *recht zich:* verschaft zich zelf recht; hier: verzet zich gewelddadig.
656 *passen op:* zie bij vs. 586.
657 *schendigh stuck:* schandelik vergrijp; *gemeen:* gewoon.
660 *steeckte:* stekende pijn; te Antwerpen nog gebruikelik (zie *Antwerpsch Idioticon* i.v.); *verlegen:* uitgeput (in 't Mnl.: krachteloos, machteloos).
663 *dit jammer:* deze ellende, deze ramp.
664 *begon van:* werd het eerst veroorzaakt door.
668 *uit 's armen nood en hinder:* ten koste van de nood en de ellende van de arme, die hem zijn rantsoen verkocht (vs. 669); (*hinder:* belemmering, nadeel).
669 *hongers nood:* de ellende van de honger.
672 *groente:* groen gewas (vgl. vs. 676).
674-75 De gevaren van deze handelwijze niet inziende, begrepen ze niet....
677 *aengaen:* beginnen.

Het uitgemergelt volck en liet geen' wachthond leven,
Noch geenen oyevaer, en bezighde dat pas[681]
Voor spijs, wat voort te vuil om aen te raecken was.[682]
Het geen ick zegh zijn ongeloofelijcke dingen.
Met voordacht werd vergift van adders, dieze vingen,[684]
Van veelen ingeslickt. Zy zagen doods: elck scheen
Een geest: het lijf was niet als enckel vel en been,
En d'oogen stonden diep en naer in 't hoofd geweken:[687]
De beenen onder 't lijf verslapten en besweken.
Zy kropten lang hun leet stilzwijgens zonder klaght.[689]
In 't end begon een deel der luye boevejaght,[690]
Die eerst oock qualijck dorst van zijn regeerders spreecken,
In 't vallen van den dagh de hoofden op te steecken,
Doen 't schemeravond werd, en haelde daer versteurt[693]
Al op, wat over lang en onlangs was gebeurt:
Of ley op aenhang toe, daer 't volleck met gebeden[695]
(Want menschen yvren meest in tijd van zwaerigheden)[696]
Zijn wieroock voor 't autaer den Goôn had toegewijt,
En sprack: wat zal het end van deze droeve tijd
En honger zijn? of staet ons lijdzaem af te wachten,
Tot datmen handgemeen om strijd met volle krachten
Malkanderen verscheur? de moeder zelf haer kind
Aen 's vaders spit gebraen van een ruck en verslind?
Ontzietghe zoo de maght, alleen uit schrick gesproten,[703]
Om dat wy onverknocht ontzien den naem der grooten?[704]
Wie 't al doet schricken, schrickt voor ellek in 't gemeen.[705]
Al wie dit hoorde zey het voort aen yder een,
Waer dat hy quam, en wist het breeder te stoffeeren.[707]
Een kleen getal sloegh voor, men zou zich t'uwaert keeren,
En houden aen om hulp; maer dit werd overstemt.[709]
De meeste hoop, als wild en woest en ongetemt,
Was ongestuimiger dan zelfs de stoockebranden.[711]
Gelijck een storremwind de bergen aen durf randen,[712]

681 *dat pas:* op die tijd, toen.
682 *voort:* verder, overigens; hier: in andere omstandigheden?
684 *Met voordacht:* welbewust.
687 *naer:* somber.
689 *stilzwijgens:* uit: stilzwijgends = stilzwijgend.
690 *boevejaght:* geboefte (*jaght:* troep; *Ned. Wdb*).
693 *haelde op:* bracht in herinnering.
695 *ley toe op:* streefde naar.
696 *yvren:* godsdienstijver tonen.
703 *alleen uit schrick gesproten:* die alleen berust op schrikaanjaging.
704 Omdat wij onverbonden (d.i. alleen staande) de machtigen vrezen. Deze regels geven een vrije vertaling van het Latijn: Potentiam timetes? haec nihil est, nisi inane nomen, quod parit segrex pavor.
705 Onduidelike vertaling van: Quicunque terret singulos, cunctos timet, d.i.: wie de enkelingen schrik kan aanjagen, vreest hen als ze verenigd zijn. Bij Vondel komt deze tegenstelling in *'t al en ellek in 't gemeen* niet uit, tenzij met het laatste bedoeld is: ieder als onderdeel van de massa.
707 *stoffeeren:* met opsierende biezonderheden toelichten, uitwerken.
709 *overstemt:* verworpen door de meerderheid.
711 *ongestuimig:* onstuimig, voortvarend; *stoockebrand:* die het oproervuur aanstookt, opruier.
712 *durf:* durft.

En rijt 'er stucken af, en buldert met geweld,
En eicken uit den grond geruckt ter aerde velt,
Zoo komt het landvolck dol by drommen aengetrocken,
Gewapent in de vuist met barrenende stocken,[716]
En stucken van den ploegh, en opgekrabden steen,[717]
En schreeuwt by duizenden: op op, na Koptos heen;
Daer houd de focker hof; daer schaftmen brood en kooren;[719]
Daer luistren na ons vuist, die na geen woorden hooren.
Zoo trockmen op: de hoop nam toe van over al:
En veel verwondren zich om 't schrickelijck getal,
Waer datmen heenen trock, en stercken zelfs de schaeren.[723]
Doen zy in stads gezicht nu dicht by Koptos waren,
Zoo vlooghmen na de poort, die toegesloten was.
Men stack het vier in 't hout. De denne brande ras,[726]
Te lichter, doen een wind met kracht daer in quam bruizen.
De vlam verspreide zich in d'allernaeste huizen:
De voncken vlogen veer. Een zwarte nevel ging
Zich spreien na de lucht. Terwijl de stedeling
Nu toeschoot, en om 't vier te blusschen deê zijn beste,
Viel 't landvolck, midlerwijl elck schrickte, daer de veste[732]
Niet wel bezet en was, in stad met al zijn maets,
En schoot het harnas aen, na dat de rustingplaets[734]
Daer van geplondert was; en liet de zwaerden schittren.

I o s e f :
Zijn 't amptlien, die alleen d'oproerigen verbittren,
Of heeft de muiter oock in anderen verdriet?[737]
Of is 't om even, al wie schuldigh zijn of niet?[738]

B o d e :
Die dolle menschen eerst op d'amptlien fel gebeeten,
Niet weinigen van hen verwoed in flarden reeten,
Zoo dat 'er niet een lid ter uitvaert overschoot.[741]
Een kleen getal ontquam 't, dat in speloncken vlood,
En schuilt by 't ongediert, daer 't nauwelicx kan duuren.[743]
Men viel terstond daer na oock in de korenschuuren:
En 't graen (waer meê het volck was langen tijd bewaert
Voor honger, zoo men 't had georbert en gespaert)[746]

716 *barrenende stocken:* brandfakkels.
717 *opgekrabd:* met de nagels uit de grond gerukt.
719 *focker:* zie bij vs. 582. Vooral hier komt de ongunstige betekenis uit.
723 *stercken:* versterken zelf.
726 *denne* (enkelv.): ook in 't Lat. abies, maar op te vatten als: dennehout.
732 *midlerwijl:* terwijl.
734 *rustingplaets:* arsenaal (vgl. wapenrusting).
737 Of richt zich de wrok van de muiters ook tegen anderen?
738 Of maken ze geen onderscheid tussen wie...
741 Zodat er geen lichaamsdeel overbleef om te begraven. (Lat.: horum nihil tumulo reliquit).
743 *duuren:* het uithouden.
746 *georbert en gespaert* (proteron husteron): gespaard en genuttigd.

Onordentlijck gerooft, en schendigh weghgedragen,
Verhinderde den nood alleen voor luttel dagen.
Dus ving het oproer aen, maer het geweld verstoort[749]
Hiel noch geen' stand, het sloegh van quaed tot erger voort,[750]
Gelijck 't in zieckten gaet. Zoo veel geschoncke wercken,[751]
Gehangen tot een pronck om hoogh in heilge kercken,
Stads schatten, en al 't geld, dat yeder had gekist,
Verstreckten goede buit: ja zelf de brand en wist
Geen raed om met zijn vlam des roovers zucht te dooven.[754-55]
Dus zaghmen een hoop schuim in 't brandend Koptos rooven.
De vrygebore jeughd en adel moest, gevaen
Verkocht vervoert voor slaef, den vreemdling dienen gaen.

I o s e f :
Wie durf dat vrye volck doch koopen?

B o d e :
d'Arabieren,
De zes paer vorsten zelfs, die dat gewest bestieren.

I o s e f :
Dat onrechtvaerdigh volck behoud noch Agars aerd.[761]
Maer zegh, hoe Koptos nu met zijn regeering vaert.

B o d e :
Het is 'er by een slagh van heerschen niet gebleven.[763]
Zy hebben een' alleen tot opperhoofd verheven,
En walghden stracx van hem, en koozen eenen, dien
Zy schatteden bequaem om 't krijsvolck te gebien,
En lieten zijn gezagh van mackeren besnoeien.[767]
Maer die regeering kon al meê niet lange bloeien.
Men droegh het hoogh gebied doen op aen 't algemeen.[769]
Zy kreeten vast om strijd, en raesden onder een.[770]
De stoute hiel het veld: 't en bleef 'er niet by woorden[771]
In 't oproer: 'k hebse zelf malkandren zien vermoorden.[772]

I o s e f :
'k Verzeker ons de zege uit uw verhael alleen.
Op Ramses, ruck terstond de ruitery by een:
Berenze, 'k zal u stracx de hand bien met soldaeten,[775]
En onder d'aerde door oock volck in Koptos laeten,[776]

749 *geweld verstoort:* de kwaadaardige geweldpleging (in 't Lat. alleen: vis).
750 *stand houden:* ophouden (vgl. stal houden).
751 *geschoncke wercken:* wijgeschenken.
754-55 *wist geen raed:* zag geen kans; *zucht:* hebzucht, roofzucht.
761 *Agar:* Hagar, Abraham's vrouw, stammoeder van de Arabieren.
763 *een slagh van heerschen:* één soort van bestuur (Latijn: non una mansit forma).
767 *mackeren:* metgezellen (Lat. socii).
769 *gebied:* gezag; *'t algemeen:* de menigte (Lat. turba).
770 *vast:* onophoudelik.
771 *De stoute:* de vermetele.
772 *zelf:* zelfs.
775 *berennen:* bestormen, met ruiterij aanvallen; *stracx:* weldra.
776 *onder d'aerde door* (Lat. per infernos specus): door ondergraving van de muren.

Langs een' bedeckten wegh. 't En zal my niet aen maght[777]
Ontbreecken, om een' storm te levren langs de gracht,[778]
Noch aen geen storremdack om aen de vest te raecken.[779]
Wanneer ghy van de stad u dus zult meester maecken,
Zoo hou uw volck in toom, dat het de burgery
Niet plonder noch vermoort. De krijslien zullen my
Bedancken, want ick zal hun moeite wel beloonen:
De kroon is rijck genoegh. De burgers laet verschoonen.
Men reken geene winst by 't algemeen verlies.[785]
Dat men de rijcksten niet tot stads regeerders kies;
Want d'al te rijcken staegh na meerder rijckdom streven,
En weten allerminst van 't volleck toe te geven,
Maer drijven alles vast na dat hun brein behaeght.
Kies geen' behoeftige oock, wiens harte word geknaeght
Van bitze nijd, en haet gelijckheid; ongebogen,[791]
Onrecklijck, ziet hy niet als met afgunstige oogen[792]
Een anders welvaert aen. Door middelbaeren staet,[793]
Van vuile vreckheid vry en quistige overdaed,[794]
Word best een stad in rust gehouden uit ellenden.
Ick zal u graen genoegh van deze plaetze zenden,
Om elck te meeten na gelijckheid met bescheid.[797]
Bezet en sterck al 't strand dat over Cyprus leit,[798]
En tusschen 't roode meir, Egyptens leste paelen.[799]
'k Verwacht een beter eeuw, die op ons hoofd zal straelen,
Als 't Nabateesche volck, dat om ons rampen lacht,[801]
Zal voelen Faroos arm. Laet d'amptlien, die hun maght
Misbruickten, in den nacht des duistren kerckers treuren;
Oock die ondraeghelijck als vyanden versteuren[804]
Den burgerlijcken vreê, en hand aen heeren slaen;
Schoon d'overheid zich meê te buiten heb gegaen.[806]
Die straf zal allermeest doen d'overtreders schroomen,[807]
Die niet op heeter daed in gramschap word genomen,[808]
Maer met een' koelen moed, een vriend van rijpen raed,[809]

777 *bedeckt:* heimelik, verborgen.; *maght:* krijgsmacht, troepen.
778 *storm te levren:* een bestorming te organiseren.
779 *storremdack:* beschuttend dak, bij de bestorming van een vesting gebruikt.
785 Als de burgerij (*'t algemeen*) schade lijdt, dan weegt een geringe winst daar niet tegen op.
791 *en haet gelijckheid:* en die gelijkheid haat, d.w.z. die altijd meer wil hebben dan een ander. In het Latijn behoort: inimicus aequo (waar aequum eer ‘billikheid’ dan ‘gelijkheid’ betekenen zal) bij livor (nijd). Mogelik hecht Vondel aan *gelijckheid* de betekenis: billikheid, die b.v. in vs. 797 zeer goed past.
792 *Onrecklijck:* niet inschikkelik (Lat. insociabilis)
793 *middelbaere staet:* de middenstand.
794 *vuile vreckheid:* schandelike hebzucht.
797 *meeten:* toemeten; *na gelijckheid* (zie bij vs. 791); *bescheid:* verstandig overleg.
798 *over:* tegenover.
799 *leste paelen:* verste grenzen.
801 *'t Nabateesche volck:* de Arabieren.
804 *ondraeghelijck:* op onverdraaglike wijze (Lat. more non tolerabili).
806 *heb* (conjunctief): moge hebben.
807 Accent op *Die*.
808 *op heeter daed:* onder de eerste indruk van het gebeurde.
809 *raed:* berading, overleg.

*
Vergeef genadigh hem, dien, van geen brood versaed,
De hongers nood alleen tot dit vergrijp vervoerde;
Niet die uit gierigheid een anders goed beloerde.[812]
Maer die zijn' landsman en zijn vryheid heeft bespot,
En hier gewin uit trock en schandelijck genot,
Laet daer nu zulck een straf en vonnis over vellen,
Als daer hy zelf meê zocht een' anderen te quellen:
Men jaegh hem onder d'aerde in diepe en donckre mijn,
Op dat hy d'uuren tel (daer zon noch maen en schijn)
By zijnen arrebeid, met boeien om de beenen;
Doch wat de noodruft eischt dat zultghe hem verleenen.[820]
Dat hy zoo 't vaderland, door zijne schelmery
Geschonden, langen tijd een baeck en spiegel zy.[822]
Beschick dit zoo 't behoort. 'k Ga binnen, om van zaecken
Te spreecken met mijn vrouw, die mijn huishouding raecken.

IUDAS. SIMEON.

I u d a s :
Wat dunckt u Simeon, wat dunckt u? dat's een man!
't Is wonder hoe hy 't al zoo wijs beschicken kan.
O hoe rechtvaerdighlijck, hoe billijck weet hy tegen
De misdaed yeders straf te wicken en te wegen!

S i m e o n :
Zoo lang ick hier voor u in gijzelinge zat
Bevond ick hem altijd zoodanigh. t'Elckens dat
Ick hem als scheidsman zagh met zijn geduldige ooren
Partyen van weerzy en haer krackeelen hooren,[832]
En kon ick noit verstaen door uiterlijcken schijn[833]
Van woorden of gelaet hoe hy gezint moght zijn.[834]
Hy wist zijn oordeel meer te neigen en te buigen
Na geloofwaerdigheid, als na 't getal der tuigen.[836]
Hy nam tot een getuigh 's verweerders wandel aen[837]
En voorigh leven. Op de wetten bleef hy staen
Wel stip, t'en waer gena en goedigheid verkozen[839]
Een zachter straf, doch niet zoo zacht, dat zy den boozen
Den schrick benam, vermits zy t'ongebonden was.[841]

* TEKSTKRITIEK: vs. 810 *hem*, de oude uitgave heeft *hen*, dat in verband met *dien* en ook het volgende enkelvoud *beloerde* een drukfout zal zijn.
812 *gierigheid:* begerigheid.
820 *noodruft:* noodzakelik levensonderhoud.
822 *een baeck* (baken) *en spiegel:* een afschrikwekkend voorbeeld.
832 *krackeelen:* geschillen (in de 17de eeuw minder familiaar woord dan nu).
833 *verstaen:* gewaarworden.
834 *gelaet:* uiterlik voorkomen.
836 De innerlike waarde van de getuigenis woog zwaarder dan het aantal getuigen.
837 *'s verweerders wandel:* het levensgedrag van degene die zijn zaak verweerde, dus: van de beschuldigde (Lat. reus).
839 *stip:* stipt, nauwkeurig; *goedigheid:* goedheid.
841 *t'ongebonden* (letterlike vertaling van Lat. nimis soluta): al te slap.

I u d a s :
Wat of 't beduiden wil, dat Sofompaneas
(Doen hy ons gistren zoo onthaelde ten banckette)
Een' yeder aen den disch na zijne jaeren zette?

S i m e o n :
Geloofme, 't geenghe meest in dezen landvooghd acht
Is 't allerminst in hem. God heeft een groote kracht
Gestort in dezen man, een kracht die hem van binnen
Ontdeckt door Godes geest, 't geen met vernuft en zinnen[847-48]
Geen mensch meer vatten kan.

I u d a s :
Wat galery is dat,
Die driemael loopt om 't hof?

S i m e o n :
De koning, rijck van schat
En mild, liet die zijn' vriend ten dienst van zuilen bouwen
En overzeesche steen, in Griecken uitgehouwen.[852]

I u d a s :
Is 't oock geoorelooft van binnen die te zien?

S i m e o n :
O ja, en 't zal van u met grooten lust geschien,
Want Faro stelde daer uitneemende schildryen,
Van 't puick der meesteren; waer in op lange ryen
De vreemdelingen zien de braeve daeden staen,[857]
Die Sofompaneas de Rijcxvooghd heeft gedaen,
Op dat hy roem daer af geniete by zijn leven.

I u d a s :
Nu, laet ons binnen gaen. Men zal u niet begeven,
En vrees niet, Benjamin, weest vroed en wel te vreê:
Wy blijven dicht by u, niet veer van deze steê,
En keeren daedlijck weer, zoo ras wy deze zaecken
Beschouwende, de deur des landvooghds hooren kraecken.

S i m e o n :
Nu laet uw oogen eens gaen weyen in der haest.

I u d a s :
Wat wil het, dat die vrouw, in 't aenzicht zoo verbaest,[866]
Van groote gramschap blaeckt, en 't hair gesleurt laet hangen,[867]
En ruckt den jongeling met nat betraende wangen
Den mantel van het lijf, terwijl hy voor haer vlught?

847-48 *die hem ontdeckt:* die hem openbaart (Lat.: intus spiritu aetherio monet).
852 *Griecken:* Griekenland.
857 *braef:* voortreffelik.
866 *Wat wil het:* wat betekent het; *verbaest:* ontsteld.
867 *gesleurt:* slepende, los.

S i m e o n :

Een schoone en heersche vrouw die raest met groot gerucht[870]
Om haeren kuischen knecht, die byslaep durf ontzeggen,
En weet van haren hals de schuld op hem te leggen,[872]
En zy bewimpelt 't een met 't ander schellemstuck,
En zoeckt geloof door 't kleed, dat zy de deughd verdruck.[874]

I u d a s :

Ick zie een vangenis, daer zon noch maen in straelen.

S i m e o n :

Hier in moest hy gevaen een anders schuld betaelen.

I u d a s :

Wie of 'er wijnen uit drie trossen perssen magh,
En schencktze in 's konings kop, op zijn' geboortedagh?

S i m e o n :

Dat is zoo niet gebeurt, maer 't was een megevangen
Van Sofompaneas, die lust had en verlangen
Te weten dezen droom, en uit zijn profecy
Verstond, dat als de zon ten darden dage bly
En heerelijck verrees, na haer gewoonlijcke orden,[883]
Hy weêr aen 's konings disch zou konings schenker worden:
En d'uitkomst van de zaeck die maeckt het voorspel waer.[885]
Dan och hoe luttel docht hy deze weldaed naer:[886]
Want uit zijn hechtenis in staet gestelt, als voren,[887]
En maghtigh, rijck, gezien, verheerlijckt en verkoren,
Belofte, profecy, noch vriendschap overwoegh,[889]
Tot dat de klaere zon haer rossen tweemael joegh
Door's hemels baen, verciert met zes paer goude mercken,[891]
En Faro, doen de slaep hem slaeckte uit zijne vlercken,[892]
Van den Egyptschen Raed der wijzen zocht vol schroom
Een', die hem dienen kon op zijnen duistren droom.[894]

I u d a s :

'k Zie in de kercker noch yet droefs om voor te schricken,
't Zijn vogels scharp van beck, die uit drie korven picken,
Vol koningklijck gerecht: hoe gulzigh schenden zy
En slaen hunn' wreeden klaeuw in deze leckerny.

870 *heersch:* trots, hoogmoedig; *raesen:* woedend uitvallen.
872 *van haren hals:* haar verantwoordelikheid afschuivend.
874 *dat:* opdat.
883 *orden:* regel.
885 *het voorspel:* de voorspelling.
886 *docht hy... naer:* herinnerde hij zich (Latijn: Heu quam brevis memoria factorum bene). *Nadenken,* met een objekt, kon vroeger betekenen: iets met de gedachten nagaan (*Ned. Wdb.* IX, 1457).
887 In zijn vroegere betrekking hersteld.
889 *overwoegh* van *overwegen:* de weegschaal doen overslaan, gewicht in de schaal leggen.
891 *goude mercken* (Lat. signa): de tekenen van de dierenriem.
892 *slaecken:* loslaten.
894 *dienen op:* van dienst zijn bij (het verklaren van).

S i m e o n :
Dit was oock een gezicht, het welck zijn' megevangen,
Die eer aen 's konings disch de spijs pleegh aen te langen,[900]
In zijnen droom verscheen, en aen een' bast tot straf[901]
Gehangen, met zijn lijf den voglen eten gaf,
Doen 't bloozend morgenrood den darden dagh verweckte,
Gelijck de ziender hem dit duidelijck ontdeckte.[904]

I u d a s :
'k Zie zeven koeien gins verrijzen uit den Nijl,
Die vet langs 't water logh gaen graezen voor een wijl,[906]
Tot dat uit vuil moerasch gelijck getal van koeien,
Die dor en mager zijn, by d'andre vette loeien.
De magre slickt de vette in haren balgh. Een veld[909]
Draeght zeven airen rijp en vol, waer van elck helt
Gezwollen na den grond. Ick kan u daer oock wijzen
Noch zeven dor van halm, die uit der aerde rijzen,
En droogh zijn, mits de zon haer sap heeft ingeslickt[913]
Door hitte, wiens vergif het rijpe zaed verstickt.[914]
Wie ziet op 't purpren bed dit al van veer geschieden?[915]

S i m e o n :
Het is de koning zelf, want God hem wil bedieden
Door zeven airen zwaer van zaed de zeven jaer,
Die rijck zijn van gewas; en door de zevenair
Die dor gewassen is zoo veele onvruchtbre tyen.
Maer niemant kon, dien knoop ontknoopend, hem verblyen,
Als dees die, uit den nacht der vangenis geslaeckt,[921]
Van Faro hierom werd de tweede in 't Rijck gemaeckt.

I u d a s :
Ick ken hem, die daer zit op den yvoiren wagen,
En aen den zijden rock, en diamant gedraegen
Aen zijne slincke hand, die flickert menighvoud;
En aen zijn halscieraed, de keten rood van goud.
Al 't volleck knielt voor hem, en looft met zang en snaeren
En bid den wijzen aen. Maer wat zijn dat voor schaeren
Van driederleien staet, die elck in orden staen?[929]
Het eerste slagh heeft opgegorde kleedren aen,[930]

900 *eer:* vroeger; *pleegh* (verl. tijd); *aenlangen:* aanreiken.
901 *en:* en die.
904 *ziender:* droomuitlegger.
906 *logh:* met logge tred (Lat. gravi pede).
909 *balgh:* buik.
913 *mits:* omdat.
914 *zaed:* kan zowel het gewas zelf als de graankorrel betekenen; de laatste betekenis vindt men in vs. 917.
915 Wie is dat daar, die.
921 *den nacht der vangenis:* de duistere gevangenis (Lat. carcere horrido eductum).
929 *in orden:* op een rij.
930 *opgegord:* opgeschort.

Het tweede in 't harnas steeckt, bereit en vroom ten strijde,
Het darde slagh van top tot teen in witte zijde.

S i m e o n :

Al 't volleck binnen 't Rijck zijn zee en grooten vliet[933]
Dat werd in drien gedeelt, doen hy 't den koning ried,
En in 't byzonder elck zijn eigen werck gegeven.
Het allereerste slagh is 't landvolck, dat ons leven
Met zijnen arbeid stut; waer van een deel het nat
Des witten strooms, met een gestadigh draeiend rad,[938]
Om hooge maelt; een deel ('t luid vreemd in verre landen)
Het deegh met voeten kneed, en 't klay met zijne handen.
Het tweede slagh dat zijn de krijghslien, dien hy meê
De wapens handlen leert, in 't midden van den vreê.[942]
Zy graven wal en graft, of leeren al bedropen
Van zweet, begruist van stof in volle rusting loopen:[944]
Of leggen toe, om net te micken op het wit,[945]
Te houwen op een hair, of met een scharp gebit[946]
Het ros te breidelen, en in den ring te rennen;[947]
Of zeissewagens wel en meesterlijck te mennen;[948]
Of steecken legers af, en houden die bezet,[949]
Met wal en graft: dees draeght een' springstock, die schiet net
Met boogh en pijl: de zom met bijlen vechten leeren.[951]
Ghy ziet'er troepen zich nu rechts nu slincx om keeren,
Nu sluiten met een' zwenck, nu oopnen haer geleen.[953]
Het darde slagh is toegewijd de heiligheen,[954]
En lastvry word gevoed van 's konings tresoorieren.[955]
Dit wieroockt niet alleen, en offert koey en stieren,[956]
Maer vorscht oock na, op 't spoor van Sofompaneas,
Waerom de dwaelstar deist: waerom aen 's hemels as[958]
De zonne langer mart, wanneer ze staet in 't teecken[959]
Des Kreefts: en of de Beer blijft even veer geweken
Van 't Noorder aspunt, daer hij stadigh omme vaert:
Waerom een nieuwe star zich zomtijds openbaert.
Oock zoeckense uit den aerd der dingen op te visschen
En 't weereldlijck gebouw al Gods geheimenissen.[964]

933 *'t Rijck zijn zee:* de zee van Egypte, de Middellandse zee; *groote vliet:* de Nijl.
938 De witte Nijl.
942 *handlen:* hanteren (vgl. wapenhandel).
944 *begruist:* vgl. bij vs. 498.
945 *leggen toe:* leggen zich er op toe; *net:* nauwkeurig (vgl. vs. 950); *wit:* doel.
946 *op een hair:* precies; *scharp:* streng (Lat. non mitis).
947 *ring:* afgeperkte ruimte voor wedstrijden.
948 *zeissewagens:* strijdwagens, in de oudheid gebruikt, met zeisen aan de wagenassen bevestigd.
949 *steecken legers af:* perken een legerplaats af; *houden die bezet:* omgeven die versterkend.
951 *de zom:* sommigen van hen.
953 *zwenck:* omzwenking; *geleen* uit *geleden:* gelederen.
954 *heiligheen:* de eredienst van de goden.
955 *lastvry:* vrij van andere diensten.
956 *Dit* (nl. slagh): deze kaste; *koey en* = koeye'en.
958 *deizen:* terugwijken.
959 *marren:* toeven, dralen.
964 *En 't weereldlijck gebouw:* het samenstel van het heelal (te verbinden met *den aerd der dingen* in vs. 963). In 't Latijn: per omne mundi opus.

Ziet ghy die trecken oock in 't zand geschreven staen:[965]
Daer leggenze over hoop, om op een hair te raen,[966]
Hoe groot de driehoeck zy, waerin men kan besluiten[967]
Des werelds ommering: hoe veel de ring, die buiten[968]
Den aerdboom ommeloopt, zy grooter als de lijn,
Die door het aerdrijck gaet: wat braeve stucken zijn[970]
Van den Egyptenaer in ooreloogh bedreven,
En hoe gerust men hier in tijd van vreê kon leven;
Al wat by wetten oit, tot oirbaer van het land,
Gestelt werd, en elcx naem, van al wie tulleband
Van Mesors tijden af te Memfis droegh, dat maelden[974-75]
De priesters af op steen, en hieuwen 't uit op naelden,[976]
Met stomme teeckenen, en niet met letterspraeck.[977]

I u d a s :
Wat wil dat tafereel doch zeggen, om wat zaeck
Of't volck verbaest en doods voor 's vorsten hof komt dringen?[979]

S i m e o n :
Men handelt daer met ernst van treffelijcke dingen.
Het eerste jaer, doen d'oeghst zoo dor op 't veld bleef staen,
Verwisselde elck uit nood zijn slaven voor het graen,
Het welck de koning, mits dees man zijn' droom verklaerde,[983]
In tijd van overvloed vast opley en vergaerde.[984]
Na dat de hongers nood hen drong met grooter wee,
Verkochtenze al het groote en oock het kleine vee,
Daer na de weiden, flucx hun eige vryheid mede.
Zoo eigende de vorst gewilligh en ter bede[988]
De landen langs den Nijl en zijnen langen plas,
Behalven 't land het welck den priestren eigen was;
En al de menschen (want de vorst wist datze strecken
En zijn de kracht des Rijcx) van d'ackren deê vertrecken,
Die hunne voorders lang bezaten, en verzond[993]
Hen allen na den bouw van eenen andren grond.

I u d a s :
Het blijckt dat hy wat weet, het zy door 't openbaeren
Van God en zijnen geest, of door zijn wedervaeren:

965 *trecken:* strepen.
966 *over hoop leggen:* redetwisten; *op een hair:* vgl. bij vs. 946.
967 *besluiten:* insluiten.
968 *ommering:* omtrek; hoeveel de cirkels die de planeten beschrijven groter zijn dan de middellijn der aarde.
970 *braef:* dapper.
974-75 *tulleband droegh:* heerschappij voerde; *Mesor* oude koning van Egypte; vgl. vs. 1329.
976 *naelden:* obelisken (Lat. pyramidum).
977 *stomme teeckenen:* hieroglyphen (Lat. rerum signa).
979 *verbaest en doods:* doodsbleek van ontsteltenis.
983 *mits:* omdat.
984 *vast opley:* reeds opsloeg.
988 *eigenen:* tot zijn eigendom maken; *gewilligh:* zonder dwang; *ter bede:* op hun eigen verzoek.
993 *voorders:* voorouders.

Maer 'k vrees niet zonder reên dat het ons hindren moght.
Ick wenschte dat hy min in veelen was verzocht.[998]

S i m e o n :

De ruimt van achter aen de wijde galerye
En heeft niet dat u dient, maer streckt een profecye[1000]
Van al wat Faroos volck bejeegnen zal, gestelt[1001]
Door last van 't Groot Vernuft, dat veele dingen spelt.[1002]
De tijd zal leeren 't geen nu duister valt om raemen.[1003]
Maer het benaeuwde kind verlangt na ons altzaemen.[1004]

R e y :

O Nijl, of 't zy ghy liefst alleen
Den naem van Siris hebt te draegen,[1006]
Of Astapus, gelijck voorheen[1007]
V d'ouders hieten in hun dagen;
Wiens wufte vliet gesprongen koomt[1009]
Vit onbekende en duistre bronne,
En diep door 't aerdrijck heenen stroomt,
Daer 't wild en woest is zonder zonne;
En dan tot dienst der menschen weêr
Te voorschijn koomt, en 't hoofd opsteecken,[1014]
En tweemael van de rotzen neer
Gestort, zijn schuimend water breecken,[1016]
En bruist en splist zijn nat in twee,
En leckt Egyptens kant en gronden,
Tot dat hy streeft en schiet in zee
Door zeven opgesparde monden;
Wat zal ick slechte onnoosle maeghd[1021]
Doch zeggen van verborge zaecken,
Daer ons geleerden om, gevraeght,
Krackeel en ydle woorden maecken,
Gelijck wy dickmael hoorden, dat
Aen 's vorsten disch zy reden gaven?[1026]
Hoe koomt het, dat uw weigrigh nat
(Gewoon Egypten zoo te laeven,

998 Dat hij minder ervaren (*verzocht*) was in veel zaken (Lat.: ab ipso multa nesciri velim).
1000 *niet:* niets.
1001 *gestelt:* daar geplaatst op last van.
1002 *'t Groot Vernuft, dat veele dingen spelt* (voorspelt). De hoofdletters zouden er op wijzen dat Vondel hier aan de Godheid gedacht heeft; De Groot zal met *mens praescia* wel op Sophompaneas doelen.
1003 *raemen:* berekenen; dus: waaromtrent nu moeielik zekerheid te verkrijgen is.
1004 *benaeuwd:* angstig (Lat. pavidus).
1006 Siris is eigenlik de naam van een rivier in Lucanië.
1007 *Astapus* is de Griekse naam voor de blauwe Nijl.
1009 *wuft:* snelstromend.
1014 *opsteecken:* te verbinden met *koomt;* evenzo *breecken* (vs. 1016).
1016 *zijn* moet terugslaan op *wufte vliet* (1009), evenals *hy* in vs. 1019); vgl. vs. 1027: *uw* weigrigh nat.
1021 *slechte onnoosle:* eenvoudige, onwetende.
1026 *reden gaven:* uiteenzettingen gaven.

Dat het den regen derven moght)[1029]
Niet hooger wast als vier paer ellen,
Hoewel het Hondsgestarnt om vocht[1031]
V smeeckt, en menighmael koomt quellen?
Geschiet het mits het zonnelicht[1033]
Gevoeght met andre starren t'zaemen,
Een' grooter brand en hitte sticht,
En mijn geboorteland het aêmen
Verhindert, door versmachten dorst,[1037]
Zoo dat door drooghte gansch geen regen
En laeft der beecken schorre borst?[1039]
Of strijd Saturnus traegheid tegen
Merkuurs gezwindheid, die u vaert
Moet geven? of en heeft het Westen,
Dat nu slechs enckle koude baert,
Geen lentewinden meer ten besten,[1044]
Om uwen stroom te stuiten van
Den zeekant, en u zoo te parssen,
Dat over d'oevers heen, ghy dan
De dorstige ackers zoud ververschen?[1048]
Of is uw springaêr toegestopt,
En weigert zy, gelijckze plaghte,[1050]
Vw kil, daer nu geen vocht in dropt,[1051]
Te drencken, dat het zand versmachte?[1052]
Dewijl de vader Oceaen
Die om den aerdboom loopt, verhindert[1054]
De zeen, die tegens Atlas slaen,
En haer in hare vaert vermindert,
Zoo datze heimelijcke niet
Door d'aerde heenen kunnen kruipen
By een, op dat uw groote vliet
Het nat der beecken koom te zuipen.[1060]
O neuswijs volck, 't en zy 't my mist,[1061]
Ghy onderzoeckt vergeefsche dingen.
De schepper, die de watren wist
Met strand en oever te bedwingen,

1029 *moght:* kon.
1031 *het Hondsgestarnt:* nl. in de hete zomermaand (vgl. de Hondsdagen).
1033 *mits:* omdat.
1037 *door versmachten dorst:* door een dorst die allen verstikt. Het passieve deelw. *versmacht*, eigenlik alleen passend bij de dorstende, wordt hier op de *dorst* overgebracht.
1039 *schor:* dor, droog (*Ned. Wdb.* XIV, 889).
1044 *ten besten:* beschikbaar.
1048 *ververschen:* verfrissen.
1050 *plaghte:* ongewone vorm, naast *plag* (om het rijm?)
1051 *kil:* bedding.
1052 Die door het zand verstikt, verstopt werd.
1054 *Die om den aerdboom loopt:* volgens de voorstelling in de Oudheid.
1060 *zuipen:* drinken, opslurpen.
1061 *neuswijs:* dat weten wil wat met het verstand niet te doorgronden is; *'t my mist:* ik mij vergis.

Schiep oock den Nijl, aen zekre wet
Verknocht, die hy om 's vollex boosheid[1065-66]
Verandert, dat het omgezet,[1067]
Eens ophou van zijn goddeloosheid.[1068]

Vierde bedryf.

IOSEF. IUDAS. BENJAMIN.

I o s e f :
Ontbind den jongen, dat hy spreeck met vryer harten:[1069]
En ghy, mijn wacht, vertreckt, oock ghy, geslacht van Zwarten,[1070]
'k Heb wat met den Hebreen te spreecken. Zeghme doch,
De man, daer ghy van spraeckt, uw vader, leeft die noch?

I u d a s :
Hy leefde noch, doen ick trock na d'Egyptenaeren.

I o s e f :
Hoe oud is hy?

I u d a s :
Ontrent de hondert dartigh jaeren.

I o s e f :
Is hy zoo oud, en noch gezond en wel gestelt?[1075]

I u d a s :
't Is enckel hartewee en droefheid dat hem quelt.

I o s e f :
Bedroeft hem dan, dat hy dit kind zoo lang moet derven?

I u d a s :
Noch is 'er yet, dat hem van quelling zal doen sterven.[1078]

I o s e f :
Mijn vader is oock oud, magh 't zijn, zegh op, wat is 't?

I u d a s :
Ick zey 't u, hy betreurt zijn' zoon dus lang vermist.

1065-66 *aen zekre wet verknocht:* aan vaste wet gebonden.
1067 *dat het omgezet:* zodat het, tot andere gedachten gebracht, bekeerd.
1068 *ophou van:* moge ophouden met, een einde maken aan.
1069 *met vryer harten* (Datief van het vr. *harte*)*:* vrijuit
1070 *geslacht van Zwarten:* de rei der Moorinnen.
1075 *wel gestelt:* zonder gebreken.
1078 *quelling:* verdriet.

I o s e f :
Door welcke rampen heeft uw vader hem verlooren?

I u d a s :
Dat 's Gode alleen bekent, die 't al kan zien en hooren.

I o s e f :
Ghy neemt tot tuige dien, die al 't verborgen weet.

I u d a s :
Noit brogt ons eenigh mensch van hem het recht bescheed.[1084]

I o s e f :
De tijd ontdeckt zomtijds veel onbekende zaecken.

I u d a s :
Och quam eens aen den dagh het geen daer wy na haecken.

I o s e f :
Ghy wenscht misschien hem weer in 's ouden vaders schoot?

I u d a s :
'k En toefde niet, moght ick dat koopen met mijn dood.[1088]

I o s e f :
Of hem zijn vader dan zoo hartelijck bezinde?[1089]

I u d a s :
Zoo zeer, dat vader noit zijn' zoon alzoo beminde.

I o s e f :
Was 't daerom, dat hy vroom niet nijdigh was noch straf?[1091]

I u d a s :
Oock om zijn' goeden aerd, die groote hope gaf.

I o s e f :
Wat dunckt u van dit land, en Faroos groote Rijcken?

I u d a s :
't En hoeft voor Syrien in 't minste niet te wijcken.

I o s e f :
Behaeght de heerschappy en slagh van dien u niet?[1095]

I u d a s :
Te wonder, allermeest nu ghy 'er hebt gebied.[1096]

I o s e f :

1084 *bescheed:* bescheid: inlichtingen. Nooit berichtte ons iemand wat eigenlik zijn lot geweest was.
1088 *toeven:* dralen; in dit verband: aarzelen.
1089 *bezinnen:* beminnen.
1091 *nijdigh:* afgunstig; *straf:* hard, bars.
1095 *slagh van dien:* de aard daarvan.
1096 *Te wonder:* in hoge mate (*te* = zeer; *wonder:* versterkend bijwoord); *gebied hebben:* het gezag uitoefenen.

Zoud ghy wel wenschen hier te woonen met u allen?

I u d a s :
Van harten, om niet weer in hongers nood te vallen.

I o s e f :
Wat jaeght u dan na huis?

I u d a s :
Ons vader, d'oude man,
Dien daer gelaeten, men geensins verlaeten kan.

I o s e f :
Of yemant d'oude man wel herwaert zou belezen?[1101]

I u d a s :
Dat staet alleen aen hem, ick moet gehoorzaem wezen.

I o s e f :
Misschien trock hem wel hier de zoon die hy bemint?

I u d a s :
Want dees was oock altijd zijn lief en waerde kind.

I o s e f :
Hoe hiet de vader hem? of magh men dat niet weten?

I u d a s :
Men plagh na vaders wil hem Benjamin te heeten.

I o s e f :
Die brave naem beduid de kracht der rechte hand.[1107]

I u d a s :
Wel kuntghe meê Hebreeus?[1108]

I o s e f :
'k Was eertijds in uw land.

I u d a s :
Wat deê, met oorlof, u dus verre herwaert komen?[1109]

I o s e f :
Een ondier, tegens my met afgunst ingenomen.

I u d a s :
Men weet tot onzent oock te spreecken van die pest.

I o s e f :
Verkooptmen vrye lien al meê in dat gewest?

I u d a s :

1101 *herwaert belezen:* overhalen om hier te komen. *Belezen* is oorspr.: bezweringsformulen lezen; dan figuurlik: kalmeren, vertederen, verleiden (*Ned. Wdb.*)
1107 *braef:* voortreffelik; *beduid:* betekent, is te vertalen met: *de kracht der rechte hand* (Latijn: dextrae potentis omen). Eigenlik: de zoon der rechterhand.
1108 *meê:* ook (vgl. vs. 1112).
1109 *met oorlof:* met uw verlof gezegd.

Gewoonte en wetten scharp die vuiligheid verbieden.[1113]

I o s e f :
Wat zietmen tegens Recht en wetten niet geschieden?

1113 *vuiligheid:* schandelike gewoonte.

I u d a s :
Wat hier niet word gestraft, dat straft de hooghste troon.[1115]

I o s e f :
Nu zegh ons doch, hoe hiet de lang vermiste zoon?

I u d a s :
Och Josef was zijn naem.

I o s e f :
En wat is dat te zeggen
Op uw Hebreeusche spraeck, indien men 't uit zou leggen?[1118]

I u d a s :
Geluck en aenwas van den huize in 't algemeen.

I o s e f :
De zaeck quam met den naem wel zomtijds overeen.

I u d a s :
Maer d'uitkomst leert, hy heeft dien naem vergeefs gedraegen.

I o s e f :
Gods maght is niet verkort, dus wilt niet licht vertsaegen.

I u d a s :
Gaef God ons onverwacht een uitkomst in 't verdriet.

I o s e f :
Hy gaf 't en geeft het u. Ziet hier, mijn broeders, ziet,
Ick ben die Iosef zelf: d'Egyptenaeren noemen
My anders. Ziet hoe God, wiens goedheid ick magh roemen,
Mijn lot verbetert heeft. Nu denckt om Dothan niet,
Om moordkuil Arabier noch wat 'er is geschied.
Mijn droomen blijcken waer, in dezen staet en eere
Dat 's my genoegh: dat 's al wat ick van u begeere.

I u d a s :
O edelmoedigh vooghd des Rijcks, want ick my schaem[1131]
Dat ick u broeder noem, nadien ons daed den naem
Verlochent, en wy niet als broeders u ontmoetten;[1133]
Wy knielen weêr vol druck ootmoedigh voor uw' voeten,
Doch niet op dat ghy ons voor hongers nood bescharmt,
Maer u bedwingt, ons schuld vergeeft, en u ontfarmt:
Dat wil, belieft het u, het vaderlijcke harte,
't Welck afgepijnight is door lang gelede smarte:
Of, hebt ghy 't liefst, hy verght u dit met zijn gebeen.[1139]

1115 *de hooghste troon:* de Hemel.
1118 *Op:* in.
1131 *vooghd:* bestuurder.
1133 *ontmoeten:* bejegenen, behandelen.
1139 *verghen:* vragen.

I o s e f :

Laet varen uwe zorgh, noch bid nu niet om 't geen
Ghy al verkregen hebt; en is 'er yet misdreven,
Het is een kleine zaeck die misdaed te vergeven.
'k Bemin mijn broeders als een broeder, nu ick vind
Dat ghy zoo ongeveinst oock Benjamin bemint,
Het welck ick lang verzocht door zoo veel ommewegen:[1145]
't Verdriet u niet, naedien dees uitkomst rijck van zegen[1146]
Dit dubbel waerdigh is, en ick met danck erken,
Dat ick door u de naeste aen Faroos scepter ben.[1148]
God die het al bestiert, en zorght voor alle zaecken,
Wiens nimmer sluimrend oogh niet moede word van waecken,
En buiten ons beleid, 't geen hy geraden vond,[1151]
Tot u en vaders heil my hier voorheenen zond.[1152]
't Is nu het tweede jaer dat honger plaeght dees paelen,[1153]
Daer 't omgelegen volck zijn spijs moet komen haelen.
Vijf jaeren wachtmen noch, vol druck en hongers nood.
Gaet heen, brengt vader dan, die jammert om mijn dood,
Dees onverwachte Maer, dat ick, dien hy verloren
Dus lang getekent heeft, alleen niet als herboren[1158]
Noch leve, maer oock, hoogh verheven en vermaert,
Zoo groot een' schat bezitte, en ghy my even waerd
Oock deel hebt aen mijn maght, en zijt mijn staetgenooten.[1161]
Laet hem, den rechten stam waer uit ick ben gesproten,
Oock weeten, wat geluck hy nu door my al wint.
Dat vader herwaert koom, en zie met vreughd zijn kind,
Waer na zijn harte treckt. Ick zal zijn rundren leiden
In 't allervetste land, en in d'Egyptse weiden
Doen groeien Isacx vee. Mijn waerde broeders, ach!
'k Omhels met lust en vreughd u, dien ick noit en zagh
In heele twintigh jaer. 't En kan my niet verveelen[1169]
O broeder Benjamin! uw goudgeel hair te streelen;
Te hangen om uw' hals met bey mijn armen vast;
Te schreien, dat mijn vreughd my in mijn traenen wascht;
Mijn hart bezwijckt van vreughd, ick kan niet langer spreecken.

B e n j a m i n :

O broeder, wellekoom, dien ick mijn' broeder reken

1145 *verzoecken:* onderzoeken.
1146 *'t Verdriet u:* samengetrokken uit *'t verdriete u,* gelijk in de herdruk van 1655 staat; *naedien:* omdat.
1148 *de naeste aen:* de hoogste nà Pharao.
1151 *buiten ons beleid:* zonder ons toedoen, onafhankelik van onze wil.
1152 *voorheenen:* heen (vgl. *Joseph in Egypten,* vs. 601).
1153 *paelen:* gebied.
1158 *alleen niet:* niet alleen.
1161 *staetgenooten:* deel hebbende aan mijn hoge staat.
1169 Ik kan er niet genoeg van krijgen.

Van vollen bedde, en dien ick onvermoelijck vind.[1175]
O overgroote man, bescharm my arrem kind:
Bestier uw' vollen broer, gelijck deeze onderdaenen;
En 'k bid u, laet my toe, dat ick dees teere traenen,
Een ongeveinst bewijs van waere liefde en trouw,
Magh storten over u, dien ick omarremt hou.

I o s e f :
O noit verwachte dagh, hoe doetghe my verblyen!

B e n j a m i n :
Nu rouwtme niet, dat ick betight een poos moest lyen,
En tot mijn onschuld werd geboeit, en in dit land[1183]
Van Sichem werd vervoert, zoo verre van der hand.

I o s e f :
Om weeten, hoe mijn broers zich neffens u al hielen[1185]
Gebruickte ick zoo veel list. My rouwt dat ick hun zielen
En trouw niet proeven kon als met uw vrees en scha.[1186-87]

B e n j a m i n :
Het is een groote zaeck, dat ghy hen al daer na
Zoo zuiver vond: 'k getroost my gaerne deze smarte.[1189]

I o s e f :
Wat was my 't leven zoet, doen ick hun deeghlijck harte
En hun godvruchtigheid en hun getrouwheid zagh!
Ick moet bekennen, dat die aengenaeme dagh,
Doen ick den kercker liet, waer in men my verdoemde;[1193]
Doen Faro en al 't volck my zijnen vader noemde,
My noit zoo aengenaem noch lief en is geweest.

B e n j a m i n :
Als ick uw heil aenschouw verheugh ick in mijn' geest.

I o s e f :
Mijn broeder, al het mijn dat is voor u ten beste.[1197]

B e n j a m i n :
Hoe bly waer d'oude man, zagh hij dit voor zijn leste![1198]

I o s e f :
Hy zal hy zal eer lang en zonder beiden meê
Ons vreughd deelachtigh zijn, en komen hier ter steê.

1175 *Van vollen bedde:* van vaders en van moeders zijde (vgl. 1177); *onvermoelijck:* onvermoed, onverwacht.
1183 *tot mijn onschuld:* onschuldig.
1185 *zich neffens u hielen:* zich tegenover u zouden gedragen.
1186-87 *hun zielen en trouw:* de trouw van hun harten; *proeven:* op de proef stellen.
1189 *zuiver:* rein, onberispelik.
1193 Waartoe men mij veroordeelde.
1197 *ten beste zijn:* beschikbaar zijn, ten dienste staan.
1198 *voor zijn leste:* voor zijn levenseinde.

Ghy zult hem haelen gaen, en afgevaerdight worden,
Met zulck een' braeven staet en zulck een staetige orden,[1202]
Gelijck gezanten en gebroedren wijd befaemt
Van eenen grooten vorst en rijcxvooghd wel betaemt.
Ons zal noch tijds genoegh en leven overschieten
Om lange deze vreughd te zaemen te genieten.
Nu is mijn tijd voorby, dat ick den koning vroed[1207]
Zou maecken van het geen hy noodigh weten moet,
En wat 'er dezen dagh op nieuw is voorgevallen.
Mijn lijfwacht, koomt en volght my daedlijck met u allen.

IUDAS. RUBEN. BENJAMIN.

I u d a s :
Al is het zoo dat my de goedertierentheid
Mijns broeders (die al 't geen wat hy heeft toegezeit
Godvruchtigh houd) ontslaet van 't allerminst te vreezen;
Noch schrick ick zoo verbaest voor 't opzicht en het wezen
Van zijn onnozelheid, mishandelt door dien smaed,[1214-15]
Door d'overtuiging oock der gruwelijcke daed,[1216]
My noch te wel bewust, dat na zoo luttel woorden
Naeuw uitgestamelt, ghy my in een wijl noit hoorden[1218]
Geluid slaen. Benjamin! nu bidden wy, nadien[1219]
Ghy allermeest by hem gewilt zijt en gezien,[1220]
Om dat een moeder u heeft onder 't hart gedraegen,[1221]
En uw onnozelheid en deughden hem behaegen;
Bevredigh en verzoen hem met zijn broers: hy zal
Al wat wy oit misdeên, uit gunst u te geval,[1224]
Van harten lichtelijck vergeten en vergeven.

R u b e n :
Hy spreeckt uit aller mond. Indien wy oit ons leven
V deeden eenigh goed, vergeld dat nu ghy meught:[1227]
Dat staet u licht, en 't zal ons doen een groote deughd.[1228]
Verricht dat, ons ten dienst, het zal tot alle tijden,
Zoo dickwils ghy 't herdenckt, uw hart en ziel verblijden.
De vader moet gezond daer voor u weder zien.[1231]

1202 *braeve staet:* luisterrijk gevolg (*staet* = hofstoet; *Ned. Wdb.* XV, 231); Lat. pompa; *staetige orden:* plechtige optocht (*orden*, oudere vorm van *orde:* schikking.
1207 *voorby:* verstreken; dus: nu is het hoog tijd; *vroed maecken:* op de hoogte brengen.
1214-15 *verbaest:* ontsteld; *'t opzicht en het wezen van zijn onnozelheid:* de aanblik van zijn onschuldig gelaat.
1216 *overtuiging:* schuldbesef.
1218 *in een wijl:* een tijdlang; *noit:* in 't geheel niet.
1219 *Geluid slaen:* geluid geven.
1220 *gewilt:* geliefd.
1221 *een:* éénzelfde.
1224 *uit gunst u te geval:* uit genegenheid ter wille van u.
1227 *meught:* kunt.
1228 *staet u licht:* valt u niet zwaar; *deughd doen:* genot geven, ten goede komen.
1231 *moet:* moge; *daer voor:* als beloning daarvoor.

B e n j a m i n :
My dunckt 't is noodeloos: nochtans zoo wil ick bien
Mijn' broederen de hand, op dat ick hen behoude.
De vader zey my dit, doen ick vertrocken zoude:
Mijn zoon, draegh niemant haet: bemin uw eigen bloed:
Verplicht op 't allerhooghst door weldoen hun gemoed,
Door weldoen niet alleen, maer mede door verdraegen.
Zoo droegh zich Abraham by Loth in zijne dagen,[1238]
Om wien hy ging 't gevaer van eenen slagh bestaen,
Op dat de neef, die nu alreede was gevaen,[1240]
Vit 's vyands wreeden klaeuw verlost werd, en 't geluckte,
Doen hy den verschen roof vier koningen ontruckte:
En om den landscheis twist te mijden, zoo begaf[1243]
Hy 't Oosten, en vertrock in 't Westen van hem af.
Zoo droegh zich Isac oock by Ismaël uit minne;[1245]
Die, schoon dees was de zoon van Agar de slavinne,
Hem nochtans lastigh viel: en dat ick nu oock roer[1247]
Van my; doen Esau meê, mijn wreede en forsse broer,[1248]
My dreighde met der dood, zoo zworf ick met bezwaeren,[1249]
Als balling buiten 's lands, geheele twintigh jaeren,
Op dat zijn grimmigheid moght slijten meer en meer:
En keerende na huis, zoo zette ick hem ter neer,[1252]
Met smeecken en gebeen, en veelerley geschencken.[1253]
'k Wil niet alleen altijd aen vaders lesse dencken,
Maer die getrouwlijck oock beleven, als 't behoort.[1255]

I u d a s :
Gewislijck Rachel bragt gewenschte kinders voort.[1256]

R e y :
Ick heb een blijde Maer gehoort,
Hoe dat ons landvooghd rechtevoort[1258]
Zijn ellef broers gevonden heeft.
d'Aertspriesters dochter, in wie leeft[1260]
De roem van 't priesterlijck geslacht,
Verblijd zich, dat haer man geacht
En edel is van bloed en stam,

1238 Abraham was inschikkelik, omdat hij Lot de keuze van het land liet (*Genesis* XIII).
1240 *de neef:* Lot, de zoon van Abrahams broeder (zie *Genesis* XIV, 12-vlg.).
1243 *den landscheis twist:* de twist over de landscheiding tussen de herders van Abraham en die van Lot (*Genesis* XIII, 7-8); *begaf:* gaf prijs.
1245 *droegh:* gedroeg.
1247 En om nu ook van mij zelf te spreken.
1248 *fors:* woest.
1249 *zworf:* oude verl. tijd van zwerven; *met bezwaeren:* met smart.
1252 *zette ick hem ter neer:* bracht ik hem tot bedaren.
1253 *smeecken:* vriendelike woorden.
1255 *beleven:* in praktijk brengen.
1256 *gewenschte:* voortreffelike (Lat. egregia pignora).
1258 *rechtevoort:* aanstonds.
1260 *d'Aertspriesters dochter:* Asnethe.

Ia die van ouds zijn' oirsprong nam,
Daer de klayspoelenden Eufraet
En Tigris stroom (die sneller gaet
Als pijl of schicht) tot tweemael met
Malkandren vredigh gaen te wed.[1268]
God nam de klay van 't zelve land,
En bootste met een wackre hand
Die na zijn eigen even beeld;[1271]
En maeckte hem, die d'andren teelt,[1272]
In wien de lange rekening
Van 't menschlijck zaed ten ende ging.[1273-74]
God tot zijn opperste oogemerck[1275]
Besloot aldus 't zesdaeghsche werck,
En staeckte doen zijn' arrebeid.
Hy blies een' geest vol majesteit
In hem, en schiep hem, dat hy 't oogh
Ten hemel sla, met 't hoofd om hoogh:
En korts daer na, op dat de neef[1281]
Veel eeuwen na den grootvaer bleef,
Nam hy een ribbe uit zijne zy;
Waer uit een schepsel schoon en bly,
Een schoone vrouw te voorschijn quam.
Zoo haest hy zijne ga vernam,
En opschoot uit die zoete rust,[1287]
Zagh hy haer aen met grooten lust,
En voelde stracx zijn hart en nier[1289]
Ontsteecken van het minnevier.
Zoo nam het huwlijck zijn begin;
Wiens band en goddelijcke min
Alle andre banden, in waerdy
En heiligheid, gaet veer voorby.
Dus werden kinderen gebaert,
Den vader altijd lief en waerd,
En zuigelingen aen de borst
Der moeder, dieze queeckt en torst.[1298]

1268 *te wed gaen:* schijnt hier te betekenen: samenvloeien. In de *Geboortklock*, vs. 196 gebruikt Vondel de uitdrukking = gaan doorwaden. Het Latijnse origineel heeft: bis sociant aquas.
1271 *eigen even beeld:* pleonasties gebruikt.
1272 *hem:* Adam; *d'andren:* in verband met het volgende waarschijnlik op te vatten als *den andren*, de tweede Adam: Christus. Het Latijn heeft echter, met een meervoud: Patrum qui fieret pater, d.i. die een vader van vaders (van de Vaderen?) zou worden.
1273-74 Die de lange rekening (de erfzonde) van het menselik geslacht zou voldoen (door zijn zoendood). Het is mij niet duidelik of De Groot datzelfde bedoelde met: In quo gens hominum sui census terminat ordinem.
1275 *opperste oogemerck:* hoogste doel.
1281 *neef:* nakomeling.
1287 *opschoot:* plotseling ontwaakte.
1289 *stracx:* weldra.
1298 *queeckt:* opvoedt.

De naeste na dien hartetoght[1299]
Is liefd van broederen, verknocht
Als telgen uit de zelve zaên;
Die met malkandren speelen gaen,
Gelijck het paerd by zijn gespeel,[1303]
Of ossen onder een gareel.
Och of de Fenix, daer gewis[1305]
Maer een af in de weereld is,
Op zijne vleugels, die zoo eel
En geurigh riecken na kanneel,
My voerde door de heldre locht,
En in het land der Mooren brogt,
By mijnen broedren; daer men van
De hitte naulix duuren kan.[1312]
Maer zie, hoe Faro daer uit zijn paleys koomt strijcken,[1313]
Met toortzen, die de zon in klaerheid niet en wijcken.

Vyfde bedryf.

FARAO. IOSEF. IUDAS. REY.

F a r a o :

Na dat ick u geluck gewenscht heb, koom ick meê
Begroeten uw gemael, die haer geslacht alree[1316]
Door zulcke swagers ziet in naem en glans vermeeren.[1317]
Men kan uw deughden niet met dancks genoegh vereeren.
'k Bezit in vreê dit Rijck, dat door u veiligh is.
Egypten weet u danck voor zijn behoudenis,
En ick voor mijne rust. Ghy zijt mijn vast betrouwen,
En d'eenige oirzaeck, dat men d'ackers hoopt te bouwen,
Die anders zouden woest en ledigh staen: dies wy
V eeren willen, met die eer en lof, dat ghy,
Na d'Asiaensche wijse, om uwe braeve daeden,
Gezet word in den Stier, in 't veld dat overlaeden[1326]
Van schoone starren staet, op dat men aen uw deughd
En groote weldaed denck: gelijckze noch met vreughd

1299 *hartetoght* (anders dan ons: hartstocht): heilige liefde, nl. de huweliksliefde, uit het hart voortkomend.
1303 *gespeel:* kameraad.
1305 *daer af:* waarvan er maar één exemplaar bestaat. De gedachte van de broederliefde doet de Moorse vrouwen terugverlangen naar haar eigen broeders.
1312 *duuren:* het uithouden.
1313 *strijcken:* gaan.
1316 *gemael:* gemalin.
1317 *swagers* wordt gebruikt voor alle aangehuwde familie.
1326 *Gezet word in den Stier:* een plaats krijgt in het sterrebeeld de Stier, waar hij na zijn dood vereerd zal worden. Op dat gebruik wordt ook gewezen in de *Hippolytus*.

Aen Mesors vader zelf den ouden Hammon dincken,[1329]
Zoo dickmael zy by 't Rams gestarrent hem zien blincken.

1329 *Mesor:* de reeds vroeger (vs. 975) genoemde oude koning van Egypte: *dincken:* in het rijm gebruikte bijvorm voor *dencken* (vgl. *bringen* naast brengen).

I o s e f :
Grootmogende Monarch, 'k heb van uw majesteit
Genoten zoo veel goeds, en gunst en waerdigheid,
Dat ick uw gaven wil veel liever zien besnoeien,
Dan dat die in getal vermeerderen en groeien:
Nochtans word hartelijck dees bede aen u verzocht,
Dat vader, met mijn' broers, oock herwaert komen moght
Vit Syrien: zy hoên het vee, om van te leven.
Ontrent de stad, wiens naem de zon haer heeft gegeven,[1338]
Daer leit een grasrijck land, dat op zijn weiden roemt,
En Gozen word geheel Egypten door genoemt.
Dit land werd noit gebruickt van uwen onderzaeten,
Om datze onlustigh zijn tot vee, en 't weiden haeten.[1342]
Indien men ons geslacht die lege beemden gun,
'k Blijf borge, dat het den Egyptenaer en hun
Tot voordeel strecken zal. Het geen wy u vertoogen,[1345]
Dat bidden zylien meê, ter aerde neer gebogen.

I u d a s :
Dat God den koning van Egypten lange spaer!

F a r a o :
Staet op, het grasrijck land dat schenck ick u, om daer
Te zaemen neer te slaen. De wagens, om te gader[1349]
Te voeren 't huisgezin en uwen ouden vader,[1350]
En spijze dieghe tot de reis hoeft voor een wijl,[1351]
En 't edelst dat 'er wast aen onzen grooten Nijl,
Die zijn den ouden man geschoncken na uw wenschen.

I o s e f :
Vergunme dan oock dit, dat deze vrye menschen
(Die ghy hier voor u ziet, en zich gewillighlijck
Begeven onder u) doch nimmermeer in 't Rijck[1356]
Gedwongen werden, om van hun godsdienstigheden,[1357]
Geërft van hand tot hand, noch van hun wet en zeden,
En overoud gebruick te wijcken eenen voet:
En als 't hun elders lust te trecken; 't zy het doet
De zwaerigheid, die hen in 't einde moght beloopen;[1361]
Of dat zy elderwaert op yet wat beters hopen;[1362]

1338 nl. *Heliopolis,* de zonnestad.
1342 *onlustigh tot vee:* niet geneigd tot veeteelt.
1345 *u vertoogen:* oorspr. vertonen, dus: onder uw aandacht brengen.
1349 *neer te slaen:* u te vestigen.
1350 *'t huisgezin:* daaronder zijn alle huisgenoten, ook de dienaren, begrepen.
1351 *voor een wijl:* gedurende enige tijd.
1356 *zich begeven onder u:* uw onderdanen worden.
1357 *godsdienstigheden:* de uitoefening van hun godsdienst.
1361 *zwaerigheid:* moeielikheden; *beloopen:* overvallen.
1362 *elderwaert:* ergens anders heen; in dit verband: elders.

*
Dat niemant hen belet te volgen hunne zucht.
Zoo waerlijck hebb' dit land altijd gezonde lucht:[1364]
Zoo waerlijck hou de Nijl zijn peil in 't overvloeien:
En dat het Rijck in tal van kindren aen magh groeien,
En nimmermeer zijn' staf ontwring uw oud geslacht.[1367]

F a r a o :
Ick zweere by den God, die 't al heeft in zijn maght,
En alle ding bestiert, en zet daer voor te pande[1369]
Mijn hoofd en erfgenaem, dat binnen dezen lande[1370]
't Hebreeusche volck altijd zal blijven by zijn wet,[1371]
En trecken waer 't zich lust in vrede en onverlet.[1372]
Indien mijn nazaet koom dien hoogen eed t'ontwyen,[1373]
Zoo moet de Nijl, in bloed verkeert, na zee toe tyen[1374]
Met ongestuimigheid; en aerde en water meê
Van wormen grimmelen; en pest 't vergiftight vee[1376]
Vernielen; kruid en gras verdorren, 't zaed verzengen;
De kaele boomen loof noch vrucht te voorschijn brengen;
De menschen met gezwel en zweeren zijn bevleckt;
Met helsche duisternis het aerdrijck overdeckt;
De nachten zonder dagh vervolgen op malkandren;[1381]
De huizen kinderloos hun vreughd in rouw verandren.
Is dat noch niet genoegh, dat dan de zoute sprinck[1383]
Geen strand en kenne, en al mijn volck te hoop verdrinck.[1384]

I o s e f :
O rijck Egypten, 't zal u tot veel winst gedyen,
Dat ghy 't Hebreeusche volck, in dees benaeude tyen,
In uwen schoot ontfangt: want alzoo lang ghy tracht
Te koesteren dit vroom godvruchtige geslacht,
En uitverkoren volck, zult ghy in glori bloeien,
En boven uwen wensch u alles toe zal vloeien,
Natuur u staen ten dienst. De tijd zal komen, dat
De koningen des Nijls, zoo rijck van naem als schat,
Zich zullen in verbond met ons geslacht begeven,

* TEKSTKRITIEK: vs. 1365, de oude uitgave heeft achter *Nijl* een komma.
1364 *Zoo waerlijck...:* bekrachtigingsformule (vgl. het eedsformulier), die reeds vooruitloopt op de eed die Pharao zal zweren (vs. 1368). In het Latijn: Ita, gevolgd door een conjunctief.
1367 Onderwerp blijft: *het Rijck:* uw oud geslacht onttroont (Latijn: et sceptra numquam posteris abeant tuis).
1369 *ding* had oudtijds een meervoudsvorm gelijk aan het enkelvoud.
1370 *erfgenaem:* in het Lat. het meervoud: nepotes; dus: en (het leven van) mijn nakomelingen.
1371 *wet* heeft hier nog de oude betekenis van: geloof.
1372 Het reflexieve *zich* in plaats van *hem* is een Latinisme; *onverlet:* ongehinderd.
1373 *ontwyen:* ontwijden, d.i. schenden.
1374 *moet:* moge. De volgende verzen (tot 1384) zijn verwensingen, voor het geval van eedschending. Deze straffen zullen inderdaad, als de ‘zeven plagen’, later volgen; *tyen:* trekken, stromen.
1376 *wormen:* monsters, ongedierte; *grimmelen:* wemelen.
1381 *vervolgen op:* opvolgen.
1383 *sprinck:* springvloed uit zee.
1384 *te hoop:* te zamen.

En een Egyptse vrouw, op Isrels troon geheven,[1394]
Zal baeren eenen zoon, die Israel regeer.
Daer tegens zullen dan in Faroos Rijcken weêr
Verplaetzelingen uit Hebreeuschen stamme komen[1397]
Bewoonen nieuwe steên. Wanneer, tot troost der vromen,
De vader van den vrede en van Godvruchtigheid,
En 's weerelds heiland, lang verkondight en voorseit,
Vit 's hemels schoot gedaelt, op aerde koomt verschijnen,
Zal hy, na zijne vlught door wouden en woestijnen,[1402]
Hier in zijn ballingschap huisvesting zoecken gaen.
Hy zal Egyptenaers en mijn Hebreen doen staen[1404]
Op eenerhande wet; den godesdienst vermengen,
En leerenze op een wijs Gode eer en offer brengen.[1406]

R e y :
Laet ons dat groot geluck doch meê deelachtigh zijn.
Een heiligh hemelsch vier, hetwelck den zonneschijn
In klaerheid overtreft, bestraele deze landen,
En doe der Mooren hart tot God in yver branden.

E Y N D E .

1394 *een Egyptse vrouw:* de echtgenote van Salomo.
1397 *Verplaetzelingen:* landverhuizers.
1402 *zijne vlught:* als pasgeborene, met Jozef en Maria.
1404 *doen staen op eenerhande wet:* een grondslag doen vinden in eenzelfde geloof (Latijn: leges communes ponet).
1406 *één wijs:* dezelfde wijze.

[Gedichten]

Sonnet op den Sophompaneas van den Heer Hvgo de Groot, Vertaelt door I. van den Vondel.

De groote HVIGH DE GROOT, tot eer en staet verheven,
Terwijl zijn lichaem wordt gederft in 't vaderlandt,[Vs. 2]
Doch niet de eedle geest, en 't ongemeen verstandt,
Dat met een staêge ren het aerdtrijck zal omzweven,[4]
Dit doet, in Roomse tael, den kuischen Ioseph leven,[5]
En leert hoe dat een ziel in deughd gezult de schandt[6]
En eer der wereld acht, hoe Gods beleyt en handt
Zijn volck verquickt in noot, en, nae druck, vreughd kan geven.
Dat nu een zinrijck breyn zoo geestigh heeft vertaelt[9]
In zielontsteeckend' dicht, dat als een zonne straelt
In 't hart der geenen die de Poësy beminnen,
Dies smaeckt mijn ziel met lust vergode leckerny,[12]
En wenst de hooge lof te roemen na waerdy
Van Phoebus en zijn zoon, met pen, tong, hart, en zinnen.[14]
I. LISCALI.

Vs. 2 *gederft:* gemist (wegens zijn ballingschap).
4 *ren:* snelle vaart; *het aerdtrijck omzweven:* zijn roem over de gehele wereld verbreiden.
5 *Roomse tael:* Latijn.
6 *gezult in:* doortrokken van (eig. doorzout).
9 *geestigh:* kunstrijk.
12 *vergode:* vergoddelikt, voor goden geschikt.
14 *Phoebus:* Hugo de Groot; *zijn zoon:* zijn geestelike zoon, de vertaler, Vondel.
I. Liscali: Jacob Lescailje, geb. te Dordrecht in 1611, was boekdrukker en uitgever te Amsterdam (Te Winkel: *Ontwikkelingsgang*^{2} IV, 430).

De Bruyloft van Cana.[aant.*]

Aen Garbrant Anslo, *en* Abigel Schouten.

Wie kan harten t'samen lymen
Beter als de groote Hymen,[vs. 2]
  Die, gedaelt uyt 's hemels schoot,
  Binnen Cana werd genoot.
Hy quam met geen fackel lichten,[5]
Maer met synen wandel stichten,
  Die by 't menschelijck geslacht[7]
  Blonck, gelijck een star by nacht.
Sou men blyer bruyloft wenschen,
Als daer Godt sich met de menschen
  Koomt versellen soo gemeen,[11]
  Om syn segen te besteen?[12]
Kon de bruydt te Cana schreyen,
Doen haer Godt te bedt quam leyen?[14]
  Sou 't gesegent bruylofs-huys
  Angstich zyn voor eenig kruys,
Doen de twee gelieven sagen
Hem, die 't kruys voor hun quam dragen?[18]
  Seker wat een majesteyt
  Bracht syn tegenwoordigheyt,[19-20]
Onder 't lieffelijck vergaren:
Doen Gods blyschap self de snaren
  Stelde van een yder siel,[22-23]
  Die hier feest met Englen hiel.
Maer op dat dit uyt sou steecken,[25]
Most 'er eerst de wijn ontbreecken;[26]
  Wijn, een oorsaeck van de vreugt;

* Van 1636. Afgedrukt volgens Vondels *Poesy. Het tweede Deel* 1647 A en B, blz. 112. Gerbrand Cornelisz. Anslo, zoon van Cornelis Anslo en Aeltje Gerritsdr. Schouten, ondertrouwde 20 Maart 1636 met Abigael Schouten, geboortig van Weesp.

vs. 2 *Hymen* (beide rijmen waarschijnlik met *ie*-klank): de mythologiese huweliksgod; *de groote Hymen:* Christus, die het huwelik heiligt. De vermenging van Christelike en renaissance-voorstellingen, bij Vondel zo gewoon, blijkt duidelik uit vs. 5-6.

5 *met geen fackel lichten:* geen hartstochtelike gloed ontsteken.

7 *by 't menschelijck geslacht:* onder de mensen.

11 *gemeen:* vertrouwelik.

12 *besteen:* besteden, in de oude betekenis van: plaatsen, verlenen.

14 *te bedt leyen:* dit beschouwden de bruiloftsgenoten in de 17de eeuw als een vriendschapsdienst.

18 Die gekomen was om hen door zijn kruisdood te verlossen.

19-20 Hoeveel luister zette zijn tegenwoordigheid bij.

22-23 Ieders ziel tot blijdschap stemde (*de snaren stellen:* op de juiste toon stemmen).

25 *uyt sou steecken:* des te duideliker uitkomen.

26 *eerst:* aanvankelik.

Wijn, die Godt en mensch verheugt.
Jesus moeder sach verlegen
Om na haers gesalfden zegen,[29-30]
Na den wijn-stock hoog van prijs,[31]
Die in 't weelich Paradijs
Alles doet van blyschap schatren:
Dees verkeerde stracx de watren[34]
In een dranck, by oud en jong
Smaeckelijcker op de tong
Als die eerst was ingeschoncken,
En sy worden Godlijck droncken:
En dat eerste wonder-werck
Klinckt noch daeglijcx in syn kerck,[40]
Waer men synen lof hoort singen,
Die ten hemel op komt dringen,[42]
Van het westen tot in 't oost.
Dit en geeft geen kleynen troost
Aen die Paaren met malkandren.
Godt kan druck in vreucht verandren,
Als hy Canaes water deê.[46-47]
Schept dan hart en moedt, gy twee,[48]
Die, door kuysche trouw verbonden,
Al wat u wert toegesonden[50]
Van den hemel, neemt in danck,
Dan wat suurs, dan soeten dranck.
GARBRANT zy in deucht een spiegel
Van syn toegevoegde ABIGEL,[54]
Brengende op syn tijdt te pas
Wat hy in de boecken las,
Wat hy leerde van de stommen,[57]
Wat hy uyt de heyligdommen
Van de ware wijsheyt brocht,
En met lust en arbeydt socht.

29-30 *Joh.* II, vs. 3: Jezus' moeder zei: zij hebben geen wijn.
31 *den wijn-stock hoog van prijs:* Christus, ‘de ware wijnstok’ (*Joh.* XV, vs. 1).
34 *stracx:* onmiddellik.
40 *Klinckt:* wordt verkondigd.
42 *op komt dringen:* opstijgt.
46-47 Symboliese uitleg van het wonder.
48 *hart:* synoniem van *moedt*.
50 *wert:* wordt.
54 *toegevoegde:* hem toebedeeld, aan hem gepaard
57 *de stommen:* nml. boeken: het Boek der Natuur. Was de bruidegom wellicht een medicus?

Grafdicht op Jongkvrouw Isabelle le Blon.[aant. *]

Wie hoor ik op mijn graf?
Gy minnaers gaet'er af.
Wat koomt gy rouwe draegen
En mijne dood beklaegen?
Ay staekt uw droef gesteen:
Schept moedt, en weest te vreên,
En wenscht my niet op aerde
By u te zijn in waerde.[vs. 8]
De wereldt die is doch
Vol valscheidt en bedrogh.
De mensch leeft met bezwaren
Om schatten te vergaeren:
Daer alles, wat men ziet,
Veel minder is dan niet,
En in 't rechtvaerdigh oordeel[15]
Heeft niemant eenigh voordeel.
Zelf d'allergrootste vreught,
De schoonheit en de jeught
En kan niet lange duuren.
't Moet al den doodt bezuuren:[20]
Hoe machtigh en hoe rijk,
't Vergaet tot stof en slijk.
Al wat'er is geboren
Werdt asch, als 't was te vooren.[24]
Ik rust hier wel te vreên,
En ben u voorgetreên,
En zal uw komst verbeiden,
Om zonder meer te scheiden
t'Ontfangen zelf van Godt
Het onverganklijk lot,[30]
En na een zaligh sterven
De zaligheidt te erven.

Overleden den 28 van Zomermaent 1636.

* Van 1636. Afgedrukt volgens Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 62.
Isabella le Blon was de dochter van de agent Michiel le Blon en van Grietgen Martensdr. Houtman. Ook P. Coesaert bezong haar in een ‘Claegh-Liedt over de ontydighe doodt van Juffer Isabella le Blon (Het eerste Deel | Van 't Amsteldams Minne-beeckje. | Den tweeden Druck. | Amsterdam 1637, blz. 62).

vs. 8 *in waerde:* in ere, gevierd.
15 *in 't rechtvaerdigh oordeel:* als men het juist beoordeelt.
20 *bezuuren:* smartelik ondervinden.
24 *Werdt:* wordt.
30 *lot:* wat iemand beschoren is;

Vertroosting aen de ouders van Isabelle.[aant.*]

Myn Ouders weest gerust,
Ik ben met grooten lust
Van d'aerde hier gescheiden,
Om u te gaen verbeiden
In 't hemelsche prieel,[vs. 5]
Der vromen errefdeel;
Daer hoop ik mijn behoeder
En ook mijn lieve moeder
t'Aenschouwen met geneught
In endelooze vreught,
By d'engelen daer boven,
Die hunnen schepper loven.

Op Ionckvrouvv
Isabel le Blon.[aant.*]

Hier sluimert *Isabel le Blon,*
Die, als een roosje met de zon,
Blygeestigh op haar steeltje stondt,[vs. 3]
En riep met een bedaeuden mondt:
Wat is de schoonheit? wat 's de roem
Der jongkheit anders, als een bloem?
Dit was haar eerste en leste leer,[7]
Toen zweeghse stil, en sprack niet meer.[8]

* Van 1636. Afgedrukt volgens Vondels *Poëzy* 1682 II, blz. 63.
vs. 5 *prieel:* lusthof.
* Van 1636. Afgedrukt volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 313.
vs. 3 *Blygeestigh:* blijmoedig, opgewekt.
7 *leer:* les, verkondigde waarheid.
8 Later veranderd in: En voort verwelckt zo zeeghze neêr.

*

De Mvsch van Svzanne Bartelot.
uit Baerles *Latijn vertaalt.*[aant. *]

Muschken, voesterkint, te minne[vs. 1]
By de minnelijcke Maaghdt,
Vleiertje van uw vriendinne;
Die uw gild den krans ontdraaght[4]
En hoe kleen, in wetenschappen
Baas en overvlieger zijt,[6]
En met tjilpen, hupplen, trappen,
Boertigh picken alletijdt[8]
Vw *Suzanne* kunt verquicken,
En doen lachen; en nu stout
In de pruick op 't hooft koomt picken[11]
En haar met de tuitjes houdt:[12]
Dan van daar om laagh komt vliegen
En op neck of armen zit,
Armen, die het sneeuw bedriegen;
En van daar op 't hagelwit
Van haar borsjes alle beide
Speelen loopt, en zoeckt'er rust
Op Cupidoos rechte weide,[19]
't Lockaas van den lieven lust:
O mijn Musch, hoe hooge sprongen
Doet uw luck: wat lof verdooft[21-22]
Vwen lof, altijt gesongen
Van 't onsterffelicke *Hoofdt*.[24]

* TEKSTKRITIEK: vs. 7, de komma achter *trappen* ontbreekt in de uitgave van 1644.

* Van 1636. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten*, 1644, blz. 365. De Latijnse tekst van Barlaeus (*Poëmata II*, blz. 331) werd gedicht einde Mei 1636. Susanna Bartelotti, de voordochter van Mevrouw Hooft, bezat een tamme mus, die de Latinisten Barlaeus en Plemp aanleiding gaf om Catullus na te volgen, die de mus van Lesbia bezongen had. Het overladen renaissance-produkt van de eerste werd door Vondel in luchtig-sierlike verzen vertaald.

vs. 1 *te minne:* ter opkweking (vgl. *te min besteet* in *d'Inwyding der Doorluchtige Schole*, vs. 6).
4 Die de kroon spant boven al uw mede-vogels.
6 *overvlieger:* die boven allen uitmunt.
8 *Boertigh:* grappig.
11 *pruick:* haardos.
12 *met de tuitjes:* bij haar lokken.
19 *rechte:* ware; dus: waar Cupido volop geniet.
21-22 wat is uw geluk nu gestegen.
24 Dit slaat op Hooft's gedicht over hetzelfde onderwerp *Op de musch van Oreade* (ed. Stoett I, blz. 314-315), dat in Junie of begin Julie 1636 geschreven werd. Daardoor werd Vondel's vertaling waarschijnlik uitgelokt.

*
Zeghme toch, wat jaghtgodinnen,
Boschgod, Pales, of wat Pan,[26]
Of wat Goyer, ruigh van zinnen,[27]
Die de nesjes steuren kan,
V verkocht ter goeder uuren[29]
Aan de tangre *Bartelot,*[30]
Om in spijt van uw gebuuren,[31]
Vogelnest en musschepot,[32]
Tot haar boezem in te sluipen?
Of nu d'een nu d'andre knie
Te genaken? of te kruipen
Langs dees hant, en dan langs die?
't Lichaam te betreên, waar 't schoon is,
Met uw korte pootjes? ach,
Een genade, die Adonis[39]
Noch Menalkas beuren magh.[40]
Zedigh durftge 't bexken stippen
In den onbevleckten mondt,
En ontwijt de maaghdelippen,
Zonder vleck, en zonder wont:
En ghy zuight 'er, en ghy leckt 'er
Lecker spoghjen, en ghy drinckt
Honighdaauw, en wijn, ja neckter,[47]
En al wat men zoeters schinckt.
Op de schouders laatge u dragen,
En schijnt Isis zelf alree,[50]
En wat meer, naar uw behagen,
Als de maaght en moeder meê:
En ghy tjillept haar in d'ooren:
En hoe heet en geil van min,[54]
Nochtans luistert (kan men 't hooren)[55]
Ghy haar schaamte en kuischeit in:
En ghy kust het roode koontje,
Daar een hoveling op vlamt,[58]

* TEKSTKRITIEK: vs. 27, de komma achter *zinnen* ontbreekt in de uitgave van 1644.

26 *Pales:* een akkergodheid.

27 *Goyer:* Gooi-bewoner; *ruigh:* ruw.

29 *ter goeder uuren:* tot uw geluk.

30 *tangre:* slanke, bevallige.

31 *in spijt van:* de naijver opwekkende van.

32 *musschepot:* een stenen pot of bloempot, aan een muur of boom gehangen, opdat de mussen er in zouden komen wonen. In deze betekenis nog te Antwerpen gebruikelik (*Antw. Idioticon*).

39 *Adonis:* een schone jongeling.

40 *Menalkas:* aan Vergilius ontleende naam voor de herder-minnaar in de Arkadiese poëzie; *beuren:* te beurt vallen.

47 *neckter:* verzwakte vorm van *nectar*.

50 *Isis,* de ‘maaght en moeder’ (52) was een oorspronkelik Egyptiese godin, later in 't Romeinse rijk vereerd, wier beeld in optochten rondgedragen werd.

54 En hoe gij ook zelf in in liefde ontbrandt.

55 *luistert:* fluistert.

58 *op vlamt:* vurig naar verlangt.

Of een trots Bewintheers zoontje:[59]

59 *een trots Bewintheers zoontje:* een trotse rijke koopmanszoon (*Bewintheer:* Bewindhebber van de O.I. Compagnie).

En geen klaauwtje 't kaaxke schramt.[60]
Ghy belonckt haar heldre lonckers,[61]
Spiegelt daar u zelven in,
En verbaast door veel geflonckers[63]
Wort ontvonckt door eige min.
Ghy ziet hier vol wonderheden[65]
't Glazen huis aen reis op reis,
't Hof der drie Bevallickheden,
Dat u streckt een braaf paleis:[68]
Daar Pyraam, Catul, Leander,[69]
Die in zee zonck, of Achil,
Schoone Faon, d'een by d'ander[71]
Wel in herrebergen wil.[72]
Huppelende wel te vrede
Op het nette parlesnoer,[74]
Picktge t'elckens, treê by trede,
In de perlen, die een boer
Op den oever heeft gevonden
Van Hydasp, den kostlen vliet,[78]
Of een slaaf uit Indus gronden
Vischt, en zijnen meester biedt.
Komt de honger u bekooren,
Zoo verteert uw hart, van spijt,
Om dat ghy zoo lang verlooren[83]
In de harde steentjes bijt;
Om datze u te leure stellen.
't Missen van uw onderstaan[86]
Geeft u oirzaack u te quellen,
En ghy vlieght 'er af, en aan.
En ghy wiltze t'elckens hebben,
En ghy wiltze weder niet,
En ghy grijptze met de nebben,[91]
En verpicktze, van verdriet.[92]
Kleur en ronde uw oogen rooven.[93]
Vw onnozelheid aldus[94]

60 *'t kaaxke:* het wangetje.
61 *lonckers:* kijkers.
63 *verbaast:* verbijsterd.
65 *vol wonderheden* zal weer behoren bij *'t Glazen huis* (het oog): vol van bewonderenswaardige dingen of: vol wonderen (bij Hooft: *wonderlijkheden* in die zin).
68 *braaf:* voortreffelik.
69 *Pyraam:* Pyramus, de minnaar van Thisbe; *Catullus,* die Lesbia bezong; *Leander,* de minnaar van Hero.
71 *Phaon*, de minnaar van Sappho.
72 *herrebergen:* wonen.
74 *nette:* bevallige.
78 *Hydasp:* de *fabulosus Hydaspes*, waar Horatius van spreekt, een rivier in Indië (nu *Sine-Aba*); *kostlen* (Mnl. costel): kostbaar; in dit verband: rijk.
83 *verlooren:* vergeefs.
86 *onderstaan:* poging.
91 *nebben:* snavel.
92 *verpicktze:* pikt ze weer weg.
93 *ronde:* rondheid; *rooven:* bekoren.
94 *onnozelheid:* domheid.

Doet *Suzanneke* gelooven
Dat ge brein hebt van een musch.
Ghy durft wel op 't schaamroot laken,
Dat het reine bed bespreet,
Springen, en de koets genaken,[99]
Daar zich *Bartelotte* ontkleedt:
Daar de zon zal onderduicken,[101]
En haar beentjes kruissen koomt,
En het licht der oogjes luicken;
Daarze zoo genoeghlijck droomt;
Daarze van den zachten wieger[105]
Opschiet, in de ledekant,
En den tjilper en den vlieger
Naar zich lockt, met mont, en hant.
Leestze rijmen van omhelzen,[109]
Minnebrief, of deftigh dicht,[110]
En het bloedigh spel van Velzen,[111]
Daar heur vaders geest in licht;
Dan schijnt ghy den zin te vatten.
Maar uw wieckjes schud ghy meest,
En verkiest de zy' der Katten,
Als zy Batoos treurspel leest.
'k Zie nu treuren droef en druckigh
D'arent van den godt Iupijn.
't Kleene Muschken is geluckigh,
By dat groote vogels zijn.[120]
Zou Iupijn, die 't al doet trillen,
En de rotzen breeckt, als glas,
Nu niet om zijn scepter willen[123]
Dat hy oock een Muschken was,
En den hemel moght verruilen,
Voor de kamer van dit slot,[126]
Daar mijn muschken in magh schuilen
By de blanke *Bartelot*.
Febus wenscht een musch te wezen,
Wou dees Dafne met hem door:[130]
Peleus zoon, in musch verrezen,[131]

99 *koets:* bed.
101 *de zon:* Suzanna.
105 *van den zachten wieger:* uit de slaap?
109 *rijmen van omhelzen:* minnepoëzie (van Hooft).
110 *deftigh:* ernstig.
111 Hooft's *Geeraert van Velsen*.
120 Vergeleken met de toestand van grote vogels.
123 *om zijn scepter:* hij zou er zijn scepter voor willen afstaan.
126 *dit slot:* het Muiderslot.
130 *Daphne:* de nymf die Apollo ontvluchtte; *met hem door:* met hem meegaan.
131 *Peleus zoon:* Achilles.

Nam 'er geen Brizeis voor.[132]
Paris quam in musscheveeren,
Zoo hy die Helene kreegh.
Mars zou in een musch verkeeren,
Zoo dees Venus voor hem neegh.
Flakkus wou een musch gelijcken,[137]
Gaf dees Lydia gehoor:
Gal uit musschenoogen kijcken,[139]
Had hij deel aan dees Lykoor:
En Tibul met musschevloglen[141]
Vloogh by dese Delia:
Stella (onder andre voglen)[143]
Snorde deze Hyas na.[144]
Elck van hun wenscht in een muschken
Te verandren zijne jeughdt,
Om een byslaap, om een kusken
Van die Maaght, om al die vreughdt.
Aexters, groene papegaeien,
Hanen van uitheemschen slagh,
Tortelduiven, paauwen, kraeien,
Treurt, zoo treuren helpen magh:
Watervogels, en faizanten,
En ghy al die in de kouw,[154]
Zonder hoop, van allen kanten
Zit betralyt, maackt nu rouw;
Die u moet met water lyen,[157]
En met haver wort geloont;
Daar ons muschken, t'allen tyen,
Huis en hof en burgh bewoont;
Vry en vranck op ley en panne,
Spitze en steile toorens zweeft,
En de kamer van *Suzanne*
Tot vertreck en wooning heeft:[164]
En zich mest met lekkernyen,
Daar men Ioffrouws tafel deckt;
En laat d'arent dat benyen,
En de duif, die Venus treckt.[168]

132 *Brizeis:* de schone slavin die hem ontnomen was.
137 *Flakkus:* Horatius, die Lydia bezong.
139 *Gal:* de dichter Gallus, die Lykoris beminde.
141 *Tibul:* de dichter Tibullus, de minnaar van Delia.
143 *Stella:* Latijns dichter, die onder Domitianus leefde en enkele vogelminnarijen bezong.
144 *Hyas:* de dochter van Atlas (Ovidius' *Fasti* V, 170).
154 *kouw:* kooi.
157 *u moet lyen:* moet tevreden zijn, u behelpen met.
164 *vertreck:* plaats om te schuilen, zich op te houden.
168 *die Venus treckt:* die voor Venus' wagen gespannen is.

Muschken, schrander, gaauw en aardigh,[169]
Vw vernuft en snedigheit
Maken u de starren waardigh,
Daar men u een plaats bereit.
Ghy bestiert, dat nimmer faalde,
Overkunstigh, na als voor,
Met uw bexken Ioffrouws naalde,
En treckt gaauw de draatjes door.[173-176176]
'k Ga in uw geleertheit weien.[177]
'k Zie wat *Bartelot* beschickt,
Die ghy wercken helpt en neien,[179]
Als zy hemde of neusdoeck stickt.
Huif en sluier helptge zoomen,[181]
Die Thalas zijn Cinxia[182]
Zou vereeren, om te komen
Aan haar gunst en haar gena.
Gaat de jongkvrouw zich onthullen,[185]
Ghy ontspelt haar huive knap.[186]
's Morgens vlijtge pruick, en krullen,
Kemt heur hair, en zet heur kap.
Wat magh nu Arachne weven?[189]
Pallas, die de wolle spint,
Moet het met haar schietspoel geven,[191]
Nu een musch d'olijfkroon wint.[192]
Peneloop, hoe kan ick prijzen,[193]
Dat ghy uw tapyten neit?[194]
't Muschken laat zich onderwijzen.
Zie eens, hoe 't borduurt en breit.
Geestigh Muschken, puick van geesjes,[197]
Koning, Professoor, en Drost,[198]
Kroon van uws gelijcke beesjes,
Kleene najer om den kost;

169 *aardigh:* geestig.
173-176 Van dezelfde kunstjes spreekt Hooft in een ander gedichtje: *t'Zaemenspraek tusschen Oreade en de musch* (ed. Stoett I, 315, vs. 7-vlg.).
176 *gaauw:* behendig.
177 *geleertheit* slaat op wat de mus geleerd heeft, op de dressuur; *weien in:* mij verlustigen in.
179 *neien* (met *ai*-klank): naaien.
181 *Huif:* mutskap.
182 *Thalas:* Thalassio, een oude Romeinse huweliksgod, aangeroepen als Thalasse; *Cinxia:* aldus werd Juno genoemd, als huweliksgodin.
185 *onthullen:* het kapsel losmaken.
186 *knap:* vlug.
189 *magh:* kan; *Arachne:* een Lydiese jonkvrouw, die van Athene de weefkunst geleerd had en haar later zelfs tot een wedstrijd durfde uitdagen.
191 *Moet het geven* (synoniem met: het spel geven, of: het verloren geven; *Ned. Wdb.* IV, 1940): zich gewonnen geven, onderdoen voor.
192 *olijfkroon:* krans van olijftakken; gewoonlik vredessymbool, hier van de overwinning.
193 *Peneloop:* Penelope, de vrouw van Odysseus, die jarenlang weefde om door een list de vrijers te weren.
194 *neit:* vgl. vs. 179.
197 *Geestigh:* verstandig; *geesjes:* vernuften; boven alle vernuften uitmuntend.
198 *Professoor* (met accent op de slotlettergreep, naar analogie van het meervoud).

Geestiger dan alle musjes;
Die, te Muiden op het slot,
Kunt voltojen alle lusjes,[203]
Vreught en troost van *Bartelot:*
Die uw dichter niet verlegen
Laat, maar rijcke stof bestelt,[206]
Zoo hy met noch meerder zegen
Vwen roem op maat vermelt.
'k Most uw tjilpen dus verbreien,
En wat kunst uw naalde ons gaf.
'k Sal uw uitvaart gaan beschreien;
En dit snijden op uw graf:
Hier leit een musch, Suzannes tijdverdrijf, en bel.[213]
Suzan, het tijdverdrijf der musch, acht dit voor spel.[214]

Waerschovwing voor het muschken van *Suzanne Bartelot*.[aant.*]

Betrouw uw zinlickheit en lusje[vs. 1]
Niet al te veel. Het is geen musje,
Onnoosle Maaght, dat met u speelt,[3]
Uw spoghje zuight, uw kaaxkens streelt,
Uw lipjes kust, of prickt uw tongske,
Of blancken hals. 't is Venus jongske,[6]
Het welck aldus in musschenschijn,[7]
Uw kuischen mont met zoet venijn
Vergiftight. 't zal zich openbaren,
Als 't vier, door al uw bloet en aren,
Zich over 't gansche lichaam spreit;
En ghy uw ongeval beschreit.

203 *Kunt voltojen alle lusjes:* kunt genieten zoveel als ge wilt.
206 *bestelt:* verschaft.
213 *bel:* speelgoed.
214 *acht dit voor spel:* beschouwt dit als een spelletje.
* Van 1636. Afgedrukt volgens Vondels *Versch. Gedichten* 1644, blz. 370. Een slordige afdruk kwam reeds voor in *Het Eerste deel Van 't Amsteldams Minne-Beekje. Den tweeden Druck. Amsterdam 1637*. Aan het voorgaand vertaalde gedicht voegde Vondel deze 'Waerschouwing' toe. Zijn onderstelling dat de mus een vermomde Cupido is, berust op de voorstelling in de Oudheid, dat deze vogel in dienst stond van Venus, en voor haar wagen gespannen werd (vgl. Maurits Sabbe: *Dierkennis en diersage bij Vondel* (1917), blz. 114-115.
vs. 1 *uw zinlickheit en lusje:* het voorwerp van uw genegenheid.
3 *Onnoosle* nadert hier reeds onze betekenis, omdat zij te goed van vertrouwen is (vgl. *simple* in vs. 14).
6 *Venus jongske:* Cupido.
7 *in musschenschijn:* in de gedaante van een mus.

Het is gewoon vermomt te vliegen,
Om simple harten te bedriegen.
Gedenck, hoe 't Dido is vergaan,[15]
Toen 't (in gestalte van Askaan,
Na dat het uitschoot wieck en pluimen)[17]
In haren schoot lagh, op zijn luimen.[18]
Het bytje geeft een honighvliet,[19]
Maar wie en vreest den angel niet.
Dat schalleke en doortrapte wichtje[21]
Gebruickt zijn bexken voor een schichtje.[22]
De veders, blinde *Bartelot,*
Bedecken dickwils eenen Godt.
Wie kon Jupijn toch onderkennen,[25]
Bekleet met witte zwanepennen?
't Is zorgelijckst met musch of zwaan[27]
En tamme vogels om te gaan.
Dat leert men best uit Ledaas klaghten.
Men kan zich voor een arent wachten,
Die in de lucht uit rooven vaart,
En zelf geen Konings kinders spaart.[30-32]
Zy leggen toe op ondermijnen,
Die anders zijn, en anders schijnen,[34]
Het is oprecht dat nimmer lieght:[35]
Maar valsche verwe en schijn bedrieght.

15 *Dido,*, de Carthaagse koningin, in liefde ontbrand voor Aeneas, neemt zijn zoontje Ascanius op haar schoot (Virgilius' *Aeneïs,* IV, 84).
17 *uitschoot:* zich ontdeed van.
18 *op zijn luimen:* op de loer.
19 *een honighvliet:* een stroom, een overvloed van honing.
21 *doortrapte:* volleerd.
22 *schichtje:* pijltje.
25 Jupiter nam de gedaante van een zwaan aan om Leda te naderen.
27 *zorgelijckst:* zeer gevaarlik.
30-32 Zinspeling op de roof van de Trojaanse koningszoon Ganymedes door een arend, op bevel van Jupiter; volgens Ovidius door Jupiter zelf in de gedaante van een arend.
34 *en anders schijnen:* dan ze schijnen.
35 Betrouwbaar is (slechts) wat nooit bedriegt (*oprecht:* rechtschapen). Het veel bezongen musje was zo ondankbaar, kort daarna de vlucht te nemen. Hooft schreef aan Barlaeus de 10de Julie 1636 (*Brieven* III, 142): ‘de mus, opgeblaezen van 't lof uwer veirsen, ende misschien om 'er haer' ooren op 't beste van 't spel te doen ujtschejden met zoo zoet een' mondt, heeft, eer de gedichten der HH. Plemp ende Vondelen hier haevenen konden, haeren staert gelicht, en haere minnares met ejndeloose treurlust gelaeden. Onujtschrijflijk is dat schreyen van heete traenen, dat kermen, dat misbaer van de twee oudste mejskens’.

Kasper van Baerles Aenspraeck aen *Iakob Baeck*, Rechtsgeleerde, toen hy hem riet te herhuwen, vertaalt uit het Latijn.[aant.*]

O *Baack,* de Baack van eerbre zeden,
Die met een schrandren geest verciert,
En veelerley bevalligheden,
Vw heilge voester Themis viert:[vs. 4]
Wiens tong met honigh is begoten,
En sap van duisent aardigheên,[6]
En in uw boezem draaght besloten
De wetenschappen, en al 't geen
De jonckheit leert van minnetreecken:[9]
Wat wiltge my tot huwen raên?
Wat wiltge een wijser hart ontsteecken,
En in Cupidoos boeyen slaan?
De lieve *Barber* och! die bluschte[13]
In haren arm mijn kuische vlam;
Toen ick niet vruchteloos haar kuste,
En aan den naam van vader quam;
Zoo wel gepaart, als 't hart moght wenschen.
'k Heb my gequeten als een helt.
'k Voel nu de bloem der jeught verslenssen,[19]
En d'allereerste hitte smelt,
En leert my met der tijd bedaren.
My voeght geen Min, maar deftigheit.[22]
Mijn waarde *Baack,* dit voeght uw jaren:
Dit is uw werck, en Venus vleit[24]
En noodight u. de roode kaken
Der maaghden zijn met u gedient.[26]
Vw jeughd is rijp, uw bloet aan 't blaken.

* Van 1636? Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 191. Caspar van Baerle was de 19de Junie 1635 weduwnaar geworden. Toen de plaagzieke vrienden bemerkten dat hij op Tesselschade verliefd was, werd hem van alle kanten aangeraden te hertrouwen (zie J.A. Worp in *Oud-Holland* VI, blz. 87-vlg. en *Een onwaerdeerlycke Vrouw,* blz. 141-vlg.). Het Latijnse gedicht is te vinden in Casp. Barlaei Antwerpiani Poematum pars II, Elegiarum et Miscellaneorum Carminum Amstelodami, Apud Joannem Blaeu, 1646, II, 426.

vs. 4 *Vw heilge voester Themis:* de godin van het Recht.
6 *aardigheên:* vernuftige invallen.
9 *minnetreecken:* listen van de liefde.
13 *Barber:* zijn overleden vrouw Barbara Sayon.
19 *verslenssen:* verwelken.
22 *deftigheit:* ernst.
24 *vleit:* smeekt.
26 *met u:* van u.

Ghy zijt der maaghden rechte vrient.
Ga toe, de vlugge minnestoocker
Bestelt u wapens en geweer:[30]
Treck pijlen uit een vollen koker,
En tref de vrijster, u tot eer.
Het minnekoozen past uw zinnen,
My wijze woorden. uw gezicht
Ontfonckt de jeught: uw oogen minnen.
Nu hecht op my geen wulpsche schicht.[36]
Vw May die bloeit noch ongeschonden.
Mijn bloet verkoelt. ghy, in uw kracht,
Verbeit de vrolicke avontstonden,
En ick verslijt den naren nacht
In eenzaamheit. de Kraamgodesse[41]
Verheugh u met een jonge spruit.
Ick heb volleert mijn huwlixlesse,[43]
En munt door zeven kinders uit.[44]
'k Wil u dat ampt dan overgeven.[45]
Op vryer, naar de vrijster toe,
En kus haar, dat de kuskens kleven,
En streel en wort geen kussen moe,
En spreeck: mijn echt moet wel gedyen,[49]
Mijn liefste eerlange zwanger gaan.
Ick onbeqaam tot dartel vryen,
En om mijn ega noch belaên,[52]
Legh hier de wapens neêr met vreden.
't Is voor dees tijt genoegh gestreden.

30 *Bestelt:* verschaft.
36 *hecht op my:* tref mij met; *wulpsche schicht:* pijl die tot dartelheid prikkelt.
41 *Kraamgodesse:* Juno, die de barende vrouwen bijstond.
43 Ik ben uitgeleerd in de lessen van het huwelik.
44 *munt uit door:* heb mij onderscheiden door.
45 *ampt:* taak.
49 *moet:* moge.
52 *belaên om:* treurende om.

Behovde reis aen Willem Pizo,[aant. *]

Graef Maurits van Nassaus Docktor,
Staande op sijn vertreck naer Brezijl.

O *Pizo*, die, tot 's Graven heil,
Naar 't suickerlant, Brezijl, gaat varen,
Gewenschte wint die vare in 't zeil,
En voere u veiligh door de baren,
En zette u vrolick op het strant,
Daar Nassau nu zijn vaandel plant.
Geen menschevreeter knaagh uw been:
Geen koegel quets gesonde leden,
Daar 't roockt en hagelt om u heen:[vs. 9]
En is 'er kracht in mijn gebeden,
Zoo smette u geen vergifte lucht:[11]
Zoo volge uw ampt een goet gerucht.[12]
Godts zegen vloeye in d'artzeny,
Die ghy tot 's meesters quaal zult bruicken,
En wat ghy voorneemt, dat gedy
Zoo wel, dat wy in Hollant ruicken,[16]
Hoe Maurits Grafelijcke gunst
Beschenckt uw kostelicke kunst.
De zege, die de Vorst behaalt,
Wort dan uw zorge toegeschreven;
Vw eer met zijn triomf bepaalt,[21]
Door zoo veel Indiaansche steden,[22]
En over al den Oceaan,
Van schat en schepen overlaên.
Vw pillen wijcken dan in faam

* Van 1636. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 214. Willem Pizo, die te Leiden studeerde, en te Caen in 1633 promoveerde, vertrok in Oktober 1636 als lijfarts van Graaf Joan van Nassau naar Brazilië. Na zijn terugkeer vestigde hij zich te Amsterdam. Huygens wijdde een gedicht aan een van Pizo's wetenschappelike geschriften.

vs. 9 *'t roockt en hagelt:* te midden van kruitdamp en kogels.

11 *vergifte:* vergiftige.

12 *een goet gerucht:* vermaardheid (onderw.); dus: moogt gij bij de uitoefening van uw ambt een goede naam verwerven.

16 *ruicken:* gewaarworden.

21 *Vw eer* (wort) *met zijn triomf bepaalt:* valt samen met zijn succes (*bepaalt:* begrensd).

22 *Door:* alom in.

*

Geen Roomsche Pizoos noch hun zoonen,[26]
Wier oude en lang bekende naam
Noit quam ter ooren hun, die woonen
In d'andre weerelt wijt en zijt,
Ontdeckt by onzer oudren tijdt.[30]
Dat wenscht u mijne Poëzy,
Waar na uw drooge lippen dorsten.
Dat wenschen hartelijck met my
Zoo veel geleerde en brave borsten,
Die deerlick op den oever staan,[35]
En sterven, nu ghy t'zeil moet gaan.

Geboortekrans
voor Iongkvrou Katarine van Wickevort.[aant. aant.*]

O kransken, uw geluck weeght over:[vs. 1]
Geensins om dat de goude lover
En zijde bloem u cieraat streckt:
Maar om dat ghy het hair bedeckt
Van d'eelste bloem der lentebloemen;
Om wie van haar geluck zou roemen
Dees hant, zoo 't Venus daar toe broght,
Dat zy dees bloem eens plucken moght,
Waar op een drom van vryers loncken.
Wat baat de bloem, dat zy blijf proncken
Vergeefs op haren groenen struick?
Men looft de dingen om 't gebruick.
Gepluckte roos kan 't hart verquicken,
Dat in zijn flaauwte scheen te sticken.
Wat 's aangenamer dan de lent?

* TEKSTKRITIEK: vs. 26, de oudste druk heeft foutief: *hun boonen;* in de latere uitgaven is dit verbeterd.

26 *Pizoos:* het geslacht Pizo was te Rome vermaard.

30 *by onzer oudren tijdt:* ten tijde van ons (naaste) voorgeslacht. De bedoeling is: uw roem, in dat vreemde werelddeel, strekt zich verder uit dan die van de Romeinse naamgenoot.

35 *deerlick:* droevig, treurend.

* Van omstreeks 1636. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 215.
Katarine van Wickevort, dochter van Gasper van Wickevort, was 11 Maart 1616 geboren en ondertrouwde 25 Maart 1638 te Amsterdam met Valerius Rover. Vondel voert hier een aanbidder van Katarine sprekende in (vs. 5-7) en heeft dus het gedicht waarschijnlik op zijn verzoek gemaakt, om met de krans verzonden te worden op haar verjaardag.

vs. 1 *weeght over* (beeld van de weegschaal: de schaal slaat door): weegt zwaar.

Doch eer men 't merckt loopt zy ten endt.
Wat baat de bloem den dauw te slorpen?
Zy is 't verwelcken onderworpen.
Bedocht dit schoone *Katharijn,*
Die, boven zon en zonneschijn,
Verblijt alle oogen, die haar minnen;
Zy zou haar al te schuwe zinnen,
Als een gezeggelicke Maaght,[23]
Op hem, die trouwe liefde draaght,
Eens zetten, en met gunstige ooren[25]
Naar zijn gebeên en klaghten hooren;
Eer haar de lentetijt ontschoot.
Wat eenzaam leeft is levend doot.

Gelvck *aen den Heer* Geeraert Schaep, *met zijn Burgemeesterschap.*[aant. aant. *]

Een heerelijcker glans bequam
De wapenkroon van Amsterdam;
Toen ghy beklomt den hoogen trap
Van 't eerlijck Burgemeesterschap:[vs. 4]
Wat gaf de zon een blijden schijn,
Toen *Schapen* Herders zouden zijn[6]
Van menschen, en de kudden voên
Met bloemen, kruit, en klavergroen,
En drenckenze aan den Aemstelvliet;
Daar die in 't Y vol schepen schiet.
Regeeren voeght niet alle man,
Maar een die tegens moeite kan,
En tegens last en arbeit trots[13]
Is opgewassen, als een rots:
Die met een onbeteutert hart[15]
't Gewelt van 's weerelts baren tart.
Dees houdt zijn zinnen in den dwangk,
En gaat recht door den rechten gangk,

23 *gezeggelicke:* voor reden vatbaar.
25 *gunstige:* welgezinde, toegenegen.
* Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 199. Geeraert Schaep (1595-1666) heeft Amsterdam in verschillende betrekkingen gediend. In 1637 op Vrouwendag (2 Febr.) werd hij voor de eerste maal als burgemeester gekozen. Vondel bleef hem eren, blijkens de opdracht van de *Salmoneus* in 1657.
vs. 4 *eerlijck:* eervol.
6 *Schapen:* woordspeling met zijn naam.
13 *trots:* fier.
15 *onbeteutert:* onverschrokken.

En maackt (wie geemlick mort of knort)
Dat elck by 't Recht gehanthaaft wort.[20]
De grijze Romers haalden vroegh[21]
Zoo dappre Helden van den ploegh,[22]
En hebben zoo hun naam verbreit,
En d'oude vesten uitgeleit.
De deught, na 't micken, treft haar wit,
Als zulck een op drie kruissen zit,[26]
Die d'eerste oprechtigheit gelijckt,[27]
En geen Sabijnschen tabbert wijckt.[28]
Dees stadt aan zulck een bloet betrouwt[29]
Heeft zoo te water uitgebouwt
(Dat eerst slechts netten droegh en torf)
Haar Beurs, die, als een byenkorf[32]
Vol byen, nu van Koopmans krielt.
Hoe vele vloten zijn vernielt
Door vloten op Heer Gijsbreghts erf,
Een arrebeitzaam timmerwerf
Getimmert. Hoe getrouw en milt
Heeft zy ten oorelogh gespilt[38]
Haar schatten, om haar vrydoms wijck
Om hoogh te heffen, uit het slijck:
Dies danckt haar noch de heele Staat,
Indienze slechts geen zygang gaat,
Noch afwijckt van der oudren baan;
Zy zal den ganschen Oceaan
Doen luisteren naar heure wet;
Van daar de daghtorts uit haar bedt[46]
Des morgens rijst, tot daarze daalt,
En 't hooft by Thetis onderhaalt.
De krijgh, na eenen fellen eisch,[49]
Zal baren liefelijcken peis.
Dan worden wreede wolven tam.
Dan zult ghy vrolick, op den Dam,
Den Veltheer, in 't geweer verwacht,[53]

20 *by 't Recht gehanthaaft wort:* krijgt wat hem rechtens toekomt.
21 *De grijze Romers:* de Romeinen in de vroege Oudheid.
22 *van den ploegh:* zinspeling op de dictator Cincinnatus, die van de ploeg gehaald werd, toen zijn diensten nodig waren.
26 *op drie kruissen:* op het regeringskussen, met de drie kruisen van het Amsterdamse wapen versierd.
27 *oprechtigheit:* rechtschapenheid.
28 En voor geen Romeinse magistraat onderdoet (de oude Romeinen stamden, volgens de legende, van Sabijnse moeders).
29 *bloet:* geslacht.
32 *Haar Beurs:* in 1608 gebouwd.
38 *gespilt:* uitgegeven, beschikbaar gesteld.
46 *de daghtorts:* de zon, in verband met 48 verpersoonlikt in Phoebus.
49 *na eenen fellen eisch:* nadat ons zware eisen gesteld zijn.
53 *Den Veltheer:* Frederik Hendrik; *in 't geweer:* in volle wapenrusting, triomferend.

Verwellekomen, uit zijn jaght.
Terwijl de tijt die feest vertreckt,[55]
En u de zorgh in 't bedde weckt;[56]
Daar uw Marie, vry en stout,[57]
Het woort der burgerye hout,[58]
En streckt, als zy haar vaarzen leest,
't Afzetsel van Oom Spiegels geest;[60]
Terwijl ghy elck en haar beschut;
Wert u gewenscht al 't geen het nut
Van 't algemeen vereischt, en dat
Ghy leeft, in 't leven van uw Stadt.

Spiegel van Marie Spiegels,[aant. *]

gemaelin van Burgemeester Geeraerd Schaep.

O *Spiegels* kind, terwijl uw schoone schijn[vs. 1]
Recht voor u leeft, in suiver kristalijn,[2]
En ghy u toit, van vleck en misstal schuw,[3]
Soo spiegelt sich de minnegodt in u.
Hy siet sijn toorts, sijn koker, sijnen boogh,
Sijn lodderlijck in uw bekoorlick oogh;[6]
Waarmede ghy doorstraalde 't jeughdigh hart
Vws bruidegoms, toen hy uw vryer werdt.
Als ghy daar na gebruickt, tot 's levens toom,[9]
Het zedeboeck van Henrick, uwen oom,[10]
En voor uw siel den Hartespiegel hangt,
Waar van uw hart verlicht sijn wet ontfangt;
Dan leert ghy, hoe de zedigheit en deughdt
By vrouwlijck beeldt en lichaams schoonheidt veught:[14]
Hoe ware deughdt, in wel gedaan gestalt,[15]

55 *vertreckt:* uitstelt, dus: terwijl dat feest nog in 't verschiet ligt.
56 En de zorgen u 's morgens niet lang in rust laten.
57 *uw Marie:* Schaep's vrouw, Maritgen Spiegel, was een dochter van Laurens Jansz Spiegel. Dat zij dichtte blijkt ook uit het aan haar gewijde gedicht *Spiegel van Marie Spiegels*.
58 De belangen van de burgerij bepleit.
60 *'t Afzetsel:* het evenbeeld (eigenlijk afbeeldsel); zie de noot op blz. 505 bij vs. 24; *Oom Spiegel:* Hendrik Laurensz. Spiegel, de dichter van de *Hertspieghel*.
* Van 1637? Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 206.
vs. 1 *Spiegels kind:* zie het vorige gedicht; *schijn:* gedaante.
2 *in suiver kristalijn:* in de heldere spiegel.
3 *misstal:* al wat niet staat, ontsiert.
6 *Sijn lodderlijck* (oogh): zijn vriendelik blinkend oog.
9 *tot 's levens toom:* om zelfbeheersing te leren.
10 *Het zedeboeck:* de Hertspieghel (vs. 11).
14 *veught:* voegt, past.
15 *in wel gedaan gestalt:* in een schoon gevormd lichaam.

Als steen in goudt, het ooge meer gevalt.[16]
Ghy overleght, wat wel, wat niet betaamt,
En verft de wang met eerbaarheit en schaamt.[18]
In dat cieraat verlustight sich uw geest,[19]
Die Poësy als bloemen t'samenleest:
En 't eelste puick tot eenen ruicker schickt,
Waarmede ghy uw waarde *Schaep* verquickt,
Als die vermoeit van landsaack of geschil[23]
Sijn lief ontmoet, daar 't hart by rusten wil.
Dan heldert hy sijn voorhoofdt van de kreuck,[25]
En wort vermaackt met aardigheen of spreuck,[26]
En hoort: hoe wel 't een hooft der rechtren staat,[27]
Dat het niet passe op 's vollecks gunst of haat.[28]
Dan stapt ghy, als vrouw Porcia, hem voor,[29]
En wijst uw man uw eigen grootvaars spoor,
Dien Amstels Raat verkoos tot Vryheids mondt,
Toen sy sich wees en sonder vader vont:[30-32]
Toen hy verstreckte een Cato van sijn tijdt,[33]
Waar van ick roem dat ghy de dochter sijt,
Niet slechtelijck gesproten uit dat bloed,[35]
Maar uit sijn aard, en eerelijck gemoed.
'k Sie Pallas, gaat ghy sonder susters treen:[37]
Verselt ghy haar, 'k sie drie bevallijckheen,[38]
Of sulcke drie, als Paris voor sich hadt,[39]
Toen hy beducht in sijne vierschaar sat.[40]

16 *gevalt:* bevalt, bekoort.
18 En bloost door uw schaamtevolle eerbaarheid, d.w.z. gij schuwt al wat oneerbaar is.
19 *dat cieraat:* nml. die zedigheid.
23 *van landsaack:* door het behartigen van landsbelangen.
25 *kreuck:* rimpel, zorgvolle trek.
26 *wort vermaackt:* herstelt van de moeienis; *aardigheen:* treffende gezegden.
27 Hoe goed is het voor hem, die de leiding in de rechtbank heeft.
28 *passe op:* geve om.
29 *vrouw Porcia:* de dochter van Cato en vrouw van Brutus, beroemd door haar belezenheid, kloek verstand en vastheid van karakter.
30-32 *uw eigen grootvaar:* Jan Laurensz Spiegel werd lid van de Raad bij de omwenteling van 1578. Hij weigerde in 1581, met vier ambtgenoten, de eed van trouw te zweren aan Prins Willem I als hoge Overheid. Vs. 32 slaat dus op de afzwering van Philips II.
33 *een Cato:* vgl. *Roskam*, vs. 71.
35 *Niet slechtelijck:* niet alleen, niet slechts; *bloed:* geslacht.
37 Als gij zonder uw twee zusters verschijnt.
38 *drie bevallijckheen:* de drie Gratiën.
39 *Of sulcke drie:* Juno, Pallas en Venus, tussen wie Paris moest kiezen.
40 *beducht:* voor de wrok van degenen die de schoonheidsprijs moesten missen.

*

Aan den Heer Constantyn Hvigens,[aant.]

Ridder, *Heer van Zuilichem*, Raat en Secretaris van zijn Hoogheit. *Op het overlijden van zijn Gemalin Mevrouvv* Svzanne van Baerle.

Is *Zuilichem* een stercke zuil,
Hy wanckel niet; noch wroet den kuil
Van 't graf, waar in zijn Ega leit
En slaapt, en wacht op d'eeuwigheit,
Niet open; noch versteur Godts acker,[vs. 5]
En roep zijn lijckrouw t'elckens wacker.[6]
Het treuren baat den doode niet,
En voedt des levenden verdriet.
Al zocht ghy schoon, met Charons schuit,[9]
Eurydice, en al kon uw luit
De harp van Orpheus zelf verdooven;[11]
Ghy speelt haar geest niet weder boven.
En waar dit mooghlijck te geschiên;
Ghy zoudt niet laten om te zien,
En haar verliesen, nat beschreit,[14-15]
Daar 't licht en nare duister scheit.[16]
Vw morgenstar zou u ontzincken,[17]
Daer onze zon begint te blincken.
Wat moeit ghy 't onverbidtzaam hol:[19]
Vw schoone bloem, is in haar bol
Gekropen, om weêr op te staan,
Daar haar geen hagelsteenen slaan,

* TEKSTKRITIEK: vs. 10. Met een pauze na Eurydice is dit vers te lang. Dan zou men geneigd zijn *en* te schrappen, maar alle uitgaven hebben deze lezing, die samensmelting van 'Eurydice en' zou doen onderstellen.
Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 303.
Susanna van Baerle was na een tienjarig huweliksleven, de 10de Mei 1637 overleden.
vs. 5 *versteur* verontruste.
6 *lijckrouw:* het leed om de gestorvene.
9 *Al.... schoon:* ofschoon; *Charons schuit:* waarmee deze veerman van de Styx de zielen naar de onderwereld bracht. Hij scheepte Orpheus in om zijn Eurydice terug te halen.
11 *verdooven:* in klank overtreffen.
14-15 Gij zoudt doen als Orpheus, die, tegen het verbod in, omzag en daardoor Eurydice weer verloor.
16 Op de grens van de onderwereld en de bovenwereld.
17 *Vw morgenstar:* Huygens noemde zijn vrouw zijn 'sterre'.
19 *onverbidtzaam:* dat zich niet laat verbidden om de zielen weer af te staan.

Noch al te heete stralen roosten.
Ghy kunt u met d'afzetsels troosten.[24]
D'afzetsels, daar haar ziel in leeft,
Haar geest en zedigheit in zweeft.
De mensch, die, naar het oogh, vergaat,
Herleeft, onsterflick in zijn zaat.
Al schijnt de zerck 't gezicht te hinderen;
Men ziet de moeder in haar kinderen.
Der kindren wackere oogen sijn
De spiegels en het kristalijn,
Waar in der ouderen gelaat[33]
En schijn en aanschijn voor ons staat.[34]
't Zijn onverzierde schilderyen,[35]
En verwen, die ons hart verblyen.

Op *Mevrouvv van Zuilichem*, Svzanne van Baerle.[aant.*]

Zy spreeckt.

Wat schreit mijn *Vasthart* hier, en staat gelijk een post,[vs. 1]
En smilt van druck altoos.[2]
Ghy troude een bloem, een Roos,
Suzanne; en wist ghy niet dat die verwelcken most?

24 *d'afzetsels:* het vijftal kinderen die het evenbeeld van hun moeder zijn. *Afzetsel* betekent in de 17de eeuw gewoonlik: evenbeeld (eigenlik afbeeldsel, nabootsing; *Ned. Wdb.* I, 1962). Daarnaast komt ook voor de betekenis: spruit (in de bloemkwekerij, *Ned. Wdb.* I, 1963), waaraan Vondel in verband met het beeld van vs. 20 gedacht kan hebben.
33 *gelaat:* houding.
34 *schijn:* gestalte.
35 *onverzierde:* zonder bedachte bijkomstigheden, de voorbeelden nauwkeurig weergevende.
* Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 316.
vs. 1 *Vasthart:* vertaling van *Constanter*, Huygens' zinspreuk en woordspeling met zijn naam Constantijn; *gelijk een post* (stijl of zuil): roerloos.
2 *altoos:* steeds weer.

De Bruvloft van Ioan van de Pol, en Dvifken van Gerwen.[aant. aant. *]

In 't noorden van de stadt, daer 't Y de palen schuurt,
En draeght een mastrijck bosch, is een onvruchtbre buurt,[vs. 2]
Een guuren zuuren hoeck, die nimmermeer den wagen
Des dageraeds het licht de weereld toe ziet draegen:[3-4]
De winter houdt 'er hof, en staet gelijck een stijl,[5]
En wijckt den zomer niet, als voor een korter wijl.[6]
Onwilligh groeit 'er loof, en watmen groen magh noemen.
De lent en schildert hier geen spickelige bloemen,[8]
Of tulpen schoon van verf, daer Bloemaerds hart aen hangt,[9]
Tot dat hy met Narcis een' schijn in 't water vangt.[10]
Het woelt 'er dagelix met laden en met lossen
Van afgehouwen hout en heele Noordsche bosschen,[12]
Gestapelt hemelhoogh; waer door de zonneschijn
Van 't westen word geschut, en nergens, als met pijn,[14]
En zomtijds by geval alleen, word ingelaeten[15]
Van lieden, die, om winst, het licht des hemels haeten,
En buien zijn gewoon, en hagel sneeuw en vorst,[17]
En tarten Venus vier met hun bevroze borst.[18]
De strenge jeughd en past op vryen noch op huwen,[19]
En slaet den tijd voorby, en leert'er Hymen schuwen:[20]
En of de minnegod om 't jaer hier doet een' keer,[21]
Geen boezems vatten vlam: al rieckt de plaets van teer,
Zijn torts kan qualijck brand in dit geweste stichten.
Zy zijn gelijckerhand gewapent voor zijn schichten,[24]

* Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio. *Unger: Bibliographie, nr. 235*.

vs. 2 *mastrijck bosch:* van schepen.

3-4 *Een guuren zuuren hoeck:* de IJkant, aan de gure Noordenwinden blootgesteld; *den wagen des dageraeds:* de zonnewagen, door Phoebus bestuurd.

5 *houdt'er hof:* heerst er; *gelijck een stijl:* onwrikbaar.

6 *korter:* nml. dan de winter.

8 *spickelige:* bonte.

9 *Bloemaerd:* de bloemenliefhebber.

10 *Narcis:* de schone jager Narcissus versmaadde de liefde van Echo en werd, als straf verliefd op zijn eigen beeltenis. Toen hij die in de bron bewonderde, veranderde hij in een bloem. Hoe Vondel dit verhaal hier te pas brengt, is mij niet duidelik.

12 *Noordsche bosschen:* hout, uit Zweden aangevoerd.

14 *geschut:* tegengehouden; *met pijn:* met moeite.

15 *by geval:* toevallig.

17 nml. op hun reizen naar het Noorden.

18 *tarten:* trotseren.

19 *past op:* geeft om.

20 *slaet voorby:* gaat haastig voorbij; *den tijd:* nml. de geschikte tijd voor het huwelik.

21 *om 't jaer:* elk voorjaar; *doet een'keer:* rondgaat.

24 *gelijckerhand:* in gelijke mate, everzeer (*Ned. Wdb.* IV, 1196); de betekenis: gezamenlik zou hier ook passen.

En slaen de vleiery en praetjens in den wind:
Dies Cypris nimmer hier twee harten t'zaemen bind,[26]
't En waer om zeven jaer eens bruiloft werd gehouden.[27]
't Is altijd tijds genoegh. zy suffen en verouden:[28]
Of gevenze wat schijns van vryen, 't is uit spel
En nauwelix uit ernst. het doet hen wonder wel,[30]
Indienze op hun verzoeck noch worden afgeslaegen.[31]
Onstadigh is hun min, gelijck de zomervlaegen.
De zinnen zijn verlet door dagelix gewoel.[33]
Zy woonen 't Y te na, en blijven waterkoel,
Gelijck de koele stroom, en hun gedachten ebben
En vloeien heen en weêr. wat zoum' er doch aen hebben?
In 't kort, 't is wonder, dat een buurt, die 't leven derft
Het welck van Venus vloeit, niet eens heel uit en sterft.[38]
Ick zie de weereld doods, en omgewroet van mollen,
Indien men liefdeloos de jaeren heen laet rollen.
Hier was 't bekende huis van onzen grijzen POL,[41]
Den degelijcken man, wiens ooren altijd vol
Bedruckte klaghten zijn, en dick om ruste wenschen,[43]
Wanneer hy word omringt van raedelooze menschen:
Het zy hy, onder dack, zoo veer van 't volleck, duickt;[45]
Het zy hy, op zijn tijd en pas, de straet gebruickt,
En na het raedhuis treed, dat lang van hem bezeten,
Van zijn oprechtigheid en onbevleckt geweten[48]
Getuigenisse geeft, zoo lang het eere schat,[49]
Dat yemant heb geleeft ter eere van zijn stad.
Van staetzucht wist hy noit of yemant te benijden.[51]
Wat overschot van deughd men in bedorve tijden[52]
Moet zoecken, vindmen hier noch heel en onverminckt
In hem, daer 't zweemssel zelf van Romulus in blinckt,[54]
Zoo zeer als hy verscheelt van strijd en broedermoorden,[55]
Die niet een kind en quetst met wercken of met woorden.
Gemeenzaem, elck ten dienst, een yeder even na,

26 *Cypris:* Venus.
27 Of (hoogstens) wordt er eenmaal in de zeven jaar bruiloft gehouden.
28 *verouden:* verouderen.
30 *het doet hen wonder wel:* zij vinden het (zelfs) heel goed.
31 *op hun verzoeck:* bij hun aanzoek.
33 *verlet:* belemmerd.
38 *van Venus vloeit:* uit de liefde voortkomt; *eens:* op een zekere tijd.
41 *Pol:* Harmen Gysbertsz. van de Poll (1559-1645), de vader van de bruidegom, die in allerlei ambten sedert 1593 de stad gediend had (vs. 42). Op zijn voorspraak werd Vondel in het Palamedes-proces niet naar Den Haag uitgeleverd. Vgl. de opdracht van de *Inwying der doorluchtige Schoole t'Amsterdam* en de aantekeningen (hiervóór blz. 372).
43 *dick:* dikwijls.
45 *duickt:* zich terugtrekt.
48 *oprechtigheid:* rechtschapenheid.
49 *eere schat:* als eer beschouwt, zich tot eer rekent.
51 *staetzucht:* heerszucht.
52 Terwijl men elders, in deze verdorven tijden, slechts een rest van de oude deugd vindt (vgl. Vondels klachten in de *Roskam*).
54 *'t zweemssel:* de gelijkenis; *zelf:* zelfs; *Romulus:* als stichter van het oude, degelike Romeinse rijk.
55 *verscheelt:* verschilt (nml. van Romulus, die zijn broeder Remus doodde) ten opzichte van.

En wie zijn ampt verzuimt, hy slaet zijn uuren ga.[58]
De rechtbank zagh hem dick, als mond van 't Recht, beladen[59]
Met d'uitspraeck van 't gerecht. de zes en dartigh Raeden,[60]
De burgemeesters zelfs getuigen 't, en men weet
Hoe hy zich voor den Staet en goude vryheit queet:
Met wat een eer hy werd van zijnen dienst verlaeten,[63]
En weder aengezocht. hoe schaemen zich de straeten,[64]
Waer langs 't oproerigh volck hem landverraeder schold,[65]
Doen trouweloosheid meer dan eere en eeden gold.
Nu was hy, als een kleed, in dienst der stad gesleten,
En treurde zonder ga, verlangende eens vergeten[68]
Te slijten ampteloos het weinige overschot
Des levens, dat hem noch vergunt moght zijn van God.
Hy zat nu doof, verdooft van al 't langduurigh schreeuwen,[71]
Dat hy, als vader vooghd en man van wees en weeuwen,[72]
Veel jaren achter een geduldigh had gehoort.
De zwackheid van het lijf die stuwde hem vast voort[74]
Na 'et graf. hy was getroost al 's levens lust te sterven,[75]
Zoo hy 't verlaeten moght, met hoop van wettige erven
Te zetten in zijn erf en 't vaderlijcke leen:[77]
Maer laes! zijn moed die zonck: de hoop daer toe was kleen;
Vermits zijn zoonen bey tot noch toe Hymen vlughten:[79]
Dat deê die oude stock en goede vader zuchten.[80]
't Alwetend Wezen riep, op 't zuchten dezes mans,
De Teelzucht endelijck tot zich na 's hemels trans,[82]
Van waer zijn alziende oogh der menschen doen aenschoude,
Met zorge dat hy 't al in zijnen stand behoude.
Ghy, sprack hy tegens haer, die op mijn wencken past,[85]
En over stammen waeckt, en heit de huizen vast,[86]
Door teelen zonder end, hoe hebtge zoo veel jaeren
De zorgen over 't bloed der POLLEN laeten vaeren?
Hoe hebtge 't vroom geslacht, het algemeen tot nut,
Niet door een braeve ranck verheerlijckt en gestut?[90]

58 *wie:* wie ook; *hy* (met accent); *slaet zijn uuren ga:* geeft nauwlettend acht op zijn tijd.
59 *als mond van 't Recht:* als schepen; *beladen:* belast.
60 *Raeden:* leden van de vroedschap.
63 *van zijnen dienst verlaeten:* uit zijn ambt ontzet, nml. in 1618 door Prins Maurits.
64 *weder aengezocht:* in 1629, toen hij in zijn vorige rang, zelfs op zijn oude eed, weer werd toegelaten.
65 *'t oproerigh volck:* de Oranje-gezinde burgerij.
68 *zonder ga:* zijn vrouw Reimerich Dirksdr. was 23 Dec. 1599 overleden.
71 *schreeuwen:* schreien.
72 Van de Pol was herhaaldelik Weesmeester.
74 *vast:* reeds.
75 *al 's levens lust te sterven:* stervende afstand te doen van aardse genietingen.
77 *zijn erf en 't vaderlijcke leen:* in zijn bezittingen en zijn handelszaak (de houthandel).
79 *zijn zoonen bey:* de hier bezongen Jan en Gijsbert (1599-1652), die kinderloos overleed.
80 *die oude stock:* die grijsaard.
82 *De Teelzucht:* de neiging tot voortplanting (een personificatie van Vondels vinding).
85 *past op:* acht geeft op.
86 *heit vast:* legt een stevige grondslag.
90 *braeve:* voortreffelike.

De dood die knipt bykans den draed van 's ouden leven,[91]
Ghy ziet hoe hy vergaet, en hoe zijn beenen beven,
En hoe hy over 't graf van zijn gezelschap helt,[93]
En met den minsten storm ter aerde leit gevelt.
Ga toe dan met der haest, en laet geen tijd verloren.
Ick heb zijn' oudsten zoon een schoone Bruid beschoren,[96]
Een DVIFKEN zonder gal, een weerga zoet van aerd;[97]
En zoo ghy 't onderstaet, ick zieze ras gepaert.[98]
Ick zal d'afkeerigheid uit hun gemoeden bannen,[99]
En hen eendraghtelijck in uwen wagen spannen.
De Teelzucht op dat woord terstont na d'aerde vloogh,
En trof den jongen POL, uit DVIFKENS blinckende oogh,
Met eenen scharpen pijl, aleer hy 't zelf vermoede.
De wonde zat in 't mergh, hoewelze niet en bloede.
Het bloed begon te ziên, door 't heimelijcke vuur.[105]
De jongeling bevond de straelen van natuur
Veel maghtiger dan oit. hy liet zijn' handel loopen,
En dacht om vaders huis, noch koopen en verkoopen:
Maer ley op kussen toe en vriendelijcken kout,[109]
Op loncken en gevley. de liefde maeckt hem stout.
Zijn eenigh wenschen is om in haer gunst te raecken.
Hy keurt de woorden uit, die maeghdekens doen blaecken,[112]
En is in vierigheid zich zelven ongelijck,[113]
En vordert nacht en dagh den bouw van Venus Rijck.[114]
't Is wonder hoe de min de menschen kan verkeeren,
En in zoo kort een tijd zoo veele dingen leeren.
De minne wet het brein, en zet de zinnen schrap,
En leert in haere school ons deughd en wetenschap,
Ootmoedigheid, geduld, en zedige manieren:
Te hoopen zonder hoop: een anders luimen vieren:[120]
Te dienen zonder loon: te zwichten, te bestaen:[121]
Gewillighlijck geboeit in slaverny te gaen:
Te derven om 't genot, en sterven en verrijzen:
Den maghteloozen geest met roock en wind te spijzen.
Zy weckt de traegen op uit hunnen droom, en vraeght,
Of niet een frissche jeughd, een wackre en heldre maeghd[126]
In aengenaemheid zelf de zonne gaet te boven?

91 *knipt den draed:* functie van de Parcen, overgedragen op de dood.
93 *zijn gezelschap:* zijn overleden vrouw (in 't Vlaams nog gebruikelik voor een der echtgenoten; vgl. *De Bo* en *Ned. Wdb.* IV, 2187; *helt over:* op het punt staat te vallen in.
96 *beschoren:* toebedeeld.
97 *weerga:* echtgenote (vgl. eega).
98 *onderstaet:* onderneemt, op u neemt.
99 *gemoeden:* oud meerv. van gemoed.
105 *ziên:* zieden, koken.
109 *ley toe:* nu reflexief: legde zich toe.
112 *keurt uit:* zoekt uit.
113 *zich zelven ongelijck:* overtreft zich zelf.
114 *vordert:* bevordert.
120 *vieren:* toegeven aan.
121 *bestaen:* durven.
126 *heldre:* frisse, gezonde.

Of kostelijcker bloem, in 't puick van alle hoven,
Gevonden word als dees, daer POL nu 't oogh op slaet?
Om haer is 't dat hy peynst, al waer hy gaet of staet:
Het zy het morgenrood verlicht de groene kruiden;
Het zy de groote toorts de hoofden braed in 't zuiden;
Het zy die achter duin in 't zoute water zinckt;
Of ons by nacht ontschuilt, en voor een ander blinckt.
Mijn POL is op zijn DVIF verslingert, als een doffer.[135]
Hy heeft geen ander hart als 't harte van zijn joffer.
Versuft hy, daer het loof hem voor de zon bescharmt,[137]
Hy ziet hoe groen 't geboomt malkanderen omarmt,[138]
Den lindeboom den Yp, den wilgetack den elzen;[139]
Hy wenscht terstond zijn lief te kussen en t'omhelzen.
Ziet hy den bloessem aen, zoo liefelijck van lucht;
De maeghdom rieckt hem toe, en zijn beloofde vrucht.
Zoo hy een klaere star ziet flickren in het doncker,
Hy denckt om 't lachende oogh, en 't hemelsche geflonker
Van 't minnelijck gezicht, en 't zuiver diamant[145]
Dat in haer aenschijn gloeit. hy smoort van heeten brand.
Zoo hy twee paerden ziet een' zelven wagen trecken;[147]
Hy denckt om 't zachte juck: en ziet hy treckebecken
Twee duiven op het slagh, niet ongelijck van kuif;[149]
Hy raest, hy is ontrust, en roept om zijne DVIF,[150]
En geeft zich op de vlught, en krijght gezwinde wiecken,[151]
En weet waer dat zy is te raeden en te riecken,
En valtze moeielijck, en weetze t'ondergaen.[153]
Zy ziet haer vryers trouw en grooten yver aen,
En krijgt genegentheid, en andere gepeinzen,
En wenscht gepaert te zijn: maer 't hart wil t'elckens deinzen,[156]
Vit teere bloodigheid, en jeughdelijcke schaemt;
De rechte blozentheid die zoo een maeghd betaemt,[158]
En schooner is dan 't rood op haer ontloke wangen.
De wil zou over slaen, maer blijft in twijffel hangen.[160]
Het jawoord, dat de gunst te met na voor toe drong,
Is rijp en in den mond, maer 't hapert op de tong,[162]
En kan 'er qualijck uit. doch wat baet tegenstryen?

135 *verslingert*: verliefd (niet in minder gunstige zin).
137 *Versuft hy:* ligt hij te dommelen.
138 *groen:* verliefd (woordspeling).
139 *Den lindeboom, den wilgetack* met nominatiefs-*n*.
145 *'t minnelijck gezicht:* de vriendelike blik.
147 *een' zelven:* een zelfde.
149 *het slagh:* de duiventil.
150 *is ontrust:* wordt onrustig.
151 *geeft zich:* begeeft zich, gaat.
153 *valtze moeielijck:* bestormt haar met zijn aanzoeken en beleefdheden; *t' ondergaen:* op te sporen.
156 *deinzen:* achteruitgaan, zich terugtrekken.
158 *blozentheid:* schuchterheid, zedigheid.
160 *zou over slaen* (beeld van de weegschaal): zou bijna toegeven, maar blijft in evenwicht hangen.
162 *hapert:* blijft steken.

Wie met den hemel vrijt, die heeft voorwind in 't vryen,[164]
En raeckt de haven in behouden met gemack;
Gelijck dees Bruigom deê, doen zy het jawoord sprack,
En met een' zucht ontfing zijn aengebode trouwe,
En aen zijn zijde ging, gelijck zijn echte vrouwe.
Leef lang, geluckigh paer, en bezigh uwen tijd,
En treck getroost te velde in dezen eersten strijd,[170]
En mengel onder een triomf en nederlaegen:
Ghy zult hier over smart noch over wonden klaegen.
Het is een lieve lust, die nimmermeer verveelt.
Wie vreest voor zulck een dood, die 't eeuwigh leven teelt.
Nu droom niet anders dan van harten te verovren.
De zoete koele May bestroit uw bed met lovren,
En bloemen zonder tal, en lacht u vrolijck aen.
De zon, om uwent wil, zal spader onder gaen.
De schaemte heb hier uit, en moet geen kaecken verwen.[179]
Ga mengel bloed met bloed, en POLLEN en van GERWEN.
Daer volge, beurt om beurt, een dochter na een' zoon.
De liefde is geen last, zy is haer eigen loon.
Ick zie den erfgenaem den kleenen POL geboren,
Eer negenmael de maen verwisselt haeren horen.
Ick zie hoe grootvaêr 't kind vast kust, en wel gemoed[185]
In bey zijn armen vat, en met dees woorden groet;
Terwijl de traenen vast van blyschap staen en hangen
In d'oogen en op 't vel der rimpelige wangen:
De Roomsche Pol en was noch kon zoo bly niet zijn,[189]
Doen hem geboren werd het zoontje Salonijn,[190]
Waer op Augustus zwaen de goude tijden spelde,[191]
Als ick met deze vrucht, het leste dat my quelde.[192]
Mijn lang gewenschte neef, Gods wille moet geschien.
Hy hael my in zijn rust, nu ick u heb gezien.[194]
De wereld viel te kleen, en zat te naeuw verdrongen,
Zoo d'oude niet en weeck, en lietze weêr den jongen.
Mijn voorgang zy uw spoor, en word geen weldoen moe.
Aldus spreeckt oude POL: de jonge lacht hem toe.
I.v.V.

164 *met den hemel:* met goddelike hulp. Dit slaat terug op het goddelik bevel in vs. 81; *heeft voorwind:* is voorspoedig.
170 *dezen eersten strijd:* schertsend voor hun lief kozingen.
179 *heb hier uit:* met de schaamte moge het gedaan zijn; *moet:* behoeft.
185 *vast:* reeds.
189 *De Roomsche Pol:* Asenius Pollio, consul te Rome en beroemd redenaar.
190 *Salonijn:* zijn zoontje werd aldus genoemd naar de stad Salone, door Pollio ingenomen in de tijd toen zijn zoon geboren werd.
191 *Augustus zwaen:* Vergilius, die de geboorte van dit kind bezong in zijn vijfde herderszang.
192 *het leste dat my quelde:* d.w.z. de zorg dat hij geen kleinzoon zou krijgen.
194 Zinspeling op de woorden van de oude Simeon.

Op het Tooneel.[aant. aant.*]

I.
(*Op de architraaf van de ingangspoort*).
De weereld is een speeltooneel,
Elck speelt zijn rol en krijght zijn deel.
II.
(*Op de architraaf boven de loges*).
Tooneelspel quam in 't licht tot leerzaem tijdverdrijf.
Het wijckt geen ander spel noch koningklijcke vonden.[2]
Het bootst de weereld na. het kittelt ziel en lijf,[3]
En prickeltze tot vreughd, of slaet ons zoete wonden.[4]
Het toont in kleen begrip al 's menschen ydelheid,[5]
Daar Demokrijt om lacht, daer Heraklijt om schreit.[6]
III.[III]
(*Op een der balken aan de zoldering*).
De byen storten hier het eelste datze leezen,
Om d'oude stock te voên en ouderlooze weezen.
IV.[IV]
(*Op een der balken aan de zoldering*).
Het spel heeft oock zijn' tijd, wanneer 't de tijd gehengt.
't Vermaeckelijck en 't nut word hier van pas gemengt.
V.[V]
(*Op de architraaf van de galerij op het tooneel*).
Twee vaten heeft Iupijn. Hy schenckt nu zuur, nu zoet,
Of matight weelde en vreught met druck, en tegenspoet.

* Van 1637. Van deze opschriften, die Vondel maakte voor de nieuwe Schouwburg (zie de afbeelding op blz. 544-45) zijn I, III en IV afgedrukt volgens de tekst in *Gysbreght van Aemstel* (W. Blaeu, 1638; *Unger: Bibliographie, nr. 238*)*;* II volgens de eerste druk van dit treurspel (*Unger: Bibliographie, nr. 236*)*;* V, VI en VII volgens Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 340.

2 *vonden:* vondsten, uitvindingen.

3 *kittelen:* prikkelen, strelen.

4 *prickeltze tot vreughd:* slaat op het genot dat het blijspel geeft; *slaet zoete wonden:* opzettelike tegenstelling: het smartelik meeleven met de tragiese held schenkt tegelijk een gevoel van bevrediging.

5 *begrip:* samenvatting; *in kleen begrip:* in kort bestek.

6 *Demokrijt* en *Heraklijt*, twee Griekse wijsgeren, gelden in de renaissancetijd traditioneel als de vertegenwoordigers van een vrolike en een ernstige wereldbeschouwing.

III Dit opschrift bevat een zinspeling op het oude embleem van Coster's Academie: de bijenkorf. - *d'oude stock:* de grijsaard. De opbrengst van de vertoningen in de Schouwburg kwamen ten goede aan het Oudemannenhuis en het Weeshuis, in dezelfde verhouding als ze in de kosten van de bouw hadden bijgedragen.

IV *gehengt:* toestaat.

V *vaten:* schenkkannen.

VI.[VI]
(*Vóór den schoorsteen in de kamer der Regenten*).
Gezegent is dat lant,
Daar 't kint zijn moêr verbrant.
VII.
(*Vóór den schoorsteen in de kamer der tooneelspelers*).
Het zy ghy speelt voor stom of spreeckt,
Let altijt in wat kleet ghy steeckt.
WAERSCHOUWING.*
(*Voor den Schouburgh*).
Geen kint den Schouborg lastigh zy.
Tobackpijp, bierkan, snoepery,
Noch geenderlei baldadigheid.
Wie anders doet wordt uytgeleit.

VI Woordspeling met *moêr:* veen, turf.

* Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst in *Gysbreght van Aemstel* 1638. *Unger: Bibliogr. nr. 237*. Dit versje was met gouden letters geschilderd op een paneel naast de deur, die toegang gaf tot het portaal, waar men waarschijnlik de entree moest betalen. In de ‘bak’ (het parterre) waren alleen goedkope staanplaatsen. Vandaar dat het er soms rumoerig toeging en de waarschuwing niet overbodig was.

I.V. Vondels
Gysbreght van Aemstel,[aant. aant.]

d' Ondergang van zijn stad en zijn ballingschap.
Trevrspel.

Vrbs antiqua ruit.
t' Amsterdam,
By WILHELM BLAEV.
CI□ I□ C XXXVII.

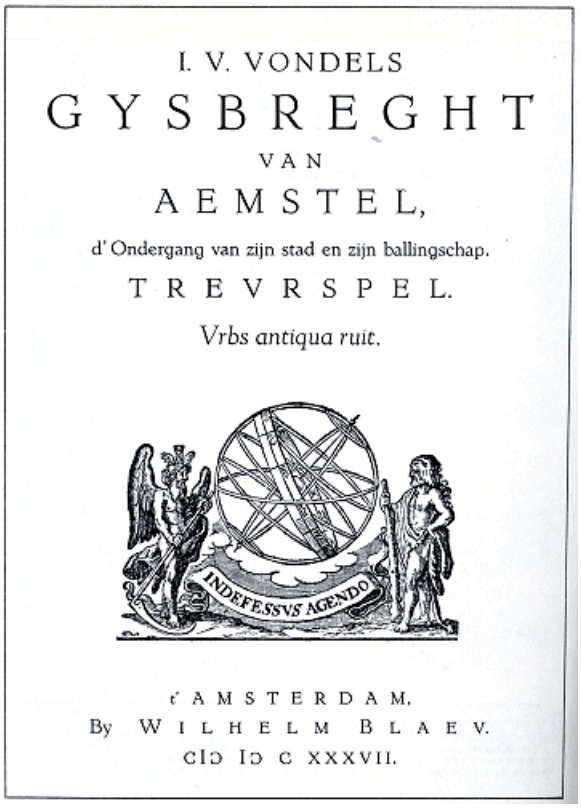
I. V. VONDELS
GYSBREGHT
VAN
AEMSTEL,
d' Ondergang van zijn stad en zijn ballingschap.
TREVRSPEL.
Vrbs antiqua ruit.
INDEFESSVS AGENDO
t' AMSTERDAM,
By WILHELM BLAEV.
CIↃ IↃ C XXXVII.

De ‘Verthooninge vande superstitien vande paperye als misse ende andere ceremonien’ in Vondels *Gysbreght van Aemstel* door Dr. J.F.M. Sterck

Een der moeilijkste tooneelen in Vondels *Gysbreght van Aemstel* vind ik altijd de Kerstnacht-scène in de kloosterkapel. Bij de opvoering weet de regie dan ook geen raad met de voorstelling. Uit de verzen blijkt (bijv. vs. 988) dat het tafereel voor een ‘autaer’ speelt. Maar met de aankleeding daarvan op het tooneel weet men eigenlijk geen weg. De gravure in Van Lenneps *Vondel* naar de mooie teekening van Ch. Rochussen (Dl. III, 406) vertoont op het altaar een reliekschrijn. Bij sommige opvoeringen, zooals door Royaards in 1912, zet men een kruisbeeld tegen het retabel, als in een Luthersche kerk; anderen maken het af met een gekleurd raam of zoo iets. Niemand denkt er echter aan bij de altaartafel een sacramentshuisje te plaatsen, zooals in Gysbreghts tijd zeker het gebruik was.

Vóór dat fantastische altaar zit dan vader Gozewyn met den rug er heen gekeerd. Hij laat zich vervolgens in zijn vol bisschoppelijk ornaat kleeden, en gaat met de nonnen zingen: ‘den lofzang van oude Simeon’. Zeker een kale Kerstnachtviering, al maakt het tafereel wel een diepen indruk als geheel, - ofschoon de steeds zoo goed onderrichte Vondel stellig toch wel bekend was met de van ouds opgedragen plechtige H. Mis in den Kerstnacht. Allerlei kleine kerkelijke bijzonderheden weet de alles onderzoekende treurspel-dichter er bij te pas te brengen; en zou bijvoorbeeld zijn beste en belangstellende vriend Kornelis Gysbertsz Plemp hem van deze ceremonie onkundig hebben gelaten? Ik kan het niet aannemen. Er moet een andere reden zijn.

Brandt verhaalt dat ‘Gysbreght’ werd ten tooneele gevoerd: ‘niet zonder tegenmorren van eenigen, die 't zochten te weeren, en etlyke daaghen ophielden; om dat hy de Roomsche kerkzeden, naar eisch des tydts, daar in ten toon stelde’ (blz. 40). Later heeft het Protocol van den Kerkeraad[1)] aan het licht gebracht, dat het de Gereformeerde predikanten zijn geweest, die een commissie aan de Regenten van het Weeshuis, als beheerders van den Schouwburg, gezonden hebben om hen aan te manen na te laten de ‘verthooninge vande superstitien vande paperye als misse ende andere ceremonien’. Ofschoon zij een weigerend antwoord ontvingen, verkregen

1) Medegedeeld door J.H. Rössing in *De Tijdspiegel*, 1874, III, blz. 288, te midden van een historisch-romantisch verhaal, waarin de teksten toch juist zijn aangehaald.

de predikanten toch op hun verzoek aan Burgemeesteren, dat de opvoering van 26 December tot 3 Januari werd uitgesteld.

Aangenomen kan worden, dat die predikanten zich goed op de hoogte hebben gesteld van den inhoud van het treurspel. De dichter zal zijn handschrift of de drukproef bij de Weesmeesters ter goedkeuring hebben moeten inzenden, en de Schouwburgregent Simon Engelbrechts, een tegenstander van het stuk, heeft de predikanten kunnen inlichten.

Veilig mag dan worden verondersteld, dat hun vrees voor de 'verthooninghe vande superstitien vande paperye als misse ende andere ceremonien' gegrond was op hun kennis van het stuk. Nu is het wel opmerkelijk dat in het heele stuk, zooals het vertoond werd, niets voorkomt, over *de Mis*. En toch lag het voor de hand dat Vondel bij de viering van den Kerstnacht door den Bisschop een Mis zou laten lezen, of daarvan tenminste melding zou maken. En ik acht het dus een gegronde veronderstelling, dat in Vondels oorspronkelijken tekst hetzij een mededeeling over een Misviering, hetzij een voorstelling daarvan heeft gestaan, en dat hij door dit tafereel te wijzigen eerst van Burgemeesteren verlof heeft gekregen voor de opvoering.

Ware er geen sprake geweest van een Misviering, dan hadden Weesmeesters en Burgemeesteren den predikanten op het volkomen ongegronde van hunne bezwaren gewezen, die immers geen steek hielden, indien de Mis slechts in hun verbeelding bestond.

In die acht dagen uitstel kan Vondel de Misscène vervangen hebben door de zwakke Kerstmisviering van Bisschop Gozewyn met zijn nonnetjes in het vierde bedrijf. Het bewijs dat werkelijk voldaan is aan der predikanten verlangen wordt geleverd door hun bezoek bij Burgemeesteren na de opvoering. Een predikant en een ouderling kwamen vragen: 'serieuselyk de weygeringe van de paepsche Tragedie.... hier voor desen geageert; en sulk en diergelycke stouticheden' voortaan te verhinderen; 'hoewel so geseyt wert, de aenstootelyckste saken daeruit geroyeert syn'.

Vondel heeft dus toegegeven en blijkbaar een aantal bijzonder katholiek uitziende scènes geschrapt, waaronder de Mis, door de predikanten uitdrukkelijk genoemd. De regenten van het Wees- en Oude Mannenhuis werden ook door de predikanten berispt, en verdedigden zich: 'dat sy weynigh in die sake werden gekent, dat sy niettemin by tyt en wylen alles souden doen 't gene tot de meeste stichtinge ende minste quetsinge van de christelyke religie soude mogen strecken'. (Protocol van den Kerkeraad, Fo 232-233).

Onlangs zei me een Vondelkenner: 'Gerard Brom vindt *Gysbreght* "rooms als een altaar"; maar dan toch zonder H. Sacrament!' Dat gebrek is inderdaad heel zonderling. Nu moet men dat niet willen verklaren met: Vondel was wel katholiseerend, maar voor de Eucharistie stond hij nog wat vreemd, zooals dikwijls bekeerlingen. Men vergete toch niet, dat hij, zeker vóór 1638

De Kruisbergh heeft gedicht, dien heerlijken lofzang op de H. Eucharistie. Want, nu moge men ontkennen, dat het ‘een echt Roomsch gedicht is’,[1] wanneer het goed gelezen en begrepen wordt, bevat het niets dan een zuivere verheerlijking van de H. Eucharistie. Dat ‘d'AertsEnglen mann' met nectar kneden En hemels suicker en ambroos Uit leliwit en roosenblos’ kan toch niets anders voorstellen, dan dat brood en wijn veranderen in Christus' lichaam en bloed (wit manna en roode wijn) bij de Offerande, die de Aertsengelen aan God opdragen door den priester.

Nog enkele andere verzen van Vondels *Kruisbergh* bevestigen dit. Er bestaat dus geen reden om te veronderstellen, dat de dichter van *Gysbreght* eigener beweging de vermelding van het H. Sacrament geheel zou hebben vermeden. Maar hij kende te goed zijn oude vijanden, de predikanten, die scherp op de loer lagen om hem in zijn verzen te vangen. Daarom heeft Vondel blijkbaar alles wat eenigszins ergernis zou kunnen geven en de opvoering in gevaar brengen bij voorbaat achterwege gelaten. Alleen de Kerstnachtmis kon zijn dichterlijk vroom gemoed niet missen. En juist daarover zijn die ijverige predikanten toch nog gevallen.

Toch heeft de dichter aan de predikanten ook nadrukkelijk willen laten blijken, dat hij nog niet roomschgezind was, doordat hij den hemelgezant Rafaël aan den vroom-katholieken Gysbreght, zeer te onpas, het minder opwekkende vooruitzicht voorstelde, dat

> De Hollandsche gemeent zal, eer dry honderd jaer.
> ...Schoppen 't Roomsch autaer met kracht uit alle kercken,

Aan Gysbreght moet dit, bij zijn vertrek, geen bijzonderen troost in zijn smart gegeven hebben.

In de latere uitgaven van zijn treurspel heeft Vondel getracht deze wat al te forsch klinkende woorden weer goed te maken door Rafaël de volgende verzen in den mond te leggen:

> Valt u 't verwoesten der godtsdienstigheit te lastigh,
> Volhardt by 't out geloof en Godts altaer stantvastigh,
> Op 't spoor der ouderen, u moedigh voorgetreên.
> Zoo draeft men recht naer Godt, door alle starren heen.

Dat wil zeggen, als dat krachtig uitschoppen van die Roomsche altaren u soms wat zou hinderen, houdt u dan maar aan dat oude Roomsche geloof en dat verschopte altaar van God.[2]

Zoo ziet men, hoe zelfs een genie als Vondel in de war gebracht kan worden wanneer bekrompen vitzucht van kleingeestige menschen in zijn werk gaan ‘royeren’. Nu trachtte hij het ieder naar den zin te maken.

Hoe had Vondel overigens zijn best gedaan om die ‘superstitiën vande paperye’ zoo onschuldig mogelijk voor te stellen. Als de soldaten aan het

1) Dr. Leendertz: *Leven van Vondel*, blz. 215.
2) Vergelijk ook de *latere* wijziging van vs. 1542: *hy is berecht*.

plunderen slaan in de Hooftkerck, vallen zij niet op het sacrement aan, maar ‘oock zelf Het Marianum dat te pronck hing van 't gewelf, Wordt afgeruckt’ alsof het een belangrijk heiligdom was, terwijl dit in de kerk toch maar een zeer ondergeschikte beteekenis heeft. Op dat Marianum had Plemp blijkbaar Vondels aandacht gevestigd. Want deze had het in zijn gedicht *De Patria* reeds vermeld: ‘Argenti magno Marianum ex pondere facto!’

Verder ontleent Vondel herhaaldelijk aan verzen van de *Eneide* de voorstelling der gewijde zaken, die hij in *Gysbreght* te pas brengt. Als hij de nonnen beschrijft, die naar het altaar vluchten in de kloosterkapel (vs. 977), heeft hij *Aen*. II, 523 voor oogen, waar Hecuba met hare dochters naar het huisaltaar de wijk nemen.

Een voorname rol in het heiligdom speelt hier het kruis. Al wat Proost Willem, volgens de beschrijving van Arend, gered heeft, is ‘het overschot van 't kruis des Heilands’, dat hij heeft ‘geladen onder d'armen’ (vs. 1143). Maar ‘het heilighdom van 't kruis den proost deê weinigh nuts’ (vs. 1201). Had de proost niet in de eerste plaats het H. Sacrament in veiligheid behooren te brengen? Onder de hand ‘torst men'er kelcken uit, kassuiffelen en kappen, Die stijf staen van gesteent, van parlen en rood goud’ (vs. 1173); maar wat er in die kelken werd bewaard, wordt verzwegen. Daarna: ‘De Kerstnacht lag in stucken’.

Aan het slot, voordat Gysbreght met de zijnen Amsterdam verlaat, wordt weer het kruisbeeld naar voren gebracht; Gysbreght spreekt:

> Broer Peter, 'k bid u, tast dit heiligh kruisbeeld aen,
> Dat voor mijn' oudren lang heeft op 't autaer gestaen,
> En my is aenge-erft.... (vs. 1879).

Van dat heilig kruisbeeld, dat in *Gysbreght* een voornamere beteekenis heeft dan het H. Sacrament, vond Vondel een voorbeeld in een der heiligdommen van de *Eneide*, waar de penaten eenzelfde beteekenis hebben. De hier laatst aangehaalde verzen zijn geïnspireerd op *Aen*. II, 717: *tu genitor, cape sacra manu patriosque penates*. Broer Peter draagt bij den uittocht dat H. Kruis mede evenals Anchises de penaten. De plundering van de kloosterkapel is ook weer aan *Aen.* II, 763 ontleend:

> en zagh al 't zilverwerck en goud,
> Geplondert heilighdom, tapijten en schildrijen,
> Schaerlaken en fluweel, langs heen de gaelerijen
> Geworpen overhoop (vs. 1508-vlg.).

Bij Virgilius II, 763:

> *Huc undique Troia gaza*
> *incensis erepta adytis mensaeque deorum*
> *crateresque auro solidi captivaque vestis*
> *congeritur*

Hier vinden we ook de gouden ‘kelken’ terug van ‘Gysbreght’ (vs. 1172),

In *Gysbreght* (vs. 1493) wordt in de kloosterkapel, onder het altaar, de albasten tombe van een martelaar opengebroken en ontheiligd door de

plunderaars; doch het Sacramentshuisje, anders steeds het eerste mikpunt, blijft ook hier onaangeroerd.

Maar ten slotte, het sterkste bewijs, dat Vondel het noodig acht het H. Sacrament opzettelijk te verzwijgen ligt in vers 981-vlg. bij de vermelding van het wonder van Sinte Klaere:

> Doen 't Sarazijnsche heir vermeesterde al de stad,
> Daer sinte Klaere was, wat deedze doch? zy trad
> Grootmoedigh in de poort van 't klooster, daerze woonde,
> En zagh den vyand wegh, zoo ras hy zich vertoonde:
> Haer moed, haer sterck geloof, en yverigh gebed
> Verstreckte haer een zwaerd, en harnas, en helmet.

Het was Vondel toch zeker wel bekend, dat de Saracenen op de vlucht gingen, toen S. Clara hun met het H. Sacrament tegemoet trad, en niet alléén door haar verschijning. Zie zijn *Lof-zang van Sinte Klara*, vs. 49-56.

De noodzakelijkheid, om de opvoering niet onmogelijk te maken, heeft Vondel er toe gebracht een altaar zonder Sacrament voor te stellen, en ook elke toespeling er op te vermijden; zelfs een voorstelling, of de vermelding van een Kerstnachtmis heeft hij ten slotte ook nog moeten schrappen toen de predikanten daartegen nadrukkelijk bezwaar hadden gemaakt, en aldus vóór de opvoering ‘de aenstootelyckste saken daeruit geroyeert’ waren.

Wij weten dus niet, welke veranderingen Vondel in zijn oorspronkelijken tekst heeft aangebracht, noch zelfs, hoe de voorstelling van de ‘misse ende andere ceremonien’ geweest kan zijn, voordat de vitzucht der predikanten aan het snoeien was geweest.

DE *GYSBREGHT VAN AEMSTEL* WORDT HIER AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE EERSTE UITGAVE (T'AMSTERDAM, BY WILHELM BLAEV. 1637.) ZIE 'T TITELBLAD TYPOGRAFIES NAGEVOLGD OP BLADZIJ 514. (*UNGER: BIBLIOGRAPHIE, NR. 236*).

[Voorwerk]

Den heere Hvigh de Groot,
Gezant der koninginne en kroone van Zweden, by den alderchristelijxsten koning, Luidewijck van Bourbon, koning van Vranckrijck en Navarre.

MYN HEER,

[1] Het rijzen van onzen nieuwen Schouwburgh, gevordert door de heeren[r. 1]
[2] Weesvaders, en inzonderheid door den yver des Raedsheeren Nikolaes[2]
[3] van Kampen, niet onbedreven in Bouwkunst, en liefhebber van alle fraeie[3-4]
[4] geesten en wetenschappen, dede onzen lust rijzen, om dit aenzienelijck
[5] gebouw in te wijen met eenigh werck, dat deze stad en burgerije moght
[6] behaegen: waerom wy voor onze stoffe uitkoozen de jammerlijcke ver-
[7] woesting van Aemstelredam, en ballingschap van Gijsbreght van Aemstel,
[8] doenmaels heer der zelve stede:

Genus à quo principe nostrum:
De rechte stam van Amsterdam.

[11] Het is kennelijck dat d'aeloude dichters pooghden de ghedichten den[11]
[12] volcke smaeckelijck te maecken met zaecken te ververschen, die hunne[12]
[13] vorsten en voorouderen betroffen. Homeer verhief de daeden en rampen
[14] der Griecken, zijne landslieden, en trompette wat geduurende en na het
[15] belegh van Troje gebeurde. Maro geleide Aeneas, na Priams ondergang,[15]
[16] van Xanthus aen den Tiber, en huwde het Latijnsche aan het Trojaensche[16]
[17] geslacht, waeruit de Romers zich roemen gesproten te zijn. Silius voert[17]
[18] den Punischen, Lukaen den burgerlijcken oorlogh. De poëten onzer
[19] eeuwe volgen der aelouden voetstappen. Tasso doet der Christenen[19]
[20] ooren na hem luisteren, terwijl hy Buljons Christelijcke dapperheid voor
[21] Ierusalem zingt. Ronsard kittelt de Vrancken met zijnen Francus, Hektors[21]
[22] oir, den stam der Fransche koningen: en Hoofd de Drost van Muiden

r. 1 *gevordert:* bevorderd.
2 *Weesvaders:* de Regenten van het Burgerweeshuis, dat twee derden van de winst der vertoning trok, terwijl het Oude-mannenhuis één derde genoot.
3-4 *fraeie geesten:* talentvolle beoefenaars van kunst en wetenschap (vgl. Fr. *beaux esprits*).
11 *kennelijck:* (algemeen) bekend.
12 *ververschen*: opnieuw in herinnering brengen (oorspr. *opfrissen*).
15 *Maro:* Virgilius.
16 *Xanthus:* rivier bij Troje; *huwde:* door het huwelik van de Trojaan Aeneas met Lavinia, de dochter van Latinus.
17 *Romers* voor Romeinen, woordspelend met *roemen; Silius* schreef een epies gedicht over de twede Puniese oorlog; *Lucanus* over de burgeroorlog tussen Caesar en Pompejus. Door hun dichterlike beschrijving ‘voerden’ ze die oorlog in verbeelding mee.
19 *Tasso* bezong in zijn *Jerusalemme liberata* de verovering van Jeruzalem door Godfried van Bouillon.
21 *Ronsard* maakte in zijn heldendicht, de *Franciade*, de hoofdpersoon Francus, een nakomeling van Priamus, tot stichter van het Frankiese rijk. Dat was strelend (*kittelend*) voor de Franse roemzucht.

streelt d'Amsterlanders en zijn geboortestad, in Velzens treurspel, met
de voorspelling van de Vecht; en de Baethouwers met zijnen Baeto, der[24]
Katten vorst, waer van de Baethouwers, nu Hollanders genoemt, hunnen
oirsprong rekenen: en onder de Griecksche tooneeldichters hangen
Sofokles, Euripides en AEschylus doorgaens om Ilium, en wat daer aen[27]
vast is, gelijck wolcken om het geberghte, en bouwen hunne bloedige
tooneelen te Thebe, t' Argos, en elders, en smelten tot traenen van droef-
heid, of raecken aen 't hollen van dolligheid, en ydele inbeeldingen:[30]

Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris,
Cum fugit, ultricesque sedent in limine dirae.

Gelijck het Pentheus docht, wanneer zijn brein aen 't glijen
Geraeckte, dat hy zag ontelbre Razerijen,
Twee Thebens in de lucht, twee zonnen klaer van strael:
Of Agamemnons zoon Orestes, t'elckemael
Op 't hoogh tooneel gejaeght, terwijl met schrick bevangen
Hy vlood voor 's moeders geest, verzien met zwarte slangen
En tortzen, daer de Wraeck den drempel dicht bezet.

Het en is oock de reden niet ongelijck, dat onze eige zaecken ons meer[43]
ter harten gaen, dan die van vreemden en uitheemschen. Beneffens dit
inzicht prickelde ons hier toe de genegentheid, om eens (waer het moge-
lijck) den schoonen brand van Troje t' Amsterdam, in het gezicht zijner
ingezetenen, te stichten, na het voorbeeld des goddelijcken Mantuaens,[47]
die een vier ontstack, dat geuriger en heerlijcker blaeckt dan de hemel-
sche vlam, die den fenix verteert; gelijck hy d'eenige fenix is, in wiens[49]
schaduwe het ons lust (zijn wy des waerdigh) laegh by der aerde te zweven:
en uit wiens assche, eens om de honderd jaeren, een fenix te voorschijn
koomt, dien ick nu met den vinger niet en hoef te wijzen, nadien de[52]
glans van zijn pennen alle de wereld in d'oogen schittert. Wy bouwden
dit treurspel op de gedachtenis, ons by de schrijvers en de faem daer van[54]
nagelaeten; en stoffeerden en bekleedden de zaeck na de wetten, regelen[55]
en vrijheid der poëzije; oock na de tooneelwetten, waer tegens wy[56]
wetende niet en misdeden, 't en waer misschien in talrijckheid van per-

24 *Baethouwers:* verklarende woordspeling (baat-hebbers) voor Batavieren, bewoners van de Batouwe.
27 *doorgaens:* steeds.
30 *raecken aen 't hollen* slaat op de toestand van Pentheus en Orestes in het volgende citaat uit de *Aeneïs*, boek IV.
43 *de reden niet ongelijck:* niet in strijd met de rede, niet onredelik.
47 De *Mantuaen* is Virgilius, te Andes bij Mantua geboren.
49 De *Fenix* bouwde zich, voor hij ging sterven, een nest van welriekende takken, dat door de zon in brand gestoken, hem tot as verteerde, waaruit hij dan jong weer verrees.
52 Vondel doelt hier op Hugo de Groot, aan wie hij zijn werk opdraagt.
54 *by:* door; *faem:* overlevering.
55 *stoffeeren:* versieren (vgl. vs. 439).
56 *vrijheid:* om van de historiese overlevering af te wijken.

[58] sonagien, dat wy qualijck konden vermijden, zonder het werck zijnen
[59] eisch te weigeren. Of eenige Amsterdammers moghten walgen van den[59]

59 *walgen van:* een afkeer hebben van, onaangenaam getroffen worden door.

[60] zwaeren val hunner muuren, en 't verstroien der voorouderen te hooren;
[61] zoo word die bittere nasmaeck verzoet, door Rafaëls voorspelling van
[62] de heerlijcke verrijssenisse der verdelgde vesten en verstroielingen; dat
[63] wy nu op 't allergeluckighste beleven, onder de wijze regeering der tegen-
[64] woordige burgemeesteren, die het gemeen beste boven hun eigen be-
[65] hartigen, en geenen oorloogh prijzen, dan die om vreede gevoert word.
[66] Ick vermat my verwaendelijck dit uwe Exc. op te draegen, en dat te
[67] vrijpostiger, overmits uwe Exc. van den treurigen tooneelstijl, die de[67]
[68] hooghdraevenste, onder allerley slagh van schrijven de kroon spant, niet
[69] afkeerigh en schijnt; gelijck blijckt by den gekruisten Christus, eertijds[69-vlgg.]
[70] in vrijheid, zedert by de Thebaensche dochter in gevangenis, en onlangs
[71] by den degelijcken Iosef in ballingschap geteelt, en van ons, zoo wy best
[72] konden, op het Nederduitsche tooneel gebragt, tot stichtelijck vermaeck
[73] dezer loflijcke burgerije, en van alle eerlijcke lieden. Wy vertrouwen dat[73]
[74] dit uwe Exc. te min zal mishaegen, aengezien hier, onder de oudste en
[75] treffelijxste edelen en bondgenooten, niet oneerlijck in 't harnas sneuvelt[75]
[76] de ridder Heemskerck, een adelijcke en manhaftige ranck, uit dat bloed,
[77] waer van uwe Exc. zijn braeve afkomst telt. Ick offer dan uwe Exc. in[77]
[78] zijne ballingschap mijnen Gijsbreght van Aemstel, den godvruchtigen
[79] en dapperen balling. Omhels hem uit medoogen, die eer medoogen dan
[80] gramschap waerdigh is, en leef lang ter eere van uw Vaderland.

[81] t'Amsterdam CI□ I□ CXXXVII.

[82] den XVI[en] van Wijnmaend.

[83] uwe E. ootmoedige dienaer

[84] IOOST VAN DEN VONDEL.

67 *vrijpostig:* vrijmoedig (nog niet in ongunstige zin gebruikt); *treurigen tooneelstijl:* stijl van de tragedie.
69-vlgg. Hugo de Groot schreef zijn *Christus patiens* in 1608; de ‘Thebaensche dochter’ schijnt niet gedrukt te zijn; de *Sophompaneas* is van 1635.
73 *eerlijck:* rechtschapen.
75 *niet oneerlijck:* met ere.
77 *zijn braeve afkomst:* zijn voortreffelike, voorname afstamming; door zijn grootmoeder Elselinge van Heemskerck (zie Vorsterman van Oyen: *Hugo de Groot en zijn geslacht*); *offeren:* opdragen.

Voorspel van Gysbreght van Aemstel, aen Schout, Burghemeesters, Schepens, en Raed van Amsterdam.[aant.]

De trotze Schouwburgh heft zijn spitze kap
Nu op, en gaet de starren naderen,
En wellekoomt met dartel handgeklap[3]
Al 't Raedhuis, en ons wijze Vaderen.
Het heiligh Raedhuis wijd den Schouwburgh in,[5]
En wacht met zijn aendachtighe ooren,
Soo vierigh, als Karthagoos koningin,[7]
Belust het droef verslagh te hooren,
Hoe Ilium van Argos werd verplet,
En door de torts in d'assche raeckte:
Dat zoeter dan al 't Afrikaensch bancket[11]
De tong, haer leckre zinnen smaeckte.[12]
Het nieuw tooneel drie eeuwen springt te rugh,
Om Aemstels vesten te verstooren,[14]
En bouwt de wreedheid eene breede brugh.[15]
't Aeloude Troje word herboren,
En gaet te gronde in 't gloeiende Amsterdam.
Ons Amstel zal een Xanthus strecken,[18]
Geverwt van bloed: de Kermerlandsche vlam,
Als 't Griexsche vier, de daecken lecken.
't Bestormt stadhuis dat zweemt na Priams hof.
Hoe kort kan 's werelds pracht verandren.[22]
Hoe stuiftze wech voor wind in roock en stof.

3 *dartel:* uitbundig.
5 De opening geschiedde op Zondag 3 Januarie 1638. De regering van Amsterdam was daarbij echter niet tegenwoordig; zij woonde eerst 5 Februarie een voorstelling bij; - *heiligh* gebruikt Vondel onder invloed van het Latijnse *sacer*, dat ook kan verzwakken tot: eerwaardig; maar ook door het besef dat alle gezag een goddelike oorsprong had.
7 Dido luisterde vol aandacht naar het verhaal dat Aeneas haar deed van Trojes ondergang (*Ilium:* Troje; *Argos:* de Griekse Staat waar koning Agamemnon heerste); (*Aeneïs*, boek II).
11 *bancket:* gerechten, lekkernijen.
12 *lecker:* kieskeurig.
14 *verstooren:* verwoesten.
15 *bouwt eene breede brugh:* maakt ruim baan voor.
18 *strecken:* de plaats bekleden van (eigenl. zijn, dienen als); vgl. vs. 24.
22 *kort:* spoedig.

Kristijnen strecken hier Kassandren,[24]
By 't hair gesleurt. De bisschop Gozewijn
Besprenckelt als Priaem d'autaeren:
Daer Pyrrhus woed en moord, in Haemstees schijn,[27]
En geen Klaeris noch griize hairen
Verschoont. de helsche en goddeloose Vries[29]
Geen snoode Vlysses wijckt in boosheyd.
Noit leê Heleen door 't schaecken dit verlies,
Dat door des schenners trouweloosheid
Vrouw Machtelt deê. De schalcke Vossemeer[33]
Bootst Sinons aerd na in 't stoffeeren.[34]
Het zwanger paerd van Troje baert 'er weer
De krijghslien, die de kans doen keeren.
Heer Gijsbreght draeght zich als Anchises zoon,[37]
En word door tegenspoed niet slapper:
Zijn deughden staen in top voor elck ten toon,
Niet min godvruchtelijck als dapper.
Proost Willem stort in 't priesterlijck gewaed,
Als Panthus, Phebus priester, neder.
Vrouw Badeloch, die op Kreüze slaet,[43]
Verbeeld ons, hoe getrouw en teder
Oprechte liefde in rampen is belaen[45]
Met haer beminde wedergade.
In Veenerick herleeft de kleene Askaen,
Waermeê de held op Gods genade
Zich scheep begeeft, en op een beter wacht:[49]
Dat wy ter goeder uur beleven,
Nu Amsterdam en 't Aemstelers gheslacht
Zijn kroon ten hemel heeft geheven.
Zoo eens de vreê ons scheeprijck Y bestrael,
En 't oorlooghs onweer rust van ruisschen,[54]
Kiest gans Euroop dees stad tot Amirael:[55]
En 'k zie eer lang ons zilvre kruissen
Bezaeit met goud van starren eerst ontdeckt,[57]

24 *Kassandra* was de dochter van Priamus: *Kassandren:* personages als Kassandra.
27 *Daer:* terwijl; *Pyrrhus:* de zoon van Achilles; *schijn:* gedaante.
29 *de Vries:* Grobber; eigenlijk Claes de Grobber (zie bij vs. 481).
33 Vosmeer speelt hier dezelfde rol als Sinon, die zich door de Trojanen liet gevangen nemen en hun wist te beduiden dat ze het houten paard binnen de muren moesten halen.
34 *stoffeeren* ontwikkelt uit de betekenis: opsieren die van verdichten, leugens bedenken.
37 *draeght zich:* gedraagt zich, speelt dezelfde rol; *Anchises zoon:* Aeneas.
43 *slaen op:* overeenkomen met.
45 *belaen met:* bekommerd om.
49 *een beter:* iets beters; dus: op betere tijden, die wij gelukkig (*ter goeder uur*) nu beleven.
54 *rusten van:* ophouden met.
55 *Amirael:* aanvoerder. Wellicht een zinspeling op het zogenaamde ‘admiraalzeilen’, waarbij de deelnemers een aanvoerder kozen, die dan de haam van Admirael droeg (Ter Gouw, *Amstelodamiana* II, 395). *Amirael* is de oude vorm; de *d* is later ingevoegd.
57 *eerst:* pas. De dichter zal hier doelen op de schatten uit nieuw-ontdekte landen aangevoerd.

*

En 't wapen, tot een hemelsch teecken,[58]
Om hoogh, van mist noch aerdschen damp bevleckt,
Den zeeheld hart en moed in spreecken,
Daer hy, beducht door 't gieren van de naeld,[61]
In d'yszee drijft en dwaelt.[62]

* TEKSTKRITIEK: vs. 60, in de oude druk staat *hard;* in de latere *hart*.

58 *tot een hemelsch teecken:* als een hemelse verschijning omhoog hem voorgaande en bezielende (*hart en moed inspreeckend*).

61 *gieren:* heen en weer gaan. Door de nabijheid van de Pool (waarlangs hij een weg naar Indië zoekt) is de kompasnaald onbetrouwbaar, wat hem *beducht* maakt.

62 In de latere uitgaven vervangen door: *Door 't ys naar Indus dwaelt*.

Op den nieuwen Schouwburgh.
Aen den Raedsheer Nikolaes van Kampen.[aant.]

Wy bootzen 't groote Rome na in 't kleen,[vs. 1]
Nu KAMPEN bezigh is met bouwen,
En na den hemel vaert met hout en steen.
Geschut noch donders van kortouwen[4]
Versteuren hem, terwijle Spinola[5]
Van boven ziet zijn maenden krimpen
In 's Princen weecken, en hoort in Breda
Ons kort, zijn lang belegh beschimpen.
De bouwkunst bloeit in 't midden van 't gevecht,
En opent schouwburgh en tooneelen:
Daer strijckt de grijze Raed het voorhoofd slecht,[11]
En word door droeve en blijde speelen
Verquickt: daer groeit ons Amsterdamsche jeughd,[13]
Die in haer schick den bouwheer prijzen:
Zoo dat zijn naem, op 't schatren van haer vreughd,
Tot in den boogh om hoogh koomt rijzen,[16]
En stuit 'er op, en barst ten venstren uit.
Pompejus zou zijn eer benijden,
En Scaurus zelf, vernamen zy 't geluid,[18-19]
Dat, na'et verloop der eerste tijden,
Hun faem verdooft; mits 't oude Rome vlack
Ter aerde plofte met zijn wallen,
En 't ijsselijck gevaerte kreegh een' krack,[23]
In puin begraeven of vervallen.
De krijgh ziet heiligh noch onheiligh aen:
Wat kan 'er tegens staen?

vs. 1 Nl. door dit bouwwerk, klein in vergelijking met de grote Romeinse theaters.
4 *kortouwen:* een soort van kanonnen.
5 *Spinola* († 1630) ziet uit de hemel dat Frederik Hendrik evenveel weken nodig heeft om Breda in te nemen (20 Julie-10 Okt. 1637), als hij indertijd maanden (20 Aug. 1624-2 Mei 1625), en hoort hoe men in Breda hem daarom beschimpt.
11 *slecht:* vlak. De rimpels, door zorg veroorzaakt, worden glad gestreken: de vergrijsde regeerders kunnen zich daar ontspannen.
13 *groeien:* genot vinden (vgl. ergens in groeien).
16 *in den boogh:* in de kap (zie de afbeelding op blz. 544-45).
18-19 Pompejus en Scaurus hadden te Rome schouwburgen gesticht; vooral die van Scaurus wordt als prachtig beschreven; *zelf:* zelfs.
23 *ijsselijck:* geweldig groot.

Kort Begriip.

[1] Gysbreght van Aemstel, heer van Aemstelredam en Aemsterland, met
[2] meer treffelicke heeren en edelen, om het vangen van graef Floris, die den
[3] ouden adel verdruckte, en vrouw Machtelt van Velzen, zijn zusters dochter,
[4] schendigh verkrachte, lang in ballingschap omgezworven hebbende,
[5] quam, na de dood van 's graeven erfgenaem, weder 't Aemstelredam:
[6] maer de graefsgezinden (waeronder Kennemers en Waterlanders de ver-
[7] bittersten waren) belegerden hem in zijn stad een rond jaer lang, en om
[8] die te vermeesteren, verzierden ten leste eenen aenslagh, en gelieten[r. 8-9]
[9] zich ofze aftrocken. Die van de stad vervolghden hen een stuck weeghs,
[10] en brogten Vosmeer, den doortrapten spie, uitgemaeckt om d'Aemstel-[10]
[11] redammers te bedriegen, gevangen. Dezen, van Gijsbreght ondervraeght,
[12] werd het leven geschoncken, en belast het rijsschip, genoemt het Zee-[12]
[13] paerd, (waer in het puick van ridderen en knaepen, en de bloem der
[14] krijgslieden met den reus verborgen lagen) te helpen inhaelen. Ter midder-
[15] nacht, zijnde Kersnacht, eer de maen op, en terwijl de burgery zonder
[16] achterdencken ter kercke in haeren yver opgetrocken was, overweldighde[16]
[17] de verborge laege de Haerlemer poort, en Vosmeer stichte brand in 't[17]
[18] rijsschip en door al de stad; waerop Diedrick van Haerlem met zijn kryghs-
[19] volck, dat zich heimelijck in 't Katuizers klooster onthiel, en voort Willem[19]
[20] van Egmond met het gantsche leger, 't welck spade in den avond weder
[21] keerde, binnen ruckten. Broer Peter, deken van de groote kerck, bragt
[22] d'eerste tijding op het huis, zoo mevrouw van Aemstel over haeren[22]
[23] droom en gezicht vast bekommert was; dies de heer van Aemstel, ge-[23]
[24] volght van de reedste bloedverwanten en bondgenooten na den Dam[24]
[25] vloogh, en daer en elders orden zocht te stellen, en kerck en marckt te
[26] beschermen, doch al vergeefs: waer van Badeloch bescheid kreegh door[26]
[27] zijnen broeder Arend. Het raedhuis middelerwijl bestormt en vermeestert
[28] zijnde, raeckte Gijsbreght van daer in het Klaerissenklooster, begeerigh
[29] om bisschop Gozewijn van Aemstel, zijnen oom, en d'abdis Klaeris van
[30] Velzen, zijn nicht, te bergen; het welck zy weigerden. De vianden op[30]
[31] d'abdy aenvallende, dwongen den heer over den binnen-Aemstel te
[32] vluchten. Hy aldaer de nieuwe zijde verloren, en d'oude mede in brand
[33] ziende, en hoorende de ruitery de Doelebrugh over trecken, weeck na
[34] den burgh met eenen hoop vlughtelingen, en verhaelde zijn gemaelin

r. 8-9 *verzieren:* verzinnen, bedenken; *zich gelaten of:* zich houden alsof.
10 *doortrapt:* volleerd, ervaren (nog niet met de tegenwoordige ongunstige kleur); *spie:* verspieder, spion; *uitgemaeckt:* uitgezonden.
12 *belast:* hem werd belast, opgedragen.
16 *achterdencken:* argwaan.
17 *laege:* hinderlaag; hier: de soldaten in de hinderlaag.
19 *zich onthouden:* zich ophouden.
22 *zoo:* terwijl.
23 *vast:* intussen.
24 *reedste:* wakkerste, strijdvaardigste.
26 *bescheid:* bericht verslag.
30 *bergen:* in veiligheid brengen.

[35] het overige van zijn wedervaeren; gelijck oock de bode kort daer op
[36] hem verslagh dede, hoe het met d'abdije en al de stad voort afgeloopen
[37] was. Terstond dedemen van 't slot eenen uitval en werd binnen gedreven,
[38] met verlies van Arend van Aemstel, dien de broeder doodlijck gewond
[39] boven brogt, daer hy daetelijck den geest gaf. Stracx quam de heer van[39]
[40] Vooren het huis opeisschen, het welck Gijsbreght hem rustigh afsloegh.[40]
[41] Maer terwijl hy ijverde om gemaelin en kinders met allen den gevlughten
[42] scheep te doen gaen, en voor had zelf het huis te verdedigen, ver-
[43] scheen'er Rafael, een der zeven engelen, die hem vermaende zich met
[44] allen den zijnen te water en na Pruissen te begeven, en daer een stad,
[45] die noch Holland heet, te stichten, en vertrooste den godvruchtigen
[46] held, met de voorspelling der toekomende grootheid van Aemstelredam,
[47] en 't geluck zijner nakomelingen: en daer op verliet Gijsbreght het slot.

[48] Het tooneel is voor en in de stad en op het huis. Gijsbreght van Aemstel[48]
[49] doet de voorrede. De Reien bestaen uit Amsterdamsche maeghden,[49]
[50] edelingen, Klaerissen en burghzaten. het treurspel begint na middagh[50]
[51] ten drie uuren, en eindigt in den morgenstond.[51]

39 *daetelijck:* met *t* uit de vorm *daetlijck; Stracx:* kort daarna.
40 *rustigh:* kloek, vastberaden.
48 Deze aanwijzing dient om te kennen te geven dat de eenheid van plaats (die feitelik prijs gegeven werd!) volgens de voorschriften gehandhaafd bleef.
49 De *voorrede* is hier de expositie door de monoloog in het eerste bedrijf.
50 *burghzaten:* bewoners van de burcht.
51 Ook de tijd bleef dus tot één dag beperkt.

Spreeckende Personagien.

GYSBREGHT VAN AEMSTEL.
VVILLEBORD, *Vader van 't Kathuizers Klooster*.
AREND VAN AEMSTEL, *Gijsbreghts broeder*.
VOSMEER, *de Spie*.
REY VAN AMSTERDAMSCHE MAEGHDEN.
VVILLEM VAN EGMONT, *veldheer*.
DIEDRICK VAN HAERLEM, *maerschalck*.
HOPLIEDEN.
POORTIER VAN 't KLOOSTER.
REY VAN EDELINGEN.
BADELOCH, *vrouw van Aemstel*.
BROER PETER, *deken*.
BONDTGENOOTEN.
REY VAN KLAERISSEN.
GOZEWYN VAN AEMSTEL, *Bisschop van Vitrecht*.
KLAERIS VAN VELSEN, *abdis*.
REY VAN BVRGHZATEN.
BODE.
VLVGHTELINGEN.
DE HEER VAN VOOREN *met den trompetter*.
ADELGVND, *Gijsbreghts dochter*.
VEENERICK, *Gijsbreghts zoontje*.
RAFAEL, *een der zeven engelen*.

Stomme.

KATVIZER.
EGMONDS SOLDAETEN.
GYSBREGHT VAN AEMSTELS DIENAERS.
WITTE VAN HAEMSTEE, *graef Floris onechte zoon*.

Gysbreght van Aemstel.
Trevrspel.

Het eerste bedryf.

Gysbreght van Aemstel:

Het hemelsche gerecht heeft zich ten lange lesten[vs. 1]
Erbarremt over my, en mijn benaeuwde vesten,[2]
En arme burgery; en op mijn volcx gebed,
En dagelix geschrey, de bange stad ontzet.
De vyand, zonder dat wy uitkomst durfden hopen,
Is, zonder slagh of stoot, van zelf het veld verlopen.[6]
Mijn broeder jaeght hem na. zy neemen vast de wijck,[7]
En vlughten haestigh langs den Haerelemmer dijck.
Zoo stuift de zee voor wind met haer gedreve golven.
Zoo zaghmen menighmael een kudde wreede wolven,
En felle tigers vlien, voor 't ysselijck geschreeuw
Van aller dieren vorst, den hongerigen leeuw,
Om niet al levendigh en versch te zijn verslonden[13]
Van hem, die op zijn jaght geen aes en had gevonden.[14]
Hoe snel, hoe onverziens is deze kans gedraeit?
Alhier, daer 't leger lagh, is 't veld alsins bezaeit[16]
Met wapens en geweer, verbaest van 't lijf gereten,[17]
Van ingebeelden schrick, en uit der hand gesmeeten,
Om zonder hindernis te vlieden langs den wegh.
Ia op 't verjaeren zelf van 't jaerige belegh[20]
Word d'afgestrede muur van 't lang belegh ontslaegen.[21]
Hoe zal het gansche land van ons verlossing waegen.[22]
De Kermerlander had met Waterlander dier
Gezworen duizendwerf, dat hy met zwaerd en vier[23-24]
Vernielen zou eerlang de menschen en de daecken,
En tot een kerreckhof en asch en puinhoop maecken
Mijn oud mijn wettigh erf, en delven al mijn eer[27]
In eenen poel, tot wraeck van Floris hunnen heer:

vs. 1 *het gerecht* is het stedelik bestuur, burgerlik en rechtelik; *het hemelsche gerecht:* God als wereldrechter en bestuurder.
2 *benaeuwd:* in 't nauw gebracht (synoniem van *bang* in vs. 4).
6 *is het veld verlopen:* heeft het veld geruimd.
7 *vast:* reeds.
13 *al levendigh:* geheel levend.
14 *aes:* voedsel.
16 *alsins:* aan alle kanten.
17 *wapens en geweer:* wapenrusting en zwaarden; *verbaest:* in hevige schrik.
20 *jaerige:* dat reeds een jaar geduurd heeft.
21 *afgestrede:* door strijden uitgeput.
22 *waegen:* gewagen.
23-24 *dier gezworen:* een dure eed gezworen (vgl. vs. 53).
27 *erf:* grondgebied; *delven:* begraven.

Om wiens vervloeckte dood ick lijde zoo onschuldigh,
Als yemant lijden magh, doch draegh mijn kruis geduldigh:[30]
Of zoo ick schuldigh ben, en heeft het my gemist,[31]
't Is uit onnozelheid, en zonder argh of list.[32]
Neef Velzen, lang geterght, van eige wraeck geprickelt,
En Woerden hebben my hier listigh in gewickelt,
En 't schoonste voorgestelt, en eerst de zaeck verbloemt
Met wonderbaeren glimp: maer 'k heb hun wit verdoemt,[36]
Zoo dra, als ick verstondt, hoe grof zy zich vergreepen,
Met den gevangen graef op Engeland te scheepen,[38]
En sloegh dien voorslagh af, ten beste van 't gemeen,
En ried de ridderschap en al de groote steên[40]
Te roepen, om den vorst zijn' moedwil te besnoeien,[41]
En geen uitheemsche maght noch koningen te moeien,
Noch overzees geweld te haelen in het land;[43]
Veel min het hoofd des lands te helpen aen een' kant:[44]
Waer uit een springvloed is van zwaerigheên gesproten,
Die over steden ging en vast gebouwde sloten,
En dorpen zonder end, en menschen zonder tal,
Van allerhande staet, dien 't eeuwigh smarten zal.[48]
Noch hiel de wraeck geen' stand, en gaf zich noyt te vrede;[49]
Al had zy uitgeroit, ten negensten gelede,[50]
Wat Velzens stam bestond, of van zijn maeghschap scheen.[51]
De nieuwe ridderschap en steden in 't gemeen
Verbonden zich wel streng, met diergezwooren eeden,
Handtasting en geschrift, dat zy bezeeglen deden,[54]
Van nu in eeuwigheid, met onverzoenbren haet,
Aen Woerden, Velzens bloed, en Aemstel, dezen smaed[56]
Te wreecken, en van zoen te reppen noch te roeren.[57]
Ons maeghschap zit verdruckt, durf schild noch wapen voeren.[58]
En geeft gewilligh schot en lot, om zoo gerust[59]

30 *magh:* kan.
31 *heeft het my gemist:* heb ik ongelijk had.
32 *uit onnozelheid:* in mijn onschuld, argeloosheid; *argh:* kwade bedoeling.
36 *glimp:* schijn (oorspr. glans); *hun wit verdoemt:* hun plan (bedoeling) veroordeeld.
38 *op:* naar.
40 Vergelijk voor deze anachronistiese voorstelling, die wij ook bij Hugo de Groot en Hooft (*Geraert van Velsen,* vs. 780) vinden, het proefschrift van H. Kampinga: *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der 16e en 17e eeuw*, blz. 120).
41 *moedwil:* willekeur, despotiese macht.
43 *geweld:* macht.
44 *aen een' kant:* van kant.
48 *staet:* stand.
49 *stand houden:* ophouden.
50 *ten negensten gelede:* tot in de negende graad. In de kroniek van Gouthoeven (331): ‘Ende alle dat hem [Velsen] ten negenden gelede aenginc, wort gedoot en op raden gezet’.
51 *bestaan:* verwant zijn met.
54 *Handtasting:* met handslag.
56 *bloed:* bloedverwanten.
57 *zoen:* verzoening.
58 *durf:* durft.
59 *schot en lot:* belasting.

Te leven, en de glans des adels blijft gebluscht.[60]
Hier holp geen tusschenspraeck van koningen en heeren.
Men wou mijn trouwe stad noch 't onderst boven keeren,

60 *blusschen:* uitdoven.

Met Burgery met al, wat my is hou en trouw.[63]
De hoop was, dat de tijd allengskens slyten zou
De bitterheid des volx, en d'oude wrock versterven:
Waerom ick my getrooste in ballingschap te swerven
Veel jaeren achter een. Of ymmers, doen de zoon[67]
Van Floris werd gehaelt in aller zielen troon,[68]
Verhoopte ick, zonder last van deze burgerije,[69]
Te keeren in 't bezit en d' erref-heerschappije
Van Vecht en Aemstelstroom: dan laes! 't is al om niet.[71]
En was 't om my alleen, het was een klein verdriet.
Ick liet my zelf van lidt tot lidt in stucken zaegen,
En nam op my alleen de gruwelixste plaegen,[74]
Die oit tyran bedacht; was dan de schuld geboet,
En sprackmen daer meê vry mijn al t'onnozel bloed,[76]
Mijn lieve gemaelin, en willige onderzaeten.
Ick wou, om hunnent wil alleen, mijn leven laeten,
En springen in een' poel, en stoppen deze wel,[78-79]
En dempen met een' sprong de nimmerzatte hel.[80]
Dat weet hy, die het al bezichtight uit den hoogen,[81]
En wat in duister schuilt, met zijn alzienden oogen,[82]
Ontdeckt tot op den grond, en alle harten kent.
Waerom hy oock mijn Recht gehandhaeft heeft in 't end,
En met den zegekrans my heerlijck begenadight,
En tegens al de maght der vyanden verdaedight;
Die licht slaen in den wind van ouds genote deughd,[87]
Waer aen wy volck en vorst verplichten van ons jeughd[88]
Zoo yvrigh, zonder oit van trouwe te veranderen.
Mijn vader heeft gestreckt een hoofd van Waterlanderen
En Kennemers in 't veld, en met geweld alom
(Hoewel door nood geparst) vervolght den adeldom,
En aller vyandschap op zijnen hals geladen.
De koning Willem zou getuigen van zijn daeden,[94]
Indien hy eenmael moght verrijzen uit het graf.

63 *met al:* en al; *hou* (uit Mnl. *houd*)*:* genegen.
67 *ymmers:* ten minste.
68 *aller zielen troon:* de hemel (in 't Mnl. is reeds *troon:* hemel). Vgl. vs. 167 en *stoel* in vs. 157.
69 *zonder last:* zonder dat deze burgerij er last van zou ondervinden.
71 *dan laes:* maar helaas.
74 *plaeg:* straf, kwelling.
76 *al te:* zeer.
78-79 Toespeling op de zelfopoffering van Curtius te Rome, die zich gewapend in de afgrond stortte (Vgl. *Peter en Pauwels*, vs. 2 en 3); *stoppen deze wel:* deze wrok tot bedaren brengen.
80 *dempen... de nimmerzatte hel:* de nooit verzadigde hel bevredigen. Meer Grieks dan Christelik gedacht: als zoenoffer aan de onderaardse goden; accent op *één*.
81 *bezichtighen:* aanschouwen, gadeslaan.
82 *alziende* is in de latere uitgave vervangen door *doorzichtige:* door alles heenziende.
87 *in den wind slaen:* geen acht slaan op, vergeten; *deughd:* weldaad (vgl. vs. 284).
88 *verplichten* is verl. tijd: van jongs af hebben wij volk en vorst ‘verplicht aen’, d.i. tot dankbaarheid gestemd voor die weldaden.
94 *Willem:* nml. Willem II, bijgestaan door Gijsbrecht III, die zich in 1248 in het leger van de Rooms-Koning bevond voor Keizersweerd.

Ick zelf heb Floris trouw gehandhaeft by zijn' staf,[96]
Zoo lang hy zat vervooght, en niet een woord kon spreecken.[97]
'kHeb hem zijn vaders dood rechtvaerdigh helpen wreecken:
Het koningklijck gebeent ontdeckt, den Vries getemt,
En, als geheimen raed, in al zijn heil gestemt:[100]
Met Brero voor de vuist het Vlaemsche heir geslaegen,[101]
En in Kazant met kracht den standerd weghgedraegen;
Doen Guido nijdigh was, dat Floris, al t'uitheemsch
Gezint, zijn' erfgenaem wou huwen aen den Teems,[103-104]
En Vlaendren Walchren zocht te trappen met zijn rotten.[105]
Oock voer ick over zee, om hem de kroon der Schotten
Te zetten op het hoofd, hoewel het anders viel.[107]
Ick stond den graef en 't volck ten dienst met lijf en ziel,
En noch verzaemeltmen in 't harnas zoo veel troepen,
Die over Amsterdam en Aemstel wraecke roepen,
En brullen nacht en dagh, en zien niet, hoe de vlam
Van dezen fellen brand haer' eersten oirsprong nam
Uit Floris geile borst, en 't schandelijck omhelzen,
En schennen van mijn nicht, die schoone bloem van Velzen;
'tVerongelijcken van den adel, in zijn Recht,
Bezworen met zijn' mond. verblinde menschen, zeght,
Indien geen wrock en wraeck uw oogen en verblinden,[117]
Zoud ghy niet stofs genoegh tot Aemstels onschuld vinden?[118]
Hoe zochtmen hem van ouds te maecken tot een' slaef?
Wat leed hy niet al leeds van Bisschop en van graef?
Men wou zijn loflijck bloed in 't bisdom niet gedoogen.[121]
d'Artsbisschop aen den Rijn kon met zijn nijdige oogen[122]
Niet aenzien ons geluck, gaf Gozewijn de schop,[123]
En zette zijnen neef den hoogen myter op.[124]
Wy streden om den staf, tot datze my en Woerden,[125]
Aen weerzy van zijn paerd, tot een triomfe voerden
In Vitrecht, met veel smaeds, van yeder aengehoort.
Men heeft my 't Vrelandsch slot ontweldight, hem Montfoort.[128]
'k Beken het slot was my met voorwaerde opgedraegen;[129]

96 *by zijn' staf:* bij de uitoefening van zijn heerschappij. Vgl. voor *staf* als symbool van de heerschappij: vs. 125. De collectieve opvatting: bij zijn naaste omgeving, is onbewijsbaar, omdat deze betekenis jonger is, en meestal slechts in militaire kring gebruikelik (*Ned. Wdb.*).
97 *vervooght:* onder voogdij; *en niet een woord kon spreecken:* en nog onmondig was.
100 *geheimen:* met Nominatiefs-*n; in al zijn heil gestemt:* zijn belangen voorgestaan.
101 *voor de vuist:* in een openlike, eerlike strijd (oorspr.: in een vuistgevecht, man tegen man; vgl. *Ts. v. Ned. T. en L.* XXIX, 99).
103-104 *nijdigh:* afgunstig (vgl. vs. 122); *uitheemsch gezint* heeft betrekking op zijn Engelse sympathieën.
105 *rotten:* troepen (oorspr.: legerafdelingen).
107 *viel:* uitviel.
117 *wraeck:* wraakzucht.
118 *onschuld:* verontschuldiging.
121 *bloed:* zijn bloedverwant Gozewijn.
122 *aen den Rijn:* van Keulen.
123 *de schop geven:* verjagen.
124 *zijnen neef:* Hendrik van Vianden.
125 *staf:* heerschappij.
128 *ontweldighen:* met geweld ontnemen.
129 *met voorwaerde opdragen:* in pand geven.

Maer nergens om gebouwt, dan om mijn land te plaegen.
'k Heb 's graeven vangenis wel zeven jaeren lang
Bezuurt, en Zwaenenburgh noch afgestaen door dwang.[132]
Mijn erf in leen verkeert, en manschap moeten zweeren:[133]
Daer ick eerst God alleen, en anders geene heeren
En kende in mijn gebied, noch rekeninge gaf.[135]
Noch dringtmen evenwel op my zoo stijf en straf.
Doch Haerlem draeght met recht de grootste schuld van allen,
Dat om zijn voordeel wrockt, en wenscht mijn stercke wallen
Te slechten tot den grond, in schijn van 's graeven zaeck,
En weet zijn baetzucht loos te decken met de wraeck,
Misbruickt hier toe den Zeeuw, de Hollanders en Vriezen,
Om door mijn grootheid niet aen eere te verliezen.
Zoo leit de zaeck by my, en daer op ga ick aen,[143]
En heb in 't zwaer belegh de stormen uitgestaen,
En dagh en nacht voor aen geworstelt op de wallen:
't Vermoeide volck gesterckt, en rustigh uitgevallen:[146]
Mijn' broeder Ot gequetst zien sterven in mijn' schoot:
Krackeelen neer geleit: in brand, in hongers nood,[148]
Ghelijck een vader my voor 't algemeen gedraegen.
En noit bezweeck mijn moed in droeve nederlaegen:
Noch 'k blies my zelven op in voorspoed, noch zocht roem[151]
In 's vyands ondergang: hoe noode ick vyand noem
Die onverzoenelijck zich tegens my verzetten,
En wenschen met mijn bloed hun blanck geweer te smetten.[154]
'k Vergeef hen dese feil, en die onwetenheid,
En stel my in zijn hand, die Recht van onrecht scheid,[156]
En streckt in 's hemels stoel der onderdruckten trooster.[157]
Maer 'k zie den vader daer van ons Katuizers klooster
Genaecken van ter zy, op dat hy my begroet.
Hy schijnt om ons geluck verheughd en wel gemoed.
'k Zal best verstaen uit hem, die noit en was besproken,[161]
Waerom het leger zy dus schichtigh opgebroken.[162]

WILLEBORD. GYSBREGHT VAN AEMSTEL.

W i l l e b o r d :
Myn welgeboren heer, de zoete Iesus zy
Met u en uwe stadt, en sta u eeuwigh by,

132 *bezuren:* met smart verdragen.
133 *erf:* erfelik bezit (in volle eigendom); *manschap:* eed van trouw als leenman.
135 *kennen:* erkennen; *rekeninge:* rekenschap.
143 Zo staan mijn zaken en die ‘staat van zaken’ schrijft mij mijn handelwijze voor (nml. vs. 146-150).
146 *rustigh:* krachtig, dapper.
148 twisten beslecht.
151 *zocht roem in:* beroemde mij op.
154 *geweer:* zwaard.
156 Accent op *zijn*.
157 En in de hemel de trooster van de onderdrukten is (*stoel:* troon).
161 *noit besproken:* onbesproken van gedrag; in dit verband: volkomen betrouwbaar.
162 *schichtigh:* schielik (vgl. vs. 535).

In allerhande nood. de Broeders van ons orden,
En ick, zijn zoo verblijd, als ofwe levend worden
Getrocken in den troon van Gods volmaeckte vreughd.[167]
Ons klooster zingt en klingt, en is niet meer verheughd[168]
Op 't allerhooghste feest en heiligh jaergetije,[169]
Het welck de kercke viert ter eere van Marije,
Die zuivre moedermaeghd, of Christus haeren zoon,
Die ons verloste aen 't kruis, en droegh een doorne kroon,
Als nu, om uwent wil, die van de wreede plaegen
Des goddeloozen krijghs verlost zijt en ontslaegen:
Nu al uw vyanden verbaest zijn doorgegaen,[175]
En laeten tenten, tuigh, en hunne hutten staen,[176]
En alles, wat zy meer uw volck ten beste geven.[177]
'k Geloof, Gods engel zelf die heeftze weghgedreven,
Als 't heir des Assyriers, die zijn vermeetle stem[179]
Hiskia hooren liet, tot voor Ieruzalem:
Het welck in eenen nacht zoo wonderlijck verkeerde,[181]
Doen een, die 't al regeert, dat stoffen hem verleerde.[182]
Hoe menigh dreigement, en vloeck heb ick gehoort?
Wat heeftmen gift en gal gebraeckt, en brand en moord
Getiert, en 't gansche jaer gescholden en gekreten,
Niet anders, of zy u met tanden wouden eten?
d'Een zette u levend, en geketent, op een radt:
Een ander rolde u naeckt in Velzens spijckervat:[188]
Een ander wou uw hoofd, uw beckeneel, vergulden,[189]
En vatten in fijn goud. 't was byster hoeze brulden,[190]
En deelden bloed voor wijn, uw vleesch voor voedzel uit,
En keven om 't geraemt, en dongen na uw huid,
En wouden die getouwt op eenen ketel spannen,[193]
Tot endeloozen schrick van schelmen en tyrannen.
Maer God zy eeuwigh danck, die hunne boosheid schut.[195]

G y s b r e g h t :
Dien d'opperste beschermt, die heeft een vaste stut.
Godvruchte vader, dat u God en Christus loonen,

167 *troon:* hemel (vgl. vs. 68 en *'s hemels stoel* in vs. 157).
168 *klingt:* laat de klokken luiden.
169 *jaergetije:* jaarliks feest.
175 *verbaest:* verschrikt; *doorgegaen:* gevlucht.
176 *tuigh:* krijgstuig; *hutten:* schuilplaatsen voor krijgslieden (*Ned. Wdb.* VI, 1328).
177 *ten beste geven:* prijsgeven
179 *Assyriers* (klem op de derde silbe): koning Sanherib van Assyrie, die Jeruzalem belegerde (zie *2 Kon.* XVIII en XIX en *2 Chron.* XXII), waar Hizkia regeerde.
181 *wonderlijck verkeerde:* wonderbaarlik veranderde, toen nml. op het gebed van de profeet Jezaja een engel te hulp kwam.
182 *stoffen:* pochen.
188 Volgens de overlevering, ook door Gouthoeven vermeld, zou G. van Velzen in een met spijkers beslagen vat gerold zijn, tot hij door de marteling omkwam.
189 *uw beckeneel* (schedel) *vergulden*, om het als aandenken te bewaren, gelijk men ook op die wijze het gebeente van heiligen als reliquieën bewaarde.
190 *byster:* buitensporig.
193 *getouwt* van *touwen:* bereiden, looien *op eenen ketel:* om er een keteltrom van te maken.
195 *schutten:* tegenhouden.

*
Nadien de broeders zich met u zoo gunstigh toonen
Te mywaert. ick vertrouw uw vierige gebeen
Die hebben dagh en nacht voor mijne stad gestreen,
De stormen afgekeert, en 't vier van onze daecken;[201]
Want wapens zijn onnut, zoo d'englen niet en waecken,
En 'tyverigh gebed van 't geestelijcke volck.
Wat hing u over 't hoofd een zwarte en donkre wolck
Van zwaerigheen, terwijl hier 't leger heeft gelegen?
Ghy zijt niet misgedeelt in 's oorlooghs milden zegen.[206]

W i l l e b o r d :
Geen hair is ons gekrenckt, geen overlast gebeurt.[207]
Men heeft het klooster noit in zijnen dienst gesteurt.
Wy hebben staegh volhard in onzen ouden yver.
De boomgaerd leed geen scha aen vruchten, noch de vyver
Aen visschen, noch de kerck aen d'allerkleenste ruit.

G y s b r e g h t :
Wie heeft dan des soldaets baldaedigheid gestuit?
Wat hiel zoo kort in dwang die breidelooze gasten?[213]

W i l l e b o r d :
Met geen inlegering wou Egmond ons belasten:
Behalven dat hy zelf en zijne lijfwacht meê
(Die altijd tuchtigh is) hier nam zijn legersteê,[216]
En boven onze poort liet aenslaen 's graeven wapen,
Daer wy in zekerheid gerust op moghten slaepen.[218]

G y s b r e g h t :
Dat doet my wel, gelijck een liefelijcke lucht.
Ick zelf en al de stadt was meest om u beducht,
En vreesden ofghe lang verjaeght waert, en geplondert.
Maer vader, zegh my eens: een yeder is verwondert,
Waerom 't verbittert heir zoo onverziens vertrock,
En liever niet volharde in 't opzet van zijn' wrock.[224]

W i l l e b o r d :
Verwonder u niet eens, de nood heeft hen gedrongen.[225]

G y s b r e g h t :
Mijn burgers lagen stil, en 't leger onbesprongen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 198, de oude uitgave heeft hier als drukfout *uw*.
201 *stormen:* bestorming.
206 Gij hebt wel uw aandeel gekregen!
207 *gebeurt:* ten deel gevallen.
213 *kort in dwang:* in strakke tucht.
216 *tuchtigh:* goed gedisciplineerd.
218 *zekerheid:* veiligheid.
224 *'t opzet:* het vaste voornemen.
225 *niet eens:* volstrekt niet.

*

W i l l e b o r d :
Van buiten wel, maer niet van binnen, dat ghy 't weet.
Het wintert fel, wanneer 't een ondier 't ander eet:[228]
Zoo ging 't in 't leger toe. belieft het u te hooren,
Al 't geen ick heb gehoort met dees mijn eigen ooren,
En met mijn oogen zelf gezien noch dezen dagh?

G i j s b r e g h t :
Godvruchte vader, spreeck, ick luister na'et verslagh.[232]

W i l l e b o r d :
Na dat ick d'oversten een wijl had hooren mompelen
Van Amsterdam, al stil, by duister t'overrompelen,
Rees tusschen Diedrick zelf en Egmond een krackeel,
Dat uitborst meer en meer, en yeder trock een deel
Van 't krijgsvolck op zijn zy, en zocht het stuck te stijven,[237]
En na zijn eigen hoofd den aenslagh door te drijven.
Veel hoplien yverden te slissen het gheschil.[239]
Maer Diedrick stijf van kop, die nimmer luistren wil
Na reden, noch bescheid, en 't veld behoud met kryten,
Werd trotzer, overmits de lange Klaes van Kyten,[242]
De Sparewouwer reus, zoo onbeschoft als groot,[243]
In alles wat hy dreef hem hulp en bystand bood,[244]
En Egmond met zijn klock, en grove stem vervaerde,[245]
En dreef hem met een vuist, dat hy een wijl ter aerde[246]
In zwijm lagh en voor dood. die moedwil en die hoon,
Den veldheer aengedaen, ging veelen aen hun kroon,[248]
En zonder het ontzagh des reuzen, fel gebeten,[249]
Men had malkanderen terstond in 't hair gezeten,
En onder een banier malkandren aengerand.[251]
Men raesde een heele weeck. de haet, het misverstand,[252]
En misvertrouwen wies. daer sporrelden de zinnen.[253]
Men vreesde min de stad, en meer verraed van binnen:

* TEKSTKRITIEK: vs. 228, de oude uitgave heeft *Wintert*. - vs. 249, de eerste komma ontbreekt.

228 Spreekwoordelik gebruikt in de 17e eeuw (vgl. Harrebomée: *Spreekwdb.* II, 476).
232 *verslagh:* verhaal.
237 *het stuck te stijven:* oorspr. de zaak sterker maken; zijn positie te versterken (door kracht van argumenten).
239 *slissen:* beslechten.
242 *Klaes van Kyten, de Sparewouwer reus* wordt in de kroniek van Gouthoeven (vs. 354) vermeld om zijn buitengewone lengte, maar hij was ‘een sachtmoedig ende goedertieren man’.
243 *onbeschoft:* oorspr. wanstaltig, onbehouwen; dan ook: ruw, woest. Hier zijn deze beide betekenissen wel verenigd.
244 *drijven:* voornemens zijn, ondernemen.
245 *klock:* luid klinkende stem.
246 *drijven:* stoten, neerslaan.
248 *ging aen hun kroon:* kwam hun eer te na.
249 En als men niet bang geweest was voor de reus, dan had men, uit felle haat.
251 accent op *één*.
252 *misverstand:* slechte verstandhouding, onenigheid.
253 *sporrelen:* in beroering geraken, opbruisen.

Tot dat al d'oversten verzaemelden heel stil
In 't klooster, dezen dagh, tot slechting van 't geschil:
Doch al vergeefs: men was veel eer gezint te vechten,

En dees oneffenheid met degens te beslechten,[258]
Dan recklijck, en bedaert, te luistren na verdragh.[259]
Ick trad'er in den hoop, gelijck ick zomwijl plagh,
En sprack hen toe, en brogt aldus hen aen 't bedaeren:
Manhafte hoplien, God wil 't leger lange spaeren,[262]
In onderlingen peis, het eenigh dat 'er magh[263]
Vw' vyand, wie 't oock zy, gedijen tot ontzagh.
De tweedraght is een pest, die allen staet te schroomen.[265]
Gedenckt dat u de stad, die 't rieckt, op 't lijf zal koomen.[266]
Wat middel is' er, om den Aemstel 't hoofd te bien,
Nu elck, wantrouwigh, d'een na d'ander om moet zien?
Ghy zijt, aleer men 't gist, geslaegen of gevangen.
Wanneer de harder dwaelt, wat pad, wat rechte gangen
Kan d'arme kudde gaen? dus maeckt een kort besluit.
Verdraeght het scheel, of schort den krijgh, en scheidt'er uit,[272]
En keert van waer ghy quaemt. waer toe veel wercks begonnen?
Berockent zoo veel spels, als 't niet word afgesponnen?[274]
Ick merckte dat mijn raed niet weinigh en vermoght.
Men nam mijn woorden in. zy kregen achterdocht,[276]
En zorge voor gevaer van uw versteurde wallen,[277]
En dat de burgery en landzaet uit moght vallen.[278]
Daer liep een klein gerucht, ghy waert al op de been.
De doodschrick quam 'er in. men ruckte 't heir by een.
Men brack al heimlijck op, en zonder eenigh teecken
Van horen en trompet, of hut in brand te steecken.[282]

G i j s b r e g h t :
Ghy hebt de stad, en my geen kleinen dienst gedaen:
Een deughd, die nimmer zal uit mijn gedachten gaen.[284]
Gedenck my in 't gebed, voor uw autaer, ten goede.[285]

W i l l e b o r d :
De lieve Iesus neem u eeuwigh in zijn hoede.

AREND VAN AEMSTEL. GIJSBREGHT VAN AEMSTEL. VOSMEER.

258 *oneffenheid:* onenigheid.
259 *recklijck:* inschikkelik; *verdragh:* overleg.
262 *wil:* moge.
263 Het enige (middel) dat uw vijand ontzag kan inboezemen (*gedijen:* worden tot).
265 *allen staet te schroomen:* door ieder gevreesd, vermeden moet worden.
266 *die 't rieckt:* die er de lucht van krijgt.
272 *Verdraeght het scheel:* legt het geschil bij (door overleg; vgl. *verdragh* in vs. 259); *schort den krijgh:* staak de strijd.
274 (Waartoe) *berockent:* op het spinrokken gezet (van vlas gezegd). Door V. nog als beeld gevoeld, blijkens het volgende: *afgesponnen*.
276 *innemen:* aandacht schenken aan; *zy kregen achterdocht:* zij begonnen na te denken, zich bezorgd te maken (*Ned. Wdb.* I, 653).
277 *zorge:* bezorgdheid, angst; *versteurd:* verwoest, deels openliggend.
278 *landzaet* heeft hier waarschijnlik nog de oude betekenis: boer, plattelandsbewoner. De omwonende boeren kunnen binnen de wallen veiligheid gezocht hebben.
282 *hut:* zie bij vs. 176.
284 *deughd:* weldaad (vgl. vs. 87).
285 *ten goede:* tot mijn heil.

A r e n d :
Heer broeder zijt gerust, en luid van vreughd de klocken.

G i j s b r e g h t :
Waer is het heir? hoe veer waert ghy hen nagetrocken?

A r e n d :
Ontrent een booghscheut weeghs aen geen zy Slooterdijck.[289]

G i j s b r e g h t :
Hoe ging 't u op den toght?

A r e n d :
Zy stoven algelijck
Voor uit, als voor den wolf een kudde onnoosle schaepen.
Mijn volck hoefde op dien togh geweer noch eenigh waepen,
En keert met rijcken buit. de Kermers scheenen stom:
Want hoemen 't vechten zocht, zy zagen niet eens om,[294]
En reckten vast hun pad, van doodzen schrick bezeten.[295]

G i j s b r e g h t :
Noit kraeide haen, als hem de kam was afgebeten.
Een dogh en baste noit, maer droop, als hy 't verloor,
Met ingetrocken staert, en hangende ooren, door.
Wat vogel brengtghe dus geknevelt en gevleugelt?[299]

A r e n d :
't Is eener uit de vlught van 't vlughtige geveugelt,[300]
Gegrepen buiten dijx, alwaer hy stack in 't slick.
Hoe beeft hy. 't aengezicht ziet doods en bleeck van schrick.
Hy is gesleept, gesleurt, en heeft veel smaeds geleden.

G i j s b r e g h t :
Een woedende gemeent en staet in recht noch reden,[304]
Wenze yemant over magh. men breng hem hier voor my.[305]
Wie zijtghe? waer van daen?

V o s m e e r :
Heer Gijsbreght, strafme vry.
Ick ben van 's vyands volck, en waerdigh om te sterven.
'k Heb meê gezocht uw stad en burgers te bederven,[308]
En duizendmael verdient een schandelijcke dood.
Ick geef my in uw hand, geparst door hoogen nood.
Mijn ramp wil Kennemer en Waterland behaegen:[311]
Maer 'k zal de dood van u met minder pijn verdraegen
Dan van mijn eigen volck, dat zich ondanckbaer toont,
En mijn' getrouwen dienst zoo onrechtvaerdigh loont.

289 *een booghscheut:* de afstand van een boogschot (vgl. een eind weegs).
294 *niet eens:* zelfs niet.
295 *reckten vast hun pad:* snelden al maar voort; *doods:* dodelik.
299 *knevelen* (van *knevel:* band): binden; *vleugelen:* de armen (eig. de vleugels) binden.
300 *eener* gebruikt Vondel in zijn oudere periode voor het onbepaalde een (iemand); in de latere uitgave vervangen door: *Het is een; vlughtige:* op de vlucht geslagen.
304 *gemeente:* volksmassa; *staet in recht noch reden:* is onrechtvaardig en onredelik
305 *yemant overmoghen:* de baas zijn.
308 *bederven:* in 't verderf storten.
311 *wil:* zal.

G i j s b r e g h t :
Wat zijtghe voor een gast? of in wat land geboren?[315]

V o s m e e r :
Ick ben een Goyers kind, vervallen in Gods toren,[316]
Te Haerlem opgevoed. 'k ontliep mijn' oudren vroegh.[317]
Mijn vader vielme hard, want ickme paslijck droegh.[318]
'k Heb al mijn leven lang gevolleght vreemde Heeren,
En buiten moeten 't geen ick t'huis niet woude leeren.[320]
De bittere armoe heeft mijn herssenen gewet.
'k Heb menigh stuck verziert, en 't lijf daer na gezet,[322]
Om door een braeve daed of aenslagh op te raecken,[323]
En door een anders scha eens mijn fortuin te maecken:
Maer altijd heeftze my den rugge toegewent;[325]
Doch noit zoo dwars als lest. het noodlot, ick beken't,[326]
Is stercker dan de mensch, of zijn geboortestarre.
En of ons brein yet bouwt, dit stoot het al om verre,
Met eenen dartlen voet. met wat een listigheyd,
Met wat een' rijpen raed was d'aenslagh aengeleit,
Om te vermeesteren uw lang bestormde muuren.
Zoo Vosmeer na zijn' zin dat schip had mogen stuuren,[332]
Gelijck het by hem lagh, zy hadden, het is waer,[333]
Gewonnen in een uur door list, dat in een jaer
Door uiterlijck geweld noch stormen werd verovert.
Het schijnt dat d'oversten verblind zijn en betovert.

G i j s b r e g h t :
Sta op, en heel my niets van alles wat ghy weet.

V o s m e e r :
Nu ben ick ymmers vry van Hollands dieren eed,
En Egmond kan my hier niet heeten of verbieden.[339]
Hy dreightme met de dood, en parstme hier te vlieden.
Mijn aenslagh is verbrod en ydel en onnut.[341]
Heer Gijzelbreght, gena. ick geef my in uw schut.[342]

315 *gast:* kerel.
316 *een Goyers kind:* Van Lennep wijst er op, dat Gysbreght vroeger heer van het Gooi geweest was, en dat de slimme spion door deze mededeling wellicht zijn sympathie tracht te winnen; *vervallen in Gods toren:* die mij (door slecht gedrag) Gods toorn op de hals haalde.
317 *Te Haerlem:* in de latere omwerking vervangen door *Te Laren*, in dit verband aannemeliker.
318 *vielme hard:* behandelde mij streng; *paslijck:* matig, niet te best; hier eufemisties voor: slecht.
320 accent op *moeten* en *woude*.
322 'k Heb menige list bedacht en mij daarvoor ingespannen.
323 *braef:* dapper, flink; *op raecken:* er boven op te komen (*op:* omhoog).
325 *ze:* de fortuin, als Fortuna verpersoonlikt.
326 *het noodlot:* in de omwerking verchristelikt tot: *Godts schickinge;* in verband daarmee werd vs. 329: *En gaet een' andren gangk*.
332 *dat schip had mogen stuuren* (figuurlik): leiding had mogen geven.
333 gelijk hij het in de zin had.
339 *niet heeten:* niets gebieden.
341 *verbrod:* bedorven (oorspr. verknoeid); in de latere uitgave staat: *misluckt*.
342 *Gijzelbreght:* oudere vorm van de naam Gysbreght; *schut:* bescherming.

Ghy kuntme, wiltghe slechs, een vriend en vader strecken,
Nadien ick u 't verraed volkomen wil ontdecken,
En hoe 't geschoren lagh in 's krijgs geheimen raed,[345]
Tot ondergang van u, en uwen heelen Staet.

G i j s b r e g h t :
Ontbind den knecht, zoo magh hy onverhindert spreecken.[347]

V o s m e e r :
De hoplien wenschten dick het leger op te breecken,[348]
Nadien met storm op storm, en endeloos gevecht,
Het heele ronde jaer, niet meer was uitgerecht
Dan moeite en volck gespilt, en tijd onnut versleten:
Het welck zoo menighmael den veldheer werd verweten;
Een smaed die lastigh viel: en hiel hem niet verplicht[353]
Zijn eer en eed, hy had zijn ancker lang gelicht:
En och, of't waer gebeurt een goede wijl te voren,
My waer dit ongeluck, noch onheil niet beschoren:
Want 't is een maend geleen, dat ick hem heimlijck ried
Te maecken, op mijn woord, een ende van 't verdriet,[358]
En zoo hy was gezint een luttel volx te waegen,
Ick wou hem in de stad op bey mijn handen draegen,[360]
En stappen zelf voor aen, en maecken hen het spoor.
Ick opende mijn wit, en sloegh het middel voor.[362]
'kHad zomtijds door de graft, by duyster nacht, gezwommen,
En al de wacht bespied, en 't groot rondeel beklommen,[364]
Dat aen den hoeck van 't Y uw stercke stad bewaert.[365]
Hier lagen Blijden in, en ander krijghsgevaert.[366]
'kNam aen, en 't kon geschien, door muur, door al te booren[367]
Recht waterpas, zoo stil, dat niemant my zou hooren.
Wanneer nu door de breuck een krijgsman heenen moght,[369]
Zou 't braefste puick, hier toe geloot en uitgezocht,[370]
De graft, daerze ondiepst is, met rijs op Kersnacht dammen,
En kruipen in 't rondeel, om d'eerste poort te rammen,[372]
Als d'afgewaeckte wacht gevelt lagh en vermoort.
Het heir dan over dam, en door geramde poort,

345 *geschoren lagh:* beraamd was (vgl. beschoren, vs. 356).
347 *magh:* kan.
348 *dick:* dikwels, herhaaldelik.
353 *lastigh viel:* hem drukte, terneersloeg; *verplicht:* gebonden.
358 *op mijn woord:* vertrouwende op mijn raad.
360 Deze uitdrukking, mij van elders niet bekend, schijnt te betekenen: ik zou ten volle bereid zijn om hem zonder veel moeite in de stad te brengen.
362 *opende mijn wit:* zette mijn bedoeling uiteen.
364 *rondeel:* uit de vestingmuur uitspringende ronde toren.
365 *bewaren:* beschermen.
366 *blijde:* Middeleeuws oorlogswerktuig om stenen te slingeren; *krijghsgevaert:* oorlogstuig.
367 *door muur, door al;* later: door muur en al (vgl. vs. 63: met Burgery met al).
369 *breuck:* bres.
370 *'t braefste puick:* de dapperste keurbende; *geloot:* door het lot aangewezen (in de latere redaktie staat: *gelot*).
372 *rammen:* rammeien, van *ram:* stormram, te vergelijken met *stormbok* in vs. 1318.

Aen 't nederhouwen, wat op straet zich openbaerde,[375]
Terwijl de burgery kappel en kerck bewaerde.[376]
En 't was te nacht de tijd, en vraeghtghe na bewijs?
Ghy ziet, hoe daer een schip, het Zeepaerd, leit, vol rijs;
Het welck men door de vlught verzuimt heeft en vergeten.
Wat werdt 'er niet al tijds met kibbelen versleten?
De hoofden laegen vast ellendigh over hoop.[381]
Men schoof de schuld op my. 'k had menschen vleesch goed koop:[382]
Noch wist niet wat ick dreef: zy zouden 't niet gehengen,[383]
Dat ick het volck zoo licht zou op de vleeschbanck brengen,[384]
En jagen in hun dood. dus ging 't aen d'eene zy:
Aen d'andre stemdemen eendraghtelijck met my:[386]
Terwijl verliep de kans, en d'aenslagh die bleef steecken.
Doen zochtender een deel hun leed aen my te wreecken.[388]
Daer quamen, zonder slot, veel klaghten t'mijnen last.[389]
Ick was een tovenaer, en daer op raeckte ick vast,[390]
En most door pijn geparst, al 't opgedichte melden.[391]
Men doemde my ter dood, en heden zou 't my gelden:
Maer gistren avond brack een vriend mijn boeien los.
Ick vlughte langs den dijck, gelijck een hollend ros,
Doch hielt'er niet, uit angst van 't leven te verliezen.[395]
Ick sloegh ter zijen af, en schoot'er in de biezen,
En stack in diep moerasch al den verleden nacht.
Zy trocken my voorby. ick hielme stil, en zagh't;
Tot dat uw burger quam de Kermers na gevlogen.[399]
Ick riep om hulp, en werd uit het moerasch getogen:[400]
Want anders was ick daer gebleven en versmoort.
Doch zoo ick sterven moet, 'k wil liever voor uw poort,[402]
Aen wie ick 't heb verdient, dit lastigh leven laeten,[403]
Dan by mijn eigen volck, die my met onrecht haeten.

G i j s b r e g h t :

Ga heen, ick schenck u 't lijf. 't en is geen straffens tijd.[405]
Wy zijn van onsen hals de groote vyand quijt.
'k Ontfang u in mijn dienst, en zal u wel betaelen.
Ga help terstond het rijs en 't Zeepaerd binnen haelen.

375 *zich openbaren:* zich vertonen.
376 *bewaren:* zich bevinden in blijven in.
381 *vast:* voortdurend, nog steeds.
382 *'k had.... goed koop:* ik hechtte geen waarde aan mensenlevens.
383 *drijven:* een plan doorzetten; *gehengen:* toestaan.
384 *vleeschbanck:* slachtbank.
386 *stemmen met:* instemming betuigen.
388 *een deel:* een aantal, enigen.
389 *zonder slot:* zonder behoorlik bewijs, ongegrond.
390 *vast raken:* gevangen gezet worden.
391 *'t opgedichte melden:* bekennen wat mij valselik ten laste gelegd werd.
395 *houden:* zich ophouden, blijven.
399 *gevlogen:* deelwoord van het oude *vlien:* vluchten; later *vlieden*.
400 *getogen:* deelwoord van *tien:* trekken.
402 *poort:* stad.
403 *lastigh:* mij tot last geworden.
405 *lijf:* leven; *geen straffens tijd:* wij voelen ons te gelukkig om een ander te straffen.

DR. SAMUEL COSTER'S ‘E E R S T E D U Y T S C H E A C A D E M I E ’: Het houten gebouw op den achtergrond, bereikbaar door het poortje; gebouwd in 1617 op de Keizersgracht tusschen de Beeren- en de Runstraat.
Kopergravure van C. Philips naar de teekening van J. Verstegen.

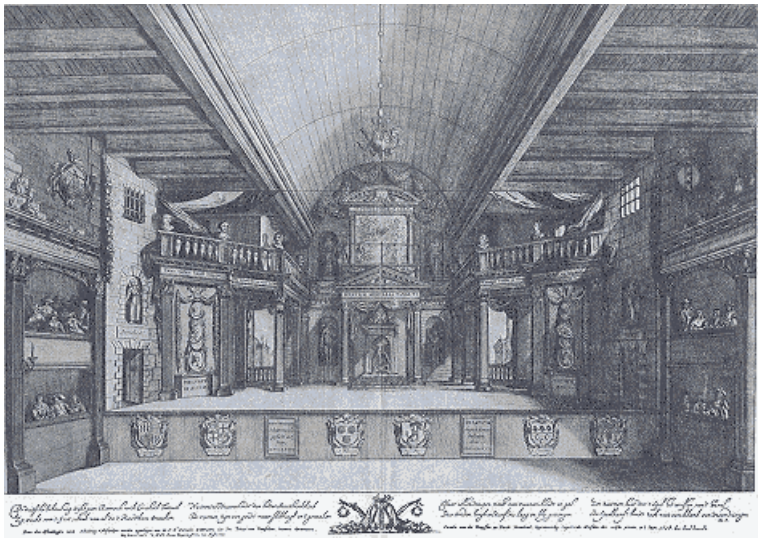

Het tooneel van den Amsterdamschen Schouwburg, op het terrein van Coster's Academie gebouwd in 1637 onder leiding van den raadsheer en bouwmeester Nicolaes van Kampen en 4 januari 1638 ingewijd met Vondels *Gysbreght van Aemstel*.
Prent van Salomon Savry.

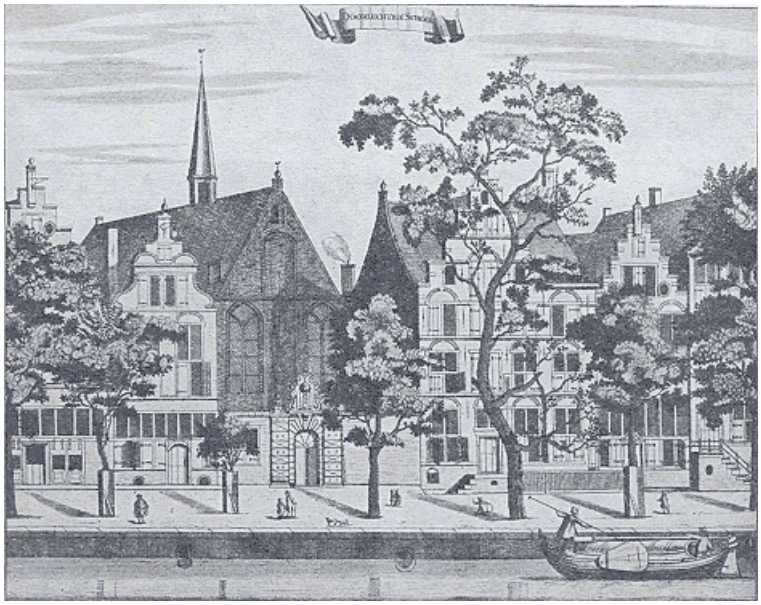

Het Athenaeum Illustre of de Doorluchtige School, ‘In 't kerxken van Heilige Agnes’ geopend 8 januari 1632.
Anonieme prent.

De kou begint, en is nog veer van haer vertreck.[409]
In 't wachthuis en op 't slot is hout en brand gebreck:[410]
Men maghze stracx verzien, en barnen 't rijs tot asschen,[411]
Zoo kunnen zy hier meê de vesten niet verrasschen.
Ick hoor de Goyer doet de waerheid niet te kort,
Want zijn vertelling stemt met vader Willebord.

Rey van Amsterdamsche maeghden.

Nu stelt het puick van zoete keelen,[415]
Om daar gezangen op te speelen,
Tot lof van God, die op zijn' troon
Gezeten is, zoo hoogh en heerlijck;
Van waer hy zien kon, hoe begeerlijck[419]
Het Sparen stack na Aemstels kroon.
Hoe wraeck met zwaerden en met speeren
De torenkroon van 't hoofd wou scheeren[422]
Der schoone en wijd vermaerde stad,
En rucken door geweld van benden
Der vesten gordel van haer lenden,
En plondren haer kleenood en schat;
En schenden d'edele en getrouwe,
Gelijck de schender Velzens vrouwe,
Wel ruim zoo waerdigh als Heleen[429]
Den brand van een herboren Troje,
En krijgh, die 't overschot verstroje,
Na datmen jaeren heb gestreen.
Waer is de reus met al zijn stoffen,[433]
Die Gijsbreghts stad ter neer wou ploffen,[434]
En om haer' muur zijn armen slaen?
Wat ydle schrick heeft hem geslaegen?
Wat ydle vreeze magh hen jaegen,
Die nu met schande strijcken gaen?
'tIs tijd de kercken te stoffeeren,[439]
Te danssen, en te bancketteeren,
En met een' uitgelaten geest

409 En zal nog lang aanhouden.
410 *hout en brand gebreck:* gebrek aan brandhout.
411 *stracx:* dadelik; *verzien:* voorzien; *barnen:* verbranden.
415 *stellen:* in gereedheid brengen.
419 *begeerlijck:* begerig.
422 *torenkroon:* de Stedemaagd van Amsterdam wordt voorgesteld met een kroon op het hoofd, rondom voorzien van torens; *scheeren:* wegrukken.
429 Velzen's vrouw verdient veel meer dan Helena dat ter wille van haar een ‘herboren Troje’, nml. Amsterdam verbrand wordt, en een oorlog gevoerd, die het overschot (van de strijders) verstrooien zal.
433 *stoffen:* pochen.
434 *ploffen:* transitief gebruikt.
439 *stoffeeren:* versieren.

Dees blijschap aen de vreughd te huwen,[442]
Die vrolijcke englen ons vernuwen[443]
Met zang, op Gods geboortefeest.
Treck in, o Aemstel, treck nu binnen,
Die zonder slagh kunt overwinnen.
Treck in, o braeve burgery,
Die u zoo moedigh hebt gequeten.
Geen eeuw en zal uw eer vergeten.
De hemel sta u eeuwigh by.

442 *Dees blijschap:* nml. over de verlossing.
443 *vrolijcke englen:* die de bekende Kerstzang aanheffen; *vernuwen:* evenals in vorige jaren doen klinken, opnieuw doen genieten.

Het tweede bedryf.

WILLEM VAN EGMOND. DIEDRICK VAN HAERLEM. HOPLIEDEN.

E g m o n d :
Wy zijn by 't klooster weer, daer Willebord in vreê
Met al de broeders woont, en stort zijn avondbeê.
'tZal noodigh zijn dat wy den hoplien openbaeren
Het geen op handen is.

D i e d r i c k :
't Is tijd, zy wisten gaeren,
Wat hier van wezen magh. verlos hen van die pijn.[455]

E g m o n d :
Manhafte hoplien, hoort; wy hebben, onder schijn
Van onderling krackeel, een' aenslagh voorgenomen,[457]
Om beter tot ons wit op eenen sprong te komen.[458]
Men heeft daer op het heir van daegh te rugh gevoert;
Maer dat en is het niet, waer op de veldheer loert,
Noch 't geen men onder 't volck veel dagen hoorde mompelen.
Ons wit is, desen nacht den vyand t'overrompelen,
Nu hy zich veiligh acht, en buiten krijghs gevaer.
Voor 't opgaen van de maen, (ten duncke niemant zwaer)
Zal 't leger meester zijn van poorten en van vesten.
Wat is 'er dan voor u een rijcke buyt ten besten![466]
Hoe zultghe weiden gaen op 't slot en in de stad![467]
Zoo yemant streeft na eer; ick toon hem 't rechte pad,
De heirbaen van de deughd, om moedigh op te steigeren.[469]
Zy offert u den prijs, 'ten zy 't uw handen weigeren.[470]
Wie rustigh is die spreeck, en hou de wapens reê.[471]
Wie zich flaeuwhertigh vind, dat die te rugge treê.[472]
Ick heb my op dit stuck met weinigen beraeden,
En 't Zeepaerd, 't welck eerst lagh aen 't Y, met rijs doen laeden,
Op dat'er de soldaet gerust in schuilen moght.
De Sparewouwer reus, met yver aengezocht,
Ging met de bloem des volx en 't puick van al de grooten
Te nacht grootmoedigh scheep, op 't noemen van de loten:[478]
Mijn broeder Wouter zelf, Vianen, met de zorgh

455 In de latere tekst: *Wat heimlijck by ons broeit; pijn:* pijnlike onzekerheid.
457 *voornemen:* beramen.
458 *op éénen sprong:* met één slag.
466 *ten besten:* ter beschikking.
467 *weiden:* volop genieten (oorspr.: in de weide grazen).
469 *deughd:* krijgsdeugd, dapperheid; *opsteigeren:* omhoog gaan, stijgen.
470 *offeren:* aanbieden.
471 *rustigh:* kloek.
472 *zich vinden:* zich bevinden, zich gevoelen.
478 *grootmoedigh:* kloekmoedig (vgl. vs. 983); toen de door het lot aangewezenen werden opgeroepen.

En hope van zijn huis: Abkou en Ryzenborgh,
Put, Grobber, Kuilenburgh, met Arckel, Borsslen, Vooren,[481]
En 'sgraven zoonen beide: en 't schip, na dat wy hooren[482]
Uit ons doortrapten spie, is al in stad gehaelt,[483]
Door Vossemeers beleit. zoo dat' er niets en faelt
Dan nu te nacht, zoo ras zy poort en sloten breecken,
En Zwaenenburregh viert, te letten op dat teecken,[486]
En voort met alle maght te volgen, op het licht
Des schrickelijcken brands, dien Vosmeer binnen sticht.

H o p l i e d e n :
De veldheer geef slechs last, aen ons zal 't niet gebreecken.[489]

E g m o n d :
Waer zalmen best een deel van 't oorloghsvolck versteecken?

D i e d r i c k :
't Katuizers klooster is ons 't reedst, het leit hier by.[491]

E g m o n d :
Dat volck is liefst verschoont, en van inlegring vry.

H o p l i e d e n :
't Is voor een korte wijl.

E g m o n d :
Een Godshuis zoo t' ontwijen:
Ick heb het lang verschoont.

D i e d r i c k :
Laet my daer meê betijen.[494]
Ghy hoplien, voert terwijl den voortoght herwaert aen:[495]
Wanneer ghy koomt, zoo zal het klooster open staen,
Of't most my aen de maght, dat zweer ick hen, ontbreecken.

E g m o n d :
Ick gae terwijl na stad, om Vosmeer noch te spreecken,
Die ter gezette tijd koomt zwemmen door den boom.[499]
Versteur de broeders niet, maar hou u wat in toom,[500]
Noch roept niet luid, men moght uw stem te verre hooren.

D i e d r i c k :

481 *Put:* Nicolaas van Putten; *Grobber:* Claes de Grebber, een West-Fries edelman, aanvoerder van de Friezen die na Floris' dood het Muiderslot omsingelden; *Vooren:* Gerard van Voorne.
482 *'sgraven zoonen:* de latere graaf Willem IV en Jan van Beaumont.
483 *doortrapt* (zie bij *Kort begrijp,* r. 10).
486 *Zwaenenburregh* was een kasteel in Waterland; *vieren:* een vuur ontsteken, als teken van aanval.
489 *gebreecken:* mankeren.
491 *'t reedst:* het meest bij de hand, het geschiktst.
494 *laten betijen:* laten begaan.
495 *voortoght:* voorhoede.
499 *de boom* diende tot afsluiting van het vaarwater.
500 *versteuren:* boos maken.

Een krijgsman laet zich niet van paepen ringelooren.[502]

502 *van paepen:* door monniken: *paep* was in de M.E. de gewone naam voor geesteliken; eerst in de mond van de hervormden kreeg het een ongunstige kleur.

POORTIER. DIEDRICK VAN HAERLEM. WILLEBORD.

P o o r t i e r :
Wie klopt'er?

D i e d r i c k :
Doe vry op, en vrees niet. 't is uw vriend.[503]

P o o r t i e r :
't Is avond, en een tijd daer ons geen vriendschap dient.
Koom morgen vroegh by daegh.

D i e d r i c k :
Wat zal ons hier gebeuren?
'k Zegh anderwerf, doe op.

P o o r t i e r :
Men opent hier geen deuren
Zoo spade, ga uw gang. Koom morgen tijdigh weer.[507]

D i e d r i c k :
Ick zegh voor 't lest, doe op, en doet ghy 't niet, ick zweer.[508]

P o o r t i e r :
Wie zijtghe, die dus raest, als wild en uitgelaeten?[509]
Wy dochten langer niet om ruiters noch soldaten.[510]
Heer maerschalck, wel hoe dus? wat jaeght u hier zoo spa?
Men sloegh u 't heiligh kruis, doen 't leger op trock, na.[512]
'k Geloof niet dat ghy ons al weder zoeckt te quellen.
En koomtghe dus alleen? waer zijn uw rotgezellen?[514]

D i e d r i c k :
Ick koom alleen. waer is uw meester Willebord?

P o o r t i e r :
Ter kercke, daer hy vast, en zijn gebeden stort.

D i e d r i c k :
Ga roep hem, want ik moet dien goeden vader spreecken.

P o o r t i e r :
O Iesus, sta ons by, dit is een mislijck teecken.[518]
Ick heb gebelt. hy koomt. ga roep den vader, flux.[519]

503 *op:* open.
507 *ga uw gang:* ga heen.
508 De zin wordt afgebroken, zodat de bedreiging achterwege blijft. Men leze dus geen punt.
509 *uitgelaeten:* doldriftig.
510 *dochten om:* dachten aan.
512 *'t heiligh kruis naslaen:* verheugd zijn over iemands vertrek (oorspr. wel gezegd van de duivel die men met het kruisteken verdreef).
514 *dus:* zo; *rotgezellen:* krijgsmakkers.
518 *mislijck:* meestal: zonderling, vreemd; hier: ongunstig.
519 *ga....* wordt gezegd tot een van de dienende broeders.

Soldaten brengen ons heel zelden veel gelux.
Wy zienze noo van voor, en allerliefst van achter.

D i e d r i c k :
Al wie een hopman huist, die heeft een' trouwen wachter,
En ridderlijck beschut, en hoeft geen poort noch slot.[523]

523 *beschut:* bescherming.

P o o r t i e r :
De beste wachter is de stercke en groote God,
Die nimmermeer en slaept, en luistert na ons zuchten.
Wy bidden staegh om peis, en haeten krijgsgeruchten,
En hooren met verdriet het kraeien van dien haen.
In oorlogh houden eerst abdy en klooster aen.[528]

D i e d r i c k :
Ghy zat hier in 't belegh voor allen moedwil veiligh.[529]

P o o r t i e r :
Wy weeten 't Egmond danck, en houden hem voor heiligh.
Daer is de vader zelf, zoo bleeck en afgevast.[531]

W i l l e b o r d :
Heer maerschalck, wel, wat nu?

D i e d r i c k :
Ick koom by u te gast.

W i l l e b o r d :
Ghy zijt my wellekoom, al koomt ghy ongebeden.[533]
'k Verwachte u t'avond niet, en luister na de reden
Dat ghy dus schichtigh keert: daer is wat meer aen vast.[535]

D i e d r i c k :
'k Verzoeck alleen aen u, en dat door Egmonds last,
Of ick wat krijgsvolck magh te nacht in 't klooster leggen.
Het is een krijgsmans beê, ghy mooghtze niet ontzeggen.[538]

W i l l e b o r d :
'k Geloof ghy deunt met my.[539]

D i e d r i c k :
't Is errenst, en geen spel,
En Egmonds eigen last. hy gafme dit bevel.

W i l l e b o r d :
Hoe zalmen dit verstaen? heeft Egmond dat bevolen?
Hy stack noit Godshuys aen, noch zocht zich by de kolen
Te warmen van dat vier. 't is enkel misverstand.
Ghy zijt my wellekoom, mijn heer, daer is mijn hand.
'k Zal u en uwen stoet gewilligh innelaeten:
Maer 't Godshuis op te doen baldaedigen soldaeten[546]

528 *aenhouden:* aanlokken, aantrekkingskracht hebben (deze betekenis ontbreekt in 't *Ned. Wdb.,* maar is te Antwerpen nog bekend; zie *Antw. Idioticon*).
529 *moedwil:* kwaadwilligheid.
531 *afgevast:* door vasten uitgeput.
533 *ongebeden:* niet genodigd.
535 *schichtigh:* schielik; daar schuilt wat meer achter.
538 *ontzeggen:* weigeren.
539 *deunen:* de gek steken.
546 *op:* open.

Of ruitren, 'kly het niet: 'k vermagh 't met geen gemoed.[547]

547 *'k vermagh 't met geen gemoed:* ik kan het niet goedschiks doen; het strijdt tegen mijn geweten.

Het klooster is Gods erf, en Iesus eigen goed.[548]
Wie kloosters raeckt, die raeckt den appel van Gods oogen.[549]
Heer overste, geloof't is buiten ons vermogen.

D i e d r i c k :
't Is om een uur of twee te doen, ten hooghsten dry.
Ick blijf u borgh, en hou uw kerck en klooster vry
Van overlast en scha, en zal de boosheid straffen.

W i l l e b o r d :
Met krijghsmans borreghtoght en heb ick niet te schaffen,[554]
Al was 't de veldheer zelf, ick zey 't hem in 't gezicht.
Dit is een overoud, en vorstelijck gesticht,[556]
Verzorght in vreê en krijgh met zegelen en brieven,[557]
Dat wie het quetst, gedenck een' vorst des Rijx te grieven,
Die zeit: hy raeckt mijn kroon wie 't Godshuis yet misdoet.
Sint Andries is 't gewijd. 't en past geen krijgsmans voet.
't Zy veer dat Diedrick nu 's Katuizers vyand werde.
Twee Alexanders zelfs, de vierde en oock de derde,
Gelijck de tweede Vrbaen bevestighden dit slagh[563]
Van Godsdienst, daermen Bruin wel d'eer van geven magh.[564]
Ia op dat geen gerucht zou steuren ons gemoeden,[565]
Magh niemant deze plaets, beneden honderd roeden,
Betimmeren, veel min bezwaeren met den last,
Dien d'oorloogh na zich sleept, of eenigh oorloghsgast.[568]
Wy staen op keizerlijcke en pauzelijcke wetten.[569]

D i e d r i c k :
De wetten zwijgen stil voor wapens en trompetten.
De nood breeckt wet: ghy mooght op geene wetten staen.[571]

W i l l e b o r d :
Ontwijd ghy dan 't gewijde?

D i e d r i c k :
Als David heeft gedaen,[572]
Doen hy voor Sauls zwaerd te Nobe quam gevloden,
En zijnen honger boete aen priesterlijcke brooden,
Dat niemant en vermoght 't en waar 't gezalfde hoofd.

548 *erf:* eigendom (bezit).
549 *den appel van Gods oogen:* Gods dierbaarst bezit (vgl. oogappel).
554 *niet te schaffen:* niets te maken.
556 *gesticht:* stichting, klooster. Hertog Albrecht verbood aan ieder, enig getimmerte te maken binnen honderd roeden afstands van het klooster (Ter Gouw II, 115).
557 *zegelen en brieven:* gezegelde oorkonden.
563 *dit slagh van Godsdienst:* deze kloosterorde, door pauselike bullen bevestigd.
564 *Bruin:* Bruno van Keulen, die in 1086 met zes anderen zich in La Chartreuse bij Grenoble aan het kluizenaarsleven wijdde en de stichter werd van de Karthuizer orde.
565 *gemoeden* is het oude meerv. van gemoed.
568 *oorloghsgast:* krijgsman.
569 *staen op:* zijn gegrondvest op.
571 Gij kunt u niet op wetten beroepen.
572 *David:* zie *1 Sam.* XXI vs. 1-6.

W i l l e b o r d :
De stoute Vsia werd rechtvaerdelijck berooft[576]
Van zijn gezondheid, doen hy 't heilighdom ontwijde.
De Priesters hebben God en d'englen op hun zijde.
Dit is het errefdeel dat ons te beurte viel.
Hy laed des graeven vloeck rampzaligh op zijn ziel,
Die 't Godshuis in zijn Recht en vrydom wïl verdrucken.
Hebt ghy een' aenslagh voor, 't en kan u niet gelucken.

D i e d r i c k :
Hoe luid des graeven vloeck, dat ick u wel versta?

W i l l e b o r d :
Dat aller heilgen toorne en eeuwige ongena
Alleen niet treffen zal den kindren en den vader,
O gruwel! maer hy moet met Iudas, Gods verraeder,[586]
Met Lucifer en al zijn engelen vergaen,[587]
En schaemrood en verdoemt voor Iesus vierschaer staen.
'tIs schrickelijck. begint uw hart nog niet te beven?

D i e d r i c k :
Ja 't klooster heeft dien vloeck den landsheer voorgeschreven.

W i l l e b o r d :
Het zy daer meê zoo 't wil, men opent nu geen poort.
't Is Kersmis, 't klooster viert Gods vrolijcke geboort,
De hooghste feest van 't jaer; dus laet dit werreck steecken.

D i e d r i c k :
Katuizer, hier en geld geen prevelen, noch preecken.
Bewilligh mijn verzoeck, en sta mijn bede toe,[595]
Of anders ly dat ick het ongebeden doe.
De tijd verloopt, 't is spa: daer komen mijn soldaeten.

W i l l e b o r d :
'k Getroost my eer de dood, dan ick dit toe zal laeten.
Wat, wilt ghy 't Helsche vier op uwe halzen laen?

D i e d r i c k :
T' sa mannen, vaert vry voort, en steeckt het klooster aen,
't Is koud, zoo mogen wy ons by de kolen warmen.

W i l l e b o r d :
Och maerschalck, hou gemack, en wil u doch erbarmen:

576 *De stoute Usia:* zie *2 Kron*. XXVI, vs. 16-21: toen hij overmoedig wilde offeren op het altaar, en 80 priesters hem tegemoet traden om het te beletten, werd hij plotseling melaats.
586 *Gods:* van Christus.
587 *engelen:* nl. de oproerige engelen, die Lucifer's partij kozen.
595 *bewillighen:* inwilligen.

't En is geen Kristen mensch, die brand in kloosters sticht.
Al wat het Godshuis heeft, huisvesting, vier en licht,
En spijs en dranck, het is voor 't krijgsvolck al ten beste.

D i e d r i c k :
Nu mannen, treckt vry in, treckt voor, ick blijf de leste.

VOSMEER. WILLEM VAN EGMOND.

V o s m e e r :
Ick koom al heimelijck gezwommen door de grachten.
Waer sammelt Egmond nu? hy zou my hier verwachten.[608]
't Is doncker. ick ben nat, en klippertand van kou.[609]

E g m o n d :
Wel waer of Vosmeer blijft? ons afscheid was, hy zou[610]
Verzeker op dees uur alhier zich laeten vinden.[611]

V o s m e e r :
Hier is de man al zelf. die zich durf onderwinden[612]
Een' aenslagh vol gevaers, moet passen op zijn tijd.

E g m o n d :
Weest welkoom, braeve borst. nu blijckt het, datghe zijt
Een krijgsman, op wiens woord men wel een kerck magh bouwen.
Hoe hebt ghy 't met den heer van Aemstel al gebrouwen?[616]

V o s m e e r :
Zoo geestigh, dat'er niets aen dezen aenslagh faelt.[617]
De burgery heeft zelf het Zeepaerd ingehaelt,[618]
Met zangen en triomf, als die van Troje deden.
Ick stuurde en hield het roer: maer 't oorloghsvolck beneden
En liep geen klein gevaer. de bodem slorpte 't nat,
Door 't stooten op een' pael, waer door een yeder zat,
In 't water tot de knie, en vreesde te versticken.
Het ongemack was groot, noch durfde niemant kicken:
Doch 't leck geraeckte dicht, en stopte wonderbaer[625]
Van zelf: doen brogt de hoest ons weder in gevaer;
Vermits men 't schor geluid bescheidelijck kon hooren.[627]
Zoo God niet had verdooft des Amsterdammers ooren,

608 *sammelen:* dralen.
609 *klippertanden:* nu: klappertanden.
610 *afscheid:* afspraak (*Ned. Wdb.* I, 1325).
611 *Verzeker:* voorzeker, stellig.
612 *zich onderwinden:* ondernemen.
616 *gebrouwen:* klaargespeeld.
617 *geestigh:* schrander, slim.
618 Het *Zeepaerd* is niet alleen een herinnering aan het Trojaanse paard, maar ook aan het schip met rijshout, waarmee in 1480 Dordrecht werd verrast (Gouthoeven, 524) en aan het bekende turfschip van Breda. Aan het laatste feit herinneren ook de biezonderheden in vs. 621-632 en vs. 640-659.
625 *stoppen:* intransitief gebruikt: zich sluiten.
627 *bescheidelijck:* duidelik (oorspr.: goed te onderscheiden).

Wy waren van ons stem en eige keel verraen.[629]
Ick gaf my zelven moed, en hief eens rustigh aen[630]
Te zingen, dat het klonck, schoon hart en nieren krompen.
Dan trantelde ick van kou: dan viel ick eens aen 't pompen.[632]
Zoo raeckten wy in stad, daer als een waterval
Al 't volleck schoot na 'et schip, van straet en burreghwal.
De geest van oud en jong door een scheen uitgespannen.[635]
Men brogt het Vosmeer toe met kroezen en met kannen.[636]
Maer 't zagh'er deerlijck uit, doen Gijsbreght liet gebien,[637]
Men zou de naeste poort en 't slot van rijs verzien:
Want door het lang belegh, en door de koude dagen
Was al de torf verbrand. ick holpze rustigh draegen,
En scheen de gaeuwst van al, in 't bangste van dien nood:
Want had het lang geduurt, de zolder waer ontbloot,
Waer onder 't krijghsvolck lagh gedoken in zijn laegen;
Doch d'avond viel heel kort, en ick begon te klaegen,[644]
En hielme gansch vermoeit, en riep: van daegh genoegh
Geslaeft, men staeck het werck, en valle'r morgen vroegh
Met nieuwe kracht op aen. het is nu tijd van vieren,[647]
Nadien ghy van den schrick der Hollandsche banieren
Genadigh zijt verlost, en ick'er 't lijf afbrogt.
Ick schonckze vry gelagh, en gafze geld, en zocht[650]
Geveinst den arrebeid tot 's morgens uit te stellen.
De tijd en lijd nu niet u alles te vertellen:[652]
Hoe slecht het in het schip en onder 't krijgsvolck stond,
En elck verscheelde, en wat een yeder raedzaemst vond:[654]
Hoe ickze menighmael door dreigement deê zwijgen,
En konze, om 't leven zelf, niet aen 't bedaeren krijgen:[656]
Hoe Arkel, zeer verkoud, zijn' eigen ponjaerd bloot[657]
Gezet had op den strot, en trooste zich de dood,[658]
Om al zijn mackers niet door 't hoesten te verklicken.[659]
Nu schort'er dat wy elck ons werreck voort beschicken.[660]
Het Zeepaerd, zwanger van gewapenden, zal gaen
In arbeid, en van vracht, voor 't opgaen van de maen,[662]

629 *van:* door.
630 *rustigh:* flink, krachtig (evenzo in vs. 640).
632 *trantelen:* heen en weer lopen.
635 *uitgespannen:* los, uitbundig vrolik.
636 *het toebrengen:* een dronk toebrengen, iemand toedrinken.
637 *deerlijck:* treurig, hachelik.
644 *kort:* spoedig.
647 *vieren:* feest vieren, het werk laten rusten.
650 Later veranderd in: *Men schonck* en *ick zocht*.
652 *lijden:* toelaten (later veranderd in: *gehengt*).
654 *elck verscheelde:* allen van elkaar in mening verschilden.
656 *om 't leven zelf:* zelfs nu hun leven op het spel stond.
657 *verkoud:* verkouden.
658 *zich de dood troosten:* bereid zijn te sterven (vgl.: zich iets getroosten). Vondel denkt hierbij aan Matthijs Heldt in het Bredase turfschip.
659 *verklicken:* verraden.
660 *Nu schort'er:* nu ontbreekt er nog aan, d.i.: nu moeten wij nog verder onze maatregelen nemen (*beschicken*).
662 *in arbeid gaen:* in barensnood geraken. Dit beeld, ingezet met *zwanger* (661) wordt met *verlossen* (663) voortgezet.

Ontrent ter middernacht, verlossen, als de kercken
Op 't hooghtijd zijn gepropt van menschen, die 't niet mercken:[664]
Dan zal de laegh in twee gedeelt, eer 't yemant hoort,[665]
Terstond vermeestren gaen de Haerelemmer poort,
En rammenze met kracht: en ick, om u te lichten
Van veer, zal daedlijck brand in 't holle Zeepaerd stichten,
Dat midden in de stad by d'andre schepen leit.

Egmond:
De maerschalck wacht op u in 't klooster, al bereit
Terstond met duizend man de muuren in te trecken,
En 't leger leit niet veer. ick ga het hen ontdecken.

Vosmeer:
En ick al weer na stad. nu veldheer, pas op 't stuck.[673]

Egmond:
God geef, dat u en my dees aenslagh wel geluck.

Rey van edelingen:
Wy edelingen, bly van geest,
Ter kerke gaen op 't hooge feest
Den eerst geboren heiland groeten,[677]
En knielen voor de kleene voeten
Van 't kind, waer voor Herodes vreest:
Het kind waer voor een starre rijst,
Die Wijzen met haer straelen wijst[681]
De donkre plaets van zijn geboorte,[682]
En leit hen binnen Davids poorte,[683]
Daer d'allerhooghste 't laeghste prijst,[684]
Het Oosten offert wieroock, goud[685]
En myr, tot 's levens onderhoud[686]
Van hem, die neergedaelt van boven,
In 't arme Bethlem leit verschoven,[688]
Hoewel hy alles heeft gebouwt.[689]

664 *gepropt van:* propvol.
665 *de laegh:* de krijgslieden die in hinderlaag (hier: in het schip) gelegen hebben (vgl. *Kort Begrijp* r. 17).
673 *pas op 't stuck:* zorg voor de goede uitvoering van het plan.
677 *eerst geboren:* pas geboren.
681 *de Wijzen* (Magiërs), waarvan de latere overlevering Drie Koningen gemaakt heeft.
682 *donker:* duister, verborgen, maar met de bijgedachte: ongeacht.
683 *Davids poorte:* Davids oude stad Bethlehem.
684 Waar God, geboren in de gedaante van een kind, door de keuze van die ‘donkere plaets’ zijn voorkeur voor ‘'t laeghste’ te kennen geeft.
685 De drie gaven die de Koningen offeren.
686 *myr:* mirre, een kostbare Oosterse balsem; *tot 's levens onderhoud:* waarvan Jozef en Maria het kindje konden onderhouden.
688 *verschoven:* als een verworpeling, geminacht.
689 Hoewel hij de Schepper van het heelal is. In de plaats van vs. 686-689 kwamen later de verzen:

de gave ontvouwt
's Kints Godtheit, priesterdom, vol waerde,

't Gevogelt, dat op wiecken zweeft,[690]
Zijn nest, de vos zijn holen heeft,
En woont in bergen en in bosschen:
Een stal van ezelen en ossen
Den Schepper naulix herbergh geeft.[693-94]
De kribbe hem een wiegh verstreckt,[695]
Die 't aerdrijck met den hemel deckt,
En elleck dier bestelt zijn voeder.[697]
O kind, ghy zijt, gelijck uw moeder,
Met pracht noch hoovaerdy bevleckt.
Hier voert de neergedaelde God[700]
De trotze weereld om met spot
In zijn triomf, tot smaed der hoven:
Hier voert hy 't nedrigh harte boven
Met hem, in 't onverwinbre slot.[704]
Hier schuilt dat godlijck aengezicht,
Waer uit de zonne schept haer licht,
En alle starren glans en luister.
Hier leit hy zonder glans in 't duister,
Die englen tot zijn' dienst verplicht.
Des hemels reien wiegen hem[710]
In slaep met hunne zoete stem,
Die noit van vaeck en was beschoten,[712]
En weckt het hoofd van alle grooten,[713]
In 't koningklijck Ierusalem.
Augustus Rijck verliest zijn eer:[715]
De Roomsche scepter reickt niet veer:[716]
Het Oost versmaed Latijnsche naemen:[717]
Maer dees beheerscht het al te zaemen.[718]

En zijne sterflijckheit op d'aerde
Hier leght hy, die 't al heeft gebout.

Vondel geeft hier de Middeleeuwse, symboliese uitlegging van de drie gaven: de wierook - de te aanbidden Godheid van het kind; het goud - zijn heerlik Priesterschap (*waerde:* eer); de bittere mirre (waarmee eenmaal zijn dode lichaam gebalsemd zou worden) zijn broze menselikheid.

690 toespeling op *Matth.* IX, 20.

693-94 Vgl. de M.E. schilderijen en de Kerstliederen.

695 Accent op *hem;* evenzo in vs. 710 en 727.

697 *bestellen:* verschaffen.

700 Hier in deze armelike verblijfplaats reeds zegeviert de uit zijn Hoogheid neergedaalde God over de boze wereld. De dichter vergelijkt dit zegevieren bij de plechtige intocht (*triomf*) van de Romeinse veldheer binnen Rome, waarbij de krijgsgevangen gemaakte vorsten en veldheren mee werden *omgevoerd*.

704 *'t onverwinbre:* (later: *'t hooghgeboude*) *slot:* de hemel.

710 *reien:* engelenkoren; *hem* (te verbinden met vs. 712) nl. Jezus, d.i. God, die altijd waakzaam is.

712 *beschoten:* overvallen, bevangen.

713 Doet koning Herodes opschrikken.

715 *verliest:* gaat verliezen.

716 *Roomsch:* Romeins. De macht van de Romeinse heerschappij moet wijken voor het komende Christus-rijk.

717 Het Oosten van 't Romeinse rijk zal zich als een *Grieks* rijk gaan losmaken.

718 *dees:* Christus zal alle landen gaan beheersen, zelfs de wereld tussen de keerkringen.

Oock daer de zonne neemt haer' keer.
De hemel 't aerdrijck en de hel
Die luistren scharp na zijn bevel,
En ziddren voor de zuivre wetten,

Die hy door visschers laet trompetten,[723]
En blaezen over duin en del.[724]
De doecken daer dit kint in leit[725]
Is 't purper van zijn majesteit,
Waer in de harders hem aenschouwen,
Dien God de zielen komt vertrouwen;[728]
Gelijck van ouds was toegezeit.[729]
Dat God zijn kudde weiden zal,
En hoên voor ramp en ongeval,
En na'et verdwaelde schaepken vraegen,
En dat op zijne schouders draegen
Met vreughd by 't overigh getal.
Hier is de wijsheid ongeacht:
Hier geld geen adel staet noch pracht.[736]
De hemel heeft het kleen verkoren.
Al wie door ootmoed word herboren,
Die is van 't hemelsche geslacht.
Ghy die der vorsten harten leit,[740]
Gelijck een beeck, en schift en scheid
Het licht van dicke duisternissen;
Laet den tyran zijn' aenslagh missen,
Die den onnooslen laegen leit.

723 *visschers:* de Apostelen.
724 *del;* laagte tussen de duinen.
725 Let weer op dezelfde tegenstelling: de Schepper, bij wiens majesteit het purper zou passen, schept behagen in de nederigste bekleding.
728 *vertrouwen:* toevertrouwen.
729 *van ouds was toegezeit:* beloofd, voorspeld door de Profeten, in het Oude Testament. Voorwerp van *toegezeit* is het volgende koeplet, waarbij Vondel zinspeelt op *Joh.* X, 14-16; *Matth.* XVIII, 12; *Luc.* XV, 4-6.
736 *staet:* stand, aanzien.
740 De laatste strofe is een gebed.

Het darde bedryf.

BADELOCH. GIJSBREGHT VAN AEMSTEL. BROER PETER. BONTGENOOTEN. AREND VAN AEMSTEL.

B a d e l o c h :
Ick had zoo haest niet aen mijn pronck en Kersnachts kleeren,
Om in de Kerck met al de stadt te triomfeeren[746]
Voor God, die 't leger dreef van d'aengevochten wal,
En zich vernedren quam in Bethlems armen stal;
Of'k raeckte in eenen stoel aen 't sluimren en aen 't droomen,
En ben benauwt en bang uit mijnen slaep gekomen;
Gelijck de dauw getuight, die op mijn kaecken leit,

G i j s b r e g h t :
Wel liefste, wat is dit? hoe zietghe zoo beschreit?
Wat nevel van verdriet bezwalckt uw blinckende oogen?[753]
Sta stil, mijn lief, sta stil: uw Gijsbreght zalze droogen.[754]
Nu kus hem eens, en zegh, wat is het dat u smart?

B a d e l o c h :
My leit, 'k en weet niet wat, een zwaerigheid op 't hart.
Ick heb in mijnen slaep yet schrickelijx vernomen.
Een droom bezwaert mijn hart. gezichten doenme schroomen.

G i j s b r e g h t :
De droomen zijn bedrogh. ghy vreest uit misverstand.

B a d e l o c h :
Nicht Machtelt, dochtme, stond voor mijne ledekant,
Bedruckt, en in dien schijn, waer in zy, by haer leven,[761]
My dick haer hartewee te kennen plagh te geven,
Wenze in haer traenen zwom, en van geduld berooft[763]
De handen deerlijck wrong, en 't hair trock uit heur hoofd,[764]
De blancke borsten krabde, en scheurde 't kleed aen flarden,
En zagh begruist van stof, zoo dat ick 't nau kon harden,[766]
Noch hooren al 't gekarm, en jammerlijck misbaer,
Noch 't schelden op den graef, voor schelm, geweldenaer,
Verkrachter van een vrouw, zoo kuisch, zoo welgeboren.

746 *triomfeeren:* feestvieren ter ere van de overwinning.
753 *bezwalcken:* dof maken (eigenl. bewalmen).
754 Deze regel is vervangen door: *En heeft den hemel van uw aenschijn dus betogen?* (vgl. vs. 931-932) Nu zijt gerust.
761 *schijn:* voorkomen.
763 *geduld:* lijdzaamheid, het niet langer kunnen dulden; *van geduld berooft:* wanhopig geworden.
764 *deerlijck:* deerniswekkend.
766 *begruist:* bezoedeld; *harden:* uithouden.

*
Helaes! zy quam my niet in die gestalt te voren,
Waer meê haer zuivre ziel, van droefheid afgepijnt[771]
In 't leven, nu voor God en d'engelen verschijnt,
Met eenen pallemtack in haer sneeuwitte handen,
En in het sneeuwit kleed, en oogen, die nu branden[774]
In 't hemelsch paradijs, als starren aen de lucht.
Ick sprackze al schreiende aen, na eenen diepen zucht:
O adelijcke spruit van 't huis weleer te Woerden,
Om welcker ongelijck, de helden oorloogh voerden,[778]
Dat oorloogh, 't welck, na dat ghy in den hemel trockt,
Zoo onverzoenelijck tot noch toe smoockt en wrockt:[780]
Wat oirzaeck drijft u hier op ongeruste paden?[781]
Of koomtghe om onzent wil, met zwaerigheid beladen,
Om d'uwen by te staen, in 't kommerlijck belegh?
Nicht Maghtelt, 't is vergeefs: de vyanden zijn wegh.
Wat treurtghe? wy zijn vry van laegen, van bespringen:
Dus hellep ons om hoogh by God triomfe zingen.
Omring uw pruick met licht, in steê van lauwerkrans,[787]
En ley der englen rey met vrolijckheid ten dans.
Zy schudde 't hoofd, en scheen van gramschap te veranderen
In 't aengezicht, en sloegh de handen van malkanderen,
En steende, en zuchte zwaer, en borst in 't end dus uit,
Maer met een heesche keel en dof en schor geluid:
Onnoosle, zijtghe nu van vyanden ontslaghen?
En slaeptghe zoo gherust? en vreestghe niemants laegen?
Daer ghy, om mijnent wil, op 't alderuiterst zijt,[795]
En naest aen uwen val? op op, 't en is geen tijd
Van slaepen, het is tijd na andere gewesten
Te vlieden van dit huis. de vyand heeft de vesten.
De stad die staet in brand, het is met haer gedaen.
Oom Gijsbreght heeft vergeefs zijn burgers voorgestaen.[800]
Geen tegenworstelen noch strijden magh u baeten.
Gods heilgen hebben kerck en outers lang verlaeten.
Op op, bergh Gozewijn, voor al mijn eenigh pand,[803]
Klaeris, mijn zoete zorgh, aleer d'abdije brand,[804]
Of eenigh booswicht haer mishandel en misbruicke,

* TEKSTKRITIEK: vs. 793, de oude uitgave heeft *onslaghen;* verbeterd naar de uitgave van 1659.

771 *afgepijnt:* uitgeput.

774 *branden:* schitteren.

778 *ongelijck:* het aangedaan onrecht.

780 *smoockt:* nasmeult; *wrockt:* een wrok achterlaat.

781 *ongeruste paden:* onrustige, onveilige paden.

787 *pruick:* haardos (later vervangen door: *hooft*).

795 *om mijnent wil:* immers het schenden van Machteld leidde tot de moord op Floris V en dit gaf weer aanleiding tot de strijd tussen Amsterdam en de Kennemers; *op 't alderuiterst en naest:* onmiddellik bij.

800 *voorstaen:* verdedigen.

803 *pand:* bezit; hier: kind.

804 *mijn zoete zorgh:* het lieve voorwerp van mijn zorgen (later vervangen door: *mijn eigen hart*).

Na zijn' vervloeckten lust, en zy haer oogen luicke.[806]
Al zijn de straeten dicht bezet en naeuw bewaert;[807]
'k Zal Gijsbreght, ongequetst van spiets of eenigh zwaerd,
En zonder eene nop van 't kleed door 't vier te zengen,[809]
Geleien, en gezond op dezen drempel brengen.[810]
Verlaet dan flucx dit slot: steeck af, op Gods gena,
En geef u zeewaert in, aleer het word te spa.
Al d'englen zullen u voor stormen en voor stranden
Behoeden, en de vloot behouden doen belanden.
Gedenck eens, welck een schrick mijn slaeprigh hart beving.
Mijn hair dat rees te bergh, en aen een yeder hing
Een druppel nats: het zweet begon my uit te breecken.
Mijn lijf werd kil als ys. ick wou, en kon niet spreecken,
En schoot uit mijnen droom, al bevende en bevreest,
Greep toe, en zocht vergeefs t' omhelzen haeren geest,[820]
Die door mijn armen droop, en wegh vloogh uit mijn oogen,
En liet my heel verbaest, en van het spoock bedrogen.[822]
Dit is het datme steurt, en in de zinnen speelt.[823]

G i j s b r e g h t :
't Is louter ydelheid, die zich het brein verbeeld.[824]

B a d e l o c h :
Och of het ydel waer! ick heb mijn uur verslaepen,
Om na de kerck te gaen. 't is spade.

B r o e r P e t e r :
Wapen, wapen.[826]

B a d e l o c h :
Bescherm ons, goede God, behoe ons voor gevaer.
'k Hoor onraed. och ick zorgh mijn droom is al te waer.[828]

G i j s b r e g h t :
Broer Peter, wel hoe dus? wat port u zoo te roepen?[829]
Wat jaeght u hier by nacht?

B r o e r P e t e r :
God lof, dat ick de troepen
Des vyands ben ontvloon, ter dood toe afgemat.

G y s b r e g h t :
Wat vyand? hoe? ghy raest.

806 *haer oogen luicke:* sterft.
807 *naeuw bewaert:* zorgvuldig bewaakt.
809 *nop:* wolvlok aan de bovenkant van 't laken.
810 *gezond:* behouden.
820 *geest:* schim.
822 *spoock:* geestverschijning; *verbaest:* verbijsterd.
823 *steuren:* in verwarring brengen, ontstellen.
824 *ydelheid:* ijdele schijn, onwerkelikheid.
826 *wapen:* oorspr. alarmkreet (te wapen!); dan ook angstkreet: wee!
828 *zorghen:* vrezen.
829 *porren:* aansporen, bewegen.

Broer Peter:
De vyandt is in stad.
Het is met Amsterdam en met zijn hooge wallen

*
Gedaen, zy is de wraeck in 't end te buit gevallen.
De gruwelijcke reus heeft eene poort vermant.[835]
Het Zeepaerd lost zijn vracht, en Vosmeer sticht den brand,
In 't midden van 't gevecht, met schimpen en braeveeren.[837]
De wachters vechten flaeuw, en zien hen niet te keeren.[838]
Het leger treckt vast in met duizenden, een maght[839]
Zoo groot als Waterland noch oit te velde bragt,
En Kennemer en Vries, en Zee en Holland t' zaemen,[841]
Met allen die, op ons gebeeten, herwaert quamen.
De Kersnacht heeft gedient tot dit verraeders werck,
Bestaen voor maeneschijn, doen 't volleck in de kerck[844]
Met offren bezigh was, en zingen in de kooren;
Vermits de stad vol vreughd, als Christus scheen herboren;
Wy weder uit den muil der bleecke dood verlost.[847]
Vergeefs heeft dit belegh u zoo veel zweet gekost,
En bloed en arrebeid, nu alles loopt verloren.

G i j s b r e g h t :
Ick zal terstond om hoogh gaen zien van Schreiers toren.[850]
Ghy dienaers, brengt mijn' helm en harnas by der hand.

B a d e l o c h :
Helaes wat gaet my aen, in dezen droeven stand![852]
Is dat triomf? heet dat zijn vyanden verjaegen?[853]
Nu kentmen Haerlem eerst: nu blijcken Egmonds laegen.
Nu lachenze om mijn stad, zoo lang van hen benijd.[855]
Mijn goede vrome man gaet quijnen, en verbijt
Zijn leet des daeghs, en brengt de nachten door met waecken.
Ick vind hem menighmael met traenen op de kaecken:
En vraegh ick, wat hem deert? hy zucht, en antwoord niet,
En kropt zijn hartewee, en dubbelt mijn verdriet.[860]
Hoe veel geluckiger zijn arme en slechte dorpen,[861]
En hutten laegh gebouwt, min stormen onderworpen
Dan eenigh heeren huis, dat door 't geboomte steeckt,
En daer het bulderen des winds zijn kracht op breeckt.
Weet hier van eenigh mensch, ick weet'er van te spreecken:
Als ick den ganschen tijd mijns levens overreken,[866]

* TEKSTKRITIEK: vs. 846, de oude uitgave heeft hier als drukfout *vrueghd*.
835 *vermannen:* vermeesteren.
837 *braeveeren:* uitdagend optreden.
838 *flaeuw:* slap: zij bieden weinig weerstand, en zien geen kans om....
839 *vast:* ondertussen.
841 *Zee en Holland:* Zeeland en Holland; in de latere uitgave veranderd in *Zeeu*.
844 *Bestaen:* ondernomen.
847 Bij *verlost* te denken: *schenen* uit vs. 846.
850 *Schreiers toren* zou, volgens de overlevering, een der torens van het kasteel geweest zijn.
852 *wat gaet my aen:* wat overkomt mij; *stand:* omstandigheden.
853 *triomf:* vgl. *triomfeeren* in vs. 746.
855 *benijden:* uit afgunst haten.
860 *kroppen:* verbergen (oorspr.: inslikken); *dubbelt:* in de latere uitgave: *verdubbelt*.
861 *slecht:* eenvoudig.
866 *overrekenen:* overdenken (*Ned. Wdb.*).

Van mijne bruiloft af, van dat ick zat verlooft:
Wat stormen zijn my niet gewaeit al over 't hoofd?
Wat toren is zoo hoogh, van waer ick deze baeren[869]
En zee kan over zien van al mijn wedervaeren?
En wie zagh noch het end van dien begonnen strijd?
Hier meê ga ick mijn' man, naest God mijn toevlucht, quijt.[872]

Broer Peter:

Geduld mevrouw, geduld. God proeft zijn uitverkoren.[873]

Gijsbreght:

Ick kan bescheielijck en klaer 't geklicklack hooren,[874]
En 't rammelen van 't stael: 't geluid koomt dichter by.
De schepen branden al, en schitteren in 't Y,
En in de Diemer meer en alle burreghwallen.[877]
Ick zagh het groot gebouw, Ian Witten gevels, vallen,[878]
En 't naeste huis daer aen dat staet in lichten brand.
De klocken kleppen vast. de heele waterkant[880]
Die is in rep en roer. het bloedigh zwaerd gaet weien.[881]
Men steeckt'er de trompet. men hoort de menschen schreien.
Brengt hier mijn harrenas. t'sa dienaers, schaft geweer.[883]
Al wie in 't harnas sterft, die sterft met krijgsmans eer.
Waer vrienden in den nood? waer zijn ons bondgenooten?

Broer Peter:

Voor 't huis vergaren vast de *besten* van de grooten,[886]
Als Heemskerck, die vol viers om uwe zuster quam,[887]
Oudshooren, en Polaen, hoe grijs hy is en stram,[888]
En Zwieten, Teilingen, en Waermond en uw broeder,
En Kuick en Kraeienhorst. geen tigers zijn verwoeder,[890]
Om aen te gaen op roof.

Gijsbreght:

Men roep hen voor den dagh.

Bontgenooten:

869 De uitdrukking: geen toren is hoog genoeg om mijn rampen te overzien, was in de 17e eeuw spreekwoordelik.
872 *quijt gaen:* kwijt raken.
873 *proeven:* op de proef stellen, beproevingen opleggen.
874 *bescheielijck:* duidelik (vgl. vs. 627).
877 *burreghwallen:* stadsgrachten.
878 *Ian Witten gevels:* in een handvest van 1342, aangehaald bij Pontanus, vond V. vermeld ‘Jans Witten hofstede’, waarmee stellig geen groot gebouw bedoeld was, maar eer een boerderij.
880 *vast:* voortdurend.
881 *weien:* zich verlustigen, genieten (vgl. vs. 467).
883 *schaft geweer:* draagt wapenen aan.
886 *besten* is later vervangen door *treflycksten:* aanzienliksten.
887 *Heemskerck:* die ijverig dong naar de hand van uw zuster (vgl. vs. 1180-81).
888 De namen van deze edelen komen wel in de periode van Floris V voor, maar dat ze medestrijders van Gysbreght geweest zouden zijn, berust op Vondels verbeelding, die, naar de trant van het klassieke epos, zijn hoofdpersoon met een stoet van helden wilde omringen.
890 *De tigers* zijn later vervangen door *leeuwen*.

Mijn heer, 't is vechtens tijd, zoo vechten helpen magh.[893]
Wy zijn getroost met u te leven en te sterven.

893 *Wy zijn getroost:* wij zijn vast besloten, vol goede moed.

G i j s b r e g h t :
Ghy zult in eeuwigheid by God uw loon verwerven,
Voor dezen trouwen dienst, in mijnen lesten nood.
Ghy ziet hier anders niet voor oogen dan de dood:
Doch zooghe zijt gezint den vyand te verletten,[897]
Zoo veel als mooghlijck is, en 't leven op te zetten[898]
By stad en burgery, zoo volghtme, dat's u voor.[899]

B o n t g e n o o t e n :
Wy volgen algelijck, en houden 't zelve spoor.[900]

B a d e l o c h :
Beschermt mijn lieven man, dat bid ick, vroome heeren.[901]

A r e n d :
Vrouw zuster, ick beloof 'k zal zonder hem niet keeren.

R e y v a n K l a e r i s s e n :
O Kersnacht, schooner dan de daegen,[903]
Hoe kan Herodes 't licht verdraegen,
Dat in uw duisternisse blinckt,
En word geviert en aengebeden?
Zijn hooghmoed luistert na geen reden,[907]
Hoe schel die in zijn ooren klinckt.[908]
Hy pooght d'onnoosle te vernielen,[909]
Door 't moorden van onnoosle zielen,[910]
En weckt een stad en landgeschrey,
In Bethlehem en op den acker,
En maeckt den geest van Rachel wacker,[913]
Die waeren gaet door beemd en wey.[914]
Dan na het westen, dan na'et oosten.
Wie zal die droeve moeder troosten,
Nu zy haer lieve kinders derft?
Nu zy die ziet in 't bloed versmooren,

897 *verletten:* tegenhouden.
898 *opzetten:* op 't spel zetten, wagen.
899 *by:* ten behoeve van; *dat's u voor:* ik ga u voor; een uitdrukking ontleend aan de toenmalige omgangstaal.
900 *algelijck:* als een woord opgevat (*Ned. Wdb.*): allen (te samen).
901 *vroome:* dappere.
903 De melodie van deze rei, ook later herhaaldelik gebruikt, is bewaard gebleven (zie de reproduktie hierachter); *Klaerissen* zijn de nonnen van de orde van Sint Clara (vgl. vs. 979).
907 *reden:* hier: waarheid.
908 *schel:* luid.
909 *d'onnoosle:* de schuldeloze, nl. Jezus.
910 Door de Bethlehemse kindermoord (*Matth.* II, 16).
913 *den geest van Rachel:* Rachel, vrouw van de Aartsvader Jacob, is een van de stammoeders van het Israëlitiese volk: zij was begraven ‘aan den weg die naar Bethlehem leidt’ (*Genesis* XXXV, 19). Vgl. *Matth.* II, 18: ‘Rachel beweende hare kinderen en wilde niet vertroost wezen’, en *Jeremia* XXXI, 15). In *Rachel* zijn al die Israëlietiese moeders samengevat (vgl. *uw kinders* in vs. 946).
914 *waeren:* zwerven, ronddwalen.

Aleerze naulix zijn geboren,[919]
En zoo veel zwaerden rood geverft?

919 In de latere redaktie: *Vergaen, die naulijx zijn geboren*.

stemme : Alst beginr.
O
hiera-
nacht! schoonder dan de da-
gen/
ghen / Hoe kan Herodes 't licht verdra-
gen/ Dat in u duysternisse blinkt / En wort geziert en
aenge-beden? Sijn hooghmoet luistert na geen re-
den/
Hoe schel die in zijn oo-
ren klinckt.

Muziek van den Rey van Klaerissen uit *Het Amsteldams Minne-beeckje* (1648)

Zy ziet de melleck op de tippen
Van die bestorve en bleecke lippen,[922]
Geruckt noch versch van moeders borst.[923]
Zy ziet de teere traentjes hangen,
Als dauw, aen druppels op de wangen:
Zy zietze vuil van bloed bemorst.
De winckbraeuw deckt nu met zijn booghjes
Geloken en geen lachende ooghjes,
Die straelden tot in 't moeders hart,
Als starren, die met haer gewemel[930]
Het aenschijn schiepen tot een' hemel,
Eer 't met een' mist betrocken werd.
Wie kan d'ellende en 't jammer noemen,
En tellen zoo veel jonge bloemen,
Die doen verwelckten, eerze noch
Haer frissche bladeren ontloken,
En liefelijck voor yder roken,
En 'smorgens droncken 't eerste zogh?[938]
Zoo velt de zein de korenairen.[939]
Zoo schud een buy de groene blaeren,
Wanneer het stormt in 't wilde woud.
Wat kan de blinde staetzucht brouwen,[942]
Wanneerze raest uit misvertrouwen![943]
Wat luid zoo schendigh dat haer rouwt![944]
Bedruckte Rachel, schort dit waeren:[945]
Vw kinders sterven martelaeren,[946]
En eerstelingen van het zaed,[947]
Dat uit uw bloed begint te groeien,
En heerlijck tot Gods eer zal bloeien,
En door geen wreedheid en vergaet.

922 *bestorve en bleecke:* doodsbleke.
923 *versch:* kort geleden.
930 Die met hun tinteling het kinderlik gezicht (*'t aenschijn*) voor haar tot een *hemel* van geluk maakten.
938 *zogh:* bij dit woord (in het beeld: de dauw) denkt Vondel weer aan de zuigelingen.
939 *zein:* korte zeis (in de latere redaktie het synonieme *zicht*).
942 *staetzucht:* de zucht naar hoge staat, naar wereldse macht, heerszucht.
943 *misvertrouwen:* argwaan.
944 *schendigh:* schandelik.
945 *schorten:* ophouden met.
946 *martelaeren:* als martelaren.
947 *zaed:* gewas.

*

Het vierde bedryf.

GOZEWIJN VAN AEMSTEL. KLAERIS VAN VELZEN. REY VAN KLAERISSEN. GIJSBREGHT VAN AEMSTEL.

G o z e w i j n :

Het loopt met Amsterdam, gelijck ghy hoort, ten ende,
En wy verwachten deel aen d'algemeene ellende,
't En zy dat elck van ons zich daetelijck verzie.[953]
Voor my, 'k ben oud en traegh: my voeght niet dat ick vlie,[954]
Zoo veele moeite en is het leven my niet waerdigh.
Belief het God, hy koom, zijn dienaer staet al vaerdigh:
Hy hael my in zijn' troon en aengenaeme rust.[957]
Maer ghy, mijn dochterkens, dien noch het leven lust,
En in het bloeienst zijt van uwe jonge jaeren;
Zet ghy 't op vlughten aen, of Iesus u wou spaeren,[960]
En helpen in der noot. Klaerisse, reine maeghd,
Die t'onrecht noch den haet van vader Velzen draeght;[962]
Begeef u op de vlught: al d'andren zullen volgen.
De vyand, blind van wraeck, is bitter en verbolgen,
En allermeest op u. o moeder, vlught voor heen.[965]
Ick zal u bystand doen met traenen en gebeen,
En volgen met mijn hart, daer my geen voeten brengen.
Ga henen, Machtels kind, of God het wou gehengen[968]
Dat ghy geborgen werd: 'k ben meest met u begaen.

K l a e r i s :

Och vader Gozewijn! waer zietghe my voor aen?
Zoo ick u dus begaf, hoe zou dat my betaemen?
Ghy zijt mijn maeghschap doch, na vleesch en geest te zaemen.
Zou ick u hier alleen verlaeten tot een' roof,[973]
Die my een vader streckt, en 't Christelijck geloof[974]
My in het herte prent, van kinds been af herbaerde,[975]
Den geest versterckte, en 't lijf in reinigheid bewaerde?
'k Verlaet u nimmermeer.

* TEKSTKRITIEK: vs. 957, de oude uitgave heeft *angenaeme*.
953 *zich verzien:* voor zich zelf maatregelen nemen; hier: zich in veiligheid brengen.
954 *Voor my:* wat mij betreft; *traegh* (vgl. vs. 1021).
957 *troon:* hemel.
960 *of:* in de hoop dat; oorspr.: indien (soms), voor het geval dat (vgl. vs. 968).
962 De haat tegen haar vader wordt ten onrechte op haar overgebracht.
965 *voor heen:* vooruit, weg.
968 *gehengen:* toestaan (vgl. vs. 383).
973 *roof:* buit, prooi (van de vijand).
974 *my een vader streckt:* voor mij een vader zijt (vgl. vs. 986).
975 *herbaeren:* opnieuw geboren doen worden, nl. door een geestelike wedergeboorte.

R e y :
Dit outer is ons wijck.

G o z e w i j n :
O edel maeghdeken, hoe zijtghe zoo gelijck
Van aerd die Klaere zelf, na wie ghy heet Klaerisse![979]
Waer vind ick onderscheid in dees gelijckenisse?
Doen 't Sarazijnsche heir vermeesterde al de stad,
Daer sinte Klaere was, wat deedze doch? zy trad
Grootmoedigh in de poort van 't klooster, daerze woonde,[983]
En zagh den vyand wegh, zoo ras hy zich vertoonde:[984]
Haer moed, haer sterck geloof, en yverigh gebed
Verstreckte haer een zwaerd, en harnas, en helmet.[986]
Ghy mooght dan, nu ghy hebt die zelleve gedachten,
Met my, voor dit autaer, de vyanden verwachten.
Maer treckme (dat mijn dood zy veer van schande en smaed)
Eerst aen dit lamme lijf mijn prachtighste gewaed,[990]
Gelijck een Bisschop voeght, aleer zy ons verrasschen.
Zet my den mijter op: hy zal niet qualijck passen
Op mijn gezalfde kruin. breng hier den gouden ring,
En steeck aen deze hand, die beeft, den vingerling,[994]
Daer ick de bruid van 't Sticht, de Roomsche kerck meê trouwde.[995]
Geef my den harderstaf, tot steunssel van mijn oude,[996]
Daer ick Gods kudde meê gehoed heb en geweit.
'k Heb noit de teeckenen van 't Bisdom afgeleit
Met wil, maer door bedwang: al leef ick als gebannen;
Al maeckte ick Henrick plaets, en Willem, en twee Iannen.[1000]
En 't waer een klein verlies, al hadmen my verkort
In naem en eer, was slechs geen Christen bloed gestort,[1002]
En zoo veel zaeds vertreen van mensche en paerdevoeten.[1003]
Most niet 't onschuldigh volck de schuld der heeren boeten.[1004]
Nu kinders zet u hier, en dat een yeder non

979 *Klaere:* Clara Sciffi, geboren te Assisi (1193). Om een huwelik te vermijden vluchtte ze naar het klooster Portiuncula, waar St. Franciscus leefde, en werd de stichteres van de Clarissenorde.
983 *Grootmoedigh:* kloekmoedig (vgl. vs. 478).
984 Door haar tegenwoordigheid alleen wist zij de vijand op de vlucht te drijven. Zij liet zich namelik, ofschoon ziek, naar de kloosterpoort dragen, in 't gezicht der vijanden, met het sacrament voor zich. Op haar gebed werd een hemelse stem als antwoord gehoord. Daarop sloeg de vijand op de vlucht (vgl. Vondels *Lofzang van Sinte Klara* van 1654).
986 *Verstreckte* (zie bij vs. 974); *helmet:* helm.
990 *lamme lijf* (allittererend) is later vervangen door: *stramme lijf* en *prachtighste* door *staetighste*.
994 *vingerling:* ring.
995 *de bruid van 't Sticht:* het bisdom Utrecht.
996 *oude:* ouderdom.
1000 Hendrik van Vianden († 1267), Jan van Nassau (tot 1288), Jan van Sierck (tot 1296), Willem van Mechelen († 1301).
1002 in de oorlog van 1252; vgl. vs. 125-127.
1003 *zaed:* het gewas te velde (vgl. vs. 947); *van:* door.
1004 Bij de herziening van 1659 kwam achter deze regel een vraagteken te staan. Wellicht bedoelde Vondel deze zin aanvankelik als een bijzin, parallel met vs. 1002-3, maar dan zou men achter *paerdevoeten* een komma verwachten.

Met my den lofzang zing van oude Simeon.[1006]

1006 *oude Simeon:* zie *Lucas* II, vs. 25-vlg.

R e y :

Vergun, o God, op zijne bede,[1007]
Na uw belofte, uw' knecht verlof;
Op dat hy reis van hier met vrede
Om hoogh na'et hemelsche vredehof:
Nadien ick met mijn eigen oogen[1011]
Den algemeenen heiland zagh,[1012]
Die als een zon schijnt uit den hoogen;
Daer yeder zich in verblijden magh:
Een schoone zon, die met haer straelen
Het blinde heidendom verlicht,
En Iacobs huis en Isrels paelen[1017]
Verheerlijckt, en noch veel vaster sticht.[1018]

G i j s b r e g h t :

Dat God u allen spaer! is 't hier noch tijd van zingen!
De vyand zackt vast neer, om 't klooster te bespringen.[1020]
Oom Gozewijn, koom hier; en zijdt ghy oud en traegh,[1021]
Gedoogh dat ick u op mijn beide schouders draegh.
Klaerisse nicht, ghy zult my volgen met dees reien,[1023]
Waer God of 't goed geluck ons allen wil geleien.
Nu vader, volgh mijn' raed. de vyand woed en raest.
Wie 't leven bergen wil, die bergh het in der haest.

G o z e w i j n :

Gemack, mijn trouwe neef, ghy mooght dees moeite derven.[1027]

K l a e r i s :

Wy zijn aleens gezint, en wel getroost te sterven.[1028]

G i j s b r e g h t :

Hoe nu? heeft God my dan, door water en door vier,
Door spiets en zwaerd, gered, en menigh blanck rappier,
Dat ick den Bisschop noch voor 't outer zou zien slaghten,
En in het laeuwe bloed de nonnekens verkrachten?
Dat werde nimmer waer. ô Goddelijck geslaght![1033]
Nicht Machtels geest verscheen mijn liefste dezen nacht,
En my belaste een stem haer kind en oom te bergen.[1035]
Haer schimme waert om u, en moet ick 't u noch vergen?[1036]

1007 Deze Rey bestaat uit drie strofen van vier verzen; elk slotvers bevat een anapaest. In de afzonderlike uitgave van dit *Gezang* is het metrum geheel jambies gemaakt.
1011 *Nadien:* omdat
1012 *zagh:* gezien heb.
1017 *paelen:* gebied (oorspr.: grenzen).
1018 *vaster sticht:* op vaster grondslagen vestigt.
1020 *vast:* reeds.
1021 *traegh:* langzaam (bij Vondel nog zonder ongunstige betekenis).
1023 *dees reien:* de nonnen, die de zang aangeheven hebben.
1027 Gij kunt u deze moeite besparen.
1028 *aleens:* evenzo.
1033 *werde* conj. van *werden,* oudere vorm van worden.
1035 *bergen:* in veiligheid brengen.
1036 *waert om u:* zweeft om u heen; *vergen:* verzoeken; hier: smeken.

En maecktghe zelf uw ziel noch schuldigh aen dien moord?
De krijgslien zijn niet veer van deeze kloosterpoort;
Die leit met eenen slagh ter aerde neer geworpen.
Dees godgewijde vloer zal 't kuische bloed haest slorpen.[1040]
Het krijgsvolck nadert vast: ick hoor het aen 't gedruis.[1041]
Ick bid om zijnent wil, die levendigh aen 't kruis[1042]
Om ons genagelt hing, voor Sions wreede muuren:
Ick bid u om zijn hand en voet en hartquetzuuren,[1044]
En om de doorne kroon, die 't hoofd verplette en brack,
En om de scharpe spiets, die in zijn zijde stack;
Vergunme dezen troost, in zoo veel zwaerigheden,
Dat ick uw leven bergh: ô vader, dat ick heden
Onschuldigh blijven magh aen uwer aller bloed.
Dit eenige is mijn wensch: en kan ick uw gemoed
Door smeecken noch gebeen noch bittre traenen buigen;
Zoo roep ick God en al zijn heilgen tot getuigen,
Dat geenerley gevaer, noch zelf de felle dood
My hinderden uw lijf te bergen in den nood.

G o z e w i j n :

Ghy hebt godvruchtigh, neef, u neffens ons gequeten.[1055]
Wy zullen 't noch voor God noch engelen vergeten.
Den grooten God alleen zy eere in 't hemelrijck.
Wy bidden u, sta op. ghy doet ons ongelijck,
Dat ghy ter aerde knielt voor sterffelijcke menschen.
Hoe zou ick schooner dood na'et lange leven wenschen,
Dan hier voor martelaer, op deze heilge steê,
Te offeren mijn bloed, in 't vierighst van mijn beé:
Op 't allerhooghste feest van Gods geboortenisse.
Waer of de dood vertreckt? ick heb een rein gewisse,[1064]
En haeckte lang te gaen na aller zielen bed;
Al zedert dat ick uit mijn' zetel werd gezet,
Doen Vitrecht, dat den vorst, gelijck zijn' vader, eerde,
Door staetzucht opgeruit, my wars den neck toekeerde:[1068]
Van die tijd was ick al dit lastigh leven moe.[1069]

G i j s b r e g h t :

Daer is de vyand zelf. ick vliegh na boven toe,
En zal zoo lang ick magh, de kloosterpoort beschutten,[1071]
Of mijne hulp noch kon uw leven onderstutten.

1040 *haest:* weldra.
1041 *vast:* al.
1042 *die:* het antecedent ligt opgesloten in *om zijnentwil*.
1044 *om:* bij.
1055 *neffens:* omtrent, ten opzichte van.
1064 *vertrecken:* dralen, toeven; *gewisse:* geweten.
1068 *staetzucht:* geest van verzet tegen het wettig gezag; *wars:* afkerig.
1069 *lastigh:* drukkend.
1071 *magh:* kan.

BADELOCH. AREND VAN AEMSTEL.

B a d e l o c h :
Heer Broeder, wel wat's dit? hoe keertghe dus alleen?
O God, waer blijft mijn heer? is hy gebleven?[1074]

A r e n d :
Neen.

B a d e l o c h :
Wat tijding brengtghe dan? zegh op, is hy gebleven?

A r e n d :
Ick liet hem voor 't Stadhuis gezond en noch in 't leven.

B a d e l o c h :
Helaes! waer magh hy zijn? mijn troost, mijn hoop, mijn hoofd.
En keertghe zonder hem? dat hadghe niet belooft.

A r e n d :
Versla u niet, maer toef. ghy zult hem haest aenschouwen.[1079]

B a d e l o c h :
Dat toeven valtme bang. och was hy slechs behouwen,
In 't onweer, daer het schip in zee drijft zonder roer.
Ick bid, verhaelme doch al 't geen u wedervoer.

A r e n d :
Ghy eischt een' zwaeren eysch. wie zou daer niet voor gruwen?
Het zal ons hartewee en droefheid slechs vernuwen.
Wie hoort dit treurspel aen, die niet zijn traenen laet?[1085]
Al stond hier Grobber zelf, of 't heiloos basterdzaed,[1086]
Het waer onmogelijck dat hy dit hooren konde.
Het is een nieuwe slagh in mijne versche wonde.
Oock steeckenwe alle bey noch midden in den druck,
En wachten op den slagh van 't uiterste ongeluck,
Ten zy het God verzie, en zet de wraecke paelen:[1091]
Doch nu ghy 't zoo begeert, hoor toe, ick zal 't verhaelen.
Wy quamen niet zoo haest ontrent den Middeldam,[1093]
Daer wat vergaering was van burgren, men vernam,[1094]
Hoe 't ingetrocken heir de nieuwe zy alreede
Vermeestert had, en 't volck onnutten weerstand dede;

1074 *gebleven:* eufemisme voor: gesneuveld.
1079 *Versla u niet:* wees niet verslagen, wanhoop niet.
1085 *laet:* doet vloeien.
1086 *Grobber:* zie bij vs. 481; *heiloos:* heilloos, onheil brengend; *basterdzaed:* Witte van Haemstede, bastaard van Floris V.
1091 *het verzie:* daartegen voorzieningen treft, het verhindert (vgl. vs. 953); *paelen zetten:* beletten verder te gaan (vgl.: paal en perk stellen).
1093 *Middeldam:* de tegenwoordige Vijgendam.
1094 *vergaering:* samengestroomd volk; voor *men* denke men het voegwoord *of* (vgl. Van Helten, *Vondels taal* II, 164).

Dies Gijsbrecht liet gebien, men zou in vaerdigheid[1097]
De bruggen, daer de stad zich recht in 't midden scheid,[1098]

1097 *in vaerdigheid:* in aller ijl (vgl. Mnl. mettervaert).
1098 *De bruggen:* Vondel denkt hier aan de vijf bruggen die in de 16e eeuw de oude met de nieuwe zijde verbonden.

Verbranden, en voor al den Middeldam bezetten;
Om 's vyands overkomst daer mede te beletten,[1100]
En datmen d'oude zy moght vrijen voor gevaer,
Schoon of het krijghsvolck van de nieuwe meester waer.[1102]
Hy zellef was de voorste, om elleck moed te geven,
En ging daer op met ons na merckt en raedhuis streven,[1104]
En brogt met al zijn maght de burgers op de been,
Die ruckten hier en daer van allesins by een.[1106]
Men spande ketenen, voor 't haestige verrasschen.
Men stopt den toegang dicht met zacken, kisten, kassen,[1108]
En alles watmen reedst kon vinden by der hand.[1109]
Doen vlogen wy met hem te zaemen na den brand,
Om, waer het mogelijck, daer orden op te stellen:[1111]
Maer laes! het was te spa. wat mond kan u vertellen
De zuuren arrebeid van dezen naeren nacht,[1113]
En met hoe groot een' moord die over word gebragt?[1114]
De dooden lagen vast langs burreghwal en straeten.[1115]
Geen kruiswegh die niet dicht bezet werd van soldaeten.
Men ziet' er allesins verbaestheid, en men hoort[1117]
Zich mengen onder een bloedstorting, brand en moord.
De groote aeloude stad, vermaert in oorelogen,
Zoo scheeprijck, en voor wie zich zee en stroomen bogen,
Den vreemde en nagebuur, en rijcken tot ontzagh,[1121]
Gaet plotzelijck te gronde, en zinckt met eenen slagh.[1122]
Wy worden niet te min door wanhoop aengedreven,
Dat menigh graefsgezinde en Kermer kost zijn leven:[1124]
En 't Aemsterlandsche bloed en sneuvelt niet alleen.
De lijcken groeien aen, en leggen onder een,
Met 't aenzicht na de straet gekeert of op hun ruggen.
De kennis van den wegh, van stegen, straeten, bruggen,
En stads gelegenheid, by 't schijnssel van de maen,[1129]
Die quam ons vry te baet, en hiel de drommen staen[1130]
Der vyanden, die dick het zetten op een loopen.[1131]
Dan ging'er eens een deur, en dan een venster open.[1132]
Wy groeiden in getal en moed, en ruckten voort,

1100 *overkomst:* het overtrekken van het water.
1102 *Schoon of:* ofschoon.
1104 *streven na:* trachten te bereiken.
1106 *van allesins:* uit alle richtingen.
1108 *kist* kan ook koffer, kast betekenen; *kas:* kast.
1109 *reedst* (vgl. vs. 491).
1111 *orden* is de oudere vorm van *orde*.
1113 *naer:* angstwekkend, angstig.
1114 *overbrengen:* doorbrengen.
1115 Later veranderd in: *Men zagh de doôn gestroit...*
1117 *verbaestheid:* ontsteltenis.
1121 *rijcken:* staten.
1122 *plotzelijck:* plotseling.
1124 *Dat:* wat.
1129 *stads gelegenheid:* de plaatselike toestanden.
1130 *vry:* zeer; later vervangen door *dapper*.
1131 *dick:* dicht opeen, in dichte drommen.
1132 Waaruit de vijanden dan werden beschoten of achtervolgd.

Of 't mooghlijck had geweest de Haerelemmer poort,

Die overweldight was, met dooden te verkroppen,[1135]
En weer met kracht al wat in steê was uit te kloppen;[1136]
Maar quamen veel te spa. de naeuw ontslipte wacht
Verhaelde ons, hoe alree de voortoght met de kracht[1138]
Der ruitren binnen was: wie zou daer tegens mogen?
En ofmen hier en daer een brug had opgetogen,
Men rechte weinigh uit. de brand nam ymmer toe.
d'Ontsteltheid was te groot. men wist niet waer, of hoe.
Mijn broer, proost Willem, quam, geladen onder d'armen
Met overschot van 't kruis des heilands: helpt beschermen[1144]
Ons hoofkerck, rijck gebouwt ter eere van Katrijn,[1145]
En Iesus moeder zelf. ô burgers, berght Kristijn,
Heer Gijsbreghts zuster doch; en naulix kon hy spreecken.
Ick hebze in 't vrouwe koor al bevende versteecken,[1148]
En raeckte naulix uit. de reus die is' er veur.
Men hoort zijn stem. hy loopt met boomen op de deur.[1150]
Om Gods wil, gaet de kerck op 't hooge feest ontzetten.
Wy schieten derwaert aen, om 't onheil te beletten,
Als beeren, die, by nacht van honger uitgejaeght,
Gebeten zijn op roof. wy vliegen onversaeght[1154]
Door vier en zwaerden heen, om 't al voor God te waegen:
Maer vinden voor ons komst de kerckdeur opgeslaegen,[1156]
En hooren eenen galm, die uitbarst over straet,
En over al de stad, en God voor 't voorhoofd slaet,[1158]
In zijnen hoogen troon, als eer de kerck der Ioden.
d'Autaeren en het koor zijn opgehoopt met dooden.
Wat bleef' er ongeschent! wat kreegh'er niet een' krack![1161]
'tGevlughte volleck zit op trans, gewelf, en dack,
En bied noch tegenweer, en quetst ons zelfs met steenen
En hout, uit misverstand. men hoort de vrouwen weenen
En kindren, die vol schrick krioelen hier en daer,
De binnetranssen langs. De kaerssen op 't autaer
Zijn zommigen gebluscht, en zommigen die blaecken.[1167]
De kerreckschenners woên, en passen wat te raecken,[1168]

1135 *verkroppen:* geheel vullen (oorspr.: de krop overvol maken).
1136 *uitkloppen:* met slagen uit de poort jagen.
1138 *voortoght:* voorhoede; *kracht:* hoofdmacht.
1144 *overschot van 't kruis:* een reliquie, nl. een stuk van het kruishout, besloten in een zilver verguld kruis, in het bezit van de Nieuwe Kerk. Waarschijnlik kende Vondel deze reliquie uit Plemp's gedicht *De Patria*.
1145 *Ons hoofkerck:* de Nieuwe Kerk, die S. Katharina en de H. Maagd als patronessen had.
1148 *vrouwe koor:* koor van Onze Lieve Vrouwe (vgl. vs. 1178).
1150 Hij poogt de deur te rammeien.
1154 *gebeten op:* belust op.
1156 *opgeslaegen:* opengebeukt.
1158 *voor 't voorhoofd:* in 't aangezicht; een heiligschennis waardoor God ernstig getroffen en gehoond wordt, evenals eertijds door de verwoesting van Salomon's tempel.
1161 *ongeschent:* schenden werd oudtijds zwak vervoegd.
1167 *zommigen* volgt, evenals in 't Mnl., na het substantief.
1168 *passen:* doen hun best om.

En vechten om den buit, en plondren 't al, oock zelf
Het Marianum, dat te pronck hing van 't gewelf,[1170]
Word afgeruckt. men zet in 't glibbrigh bloed zijn stappen.
Men torst'er kelcken uit, kassuiffelen en kappen,[1172]
Die stijf staen van gesteent, van parlen en rood goud,
Om 't heerelijckst, als 't plagh, wanneermen hooghtijd houd,
En koor en outerkleen. de Kersnacht lagh in stucken.[1175]

B a d e l o c h :
Hoe ging 't u met Kristijn? hoe most dit Gijsbreght drucken![1176]

A r e n d :
En my, bedenck dat eens. hoe staet myn 't schouspel voor!
Men sleepteze by 't hair uit ons lievrouwe koor,
Om d'armen dun en teer met koorden stijf gebonden.
Hoe diep ging dit in 't hart, die na haer huwlijck stonden:
Doch Heemskerck meest, die dol dit langer niet verdroegh,[1181]
Doen zy na's hemels troon haer blaeckende oogen sloegh.[1182]
Wy sloten ons wel dicht, en volgden hem altzaemen,
En rucktenze uit de maght des knevlers. daer op quaemen
De Gelderschen, de Zeeuw, de Vries en Kennemaer[1185]
Van allesins te hoop, vol spijts, op 't groot misbaer,[1186]
En om d'ontruckte maeghd. men zagh er 's graeven zoonen,
Men zagh'er d'Egmonds zelfs en Diedrick meê zich toonen
Om 't moedighste, elck om 't zeerst, met Grobber helsch van aerd.
De winden buldren zoo, al eer het weer bedaert,[1190]
Des winters tegens een, en weten van geen strijcken,[1191]
En zetten in gevaer de dammen en de dijcken,
Door 't parssen van den vloed. de vyand werd te sterck,
En groeide, en deê met kracht ons deizen uit de kerck,[1194]
En wijcken na den Dam, om versch te zijn gesteven.[1195]
Neef Heemskerck had by 't koor alreê den geest gegeven,
Die ridderlijcke held en eere van zijn' stam.
Polaenen viel'er by, die hem te hulpe quam,
En niemant weeck in moed noch billijckheid van oordeel,[1199]

1170 *Marianum:* ‘een groot, soms tweezijdig Mariabeeld, omgeven van een nimbus en aureool, of een stralende zon, dat in het koor boven van het gewelf af neerhangt’ (vgl. J.F.M. Sterck in *Oorkonden over Vondel en zijn kring,* 1918, blz. 117-vlg). Vondel ontleende deze naam aan Plemp's gedicht *De Patria*.
1172 *kassuiffel*. kazuifel, een deel van het misgewaad, zijden opperkleed; *kap:* koorkap, mantelvormig priesterkleed.
1175 De viering van het Kerstfeest werd wreed verstoord.
1176 *drucken:* bezwaren, leed doen.
1181 vgl. vs. 887.
1182 *blaeken:* schitteren (vgl. vs. 774).
1185 *De Gelderschen, de Zeeuw:* de volgelingen van Kuilenburg en Borsselen (zie vs. 481).
1186 *spijt:* smart.
1190 *het weer:* stormweer; in de latere redaktie: *eer 't bijster weêr* (noodweer).
1191 *tegens een:* tegen elkaar; *strijcken:* gaan liggen.
1194 *deizen:* Vlaamse bijvorm van *deinzen*.
1195 *om versch te zijn gesteven:* om nieuwe versterkingen te krijgen.
1199 *En:* en die; *niemant:* voor niemand.

En Kuick hem zeer gelijck. de deughd en had geen voordeel.[1200]
Het heilighdom van 't kruis den proost deê weinigh nuts.[1201]
Geen stool beschutte hem, noch geen vierkante muts,[1202]
Noch geen godvruchtigheid kon Iesus priester helpen,
Doen wy, o Willem broer, uw bloed niet moghten stelpen,
Daer ghy te sneuvlen quaemt, recht over 't hoogh autaer.

B a d e l o c h :

Wat hoor ick hier al leeds! hoe voel ick my zoo naer![1206]
Verhael my evenwel al d'overige ellende.
't Begin vernoeghtme niet. 'k verlang met schrick na 'et ende.[1208]
Hoe kon mijn droeve man zoo scheiden van zijn bloed?[1209]

A r e n d :

In zoo veel rampen hiel hy al den zelven moed,
En yverde om den Dam te houden onbezweecken.[1211]
Waer langs de vyand zocht geweldigh in te breecken:[1212]
Gelijck een waterstroom geweld doet op een sluis,
En elx gehoor verdooft met ysselijck geruis.
De deuren van de sluis zich kanten tegens 't wringen
Des springvloeds, voor een wijl, tot dat zy open springen,
En geven 't water ruimt, den vloed den vrijen toom:
Die wint dan veld, en ruckt de wortels met den boom,
En huis en hof om veer, en zet de laege landen
In eene baere zee, met groene en nieuwe stranden.[1220]
Dus ging 't na datmen wel een heele uur lang den Dam
Verdadigt had, zoo dra de burgerij de vlam
Ten daecke van de kerck ten hemel uitgeslaegen,[1223]
En 't heerelijck gebouw zagh branden lichter laegen,[1224]
En hoorde 't moordgeschrey des volx, dat oud en jong
Van boven, om het vier t'ontgaen, te barsten sprong,[1226]
Of in de spietsen viel ter aerde, dit gezichte
Benam hen al den moed. De helsche Grobber stichte
Met een gewijde toorts den brand in 't heiligh dack.
Hoe leed het God, dat hem de moord niet eer en stack![1230]
Doen was het elck voor zich, een yeder bergh zijn leven.

1200 In de latere redaktie verduidelikt tot: *hier had de deught geen voordeel:* dapperheid baatte hier niet.
1201 vgl. vs. 1144.
1202 *stool* (Lat. stola): brede band die de priester om de hals draagt; *vierkante muts:* mijter.
1206 *naer:* angstig.
1208 *vernoeghtme niet:* is mij niet voldoende.
1209 *bloed:* verwanten (vgl. vs. 121).
1211 Om te maken dat de Dam niet bezweek, niet prijsgegeven moest worden.
1212 *geweldigh:* met geweld.
1220 *eene baere zee:* louter zee.
1223 Bij *uitgeslaegen* behoort reeds *zagh* uit de volgende regel.
1224 *lichter laegen* (absolute genitief): in volle vlam; *lage* (in 't Mnl. in de vorm *laeye*): vlam; vgl. nog: in lichte laaie, soms met toevoeging van: vlam.
1226 *te barsten:* te pletter.
1230 *leed* (van lijden): duldde; dat hij niet te voren dood viel! De uitdrukking: ‘de moord steekt hem’ komt in de 17e eeuw meer voor.

Mijn broeder riep, ick zou my flux op 't slot begeven,
En zijne gemaelin en kindren gade slaen.[1233]
Hy zelf weeck op 't stadhuis, en bleef de leste staen.[1234]
Ick werd op wegh verlet, en koom den burgh bewaren,[1235]
En hoop de goede God zal mijn' heer broeder spaeren.

B a d e l o c h :
Een hoopelooze hoop. och Gijsbreght, lieve heer,
Ick reken hem al dood, en zie hem nimmer weer.[1238]

REY VAN BURGHZATEN. BADELOCH.

R e y :
Waer werd oprechter trouw
Dan tusschen man en vrouw
Ter weereld oit gevonden?
Twee zielen gloende aen een gesmeed,
Of vast geschakelt en verbonden
In lief en leedt.
De band, die 't harte bind
Der moeder aen het kind,
Gebaert met wee en smarte,
Aen hare borst met melck gevoed,
Zoo lang gedraegen onder 't harte,
Verbind het bloed.
Noch stercker bind de band
Van 't paer, door hand aen hand
Verknocht, om niet te scheiden,
Na datze jaeren lang gepaert
Een kuisch en vreedzaem leven leidden,
Gelijck van aerd.
Daer zoo de liefde viel,[1257]
Smolt liefde ziel met ziel,
En hart met hart te gader.
Die liefde is stercker dan de dood.
Geen liefde koomt Gods liefde nader,
Noch schijnt zoo groot.[1262]
Geen water bluscht dit vuur,
Het edelst, dat natuur
Ter weereld heeft ontsteecken.[1265]

1233 *gade slaen:* zorg dragen voor.
1234 *de leste:* als laatste; dus: 't laatst.
1235 *verlet:* tegengehouden; *bewaren:* verdedigen.
1238 Bij de omwerking is *hem* tweemaal in *u* veranderd.
1257 *viel:* uitviel; hier: zich openbaarde.
1262 *schijnt:* blijkt. In de latere redaktie: *Noch is*.
1265 *ontsteecken:* in de 17de eeuw gewoon deelwoord van: ontsteken.

Dit is het krachtigste ciment,
Dat harten bind, als muuren breecken
Tot puin in 't end.
Door deze liefde treurt
De tortelduif, gescheurt[1270]
Van haer beminde tortel.
Zy jammert op de dorre ranck
Van eenen boom, verdrooght van wortel,
Haer leven langk.
Zoo treurt nu Aemstels vrouw,
En smelt als sneeuw van rouw
Tot water en tot traenen.
Zy rekent Gijsbreght nu al dood,
Die, om zijn stad en onderdaenen,
Zich geeft te bloot.
O God, verlicht haer kruis,
Dat zy den held op 't huis
Met blijschap magh ontfangen,
Die tusschen hoop en vreeze drijft,
En zucht, en uitziet met verlangen
Waer dat hy blijft.[1286]

B a d e l o c h :
My dunckt ick hoor gerucht. daer roept een aen de poort.
God lof, het is mijn heer. ick heb zijn stem gehoort.

1270 Bekend beeld van de huwelikstrouw, van klassieke oorsprong; ook de *dorre boom* is bij die vergelijking traditioneel (vgl. reeds in Maerlant's *Der Natueren Bloeme* III, vs. 3386-88).
1286 later: *Waer Aemstel blijft*.

*

Het vyfde bedryf.

GIJSBREGHT VAN AEMSTEL. BADELOCH. BODE.

G i j s b r e g h t :
Myn lief, hoe hebtghe dus uw oogen uitgekreten?[1289]

B a d e l o c h :
Nu ghy behouden zijt is al mijn leet vergeten,
Mijn trouwe bruidegom, mijn hoofd, mijn troost, mijn schat:[1291]
Nu ghy behouden zijt, wat geef ick om de stad,
Om al des weerelds goed! hoe zijtghe hier gekomen?

G i j s b r e g h t :
Na dat de vyand nu den Dam had ingenomen,
Nam ick en 't overschot na'et raedhuis toe de wijck,
En hiel hem staen met kracht, als water voor den dijck;[1296]
Wen 'tlandvolck opgeklept zich zoeckt by nacht te redden,[1297]
En brengt vast zoden aen, en steenen, paelen, bedden
En bulsters, en al 't geen den zeedijck stutten kan,[1299]
Daer die is doorgeweeckt; en zweet met alle man.[1300]
Dat speet den grooten Reus, die liet zich vreeslijck hooren,[1301]
En stack met hals en hoofd, gelijck een steile toren
En spitze, boven 't volck en alle hoofden uit,[1302-03]
En scheen een olyfant, die omsnoft met zijn' snuit.[1304]
Zijn spietze was een mast in zijne grove vingeren.
Ick zagh hem man op man gelijck konijnen slingeren
Wel driemael om zijn hoofd, gevat by 't eene been,
En kneuzen dan den kop op stoepen of op steen.
Hy kan met zijnen pols een' burghwal over springen.
Hy proeft op grendelen de deughd der staele klingen,[1310]
En houwt met eenen slagh door yzer en door stael,
En proeft zijn beckeneel op poorten van metael.[1312]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1301, de oude uitgave heeft *den groote Reus*.
1289 *dus:* zozeer.
1291 *bruidegom* werd ook voor jonge echtgenoot gebruikt.
1296 *hiel hem staen:* hield hem tegen.
1297 *opgeklept:* door de noodklok opgeroepen.
1299 *bulster:* matras.
1300 *zweet* behoort weer bij *'t landvolck* (1297).
1301 *speet:* smartte, verbitterde.
1302-03 *een steile toren en spitze:* een stijl gespitste toren.
1304 *omsnoffen:* rondsnuffelen.
1310 *proeven:* beproeven; *de deughd:* de kracht.
1312 *beckeneel* zal hier wel, evenals in 't Mnl., helm betekenen (oorspr. schedel), al vermeldt het *Ned. Wdb*. geen enkele plaats daarvoor. Men kan moeielik aannemen dat Vondel hem met het hoofd tegen de metalen poort laat lopen.

Hy scheen een Polyfeem, het krijghsvolck scheen zijn kudde.[1313]
De toren van 't stadhuis beweeghde zich en schudde,

1313 *Polyfeem:* de eenogige cycloop in de Odyssee, die zijn kudde hoedde.

Zoo dick hy op een' post, of op den gevel stiet.[1315]
Hy vreesde Herkles knods noch Samsons vuisten niet.
De Kermers volgen hem, en Noorderlandsche knechten.
Men voert den stormbock aen: men gaet de ladders rechten,[1318]
En klimt, met d'eene hand ten gevel uitgestreckt,
In d'ander met den schild, die hals en hooft bedeckt
Voor eene hagelbuy van steenen hout en pijlen.
Ons jeughd, daer tegens aen, die wentelt heele stijlen
En eicke balleken, en uitgelesen hout,[1323]
En wat' er is van ouds tot pracht en prael gebouwt,
Van boven in den hoop; en ofze luttel hoopen,[1325]
Zoo dient het om hun huid ten diersten te verkoopen,
En Burgemeesteren en Raeden voor te staen,[1327]
Tot quyting van den eed haer overheid gedaen.
Men ziet'er zelf het bloed der overheid verhitten,
En stijven de gemeent: behalven die hier zitten[1330]
Blootshoofd, en half gekleed, en zonder weer te bien,[1331]
Van zwacken ouderdom; en durreven wel zien[1332]
Zoo eerelijck een dood kloeckhartigh onder oogen;[1333]
En vechten met hun hart, nu handen niet en mogen.[1334]
Een deel der burgery beneen met hellebaerd
En sabelen en spiets de poort en muur bewaert.[1336]
Ick steegh den toren op, die boven 't dack koomt rijzen,
In 't midden van 't stadhuis; van waer men u kon wijzen
De tenten om de stad, en hoe al 't leger lagh,
En van wiens trans men flaeuw den Dom van Vitrecht zagh,
By klaer en helder weer. 'k zagh hier uit hoeze streden,
En met den storrembock de poort geweld aen deden,
En ramden reis op reis, verdadight door een dack
Van schilden dicht gevoeght. de deur gaf krack op krack.
Wy stelden flux in 't werck de dissels en de bijlen,
En hieuwen in het rond in stucken alle stijlen,
En stieten spitze en al 't gevaert van boven af;[1347]
Het welck een' slagh en roock de marreckt over gaf,
En maeckte een vreeslijck loch in zoo veel ysre koppen;[1349]

1315 *Zoo dick:* zo dikwels, telkens als.
1318 *stormbock:* een belegeringswerktuig. De *bok* is het onderstel op drie poten, o.a. om het geschut op te leggen (*Ned. Wdb*. III, 259). Misschien bedoelt Vondel alleen de stormram (vgl. vs. 1342).
1323 *uitgelesen:* uitgezocht (voor dit doel).
1325 *in den hoop:* in de dicht opeengepakte massa belegeraars; *ofze:* ofschoon ze daarvan weinig verwachtten.
1327 *voorstaen:* verdedigen.
1330 *En stijven de gemeent:* en hoe (de overheid) de burgerij sterkt, aanmoedigt.
1331 *weer:* verweer; weerstand te bieden.
1332 *Van:* door.
1333 *Zoo eerelijck een dood:* zulk een eervolle dood.
1334 *mogen:* kunnen (vechten).
1336 *bewaeren:* vgl. vs. 1235.
1347 *'t gevaert* is het losgehakte stuk, met spits en al, dat op de belegeraars vóór de poort neerplofte.
1349 *loch:* gat.

Dat anderen terstond, gevoeght in orden, stoppen.[1350]
Terwijle stack de kerck de naeste huizen aen.
Van daer begon de vlam in 't leien dack te slaen
Van 't Raedhuis, en de roock en smoock verblinde ons oogen.
De poort bezweeck, het volck quam raezende ingevlogen.[1354]
'k Was al mijn vrienden quijt, en stond verbaest en stom.[1355]

B a d e l o c h :
En zaegtghe doen noch niet na vrouw en kinders om?

G i j s b r e g h t :
In die verbaestheid scheen een wolxken uit den hoogen
En goddelijcke glans te blincken voor mijn oogen,
En uit die heldre wolck quam eene stemme voort.
Ick heb het licht gezien, en zelf de stem gehoort:
O Gijsbreght, laetghe nu Klaeris uw nicht verlegen?[1361]
Magh u oom Gozewijn, die grijze, niet bewegen?[1362]
En steltghe huis en vrouw en kindren in gevaer?
Doen schrickte ick, en steegh af, en packte my van daer,
Door een' verholen gang, die uitkoomt in een' kelder.
'k Aenbad het heiligh licht, dat voor my ging zoo helder.
Ick raeckte op straet, en quam gevaerlijck in d'abdy.[1367]
Maer niemant gaf gehoor, noch luisterde na my,
Die tegens 't noodlot aen noch reuckeloos wou wrijten,[1369]
En boven op het dack my in het uiterst quijten:
Want eer ick boven quam, lagh poort en post om veer:
Dies gleê ick by een touw in 't kloosterschuitjen neer,
Dat juist noch achter lagh, en 'k voer den Aemstel over.
Daer klom ick op een' boom, nu dor en zonder lover,
En luisterde en zagh toe, hoe 't met d'abdy verging.
My docht dat ick 't misbaer met bey mijn ooren ving,
En zagh, doen ick een poos verbaest had zitten proncken,[1377]
Een' dicken roock en smoock, en na den roock de voncken.
Ick hoorde paerdevolck, dat langs de Doelebrugh
Quam trapplen na ons toe. mijn voeten werden vlugh.
Men had, o groot verzuim, dees brugh niet afgesmeten.[1381]
Ick vloogh'er heen, en zocht te stillen die vast kreeten,
En gaf hen moed, en wou de ruiters houden staen:[1383]

1350 *gevoeght in orden:* in gelederen geschikt.
1354 *ingevlogen:* binnengevlucht.
1355 *verbaest:* verbijsterd (vgl. 1377 en *verbaestheid* in vs. 1357).
1361 *verlegen:* in gevaar (sterker dan het tegenwoordige: in verlegenheid).
1362 *Magh:* kan; *grijze* (subst.): grijsaard.
1367 *gevaerlijck:* met levensgevaar. Latere redaktie: *en quam in 't klooster vranck en vry*.
1369 *reuckeloos:* vermetel; *wrijten tegens:* zich verzetten tegen (oorspr. twisten, tegenspartelen).
1377 *proncken:* bedrukt, treurig zien.
1381 *afgesmeten:* afgebroken (*smijten:* slaan).
1383 *houden staen:* vgl. vs. 1296.

Zy zouden achter my de brugh in stucken slaen,
Of steecken die in brand: maer niemant durfde 't waegen.
Oock zagh ick d'oude zy nu branden lichter laegen;[1386]
Een voorbo van het geen was naderhand gebeurt,
En dat de Middeldam alreê most zijn gescheurt:[1388]
Dies gaf ick 't op, en voort de gansche stad ten besten,[1389]
En waerschuwde yeder een, en gafme langs de vesten
Na'et slot toe, met een' sleep van menschen arm en rijck,
Een' troosteloozen hoop, die herwaert neemt de wijck.

B o d e :
Most ick den Bisschop noch zien sterven en d'abdisse?
Och vader Gozewijn! och reine maeghd Klaerisse!

G i j s b r e g h t :
Hoe is het mogelijck dat ghy 't hebt konnen zien?

B o d e :
't Is mooghlijck, guntghe my dat ick u daer op dien.[1396]
Doen Heemskerck Borsselen gevelt had voor uw oogen,
Lagh 't lijck ter zijden 't koor, in eenen hoeck getogen,
Na dat ick in den drang des vyands my verstack,
Mits ghy te rugge weeckt, en vielt dat pas te zwack.[1400]
Zoo dra men, om den brand, de groote kerck most ruimen,
Ontwapende ick den doode, en zette helm en pluimen
Van Borsselen op 't hoofd, en toogh zijn rusting aen,
En bond het zwaerd op zy; om in dien schijn te gaen[1404]
Ons vyanden bespien, en letten hoe men 't maeckte.[1405]
Ick volghde Haemsteê na, doen hy in 't klooster raeckte,
En vloogh de kerckdeur in, daer Gozewijn noch zat,[1407]
In 't midden van den rey, die even vierigh bad,
En door een vast geloof op God zoo moedigh steunde,
Dat niemant zich het woên der vyanden en kreunde.[1410]
Hy scheen een zon gelijck, en zy de klaere maen;
Al d'andren starretjes, die bly ten reye gaen,
En juichen om dees twee, daer zy haer' glans uit scheppen.
Men zaghze naulix yet dan kuische lippen reppen.
Maer Haemsteê vaert hem toe met opgestroopten arm,[1415]
Beklad en rood, en van Kristijnes bloed noch warm,[1416]

1386 *lichter laegen:* vgl. vs. 1224.
1388 *gescheurt:* verbroken.
1389 *ten besten geven:* prijsgeven.
1396 *u daer op dien:* u daaromtrent verslag uitbreng (oorspr. van dienst zijn).
1400 *Mits:* omdat; *dat pas:* op dat ogenblik.
1404 *schijn:* voorkomen; hier: vermomming.
1405 *hoe men 't maeckte:* wat men uitvoerde.
1407 *vloogh* behoort bij *Haemsteê*.
1410 *zich het woên kreunen:* zich bekommeren om het woeden.
1415 *vaert hem toe:* snelt op hem toe.
1416 *Beklad en rood:* besmeurd met bloed.

En vat hem by den baerd met d'eene, met den degen
Gereed in d'ander hand, bebloed en bloot. mit stegen[1418]
De nonnen op, en geen, hoe lieflijck van gemoed,
Die geen leeuwin geleeck, wanneerze brult en woed,
Vermits de jaeger 't nest wil plondren en berooven.
Zoo quam oprechte trouw en eedle gramschap boven.
Zy worstelen een wijl. Klaeris zet voet by voet,[1423]
Omarremt Gozewijn, omringt van haeren stoet.
Wie zou 't godvruchtigh hoofd een hair bezeeren konnen,[1425]
Omheint met eenen muur van godverloofde nonnen,
Gestrengelt arm in arm? o Christelijcken knoop!
Ick zie de deughden zelfs, Geloof, en Liefde, en Hoop,[1428]
Met haere zusteren, die tegens Ondeughd strijden,
En na den zege staen door kruis en medelijden.[1430]
De vyand stond versuft, en deisde om deze zaeck:[1431]
Maer 't aenzien van Klaeris beweeghde 't hart tot wraeck,[1432]
En bragt hem in den zin den moord van zijnen vader,
En dat zy d'afkomst was van Velzen den verraeder.[1434]
Hy blaeckte, en kreegh een koorts, en door de koortze dorst
Na haer en Aemstels bloed, en stiet eerst door de borst
Met zijn bemorste poock dan d'eene non dan d'ander.[1437]
Zy vielen over hoop, en lagen by malkander
In 't rond, gelijck een krans van roozen wit en rood.[1439]
Doen stond Klaerisse daer by Gozewijn, ontbloot
Van menschelijcke hulp. ghy zoudze bey zien proncken,
Als bloemen op haer' steel, in eenen beemd, verdroncken
Van eenen rooden plas. d'een zuchte noch, en d'een
Vertrock het hoofd, die d'arm, en deze noch haer been.
Een ander had den geest zoo daetelijck gegeven.
De Bisschop, schoon hy stond op d'oever van zijn leven,
En toomde zich niet in van gramschap en van rouw:
Vw vader ley de hand wel eerloos aen een vrouw,
Maer zoop noit vrouwenbloed, of is daer om gelastert.[1449]
Dus blijckt het, datghe zijt een overwonnen basterd,[1450]
Na lichaem en na geest, nu ghy uw' aerd betoont
Aen nonnen, die altijd in 't woeden zijn verschoont.

1418 *mit:* terzelfder tijd (later vervangen door *toen*).
1423 *zet voet by voet:* zet zich schrap, biedt tegenstand.
1425 *bezeeren:* kwetsen, krenken.
1428 *zelfs:* zelf.
1430 *De* overwinning trachten te behalen door zelf te lijden en met anderen te lijden.
1431 *versuft:* verbijsterd.
1432 *'t aenzien:* de aanblik.
1434 *afkomst:* afstammeling; hier: dochter.
1437 *bemorste poock:* later vervangen door: *bebloede dolck*.
1439 Bij dit liefelike beeld, evenals bij vs. 1442-43, bedenke men dat voor de dichter het gruwelike verdwijnt bij de verheerliking van de martelaarsdood dezer maagden.
1449 *zoop:* dronk (in Vondel's taal geen ruw woord!); *lasteren:* veroordelen, schande spreken van.
1450 *overwonnen:* buiten het huwelik gewonnen, onwettig.

En d'ander antwoord hem: ghy zult die eedle Reien
Als basterdbisschop dan gaen volgen en geleien.[1454]
Hardneckige, legh nu den valschen mijter neer.
Zoo sprack de basterdzoon, en ruckte hem om veer
Met stoel met al in 't bloed: de mijter viel 'er mede.[1457]
Klaerisse viel 'er by, doen zy haer beste dede,[1458]
En hiel hem even sterck om zijnen hals gevat,[1459]
En scheen gevormt albast, met purper overspat.[1460]
Hy duwde 't bloedigh zwaerd in 's grijzen loome zyde.[1461]
Tot aen 't verguld gevest. zoo zaghmen eer, ten tijde[1462]
Van 't blinde heidendom, voor 't aengesteken vier,[1463]
Met 's priesters mes gekeelt een' witten offerstier,[1464]
Wiens gladde hoornen goud, wiens lenden kranssen decken.

G i j s b r e g h t :
Hoe droegh Klaerisse zich?

B o d e :
Zy holp den degen trecken
Vit 's ooms gewonde zy, en zette hem terstond
Den mijter op het hoofd, en kust den bleecken mond.
Hy opent pijnelijck zijn half-geloken oogen,[1469]
En zietze noch eens aen, en schijnt met haer bewogen,
Die hem zijn oogen luickt. hy geeft den lesten zucht.[1471]
Zy vangt den veegen geest, en die benaeuwde lucht, [1472]
En zwijmt een poos van druck. maer Haemsteê, eerze weder[1473]
Bekoomt, die worrept haer op 't doode lichaem neder,
En boet 'er schendigh meê zijn' godvergeten lust.
z'Ontwaeckt in 't ende, en word van 't schellemstuck bewust,
En roept: mijn bruidegom, zie neder hoe ick lije,[1477]
En hoemen my schoffeert. o zuivre maeghd Marije![1478]
O Klaere, aenschouwtghe dit? vrouw Machtelt, zie uw kind.
De booswicht slaet heur klaght en woorden in den wind,
Gelijck een vogel grijp 't gepiep der simple duiven,[1481]

1454 *basterdbisschop:* afgezette bisschop, die dus volgens hem onwettig de tekenen van zijn waardigheid droeg (vgl. de *valsche myter* in vs. 1455).
1457 *Met stoel met al:* vgl. vs. 367.
1458 *haer beste dede:* zich tot het uiterste inspande.
1459 *sterck:* stevig.
1460 *gevormt:* gebeeldhouwd.
1461 *loome:* slappe; later vervangen door: *stramme zijde*.
1462 *eer:* eertijds.
1463 *aengesteken:* oud deelw. van *aensteken:*
1464 Ook dit beeld past in de voorstelling van het offer, van het martelaarschap.
1469 *pijnelijck:* met moeite.
1471 *luicken:* sluiten.
1472 *veeg:* op het punt van sterven; hier: op het punt om het lichaam te verlaten. *Geest* is hier synoniem met adem, en dus met *lucht:* ademtocht.
1473 *druck:* smart.
1477 *mijn bruidegom:* Christus.
1478 *schoffeeren:* schenden, onteren.
1481 *een vogel grijp:* oorspr. hetzelfde als griffoen, een fabelachtige vogel, half gier, half leeuw (zie *Mnl. Wdb*. op *grijp* en *griffoen*), maar hier, onder invloed van *grijpen*, gebruikt in de algemene zin van roofvogel.

Wen hy 'er uit de vlught een vast krijght in zijn kluiven.[1482]
Ga henen, zeit hy, klaegh uw moeder uwe smart.

1482 *kluiven:* klauwen.

Hy trappeltze op den buick, en op 't benaeuwde hart,
Dat haer het bloed ten neus en monde uit quam gevlogen,
En zy den doodsnick gaf, en sloot die hemelsche oogen,
En uitging ofze sliep, in 's Bisschops open arm.

B a d e l o c h :
Hoort God dan langer niet na'et jammerlijck gekarm
Van zijn verkore schaer? of lust het hem de boosheid[1489]
Te stijven in haer quaed, door zijne straffeloosheid?

G i j s b r e g h t :
Was doen zijn moed gekoelt van alle schendery,
En d' oude wrock gepaeit?[1492]

B o d e :
't En bleef'er noch niet by.
Niet verre van 't autaer, vereert met rijcke gaven,
Stond een albaste tombe: in deze lagh begraven
Het kostelijck gebeente en d'overheilige asch[1495]
Van een, die om 't geloof aen God gemarteld was;
Daer most de snoode schelm zich zelven noch aen wreecken.
't Is wonder, als God zwijght, dat dooden niet en spreecken.
Hy schon en sloegh 'er aen zijn klaeuwen vuil van bloed,[1499]
En brackze toornigh op met grooten overmoed.[1500]
Terstond quam hem een geur en yet wat lieflijcks tegen:[1501]
Maer die verwaten mensch, wat zou zijn hart bewegen?[1502]
Hy vaert al voort, en stroit de beenen hier en daer,
En smijt de tombe in twee, en breeckt 't gewijde autaer,[1504]
En doet terstond den brand in 't dack van 't klooster steecken.
Het vier nam d'overhand, waer voor de plondraers weecken.
Ick quam ontrent de Beurs, te water uitgebouwt,
Nu half gebrand, en zagh al 't zilverwerck en goud,
Geplondert heilighdom, tapijten en schildrijen,[1509]
Schaerlaken en fluweel, langs heen de gaelerijen[1510]
Geworpen over hoop, daer Grobber hiel de wacht.
De vlamme speelde in 't goud, en schitterde by nacht.
Men zagh'er by een schaer van weduwen en weezen,
Bekreten en bedruckt, en die noch arger vreezen.[1514]
Zoo raeckte ick onbekent door 't krijghsvolck heen by 't slot,

1489 *Van zijn verkore schaer:* is later vervangen door: *van zijn gewijde bruit*.
1492 *gepaeit:* bevredigd.
1495 *overheilig:* zeer heilig.
1499 *schon:* van *schennen,* te verbinden met: *zijn klaeuwen er aen,* dus synoniem met het volgende *sloegh*. Daarom door Vondel later gewijzigd tot *Hy schonze* d.i. hij schond de tombe.
1500 *op:* open; *toornigh* werd vervangen door: *brullende*.
1501 *yet wat:* iets. Volgens het Middeleeuwse geloof verspreidden de overblijfsels van heiligen een zoete geur.
1502 *verwaten:* misdadig (oorspr. vervloekt).
1504 *smijten:* slaan.
1509 *heilighdom* (collectief): gewijde voorwerpen.
1510 *de gaelerijen* rondom de Beurs gebouwd (in deze tijd natuurlik nog niet aanwezig).
1514 *Bekreten:* met behuild gelaat; *arger:* iets ergers.

Tot berging van mijn lijf. 'k vertrouw my u en God.
De wind steeckt op, men hoort hem in de vlammen bruizen.
Een zee van gloed verdrinckt al d'overige huizen.
De burgh lijd last. 't waer best dat ghy een' uitval deed,[1519]
En dan de brugh afbraeckt.

G i j s b r e g h t :
Mijn broeder staet gereed.

BADELOCH. AREND VAN AEMSTEL. GIJSBREGHT VAN AEMSTEL. BROER PETER. VLUGHTELINGEN.

B a d e l o c h :
Wat zienwe te gemoet? de burghzaet koomt gevloden.[1521]
Mijn man loopt weer te rugh, en zoeckt vast by den dooden[1522]
Zijn' broeder, dien hy mist, en al te trouw bemint,[1523]
En niet verlaeten zal, 't en zy dat hy hem vind,
En levendigh of dood magh torssen op den rugge,
In 't uiterste gevaer. daer sloopenze de brugge.
Helaes! wat gaet my aen! waer vinde ick mijnen heer?[1527]

A r e n d :
Och broeder, laetme los.

G i j s b r e g h t :
Hoe is 't?

A r e n d :
'k En kan niet meer.

B a d e l o c h :
Hoe is het, Arend broer?

B r o e r P e t e r :
Nu doe ons eenigh teecken.

A r e n d :
Ick ben den adem quijt. ick kan niet langer spreecken.
Mijn hart bezwijckt door 't bloen. ick heb mijn' plicht voldaen,
Mijn vaderlijcke stad ten ende voor gestaen,[1532]
Na dat ick had soo lang in ballingschap gezworven.
Heer broeder, 'k neem verlof, en als ick ben gestorven[1534]
Zoo voer, indienghe moet verlaeten deze plaets,
Mijn lijck met u, op dat de wraecklust des soldaets
Het niet onteer, en gun het een gewijde stede.
Gedenck mijn ziel voor God, ô priester, in uw bede.

1519 *last lijden:* gevaar lopen.
1521 *Wat zienwe te gemoet:* Wat staat ons te wachten; *de burghzaet* (collectief): de bezetting, bewoners van de burcht.
1522 *vast:* intussen.
1523 *al te trouw:* zeer trouw (vgl. vs. 76).
1527 *wat gaet my aen:* wat zal mij overkomen (vgl. vs.1791).
1532 *voor gestaen:* verdedigd.
1534 *verlof:* afscheid.

Ick schey, ick zwijm, ick sterf. mijn tijd is hier geweest.
Och vrienden, bid voor my. ô God, ontfang mijn' geest.

Broer Peter:
Hy is al dood, en heeft gena by God verworven.[1541]

1541 *Hy is al dood* etc. Later heeft Vondel, als Katholiek, hier een fout willen herstellen en dit vervangen door *Hy is bereght* d.i. hij is voorzien van de sacramenten der stervenden. Volgens deze latere tekst moest dat dus door broer Peter geschieden na de woorden van vs. 1538.

G i j s b r e g h t :
Hy is met vollen roem in 't harrenas gestorven,
En volght zijn' broeder Ot in 't hemelsch vaderland,
En triomfeert by God.[1544]

B a d e l o c h :
Ghy mist uw rechte hand.

V l u g h t e l i n g e n :
Nu zal hy zich voortaen ten uitval niet beledigen,[1545]
Noch 't Vrelandsch slot noch dit met zulck een' moed verdedigen,[1546]
Noch 't Amsterdamsche Recht beschutten met zijn zwaerd,
En draeven voor het heir op eenigh brieschend paerd,
Om prijs en eer in 't stof door zweet en bloed te winnen.

G i j s b r e g h t :
Men treck het lichaem uit, men draegh den doode binnen.[1550]

DE HEER VAN VOOREN MET DEN TROMPETTER. GIJSBREGHT VAN AEMSTEL.

V o o r e n :
Myn Heer, uw ongeluck is ons van harte leet.
Wy staen voor deze graft tot storremen gereed.
't Waer tijd en meer dan tijd, dat ghy u kort beraede,
En gaeft het huis voort op, met hope van genade,[1554]
En schutte d'ongena. ick eisch 't in 's graeven naem,[1555]
En dat door Egmonds last.[1556]

G i j s b r e g h t :
Ghy eischt dat ick 't my schaem.
'k En schey 'er zoo niet af, als met mijn eigen leven,[1557]
En eer ick sterref zal noch menigh met my sneven.

V o o r e n :
Is 't eere dat een held zich zelf verreuckeloos?[1559]

G i j s b r e g h t :
Men houd de plaets op hoop.[1560]

V o o r e n :
Hier is geen hoop altoos.
Met houden is hier niet met allen uit te rechten.

1544 *triomfeeren* (vgl. vs. 746): door het bereiken van de hemelse zaligheid.
1545 *zich beledigen:* zich bezighouden met (vgl.: zich verledigen).
1546 *'t Vrelandsch slot:* vgl. vs. 128.
1550 *uittrecken:* van het harnas ontdoen; *binnen:* in het kasteel.
1554 *voort:* dadelik.
1555 *schutte d'ongena:* de woede van de vijand afweerde, hier: voorkwam.
1556 Gij eist zoveel, dat ik er mij voor zou moeten schamen, d.w.z. op zulke schandelike eisen ga ik niet in.
1557 *er af:* er van (nml. van het kasteel).
1559 *zich verreuckelozen:* zich roekeloos in 't verderf storten.
1560 *geen hoop altoos:* volstrekt geen hoop.

G i j s b r e g h t :
Dat maghmen dan bezien. wy zullen'er om vechten.

V o o r e n :
'tWas vechtens tijd, aleer de vyand uwe stad,
De poorten en de vest noch heel vermeestert had:
Doen alle klocken brand en moord en onraed klepten,
En burger en soldaet om 't zeerst hun handen repten:
Nu die verweldight zijn, het Raedhuis afgebrand,[1567]
En wat in 't harnas blonck, gesneuvelt en vermant,
Is 't al vergeefs het slot en overschot verdaedight.
Bera u kort, ghy word noch mooghlijck begenadight.

G i j s b r e g h t :
't Is mijn gewoonte niet te bidden om gena.

V o o r e n :
't Is wijsheid dat men zich zomwijl te buiten ga,[1572]
En zijn gewoonte staeck, en stel 't gevaer voor oogen.
Zy kiezen 't best van twee, die beter niet en mogen.

G i j s b r e g h t :
'kVerwacht een uitkomst dan, en geef het op aen God.[1575]

V o o r e n :
Wat uitkomst wachtghe toch? ghy zult terstond dit slot
Van alle kanten zien beladdren en bespringen.

G i j s b r e g h t :
Men zalme van het Y zoo lichtelijck niet dwingen.
Ick heb noch hier en daer veel vrienden op mijn hand.
Mijn toeverlaet, naest God, dat is de waterkant.

V o o r e n :
Geloofme, 'kzoeck u niet met woorden te versaegen,[1581]
Ghy zult het van dien kant zoo heerlijck op zien dagen,
Met schuiten zonder tal, eer u de zon beschijn.[1582-83]
Wat riemen voert of zeil heeft d'amirael Persijn[1584]
Beslaegen in zijn' dienst by Vries en Waterlanderen.[1585]
Al 't omgelegen volck ruckt haestigh by malkanderen,
En treckt vast op den brand van kerck en toorens aen.[1587]
Hoe is het mogelijck die maght te wederstaen,

1567 *verweldighen:* met geweld innemen.
1572 *zich te buiten gaen:* afwijken van zijn gewone denk- en handelwijze, zijn gedrag naar de omstandigheden wijzigen.
1575 *opgeven aen:* overlaten aan.
1581 *versaegen:* vrees aanjagen (vgl. *onversaagd*).
1582-83 *het daeght op met schuiten:* er komen schuiten opdagen.
1584 *d'amirael Persijn:* Jan Persijn, heer van Waterland, hier *amirael* genoemd, omdat hij een vloot aanvoert.
1585 *beslaen:* pressen; *by Vries en Waterlanderen* is te verbinden met *Wat riemen voert of zeil*.
1587 *vast:* reeds.

Met zoo een hand vol volx, dat door de nederlaegen
Der versch vernielde stad vol schrix is en verslaegen?[1590]
Ghy vielt, 't is waer, van 't slot op uwen vyand uit:
Wat holp 't? men dreef u in. ghy waert zoo kort gestuit,[1592]
En keerde op uwen burgh met roo bebloede koppen,
Van vreeze datmen u den toegang toe moght stoppen.[1594]

G i j s b r e g h t :

'k Ontfing geen leedt, alleen mijn boezem zagh bemorst[1595]
Van bloed, vermits een kay, geslingert langs mijn borst,
Het vel had afgeschuurt, en effen 't vleesch gewreven.[1597]
Geen angst en dreef ons meer dan wy ons zelven dreven.

V o o r e n :

Daer niet gewonnen word is 't ydel datmen strijd.[1599]

G i j s b r e g h t :

Een krijghsman wint genoegh, al wint hy niet dan tijd.

V o o r e n :

'tWas raedzaemst by verdragh, en niet uit nood gegeven.[1601]

G i j s b r e g h t :

Mijn moeder leerde my, dat ick geen' raed zou leven
Met vyanden, waer van men 't argste moet vermoen.[1602-03]
Mijn heer, ick heb uw' raed voor dees tijd niet van doen.[1604]

V o o r e n :

Mijn meesters harte treckt na alle braeve helden,[1605]
Die voor hun eere en erf zich vroom ter weere stelden.[1606]
d'Onmaetigheid van wraeck, gepleeght na Velzens dood,
En heeft hy noit bestemt, noch yemants schuld vergroot.[1608]
Ick ken hem, als my zelf: hy mint u in 't byzonder.

G i j s b r e g h t :

Hy mint my, als het blijckt, en keert het bovenste onder.
Hy mint my averechts. zijn liefde staet ons dier.[1611]
Wie heeft de stad vernielt, verwoest met zwaerd en vier,
En al den nacht gewoed, als wild en uitgelaeten?
Wie stopt den Aemstel toe met dooden? wie de straeten?
Waer zietmen niet de vlam van dien gestighten brand?

1590 *versch:* pas.
1592 *zoo kort:* op die wijze spoedig.
1594 *toe stoppen:* in dit verband: afsnijden.
1595 *bemorst:* bezoedeld (vgl. vs. 1437).
1597 *effen gewreven:* even geraakt.
1599 *niet:* niets.
1601 *gegeven:* nml. zich overgegeven.
1602-03 *raed leven met:* in overleg treden met, onderhandelen.
1604 *van doen:* nodig.
1605 *Mijn meester:* de opperbevelhebber Egmont; *trecken na:* genegen zijn.
1606 *vroom:* dapper.
1608 *bestemmen:* instemmen met, goedkeuren.
1611 *averechts:* op een omgekeerde, zonderlinge manier; *dier staen:* duur te staan komen.

Wat grafsteê, wat autaer, wat kerck heeft 's roovers hand
Verschoont? wat heilighdom, kappellen, kloosters, nonnen
Zijn van die klaeuwen niet geschandvleckt en geschonnen?[1618]
Op dat ick niet en rep, hoe gruwlijck de soldaet[1619]
Na 'et schennen martlen durf den godgewijden staet;[1620]
Daer al de volgende eeuw met laster van zal spreecken,[1621]
En dat Gods streng gerecht te zijner tijd wil wreecken.[1622]

V o o r e n :

Dit, leider! was een nacht vol ramps vol ongevals:[1623]
Maer datmen d'oversten wil schuiven op den hals
Al wat'er is misdaen by krijghslien zonder orden,
En die door geen gezagh in toom gehouden worden,
By die gelegenheid; dat lijd de reden niet,[1627]
Noch leert d'ervaerenheid, en is wel meer geschied;[1628]
Byzonder daer het hart van wraecklust was bezeten.
Wie keert een' dollen leeuw, na 'et breecken van zijn keten?
Hy volght zijn' wreeden aerd, en vlieght met eenen loop,
En grabbelt blindeling den reedsten uit den hoop.[1632]
Wanneer 't verbolgen zwaerd eens raeckt uit 's krijghsmans scheede,
Het keert'er langsaem in, en acht gebod noch bede,
Ziet vorst noch veldheer aen. het zwaerd, geterght van wraeck[1635]
En gramschap, vind in 't bloed des vyands zoeten smaeck.
De duisternis des nachts maeckt alle ding oock gruwelijck:
Dan schijnt het, watmen daeghs zich schaemen zou, min schuwelijck,[1638]
In dees bloed dronckenschap, en blinde en dartle lust,[1639]
Die tot een vonxken toe al 't licht van reden bluscht,
Van tamme menschen maeckt onredelijcke dieren.[1641]
Men moet, men wil of niet, dan 't heir den teugel vieren.
Mijn meester, doen hy eerst voor uwe vesten quam,
Wou wel bemaghtigen den muur van Amsterdam,
Maer dien tot in den grond zoo schendigh te verdelgen[1645]
Was noit zijn wit, en 't valt hem bitter te verzwelgen:[1646]
Hoewel het krijghsrecht hem verschoont; hy verreght niet[1647]
Het uiterst van zijn Recht, en straft noch met verdriet:

1618 *geschonnen:* deelw. van *schennen* (1620) = schenden.
1619 *Op dat ick niet en rep:* om nog niet te spreken van (vgl. voor deze wending *Roskam,* vs. 27).
1620 *den godgewijden staet:* de nonnen; *staet:* stand.
1621 *laster:* schande; in dit verband: afkeuring (vgl. *lasteren* in vs. 1449).
1622 *gerecht:* rechtspraak; *wil:* zal.
1623 *leider:* helaas.
1627 dat duldt de rede niet, dat is niet redelik.
1628 *ervaerenheid:* ervaring. De ervaring leert dat zulk een verantwoordelikheid op de aanvoerders niet gelegd mag worden.
1632 *den reedsten:* de eerste de beste.
1635 *geterght van:* geprikkeld door.
1638 *wat* (in plaats van een vroegere genitief): waarover; *schuwelijck:* wat geschuwd moet worden, misdadig.
1639 *bloed dronckenschap:* bloeddorstigheid; *dartel:* losbandig.
1641 *tam:* zachtaardig.
1645 *schendigh:* schandelik.
1646 *wit:* bedoeling.
1647 *verghen:* eisen.

Is tot verzachting en verschooning meer genegen,
Dan al te stijf te staen op 't punt van zijnen degen.[1650]
Verschoon uw leven doch, en gun dees eere aen my.

G i j s b r e g h t :
Ick ben met eenen dood voor al mijn leven vry.
Vertreck, en wacht u my meer tijdingen te brengen.
'k Getroost my al wat God u toelaet te gehengen.[1654]

GIJSBREGHT VAN AEMSTEL. BADELOCH. BROER PETER. VLUGHTELINGEN. ADELGUND. VEENERICK. BODE. RAFAEL.

G i j s b r e g h t :
Wy gaven Vooren kort en duidelijck bescheed.[1655]
Ghy hoort, hoe 't krijghsvolck staet tot storremen gereed:
Waerom het noodigh waer, aleer zy 't huis besluiten[1657]
Van achter met een vloot van schepen en van schuiten,
My van onnut gezin, en die geen weer en biên,[1659]
t' Ontslaen, en met de bloem der mannen te voorzien,
Die maghtigh zy 't geweld des vyands af te keeren,
Het welck ons koomt aen boord met storrembrugh en leeren.[1662]
Mijn liefste, geef u scheep, al is het scheiden pijn,
't Is noodigh, Peter zelf die zal uw leidsman zijn,
En dit gevlughte volck en u en uwe kinderen
Vervoeren na een plaets, daer niemant u kan hinderen.
Getroost u daer een wijl te wachten, tot dat God
Ons weer te zaemen breng, en gun een beter lot.[1668]

B a d e l o c h :
Helaes, wat ga ick aen? wat koomt my weder over?[1669]
Waer zendghe my? mijn lief, Persijn den grooten roover
Vw' vyand in den mond, die op ons vlamt en loert[1671]
Vit Zwaenenburgh, daer hy des graeven vlagge voert?[1672]
'tVerdriet hem zulck een slot en vasten burgh te derven,[1673]
Die ongerechte gift. uw zaed, uw wettige erven
Te blusschen in haer bloed, is al zijn wensch en wit,[1675]

1650 Al te streng datgene te eisen wat het oorlogsrecht hem zou vergunnen.
1654 *gehengen:* gedogen, toelaten (vgl. vs. 968). Ik berust er in, dat alles over mij komt, wat God u toelaat te volbrengen.
1655 *bescheed:* Vlaamse vorm van *bescheid:* antwoord.
1657 *besluiten:* omsluiten, omsingelen.
1659 *onnut gezin:* de nietweerbaren: vrouwen, kinderen en dienaren; *gezin* werd oudtijds gebruikt voor alle huisgenoten.
1662 *leer:* nog familiaar-Hollands voor: ladder.
1668 *Ons* behoort tegelijk, als Datief, bij de volgende zin.
1669 *wat ga ick aen:* wat moet ik beginnen? (vgl. vs. 852).
1671 *in den mond:* tegemoet; hier tegelijk: in de macht van; *vlammen op:* met vurige haat bespieden.
1672 *Zwaenenburgh* ligt volgens Vondel's voorstelling aan de Noordelike oever van het IJ, enigszins Oostelik van Amsterdam.
1673 *zulck een slot:* nml. dat van Gijsbrecht. Vondel noemt dit een *ongerechte gift,* omdat hij, op grond van een oude schenkingsbrief van 1285 (ten onrechte) meende dat Jan Persijn in het bezit van Gijsbrechts slot geweest was.
1675 *blusschen:* uitdoven, verdelgen.

Op dat hy onverlet volharde in 't nieuw bezit.

Broer Peter:
Mevrouw, zijt wel getroost, ick zal u zelf geleiden.

Gijsbreght:
'k Neem oorlof met een' kus.[1678]

Badeloch:
'k En sal van 't huis niet scheiden
Noch scheep gaen zonder u, mijn heer, mijn waerde man.

Gijsbreght:
Ick volgh u eer ghy 't weet.

Badeloch:
Daer weetghe luttel van.

Gijsbreght:
De stroom is wijd genoegh, al stoptmen deze haven,
Een schuit ontslipt het licht.

Badeloch:
Men zal u hier begraeven,
Bestulpen onder 't puin. ick zie dit huis in brand.[1683]

Broer Peter:
d'Onsterfelijcke God heeft alles in zijn hand.

Badeloch:
Och of de goede God zich mijner wou erbarmen.

Broer Peter:
Mevrouw, betrouw op hem, hy kan ons wel bescharmen,
En voert zijn eigendom door water vier en vlam.[1687]

Badeloch:
Gelijck de brand getuight van 't gloeiende Amsterdam.[1688]

Broer Peter:
't Is zijn gehengenis, wie durf zich daer in mengen?[1689]

Badeloch:
Wanneer ons leed geschied, dan zal hy 't oock gehengen.

Gijsbreght:
Mijn lieve gemaelin, ghy stelt u 't zwaerste voor.

Broer Peter:
Vw droefheid houd geen maet, 't benevelt brein geen spoor.

1678 *oorlof:* afscheid.
1683 *Bestulpen:* bedelven.
1687 *zijn eigendom:* de Zijnen.
1688 Met bittere ironie gezegd; in die toon gaat zij door in vs. 1690; vandaar Peter's verwijt in vs. 1692.
1689 *'t Is zijn gehengenis:* hij laat het toe, heeft het zo beschikt.

V l u g h t e l i n g e n :
Nu vollegh raed, mevrouw, en laet u doch gezeggen.[1693]

1693 *laet u gezeggen:* wees inschikkelik, gehoorzaam.

A d e l g u n d :
Och moeder lief, wat raed? zy komen 't huis beleggen.[1694]
Bewaer mijn reinigheid, mijn' maeghdelijcken staet.[1695]

B a d e l o c h :
Och dochter, moeders troost is krancke toeverlaet.[1696]
De klockhen deckt vergeefs het zidderende kiecken
Voor den doortrapten vos met schaduw van haer wiecken:
Hy grijptze beide, en stroit de pluimen in den wind,
En koelt zijn' lust, en ruckt de moeder van het kind.

G i j s b r e g h t :
Zult ghy dan oirzaeck zijn dat beide uw kinders sneven?

B a d e l o c h :
Ick zou om eenen man wel bey mijn kinders geven.

G i j s b r e g h t :
Beweeght uw kroost u niet, dit jongsken kleen en teer?[1703]

B a d e l o c h :
Niet luttel, maer mijn man beweeghtme noch al meer.

V e e n e r i c k :
Wat schreitghe moeder lief? zijt ghy bedroeft om vader?

B a d e l o c h :
Om vader schrey ick, kind, en u en ons te gader.

G i j s b r e g h t :
Vw moeder keert zich niet aen u noch uwe smart.[1707]

B a d e l o c h :
Met smarte baerde ick 't kind, en droegh het onder 't hart.
Mijn man is 't harte zelf. 'k heb zonder hem geen leven.
'k Zal u, om lief noch leedt, bezwijcken noch begeven.[1710]
'k Beloofde u hou en trouw te blijven tot de dood.[1711]

G i j s b r e g h t :
't Is oock getrouwigheid, wanneer men scheid uit nood.

B r o e r P e t e r :
Men scheid om beters wil, om weder te verzaemen.

B a d e l o c h :

1694 *beleggen:* belegeren.
1695 *maeghdelijcken staet:* maagdom.
1696 *krancke toeverlaet:* zwakke steun.
1703 *beweghen:* heeft hier een dubbele betekenis; bewegen om zich in veiligheid te brengen, en: op 't gemoed werken, door liefde aan zich verbinden; in de laatste betekenis gebruikt Badeloch het woordspelend.
1707 *zich keeren aen:* zich bekommeren om.
1710 iemand *bezwijcken:* in de steek laten.
1711 *hou* (adj.): vgl. vs. 63.

Indien ick van hem schey, wy komen nimmer t'zaemen.

Broer Peter:
Ghy scheide menighmael, en zaeght hem weer gezond.

Badeloch:
'k En scheide noit, daer 't zoo bedroeft geschapen stond.[1716]

Broer Peter:
De weerhaen van de kans zeer lichtelijck kan keeren.

Badeloch:
'tVerkeerde noit zoo snel, of 't was om my te deeren.

Broer Peter:
'tWas best de kinders dan in zekerheid gebrogt.[1719]

Badeloch:
'tWas best, en hielme niet de band des echts verknocht.[1720]

Broer Peter:
Een vrouw gedijt tot last: zy weet niet uit te rechten.[1721]

Badeloch:
Bestelme slechs een zwaerd, ick ben bereid te vechten,[1722]
Te sterven aen de zy van mijnen vromen man.

Gijsbreght:
Ghy hebt een vrouwen hart.

Badeloch:
Neem eens de proef daer van.
Heldinnen stonden eer als onbeweeghde posten.[1725]
De faem van vrouwen roemt die stad en volck verlosten.[1726]
Vw moeder Baerte toont hoe veel een vrouw vermagh,[1727]
Wanneer zy Ysselstein verdedigt jaer en dagh.[1728]

Bode:
Ick waerschuw u, mijn heer, eerwe overrompelt worden.
De triomfeerder stelt zijn vendels in slaghorden,[1730]
En d'eer van d'eersten storm verguntmen aen den Vries,[1731]

1716 *geschapen stond:* gesteld was.
1719 *zekerheid:* veiligheid (vgl. vs. 218).
1720 *en* is de ontkenning; de zin is voorwaardelik: als de huweliksband mij niet bond.
1721 *gedijen:* worden, strekken; *niet:* niets.
1722 *bestellen:* verschaffen.
1725 *eer:* eertijds; *onbeweeghde posten:* onverwrikbare zuilen (steunpilaren).
1726 *van vrouwen roemt:* vermeldt prijzend de naam van vrouwen.
1727 Deze *Baerte,* die in 1297 het slot IJselstein verdedigde, was niet Gijsbrechts moeder; Vondel nam dit aan op gezag van de kronieken (o.a. Gouthoeven), die hij volgde.
1728 *jaer en dagh:* oorspr. als M.E. rechtsterm letterlik opgevat; hier: een lange tijd (*Ned. Wdb.* VII, 40).
1730 *vendels:* afdelingen krijgsvolk (later veranderd in *vaendels*).
1731 *de Vries:* Grobber (zie bij vss. 481 en 1086).

Die groote reedschap maeckt: ons dient geen tijdverlies.[1732]
Men voert de stormbrugh aen: men steeckt'er de trompetten.[1733]
't Is over tijd den muur en torens te bezetten.[1734]

1732 *reedschap:* toebereidselen; *dient:* past. Wij moeten zorgen, geen tijd te verliezen.
1733 *stormbrugh:* stellage voor de bestorming, elders (*Maeghden* vs. 1468) *stormgevaert* genoemd.
1734 *over tijd:* meer dan tijd.

G i j s b r e g h t :

Al lang genoegh gemart: voort, voort, de nood die prest.[1735]
Gehoorzaem uwen heer, en kus hem eens voor 't lest.

B a d e l o c h :

Zeer gaerne, braeve held, vergunme slechs een bede,
En ruck, het is mijn wil, dit lemmer uit der scheede,[1738]
En stoot het door dees borst, en doop het in dit bloed.
't Is beter dat ghy 't zelf dan Vries of Kermer doet,[1740]
Als ick u heb den geest zien geven door uw wonden,
Mijn zoontje zonder hoofd, mijn dochterken geschonden,
En hoor al 't huis vervult met brand met moordgeschreeuw:
Zoo sterf ick noch uw vrouw, geen kinderlooze weeuw.[1744]
Zoo magh mijn kind of ghy noch bey dees oogen luicken,
Nadien ick 's levens licht niet langer kan gebruicken.[1746]

G i j s b r e g h t :

O gruwel, Badeloch, ben ick van zulck een' aerd,
Dat ick een vrouw, en noch mijn eige, met mijn zwaerd,
Zoo eerelijck voor haer, voor kinderen, en magen,[1749]
En deze goe gemeent, mijn leven lang, gedraegen,[1750]
Vermoorden zou, gelijck een gruwelijck tyran?
Zoo ben ick langer niet uw bedgenoot, uw man:
Zoo hebt ghy onbekent dus lange my versleten,[1753]
En ick mijn Christendom verzaeckt, mijn' plicht vergeten.
Hoe laetghe zulck een woord uw' kuischen mond ontgaen?
Of wiltghe, dat ick u altzaemen zal verraen,
En my aen uwe dood en schennis schuldigh maecken?
't Is tijd om weer te biên. de vyanden genaecken.[1758]
Het godloos basterdzaed, beweeght door geen misbaer,[1759]
Dat onze nicht Klaeris van Velzen, voor 't autaer
En 't kruisbeeld, in 't gezicht haers bruidegoms, verkrachte,
En trappelde op den buick, en om den doodsnick lachte,
Zal daetlijck dezen burgh verovren al verwoed.
Ick zal mijn vrouw, mijn zaed, zien in malkanders bloed[1764]
Versticken. Haemsteê zal 't in eenen beker schincken,
En dat, zoo laeuw als 't is, den vader op doen drincken:
Op dat d'ontruste geest doorwaer het ingewand,

1735 *marren:* dralen, talmen.
1738 *lemmer:* zwaard.
1740 *Kermer* uit Kennemer.
1744 *uw vrouw:* als uw vrouw.
1746 *Nadien:* omdat; *gebruicken:* genieten, het genot hebben van (overeenkomstig de Mnl. betekenis).
1749 *eerelijck:* met ere.
1750 *gemeente:* volk.
1753 *onbekent:* als een vreemde, niet bekend met mijn ware aard; *my versleten:* met mij omgegaan (m.i. niet met ongunstige bijbedoeling, die sommige uitleggers, op grond van hedendaags taalgebruik, onderstellen).
1758 *weer:* tegenweer.
1759 *basterdzaed* (zie bij vs. 1086), als onzijdig woord gevolgd door *dat; misbaer:* jammerklacht.
1764 *zaed:* kinderen.

En pijnigh voor zijn dood het los en vlot verstand.[1767-68]
Waer zijtghe dienaers? waer mijn lijfwacht? waer mijn knaepen?
Brengt herwaert mijn geweer. op mannen, wapen, wapen.[1770]
Het is de jongste dagh, en met dit huis gedaen.[1771]
Noch zal het wraeckeloos zoo niet te gronde gaen:
Daer moet een groot getal met ons ten hemel vaeren.[1773]
Koomt volghme, daerwe flus in 't harnas bezigh waren,[1774]
In 't midden van den moord. 'k gevoel een nieuwe kracht.

B a d e l o c h :
Waer wiltghe heen? u zelf verdrincken in de gracht?
De brugge brand vast af. of hebtghe voor te sterven,[1777]
Zoo neem ons t'zaemen meê: hier zijn uw wettige erven,
De huwbaere Adelgund, d'onnoosle Veenerick.
Mijn hairen staen te bergh; mijn harte klopt van schrick.
Och vader, 't is mijn schuld, en weest zoo niet verbolgen.
Bedaer wat. ick ga scheep. ick zal den Deken volgen,
Te water en te land: hy voerme waer 't hem lust,
Of na den wilden Yr, of aen de Noordsche kust.[1784]
Nu vrees ick geen gevaer, noch geen uitheemsche stranden.
Ick neem verlof. ick ga: ick kus voor 't lest uw handen.[1786]
'k Gehoorsaem u, gelijck een Christe vrouwe past.
Ick schrey en klaegh vergeefs. och mannen, houd hem vast.

V l u g h t e l i n g e n :
Mijn heer, erbarrem u, om uw bedruckte vrouwe:
Zy luistert na uw' raed. zy zwijmt, zy sterft van rouwe.

A d e l g u n d :
Och vader, moeder sterft. wat leider gaet my aen?[1791]

V l u g h t e l i n g e n :
't En zy ghy u bedaert, het is met haer gedaen.

B r o e r P e t e r :
Om Gods wil, geef gehoor, ghy ziet hoe zy u minnen.

G i j s b r e g h t :
Wat razerij is dit! wat onverzetbre zinnen!
Men recht met jammeren noch jancken hier niet uit:[1795]
De traenen doen 't hem niet. de wreedheid word gestuit

1767-68 Opdat met dat bloed de verontruste geest van de gestorvenen zijn ingewanden zo doortrekke, dat hij vóór zijn dood zijn verstand verliest en krankzinnig wordt; *los en vlot:* uit zijn evenwicht geraakt.
1770 *geweer:* harnas en zwaard; *wapen* (Mnl. wapene) is de alarm-roep.
1771 *de jongste dagh:* de dag van de algemene ondergang.
1773 Er moeten veel vijanden met ons sneuvelen.
1774 *flus:* kort te voren.
1777 *vast:* reeds; *voorhebben:* voornemens zijn.
1784 *den wilden Yr:* de ruwheid van de Ieren is lang spreekwoordelik gebleven.
1786 *verlof:* afscheid (oorspr., evenals *oorlof:* vs. 1678, verlof om heen te gaan).
1791 *leider:* helaas! Vgl. vers 1527.
1795 *jancken* zal minder 'plat' geklonken hebben dan nu, maar waarschijnlik toch ook in Gijsbrechts mond, een enigszins ruw woord, dat bij zijn gemoedstoestand past; *niet:* niets.

Met dapperheid en moed. waer laet ghy u vervoeren!
Al 't kermen is onnut: men moet de handen roeren.
Scheep, scheep. nu zijt getroost, mijn lief, de tijd is kort.[1799]

B a d e l o c h :

Voor 't scheiden, laetme toe dat ick mijn bede stort.
Broer Peter, bid voor my, dat God dees arme schaere
Door zijnen engel stuure, en mijnen heer bewaere.

B r o e r P e t e r :

Ghy die der vromen schild en wisse toevlught zijt,[1803]
En van den hemel af den jammerlijcken strijd
Der menschen gade slaet, en ziet de steden daelen,
En wentelen, en zet de heerschappijen paelen;[1806]
Erbarm u over dit bedruckt belegert slot:
Bescherm 't rechtvaerdigh hoofd, en bergh het overschot[1808]
Der uitgeroeide stad, genoodzaeckt door de baeren
In lange ballingschap, op Gods gena, te vaeren.
Ghy hebt het huisgezin van Noah wel behoed,[1811]
Dat op de baeren dreef en hoogen watervloed;
Doen 't water ymmer wies, tot daer de starren bloncken;
Doen 't hemelhoogh geberghte en alle spitzen zoncken,
En al de weereld lagh in eene baere zee[1815]
Gedompelt over 't hoofd, en kende strand noch ree.
Ghy trooste door de duif die overbleve zielen.
d'Olijftack zey haer aen, hoe alle watren vielen.
Vertroost ons desgelijx in droeve ballingschap.
Ghy weet daer van de maet, en kent den lesten stap.[1820]
Vw geest die blaeze in 't zeil: uw heilige engel stiere
Het roer, en zette ons op, daer elck u vrolijck viere.[1822]

R a f a e l :

O Gijsbreght, zet getroost uw schouders onder 't kruis
V opgeleit van God. 't is al vergeefs dit huis
Verdaedight; hadden wy 't in ons behoed genomen,[1825]
't En waer met Amsterdam zoo verre noit gekomen:
Dus wederstreef niet meer uw trouwe gemaelin.
Verlaet uw wettigh erf, en quel u nergens in.[1828]
Al leit de stad verwoest, en wil daer van niet yzen:[1829]

1799 *scheep* uit *tscheep:* te schepe (vgl. *zich scheep geven,* vs. 1851).
1803 *wisse:* betrouwbare.
1806 *wentelen:* omkeren, ten val komen; *heerschappij:* machtsuitoefening, overheersing.
1808 *overschot:* overgebleven bevolking.
1811 *huisgezin:* huisgenoten; hier medebewoners van de ark.
1815 *baere zee:* louter zee.
1820 *den lesten stap:* het einddoel.
1822 *opzetten:* aan wal zetten; *vieren:* eer bewijzen.
1825 *behoed:* hoede.
1828 *erf:* grondgebied.
1829 In de voorspelling van Rafaël volgt Vondel het voorbeeld van Hooft, die aan het slot van zijn *Geeraerdt v. Velsen* de Vecht de toekomstige grootheid van Amsterdam laat voorspellen.

*
Zy zal met grooter glans uit asch en stof verrijzen:
Want d'opperste beleit zijn zaecken wonderbaer.
De Hollandsche gemeent zal, eer drie honderd jaer
Verloopen, zich met maght van bondgenooten stercken,
En schoppen 't Roomsch autaer met kracht uit alle kercken,
Verklaeren 't graeflijck hoofd vervallen van zijn Recht,
En heerschen staetsgewys; het welck een bits gevecht,[1836]
En endeloozen krijgh en onweer zal verwecken,[1837]
Dat zich gansch Christenrijck te bloedigh aen wil trecken.[1838]
In 't midden van den twist, en 't woeden nimmer moe,
Verheft uw stad haer kroon tot aen den hemel toe,[1840]
En gaet door vier en ys een andre weereld vinden,[1841]
En dondert met geschut op alle vier de winden.
Vw afkomst midlerwijl en zal niet onder gaen,[1843]
Maer eeuwigh adelijck en eerelijck bestaen,[1844]
Op sloten en in steên, en loffelijck regeeren,
En Aemstels oude naem en zal geen' roem ontbeeren;
Als uw naemhafte stad haer' Schouwburgh open doet,[1847]
En voert op 't hoogh tooneel uw daeden te gemoet
Den Burgemeesteren, en driemael twalef Raeden,
Gezeten op uw' schild, van kruissen overlaeden.[1850]
Dus geef u haestigh scheep: 't is tijd, want zonder God
En onze hulp, 't was omgekomen met dit slot.[1852]
Ick zal u met een' mist en dicken nevel decken,
En voorgaen met mijn' glans, en 't volck een leidstar strecken,
In 't midden van den stroom. schep moed, en wanhoop niet,
Maer volgh gehoorzaem na het geen u God gebied.
Zijn wil is, dat ghy treckt na'et vette land van Pruissen,[1857]
Daer uit het Poolsch geberght de Wijsselstroom koomt ruisschen,
Die d'oevers rijck van vrucht genoeghelijck bespoelt.[1859]
Verhou u daer, en wacht tot dat de wraeck verkoelt.[1860]

* TEKSTKRITIEK: achter vs. 1832 staat in de oude uitgave een komma.
1836 *staetsgewys:* in de vorm van een Statenregering; *bits:* hevig.
1837 *onweer:* noodweer, storm.
1838 *te:* zeer; *wil:* zal. Waardoor de gehele Christenheid in bloedige oorlogen gewikkeld zal worden. Vondel denkt hierbij ook aan de dertig-jarige oorlog.
1840 *haer kroon:* de Duitse keizerskroon boven het wapen van de stad.
1841 *door vier en ys:* door strijd met de Portugezen in de hete luchtstreken en langs de Poolstreken een weg naar Indië zoeken.
1843 *afkomst:* nageslacht.
1844 *eerelijck:* eervol, met ere.
1847 *naemhaft:* roemrijk.
1850 *kruissen:* de drie Sint-Adries-kruisen van het Amsterdamse wapen. Dat Vondel dit af wil leiden van Aemstel's wapen, blijkt m.i. uit deze regel niet; *overlaeden:* beladen.
1852 *'t was omgekomen:* het zou gedaan zijn.
1857 *na'et vette land van Pruissen:* Vondel laat zijn held een nieuw vaderland over zee opzoeken, om hem ook in dit opzicht op de Trojaanse Aeneas te doen gelijken. Hij maakt daarbij gebruik van de omstandigheid dat in Pruisen een stadje lag, Holland geheten, en dat dus op een Hollandse kolonisatie wees.
1859 *genoeghelijck:* liefelik.
1860 *zich verhouden:* zich ophouden, verblijven.

Ghy zult in dit gewest een stad, Nieuw Holland, bouwen,
En in gezonde lucht, en weelige landouwen,
Vergeten al uw leet, en overbrogten druck;[1863]
Waer door uw naezaet klimt den bergh op van 't geluck.[1864]

Broer Peter:

Zijt ghy dat Rafaël? zijt ghy dat zelf, die beide
Tobias en zijn bruid zoo veiligh t' huis geleide?[1866]
Of liever die gezant des hemels, die zoo klaer
Voor Moses trock, gelijck een vierige pilaer?[1868]
Of die den vromen Loth noch berghde, eer 't vier van boven[1869]
De steden stack in brand? of die den gloenden oven[1870]
Verkoelde, en brogt'er gaef drie jongelingen uit?[1871]
Wy volgen op uw licht. wy zien 't is Gods besluit.

Gijsbreght:

Nu buigh ick my voor God, mijn lief, mijn uitverkoren:
Nu weiger ick geensins na uwen raed te hooren,
En legh hier 't harnas af. hier baet geen tegenweer:
Nu God dit huis verlaet, en geldt'er zwaerd noch speer.
Al 't volck ga voor, dan 't lijck, en niemant hoef te vreezen;[1877]
Ick zelf met mijn gezin zal d'allerleste wezen.
Broer Peter, 'k bid u, tast dit heiligh kruisbeeld aen,[1879]
Dat voor mijn' oudren lang heeft op 't autaer gestaen,
En my is aenge-erft. ick storte in tijd van vrede[1881]
En oorloogh menighmael hier voor mijn vierge bede,
Zoo wel des nachts als daeghs. hoort mannen, hoort na my.
Wanneermen uit den stroom en Pampus raeckt voorby,
Zoo doet ter slincke hand in zee zich op wat weiland,[1885]
Dat Marcken heet van ouds, een laegh en visschers eiland,
Het welck een klooster draeght genoemt Mariengaerd,[1887]
Een rijcke en oude abdy: wy zullen derrewaert

1863 *overbrogt:* doorleefd.
1864 In de omwerking van 1659, dus in Vondel's Katholieke periode, voegde hij hieraan de volgende verzen toe:

> Valt u 't verwoesten der godtsdienstigheit te lastigh,
> Volhardt by 't out geloof en Godts altaer stantvastigh,
> Op 't spoor der ouderen, u moedigh voorgetreên.
> Zoo draeft men recht naer Godt, door alle starren heen.

1866 *Tobias* en zijn bruid Sara werden door de engel Rafaël in de gedaante van een jonge man, veilig huiswaarts geleid. Zie het apocryfe boek *Tobias* V-XII.
1868 *Moses:* zie *Exodus* XIII, 21, 22; XL, 38.
1869 *Loth:* zie *Genesis* XIX, 21-28.
1870 *de gloende oven:* zie *Daniël* III.
1871 *gaef:* ongedeerd.
1877 *'t lijck:* nml. van de gesneuvelde Arent.
1879 *aentasten:* aanvatten.
1881 *my is aenge-erft:* door erfenis verkregen.
1885 *ter slincke hand:* ter linker zijde; *zich opdoen:* zich vertonen.
1887 *Mariengaerd:* deze naam vond Vondel bij Gouthoeven genoemd, in verband met Marken, maar het klooster lag in Friesland.

Ons spoen, voor wind voor stroom, met riemen en met zeilen,[1889]

1889 *voor wind voor stroom:* later veranderd in: *voor wint en stroom*.

En daer de vloot voorzien, en voorraed ommedeilen,[1890]
En leven wijder raed. gaet scheep, in die gestalt,[1891]
Gelijck ick heb belast.[1892]

Vlughtelingen:
Helaes! hoe bitter valt
Het scheiden van zijn land, daer alles loopt verloren![1893]

Broer Peter:
De liefde tot zijn land is yeder aengeboren.

Badeloch:
Verdelghde stad, wy gaen, en komen nimmer weer.

Gijsbreght:
Vaer wel, mijn Aemsterland: verwacht een' andren heer.

VIT.

Als *Gijsbert van Amstel* belet wierd gespeelt te werden, door N.N. een Akenaar.[aant.] *

Wie wroet den Amstels Schouwburg om?
Een Akervarken, bot en dom.[vs. 2]
J.v.V.

1890 *voorraed ommedeilen:* de manschappen voorzien van het nodige.
1891 *raed leven:* overleg plegen (vgl. vs. 1602); *in die gestalt:* op die wijze.
1892 *belasten:* gelasten.
1893 *verloren loopen:* mislopen.
* Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst in *Bloemkrans van Verscheiden Gedichten,* Amsterdam, 1659, blz. 50.
Dit puntdicht slaat op Simon Engelbrecht, die in 1637 regent van de schouwburg was. Dat hij te Aken geboren was, blijkt uit het register van kerkelike huweliksproclamaties op het jaar 1631.
vs. 2 *Akervarken:* een met eikels gemest varken, vet varken (als scheldwoord gebruikt; vgl. de kanttekening bij *Haec libertatis ergo,* vs. 81), hier woordspeling met Aken. Ook in de toevoeging *Akenaar* schuilt een hatelikheid, omdat Aken in de volkstaal gold als de stad der dwaasheid (*Ned. Wdb.* II, 12).

[Gedichten]

De Krvisbergh. Aen Magdalene Baeck. aant. aant. aant.*

De schoonste roode roosen groeien
Op geenen Grieckschen Bergh, o neen,
Maer op den Kruisbergh hard van steen;vs. 1-3
Daer Jesus hoofdquetsuuren vloeien
Van heiligh van onnosel bloed,
Geronnen tot een' roosenhoed,6
Wiens blaen vol geurs geduurigh bloeien7
Door den gevlochten doornekrans,
Waer van de Goddelijcke glans9
Beschaduwt word en overwassen.10
De roosedruppels strecken schoon
Robijnen aen de doornekroon.
De roosevlaegh verdrenckt met plassen13
De lelibloem van 't aengesicht,14
Waer uit de sonne schept haer licht,
De Sonne, die met bevende assen16
Te rugge rijd, beswijmt en sterft,
Nu 't roosebloed Gods leli verft,
De Leli die het hooft laet hangen,
En geeft den allerlesten sucht,
En vult met roosengeur de lucht.

* Van 1638 (of einde 1637). Afgedrukt volgens de tekst van de uitgave in plano. *Unger: Bibliographie, nr. 725*. Het werd in het Latijn vertaald door Vondels vriend Cornelis Gysbertsz. Plemp, die in 1638 overleed. In 1640 werd het voor het eerst gedrukt met muziek van Cornelis Padbrué.
In de titel: *Magdalene Baeck:* Magdalena van Erp, de vrouw van Justus Baeck (vgl. Dl. 2, blz. 430).

vs. 1-3 Niet van kunst en wetenschap, maar van de verlossing door het geloof hebben wij ons heil te wachten. Vondel stelt tegenover elkaar: de Griekse berg (de Helicon of de Parnassus) als symbool van kunst en wetenschap, voor de renaissance-mens allereerst in de oudheid te zoeken, en Golgotha.

6 *Geronnen:* gestold; *roosenhoed:* krans van rozen.

7 *bloeien:* waarschijnlijk met dezelfde woordspeling als in het devies van de Eglantier: bloeien en bloeden (vgl. de *roosedruppels* in vs. 11, die er uit neervallen).

9 *Waer van:* waardoor; *de Goddelijcke glans:* de glans van het Goddelik aangezicht.

10 *overwassen:* overgroeid en dus: bedekt.

13 *De roosevlaegh:* de rijkelik neervallende rozedruppels (*vlaegh:* oorspr. bui, stortvloed); *verdrenckt met plassen:* overstroomt.

14 *De lelibloem van 't aengesicht:* het lelieblanke gelaat.

16 *met bevende assen:* met diep ontzag en schrik. De *assen* wijzen op de klassieke voorstelling van de zonnewagen; vandaar ook *Te rugge rijd* (17): terugdeinst (vgl. ook vs. 34). Dit slaat op de invallende duisternis bij de kruisiging (*Matth.* XXVII, 45).

De Christe byen met verlangen[22]
Sich spoeden naer dien roosengaerd,
Soo ras het licht de lucht verklaert,[24]
En swarmen om de roosewangen
Van 's levens bloem en lentespruit,[26]
En suigen soeten honigh uit
De gal en gift en bitterheden[28]
En alssem van het doornebosch.[29]
Uit leliwit en roosenblos
d'AertsEnglen mann' met necter kneden,[31]
En hemels suicker en ambroos.[32]
De dagh en teelt geen uchtendroos,[33]
Soo dickmael hy komt aengereden,
Die soo de flaeuwe ziel verquickt,[35]
En 't hart, tot wanhoop toe verstickt,
Versterckt, als deze roosegeuren
Van 's levens roosentack en hout,[38]
Met bittre traenen nat bedouwt,
Tot troost van al die eeuwigh treuren.
Hier springt, voor al die dorstigh sijn,
Een bron van roode en witte wijn,[42]
Soo lecker als oit tong kon keuren.
Hier waschtmen het bevleckt gemoed
In 's levens kostelijcken vloed,[45]
Vergadert uit vijf suivre sprongen.[46]
Hier levren d'aders purper uit,
Tot pracht der Koningklijcke Bruid,[48]
Wiens lof van David is gesongen[49]
En van den wysen Salomon;[50]
Doense in dees speer en spijckerbron

22 *De Christe byen:* de gelovige Christenen (*Christe* is meerv. vorm van het adj. Christen).
24 *verklaert:* verheldert.
26 *'s levens bloem,* evenals de *Leli* (19) symboliese aanduiding van Christus.
28 Uit het lijden van Christus.
29 *het doornebosch:* de doornenkroon.
31 *mann' met necter:* manna (de uit de hemel neergedaalde spijze) en de godendrank. Hiermee is het Brood en de Wijn bedoeld, ‘onder welker gedaanten Christus zelf werkelijk tegenwoordig is’. Sterck (*Oorkonden*, blz. 138) maakt uit dit vers de gevolgtrekking dat Vondel in 1638 eigenlik al Katholiek voelde.
32 *ambroos:* de goddelike spijs (synoniem dus van *manna*).
33 *teelt geen uchtendroos:* vertoont geen rozenkleurige dageraad.
35 *soo:* zózeer... als (vs. 37).
38 *'s levens hout:* het kruis.
42 Vgl. *Johannes* XV, vs. 1, waar Christus zich de ware wijnstok noemt.
45 *'s levens kostelijcken* (kostbare) *vloed:* het bloed van Christus, dat de zonden afwast (vs. 44).
46 *vijf suivre sprongen* (bronnen): de vijf wonden.
48 *Tot pracht:* om daarmee te sieren; *Koningklijcke Bruid:* de ziel van de gelovige, voor wie Christus de Hemelse Bruidegom is.
49 *Wiens:* door Vondel ook gebruikt als genitief van het vrouwelike *die*.
50 *Salomon,* aan wie het *Hooglied* toegeschreven werd, dat allegories uitgelegd werd als een loflied op de ‘Koninklike Bruid’.

Bevochtighden hun goude tongen;[51-52]

51-52 Toen ze in het (voorgevoelde) lijden van Christus bezieling zochten voor hun edele zangen. Vondel gelooft aan de voorafbeelding van de verlossing in het Oude Testament; *speer en spijcker* zijn aanduiding van de kruisiging, van het lijden.

Magdalena van Erp, echtgenote van Joost Baeck, de kunstlievende vrouw, aan wie Vondel, de dichter, en Cornelis Padbrué, de componist, de *Kvisbergh* opdroegen. naar een schilderij, toegeschreven aan Cornelis van der Voort.
(Museum Lyon)
(*Zie over Padbrué's muziek de belangrijke mededeling achterin dit Deel*).

Doen David stelde luisterscharp[53]
Op dat geruisch sijn schelle harp,[54]
En Salomon sijn hooge klancken.
O bloed en waterrijcke rots!
O hartebron der wijsheid Gods!
O artzeny voor alle krancken!
Vergun my oock een' druppel nat:
Bevloey mijn dor en dorstigh blad,[60]
En leerme myn' verlosser dancken,
Op d'oevers van dien gulden stroom,
In schaduw van dien rooseboom,
Bedeckt van Cherubinnevleuglen.
Daer rust het afgejaeghde hart,[65]
En vindt'er stilpijn voor sijn smart.[66]
Daer nestlen alle tamme veuglen,
En heffen tegens 't Paradijs
By beurt een' lofzang aen om prijs.
Daer leert de ziel haer lusten teuglen
Met Gods gebit en roosentoom.
S' ontwaeckt'er uit den ydlen droom
Der ydle weereld, om t'aenschouwen
Den Middelaer van 't nieuw verbond.
Sy kust syn' bleecken roosemond.
Men siet'er onder 't puick der vrouwen
De Christelijcke M A G D A L E E N [77]
Haer traenen suchten en gebeen
God offren met een vast betrouwen,
Dat als een B A E C K in 't duister scheen.
Iustè.

53 *luisterscharp:* met scherp luisterend oor.
54 *schelle:* helder klinkende; *harp:* als begeleider van zijn psalmen.
60 Beziel mijn gedicht, dat anders dor zou blijven (*blad:* het papier waarop hij schrijft).
65 *afgejaeghde:* afgematte.
66 *stilpijn:* pijnstilling, genezing.
77 *Magdaleen:* Maria Magdalena, met een zinspeling op de naam van haar, aan wie het gedicht opgedragen is. Deze woordspeling, ook met de naam Baeck (vs. 80) heeft Vondel willen uitwissen, toen hij, na zijn bekering, in 1641 het gedicht liet herdrukken achter de *Peter en Pauwels*. Hij verving toen vs. 76-80 door:

Men zagh' er onder 't puick der Vrouwen
By 't graf, de droeve Magdaleen,
Met balsem tranen en gebeên,
Godt zoeken met een vast betrouwen,
Dat 's nachts gelijck een Vierbaeck scheen.

Joost Baeck, naar een schilderij, toegeschreven aan Cornelis van der Voort.
(Museum Lyon)

Gelvck Op het Huwelijck vande Heer Michiel Pompe,[aant. *]

Heere Michiels Soon, Heer van Meerdervoort, ende het Corte Ambacht van Zwyndrecht, &c.
Ende de Eerbare Deughtrijcke Ionge Ioffrouw
Adriana van Beveren,
Dochter vande Heer Cornelis van Beveren, Ridder, Heer van Strevels-Houck, West-Iselmonde, &c. Raedt ende Rentmeester Generael over Zuyd-Holland, Oud-Burgermeester der Stede Dordrecht, gewesene Ambassadeur extraordinaris van wegen de Ho: Mo: Heeren Staten Generael aenden Coninck van Denemarcken, ende nu onlanghs aen syne Majesteyt van Groot-Britannien.

De fiere Venus voert met roem nu Karels woordt,[vs. 1]
En schrijft met meerder recht om 't heerlijckst MEERDER VOORT,[2]
Nadien sy POMPE dwinght, in 't bloeyenst van sijn leven,[3]
Van haren pijl geraeckt, na Strevels-hoeck te streven,[4]
Wt liefde tot sijn ga en minnelijcke Bruyt.
Geen Paris blijer quam met sijn geschaeckten buyt[6]
Van Lacedaemon af na Troje toe gevaren,
Als hy van Britten-landt te Dordrecht, om te paren
Met d'uytgelese Maeght, de suyvere ADRIAEN,[9]
Die Teems en Merwe ontstack, en al den Oceaen,[10]
Door 't lonckende oogh, waer 't schip het water door gingh bruyzen.
Nu paren in dit paer de heerelijcke huyzen[12]
En Stammen groot van naem. De Vader staet verblijt,
Dat hy die hooge hoop noch schept in sijnen tijdt,[14]

* Van 1637. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave. *Unger: Bibliographie, nr. 301*.
Michiel Pompe, Heer van Meerdervoort en Kortambacht (1613-9 Des. 1638) huwde de 17de November 1637 te Dordrecht met Adriana van Beveren, dochter van Cornelis van Beveren, Heer van Strevelshoek en West-IJselmonde, oud-burgemeester van Dordrecht. Vondel heeft dit gedicht, ondertekend met de letters A.P.H.A. waarschijnlik op bestelling gemaakt.

vs. 1 Michiel Pompe vertoefde voor een diplomatieke zending aan het hof van Karel I, die hem de 15de Julie 1637 tot ridder sloeg (vgl. vs. 8). Nu was het niet Karel die hem bevorderde, maar Venus, die hem toeriep 'Meerder-voort' (nog meer voortwaarts), met een woordspeling op de naam van zijn heerlikheid.

2 *om 't heerlijckst:* op z'n eervolst, om hem nog meer eer te doen behalen.

3 *Nadien:* omdat.

4 *Strevels-hoeck:* de heerlikheid van C. van Beveren; klankspeling met *streven*.

6 *sijn geschaeckten buyt:* Helena.

9 *suyvere:* kuise.

10 *ontstack:* in gloed zette. Gedurende de gehele reis, van de Theems tot de Merwede, over de gehele Noordzee (*Oceaen*) voelde hij de gloed van haar oog.

12 *de heerelijcke huyzen:* de beide beroemde geslachten.

14 *die hooge hoop noch schept:* die dierbare hoop nog vervuld ziet (vgl.: moed scheppen) bij zijn leven.

15 En siet van verr' zijn bloedt op sijnen voorgangh stappen,[15]
In eerlijck ampt op ampt, in Burgemeesterschappen[16]
Gesantschap, en in Raedt, en met een rijp verstandt
Sich quijten voor den staet, en d'eer van 't Vader-landt.[18]
Bevestight sijne hoop, geluckige gepaerden,
20 En treed in 't worstelperck, en oorlooght sonder swaerden.[20]
't Bestandt en duur niet lang, indien ghy 't somtijs sluyt,[21]
En voorspoed nochte ramp en blusch uw vriendtschap uyt.
A.P.A.H.

15 *zijn bloedt:* zijn zoon.
16 *eerlijck:* eervol.
18 *Sich quijten:* zijn plicht vervullen.
20 *'t worstelperck:* nl. van de liefde.
21 *'t Bestandt:* de staking van de in vs. 20 bedoelde ‘strijd’.

Klaghte over Cornelia Vos.[aant. *]

Aen de Zelve.
Wijze: *Où luis tu soleil de mon ame.*

O jonge zon geteelt van d'ouwe,[vs. 1]
Hoe word ghy ons zoo ras ontrooft!
Hoe zit uw vader over 't hoofd
Gedompelt aen den Rijn in rouwe,[4]
Als aen den Po 't geslacht der zon[5]
Weleer betreurde Faëton?
Wy zagen hier den avond vallen,
Doen ghy, in 't Oosten opgepronckt[8]
Met straelen, in het Westen zonckt,
Niet veer van Leidens hooge wallen.
Een nevel zonck ons op het hart,[11]
En was de voorbo van uw smart.
Wy stonden reed met blijde rijmen[13]
Om u te leiden na het koor;[14]
Te volgen het gebloemde spoor,
En 't vrolijck licht van uwen Hymen:[16]
Maer God, aen uwe ziel verlooft,[17]
Heeft d'aerdsche fackel uitgedooft.[18]
Een oogenblick heeft zoo veel gaven,
Gedaelt van 't hemelsch paradijs,[20]
Op u verslingert, in het ys

* Van 1638. Afgedrukt volgens de tekst van de uitgave in plano. *Unger: Bibliographie, nr. 302*.
Cornelia Vos, dochter van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Johannes Vossius, was in Februarie 1638 nabij Leiden verdronken, toen zij met een gezelschap, waaronder haar zuster en haar broeder, een ijstocht maakte. De 26ste Februarie werd zij in de Pieterskerk te Leiden begraven.

vs. 1 *jonge zon:* de veelbelovende dochter; (het beeld zal ontleend zijn aan de bovenstaande zangwijze).
4 *aen den Rijn:* te Leiden.
5 *'t geslacht der zon:* het geslacht van Phoebus, treurende om zijn zoon Phaëton, die met de zonnewagen verongelukte.
8 *Doen:* toen; *in 't Oosten opgepronckt met straelen:* stralend (van gezondheid en geluk) Amsterdam verlatend. Het beeld van de zon wordt voortgezet.
11 Wij hadden een somber voorgevoel?
13 *reed:* gereed; *blijde rijmen:* feestlied op haar aanstaand huwelik. Waarschijnlik was zij verloofd met Andreas Dionijsz. Winius, geboren in Rusland (vgl. *Dietsche Warande* VII, 281).
14 *het koor* nl. naar het altaar.
16 *uwen Hymen:* uw huwelik.
17 *aen uwe ziel verlooft:* uw Hemelse bruidegom, die u liefdevol tot zich nam (vgl. *verslingert:* verliefd, in vs. 21).
18 *d'aerdsche fackel:* het levenslicht.
20 *Gedaelt van:* neergedaald uit, geschonken door.

Gerardus Johannes Vossius
gegraveerd door A. Bloteling naar de tekening van Sandrart

En sneeuw, op 't onverzienst begraeven.[22]
Een waterslang verbeet die bloem[23]
Van onze jeughd, der maeghden roem.
Nu zwijgen al uw schelle snaeren,[25]
D'yvoire fluit, de zoete keel,
Daar 's vryers goddelijckste deel,
De ziel om hoogh op plagh te vaeren,[28]
Doen zy ten ooren uitgelockt,[29]
Ghy haer tot in den hemel trockt.
Vw onvolwrochte beelden treuren,
En roepen al: ick sterf, ick sterf.
Papier, panneel verschiet zijn verf.[33]
Men ziet geen leven in de kleuren
Van uw tapijten, met de naeld
En zijde na de kunst gemaelt.[31-36]
Nu zultghe geest noch wijsheid zoecken
In 't Neerduitsch, Fransch, of in Tuskaensch,[38]
Noch u vermaecken in het Spaensch,
En lezen 't keurighst uit de boecken:[40]
Of antwoord geven op 't Latijn
In Duitsch, als u gevraeght zal zijn.[42]
Hoe kan uw moeders hart verzwelgen,
Dien al dien al te bittren dranck,
't Ontijdigh missen van die ranck,
Het levenst van haer lieve telgen![46]
Geen boom en scheid van zijnen tack,
Als met een' zucht, en met een' krack.
Vw zuster houd niet op van karmen,
Die hallef dood u sterven zagh,
En tot de kin verdroncken lagh
In haer getrouwen broeders armen,[51-52]

22 *op 't onverzienst:* zo geheel onverwacht.
23 *Een waterslang:* het water als verslindend monster voorgesteld; *verbeet:* beet stuk.
25 *schelle:* luid klinkende.
28 Meer bij Vondel voorkomend beeld: de zang lokt de ziel uit het lichaam en voert haar omhoog.
29 *zy* (de ziel) *ten ooren uitgelockt:* (absolute constructie). *Doen* is te verbinden met vs. 30.
33 *verschiet zijn verf:* verbleekt.
31-36 Cornelia beoefende dus de tekenen schilderkunst en het kunstnaaldwerk.
38 *Tuskaensch:* Italiaans.
40 *lezen:* uitzoeken; *'t keurighst:* het allerbeste.
42 *Duitsch:* in tegenstelling met *Neerduitsch* (38) zal hier Hoogduits bedoeld zijn. Of is de bedoeling dat zij het Latijn van haar vader en andere geleerden zo vlot verstond, dat zij dadelik in het Nederlands antwoord kon geven?
46 *Het levenst:* de meest levenskrachtige, de gezondste.
51-52 Hieruit blijkt dat haar zuster ternauwernood gered werd door haar broeder.

Die driemael, maar vergeefs, bezocht[53]
Of hy uw leven bergen moght.[54]
Vw grootvaêr Iunius, beneden[55]
In 't open graf, hoort stads geschrey,
En wellekoomt den frisschen May,[57]
Wt hem gegroeit, nu afgesneden:
En niemant die geen traenen stort,
Om dat uw jeughd zoo jong verdort.

Ter eeuwige gedachtenisse van Raatsheer Nikolaas van Kampen,[aant.] *

Stichter des Schouburghs, in den jare 1637.

't Ontbreidelen der jeught, noch godtloos voetsel van[vs. 1]
Vervloeckte afgodery, en al wat zy verdichte,[1-2]
Maar stichtigh tijtverdrijf was 't ooghmerk van dien man,[3]
Die, tot een oefenschool van deugt, den Schouburg stichte;
Der arme weezen troost, der ouden stock en staf.[5]
Zoo schrijft Pompejus niet, maar *Kampen* op zijn graf.[6]

53 *bezocht:* beproefde.
54 *bergen:* redden.
55 *Iunius:* Franciscus Junius (1545-1602), hoogleraar te Leiden en aldaar begraven. Uit vs. 56 blijkt dat de kleindochter in het familiegraf bijgezet werd.
57 *frisschen May:* bloeiende meitak.
* Van 1638. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 137. - Nikolaas van Kampen werd 6 April 1638 te Amsterdam begraven. Vgl. de Opdracht van de *Gysbreght* (hiervoor, blz. 526).
vs. 1 *'t Ontbreidelen:* het losbandig maken door verkeerde ontspanning.
1-2 *godtloos voetsel van vervloeckte afgodery:* de godsdienst ondermijnende verdichting, waarvan een slechte invloed uitgaat op de jeugd.
3 *stichtigh tijtverdrijf:* vgl. het ‘leerzaem tijdverdrijf’ in Vondels opschrift in de Schouwburg (blz. 512).
5 Vgl. het derde opschrift voor de Schouwburg (blz. 512).
6 Noem hem in zijn grafschrift geen Pompejus, al stichtte ook deze te Rome een schouwburg, want daar strekte het toneel tot verderf van de jeugd.

Brviloftlied, voor Gvglielmo Bartelotti van den Hevvel, en Iakoba van Erp.[aant.*]

Merkuur.
Is nu een maaghd het waardste goed,[vs. 1]
Dat *Bartelott'* om heur laat varen
Mijn Banck vol gouds, mijn eb en vloed
Van Beurs, en vloten, rijck van waren?[3-4]
Is 't wisselen van vryen staat,[5]
In blinde slaverny van vrouwen,
De wissel die best munte slaat?[7]
Durf hy 't nu al op een vertrouwen,[8]
En schepen lijf en goed in een,
Ia zelf zijn ziel? hy ga vry heen.[9-1010]
Pallas.
O *Roos van Erp,* mijn heilighdom,
Geen vryer zou uw glori pluicken:[12]
Nu staan mijn kuische bloemen stom,[13]
En moeten op haar steeltje duicken,
Bedruckt en schaamrood; mits ghy haar
Zoo wuft en reuckloos gaat begeven.[16]
Wat prees uw boeck, en cimbelsnaar[17]
Getrouwt aan zang, het eenzaam leven?[18]
Z' onsticht een maaghdelick gemoed,[19]
Die anders leert, en anders doet.

* Van 1638. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 277. G. Bartelotti (36 jaar) trouwde de 5de Mei 1638 met Jacoba van Erp (28 jaar), dochter van Aernout van Erp. Hij was een zwager van Hoofts vrouw en komt in Hoofts brieven herhaaldelik voor als ‘mon frère Barthelot’.

vs. 1 *waardste:* kostbaarste.
3-4 *mijn eb en vloed van Beurs:* prijsdaling en stijging op mijn Beurs.
5 *wisselen:* verwisselen; woordspeling met het volgende *wissel* (vs. 7).
7 *die best munte slaat:* die het best in klinkende munt om te zetten is.
8 *al op één vertrouwen:* alles op één kaart zetten.
9-10 Dezelfde gedachte als in het vorige vers: al zijn heil verwachten van het huwelik.
10 *hy ga vry heen:* dan wil ik niets meer met hem te maken hebben.
12 *zou:* behoorde.
13 *mijn kuische bloemen:* de maagden die zich alleen aan de wetenschap gewijd hebben.
16 *wuft:* onstandvastig.
17 *Wat:* hoe.
18 *Getrouwt aen:* gepaard met.
19 *Z':* zij, nl. die anders leert (andere theorieën verkondigt) dan ze handelt.

Venus.
Geluckigh paar, volgh schild noch roe,[21]
Afgrijsselijck van zwarte slangen.[21-22]
Mijn koppel duifkens lacht u toe,[23]
Zie bexken eens aan bexken hangen.
Zy treckebecken u te bed.
Laat Pallas pruilen, Hermes woelen.[26]
Wat 's geld? wat 's wijsheid? zonder pret
Van twee, geënt in een gevoelen,[28]
Die Venus in haar spraack verstaan,
En endeloos te bruiloft gaan?

Op den Heer Iakob de Graef,[aant.] *

Heer van Polsbroeck, Burgemeester van Amsterdam.

De tittel maackt alleen geen *Graef*,
Maar die zich uitert ongeveinst[vs. 2]
Voor 't Vaderlant, gelijck hy 't peinst,
In alle tijden even braaf.
Hoe schrijft party zijn grafschrift dan?[5]
Hier slaapt *de Graef,* de vrome man.[6]

21 *schild:* van Pallas Athene.
21-22 *roe afgrijsselijck van zwarte slangen:* de slangenstaf van Mercurius (vgl. hierna, blz. 631, r. 290).
23 *Mijn koppel duif kens:* die Venus' wagen trekken.
26 *Hermes:* de Griekse naam van Mercurius.
28 *geënt in een gevoelen:* die hetzelfde gevoel innig delen (letterl.: voedsel trekkend uit eenzelfde stam).
* Van 1638. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 317. Iakob de Graef; geboren 1571, gestorven 6 Oktober 1638, bekleedde sedert 1598 ereambten; sedert 1613 was hij viermaal burgemeester. Kort voor zijn dood werd hem opgedragen, Vondels *Gysbrecht* te onderzoeken, waarin hij niets vond, dat de opvoering zou kunnen verhinderen (vgl. Van Vloten in *De Dietsche Warande* VII, 280).
vs. 2 *zich uitert:* zich uit: die onomwonden zijn mening te kennen geeft.
5 *party:* zijn tegenstander, tegenpartij (*Ned. Wdb.* XII, 571).
6 *vrome:* rechtschapen.

Op Kornelis Gysbertz Plemp, Licentiaet in de Rechten.[aant. *]

D'overleden spreeckt.
Minerve, by den Donaustroom,[vs. 1]
Hiel mijne jongkheit by den toom.
Vrouw Themis wees my, aan de Loir,[3]
Haar heiligh Recht, en billijck spoor.
Polymnia mijn geest verzoop[5]
In klanck en galm; en Kallioop[6]
In hare klare Hengstebron,
Zoo lang mijn ader drincken kon.[8]
Doch boven Poëzy en snaar
Omhelsde ick yvrigh 't Roomsch altaar,
En hing, om staat noch snoot genot,[11]
Mijn hart aan niemant dan aan Godt,
En *Iesus* nimmer feilbre stem.
Hier rust nu *Plemp*. ay, bidt voor hem.

Op de schrijfkunst van *Henrick Meurs*.[aant. *]

Hier zietge Henrick Meurs, gelijck zijn aenschijn leeft.
Maer die wat meer begeert als schaduwen van prenten,[vs. 2]
Slae d'oogen op satijn, papier en parckementen;
Daer maelt hij zelf zijn' geest, die op zijn veder zweeft.

* Van 1638. Afgedrukt volgens de tekst van Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 320. Zie over Kornelis Gysbertsz. Plemp (1574-Des. 1638) Sterck's *Oorkonden over Vondel en zijn kring,* Hoofdst. IV.

vs. 1 In zijn jeugd studeerde hij o.a. te Ingolstadt om de lessen van Gretser, Hoffaeus en Velserus te volgen.

3 Te Orleans verwierf hij zijn graad in de rechten.

5 *Polymnia:* de Muze van de muziek.

6 *Kallioop:* Calliope is de Muze van de epiese poëzie.

8 *mijn ader:* mijn dichtader.

11 *staat:* hoge positie; *snoot genot:* minderwaardige genietingen.

* Van 1638. Volgens de tekst onder het portret van Meurs, door D.D. Santvoort geschilderd en door Th. Matham gegraveerd.
Henrick Meurs, blijkens het omschrift in 1638 35 jaar oud, was schoolmeester te Amsterdam en een bekwaam calligraaf. Hij stierf de 30ste Maart 1640. In 1639 schreef Vondel nog eens een bijschrift bij een portret van hem en van zijn vrouw Judith Kotermans (zie blz. 796).

vs. 2 *schaduwen van prenten:* afschaduwing van zijn wezen op een gravure.

Uitvaert van Iakob Baeck,
Licentiaet in de Rechten.[aant.*]

aan Nicolaes van der Haes,
out Professor.

Nv is, natuurgeleerde *Haes,*
Dees eedle ziel van *Baeck* (die aes[vs. 2]
Van deught en wijsheit, uit den mont
Der wijsheit zocht, en altijt stont
Naar nutte en wijze wetenschap)
Gesteigert op een' hooger trap,[6]
Daar zy, bevrijt van duisternis,[7]
In hare kennis gaat gewis,[8]
En een veel klaarder licht ontfing
Als hier, toenze op uw zijde hing.[10]
Hier stont haar 't onderzoecken vry.
Hier zooghze, als een leckre By,[12]
Het sap van uitgelezen geur,
Vit allerhande bloem en kleur.
Het lichaam achte zy gering,
Of't quijnde, en dagelix verging,
In al te vierig eene vlam,[17]
Wanneerze slechts haar' eisch bequam.[18]
De hef des lichaams, en het grof[19]
Most dienen om een betre stof.
Aldus verkracht men klay, en kluit.[21]
Zoo bouwt men 't mergh des ackers uit.[22]

* Van 1639. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 311. Jacob Baeck, de zoon van Laurens Joosten Baeck (vgl. hiervóór blz. 388 en 390) was ongehuwd gebleven en stierf de 14de April 1639. Nikolaes van der Haes is waarschijnlik de ‘wijze Haas’, waarvan in het *Danckdicht aen Iacob Baeck,* vs. 59 sprake is (hiervóór, blz. 391; vgl. Deel 2, blz. 817), de geneesheer in de Beverwijk.

vs. 2 *aes:* voedsel.
6 *Gesteigert:* opgestegen.
7 *duisternis:* de beperktheid van de aardse kennis.
8 *gaat gewis:* zekerheid verkregen heeft.
10 *op uw zijde hing:* uw gezelschap zocht.
12 *leckre:* kieskeurige.
17 Door een te vurige liefde voor deugd en wijsheid.
18 *haar' eisch bequam:* verkreeg wat haar (de ziel) toekwam.
19 *hef:* het onzuivere bezinksel, droesem; hier dus synoniem van *grof*. Het lichaam is het grove deel, tegenover *een betre stof:* de ziel.
21 *verkracht men:* berooft men van kracht; *klay en kluit:* de vruchtbare kleigrond.
22 *bouwt men uit:* onttrekt men door roofbouw de beste bestanddelen aan de akker.

*
En, in dien arbeit al te graagh,[23]
Verliest de klont in 't lest heur vaagh.[24]
Het onverzadelijck gemoedt
Op wijsheits vruchten al te soet,[26]
Verhaast zich zelven, om 't genot[27]
Des letteroeghsts en haast sich tot[28]
d'Onsterflickheid, die boven sweeft,
Wanneer 't hier eens den smaack af heeft.[30]
Het aartsche deel op sijnen rugh[31]
Geraackt, en alle geesten vlugh,[32]
Nu willen scheiden sonder pijn,[33]
Zoo onbelemmert alsze zijn,
Aan lijm noch taeie zenuw vast.
't Geraamt bedanckt dien waarden gast;[36]
Den geest, zijn huiswaart, die beleeft[37]
Hem voor een wijl geherberght heeft;
De Geest verlaat het huis van been,
En klapt de vleugels tegens een.[40]

* TEKSTKRITIEK: de oude uitgave heeft achter vs. 37 een komma.
23 *graagh:* begerig.
24 *vaagh:* de vettigheid van de grond (Van Dale).
26 *soet:* verlekkerd.
27 *Verhaast zich zelven:* overhaast zich.
28 *letteroeghsts:* de vruchten van de wetenschap.
30 *hier af:* hiervan, nml. van die vruchten.
31 het lichaam dat nu zielloos terneer ligt.
32 *alle geesten vlugh:* alle levensgeesten, het lichaam ontvliedend.
33 *sonder pijn:* zonder moeite, zonder weerstand.
36 *'t Geraamt* (het stoffelik omhulsel) neemt dankbaar afscheid van zijn dierbare gast (de Geest).
37 Omgekeerd bedankt de Geest zijn gastheer (*huiswaart*)*; beleeft:* vriendelik.
40 De geest neemt engelengedaante aan.

[Blyde inkomst van Maria de Medicis]

Kasper van Baerle (Barlaeus)
Naar de tekening van Sandrart gegraveerd door Theod.Matham

DEVERZENENENIGEP R O Z A - G E D E E L T E N DER*B L Y D E I N K O M S T V A N M A R I A D E M E D I C I S,* Vondels vertaling van Barlaeus' *Medicea Hospes,* worden hier afgedrukt volgens de tekst der folio-uitgave van 1639. Zie hiernaast de titel typografies nagevolgd.

Blijkens een Latijnse brief van Van Baerle aan Hooft van 9 Julie 1639 is de uitgave van Vondels vertaling niet vóór de zomer van dat jaar verschenen. Unger, misschien misleid door de dagtekening der 'Toe-eigening', plaatst in zijn chronologiese lijst Vondels *Blyde Inkomst* in 1638. Vondels datering is echter letterlike vertaling van Barlaeus' Latijnse in 1638.

Een o n g e w i j z i g d e herdruk der *Blijde Inkomst* van 1662 besluit (blz. 617-696) *Casper van Baerles Oratien, en Blijde inkomst van Maria de Medicis, Uyt het Latijn vertaalt. T'Amsterdam, By Jan van Duisbergh, Boekverkoper in de Stilsteegh. In 't jaer M. DC. LXII.*

[De verzen en enige proza-gedeelten uit:]

Blyde Inkomst[aant. aant.]

Der allerdoorluchtighste K o n i n g i n n e, M a r i a d e M e d i c i s,

t'Amsterdam.
[door Vondel]
Vertaelt uit het Latijn des hooghgeleerden heeren
K A S P E R V A N B A E R L E,
Professor in de doorluchtige Schole
der gemelde Koopstede.
t' A m s t e r d a m,
By I O H A N en C O R N E L I S B L A E V,
CI□ I□ C XXXIX.

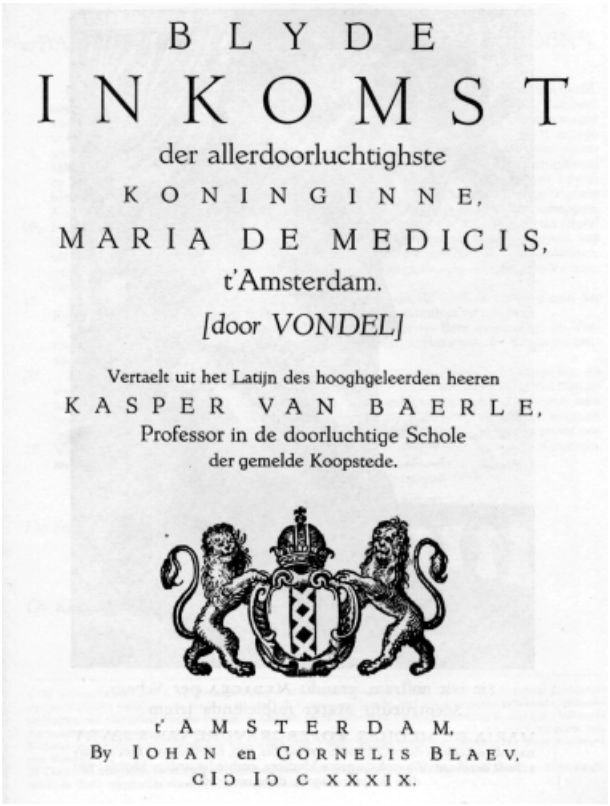
B L Y D E
I N K O M S T
der allerdoorluchtighste
K O N I N G I N N E,
M A R I A D E M E D I C I S,
t'Amsterdam.
[door VONDEL]
Vertaelt uit het Latijn des hooghgeleerden heeren
K A S P E R V A N B A E R L E,
Professor in de doorluchtige Schole
der gemelde Koopstede.
t' A M S T E R D A M,
By IOHAN en CORNELIS BLAEV,
cIↃ IↃ C XXXIX.

Sic ivit nostram grandis MEDICEA per Vrbem,
Sceptrorum Mater suspicienda trium.

Maria de Medicis, kopergravure van S. Savry naar de schilderij door G. Honthorst (zie blz. 636, r. 466-vlgg.). Het onderschrift betekent: Zo trok de grote Medicea, eerbiedwaardige Moeder van drie Scepterdragers, door onze Stad.

v. Baerle's beschrijving der feestelikheden[1].
[Toe-eigening aan de Burgemeesters].[aant.]

[1] Het geen God in den hemel is, dat is de Vorst op der aerde. God is niemants beeld,
[2] om dat hy van niemant zijn' oirsprong heeft. De Vorst is Gods beeld, om dat hy van hem
[3] voortgekomen is... Gods maght is onbepaelt, om datze goddelijck is. Des Vorsten maght
[4] is bepaelt, om datze menschelijck is. God is boven de wetten, om dat hy d' eenige
[5] wetgever is. De Vorst is aen de wetten gebonden, die God en de Reden hem voor-
[6] schrijven.... [De mensen] meenen eenen God op d'aerde te zien, zoo menighmael
[7] zy het doorluchtigh aenschijn des Vorsten mogen aenschouwen... Ick zal het bewijs
[8] hier van niet verre haelen. Onlangs quam in deze uwe Stadt de allerdoorluchtighste
[9] Koningin, MARIA DE MEDICIS, beroemt van wegen haer geslacht, heerschappye,
[10] huwelijck, haerer kinderen scepters en aengehuwde kroonen. Deze hebt ghy met triomf
[11] ingehaelt, zoo van Stads wegen, als uit eige byzondere genegentheid. De burgers, zoo
[12] uit last, als uit zich zelven, vlogen van alle kanten te zaemen, om haer te verwellekomen,
[13] gelijck ofze een nieuwe Starre hadden zien rijzen... Ghy beweest eere aen een Vorstin,
[14] die, na uw eigen oordeel, veel meer verdient hadde.

[15] [Daarna zinspeelt de schrijver op de voorrechten, die de Stad de voorouderen der
[16] Koningin moet dankweten en spreekt, als van een erkentenisoffer van het]
[17] ...heerlijck toestel van Triomfbogen en Poorten, hier en daer opgerecht, en Ver-
[18] tooningen van spelen, en opbod der gansche Schutterye, [waarmeê de Koningin ont-
[19] vangen werd.]

[20] Nu [in dit boeck] konnen oock, dieze niet gezien hebben, deze Schouwspelen, en
[21] toeloop van volck op uwe kosten [Burgemeesters!] en door uwe mildaedigheid zien en
[22] hooren. In dit boeck komt nu de Koningin als tot henlieden, en zy, die te voren uwe

1) Op het voorbeeld van J.A. Alberdingk Thijm in zijn Vondel-uitgave, nemen we hier niet de gehele prozatekst op van Vondel's vertaling der *Medicea Hospes* van Kasper van Baerle, wel enige voor zijn prozastijl typerende gedeelten, ter omlijsting van de verzen. - Dat het proza inderdaad Vondel's vertaling is, werd in 1889 reeds vermoed door Alberdingk Thijm, maar later door Sterck afdoende bewezen, op grond van een getuigenis van Barlaeus in een Brief aan Hooft (zie *Oorkonden over Vondel en zijn kring,* blz. 128 vgl.: *Een groot prozawerk van Vondel*).

[23] poorte inreed, word nu hier, door schrijver, en kunst van plaetsnijder, gezien en begroet.

[24] [Na zijn opdracht gaat de schrijver in zijn boek-zelf, aantonen, dat] zoo groot een
[25] Vrouw wel waerdigh was in zoo groot een Stadt onthaelt te worden... De Koningin,
[26] om met de aeloude poeten te spreecken,

Ontfing van Thetis groote Heeren[27]
Tot zwagers, die de zee regeeren.[28]
De Stadt is
Allengskens van een laege vest
En kleen gebied dus hoogh gewassen,
Zoo datze nu des hemels assen[31]
Bereicken kan, en Oost en West.
De Koningin is
Moedigh op de Goôn, haer zoonen,[33]
Al verciert met Koningskroonen,
Die te zijner tijd om hoogh
Zullen cieren 's hemels boogh.

27 *Thetis:* de zeegodin.
28 *zwagers:* schoonzoons.
31 *des hemels assen:* de top van de hemel.
33 *Moedigh:* trots; *de Goôn:* regerende vorsten, als aardse goden.

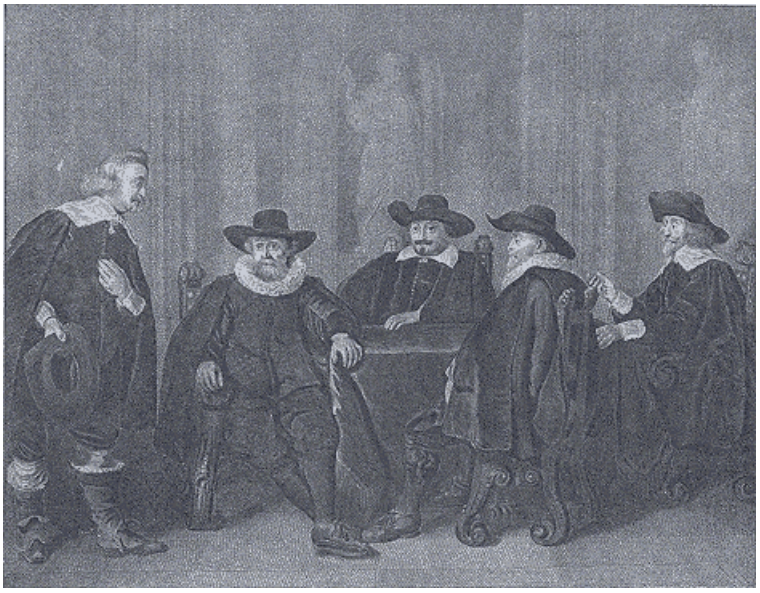

De Amsterdamse burgemeesters Antoon Oetgens, Albreght Koenraeds Burgh, Peter Hasselaer en Abraham Boom, de gastheren van Maria de Medicis, met (staande) advocaat Cornelis van Davelaer, heer van Petten, hoofd der ruiterij, die de ‘allerchristelikste Koningin’ begeleidde door de stad.
Prent van Suijderhoeff naar Th. Keyser.

De Stadt
Komt billijck lof en danck om haer lieftallige aerd,[37]
Om dat de vreemden daer, als in hun land, verkeeren;
Om dat wy wijd en zijd ons geven op de vaert,
En tot in d'yszee toe in 't noorden gaen laveeren,
Ontdecken onbeschroomt de veergelege landen,
Ons eertijds tot een' schrick; dat wy den dorst verslaen[42]
Met bruizenden Oront, en schuimenden Rodaen,[43]
En zijn, gelijck een volck, verknocht door eendraghts banden.[44]

[45] ... De Stadt Amsterdam oordeelde haeren schuldigen plicht te wezen met eerbiedinge[45]
[46] te onthaelen de Nicht des Keizers Maximiliaen, van wien zy eertijds de Keizerlijcke Kroon
[47] op haer wapen ontfing... En hoewel de Raed deze eere niet en bewees aen zijn eige
[48] Princesse en Landsvrouwe, zoo heeft hy nochtans dit haere Majesteit ten gevalle willen
[49] doen, als gesprooten zijnde uit het oude en vermaerde geslacht der eige Heeren en
[50] Vorsten van deze landen: waer by noch komt, dat ons te stade komen de gunsten en
[51] genade van den grootmaghtighsten Koning van Vranckrijck, LVIDEWYCK de XIII,
[52] den RECHTVAERDIGE, handhaever van onzen Staet; en wy geduurighlijck genieten
[53] de vruchten van 't geluckigh verbond, eertijds met zijnen Heer Vader opgerecht...[53]

[54] [Na de inleiding verhaalt de schrijver, hoe de Koningin de reis genomen heeft.]

[55] Den lesten dagh van Oeghstmaend reisde Zy [her] waert, vergezelschapt met haere
[56] Hoogheid Amelia, gemaelin des Princen van Oranje; Mauritia, dochter des Princen
[57] van Portugael; Florens van Pallant, Graeve van Kulenburgh; Iohan Wolphard, Heere
[58] van Brederode, Vianen &c. de weduwe des Heeren van Potles, Brederoos zuster, en
[59] zijn oudste dochter; Ioan van Kerckhoven, gezeit Poliander, Heere van Heenvliet,
[60] Houtvester van Holland, en Ruart van Putten, en meer anderen edelen...

37 *Komt:* komt toe; *lieftallige:* vriendelike.
42 *verslaen:* lessen.
43 *Oront:* de Orontes, een rivier in Syrie; *Rodaen:* de Rhône.
44 accent op *één*.
45 *eerbiedinge:* eerbetoon.
53 In 1608 werd een verbond met Frankrijk gesloten tegen Spanje (zie *Gedenkstukken van Oldenbarnevelt* III, blz. 161-vlg.)

[61] [Te Haarlem ging de Pensionaris van Amsterdam, Willem Boreel, Heer in Duinbeeck,
[62] de Koningin te gemoet. Burgemeesteren hadden gaarne gezien, dat H.M. verder de
[63] reis te water had willen afleggen - als zo eigenaardig Hollands; maar de voorkeur
[64] werd aan de tocht ‘te wagen’ gegeven. Uitvoerig worden de ruiters en de paarden
[65] der Erewacht beschreven.]

[66] Hun geweer waren degens, en pistolen. Witte veders zwaeiden boven op hunne
[67] hoeden. Het waren uitgeleze paerden, kleen en verheven van kop, met wackere en
[68] glinsterende oogen; kort van ooren, dun van hals by den kop, breed van borst, wel
[69] gedrongen, breed en ruigh van voeten. Eenigen waren kastaniebruin, eenigen zwart,
[70] eenigen schimmel, en van verscheiden hair. De moedigheid van zommige paerden kon[70]
[71] men zien aen de zwarte voeten, het grijs en gekrult hair, en de roode vlecken om 't lijf.
[72] Zommige kleppers waren schoon geteeckent met een kol of star in 't voorhoofd. Eenigen[72]
[73] hadden vier witte voeten, eenigen twee, zommigen eenen witten, of rechten of slincken
[74] voet. Men zagh uit het wenden ter wederzijden, datze wel ter hand, uit den draf, datze[74]
[75] braef en wel afgerecht; aen het mennen, datze wel na den toom luisterden, en zacht[75-76]
[76] van mond waren. Als zy geluid van trommelen of trompetten hoorden stondenze niet
[77] stil: zy beeten op hun gebit, en schuimbeckten; staecken de ooren op, en schrabden
[78] op de aerde met hun voeten. Zy hielden in 't gaen hunnen pas, en gaven met brieschen
[79] te kennen, datze hun meesters verstonden, en dat met zulck een deftigheid, als ofze door[79]
[80] een heimelijck ingeven wisten, datze de Koningklijcke Majesteit zouden geleiden...

70 *moedigheid:* vurigheid, als paarden van edel ras. Elders spreekt Vondel van kleppers, brieschende van moedigheit (*Ned. Wdb.* IX, 944).
72 *kol of star:* ronde witte plek op het voorhoofd.
74 *wel ter hand:* volgzaam (*Ned. Wdb.* V, 1835)
75-76 *braef:* kloek; *zacht van mond:* gemakkelik te besturen.
79 *deftigheid:* statige sierlikheid.

[81] [De rede van de Heer van Davelaer is door Vondel aldus ‘uit het Fransch in
[82] Duitsch vertaelt’:]

[83] ‘ALLERDOORLVCHTIGHSTE PRINCES,

[84] Hier zietghe de Ruiterye der Stad Amsterdam, die door last en bevel van mijn Heeren
[85] den Burgemeesteren en Regeerderen dezer Stede, uit een zonderlinge genegentheid,[85]
[86] die zy toedraegen uwe Majesteit, om haere onvergelijckelijcke waerdigheid, en over-
[87] groote verdiensten, haer in haere Majesteits aenkomste in dezen oord, en vrydom van
[88] Amsterdam te gemoet gaet, tot een bewijs en staeltje van de algemeene vreughd, die
[89] hier binnen is; daer een yeder zich verheughd, dat het Uwe Majesteit geliefde, boven
[90] alle andere weldaeden alree bewezen, zich te vernederen, om deze Stad te beschijnen
[91] met de Zon van haere Grootheid. Wy draegen dan uwer Majesteit op alle die diensten,
[92] die wy vermogen, haer zeer ootmoedigh biddende, dat haer gelieve zich door dezen
[93] troep te laeten geleiden binnen onze wallen, ter plaetze, die men van ouds plagh in te
[94] ruimen voor den Princen, en groote Personagien, die deze Stad bezoecken; alwaer zy
[95] zal bevinden, dat dees onze schuldige en ootmoedige plicht, die wy haer bewijzen, niet[95]
[96] en is dan een kleene proef en gering teecken van grooter danckbaerheid, die nochtans[96]
[97] niet en kan opwegen de grootheid van uwe Majesteit, en der zelver weldaeden, waer
[98] door deze Stad aen haer verknocht is.’

[99] De Koningin de Heeren Burgemeesteren bedanckende, ontfing deze beleefde reden
[100] der burgerruitery met een goede genegentheid...[100]

[101] De gansche Stad vierde; en niemant sloegh een hand aen zijn werck: noch yemant[101]

85 *zonderlinge:* biezondere.
95 *schuldige:* verschuldigde.
96 *proef:* bewijs.
100 *met een goede genegentheid:* vriendelik en welwillend.
101 *vierde:* was in feestelike stemming, maakt er een feestdag van.

[102] hoe oud hy was, en hoe veel hy oock te doen hadde, en hoe qualijck hy uit moght,[102]
[103] kon het huis houden...

[104] Ontrent ten vijf uuren na middagh verscheen de Keizerlijcke en Koningklijcke Starre
[105] van MEDICIS, en quam binnen de Koopstad Amsterdam, geleit van de ruiterye, die
[106] altoos voortrock.

[107] Daer op loste men over al de Stad het grof geschut... De groote klocken luiden,
[108] van gemeene blyschap, zoo luide, dat het over het geheele land klonck, en de kleene
[109] klocxkens speelden zeer liefelijck onder het juichen van 't gemeene volck.

[110] [Verwelkoming door Andries Bicker, oud-Burgemeester, Kolonel van de Stad, en
[111] andere Heeren, aan de Haarlemmer poort.]

[112] Daer de Middeldam (Vijgendam) begint rees een triomfboogh, heerlijck en fraey om
[113] aen te zien, daer een scheepken, of de Kogge, boven op stond, gelijck op het oud zegel
[114] van Amsterdam staet van wiens mast een roode zijde vlagge waeide. In het hol van 't
[115] scheepken vertoonden zich twee Hollandsche Graeven, gewapent na de oude wet...[115]

[116] De eerste Vertooning om hoogh op de triomfpoort was de bruiloft van den
[117] allerchristelijcksten en onverwinnelijcksten Koning HENRICK de IV, Koning van
[118] Vranckrijck en Navarre, en van de allerchristelijckste Koninginne MARIA DE MEDICIS
[119] [omgeven van andere figuren.]

Op de Vertooning des huwelijcx van Henrick de IV, en Maria de Medicis.[aant.]

120 Hier trouwt 't Hetrurisch bloed de hand die 't lemmer past,[120]
En 't stijght door huwelijck op 's weerelds hooghste toppen;
En HENRICK aen haer zijde, al blanck geharrenast,

102 *hoe qualijck hy uit moght:* hoe moeielik hem het uitgaan viel (door ziekte of gebreken).
115 *wet:* gewoonte.
120 *Hetrurisch:* Etrurië is het tegenwoordige Toscane, waarover de Medicis gezag voerden; *'t lemmer:* het zwaard.

Verwacht uit haeren schoot gekroonde Koningskoppen.
Ay zie, 't is Herkules, 't is Pallas, die hier staet.
Hy stut met dapperheid de Rijcken, zy met raed.

[126] [Hier volgt, bij v. Baerle en Vondel, een vernuftige speling op het getal zeven, waartoe
[127] een ereboog te Avignon, bij 't huwelik van Henri IV, de auteur aanleiding gaf. Daarop
[128] wordt meêgedeeld de rede, waarmeê de Voorzitter van 't Parlement van Provence,
[129] de welsprekende Guillaume du Vair (1556-1621), de Koningin, bij haar aankomst
[130] te Marseille begroet had. Hierna de beschrijving, die de ‘grote Thuanus’ van de
[131] eerste voltrekking der ondertrouw te Florence, door de Kardinaal Aldobrandini, geeft.
[132] Te Lyon werd daarna het huwelik gesloten, waarbij tot de Gezanten behoorde ‘Karel
[133] Ligni, graef van Arenbergh, uit den naem der Aertshartogen, Albreght en Isabel.’

[134] Van de Middeldam reed de Koningin] ‘door de volckrijcke en neeringachtige[134-140]
[135] Warmoesstraet, daer de huizen zeer dier, en de wooningen eng en kleen vallen.
[136] Daer woonen door malkanderen goudsmeden, juweliers, koperslagers, maeldeniers,[136]
[137] Neurenburgiers, balansmaeckers, zwaerdveegers, tinnegieters, linnewinkels, goude[137]
[138] zijde en wolle lakenkoopers, zijde en passementkramers, wijnkoopers, pluimeciers,[138]
[139] hoedekramers, lintverkoopers, kruideniers, droogisten, aptekers, en ander slagh van
[140] ambachten en winckeliers zonder end.’

aant.

134-140 Het Latijn van Barlaeus heeft hier: ‘Itum per populosam & densam mercantium officinis Oletariam plateam, ubi aedium precia immensa, spacia angustissima. Mixti habitant aurifices, annularii, automatarii, aerarii, gemmarii, scriniarii, coroplathi, quique Noricas merces distrahunt, culcitrarii, lapicidae, armorum politores, scandularii, statuarii, stannarii, thoracopaei, linarii, sericarii, vestiarii, oenopolae, pelliones, pileones, limbularii, aromatarii, pharmacopaei, cerarii, aliaque opificum & propolarum genera infinita.’ (*fol. 21-22*).

136 *maeldeniers:* in West-Vlaanderen is *malienier* of *maljenier* nog bekend voor ambachtslieden die met de hamer werken, zoals de timmerman, de smid, de kuiper, de gareelmaker. Het is afgeleid van *malie:* hamer (De Bo: vgl. *Ned. Wdb.* IX, 148).

137 *Neurenburgier:* koopman in Nürnberger waren (*Ned. Wdb*. IX, 1889); *zwaerdveegers:* wapensmeden.

138 *pluimeciers:* zij die veren opmaken of verkopen: uit Frans: *plumassier*. Halma's woordenboek vermeldt ook voor het Nederlands van zijn tijd *pluimassier*.

[141] [Daarop reed de Koningin door de Niezel en ‘trock den Fluweelen burghwal langs,[141]
[142] tot voor de oude Doelestraat’. Op de Varkenssluis stond weêr een ‘triomfpoort’, met
[143] een voorstelling van de Koningin, op een zegewagen, ‘in de gedaente van Berecynthia,
[144] der Heidensche Goden moeder’, getrokken door leeuwen. Zij zat daar omringd o.a. door
[145] haar zoons, Lodewijk XIII, koning van Frankrijk, en Gaston, Hertog van Orleans, en
[146] haar drie dochters: Henriette Marie, Koningin van Groot-Brittanje, Isabella, Koningin
[147] van Spanje, en Christine, Groot-Hertogin van Savoye. De *char* is omstuwd van de
[148] 4 werelddelen, en op de voorsteven van een koggeschip begroet haar Amsterdam,
[149] een allerliefste figuur. Op een banderol leest men ‘dit halve vers van Maro’: LAETA
[150] DEÛM PARTV: *Blijde Moeder van de Goden*]. ‘Men speelde met Latijnsche vaerzen
[151] op Berecynthia, der Goden Moeder; en op de Koningin, der Koningen en Hartogen[151]
[152] Moeder: het welck aldus vertaelt is:

Als eertijds Berecynth, zoo wijd befaemt door 't baeren
Van zoo veel Goden, reed door Phrygiaensche steên;[153-154]
Koom zoo, ter goeder uur, gezegent ingevaeren[155]
De poort van Amsterdam, tot blyschap van 't gemeen,
O groote Koningin, sla overal uw oogen.
Mijn kercken, mijn gebouw en torens trots van stand,

141 *de Niezel* is ontstaan uit: den Liesdel.
151 *Berecynthia:* een der namen voor Cybele, de moeder der Goden, vereerd op de berg Berecynthos in Phrygië.
153-154 *befaemt door 't baeren Van zoo veel Goden:* vertaling van het halve vers van Vergilius: ‘Laeta Deûm partu’. dat op de erepoort te lezen stond.
155 *ter goeder uur:* als welkome gast; *ingevaeren:* binnengereden.

Triomfpoort op de Varkenssluis, met een voorstelling van de koningin op een zegewagen, in de gedaante van Berecynthia, der Heidense Goden moeder, getrokken door leeuwen.
(Zie de beschrijving op blz. 625 r. 144-vlgg).
Kopergravure van S. Savry naar een tekening van Cl. L. Moyaert.

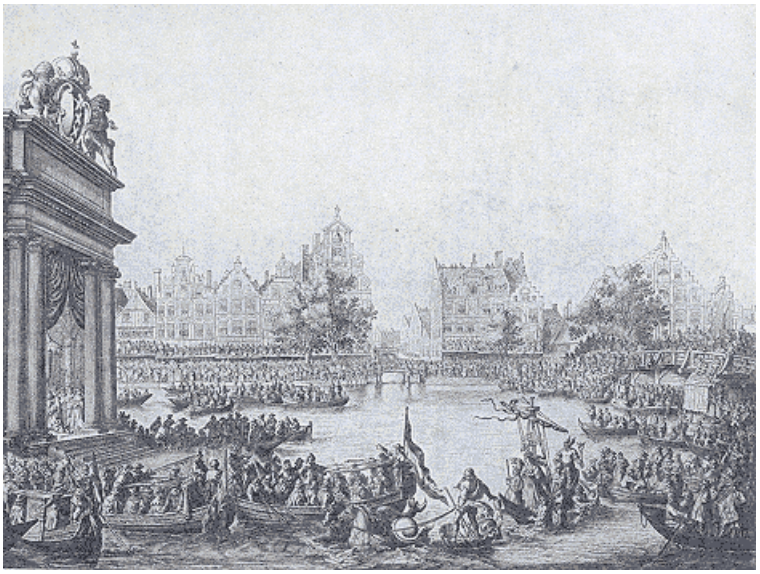

De twee voorgaende dagen stond het land, op' dezen dagh het water haere Majesteit ten dienst... Toen gingen twee sluizen recht tegens over malkanderen open. De Koningin quam door de eene, de Grimmenesse sluis genaemt, in den Amstel, [het Rokin]. (Zie verder blz. 631 r. 287-vlgg.).
Kopergravure vak S. Savry naar een tekening van S. de Vlieger.

Mijn havens dicht bezet, getuigen mijn vermogen.[159]
Ick zwerf den aerdboôm om, te water en te land.
De beide weerelden my haer schenckagien stieren,[161]
En d'oude, en nieuwe word hier op haer prijs gestelt.[162]
Vw Grootvaêr schonck my eer, om mijnen schild te cieren,[163]
Zijn Keizerlijcke Kroon. nu wensch ick 't hooghgemeld
Geschenck met danckbaerheid zijn Nichte te vergelden;[165]
Te toonen, dat zijn deughd noch in mijn harte staet.[166]
Zoo stond ick in de gunst van dezen Held der helden,
Vw Man; zoo koomt uw Zoon my jaerlijx noch te baet.[168]
Nadien ghy nu (dat 's meer) zelfs Goden hebt gedraegen,[169]
Vergeefme, indien ick poogh hun Moeder te behaegen.

[171] [Daarop rijdt de Koningin naar het ‘Prinssen hof’, het tegenwoordige Stadhuis.] ‘Hier
[172] onthiel zich de Koningin, geduurende haer verblijf, en haere Hoogheid, de Princes
[173] van Oranje dicht hier by, ten huize van eenen voornaemen koopman Elias Trip genoemt,
[174] dat ruim en wel gestoffeert was [niet te verwarren met het latere Trippenhuis].

[175] Op een troongestoelte ‘op de groote zael’ ontving de Koningin de Burgemeesters
[176] en Pensionaris Boreel sprak haar nogmaals toe ‘in 't Fransch’. De Koningin ‘antwoorde
[177] minnelijck’; daarop gingen de Burgemeesters ‘haere Hoogheid Amelia, gemaelin des[177]
[178] Princen van Oranjen, trouwe reisgenoot der Koninginne, verwellekomen en begroeten’.
[179] [Alle avonden liet men de Koningin het wachtwoord geven voor de ‘ruitery en
[180] schuttery’: ‘de eerste avond’ was het woord MARIA. Daarop volgt een beschrijving
[181] van de tocht der Koningin, als zij de merkwaardigheden ging bezichtigen.]

Op het OostIndisch huis.[aant.]

159 *vermogen:* macht.
161 *stieren:* Vlaamse vorm van sturen.
162 *op haer prijs gestelt:* schatplichtig gemaakt (?)
163 *Vw Grootvaêr:* Maximiliaan van Oostenrijk, van wie Maria de Medicis afstamde door haar moeder Johanna, dochter van Keizer Ferdinand I; *eer:* eertijds.
165 *Nichte:* afstammeling.
166 *deughd:* weldaad.
168 *koomt te baet:* helpt, steunt.
169 *zelfs:* zelf.
177 *minnelijck:* vriendelik.

Fortuin trock over zee, en ging nae 't Oosten bruizen,[182]
En hiel in Indien ten lange leste stand;
Daer was zy wellekoom in der Molucken huizen,
By Memnons Koningen, verbonden hand aen hand.[185]
De Dageraed ontsloot zijn kamers voor ons kielen.[186]
Daer werden Hollanders van Mooren wel onthaelt.[187]
't Was niet genoegh, dat zy in Neerland 't veld behielen;
Zy zeilden 't aerdrijck om, zoo wijd de zonne straelt:
Vermaeckt, om dat de zon getuighde van hun daeden,[190]
Zoo verre en zoo uitheemsch. Ons Holland streckt een schuur
Voor 't Indiaensch gewas. Het Noorden heeft geladen
Al 't geen het Oosten teelt. al wat het hemelsch vuur
Des zomers koockt en braed, bewaert, in dit geweste,

182 *bruizen:* over zee varen.
185 *Memnons Koningen:* de vorsten van het Oosten.
186 *De Dageraed:* het Oosten; *kamers:* schatkamers.
187 *Mooren:* inlanders; *onthaelt:* ontvangen.
190 *Vermaeckt:* met nieuwe kracht bezield.

De kille Wintervorst, die vier uit peper kaeuwt.[195]
Arabien geeft ons zijn wieroockvat ten beste.
De handel met den Pers tot noch niet verflaeuwt.
Hy mangelt zijne zijde, en zijn kottoene waren.[198]
Het groote Java deelt ons zijne schatten meê,
En China 't porcelein. wy Amsterdammers vaeren
Al waer de Ganges loost zijn wateren in zee:
Al waer de winst ons voert, na alle zeen en kusten.
Gewinzucht liet tot noch geen havens onbezocht.
Wy deelen met den Taegh de zee en 't land, en rusten
Ten oorloogh tegens een, die alles overmoght.[204-205]
Wie twijffelt, sla maer 't oogh op schanssen, steên en wijcken:
Ick wijs hem andre steên, een ander Vaderland,
Daer andre starren zijn. Zoo wisselt men met Rijcken:[208]
Zoo koopt de weereld zich, en streckt 't verkochte pand:[209]
Aldus word d'oegst, gemaeit op wijd verspreide gronden,
Heel Indien in een Oost Indischhuis gevonden.

[211] [De auteur neemt aanleiding uit het bezoek, dat de Koningin brengt aan het O.I.
[212] Huis, (hoek Hoogstraat en Kloveniersburgwal), mee te delen, dat] ‘'er van de Bewind-
[213] hebbers, op de groote zael, een aenzienelijck bancket was aengerecht, niet alleen tot
[215] een leckerny voor de tong, maer oock welrieckende, en aengenaem in 't oogh...

[216] De oude hielen voor een leckerny den paeuw van Samos, het Ionisch hazelhoen,
[217] de kraenen van Melica, de geitkens van Ambracia, den tonijn van Chalcedonien, den
[218] steur van Rhodus, de scharren van Cilicien, Lucrijnsche oesters, hommen van lampreien,
[219] den barm van Marsilien, papegaeistongen. Hier waren zulcke leckernyen niet; maer
[220] de vruchten en 't gewas van Persiaenen, Arabiers, Molucken, Iaponesen, en Chineesen,
[221] aengerecht in groote en ruime porceleine lampetschotels, die, op een lange tafel in orden
[222] gestelt, om haer vreemdigheid, de Koningin vermaeckten. Daer was opgedischt ronde en
[223] lange peper, schoon om aen te zien, foeli, en driederhande slagh van noten muscaten,

195 *die vier uit peper kaeuwt*: die zich de mond met peper verwarmt.
198 *mangelt:* ruilt; *kottoene:* oudere vorm van katoenen (naar Fr. coton).
204-205 *met den Taegh:* met Spanjaarden en Portugezen; *rusten ten oorloogh:* maken krijgstoerustingen; *een:* iemand, nml. de Spaanse koning; *alles overmoght:* machtiger was dan alle anderen.
208 *wisselt men:* drijft men handel.
209 In 't Latijn staat: Totaque se vendens machina, rursus emit. Dus: zo doet de wereld inkopen, terwijl het verkochte als pand daarvoor dient.

[224] eenige in haere bolster, eenige bekleed met foeli, en eenige geconfijt; die alle te kennen
[225] gaven hoe vruchtbaer d'eilanden van de Molucken zijn. Het pijpkanneel, en de Cassia,[225]
[226] kruiswijs op een gehoopt, getuighden, datze van 't Oosten herquamen. Daer waren
[227] schotels vol nagelen, vol massen ruwe en ongewrochte Persiaensche en Chineesche zijde.[227]
[228] De Borax bekoorde de oogen door haer wittigheid, en de Benzoin den neus door zijnen
[229] reuck en geur. Muskeliaet, Styrax, sandelhout, indigo, en meer andere verwen lagen[229]
[230] in byzondere schotels. Oock was 'er, onder dit ooghbancket, Draeckenbloed, en[230]
[231] koecxkens uit sap van foeli, en Gutta Gamba, zoo geel als goud, uitmuntende onder[231]
[232] de andere gerechten. Het wieroock, en de Myrrhe van Saba, eertijds van de Heidenen

225 *Cassia:* struik of boom waarvan de blaren als geneesmiddel of koffiesurrogaat gebruikt worden.
227 *ongewrocht:* onbewerkt.
229 *Styrax:* een balsem, als reukwerk en als geneesmiddel tegen schurft gebruikt.
230 *ooghbancket:* een lust voor het oog; *Draeckenbloed:* bloedrode palmenharst.
231 *Gutta Gamba:* sap uit de twijgen der Uncaria Gambir, voor betelkauwen gebruikt.

[233] den Goden geoffert, dienden hier voor reuckoffer aen de Godin van Vranckrijck.
[234] Cubeba, Rhabarber, suicker, en salpeter, waer van men het ysselijck bussekruid maeckt,[234]
[235] lagen elck op hunne plaets. Oock diende men haer voor lack, en wasch dat van de byen
[236] komt, kostelijcken oly van macis, noten muscaten, en gekonfijte en ongekonfijte gengber.[236]

[237] De oogen van MEDICIS verdwaelden; en zy beelde zich in, ziende en aentastende
[238] 't uitheemsche en ongewoone bancket, datze by den Indiaenen, Molucken, Persiaenen,
[239] Arabiers, Iaponesen, en Chinesen te gast was. By deze gerechten moght niet haelen
[240] de dagelijcksche spijze van Faisanten, levers van meeuwbraessems, patrijzen, zult en[240]
[241] wild verkens vleesch, en wat uitgezochte leckernyen meer kiesche tongen, om hun
[242] keel te vernoegen, weeten op te zoecken....

Op het gerecht der Oost-Indische koopmanschappen, voor 's Konings Moeder aengerecht.[aant.]

Des Konings Moeder stond gelijck voor 't hoofd geslaegen,[243]
Om d'ongemeene spijze, en proefde met haer' mond
Het Indiaensch bancket, daer zy den disch zagh draegen[245]
Het edele gewas van 's aerdrijx Morgenstond,[246]
De vrucht des Arabiers, de Persiaensche waren.
Zy proeft met grooten smaeck welrieckend pijpkanneel,
't Verquickende gerecht, dat Oostersche ackers baeren.
Zy rieckt de vruchtbaerheid van 's weerelds ander deel,
Het wierroock, balssem, myrrhe, als heilige offergiften,[251]
Een yeder op zijn plaets. het een haer oogh behaeght,
Het ander smaeckt de tong. wie zal partyen schiften?[253]
Hier pleiten Reuck en Smaeck, terwijl men rieckt en knaeght.[254]

234 *Cubeba:* een pepersoort, als luxe-specerij gebruikt om de eetlust op te wekken.
236 *oly van macis:* macisolie wordt gewonnen uit de zaadmantel van de muskaatnoot.
240 *meeuwbraessem:* dit woord ontbreekt in het *Ned. Wdb.* en bij Van Dale; *zult* is pastei van varkenskop, z.g. 'hoofdkaas'.
243 *gelijck voor 't hoofd geslaegen:* als verbijsterd.
245 *bancket:* lekkere spijzen; *den disch* (Datief).
246 *Morgenstond:* het Oosten.
251 *heilige offergiften:* herinnering aan de gaven van de Drie Koningen.
253 *partyen schiften:* het geschil tussen de strijdenden (nml. oog en tong) beslechten (vgl. vs. 254).
254 *knaeght:* knabbelt.

Men at op Thetis feest noch noit dees leckernyen.[255]
Jupijn wert noit genood op diergelijck bancket;
Noch Caesar, toen hy quam het Capitool op ryen
Met zegenrijcken roof, van 's vyands bloed besmet.[258]
De weereld, mompelde een, die Griecken KOSMOS heeten,
Nood COSMVS dochter dus op haer bancket ten eeten.[260]

[261] [Na de maaltijd werd de Koningin ‘van Burgemeesteren alom door de Stad gevoert.’]

[262] Daer zaghze de gebouwen op ingeheide masten en paelen staen, en hoogh uit het
[263] moerasch opgetrocken, zoo dat deze Stad, gelijck Venetien, op het water scheen te
[264] drijven... Zy stond verbaest toenze de Keizers graft zagh, wiens weerga, zoo men

255 *Thetis feest:* de bruiloft van Peleus en Thetis, waar veel goden aanzaten bij het feestmaal.
258 *roof:* buit; *besmet* (niet in ongunstige zin): gevlekt.
260 *Cosmus:* Cosmo de Medicis, de vader van Maria (woordspeling met Kosmos).

[265] vreemdelingen gelooven magh, in geheel Europe niet te vinden is... Onderwegen
[266] reedze langs de kaeien, daer de schepen leggen, die op Londen, Roanen, Rochel,
[267] Hamburgh, Lubeck, Handwerpen, Harlingen, en veel andere plaetzen vaeren...

[268] ...Het WestIndisch huis... Dit huis zend de Nassausche veldoversten, soldaeten,
[269] wapens, vlooten van oorlooghsschepen met geluck en voorspoed in d'andre weereld,
[270] den ouden onbekent: heeft oock door een stout bestaen de stadt sint Salvadoor verovert,[270]
[271] 's vyands schepen verbrant en geplondert, over Olinda en zijn kasteelen getriomfeert,[271]
[272] en byna de heele kust van Brezijl vermeestert...

[273] ...Het Stadhuis, in zich zelven naeuw en kleen van begrip, leit zijn vesten en wallen
[274] ruim en wijd uit; de Raed, door wiens bestier men wijd en zijd zeilt, woont benaeuwt...

[275] De oude historischrijvers verhaelen van zeven gebouwen, die men voor wonderen
[276] hiel: namelijck den tempel van Diane t' Ephesen, het graf van den Koning Mausool,
[277] het koperen zonnebeeld te Rhodes, het beeld van den Olympischen Iupijn, het hof
[278] van Cyrus, der Meden koning, de muuren van Babel, en de naelden en spitsgebouwen[278]
[279] van Egypten: maer 's Konings Moeder.... scheen [deze] heele Stad een wonder....
[280] onder hout, boven steen.... zoo dat men met recht van haer magh zeggen:

> Keer om de Stadt, z'is bosch van onder, en gebouwt
> Op boomen, onlangs noch gehaelt in 't Noordsche woud.

aant. aant.

[283] [Nu volgt de beschrijving van hetgeen Vrijdags gezien werd.]

[284] De twee voorgaende dagen stond het land, op dezen dagh het water haere Majesteit
[285] ten dienst... Toen gingen twee sluizen recht tegens over malkanderen open. De

270 *bestaen:* onderneming; *sint Salvadoor:* de stad Bahia de San Salvador, hoofdpunt van het Portugees gezag in Brazilië, werd in 1623 door de Hollanders genomen, waarbij de vice-admiraal Piet Heyn zich buitengewoon onderscheidde.
271 *Olinda:* vroegere hoofdstad van de Braziliaanse staat Pernambuco.
278 *naelden en spitsgebouwen:* obelisken en pyramiden.

[286] Koningin quam door de eene, de Grimmenesse sluis genaemt, in den Amstel, [het Rokin],
[287] en ziet, uit de andere, de Ossesluis geheeten, quam, onder het vaeren, na het schutten,
[288] Neptuin al bruizende haere Majesteit tegen... Merkuur... zat in de Kogge achter hem.
[289] Hy had, na zijn gewoonte, eenen hoed met vleugelen op, en in de rechte hand den
[290] slangenstaf, waermede

Hy geesten, doodsch van verf, uit Plutoos jammerpoel[291]
Verdaghvaert, of hen drijft na 's afgronds duistren stoel.[292]

aant.

[293] Ter zijde van de Kogge quamen uit houte kassen met het halve lijf uitkijcken vier
[294] watergodinnen... uitbeeldende Europe, Asien, America, en Africa... Voor op liet zich
[295] zien een schoone Maeghd, Amsterdam uitbeeldende, die, eerbiedigh neigende, de
[296] Koningin met deze vaerzen verwellekomde:

Met welck een offerhand zal ick den hemel dancken,
Dat my bezoecken koomt de grootste Koningin,
Die bei de Weerelden beschaduwt met haer rancken,[299]
En my een Voorspraeck streckte, en trouwe Noodvriendin,[300]
By Vader en bij Zoon, in haere heerschappye.
Weest overwellekoom, gezegende MARYE.

291 *doodsch van verf:* doodsbleek (van angst); *Plutoos jammerpoel:* de Styx.
292 *Verdaghvaert:* oproept; *stoel:* troon, nml. van Pluto, de god van de duistere onderwereld (*afgrond*).
299 *rancken:* afstammelingen.
300 *Noodvriendin:* vriendin in de nood (vgl. noodhelper).

Op Neptun, Merkuur, en d'Amsterdamsche Maeghd, die de Koningin op het Rockin ontmoeten en begroeten.[aant.]

De Zeegod, grijs van kop en kin, en straf van oogen,
Die met zijn spitze vorck opborrelt uit den vloed,[304]
En in een vloocke schulp van monsters word getogen,[305]
Daer waternymfen vast hem strecken tot een' stoet;[306]
Merkuur, des koopmans God, beleider van den handel,[307]
Die met zijn gladde tong nu koopt, en dan verkoopt,
En wispeltuur in gunst, en licht van aerd en wandel,[309]
Veroirzaeckt, dat de winst nu stand houd, dan verloopt;
En deze schoone Maeghd, die met een nedrigh wezen[311]
Zich neight eerbiedighlijck; dees Godheên algelijck
Verwellekomen hier de schoone, d'uitgelezen,
Onsterflijcke Godin van 't Fransche koningkrijck.
Zy storten over haer een' algemeenen zegen.
De Zeevooghd draeght haer op 't gezagh der gansche zee,
Van alle wateren, en hobbelende wegen;[317]
Zoo veer van Sein, of Theems, of Spanjens veerste ree[318]
De scepters van haer wijd gevreesde kindren reicken.
Der Goden Taelman wijd zijn Stadt dees Koningin,[320]
En haere Lelien, tot een gehoorzaem teicken:[321]
Maer d'Amsterdamsche Maeghd, ons stroom en Zeeheldin,
Van zee en handelgod gestut, vernedert bloode[323]
Deez Koopgoôn voor MARIE, en haer alleen voor GODE.[324]

[325] Van hier voer de sloep, waer in de Koningin zat, na de Noordzy van 't eiland, (dat[325-28]
[326] met een wonderlijcke snelheid anderhalve mijl van de Stad uit de veenen gehaelt, op het
[327] water dreef, gelijck een ander Delos, of Samos, of klipachtigh Neritos, waer op weder
[328] nieuwe triomfbogen stonden, in eenen nacht gebouwt), daer men eerst vertoonde het

304 *opborrelt:* uit het borrelende water te voorschijn komt.
305 *vloocke:* hol, gebogen (vgl. *De Taalgids* VI, 10).
306 *vast:* steeds.
307 *beleider:* bestuurder.
309 *wandel:* gedrag.
311 *wezen:* gelaat.
317 *hobbelende:* over heuvels en bergen gaande.
318 Haar zoon regeerde in Frankrijk, haar dochters in Engeland en Spanje.
320 *Der Goden Taelman:* Mercurius, als bode en tolk der goden.
321 *haere Lelien:* in het Franse wapen.
323 *vernedert:* doet buigen; *bloode:* nederig.
324 *en haer alleen voor Gode:* hierbij past eigenlijk niet als subjekt: d'Amsterdamsche Maeghd. De bedoeling is dat Maria zich alleen buigt (vernedert) voor God.
325-28 Deze tussen () geplaatste, zwierige, tussenzin komt in de oorspronkelike uitgave enige bladzijden vroeger voor, waar wordt beschreven: *Een eiland op den Amstel, met triomfbogen daer op, toegestelt door onzen spitsvondigen D. Samuel Koster*. Over het aandeel van Coster aan deze vertoningen schrijft Hooft in een brief aan Barlaeus (*Brieven* deel II, blz. 262). Zie de bredere aantekening achterin dit deel.

[329] trouwen van François van Medicis en Ioanna van Oostenryck, Vader en Moeder van
[330] Maria de Medicis.

[331] [Hierop weidt de schrijver uit over de genealogische betrekkingen zijner heldin, in-
[332] zonderheid tot de Pausen Leo X en Clemens VII en Keizer Karel V.]

Op het huwelijck van Francois van Medicis, Groot Hartogh van Toskanen, en Ioanna van Oostenryck, Keizer Ferdinands Dochter.[aant.]

FRANÇOIS, Toskaensche Vorst, hier treed ghy op 't tooneel,
Met d'eer van OOSTENRYCK, IOANNA, uw verkoren.
Hier trouwt uw halve ziel noch eens haer ander deel,
Waer uit Hartogen en regeerders zijn geboren.
Door huwelijcken rijst de Zon van MEDICIS,
En steeckt haer starren aen, die straelen van zich schieten,[338]
Haer heldre starren, daer MARIA een van is,
Die door de gunst van God, die elck niet magh genieten,
Geen blijde Moeder wordt zoo menighmael zy baert,
't En zy van Koningen. dat 's baeren; dat 's beklijven:[341-342]
Dat 's 't aerdrijck geregeert, door haer geslacht en aerd.
Dat heet door hijlicken de koningkrijcken stijven.[344]

[345] De gordijnen toegeschoven, en de vertooning verandert zijnde, zoo quam Keizer
[346] Maximiliaen, in zijn keizerlijck gewaed, voor den dagh, beschenckende Amsterdam in
[347] tegenwoordigheid der Keurvorsten met de Keizerlijcke Kroon....

Op de schenckagie der Keizerlijcke Wapenkroon.[aant.]

MAXIMILIAEN spreeckt:
O Amstelers, die wijd te water en te land,
Verkoopt, en koopt, en wint, en winnen doet veel andren,
En stutte 's oorlooghs last, het zy oock van wat kant,
En hoe veel vyanden my druckten met malkandren;[351]
't Zy my Venetien, of Vlaendren dreighde uit haet,
En Brugh zijn' eigen Vorst en Landsheer hiel gevangen;[353]
Aenvaerd ons goude KROON, der Keizren hoofdcieraed,
En wil die, tot een loon van uwe deughd, ontfangen,
Dat zy in 't midden sta by leeuwen rood van goud,
Voor den nakomeling, om met die eer te proncken.
Ghy triomfeert ter zee met vlugh en zeilbaer hout.[358]

338 *steeckt haer starren aen:* brengt haar luister over op afstammelingen.
341-342 Telkens als zij baart wordt zij de gelukkige moeder van (toekomstige) koningen; *beklijven:* duurzaam worden, zich handhaven door het voortbrengen van koningen (vlg. vs. 344).
344 *hijlicken:* Noord-Hollandse vorm naast huweliken; *stijven:* nieuwe kracht verlenen.
351 *druckten:* in het nauw brachten.
353 *Brugh:* in 1486 werd Maximiliaan in het oproerige Brugge gevangen gehouden.
358 *zeilbaer hout:* zeilschepen *zeilbaer:* geschikt om te zeilen, of (naar analogie van vruchtbaar) zeilen dragend.

Ons Keizerlijcke KROON zy u uit gunst geschoncken.
Te lande blinckt mijn KROON, en word alom gevreest:
Maer uwe SCHILDKROON blinckt te water allermeest.

[362] Aen de Zuidzijde van het eiland werd in vijf vertoningen vertoond ‘de staet van
[363] Vranckrijck’, eerst de ellendige toestand onder Henrick de III:... terwijl de heilheilige
[364] wetten van Themis onder 't gerammel der wapenen zwegen

Verliet Astrea op het lest
Na d'andre Godheen 't aerdsch gewest.

[367] Daarna (nl. in de drie laatste vertoningen) de bloeiende staat onder Henrick de IV.

Op de Vertooningen van den Rijcxkloot van Vranckrijck, onder Henrick de III gescheurt, door Henrick de IV geheelt en herstelt.[aant.]

Als Vranckrijck jammerlijck den Rijcxkloot ziet gereeten[368]
Door Burgerlijcken krijgh, en 't land gedeelt in twee,
De Vorsten handgemeen, en hart op hart gebeeten,[370]
Den Koning zelf vermoort; doet dit haer harte wee;[371]
Om dat de Kloot des Rijcx met kracht leit afgesmeeten[372]
Van zulcke schouderen, waer op zich elck verliet,
En d'assen uit den naef geheven: dies bekreeten[374]
In dien benaeuwden schijn het na den hemel ziet,[375]
En smeeckt Jupijn om hulp, en al de groote Goden,
En wacht van boven troost, in dien vervallen Staet.
Pomoon, en Bromius, en Ceres weghgevloden,[378]
En van het zwaerd verdruckt, en Venus, bloot van raed,[379]
Met d'andre Godheen staen bedruckt aen Vranckrijx zijde.
De Goôn erbarmen zich om die verlege schaer,[381]
Verdaghvaerden BORBON, dat hy hen al bevrijde,[382]
En op zijn schouders neem den last van 't Rijxgevaer.[383]

368 *Rijcxkloot:* gouden bol, met kruis of kroon, zinnebeeld der wereldheerschappij of der vorstelike macht (vgl. *Ned. Wdb.* XIII, 299 op *rijksappel); gereeten:* verscheurd.
370 *hart op hart gebeeten:* naaste verwanten verbitterd in strijd.
371 *Den Koning zelf vermoort:* Hendrik III, gevallen door de hand van Jacques Clement.
372 *afgesmeeten:* neergeworpen.
374 *d'assen uit den naef geheven:* de wagen (van staat) daardoor onbruikbaar gemaakt; *bekreeten:* betraand, bedroefd.
375 *In dien benaeuwden schijn:* in die treurige omstandigheden; *het:* slaat terug op *harte* (371).
378 *Pomoon:* goden van de fruitteelt; *Bromius:* bijnaam van Bacchus, de god van de wijnbouw; *Ceres:* godin van het graanbouw.
379 *bloot van raed:* radeloos.
381 *verlege:* wanhopige.
382 *Verdaghvaerden:* roepen voor zich; *Borbon:* Hendrik IV.
383 *den last van 't Rijxgevaer:* de taak om de gevaren van het Rijk af te weren.

Tritoon met Mavors helpt den Held, op Vranckrijx bede,[384]
Waer hy door hun beleit de vyanden verstoort;
Zoo word het Rijck geheelt door lang gewenschten vrede.
NAVARRE, sterck van hals, den Rijxkloot onderschoort,[387]

384 *Tritoon:* zeegod van lagere rang; *Mavors:* Mars.
387 *Navarre:* Hendrik IV.

Zet d'assen in de naef met kracht: zoo word herboren[388]
De rust van 't oude Rijck: zoo bloeien alle steên,
De kercken, en het land weêr heerlijck, als te voren.
De Vreê keert wederom. Astrea gaet bekleên[391]
Haer' troon en eersten Staet. gevlughte Goden keeren[392]
Uit hunne ballingschap in 't voorige bezit.
Dit word u hier vertoont. dit wil Alcides leeren,[394]
Daer hy 't gerabraeckt land weer zet in zijn gelidt,[395]
En heelt 't gespliste Rijck, gelijck dees stommen spreecken.[396]
Met recht word HENRICK dan by Hercules geleecken.

[398] De gordijnen geschoven zijnde, ging men van de Vertooningen na het Watersteecken,
[399] of tornoispel te water. Het voorgaende zagh men met een bedaertheid, maer dit met
[400] vreughd aen....

[401] [De strijd had plaats aan de Zuidzijde van 't drijvend eiland, nabij de Doelensluis.]

[402] Thien maetroozen, borsten die tegens weer en wind mogen, al in linne kleeren,[402]
[403] met roode mutsen op 't hoofd, daer een weitse haneveer op stack, waren partyen van
[404] dezen waterstrijd... Hun geweer was een boom, of een steeckstock, dien zy voor de[404]
[405] borst hielden, en waer mede d' een en d' ander zijnen vyand, die hem in de schuit, met
[406] maght van armen snellijck voortgeroeit, tegens quam vaeren, met groote kracht op de[406]
[407] borst stiet... zomtijds stieten ze even starck, en plompten beide, over hals over hoofd,
[408] in 't water: zomtijds raeckte'r een over boord, en d'ander hiel, als een triomfeerder,
[409] stand: zomtijds staeckenze mis, en bleven beide staen: en dit spel en endighde niet
[410] voor datze alle, zoo overwinners als verwonnen, in 't water gelegen hadden. Al wie
[411] dezen scheepstrijd aenzagh most 'er om lachen, dat het schaterde, en 't geluid daer van

388 Vgl. vs. 374: maakt dat de wagen weer op gang komt.
391 *Astrea:* godin van de vrede; *bekleên:* innemen, bezetten.
392 *gevlughte Goden:* slaat terug op vs. 378: het land wordt weer bebouwd.
394 *Alcides:* Hercules, hier koning Hendrik IV (vs. 397).
395 *in zijn gelidt:* in het lid.
396 *dees stommen:* deze zwijgende personages (in de 'stomme' vertoning).
402 *borsten:* flinke jonge mannen.
404 *boom:* schippersboom, om schuiten voort te duwen.
406 *maght van armen:* een aantal roeiers.

[412] ten hemel klonck; zoo was al het volck hier mede vermaeckt. En 's Konings Moeder, hoe
[413] stemmigh zy oock was, kon zich qualijck van lachen onthouden...[413]

[414] ...tegens den avond [roeide men], in aller yl, door sint Anthonis sluis... na het Y toe...
[415] nu een groot en wijd water geworden, overmits de Zuider zee de oevers ter weder-
[416] zijden van langer hand afspoelde...[416]

aant.

[417] Hier zagh de Koningin een ruime plaets, de Wael geheeten... daer de schepen
[418] 's winters, buiten gevaer van onweer, winterlaegh houden, en veiligh leggen tot op[418]
[419] het voorjaer. Ter zijden af is een groote werf, daer geweldige schepen, voor de Oost
[420] Indische Compagnie, of nieuw gebouwt, of gekalfaet worden. Toen MEDICIS, hier
[421] langs vaerende, haere oogen derwaert sloegh, zaghze een groot schip, dat eerst afge-
[422] loopen was, waer mede men waeren en koopmanschappen uit OostIndien haelt...
[423] 's Konings Moeder van Burgemeesteren gebeden, datze het schip, 't welck op een verre
[424] reis ging; zou gelieven eenen naem te geven, zoo vereerde zy het met den naem van
[425] MARIA DE MEDICIS, en wenschte het met eenen behoude reis: Dat magh nu zeggen:

> MARIA is mijn naem, mijn toenaem MEDICIS.
> Het streck tot gunst, is 't niet tot mijn behoudenis.[427]

[428] ....Terwijl de Koningin noch op het water was, werden overal in de Stad kortouwen[428]
[429] en metaele stucken afgebrand: en haere Majesteit zagh geen grooter wonder, dan de[429]

413 *stemmigh:* ernstig.
416 *van langer hand:* langzamerhand.
418 *winterlaegh:* winterverblijf.
427 Als ik (aan die naam) mijn behoud niet dank, dan diene het tenminste als aanbeveling.
428 *kortouwen:* scheepskanonnen.
429 *afgebrand:* schoten gelost uit.

[430] schepen, om datze Amsterdam als eigen zijn, en nergens zoo groot een menighte by
[431] malkanderen gezien word...

[432] Terwijl de Raed, Burgemeesters, en burgers de Koningin aldus onthaelden, zwegen
[433] de poëten niet, die met Latijnsche, Italiaensche, Fransche, en Neerlandsche dichten,[433]
[434] de groote Moeder der Koningen verwellekomden en onthaelden: welcke gedichten,
[435] voor en na uitkomende, de heele Stad door, de Boeckwinckels vervulden, en de lezers
[436] vermaeckten. De Ioden zelfs, om mede hunne genegentheid te toonen, broghten, op
[437] de tafel der Koninginne, eenige gerechten van ongeheven brood op hunne wijze ge-[437]
[438] maeckt. Terwijl de Koningin haer middaghmael hiel, was 'er zulck een toeloop van
[439] menschen op het hof, dat de gansche Stad scheen by beurten uit en in te gaen, als of
[440] hun eige Princes of Landsvrouw tegenwoordigh waer. Oock dient niet gezwegen, hoe
[441] in al deze toestelling van triomfbogen op te rechten, vertooningen te doen, tooneelen[441]
[442] te openen, en in der yl een drijvende eiland, tot verwondering van alle menschen, op[442]
[443] het water te spreien, uitgemunt heeft de overvliegende geest, het vernuft, de wacker-[443]
[444] heid, en arbeid van den wel ervaeren arts Samuel Koster, en Ioan Victorijn Rechts-[444]
[445] geleerde, die oock tot deze vertooningen en onthaelingen geestigh en rustigh het[445]
[446] zijne dede.

[447] Saterdaghs was 'er zonderling niet te doen, en het genoeghelijcke gewoel van drie[447]
[448] dagen over zijnde, raeckte de burger wat in rust. Na den middagh ging de Koningin

433 *Italiaensche:* het Italiaanse welkomstgedicht was van Maria Tesselschade. Zie de tekst in de *Aantekeningen* achterin dit deel.
437 *ongeheven:* niet gerezen.
441 *toestelling:* organisatie.
442 *tot verwondering van:* de bewondering wekkend van.
443 *overvliegende:* uitmuntende.
444 *Samuel Koster:* zie de noot bij r. 325-328.
445 *geestigh:* vindingrijk; *rustigh:* krachtig, energiek.
447 *zonderling niet:* niets biezonders.

[449] al stillekens, zonder veel gewagh te maecken, haeren stoet hier en daer verzonden[449]
[450] hebbende, zitten, niet in de koningklijcke en gewoone, maer slechter karros, en gevoert[450]
[451] door straeten en stegen, ging in verscheide winckels naerstigh vraegen na den prijs
[452] van waren en porceleinen, en bejegende de winckeliers vriendelijck, bood en dong na
[453] koopers wijze, hiel spraeck met geringe lieden, en nam 't niet euvel dat men haer juist
[454] na haere waerdigheid niet antwoorde. Dus gelietze zich by de burgers als een koopwijf,[454]
[455] en niet als een Koningin...

aant.

[456] Vit die zelve edelmoedige beleeftheid sproot het, dat zy haere schildery, hoewelze[456]
[457] noode zit om zich te laeten uitschilderen, den weledelen grootachtbaeren Burge-
[458] meesteren van Amsterdam beloofde, en de zelve van den uitmuntenden schilder
[459] Hondhorst, in 's Graevenhaegh gedaen, hun tot een eeuwige gedachtenisse van haer
[460] zelve geschoncken en toegeeigent heeft: en men is van meening die schildery op het
[461] Raedhuis te hangen by den onverwinnelijcksten Keizer, KAREL de V, haren oudoom,
[462] met dit schrift daer onder:

> De groote MEDICIS, een Moeder van drie kroonen,
> Quam dus, ter goeder uur, zich in ons Stadt vertoonen.[464]

[465] ...De ‘zeventien van de OostIndische Compagnie ...vereerden haere Majesteit in
[466] alle nedrigheid eenige fraeyigheden van porceleinen, en kostelijcke Iaponsche kisten,[466]
[467] kunstigh met lack, goud, en parlemoer ingeleit.

[468] De Prinssen, en die, om hun hooge Majesteit, maght hebben misdaedigen t' ontslaen,[468]
[469] pleegen t' hunner aenkomste genade te bewijzen aen de genen, die daer om bidden.

449 *zonder veel gewagh te maecken:* zonder er ruchtbaarheid aan te geven; *stoet:* gevolg; *verzonden:* weggezonden.
450 *slechter:* eenvoudigere, van mindere soort.
454 *gelietze zich:* gedroeg ze zich.
456 *beleeftheid:* vriendelikheid, welwillendheid; *haere schildery:* haax geschilderd portret.
464 *ter goeder uur:* als een welkome gast.
466 *kisten:* kasten.
468 *ontslaen:* gratie verlenen.

[470] Dit dede oock de Koningin, en verbad, voor de vierschaer van Amsterdam, eenen[470]
[471] die in lijfs gevaer was, om dat hy buiten zijn meening, met het worpen van eenen[471]
[472] steen, eenen manslaght begaen hadde.

470 *verbad:* vroeg genade.
471 *in lijfs gevaer:* in gevaar om terechtgesteld te worden; *buiten zijn meening:* zonder opzet.

[473] Des Zondaghs maeckten zich de Koningin, vastelijck voorgenomen hebbende te
[474] vertrecken, tot de reize gereed... De Pensionaris Wilhelm Boreel dede weder het
[475] woord in Fransche taele aldus:

[476] ALLERDOORLVCHTIGHSTE KONINGIN,

[477] Het Huis, dat uwe Majesteit hier ziet, is van ouds her de plaets waer in onze goede
[478] Prinssen, uwe voorouders, hier ter Stede plachten te verblijven. Wy beelden ons in,
[479] dat wy hen noch tegenwoordigh aenschouwen in uw Koningklijck aenschijn. Onder
[480] anderen Keizer MAXIMILIAEN, uw Overgrootvader: dien 't geliefde ons byzonderlijck
[481] te vereeren met het vercieren van Stads wapen met de Keizerlijcke Kroon boven op,
[482] nu honderd vijftigh jaeren geleden. Laet toe, Mevrouw, dat wy noch heden mogen
[483] erkennen deze Koningklijcke weldaed in uwe Majesteits persoon: de welcke, gelijckze
[484] zich verwaerdighde ons te bezoecken, en zich te verheugen over den tegenwoordigen
[485] voorspoed en aenwas dezer Stede, oock zal gelieven goed te vinden, dat wy, door het
[486] aenschouwen dezer Keizerlijcke Kroone, als door een tweede Iris, of regenboogh, ons[486]
[487] verzekeren mogen, dat uwe Majesteit voor altijd deze Stad, haere zaken, en handel,
[488] zal beschermen door haere Koningklijcke gunst en genade...

[489] Toen de Pensionaris ophieldt, [antwoordde] de Koningin met een minnelijck en
[490] vriendelijck gelaet...

[491] De Burgemeesters ‘naemen oock oorlof van haere Hoogheid de Princes van Oranje,
[492] en offerden haer in 't breede en met behoorlijcke eerbiedinge zich, en hunne, en hunner
[493] burgeren dienst op.’ Hetzelfde kornet ruiterij deed de Koningin uitgeleide ‘ontrent
[494] negen uuren’. De aanvoerder, de Heer van Petten, ‘nam het leste afscheid, niet verre[494]

486 *een tweede Iris:* de schr. zal hier gedacht hebben aan Isis als de hemelse bode.
494 Alberdingk Thijm maakt hier de leuke opmerking: ‘De aanvoerder, de roomsche Heer van Petten, die, waarschijnlijk, even als de Koningin, reeds by een Vroegmisjen geassisteerd had’.

[495] buiten de Stadt... Zy haeren wegh vorderende, trock door Haerlem, en quam tegens
[496] den avond te Leiden: daer zy, met groote eere van den grootachtbaeren Raed, Burge-
[497] meesteren, en burgerye ingehaelt zijnde, vernachtede, en des anderen daeghs behouden
[498] en gezond in 's Graevenhaege quam. Het is gedenck en verwonderenswaerdigh, dat op
[499] den zelven dagh, als MARIA DE MEDICIS uit Amsterdam scheide, LUYDEWYCK de
[500] allerchristelijckste Koning van Vranckrijck, door de geboorte van den Dolfijn verkregen
[501] heeft den zeer gewenschten naem van Vader; zijne gemaelin, de Koningin, den naem
[502] van Moeder; en M. de MEDICIS den naem van Grootmoeder. Toen die groote vrouw
[503] uit deze Stad vertrock, quam ter weereld 't allerdoorluchtighste kind, en d' erfgenaem
[504] van geheel Vranckrijck.

Op de geboorte des Dolfijns, gevallen juist ten zelven dage, en op die uure, toen Maria de Medicis uit Amsterdam vertrock.[aant.]

Gelijck de starren staêgh verrijzen, weder daelen,
Veranderen van beurt door op en ondergaen,
En nu in d'een, en dan in d'andre weereld straelen;
Aleveneens, terwijl de Koningklijcke raên[508]
Ontvoeren Amsterdam de Starre van Florenssen,[509]

In 't opschrift: *Dolfijn:* in de 17de eeuw gebruikelike vernederlandsing van *dauphin:* kroonprins.

508 *raên:* raden (raderen): karos.

509 *de Starre van Florenssen:* Maria de Medicis.

Verschijnt'er aen de Sein een Zon, een ander Licht,
En d' Erfgenaem des Rijx, tot heil en troost der menschen,
Geboren juist dien dagh, toen wy het aengezicht
De Majesteit en glans van MEDICIS verloren:
Op d'uur, dat Amsterdam betreurde haer vertreck,
Was 't hooghtijd te Parijs, daer een DOLFYN geboren[515]
Gansch Vranckrijck juichen deed met opgeheven neck.
Leef lang, MARIAES neef: dat Hollanders en Vrancken[517]
Van uwe LELIEN gezegent, u bedancken.[518]

Op het Corporaalschap des *Heeren van Swieten*, op de Doelen, geschildert door *Sandrart*.[aant. aant.*]

De Vaan van *Swieten* wacht om *Medices* t'onthalen;[vs. 1]
Maar voor zoo groot een ziel valt Dam en merckt te kleen,
En 't oogh der burgery te swack voor zulcke stralen.
Die Zon van Kristenrijck is vleesch, noch vel, noch been:
Vergeef het dan *Sandrart*, dat hy haar maalt van steen.[5]

515 *hooghtijd:* feest; *een Dolfyn:* de latere Lodewijk XIV.
517 *neef:* kleinzoon.
518 *bedancken:* dankbaar zijn.
* Van 1639. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 337. De schuttersvendels van de kolonel Cornelis Bicker, heer van Swieten, hadden de erewacht gevormd bij het bezoek van Maria de Medicis aan Amsterdam. De officieren lieten zich door Joachim Sandrart schilderen, geschaard om de marmeren buste der koningin, die op een tafel geplaatst is, waarvan een papieren rol, met Vondels verzen, afhangt. Deze schilderij bevindt zich in het Rijksmuseum te Amsterdam. - *Corporaalschap:* erewacht.
vs. 1 *De Vaan:* het vendel.
5 *van steen:* van marmer (de bovengenoemde marmeren buste).

I.V. Vondels
Elektra van Sophokles.
Trevrspel.[aant. aant.]

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.
Ghespeelt in de Amsterdamsche Schouwburgh, in November,1640.
t'A m s t e r d a m ,
Gedruckt by *Nicolaes van Ravesteyn*.
Voor *Dirck Cornelisz Hout-haeck*, Boeckverkooper op de Nieuwe zijds Kolck, Anno 1639.

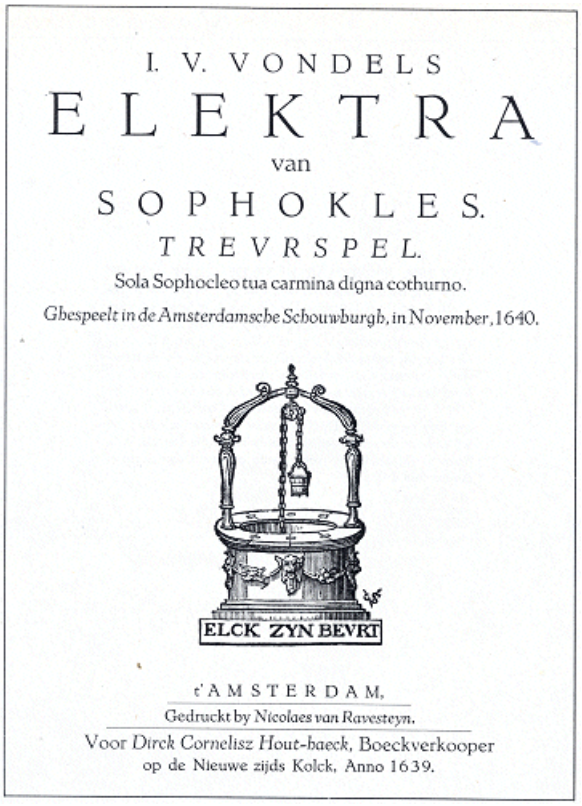
I. V. VONDELS
ELEKTRA
van
SOPHOKLES.
TREVRSPEL.
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.
Ghespeelt in de Amsterdamsche Schouwburgh, in November, 1640.
ELCK ZYN BEVRT
t'AMSTERDAM,
Gedruckt by Nicolaes van Ravesteyn,
Voor Dirck Cornelisz Hout-haeck, Boeckverkooper
op de Nieuwe zijds Kolck, Anno 1639.

Van 1639. Afgedrukt naar de tekst van de eerste uitgave (t'Amsterdam, Gedruckt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz Hout-haeck, Boeckverkooper op de Nieuwe zijds Kolck, Anno 1639), waarvan 't titelblad hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 305*.

Het Latijnse motto betekent: Alleen uw zangen zijn de treurspelkunst (oorspr. de toneellaars) van Sophocles waardig.

Voor de Griekse tekst raadpleegden wij de editie van R.C. Jebb (*The plays and fragments with critical notes*, Cambridge, deel VI), met Engelse vertaling. De Nederlandse getrouwe vertaling, die wij in de noten ter vergelijking aanhalen, is die van Dr. P.C. Boutens (Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam, 1921).

Aen de *Wijze en vernuftige Ioffrouwe* Maria Tesselscha Roemers, *Weduwe van wijlen Heer Alard Krombalck.*[*]

VVijze en vernuftige Ioffrouw,

[1] Gelijck een vryer met overlegh, en oordeel zijn hart, en liefde zet op
[2] een jonge vryster, die, om haere natuurlijcke schoonheid, aengebore be-
[3] valligheid, en voegelijck cieraed, bekoorlijck is; eveneens kreegh ick een[r. 3]
[4] treck tot deze princes Elektra, of liever Electa, een uitgeleze dochter, uit[4]
[5] dien naemhaftigen koning, en gezongen veldoverste, Agamemnon, ge-[5]
[6] boren; en herboren uit de harssenen van dien Atheenschen en zegen-
[7] rijcken veldheer, Sophokles, die haer, tot verwondering zijner en der[7]
[8] navolgende eewen, van ouds, op het tooneel, te voorschijn broght,

Met vaerzen, schoejende op den leest[9]
Van zijnen goddelijcken geest.

[11] Meester Ioan victorijn, in wiens mond Elektra bestorven is, prickelde[11]
[12] ons zoo menighmael hier toe aen, tot dat wy het ten leste waeghden, en
[13] deze doorluchtige Ionckvrouw, op onze wijze, Neerlandsch spreecken
[14] leerden, met hulpe van dien hooghgeleerden Iongeling, Isaak Vossius; een[14]
[15] loos vos, en wacker vernuft, om het Griecksche wild, hoe diep en duister
[16] het oock verborgen zy, op te snuffelen. In dit treurspel woelen veelerleie
[17] hartstoghten, gramschap, stoutigheid, vreeze, bekommeringe, haet en[17]
[18] liefde, trouw en ontrouw, droefheid en blyschap, elck om 't hevighste.
[19] Men hoort hier klaere vertellingen, gewightige beraedslaegingen, gezonde[19]
[20] gezoute leeringen, en goude spreucken. Dit vervat inzonderheid het geen[20]
[21] den sterflijcken menschen ten allerhooghsten oirbaer is, naemelijck, dat[21]

* In 't opschrift: *vernuftige:* verstandige, geleerde.
r. 3 *voegelijck:* gepast.
4 *Electa* (woordspelende vervorming) betekent: de uitgelezene.
5 *naemhaftigen:* beroemde; *gezongen:* (veel) bezongen.
7 *veldheer:* als hulde aan zijn kunst werd Sophocles met Pericles door het volk tot veldheer in de strijd tegen Samos verkoren (440). Waarschijnlik denkt Vondel tegelijk aan zijn leidende plaats als dramaturg (vgl. r. 39); *verwondering:* bewondering.
9 *schoejende op den leest van:* op waardige wijze overeenstemmend met, het merk dragende van.
11 *Ioan victorijn:* Joan Victorijn of Vechters (geb. 1593) was een bekend advokaat, liefhebber en beoefenaar van de dichtkunst; *prickelde aen:* spoorde aan.
14 *Isaak Vossius:* een van de begaafde zonen van de geleerde professor Geraert Vossius, met Vondel bevriend. Met zijn naam maakt de dichter de volgende aardige woordspeling.
17 *stoutigheid:* vermetelheid.
19 *klaere vertellingen:* aanschouwelike verhalen (van de 'bode'); *gewightige beraedslaegingen:* belangrijk overleg (in de dialogen).
20 *gezoute leeringen:* ernstige wijze lessen (vgl. *het zout* in r. 23); *goude spreucken:* kostbare kernachtige levenswijsheid; *vervat:* bevat.
21 *oirbaer:* nuttig.

[22] Gods uitgestelde straf endelijck schelmen en booswichten rechtvaerdigh-
[23] lijck achterhaelt; welck leerstuck het zout, en een van de zenuwen der[23]
[24] godvruchtigheid streckt. AEschylus, Sophokles, en Euripides hebben, alle
[25] drie om strijd, van deze stof gehandelt. Nadien wy deze schilderyen zelfs,[25]
[26] die de heldere middaghzon niet schroomen, voor Nederduitschen ten toon
[27] stellen, zal't onnodigh zijn, in 't byzonder, en ten nauwsten, te ontvouwen
[28] alle d'onnavolgelijcke kunst, die in dat aeloude werckstuck, by opmer-[28]
[29] ckende verstanden, kan waergenomen worden. Alle leden dezer edele en[29]
[30] koningklijcke maeghd zijn gelijckmaetigh, en onberispelijck, gelijck oock[30]
[31] de verwen der welsprekentheid kunstighlijck in 't Griex verdreven. Men[31]
[32] ziet 'er niet wanschapens, en alle deelen van 't minste tot het meeste
[33] hangen hecht te zaemen, en vloeien zonder dwang uit malkanderen. Hoe
[34] men met den zinnen hier dieper doordringt, hoe zich meer wonderen
[35] openbaeren, en t' elckens yet anders, en 't geen men te voren over 't hoofd
[36] zagh. Walgelijcke opgeblaezenheid, waer van Griecken en Latynen hoe[36]
[37] aelouder, hoe vryer zijn, heeft hier nergens plaets; oock geen wispel-[37]
[38] tuurigheid van stijl, en de tooneeldichter is overal zich zelven gelijck, en
[39] geeft te kennen dat'er een veldheer insteeckt. Toestel en redenen zijn[39]
[40] gepast naer de personagien, elck naer den eisch levendigh uitgebeelt.[40]
[41] Hebbenwe 't geen door tijds langduurigheid, en het menighvuldigh om-[41-42]
[42] suckelen, van hand tot hand, uitgewischt, gevlackt, of verbasterd zy, eer
[43] verdonkert dan verlicht, men ontschuldige ons, die tegens ons geweten[43]
[44] niet moedwilligh dochten te misdoen. Men bejegent plaetsen zo duister[44]
[45] als raedsels, waer over d'uitleggers noch met zich zelve, noch met anderen
[46] overeen stemmen, en in 't uitleggen hemel en aerde verschillen. Oock[46]
[47] is 't onmogelijck de redenen wel te binden, indien men gehouden zijnde[47]

23 *leerstuck:* religieuse overtuiging, waarheid; *een van de zenuwen:* een levensvoorwaarde, gelijk de *zenuwen* voor het organisme.
25 *van deze stof gehandelt:* dit onderwerp behandeld; *zelfs:* zelf.
28 *werckstuck:* kunstwerk; *by:* door.
29 *Alle leden dezer maeghd:* alle onderdelen van dit drama, aan Electra gewijd. Woordspeling met *leden:* ledematen.
30 *gelijckmaetigh:* harmonies, d.w.z. de compositie der bedrijven is volkomen geslaagd.
31 *verdreven* (waarschijnlik een schildersterm): op het doek gebracht? C. van Mander (Der schilderkonsten grondt VIII str. 16) gebruikt de term voor: uit doen vloeien.
36 *Walgelijcke opgeblaezenheid:* holle retoriek.
37 *hoe aelouder, hoe vryer:* des te vrijer naar mate ze ouder zijn, d.w.z. Sophocles meer dan Euripides en vooral: zij beiden meer dan Seneca.
wispeltuurigheid: ongelijkmatigheid.
39 *Toestel en redenen:* hun wijze van optreden en hun gesprekken.
40 *gepast naer:* in overeenstemming gebracht met; *levendigh:* naar het leven.
41-42 Wat door de ouderdom van de tekst en door de lotgevallen tengevolge van het herhaalde afschrijven (*omsuckelen:* oorspr. rondzwervingen).
43 *eer verdonkert dan verlicht:* zijn die bedorven plaatsen (in onze vertaling) eer nog duisterder geworden dan opgehelderd; *men ontschuldige:* men neme ons dat niet kwalik.
44 *bejegent:* ontmoet.
46 *hemel en aerde:* als hemel en aarde.
47 *wel te binden:* goed in elkaar te zetten.

[48] de Griecksche koppelingen stip te volgen, niet met een ruim geweten[48]
[49] wat vrymoedigh daer over heenen durf vaeren. Rijm en maet, waer aen[49]
[50] de vertolcker gebonden staet, verhindert oock menighmael, dat de ver-
[51] taelder niet zoo wel en volmaecktelijck naspreeckt, 't geen zoo wel en

48 *de Griecksche koppelingen:* de samenstellingen waaraan het Grieks van de tragici biezonder rijk is, maar waartoe het Nederlands zich minder leent. In Boutens' vertaling worden veel dergelijke samenstellingen aangetroffen; *stip:* stipt, nauwkeurig.

49 *wat vrymoedigh daer over heenen durf vaeren:* een vrije bewerking aandurft.

heerlijck voorgesproken word; en yet van d'eene tael in d'ander, door eenen engen hals te gieten, gaet zonder plengen niet te werck: een zaeck[53] die ghy, wyze en vernuftige Ioffrou, maghtigh zijt te oordeelen, door[54] ondervinding in 't vertaelen van uwen Tuscaenschen Tasso, zoo menigh-[55] mael ghy voor Ierusalem, met zynen dapperen Buljon, dien Christen[56] oorloogh voert; waer over wy, met anderen vast verlangende, eens hopen[57] te vieren, zoo dra uwe hand het heiligh graf, met d'yverige pen, gelijck Godefroy met den gewyden zwaerde, hebbe bemaghtight. Uwe bezigheid[59] ondertusschen by poozen wat uitgespannen zijnde, om de snede van[60] vernuft en zinnen, door het al te stadigh blocken, op een zelve werck, niet[61] te verstompen, verquickt en zegent zomtijds den Hollandschen Parnas met eenen lieflijcken en aengenamen dauw, van aertige spitsvondigheden,[63] en geestige bloemen, en druckt uwe schrandere gedachten, in verscheide[64] taelen, geluckighlijck uit, en koomt zelve op welgestelde toonen van[65] leckere poësy al zoetelijck en zachtelijck aen, gelijck het luisterende hart[66] naer den kittelenden galm van luiten en fluiten; waerom wy onze Elektra,[67] voor uwe voeten, als aen eene der hemelsche zanggodinnen, opofferen, en wenschen te blijven,

Wijze en vernuftige Joffrouw,

Vwe E. allerminste dienaer

J.V. VONDEL.

t'Amsterdam, 1639. den 19[en] van May.

53 *zonder plengen:* zonder morsen, zonder iets van het origineel verloren te doen gaan (treffend beeld!).
54 *maghtigh zijt te oordeelen:* in staat zijt te beoordelen.
55 *Tuscaenschen* voor Italiaanse. Tesselschade was reeds lang bezig met het vertalen van Tasso's *Gerusalemme liberata*, waarvan maar een couplet bewaard gebleven is (zie J.A. Worp: *Een onwaerdeerlycke Vrouw*, blz. XXXVIII-vlg.).
56 *Buljon:* Godfried van Bouillon.
57 *vast:* voortdurend.
59 *Uwe bezigheid:* uw ijverige werkzaamheid.
60 *uitgespannen zijnde:* ontspanning gezocht hebbende.
61 *blocken:* ingespannen bezig zijn; een *zelve:* hetzelfde.
63 *aertige:* treffende; *spitsvondigheden* (zonder ongunstige betekenis): geestige invallen.
64 *geestige:* fraaie, kunstrijke.
65 *welgestelde:* welluidende.
66 *leckere:* bekoorlike.
67 *kittelenden:* strelende.

Aulus Gellius in het zevenste boeck, en vijfde hoofdstuck van zijn Attische Nachten.*

[1] In Grieckenland was een wijd vermaert tooneelspeelder, die in gebaer,
[2] bevalligheid, en heldere uitspraeck alle anderen overtrof. Men noemde
[3] hem Polus: Hy speelde der doorluchtige poëten treurspelen meesterlijck,
[4] en onbeteutert. De dood benam hem zijnen zoon, op wien hy al zijn hart[r. 4]
[5] gezet hadde. Toen hem docht dat de rouw uit, en zijn kind genoegh be-
[6] weent was, begaf hy zich weder tot de kunst, om wat te winnen. Zullende[6]
[7] in dien tijd t' Athenen Sophokles Elektra speelen, most hy quansuis[7]
[8] Orestes doodbus en gebeente draegen. Het inhoud van dit treurspel
[9] brengt mede, dat Elektra, quansuis haer broeders overschot draegende,
[10] beschreit en betreurt de dood des genen, dienze meent by ongeval om-
[11] gekomen te wezen. Polus dan Elektraes rouwkleederen aentreckende,
[12] haelde zijn zoons gebeente en doodbus uit den grave, en gelijck of hy
[13] Orestes noch omhelsde, bootste zoo die droefheid na, niet met eenen ge-
[14] maeckten schijn, maer natuurlijcke lijckklaghten, en waerachtige traenen,
[15] en verweckte door dit middel, onder het spelen, zijn eige droefheid.

Justus Lipsius, het licht der geleerdheid zijner eeuwe, spreeckt door Langius, in het eerste boeck van zijn Standvastigheid, aldus:

[1] Men zeit van Polus, dien vermaerden tooneelspeelder, toen men
[2] t'Athenen zoude speelen het spel, waer in men droefheid most uitbeelden,
[3] dat hy heimelijck zijn overleden zoons gebeente en doodbus op het
[4] tooneel broght, en den geheelen schouwburgh met waerachtigen rouw
[5] vervulde.

* In 't opschrift: *Aulus Gellius:* een Romeins taalgeleerde (± 150 na Chr.) en auteur van de *Noctes Atticae*.
r. 4 *onbeteutert:* onbevangen, vrijmoedig (oorspr.: op onbeschroomde wijze).
6 *om wat te winnen:* om zijn brood te verdienen.
7 *quansuis:* nl. de gewaande doodbus (vgl. r. 9).

Inhoud.

[1] In deze fabel word de grijze Voestervader of Leermeester vooraen[r. 1]
[2] gestelt, die Orestes ontdeckt al 't geen t'Argos gebeurde. Want Elektra,
[3] een groothartige dochter, verzend haren broeder Orestes, noch een kind[3]
[4] heimelijck gestolen, en den voestervader gelevert, naer Phocis, by Stro-
[5] phius, van waer hy endelijck, twintigh jaeren na 's vaders dood, weder-
[6] kerende, wraecke neemt over zijn vaders moord.

[7] De Fabel word t'Argos gespeelt. De Rey bestaet uit inlandsche
[8] Maeghden. De Leermeester spreeckt de voorrede.

Personagien.

LEERMEESTER.
ORESTES.
ELEKTRA.
REY van inlandsche Maeghden.
CHRYSOTHEMIS.
KLYTEMNESTRA.
AEGISTH.
PYLADES, een stomme personagie.

r. 1 *fabel:* in de ruimere zin van: verhaal uit de Oudheid.
3 *groothartige:* met moed bezielde; *noch een kind:* nog als kind.

Elektra.

L e e r m e e s t e r :

O Zoon van Atreus zoon, die 't opperste gezagh[vs. 1]
In 't Griecksche leeger had, toen hy voor Troje lagh,
Nu zietge zelf het geen, daer staegh u hart naer haeckte.
Dit's Argos, d'oude Stad, daer uw gemoed om blaeckte.
Dit 's 't woud van Iö zelf, dat dolgeprickelt dier.[5]
Het Wolfsveld van Apol, den wolvenschrick, is hier,[6]
En dees vermaerde kerck, die Argos Iuno wydde,[7]
Rijst ginder hemelhoogh, aen uwe rechte zijde.
Orest, wy zijn geraeckt, daer ghy nu Pelops Stad,[9]
Het rijck Mycaenen, ziet, en 't Hof met moord beklad;[10]
Van waer ick eertijds, toen uw Vader raeckte om 't leven,
U, die my van Elektre, uw zuster, werd gegeven,
Heb weghgedragen, stil geberght, en opgevoed,[13]
Tot datghe maghtigh waert te wreecken Vaders bloed.[14]
Orest, en Pylades, mijn huisvriend, nu met zinnen
Eens haestigh overleit, hoe wy dit best beginnen;
Nadien de voglezang zoo schel, en zoetgebeckt,[17]
In 't kriecken ván den dagh, de zon ten bedde uitweckt,
En ree de zwarte nacht de starren heb verdreven.
Eer zich dan eenigh mensch ga buitens huis begeven,
Zoo overlegh het stuck; want wy zijn t'zaemen daer[21]
Dien aenslagh dient gespoeit, en 't marren geeft gevaer.[22]

O r e s t e s :

Mijn waerdste dienaer, o wat is door menigh teecken
Uw onvervalschte zucht te mywaert klaer gebleecken![24]
Want eveneens, gelijck een edelmoedigh paerd,[25]
Hoe oud het zy, nochtans in onspoed niet veraerd[26]
Van zijnen tuck, maer briescht met opgesteecken ooren,[26-27]

vs. 1 *Atreus zoon:* Agamemnon.
5 *Iö, dat dolgeprickelt dier:* Io (tweesilbig), een Argiviese koningsdochter en priesteres te Argos, door Zeus bemind, werd door de afgunstige Hera in een koe veranderd en dol gemaakt.
6 *Het Wolfsveld van Apol:* het Lyceum, een open plaats, aan Apollo de wolvendoder gewijd.
7 *kerck:* tempel; *Iuno:* Hera, de gemalin van Zeus. Vondel brengt alle Griekse godennamen over in de Romeinse equivalenten, waarmee de tijdgenoten meer vertrouwd waren.
9 *Pelops:* de grootvader van Agamemnon.
10 *beklad:* bezoedeld.
13 *stil geberght:* heimelik in veiligheid gebracht.
14 *maghtigh waert:* in staat zoudt zijn.
17 *schel:* luid klinkend.
21 *stuck:* daad, plan.
22 *gespoeit:* bespoedigd; *marren:* dralen.
24 *zucht:* genegenheid.
25 *een edelmoedigh paerd:* van edel ras.
26 *in onspoed:* in ongunstige omstandigheden.
26-27 *veraerd van zijnen tuck:* zijn eigenlike aard verlochent; *veraerden:* ontaarden; *tuck* betekent trek, ruk, stoot; in het Vlaams ook: tocht, begeerte, lust (De Bo). Boutens vertaalt: ‘zijn jeugdige aandrift niet verliest’.

Zoo vangt ghy 't stuck zelf aen, en noopt ons, als met spooren:[28]
Derhalven zal ick u ontdecken mynen zin.[29]
Nu luister scherp, en is'er yet ontydighs in[30]
Mijn reên, verbeter dat; want toen ick God ging spreecken,[31]
Te Delphis, op wat wyze ick Vaders dood moght wreecken,
Ried my Apollo zelf, en antwoorde op mijn vraegh,
Dat ick niet met een heir, maer heimelijcke laegh[34]
De moorders straffen zou rechtvaerdighlijck aen 't leven.[35]
Nadien die God my dan dees antwoord heeft gegeven,
Ga by gelegenheid bespieden, hoe het staet
Ten Hove, en wat'er toch al by hen ommegaet,
Op dat ghy ons ontdeckt, en meld uw wedervaeren.
Ten Hoof zal niemant u, die omzworft zoo veel jaeren,[40]
En grijs zijt, en ontmunt, meer kennen kunnen, nocht[41]
Uw uitheemsch kleed, en draght geeft niemant achterdocht.[42]
Geef u voor vreemdling uit, en ga voor een' Phocenser,[43]
Die afgevaerdight werd van hunnen Phanotenser;[44]
Want dat's hun beste vriend, en trouwste bondgenoot.
Ga boodschap hen, en sterck met eede Orestes dood;[46]
Hoe hem de renzucht broght, daer Griecken renfeest hielen,[47]
Aen 't sneuvlen, en ten val, met barrenende wielen.[48]
Laet dit uw boodschap zijn. na dat mijn Vaders graf
Gekroont zy, naer den raed, die ons 't Orakel gaf,[50]
Met afgesneden hair, met offerwijn te plengen,[51]
Zoo zie ons hier te moet; wanneerwe medebrengen[52]
Die kopre bus, in ruight gestopt, gelijckghe weet:[53]
Op dat men door gerucht, met waerheids schijn bekleed,
En blyde tyding hen bedrieghelijck verrassche;
Hoe 't lichaem van Orest verbarrent zy tot assche:

28 *noopt:* prikkelt.
29 *zin:* voornemen, plan.
30 *yet ontydighs:* iets onbetameliks, iets verkeerds.
31 *God ging spreecken:* het orakel ging raadplegen.
34 *met heimelijcke laegh:* door ze listig in de val te lokken.
35 *straffen aen 't leven:* met hun leven doen boeten.
40 *omzworft:* zworf (uit zwarf) oudere vorm van zwierf.
41 *ontmunt:* wiens gelaatstrekken onkenbaar geworden zijn.
42 *kleed, en draght:* klederdracht.
43 *ga voor een' Phocenser:* doe alsof ge een Ph. waart. De bedoeling is: spreek Phocenser dialekt.
44 *van hunnen Phanotenser* is een onjuiste vertaling. Er staat in 't Grieks: door een zekere Phanoteus (vgl. vs. 704).
46 *sterck met eede:* bevestig met een eed uw mededeling omtrent.
47 *renzucht:* lust om mee te dingen in de wedrennen.
48 *met barrenende wielen:* in dolle razende vaart.
50 *Gekroont:* met offers geëerd.
51 *met afgesneden hair:* met een lok van het eigen haar, als offer (vgl. vs. 928).
52 *te moet:* tegemoet.
53 *Die kopre bus:* de bronzen vaas, die de as van Orestes zou bevatten; *in ruight gestopt:* in het struikgewas verborgen.

Want dood te heeten deert my toch op geene wijs,[57]
Indien ick leef, en zoo met grooter eer verrijs.
Ick kan een' nutten klanck niet lastren noch misprijzen.[59]

57 Orestes vreest niet dat de voorgewende dood, als slecht voorteken, hem zou kunnen schaden. In dit geval is het een *nutte klanck* (vs. 59), omdat het loze gerucht voor de uitvoering van het plan bevorderlik is.
59 *lastren:* afkeuren.

'K heb menighmael gezien, dat doodgeheete wijzen
Het hoofd met meerder roem verhieven in hun lucht;
En hoop oock desgelijcks, na dit gestroit gerucht,[62]
Voor myne vyanden verscheenen, van zoo verre,
Te blincken, op een nieuw, gelijck een klaere starre.[64]
Maer o mijn Vaderland, en vaderlandsche Goôn,
Verwellekoomtme zoo, en baent den wegh zoo schoon,
Dat d'aenslagh my geluck; en ghy mijn erfpaleizen,[67]
Laet my met schande niet van dezen bodem deizen;
Nadien ick u ter liefde, en van de Goôn geport,[69]
U wasschen koom van 't bloed, op uwen troon gestort.[70]
Maeckt my nu eigenaer der Koningklijcke goeden,[71]
En heiland van dit huis: dat bid ick. Nu aen 't spoeden,[72]
Stockoude man, volvoer het geen u is belast.
Wy gaen oock; want 't is tijd, en 't is de tijd, die vast[74]
Het meeste zeggen heeft in menschelijcke zaecken.[75]

E l e k t r a :
Wee my ellendigh mensch!

L e e r m e e s t e r :
Mijn zoon, ick hoor genaecken,
Daer binnen, zoome dunckt, een dienstmaeghd, die dus steent.

O r e s t e s :
Zou 't wel Elektra zijn, die om heur rampen weent,
Wat dunckt u? zullen wy vertoeven, om te weten
Waerom zy klaegt?

L e e r m e e s t e r :
geensins, men moet zich niets vermeeten
Te doen, voor dat men hebbe Apolloos last voldaen.
Men vang van Vaders lyck, en moordgety eerst aen;[82]
Want hier aen hangt de kracht en zege van dien aenslagh.[83]

E l e k t r a :
O koesterende bron der daegen,[84]
O lucht, geparst om 's aerdrijx korst,[85]

62 *gestroit:* uitgestrooid.
64 *op een nieuw:* opnieuw.
67 *erfpaleizen:* paleizen van mijn voorvaderen.
69 *Nadien:* omdat; *geport:* aangespoord.
70 *wasschen:* reinigen.
71 *goeden:* goederen, bezittingen.
72 *heiland:* redder.
74 *'t is de tijd:* het gunstige oogenblik, de gelegenheid die aangegrepen moet worden.
75 *Het meeste zeggen:* de meeste invloed. In 't Grieks staat een woord dat opzichter beteekent. In de vertaling van Boutens: ‘die voor mannen hoogste opzichter is bij ieder werk’.
82 *moordgety:* de verjaring van de moord, dus: de herinnering aan de moord, d.w.z. wij moeten eerst bij het graf de dode eer bewijzen met offers.
83 *hier aen hangt:* hiervan is afhankelik; *zege:* overwinning; in dit verband: welslagen.
84 In 't Grieks staat: O smetteloos licht.
85 *geparst om:* dicht omgevend. In het origineel staat een woord dat Vondel niet weergeeft: in Boutens' vertaling: ‘lucht, die aan dit aardeleven neemt aandeel gelijk’.

Hoe dickwils hoorde ghy my klaegen,
En slaen voor mijn gekrabde borst;

Wanneer de morgen was herboren:
Want al wat 's nachts bedreven word
Gezin en ledekanten hooren,[90]
In dit paleis, met bloed bestort;[91]
Daer ick betreur mijn Vaders euvlen,[92]
Die niet, op den uitheemschen boôm,
Door wreeden oorloogh quam te sneuvlen;
Maer door mijn Moeder, los van toom,[95]
En door AEgisth, onkuisch van zede.
Dees kloofden 't Koningshoofd zoo stout[97]
Met d'ysre moordbyl, scherp van snede;
Als d'ackermans een eick in 't woud.
En, o mijn Vader! o mijn smarte!
Zoo schelmsch, zoo schendigh omgebroght,[101]
Niet een neemt uwe dood ter harte:[102]
Maer ick zal mijn gejammer, nocht
Mijn kermen, en geschrey niet staecken,
Zoo lang de zonne ryze, en dael,
En starren aen den hemel blaecken:[106]
En even als een nachtegael
Besteent het plondren, van zijn jongen,[108]
Zal ick, voor Vaders Hof, en poort,
My laeten hooren onbedwongen,
Zoo luide, dat het yeder hoort.
O onderaerdsche heerschappyen![112]
O aerdsche Godstolck, gaeuw en kloeck![113]
Gods Dochters, felle Raezeryen,[114]
En ghy, ontzaghelijcke Vloeck,[115]
Slaet d'oogen neder. koomt ons redden.[116]
Aenschouwt dien ongerechten moord,[117]
En die ter sluick een anders bedden[118]
Berooven; koomt, en helpt hen voort.[119]

90 *Gezin en ledekanten hooren:* dringt door tot alle huisgenoten in hun slaapvertrekken, d.w.z. de schande van het huis is ieder bekend. In de Griekse tekst staat: mijn rampzalige legerstede in ginds onzalig huis weet hoe ik wakende de nachten doorbreng.
91 *bestort:* overgoten.
92 *euvlen:* rampen.
95 *los van toom:* loszinnig.
97 *stout:* vermetel.
101 *schendigh:* schandelik.
102 *neemt ter harte:* trekt zich aan.
106 *blaecken:* blinken (eig. gloeien).
108 *plondren:* roven.
112 *heerschappyen:* machten. In de Griekse tekst: ‘O huis van Hades en Persefone’.
113 *aerdsche Godstolck:* Hermes; *gaeuw:* listig.
114 *Raezeryen:* de Erinyen of Furiën (wraakgodinnen).
115 *Vloeck:* (Grieks: Ara) de verpersoonlikte vervloeking, door het slachtoffer geuit, de boyennatuurlike macht, die de Erinyen oproept.
116 *neder:* op ons omlaag.
117 *ongerechten:* snode.
118 Dit slaat op de schuldige liefde van de moordenaar Aegisthos voor haar moeder; *die:* al degenen die.
119 *helpt hen voort:* berooft hen van het leven.

Koomt straft mijn Vaders nederlaegen,[120]
En stuurt mijn' Broêr. ick ben te zwack,

120 *mijn Vaders nederlaegen:* de moord op mijn vader.

Om langer dus alleen te draegen
Mijn' druck, een al te lastigh pack.[123]

R e y :
O Kind der jammerlijckste Vrouwe,
Elektra, droeve Dochter, ach!
Waeromme quijntghe, nacht en dagh,
Van onverzaedelijcken rouwe,
Om Agamemnon, eer verdaen[128]
Door list en schalckheid, noit verwoeder,[129]
Van uwe goddelooze Moeder,
En met haer booze hand verraên?
De donder sla hen, en wil 't wreecken;[132]
Indien't hier vry staet zoo te spreecken.

E l e k t r a :
O spruit, van vroomen voortgebroght,[134]
Koomt ghy my troosten in ellende?
Ick weet het wel. 't zijn welbekende[136]
En dingen lang by my bedocht:
Maer 'k wil niet laeten te beweenen
Mijn Vaders jammerlijcke dood.
Laet my begaen, ghy die in nood
My bystaet, om al 't goed voorheenen[141]
Van my genoten. laetme toch.
Ick ben verloren. och och och!

R e y :
Ghy zult nochtans met al dit krijten
En kermen Vader op zijn' stoel[145]
Uit den gemeenen jammerpoel[146]
Niet wecken, maer u zelve slijten[147]
Door endelooze droefenis,
En ongeneezelijcke smarte.
Wat lichtenis verwacht uw harte[150]
Uit leed, dat niet te boeten is?[151]
Wat staetghe, door geduurigh klaegen,
Naer't geen ghy niet vermooght te draegen?[152-153]

123 *lastigh pack:* drukkende, bezwarende last.
128 *eer verdaen:* eertijds omgebracht.
129 *schalckheid:* boosaardigheid; *noit verwoeder:* met onovertroffen verwoedheid.
132 *wil:* moge.
134 *O spruit:* Vondel laat Elektra zich richten tot de aanvoerdster van de Rey; in 't Grieks staat hier een meervoud; *vroomen:* rechtschapenen.
136 *'t zijn welbekende* (dingen): Vondel schijnt deze regel terug te laten slaan op de moord; in het Grieks staat: uw goede bedoeling als troosteressen is mij welbekend.
141 *'t goed:* de weldaden.
145 *stoel:* troon.
146 *den gemeenen jammerpoel:* de poel van de Hades, waaraan niemand ontkomt.
147 *wecken:* opwekken, terugroepen.
150 *lichtenis:* verlichting.
151 *boeten:* herstellen.
152-153 Wat streeft ge door voortdurende klachten naar een ondragelike toestand van onherstelbaar leed?

E l e k t r a :

Een zot vergeet zijn ouders haest,[154]
Die omgekomen zijn zoo snoode:
Maer 't vogelken, de zomerbode,[156]
Dat altijd Itys Itys raest
En kermt, gelijckt my gansch in dezen.[157-158]
Rampzaelge Niobe, o ick acht[159]
U een van 't goddelijck geslacht.
Ick acht u een Godin te wezen,[161]
Die yslijck in een steenen graf
Roept, wee en wach, en laet niet af.[163]

R e y :

O Dochter, onder die verschoven[164]
Gaen treuren, zijt ghy 't van uw' stam
Alleen niet, die dit over quam;
En nochtans gaetghe in rouw te boven[167]
Uw gansche maeghschap, en u bloed,
Daer binnen, als Iphianasse,[169]
Chrysothemis, en d'onvolwasse,[170]
Die stil zijn ramp betreuren moet.

E l e k t r a :

Orest, van hoogen stam geboren,
Ter goeder uur zult ghy ten toon[173]
Eens, op Iupijns verheughden troon[174]
Gekeert, tot Koning zijn gekoren,
Van 't wijd vermaert Myceensch gezagh.[172-176]
Ick kinderlooze, en ongehuwde,
En ongeluckige, en geschuwde,
U wachtende, van dagh tot dagh,
Met droeve traenen op de kaecken,
Verga terwyl van al 't verdriet;
Maer ghy gedenckt mijn weldaên niet,
Noch d'ongelijcken die u raecken.[183]

154 *haest:* weldra.
156 *'t vogelken:* de nachtegaal. In 't Grieks staat: de bode van Zeus, als aankondiger van de lente. De dichter zinspeelt op het verhaal van Prokne, die haar zoontje Itys doodde en daarop, in een nachtegaal veranderd, haar kind met het voortdurend geroep van ‘Itys’ bleef betreuren.
157-158 *raest en kermt:* wanhopig jammert.
159 *Niobe*, koningin van Thebe, verloor als straf haar veertien kinderen en werd zelf in een steen veranderd. Zij wordt voorgesteld als eeuwig wenend.
161 In de vertaling van Boutens: ‘U prijs ik godgelijk’.
163 *wee en wach:* in oudere taal gewone allitteratie.
164 *verschoven:* verworpen, veracht.
167 *rouw:* rouwbetoon (vgl. vs. 171).
169 *Iphianasse:* Iphigenia.
170 *d'onvolwasse:* Orestes.
173 *Ter goeder uur:* op het juiste, gelukkige ogenblik.
174 *Iupijns verheughden troon:* het geslacht van Pelops stamde af van Zeus.
172-176 Deze verzen laat Vondel, afgaande op de oude edities, door Elektra zeggen. In de nieuwe uitgaven worden ze bij de voorgaande Rey gevoegd, en begint Elektra te spreken bij vs. 177.
183 *d'ongelijcken:* het onrecht.

Wat valsche maren hebben wy
Van u niet, reis op reis, vernomen?
Ghy dreight, en zult te voorschijn komen,
Maer zet uw komste aen eene zy.[187]

R e y :
Hou moed, mijn Dochter, tot het ende.
Iupijn met zijn alwetende oogh,
Die 't al bestiert, zit daer om hoogh.
Beveel hem uwe groote ellende,[191]
En weest op henliên, dien ghy haet,
Niet ongeduldighlijck gebeten,[193]
Ghy zult nochtans dit niet vergeten.
De tijd is langsaem van beraed:[195]
En Agamemnons zoon, te Krisse,[196]
In 't weiland, vlughtigh door zijn lot,[197]
Kan wel eens keeren, oock de God
Des afgronds, en der duisternisse.[198-199]

E l e k t r a :
Een groot gedeelt van's levens tijd
Is door, en noch zal hy verschynen,[201]
En ick, die ouderloos ga quynen,
Heb niet een' vriend die voor my stryd,
Noch kracht genoegh, om 't quaed te keeren:
En moet, gelijck een kamenier,
Verschoven, Vaders kamer hier[206]
Bedienen, en in slechte kleeren,[207]
Die my niet voegen, heenen gaen,
En dus voor lege tafels staen.[209]

R e y :
O droeve spraeck van Vaders komen,[210]
En wederkomste uit Priams oord.

187 *zet aen eene zij:* stelt uit.
191 *Beveel hem:* vertrouw hem toe.
193 *ongeduldighlijck:* heftig.
195 *De tijd is langsaem van beraed:* de tijd kent geen overhaasting, d.w.z. wacht tot de tijd rijp is; *beraed:* overweging. In 't Grieks staat iets anders: de tijd verzacht de moeielikheden, maakt het leed draaglik. Boutens vertaalt: ‘Een heulrijk god toch is de tijd’
196 *Krisse:* de hoofdplaats van het rijk van Strophius, de vader van Pylades, bij wie Orestes opgevoed was.
197 *vluchtigh door zijn lot:* balling door het lot.
198-199 *de God des afgronds:* Hades, hier als de wrekende God voorgesteld. Hierbij te denken: kan wel eens opdagen.
201 *Is door:* is voorbij; *zal:* moet.
206 *Verschoven:* geminacht.
207 *slechte:* eenvoudige, nederige.
209 *voor lege tafels:* de spijs wordt mij onthouden.
210 *spraeck:* is een woordelike vertaling van het Griekse *auda*, maar het is twijfelachtig of Vondel deze plaats begreep. De dichter bedoelt: Jammerklachten weerklonken bij de terugkeer van uw Vader uit Troie, nl. òf het weeklagen van Kassandra, òf van het volk, dat een voorgevoel had van wat zou geschieden. Boutens vertaalt weer anders: ‘Klaaglijk op zijn welkomstmaal, Klaaglijk in de feestzaal klonk uw vaders roepen’, enz.

O naere kreet, die in dien moord[212]
Uit Vaders kamers werd vernomen;
Toen hy dien slagh met d'ysre bijl
Op 't hoofd ontfing. Bedrogh bedocht het.[215]
De Liefde trof hem, en volbroght het.[216]
Zy stroiden schricklijck in der yl
Een schelmsch gerucht, en waren reede,[217-218]
Als of een God of mensch dit deede.

E l e k t r a :

O dagh, dien ick vervloeck alleen,
Het zy wat dagh oock dat'er ryze;[220-221]
O nacht, o moordbancket en spijze,[222]
Wat brouwt ghy ons al zwaerigheên?
Wat snooder dood is hy gestorven,[224]
Toen twee verraêrs hem randden aen.
Die klaeuwen hebben 't my gedaen,
En met mijn' Vader my bedorven.[227]
De groote God des hemels zet[228]
Hen dit betaelt, en straf rechtvaerdigh,
Noch maeck hen eenige eere waerdigh
Die met dit schelmstuck zijn besmet.

R e y :

Zie toe, verloop u niet met spreecken.[232]
Of mercktghe niet uit welck een' staet[233]
Ghy, tot uw eige scha, en smaed,
Vervalt, en blijft van gunst versteecken?[235]
Ghy baert, door wraeckzucht, die u drijft,
U zelve vyanden en hinder.
Het is geen wijsheid, dat een minder
Met maghtiger krackeelt en kijft.

E l e k t r a :

Ick word geperst van 't schendigh lijen.[240]
Ick weet het wel, en ken mijn' kop;[241]

212 *naere:* angstwekkende.
215 *bedocht:* bedacht.
216 *De liefde:* nl. Klytemnestra's overspelige liefde voor Aegisthus.
217-218 Hier heeft Vondel de Griekse tekst niet begrepen en er iets anders voor in de plaats gesteld. Boutens vertaalt: ‘Zij teelden schriklijk aan den dag Het schriklijk moordgedrocht, Of 't god of stervling was.’ Het koor twijfelt namelik of er een demoniese macht in 't spel geweest is. De bedoeling van Vondel is waarschijnlik: en gingen met zoveel overleg te werk (*waren reede*), dat er onzekerheid bleef bestaan of een God of een mens dat gedaan had.
220-221 O dag. die ik boven alle andere vervloek.
222 *moordbancket:* feestmaal waarbij de moord plaats had.
224 *Wat snooder dood:* (met oude genitief na *wat*): welk een smadelike dood.
227 *bedorven:* rampzalig gemaakt (accent op *mij*)
228 *zet* (conjunctief).
232 *verloop u niet:* ga u niet te buiten, ga niet te ver.
233 *staet:* eervolle positie.
235 *versteeckeen:* verstoken.
240 *'t schendigh lijen:* het moeten dulden van de schande.
241 *mijn' kop:* mijn hardnekkige aard.

Maer 'k zal mijn leven lang, mijn' krop
Uitschuddende, niet konnen myen[242-243]
Mijn scha, om 't schendigh moordgeschrey:
Want wanneer, om mijn' rouw te zachten,[245]
Heb ick een troostlijck woord te wachten
Van dees gelieven allebey?[247]
Van wien die pit heeft achter d'ooren?
Mijn troosterssen, verlaetme toch.[249]
Verlaetme vry. dees droefheid, och!
Is niet te dempen noch te smooren.
Mijn zwaerigheidt duurt voor altoos,
Zoo is 't geklagh oock endeloos.

R e y :

Maer 't is uit gunst, dat ick's my moeie:[254]
Gelijck een trouwe moeder doet,
Op dat uw wellende gemoed[256]
Niet d'eene ellende uit d'ander broeie.[257]

E l e k t r a :

Nu zeghme, met wat maet, hoe kort
Zou ick mijn jammer zien gesleten?[258-259]
Is 't voeghlijck dooden te vergeten?
Wien heeft Natuur dit ingestort?[261]
Ick zou geen' roem van hen begeeren:[262]
Noch by een wederga gevoeght,[263]
Niet vreedzaem leven, noch vernoeght;
Indien ick most met luchte veeren[265]
Gaen vliegen over het verdriet
Des moordkreets, die al 't Rijck vervaerde.
'T is waer, de doode is stof, en aerde,
En aerde zijnde, en anders niet,

242-243 *mijn' krop uitschuddende:* mijn haat lucht gevende.
245 *rouw:* smart.
247 *Van dees gelieven allebey:* onjuiste vertaling, door Vondel ironies bedoeld. In het Grieks begint hier een nieuwe zin, met een vocatief: O lieve gezellinnen. Ook vs. 248 (*die pit heeft achter d'ooren:* die verstand, inzicht heeft) geeft de bedoeling van het Grieks niet weer. Boutens vertaalt: ‘Want wie die met mij meêvoelt, ziet niet dat daar geen evenwaardig troostwoord voor mij te hooren is?’
249 *troosterssen:* troosteressen.
254 *gunst:* genegenheid; *dat ick's my moeie:* dat ik er mij over bekommer (*zich moeien* regeert hier een oude genitief *des*).
256 *wellende:* opbruisend, hartstochtelik.
257 *broeie:* doe voortkomen.
258-259 De bedoeling van deze niet zeer duidelike regels moet zijn: Hoe zou er ooit matiging of een einde van mijn ellende mogelik zijn? (*slyten:* te niet gaan). In het Grieks staat korter: Welke maat is er in mijn rampzaligheid.
261 *dit:* nl. dit gebrek aan piëteit; Aan wie is dat van nature eigen?
262 *van hen:* nl. van zulke piëteitlozen.
263 *wederga:* echtgenoot. In de Griekse tekst is geen sprake van een huwelik. (Boutens: ‘als 'k aan iets edels deel heb’).
265 *met luchte veeren:* met luchtige vleugelslag. Het origineel heeft een geheel ander beeld, slaande op het bedwingen van haar luidruchtige smart. Boutens vertaalt: ‘Toomend de vleuglen der helle jammerkreten’.

Zal eeuwighlijck ellendigh leggen.
Zou daerom, die dien moordslagh gaf
Niet draegen zijn verdiende straf?
Wat had de Schaemte dan te zeggen?
Godvruchtigheid voortaen veracht,
Had uit by 't menschelijck geslacht.[268-275]

R e y :

O Dochter, ick koom hier in aller yl gevlogen,
Zoo wel door mijnen plicht als uwen druck bewogen;
Indien ick qualijck spreeck, zoo win het vry: 'k zal nu[278]
Gevolleghzaem terstond my buigen onder u.

E l e k t r a :

O Vrouwen, 'k schaem my des, dat ick, dus bang te moede,[280]
U overlastigh val: neemt mijn gekerm ten goede.[281]
Dit perst de nood van 't hart: want zekerlijck, hoe zou
Een Koningklijcke spruit, een hooghgebore Vrouw
Dit staecken, daerze, nacht en dagh, geen' aêm kan haelen,
En vaders ongeluck verryzen ziet, en daelen.[284-285]
Vooreerst al 't geenme van mijn Moeder, uit wiens schoot
Ick in de weereld quam, bejegent is zoo snood.[287]
Daerna verkeer ick vast in 't eigen Hof mijns Vaders,[288]
Met zijne moordenaers, en schendige verraeders,
En word van hen bestiert, en moet van henliên staegh
Myn' noodruft, en myn' kost genieten alledaegh.[291]
Oock denckt eens, hoe dien dagh met droefheid word gesleeten,
Als ick AEgisth moet zien, op Vaders troon gezeten,
Met Agamemnons kleed bekleed, en veel cieraeds,
En drincken offerwijn ons Huisgoôn toe, ter plaets[295]
Daer zy hem broght om hals: maer 'k zie, wie zou 't gelooven?
Een hoofdschand, die noch verre alle andre gaet te boven,
Dien snooden moorder zelf, in Vaders plaets, het bed
Met mijn bedorven Moêr (indien ick zonder smet[299]
Haer Moeder noemen magh) die by hem leit, onteeren,
En haer te goddeloos met zulck een smet verkeeren;[301]
Geen Raezery ontzien, maer lachen welgemoed[302]

268-275 Het verband van deze passage in de Griekse tekst heeft Vondel niet begrepen en daardoor een onnauwkeurige vertaling gegeven. In de vertaling van Boutens luidt de zin: ‘Want als de doode liggen zal Voor niets dan stof en asch In hulpelooze ellende, En de anderen niet moord met moord Terugbetalen, Dan is bij alle stervelingen Ontzag en vroomheid Voorgoed vergaan!’

278 *zoo win het vry:* behoud dan gerust de overhand, d.w.z. dan geef ik mij gewonnen.

280 *des:* daarvoor.

281 *overlastigh val:* overlast aandoe; *neem ten goede:* houdt mij ten goede, vergeeft mij.

284-285 Vrije vertaling. Bij Boutens: ‘Rampen die ik voortdurend, elken dag en nacht, Veeleer in groei zie wassen dan te gronde gaan.’

287 *bejegent is zoo snood:* wat ik op zo schandelike wijze heb ervaren.

288 *vast:* voortdurend.

291 *noodruft:* levensbehoeften.

295 *drincken.... toe:* in het Grieks staat: plengen.

299 *bedorven:* ontaarde.

301 *smet:* misdadiger, ellendeling.

302 *Raezery:* wraakgodin (Erinyen).

In al dees gruwelen, die zy bedrijft en doet.
Zy ziet het moordgety te moet met groot verlangen;[304]
Dien dagh, toen zy met list mijn' Vader kreegh gevangen,
En zoo om 't leven holp. wanneer die dagh verjaert,
Dan steltze danssen in: dan slaght zy onbezwaert
De schaepen, die, ter maend gekeelt, voor d'outers bloeden,[308]
Ter eere van dees Goôn, die haer tot noch behoedden.
Ick ongeluckige dit ziende, in ons paleis,
Versmelt, en zucht, en schrey, en vloecke reis op reis
Mijn Vaders moordbancket, en moordmael, zoo zy 't heeten.[312]
En stondme 't schreien vry, en had ick eens gekreeten[313]
Zoo lang, als 't hart wel lust: want deze trotse Vrouw
Beschimpt al mijn misbaer, en jammerlijcken rouw:
O hellevloeck der Goôn, mist ghy dien overleden[316]
Alleen, en treffen u alleen dees zwaerigheden?
Dat dy de hagel sla: dat d'onderaerdsche gloed[318]
En Pluto geve, dat ghy eeuwigh balcken moet.[319]
Aldus beschimptze my: maer als zy heeft vernomen,
En krijght een lucht, en rieckt dat Broeder staet op 't komen.[321]
Dan staetze zinneloos by my en stampt, en raest:
Is dit niet uw bedrijf, die steelwijs in der haest
Orestes my ontdroeght? maer denck vry 'k zal 't eens straffen,
Gelijckge wel verdient. zoo hoort al 't Hof heur blaffen.[325]
Haer lieve Bruigom staet aen heure zy, en schent,[326]
En hitst heur aen: die bloed, en oirzaeck van d'ellend:[327]
Die met de vrouwen treckt te velde, en aen den reie:[328]
Maer ick, die midlerwijl Orestes vast verbeie,[329]
Dat hy dit onweêr stil, verga in mijn verdriet:[330]
Want sammelend, bederft hy 't geen ick hoop, en niet[331]
Verhoop: en o Vriendin, hoe kan ick, dus gedreven,
My maetigen in rouw, of recht godvruchtigh leven?
In quaede zaecken moet de hooge nood my raên,
Die raed een' quaeden wegh en onwegh in te slaen.[334-335335]

304 *moordgety:* verjaring, gedenkdag van de moord (vgl. vs. 82); *te moet:* tegemoet.
308 *ter maend:* maandeliks.
312 *moordbancket:* vgl. vs. 222.
313 Als ik dan maar vrijuit kon schreien en naar hartelust jammeren!
316 Hier haalt E. de smadelike woorden van haar moeder aan; *hellevloeck:* vervloekt schepsel.
318 *dy:* is hier minachtend gebruikt.
319 *balcken:* opzettelik-ruw woord voor jammeren.
321 *krijght een lucht:* begint te vermoeden; *staet op:* op het punt is.
325 *blaffen:* te keer gaan.
326 *Bruigom:* echtgenoot; *schent:* (van schennen); vuurt aan.
327 *bloed:* lafhartige.
328 *aen den reie:* ten dans. In het Grieks staat alleen: die met vrouwen zijn veldslagen voert.
329 *vast:* voortdurend.
330 *dit onweêr:* deze ellendige toestand.
331 *sammelend:* talmend; *en niet verhoop:* onjuiste vertaling. Er staat: alle aanwezige en toekomende (verder af liggende) hoop.
334-335 Vondel heeft de bedoeling van Sophocles niet begrepen; vgl. Boutens' vertaling: ‘Die bij boozen is, Moet alnoodzaaklijk aan hun boosheid mededoen.’
335 *onwegh:* slechte, moeielik begaanbare weg.

R e y :
Wel, zeghme, durftghe dus by uwen stiefvaêr wrocken?[336]
Of als hy dit niet hoore, en zy van huis getrocken?[337]

E l e k t r a :
Met reden. denck dit vry, was hy niet uitgegaen,
Dat ick voor deze deur gerust zou blyven staen.
Hy is naer buiten toe.

R e y :
Zoo durf ick met u kouten,
Is 't waerheid, 't geenge zeght.

E l e k t r a :
Ghy mooght u vry verstouten.
AEgisth is nu niet t'huis, dies vraegh al wat u lust.[343]

R e y :
Zoo vraegh ick, watghe zeght, en wat u zy bewust
Van Broeders wederkomste, of van zijn langsaem wachten?[344]
Berichtme van dit stuck.

E l e k t r a :
Wie zou zijn zeggen achten?
Hy zeit veel, en volvoert niet eens het geen hy zeit.

R e y :
Een die wat groots besteeckt is traegh in zijn beleid.[347]

E l e k t r a :
Maer ick was slof noch traegh, in 't bergen van zijn leven.[448]

R e y :
Hou moed. hy is te vroom, om vrienden te begeven.[349]

E l e k t r a :
'K vertrouw dit, anders was 't met my geheel gedaen.

R e y :
Nu zwijgh, Chrysothemis koomt uit den huize gaen,
Uw Zuster, van een bed en ouderen geboren[352]
Met u. zy draeght, het geen den afgrond is beschoren,[353]
Lijckoffer naer het graf.

C h r y s o t h e m i s :

336 *wrocken:* uw afkeer uiten.
337 *Of als:* Juist alsof hij dit niet zou horen en afwezig was.
343 *wat u zy bewust:* wat ge weet.
344 *langsaem wachten:* dralend afwachten.
347 *besteeckt:* beraamt.
448 *slof:* nalatig (met andere kleur dan nu!); *bergen:* in veiligheid brengen, redden.
349 *vroom:* (evenals Lat. pius): vol liefde voor de naaste bloedverwanten (vrienden).
352 *één:* (met accent).
353 *den afgrond is beschoren:* voor de afgestorvenen (in de onderwereld) is bestemd.

Hoe roeptghe voor de poort
En op de plaets zoo luide, o Zuster, dat men 't hoort?
Kan u 't verloop des tijds niet leeren anders zingen,
En uw oploopentheid, die ydel is, bedwingen?[357]

357 *oploopentheid:* driftbuien; *ydel:* vergeefs.

'K beken wel, dat ick mede, als ramp voorhanden is,[358]
Bedruckt ben, en bedroeft; en had ick maght, gewis
'K zou daedelijck, wat hart ick henliên draegh, doen blijcken.[360]
Nu wil ick liever 't zeil in tegenspoed wat strijcken,
En schijnen stil te staen, en hen geen ongenoeght[362]
Te brouwen, en wou wel dat ghy u oock zoo droeght.
Het geen ghy drijft is recht, en niet het geen ick oordeel.[364]
'K beken 't; maer staet het vry, zich naer het meeste voordeel[365]
Te schicken, zoo is 't reên, dat elck dien wegh ingaet,
En hen gehoorzaem zy, daer 't hoogh gezagh by staet.[367]

E l e k t r a :

'T en staet niet wel, noch luid niet eerlijck by den vroomen,[368]
Dat ghy vergeet het bloed van wienghe zijt gekomen,[369]
En dus voor Moeder zorght: want al wat ghy terstond[370]
Tot mijn vermaening zeid, dat hebtghe uyt haeren mond,
En uit u zelve niet. ick geef u keur van beide:
Ghy stemt dien doodslagh toe, dien ick tot noch beschreide:[373]
Of kennende het leed van Vader, u zoo lief,
Hebt geen gedachtenis van hem, om 't ongerief.[375]
Gy zeght wel, stond de maght aen u, de daed zou spreecken,
Hoe ghy hen haet: en ick vast bezigh, met besteecken[377]
Van al, wat tot dees wraeck vereischt word, krijgh van u
Geen hulp, en word hier door van dezen aenslagh schuw.[379]
Zoo koomt de suffery ons rampen nog vermeeren.[380]
Maer 'k bid u, leer my toch, of laet ick zelve u leeren.
Wat voordeel geeft het my, indien ick 't huilen staeck?
Ick leef, maer nauwelicx. dat 's my ghenoegh. ick maeck
Hen 't leven zuur, en eere aldus dien overleden;
Indien men hier door gunst verwerreft daer beneden.[385]
Maer ghy, die my belijd, dat ghy die moorders haet,
Die haet hen met den mond; maer houd het in der daed
Met vadermoordenaers. Al schonck men my geschencken,
Daer uw gemoed op vlamt; ick liet mijn trouw niet krencken,
Noch heulde met zulck slagh. ga heenen. zet u vry

358 *voorhanden:* nabij (vergelijk: op handen).
360 *hart:* gezindheid.
362 *ongenoeght brouwen:* onaangenaamheden berokkenen.
364 *drijft:* beweert, aanvoert.
365 *zich naer het meeste voordeel te schicken:* de voordeligste partij te kiezen.
367 *daer 't hoogh gezagh by staet:* die de macht in handen hebben. Vondel vertaalt de laatste passage vrij: het Grieks heeft slechts: ‘Doch als ik vrij leven wil, Moet ik in alles luistren naar mijn meerderen’ (Boutens).
368 *luid niet eerlijck:* klinkt niet eervol, d.w.z. het zal door alle weldenkenden veroordeeld worden.
369 *bloed:* geslacht.
370 *voor Moeder zorght:* voor Moeders belangen opkomt; *terstond:* zoo even.
373 *stemt toe:* hecht uw goedkeuring aan.
375 *om 't ongerief:* om de voor u nadelige gevolgen.
377 *vast:* intussen; *besteecken:* zie bij vs. 347.
379 *schuw van:* huiverig voor.
380 *suffery:* slapheid, lafheid.
385 Blijkens de Griekse tekst is de bedoeling: indien de dode in de onderwereld daarvoor gevoelig is (Boutens vertaalt: ‘als eenig liefdeblijk hem ginds bereikt); *gunst:* genegenheid, liefde.

Ter tafel, daer het vloeit van Hoofsche leckerny,[391]
En overdaed van spijs, wat noodrufts, zonder wroegen,[392]
Vernoeght my meer. kunt ghy u dus ten Hove voegen,
Om 't lief genot van eer; zy hangtme geensins aen.[394]
En waertghe zelve wijs, ghy zoud die oock versmaên.
Nu past het, datghe niet, naer uwen trouwsten hoeder,
Uw Vaders Dochter heet, maer troetelkind van Moeder:
Zoo zal uw ondeughd klaerst ten toon voor yeder staen;
Wanneerghe Vaders asch, en maeghschap hebt verraên.

R e y :
Om Gods wil, vaer niet uit; want in het overwegen
Van 't onderling gespreck veel voordeels is gelegen,[401]
Zoo elck van wederzy zich dient met 's anders toon.[402]

C h r y s o t h e m i s :
O Moeders, ick ben dit van Zuster al gewoon,[403]
En had dit niet gerept, 't en waer uit groot erbarmen;[404]
Nadien ick weet wat ramp haer naeckt, om al dit kermen.

E l e k t r a :
Zegh op, wat ramp? want ick zal hier niet tegens zijn,
Al raeckte ick oock daer door in noch bedroefder schijn.[406-407]

C h r y s o t h e m i s :
'K zal zeggen 't geen ick weet. zoo ghy niet rust van huilen,[408]
Zal 't hof u, buyten 's lands, al levendigh, verschuilen[409]
In een gevangenis, daer nimmer 's hemels lamp
In schijne, en ghy met recht mooght jancken, om uw ramp.[411]
Nu spreeck, of zwijgh hier na, wanneerghe raeckt in lyden.
Nu kuntghe, wiltghe noch, dees zwaerigheid vermyden.

E l e k t r a :
Zoo hebbenze over my dees straf bestemt alree?[414]

C h r y s o t h e m i s :
Zoo dra AEgisth van 't land in 't Hof koomt, en in steê.

E l e k t r a :
Wel laet hem in der yl om deze reden keeren.

391 *het vloeit van:* waar overvloed is van.
392 *wroegen:* gewetensknaging.
394 *zy hangtme geensins aen:* ik voel mij tot zulk een eer niet aangetrokken.
401 *'t onderling gespreck:* de wederzijdse argumenten.
402 *zich dient met:* zijn voordeel doet met; *toon:* stemming, geuite overtuiging.
403 *O Moeders:* met deze woorden spreekt Chr. de rei aan. In 't Grieks staat: O vrouwen.
404 *gerept:* gezegd.
406-407 Onjuist vertaald. Er staat: ‘Als gij nog iets ergers meldt dan dees mijn nooden, geef 'k u voortaan steeds gelijk’ (Boutens); *bedroefder schijn:* treuriger toestand.
408 *rust van:* ophoudt met.
409 *levendigh:* levend; *verschuilen* (trans.): opsluiten.
411 *jancken:* jammeren (met andere kleur dan nu).
414 *bestemt:* besloten.

C h r y s o t h e m i s :
Ellendige, wenscht ghy om 't geen u zelf kan deeren?[417]

E l e k t r a :
Hy koom, indien hy dit beginnen wil, in stadt.

C h r y s o t h e m i s :
Op datghe in lyden raeckt? waerom begeertge dat?

E l e k t r a :
Op dat ick wijd en zijd van u werd weghgedreven.[420]

C h r y s o t h e m i s :
Zoo scheptge geen vermaeck in 't tegenwoordigh leven?

E l e k t r a :
Wist ghy hoe bly ick leef, ghy zoud verwondert staen.

C h r y s o t h e m i s :
Het waer zoo, stelde ghy het wijslijck daer naer aen.[423]

E l e k t r a :
Ay, leerme niet, dat ick mijn vrienden moet onteeren.

C h r y s o t h e m i s :
Niet dit, maer datghe hoort naer henliên, die regeeren.

E l e k t r a :
Leer my niet, watme voeght: Bezorgh u zelf voor al.[426]

C h r y s o t h e m i s :
'T is loflijck, dat men niet door reuckeloosheid val.

E l e k t r a :
Men val, zoo 't wesen moet, door Vaders wraeck ten leste.[428]

C h r y s o t h e m i s :
Neen, Vader, weet ick wel, houd zelf ons dit ten beste.[429]

E l e k t r a :
Die woorden hebben lof by menigh onverlaet.[430]

C h r y s o t h e m i s :
Beweegh ick u noch niet te luistren naer mijn' raed?

417 *Ellendige:* ongelukkige.
420 *wijd en zijd:* zo ver mogelik.
423 Dat zou het geval zijn, als gij uw leven daarnaar inrichtte.
426 *Bezorgh u zelf voor al:* Let in de eerste plaats maar op u zelf. In de Griekse tekst luidt deze regel heel anders: Die vleierij laat ik aan u over. Dat strookt niet met mijn aard. Boutens vertaalt: ‘'k Gun u die uitvlucht. Mijn karakter raakt zij niet.’
428 *door Vaders wraeck:* om vader te wreken.
429 *houd ons dit ten beste:* vergeeft het ons.
430 *onverlaet:* slechtaard.

E l e k t r a :
Gansch niet, noch denck het niet. zou ick zoo breinloos doolen?[432]

432 *noch:* en niet.

*

C h r y s o t h e m i s :
Ick ga dan heen mijns weeghs, gelijck my is bevolen.

E l e k t r a :
Waer heen? waer brengtghe nu dees offerkannen heen?

C h r y s o t h e m i s :
Ick gietze op Vaders graf, door Moeders last alleen.

E l e k t r a :
O haetelijckste mensch, hoe spreecktghe toch, ghy snoode.[436]

C h r y s o t h e m i s :
Ghy meent, ick gietze op 't graf, uit last van die hem doode?

E l e k t r a :
Wat bloedvriend leert haer dit? Wie is 't, dien dit behaeght?[438]

C h r y s o t h e m i s :
Een nachtspoock, zo my dunckt, maeckt Moeders hart versaegt.[439]

E l e k t r a :
O Vaderlijcke Goôn, nu helpt dees arme weeze.

C h r y s o t h e m i s :
Schept ghy wat harts, wat moeds uit deze haere vreeze?[441]

E l e k t r a :
Vertel 't gezicht, en 'k zal 't u zeggen, zoo ick kan.[442]

C h r y s o t h e m i s :
Ick weet'er nauwelix of maer een luttel van.

E l e k t r a :
Verhael het. weinigh reên die hadden dick 't vermogen,[444]
Dat zy den mensch weleer of redden, of bedrogen.

C h r y s o t h e m i s :
De roep gaet, datze zelf ons' Vader weêr vernam,[446]
Die, nu de tweede mael, zich met heur paeren quam,
En grijpende den staf des Rijx, weleer gedraegen
By hem, maer nu gevat van die hem heeft verslaegen,
Dien plantte, en uit dien staf verrees een groene plant,

* TEKSTKRITIEK: vs. 438 *leert haer*, de oude uitgave heeft u.
436 Deze regel heeft Vondel in de Griekse tekst niet begrepen. Er staat: ‘Wat zegt ge? Offers voor haar doodsvijand?’; *snoode:* schandelik.
438 Wij veranderden *u* in *haer;* anders is er geen verband met vs. 439. De bedoeling is: welke vriend heeft *haar* daartoe (tot dat offer) bewogen?
439 *nachtspoock:* nachtelike geestverschijning, schrikbeeld.
441 *hart:* is synoniem van moed.
442 *'t gezicht:* het ‘nachtspoock.’
444 *reên:* woorden.
446 *vernam:* aanschouwde.

Die met haer schaduw deckte al dit Myceensche land.

Dit heb ick uit den mond van eenen, die 't my melde,
En tegenwoordigh was, daer zy haer' droom vertelde,
Aen d'opgereze zon. ick weet'er meer niet af,[454]
Dan datze my, uit schrick, gezonden heeft naer 't graf.
Nu bid, nu smeeck ick u, by Vaders eige Goden,
Dat ghy gehoorzaem volght mijn raeden, en geboden,
En niet zoo reuckeloos u zelve stort ter neêr.
Verjaeghtghe my, vergeefs roept ghy uw Zuster weêr.

E l e k t r a :

Mijn waerde Zuster, wacht u toch. het zou niet passen
Te gieten 't geenge draeght op Vaders graf, en asschen;
Want dit kan nimmer recht, noch vroom noch billijck zijn,
Dat zoo een vrouw, als zy, een vyandin, met wijn
En offervaten doe des dooden graf besprengen.
Ga pleng het onderwege, of ga het elders brengen.
Verbergh het diep in 't zand, op dat het Vaders rust
Niet steure, en deze zaeck hem nimmer zy bewust:[467]
En laetze dit juweel voor heure grafste spaeren,[468]
Om t'offren, als haer geest beneden zy gevaeren:
Nadien dees goddelooze en godvergete vrouw
Zelf eenige oirsprong is van alle dezen rouw,
En met vervloeckten wijn noit d'asch heeft overgoten
Des geenen, dienze moorde, en holp ten afgrond stooten.
Bedenck met wat een gunst, en minnelijck gelaet[470-474474]
Die doode ontfangen zal 't geschenck van die hem haet;
Van die zoo eerloos hem vermoorde, en heeft geschonden,[476]
En wascht met offerwijn het bloed, dat uit de wonden[477]
Van zijn' gekloven hoofd quam springen op haer lijf.
Of meentghe, dat dit boet haer gruwelijck bedrijf?
Geensins, dies staeck dit werck, en laet u onderrechten,
En sny veel liever af de tippen van uw vlechten,
En 't zachtste hair van my, die naulix adem schep.
Dit is gering, nochtans ick wy hem, 't geen ick heb,

454 *Aen d'opgereze zon:* d.w.z. aan de Zonnegod, de god van licht en reinheid, die alles ziet, en dus het dreigende gevaar kan afweren, dat door een boze droom voorspeld wordt; *meer niet af:* niets méér van.

467 *steure:* verstore; *hem zy bewust:* hem bekend worde.

468 *juweel:* kostbaar voorwerp; hier de vazen.

470-474 Vondel heeft deze passage in het Grieks niet begrepen. Er staat, volgens Boutens' vertaling: ‘Was zij van allen niet de meest verworpen vrouw, Nooit zou ze of nimmer met dees wreed-boosaardige Plengoffren hem beschenken, dien zij heeft gedood.’

474 *gunst:* genegenheid, liefde.

476 *geschonden:* verminkt. Deze verminking van het slachtoffer berustte oorspronkelik op het geloof, dat hij zich dan niet meer zou kunnen wreken.

477 Er staat in het Grieks: ‘en wischte om zich te reinigen op zijn hoofd De vlekken van zijn bloed af’ (Boutens). Dit afvegen van het bloedige zwaard op het hoofd van het slachtoffer had een symboliese betekenis, n.l. de schuld op hem te werpen. Doordat Vondel de zin daarvan ontging, maakte hij er iets anders van; door de late offers tracht zij zich van de bloedige schuld te reinigen.

Dit offerhair, en oock mijn riem, doch niet met steenen[484]
En parlen geborduurt. ga kniel voor hem, met eenen
Vermaen hem, bid, en smeeck, dat van beneên al stil
Hy zynen vyanden toch eens opkomen wil,[487]
En dat de kleene Orest verflaeuwe, noch verslappe,
Maer levend met den voet op 's vyands hoofden trappe;
Op datmen 't graf bekroon met een gaefrijcker hand[490]
Dan tegenwoordighlijck, in dezen droeven stand:[491]
En 'k hou het voor gewis, het is van hem gekomen,
Dat Moeder zagh, by nacht, dees spoockery, en droomen.[493]
Maer Zuster, nietemin doe dit, tot nut van my,
En u; ten dienst van hem, tot eer van hem, dien wy
Beminnen, boven al de menschen, die hier woelen;
Ten dienst van Vaders geest, gedaelt in 's afgronds poelen.

R e y :
Dees Dochter spreeckt zeer vroom. ghy Dochter zijtge vroed,
Volbreng dit.

C h r y s o t h e m i s :
'K zal het doen. een reedlijck schepsel moet,
Om 't geen rechtvaerdigh is, niet twisten, noch krackeelen,
Maer 't werck benaerstigen. terwyl ick uw beveelen,[501]
Vriendinnen, dan volbreng, zy zwygen yeders plicht:
Want was ons Moeder yet van dit gespreck bericht,
Wy zouden (hou ick vast, dies wilt dees woorden staecken)[504]
Hier door in groot gevaer, en zwaerigheid geraecken.

R e y :
Spel ick geen verzierde zaecken,[506]
Uit een hoofd vol ydelheid,[507]
'K zie, gelijck men heeft voorzeit,
De gedreighde straf genaecken,[509]
Met rechtvaerdigheid, en maght
Toegerust, en in heur kracht.
Kind, zy zal eerlange komen;
Dat 's mijn hope, nu ick hoor
Tuiten in mijn luistrende oor[514]
Deze liefelijcke droomen:
Want der Griecken Vorst vergeet[516]

484 *offerhair:* zie bij vs. 51.
487 *opkomen:* overvallen.
490 *gaefrijcker:* beter voorzien van geschenken.
491 *stand:* omstandigheden.
493 *spoockery:* het 'nachtspoock' (vs. 439).
501 *benaerstigen:* ijverig bevorderen.
504 *hou ick vast:* daarvan ben ik verzekerd.
506 Als ik geen verzonnen voorspellingen doe, d.w.z. als de profetiese gave mij niet ontbreekt.
507 *ydelheid:* leegheid, onverstand.
509 *gedreighde straf:* straf waarmee gedreigd is.
514 *tuiten:* weerklinken.
516 Onjuist vertaald. In de Griekse tekst staat: 'Immers onvergeten blijft die u verwekte, Die de vorst was der Hellenen; Onvergeten ook de aloude Bronsgevoegde, dubbelsneedge moordbijl' (Boutens).

D'ysre bijl niet, die zoo sneed
Van weerzyden scherp om 't even,[518]
En hem schendigh broght om 't leven.
Uit haer schrickelijcke laegen,
Daerze stil verborgen lagh,
Springt Erynnis voor den dagh.[522]
Tal van ysre voeten draegen
'T monster, nimmer woedens moe;
Met veel klaeuwen tast het toe:
Want met haer is 't omgekommen,[526]
Die het schendigh bruilofsbed,
Op de feest van bloed besmet,[528]
Schaemte en eerloos heeft beklommen;[529]
Dies ick vastelijck betrouw,
Dat dit onberisplijck droomen
Niet voor euvel heb genomen
Al het roepen dezer vrouw
Over ons, die ingespannen[534]
Wrocken tegens dees tyrannen.[530-535535]
Al het raemen, al 't bescheid[536]
Van 't gedroom is ydelheid,
Kan men uit dien droom niet raeden,
Daerwe nu me zijn beladen.[538-539]
Pelops renstrijd lang geleden,
Oirzaeck van veel zwaerigheden,
Och hoe dier staet ghy dit land;[542]
Sedert Myrtilus, aen strand,
In de baeren werd vergeten;

518 *om 't even:* gelijkelik.
522 De Erinys wordt in het Grieks veelvoetig en veelhandig genoemd (door Jebb verklaard: met de opmars en de macht als van een groot leger) en ‘bronsvoetig’ (volgens Jebb wegens haar onvermoeidheid). Vondel heeft die epitheta verbonden in *Tal van ysre voeten,* (523) en *Met veel klaeuwen* (525), wat een zonderlinge voorstelling geeft van dit ‘monster’.
526 *is 't omgekommen:* is het gedaan.
528 *de feest* (met het oude woordgeslacht).
529 *Schaemte*(loos).
534 *ingespannen:* onvermoeid.
530-535 Vondel heeft hier de Griekse tekst, die hem raadselachtig bleef, geheel losgelaten. Er staat namelik slechts: Daarom ben ik overtuigd dat dit voorteken leed zal brengen over de medeplichtigen in deze misdaad. De niet zeer duidelike verzen van Vondel schijnen te betekenen: Daarom vertrouw ik stellig dat deze volstrekt betrouwbare droomverschijning zich niet heeft laten afschrikken door al de klachten van deze vrouw (Klytemnestra) over ons.
535 *Wrocken:* onze afkeer uiten.
536 *raemen:* berekeningen; *bescheid:* verklaring.
538-539 Als men uit die droom, die ons zorgen baart, niets kan opmaken (*niet:* niets).
542 *hoe dier staet ghy dit land:* hoe duur moet dit land het bekopen.

Na dat hy ter neêr gesmeeten
Werd van 't gouden rad in 't veld[546]
Met een jammerlijck geweld.
Sedert nam de groote ellende
Van dit droevigh hof geen ende.[540-549]

K l y t e m n e s t r a :

Nu rinckelroitghe vast, en springt weêr uit den band,[550]
Vermits AEgisthus juist niet hier is by der hand,
Die u gemeenelijck verplicht hiel aen 't betaemen,[552]
Op datghe buitens huis geen vrienden zoud beschaemen.[553]
Nu hy naer buiten is, heeft Moeder geen ontzagh.
Nu maecktghe, by elck een, my zwart met u beklagh;
Als of ick met een juck van onrecht u belade.
En u, en al uw doen, vermetelijck versmade:[557]
Hoe wel ick u vermy; want of my nu, en dan,
Wat quaeds ter ooren koomt, ick rep'er naulix van.
Ghy durft my dagelix wel bits in 't aenzicht byten,[560]
My Vaders dood alleen, en niemant meer verwyten:
Hoewel ick 't wel beken, 'k heb hem ter neêr geleit,[562]
Doch niet alleen, dien slagh gaf hem Rechtvaerdigheid.[563]
Gebrack' t u niet aen brein, ghy zoud my hulp bestellen;[564]
Nadien uw Vader zelf, om wien ghy u gaet quellen,
Uit zoo veel volx alleen uw eige Zusters ziel[566]
Durf offren aen de Goôn. hoe bang my 't baeren viel,
Weet ick, niet hy, die haer geteelt heeft, niet gedraegen.
Maer om wat reên most hy den Goden dus behaegen?[569]
Om der Argiven wil? wel wat lagh hen daer aen,[570]
Dat juist mijn Dochter most naer 't bloedigh outer gaen?
'T geschiede om Broeders wil, om Menelaus beden.

546 *'t gouden rad:* de pronkwagen van de koning, door hem bestuurd.

540-549 *Pelops renstrijd:* In dezen renstrijd verwierf Pelops de hand van Hippodameia, de dochter van koning Oinomaos. Deze vorst beloofde haar aan de man die hem in een wedren zou overwinnen, maar alle mededingers doorstak hij verraderlik van achteren. Pelops overwon door een list: hij kocht Myrtilos, de wagenmenner van de koning om, die de as van de koninklike wagen losmaakte en deze deed omslaan. Myrtilos zou voor zijn dienst het halve rijk krijgen, maar om dit te behouden, wierp Pelops hem in de zee, waar hij verdronk. De vervloeking van het slachtoffer werd voor het gehele geslacht van Pelops noodlottig.

550 *rinckelroitghe:* gaat te heftig te keer (oorspr.: luidruchtig rondlopen, *Ned. Wdb.* XIII, 559); *vast:* al maar.

552 *verplicht hiel:* verbonden hield; dus: die u leerde hoe u te gedragen.

553 *geen vrienden zoud beschaemen:* geen bloedverwanten zoudt te schande maken.

557 *vermetelijck:* aanmatigend, driest.

560 *bits.... byten:* afsnauwen.

562 *neêr geleit:* gedood.

563 *Rechtvaerdigheid* is een vertaling van Gr. *Dikè* (het Recht), voorgesteld als een wrekende, goddelike macht, die zich van de mens, als werktuig, bedient.

564 *bestellen:* verschaffen.

566 *uw eige Zusters ziel:* het leven van uw eigen zuster Iphigenia. Agamemnon bracht haar ten offer aan Artemis, om een gunstige wind te bekomen, die hem naar Troie zou voeren (zie vs. 599-615).

569 *dus:* op die wijze.

570 *wat lagh hen daer aen:* wat voor belang hadden zij er bij.

Heeft hy dan niet om 't stuck verdiende straf geleden?[573]
Had Oom niet by Heleen twee kinderen geteelt?[574]
'T waer beter dat men die geslaght hadde, en gekeelt,
Als eige kinderen dier oudren, om wier zaecken

573 *om 't stuck:* om die (mis)daad.
574 *Oom:* Menelaus (vs. 572), broeder van Agamemnon en echtgenoot van Helena, om wie de Troiaanse oorlog gevoerd werd (576).

Men heen naer Troje voer. of hyghden 's afgronds kaecken[577]
Meer naer mijn Kinderen, dan naer zijn Broeders bloed?[578]
Uw Vader moordgezind, had die uit zijn gemoed
De kinderzucht gejaeght, en voer die in de kinderen[580]
Van Menelaus, om zijn eigen zaed te hinderen?
Is niet dat Vaders hart onreedlijck, en veraerd?[582]
Zoo schijnt het my, al gaet mijn oordeel niet gepaert
Met uw verstand. ick weet my zou geen stem ontbreecken,[583-584584]
Indien die doode Maeghd zelf opzagh, en kon spreecken:
Waerom ick, om dit stuck, in 't minst geen droefheid maeck.
En achtghe, dat ick dool, die recht heb in dees zaeck,
Bestrafme, daer ick 't hoor.[588]

E l e k t r a :

Ghy zoud niet kunnen zeggen,
Wat uwe bitsheid my niet al te last durf leggen;[588-589]
En geeftghe my verlof, 'k zal, van onze Iphigeen,
En Vader, spreecken met bescheidenheid, en reên.[591]

K l y t e m n e s t r a :

'K vergun 't u. was ick zoo altijd ontmoet te voren,[592]
Uw Moeder had u noit zoo dick gedreight, uit toren.

E l e k t r a :

'K zal 't zeggen. ghy bekent dien manslaght nu recht uit.
Waer sprack oit vrou een woord, dat schandelijcker luid?
Hy heeft met recht, of niet dien neerslagh dan geleden.[596]
Ick zegh, ghy broght hem om heel godloos, tegens reden.[597]
Maer 't aenraên van dien boel, en zijn vervloeckte min[598]
Heeft u zoo veer gebroght. ga vraegh de Jaghtgodin,
Diane eens, om wiens wil, en om wat smaed te wreecken,[600]
Zy 't schrickelijcke weêr in Aulis op deed steecken.
Of zoud ghy 't liever zelf uyt mynen mond verstaen,
Nadien men 't nu niet kan vernemen uit Diaen?
Mijn Vader, zoo ick hoorde, op zekren tijd uit jaegen,
In 't woud van dees Godin, joegh op uit ruighte, en hagen,[605]
Een schoon gespickelt hart, het welck hy doodlijck trof,

577 *hyghden naer:* verlangden gretig.
578 *bloed:* kinderen.
580 *kinderzucht:* liefde voor zijn kind; *voer die in:* strekte die zich uit naar.
582 *veraerd:* ontaard.
583-584 Al valt mijn oordeel niet samen met uw inzicht (verstand), d.w.z. al blijven wij het oneens.
584 *stem:* instemming.
588 *Bestrafme:* wijs mij terecht.
588-589 Deze regels geven het Grieks onjuist weer. Er staat: Deze keer kunt ge niet zeggen dat ik iets gedaan heb om zulke verwijten van u uit te lokken. Maar....
591 *met bescheidenheid, en reên:* met verstandige, bezadigde woorden.
592 *ontmoet:* bejegend.
596 *neerslagh:* moord.
597 *tegens reden:* tegen het recht.
598 *boel:* minnaar.
600 *Diane:* de Latijnse naam voor Artemis (vgl. vs. 566).
605 *ruighte:* struikgewas.

En treffende verliep in 't roemen zich te grof;[607]

607 *verliep zich:* ging zich te buiten, bezondigde zich.

Dies dees Godin verstoort, d'Achaiers vloot verlette,[608]
Opdat de Vader zelf, tot boete van die smette,[609]
En dit geschoten dier, zijn Dochter offren zou.
Dit offer eischte zy, en zonder 't offer wou
Zy 't leger noch naer huis, noch Troje laeten vaeren.
De Koning deed zijn beste, om deze Maeghd te spaeren,
En marde lang, maer most, geperst van overal,[614]
In 't end daer aen, doch niet zijn' Broeder te geval.
Genomen (dat ick koom, daer ghy het liet voor dezen)[616]
Mijn Vader wou zijn' Broêr hier in te wille wezen;
Most ghy hem daerom doôn? ay zeghme, naer wat wet?
Zie toe, zie toe, dat ghy het volck geen' regel zet,
Die namaels allereerst u rouwe, en dapperst raecke:[620]
Want zullen wy, uit haet, en onderlinge wraecke,
Malkandren randen aen, zoo denck, dat ghy gewis
Eerst sterven zult, indien 'er recht by rechtbanck is;
Dies zoeck geen uitvlught, daer die nergens word gevonden:
En wiltghe, zegh, waerom ghy nu dus ongebonden[625]
Volhard; aen uwen boel, en moordenaer verknocht,
Die Vader, och! met u, om lijf, en leven broght,
En kinders teelt by u; terwijl ghy onverdroten[628]
Het kroost, van 't eerste bed zoo eerelijck gesproten,[629]
Verjaeght. hoe zou ick toch u loven in die zaeck?
Of zeghtge: Dochters moord vereischt die wederwraeck;[631]
Zoo spreeckt uw mond het geen hy eer behoort te schuwen.
'T mistaet, om Dochters wil, aen vyanden te huwen:[633]
Doch 't voeght niet wel, dat ick u leere, of yet verwijt,
En hard ontmoet, nadien ghy myne Moeder zijt.[635]
Ja 'k hou u te gelijck Vooghdes, en Moeder beide[636]
Te wezen, over my, die zulck een leven leide,
En om uw' bedgenoot, en uwent wil vast zucht:[634-638638]
Gelijck die droeve Orest, uw handen naeuw ontvlught,
Zijn leven deerlick slijt; om wien met harde woorden
Ghy my zoo dickwils scheld, als of, om u te moorden,

608 *verlette:* belette uit te varen.
609 *smette:* vergrijp.
614 *marde:* draalde; *geperst van overal:* door aandrang van alle zijden.
616 *Genomen:* ondersteld dat; *dat ick koom* etc.: om te komen tot uw laatste argument.
620 Accent op *u; dapperst raecke:* het hevigst treffe, d.w.z. in volle kracht op u toegepast wordt.
625 *ongebonden:* door geen zedewet gebonden.
628 *onverdroten:* hardnekkig.
629 *eerelijck:* met ere, wettig.
631 *die wederwraeck:* n.l. het huwen van den moordenaar.
633 *'T mistaet:* het is zondig.
635 *hard ontmoet:* ruw bejegen.
636 *hou u:* beschouw u als.
634-638 Eigenaardig is, dat Vondel E. hier zulke deemoedige woorden in de mond legt, in zonderlinge tegenstelling met vs. 643! Het origineel heeft daarentegen een climax van verbittering: ‘Maar - zelfs vermanen laat ge u niet, die luidkeels galmt Tot ieder hoe we ons moeder vurig belasteren’ (Boutens). In vs. 636 staat: ik beschouw u minder als moeder dan als meesteres; zo ellendig is mijn leven door al het kwaad dat ik van u en uw gezel ondervind.
638 *vast:* voortdurend.

Ick hem hadde opgevoed: ja stond dit in mijn maght,
Denck vry, het zou geschiên; dies houme vry verdacht,
En scheldme tegens elck voor koppigh, en quaedaerdigh,
En onbeschaemt van mond: want ben ick lastrens waerdigh,[645]
Om die gebreecken, denck: Elektra aerd naer dy.[646]

R e y :

Ay zie, zy zwelt om 't hoofd, maer of 't met reden zy,[647]
Dat kan ick niet bevroên.[647-648]

K l y t e m n e s t r a :

Wat straf zal haer betoomen,
Die dus haer Moeder scheld, van wie zy is gekomen,
En noch zoo jong, en wulpsch? wat dunckt u zouze niet[650]
Wel schaemteloos bestaen?[650-651]

E l e k t r a :

Hoewel ghy 't niet en ziet,
Zoo weet nochtans, dat wy ons dezer woorden schaemen.[652]
Wy weeten wel, wy doen 't geen kindren niet betaemen,[653]
En gansch ontydigh zy. maer 't ingewortelt zaed,[654]
De haet, dien ick u draegh, verrucktme tot dit quaed:[654-655][655]
Want d'eene schande geeft aen d'andre schande voedsel.
Men leert het quaed van 't quaed.

K l y t e m n e s t r a :

O schaemteloos gebroedsel!
Mijn woorden, en mijn werck u schaffen lastrens stof.

E l e k t r a :

Dat zeght ghy zelf, niet ick. ghy spint het werck zoo grof,
En 't werreck baert krackeel.[659-660]

K l y t e m n e s t r a :

Ick zweer by ons Godinne,[660]
Zoo dra AEgisthus keert, en treed ter poorten inne,

645 *ben ick lastrens waerdigh*. Dit past weer bij het opkomende schuldbesef dat Vondel in de voorafgaande passage gelegd heeft. In het Grieks staat: ‘als 'k van aanleg hierin welbedreven ben’ (Boutens).
646 *dy* is hier weer met minachting gebruikt.
647 *zy zwelt om 't hoofd:* het bloed stijgt haar naar het hoofd.
647-648 Onjuiste vertaling. Er staat in het Grieks: maar of zij het recht aan haar zijde heeft, daarover schijnt ze zich niet meer te bekommeren.
650 *wulpsch:* dartel, ongebonden.
650-651 Wat, dunkt u, zou die schaamteloze wel niet aandurven (*bestaen:* ondernemen).
652 *dezer woorden* (Gen. afhangende van *schaemen*).
653 *betaemen:* voor *betaemt* (door rijmdwang? Niet in 't *Ned. Wdb.* vermeld).
654 *ontydigh:* ongepast, onbehoorllk.
654-655 't *ingewortelt zaed* (de diepgewortelde wrok). *De Haet*. In 't Grieks: ‘uw boosaardigheid, uwe daden’. Alleen hierdoor komt vs. 656 tot zijn recht.
655 *verrucktme:* sleept mij mee, verleidt mij.
659-660 Gij verricht de slechte daad, en uw daad lokt mij boze woorden uit (woordspeling met *werck:* ongesponnen vlas, in het beeld dat Vondel invoegt).
660 *ons Godinne:* Artemis.

Word u die stoute mond eens degelijck gesnoert.[662]

E l e k t r a :
Nu wordghe wederom van gramschap weghgevoert.[663]
Ghy laet my 't spreecken toe, en wilt'er niet naer hooren.

662 *stoute:* drieste.
663 *weghgevoert:* meegesleept.

K l y t e m n e s t r a :

Zult ghyme hinderen, in mijn' gerechten tooren;[665]
Nadien ick u vergun te spreecken zo gerust.[666]

E l e k t r a :

'K verhinder 't niet. 'k beveel 't. nu raes, zoo lang 't u lust.
Geef mynen mond geen schuld. 'k zal stom u gramschap vlughten.

K l y t e m n e s t r a :

Ghy die rondom my staet, aenvaerd deze offervruchten,[669]
Op dat ick van dien schrick, die al mijn leên ontzet,
Ontslagen werde. Apol, die op de huizen let,[671]
Verhoor mijn stille be: want ick stort geene bede
By vrienden, noch men magh niet alles, hier ter stede,
Ontdecken, nademael Elektra by my staet;[674]
Op datze, met veel klaps, uit nijd, my over straet,
En al de stad niet draegh. verhoorme goedertieren,[675-676]
In 't geen ick nu verzoeck. o wildschut, schrick der dieren,[677]
Zoo dit gespoock van bey mijn droomen, u vertelt:[678]
En 's nachts gezien, geluck, en geene rampen spelt;
Volvoer het: spelt het quaed, zoo keer het op de quaden,
En al ons vyanden: en schoon' er zijn, die raeden[681]
En staen, door loos bedrogh, naer mijn bederf, hun wit;[682]
Zoo schopme nochtans niet uit zulck een rijck bezit:[683]
Maer gunme, dat ick, staegh behouden, magh bewoonen,
In mijn onnozelheid, het hof van Atreus zoonen;[685]
Regeeren met hun staf; verkeeren, naer mijn' lust,[686]
Met vrienden, dien ick ken, en leven zoo gerust,
By myne kinderen, dien ick uit haet noch tooren
Verdruck. o schrick van 't woud, Apollo, neigh uw ooren,[688-689]
Naer uw zachtmoedigheid, tot mijn gebeên, en my.[690]
Verleen ons, al het geen wy bidden, en wat wy

665 In het Grieks staat hier: Laat mij tenminste offeren. Ook vs. 667 is verkeerd vertaald: *'k beveel 't* moet zijn: ik verzoek u, begin uw offer. De volgende woorden, die hier geen zin hebben, ontbreken in het origineel.
666 *gerust:* ongestoord.
669 In de Griekse tekst zijn deze woorden, in 't enkelvoud, gesproken tot de dienares die de vruchten draagt: ‘Beur het vruchtenoffer, dienares’ (Boutens).
671 *Apol, die op de huizen let:* Phoebus, die de beschermer is van het huis waarvoor zijn beeld of altaar staat (bij Boutens: ‘die de deurpost hoedt’).
674 *Ontdecken:* openbaren.
675-676 *met veel klaps* etc.: met haar praatjes mij niet door de hele stad op de tong brengt; *nijd:* vijandigheid.
677 *wildschut:* Apollo heeft als epitheton de wolvendoder (*schut:* schutter).
678 *gespoock:* vgl. vs. 439, 493.
681 *raeden:* plannen beramen.
682 Streven naar mijn verderf, hun doelwit.
683 *schop:* verstoot.
685 *onnozelheid:* schuldeloosheid.
686 *staf:* koningstaf.
688-689 De vertaling is onjuist. De bedoeling is: ‘mijn kinderen (nl. uit het tweede huwelik) die mij geen boosgezindheid aandoen en geen bittren last’ (Boutens).
690 *naer:* overeenkomstig.

Verzwygen, weetghe toch, die, als een God, daer boven,
Doorziet al wat'er is; gelijckwe recht gelooven,
Daer Jupiters geslacht het alles ziet, en weet.

L e e r m e e s t e r :
Uitheemsche vrouwen, zeght, wie geeft my best bescheed,[695]
Of dit gebouw het hof zy van AEgisth, uw' koning?

R e y :
Mijn vriend, ghy raed het juist. dit 's zijn paleis, en wooning.

L e e r m e e s t e r :
'K geloof dit 's zijn gemael. zy schijnt de Koningin.[698]

R e y :
Zy is 't gewisselijck.

L e e r m e e s t e r :
Ick groet u, o Vorstin.
Ick koom van uwen vriend, en breng u, en met eenen
AEgisth, zoo blyde een mare, als yemant broght voorheenen.

K l y t e m n e s t r a :
'K aenvaerd het geen ghy zeght. maer wou wel eerst verstaen,[702]
Wat man het zy, die u gestiert heb herwaerts aen.

L e e r m e e s t e r :
U vriend, Phanoteus zelf, om geen geringe zaecken.

K l y t e m n e s t r a :
Wat magh dit zijn? ick weet hy zoecktme te vermaecken.[705]
Een vriend, zoo lief als hy, die brengt niet onliefs voort.[706]

L e e r m e e s t e r :
Orest is dood. daer hebt ghy 't nu in 't kort gehoort.

E l e k t r a :
Wee my ellendigh dier! nu ben ick gansch verloren.[708]

K l y t e m n e s t r a :
Wat zeghtghe vreemdeling? zegh op, en stop uw ooren
Voor deze.

L e e r m e e s t e r :
'K zeide, Orest is dood, en zegh het noch.[711]

E l e k t r a :
Helaes! ick ben om hals. 't is uit met my. och och!

K l y t e m n e s t r a :

695 *bescheed:* antwoord, inlichtingen.
698 *gemael:* gemalin (bij Vondel en Cats in deze betekenis gewoon; *Ned. Wdb.* IV, 1331).
702 *'K aenvaerd het geen ghy zeght:* de bedoeling is: ik aanvaard uw woorden als een gunstig voorteken (‘omen’).
705 *te vermaecken:* aangenaam te zijn.
706 *niet:* niets.
708 *dier:* maagd.
711 *noch:* nog eens.

Vaer voort, ghy Bo, vaer voort, en wil voor niemant schroomen.[712]
Vertel my, op wat wyze Orest zy omgekomen.

712 In het Grieks is het eerste deel van dit vers tot Elektra gericht: ‘Houd gij u bij uw zaken’. (Boutens).

L e e r m e e s t e r :

Mijn boodschap brengt dit meê. ick zal 't u al verslaen.[714]
Orestes quam, gelijck als anderen, ter baen,
In die vermaerde plaets van Griecken, om te deelen[716]
De glori, die men haelt in Delphis ridderspelen.[717]
Na dat de roeper luid ten loopstrijd daeght het tal,
Waer van de dapperste de prijzen winnen zal,[719]
Vlieght d'eedle jongeling vooruit met zulck een felheid,[720]
Dat alle omstanders zich verwondren om zijn snelheid.
De loopstrijd was zijn' aerd gelijck, die niet bezweeck,[722]
Voor dat hy trots het lot des overwinners streeck.[723]
En om te krimpen, 't geen wijdloopigh stof zou geven;[724]
'k Zagh diergelijcke kracht in niemant al mijn leven.
En ghy weet zelf, hoe al 't vijfjaerigh spel verhaelt,
En ons, van tijd tot tijd, zoo breed zy afgemaelt.[726-727]
Na dat de rechters nu door hunnen roeper riepen,
Dat hy den loopprijs won voor al die met hem liepen,
Noemde al de menight strax Orestes by zijn' naem,[730]
Den zoon van Atreus zoon, die, groot van naem en faem,
Dat heir in Griecken had verzaemt, en opontboden.[732]
Zoo droegh 't zich toe: want als d'onsterfelijcke Goden[733]
Gezint zijn leed te doen een' sterfelijcken man,
Onmooghlijck is 't, dat hy dien slagh ontvlughten kan.
Dit bleeck, toen 's andren daeghs de zon de zeen en landen
Beschijnende, de beurt des renstrijds was voorhanden.[736-737]
Orestes quam'er met veel wagenridders aen.[738]
Achaien zondt' er een'. men zagh'er een' Spartaen,
Noch twee uit Lybien, op wagens met twee paerden.
Hy zelf, de vijfste, ging niet koel met hen aenvaerden[741]
Met braeve Thessalers het vlugge wagenspel.[742]
De zeste, een AEtolier, had rossen geel van vel.
De zevenste quam uit Magnesien, vol hitte.[744]
Maer d' AEnianer reed hier d'achtste met twee witte.

714 *verslaen:* mededelen (vgl. verslag geven).
716 *Griecken:* Griekenland.
717 *haelt:* behaalt; *ridderspelen:* de beroemde Pythiese spelen, waaraan Grieken uit alle landstreken deel namen.
719 *dapperste:* vlugste.
720 *felheid:* onstuimigheid.
722 *zijn' aerd gelijck:* geschikt voor zijn aanleg.
723 *het lot streeck:* de prijs behaalde.
724 *om te krimpen:* om (mijn verhaal) te bekorten.
726-727 Met deze verzen tracht Vondel een duister Grieks vers weer te geven, dat door latere uitgevers als interpolatie verworpen is (zie ed. Jebb bij vs. 691). Achter *verhaelt* denke men *zy* uit het volgende vers.
730 *strax:* weldra.
732 *opontboden:* opgeroepen.
733 In het Grieks staat: Tot zoverre ging alles goed. Maar....
736-737 *de zon.... beschijnende:* absolute constructie; *de beurt was voorhanden:* de beurt kwam aan.
738 *wagenridders:* wagenmenners.
741 *niet koel:* vol vuur.
742 *Thessalers:* Thessaliese paarden.
744 *vol hitte:* vol kamplust.

De negenste verliet Athenen, Pallas stad.
Beotien voer meê, en dreef het tiende rad.[747]

747 *dreef het tiende rad:* bestuurde de tiende wagen.

Na datze vaerdigh staen met hun gezwinde wielen,
Een yeder op zijn plaets, naer dat de loten vielen,
Getrocken zonder nijd door hen, die zijn gezet[750]
Tot wachters over 't spel, zoo steeckt men de trompet:
Daermede voortgeruckt, en elck 't gareel gespannen.[752]
Gebriesch van paerden mengt zich in geroep van mannen.
Men schud de toomen vast. men raest van ongeduld:[754]
Zoo dat de wagendrift de gantsche renbaen vult,[755]
Gehaspelt stof de lucht. zy worden ingewickelt,[756]
En warren onder een. elck drijft, elck roept, elck prickelt[757]
Zijn hygend paerd om prijs, waer naer het al verlangt,
En 't schuim verspreit, om ros, en wiel, en wagen hangt.[759]
Orestes, achter opgezeten, heet op 't winnen,[760]
Trock vast den disselboom naer zich, oock 't paerd van binnen,
En gaf het buitenst bot. de wagens dus gement,[762]
Die streefden, in het eerst, noch heel, en ongeschent:[763]
Maer toen een Ainiaen, met zijn gespan aen 't hollen,
Zich keerde, en, na zesmael, recht toe recht aen, quam rollen
Op ons Barceesche raên, geraeckte men dat pas[766]
Van d'eene ramp in een, die noch veel arger was.
Hy storte, en al die in 't Krisseesche renperck reden
Vervulden 't perck, daer zy in stucken rabreuck leden.[769]
De schrandre Athener zagh 't. hy staeckte zijnen vaert,
Begaf zich buiten om, en wist met wiel, en paerd
Het midden, daer het barnt van wagenen, te myden.[772]
Maer uw Orestes quam de leste, en spader rijden,[773]
Met groote hoop naer prijs: en ziende neffens hem
Geen andren, noopte vast de hengsten met zijn stem,[775]
En vloogh d'Athener naer. elcks kleppers, snel als veugels,
Geraeckten zy aen zy met evensnelle teugels;
Dan weder d'een, en dan een anders kop wat voor.
Orestes had dus lang noch veiligh 't wagenspoor
Gemaeckt, tot dat hy liet den slincken teugel glyen,
En raeckende onverziens den perckpilaer, in 't ryen,[781]

750 *zonder nijd:* onpartijdig.
752 Op 't zelfde ogenblik op gang geraakt: ieder trok strak de teugels aan.
754 *vast:* voortdurend.
755 *wagendrift:* de stroom van wagens.
756 *Gehaspelt* (dooreenwarrelend) *stof* (vult) *de lucht; ingewickelt:* samengedrongen.
757 *warren:* raken verward.
759 *'t schuim verspreit:* het uitvlokkende schuim van de paardebekken.
760 Hier ontbreekt een trekje: ‘al dichter met zijn as Langs de' eindpaal’ (Boutens).
762 *bot geven:* de toom vieren.
763 *streefden:* snelden voort; *ongeschent:* ongeschonden (oude zwakke vervoeging).
766 *ons Barceesche raên:* de wagen van onze Lybiër (vs. 740), als bewoner van Barca; *dat pas:* op dat ogenblik.
769 *rabreuck leden:* met hun wagens verongelukten (analogie naar: schipbreuk lijden). *In stucken* is dus prolepties gebruikt: zodat ze verpletterd werden.
772 *het barnt van wagenen:* waar een dichte woeling van wagens ontstond.
773 *spader:* later (dan de anderen).
775 *noopte:* spoorde aan.
781 *perckpilaer:* eindpaal.

Vermorselde zijn as, en viel van boven neêr,
Gewickelt in den toom. door 't vallen van dien Heer
Verstroide het gespan, in't heftighste van't jaegen.[784]
D'aenschouwers, die hem dus zien sneuvelen, beklaegen[785]
Dien Jongeling, zoo groot en onvertsaeght van ziel,
Gelijck d'ellende was, die hem te beurte viel.
Hy word gesleept gesleurt, langs d'aerde, al 't renpad heenen,[788]
En steeckt by wylen noch ten hemel bey zijn beenen,
Tot dat men, in hun' loop, de dulle rossen stuit,[790]
En dien gevallen red: maer laes! hy ziet'er uit,
En leit'er zo bebloed, dat zelfs der vrienden oogen
'T ellendigh aengezicht, noch zwinxel kennen mogen.[793]
Men brande 't lijck tot stof. Phanoteus stelde ras[794]
Twee mans, die, in een kleine en kopre doodbus, d'asch
Van 't groote lichaem u nu brengen tot een gave,
Op dat men 't in dit land, zijn vaderland, begraeve.
'K verhael u dit zoo 't voer. 't verhael ontstelt my, ach![798]
Die 't zagen, tuighden, dat noit mensch yet droevers zagh.

R e y :
Och Pelops stam! ghy stort met al uw tacken neder.

K l y t e m n e s t r a :
O Jupiter, wat hoor, wat hoor ick hier al weder?
Hoe zal ick dese maer best noemen, quaed of goed?
Z'is my ten minste nut. 't valt bitter voor 't gemoed
Met druck en hartewee te slyten al zijn jaeren.

L e e r m e e s t e r :
Mevrouw, bedroeft ghy u om deze nieuwe maeren?[805]

K l y t e m n e s t r a :
Het kinderbaeren is een last, en ongenught,
Want geene moeder haet heur schadelijcke vrucht.[806-807]

L e e r m e e s t e r :
Zoo breng ick u vergeefs nu tyding van dien doode.

K l y t e m n e s t r a :
Geensins, want ghy verstreckt my een loofwaerdigh bode[809]

784 *Verstroide:* ging uiteen.
785 *sneuvelen:* vallen.
788 *al:* langs.
790 *dulle:* verbijsterde, wild geworden.
793 *zwinxel:* gelaatstrekken (eigenlik: gelijkenis, evenals *swinck* en *swijmsel* bij Hooft).
794 *stelde* (ter beschikking) d.w.z. gaf opdracht aan.
798 *zoo 't voer:* gelijk het geschiedde.
805 *nieuwe maeren:* tijding.
806-807 De betekenis van deze verzen komt duideliker uit in de vertaling van Boutens: ‘Een schriklijk ding is baren! (of vrijer: Er schuilt in het moederschap een wondere kracht). ‘Zelfs als ze u kwaad doen is haat niet mooglijk tegen die men heeft gebaard’.
809 *ghy verstreckt my een loofwaerdigh bode:* gij zijt voor mij een betrouwbare bode (omtrent het lot) van hem, die uit mij is gesproten (*mijn halve ziel*).

Van hem, mijn halve ziel, dien 't luste te versmaên
Zijn voesters, en mijn borst, en liefst wou balling gaen.
'K heb sedert dat hy 't land verliet, en was vertrocken,
Hem noit gezien, die, niet ophoudende van wrocken,
En vreeslijck dreigend, my den vadermoord verweet;
Zoo dat ick nimmer dagh noch nacht gerust versleet,
Noch slaepen kon. my docht, zy stonden naer mijn leven:
En heden is my eerst uit mijn gemoed gedreven
Dien schrick voor hem, en haer, dat my aen't harte trof:
En deze Elektra zoogh, gelijck een pest in 't hof,
Mijn hartebloed; maer nu van schrick en angst ontslaegen,
Hoop ick voortaen gerust te leven al mijn dagen.

E l e k t r a :
Wee my ellendigh mensch! Orest, moet ick in nood
Beklaegen uw ellende, om datghe, na uw' dood,
Noch lyden moet dien smaed, en 't lasteren van Moeder?
Betaemt u dit?[825]

K l y t e m n e s t r a :
'K versma met recht, en reên uw' Broeder,
Niet u.

E l e k t r a :
Hoor Nemesis, wie 't lijck met smaed belast.[826]

K l y t e m n e s t r a :
Zy heeft het al gehoort, en zoo gelijck het past,[827]
En voerde 't heerlijck uit.[828]

E l e k t r a :
Braveert nu vry uw' kindren,
Dewijl 't geluck u dient.

K l y t e m n e s t r a :
Zult ghy my dit verhindren?[829]
Of zal 't Orestes doen?

E l e k t r a :
Wy zwichten bang, en schuw,
En hinderen u niet.

K l y t e m n e s t r a :
O vreemdeling, 'k zou 't u
Beloonen, wistghe haer dat snatren te verleeren.

825 *Betaemt u dit?* komt u dit toe (*Ned. Wdb.* II, 2204), d.w.z. hebt ge dit verdiend?
'K versma: ik doe smaad aan. De Griekse tekst luidt anders. Elektra vraagt 'Is 't nu wel?' waarop Klytemnestra antwoordt: 'Met u niet. Met hem staat het wel gelijk het staat' (Boutens).
826 *Nemesis:* de Wraakgodin.
827 *Zy:* n.l. Nemesis.
828 *En voerde 't heerlijck uit:* en heeft voortreffelik wraak genomen door Orestes te doen vallen; *Braveert:* trotseert.
829 *Zult ghy my dit verhindren?* De bedoeling is: zult gij een einde maken aan mijn geluk? Boutens: 'Gij en Orestes maakt daar straks een eind aan, niet?'

L e e r m e e s t e r :
Mijn boodschap is beschickt. het is nu tijd te keeren.[833]

833 *beschickt:* volbracht.

K l y t e m n e s t r a :
Geensins. want hoe zou my, of dezen trouwen heer,
Die u heeft uitgestuurt, dit passen, datghe weêr
Vertrockt, zoo ononthaelt: dies ga met my hier binnen.
Laet deze voor de deur vergadren haere zinnen,[837]
En treuren over 't leed van haer en haer geslaght.

E l e k t r a :
Dunckt u, dat wy bedruckt, met al te groot een klaght,
'T rampzaligh ongeval van uwen zoon beweenen?[839-840]
Helaes! daer gaetze nu al bly en lachend heenen.
Wee my ellendigh mensch! Orest, mijn lieve broêr,
Ghy brengtme voort om hals, door 't geen u wedervoer.[843]
Door uwe dood is my de hope voort bezweecken,[844]
Dat ghy weerkeerend my, en Vaders dood zoud wreecken.
Waer wende ick nu mijn' tred? ick eenzaem, zonder hoofd,
Ben vaderlooze wees, en van mijn' Broêr berooft.
Nu moet ick zien mijn jeughd in slaverny verslenssen,[848]
En dienen de gehaetste en snoodste van de menschen,
Den vadermoordenaers: gedijtme dat tot lof?
Neen, 'k woon voortaen niet meer by hen in 't zelve hof,
Maer wil, voor deze deur, berooft van al mijn magen,
Gaen leggen, en aldus verslyten al mijn dagen.
Laet een van 't hofgezin, en dien 't niet lastigh val,
My doodslaen, daer ick hem noch voor bedancken zal:[854-855]
Want ick ben 't leven moe: 'k verlang niet meer naer 't leven.

R e y :
Waer of de blixem van Jupijn,
Waer of de klaere zon magh zijn,
Dat zy dit ongelijck verdraegen?[859]

E l e k t r a :
Och och!

R e y :
Mijn kind, waer toe dit klaegen?

E l e k t r a :
Och och!

R e y :
Nu krijt niet al te luid.

837 *vergadren haere zinnen:* tot zich zelf komen.
839-840 Onjuiste vertaling. Het origineel heeft, met bittere hoon: ‘Wat dunkt u? Weent en jammert zij soms schrikkelijk, De onzaalge, als eene in lijden en in grootste smart Om haar zoon doen zou?’ (Boutens).
843 *voort:* dadelik, weldra.
844 *bezweecken:* ontvallen.
848 *verslenssen:* verwelken.
854-855 *en dien 't niet lastigh val:* zou moeten betekenen: en die er voor te vinden is. Maar in het Grieks staat: ‘Als een van binnen daaraan aanstoot neemt, laat hij mij dooden’. (Boutens).
859 *ongelijck:* onrecht.

E l e k t r a :
Ghy moordme.

R e y :
Hoe? legh my dit uit.

E l e k t r a :
Indienge my, die ben bedorven,[863]
Noch hopen doet op dien gestorven,[864]
Zoo zultghe mijnen rouw slechs voên,
En my noch grooter hartzeer doen.

R e y :
Amphiaraus, die vol zorgen[867]
Voor 't oorloogh heimlijck zat verborgen,
Werd van zijn vrouw, die 't was vertrouwt,[869]
Om eene keten, rood van goud,
Verraden, en beneên gevaeren,[871]

E l e k t r a :
Och och!

R e y :
Quam hy noch openbaeren

E l e k t r a :
Och och!

R e y :
Dit schendigh stuck daer na.[873]

E l e k t r a :
Kreegh Eriphyl heur straf?

R e y :
O ja.

E l e k t r a :
'T is waer. Alcmaeon voortgekomen,
Heeft wraeck van 's vaders leed genomen:[876]

863 *bedorven:* in 't ongeluk gestort.
864 *gestorven:* hier zelfst. naamw.
867 *Amphiaraus:* (tweeselbig te lezen *a-us*) was een beroemd waarzegger, die om zich te onttrekken aan de tocht van de zeven tegen Thebe, zich schuil hield. Zijn vrouw Eriphyle werd met een gouden halssnoer omgekocht om zijn schuilplaats te verraden. Hij moest toen aan de krijgstocht deelnemen. Juist toen hij door de vijand gedood zou worden, deed Zeus de aarde splijten en werd hij met strijdwagen en al verzwolgen. Zijn zoon Alcmeon nam op bevel van zijn vader wraak en vermoordde zijn hebzuchtige verraderlike moeder.
869 *die 't was vertrouwt:* die van de schuilplaats op de hoogte was.
871 *beneên gevaeren:* afgedaald in de onderwereld. Hier wordt de zin, door Elektra's klacht, onderbroken en in vs. 872 en 873 voortgezet. Deze passage is door Vondel zeer vrij vertaald (vgl. de getrouw volgende vertaling van Boutens).
873 *Dit schendigh stuck:* deze schandelike misdaad.
876 *van:* over.

Maer niemant denckt helaes! om my,
En die 't zou doen raeckt aen een zy.[878]

R e y :
Wat treffen u al ongelucken!

878 *aen een zy:* terzijde, d.w.z. is heengegaan.

E l e k t r a :
Ick ken de rampen, die my drucken,
De lange ontelbre zwaerigheên,
Die t'zaemenloopen, en tot een.[882]

R e y :
'K weet wat ghy zeght, gestadigh banger.

E l e k t r a :
Vertroost Elektra dan niet langer,
Nadien 'er geen.[885]

R e y :
Wat zeghtghe toch?

E l e k t r a :
Al d'overige hulp, tot noch
Verwacht, bestond alleen in loten
Van adelijcken stam gesproten,
De tijdgenooten van Orest.[889]

R e y :
De dood valt elck te beurt in 't lest.

E l e k t r a :
Och dat de dood oock trof hen allen,
Als hem in 't renperck neergevallen.
Och datze oock warden in den toom.[891-893]

R e y :
'T vertreckt eer deze straffe koom.[894]

E l e k t r a :
Wie straft dit? hy in vreemde landen,
Die word niet van mijn eige handen.[896]

R e y :
Och och!

E l e k t r a :
Hy leit'er al, hy leit
Van ons begraeven, noch beschreit.

882 *tot een:* (loopen): samenkomen.
885 *Nadien 'er geen*.... Hier breekt Elektra de zin af. De bedoeling is: geen hoop meer bestaat. In het origineel loopt de zin in vs. 886 door.
889 *tijdgenooten* is door de dichter niet bedoeld. Hij denkt alleen aan haar broeder Orestes. Bij Boutens: ‘hoop op eedle vrienden uit gemeenzame ouders’.
891-893 Deze zonderlinge wens (*warden:* verward raakten) komt bij Sophocles niet voor. Daar staat, naar Boutens' vertaling: ‘Ook om op snelgehoefden wedstrijd, Zooals die onheilvoorbestemde, Te storten in de nagesleepte riemen?’
894 *'T vertreckt:* het zal nog lang duren (*vertrecken:* uitstellen). Ook dit ontbreekt in 't origineel.
896 Deze zin wordt, ten gevolge van haar aandoening, weer niet afgemaakt. In 't Grieks volgt het slot in vs. 897.

C h r y s o t h e m i s :
Mijn allerliefste, ick koom hier haestigh aengevlogen,
Vergeet al mijn cieraed. ghy ziet mijn vreughd in d'oogen.[900]
Ick breng een blyde maere. uw jammerlijcke ellend,

900 *cieraed:* onjuiste vertaling: het Griekse woord betekent: voegzaamheid.

Al uw geleên verdriet, en droefheid neemt een end.

E l e k t r a :
Van waer hebt ghy wat troost voor myne quael vernomen?
Ick zie geen mensch te moet, die my te hulp zou komen.

C h r y s o t h e m i s :
Zoo waer als ghy my ziet, Orestesbroêr is hier.[905]

E l e k t r a :
Beschimptghe uw lot, en my? o zot en arrem dier![906]

C h r y s o t h e m i s :
Ick zweer by Vaders hof, ick zegh het niet vermeten[907]
Uit schimp, hy is hier by. wy zeggen 't geenwe weeten.[908]

E l e k t r a :
Rampzalige, wat mensch heeft u 't verstand berooft,
Dat ghy zoo lichtelijck zijn' dwaezen klap gelooft?

C h r y s o t h e m i s :
Ick heb het van my zelve, en niet van hooren spreecken.
'K geloofde toen ick zagh geen een onfeilbaer teecken.[912]

E l e k t r a :
Waer meê bewijstghe dan het geenghe zaeght? wat voed
Uw hope met die koorts, en ongeneesbren gloed?

C h r y s o t h e m i s :
Ick bidde u by de Goôn, wil eerst mijn rede hooren,
En noem my dan vry wijs, of zetme by de dooren.[916]

E l e k t r a :
Zegh op, nadienghe hier zoo zeer toe zijt belust.

C h r y s o t h e m i s :
'K zal zeggen al het geen waer van ick ben bewust.[918]
Toen wy naer 't oude graf van onzen vader spoeiden,
Vernam men endelijck, hoe melleckbronnen vloeiden[920]
Noch versch en eerst geplengt van zijnen graftop af,[921]
En allerhande slagh van bloemen over 't graf,
En Vaders kist bekranst. ick sta gelijck een stomme,

905 *Orestesbroêr:* familiare aanduiding (evenzo met oom, neef).
906 *dier:* vgl. vs. 708.
907 *vermeten:* ondoordacht (adj., bijvorm van vermetel).
908 *schimp:* spot, scherts.
912 *geen een:* in het Grieks staat juist omgekeerd: omdat ik onweerlegbare bewijzen zag, wat in verband met het volgende, ook Vondel's bedoeling geweest moet zijn. Is hier een fout ingeslopen?
916 *dooren:* dwazen.
918 *waer van ick ben bewust:* wat ik weet.
920 *Vernam:* bemerkte; *endelijck:* betekent hier waarschijnlik: plotseling (Plantijn: *endtlick* oft *haestelick:* subito; geen plaatsen in 't *Ned. Wdb.*); *melleckbronnen:* stralen melk.
921 *eerst:* kort te voren.

Om dit gezicht, en zie verbaest een poos rondomme,[924]
Maer zie hier niet een' mensch ontrent, die my verrasch:[925]

924 *verbaest:* ontsteld.
925 *ontrent:* in de nabijheid; *verrasch:* zou kunnen betrappen.

En ziende dat het hier heel stil, en veiligh was,
Genaeckte ick 't graf heel dicht, daer lijckhout, rijs, en stocken[927]
Op een gestapelt zijn, en 'k zagh gekrulde locken,[928]
Noch versch van 't hoofd gesneên hier hangen: maer zo ras
Ick dit bevond, mijn hart noch veel ontstelder was;
Om dat mijn broêr Orest, de liefst van al die leven,
Voorhanden, my dit hair wou tot een teecken geven.[932]
Ick vat het aen, en gaf wel geen bedroeft geluid;
Nochtans zoo borsten my van vreughd de tranen uit:
En toen geloofde ick vast, en nu geloof ick mede,
Dat niemant dit cieraed gebroght heb hier ter stede[936]
Als hy: want wie zou't doen, behalven ick, en ghy?
Ghy deed het niet, en 'k weet dit koomt oock niet van my:
Want hoe zoud ghy 't bestaen, die zonder rouw, en vloecken[939]
Niet uit dit hof kunt gaen de Goôn, en 't graf bezoecken?
Noch dit raeckt Moeder niet: en deed zy 't, deze daed
Kon niet verborgen zijn. het is Orests cieraed,
Mijn Zuster, nu schep moet. Fortuin te wispeltuurigh,[943]
Blijft in een zelve huis niet stadigh, noch geduurigh.
Zy die voorhanden is ons veel gelux belooft.[945]

E l e k t r a :
'K heb overlang beklaeght uw zinnelooze hoofd.[946]

C h r y s o t h e m i s :
Wat zegtghe? komt uw hart dit hoorende, niet boven?[947]

E l e k t r a :
Ghy weet niet watghe zeght, noch watghe zult gelooven.

C h r y s o t h e m i s :
Hoe weet ick niet het geen ick met mijn oogen zie?

E l e k t r a :
Verdwaelde, hy is dood, en alle teeckens, die
Ghy van zijn welvaert zaeght, zijn ydel. 't is verloren,[951]
Dat ghy noch hoopt.

C h r y s o t h e m i s :
Wee my, hoe quam u dit ter ooren?

E l e k t r a :
Ick heb het uit den mond van die hem sterven zagh.

927 *lijckhout, rijs en stocken:* Vondel heeft aan een brandstapel gedacht, maar in het origineel is er sprake van een grafheuvel.
928 Vgl. voor het offeren van de afgesneden haarlok vs. 51.
932 *Voorhanden:* in de nabijheid vertoevend (vgl. vs. 945).
936 *cieraed:* offer om het graf te sieren (ook vs. 942).
939 *bestaen:* ondernemen, wagen.
943 *te:* zeer.
945 *Zy:* slaat op *Fortuin;* in 't Grieks: ‘de dag van nu.’
946 *overlang:* sinds lang; *uw zinnelooze hoofd:* uw onverstand.
947 Krijgt ge niet opnieuw moed?
951 *zijn welvaert:* dat het hem goed ging, d.w.z. dat hij nog leefde; *verloren:* vergeefs.

C h r y s o t h e m i s :
Waer is die vreemde man? ick sta verwondert, ach!

E l e k t r a :
In 't hof, en wellekom by Moeder, nu genezen.[955]

C h r y s o t h e m i s :
Wee my ellendigh mensch! wiens offer zou 't dan wezen?
Wie goot dit over 't lijck, eer ick het graf bezocht?

E l e k t r a :
'K acht dat dit teeckens zijn, die yemant heb gebroght
Tot een gedachtenis van dezen droeven doode.

C h r y s o t h e m i s :
Wee my ellendigh mensch! ick docht een blyde bode
Te strecken in der yl, niet denckende dit pas,[961]
Dat zulck een ongeluck ons overkomen was:
Maer komende, verneem ick nu, dat tot ons plaegen,
En ongevallen noch een ander zy geslaegen.[964]

E l e k t r a :
Zoo is 'ter meê gestelt, en volghtghe mijnen raed,
'K wed ick u redden zal uit dien bedruckten staet.[966]

C h r y s o t h e m i s :
Hoe dat? kan ick het lijck doen leven, als te voren?

E l e k t r a :
Ick zegh dit niet. ick heb mijn zinnen niet verloren.

C h r y s o t h e m i s :
Wat wiltghe dat ick doe, in dit ons ongeval?

E l e k t r a :
Het geenge kunt, en 't geen ick u vermaenen zal.[970]

C h r y s o t h e m i s :
Indien 't ons redden kan, ick zal'er niet voor schroomen.

E l e k t r a :
Men kan tot dit geluck niet zonder arbeid komen.[972]

C h r y s o t h e m i s :
Ick zie het wel, en zal verduren wat ick kan.

955 *nu genezen:* die zich nu veilig voelt.
961 *dit pas:* op dit oogenblik.
964 *geslaegen tot:* er bij gekomen.
966 *uit dien bedruckten staet:* uit die toestand van droefheid. In de Griekse tekst is het onderwerp niet *ik* maar *gij* (‘Kunt ge ons bevrijden van de zwaarte van dit wee’). Alleen dan past het antwoord van Chr. er op.
970 *'t geen ick u vermaenen zal:* waartoe ik u zal aansporen.
972 *arbeid:* inspanning.

E l e k t r a :
Zoo hoor nu, wat ick ra, en volgh mijn' raedslagh dan.[974]

974 *raedslagh:* raadgeving.

Ghy weet, wy zijn berooft van vrienden, en van magen,
Met een' van alle hulp, ons van de dood ontdraegen,[976]
En zijn verdruckt alleen slechs over van 't geslacht.
Zoo lang mijn Broeder leefde, en bloeide, en werd geacht,
Verhoopte ick, dat hy eens zijn Vaders moord zou wreecken.
Nu hy verscheiden is, moet ick u moed inspreecken,
Op datghe niet versloft, met my, uw eigen bloed,[981]
Dien vadermoordenaer te dooden: want ick moet
Nu spreecken, en kan u niet heelen mijn gedachten.
Wat sloft ghy? of hoe lang wilt ghy op uitkomst wachten?
Ghy die niet anders doet dan schreien, altijd nat
Van traenen, om ons erf, en dien beroofden schat.[986]
Wat doetghe meer, dan dat ghy ongehuwt uw jaeren
Vast doorbrengt met verdriet, tot uwe gryze hairen?[988]
Ghy hoeft uw leven niet te hopen op 't genot[989]
Van erf, of huwelijck. AEgisth is niet zoo zot,
Dat hy gedoogen zal, dat uwe of oock mijn erven
Vermeerderen, om hem in 't ende te bederven:[992]
Dies zooghe mynen raed te volgen zijt bereit,
Zoo zal voor 't allereerst d'eer van godvruchtigheid,
Aen Vaders lijck, met een' aen Broeders graf bewezen,
U niet ontstaen. daerna, gelijckghe word geprezen,[996]
Als een, die geen slaevin, maer vrygeboore zijt,
Zoo zultghe dezen naem oock draegen onbenijd,
En huwen naer uw' staet: want elck bemint de braeven.
Begrijptghe niet, hoe hoog ons beider Faem zal draeven,[1000]
Zoo ghy mijn' voorslagh volght? wat vreemde, of burger, die
Ons krijght in 't oogh, zal u en my niet loven? zie,
Ay zie, mijn vriend, dat zijn die zusters, die te gader
Herstelden in zijn' staet het hof van heuren vader;
Die op haer leven niet eens passende, en vol moeds,[1005]
Haer vyanden in weelde opquamen onverhoeds.[1006]
Een yegelijck behoort eerbiedigh haer t' ontfangen.
Een yegelijck behoort op feesten met gezangen
Te loven heuren naem, en onversaeghden aerd,
In steden, daer het volck van overal vergaert.
Dien lof en roem zal elck ons bey te zaemen geven,

976 *ontdraegen van:* ontnomen door.
981 *versloft:* nalatig wordt, verslapt in ijver (vgl. *sloft* in vs. 984: blijft werkeloos).
986 *erf:* erfelik bezit; in vs. 990: eigen goederen.
988 *Vast:* steeds.
989 *uw leven:* levenslang.
992 *bederven:* in 't verderf storten.
996 *ontstaen:* ontgaan.
1000 *draeven:* zich verheffen.
1005 *niet eens passende op:* volstrekt niet gevende om.
1006 *in weelde:* terwijl zij zich gelukkig waanden; *opquamen:* overvielen.

Noch lang na onze dood, en midlerwijl wy leven:[1012]
Zoo dat in eeuwigheid onze eer niet kan vergaen.
Dies, Zuster, laet u toch van uwe Zuster raên.
Verweer uw Vaders eer. verweer uw' Broeder mede.
Verlos u zelve en my van rampen. dat 's mijn bede;
En overlegh, en denck, hoe schandelijck het staet,
Dat vry geboren bloed in slaeverny vergaet.

R e y :
In zulcke zaeken is voorzichtigheid van noode,
Die 't zeit, en die dit hoort.[1020]

C h r y s o t h e m i s :
O vrouwen, deedze zoo de
Voorsichtigheid vereischt, zy deed gelijck 't betaemt,
En had, eer zy noch sprack, dier woorden zich geschaemt:[1022]
Want waerom staertghe op my, zoo stout, en zoo vermeten,[1023]
En portme tot dit stuck? of hebtghe zelf vergeten,[1024]
Dat ghy een dochter zijt, geen man tot zulck een werck?[1025]
Uw handen zijn te teêr, de vyanden te sterck.
Fortuin begunstight hen, en schuwt ons, en gaet heenen.
Wie zulck een man bespringt, dien springt het voor de scheenen.[1028]
Wat kans, wat hoop is hier? zie voor u, watghe maeckt,[1029]
Dat ghy misdoende, niet in grooter jammer raeckt,[1030]
Zoo yemant dit verneemt. wat heil kunt ghy verwerven,
Dat ghy naer eere streeft, en eerloos koomt te sterven?
Ja zelf de dood is niet zoo haetelijck, noch snood,[1033]
Dan dat men sterven moet een altijdvliende dood.[1034]
Dies bid ick u, eer wy ellendigh ommekomen,
En ons geslacht verga, wil toch uw gramschap toomen,
En 't geenghe hebt gezeit, zal ick in stilligheid
Verzwijgen, als een zaeck van niemant oit gezeit.[1038]
'T is tijd, en meer dan tijd, om weder te bedaeren;
Nadienghe niets vermooght, zoo wacht u uit te vaeren,[1040]
En hou gevolleghzaem den maghtigen te vriend.[1041]

R e y :
Gehoorzaem. wijsheid, en voorzichtigheid die dient
Den mensch op 't allerhoogst.

1012 *midlerwijl:* terwijl.
1020 *Die:* voor degene die.
1022 *dier woorden:* genitief, afhangende van *geschaemt*.
1023 *vermeten:* vermetel.
1024 *portme:* spoort mij aan.
1025 *dochter:* meisje.
1028 *springt het voor de scheenen:* wordt het tot zijn eigen ongeluk, die wordt zelf het slachtoffer.
1029 *maeckt:* uitvoert.
1030 *misdoende:* de verkeerde weg inslaande.
1033 *zelf de dood:* de dood op zich zelf; *haetelijck:* angstwekkend.
1034 *Dan:* maar. Hierbij zal gedacht zijn aan het wegkwijnen in gevangenschap.
1038 *van:* door.
1040 *uit te vaeren:* uw wraaklust de vrije loop te laten (oorspr.: uittrekken, losgaan op).
1041 *gevolleghzaem:* meegaande.

E l e k t r a :
Ghy spreeckt, gelijckwe dachten.
Ick wist het wel, dat ghy mijn bede zoud verachten,
En zal dan 't stuck alleen volvoeren, en bestaen:
Want deze daed magh hen niet ongestraft vergaen.[1046]

C h r y s o t h e m i s :
Och hadghe 't hart gehad, toen Vader quam te sneven,[1047]
Ghy had al watghe woud met yver doorgedreven.

E l e k t r a :
Aen hart ontbracktme niet, 't ontbrack my aen vernuft.[1049]

C h r y s o t h e m i s :
Volhard dan, zooghe wilt, als een die nimmer suft.[1050]

E l e k t r a :
Ghy leertme dit, en houd geen hand aen deze zaecken.[1051]

C h r y s o t h e m i s :
Wie 't quaed neemt by der hand, kan daer niet goeds af maecken.

E l e k t r a :
'K bemin wel uw verstand, maer haet uw suffery.[1053]

C h r y s o t h e m i s ;
'K verdraegh dit, oock wanneer ghy loflijck spreeckt van my.

E l e k t r a ;
Ghy zultme nimmermeer uw lafheid hooren pryzen.

C h r y s o t h e m i s :
De tijd die volght is langh, en zal het vonnis wyzen.

E l e k t r a :
Ga heenen, want ghy hebt geen hellepende hand.

C h r y s o t h e m i s :
Zy is behullepzaem, maer ghy hebt geen verstand.[1058]

E l e k t r a :
Als ghy by Moeder koomt, verklick dan al mijn treken.[1059]

C h r y s o t h e m i s :

1046 *hen niet ongestraft vergaen:* niet ongestraft voor hen aflopen.
1047 *'t hart:* de moed; *sneven:* vallen, sterven.
1049 *vernuft:* inzicht, hoe te handelen.
1050 *suft:* verslapt (vgl. vs. 1053 *suffery:* slapheid, werkeloosheid). Dit vers geeft een duidelike terugslag op vs. 1049, en is dan ook minder juist vertaald. Boutens vertaalt: ‘Oefen dat inzicht, dat gij 't heel uw leven houdt’.
1051 En brengt het zelf niet in praktijk.
1053 *verstand:* inzicht.
1058 *Zy:* mijn hand.
1059 *verklick* (in Vondels taal minder familiaar klinkend dan nu); *treken:* streken.

Ick ben met zulck een haet noch niet op u ontsteecken.[1060]

E l e k t r a :
Ay zie eens watghe my niet doet tot smaed, en spijt?[1061]

1060 *ontsteecken:* ontstoken.
1061 *spijt:* krenking.

C h r y s o t h e m i s :
'K versma u niet, maer wensch dat ghy voorzichtigh zijt.[1062]

E l e k t r a :
Is 't recht dat ick u volge, en doe naer uw begeeren?[1063]

C h r y s o t h e m i s :
Wanneerghe wijslijck raed, dan zultghe my regeeren.

E l e k t r a :
Hoe hard is 't, dat die geen die wel spreeckt zich vertast?[1065]

C h r y s o t h e m i s :
Ghy geeft het quaed zijn' naem, en zijt 'er zelf aen vast.[1066]

E l e k t r a :
Hoe zoo? schijn ick u yet met onrecht te verklaeren?[1067]

C h r y s o t h e m i s :
Wat wel gesproken word, kan scha noch hinder baeren.[1068]

E l e k t r a :
Ick wil die wetten niet beleven met geduld.[1069]

C h r y s o t h e m i s :
Zoo ghy dit doet, ick weet dat ghy my pryzen zult.

E l e k t r a :
Ick wil het doen. geen schrick zal nu mijn opzet weeren.

C h r y s o t h e m i s :
Is 't waer? zult ghy van raed verandren noch verkeeren?[1072]

E l e k t r a :
Ick weet niet snoders als een valsche en quade raed.

C h r y s o t h e m i s :
My dunckt, dat ghy het geen ick zegge niet verstaet.

E l e k t r a :
Dit is niet nieuw. ick heb dit lang al voorgenomen.[1075]

C h r y s o t h e m i s :

1062 *'K versma:* ik doe smaad aan.
1063 Accent op *uw*.
1065 *die wèl spreeckt:* die zo mooi spreekt; *zich vertast:* mistast, d.w.z.: zo verkeerd handelt.
1066 *zijt 'er zelf aen vast:* zijt er zelf schuldig aan.
1067 *met onrecht:* in strijd met het recht.
1068 In het Grieks staat heel iets anders: ‘Maar daar zijn ook gevallen waar recht schade werkt’ (Boutens).
1069 *beleven:* in praktijk brengen, mijn leven daarnaar richten.
1072 *raed:* plan (evenzo in vs. 1077); *raed* in vs. 1073 is waarschijnlik door Vondel bedoeld als een woordspeling.
1075 *heb voorgenomen:* ben van plan geweest.

Ick ga dan heen mijns weeghs, nadienghe schijnt te schroomen
Te loven mijnen raed, en ick uw quade zeên.[1077]

1077 *loven:* goedkeuren; *quade zeên:* slecht gedrag.

E l e k t r a :

Ga in. 'k ben niet gezint te volgen uwe reên,[1078]
Hoe zeer ghy hier naer haeckt met hartelijck verlangen.
Een dwaeze jaeght het wild, dat nergens is te vangen.

C h r y s o t h e m i s :

Ghy zult mijn overlegh (zoo u geen brein ontbreeckt)[1081]
Noch loven, maer te spa, als ghy in droefheid steeckt.

R e y :

Hoe koomt het toch, dat wy aenschouwende
De schrandre vogels in de lucht,
Met zulck een' grooten treck, en zucht
Haer kleen gebroedsel onderhouwende,
Niet met onze afkomst zijn belaên.[1087]
Maer by Jupijn, en zyne schichten,[1088]
By 't hemelsch Recht, zy zullen zwichten,[1089]
En jammerlijck eerlang vergaen.
O Faem der wereld, stil d'Atryden,
En hun gekerm, gehoort dat pas,
Het kermen, dat een voorbo was
Van een veel schandelijcker lyden.[1091-1094]
Dewijl de zaecken nu daer binnen
Zoo qualijck staen, het hof beroert,[1096]
De kinders, tegens een gevoert,[1097]
Malkandren helpen noch beminnen;
Die droeve Elektra dus alleen,
En gansch verlaeten, heen en weder
Gedreven, jammert op en neder,
En treurt om 's Vaders zwarigheen,
Gelijck een nachtegael; om 't even
'T zy datze leef, of 't licht ontbeer,[1103-1104]
Als zy twee moorders velt ter neêr.[1105]
Hoe kan een edel hart zoo leven![1106]
Geen eedle spruit laet zich verdrucken,

1078 *reên:* oordeel.
1081 *brein:* verstand.
1087 Niet, op dezelfde wijze, ons bekommeren over ons kroost.
1088 *schichten:* bliksems.
1089 *'t hemelsch Recht:* Themis. Met *zy* is bedoeld: degenen die deze ouderplicht verwaarlozen (Jebb). Volgens anderen slaat *zy* op Aegisthus en Klytemnestra.
1091-1094 Deze verzen en hun verband met de volgende strofe zijn door Vondel in 't Grieks niet begrepen. De *Faem der wereld* (d.w.z. de berichten omtrent wat op aarde gebeurt, doordringend in de onderwereld) wordt vermaand: ‘Roep naar omlaag tot Atreus' zonen in de diepte Uw klagelijke konde Bodend wanfeestelijken smaad; Hoe krank de toestand in hun huis is’ (Boutens).
1096 *beroert:* in beroering.
1097 *tegens een gevoert:* tegen elkaar in verzet (vgl. vs. 107-108).
1103-1104 onverschillig voor leven of dood.
1105 *Als zy:* als zij maar....
1106 Anders in 't Grieks: ‘Wat tweede is zóo haar vaders êelgeboren dochter?’ (Boutens).

Noch wil, by yeder een veracht,
Haer faem en koninglijck geslacht
Beschaemen door oneerbre stucken.
O kind! o dochter vol verdriet!
Hoe treft u d'algemeene ellende,
Op datghe 't schelmstuck wreeckt in 't ende,[1107-1113]
En dubblen lof hier door geniet,
En werd genoemt, na d'ongevallen,
Het wijste en beste kind van allen.
Ick wensch dat wy u mogen loven,
Wanneerghe rijck, door uwe daed,
Zoo laegh ghy onder henliên staet,[1119]
Zoo veer uw' vyand raeckt te boven:
Nadien ick merck, hoe dwers het lot
U tegenvalt; hoewel uw zaecke[1122]
Gerechtigh blijckt, en roept om wraecke,
Na datghe lange zijt bespot.
Men hoope elx deughden op malkandren,
Ghy overtreft in dit al d'andren.[1122-1126]

O r e s t e s :
O vrouwen, wijst men ons, en gaenwe, zoo 't behoort?

R e y :
Wat zoecktghe? waerwaert streckt uw komste in dezen oord?

O r e s t e s :
Ick heb AEgisthus hof een wyl gezocht met dezen.

R e y :
Ghy zijt oock niet verdoolt. men heeft u recht gewezen.[1130]

O r e s t e s :
Wie boodschapt onze komst hier binnen, daerze alree
Verlangen, uur op uur, en wachten naer ons twee?

R e y :
Dees Joffer, die het past dees tyding eerst te bringen.

O r e s t e s :
Ga vrouw in 't hof, en zegh: Phocenser vreemdelingen
Verzoecken met AEgisth te spreecken, magh 't geschiên.[1135]

1107-1113 Ook in deze strofe wijkt Vondel geheel van de Griekse tekst af: ‘Niemand van de zuiver-goeden Wil zijn hooge afkomst beschamen En roemloos in weelde leven, Kind, mijn kind: Zoo verkoost ook gij als leefgezel den loutren weedom’ (Boutens).
1119 Zo laag als gij nu....
1122 *tegenvalt:* dwarsboomt (eigenl. zich tegen u keert)
1122-1126 vrije vertaling.
1130 *recht:* juist.
1135 *magh:* kan; als het mogelik is.

*

E l e k t r a :
Wee my ellendigh dier! 'k geloof dat deze liên[1136]
Ons brengen wis bescheid van 't geen ons quam ter ooren.

O r e s t e s :
Ick weet niet, watghe hier voor tijdingen mooght hooren.
Ick koom van Strophius den gryze in dit gewest.[1139]
Hy vaerdighde my af met tyding van Orest.

E l e k t r a :
Wat's dat? ô vreemdeling! ick schrick om deze reden.

O r e s t e s :
Wy brengen 't overschot van dezen overleden,
In deze kleene bus, gelijck ghy zelve ziet.

E l e k t r a :
Wee my ellendigh mensch! nu zie ick met verdriet
Mijn tegenwoordigh leed: nu zie ick 't met mijn oogen.

O r e s t e s :
Indien Orestes val u raeckt uit mededoogen,
Zoo weet dat deze bus zijn overschot bevat.

E l e k t r a :
Ick bid u, by de Goôn, o vreemdling, geefme dat,
Op dat ick handel 't geen, waer in hy leit besloten;[1149]
Op dat dees asch van my met traenen overgoten
Magh werden, en ick my, en al mijn bloed beween.[1151]

O r e s t e s :
Nu hael het voor den dagh, en geef haer dit, als een
Die hem noch vyandschap, noch haet schijnt toe te draegen;
Maer zijn vriendin moet zijn, of een der naeste magen.

E l e k t r a :
Gedachtenis van dien ick hiel
Voor d'allerliefste van de menschen,
Kleen overschot van Broeders ziel,[1157]
Ghy koomt niet 't huis, gelijckwe wenschen;
Gelijck ick hoopte, toen ick u
Als balling zond in vreemde landen.
Orestesbroer, ick draegh dy nu,[1161]
Die stof, ja niets zijt, op mijn handen.
Ghy waert een aertigh kind weleer,[1163]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1146, de oude uitgave heeft *uw* in plaats van *u*.
1136 *dier:* vgl. vs. 708.
1139 *Strophius:* de vader van Pylades; *gryze:* (adj.) hoogbejaarde.
1149 *handel:* met mijn handen omvat.
1151 *bloed:* geslacht.
1157 *van Broeders ziel:* van mijn levende broeder.
1161 *dy:* is de - toen reeds verouderde - M.E. aanspreekvorm.
1163 *aertigh:* goed.

Toen ick, tot berging van uw leven,[1164]
U elders zond, zoo wijd en veer.
Och had ick eerst den geest gegeven,
Eer ick u met dees handen stal,
En midden uit die moordellenden
Al bevend stierde, om 't ongeval
T'ontvliên, by vreemde, en onbekenden;
Zoo hadghe, toenmaels omgebraght,
Met Vader, op een' dagh, genoten
Het graf van 't vaderlijck geslacht:
Maer nu 's rijcks balling, en verstooten,[1174]
Most ghy, op dien uitheemschen grond,
Dien schrickelijcken smack gevoelen;[1176]
Daer ghy uw Zuster niet en vond,
Noch zy 't gesleurde lijck kon spoelen;[1178]
Noch met heur waerde handen 't bloed[1179]
Afwasschende, met offer eeren;
Noch door het lijckhout, en zijn' gloed,[1181]
Zoo 't voeght, de grove stof verteeren:[1182]
Maer vreemden hebben dit verricht.
Rampzalighe, komt ghy dus weder?
Helaes! hoe weeghtghe nu zoo licht?
Hoe heb ick u, noch kleen, en teder,
Zoo vruchtloos opgevoed met smart?
Hoewel ick 't dede met verlangen,
Dies over Zuster meer uw hart
Als over Moeder heeft gehangen.[1189-1190]
'T waer zot, dat een van 't hofgezin
Van uw opvoeding, zich beroemde.
Ghy waert alleen by my te min,[1193]
Die ghy altijd uw Zuster noemde.
Dit alles houd al t'effens nu[1195]
In eenen dagh op met uw leven.
Alle andre dingen zijn met u,
Gelijck een buy, voorby gedreven.
Uw Vader is oock voort, ons hoofd,
En heden is mijn tijd verstreecken.

1164 *berging:* beveiliging.
1174 *'s rijcks balling:* verbannen uit het rijk.
1176 *smack:* val (bij de wedren); *gevoelen:* ervaren, ondergaan.
1178 *spoelen:* baden.
1179 *waerde:* voor u dierbare
1181 *lijckhout:* brandstapel.
1182 *verteeren:* doen verteren, verbranden.
1189-1190 Vondel bedoelt waarschijnlik: waart gij meer gehecht aan uw zuster dan aan uw moeder, al staat in 't Grieks omgekeerd: ‘gij waart van moeder nooit Zoo zeer de lieveling als van mij.’
1193 Ik was uw enige verzorgster; *ter min hebben, ter min besteden* werd gebruikt met betrekking tot de verzorging van een klein kind (*Ned. Wdb.* IX, 746).
1195 *al t'effens:* alles tegelijk, geheel en al.

De Dood heeft my van u berooft:
Maer onze vyanden die steecken
Den kop al lachende in de lucht,
En onze liefdelooze Moeder
Is dol van vreughd, om dit gerucht;
Zy, om wiens wil, o waerde Broeder,
Ghy my zoo dickwils trooste in nood,
En heimlijck liet een hart inspreecken,[1208]
Dat ghy ten leste eens Vaders dood
Rechtvaerdighlijck zoud komen wreecken:
Maer nu heeft uw rampzaligh lot,
En 't mijn dit alles weghgenomen;
Nu wy, in plaetse van 't genot
Uws lieven aenschijns, asch bekomen,
En ydle schaduwe, en bedrogh.
O wee! o wach! ick ben verloren.
O deerlijck lichaem! och och och![1217]
Orestesbroêr, mijn uitverkoren,
Hoe heb, hoe heb ick u verruckt[1219]
Naer zulcke doodelijcke wegen?
Hoe hebtghe my verongeluckt,[1221]
Mijn Broêr, mijn hoofd tot my genegen?
Hoe sleeptghe my met u ten val?
Ontfang my, om by u te schuilen,
Die zijt, als ick, gansch niet met met al;
Op dat ick, na dit stadigh huilen,
By u magh woonen, daer beneên:
Want alzoo lang ick was hier boven,
Had ick het al met u gemeen:
Maer 't licht voor my nu toegeschoven,[1230]
Die merck, dat voor begraeve doôn[1231]
Noch druck noch droefheid zy geschapen,[1232]
Zoo wensch ick by u met der woon
In 't zelve graf altijd te slaepen.[1234]

R e y :

Bedenck, Elektra, dat uw Vader en uw heer,
En Broeder sterflijck was; dies zucht niet al te zeer.

1208 *een hart:* moed.
1217 *deerlijck:* deerniswekkend.
1219 *verruckt:* weggevoerd. Boutens vertaalt: ‘op schrikkelijkste reize Mij toegezonden.’ Vondels vertaling is onjuist.
1221 *verongeluckt:* in 't ongeluk gestort.
1230 Absolute constructie: Nu het licht (het levensgeluk) mij ontnomen is.
1231 *Die:* (relatief) slaat terug op *my* (1230); *merck:* tot het inzicht kom.
1232 *geschapen:* weggelegd, bestemd.
1234 *'t zelve:* hetzelfde. - De laatste verzen zijn vrij en uitbreidend weergegeven.

*

Wy moeten altemael in 't graf, en d'aerde duicken.[1237]

O r e s t e s :
Och och! wat zegh ick best? wat reên zal ick gebruicken?
Ick kan mijn tong niet meer bedwingen. och och och!

E l e k t r a :
Wat wiltghe zeggen? spreeck, wat droefheid let u toch?[1240]

O r e s t e s :
Elektra, zijtghe dit, ghy wijdvermaerde vrouwe?

E l e k t r a :
Ick ben die zelve noch, maer steeck in grooten rouwe.

O r e s t e s :
Helaes! wat zie ick hier mijn hartewee aen u?

E l e k t r a :
Ghy vreemdeling, zegh op, waerom verzuchtghe nu?

O r e s t e s :
Hoe is uw lichaem dus verandert, en vervallen?

E l e k t r a :
Beklaeghtghe my alleen? of raeckt uw klaght ons allen?[1246]

O r e s t e s :
Hoe treckt men ongehuwt u op tot mijn verdriet![1247]

E l e k t r a :
Ghy vreemdeling, waerom verzuchtghe, als ghyme ziet?

O r e s t e s :
Om dat ick niet eens wist wat rampen u omringen.[1249]

E l e k t r a :
Hoe weetghe 't gheenghe zeght? hoe weetghe deze dingen?

O r e s t e s :
Om dat ick zie, hoe ghy om veele ellenden treurt.

E l e k t r a :
Noch zietge 't allerminst van 't leed, dat my gebeurt.[1252]

O r e s t e s :

* TEKSTKRITIEK: vs. 1246 *uw klaght*, de oude uitgave heeft *u klaght*.
1237 *duicken:* afdalen.
1240 *let:* belemmert.
1246 Dit vers past niet is het verband en berust dan ook op onjuiste vertaling. Er staat: deze droeve woorden (eigenlijk: die een slecht 'omen' zijn) passen op niemand beter dan op mij.
1247 *treckt op:* voedt op in ongehuwde staat.
1249 *niet eens:* in 't geheel niet. In 't Grieks is deze zin een uitroep.
1252 *gebeurt:* ten deel valt.

Wat snooder ongeval kan yemant wedervaeren?[1253]

E l e k t r a :
Om dat ick leven moet by felle moordenaeren.[1254]

1253 *snooder:* erger.
1254 *felle:* boosaardige.

O r e s t e s :
Met wien? wie zijnze toch? wat zijn 't voor looze liên?

E l e k t r a :
By vadermoordenaers, dien ick gedwongen dien.

O r e s t e s :
Wat mensch bedwingt u dus tot deze nood, en smarte?[1257]

E l e k t r a :
Ick heet haer Moeder, maer zy heeft geen moeders harte.

O r e s t e s :
Wat? dwingtze u met heur hand? misguntze u dat ghy eet?

E l e k t r a :
Met slagen, met verdriet, en allerhande leed.

O r e s t e s :
Wel is 'er niemant, die u voorstaet, op uw bede?[1261]

E l e k t r a :
Niet een, en die'er was, diens assche brengtghe mede.

O r e s t e s :
Rampzalige, 'k zie u met medelyden aen.

E l e k t r a :
Geen mensch, behalven ghy, was oit met my belaên.[1264]

O r e s t e s :
Om u, en om uw leed, ick my zoo veer verpijnde.[1265]

E l e k t r a :
Ghy koomt niet hier, als een van ons namaeghschap zijnde?[1266]

O r e s t e s :
'K zou 't zeggen, wist ick dat u dees ten dienste staen.[1267]

E l e k t r a :
Zoo doenze. spreeck recht uit. niet een zal u verraên.

O r e s t e s :
Zoo zet die doodbus neêr. ick zal 't u al belyen.[1269]

E l e k t r a :

1257 *bedwingt:* dwingt, noodzaakt.
1261 *voorstaet:* beschermt.
1264 *was belaên:* had medelijden.
1265 *ick my zoo veer verpijnde:* ondernam ik zo'n verre moeielike reis (*zich verpijnen:* zich moeite geven).
1266 *ons namaeghschap:* onze naaste verwanten.
1267 Met *dees* is de Rei bedoeld; *ten dienste staen:* op uw hand zijn, te vertrouwen zijn.
1269 *belyen:* bekennen, het geheim toevertrouwen.

Neen, by de Goden, neen. laet my hier meê betyen.[1270]

1270 *betyen:* mijn gang gaan, d.w.z. laat mij die bus houden.

O r e s t e s :
Gehoorzaem. 't zal u niet berouwen, zoo ghy 't doet.

E l e k t r a :
Ick bidde, ontneemme niet dit allerwaerdste goed.

O r e s t e s :
Legh af, ick ly het niet.[1273]

E l e k t r a :
Wee my, om deze gaeve.
Orest, misgunt men my, dat ick uw asch begraeve?

O r e s t e s :
Spreeck anders, want ghy zucht, en jammert zonder reên.

E l e k t r a :
Is 't onrecht, dat ick noch mijn' dooden Broêr beweên?

O r e s t e s :
Ghy spreeckt van hem niet recht, maer ongerijmt, en snoode.[1277]

E l e k t r a :
Was ick dan zoo onwaerd voor dezen by dien doode?[1278]

O r e s t e s :
Geensins onwaerd, maer dit gaet u in 't minst niet aen.[1279]

E l e k t r a :
Dat ick Orestes draegh, en 't lichaem dus vergaen?[1280]

O r e s t e s :
Dit is Orestes niet, maer 't word zoo voorgegeven.

E l e k t r a :
Waer is dan 't graf van dien ellendigen gebleven?[1282]

O r e s t e s :
'T is nergens, want die leeft hoeft geen begraefenis.

E l e k t r a :
Wat zeghtghe, jongeling?

O r e s t e s :
Ick zegh gelijck het is.

E l e k t r a :

1273 *Legh af:* leg neer; *ly:* duld, sta toe; *om deze gaeve* heeft hier weinig zin en beantwoordt ook niet aan de Griekse tekst.
1277 *recht:* naar waarheid; *snoode:* verkeerd.
1278 *onwaerd:* weinig in achting; *voor dezen:* vroeger (bij zijn leven).
1279 *dit:* (deze urn) *gaet u niet aen:* heeft geen waarde voor u.
1280 *vergaen:* (tot as)
1282 *ellendigen:* ongelukkige.

Hoe? leeft die man dan noch?

Orestes:
Indienghe my ziet leven.

E l e k t r a :
Zijt ghy 't?

O r e s t e s :
Bezie dien ring van Vader overbleven,
En leer of't waerheid zy, of valsch.[1287]

E l e k t r a :
O blijdste dagh!

O r e s t e s :
Mijn allerliefste, ick ben 't, zoo 'k waerheid spreecken magh.

E l e k t r a :
O stem! heb ick u hier?

O r e s t e s :
Nu luister naer geen maeren.[1289]

E l e k t r a :
Heb ick u by de hand?[1290]

O r e s t e s :
Ick wensch dat ghy veel jaeren
My hebben mooght als nu.

E l e k t r a :
O ghy bemind geslacht,
Poortressen, dit 's Orest, zoo langen tijd verwacht,[1292]
Die dood geheeten werd, en levende is verscheenen.

R e y :
Ick zie 't, mijn kind, en moet met u van blyschap weenen.

E l e k t r a :
O kind, o spruit, my oit zoo waerd,[1295]
Als oit een moeder heb gebaert,
Nu zijtghe weergekomen.
Nu vondghe, dieghe zoud.[1298]
Nu keertghe, en hebt vernomen,
En ziet haer, dieghe woud.[1300]

O r e s t e s :
Wy zijn by een, maer wacht al stille.

1287 *leer:* verneem.
1289 *maeren:* valse geruchten. Anders in 't Grieks. Bij Boutens: ‘Hoor haar voortaan uit mijn mond!’
1290 *Heb ick u by de hand?* Vondel zal bedoelen: Zijt gij werkelik in mijn nabijheid? Sophocles meent: ‘Tast 'k u met handen?’ (Boutens) of: Houd ik u in mijn armen? (Jebb.)
1292 *Poortressen:* medeburgeressen (tot de Rei gezegd).
1295 *oit:* steeds.
1298 *zoud:* (moest) vinden.
1300 *woud:* zien.

E l e k t r a :
Wat is 'er?

O r e s t e s :
Zwijgh, om beters wille,
Zoo zal uw stem ons niet verraên.

E l e k t r a :
Maer by die eerbaere Diaen,

Ick zal niet suffen, noch verflouwen,[1305]
Voor zulck een menighte van vrouwen,
Die binnen strecken moeders stoet.[1306-07]

O r e s t e s :
Zie toe. in vrouwen is oock moed,
Gelijck d'ervaerenheid u leerde zoo waerachtich.

E l e k t r a :
Helaes! ghy maecktme noch 't bekende stuck indachtigh,[1310]
Dat altijd brockt en wrockt, en geen verzoening lijd.[1311]

O r e s t e s :
Ick weet het wel, maer als de tijd
Voorhanden is, denck dan om 't wreecken.[1313]

E l e k t r a :
'T is altijd tijd van dit te spreecken.
'T komt altijd wel te pas met my.[1315]
Nu staetme naulix 't spreecken vry.[1316]

O r e s t e s :
Dat zegh ick oock, dies wil dit spaeren.[1317]

E l e k t r a :
Wat zal ick doen dan rechtevoort?[1318]

O r e s t e s :
'T is nu geen tijd van uit te vaeren[1319]
Met veele woorden, dat men 't hoort.

E l e k t r a :
Van wien word dit niet wel genomen,[1321]
Dat ick, dewijlghe zijt gekomen,
In ste van spreecken, stille zwijgh,
Nu ick u buiten hope krijgh?[1324]

O r e s t e s :

1305 *suffen:* verslappen, werkeloos blijven.
1306-07 In 't Grieks: ik zal niet bang zijn voor vrouwen die thuis hokken, een nutteloze last van de aardbodem; *strecken moeders stoet:* het gevolg van moeder uitmaken.
1310 *stuck:* feit.
1311 *brockt:* als een brok in de keel zit (Van Lennep). Het *Ned. Wdb.* III, 1501 neemt deze verklaring over, maar kent overigens alleen de trans. betekenis: met grote brokken inzwelgen. Waarschijnlik dus bij Vondel in dit verband rijmend gevormd, als neologisme; *lijd:* duldt.
1313 *Voorhanden:* nabij.
1315 Ik grijp elke gelegenheid aan om daarover te spreken.
1316 *Nu... naulix:* juist nu, eerst sinds korte tijd. Bedoelt Vondel in het volgende vers een woordspelling met dit *naulix?*
1317 *spaeren:* nalaten.
1318 *rechtevoort:* dadelik.
1319 *uit te vaeren:* hartstochtelik zich te uiten (vgl. vs. 1040).
1321 *word* (conj.); *wel genomen:* goed opgenomen; wie zou het mij kwalik nemen.
1324 *buiten hope:* boven verwachting.

Ick quam, toen my de Goden dreven,[1325]
Dat ickme zou naer huis begeven.

1325 *dreven:* aanzetten, aanmaanden.

E l e k t r a :
Och och! waer laet ick mijn geneught?[1327]
Dit strecktme noch tot grooter vreughd,
Dat u de Goden herwaert braghten.
'K zal dit voor een orakel achten.

O r e s t e s :
Betoom uw vreughd zoo onverhoopt,
En 't hart dat hier van overloopt.
Ick vrees uw vreughd zal ons bezwaeren.[1333]

E l e k t r a :
Och Broeder, na zoo veele jaeren,
Verschijntghe op dees gewenschte steê,
Daer ghyme ziet vol hartewee,
Bedruckt, en smelten in mijn traenen.

O r e s t e s :
Wat wiltghe my hier meê vermaenen?[1338]

E l e k t r a :
Ghy zultme niet berooven van
Dees vreughd, die 't hart niet vatten kan,
Nu my uw aenschijn magh gebeuren.[1341]

O r e s t e s :
'K zou my hierom op andren steuren.[1342]

E l e k t r a :
Zijt ghy te vrede?

O r e s t e s :
Zou ick niet?

E l e k t r a :
Vriendinnen, 'k heb in mijn verdriet
Een onverwachte stem vernomen.
Ick was alreede stom van schroomen,[1346]
En nu een wijl zoo veer gebroght,
Dat ick 't geschrey niet draegen moght:
Nu houde ick u, o mijn behoeder.[1346-491349]
Nu hebtghe my, o liefste Broeder,

1327 Ik ben buiten mij zelf van vreugde.
1333 Uw buitensporige vreugde maakt mij bezorgd.
1338 *vermaenen:* te kennen geven.
1341 *gebeuren:* ten deel vallen.
1342 Als een ander het deed (zo luidruchtig haar vreugde tonen) zou ik er boos om worden.
1346 *van schroomen:* door de angstige spanning.
1346-49 Deze plaats, waarvan de lezing in het Grieks onzeker is, wordt verschillend uitgelegd. Bij Boutens: ‘'k Bedwong den hartstocht van mijn smart in sprakeloosheid. 'k Heb zonder één kreet toegehoord, ik arme’; bij Jebb omgekeerd: ik kon mijn aandoening niet bedwingen, zonder een kreet, toen ik die stem hoorde. Vondel maakt er iets anders van: ik kon mijn eigen geschrei niet langer verdragen, ik was moegeschreid.
1349 *houde ick u:* (in mijn armen).

Getoont uw troostlijck aengezicht,
Uw aenschijn, my zoo lief als 't licht;
'T welck ick in zwaeren druck gezeten
Noch eenigh hartzeer zou vergeten.[1354]

Orestes:

Laet vaeren al het geen u voordeel geeft noch my,
Of ghy het weet of niet. wat Moeders schelmery
Belangt, ick weet het wel, hoe zy zich heb gedraegen,[1357]
En hoe AEgisth zoo dol ons erfgoed door kan jaegen,[1358]
Dat weghsmijt, of te kost aen ydle dingen leit.
Terwijlghe dit vertelt verloopt gelegenheid
En tijd; dies zeghme, 't geen men noodigh moet bezorgen:[1361]
Waer wy opdonderende, of heimelijck verborgen,[1362]
Dees blyde vyanden best dempen op het pad,[1363]
Waer langs men hen verwacht. vooral draegh zorge, dat
Ons Moeder niet bemercke uit bly gelaet noch reden,
Wanneerwe te gelijck, en beide binnen treden:
Maer huil, om 't loos gerucht, dat u ter neder ruckt.
Het word eerst lachens tijd, als d'aenslagh ons geluckt.

Elektra:

Mijn Broeder, 't zal geschiên, gelijckge hebt besloten:
Want ick heb deze vreughd van u alleen genoten,
En niet my zelf gemaeckt, en wou geensins om veel[1371]
Yet doen, 't geen strecken moght tot Broeders achterdeel;[1372]
Noch tegenwoordigh heil in 't allerminste yet achten.
Ghy weet wel, en verstaet, wat onsliên staet te wachten,
En hebt gehoort, hoe nu AEgisth naer buiten is,
En Moeder binnen 't hof; en hou dit voor gewis,
Dat zy uit mijne vreughd het allerminst zal weeten;
Want 't hart van binnen is van ouds op haer gebeten.
Wanneer ick u aenschouw, dan zullen stadigh aen
Bedruckte traenen my van vreughd in d'oogen staen;[1380]
Want hoe waer 't mogelijck, dat wy niet schreien zouden,
Die op een' zelven wegh u dood zien, en behouden;[1382]
Het welck zoo zeldzaem is, dat of men schoon vernam[1383]

1354 *Noch:* (in) *eenigh hartzeer* (gezeten) d.w.z. ‘zelfs in 't grootste leed’; in de uitgave van 1658: *Noch* door geen hartzeer.
1357 *Belangt:* aangaat.
1358 *doorjaegen:* verkwisten.
1361 welke noodzakelike maatregelen genomen moeten worden.
1362 *opdonderende:* plotseling te voorschijn komende.
1363 *dempen:* ombrengen (eig. ten onder brengen).
1371 *om veel:* (zelfs niet) om groot voordeel.
1372 *achterdeel:* nadeel.
1380 *Bedruckte traenen:* tranen die haar moeder beschouwt als tranen van droefenis.
1382 *op een' zelven wegh:* op dezelfde reis (hierheen).
1383 *of men schoon vernam:* al zou men ook waarnemen.

Hoe Vader levendig weêr uit den grave quam;[1384]
'K zou niet gelooven dit een spoockery te wezen,[1385]
Maer dat hy in der daed waerachtigh waer verrezen.
Dewylghe dezen wegh dan ingeslagen zijt,[1387]
Zoo doe al 't geenghe wilt; want ick had nu ter tijd
Alleen en onverzelt twee stucken voorgenomen;[1389]
My braef te redden, of met glori om te komen.[1390]

Orestes:
Zwijgh stil, zwijgh stil. ick hoor een uit den huize gaen.

Elektra:
Koomt binnen, gasten, koomt, nadienghe hebt gelaên,[1392]
Het geen men noo nochtans een plaets vergunt hier binnen.[1393]

Leermeester:
Ghy zotten, zijtghe bey berooft van brein en zinnen,
Noch draeghtghe zorgh voor 't lijf, mits u 'tverstand ontbreeckt,[1395]
Dat ghy niet riecken kunt in wat gevaer men steeckt?
Wat rampen om ons staen? indien ick deze deuren
Niet gaeuw bewaeckte, uw raed, en raedslagh waer te veuren[1398]
Ontdeckt, eer ghy uw' voet daer binnen had gezet.
Nu is dit ongeval door mijne zorgh belet.[1400]
Ga in. zwijgh stil. 't is tijd uw vreughd den mond te snoeren.
Dit stuck lijd geen vertreck. de lof leit in 't volvoeren.[1402]

Orestes:
Wel zeghme dan, hoe is 't in 't hof, en daer ontrent?

Leermeester:
Het is'er zoo gestelt, dat niet een mensch u kent.

Orestes:
Broght ghy hen tyding, hoe ick raeckte om lijf, en leven?[1405]

Leermeester:
Men rekent u voor dood. ghy word al dood geschreven.[1406]

Orestes:
Gedyt hen dat tot vreughd? wat zeggenze toch al?[1407]

1384 *levendig:* levend.
1385 *spoockery:* geestverschijning.
1387 In 't Grieks staat: ‘Daar ge ons dus thuis kwaamt langs zoo wonderbaren weg’ (Boutens).
1389 *stucken:* dingen.
1390 *braef:* dapper.
1392 *hebt gelaên:* met u mee draagt.
1393 *noo:* ongaarne; hier: met smart.
1395 *Noch:* en niet.
1398 *gaeuw:* nauwlettend; *raed:* plan; *raedslagh:* overleggingen.
1400 *dit ongeval:* n.l. dat ze beluisterd zouden worden.
1402 *vertreck:* uitstel.
1405 *raeckte om:* verloor.
1406 *dood geschreven:* als dood beschouwd; er wordt geen rekening meer met u gehouden.
1407 *Gedyt:* strekt.

L e e r m e e s t e r :
Dit dient eerst uitgevoert, eer ick 't u zeggen zal.[1408]

1408 *Dit dient eerst uitgevoert:* eerst moet ons plan volvoerd worden.

Zoo 't noch staet, is'er niets dien grooten aenslagh tegen.[1409]
Het staet 'er wel, oock daer 't niet wel meê is gelegen.[1410]

Elektra:
Wie is dit? by Jupijn, ay zeghme, zoo 't u lust.

Orestes:
Wel kentghe dezen niet?[1412]

Elektra:
Niet dat my is bewust.

Orestes:
Wel weetghe niet, wiens trouw ick eertijds werd bevolen?[1413]

Elektra:
Wat zeghtghe daer? wat man?

Orestes:
Die my weleer gestolen[1414]
Naer Phocis heeft gevoert, door Zusters kloeck beleid.

Elektra:
Dien ick getrouw bevond, en tot mijn' dienst bereid,
Toen 't op een weiflen ging, wanneerze Vader moorden?[1417]

Orestes:
Dat is die man. verra my niet met veele woorden.[1418]

Elektra:
O langgewenschte dagh!
O eenige behoeder
Van Vaders huis, ach ach!
Hoe zijtghe met mijn' Broeder
Gekomen, hier ter steê?
Zijt ghy 't, die hem bewaerde,[1424]
En my, in 't hartewee
En leed, dat ons bezwaerde?
O allerliefste hand!
O allerwaerdste voeten!
Hoe waertghe in dezen stand,[1429]
Wanneerghe my quaemt groeten
Zoo vreemd, zoo onbekent?
Waerom moght ick niet weeten,

1409 *is niets tegen:* is er geen beletsel tegen.
1410 *Het staet 'er wel:* Alles staat gunstig voor ons. De woordspeling met *wel* komt ook in 't Grieks voor.
1412 Voorzover ik weet, niet.
1413 *bevolen:* toevertrouwd.
1414 *gestolen:* heimelik.
1417 Toen de toestand onzeker werd, toen men op de trouw van de dienaren niet meer aan kon, bij de moord op mijn Vader. Vrije vertaling: het Grieks heeft: ‘alleen uit velen.’
1418 Onjuiste vertaling. Er staat alleen: vraag mij niet verder.
1424 *bewaerde:* redde.
1429 *stand:* omstandigheden.

Wat lot u herwaert zend?
Ghy deedme doodzweet zweeten,

Door deze droeve maer;
Nochtans quaemt ghy my nader,[1436]
Tot redding van 't gevaer.[1437]
Ick groet u, als mijn' vader,
Ick zie mijn Vaders geest.
Ghy waert, nu ick 't verzinne,[1440]
Die, wien ick heden meest
Vervloeckte, en nu beminne.[1442]

L e e r m e e s t e r :

Hou op, ick ben vernoeght. Elektra, zwijgh, en staeck
Dees reen; daer is noch tijds genoegh, om van die zaeck
Te spreecken. ghyliên die te zaemen zijt gespannen,
'T is tijd, om werck te spoen, terwijl nu geene mannen[1446]
Daer binnen in het hof by Klytemnestra staen.
Indienghe dit vertraeght, zoo zultghe moeten slaen,[1448]
En vechten tegens haer, en die wat meer vermogen.

O r e s t e s :

Mijn Pylades, dit stuck dient langer niet vertogen.[1450]
Ga binnen, en aenbid de Goôn, die Vaders zael[1451]
Bewoonen, zooals zy bewoonen dit poortael.[1452]

E l e k t r a :

O vorst Apollo, weest genadigh
Dien jongeling, en hen, en my,
Die naer gelegenheid gestadigh[1455]
Met zidderende handen dy[1456]
Vereerde. Apollo, schrick der dieren,
Ick eisch, zoo hartelijck ick magh,[1458]
Val neêr, en koom uw Godheid vieren,
En bid, begunstigh dezen slagh,
En raedslagh. toon, hoe ghy van boven
Noch straft de schelmery der hoven.

R e y :

Ay zie, hoe Mars naer binnen schiet,[1463]
Terwyl zijn bloed van tweedraght zied.[1464]

1436 *quaemt ghy my nader:* kwaamt gij tot mij.
1437 *van:* uit.
1440 *verzinne:* bedenk, goed begrijp.
1442 *Vervloeckte:* als brenger van de noodlottige tijding.
1446 *spoen:* bespoedigen.
1448 en tegen hen die weerbaarder zijn.
1450 *vertogen:* uitgesteld (vgl. in dezelfde betekenis: *vertrecken*).
1451 In 't Grieks: de beelden van Vaders goden.
1452 *zooals:* de tekst heeft: zovelen als, d.i. alle die. Bedoeld zijn de goden die de ingang bewaken, Apollo en Hermes.
1455 *naer gelegenheid:* wanneer het pas gaf.
1456 *zidderende:* eerbiedige.
1458 *eisch:* smeek.
1463 *Mars:* Latijnse naam voor de Griekse krijgsgod Ares.
1464 *tweedraght:* hier: strijdlust, wraakzucht.

Alree zijn d'onontvlughtbre blaffers,[1465]

1465 *blaffers:* deze ‘honden’ zijn de Erinyen, de wraakgodinnen.

*
Der booze schellemstucken straffers,
Naer binnen toe, zoo dat mijn schroom
Niet meer zal hangen aen dien droom.[1467-68]
Des dooden helper gaet daer heenen,[1469]
Op zijn bedriegelijcke beenen,[1470]
En met zijn punt noch versch besmet,[1471]
Naer Vaders rijcken troon, en bed:
Maer Majas zoon, de schalcke bode,[1473]
Verberght die wraecke van den doode,
Tot dat de boosheid stort ter neêr.
Hier geld, hier geld geen samlen meer.

E l e k t r a :
O waerde vrouwen, toeft. laet niemant zich verroeren.
De mannen sullen strax dien aenslagh uit gaen voeren.[1478]

R e y :
Hoe zoo? wat doenze nu?

E l e k t r a :
Dees ciert voor 't graf een' pot,[1479]
En deze staen'er by.[1480]

R e y :
Ghy waeckt voor deur en slot.

E l e k t r a :
Op dat AEgisthus ons niet onverhoeds koom vinden.

K l y t e m n e s t r a :
Och och! de huizen zijn gansch leegh van trouwe vrinden,
En vol van vyanden.

E l e k t r a :
Vriendinnen, hoortghe niet?
Dat 's een, die binnen roept.

R e y :

* TEKSTKRITIEK: vs. 1475 *stort,* de oude uitgave heeft *stord*.

1467-68 Blijkens '*dien droom*' heeft Vondel waarschijnlijk gedacht aan de droom van vs. 446-451. De plaats zou dan kunnen betekenen: zodat ik niet meer twijfel aan de vervulling van die droom. In de Griekse tekst bestaat dit verband niet. Boutens vertaalt: 'Zoodat niet lang meer duren kan De droomverbijstring die mijn geest In vreezen houdt geheven'.

1469 *Des dooden helper:* is de wreker Orestes.

1470 *Op zijn bedriegelijcke beenen* is een onhandige vertaling van een Griekse samenstelling, die betekent: met listige tred (aansluipend). Boutens vertaalt woordelik: 'op voeten van den list'.

1471 Ook dit vers is minder juist weergegeven, want hij draagt geen bebloede dolk. 'In zijn handen draagt hij verschgewetten moord' (Boutens).

1473 *Majas zoon:* Hermes, die 'den list omhult met duister', en de moordenaar geleidt.

1478 *strax:* weldra.

1479 *pot:* urn.

1480 In plaats van deze regel vraagt de Rei in de Griekse tekst: 'Waartoe snelt gij naar buiten?' Daarop past vs. 1481, als antwoord, beter.

My dunck ick hoor daer yet,[1484]
Dat onverdraeghlijck is te hooren.
Ick schrick. Wat koomt ons hier ter ooren![1486]

1484 Daar binnen roept iemand; *dunck:* de vorm zonder *t* kan teruggaan op Mnl. *dunke* (Franck *Mnl. Gr.* § 125).
1486 *koomt ter ooren:* dringt tot ons door.

K l y t e m n e s t r a :
O my ellendigh mensch! AEgisth, waer zijtghe nu?

E l e k t r a :
Daer roeptze weêr.[1487]

K l y t e m n e s t r a :
O Zoon, o Zoon, erbarrem u.
Erbarm u over my. Erbarm u over Moeder.

E l e k t r a :
Maer ghy erbarmde u niet om Vader, noch om Broeder,[1490]
Die van hem was geteelt.[1491]

R e y :
O stad! o afkomst, ach!
Hoe schend, en hoe verdelght u 't noodlot dezen dagh?

K l y t e m n e s t r a :
Wee mijn quetzuur! o lagen![1493]

E l e k t r a :
Verdubbel deze slagen.

K l y t e m n e s t r a :
Wee anderwerf! wee my!

E l e k t r a :
Het ga AEgisth, als dy.

R e y :
'T zal gaen, gelijckghe wenscht. de dooden leven weder;[1497]
Want dien de moord nu lang geworpen heeft ter neder,
Die neemen wederwraeck, met een versteurt gemoed,
Van hen, die oorzaeck zijn van al 't vergoten bloed.

E l e k t r a :
Zy zijn nu by der hand, en hunne handen leken
Van 't bloed, door Mars gestort; en naulix kan ick spreecken,[1500-1502]
Orestes, hoe het is.

O r e s t e s :
'T gaet binnen noch al wel.

1487 *ellendigh:* rampzalig.
1490 *om:* over.
1491 *afkomst:* geslacht.
1493 *lagen:* verraad.
1497 *'T zal gaen, gelijckghe wenscht:* in de Griekse tekst: ‘De vloek vervult zich’. De volgende verzen (1498-1500) zijn zeer vrij vertaald.
1500-1502 worden in de handschriften en in de tekst die Vondel gebruikte, aan Elektra toegeschreven. De moderne uitgaven voegen deze toe aan de vorige rei, terwijl dan *en naulix kan ick spreecken* wordt: Maar afkeuren kan ik het niet. Vs. 1503 is dan een vraag van Elektra: Orestes, hoe staat het?; *noch al wel:* alles gaat tot nu toe goed.

Zoo 't recht is 't geen ick uit Apolloos antwoord spel.[1504]
Z'is dood. zijt onbevreest. ghy zult voortaen geen tyden[1505]
Beleven, datghe leed van Moeder hoeft te lijden.

1504 indien het orakel van Apollo juist voorspeld heeft.
1505 *Z'is dood:* In de moderne uitgaven worden deze woorden, in vragende vorm, aan Elektra toegeschreven.

R e y :
Houd op. ick zie AEgisth. hy koomt, en is hier by.

E l e k t r a :
O zoon, ga wegh, ga wegh. ziet ghy dien man? dat 's hy.[1508]
Ghy hebt hem in uw maght. hy koomt verheughd van buiten.

R e y :
Gaet naer de binnendeur, op datghe mooght besluiten[1510]
Het geen noch ovrigh zy.[1511]

O r e s t e s :
Vertrouw ons deze zaeck.
Wy zullen, 't geenghe denckt, voltrecken deze wraeck.

E l e k t r a :
Zoo haest u.

O r e s t e s :
Ick ga heen.

E l e k t r a :
Ick zal het voort bewaeren.[1513]

R e y :
'T zal goed zijn, dat men hem inluister deze maeren,[1514]
Zijn' ooren aengenaem, en 't geen betreft zijn' staet.[1515]

A E g i s t h :
Wie van u weet van 't volck, daer dit gerucht af gaet,[1516]
Waer deze gasten zijn van Phocis, deze boden,
Die tyding brengen van Orestes, onzen dooden,
Die rabreuck, zoo men zeit, nu korts in 't renperck leed?[1519]
Ghy korts hardneckigh dier, geef my hier op bescheed;[1520]
Dewyl dees dingen u, veel meer als yemant, smarten.[1521]
Ghy kunt het zeggen, want dit gaet u meest ter harten.[1522]

E l e k t r a :
Ick weet het wel. zou my dit wezen onbekent?
Zou ick niet weeten, hoe mijn Broeder omgerent,

1508 *O zoon:* In het Grieks in 't meervoud: O jonge mannen. Het tweede gedeelte van dit vers wordt in de moderne uitgaven aan Orestes toegeschreven: Waar ziet ge die man?
1510 *de binnendeur:* het voorportaal; *besluiten:* volvoeren.
1511 *noch ovrigh:* nog te doen.
1513 *het voort bewaeren:* voor het overige zorg dragen.
1514 *inluister:* influister; *maeren:* tijdingen.
1515 In plaats van de weinig zeggende woorden *en 't geen betreft zijn' staet* vindt men in het origineel: ‘dat hij snelde Ten heimlijk voorbereiden kamp van 't recht’ (Boutens).
1516 *daer... af:* waaromtrent.
1519 *rabreuck:* vgl. vs. 769; *korts:* onlangs.
1520 *korts hardneckigh:* nog kort geleden zo opstandig.
1521 *smarten:* leed doen.
1522 *gaet ter harten:* treft u pijnlik.

In 't renperck raeckte om hals?

A E g i s t h :
Waer zijn die vreemdelingen?

E l e k t r a :
Hier binnen, daerze hen met groote vreugd ontfingen.

A e g i s t h :
En zeidenze, dat hy gestorven was alree?

E l e k t r a :
Zy zeiden 't niet alleen, maer toonden 't lichaem meê.

A e g i s t h :
Wel is dit by der hand, dat wy 't aenschouwen mogen?[1529]

E l e k t r a :
Dit deerlijck schouwspel kuntghe zien met bey uw oogen.

A e g i s t h :
Ghy boodschapt my veel vreughd, en zijt dit ongewoon.

E l e k t r a :
Verheugh u, zooghe vreughd kunt scheppen uit dien doôn.

A e g i s t h :
'K gebiede dat men zwijgh, en deze deuren open,
Op dat Argivers, en Myceners, die noch hopen
Op zulck een' ydlen troost, aenziende Orestes lijck,
Zich buigen voor mijn' staf, en onder 't juck van 't Rijck;
En merckende, dat hier niet tegens staet te vechten,[1537]
Zich laeten, bang voor straf, van my voortaen berechten.[1538]

E l e k t r a :
Ick schickme naer den tijd, die leertme meer verstaen,
Naer wijzer luistren, en hen aen de hand te gaen.[1540]

A e g i s t h :
Jupijn, wat zie ick hier! dit kan geen nijd ontstygen.[1541]
Maer is dit haetelijck, 'k heb liever dat te zwijgen.[1542]
Neem strax het deckkleed af, dat in den wege leit,[1543]
Op dat mijn neef van my voor 't lest noch werd beschreit.[1544]

O r e s t e s :
Neem zelf het deckkleed af, dit zal u beter voegen,
Die lust hebt dit te zien, om d'uwe te vernoegen,
Met deze maer.[1546-47]

1529 *by der hand:* aanwezig.
1537 *niet tegens staet te vechten:* niet mogelik is zich te verzetten.
1538 *berechten:* besturen.
1540 *hen aen de hand gaen:* zich aan hen onderwerpen, zich onderschikken.
1541 *dit kan geen nijd ontstygen:* Wat Vondel met deze woorden bedoeld heeft is mij niet duidelik; vermoedelik: dit moet wel voortkomen uit nijd (der Goden). Misschien ook heeft hij de Griekse tekst niet begrepen. Boutens vertaalt: ‘O Zeus, een vorm zie 'k, niet geveld dan met den nijd der goden... Zeg 'k iets zondigs (letterlik: als Nemesis mij aanhoort) 't gelde als niet gezegd’.
1542 *is dit haetelijck:* zijn deze woorden aanstotelik.
1543 *strax:* dadelik; *in den wege leit:* hinderlik is.
1544 *neef:* verwant.
1546-47 *om d'uwe te vernoegen, Met deze maer:* toevoeging van Vondel; het Grieks heeft: en vriendelik te groeten; *'k gevoel:* ik ben van hetzelfde gevoelen.

A e g i s t h :
Ghy spreeckt zeer wel. 'k gevoel als ghy.

Is Klytemnestra t'huis, men roep haer hier voor my.

Orestes:
Zy is heel dicht by u, zie nergens elders heenen.[1549]

Aegisth:
Wee my! wat zie ick hier!

Orestes:
Wat vreeze doet u steenen?
Of welck een kentghe niet?[1551]

Aegisth:
Ellendige, ick ben vast,
En midden in hun net. Wie heeftme dus verrast?

Orestes:
Strax wistghe niet, dat ghy al levend spraeckt met dooden.[1553]

Aegisth:
Och dat's Orestes stem. ick spreeck met dien gevloden.

Orestes:
Hoe wis ghy spellen kost van ouds, noch miste u dat.[1555]

Aegisth:
Helaes! wy zijn om hals. helaes! wy zijn gevat.[1556]
Laet ons ten minste noch yet zeggen watwe kunnen.

Elektra:
Neen Broeder, by de Goôn, ghy zult hem niet vergunnen,
Dat hy yet wyders spreeck, noch tijd met woorden reck.[1559]
Ick kan niet zien, dat dit tot eenigh voordeel streck,
Dat zulck een veege noch zijn hope langer voede;[1561]
Maer dood hem in der yl, en, warrem van den bloede,
Begraef hem buiten 't Rijck, gelijck het billijck is;
Op datme dit verlos van alle droefenis,
En mijn geleên verdriet.

Orestes:
Nu haast u, tre naer binnen.
Het geld uw' hals. hier is met woorden niet te winnen.[1566]

Aegisth:
Maer waerom rucktghe my hier in, uit elx gezicht?
Hoe dus? is 't werreck goed, wat maeckt u schuw van 't licht?

1549 Na deze woorden neemt AEgisthus het dekkleed van het lijk weg.
1551 *kent:* herkent; *ick ben vast:* ik ben gevangen, ik ben verloren.
1553 *al levend spraeckt met dooden:* de bedoeling van de Griekse tekst is: spraakt met levenden, die gij dood waande.
1555 *noch miste u dat:* toch kont ge (in dit geval) de waarheid niet vooruit zien.
1556 *wy zijn om hals:* dat kost ons leven!
1559 *wyders:* verder.
1561 *veege:* die op 't punt van sterven is.
1566 *Het geld uw' hals:* het kost uw leven *niet:* niets.

Waerom berooftghe my niet openbaer van 't leven?

O r e s t e s :

Gebie niet. ga, daer ghy mijn' Vader eerst deed sneven,[1570]

1570 *eerst:* te voren.

Dat ghy daer mede sterft.

A e g i s t h :
Moet ick dees zaelen zien,
En wat van Pelops oit gebeurde, en zal geschiên?[1571-72]

O r e s t e s :
Ga voort. ick spel u niets of 't zal zich openbaeren.[1573]

A e g i s t h :
Wat roemtghe? uw Vader was in 't spellen onervaeren.[1574]

O r e s t e s :
Ghy smijt veel uit, en doet terwyle niets. ga voort.[1575]

A e g i s t h :
Nu leyme.

O r e s t e s :
Ga zelf voor. ga voor, door deze poort.

A e g i s t h :
Op dat ick u niet zou ontvlieden noch ontvlughten.

O r e s t e s :
Op datghe niet en sterft met blyschap, en genughten,[1578]
Zal ick dees bitterheid vermeerdren: want het past,
Dat een gerechte straf geweldenaers verrast,
Die tegens 't heiligh Recht vermeetlijck zich verzetten,
Op dat de boosheid niet meer menschen zou besmetten.

R e y :
O Atreus afkomst, hoe bezwaerlijck zijtghe in 't end[1583]
Geworstelt, en geraeckt door allerleye ellend,
En uitgestaen verdriet tot deze vryheids zegen,
Een vryheid op die wijs geluckighlijck verkregen.[1586]

EINDE.

1571-72 In het Grieks is niet *ick* maar *zaelen* het onderwerp. In Vondel's vertaling heeft *zal geschiên* geen zin. Bij Boutens: ‘Is 't alnoodzaaklijk dat dit huis den ondergang Van Pelops' zonen, nu en in de toekomst, zie?’ *oit:* altijd.
1573 Anders in het Grieks: ‘Wis de' uwen. Als scherpzinnig ziener spel 'k u dat’ (Boutens).
1574 Vrij vertaald. In het Grieks: ‘Niet van uw vader kwam de gave waar ge op pocht’ (d.w.z. Agamemnon is in de strik gevallen, heeft zijn dood niet voorzien).
1575 *Ghy smijt veel uit:* gij spreekt maar door, gij verspilt uw woorden.
1578 *met blyschap en genughten:* zoals ge zelf verkiest.
1583 *afkomst:* nageslacht; *hoe bezwaerlijck:* met hoeveel leed.
1586 *op die wijs:* in het Grieks: door deze daad, deze aanslag.

Breeder inhoud van Elektra.

[1] Na dat alle vorsten van Grieckenland, overmits het schaecken van[r. 1]
[2] Helene met eede verbonden, in Aulis verzaemelt waren, om met gemeene
[3] maght het ongelijck, hen van den Trojanen aengedaen te wreecken; werd[3]
[4] Agamemnon veldheer over het gansche leger gekoren. Toen dees, belust
[5] op de jaght, in 't naeste woud, een zeker uitmuntende en gespickelt hert,[5]
[6] der Godinne toegewijd, geschoten had; verlette de Godes, om dit schen-[6]
[7] digh stuck gesteurt, de geheele vloot door onweder, zulcx datze noch[7]
[8] wederkeeren, noch den opgezetten togh volvoeren konden. De leger-[8]
[9] wichelaers, met het orakel dezer Godheid raed levende, zeiden, dat haere[9]
[10] verbolgenheid niet bedaren kon, ten ware Agamemnon, in stede van 't
[11] gedoode hert, zyne dochter Iphigenia offerde, gelijck 't gebeurde. Zoo dra
[12] de koning, na de verwoesting van Troje, weder t'huis quam, werd hy van
[13] zijn gemaelinne Klytemnestra, door 't ingeven van AEgisthus, met wien zy,[13]
[14] geduurende den krijgh, boeleerde, afgemaeckt. Elektra, een groothartige[14]
[15] dochter, om haer vaders neerslagh gebeten, en verbittert, en beduchtende,[15]
[16] datze met Orestes den zelven gangh moghten gaen, verzond het kleene
[17] kind ter sluick naer Phocis, by Strophius, om daer opgevoed, en tot zijn
[18] jaeren gekomen wezende, t' eeniger tijd van daer, tot vaders wraecke, te
[19] mogen opdonderen. Maer toen, na het verloop van veele jaren, terwijlze[19]
[20] dagelix van hare moeder veel hoons most uitstaen, niet zekers van Orestes
[21] vernam, en de hoop van hare verlossinge uit was, leide zy toe om 't uiterste[21]
[22] te wagen. Zy ging Chrysotemis, de zuster, aen met gebeden, gramschap,[22]
[23] dreigementen, en voort op allerleie wyze, om haer, by mangel van Orestes[23]
[24] wederkomste, te brengen daer toe, datze gezaementlijck met hare eige
[25] handen 's vaders moordslagh zouden straffen: doch de zuster, laffer van
[26] geest, wickte haer eigen vermogen tegens de zwaerigheid van dit bestaen,[26]
[27] en dreef, dat dit geen maeghdenwerck was; datze van alle toeverlaet[27]

r. 1 *overmits:* wegens.
3 *ongelijck:* onrecht.
5 *uitmuntende:* biezonder, opvallend.
6 *verlette:* hield tegen, belette uit te varen.
7 *gesteurt:* vertoornd; *onweder:* storm; *zulcx dat:* zodat.
8 *opgezetten:* voorgenomen.
9 *raed levende met:* raadplegende.
13 *ingeven:* aanstoken.
14 *groothartige:* edelmoedige.
15 *neerslagh:* moord.
19 *opdonderen:* plotseling te voorschijn komen; het onderwerp *zy* van de hoofdzin is aan de bijzin te ontlenen.
21 *leide zy toe:* vatte zij het plan op.
22 *ging aen:* drong er op aan bij.
23 *by mangel van Orestes wederkomste:* nu Orestes uitbleef (*mangel:* gebrek).
26 *wickte tegens:* woog af tegen; *vermogen:* macht, krachten; *de zwaerigheid van dit bestaen:* de moeielikheden van die onderneming.
27 *dreef:* beweerde, hield vol; *toeverlaet:* hulp.

[28] ontbloot, tegens 't geweld der tyrannye niet opmoghten; en sloegh veel[28]
[29] andere bedenckingen voor, waer mede zy zich verontschuldighde, en van
[30] dit voornemen pooghde te doen afstaen Elektra, die even gestreng by het[30]
[31] voorige opzet bleef, en by het geen, waer toe de gelede wederwaerdig-[31]
[32] heid, en godvruchtigheid teghens den vader haer aenmaende, en pric-[32]
[33] kelde; achtende eerlijcker het leven daer voor op te zetten, dan zulck een[33]
[34] godvergeten schelmstuck over 't hoofd te zien. Ten lange leste, in het
[35] twintighste jaer na den vader moord, na zoo veele hoop en wanhoop
[36] over en weder, word Orestes met Pylades heimelijck t' Argos van zijnen[36]
[37] leermeester en opvoeder ghebroght, die om, volgens het onderwijs van
[38] Apolloos Orakel, dit besteck bequaemer en veiliger uit te voeren, Kly-[38]
[39] temnestra valsche tyding brengt van haer zoons dood; hoe hy in den
[40] Pythischen renstrijd omgekomen en verongeluckt zy, en zy brengen (om
[41] dit met geloofwaerdigheid te stoffeeren) te voorschijn de doodbus, waer[41]
[42] in Orestes asch quansuis begraeven leit. De Koningin, vrolijck om den
[43] dood des geenen, dienze met schrick, als een wreecker van zijn vaders
[44] bloed, te gemoed zagh, braveerde en beschimpte, nu baeldaediger als[44]
[45] voorheenen, Elektra, die geduurighlijck haer broeders ballingschap en
[46] ellende beweende. Maer Orestes endelijck gheraeckt met een broeder-[46]
[47] lijcke genegenheid t' haerwaert, leit het momaenzicht voor haer oogen
[48] af, en maeckt zich aen zyne zuster bekent; en zy helpen Klytemnestra
[49] [die, terwijl AEgisthus in de voorstad gegaen was, het huis alleen bewaerde][49]
[50] van kant. AEgisthus van buiten inkomende, en alreede geruchten van de
[51] aenkomste der Phocenser gasten en Orestes omkomen gehoort hebbende,
[52] werd Klytemnestraes lijck getoont, 't welck men, terwijl het bedeckt was,
[53] voor Orestes lichaem aenzagh. De bedriegery nu ontdeckt zijnde, holp-[53-54]
[54] men hem, ter zelve plaetse, daer hy 't Agamemnon klaerde, aen een zyde,
[55] tot een rechtvaerdige vergeldinge zijner schelmeryen.

Geslachtboom van Agamemnon en AEgisthus.

Jupiter.

Tantalus.

Pelops.

28 *opmoghten:* op konden.
30 *afstaen:* afstand doen.
31 *wederwaerdigheid:* smadelike bejegening.
32 *godvruchtigheid teghens:* piëteit voor.
33 *eerlijcker:* eervoller; *op te zetten:* op het spel te zetten.
36 *van:* door.
38 *besteck:* plan.
41 *stoffeeren:* inkleden.
44 *braveerde:* trotseerde; *baeldaediger:* moedwilliger.
46 *gheraeckt met:* bewogen door.
49 *het huis bewaerde:* thuis bleef.
53-54 *holpmen hem aen een zyde:* maakte men hem van kant; *'t klaerde:* het aandeed (vgl.: iets klaar spelen).

Atreus.

Agamemnon.

Orestes.

Thyestes.

AEgisthus.

J.V. Vondels
Maeghden. *Trevrspel.* aant. aant.

‘*Υμ□ς τ□ □ν□σω, το□ς δ□ τε βλ□ψω θαν□ν.*
Mediisque in millibus ardet.

t' A m s t e r d a m ,

Voor Abraham de Wees , Boeckverkooper op den Vygen-Dam, in 't Nieuwe Testament. In den Jaere 1 6 3 9 .

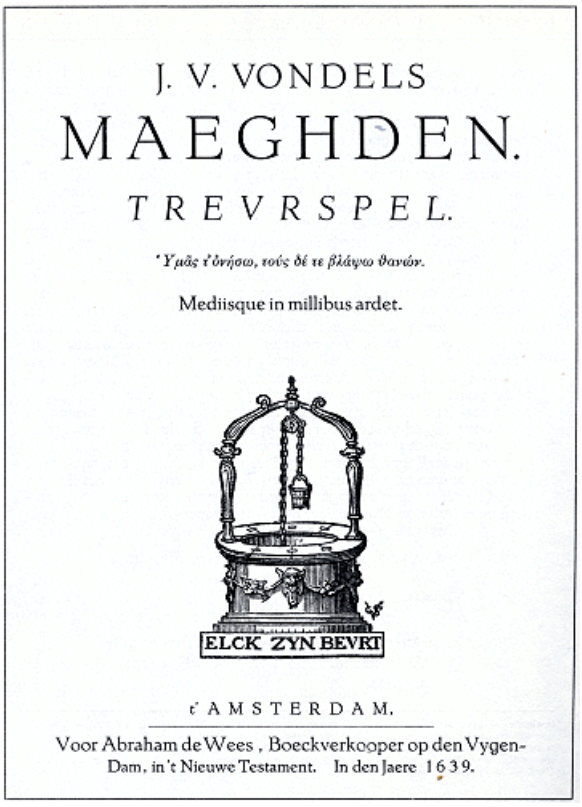
J. V. VONDELS

MAEGHDEN.

TREVRSPEL.

Ὑμᾶς τ' ὀνήσω, τοὺς δέ τε βλάψω θανών.

Mediisque in millibus ardet.

ELCK ZYN BEVRT

t' AMSTERDAM.

Voor Abraham de Wees , Boeckverkooper op den Vygen-Dam, in 't Nieuwe Testament. In den Jaere 1639.

VAN 1639. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (t' Amsterdam, Voor Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Vygen-Dam, in 't Nieuwe Testament. In den Jaere 1639), waarvan de titel hiernaast typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 311*.

In het Griekse motto van de oude uitgave hebben we □*ν*□*ζω* verbeterd in □*ν*□*σω;* het betekent: ‘Door mijn sterven zal ik u voordeel aanbrengen, hun schade doen’ (Euripides' *Heraclides* 1044). Het Latijnse motto betekent: ‘Zij schittert uit in 't midden der duizenden’ en is ontleend aan Vergilius' *Aeneïs* I 491.

Opdraght aen Agrippine.

O AGRIPPIN, gemytert met Drie Kroonen,[vs. 1]
Die zittende als op eenen regenboogh,[2]
Kunt teeckenen van Roomsche aeloudheid toonen,[3]
En rekenen uw herkomst van zoo hoogh;[4]
Ghy roem des Rijns, vergeef ons datwe naderen
Vw Bisschops stoel en Raedhuis, groot van faem,
En wyden u ons Maeghdelijcke bladeren,[7]
Beslagen met SINTE URSULS gouden naem;[8]
Beschreven met den Koningklijcken bloede[9]
Van haer, en van haer Ellefduizental,
Gemartelt, en geslagen met Gods Roede,[11]
In 't aengezicht van uwen ouden wal.
D'inboorling is in zijne wiegh gehouden,[13]
En bakermat. hoe kan ick die voorby?[14]
Al word de melck der Moeder niet vergouden[15]
Van 't kind; dit streck ten allerminste dy
Een klein bewijs van mijn genegentheden,
En groote zucht tot mijn geboorteplaets;[18]
Daer ick, nu stijf een halleve eeuw geleden,[19]
Eerst ryzen zagh den glans des dageraeds.
Wy volgen dus de leidstar der aelouden,
Wy volgen in hun schaduw, slechs van veer,
De Griecken, die hun boortesteden bouden[23]

vs. 1 *Agrippin:* Keulen, naar de Latijnse naam Colonia Agrippina, d.i. kolonie van Julia Agrippina, de vrouw van Keizer Claudius, op wier verzoek de kolonie gevestigd werd en met muur en poorten omgeven; *gemytert met Drie Kroonen:* het wapen voert drie kronen boven in het schild, ter herinnering aan de overbrenging van de overblijfselen der Drie Koningen naar Keulen.
2 *als op eenen regenboogh:* zo werd op Middeleeuwse schilderijen de Godheid afgebeeld, zetelende voor het Laatste Oordeel.
3 *teeckenen van Roomsche aeloudheid*, o.a. stukken van oude Romeinse vestingmuren, inscripties enz.
4 *van zoo hoogh:* uit een zo ver verleden.
7 *Maeghdelijcke bladeren:* bladen aan de Maagden gewijd.
8 *Beslagen:* bezet.
9 *den bloede:* (Datiefvorm na *met*).
11 *Gods Roede:* Attila, bijgenaamd *flagellum Dei:* (d.i. eigenlijk dorsvlegel van God (vgl. vs. 1675 vlg.) omdat hij een werktuig in Gods hand was om de volken voor hun zonden te straffen.
13 *inboorling:* ingeborene; *is gehouden in:* heeft verplichting aan, dient gehecht te zijn aan (reeds Mnl.)
14 *bakermat:* platte rieten mand, waarin moeder of baker met het kind kon zitten; flg. geboorteplaats.
15 *der Moeder* (Datief); *vergouden van:* vergolden door.
18 *zucht tot:* liefde voor.
19 *stijf:* ruim.
23 *boortestad:* geboortestad; *bouden:* verheerlikten (*Ned. Wdb.* III, 776; reeds Mnl., wellicht onder invloed aan Lat. colere).

Zoo lang voor ons met onnavolghbaere eer.
Euripides, die wyze, 't wyze Athenen
Deed schreien, om het moederlijck geschrey
Der Biddenden, die om haer zoonen steenen,[27]
Op dat men hen een uitvaert toeberey.
't Hooghdraevend dicht van Sophokles geleide[29]
Het levend lijck van Oedipus naer 't graf,[30]
Te Kolon, daer die blinde balling scheide
Van Antigoon, heur vaders oogh, en staf.
Wy zingen hier van Sphinxen, noch Oedippen,[33]
Noch heimlijck graf, waer van Koloner yst;[34]
Maer tuigen klaer, met stomme Maeghdelippen,[35]
Van Vrsuls asch, daer Kolens roem uit rijst.
Dees stof kan ruim 't gebreck van geest vergoeden.[37]
Hier stort niet een Makaria ter neêr,[38]
Maer Duizenden, al zalige gemoeden,[39]
De dood getroost, alleen tot Christus eer.
Hier tarten geen gewapende Scythinnen[41]
Achilles, daer Penthesilea streeft;[42]
Maer wapenlooze en strijdende Heldinnen
Dien wreeden Hun, voor wien al 't aerdrijck beeft.
Geen Amazoon is met die hoop gebleven,[45]
Voor Trojes vest, als mijne Koningin;[46]
Die, na heur dood, gekroont in 't eeuwigh leven,
Nu heerscht met God, alle eeuwen uit en in.

27 *Biddenden:* Euripides' treurspel: de Biddenden d.i. de smekelingen. In de oorlog der zeven vorsten tegen Thebe weigerde de Thebaanse koning Kreon een begrafenis aan de gesneuvelde belegeraars. Hun vrouwen riepen nu met gunstig gevolg de bemiddeling in van de Atheense koning Theseus.

29 *'t Hooghdraevend dicht:* het verheven drama, n.l. Oedipus Coloneus; d.i. Oedipus te Colonus (*Kolon* in vs. 31; woordspeling met *Kolen* in vs. 36!)

30 *Het levend lijck:* omdat hij, levend, al half gestorven was. Aan het hof van koning Theseus, waar hij gastvrij ontvangen werd, nam hij afscheid van zijn dochter Antigone. Daar werd hij, verzoend met de goden, begraven. Volgens de godsspraak zou het land waar zijn gebeente rustte, tot bloei komen. Zo verkondigde dus Sophocles de toekomstige roem van zijn vaderstad.

33 *van Sphinxen, noch Oedippen* (Oedipussen): Oedipus had Thebe van de Sphinx bevrijd.

34 Bij zijn sterven werd Oedipus door de Eumeniden (wraakgodinnen) weggevoerd en de plaats van zijn graf bleef onbekend (*heimlijck*).

35 *stomme Maeghdelippen:* door middel van de vermoorde (dus zwijgende) Maagden. Vernuftspeling door de tegenstelling van de *stomme* lippen met de *klaere* getuigenis.

37 *'t gebreck van geest:* het gebrek aan talent (bij de bewerking van die stof).

38 *niet één Makaria:* dochter van Herkules en Deianira, bood zich vrijwillig aan om te sterven, ten einde haar broeders te redden. Euripides behandelde deze stof in de *Heracliden*. Op haar slaat het motto op het titelblad van dat spel.

39 *gemoeden:* oud meerv. van *gemoed;* hier: geest.

41 *gewapende Scythinnen:* de Amazonen. Penthesilea, koningin der Amazonen, kwam koning Priamus tegen de Grieken te hulp, maar werd door Achilles gedood. Op haar slaat het Latijnse motto op het titelblad.

42 *streeft:* te velde trekt.

45 *is met die hoop gebleven:* is in die verwachting gesneuveld.

46 *mijne Koningin:* Ursula.

Geen Hengstebron magh haelen by de beecken[49]
Van 't eedle bloed der Ioffren hier gevelt,

49 *Hengstebron:* vertaling van Hippocrene, de bron ontstaan door de hoefslag van het gevleugelde paard Pegasus, en waaruit de dichters bezieling dronken.

Dit bloed, waer mee ghy hebt uw' Schild bestreecken,[51]
Vw Schild, die noch van 't Elleftal vermelt.
Driekoningsstad, ontfang mijn Maeghdenoffer,[53]
Al breng ick dien in geen Driekonings koffer.[54]
J.V. VONDEL.

51 Het Keulse wapenschild bestaat uit twee delen: het bovenste vertoont drie kronen als zinnebeeld der Drie Koningen (vgl. vs. 1) op een rood veld (herinnering aan het martelaarsbloed); het onderstuk elf zwarte vlokken, hermelijnstaartjes, op een wit veld. De drie rijen vlammetjes stellen de zielen der elfduizend Maagden voor.
53 *Maeghdenoffer:* het offer dat bestaat uit dit treurspel.
54 *Driekonings koffer:* relikwieënkist der Drie Koningen.

Inhoud.

[1] De Koning van Britanje, nu Engeland, verzocht ernstigh door Gezanten,[r. 1]
[2] voor zynen eenigen Zoon Konaen, na den doop AEthereus genaemt, ten
[3] huwelijck Ursul, eenige Dochter van Maurus, of Deonot, Koning van
[4] Kalidonien, nu Schotland: maer het verzoeck werd t'elckens beleefdelijck
[5] afgeslagen; eensdeels, om d'ongelijckheid van den Godsdienst; d'een
[6] Christensch, en d'ander noch Heidensch zijnde; anderdeels, om dat de[6]
[7] Kalidoonsche Princes voorgenomen hadde alleen haeren hemelschen en
[8] geenen aerdschen Bruidegom, te behagen. D'aenzoeckers van 't huwelijck
[9] zich het afslaen belgende, en voor onverdraegelijcken hoon inkroppende,[9]
[10] dreighden endelijck Deonot, met alle maght gewapent, op te komen, en[10]
[11] de geweigerde Maeghd met den zwaerde te haelen: waerom de Vader[11]
[12] der Princesse verlegen, te raede ging met zyne Dochter, die van boven[12]
[13] verlicht, door zonderlinge openbaeringen, hem ried het huwelijck te[13]
[14] sluiten, op voorwaerde, dat de Vorst van Britanje de bruiloft drie jaeren
[15] lang zoude uitstellen, om zich middelertijd tot het Christen geloof te
[16] bekeeren, en de Bruid met eenen stoet van tien, en haer zelve, en elck
[17] van de tien met noch duisend, maeckende te zaemen het getal van ellef
[18] duizend Maeghden of Staetjofferen te verzien, om met dat gezelschap
[19] Rome te bezoecken; op hope dat middelerwijl de liefde des vryers zoude
[20] verkoelen, of God door andere middelen zijn voornemen met haer uit-
[21] voeren. Met dit beding werd het huwelijck, en zedert de bevaert of reis,
[22] den Rijnstroom op, aengegaen. Na dat mevrouw Ursul te Rome alles,[22]
[23] niet zonder merckelijcke vruchten, verricht hadde, keerdeze weder, ver-[23]
[24] gezelschapt met Paus Cyriacus, die, niet zonder openbaeringe, zijn ampt[24]
[25] verliet, en met meer andere geestelijcke en wereldlijcke personagien;
[26] ontmoetende op den wegh den Bruidegom AEthereus, met haere moeder,
[27] en zijn jongste zuster; alle mede van het toekomende lot bewust, en een-
[28] draghtigh, gelijck alle anderen, gezint met de Koningklijcke Maeghd naer
[29] de martelkroon te staen en te streven. Met dit opzet dreef men den Rijn afin
[30] der Hunnen laege, haer van den tyran Attila (toen Agrippine hard belegert[30]
[31] hebbende) geleit, door 't ophitsen, en de waerschuwingen der Heidensche
[32] Burgemeesteren, en Oversten, Juliaens bloedvrienden, te Rome; op Ursul,[32]

r. 1 *ernstigh:* ijverig, met aandrang.
6 *Christensch:* Christelik (synoniem van adj. *Christen*, r. 15-20 en vs. 20).
9 *zich het afslaen belgende:* vertoornd over die weigering; *inkroppende* heeft hier niet de gewone betekenis van inhouden, stilzwijgend verdragen, maar van: met moeite verkroppende.
10 *op te komen:* te overvallen.
11 *den zwaerde:* (Datief na *met*)*:*
12 *verlegen:* in ernstige moeilikheid.
13 *zonderlinge:* biezondere.
22 *mevrouw:* titel voor hooggeplaatste personen.
23 *niet zonder merckelijcke vruchten:* met een voortreffelike uitkomst.
24 *niet zonder:* evenals in de vorige regel, nadrukkeliker dan *met* (vgl. *niet weinigh:* in r. 33).
30 *laege:* hinderlaag; *hard:* streng.
32 *Burgemeesteren:* vernederlandsing voor: consuls; *bloedvrienden:* bloedverwanten.

[33] en haer gezelschap niet weinigh verbittert. D'aertsbisschop Aquilin, en
[34] Burgemeesters van Keulen, tyding van Koningin Ursuls gevangenis kry-[34]
[35] gende, lieten in Stad niet na, met gebeden, raedslaegen, en alle mogelijcke[35]
[36] middelen, der Maeghden behoudenis te behartigen. Zoo dra Attila de[36]
[37] Koningin in 't legerzagh, werd hy, door haere schoonheid en bevallickheid,[37]
[38] van raezende minne ontsteecken, en arbeide door zynen Aerts Offervinder[38]
[39] en Legerwichelaer Beremond, om haer van Christus af te trecken, en door 't
[40] aenbieden van zijn Kroon en huwelijck te bekooren, doch al vergeefs.[40]
[41] Juliaen, zijn Maerschalck, en Beremond, hem voorstellende, wat gevaer[41]
[42] het leger liep, met alle deze bekoorlijcke Joffrouwen, konden den Veldheer
[43] zwaerlijck brengen tot het bewilligen van't ombrengen der Maeghden, en[43]
[44] allerzwaerlijckst om de Kalidoonsche Vorstin, op wie hy verslingert was,[44]
[45] van kant te helpen: maer ten leste van hun aengeprickelt, en den hoogen[45]
[46] nood gedreven, leide hy, al schoorvoetende, de koningklijcke Maeghd
[47] op eenen heuvel, van Oversten en Kornellen omringt, van waer Ursul[47]
[48] alle haere Maeghden, en Kruisgenooten, in regementen gedeelt, als in[48]
[49] slaghorden staen, en van het gewapende krijgsvolck omcingelt zagh. Na
[50] datze den Tyran eenigen van d'uitsteeckenste personagien, dicht voor[50]
[51] haer gebroght, hadde getoont, en kundigh gemaeckt, onweldighde hy[51]
[52] haer de Kruisbanier, en trapteze met voeten: de Koningin hem hierom
[53] bestraffende, en zijn moordadigheid verwytende, werd met eenen schicht[53]
[54] doorsteecken, Het voet en paerdevolck ziende den Veldheer den blooten
[55] degen zwaeien, het welck de moordleus, en 't gezette teecken was, viel[55]
[56] onder deze weerlooze schaepen, als wilde woeste dieren, en holp haer
[57] jammerlijck om 't leven. Des avonds, na den moord, werden de vesten,
[58] nu vol schrick door dit gezicht, d'elfste mael, van 't gansche leger t'effens,[58]
[59] aen alle kanten, zoo vreesselijck bestormt, en besprongen, dat de Stad
[60] in gevaer stond van overweldight te worden, ten waere de Geesten der
[61] Martelaeren en Martelaeressen verschynende, de vyanden gestuit, ten deel

34 *gevangenis:* gevangenschap.
35 *raedslaegen:* beraadslagingen.
36 *behoudenis:* redding.
37 *bevallickheid:* innemendheid.
38 *arbeide:* poogde; *Aerts Offervinder:* opperpriester (oorspr.: hij die uit de ingewanden der geofferde dieren de wil der godheid opmaakt).
40 *bekooren:* verleiden.
41 *voorstellende:* voor ogen stellende.
43 *zwaerlijck:* moeielik.
44 *verslingert:* verliefd (zonder ongunstige kleur).
45 *van:* door.
47 *Kornellen:* (kolonels): aanvoerders.
48 *Kruisgenooten:* deelgenoten in het lijden.
50 *uitsteeckenste:* voornaamste.
51 *kundigh:* bekend.
53 *schicht:* pijl.
55 *moordleus:* afgesproken teken voor de moord; *gezette:* vastgestelde.
58 *t' effens:* tegelijk.

[62] in 'tleger gejaeght, en ten deel op de vlught geholpen hadden. De Keulsche[62]
[63] Ridderschap daer op uitvallende, en bespiedende, hoe reuckeloos Sinte[63]
[64] Ursuls lijck bewaert werd en het krijghsvolck vast verliep, overviel het[64]
[65] overschot der versmoorde, verdroncke, en slaeperige Katten in 't leger,[65]
[66] en voerde de doode geluckighlijck in Stad; daer d'Aertsbisschop, en

62 *'t leger:* hun legerplaats; *op de vlught geholpen:* op de vlucht gejaagd.
63 *reuckeloos:* zorgeloos.
64 *vast:* aanhoudend.
65 *versmoorde, verdroncke:* door drank half verstikt en bedwelmd (vgl. vs. 1390); *Katten:* Germaanse stam, aan de Hunnen onderworpen (vgl. aant. vs. 793-vlg. en 1409).

[67] Burgermeesters het lichaem der Heilige Martelaeresse, openbaerlijck ten
[68] toon zetten, voor de gansche gemeente, die bykans moedeloos en afgemat,
[69] door een algemeen gebed des Aertsbisschops, troost en ontzet verzocht
[70] van boven, van waer daetelijck de Geest der zalige Maeghd, omringt van
[71] al haer gezelschap, met eenen hemelschen glans verscheen, en bekent
[72] maeckte, hoe de Hunnen van haer en haer gezelschap, eerst op de vesten
[73] gekeert, ten deel aen 't verloopen gebroght, en daer na in 't leger verbaest[73]
[74] gemaeckt zijnde, voort opgebroken waren: met eenen voorzeggende den[74]
[75] dood des Tyrans, en tot welck een grootheid, geluck, en glori de Stad
[76] Agrippine, door allerhande rampen, namaels zoude steigeren: waer op[76]
[77] d'Aertsbisschop God den Verlosser danckte, en, by wijze van voorspel-
[78] linge, Sinte Ursuls lijck heerlijck ten grave geleide, en alle behoorlijcke[78]
[79] eere en diensten toewijde.

[80] Het treurspel begint met den dagh, en endight in den avond. Het[80]
[81] tooneel is t'Agrippine. De Rey bestaet uit Agrippiners.

Personagien.

AQUILIN, Aertsbisschop van Keulen.
BURGEMEESTERS.
BODE.
ATTILA, Koning der Hunnen.
JULIAEN, Veldmaerschalck.
URSUL, Koningin van Britanje.
REY van Agrippiners.
BEREMOND, Aertsoffervinder, en Legerwichelaer.
Sinte Ursuls Geest.
Sint AEthereus Geest.

73 *gekeert:* afgeweerd; *aen 't verloopen gebroght:* op de vlucht gejaagd; *verbaest:* verbijsterd.
74 *voort:* terstond.
76 *door:* door.... heen, d.w.z. ondanks alle rampen; *steigeren:* opklimmen.
78 *heerlijck:* met grote eer; *behoorlijcke:* haar toekomende.
80 Deze toevoeging dient om aan te duiden dat de eenheid van tijd en plaats in acht genomen is.

I.V. Vondels Maeghden.

Het eerste bedryf.

AERTSBISSCHOP. BURGEMEESTERS.[*)]

A e r t s b i s s c h o p :

O Constantin, die nu, by God, een waerder kroon,[vs. 1]
Een' eedler scepter draeght, bezit een' hooger troon,
En heerelijcker Rijck, dan eertijds hier op d'aerde,
Toen ghy 't verwezen bloed verloste met den zwaerde,[4]
Gezegent zelf van God in uw manhafte vuist;[5]
Op dat zijn heiligh zaed voortaen niet meer gekruist[6]
Zou werden, als het vlood verzierde en valsche Goden,[7]
By 't goddelijcke Recht, zoo hard, zoo scherp, verboden:[8]
Ghy Held, die 't aerdsch paleis om 't hemelsch hebt geruimt;[9]
Wat baet het toch, dat ghy den ganschen Rijnstroom schuimt[10]
Van woeste vyanden, en Heidensche tyrannen,
Eendraghtigh tegens God, en Christus ingespannen?[12]
Nadien die felle Scijth, en Noordvorst opgeweckt,[13]
Germanje niet alleen, maer, 't aerdrijck overtreckt,
En, passende op geberght, noch duinen, nochte stranden,[15]
Gaet overweldigen, en schenden alle landen,
Die Gode, en zijnen zoon oit waren onderdaen.[17]
Onnoodigh was 't Maxent, en Maximin te slaen;[18]
Dewyl de Noorman, ruim zoo wreed, en moordbaldaedigh,
De Christe Kerck vervolght, de Neroos maeckt genadigh,[20]
Al d'oude gruwlen weêr op heilooze outers zet;[21]
De ziel, in 't klaerste bad gewasschen, weêr besmet[22]

*) Een der Burgemeesters begint te spreken bij vs. 51. Vondel laat in 't midden, of altijd dezelfde burgemeester aan 't woord is, ook wij. Wij gebruiken doorlopend het enkelvoud 'burgemeester'.

vs. 1 *Constantin:* Constantijn de Grote; *waerder:* kostbaarder.
4 *'t verwezen bloed:* de tot nu toe veroordeelde, vervolgde Christenen.
5 *zelf van God:* door God zelf.
6 *zaed:* geslacht, hier: zijn uitverkorenen; *gekruist:* gekruisigd.
7 *verzierde:* verdichte, nl. in de heidense mythologie.
8 *By:* door; *'t goddelijcke Recht:* de uitspraken van de Kerk.
9 *geruimt:* verlaten.
10 *schuimt:* zuivert.
12 *ingespannen:* samengespannen.
13 *Nadien:* aangezien; *felle Scijth en Noordvorst:* de kwaadaardige Attila.
15 *passende op:* gevende om.
17 *onderdaen:* onderworpen.
18 *Maxent en Maximin:* Maxentius en Maximinus waren de tegenkeizers, die Constantijn versloeg. Deze vervolgden langs de Rijn de Christenen. Nu Attila erger te keer gaat, deed Constantijn overbodig werk door de eerste vervolgers onschadelik te maken.
20 *de Neroos maeckt genadigh* tyrannen als Nero genadig doet schijnen, omdat Attila hen in wreedheid overtreft.
21 *gruwlen:* afgoden; *heilooze:* heilloze, verderfelike.
22 *'t klaerste bad:* de doopvont.

Met ongeloof, verdruckt 't geloof der eerste Vaderen,
Ons dreight met vier en strop, en opent Iesus aderen;[24]
Als of te luttel bloeds gestort werd, toen de dwang,
En dolle tyrannij drie eeuwen ging in zwang.[26]
De vierige Matern, een leerling van Sint Peter,[27]
Wees deze Stad vergeefs tot God, en op een beter;[28]
Zoo Got, of Hun Gods disch, in rood tiras, en bloed[29]
Des Martelaers gesticht, magh trapplen met den voet,
En op het smoockend puin gaen huppelen, en draeven,
Waer onder uw gemeent leit levendigh begraeven.[32]
De Vindster van het Kruis, dat zoo veel harten treckt,[33]
Uw Moeder, heeft vergeefs met louter goud gedeckt
De kerck van Gereoen, en 's Gulden Martlers drempel;[35]
Indien een roovers klaeuw dien Godgewijden tempel
Zal plondren, en 't rood goud, en schitterend gesteent,
En stroien in den wind der Heiligen gebeent,
En asch, met zorgh bewaert. waar toe de marmerzercken?
De toetsteen? het albast? zoo veel vermaerde wercken?[40]
Gevaerten, trots gebouwt met schatten en vernuft?
d'Autaeren zijn onnut, waer voor zelf d'afgrond suft,[42]
En ziddert. waer toe lamp, en kandelaer ontsteecken?[43]
Op dat het den soldaet niet zou aen licht ontbreecken,
Na'et overrompelen van poort en wal, by nacht?
Wanneer hy, tempelen oploopende met kracht,[46]
Kappel, en koor ontbloot van dierbre Heilighdommen.
Hoe snellijck velt men 't hoogh, zoo langsaem opgeklommen![48]
Waer berght mijn schaepskoy zich, in 't uiterste gevaer?
De myter valt voortaen mijn' ouderdom te zwaer.

B u r g e m e e s t e r :
Eerwaerdste Vader, hoe? my dunckt aen al dit klaegen,

24 *opent Iesus aderen:* doet het Christenbloed vloeien.
26 *ging in zwang:* aan de gang bleef.
27 *Matern:* volgens de overlevering zou Maternus door de apostel Petrus zelf te Rome tot bisschop gewijd zijn en als verkondiger van het evangelie naar Germanië gezonden. Aanleiding tot die overlevering was waarschijnlik het feit dat de eerste bisschop van Keulen (± 300) Maternus heette.
28 *een beter:* iets beter, hogers.
29 *Got:* de Goten vereenzelvigt Vondel hier met de Hunnen, evenals tevoren (vs. 13) de Scijthen; *Gods disch:* het altaar; *tiras:* (later *tras*)*:* cement; *in rood tiras, en bloed:* in het martelaarsbloed, dat het cement werd voor de opbouw van het Geloof.
32 *levendigh:* levend.
33 *De Vindster van het Kruis:* Helena, de moeder van Constantijn de Grote, bij een bedevaart naar het H. Graf.
35 *De kerck van Gereoen:* Gereon was de aanvoerder van een Thebaans legioen, bestaande uit Christenen, dat onder keizer Maximianus (± 300) onthoofd werd, omdat het weigerderde de Christenen te doden. Ter herinnering stichtte Keizerin Helena op die plaats de rijk versierde Gouden Martelaarskerk, later St. Gereonskerk genaamd; *drempel:* kerk.
40 *toetsteen:* toetssteen, zwartachtige basaltsteen, zo genoemd omdat goud en zilver er op getoetst worden.
42 *d'afgrond:* de hel; *suft:* zich machteloos voelt.
43 *ontsteecken* (part.): ontstoken.
46 *oploopende:* openstotende (*Ned Wdb.* XI, 1015); *kracht:* geweld.
48 *opgeklommen:* opgerezen, tot stand gekomen.

Ghy beeld u zelven in ons droeve nederlaegen,

En spelt alree den val der Stad, 't welck God verhoe.
Ghy waert, in al 't belegh, noch noit zoo bang te moe,
Noch zwichte, schoon of al de klocken onraed klepten;[55]
Dies Raed, en Burgery, in 't vechten, hope schepten,
En moed uit uw gelaet, en voorhoofd even bly:[57]
Ja nergens leed men last, d'Aertsbisschop quam 'er by,
En steef met raed en daed de mannen, op de muuren;[59]
Dat waer hy slechs verscheen, daer moght geen vyand duuren,[60]
Maer stoof, gelijck het stof, te rugh voor zijn gezicht.
Waer hy zijn oogen sloegh, scheen yeder blick een schicht,[62]
Die 't grimmigh harte trof, en 't leger broght aen 't wijcken.
Eerwaerdste Vader, hoe? zoud ghy ons nu bezwijcken?[64]
Wy hebben mannelijck tien stormen uitgestaen,
Geen elfste zal 't ons doen: hy koom vry echter aen.[66]
't Ontbreeckt aen volck noch trouw. 't ontbreeckt aen hart noch handen.
Men heeft voor dezen oock Agripstad aen zien randen:
Maer hoe 't Vitel bequam, getuight ons Houtvaertfeest,
Het welck men jaerlix viert; wanneer Marsil zijn geest
Noch om zijn tombe danst; terwijlwe met ons allen
God loven in triomf, en, juichende om de wallen,
Gedencken aen dien Held, die Ridderlijcke ziel;
Hoe hy, gelijck een leeuw, die brult, ter poorte uit viel,
De voorste was, in streng beleggers voor te jagen,[75]
En keerde gelauriert, gezeten op den wagen,
Van paerden, wit als sneeuw, getrocken t'zyner eer,[68-77]
Die ons tot erfgoed liet zijn hart, en oud geweer.[78]

A e r t s b i s s c h o p :

De Burgemeester kan mijn' geest niet zeer vermaecken[79]
Met een gelijckenis van ongelijcke zaecken.[80]
Het leger van Vitel valt veel te licht en dun,[81]
Gewogen tegens heir, en heirkracht van den Hun;

55 *schoon of:* ofschoon.
57 *gelaet:* houding, optreden.
59 *steef:* sterkte.
60 *duuren:* stand houden.
62 *schicht:* pijl.
64 *bezwijcken:* begeven, in de steek laten.
66 *zal 't ons doen:* zal ons noodlottig worden.
75 *in streng beleggers voor te jagen:* in de krachtige vervolging van de belegeraars (*voorjagen:* voor zich uit jagen).
68-77 De biezonderheden van deze legendariese overwinning ontleende Vondel waarschijnlik aan een oude Keulse kroniek: Die cronica van der hilliger stat van Coellen (1499). Bij de belegering door een Romeins keizer, Vitellius, werd een krijgslist toegepast. De vrouwen gingen de poort uit om hout te kappen. Toen de vijanden ze tegemoet kwamen, vielen de Keulenaars, uit een andere poort, hun in de rug, versloegen de vijand en namen de Keizer gevangen. Dit feit werd jaarliks op Donderdag na Pinksteren, de 'Holzfahrttag' (*Houtvaertfeest* vs. 69) herdacht. De aanvoerder Marsilius werd na zijn dood 'gelacht in ein sark ind gesat up die muire'. Deze *tombe* (vs. 71) werd nog lang geëerd.
78 Dit vers slaat niet op een biezonderheid van de legende, maar zal betekenen: van wie wij, het nageslacht, de moed geërfd hebben en de welbeproefde bewapening.
79 *vermaecken:* herstellen, nieuwe moed geven.
80 *gelijckenis:* vergelijking.
81 *valt:* is.

't Geweld, daer geen geweld schijnt tegens opgewassen.[83]

83 *Geweld:* macht.

Het vruchtbaerste gewest van menschen (best zou 't passen
Dat ick hen dieren noemde, in menschelijcken schijn)[85]
Door 't welck de Tanais loopt, waar meê d'Europers zijn[86]
Van hunnen nagebuur, den Asiaen, gescheien,
Zend krijghsvolck uit, als mut, en sterckt zich met livreien[88]
Des Konings Valamir, en 't heir van Harderick,[89]
Vermaert ten ooreloogh, en veeler landen schrick.
Hier onder mengen zich de Duringers, en Zwaven,[91]
En Marckmans, met al die zich onder Scythen gaven,[92]
En vleiden de Fortuin van Attila, wiens maght
Tot zijn gehoorzaemheid de forsse Gotten braght,
De Rijcken reegh aen een, en zegenrijck ten lesten,
Zich meester maeckend, streeck de sluierkroon van 't Westen.[96]
Stoot die zijn' staelen kop voor deze glaze Stad?
Neen Aquileia, 'twelck de zee te baete had,[98]
Ja onverwinbaer scheen, en drie jaer uit kon harden,[99]
Verscheurde hy, als ragh, en spinneweb, in flarden,
Met zijn bloeddroncke kling, 't gelogen zwaerd des Gods:[101]
Ick rep geen zwacker steên, op veer na niet zoo trots.[102]
O landstad, droogh van graft! ick zie uw' grontvest spatten.[103]
'T geduurigh stormen moet de beste Burgers matten.[104]

B u r g e m e e s t e r :

Wy zijn dien Dwingeland noch voor een wijl getroost.[105]
Wie weet hoe 't midlertijd wil daegen uit het Oost?[106]
De zon zou Martiaen den Keizer eer verdrieten,
Dan tegens 't godloos Hoofd het harnas aen te schieten.[107-108]

A e r t s b i s s c h o p :

85 *schijn:* gedaante.
86 *Tanais:* de Don.
88 *als mut:* in dichte massa (*Ned. Wdb.* IX, 1276); *livreien:* letterl. uniformen; hier: manschappen, legerafdelingen.
89 *Valamir:* koning van de Oost-Goten, en *Harderick,* koning der Gepiden, waren bondgenoten van Attila.
91 *Duringers:* Thüringers; *Zwaven:* Zwaben.
92 *Marckmans:* Marcomannen, een Zwabiese volksstam, in de vijfde eeuw door de Hunnen uitgeroeid.
96 *Zich meester maeckend:* zijn alleenheerschappij vestigend; *streeck:* naar beneden haalde, tot onderwerping bracht (vgl. de vlag strijken); *de sluierkroon:* eigenl. tulband; hier: de open kroon van het West-Romeinse rijk.
98 *Aquileia:* de meest versterkte stad van Italië, in 452 door Attila verwoest.
99 *uitharden:* volhouden.
101 *'t gelogen zwaerd des Gods:* de oude Scythen vereerden als afgod een ingegraven degen, door de Romeinen de degen van Mars genoemd. Een Hun ontdekte dit wapen en bracht het aan Attila, die het aanvaardde als een teken dat de heerschappij over alle volken hem geschonken was.
102 *reppen* (trans.): spreken van.
103 *droogh van graft:* met droge grachten; *spatten:* uiteenspringen.
104 *matten:* doen bezwijken.
105 *Wy zijn... getroost:* wij moeten zijn tegenwoordigheid verdragen.
106 *wil:* zal.
107-108 Eer zou Marcianus, de Oost-Romeinse keizer, het zonlicht moe worden, dan de strijd tegen de goddeloze Attila.

O Rijn, een krancke troost, in 't bitterst van uw smart.[109]
De Bosphorus zit zelf beneepen en benart[110]
Van overal, en heeft te vyand de vier winden.[111]

109 *krancke:* zwakke.
110 *De Bosphorus:* het Oost-Romeinse rijk; *beneepen:* in de knel.
111 *de vier winden:* de vier windstreken, d.w.z. alle omringende volken.

Hy bid, en smeeckt om hulp al zijn gelijckgezinden.
De Persiaen van 't Oost, de Visigot van 't West,[113]
In 't Zuiden de Vandael, in 't Noord dees Hunsche pest[114]
Hem dreigen, elck om 't felst. wie zou 't verduuren kunnen?

B u r g e m e e s t e r :
Hy sluit bestant met drie, en demp dan eerst dees Hunnen.[116]

A e r t s b i s s c h o p :
Wat hoor ick voor gerucht daar buiten, op de straet?

B u r g e m e e s t e r :
Hier koomt een drommel volx. hier komt een Bo.[118]

A e r t s b i s s c h o p :
Men laet
Hem daedlijck binnen staen. Wat wil ons wedervaren?[119]
Mijn geest voorzeit niet goeds. ick vrees voor quade maeren.[120]

BODE. AERTSBISSCHOP. BURGEMEESTERS.

B o d e :
Gelooft zy God, dat ick dien klaeuw des doods ontsprong.
Noch liever oud en grijs gestorven, dan zo jong.[122]

A e r t s b i s s c h o p :
Wat tyding? wat 's er gaens?

B u r g e m e e s t e r :
Wat tyding brengtghe? Bode.

B o d e :
Ick zweet van al 't gedrang. qua tyding maecktme bloode.[124]

A e r t s b i s s c h o p :
Zegh op. wie lijdt'er last? waer lijd mijn Bisdom nood?

B o d e :
Vrouw Ursul is in 't net met haer geheele vloot.

A e r t s b i s s c h o p :
Die zwaerigheid heeft my, als lood, op 't hart gelegen.
Noit tygers, op hun jaght, onnoosler kudde kregen.[128]

B u r g e m e e s t e r :

113 *Visigot:* de Westgoten, die vanuit Spanje het Rijk bedreigden.
114 *dees Hunsche pest:* deze verderfelike Hunnen.
116 *sluit* (conjunctief); *demp:* onderwerpe.
118 *drommel:* drom.
119 *wil:* zal.
120 *quade maeren:* slechte tijding.
122 *Noch:* toch, immers.
124 *bloode:* verlegen, angstig, nl. om die mede te delen.
128 *onnoosler:* onschuldiger,

Och Ursul, komtghe zoo den ouden Maurus t'huis?[129]
Hoe laedghe op uwen hals dit zwaer en lastigh kruis?[130]

129 *den ouden Maurus:* haar vader. De zin is: moet uw oude vader dit van u beleven!
130 *lastigh:* drukkend.

A e r t s b i s s c h o p :
Verhael ons 't gansche stuck.

B u r g e m e e s t e r :
Hef aen, om tyd te winnen.

B o d e :
Ick sal vrouw Ursuls toght van deze kaey beginnen,[132]
En leien haer te Rome, in 't Pauselijck paleis,
Van Rome weder hier; nadien ick al de reis[134]
Het Ioffrenleger volghde, uit lust tot zien en hooren.

B u r g e m e e s t e r :
Begin, wy luistren toe.

A e r t s b i s s c h o p :
Al is 't met droevige ooren.

B o d e :
Van Keulen quam de vloot, voor wind, en onvermoeit,
Te Bazel aen, waer door dit blonde water vloeit,[138]
En snijd de stad in twee doch ongelijcke deelen.
De Bisschop Panthalus ontfing dees Reisgespelen[140]
En Koningklijcke Maeghd met een beleeft gemoed.[141]
Men liet de schepen hier, en gaf zich voort te voet[142]
Naer Rome, 'sweerelds hoofd, tot dat men ons kon wijzen
Die sloten hoogh gebouwt, daer zeven heuvels rijzen,
Ontrent den Tibervliet. Maer nauwelix vernam
Ons komst Cyriacus, haer landsman, of hy quam,[146]
In Goddelijck gestalt, met alle Kardinaelen,
En Kerckelijcke pracht, dees Koningin onthaelen.[148]
Hy opende het hof, en offerde al zijn' schat,
En ley 'tverwelkomt heir in 't beste van Gods Stad.
Om kortheid rep ick niet, hoe veel verlichte Maeghden,[151]
Besprengkelt van zijn hand, het eeuwigh licht behaeghden:[152]
Wat Ioffers, aen Gods Stoel verbonden door haer bloed,[153]
Dien band verdubbelden door een verzet gemoed.[154]
Na datze Vatikaen, d'Apostolijcke graven,
De kercken rijck gebouwt, en opgepronckt met gaven,

132 *van deze kaey:* met haar vertrek van Keulen.
134 *nadien:* aangezien.
138 *blonde:* naar de geelachtige kleur (vgl. *de blonde Rijn* in de *Olijftack*).
140 *Bisschop Panthalus* is een legendaries persoon; het bisdom Bazel ontstond eerst tegen het einde der vijfde eeuw.
141 *beleeft:* vriendelik.
142 *voort:* dadelik.
146 *Cyriacus:* ook deze Paus is legendaries.
148 *onthaelen:* ontvangen.
151 *verlichte:* van de Christelike waarheden overtuigd, maar nog niet gedoopt.
152 *Besprengkelt:* gedoopt; *het eeuwigh licht behaeghden:* God welgevallig waren.
153 *door haer bloed:* door hun afkomst, d.w.z. die als Christenen geboren waren.
154 *een verzet gemoed:* een veranderde gezindheid, door voorgoed de wereld te verlochenen.

Der Heilgen overschot bezichtight, en bezocht,[157]
De bevaert, God belooft, ten vollen had volbroght,

157 *overschot:* reliquieën.

Met vasten, en gebeên, met waecken, en met traenen;
Begonze 't kuysch geslacht met errenst op te maenen,[160]
Te staen op haer vertreck. wy groeien in getal[161]
Van beiderleie * kunne. een Maeghd ontvonckt het al,[162]
Ontfangt het al, en keert den neck geen' laegh geboren,[163]
Noch draeght op hoogheid moed. zy heeft het bey verkoren.[164]
Cyriacus, op 't licht dat hem de hemel gaf,[165]
Steegh van Sint Peters stoel, en hooge trappen af,[166]
En werd haer kruisgenoot. men dencke of 't nijd verweckte,[167]
By 't Heidendom, daer zy een heldre leidstar streckte,
Voor menigh dwalend hart. Nu bid ick, luistert toch,
Wat ons gebrouwen word van 't Heidensche bedrogh.

* sexus

A e r t s b i s s c h o p :
Wy luistren toe met zorgh, dat hier geen ramp uit kome.

B o d e :
De Burgemeesters zelfs, en Oversten te Rome[172]
(Maximaen heet d'een, en d'ander Africaen)[173]
Om 't eenigh Konings Kind behendigh te verraên,
Te blusschen 't zuiver licht, beginnen t'ondervraegen,
Wat wegh zy veilighst acht, en leggen looze laegen,
Met valschen schijn; gelijck weleer Jerusalem[177]
Zijn kroon vernedren wou voor 't kind van Bethlehem,
En ondertusschen zwoer den Heiland te vernielen,
Al waer het oock door 't bloed van veel onnoosle zielen.[180]
Men reisde in 't end. op wegh ontmoet de Bruid van pas
Den Bruidegom, die van haer lot verzekert was,[182]
En om de martelkroon zyn goude kroon wou geven.
Zyn Vader, oock besprengt met water, had dit leven[184]
Verlaten, wel vernoegt. zyn Moeder, oock verlicht,
Met al haer Dochteren, behartighde haer' plicht.
Hy broght Daria meê, zijn Schoonmoêr, nu geruster
By Ursul, 't eenigh pand, en oock zijn jongste Zuster.
Zoo keerden wy gezond te Bazel voor de stad:
Daer d'Aertsheldin op 't hoofd van eenen heuvel trad,[190]

160 *op te maenen:* op te roepen (tot het vertrek).
161 *staen op:* aan te dringen op.
162 *één* (met accent).
163 *keert den neck geen' laegh geboren:* toont geen minachting voor anderen van geringe afkomst.
164 *draeght op hoogheid moed:* is trots, op volgelingen van adellike afkomst; *zy heeft het bei verkoren:* zowel eenvoudige als hooggeboren maagden behoren onder de uitverkorenen.
165 op grond van een goddelike ingeving.
166 *Sint Peters stoel:* de pauselike troon.
167 *kruisgenoot:* deelgenoot in het lijden.
172 *Burgemeesters:* Consuls.
173 *Maximaen* en *Africaen* zijn gefingeerde namen.
177 *Jerusalem:* koning Herodes, die de Wijzen uit het Oosten ondervroeg (Matth. II: 7, 8).
180 door de Bethlehemse kindermoord.
182 *verzekert van:* zich bewust van.
184 *besprengt met water:* gedoopt.
190 *hoofd:* top.

Omvlochten met een' krans van ellefduizend Maeghden,
En mannelijcken stoet; dien 't wonderlijck behaeghden
Heur aenschijn aen te zien. zy wenckte. elck zweegh terstond.
Toen sprack een God, of geest door heur' begaefden mond:[194]
Getrouwe, die mijn vaen gevolght zijt van Britanje;[195]
Toen onlangs t'Agrippijn, het hoofd van laegh Germanje,[196]
De zoete en zachte slaep mijn harssenen beving,
Verscheen my in den droom een rustigh Jongeling.[198]
'K verschoot in 't eerst, en deê myn oogen slaepende open.
Zijn vleugels, bont van pluim, van mann' en nektar dropen.[200]
't Gekrulde en gouden hair by locken nederhing.
En 't hagelwit gewaed, met goud gezoomt, ontfing
Door 't slingeren een' zwier van boven tot beneden,
Niet minder aengenaem dan zyn volmaackte leden.
Hy sprack: o Maeghd, die lust in 't hemelsch leven schept,
Het onvergangklijck goed voor 't aerdsch verkoren hebt,
En streeft naer eeuwige eer, ghy zult dees reis voltrecken,
Maer op uw wederkomst dit veld hier by bedecken,
Met uw gewijde schaer, en steigren zoo naer God,[209]
Die u beschoren heeft een onwaerdeerbaer lot.
Zoo sprack hy, en verdween. Wie nu door oorloghsmaren
Zich vind bezwaert met my den Rijnstroom af te varen,
Die kies een veiligh pad, na dat het heur behaegh.
Mijn wensch is met dees vaen, die ick onwaerdigh draegh,
Dees Kruisvaen in de hand te scheiden uit dit leven.
Toen riep al 't heir: niet een van ons zal u begeven.
Wy wenschen om die dood, wy treên in Jesus eed.[217]
Zoo maeckte een yeder zich, als tot een hooghtijd, reed.[218]

A e r t s b i s s c h o p :
O mannelijck geloof, in maegdelijcke scharen!

B u r g e m e e s t e r :
't Was ymmers wijd verspreit dat wy belegert waren,
En Attila den stroom met brugh en palen sloot.

B o d e :
Al wie naer boven voer, die waerschuwde Ursuls vloot,
En spelde 't onweer al, het welck men op zagh komen,
Maer bluschte 't vier niet uit. het opzet was genomen.[224]

194 *begaefden:* nl. met goddelike geest.
195 *Getrouwe:* (meerv.).
196 *Agrippijn:* Keulen.
198 *rustigh:* kloek, krachtig.
200 *pluim:* vederen; *mann'* (de bijbelse hemelspijs) en *nektar* (de Griekse godendrank) zijn bewijzen van zijn hemelse oorsprong.
209 *steigren:* opstijgen.
217 *wy treên in Jesus eed:* wij zweren Jezus trouw als onze aanvoerder.
218 *hooghtijd:* een hoge feestdag.
224 *het opzet was genomen:* het plan stond vast.

Men voer met voordacht recht den vyand in de mond,[225]
Die op dees Joffers vlamde, en krijghsvolck opwaert zond,
Op den verwittighbrief van Afrikaen geschreven,[227]
En van Maximiaen, ophitsers van hun neven.[228]
Men rande ons aen. men dreef al stil langs d'overzy
Des Rijns, langs Duitsch, de Stad, voor zonneschijn voorby,[230]
Eer 't yemant werd gewaer. Toen stack men endlijck over,
Naer 't Hoofd van 't leger toe, en ick ontsloop dien roover,
Met dezen Hunschen rock verkleed, en onbekent.
De Dwingeland verwacht mevrouw nu in zijn tent.

B u r g e m e e s t e r :
Wat raed om den Tyran dien vetten roof t'ontrucken?[235]

A e r t s b i s s c h o p :
Men vang van Jesus aen, misschien of 't wou gelucken.[236]
Dat alle de gemeent, gescheiden uit haer werck,[237]
Het Raedhuis uit zijn ampt, 't gemoed met vasten sterck,[238]
En vierige gebeên. Dat kercken, en kappellen,
En kloosters 's volcx gebeên godvruchtighlijck verzellen;
En, offrende op 't autaer, God klagen heuren nood,
Tot redding, of tot troost der aengevochte vloot.[242]

ATTILLA. JULIAEN.

A t t i l a :
Ghy hebt die lichte vracht van Ioffren dan gegreepen?[243]

J u l i a e n :
Al Nijmfen, elck om 't schoonste, en Venus met haer schepen.[244]
God Mars verleende u noit een' vriendelijcker buit.
Zoo 't krijghsvolck moght begaen, elck zocht zijn gading uit.

A t t i l l a :
Waer raecktenze in uw net zoo reuckloos met haer allen?[247]

J u l i a e n :
Ontrent daer in den Ryn de Moezel koomt gevallen.

225 *in de mond:* tegemoet.
227 *den verwittighbrief:* het bericht van hun komst en de weg die zij kozen (vgl. vs. 172-176).
228 *neven:* bloedverwanten te Keulen (vgl. *Inhoud,* r. 32).
230 *Duitsch:* Deutz; *voor zonneschijn:* voor zonsopgang.
235 *roof:* buit.
236 *Men vang van Jesus aen:* men bidde eerst tot Jezus, in de hoop dat het dan wellicht nog gelukt.
237 *Dat...:* Laat...
238 *Het Raedhuis:* (het stadsbestuur) *uit zijn ampt* (*gescheiden*)*:* zijn ambtsbezigheden stakende.
242 *aengevochte:* in 't nauw gebrachte.
243 Het toneel wordt verplaatst naar het legerkamp van Attila. Evenmin als in de *Gijsbrecht* acht Vondel dit in strijd met de eenheid van plaats: de handeling vindt plaats in en om Keulen; *lichte:* gemakkelik te bemachtigen.
244 *Venus:* en *God Mars* (245): De Hunnen geloven dus aan de Romeinse goden!
247 *reuckloos:* roekeloos, zorgeloos.

A t t i l a :
Zijn 't mans, en vrouwen bei?

*

J u l i a e n :
'tZijn Joffers blanck en schoon,
De mans meest wapenloos.

A t t i l a :
U werd noch spits geboôn?[250]

J u l i a e n :
Daer werd noch zwaerd noch pijl getrocken noch geschoten.

A t t i l a :
Men hoorde een veldgeschrey?

J u l i a e n :
Een' zang van speelgenooten,
Gelijck of eene Bruid van Koningklijcken stam
Haer' lieven Bruidegom met vreughd in d'armen quam.
Hier onder mengde zich de wedergalm der klippen,[255]
Langs d'oevers van den stroom. op 't roeren van de lippen
Dreef 't water langsaem af, en luisterde naer 't lied,
Waermeê de Maeghderey Gods Roede welkoom hiet,[258]
Daer Christenrijck om schreit. zy scheenen niet gevangen,
Maer, nu in vryer staet, om 't sterven te verlangen.

A t t i l a :
't Is van 't hardneckigh slagh, dat naer zijn oudren aerd,[261]
En liever met de borst en boezem loopt in 't zwaerd,
En 't spits voor haer gevelt, dan ongequetst daer neffens.
Hoe droegh zich 't Hoofd der vloote, als ghy die vloot al t'effens[264]
Beknelde in uwe fuick, en leit van land aen boord?[265]

J u l i a e n :
Vergeefme dit vergrijp. 'k beken 't, ick werd bekoort,
Zoo dra ick Ursul zagh van verre zich vertoogen.[267]
Men vraegh niet, hoe 't my ging, toen ick haer onder oogen
En nader quam. zy stond (wat was 't een trotse stand!)
Op 't voorste schip, en hiel de Kruisvaen in de hand;
Gekroont met diamant, en met robijne roozen;
Maer schooner bloncken dees', die op heur kaecken bloozen,
En blaecken allerschoonst, wanneer een eerbre schaemt
Het edelste van 't bloed op elcke wang verzaemt.
Op haren boezem straelde en speelde met zijn vieren[275]

* TEKSTKRITIEK: vs. 264. Alle uitgaven hebben achter *zich* een komma.
250 *spits geboôn:* weerstand geboden.
255 *klippen:* rotsen.
258 *Gods Roede:* Attila (zie *Opdraght,* r. 11).
261 *zijn oudren:* de eerste Christenmartelaren.
264 *droegh zich:* gedroeg zich, hield zich; *al t' effens:* geheel en al (*t' effens:* tegelijk).
265 *leit:* is verleden tijd van leggen, dus op te vatten als *leid*(*e*); *aen boord leggen* betekent: naast een schip gaan liggen om het te enteren; *van land:* afstekende van land (de Keulse oever).
267 *zich vertoogen:* zich vertonen (Vlaamse vorm).
275 *vieren:* gloed.

Een goude Kruis, verzet met blaeuwe puicksaffieren.[276]

276 *verzet:* bezet.

Een weeligh luchje speelde, en vloogh vast af en aen,[277]
En vulde nu het zeil, en krulde dan de vaen,
Gehecht aen 't Standerdkruis, daer zy haer' troost in stelde.
Dit was al 't wapentuigh, de speeren dieze velde.
Maer 't oogh, een scherper speer, doorpriemde my mijn hart.
Het purpren kleed, gevoêrt met witte armijnen, werd[282]
Van dertle windekens by wijlen opgeheven.
De leli, en de roos, van goud in 't kleed geweven,
Ontstaecken t'elckens dan haer' luister aen de zon,[285]
Die onder ging van spijt, en niet verdragen kon
Den weerglans van dit licht, 't welck opging uit den Zuien,[287]
En brack door nevels heen, en oorloogs regenbuien.
Waer 't eere als schande, ick had den oorlogh uyt den zin[289]
Gezet, om zoo een puick, en schoone vyandin.[290]

A t t i l a :
Ghy spreeckt'er af met smaeck, en schijnt bykans t'ontvonken.[291]
Zy waer met vloot met al veel nutter strax verzoncken,[292]
Dan herwaert aengevoert; veel nutter strax versmoort.
Waerom hebt ghy dit schip niet in den grond geboort?

J u l i a e n :
Dat was my niet geboôn. mijn last broght dat niet mede.

A t t i l a :
Men breng haer hier voor my.

J u l i a e n :
Zy komt, en maeckt zich reede.
Ick trad vooruit, en hoop dat u mijn dienst behaeght.
Daer komen mijn Kornels, en offren u de Maeghd.[298]

JULIAEN. URSUL. ATTILA.

J u l i a e n :
Nu staetghe voor mijn' Heer, die last gaf u te vangen.

U r s u l :
Noit bleef een vry gemoed in yemants stricken hangen.

A t t i l a :
Die vryheid moght u licht ten beste niet vergaen.[301]

277 *weeligh:* dartel; *vast:* voortdurend.
282 *armijnen:* hermelijnen vellen.
285 *Ontstaecken haer' luister aen:* begonnen te glanzen door de weerkaatsing van het zonlicht.
287 *den Zuien:* (Datiefvorm van: het Zuiden).
289 Als het even eervol was, als het inderdaad schandelik zou zijn.
290 *een puick:* een uitmuntende schoonheid (*puick* is oorspr. een voortreffelike soort laken).
291 *'er af:* er van, er over.
292 *Zy waer nutter...:* het zou nuttiger geweest zijn, als zij...; *strax:* onmiddellik.
298 *Kornels:* kolonels, legeraanvoerders; *offren:* aanbieden.
301 Die vrijheid zou wel eens niet goed voor u kunnen aflopen.

U r s u l :
Indien ick qualijck spreeck, men wijs mijn feilen aen.[302]

A t t i l a :
Men kan hier d'eerste reis met feilen 't lijf verbeuren.[303]

U r s u l :
Wie zich onschuldigh kent zal om geen sterven treuren.

A t t i l a :
Ghy stoft te jong. zie toe, en sterf niet al te dra.[305]

U r s u l :
Zoo 't slibbren van mijn tong uw rechtbijl quam te na,[306]
Of quetste, ick ben 't bereit met dezen hals te boeten,
Is 't anders, stelme weêr in staet op vrije voeten.[308]

A t t i l a :
Wie zijtghe? van wat land? hoe jong? wat jaeght u hier?
Met dezen langen sleep, door water en door vier,
En midden door 't gevaer van 't omgewroet Germanje?[311]

U r s u l :
Monarch, ghy ziet hier 't oir van 't Kalidoonsch Britanje,[312]
Het land van myn geboorte, indien ick zonder roem
Van my, of yemants eer te mindren, my dus noem,[313-314]
Die liever Ursul heet. mijn oude, veertien jaeren,[315]
Gevalle Gode alleen. ick quam niet hier gevaeren,[316]
Noch liet myn Vaderland, en Vader over zee,
Noch voerde een' grooten sleep van eedle Maeghden meê,
Uit reuckeloozen lust, gelijck 't u vreemd magh geven.[319]
Een hooger oirzaeck heeft my tot dees reis gedreven.

A t t i l a :
Wat oirzaeck dryft u toch zoo verre, en zoo uitheemsch?[321]

U r s u l :
Een Prins, een eenigh Zoon des Konings van den Teems,

302 *qualijck spreeck:* iets verkeerds zeg.
303 *'t lijf:* het leven.
305 *stoft:* in dit verband: spreekt vermetel.
306 *slibbren:* uitglijden. Als mijn al te vrijmoedige woorden uw gezag aantasten. De *rechtbijl* (Lat. securis) is het symbool van de oppermacht (vgl. *Palamedes* vs. 1632: de bijl van 't leger).
308 *in staet:* in mijn vorige (vrije) toestand.
311 *omgewroet:* vol woeling, door strijd verontrust.
312 *'t oir:* de erfgename.
313-314 *zonder roem van my:* zonder mij er op te beroemen.
315 *oude:* leeftijd.
316 *Gevalle:* moge behagen, is alleen gewijd aan.
319 *reuckeloozen lust:* zucht naar avontuur; *gelijck 't u vreemd magh geven:* wat u (terecht) zal kunnen bevreemden.
321 *uitheemsch:* buiten uw vaderland.

Noch Heidensch en vervreemt van 't zaligh merreckteecken,[323]
Al raezende van minne, en 't minnevier ontsteecken,[324]

323 *vervreemt van 't zaligh merreckteecken:* (het kruis): die nog vreemd was aan het kruis, niet bekeerd tot het Christendom.
324 *en* (van) *'t minnevier ontsteecken:* in liefde ontbrand.

Hiel by mijn' Vader lang door zijn gezanten aen,[325]
En boodme t'elckens trouw. men bad hem af te staen,[326]
Nadien ick voor had, God te dienen al mijn dagen,
En geensins d'ydelheid der oogen te behagen;
Maer 't weigren was vergeefs. hy dreighde sterck en stijf[329]
Ons endlijck met zijn heir te vallen op het lijf,
Door 't pricklen van dien hoon. mijn Vader viel verlegen,[331]
En ging 't gewightigh stuck met zinnen overwegen.[332]
Ick ried het huwelijck op voorwaerde aen te gaen,
Nam uitstel drie jaer lang. de Prins zou zich beraên
Met Iesus priesteren; zou 't Heidendom verwerpen;
Al 'tgeen myn Godsdienst eischt zich laeten innescherpen.[336]
De Bruigom zou de Bruid met een getal van tien,
Van oude, en zede als zy, verzorgen, en verzien;[338]
Dan elck van 't elleftal met duizend tot haer Reien,[339]
Om 't oir van Deonot naer Rome te geleien.[340]
Zoo werd ick met beding verbonden en verknocht.[341]
Zoo won ick tijd, of tijd zijn' zin verzetten moght,[342]
En smoorde in tyds dien krijgh, eer 't oorloogh werd geboren.[343]
Dit dreefme naer den Ryn. dit gaf myn' toght de sporen.[344]
Ick heb aldus verkoelt des Jonglings eerste vlam.
Hy trockme te gemoet, en keert waer langs ick quam.[346]
Veel Maeghden, op de reis besprengkelt op haer hoofden,[347]
Gehoorzaemheid aen God, en zijn autaer beloofden;
Gelijck dees braeve Prins, nu eens gezint als wy,[349]
Om Christus wil verzwoer zijn blinde afgodery.[350]

A t t i l a :
Zoo roemtghe noch van volck en Vorsten te bekeeren?[351]

U r s u l :
Ick roem alleen in God, dat hem de menschen eeren.

A t t i l a :

325 *Hiel aen:* drong er op aan.
326 *af te staen:* zijn pogingen te staken.
329 *sterck en stijf:* met klem, hevig.
331 *hoon:* belediging; *viel verlegen:* geraakte in ernstige moeielikheden.
332 *met zinnen:* met bezadigd overleg.
336 *innescherpen:* inprenten.
338 *oude* (vgl. vs. 315); *verzien:* voorzien.
339 *tot haer Reien:* als haar gevolg.
340 *'t oir van Deonot:* Ursul (zie *Inhoud*).
341 *met beding verbonden en verknocht:* voorwaardelik verloofd.
342 *of tijd...:* in afwachting of de tijd hem tot andere gedachten zou brengen.
343 *krijgh:* ernstig geschil; *'t oorloogh:* (bij Vondel vaak onzijdig); *werd geboren:* daaruit ontstond.
344 dit verhaastte mijn tocht.
346 en keert met mij dezelfde weg terug.
347 *besprengkelt:* gedoopt.
349 *eens gezint als wy:* van dezelfde gezindheid als wij.
350 *verzwoer:* afzwoer; *blinde:* verblinde.
351 *roemt van:* beroemt u er op.

Ghy voert van land tot land een doodelycke smet.[353]

U r s u l :
Een Christelijcke lucht, gezond voor 't quijnend bed.[354]

353 *smet:* besmetting.
354 *'t quijnend bed:* de zieken.

A t t i l a :
Wy weeten, hoe ghy u te Rome hebt gedraegen.

U r s u l :
Wy weeten, wie u schryft, en aenhitst tot dees laegen.[356]

A t t i l a :
Ghy styft d'oproerigheid met dien ontelbren hoop.

U r s u l :
Ick stuit het oproer zelf, in 't hardste van zijn' loop,[358]
En voe geen leeringen dan die naer vrede smaecken.

A t t i l a :
Ghy pooght het slechte volck uw lastren diets te maecken.[360]

U r s u l :
Zoo 't lastren is, al 't geen men avrechts lastren noemt.[361]

A t t i l a :
Met schijn van Godsdienst word uw yd'le drift verbloemt.[362]
Men magh uw' aenhang noch gelooven, noch vertrouwen.
Men zorght, men vreest.[364]

U r s u l :
Voor wie? voor wapenlooze vrouwen?
Voor Maeghden zonder maght? voor mans, berooft van zwaerd?

A t t i l a :
Wat vrouwen konnen doen, bleeck eertijds aen dien aerd
Der Amazonen wel, die met geweld van schaeren,[367]
Europe, en Asien zoo verre meester waren,
Bekrijghden elck met meer dan mannelijcken stijl,[369]
De borsten zetten af, en beeten met de bijl[370]
Den stroom Thermodoön, en onzen Tanais open,[371]
In 't hartje van den vorst; bedorven 't al met stroopen,[372]
Verstickten 't manbre zaed, eer 't naeuw geboren was;[373]

356 *wie u schryft:* (vgl. *Inhoud* r. 31).
358 Ik bedwing juist de geest van oproer, ook waar die het hevigst woedt.
360 *slechte:* eenvoudige; *uw lastren diets te maecken:* uw leugenachtige praatjes (uw leugenachtige leer) op bedrieglike wijze op te dringen: *lastren* is hier infinitief, blijkens het volgende vers.
361 *avrechts:* verkeerdelik, ten onrechte.
362 *drift:* drijverij.
364 *zorght:* maakt zich bezorgd.
367 *met geweld van schaeren:* met machtige scharen.
369 *stijl:* strijdwijze.
370 *beeten open:* hakten open (oude betekenis van *bijten;* vgl. subst. bijt in 't ijs).
371 *Thermodoön:* het hoofdgebied der Amazonen lag aan de rivier de Terma in Pontus; *Tanais:* Don.
372 *bedorven:* (bedierven) *'t al:* vernielden alles.
373 *'t manbre zaed:* kinderen van het mannelik geslacht, die, volgens de overlevering, door de Amazonen bij de geboorte gedood werden.

Dat ick van Lemnos zwijgh; daer zulck een groote plas[374]
Van bloed vergoten werd, door dochter, en door moeder,

374 *Lemnos:* volgens een Griekse sage doodden de vrouwen van het eiland Lemnos uit ijverzucht alle mannen en leefden daarna als Amazonen.

Verschoonende noch man, noch kind, noch vaêr, noch broeder.
Quam Cyrus, Hercules, en Jason voor den dagh,[377]
Zy tuighden levendigh wat vrouwvolck al vermagh.[378]

U r s u l :
d'Oprechtste Godsdienst leert geen menschen te verkorten,[379]
Aen middelen noch eer, veel min hun bloed te storten;[380]
Die leert ons d'Overheid, al waer 't een dwingeland,
Te dienen, in al 't geen zich tegens God niet kant.

A t t i l a :
Heeft niet uw Kruisbanier beoorlooght onze Goden,
En Rome zelf verdruckt?

U r s u l :
Een Vorst dien 't werd geboden,[384]
Als 't glinsterende Kruis hem in de lucht verscheen.

A t t i l a :
Gehoorzaeme aerd, wanneer 't u aen gelegentheen[386]
Noch mangelt; maer zoo ras het tijd is, om te spreecken,
Dan krijghtghe last van God, om d'ooren op te steecken;[388]
Dan houdghe woord noch trouw, en zet uw' zetel vast.[389]
De weereld overlaên, en van uw juck vermast,[390]
Heeft onder u gesteent, en deerlijck moeten zuchten.
Hoe dick zagh d'Isterstroom ons grijze Wichlaers vlughten,[392]
En d'Offervinders zelfs, bestorven als de dood,[393]
Met Heilighdom en Goôn geladen in den schoot,[394]
Gevangen en vermoort, na'et plondren en berooven:
Dat leerde ons nimmermeer uw' aenhang te gelooven.
Trawanten, leit haer wegh. grijpt toe, en doet haer spoên.[397]
'K zal letten wat my staet met dit geslacht te doen.
Onsterflijck aengezicht, ick moet my toornigh veinzen,
Maer Venus uyt haer' troon ziet Attilaes gepeinzen.[399-400]

377 *Cyrus* werd door koningin Tomyris in een hinderlaag gelokt en gedood; *Hercules:* kreeg van zijn gemalin Deianira een vergiftigde mantel, die oorzaak werd van zijn dood; *Jason;* pleegde zelfmoord, omdat zijn verstoten vrouw Medea bloedig wraak nam op zijn gezin.
378 *levendigh:* levend, in eigen persoon.
379 *d' Oprechtste* (waarachtigste) *Godsdienst:* de Christelike leer; *verkorten:* benadelen.
380 *middelen:* bezittingen.
384 *Een Vorst:* Constantijn de Grote, die voor de slag tegen Maxentius, in 312, een kruis aan de lucht gezien zou hebben met het onderschrift: ‘In dit teken zult gij overwinnen’, een verschijning die de oorzaak werd van zijn bekering tot het Christendom.
386 *aerd:* karakter (vgl. vs. 366).
388 *d'ooren op te steecken:* (het omgekeerde van: de oren laten hangen): moed vatten, in verzet geraken (*Ned. Wdb.* XI, 43).
389 *zet uw' zetel vast:* vestigt uw macht op stevige grondslag.
390 *overlaên:* in het nauw gebracht; *van*: door; *vermast:* verdrukt.
392 *d'Isterstroom:* de Donau.
393 *Offervinders:* priesters die uit de ingewanden van het offerdier de wil der goden opmaakten; *zelfs:* zelf; *bestorven als de dood:* doodsbleek van schrik.
394 *Goôn:* godenbeelden.
397 *Trawanten:* dienaren.
399-400 Deze verzen worden gezegd na het vertrek van Ursul. *Onsterflijck:* goddelik.

REY VAN AGRIPPINERS.

Z a n g :
Aertspriester, eertijds opgevaren[401]
In 't hemelsch koor, daer maght van Engelen
Haer keelen, onder fluit en snaren,
Met kittelende galmen mengelen;[404]
Daer ghy den Vader stelt te vrede,
Met d'allerheilighste offerhande,
En aldoordringenden gebede,[407]
En zet u bloed voor elck te pande;[408]
Verlosser, ga om hoogh te raede.[409]
Verlos dees Maeghden uit genade.

T e g e n z a n g :
Ghy weet hoe u die hitte rooste,
Toen d'Engel, van Gods troon gezonden,
U, aen de Cederbeeck, vertrooste,[413]
En balssem goot in zoo veel wonden,
Waer van ghy ree de voorsmart voelde,
Toen doodzweet vast in bloed verkeerde,[411-416]
Het bloed, dat 's Afgronds gloed verkoelde,[417]
Na dat ghy u aen 't Kruis verneêrde.
Verlosser, ga om hoogh te raede.
Verlos dees Maeghden uit genade.

T o e z a n g :
't Getal der Martelaren
Na zoo veel marteljaeren
Is mooghlijck nog niet vol.
Vergaen dees Maeghden t'zaemen,
Zoo staen met rood heur naemen
In Jesus martelrol.[426]

401 *Aertspriester:* Christus.
404 *kittelende:* strelende.
407 *gebede:* (Datief, afhangende van *Met*).
408 En stelt uw bloed als onderpand voor iedereen.
409 *ga te raede:* ga hun heil bepleiten.
413 *de Cederbeeck:* de Kedron, die van Gethsemane naar de Olijfberg loopt.
411-416 Zie *Lucas* XXII, vs. 41-44: het gebed op de Olijfberg; *die hitte:* ‘En zijn zweet werd gelijk groote droppelen bloeds, die op de aarde afliepen’.
417 *'s Afgronds:* van de hel.
426 *martelrol:* de lijst van de martelaren.

Het tweede bedryf.

ATTILA. BEREMOND.

A t t i l a :

Zoo Venus, 't hemelsch moe, uit lust om aengebeden[vs. 427]
Te werden hier beneên, met menschelijcke leden[428]
Haer Godheid noit bedeckte; of eenigh sterflijck volck[429]
Verscheen; gelijck de Zon, met eene dunne wolck
Betrocken, zomtijds zich vertoont voor 's menschen oogen,
Op datze haeren glans, en schijn verdraegen mogen;
Zoo doet zy 't nu, en heeft vermomt het aerdrijck in,[433]
En koomt voor my, in schijn der schoone Vyandin;[434]
Een licht zoo schoon, als oit op d'aerde blonck van boven,
Om al wat naer de kroon der schoonheid steeckt te dooven.[436]
O aengebede Zon, hoe helder ging de dagh
In mijnen boezem op, zoo dra als ick u zagh!
Hoe smolt erfvyandschap, en onverzoenbre veede;[439]
Die ons verplicht, met onherroepelijcken eede,
Te vloecken 't Christen bloed, en nimmer, openbaer
Noch heimlijck, in verbond te treên met hun autaer.
Dit hart, dat gistren noch verbittert deze wallen
Bestormde, is my met zwaerd, en beuckelaer ontvallen,[443-44444]
Voor 't hemelsch aengezicht der Goddelijcke Maeghd;
Om wie my liever vre dan ooreloogh behaeght:
Gelijck God Mars, dien wy met menschenoffer eeren,
Weleer, om zijn Godin, zich zomtijds niet wou keeren[448]
Aen veldslagh, noch belegh, maer smeet de wapens neêr,
En maeckte zijn vriendin vooghdes van zijn geweer.[450]
Nu ga ick langer niet met oorelooghsgedachten
Meer zwanger, noch legh toe op 't vullen van stads grachten,[452]
Op 't rammen van den muur, of torens dick gemetst,[453]
Noch quets geen vyands borst; maer voel mijn borst gequetst,
En doodelijck gewond van d'aengename bogen,[455]

vs. 427 *'t hemelsch:* haar hemels verblijf.
428 *werden:* worden (oude vorm); *hier beneên:* op aarde.
429 *Haer Godheid:* haar goddelike natuur; *eenigh sterflijck volck:* (Datief). De betekenis is: Al heeft Venus nooit te voren zich aan mensenogen vertoond, dan doet zij het nu (vs. 433).
433 en heeft zich onder een vermomming van het aardrijk meester gemaakt (*in hebben:* in zich hebben, in zijn macht hebben).
434 En verschijnt mij in de gedaante (*schijn*).
436 *te dooven:* dof te maken, te overschitteren.
439 *veede* (oudtijds meestal met *d,* naast jonger *veete*)*:* vijandige gezindheid.
443-44 *Dit hart.... is my ontvallen:* de moed is mij ontzonken.
444 *beuckelaer:* schild.
448 *zijn Godin:* Venus, met wie hij liefdesavonturen beleefde; *zich wou keeren aen:* zich wilde bekommeren om.
450 *geweer:* wapenen.
452 *legh toe:* nu alleen reflexief: leg mij toe; *vullen:* dicht werpen.
453 *rammen:* rammeien; *gemetst:* Vlaamse vorm voor gemetseld.
455 *bogen:* pijl-en-boog.

Waer mede dees Diaen de zielen door haer oogen[456]

456 *door haer oogen:* als het wapen waaruit ze haar pijlen schiet.

Zoo treft, dat kunst noch kruid die wonden heelen kan.
Wat suf ick voor dees Stad! men vlie, men treck'er van.[458]
Het Maeghdenleger houd het mannenheir belegen.[459]
Al wat ick zie, de krijgh, en 't krijghsvolck, staetme tegen.
Mijn quijnende gemoed, verwonnen van de Min,[461]
Geeft zich gewilligh op aen deze Koningin.[462]
Zy bindme met een snoer, gevlochten van haer vlechten,[463]
En voerme zoo in Stad. ick geef het zonder vechten.[464]

B e r e m o n d :

Hoe nu? gelijckt die stem naer Nimroths grooten neef,[465]
Gods Roede, die den schrick in alle Vorsten dreef,
En om Europe niet alleene koomt krackeelen,[467]
Maer eischt de weereld noch twee overige deelen,[468]
Door 't heiligh oorloghsrecht van Mars bebloede kling,[469]
Die hy van Mavors zelf tot dit gebruick ontfing.[470]
Wat schutter schiet een' pijl, 'ten zy uit uwe kokers?[471]
Is d'aerde uw aenbeeld, zijn uw vuisten niet de mokers,
Die 't al vermorselen, en brijzelen, als glas?
Wat meeren overstaptghe niet, gelijck een' plas?
Men hoorde Illyricum verwonnen deerlijck schreien,
De Thrax, en Macedoon, en Mysie, en Achaien.[475-76]
Al wat aen deze zy van d'Alpes ackers bouwt,[477]
In dal, of op geberght, zijn eige kracht mistrouwt.[478]
Ghy hebt Hesperien, en Gallien doen roocken;[479]
Den Donau, en den Rijn de horens knap gebroken,[480]
En maeide met uw zein, met eenen slagh, om veer,[481]
Al wat'er't hoofd opsteeckt, aen 't Adriatisch meer,
Zou zulck een God zich aen een wasse pop vergaepen,
En reuckloos zijn fortuin in haeren schoot verslaepen?
De Goden hoeden ons voor zulck een lasterstuck.[485]

458 *suf ick:* draal ik gedachteloos.
459 belegen (van *beliggen*)*:* belegerd.
461 *van:* door.
462 *op:* over.
463 *bind:* evenals het volgende *voer* conjunctief. Laat ze mij binden....
464 *ick geef het:* ik geef mij gewonnen.
465 *naer:* op. Attila beroemde zich een naneef van de grote Nimrod te zijn.
467 *krackeelen:* twisten; hier: strijd voeren (met andere kleur dan in hedendaagse taal).
468 *eischt:* eist van; *twee overige deelen:* Azië en Afrika.
469 *Mars bebloede kling:* zie bij vs. 101.
470 *Mavors:* bijvorm van *Mars*.
471 Alle schutters staan in uw dienst.
475-76 Attila verwoestte Illyrië en Thracië en hield in Macedonië, Achaie en zelfs in het Klein-Aziatiese Mysië rooftochten.
477 *Alpes:* (Romaans meervoud).
478 *zijn eige kracht mistrouwt:* nl. tegenover uw machtige aanvallen.
479 *Hesperiën:* Hesperia (Westland) was de Griekse naam voor Italië.
480 *de horens gebroken:* hun macht geknakt. De verpersoonlikte rivieren worden, in navolging van de Latijnse dichters, met hoornen gedacht of verbeeld. Vgl. *Zegezang* (1629), vs. 431 (*Ned. Wdb.* VI, 1094); *knap:* vlug (Noord-Hollands).
481 *zein:* sikkel.
485 *lasterstuck:* schandelike handelwijze.

A t t i l a :
Alcides zelf droegh wel het zachte minnejuck,[486]

486 *Alcides:* Herkules, afstammeling van Alceus.

Ley leeuwshuid af en knods, voor lieve goelijckheden,[487]
En stond naer joffrengunst met vleiende gebeden.[488]
De boogh wil in den krygh niet staegh gespannen staen.

B e r e m o n d :

Het minnen is in 't end hem jammerlijck vergaen;
Toen hy van Dianier onweetend werd vergeven,
Door 't offerhemd, met gift van Nessus bloed bewreven.[491-92]
De wellust heeft gevaer, en duizend zorgen in.
Het zwaerd des Krijghs verroest by 't wapentuigh van Min.

A t t i l a :

Och Beremond, mijn oogh zou al te deerlijck doolen,
Indien 't meer schoonheid zagh in Keulens gloende kolen,[496]
Dan in de kolen, die in Ursuls aenschijn staen.[497]
Indien het zwymen van dees Stad, dees halve Maen,[498]
Besprengkelt van den Rijn, meer lofs werd toegeschreven
Van my, dan 't geen men ziet in Ursuls aenschijn leven.[500]
Zy mengt eerbiedigheid met een vrypostigheid.[501]
Het vriendelijck gelaet verzelt de majesteit.[502]
Al dooldeze onbekent, noch zou men zien en hooren,
Dat dees van Konings bloed, en stam most zijn geboren.
Men wensch die vrouw geluck, die haer ter weereld braght,
En 't schip dat herwaert dreef met zoo een' schat bevracht.
z'Ontschuldighde zich zelf, toen d'oogen my bekoorden,[507]
Of zy mijn Majesteit onweetende met woorden[508]
Gewond had, ja voorwaer wel doodelijck gewond,
Met die begaefde tong, met dien koraelen mond.[510]
Die Meeremin wou juist dees oevers niet vermyen,[511]
Om my, op 't vaste land, dees schipbreuck te doen lyen.

B e r e m o n d :

Ick moet, o Vorst, met u bekennen, dat die geen,
Die Ursul zonder min aenschouwt, eer marmersteen,
Of harde rots gelijckt, uit Kaukasus gehouwen,
Dan eenigh mensch, dien wy rechtschapenheid vertrouwen.[516]

487 *goelijckheden:* bekoorlikheden.
488 *vleiende gebeden:* smeekbeden.
491-92 De door Herkules gedode Kentaur Nessus had stervend aan Deianira van zijn geronnen en door Herkules' pijl giftig geworden bloed geschonken. De daaruit bereide zalf zou haar verzekeren van Herkules' liefde. Maar toen zij haar gemaal een daarmee bestreken offermantel zond, bewerkte het gif zijn dood.
496 *in Keulens gloende kolen:* in de in brand gestoken stad Keulen.
497 *de kolen:* de vurige ogen.
498 *zwymen;* het bezwijken; *halve Maen:* in de vorm van een halve maan aan de Rijnoever gelegen.
500 *dan:* (aan).
501 Zij paart eerbiedige schroom aan vrijmoedigheid.
502 *gelaet:* houding, wijze van optreden.
507 *Ontschuldighde:* verontschuldigde.
508 *onweetende:* onbewust (vgl. vs. 306-307).
510 *die begaefde tong:* haar welsprekendheid.
511 *Meeremin:* de zeemeermin, half mens, half vis, lokte de schippers met bekoorlik gezang.
516 *dien wij rechtschapenheid vertrouwen:* die wij als rechtgeaard beschouwen, (*dien:* is Datief).

Waer vind men in al 't heir zoo stout een' oorlooghsman,
Die koel en liefdeloos dat aenschijn aenzien kan?
Hoewelze, door den drang der kryghsliên, ingetogen,
En schaemrood heenen treed, met neêrgeslagen oogen;
Den dartlen straf ontmoet, den zedigen beleeft,[521]
En niemants vlam, noch vier het minste voedsel geeft.[522]
Maer evenwel een' held ten scepter opgewassen,
En 's weerelds heerschappy, zou 't al te qualick passen
Te slibbren in het veld, en buiten 's oorlooghs baen,[525]
Tot argernis des volcx, dien onwegh in te slaen.[526]
Ghy zijt in 't Scytisch heir van kindsbeen opgetogen,
Hebt uit uw voesters borst dien strijdbren aerd gezogen.
Een beucklaer was uw wiegh, de kille stroom uw bad,[529]
Geweer uw poppetuigh, en eerste kinderschat;[530]
Voortaen het ridderspel, een weeligh paerd te temmen,[531]
Den Donau op zijn smalst, dan wyder overzwemmen,
En leeren hitte en kou verduuren zonder pijn.
Uw zwangre Moeder zagh, hoe yemant, in den schijn[534]
Van Mars, haer vrucht het zwaerd quam binden op de zyde,
En u tot zijn autaer, van uw geboorte af, wijdde.
O onverwinbre Vorst, bedenck eens wie ghy zijt,
Wat ampt ghy nu bekleed. noch laet ons dit verwijt[538]
Niet snyden in het hart, dat Attila aen 't suffen,[539]
Zich van een Christe non in 't bedde laet verbluffen.[540]

A t t i l a :
Och Offervinder, 't oor is voor die rede doof.[541]

B e r e m o n d :
Bega geen legerschand, noch brandmerck 't Hunsch geloof.[542]

A t t i l a :
't Geloof moet in een' Vorst wat dulden en gehengen.[543]

B e r e m o n d :
Hy magh zich in geen echt met heiloos bloed vermengen.[544]

521 *straf ontmoet:* streng (met afkeuring) bejegent; *beleeft:* vriendelik.
522 *vlam noch vier:* liefde, hartstocht.
525 *slibbren:* uitglijden, struikelen.
526 *onwegh:* slechte, zondige weg.
529 *beucklaer:* vgl. vs. 444.
530 *Geweer:* wapenen; *poppetuigh:* speelgoed.
531 *voortaen:* daarna; *weeligh:* dartel.
534 *schijn:* gedaante.
538 *ampt:* waardigheid.
539 *suffen:* verslappen.
540 *non:* omdat zij liefst ongehuwd wilde blijven; *verbluffen:* uit het veld slaan, haar over zich de baas laat spelen.
541 *Offervinder:* vgl. vs. 393 en verder 558, 1113.
542 *legerschand:* een daad die het leger schande aandoet; *'t Hunsch geloof:* de Hunnen zouden in hun godsdienstig gevoel gekrenkt worden, als hun vorst met een Christin trouwde.
543 *gehengen:* toelaten; d.w.z. een vorst mag, ook ten opzichte van het geloof, niet met de gewone maat gemeten worden.
544 *heiloos:* goddeloos.

A t t i l a :

Zy zal door hooger hoop zich voegen naer ons wet.[545]

545 *door hooger hoop:* door de hoop op iets hogers, nl. het huwelik met Attila; *wet:* godsdienst, geloof.

B e r e m o n d :
Hardneckige aerd volhard in d'aengebore smet.[546]

A t t i l a :
Ick wacht haer vast. misschien laet zy heur dwaeling vaeren.[547]
Daer komtze. quijt uw ziel, of ghy heur kunt herbaeren,[548]
Terwijl ick spreecken ga mijn' Maerschalck Juliaen.
De Goden laeten dit naer mynen wensch vergaen.[550]

BEREMOND. URSUL.

B e r e m o n d :
Doorluchtighste Vorstin, de Vorst heeft my geboden
U ten autaer van Mars, uit zijnen naem, te nooden,
Door deernis met uw vloot, en Maeghdelijcken stoet.
Nu kuntghe, wiltghe noch, het Koningklijck gemoed
Verzachtende, zoo veel geboeide zielen slaecken,[555]
Door eens het outerbeeld met wieroock te genaecken.
Bera u kort, dewijl de krygh geen uitstel lijd.

U r s u l :
Het zy ghy Wichelaer, of Offervinder zijt,
Wat verghtghe my, 'tgeen strijd met ons gewoone zede?[559]
Ick heb my al beraên, en ben in God te vrede.[560]

B e r e m o n d :
Te vrede? Weetghe niet wiens Goden ghy bestrijd?

U r s u l :
Uw Afgoôn, ick beken 't.[562]

B e r e m o n d :
Zoo gaetghe 't leven quijt,
't En zy ghy Christus naem verzweert voortaen te noemen,[563]
En eert die rechte Goôn, waer op wy Hunnen roemen.

U r s u l :
Wy roemen eenen God, die alles heeft gebouwt.

B e r e m o n d :
Dien blooden dooden God, gehecht aen 't schendigh hout?[566]

546 *d'aengebore smet:* de aangeboren slechte neiging.
547 *vast:* ondertussen.
548 *quijt uw ziel:* span al uw krachten in; *herbaeren:* opnieuw geboren doen worden (door een geestelike wedergeboorte), dus: bekeren.
550 *laeten:* (optatief): Mogen de Goden...
555 *zielen:* de gevangen reisgenoten; *slaecken:* bevrijden.
559 *verghtghe my:* vraagt ge van mij.
560 *ben in God te vrede:* heb in mijn God al wat ik wens.
562 *beken:* erken, weet; *gaet quijt:* raakt kwijt, verliest.
563 *verzweert:* afzweert.
566 *'t schendigh hout:* het schandhout, het kruis.

U r s u l :
Dien oock, die alle maght door 't sterven heeft verworven.

B e r e m o n d :
Der Scythen Goôn zijn noit begraeven noch gestorven.[568]

U r s u l :
't En waer misschien Jupijn, wiens grafste Kreten eert.[569]

B e r e m o n d :
Iupijn met Mars om hoogh alle andre Goôn regeert.

U r s u l :
Neen Christus heerscht om hoogh met zijnen lieven Vader.

B e r e m o n d :
Wiens eenige afkomst werd verkocht door dien verraeder?[572]

U r s u l :
Een Vader, die ons vrijt door dit verkochte goed.[573]

B e r e m o n d :
Door 't storten van zijn Kinds onnozel hartebloed?
Hoe kan een Vaders hart zijn afkomst zoo vergeten?

U r s u l :
Hoe kan Saturnus zelf zijn eige vruchten eeten?[576]

B e r e m o n d :
Wie droegh 't begraeven kind herlevende in Gods schoot?[577]

U r s u l :
Wie voerde uw' Herkules ten hemel, na zijn dood?

B e r e m o n d :
Uw rot verslind, en snijd het menschevleesch aen deelen.[579]

U r s u l :
Neen ghy, na'et moorden, stroopt uw vyands beckeneelen,[580]
De huid al warm van 't been, vergult die tot een' kop,[581]
Verzwelght het laeuwe bloed: verkropt uw' helschen krop[582]
Met vrouweborsten, zoet van smaeck, met mannespieren;
Min redelijck dan zelfs de wilde woeste dieren,
En 't al verslindend woud, dat noit at zijns gelijck.

568 *Scythen:* vereenzelvigd met de Hunnen (vgl. vs. 13 en vs. 586 *Wy Scythen*).
569 Op Kreta bevindt zich het Mausoleum van Jupiter.
572 *afkomst:* afstammeling, zoon.
573 *vrijt:* vrij maakt van schuld; *dit verkochte goed:* de door Judas verkochte Christus.
576 *Saturnus:* is de Latijnse naam van *Kronos,* de Griekse God, die zijn eigen kinderen opat, omdat hem voorspeld was dat hij aan een van hen de heerschappij zou verliezen.
577 Wie kon een lijk doen herleven en naar de hemel voeren?
579 *Uw rot:* minachtend voor: uw geloofsgenoten, uwe sekte; *verslind en snijd:* (proteron husteron).
580 *beckeneel:* schedel; hier: het afgehakte hoofd.
581 *kop:* beker.
582 *verkropt:* stopt vol.

B e r e m o n d :
Wy Scythen offren Mars slechs vyanden van 't Ryck,
Die zich aen onze Goôn, en Koningen vertasten.[587]

587 *vertasten:* vergrijpen.

U r s u l :

Uw Tauren offeren Diaen d'uitheemsche gasten,[588]
En paeien de Godin met lillende ingewand,[589]
Van menschen zonder schuld, een gruwzaeme offerhand.
Ick zwijgh van kindervier; van die, om scheel van Goden[591]
Vol haets, den nagebuur ter offermaeltijd nooden,[592]
Op kruiswegh, en by kerck, vol galms van pijp en zang,[593]
En harden 't, nacht en dagh, wel zeven etmael lang.[594]
Met nuchtren zinnen dan, na'et huppelen en danssen,
Malkandren onderling, by tafelen en kranssen,
Gezeten in den baerd: een yeder vuist een klaeuw,[597]
Vol oogen, en vol bloeds; en, na dien moord, al raeuw[598]
Den doode nagebuur half levende opgegeten.
Quansuis de Godheid smaeckt die kostelijcke beeten.[600]
Zoo voed het Heidendom een eewigh moordkrackeel.[601]
Zoo maeckt het van de kerk een schricklijck moordtooneel.

B e r e m o n d :

Uw Priesters paeien God noch daeghlix op d'autaeren[603]
Met been, en brein, en bloed, waer in de zielen waeren;[604]
Een leckre spijs, een dranck, die boven nektar smaeckt.
Wie 't Hunsch geslaght dan scheld, en menscheneeters maeckt,
Gelyck 't gerucht nu loopt, die maeckt hen noch wat beters
Dan 't Christen volck, met recht gescholden Christeneeters.

U r s u l :

Ons Priesters luisteren naer geen' verzierden vond,[609]
Maer naer d'onfeilbre stem, 't Orakel van Gods mond,
Naer Jesus, 's hemels tolck, d'almaghtige, en alwijze,
Die, onder schijn van weite, en wijndruif, tot een spijze,[612]
En dranck, zijn lijf en bloed, des nachts, gaf, aen den disch,
Zijn jongren. Heidensch brein, dat Gods geheimenis[614]

588 *Uw Tauren:* ook de Tauriërs, die in de Krim een tijdlang naast de Hunnen woonden, worden door Ursul met hen vereenzelvigd. Deze offerden aan een godin, door de Grieken met Artemis gelijkgesteld, schipbreukelingen als mensenoffers. *Diaen* (Diana) is de Latijnse naam voor Artemis; *gasten:* vreemdelingen.
589 *paeien:* tevreden stellen (niet met de hedendaagse bijbetekenis!)
591 *kindervier:* brandoffers van jonge kinderen; *om scheel van Goden:* wegens verschil van goden, d.w.z. omdat zij andere goden eren.
592 *Vol haets:* dus: om ze daardoor in de val *te* lokken (vgl. vs. 596-599).
593 *kruiswegh:* plaats waar veelal de goden geëerd werden; *pijp:* fluit.
594 *harden:* volhouden.
597 *Gezeten in den baerd;* in 't haar gevlogen.
598 *Vol oogen:* met woedende blikken(?); *vol bloeds:* het bloed naar 't hoofd stijgend.
600 Alsof de Godheid zelf proefde (behagen had in) die lekkere hapjes. Volgens de heidense opvatting kwam dat wat de offeraar zelf opat, aan de godheid ten goede.
601 *moordkrackeel:* twist die op moord uitloopt.
603 *paeien:* (vgl. vs. 589).
604 De Hun hoont hier de H. Eucharistie, waarbij onder schijn van brood en wijn genuttigd wordt Christus' vlees en bloed; *waeren:* rondwaren: waarvan de gelovigen genieten.
609 *verzierden vond:* verdicht verzinsel.
612 *onder schijn van:* in de gedaante van; *weite:* tarwe.
614 *Gods geheimenis:* de verborgenheid van het sacrament.

Noch mond gelooft, durf bits ons Christeneeters noemen,[615]
Om met die lastering zijn' moordlust te verbloemen:
Maer zoo door ons autaer des Hooghsten eer verkort,
Of eenigh mensch, aen lijf of lidt, beledight word,[618]
Zoo ruim ick 't veld van zelf, en geef u dit gewonnen.

B e r e m o n d :

By u verheft men hoogh de zuiverheid der Nonnen,[620]
En echteloozen staet, met hoop van dubbel heil;
Daer midlerwijl de faem geen ander volck zoo geil,
Noch hitsigh scheld dan dit, 't welck, op de vont geteeckent,[623]
Zelf overspel geen schand, noch bloedschand schennis rekent;[624]
't Welck, onder schijn, dat elck de Godheid offer brengt,
De lampen dompt, terstond in 't honderd zich vermengt,[626]
En acht geoorelooft een blinde en donkre schennis.[627]

U r s u l :

Een maeghd aen God verlooft, als ick, heeft gansch geen kennis
Aen zulck een vreemde tael, die ghyliên best verstaet.[629]
Dit weet ick, waer een Hun of Got zijn klaeuwen slaet,
Al roockende van moord, daer blijft niets ongeschonden.[631]
Hun dartle moedwil staet aen kerck noch koor gebonden.[632]
De wyde weereld waeght van 't jofferengeschreeuw.[633]
En wat mijn heir belangt; des winters viel noit sneeuw
Zoo zuiver, uit de lucht, op uw Rifeesche bergen,[635]
Als Ursuls Maeghden zijn, die sneeuw en hagel tergen.[636]

B e r e m o n d :

Beleefde Maeghd, ghy streckt u zelve een lastigh juck.[637]
Geluckigh stond uw staet, begreept ghy uw geluck.[638]

U r s u l :

Ontdeckme mijn geluck, waer in het zy gelegen.

B e r e m o n d :

In 't hart van Attila, tot Ursuls hart genegen.

615 *durf:* durft; *bits:* hatelik, verwijtend.
618 *beledight:* beschadigd.
620 *zuiverheid:* kuisheid.
623 *hitsigh:* synoniem van geil, ritsig (oorspr., evenals *hittig:* vurig); *op de vont geteeckent:* gedoopt.
624 *zelf:* zelfs.
626 *dompt:* uitdooft; *in 't honderd:* in 't wilde weg; *zich vermengt:* geslachtsgemeenschap zoekt.
627 *blinde en donkre schennis:* een heimelike, in het duister begane schanddaad.
629 *best:* het best, d.w.z. beter dan ik.
631 *roockende:* dampende.
632 Hun wulpse lust ontziet kerk noch koor.
633 *waeght:* dreunt.
635 *Rifeesche bergen:* het Oeralgebergte (montes Riphaei genaamd in de Oudheid).
636 *tergen:* (eig. uitdagen): kunnen wedijveren met.
637 *Beleefde:* vriendelike; *ghy streckt u zelve een lastigh juck:* gij zijt u zelf tot last (*lastigh juck:* een drukkende last).
638 *staet:* toestand.

Val Mars terstond te voet, uw' dooden ongod af.[641]

641 (val) *uw' dooden ongod af:* verzaak Christus (*ongod* valse god, die immers gestorven is).

Verbid dees bange Stad van haer gedreighde straf.[642]
Bescherm uw eigen lijf, met eenen d'andre troepen.[643]
Aenvaerd des weerelds kroon: ghy wordt'er toe geroepen.
Britanje waer te kleen voor zulck een groote ziel,
Op wie het keurigh oogh des grootsten Konings viel.[646]
Al 't leger offert u zijn beuckelaers, en speeren,
Ghy kunt dit oorloghsspel in bruyloftsspel verkeeren.
Hoe beurt uw Eiland dan ten hemel zynen kop!
Hoe haelt dit huwelijck uw' stam zoo hoogh in top!
Nu ghy op 's Vorsten troon zoo trots te prijck gaet zitten,[651]
En paert de wapenen der Hunnen met uw Britten.
De heerelijckste kroon bestraelt alree uw hoofd.

U r s u l :

Uw aenzoeck koomt te spa, by een aen God verlooft.
Ick heb een' Bruidegom, een eenigh' Zoon, verkoren,
Den schoonsten, die noch oit van vrouwen werd geboren;
Den maghtighsten, die oit een Konings troon bezat;
Den rijcksten, die oit roemde op onuitputbren schat;
Den goedertierensten, die yemant viel genadigh;[659]
Getrouw in zijn belofte, in liefde, en min gestadigh;[660]
Dat's Jesus, dien ick min, en voor wiens kroon ick stry.

B e r e m o n d :

Hier koomt al weer een vlaegh, de zelve raezery.[662]
Ontstelde harssens, och! hoe zal ick u genezen?[663]
Versmaed ghy Attila? wie kan toch grooter wezen?
't Gestarrent suizebolt, het aerdrijck beeft voor hem.
De baeren van de zee gaen glippen voor zijn stem.[666]
Zijn scepters reicken, van Maeotische moerasschen,[667]
Tot aan de golven toe, die Atlas voeten wasschen.[668]
In't Noorden hy den kop des Ysbeers stucken slaet.[669]
In't Oosten deist voor hem de schuimenden Eufraet.[670]
In't Zuiden zweeten Nijl en strand der Africaenen.[671]
Versmaedghe 't godlijck hoofd van zoo veel onderdaenen?

U r s u l :

642 *Verbid van:* bevrijd door uw voorbede deze in 't nauw gebrachte stad van...; *gedreighde straf:* straf waarmee ze bedreigd wordt.
643 *lijf:* leven; *met eenen:* meteen, tegelijk.
646 *keurigh:* kieskeurig.
651 Misschien denkt Vondel aan het zeventiende-eeuwse gebruik, dat de bruid op een versierde zetel onder een opgehangen krans inderdaad ‘te prijck’ zat.
659 *viel:* was.
660 *gestadigh:* standvastig.
662 *de zelve:* dezelfde.
663 *Ontstelde:* gekrenkte.
666 *glippen:* vluchten.
667 *Maeotische moerasschen:* de zee van Azof.
668 tot de Straat van Gibraltar.
669 *stucken slaet:* stukslaat (ontstaan uit: *te* of *in stucken*).
670 *deist:* wijkt terug (uit ontzag).
671 *zweeten:* spannen zich voor hem in.

'k Versma dat gruwlijck hoofd, dien borsteligen baerd,[673]

673 *'k Versma:* ik verafschuw; *dat gruwlijck hoofd:* Attila had een bovenmatig groot hoofd bij een kleine, gedrongen gestalte.

Dien platten neus, 't gezicht, dat ongediert vervaert,[674]
Dien muil, die Jesus bloed verzwolgh met droncke togen.[675]
De tyranny ziet hem ten norsse en dwaelende oogen
En aenzicht uit. 'k versma dat zwijnshair van dien Scyth,
Daer d'aerdboôm niet alleen, maer God om hoogh van lijd.[678]
't Onnozel zoghlam zal met wreede wolven paeren,
De bloode tortelduif in 't arendsnest vergaeren,
Het kiecken, en de vos gaen treên in een gespan,[681]
Eer ick Gods trouw verzaeck, om zulck een aertstyran.

B e r e m o n d :

Zoo u de Veldheer niet gedreight had, heet van tooren,
Toen ghy hem flus begroete, en eer beweest, mijn ooren[684]
Die zouden ongebelght niet hooren zulck een' smaed,[685]
Dien Grootvorst aengedaen, die naer uw huwlijck staet.
Vorstinnen weeten, hoe men Koningen bejegent,
En wat heur past, die min met kroonen zijn gezegent:[688]
Dies bid ick, toom uw moed, gesteurde Koningin.[689]
Aenvaerd dit wieroockvat, het pand van 's Konings min.
Vergun my toch dees eer, dat ick uw ziele redde,
Uw lijf met een, en ley zoo schoon een Bruid te bedde.
Vat aen dit wierroockvat, en nader den autaer,[693]
Een toevlught, en een wijck, in 't uiterste gevaer.[694]

U r s u l :

Vergeef het my, o God, heb ick dees reine handen[695]
Besmet door wieroockreuck voor afgod Mars te branden.
Ben ick van Wichelaers verraeden, en verrascht:
Heb ick my schandelijck bezoedelt en vertast.[698]
Daer leit het godloos vat, gebryzelt en gebroken.
Genade, o God, indien ick 't offer heb geroken.
Mijn Bruigom, heb ick oock, op dit afgodisch feest,
Door 't wierroockvat verzaeckt den trouwring van uw' Geest?
Wat Rijn, wat stroom, wat meer, wat grondelooze plassen
Vermogen lijf en ziel van deze vleck te wasschen?
Messias, slaeptghe nu? en vaertghe niet beneên?
Ghy hebt weleer de slang den neck en kop vertreên.[705-706]

674 *dat ongediert vervaert:* waar (zelfs) wilde dieren bang van worden.
675 *Jesus bloed:* het bloed der Christenen.
678 *Daer... van:* door wie.
681 *treên in een gespan:* een verbond aangaan, vreedzaam met elkaar omgaan.
684 *flus:* zo even.
685 *ongebelght:* zonder toorn.
688 *min:* minder.
689 *moed:* gemoed, gemoedsbeweging: bedwing u zelf; *gesteurde:* vertoornde.
693 Vondel spelt beurtelings *wieroock* en *wierroock* (vgl. 696 en 702), het laatste ten onrechte, want het eerste deel van het woord hangt samen met wijden (vgl. wijwater); *den autaer:* komt voor naast *het autaer*.
694 *wijck:* synoniem van toevlucht.
695 Ursul heeft het vat even in de hand gehouden, aarzelt dan, en werpt het stuk.
698 *vertast;* vergrepen (vgl. vs. 587).
705-706 Vgl. *Genesis* III, 15, Openb. XII, 9.

Vertre dit loos serpent, dat door vervloeckte wetten[707]
Uw kuische zielen durf bezoedlen en besmetten.

B e r e m o n d :

O Vader Mars, Jupijn, Merkuur, en Herkles, ziet,
Wat durf dit heiloos zaed, wat gruwlen doet het niet?[710]
Verdaedight, het is tijd, uw heilige offerdissen,[711]
Uw beelden, tempelen, uw zielgeheimenissen,[712]
En d'offervaten, uw' autaeren toegewijd.
O Goden, toont dat ghy geen blinde Goden zijt;
Gelijck d'erfvyanden, die uwen dienst verzwoeren,[715]
Dit daeghlix in den mond, en op de tonge voeren.
Gequetste Goden, toont, dat ghy uw haeters haet,
En die uw Godheid schend niet ongeschonden laet.

ATTILA. BEREMOND. JULIAEN.

A t t i l a :

Hoe roeptghe zoo verbaest? begintze niet te wijcken?[719]

B e r e m o n d :

Daer vlught dat helsch gedroght: dat heenen gaetze strijcken.[720]
Men volgh heur na. men straf dit lasterlijck bedrijf.[721]
Moet ons godvruchtigheid dit lyden van een wijf?
Van een die achter land de landen gaet beroeren,[723]
En op haer zyde treckt al wat zy aen kan snoeren?[724]
Dit wieroockvat getuight van haeren overmoed.
Daer leit het neergesmackt, getrappelt met den voet,
Geborsten, en geblutst, in ste van aengebeden;[727]
Gods wieroock hier en daer in slyck en stanck vertreden,
In 't aengezicht van 't beeld, van onzen Vader Mars.
Ghy ziet dit beeld gekeert. de God ziet overdwars.[730]
Hy heeft het gruwelstuck alree den neck geboden.
Rechtvaerdighste, waeck op. verdaedigh 't Recht der Goden.[732]

A t t i l a :

707 *dit loos serpent:* het Hunse ongeloof.
710 *dit heiloos zaed:* dit goddeloos geslacht, nl. de Christenen.
711 *Verdaedight:* oude vorm naast: verdedigt; *offerdissen:* altaren.
712 *zielgeheimenissen:* geloofsgeheimen?
715 *verzwoeren:* afzwoeren.
719 *verbaest:* hevig ontsteld.
720 *gedroght:* monster; *dat heenen;* die kant op (ontleend aan de volkstaal); *strijcken:* wegsnellen.
721 *dit lasterlijck bedrijf:* deze schandelike handelwijze.
723 *achter land:* door het (gehele) land.
724 *aen kan snoeren:* aan haar snoer kan krijgen.
727 *geblutst:* gedeukt.
730 *overdwars:* schuin, d.w.z. met verstoorde blik (vgl. *oversijds* in *Roskam* vs. 73 en *Joseph in Dothan,* vs. 588).
732 *waeck op:* ontwaak.

Hebt ghy haer niet verzet, en gafze niet wat bots?[733]

733 *verzet:* tot andere gedachten gebracht; *gafze niet wat bots:* gaf ze niet toe; *bot geven:* is oorspr. het touw vieren. Dat Vondel *bot* nog als subst. voelt, blijkt uit de genitief *bots,* afhankelik van *wat*.

B e r e m o n d :
Zy luisterde naer my, gelijck een doove rots
Naar 't ruisschen van de zee. wie zagh oit yet verkeerders?[735]
Zy luisterde, gelijck, naer 't prevlen des bezweerders,
De slang, die met den staert zorghvuldigh d'ooren stopt.[736-737]
z'Is, tot de keel toe, dicht van Christus lucht gepropt,[738]
In dwaeling opgegroeit. zy schuwt gezonde spijzen,
Als doodelijck vergif, en spreeckt 'er van met ijzen.[740]

A t t i l a :
Een jong scholier hoeft tijd, en klimt van trap tot trap.

B e r e m o n d :
De kruick houd allerlangst den reuck van 't eerste sap.[742]
De puimsteen bryzelt eer den diamant tot mortel,[743]
Dan ghy dit steeckligh zaed, dit onkruid, met den wortel
Geheel en al verdelght. de boosheid hecht te vast,
Die in gebeente, en mergh van jongs op groeit en wast.
Dit wulpsche brein durf stout dien gryzen baerd bedillen.[747]
Die haer verzetten wil, zal tijd en arbeid spillen.[748]

A t t i l l a :
Mijn Venus, mijn Godes, benydghe Adoon uw min?[749]

B e r e m o n d :
Misschien tot uw geluck. wie zijn doodvyandin
Het bed vertrouwt, behoeft gewisse en vaste borge,[751]
Dat zy, als Belus zaed, hem prieme noch verworge,[752]
Die, droncken van den most, in haeren arrem slaept.[753]
't Autaerboeck van dit rot verhaelt een stuck dat gaept,[754]
En slaet op deze zaeck; men magh het overwegen.
't Assyrisch leger hiel een Joodsche stadt belegen.[756]

735 *verkeerders:* meer ontaard, schandeliker.
736-737 Psalm: 58, 5-6: ‘Zij zijn als eene doove adder, die hare ooren toestopt; opdat zij niet hoore naar de stem des belezers, desgenen die ervaren is, met bezweringen om te gaan’.
738 *dicht van Christus lucht gepropt:* geheel vervuld van de geest der Christenen.
740 *ijzen:* afschuw.
742 Bekend Latijns spreekwoord.
743 *mortel:* gruis.
747 *wulpsche:* jonge, dartele.
748 *verzetten:* (vgl. vs. 733).
749 *benydghe:* misgunt ge; *Adoon:* Adonis, een schone jongeling werd bemind door Aphrodite (Venus).
751 *vertrouwt:* toevertrouwt.
752 *Belus zaed:* Ninus, de zoon van Belus of Bel, de grondvester van het Assyriese rijk, door zijn vrouw Semiramis omgebracht; *prieme:* doorbore.
753 *most:* jonge wijn.
754 *'t autaerboeck van dit rot:* minachtende aanduiding van de bijbel (voor *rot* vgl. vs. 579); *een stuck dat gaept:* een feit dat duidelik toelicht. Afkorting van de uitdrukking: dat gaept als een oven: dat is klaarblijkelik (*Ned. Wdb.* IV, 275).
756 zie het apocryfe boek Judith, cap. VIII-XV; *belegen:* belegerd.

Een uitgemaeckte Weeuw komt listigh uit in 't end[757]
Naer 't leger, en bekoort den Veldheer in zijn tent,[758]

757 *uitgemaeckte:* heimelik er op afgezonden. Deze betekenis was reeds Mnl. (*Mnl. Wdb.* VIII, 982) en is nog Westvlaams (De Bo^2, 1052).
758 *bekoort:* verleidt.

Die luttel docht, dat zich 't Hebreeusche volck wou wreecken.[759]
Zy munt in schoonheid uit. z' is prachtigh uitgestreecken,[760]
Met perlen en gesteent. een aengenaeme geur
Van myrrhe rieckt het hair en alle leden deur.[762]
Hy moe gedanst, en heet, verwacht zijn lief in 't bedde.[763]
Die schalcke, op datze zich en hare burgers redde,[764]
Na 'et samlen, grypt in 't end, zoo schelmsch, als onvervaert,[765]
Daer Holofernes ronckt, met d'eene hand het zwaerd,
Dat aen de bedsteê hangt, met d'ander hand de locken,
En houwt hem 't hoofd van 't lijf, en zoo naer stadt getrocken,
Met dezen vetten roof; die 's morgens, als het daeght,[769]
Ter muren af, den schrick in 't gantsche leger jaeght,
En 't heir verstroit. geloof, dit zijn van haer gezellen.
Zy vlammen op de muis, en vaele muizevellen:[772]
Zoo schelden zy den Hun, om zyn gewoone draght.[773]
Wie weet wat deze vloot u brouwen wil by nacht?[774]
In wat verstand zy staen met dees beneepe wallen?[775]
Hoe 't zy, dit Maeghdenheir my geensins kan gevallen.[776]
Trock vrouwvolck oit met mans zoo sterck op legers aen?
Dees Ursul speltme krygh, met haer gekruiste vaen.
Waeck op, eer zy u tent gewapent overrompelen.

J u l i a e n :

't Is overwegens waerd. de Hopliên mogen mompelen,
Dat Attila niet meer in 's oorlooghs renbaen loopt,
Noch 't brieschend paerd van Mars met scharpe sporen noopt.
De laffe soudenier, getreên in 's meesters stappen,[783]
Zal, sluimrende op de wacht, van dagh tot dagh verslappen;
De Keulsche Burgery herscheppen aêm en moed.
De Koningh zie wel toe, en raem een' vasten voet.[786]

A t t i l a :

Mijn hart gevoelt de Liefde en Oirbaer t' zamen stryen.[787]
Besluit ghy met u beide. ick laet u twee betyen.[788]
Beraemtghe, dat men geen van 't Maeghdenleger spaer,
Zoo wil ick dat men noch de Koningin bewaer.[790]

759 *luttel docht:* er in 't geheel niet op verdacht was.
760 *uitgestreecken:* opgeschikt.
762 *rieckt deur:* door-geurt.
763 *heet:* verliefd.
764 *schalcke:* boosaardige.
765 *samlen:* dralen; *schelmsch:* misdadig.
769 *roof:* buit.
772 *vlammen op:* loeren begerig op.
773 *gewoone draght:* de Hunnen droegen een overkleed van aan-eengenaaide wilde-rattenvellen.
774 *wil:* zal.
775 *wat verstand:* welke verstandhouding; *beneepe:* in 't nauw gebrachte.
776 *gevallen:* bevallen.
783 *laffe:* laf geworden (door werkeloosheid); *soudenier:* soldaat.
786 *raem een' vasten voet:* berame een vaste gedragslijn.
787 *Oirbaer:* nut, heil.
788 *betyen:* begaan.
790 *noch:* toch; *bewaer:* in 't leven late.

REY VAN AGRIPPINERS.

Z a n g :

O Agrippine, 't hoofd der Belgen,[791]
En alleroudste Stad na Trier,
Daer Ubien met Roomsche telgen
Gevlochten werden, toenze hier
Gejaeght, den Rijnstroom overvoeren,
Om woest geweld te wederstaen,
En, voor Vipsaen, uw' Vader, zwoeren
August, zijn' Schoonvaêr, onderdaen[798]
Te blyven, als zy Caesar deeden:[793-799]
Ghy Rijnstad zijt, gelijck een klip,[800]
Veel stormen moedigh doorgestreden,[801]
Van ouds, en lang eer Mark Agrip
(Spijt Maes en Moezel, uw gebuuren)
Ley d'eersten grondsteen van uw muuren.

T e g e n z a n g :

Ghy werd naemhaftiger door zyne[805]
Doorluchtigheid, en danckt hem noch.
Ghy baerde uw Voester, Agripyne,[807]
Gekoestert met uw druivezogh;[808]
Gewieght op 't ruisschen uwer Beecke;[809]
Dies zy u heuren naem vereert,
En, trots al d'omgelege streecke,
Met eenen bouwtroep u vermeert.[812]
Toen scheen, door 't steigren uwer wallen,[813]
Al wat den Rijn, uw' stroom, bevocht,
Een nieuwe schrick op 't hart te vallen.
Ghy werd begroet en aengezocht.
Al die naer 's Tibers vriendschap stonden[817]

791 *Agrippine:* zie *Opdraght*, vs. 1. *Belgen:* de Belgae zijn bij Caesar eigenlijk de bewoners van Noordelik Gallië, maar de Romeinse provincie Belgica omvatte ook de Rijnprovincie.
798 *onderdaen* (adj.): onderdanig.
793-799 *Ubien:* de Germaanse Ubiërs, in 't nauw gebracht door de Katten, lieten zich door de Romeinse veldheer Marcus Vipsanius Agrippa, de schoonzoon van Keizer Augustus, overbrengen van de rechter naar de linker Rijnoever, waar zij 38 v. Chr. een stad stichtten. Voor de twede maal erkenden ze dus het Romeinse gezag, want reeds in 55 v. Chr. had Caesar hen onderworpen; *met Roomsche telgen gevlochten:* met Romeinse banden gebonden (*telg:* twijg).
800 *klip:* rots.
801 *doorgestreden:* hebt doorworsteld.
805 *naemhaftigher:* beroemder.
807 *Agripyne:* Julia Agrippina, de kleindochter van Vipsanius, werd in de stad der Ubiërs geboren.
808 *druivezogh:* druivezap.
809 *Beecke:* stroom.
812 *bouwtroep:* groep kolonisten.
813 *steigren:* oprijzen. Agrippina voorzag Keulen van een vestingmuur.
817 *'s Tibers:* van Rome.

Gezanten aen uw Vaders zonden.[818]

Z a n g :
Ghy waert van aenvang Rome in zeden,

818 *Vaders:* bestuurders (vgl. Lat. *patres conscripti*). De Keulenaars werden als bondgenoten beschouwd.

En straeten, en gebouw gelijck.[820]
Ghy had uw Capitool, betreden
Van Raed en Ridder, streckte een wijck[822]
Den bangen balling met uw grachten.
Trajaen ontfing hier kroon en staf,[824]
En ghy uw driemael vijf geslachten,[825]
Die hy u met veel vrydoms gaf;[826]
Om op het burgerlijck te passen,[827]
En raed en oorloogh te bekleên.[828]
Dees Adel, zedert aengewassen,
Gaet moedigh op zijn schilden treên,[830]
Verdient door prijs, in krijgh gestreecken,[831]
Of steeckspel, daerze niemant weecken.[832]

T e g e n z a n g :

Maer uwe glori ging veel verder,
Dan d'eer van 't Keizerlijck verbond,
Toen d'eerste Apostel, en Aertsharder
U zijn' Scholier Materren zond;[835-836]
En uwe Burgers, tam als schaepen,
Gebogen voor 's Aertsbisschops staf,
Hem offerden geweer en wapen,
En, zweerende Teutates af,
Oock Hesus gruwelijcke autaeren,[840-841]
Gekristent werden op hun hoofd,[842]
En stonden zedert, als pylaeren,
Van kerck of Godsdienst noit berooft,
Gelijck veel omgelege landen,
Hersmet door bloedige offerhanden.[846]

Z a n g :

Ghy volght der wyze Vadren regel.[847]
De sleuteldrager, Gods poortier,
Bewaeckt uw poort, bewaert uw zegel,[849]

820 *gebouw:* bouworde. Sneller dan andere Romeinse steden werd Keulen geromaniseerd.
822 *Ridder:* De Romeinse *equites,* de militaire stand; *wijck:* toevluchtsoord.
824 Trajanus, door Nerva geadopteerd, werd te Keulen het eerst als Romeins keizer begroet.
825 Trajanus bracht vijftien adellike Romeinse geslachten naar Keulen over tot verhoging van de luister der stad.
826 *veel vrydoms:* veel vrijheden, voorrechten.
827 *passen op:* zorg te dragen voor het burgerlik bestuur.
828 *raed en oorloogh te bekleên:* zitting te nemen in de raad en de krijgszaken te behartigen (*bekleden:* een plaats innemen, bezetten, in W. Vlaanderen nog gebruikelik: *Ned. Wdb*. II, 1596).
830 Schrijdt voort, fier op zijn wapenschilden.
831 *gestreecken:* verworven.
832 *daer:* waarin.
835-836 Zie bij vs. 27.
840-841 *Teutates:* god van de oude Galliërs en Germanen, aan wie volgens Tacitus zelfs mensenoffers gebracht worden. Met *Hesus* (841) moet ook een heidense god bedoeld zijn.
842 *Gekristent:* gedoopt.
846 *Hersmet:* opnieuw besmet, d.w.z. teruggevallen in hun heidense gebruiken.
847 *der wyze Vadren:* van uw grote Christelike voorgangers.
849 Op het zegel der stad Keulen prijkt de beeltenis van de H. Petrus.

Aen parckement, of op pappier;[850]
Ghy zelf der Heiligen gebeenten,[851]
En 't overschot des Martelaers,
In goud, en zilver, en gesteenten,
Verlicht van lamp, en wassekaers.
Ghy eert de Mauren, en Thebaenen,[855]
Die 't veld bebloedden, om de Stad,[856]
En streên met omgekeerde vaenen,[857]
In 't perck, daer Jesus voor hen trad.[858]
Kappellen, cellen, kloosters, kercken
U meer dan muur of torens stercken.

T e g e n z a n g :

Benijde Stad, waer toe geboorte
En aenwas van uw' ouden wal
Geroemt? nadien men, voor uw poorte,
Vast dreight dit Ellefduizendtal,[864]
En u met facklen, zwaerden, koorden;[865]
Nu 's oorlooghs onweêr ijslijck raest,
En schricklijck buldert, uit den Noorden,
En in den brand der huizen blaest.
Wat baeten u de gryze hairen?[869]
Wat baet der mannen arrebeid?
Wat kercken, kloosters, of autaeren?
Indien een Hun, Gods vyand, zeit,
Als 't licht uw smoockend puin beschyne:
Op deze plaets stond Agrippyne.

850 *Aen parckement:* hangende aan uw oorkonden.
851 *Ghy zelf* (bewaeckt)....
855 *de Mauren:* Onder Alexander Severus en Maximinus Thrax werden Moorse slingeraars naar de Rijn gezonden om tegen de Germanen te strijden. Zij werden Christenen en als martelaren geëerd. Over het Thebaanse legioen vgl. de aant. bij vs. 35.
856 *bebloedden:* met hun bloed drenkten.
857 *met omgekeerde vaenen:* niet onder heidense, maar onder Christelike banier.
858 *voor hen trad:* als hun beschermer vóórging.
864 *Vast:* intussen
865 *u:* (Keulen) dreight....
869 *de gryze hairen:* uw hoge ouderdom.

Het derde bedryf.

BURGEMEESTERS. AERTSBISSCHOP. REY VAN AGRIPPINERS.

B u r g e m e e e s t e r :
Klim zacht, vermoeide Vorst, geef my uw rechte hand.[875]
Nu zet u hier. dees trans heeft over 't platte land[876]
Zijn uitzicht. ick verneem alree des Konings tenten.[877]
Ick zie het Maeghdenheir, verdeelt aen regementen,
Als in slaghorden staen.

A e r t s b i s s c h o p :
O Jesus, troost uw volck.[879]
Waer staenze?

B u r g e m e e s t e r :
Naer den Ryn.

A e r t s b i s s c h o p :
Beneên die heldre wolck?

B u r g e m e e s t e r :
Al recht.

A e r t s b i s s c h o p :
Getrouwe God, hoe kuntghe dit verdraegen?[881]

B u r g e m e e s t e r :
De vyand heeft een zeissenwagenburgh geslaegen[882]
Naer Stad toe, als een wal, die stoot haer voor de borst.[883]
Het voetvolck van weerzy, gelijck een ysre korst,
Bedeckt de lendenen. de ruiter, op de hielen[885]
Van achter, kleed den rugh van dees gedoemde zielen.[886]

A e r t s b i s s c h o p :
Zoo ziet men voor de banck een stomme kudde staen,[887]
Terwijl de slaeger zich gereed maeckt, om te slaen,[888]

875 *rechte hand:* rechterhand.
876 *dees trans:* waarschijnlik van een der wachttorens op de vestingmuur (vgl. de *steile torens* in vs. 897).
877 *verneem:* bemerk.
879 *troost:* geef moed.
881 *Al recht:* juist.
882 *zeissenwagenburgh:* een aaneengeschakelde reeks zeissenwagens, dat zijn: strijdwagens waarvan de wielen met zeisen voorzien zijn, die bij het indringen op de vijand een slachting aanrichten.
883 *die stoot haer voor de borst:* die in het front de aanval moet beginnen.
885 *Bedeckt de lendenen:* houdt hen van ter zijde ingesloten; *op de hielen:* aan de achterzijde.
886 *kleed den rugh van dees gedoemde zielen:* heeft post gevat in de rug van deze ten dode gedoemden.
887 *banck:* slachtbank.
888 *slaen:* slachten.

En mes en reedschap slijpt.

B u r g e m e e s t e r :
Wat middel om beschermen?
Wat raed? men hoort de Stad, en alle dochters kermen,[890]
Van torens, muur, en poort. het grimmelt 'er van liên.[891]
De daecken zitten zwart, om 't schouwspel aen te zien,

890 *dochters:* maagden.
891 *grimmelt:* wemelt.

Zoo verre d'ooghstrael reickt door eenen nevel traenen.[893]
Hoe stillen wy 't gekrijt van zoo veel onderdaenen?
Men wringt de handen vast met jammerlijck misbaer.[895]
Men krabt den boezem op. de handen gaen in 't hair.[896]
Men kan het volck van wal, noch steile torens weeren.
Dit kermen moght ten leste in oproer wel verkeeren.
d'Oploopende gemeent vervloeckt de hoofden vast.[899]
't En zy men middel raem, ick zie de Stad in last.

A e r t s b i s s c h o p :

Toen dit verwaten Hoofd gereed stond met zijn schaeren,[901]
Om daetelijck, daer Paeuw, en Mincius vergaeren,[902]
Te zetten over stroom, recht toe naer Vatikaen,
En 't heiligh Capitool, zat elck om 't zeerst belaên.[904]
Geheel Italien, verlaeten, en verlegen,[905]
Zagh deerlijck uit om troost: maer alle harten zeegen,[906]
Behalven 't leeuwenhart van Leo, die den Stock[907]
En Vlegel van Gods Stoel groothartigh tegens trock,[908]
Met zyn' gekruisten staf; gehult met myterstraelen;[909]
Gevolght van Bisschoppen, en pracht van Kardinaelen,[910]
En schutte op zijnen staf dien vreesselijcken slagh,[911]
Ja broght den schrick in 't hart, dat God noch mensch ontzagh.[912]
'k Voel Leoos yver brand in mijn gemoed verwecken.
Men laetme slechs begaen. ick wil hem tegenstrecken,[914]
Zoo daetelijck. 't is tijd. men laetme slechs begaen.
Ick wil met mijn gezicht dien Bazilisk verslaen.[916]

B u r g e m e e s t e r :

De kudde geeft zoo licht den Harder niet ten besten.[917]

A e r t s b i s s c h o p :

893 *ooghstrael:* blik.
895 *vast:* voortdurend.
896 *op:* open.
899 *d'Oploopende gemeent:* het oproerig geworden volk; *vast:* reeds.
901 *verwaten:* vervloekte.
902 *Paeuw:* de Po; *Mincius:* Mincio, Noordelike zijrivier van de Po.
904 *belaên:* in angst.
905 *verlegen:* wanhopig.
906 *alle harten zeegen:* aller moed zonk.
907 *Stock:* roede.
908 *Vlegel:* zie bij de *Opdraght*, vs. 11; *Gods Stoel:* de pauselike troon; *groothartigh:* heldhaftig.
909 *zyn' gekruisten staf:* de van een dwarsstok voorziene staf, als teken van zijn geestelike waardigheid; *gehult met myterstraelen*: een stralende myter op het hoofd.
910 *pracht van Kardinaelen:* Kardinalen in prachtige kledij.
911 *schutte:* weerde af.
912 *in 't hart:* nl. van Attila.
914 *tegenstrecken:* tegenstrecken: tegemoet gaan.
916 *Bazilisk:* een soort giftige adder, die volgens het volksgeloof, met zijn adem en zelfs met zijn blik iemand kon doden.
917 *geeft ten besten:* geeft prijs.

Quam Aniaen niet weêr behouden in zijn vesten? [918]
Schold hy dien Heremijt dat dreygement niet quijt?[919]

918 *Aniaen:* Bisschop Anianus ging tijdens het beleg van Orleans door Attila, de veldheer in zijn kamp opzoeken om over de voorwaarden te onderhandelen. Attila liet hem ongedeerd terugkeren.

919 *dien Heremijt*: vóór de slag op de Catalauniese velden raadpleegde Attila een Christelike hermiet over de toekomst. Deze noemde hem een gesel Gods en voorspelde zijn nederlaag, die hem zou doen gevoelen dat hij zijn macht slechts aan God ontleende. Ook hem liet Attila ongedeerd.

*

Heeft Lupus zoo zijn stad, zijn schaepskoy, niet bevrijt?[920]

R e y :
Verlaet de Harder ons, de kudde zal verstroien.

B u r g e m e e s t e r :
Die bloedmuil zwoer met tack, en wortel uit te roien,
En met zijn winterbijl te slechten, vlack als slijck,[923]
Dit doornen bosch, het welck den Roomschen tot een wijck,[924]
En oorlooghszetel streckt. hy scheld een bosch van doornen
Dees Stad, om datze draeght een kroon van spitse toornen,
Op haer gezalfde kruin. zy dreigenze algelijck,[926-27]
Om haer getrouwigheid aen Rome, en 't Roomsche Rijck,
Welx maght de Noorman zwoer te kneuzen, en verdelgen.[929]

A e r t s b i s s c h o p :
Ick kan 't in eeuwigheid verduwen noch verzwelgen,[930]
Zoo koel, zoo schandelijck, en zonder weer te bien,
Met goeden oogen dus, dit treurspel aen te zien.[932]
Een yeder volgh zijn' zin: ick wil my zelven quijten.[933]

B u r g e m e e s t e r :
Men zalme nimmermeer flaeuwhartigheid verwijten.
Zoo wil ick liever zelf ('t is tijd om werck te spoên)[935]
Met al ons Ridderschap, een' stercken uitval doen,
En midden in den drang met al dees Maeghden sterven;
Zoo blijckt het noch, dat wy noch hart noch yver derven.

R e y :
Zoo waer de Burgery een lichaem zonder hoofd.
Wy zijn noch niet geheel van ons verstand berooft.
De Burgers zullen u dat nimmermeer vergunnen.[941]

A e r t s b i s s c h o p :
Wy moeten gaen, en doen altzaemen watwe kunnen.
Dit schichtich stuck vereischt een kort en snel beraed.[943]

* TEKSTKRITIEK: vs. 921 In de oude uitgave staat na *ons* geen komma.
Achter vs. 936 ten onrechte een punt.

920 *Lupus:* een bisschop die Attila, op weg naar Troyes, tegemoet trok en door zijn smeken verkreeg dat de stad gespaard bleef; *schaepskoy:* waarvan deze Lupus (d.i. wolf!) de herder was.

923 *winterbijl:* deze naam is mij niet duidelik. Misschien in verband met de *Noorman* (vs. 929)?

924 *den Roomschen:* de Romeinen; *wijck:* wijkplaats.

926-27 *een kroon van spitse toornen op haer gezalfde kruin:* hier is weer aan de Stedemaagd gedacht, die een kroon, met torens versierd, draagt. De vele Christelike kerken waren Attila een ergernis; *gezalfd:* als bisschopstad; *dreigenze algelijck:* bedreigen ze alle te samen.

929 *de Noorman* (vgl. de *Noordvorst* in vs. 13): Attila.

930 *verzwelgen:* verkroppen.

932 *Met goeden oogen* (oorspr. goedgunstig): kalm, berustend.

933 *my zelven quijten:* mijn plicht doen.

935 *spoên:* bespoedigen.

941 *nimmermeer:* volstrekt niet.

943 *Dit schichtich stuck:* deze plotseling opgekomen noodtoestand (*Ned. Wdb*. XIV, 551).

Stijght af met my, ick hoor al weêr gerucht op straet.

*

JULIAEN. ATTILA. BEREMOND.

Ick heb, om vader Mars met heiloos bloed te zoenen,[945]
De maeghdevloot gedeelt in ellef Legioenen,
Omringt met ruitery, en voetvolck, in 't gezicht
Der Stad, die vol geschreis genade zingt, en zwicht.[948]
Men wacht op uw bevel, om strax dien roof te slaghten.[949]

A t t i l a :
Men dient, om Ursuls wil, een dagh of twee te wachten.

J u l i a e n :
De nood verbied het u. het krijghsvolck staet en vlamt[951]
Op dit bekoorlijck slagh. het krijghsvolck raest, vergramt[952]
Dat 's Konings oogen vast naer Ursuls oogen draeien,[953]
En zy van 's oorlooghs oeghst geen minnevruchten maeien.[954]
Indienghe 't Recht vertreckt, dit heir van wachten moe,[955]
Van geilheid aengeport, tast lichtlijck daedlijck toe.[956]
Ghy zult de dapperheid de zenuwen afsnyen,[957]
En langer niet met Mars, maer onder Venus stryen,[958]
Met eenen laffen hoop. der Joffren vleiery[959]
Zal 't leger om doen slaen, en trecken op haer zy.

A t t i l a :
Och Juliaen, de Min verbied dit bloed te storten.

B e r e m o n d :
Ghy zult der Goden, oock uw eigen eer verkorten.
Waer suft nu Attila, die, met gelaersden voet[963]
Eens stampende, van schrick den aerdboôm davren doet?
Zijt ghy 't niet in wiens deughd wy Scythen zijn gehouden?[965]
Die 's grooten Caesars stoel zyn' moedwil hebt vergouden?[966]
En doen bekennen, dat al 't Noorden roemen magh,[967]
Hoe Rome niet meer zy onwinbaer, als het plagh?
Ick wou den Koning wel ['t belief hem op te mercken]

* TEKSTKRITIEK: vs. 951 De oude uitgave heeft een komma achter *vlamt*.
945 *heiloos:* heilloos, goddeloos.
948 *genade zingt, en zwicht:* om genade smeekt en op het punt van overgave is.
949 *strax:* weldra; *roof:* buit.
951 *staet en vlamt op:* staat met begerige blikken te kijken naar.
952 *slagh* (eig. soort): maagdenschaar.
953 *vast:* steeds weer.
954 *geen minnevruchten maeien:* geen maagden als oorlogsbuit krijgen.
955 *'t Recht vertreckt:* de uitoefening en het (oorlogs) recht uitstelt.
956 *aengeport:* aangevuurd.
957 *de zenuwen* (spieren) *afsnyen:* verlammen.
958 *onder* (de heerschappij van) *Venus*.
959 *vleiery:* smeekbeden, de vriendelike woorden.
963 *Waer suft nu Attila:* hoe is Attila nu zo verslapt?
965 aan wiens dapperheid wij Scythen zijn verplicht?
966 *stoel:* troon, zetel; dus: Rome; *moedwil:* vermetel optreden; *vergouden:* vergolden.
967 *bekennen:* beseffen; *al 't Noorden:* al de volken van het Noorden (onder Huns gezag).

Met een niet veer gezocht en levend voorbeeld stercken.
Uw' voorzaet zelf, die zege op 't godloos bloed bevocht,[971]

971 *Uw'voorzaet:* op welke voorvader dit verhaal slaat, is niet duidelik. Van Lennep wijst er op, dat dit verhaal op naam staat van de vijftiende-eeuwse sultan Mahomed II; *bloed:* geslacht.

Werd uit den Ioffrenroof, de bloem daer uit gezocht,[972]
Een schoone maeghd vereert. Die krijghsheld, zoet op 't minnen,[973]
Docht langer om geen kroon, maer slechs om 't hart te winnen[974]
Van 't allergoelijckst beeld, dat in zijn harte lagh.[975]
Een Vorst, die 't al gebood, een boel naer d'oogen zagh,[976]
Werd slaef van zijn slaevin. zy bond het zwaerd in scheede,
Met vlechten van heur hair, en oorelooghde in vrede;[978]
Waerom het heir geterght, in 't ende aen 't morren viel:
Dat hy verwijft, niet meer de rechte heirbaen hiel;[980]
Het Rijck veel afbreuck leed, ja schendigh most vervallen,[981]
Ten waerm'er in verzagh. zy stonden met hun allen[982]
Gereed, om tot de keur van een rechtschapen hoofd[983]
Te gaen, 't en waer de Vorst der Wyzen raed gelooft,[984]
En 't oproer daedelijck gestuit had, en bejegent[985]
Met Venus wederga, met schoonheid rijck gezegent;[986]
Betoonende, dat zy, met recht beminnens waerd,[987]
Noch niet verbasterd had zijn' eersten heldenaerd;
En leggende eene hand op 't hoofd, de Schoone onthoofde
Met d'ander, en dit vier in 't bloed der boelschap doofde.[990]
Dat voorbeeld streck een baeck, en ghy den onderdaen[991]
Een spoor. men vang van u dien Maeghdenoffer aen,[992]
Dan Ursuls doode lijf aen eenen pael geslaegen,
Om door 't gezicht de Stad verbaestheid aen te jaegen;[994]
En als de zonne zinckt voor d'opgereze maen,
De gansche maght van 't heir gedreven stewaert aen,[996]
Om met een' avondstorm dees zidderende wallen,
Vol schrix, door zoo veel moords, al t'effens t'overvallen.

A t t i l a :

Ick zweer het by mijn hoofd, 'k en zal niet minder zijn,
Dan eenigh voorzaet was, al waer het slechs in schijn.[1000]
Als ick dien degen zwaey, zoo pas mijn spoor te volgen.[1001]

972 *Ioffrenroof:* buit van maagden.
973 *zoet op:* verzot op.
974 *Docht:* dacht.
975 *'t allergoelijckst beeld:* de allerliefelikste maagd.
976 *boel:* minnares.
978 *oorelooghde in vrede:* zij overwon hem, maar deed hem tegelijk alle strijd staken.
980 *de rechte heirbaen hiel:* het rechte spoor volgde.
981 *ja* (dat het Rijck) *schendigh most vervallen; schendigh:* schandelik.
982 *er in verzagh:* maatregelen er tegen nam.
983 *rechtschapen:* rechtgeaard.
984 *Te gaen:* over te gaan; *'t en waer:* als niet.
985 *en bejegent:* en hun tegemoet getreden was.
986 *Venus wederga:* de schone slavin.
987 *Betoonende:* doende blijken.
990 *dit vier:* het minnevuur; *boelschap:* hetzelfde als *boel* (vs. 976).
991 *een baeck:* een waarschuwend voorbeeld.
992 *Een spoor:* een prikkelend voorbeeld; *van u:* bij u, d.w.z. bij uw geliefde.
994 *verbaestheyd:* ontsteltenis.
996 *maght van 't heir:* legermacht.
1000 al zou het niet van harte gaan.
1001 *pas:* draag zorg.

De Min woed allerfelst, wanneerze word verbolgen.[1002]

1002 *word verbolgen* (nl. door de tegenstand van het geliefde voorwerp).

REY VAN AGRIPPINERS.

Z a n g :

De wijnpers van Gods grimmigheid[1003]
Zal witte en purpre druiven parssen,
En met een' rooden dauw vervarsschen[1005]
Dit veld, dat om vervarssing schreit.[1006]
Gods snoeimes strecken zwaerd, en spiessen;[1007]
Zijn wijnbergh 't Ellefduizendtal,
De druiven, die hy parssen zal,
En aen den wijnstock Jesus wiessen.
De paerdevoet dreight in dees druif[1011]
Te trapplen met bloeddroncke hoeven
(Helaes hoe dracken ons dees schroeven!)[1013]
Dat hen het sap om d'ooren stuif.
Die most wil ons te bitter smaecken,[1015]
Maer alle Hunnen droncken maecken.

T e g e n z a n g :

't Is Wijnmaend, 't is de rechte tijd.
Laet dien Wijngaerdenier betyen,[1018]
Die maet kan stellen yeders lyen.
Hy zet den merckpael van den strijd.[1020]
Hy geeft by beurte zon en regen,
Dan zonneschijn, dan regenvlaegh.
De zonne schijnt niet alle daegh,
Noch juist wanneer 't ons valt gelegen.
Het water leit niet eeuwigh vlack.
Het onweêr weet zijn tijd, en stonden.
't Staet al aen tijd, en maet gebonden,
Wat voorvalt onder 't hemelsch dack.
Gods roeden, die het lichaem plaegen,
Zijn bezems, om de ziel te vaegen.[1030]

T o e z a n g :

Ghy zalige Englen altemael,
Ten dienst der vromen, uitgelezen,
Daelt neder, yeder met een schael.

1003 *Gods grimmigheid:* Gods toorn. De rampen door de Hunnen veroorzaakt, worden beschouwd als een straf voor de zonden. Het beeld van de *wijnpers* waarin God zijn druiven perst, is ontleend aan de Kerkvaders.
1005 *rooden dauw:* het bloed van de martelaressen.
1006 *dat om vervarssing schreit:* dat verlangt naarhet bloed van de zoenoffers.
1007 Zwaard en spiesen dienen als snoeimes in de wijngaard. Jezus was de *wijnstock*, waarvan de maagden de druiven zijn, die geperst worden.
1011 *De paerdevoet:* van het Hunnenleger.
1013 *schroeven* (van de pers).
1015 *most:* jonge wijn; *wil:* zal; *te:* zeer.
1018 *betyen:* zijn gang gaan.
1020 *merckpael:* grenspaal: hij kan aan de strijd een einde maken.
1030 *vaegen:* reinigen, (van zonde) te zuiveren.

Koomt, schept het sap der zuivre bezen,[1034]
En mengelt dit, dat bidden wy,
Met bittre traenen, die wy schreien.
Daelt neêr, onsterffelijcke Reien.
Verkeert dees gal in leckerny.
Verquickt ons, midden in doods pijnen,
En parst uit alssem puick van wijnen.[1040]

1034 *bezen:* druiven (beziën).
1040 *alssem:* bitter leed.

Het vierde bedryf.

A t t i l a :

'k Belaste mijn Kornels de Koningin te brengen;[1041]
Hoe zeer de Liefde raed heur leven te verlengen.
Was nu mijn borst kristal, men zagh hoe 't waer gestelt,
In 't hart van Attila, dat kleene en enge veld[1044]
Voor Liefde, en Eer, die daer met maght te velde komen,[1045]
Uit bittre vyandschap, en punt, noch snede schroomen.[1046]
O hand, zoud ghy dien dolck wel durven domplen in
Dien boezem, en die borst der lieve Vyandin?
Zoud ghy dat witte sneeuw met purper durven mengen?
Kan Min die wreedheid zien? of ymmermeer gehengen,[1050]
Dat zy haer oogen luick? twee zonnen, daer de zon,[1051]
Op 't klaerste van den dagh, niet tegens opzien kon.[1052]
Kan Min gedoogen, dat de kille Dood ontdoie
Dit sneeuw van 't aengezicht? dat die met rijp bestroie
Die roozen op de wang, en sluit dien rooden mond,
Vol geurs? gelijck een hof, wanneer de morgenstond
Met aengenamen dauw de bloemen, en de kruien
Bevochtight, en verquickt, en ademt uit den zuien.
Neen, Attila uw minne is zoo noch niet verkoelt,
Dat ghy heur harte wond, en zelf geen wonde voelt.
Ghy zoud, in Ursuls borst, uw eigen hart doorsteecken.
Hoe kon uw vyandin zich mackelijcker wreecken,[1062]
Dan door uw eige vuist beslechten dit krackeel?[1063]
Dees heuvel, die hier rijst, zal die een moordtooneel
Verstrecken, in den ring van hopliên en kornellen?[1065]
Zal die het bloembed zijn, daer ick my schrap moet stellen,[1066]
En houwen Venus roos van haeren teeren struick?
Op dat de lent beschrey het kostelijckste puick,[1068]
't Welck in den roozegaerd eens Konings werd geboren?
Zal Venus voet nu bloên van dezen ysren doren?[1070]
Ick zelf een doren zijn in haer' gequetsten voet?
Op dat der bloemen zon, uit zulck een edel bloed,
Verryze, tot vermaeck, en nut, en dienst der menschen.

1041 *Kornels:* vgl. vs. 298.
1044 *veld:* strijdperk.
1045 *met maght:* met alle macht; *te velde komen:* ten strijde trekken.
1046 *punt, noch snede schroomen:* degen noch zwaard vrezen.
1050 *gehengen:* gedogen.
1051 *luick:* sluit.
1052 *niet tegens opzien kon:* niet mee kon wedijveren.
1062 *zich mackelijcker wreecken:* nml. door u mede tot slachtoffer te maken.
1063 Dan doordat gij genoodzaakt zijt met eigen hand het geschil uit te maken en haar te doden.
1065 *Verstrecken:* worden tot; *ring:* kring.
1066 *my schrap stellen:* mij te weer stellen.
1068 *kostelijckste puick:* kostbaarste pronkstuk.
1070 *van:* door; *dezen ysren doren:* weer een ander beeld voor de dolk.

Mijn oogen zullen die dees leli zien verslenssen,[1074]
En sterven, op het bed van deze groene zoôn?
Zal ick die blonde pruick haer goude Koningskroon[1076]
Ontluistren, en dit hoofd, wel waerd mijn kroon te voeren,
Na 'et sneuvlen oock aen 't snoer van Nimroths zege snoeren,[1078]
By d'andre Koningen, en koppen, dien mijn kling,
Gelijck een staele wind, door neck en strotten ging?
Neen Attila, ghy mooght dit hemelsch zaed niet smooren;
Ghy moet nochtans, en hebt autaer, en Goôn gezworen,
En met gestaefden eed uw trouw aen 't Rijck verplicht.[1083]
Zult ghy nu eer en eed vergeetende, zoo licht
Verwaereloozen d'eer, door dapperheid verworven?[1085]
Is d'eerste vromigheid in u gemoed gestorven,[1086]
Dat ghy, die noit voor stroom, noch bergen stilstaen bleeft,
Niet, blanck in 't harnas, voort stads graften overstreeft,[1088]
Noch draeght de storremleer de voorste aen 's vyands wallen,[1089]
En klimt, en wenckt uw volck, om moedigh aen te vallen?
Zult ghy, in 't hart geprickt van Cypris geilen strael,[1091]
Uw triomfeerend heir verstrecken een schandael,[1092]
Dat over bergen klinckt, en grondelooze plassen?[1093]
Zult ghy in 't aengezicht der Stad ontharrenassen[1094]
Dit braef gewapent volck, dat in zijn volle krits[1095]
Gereed staet, om'er in te vliegen met zijn spits?[1096]
Maer hoe? ick raes, ick raes, en ben niet wel by zinnen.
Rechtschapen krijghsman kan geen eer aen vrouwen winnen,[1098]
Inzonderheid wanneer zy weerloos staen, en bloot.
De Liefde, aen d'eene zy, aen d'andre zy, de Nood
My trecken, elck om 't stijfst; gelijck de herrefstbuien[1101]
Bestoocken, reis op reis, van 't Noorden en van 't Zuien,
Een hoogh gewassen eick, die over bosschen ziet,
En diep in Taurus rugh zijn taeie wortels schiet.
Hy kraeckt vast, en bestroit den grond met blad en lover,[1105]
En helt ter slincke hand, dan weêr ter rechter over.[1106]
Zoo word mijn vlotte geest gedreven heen en weêr.[1107]

1074 *verslenssen:* verleppen.
1076 *die blonde pruick:* (Datief): dat blonde haar.
1078 *Nimroths* vgl. vs. 465.
1083 *met gestaefden eed:* met plechtig voorgezegde eed.
1085 *dapperheid:* flinkheid (Mnl. *dapper:* vlug).
1086 *vromigheid:* dapperheid.
1088 *voort:* dadelik; *overstreeft:* oversteekt.
1089 *de voorste:* als de voorste.
1091 *Cypris:* (de Cypriese) Venus; *geilen strael:* tot wellust prikkelende pijl.
1092 *verstrecken een schandael:* tot schande strekken, een oorzaak zijn van opspraak.
1093 *plassen:* zeeën.
1094 *ontharrenassen:* ontwapenen.
1095 *braef:* voortreffelik; *in zijn volle krits:* in zijn geheel (*Ned. Wdb*. VIII, 296).
1096 *spits:* lans (vgl. vs. 263 en 1156) of: voorhoede.
1098 *Rechtschapen:* vgl. vs. 983.
1101 *stijfst:* hardst (*stijf:* stevig).
1105 *vast:* voortdurend.
1106 *slincke:* linker.
1107 *vlotte:* onstandvastige.

Maer hier koomt Beremond. hy loopt vast op en neêr.[1108]

1108 *vast:* reeds.

BEREMOND. ATTILA.

B e r e m o n d :
Schep moed, doorluchtste Held. doe nu voor yeder blijcken,
Dat ghy alleen niet zijt een Koning van veel Rijcken,[1110]
Maer oock van uw gemoed; dat liefde tot uw' Staet[1111]
En glori vrouweliefde al veer te boven gaet.[1112]

A t t i l a :
Aertsoffervinder, och! ick legh te diep verzoncken.[1113]

B e r e m o n d :
Grijp moed, een oogenblick, en daer mede is 't geklоncken.[1114]

A t t i l a :
O zuuren oogenblick, hoe streef ick u voorby?[1115]

B e r e m o n d :
Sta vast een' korten stoot. zet liefde aen d'eene zy,[1116]

A t t i l a :
En of ick in dien strijd ten middewegh bleef steecken?[1117]

B e r e m o n d :
Ghy zorght vergeefs. ick zal u hart, en moet inspreecken.[1118]

A t t i l a :
De liefde staet en dreight, en maeckt mijn hart vervaert.

B e r e m o n d :
't Is ingebeelde waen, en geen bedenckens waerd.[1120]

A t t i l a :
De Geest zal, na haer dood nòch waerende, zich wreecken.[1121]

B e r e m o n d :
Zoo Mars zijn wierroockschuld niet eerst met Ursul reken.[1122]

A t t i l a :

1110 *alleen niet:* niet alleen.
1111 *van uw gemoed* (door zelf bedwang); *uw' Staet:* uw koninklike waardigheid.
1112 *al veer:* heel ver.
1113 *Aertsoffervinder:* opperpriester (vgl. vs. 393, 541 en 558).
1114 *is 't geklоncken:* is de zaak in orde (vgl. beklonken).
1115 *zuuren:* met Brabantse nominatiefs-*n*. Oudtijds was ogenblik ook mnl.; *hoe streef ick u voorby*?: hoe kom ik er door heen?
1116 *een' korten stoot:* een ogenblik; *aen d'eene zy:* opzij.
1117 *ten middewegh:* middenin.
1118 *zorght:* maakt u bezorgd.
1120 *geen bedenckens waerd:* niet waard er acht op te slaan.
1121 *waerende:* rondzwervend.
1122 *met Ursul reken:* aan Ursul betaald zet (*rekenen:* afrekenen).

De minne na liefs dood brand feller in 't gemoed.

B e r e m o n d :
Men dooft die in haer asch: men bluscht die in haer bloed.

A t t i l a :
De traenen zullen my gestadigh staen in d'oogen.

B e r e m o n d :
Ghy zultze aen 't heiloos lijck, en aen heur kleedren droogen.

A t t i l a :
Hoe scheid een minnend hart zoo noode van een vrouw!

B e r e m o n d :
Die u zoo schendigh schold, om d'aengebode trouw?[1128]

A t t i l a :
De liefde is doof, en blind, en kan het al verdraegen.[1129]

B e r e m o n d :
De liefde tot uw eer geneeze u van dees plaegen.

A t t i l a :
Men sla yet eerlix voor, dat Staet noch eere kost.[1131]

B e r e m o n d :
Men waerschuwt u van Rome, en schrijft u post op post.[1132]

A t t i l a :
Is nu de Staet zoo veel aen eene Maeghd gelegen?

B e r e m o n d :
Zy won in 't eerst uw hart, nu grijptze naer dien degen.[1134]

A t t i l a :
Dien draegh ick op de zy, gelijck een vroom soldaet.[1135]

B e r e m o n d :
Zijt ghy'er meester af, gebruick dien niet te laet,[1136]

A t t i l a :
'k En wil met Ursuls bloed het zwaerd van Mars niet smetten.[1137]

B e r e m o n d :
Zy smet 't autaer van Mars, zyn' godsdienst, en zijn wetten.

A t t i l a :
't Besmette zwaerd zou staegh noch bloên voor mijn gezicht.

B e r e m o n d :
Verschoontghe 't heiligh zwaerd, zoo priem haer met een' schicht.[1140]

A t t i l a :
Mijn schicht, zal die het bloed der overschoone lecken?

1128 *schendigh schold:* schandelike verwijten maakte.
1129 *het al:* alles.
1131 *yet eerlix:* een eervolle oplossing, waarmee nòch mijn waardigheid nòch mijn eer te kort gedaan wordt.
1132 *post op post:* brief op brief.
1134 *nu grijptze naer dien degen:* nu wil ze u in 't strijden doen verslappen.
1135 *vroom:* dapper.
1136 *er af:* er van.
1137 *het zwaerd van Mars:* vgl. vs. 469-470.
1140 *priem haer met een' schicht:* doorboor haar met een pijl.

B e r e m o n d :
Grijp moed. ick zal 'er een' uit uwen koker trecken.

A t t i l a :
Ja treck'er een', die my dit bange hart afsteeckt.[1143]

1143 *dit bange hart afsteeckt:* dit in benauwdheid geraakte hart doorsteekt.

B e r e m o n d :
Aenvaerd dien schicht, noch noit in yemants bloed geweeckt.

A t t i l a :
'k Aenvaerd hem blindeling. 'k gevoel mijn onvermogen.[1145]

B e r e m o n d :
Zy komt met uw Kornels. stoot toe, en sluit uw oogen.

URSUL. ATTILA. BEREMOND.

U r s u l :
Ontzichbre Vorst, 'k verschijn al weêr, op uw ontbod,[1147]
En wacht van uwer hand mijn toegeleide lot.[1148]

A t t i l a :
Men telt uw mannelijcke en Maeghdelijcke troepen.
'k Heb zommigen voor my gedaghvaert, en doen roepen.
Men kan het gansche heir, van dezen heuveltop,
Met zinnen overzien, en tellen kop voor kop.[1152]
Klim op. 't is tijd. men moet my d'uitgepickte wyzen.[1153]
Ghy zult hen voor dees kruin al t' effens zien verryzen.[1154]
Daer staet uw leger nu in zynen vollen krits,[1155]
Omcingelt van mijn heir, gewapent met het spits.[1156]
Mijn krijghsliên zouden eer verlieft dan toornigh worden,
Op zoo veel aenzichten, al vierkant in slaghorden,
Zoo schoon en braef, als oit Scythin te velde broght.[1159]
Vier regementen voor, en vier tot achtertoght,[1160]
In 't midden drie, dat 's elf, die elck een Kruis opsteecken,
Behalven 't middelpunt; daer schijnt alleen t'ontbreecken
Uw trotse Kruisbanier, die past'er wonder by.
Het mannevolck verstreckt de vleugels van weerzy.[1164]
De rechte vleugel draeght al geestelijcke kleeren.
De slincke wieck bestaet uit weereldlijcke Heeren.[1166]

U r s u l :
O Ellefduizendtal, den hemel toegewijd,
Heldinnen, die voor d'eer van 't Rijck der Englen strijd,
Ghy Hoofden van Gods heir, verlicht van 's hemels straelen;

1145 *blindeling:* blindelings.
1147 *Ontzichbre:* ontzag inboezemende.
1148 *uwer* (Datiefvorm na *van*)*; toegeleide:* toebedeelde; het voor mij bestemde.
1152 *Met zinnen:* rustig.
1153 *uitgepickte:* voornaamste.
1154 *kruin:* heuveltop; *al t'effens:* allen tegelijk.
1155 *in zynen vollen krits:* in zijn geheel (vgl. vs. 1095).
1156 *met het spits:* met de lans.
1159 *braef:* kloek; *Scythin:* Hunse vrouw; *te velde broght:* vertoonde.
1160 *achtertoght:* achterhoede.
1164 *verstreckt:* dient tot, vormt.
1166 *slincke wieck:* linkervleugel.

't Zy amptelooze Paus, Aertsvaders, Kardinaelen,[1170]
Aertsbisschoppen, met al dees Kerckelijcke pracht
En prael; 't zy Koningklijck, of Vorstelijck geslacht,

1170 *amptelooze Paus:* Cyriacus, die bij de stoet was. (Zie vs. 1190-vlg.).

Baroen, of Edelman, altzaemen Jesus knechten,[1173]
Gevoert in 't martelveld, om zege te bevechten:[1174]
Ick groet u duizendmael, in 't loflijck worstelperck.
Vecht nu voor Christus naem: ghy draeght zijn heiligh merck.
Uw zielen zullen, na dien veldslagh, breed gaen weien,[1177]
En vaeren God te moet met roode lievereien.[1178]

A t t i l a :

Nu dien my op mijn vraegh, met kort en klaer bescheed.[1179]
Hoe komt dit reisbaer volck zoo kostelijck gekleed?[1180]
Hier vloeit al 's weerelds schat by een van allen kanten.
Hier flickert Indien met al zijn diamanten.
't Is al schaerlakenrood, al purper, dat'er blaeckt,
Al fijn en louter goud, al zilver, dat'er kraeckt.[1184]

U r s u l :

Ghy ziet verzaemt een volck van tweederleie standen,
't Welck op den hoogen dagh, en 't hooghtijd nu voorhanden,[1186]
Ter eere van het onbegrypelijck DrieEen,[1187]
En dat almaghtigh Hoofd, ten hemel ingestreên,[1188]
Op 't allerheerlijckst dus voor u koomt uitgestreecken.[1189]
Want schoon zy amptloos zijn, noch leenen zy het teecken[1190]
Van hun verlaeten ampt, op dat die zichtbre prael
Gods vyanden, door 't oogh, tot in het hart toe strael,
En krachtigh overtuigh 't hardneckige geweten.[1193]

A t t i l a :

Ghy Christenen weet ruim uw stucken uit te meeten.[1194]
Wie voert de Maerschalck hier zoo dicht voor my ten toon?
Wie is die grijze kop, die met een sluierkroon[1196]
Zijn' myter driemael kroont, van steenen overladen,
En van karbonkelen; vermast van zijn gewaeden,[1198]
En schitterenden staf, die driemael is gekruist,[1199]
En goude sleutels draeght in zyne slincke vuist?[1200]

1173 *Baroen:* oude vorm voor Baron.
1174 *martelveld:* strijdperk voor de martelaren.
1177 *breed gaen weien:* de volle zaligheid gaan smaken.
1178 *roode lievereien:* rode statiekleding (rood door het bloedige offer).
1179 *dien my:* antwoord mij.
1180 *reisbaer:* reizend; *kostelijck:* kostbaar.
1184 *kraeckt:* nml. het gouden en zilveren borduursel van de kleding.
1186 *den hoogen dagh:* de plechtige dag; *'t hooghtijd:* feestgetij; *nu voorhanden:* nu nabij.
1187 *DrieEen:* de Drie-eenheid.
1188 Christus, na en door een bange strijd in de hemel opgenomen.
1189 *uitgestreecken:* uitgedost.
1190 *leenen zy van:* ontlenen zij aan.
1193 *hardneckige:* verharde, dat de geloofswaarheden niet wil aannemen.
1194 Gij Christenen, weet hoog op te geven van uw verdiensten.
1196 *sluierkroon:* vgl. vs. 96.
1198 *vermast van:* overladen met.
1199 *driemael gekruist:* door dwarsstokken drie kruizen vormt.
1200 *slincke:* vgl. vs. 1166.

U r s u l :
Dat is Cyriacus, het Hoofd der Christe bende.[1201]

1201 *Christe* (adj.): vrouwelike vorm naast mnl. Christen; Christelike schare.

A t t i l a :
Een hoofd vol majesteit. my docht dat ick het kende.
Hoe zweemt hy naer dien God, die, by den Eridaen,[1203]
My onder oogen trad, en schielijck af deed staen[1204]
Van d'opgezetten toght; toen met den blooten zwaerde[1205]
Een Godheid boven hem, voor bey mijn oogen, waerde,[1206]
En blixemde. hoe is hy Leo zoo gelijck!
Hy schijnt geboren, niet gekoren, tot zijn Rijck,
En Opperpriesterdom. maer meld my dees twee andren,
Die, stemmigh achter hem, gepaert staen by malkandren,[1210]
Wier borststroock met een trits van Kruissen hangt gelaen.[1211]

U r s u l :
Men kent d'Aertsvaders dus, en d'een heet Kassiaen,[1212]
Dien ick te Rome vond, en, met zijn wyze Griecken,
My volgende, verstreckt een slaghveer aen mijn wiecken;[1214]
Een, dien geleertheid noch godvruchtigheid ontbreeckt;
Een helder licht, daer elck zijn harssens aen ontsteeckt.[1216]
Hy heeft de nevelen van menigh oogh geschoven,
En toonde 't onderscheid van 't vatten, en gelooven.[1218]

A t t i l a :
Daer staet een Jongeling, recht achter hen, in 't wit,
Vry schotigh, schoon van leest, twee oogen, zwart als git,[1220]
De baerd breeckt effen uit. een ruighte schijnt de kaecken[1221]
Te kleên met goude wol. de heldre steenen blaecken,
Als starren, in de kroon, die hy zoo treflijck spant,[1223]
En d'eedle scepter past te voeglijck in zijn hand.[1224]

U r s u l :
Ghy hebt den Bruidegom geschildert naer het leven.
Dat is AEthereus, die, met my afgedreven,[1226]

1203 *zweemt hy naer:* gelijkt hij op; *dien God:* paus Leo, die volgens de legende door zijn eerbiedwekkende verschijning Attila deed afzien van de inneming van Rome. Het verhaal werd later nog opgesierd. Niet Leo zelf, maar de apostel Petrus, die in pauselik gewaad en met ontbloot zwaard achter hem stond, zou Attila verjaagd hebben; *den Eridaen:* de Po.
1204 *af deed staen van:* deed opgeven.
1205 *opgezetten:* voorgenomen.
1206 *waerde:* zweefde.
1210 *stemmigh:* bescheiden.
1211 *borststroock:* geborduurde strook, op de borst gedragen als sieraad; *gelaen:* bedekt.
1212 *Aertsvaders:* Kerkvaders; *Kassiaen:* Cassianus, geboren te Athene, werd te Constantinopel leerling van Chrysostomos. Hij reisde naar Rome, waar Paus Innocentius en later Paus Leo hem zeer in ere hielden. De legende verbond zijn naam aan de tocht van Ursula.
1214 *verstreckt een slaghveer aen mijn wiecken:* mij een krachtige steun verleent.
1216 *zijn harssens aen ontsteeckt:* zijn wetenschap aan te danken heeft.
1218 *'t onderscheid van 't vatten, en gelooven:* het onderscheid tussen het verstandelik begrijpen en het gelovig beleven van de Christelike leer.
1220 *schotigh:* slank.
1221 *breeckt effen uit:* komt juist te voorschijn; *een ruighte:* het donzig haar.
1223 *spant:* op het hoofd draagt (*de kroon spannen* was oorspr. een krans ombinden).
1224 *te:* zeer.
1226 *afgedreven:* nml. langs de Rijn.

Niet meer naer my, maar naer een rijcker huwlijck staet.

Hy heeft, dus jongh van jeughd, gewraeckt het wulpsch gelaet.[1228]
Zoo stroopt de schrandre slang haer huid in scherpe heggen.[1229]
Hoe wenscht hy, om Gods Rijck, dien rijcxstaf neêr te leggen.[1230]
Hy groetme noch van veer, voor d'allerleste reis,
Tot wederziens by God, in 't hemelsche paleis.
Schep moed, mijn troost, schep moed. wy zullen haest vergaeren,[1233]
En 't sterflijck hier beneên, om hoogh 't onsterflijck paeren.[1234]
Zy groeten elck om 't zeerst, en worden my gewaer.
Mijn Kruisgenooten, zet u schrap op 't hoogh autaer.
Al d'Englen geven u den zegen, en 't geleide.

A t t i l a :

Twee Vrouwen vatten daer een jongsken tusschen beide,
Als of't Gezusters zijn, indien ick recht bevroey,[1239]
Bedaeght van oude.[1240]

U r s u l :

Al recht, mijn Moeder, en mijn Moey,
Met haren kleenen zoon, na mynen Bruigom volgen.
Mijn Moey heet Gerasijn, die, over den verbolgen[1242]
En woesten pekelplas, my aen den Teems bezocht,
En AEtna liet, door brand tot dezen Maeghdentoght.[1244]

A t t i l a :

Wie proncken achter haer met ongevlochte tuiten?[1245]

U r s u l :

Vier Deughden in den aerd, alreede huwbre spruiten,[1246]
Haer Dochters alle vier, die dus ter bruiloft gaen.[1247]

A t t i l a :

Men ziet dit Elleftal, als met een halve maen[1248]
Van ellef Maeghdekens, van achter braef gesloten.[1249]

U r s u l :

1228 *gewraeckt het wulpsch gelaet:* de wereldse (eig. dartele) levenswijze verworpen; (*gelaet:* houding, wijze van optreden).
1229 *stroopt:* gewoonte van de slangen om het vervellen te bevorderen.
1230 *om:* ter wille van, om te verkrijgen.
1233 *haest:* weldra.
1234 *'t sterflijck hier beneên* (paeren): nml. ons stoffelik overschot; *'t onsterflijck:* de zielen.
1239 *indien ick recht bevroey:* als mijn vermoeden juist is.
1240 *Bedaeght van oude:* hoogbejaard (*oude:* ouderdom, leeftijd).
1242 *Gerasijn:* Gerasina, koningin van Sicilië, de zuster van Daria (Ursuls moeder) verliet, volgens de legende, aangespoord door een goddelike ingeving, met haar tienjarig zoontje en vier dochters haar rijk om zich bij Ursuls stoet aan te sluiten.
1244 *door brand tot:* uit vurig verlangen naar.
1245 *tuiten:* haardos (eigenl. vlechten).
1246 *in den aerd:* van inborst.
1247 *dus:* op deze wijze. -
1248 *dit Elleftal:* de elf, in vs. 1201-47 genoemden, die de vooraanstaande groep vormen, afgesloten van het leger door de halve-maan-vormig opgestelde elf aanvoersters (‘kornels’) van de elf ‘regementen’ (vgl. vs. 1160).
1249 *braef:* op voortreffelike, luisterrijke wijze (*Ned. Wdb.* III, 947).

Die strecken voor Kornels van 't heir der Kruisgenooten.[1250]
Zij treden dus vooruit, en voeren 't leger aen.

1250 *strecken voor:* doen dienst als.

B e r e m o n d :
Monarch, ontruck haer toch die schandelijcke vaen.

A t t i l a :
Legh af't schandael, waermeê ghy achter land loopt zwerven.[1253]

U r s u l :
Rechtschapen vaendrigh moet en wil by 't vaendel sterven.[1254]

A t t i l a :
Ontzeghtghe my dees vaen, die 't leger schande aendoet?
Daer leit de vaen, en 't Kruis. ick trap het met den voet.

B e r e m o n d :
't Gaet wel. verzet haer zoo die onverzetbre zinnen.[1257]

U r s u l :
Ghy broedermoorder, most dien Maeghdemoord beginnen[1258]
Met zoo een schendigh stuck, als 't schenden van het Kruis.[1259]
Zoo komen u met recht Gods plagen t' effens t' huis.[1260]

B e r e m o n d :
Word een Monarch nu dus van zijn slaevin versproken?[1261]
Stop toe dien lastermond.

A t t i l a :
Ick heb mijn leedt gewroken.
Zy leit 'er toe. zy zwijmt. zy sterft. zy geeft den geest.[1263]

B e r e m o n d :
Ghy quijt u als een Held. zoo viert men Mavors feest.

A t t i l a :
Nu krijghsliên, valt'er aen, ghy ziet mijn sabel zwaeien.
Zoo moet men Vader Mars met Maeghdenoffer paeien.[1266]
Daer briescht de dertle hengst op trommel en trompet.
Daer gaet hy in een zee van brein en bloed te wed.[1268]

B e r e m o n d :
Ghy kunt de feest van Mars niet koningklijcker vieren.[1269]
Een ander paeit Jupijn met honderd witte stieren;
Ghy Mars met vyanden van 't menschelijck geslacht,

1253 *'t schandael:* dat ergerniswekkende ding; *achter land:* door het land.
1254 *Rechtschapen:* rechtgeaarde.
1257 Dwing haar zo, om haar koppigheid te laten varen (*verzetten:* tot andere gedachten brengen).
1258 *broedermoorder:* Attila doodde op verraderlike wijze zijn broeder en medekoning Bleda.
1259 *schendigh:* schandelik.
1260 *t' effens:* alle tegelijk; *t'huis komen:* op uw eigen hoofd neerkomen.
1261 *versproken:* gehoond.
1263 *Zy leit 'er toe:* zij ligt verslagen.
1266 *paeien:* bevredigen.
1268 *gaet te wed in:* gaat waden door.
1269 *de feest* (met Zuid-Ned. woordgeslacht).

By duizenden. 't gaet wel. het offer is volbraght.
De Veldheer, die verslapt van minne werd geoordeelt,
Beneemt alle achterdocht door zoo een levend voorbeeld.

A t t i l a :

Kornels, men recht dit lijck, voor 't ondergaen van 't licht,[1275]
Terstond aen eenen pael gebonden, in 't gezicht
Des muurs, om door dien schrick 't hardneckigh volck te dwingen,
En yeder hou zich reed, men zal de Stad bespringen.

REY VAN AGRIPPINERS.

Z a n g :

Waer zijn de maeghden? waer de vrouwen,
Die zich van schreien nu onthouwen?
En niet met ons heur hart uitklaegen,
Om dees bedroefde nederlaegen?[1282]
Men hoorde, eer noch trompetten gingen,
En trommel sloegh, dees Maeghden zingen;
Terwijlwe smolten in ons traenen.
Men zeit dat zich de veege zwaenen
Noch met een' lofzang dus vermaecken,[1286-87]
Wanneerze zien de Dood genaecken.
Na'et zingen gaenze, zonder kermen,
Malkandren kussen, en omarmen.
Hier scheiden tweederleie staeten,[1291]
Die zich op eenen God verlaeten.[1292]
Hier ziet men Vorsten, en Vorstinnen,
En Koningen, en Koninginnen,
Ja Paus, Aertsvaders, Kardinalen,
Aertsbisschoppen, en Priesters praelen
Met 's werelds allergrootste schande;[1296-97]
Verwezen tot een offerhande,
In 't aenzicht van zoo veel tyrannen.[1299]
Hier groeten maeghden, vrouwen, mannen,
En jongelingen vast malkandren,[1301]
En 't aenschijn weet van geen verandren:[1302]
Niet eene heeft haer verf verschoten.[1303]
Verwanten, vrienden, speelgenooten,
Een yegelijck voor ander vlugge[1305]
Bied's werelds ydelheid den rugge.

1275 *recht:* richte op, zette overeind.
1282 *nederlaegen:* moorden.
1286-87 *veege:* stervende; *zich vermaecken:* kracht verzamelen om te sterven (eig. zich herstellen, vernieuwen).
1291 *scheiden:* nemen afscheid van elkaar (of: van het leven?); *tweederleie staeten* (standen) nml. de geestelike en de wereldlike.
1292 Die hun vertrouwen stellen in eenzelfde God.
1296-97 *praelen met's werelds allergrootste schande:* er trots op zijn, dat ze ter dood veroordeeld (*verwezen*) worden, als misdadigers.
1299 *In 't aenzicht van:* voor de ogen van.
1301 *vast:* onophoudelik.
1302 *'t aenschijn:* hun gelaat.
1303 *heeft hoer verf verschoten:* is (van angst) verbleekt.
1305 Wedijverend in offervaardigheid.

De Hunnen staen van spijt en zwellen,[1307]
Als zy zich in geleden stellen,[1308]
En in slaghorden, om door lyden
De maght der wereld te bestryden.

T e g e n z a n g :

De Hun zijn' blancken degen zwaeide,
Toen Ursuls vaen niet langer waeide:
Dit was de moordleus, en het teecken.[1313]
De trommels slaen, trompetten steecken.[1314]
Het krijghsvolck, op trompet en trommel,
Komt t' effens ploffen in den drommel[1316]
Der Maeghden, bloot en zonder wapen:
Gelijck in eene kudde schaepen
De hongerige wolven vaeren,
En geene met hun tanden spaeren.
Den ruiter komt van achter ryden.[1321]
Het voetvolck parst heur van weerzyden.
De Maeghden staen als Gods gebonden.[1323]
Zy sneuvlen moedigh, daerze stonden.
Zy kussen noch de paerdevoeten,
Die lijf en ingewand doorwroeten.
Zy kussen dees geverfde klingen,[1327]
Die door den rugh en d'armen gingen;
Dees pylen, die den boezem wonden.
De zom verscheiden mond aen monden,[1330]
En, zonder kryten, zonder karmen,
Al lachende in malkanders armen;
Dat zelfs der kryghsliên harten krompen.
Hier rollen hoofden, ginder rompen.
Daer dryven afgesnede borsten,
Hier brein en bloed, die haer bemorsten.
Hier ziet men armen, beenen slingren,
Daer handen, voeten, teenen, vingren.
De Hun, als hy dees dooden plondert,
Zich om heur eerbaerheid verwondert;[1340]

1307 *staen van spijt en zwellen:* staan zich op te winden van ergernis.
1308 *zy:* die maagden; *geleden:* gelederen (oud meerv.)
1313 *de moordleus:* het afgesproken teken dat de moord beginnen kon.
1314 *steecken:* worden opgestoken, d.i. weerklinken (vgl. vs. 1422).
1316 *t' effens:* allen tegelijk; *drommel:* drom.
1321 *Den ruiter* (met nominatiefs-*n*): vgl. vs. 885.
1323 *als Gods gebonden* zal moeten betekenen: als de gebondenen (de slachtoffers) van God, d.w.z. als de aan God gewijde offers.
1327 *geverfde* (gekleurde): bebloede.
1330 *De zom:* sommigen van hen (vgl. Mnl. die some); *verscheiden:* sterven.
1340 *eerbaerheid:* schaamtegevoel.

Vermits die kuische en eedle zielen
Met mond en borst op d'aerde vielen.

T o e z a n g :

Zoo gaet het Christus uitverkoornen.
Zoo groeit de leli onder doornen;
De roos op scharpe doornehaegen.
Zoo treckt men zegen uit de plaegen.
Geen ackers worden zoo gezegent
Als Ursuls Veld, van bloed beregent.
In deze zee gaen d'Englen baden.
Dit zijn de purpere gewaeden,
Daer Jezus bruiden zich meê kleeden,
Wanneerze naer heur staci treden.[1352]
Dees roode druppels zijn robynen,
Die boven licht, hier doncker schijnen.[1354]
Men drinckt by God uit goude koppen,[1355]
Verzet met dees gestremde droppen.[1356]
Dit zijn de rechte lievereien,[1357]
Om d'allervroomsten t' onderscheien.
Zoo triomfeert men overwonnen.
Men vind geen kostelijcker bronnen,
Dan die uit 's Martlers adren springen.
Dees sluiers passen hovelingen,
Die tot het hemelsch hof behooren.
Zoo strecken 's vyands punten spooren,[1364]
Om 't Christelijck gemoed te noopen,
Veel spoediger naer honck te loopen,[1366]
De renbaen aller Martelaeren.[1367]
Dies staeckt dit treuren, droeve schaeren.[1368]
Geleit met vierige gebeden
Het Maeghdenheir, nu doorgestreden,[1370]
Daer zy het al ten hemel wencken.[1371]
Noch dood noch vyand kan u krencken.
Ghy siet de zon in 't water daelen,
Om op te staen met blyder straelen.

1352 *heur staci* (kerkelike plechtigheid bij het afleggen van de kloostergelofte): intrede in het klooster; hier wel: intrede in de hemel.
1354 *boven... hier:* in de hemel... hier op aarde.
1355 *koppen:* bekers.
1356 *Verzet:* bezet.
1357 *lievereien:* gewaden (vgl. vs. 1178).
1364 Zo dienen de degens der vijanden als aansporing.
1366 *naer honck:* naar huis, d.w.z. naar het hemelse vaderland.
1367 *De renbaen:* langs de weg die alle martelaren zo snel mogelik afleggen.
1368 *Dies:* daarom; met *droeve schaeren* wordt de rei aengesproken.
1370 *doorgestreden:* strijdende het einddoel bereikt hebbende (vgl. vs. 1654).
1371 *Daer:* daarheen waar; waar zij ieder wenken, tot zich roepen in de hemel; *het al:* allen.

Het vyfde bedryf.

BURGEMEESTERS. BODE.

B u r g e m e e s t e r :
Hoe 't quam, dat Attila het hoofd zoo plotsling stiet,
Met dezen elfsten storm, begrijpt mijn brein noch niet;[1376]
Terwijl ick, by 't klincket, verwacht, ontrent de wallen,[1377]
Ons Ridderschap, om 't lijck van Ursul uitgevallen.[1378]

B o d e :
Zy komen, met dien buit geladen, naer de Stadt.

B u r g e m e e s t e r :
'K geloof het nauwelix. O Jesus, loon hen dat.
Wie durf 't verbeten Lam, met bloênden muil gedragen[1381]
In 't hongerige nest, dien wreeden wolf ontjaegen?[1382]

B o d e :
De spie verkondschapte ons, hoe 't lijck in Manfrits tent[1383]
Te zorgloos werd bewaert door 't Kattenregement;[1384]
Dat van den storm vermoeit, en dapper aen 't verloopen,[1385]
Geen legerpoorte sloot, maer lagh naer Stadt toe open.
Dit gaf de Borsten moed. wy nadren altemet.[1387]
Verneemen man noch paerd op schildwacht uitgezet.[1388]
Wy zien vast hier en daer de herrefstvieren roocken.[1389]
D'een leit op stroo, en ronckt, met oogen toegeloken,
Verdroncken in den wijn. een ander drinckt, en druipt[1391]
Van most, en voelt niet eens dat hem de slaep bekruipt.[1392]
De zommigen den buit verdobblen, en verspeelen.[1393]
Een ander hallef naeckt zijn wonden zoeckt te heelen.
De wagens staen'er by, zom heel, zom half gelaên.
Hier leunt een speer, daer hangt een schild of rusting aen.
De vlammen schittren vast in helmen, en standaerden.[1397]
De ruiters altemael, gestegen van hun paerden,

1376 *elfsten:* dat het getal elf hem noodlottig werd, is wel niet toevallig; *storm:* bestorming.
1377 *klincket:* klein valluik in de stadspoort, om uit te zien.
1378 *uitgevallen:* een uitval gedaan hebbende.
1381 *verbeten:* doodgebeten.
1382 *ontjaegen:* door najagen ontrukken.
1383 *spie:* spion; *Manfrit:* het hoofd der Katten (vgl. vs. 1414).
1384 *bewaert:* bewaakt (elg.: beschermd).
1385 *dapper aen 't verloopen:* sterk gedund (*verloopen:* weglopen).
1387 *Borsten:* (jonge) strijders; *altemet:* langzamerhand.
1388 *Verneemen:* bemerken.
1389 *vast:* reeds; *herrefstvieren:* vuren, ontstoken wegens het late seizoen(?). Het woord ontbreekt in het *Ned. Wdb.*
1391 *verdroncken in:* dronken geworden door.
1392 *most:* (jonge) wijn.
1393 *De zommigen:* sommigen (vgl. *de zom:* in vs. 1330 en *zom* in vs. 1395.
1397 *vast:* voortdurend.

Verzuimen hunnen plicht, gelijck de voetknecht doet.

Toen Liskerck dit vernam, ontstack zijn edel bloed,[1400]
Veel hitsiger dan oit op Keulens trotse muuren,[1401]
Noch t' avond van sijn bloed, en druipende quetsuuren[1402]
Geverft, daer hy den Hun manhaftigh wederstond,
En, hoe vermoeit, het zwaerd niet eenmael af en bond.[1404]
O telgen, voortgeteelt van Roomsche en Duitsche struicken,[1405]
Die niet om pracht, sprack hy, maer eerlijck te gebruicken,[1406]
Het harnas gespte aen 't lijf, en degens gorde op zy;
Hier is gelegentheid. een yeder volge my,
Om onze erfvyanden, dees Katten, die, als slaeven,
Zich onder 't Hunsche juck zoo schandelijck begaeven,
Betaelt te zetten 't leed, van ouds her aengedaen
Den Ubien; toen, na veel jammers, uitgestaen
Van woest geweld, zy heul aen Caesars scepter vonden.[1411-13]
Dit 's Manfrits regement. ghy ziet den hengst gebonden
Vast graezen by zijn tent, waer in hy stormens moe,
Houd schildwacht op tapijt, met bey zijn blicken toe.[1416]
Wie zagh oit schooner kans in al 't belegh geboren?[1417]
Mijn mackers, dat 's u voor. met gaf hy 't ros de sporen.[1418]
Al d'andren op dat spoor hem rennen achter aen,
Het open leger in. wat kon 'er tegens staen?[1420]
Wy ploften onverziens in 't honderd, in den drommel,[1421]
Voor 't steecken van trompet, voor 't roeren van de trommel[1422]
Des ronckenden soldaets. eer 't yemant hoorde of zagh
Gevoeldenze onze Jeughd niet eerder dan den slagh,
En 't yzer op den hals. dat was het zeker teecken.[1424-25]
En daer meê wapen, moord, en klocken opgesteecken,[1426]
Zoo overvalt op zee een onverwachte vlaegh
Den zeeman, daer hy slaept, en verre leit te laegh,[1428]
Als, onzacht opgeweckt, hy 't zeil begeert te strijcken,
En bulderende wind, en golven niet bezwijcken,[1430]

1400 *Liskerck:* aanvoerder der Keulenaers. De familie van de Lieskirchen behoort tot de vijftien aanzienlike Keulse geslachten die volgens de sage hun oorsprong afleidden van de Romeinen (Rosa Schömer, a.w. blz. 743); *ontstack:* ontstak, ontbrandde.
1401 *hitsiger:* vuriger.
1402 *t' avond:* diezelfde avond; *van:* door; *bloed en druipende quetsuuren:* van bloed druipende wonden.
1404 *niet eenmael:* zelfs niet.
1405 *Roomsche en Duitsche struicken:* Romeinse en Germaanse stam.
1406 *om pracht:* om te pronken; *eerlijck:* met ere.
1411-13 vgl. de noot bij vs. 793.
1416 *op tapijt:* op zijn rustbed.
1417 *geboren:* te voorschijn gekomen, zich voordoende.
1418 *dat 's u voor:* ik ga u voor!; *met:* op hetzelfde ogenblik.
1420 *leger:* legerplaats; *wat kon 'er tegens staen:* wat kon daartegen bestand zijn.
1421 *in 't honderd:* in 't wilde weg; *drommel:* drom (vgl. vs. 1316).
1422 *steecken:* vgl. vs. 1314 en 1467.
1424-25 Bemerkten ze de toenadering van onze jeugdige strijders niet eer, dan toen ze hun slagen voelden.
1426 En tegelijkertijd klonk het geroep van Wapen! Moord!; *wapen* is de alarmkreet (oorspr.: te wapen!); vgl. vs. 1537; *en klocken opgesteecken:* en hieven ze een luid geschreeuw aan (*klock:* luid klinkende stem; vgl.: *Gijsbrecht,* vs. 245 en het *steecken* van de trompet).
1428 *en verre leit te laegh:* en te ver afgedreven is (oorspr.: aan lager wal geraakt is).
1430 *bezwijcken:* aflaten.

Voor dat het schip gesloopt te gronde gaet, en zinckt.

Hier wordt 'er een verrascht, terwyl hy zit en drinckt,
En braeckt den wijn, en 't bloed, en mengtze met malkanderen.
Een ander wil zijn spel te spa in ernst veranderen,
En word, terwyl hy speelt, het spel en 't leven quyt.
Een ander, vast in slaep, van 't waecken word bevrijt.[1436]
Een ander grijpt zyn zwaerd, of zet zich in geleden;[1437]
Maer word van 't punt geraeckt, of van den hoef vertreden.[1438]
Een ander, die zyn quael verbond, met luttel harts,[1439]
Van 't schichtigh zwaerd geheelt vond noit gezwinder arts.[1440]
Op 't roepen midlerwijl, op dit erbarmlijck schreien,
Terwyl Agrippaes jeughd, zoo stout, zoo breed, gaet weien,[1442]
Komt Manfrit uit zijn tent gesprongen, half gekleed,
Met eene hellebaerd, en schuimbeckt byster wreed,[1444]
En schreeuwt: wy zyn noch niet verbasterd van onze ouderen.
Hy brengt een' slagh, maer 't hoofd dat hangt op beide schoudren[1446]
Gekloven midden door van Liskercks gladde kling,
Die hem te snel ontmoete, en rustigh tegensging,[1448]
En zonder samlen sprong uit zynen hoogen zadel,[1449]
De tent van Manfrit in, bestuwt van Keulschen Adel,[1450]
En haelde'r Ursuls lijck, en smeet het op zijn paerd.
Toen daetlijck 't leger uit, en zoo weêr stedewaert
Door dick door dun gejaeght, van bloed, en zweet bedropen.
Bezet de poort, en wal, en zet de poort wyd open.[1454]
Zy komen met het lijck. al 't leger raeckt in roer,
En was ten deel gevloôn. ick boodschap u hoe 't voer.[1456]

B u r g e m e e s t e r :

Manhafte Jongeling, die, zonder eens te flaeuwen,[1457]
Dien kostelijcken roof hebt uit die staele klaeuwen[1458]
Des Noordschen Beers geruckt; uw Ridderlijcke daed
Blijft in geheughenis, zoo lang de dageraed
De duisternis verdryft, zoo lang de starren daelen,
En duicken, voor den glans van levendiger straelen.
Sinte Ursul zal u niet vergeeten in Gods Rijck,

1436 *van 't waecken wordt bevrijt:* behoeft niet meer wakker te worden.
1437 *in geleden:* in 't gelid (eig.: gelederen).
1438 *van 't punt:* door degen of zwaard.
1439 *zyn quael:* zijn verminkte ledematen; *met luttel harts:* met weinig moed, weinig hoop op herstel. Dit past beter in het ironiese verband dan Van Lennep's verklaring: bijkans uitgeput.
1440 *van:* door; *schichtig:* snel doortastend.
1442 *Agrippaes jeughd:* de Keulse jongelingschap; *gaet weien:* zijn strijdlust botviert (eig.: zich gaat verlustigen).
1444 *hellebaerd* (ontstaan uit helmbarde) oorspr.: een bijl aan een steel, later: wapen met scherp bijlvormig blad, naar achteren eindigende in een spits en naar boven in een speerpunt; *byster:* zeer.
1446 *brengt:* brengt toe.
1448 *ontmoete:* tegemoet trad: *rustigh:* dapper, onbevreesd.
1449 *samlen:* dralen.
1450 *bestuwt:* omstuwt, omringd.
1454 *Bezet:* Plaats troepen bij.
1456 Hierna komt Liskerck binnengereden en wordt door de Burgemeester toegesproken (vgl. vs. 1455).
1457 *te flaeuwen:* uw moed te laten zakken.
1458 *kostelijcken roof:* kostbare buit.

Daer zy, Gods blyde Bruid, voor d'Englen zit te prijck.[1464]

JULIAEN. ATTILA. GEEST VAN SINTE URSUL, GEEST VAN ST. AETHEREUS.

Juliaen:
Hoe heeft de Noordzy zich zoo schandelijck gedraegen?

Attila:
Hoe liet de Zuidzy zich zoo schandelijck verjaegen?

Juliaen:
Trompet noch trommel werd gesteecken noch geroert,
Voor dat men 't stormgevaert had stewaert aengevoert,[1468]
En wat tot storremtuigh en reedschap kon verstrecken.[1469]
Al 't voetvolck quam vooraen, de ruiter achtertrecken,
En noopte met zijn paert oock 't hart des soudeniers,[1471]
Om den belegen muur t'ontginnen met meer viers.[1472]
De nieuwe maen ging op, dat was 't gezette teecken,[1473]
Om met een veldgeschrey altzaemen op te steecken.[1474]
Zoo ging het stormen aen, hardneckiger dan oit.[1475]
Het hagelde geweer. het veld werd dicht bestroit[1476]
Met pylen, die de lucht verduisterden, en vlogen,
En snorden van de pees der afgeschote bogen.
Men broght den storrembock met eene schildpad aen,[1479]
Geweld daer muur noch poort, noch toren voor kan staen.[1480]
Al 't vrouwvolck in de weer zich weert met traen en vlammen,[1481]
Met peckreep, ziedend kalck, en steenen, om het rammen[1482]
Te hindren. heet gevecht maeckt heete harssens dol.
De mannen sneuvelen. de graften raecken vol.[1484]
Men strijd eer reuckeloos als met verstand en orden,[1485]
Uit bitterheid, van wie zy aengedreven worden.[1486]
Gewight van steenen rolt, en tuimelt van den wal,

1464 *te prijck,* nl. in bruidstooi (vgl. vs. 651).
1468 *'t stormgevaert:* stellage die aangereden werd om bij de bestorming van de wallen te dienen.
1469 *storremtuigh:* werktuigen voor de bestorming.
1471 *noopte:* zette aan; *'t hart:* de moed.
1472 *belegen:* belegerde; *t' ontginnen met meer viers:* vuriger aan te vallen; *ontginnen* had ook de betekenis beginnen (*Ned. Wdb.* X, 1850); hier dus: de aanval beginnen op (vgl. vs. 1535).
1473 *gezette:* afgesproken.
1474 *op te steecken:* te voorschijn te komen, op te trekken (*Ned. Wdb.* XI, 1257).
1475 *ging aen:* begon.
1476 *geweer* (verweermiddelen): Omdat in vs. 1477 pijlen genoemd worden, is hier waarschijnlik aan kogels of stenen te denken.
1479 *storrembock:* toestel, waaronder aan kettingen een balk hangt, waarmee tegen de muur gerammeid wordt; *schildpad:* stormtuig onder een schildendak (vgl. vs. 1488).
1480 *voor kan staen* tegen bestand is.
1481 *zich weert:* verweert zich, d.i. neemt aan de verdediging deel; *traen en vlammen:* vlammend traan, kokende olie.
1482 *peckreep:* pekkrans. Bij deze verweermiddelen denkt Vondel waarschijnlik aan belegeringen als die van Alkmaar en Haarlem.
1484 *graften:* grachten (Amsterdamse vorm).
1485 *reuckeloos:* zonder zich aan de leiding te storen.
1486 *van wie:* waardoor.

Op 't schildendack, dat sloopt, door eenen zwaeren val;[1488]
Dat kraeckt, en knarst, en huilt. noch zietmen niemant suffen.[1489]

1488 *sloopt:* in elkaar zakt.
1489 *suffen:* verslappen.

Men laet zich door veel moords in 't rammen niet verbluffen.[1490]
De levendige treed terstond in 's dooden plaets.[1491]
In 't end bezwijckt de muur, door 't aenstaen des soldaets,[1492]
En stort met roock, en puin, en groot gedruis ter aerde;
Die davert van dien slagh, als ofze Reuzen baerde,
En weer in arbeid ging. het puin vervult de gracht,[1495]
En baent den wegh in Stad: die schijnt in 's legers maght[1496]
Te staen, daer over ons de vesten vreeslijck gaepen.[1497]
'k Zag d'Agrippiners blanck op straet, in volle wapen,[1498]
Getroost het Hunsch gewelt t'ontfangen sterck en stijf,[1499]
Als my, gelijck een koorts, een grilling reed door 't lijf.[1500]

A t t i l a :
Wat grilling quam u aen? hoe is u 't hart ontzoncken?

J u l i a e n :
My docht, dat in die breuck des muurs dees Mannen bloncken,[1502]
Die flus verslagen, nu verscheenen wederom[1503]
Tot wraecke van dien moord. 'k Zagh Ursuls Bruidegom,
Dien wackren Jongeling, den wyden mond der muuren[1505]
Bezetten, met die zelve en vloeiende quetsuuren,[1506]
Ontfangen van mijn hand, toen ick, versteurt van moed,[1507]
Hem aengreep by zijn kleed, en slibbren deed in 't bloed[1508]
Van 't grijs en Pauslijck hoofd, het welleck, voor zijn oogen,
Doorsteecken van mijn zwaerd, zich mede quam vertoogen,[1510]
Tot wraeck van 't ongelijck, met eene heesche stem;[1511]
Gelijck die dubble wolck van Mannen achter hem,[1512]
De moede Burgery quam bystaen, en verpoozen.[1513]
Men zagh'er zom gebaerd. men zagh'er baerdeloozen,[1514]

1490 *veel moords in 't rammen:* doordat het rammeien veel slachtoffers eist; *verbluffen:* van streek brengen.
1491 *levendige:* levende.
1492 *aenstaen:* voortdringen.
1495 *in arbeid ging:* aan 't baren ging (*arbeid:* barenswee).
1496 *in:* naar binnen.
1497 *gaepen:* bressen vertonen, wijd openstaan.
1498 *blanck:* in blanke harnassen (*Ned. Wdb.* II, 2781).
1499 *sterck en stijf:* met vastberadenheid.
1500 *een grilling reed door 't lijf:* een rilling door 't lichaam voer.
1502 *breuck:* bres.
1503 *flus:* juist te voren.
1505 *mond:* bres.
1506 *die zelve:* dezelfde.
1507 *versteurt van moed:* toornig te moede.
1508 *slibbren:* uitglijden.
1510 *doorsteecken:* doorstoken (oud deelw.); *vertoogen:* vertonen.
1511 *ongelijck:* onrecht.
1512 *wolck:* dichte schare.
1513 *verpoozen:* verademing geven (eigenl.: doen uitrusten).
1514 *zom:* vgl. vs. 1395.

En jong, en oud. elck had zijn eigen handgebaer,[1515]
Een kruis, of staf, of torts, of zwaerd. 'tgespoock stond naer,[1516]
En vreesselijck by nacht. de krijghsman aen het dutten,[1517]
Wijckt af, verloopt, en ick zoeck hen vergeefs te stutten.[1518]

1515 *handgebaer:* een voorwerp dat iemand in de hand draagt. Het (*Ned. Wdb.* V, 1948) geeft uitsluitend plaatsen uit Vondel's werk, maar het woord is ook in het Mhd. en het Oostelike Mnl. bekend.
1516 *'t gespoock:* geestverschijningen; *naer:* angstwekkend.
1517 *dutten:* wankelen (eig.: weifelen, twijfelen; verg. *Ned. Wdb.* III, 3680 en *Palamedes* vs. 2070).
1518 *verloopt:* loopt weg.

A t t i l a :

Nu merck ick, 't is geen droom, noch harssenschildery.[1519]
Het heeft niet weiniger gespoockt aen onze zy.
Ick, om geweer en moed van 't oorlooghsvolck te slypen,[1521]
Hadde opgezet eens zelf de torens aen te grypen,[1522]
En greep, in 't bits gevecht, na zoo veel tegenstand,[1523]
Den standerddrager zelf den standerd uit de hand
Met d'een, met d'ander hand de lange storremladder.
En riep: men volgh mijn spoor. wie eerst van allen radder[1526]
Kan steigren, achter my, en schrap in 't heetste staen,[1527]
Dien magh onsterflijcke eer, noch muurkroon niet ontgaen.[1528]
Hier rijst het Capitool. hier is de wedergade[1529]
Van Rome. schats genoegh, tot boete van uw schade,[1530]
Geleden in 't belegh. val aen, ick wijs u 't spoor,
Mijn Arend met de kroon, mijn Astur vlieght u voor.[1532]
Het vier ontstack. men zagh hoe aller oogen glommen.[1533]
Ick recht de ladder zelf, en daedlijck opgeklommen:
Mijn regement my na, en zoo de zege ontgost.[1535]
Een yegelijck soldaet hiel stand, gelijck een post.
Ick zwaey den degen vast. ick schreeuw vast, moord, en wapen,[1537]
Vrybuit en brand. val aen, nu wreeck u eens rechtschapen.[1538]
De Burgery verflaeuwde, in tegenweer te bien.
De wal en Stad was ons; wanneer ick op zijn knien[1540]
Een oud eerwaerdighst Man zagh vallen, in hef midden
Der Priesteren, en met gevouwe handen bidden.
Op dat gebed, helaes! verscheenme strax mijn Min,[1543]
Met haer doorschote borst. die schoone Koningin
Verscheen met dees quetzuur, die versch noch deerlijck bloede.
Hoe werd mijn hart zoo bang, dat strax zoo grimmigh woede![1546]
De standerd zeegh, en viel, met eenen viel de moed.

J u l i a e n :

1519 *harssenschildery:* hersenschim, inbeelding.
1521 *geweer:* wapenen.
1522 *opgezet:* mij voorgenomen.
1523 *bits:* vinnig.
1526 *radder* (dan de anderen): het vlugst (door contaminatie ontstaan).
1527 *steigren:* opstijgen; *in 't heetste* (van 't gevecht).
1528 *muurkroon:* de corona muralis van de Romeinen, d.i. de krans voor degene die het eerst een vijandelike stadsmuur besteeg.
1529 *het Capitool:* zie vs. 821.
1530 *boete:* herstel, vergoeding.
1532 *Astur:* havik.
1533 *Het vier ontstack:* de ijver ontbrandde.
1535 *ontgost:* (partic. van *ontginnen;* vgl. Van Helten's Vgr. §39*e*): een aanvang gemaakt met (vgl. vs. 1472).
1537 *vast:* reeds
moord en wapen (vgl. vs. 1426).
1538 *Vrybuit* (imperatief): plunder (*vrijbuiten:* oorlogsbuit maken); *rechtschapen:* gelijk het behoort.
1540 *wanneer ick:* toen ik (plotseling).
1543 *Min:* geliefde.
1546 *strax:* kort te voren.

Verscheenze slechs alleen?

A t t i l a :
Met een' ontelbren stoet
Van duizenden bestuwt, en met die zelve Zielen[1549]

1549 *bestuwt:* omstuwd; *die zelve:* dezelfde.

Die, van den hoef getrapt, door zwaerd en speeren vielen.[1550]
Zy trad my in 't gezicht, en dochtme ruim zoo schoon,
En ruim zoo groot als flus. haer diamante kroon[1552]
Verlichte straet en wal, door 't schitteren der steenen,
En 't kroonegoud, gelickt en goddelijck bescheenen[1554]
Van eenigh godlijck licht, dat met een' ronden kring
Van tongen, rood als vier, om 't heiligh hulsel ging.[1556]
My docht ick zagh dien schicht noch in haer harte steecken,
Daer 't laeuwe bloed langs scheen op d'aerde neêr te leken.
Ick stondt'er stijf en stom. al 't krijghsvolck zagh op my.
De Liefde en Schrick van d'een, de Schoone aen d'andre zy.[1560]
Noch drong ick stewaert in met zidderenden degen.[1561]
Maer waer ick quam, alom vloogh Ursuls Geest my tegen
Met haere standerd vaen. haer Maeghden overkuisch
Bejegenden mijn volck met dadeltack, of kruis,[1564]
Of maeghdewasse kaers, voor wie de krijghslien vielen,[1565]
En vloden hier en daer. zy zat my op de hielen,
Of stond voor mijn gezicht. veel troepen vloôn verbaest;[1567]
Dies ick den aftoght blies, want d'aftoght was ons 't naest.[1568]

U r s u l :
Nu treffen den Tyran al 's hemels dreigementen.[1569]

A E t h e r e u s :
Nu Juliaen vervolght in d'aengesteecke tenten.[1570]

A t t i l a :
Och Juliaen, wat raed? hier koomt het zelve spoock.[1571]

J u l i a e n :
Hou stand, 't is ydelheid, en wind, en stof, en roock,[1572]
Of een ontsteecken damp, die schichtigh zal verdwijnen.[1573]

U r s u l :
De zonne zal voortaen uw hutten niet beschynen.[1574]

J u l i a e n :

1550 *van:* door.
1552 *flus:* te voren.
1554 *gelickt:* glanzend geworden (oorspr. gepolijst).
1556 *hulsel:* hoofdhulsel, kroon.
1560 *van d'een* (zij): aan de ene zijde werd ik bestookt door Liefde en Schrik.
1561 *Noch:* toch.
1564 *Bejegenden:* traden tegemoet; *dadeltack:* de tak van de dadelpalm gold bij de Semieten, en later bij de Christenen, als symbool van overwinning.
1565 *maeghdewasse:* van maagdenwas, d.i. zuivere was.
1567 *verbaest:* verbijsterd.
1568 *was ons 't naest:* was het enige dat ons overbleef.
1569 Hier verschijnen de geesten van Ursul en AEthereus.
1570 *aengesteecke:* aangestoken.
1571 *het zelve:* hetzelfde.
1572 *ydelheid:* ijdele schijn.
1573 *een ontsteecken damp:* een lichtende wolk; *schichtigh:* schielik.
1574 *hutten:* legertenten.

Hou stand, 't is ydelheid, die eer verstuift dan stof.

U r s u l :
Des legers kreits verstreck den Hun een kerreckhof.[1576]

Des legers kreits: de kring, het gebied van uw legerplaats; *verstreck* (conj.): moge worden tot.

Juliaen:
Wie zijtghe, die by nacht ons quellen komt, en plaegen?

AEthereus:
Slechs wind, en roock, en damp, en stof, om uit te vaegen.

Juliaen:
Indienghe niet ontvlught, ick stel mijn zwaerd te werck.[1579]
Wat of de veldheer doet?

Attila:
Ick schrijf met kool een perck,
Tot mijn verzekering, en zal 't met vloecken wyen.[1580-811581]

Juliaen:
Daer komt het yslijck spoock, en durf het overschryen.[1582]

Attila:
Is 't wonder dat mijn hair hier door te berge rijs?

Ursul:
Bevriest uw hart noch niet zoo stijf en kil als ijs?

Attila:
Och Ursul, laetme gaen. och spaer den Koning 't leven.

Ursul:
Tyran, uw vuist heeft my dien schicht in 't hart gedreven.

Attila:
Och Ursul, laetme gaen, vergeefme toch dien moord.

Ursul:
Wy Geesten eisschen wraeck. de hemel is verstoort.

AEthereus:
Durft ghy, aertsmoordenaer, u langer hier vertrouwen?

Juliaen:
Wijck af, ick zal u 't hoofd van buick en schoudren houwen.[1590]

AEthereus:
Heeft wind, en roock, en damp, en stof nu buick en hoofd?

Juliaen:
Daer leit de Geest. ick heb hem 't beckeneel geklooft.[1592]

AEthereus:

1579 *stel te werck:* gebruik.
1580-81 Ik teken met houtskool een kring tot mijn beveiliging (tegen boze machten).
1581 *vloecken:* bezweringsformulieren.
1582 *durf:* durft.
1590 *Wijck af:* ga achteruit; *buick:* romp (Mnl.).
1592 *beckeneel:* schedel.

Noch leeft de Geest. uw zwaerd is veel te plomp van snede.

J u l i a e n :
Och goede Geest, vertreck, laet Juliaen met vrede.

A t t i l a :
Och Iuliaen, wat raed? nu weet ick geen verblijf.[1595]

U r s u l :
Gods straffe volght Gods Roe, gelijck de schaduw 't lijf.

A t t i l a :
Het zweet breeckt uit. wie moet voor dit gezicht niet yzen?
Princes, ick zal my nu genadiger bewyzen.[1598]

U r s u l :
Gelijckghe zijt gewoon, die 't al verwoest, en stroopt,
En Christenrijck in 't bloed der Martelaeren doopt.
Verbeeld u niet, dat God uw' moedwil wil verschoonen.[1601]
Ick zal u 't halve hoofd van uwen Manfrit toonen.
Daer ziet ghy't van het lijf gesneden, en noch nat.
De Ridderschap valt uit, met al de gansche Stad.
De tenten staen in brand. uw volck verloopt te spade.[1605]
't Vergoten bloed roept wraeck. 't is uit met Gods genade.
De gansche Stad valt uit. al 't leger staet in vier.[1607]

A t t i l a :
Wat zienwe, Iuliaen? wat aenzicht zienwe hier?
't Is Manfrits eigen hoofd. verwacht geen ander teecken.
Och Iuliaen, 't is tijd als d'andren op te breecken.
Och Iuliaen, breeck op, met d'overige maght.
't Is veiliger gevloôn, dan 't uiterste verwacht.

AERTSBISSCHOP. BURGEMEESTERS. REY VAN AGRIPPINERS.

A e r t s b i s s c h o p :
Getrouwe Ridderschap, zet hier de doodbaer neêr,
En 't Heiligh Lijck. 't word spa, oock valt de wegh te veer.
Voor eerst genoegh, tot dat men 't lichaem voort geleide,
En op het staetelijckste een uitvaert toebereide,
Gelijck de heiligheid van zoo een Heiligh voeght.
Maer dit toeschietend volck bleef al den nacht misnoeght,
Indien hun oogen zelfs de doode niet eerst zagen.[1619]
Men schuif de doodkist op. daer leitze nu verslagen,[1620]
Die vrome Kruisheldin, en stut van 't eeuwigh Rijck.
Ghy Vaders van de Stad, ghy Burgers algelijck,[1622]
Om Gods wil, ziet toch eens, ghy maeghdekens, en vrouwen,

1595 *nu weet ick geen verblijf:* nu kan ik het niet langer uithouden.
1598 *bewyzen:* betonen.
1601 *moedwil:* kwaadwilligheid; *wil:* zal.
1605 *verloopt te spade:* vlucht te laat (om te ontkomen).
1607 *'t leger:* uw legerplaats.
1619 *hun oogen zelfs:* hun eigen ogen.
1620 *op:* open.
1622 *Vaders:* burgemeesters.

Koom leeck, en priester, koom de Koningin aenschouwen.
Zij schijnt niet dood, noch oock den slapenden gelijck,
Maer levend lachtze u toe. hier leit een Bruid te prijck;
Wiens ziel in 't hemelsch koor, voor d'Engelen, ging trouwen
Den schoonsten Bruidegom. waer zagh men oit gehouwen
Uit marmer eenigh beeld, of lijck dat witter was.
Zoo leeft d'albaste pop in d'ebbenhoute kas.[1630]
Noch schijnt de purpre mond gebeên tot God te morren.[1631]
De roos, op elcke wang, weet noch van geen verdorren.
Het hair behoud zijn' geur, ja krachtiger dan oit.
Zoo hadze zich voor 't leste om Jesus opgetoit.
Zy heeft dien mond niet eens vertrocken, om de smarte
Des doods, toen haer de Dood de tanden zette in 't harte,
Met dien verwoeden schicht. geweerhaeckt hangt hy noch[1637]
In haer gequetste borst, zoo wit, als melck en zogh;
Gemarmert van het bloed, dat uit de wonde vloeide,
En maeckte een' rooden vliet, waer in de ziele roeide[1640]
En zeilde, en vloogh voor wind, voor stroom, recht hemelwaert,
Der zielen haven in, beschut voor 't Hunsche zwaerd.
O wreede schicht, te wreed op zoo een teere spruite![1643]
'T was wonder dat uw punt niet weder af en stuite,
Of stomp werd, op 't gezielt en levendigh albast[1645]
Der Kalidoonsche Maeghd, en hechtghe noch zoo vast,[1646]
In 't middelpunt van 't hart? maer waerom 't hart geschoten,
Och edel hart! en niet een ander deel doorstooten?
Neen, billijck is 't, dat zy, aen 't Paradijs verlooft,
Oock werde in 't hart gemerckt; gelijck 't gemartelt Hoofd,
Haer Heiland, dien de speer in 't hart ging, door de zijde.
Onwetende eerde u dus, die u dees eer benyde.[1652]
O allerzalighst lijck, ons allen voorgetreên,
En in het bloedigh perck met Jesus doorgestreên.[1654]

B u r g e m e e s t e r :

Zy triomfeert by God, met wien zy zich vereende,
Met al haer Duizenden, die, op de starren treênde,
Nu omgaen met den kloot, aen 's hemels gouden boogh,[1657]
En, boven zon en maen, braveeren daer om hoogh[1658]

1630 *pop:* beeld.
1631 *morren:* prevelen.
1637 *Met dien verwoeden schicht:* bij het treffen van die verwoede pijl.
1640 Met en in het bloed verliet de ziel het lichaam.
1643 *spruite:* oudere vorm van spruit (Mnl. sprute).
1645 *gezielt:* bezield; *levendigh:* levend.
1646 *Kalidoonsche:* Schotse (vgl. *Inhoud*, r. 4).
1652 *die u dees eer benyde:* (niet gunde) nl. uw moordenaar.
1654 *doorgestreên:* met Jezus' hulp strijdende tot het einddoel gekomen (vgl. vs. 1370).
1657 *omgaen met den kloot:* rondgaan (om de aarde) met de hemelsfeer. Volgens het stelsel van Ptolemaeus, in de M.E. en nog door Vondel aangenomen, zijn er om de aarde, het middelpunt van het heelal, zeven rondgaande hemelsferen, waarin de planeten zich bewegen. Daarboven de sfeer van de vaste sterren en het Empyreum, waar het Opperwezen, de engelen en de zaligen vertoeven. Blijkens vs. 1656 (*op de starren treênde*) denkt Vondel zich hier deze zalige zielen wel *boven zon en maen* (vs. 1658), maar in de bovenste vaste-sterrensfeer.
1658 *braveeren:* trotseren.

Gods vyanden, die niet onsterfelijcke zielen.
Maer slechs het sterflijck lijf des Martelaers vernielen.
Het veld, dat door dien moord verwildert leit, en woest,
Gemest met bloed, en mergh, teelt nu een' rijcken oegst,[1662]
Daer God de vrucht af maeit, en vult zijn ruime schuuren[1663]
Met garven zonder tal.

R e y :

Wy tellen daeghlix d'uuren,
Ja elcken oogenblick, in 't uiterste gevaer,[1665]
Dat Iesus ons verlos. 't verlangen valt ons zwaer.[1666]

A e r t s b i s s c h o p :

O waerde Burgery, de hemel wil u stercken.[1667]
Gedenck, ghy strijd ter nood voor huizen, en Gods kercken;[1668]
Ghy strijd voor lijf en ziel, voor Gods gerechte zaeck,[1669]
Voor 't algemeen geloof. schep moed. beveel de wraeck[1670]
Den allerhooghsten troon: hy bleef noit Dwingland schuldigh
De lang gedreighde straf. volhard, beveel geduldigh
Hem d'uitkomst van 't gevecht. de hemel weet zyn' tijd.
Men triomfeerde noit dan na den bangen strijd.
Nu dorscht Gods straffe hand den droeven ingezeten.[1675]
De vlegel breeckt niet eer voor dat die is versleeten.
Gods oordeel scheid aldus het koren van het kaf;
Al dreunt'er 't gansche Sticht, gelijck een dorschvloer, af.[1677-78]
Wy zitten noch beschermt, en met beslote muuren.

R e y :

Argentoraet, en Trier, en Tongren, ons gebuuren,[1680]
Zijn al in d'asch geleit, en in den grond vergaen.[1681]
Indien een stercker valt, hoe kan een zwacker staen?
De blixem met geweld gedreven op de toppen
Van toornen, en van kerck, het bloed, by roode droppen,
Geregent hier en daer; de tortsen in de lucht;[1685]
De wolcken vol geschreis, en oorelooghsgerucht;
Het hemelsche gezang, het loeien uit de kooren,[1683-871687]

1662 *oegst:* blijkens het rijm uit te spreken als *oest*.
1663 *af:* van.
1665 *elcken:* bij Vondel is *oogenblick* mnl.
1666 *'t verlangen:* het uitstel.
1667 *wil:* moge.
1668 *ter nood:* in de tegenwoordige nood.
1669 *gerechte:* rechtvaardige.
1670 *algemeen geloof* (vertaling van Katholicisme): het Christelik geloof; *beveel:* vertrouw toe, laat over (ook in vs. 1672).
1675 De Hunnen zijn de dorsvlegel in Gods hand om de volken voor hun zonden te straffen; *straffe:* gestrenge.
1677-78 Voortzetting van het beeld; *Sticht:* aartsbisdom (Keulen).
1680 *Argentoraet:* Argentoratum is de Latijnse naam voor Straatsburg.
1681 *in den grond:* geheel en al.
1685 *tortsen in de lucht:* brandende toortsen, aan het uitspansel gezien.
1683-87 Opsomming van onheilspellende voortekenen.
1687 *het loeien uit de kooren:* kunnen hier de kerkkoren bedoeld zijn?

Gaen zwanger van al 't leed, dat daeghlix wordt geboren.[1688]
Ons vesten gaepen vast, en waren flus vermant.[1689]
Wy hoorden dien Tyran vast brullen moord en brand.
De maght der Burgery begon al uit te spatten.[1691]
De Hun zal strax den storm met meer gewelds hervatten,[1692]
En booren door de breuck in Stad, die open leit.
Ick zie, hoe 't grimmigh zwaerd langs marckt en straeten weit,[1694]
En neervelt, wat het vind. ick hoor ons vrouwen krijten.
'k Zie dochters aengezicht en bloote borsten rijten.
Met hangende perruick geschonden en gesleurt.[1697]
Ick zie dees Stad in brand, en als een kleed gescheurt.
Nu zal ons Beeck van 't bloed der menschen overloopen.[1699]
Men sluit de poort vergeefs, de muuren leggen open.[1700]

B u r g e m e e s t e r :
Godvruchtigh Licht, verlicht het volck met uw gebed.
Wy knielen al met u, en hopen op ontzet.

A e r t s b i s s c h o p :
Aendachtige gemeent, hou op, hou op van schreien.[1703]
Ick zie, om 't hoofd van 't lijck, een vlam van tongen weien,[1704]
En lecken Ursuls kroon. ay zie, hoe schoon het speelt.
Ick zie noch meer, een wolck, die zich daer boven deelt,
En zwanger van Gods glans vast arbeid door te breecken.[1707]
Schep moed, mijn volck, schep moed. dit is geen ydel teecken.
Wy zijn alree verhoort. nu langer niet geschroomt.
De wolck gaet op. wat Zon of hier te voorschijn koomt?[1710]
Wat starren of dit zijn, die voor en achter krielen?
Gewis 't is Ursuls geest, bestuwt met Martelzielen,[1712]
Met zoo veel duizenden, als flus gesneuvelt zijn.[1713]
Ick ken die Kruisbanier. 'tis spoock, noch droom, noch schijn.[1714]
Wy weckten haeren geest met ons eendraghtigh smeecken.
Zy wenckt ons. luister toe. daer vangt zy aen te spreecken.

S i n t e U r s u l :
Ghy Agrippiners, staeckt dit jammerlijck gesteen.
Ick hebbe op uwen muur met al mijn heir gestreên,
En ging dien Dwingeland in zyne tent bestoocken.

1688 *wordt geboren:* ontstaat.
1689 *vast:* nog steeds; *flus vermant:* kort te voren overweldigd.
1691 *De maght der Burgery:* het grootste deel van de burgers; *uit te spatten:* uit de band te springen, oproerig te worden.
1692 *meer gewelds:* meer kracht.
1694 *weit:* zich gaat vermeien, zich te goed gaat doen.
1697 *perruick:* hoofdhaar; *geschonden:* onteerd.
1699 *ons Beeck:* onze stroom.
1700 *leggen:* liggen.
1703 *Aendachtige gemeent:* vrome burgerij.
1704 *een vlam van tongen:* tongvormige vlammen; *weien:* vgl. vs. 1694; hier: dartelend spelen.
1707 *vast arbeid:* steeds moeite doet.
1710 *op:* open.
1712 *bestuwt met Martelzielen:* omringd door de zielen der martelaressen.
1713 *flus:* kort te voren.
1714 *spoock:* (bedrieglike) geestverschijning.

Al 't leger vlught met hem, en is voort opgebroken.[1720]
De blixemstrael, die brand in alle hutten sticht,[1721]
Vergunt den Hun geen' tijd, dat hy zijn hielen licht.
Gansch Keulen, met den dagh in 't leger uitgevallen,[1723]
Sleept eenen grooten roof in zijn verloste wallen.[1724]
Die woedende Tyran, zoo wijd en zijd gevreest,
Zal's nachts, in 't bruilofsbed, op 't vrolijckst van zijn feest,[1726]
Smoordroncken van den wijn en 't bloed, allengs gedroncken,[1727]
Daer zijn bestorve bruid hem reutlen hoort, na' et roncken,[1728]
Haest braecken 't godloos hart, en smooren in zijn bloed,[1729]
Dat tegens Christus Kerck, en Gods autaeren woed.
Laet u 't geleden leed noch jammer niet bedroeven.[1731]
God wou uw hart door 't vier des oorlooghs dus beproeven.[1732]
Bestelt ons lichaemen ter aarde, zoo 't behoort.
De hemel sal uw' Dom, uw Raedhuis, en uw poort,[1734]
Van hier, in tijd van ramp, en tegenspoed, vertroosten.[1735]
Verwacht in uwen schoot het Drietal, dat van 't Oosten[1736]
Zich boogh voor d'arme kribbe, en offerde zoo mild;
Drie Kroonen dan gevoert in eenen rooden schild:
Drie Kroonen zullen braef op onze Armijnen passen.[1738-391739]
Ick zie der muuren kreits hoe langer wyder wassen,[1740]
Door allerhande ramp; d'Aertsbisschop, in den top[1741]
Van 't Keizerrijck te keur, om een' gekroonden kop;
En 't Heiligh Agrippijn, door tegenspoed verzochter,[1743]
Volharden, als een echte oprechte Roomsche Dochter.[1744]

A e r t s b i s s c h o p :

Verlosser, zijt gelooft, die d'eer behoud in 't veld,
En Englen zonder tal, en Martelgeesten stelt
Tot wachters van de Stad. wy buigen ons, wy groeten
SINTE URSUL en heur heir. wy offren aen heur voeten

1720 *voort:* terstond.
1721 *hutten:* tenten.
1723 *in 't leger:* naar de legerplaats (der Hunnen).
1724 *roof:* buit.
1726 Attila is gestorven in de eerste nacht van zijn huwelik met Ildico.
1727 *allengs:* langzamerhand (met de bijbetekenis: in toenemende mate).
1728 *bestorve:* dodelik verschrikte.
1729 *Haest:* weldra; *'t hart braecken:* aan bloedspuwing sterven.
1731 *jammer:* ellende.
1732 Vgl. vs. 1675.
1734 *poort:* stad; dus: uw geestelikheid, uw overheid en uw burgerij.
1735 *Van hier:* van uit de hemel; *vertroosten:* moed inspreken.
1736 *het Drietal:* de drie Koningen, wier relikwieën in later tijd naar Keulen overgebracht zijn.
1738-39 Zie voor het Keulse wapen de aant. bij *Opdraght* vs. 51-52.
1739 *braef:* voortreffelik, naar de eis (*Ned. Wdb.* III, 947); *Armijnen:* hermelijn (vgl. vs. 282).
1740 *kreits:* kring; *hoe langer wyder:* hoe langer hoe verder.
1741 *door:* door... heen, d.w.z. ondanks allerlei rampen; (Ik zie) de aartsbisschop, als een der voornaamsten in het Keizerrijk, als keurvorst (aangewezen) om een gekroond hoofd te kiezen.
1743 *'t Agrippijn:* Keulen; *verzochter:* des te meer beproefd.
1744 *Roomsche:* Romeinse, krachtens haar afstamming, maar tegelijk: dochter van Rome, met een toespeling op het randschrift van het Keulse zegel: Sancta Colonia, sancta Romanae Ecclesiae fidelis filia (trouwe dochter van de H. Roomse Kerk).

Geen wieroockvat vol reuck, maer 't hart vol danckbaerheid.
My dunckt ick zie alree ons vesten uitgeleit,

Sinte Ursuls Veld daer in getrocken, en begrepen,[1751]
De Keulsche Maeghden maght van steenen t'zaemen sleepen,
En bouwen haer een kerck, zoo yverigh als oit.
Gezegent zy Klemaet, die Gods gebouw voltoit.[1754]
Drie zilvre tomben, rijck van Indiaensch gesteente,
Begraeven in 't autaer, beveelt men haer gebeente,[1756]
't Lijck van Cyriacus, en 't lichaem van Konaen;[1757]
Waer op men, onder spel en koorgezang, voortaen
Den hemel eeuwigh danckt, met heilige offerhanden,
Daer gulde kandelaers, daer gulde lampen branden.
Noch feest noch ommegang ontsta dees Maeghdekerck;[1761]
Daer elck haer rustbed hebbe, en haer' gewyden zerck.
Men bergh al 't overschot in eene goude kamer;[1763]
En haer gedachtenis zy Keulen aengenamer
Dan endelooze schat: maer d'asch, en Maeghdestof
Zich spreiende, vereischt een grooter kerreckhof
Dan d'aldergrootste Stad. men grabbelt om dees bloemen.[1767]
De Teems zal zelf een stad naer een der Maeghden noemen.[1768]
Zoo leven, na de dood, die 't leven hier versmaên.
Zoo koomt de glori t' huis, die naer Gods glori staen.[1770]

1751 *Sinte Ursuls Veld:* op dit terrein van de maagdenmoord verrees bij de uitbreiding van Keulen de Ursula-kerk.
1754 *Klemaet:* Clematius herstelde tot vervulling van een gelofte, een kerk, gewijd aan heilige jonkvrouwen die voor haar geloof gestorven waren. Dit feit, door een gedenksteen bevestigd, is de historiese kern van de latere Ursula-legende.
1756 *beveelt men:* vertrouwt men toe.
1757 *Konaen:* de naam van AEtherius, vóór zijn doop (vgl. *Inhoud,* r. 2).
1761 *ontsta:* ontbreke (voortaan) aan.
1763 De relikwieën der Elfduizend Maagden worden in de zogenaamde gouden kamer van de Ursula-kerk te Keulen bewaard.
1767 *men grabbelt om dees bloemen:* men betwist elkaar deze kostbaarheden. Deze relikwieën werden namelik over geheel Duitsland en daarbuiten verspreid. Zo veelvuldig werden ze overgebracht, dat Paus Bonifacius IX dit wegvoeren in 1392 op verzoek van de Keulse burgers verbood.
1768 *een stad:* volgens de gissing van Mej. M.E. Kronenberg (*De N. Taalgids* VI, 301) de stad Maidenhead.
1770 *die naer Gods glori staen* (Datief): Zo verkrijgen zij, die Gods roem nastreven, ongewild de (ware) roem. Sommige drukken hebben: *die naer geen glori staen,* wat ook een goede zin oplevert.

Rozemont.
Treurspel.[aant. *]

Het eerste bedryf.

Pauselijck Gesant.

Een manshart kropt zijn nijt, die uitbarst by de vrouwen.[vs. 1]
Sophia, wat al leets hebt ghy Godts Kerck gebrouwen,
Met eenen schimpscheut (ach een schimpwoort vry gering)[3]
Die Narses, door het hart, aen zijn vijf zinnen ging,[4]
En, als een pijl, uw tong zoo los en bits ontglipte;
Waer door zijn eerste trouw, uit wraeckzucht overwipte,[6]
En schende Alboin, der Langebarden hooft,
Den Roomschen op het lijf. Italië berooft,[7-8]
Geknevelt, afgebrant, geschoren, en geschonden,[9]
Van Got, Alaen, en Hun, gevoelt, in versche wonden,[10]
Helaes! een' nieuwen slagh, van d'oversnootste smet,[11]
Die, van het Baltisch strant, zich had met kracht gezet[12]

* Van omstreeks 1639. Afgedrukt volgens de tekst van de eerste uitgave, achter het treurspel *Maeghden*, Amsterdam 1643, *Unger: Bibliographie nr. 314*, met doorlopende signatuur. Het geschiedverhaal dat Vondel zich voorstelde dramaties te bewerken, bevat het volgende: Alboïn, koning van de Longobarden (6de eeuw) was eerst gehuwd met Clodorinde, dochter van de Frankiese koning Clovis (*Klotaer* in vs. 45). Na haar dood hertrouwde hij met Rozamunda, dochter van Kunamundus (*Koenemont* vs. 47), koning der Gepiden, die hij in een veldslag verslagen en gedood had. Van het bekkeneel van de verslagen vijand, in goud gevat, maakte hij een drinkschaal. In 568 trok Alboïn met een groot leger naar Italië, ingeroepen door de Romeinse veldheer Narses, die wraak wilde nemen over een belediging, hem aangedaan door Sophia, gemalin van Keizer Justinus II (zie de aant. bij vs. 3). Hij veroverde toen een groot gedeelte van de Po-vlakte en werd voor de muren van het belegerde Pavia door zijn krijgsvolk uitgeroepen tot koning van Italië. Bij een groot feestmaal, in 574 te Verona, dronk hij zijn gemalin toe met de beker, uit het bekkeneel van haar vader vervaardigd. Voor die hoon nam zij bloedig wraak, door met hulp van haar minnaar, de hoveling Peredeus, haar gemaal te vermoorden, waarop zij vluchtte naar de keizerlike stadhouder Longinus te Ravenna.

vs. 1 *kropt zijn nijt:* verkropt zijn woede.
3 *een schimpscheut:* Sophia zou aan Narses, die een eunuuch was, hebben doen zeggen, dat hij de wapenen moest neerleggen en bij haar moest komen spinnen, omdat het rokken hem beter paste dan de wapenen. Daarop zou hij geantwoord hebben: ik zal een rokken opzetten dat ge niet zo licht af zult spinnen. Daarop doelen de verzen 18 en 37.
4 *aen zijn vijf zinnen ging:* eig. al zijn zintuigen doortrok, d.i. hem diep griefde.
6 *overwipte:* oversloeg, d.w.z. waardoor hij ontrouw werd en de tegenpartij koos.
7-8 *schende op het lijf:* joeg tegen hem op, bracht tegen hem in 't veld; *Langebarden:* vernederlandsing van Longobarden; *Roomschen:* Romeinen.
9 *afgebrant:* platgebrand; *geschoren:* geplunderd.
10 De West-Goten en Alanen teisterden in het begin van de vijfde eeuw, de Hunnen in het midden van die eeuw het Romeinse rijk.
11 *van d'oversnootste smet:* door de Longobardiese benden (*smet:* bezoedeling).
12 *het Baltisch strant:* de Longobarden woonden in het begin van de jaartelling aan de beneden-Elbe.

In 't vet Pannonie; van waer zy, met dees vreemden,[13]
Avaer, Bulgaer, Sarmaet, en Sax, op al de beemden[14]
Van Po en Arnus viel, in een veel eedler wey,[15]

13 *'t vet Pannonie:* de rijke Romeinse provincie Pannonië, aan de Donau; *zy:* slaat terug op *smet*.
14 Volksstammen die als hulptroepen Alboïn vergezelden.
15 *Arnus:* Arno; *eedler wey:* een gebied dat meer buit beloofde.

En aen de wolcken dreef dit jongste lantgeschrey.[16]
Sophia, oordeel nu, of ghy wel, by uw leven,
Dit opgezette web van Narses af zult weven.[18]
Dit aes (van dien besneên gebezight tot een' toom[19]
Der Gotten, reis op reis) regeert nu aen den stroom
Des Ticiners, op 't hof; gebiet, dat elck dit kenne,[20-21]
En drijft, tot voor de poort van Rome en van Ravenne,
Justijns bezettingen te steên en sloten uit,[23]
En niemant heeft het hart dat hy dit euvel stuit:[24]
Want wat quam Ticinum zijn tegenstant te stade,[25]
Als 't, na drie jaer, zijn poort opzette, ter genade[26]
Des wreeden Langebarts, die met dat gruwelwoort[27]
Zijn zwarte siel verzwoer aen 's overwonnens moort?[28]
En zeker, had het paert, ten intre van de wallen,
Uit mededoogen, niet dien vloeck te voet gevallen;[29-30]
De stadt waer reê, in bloet en roock en vier, vergaen,[31]
Vergeten; en geen mensch zou Ticinum zien staen
Ter stede, daer 't noch staet, om onder 't juck te zweeten.
Oock hebben dierte en pest ons zenuwen gesleten:[34]
En yder lants-aert van dit mengsel maeckt zich sterck,[35]
En acht zich mans genoegh, gansch Kristenrijck een werck
Te rockenen, dat niet kan worden afgesponnen,[37]
Als met een' zwaren toght. De Gotten, in Narbonne,[38]
En Spanie, en oock de Hun, (die sterck den Donaukant[39]
Voor Alboïn bewaeckt, in 't ingeruimde lant)[40]
Beloofden, op zijn trom, in 't harnas aen te stappen.
Vier Fransche Koningen, ontzaghbre zwagerschappen,[42]

16 *aen de wolcken dreef:* ten hemel deed stijgen.
18 *web:* weefsel (vgl. bij vs. 3); of gij herstellen kunt wat Narses begonnen is.
19 *Dit aes:* scheldwoord voor Alboïn (vgl. galgenaas); *van dien besneên:* door die eunuuch Narses.
20-21 *aen den stroom des Ticiners:* Alboïn had Pavia, aan de Tessino, tot residentie gemaakt; *dit kenne:* zijn heerschappij erkenne.
23 *sloten:* burchten.
24 *euvel:* ramp.
25 *Ticinum* (Romeinse naam voor Pavia) werd in 572 na een driejarig beleg door Alboïn ingenomen.
26 *opzette:* open zette; *ter genade:* zich overleverende aan de genade van.
27 *dat gruwelwoort:* nml. dat hij de stad slechten zou en zelfs geen grijsaards en vrouwen sparen.
28 *Zijn zwarte siel verzwoer aen:* deze uitdrukking, mij van elders niet bekend, zal betekenen: zijn reeds zwarte ziel met een misdadige eed bezoedelde bij.
29-30 Bij het binnenrijden struikelde zijn paard (eigenlik staat er, dat het paard uit medelijden met de slachtoffers, voor hem een voetval deed), en omdat hij dit als een noodlottig voorteken beschouwde, spaarde hij de stad; *dien vloeck:* die ellendeling.
31 *reê:* reeds.
34 *dierte:* voedselschaarste, hongersnood.
35 *lants-aert:* volksgroep.
37 *rockenen:* op het rokken te zetten (vgl. berokkenen).
38 *toght:* veldtocht.
39 *sterck:* nml. in aantal.
40 *ingeruimde:* (door de Romeinen) ontruimde.
42 De vier zonen van Clovis, die in 511 het Frankiese rijk deelden; *zwagerschappen:* zwagers (van Alboïn).

Hanthaven desen Vorst, in 't overheert bewint,[43]
Uit gunst tot d' eerste vrouw, hun zuster, Klotsuint;[44]
Hem van Klotaer, in echt en eigen, opgedragen,[45]

43 *'t overheert bewint:* de veroverde heerschappij.
44 *gunst:* genegenheid, liefde.
45 *van:* door; *Klotaer* was de jongste van de vier vorsten; *eigen:* letterlik: eigendom.

Om zoo veel dapperheên, getoont in trotse slagen:
En wat 'er overschoot, na'et slaen van Koenemont,[47]
Wiens bloet zijn koets herwarmt; dat berghde zich terstont,[48]
Uit schrick, in zynen eedt, en volleghde te gader[49]
Den man van Rozemont, zoo trouwlijck als haer' vader.
Wat rest'er, tegens dit onkneusbare aertsgewelt,
Voor ons, dan dat men Godt, die 't onweêr wetten stelt,
Geduldighlijck het stuur des Rijcks bevele, in 't midden[53]
Van 't bulderen; en met schenckaedje schatting bidden,[54]
Terwijl vermurwe en streel dien grooten Dwingelant,[55]
Tot hindring van meer quaets: waerom ick, een gezant[56]
En mont van Paus Joan, ten dienst der myterkroone,[57]
Van Ticinum den Vorst hier navolgh, te Verone;
Alwaer dees onderdruckte en bange burgery[59]
Dien Heiden vieren ziet het vrolijck jaergety[60]
Der zege, op Audoïn, in 't bloedigh velt, bevochten.[61]
O Heilant, wil ons eens van deze lantgedroghten[62]
Verlossen, door de vuist van een' rechtschapen heldt.
Maer och! ghy meet het perck van elck saizoen, en smelt,[64]
Wanneer uw zon genaeckt, dees sneeuwjaght uit den Noorden.[65]
't Is u bekent, of Godt met Langebartsche koorden
Het Oosten temmen wil, van wien het Westen lijdt
Meer wrevels en meer hoons dan oit van Geet, of Scijth:[68]
Want of de Bosphorus braveert het hooft der vlieten,[69]
Den Tiber, lang verdruckt, 't zal Godt in 't endt verdrieten.
Godt vry 't Latijnsche Recht, schuif 't Griexsche juck van hier,[71]
En smijt (behaegh het hem) dees lantroede eens in 't vier.

De volgende Personagien leeren hun rol.

47 *slaen:* doden.
48 Wiens dochter de plaats van de vorige vrouw in 't huweliksbed inneemt; *berghde zich:* zocht veiligheid.
49 *in zynen eedt:* hem trouw zwerend.
53 *bevele:* toevertrouwe.
54 *schatting bidden* (afhangende van het vorige *met*)*:* door hem te verzoeken de plundering te mogen afkopen.
55 *Terwijl:* onderwijl.
56 *hindring:* verhindering.
57 *mont:* woordvoerder; *Paus Joan:* paus Johannes III (560-573) zou Narses tot terugkeer naar Rome bewogen hebben; *myterkroone:* pauselike macht.
59 *bange:* in 't nauw gebrachte.
60 *jaergety:* jaarlikse herdenking.
61 *Audoïn:* de Romeinse bevelhebber.
62 *lantgedroghten:* monsters, die het land plagen.
64 *meet het perck:* stelt grenzen aan.
65 *dees sneeuwjaght uit den Noorden:* evenals bij *lantroede* (vs. 72) heeft Vondel hier gedacht aan Attila, die ook de *Noordvorst* genoemd wordt (*Maeghden*, vs. 13 en 19).
68 *wrevel:* misdadige behandeling.
69 *het hooft der vlieten:* de voornaamste rivier. De Tiber symboliseert het Romeinse rijk, dat voorbestemd was om de wereld te beheersen.
71 *vry 't Latijnsche Recht:* bevrijde Rome, dat het recht aan zijn zijde heeft.

[Gedichten]

De Feest van den Heere Directeur, Hillebrand Bentes, en Ioffrouwe Katharine Baeck. aant.*

Schoon d'een na d'ander vast de Minne gaf zijn recht,[vs. 1]
Noch sleet *Kathryn* den tijd des levens buiten echt.
De zon had negenwerf haer hemel omgevaeren,
En Ceres negenwerf het hair gehult met airen,[4]
Terwijle *Bentes* leefde op heur genade alleen,[5]
En in den wind zagh slaen zijn klaghten, en gebeên.
De kamer, daerze sliep, besloot haer kuische zinnen,[7]
Verbonden aen den dienst der zuiverste Godinnen,[8]
Aen Pallas, en Diane, en Veste; om wie zy hier[9]
Een lamp van berghkristal ontstack met eeuwigh vier.[10]
Noch Venus, noch de Min, noch Hymen mogt 'er duuren.[11]
De kuischeid dezer Maeghd was witter dan de muuren
Waer meê zy zat bemuurt, vernoeght met dezen roem,[13]
Dat zy dees Godheên schonck heur maeghdelijke bloem.
Maer toen de hemel, die haer yver had genoten,[15]
In 't end voltrecken wou 't geen boven was besloten,
Verscheen de Maeghd, daer zy in heur slaepkamer zat,
Haer trouwste Broeder zelf, die langs 't gemeene pad[18]
De weereld had versmaed, en 's weerelds ydelheden,
En 't vaderlijcke huys zich heel in rouw zien kleeden.
De kamer roock van geur, en blaeckte door den brand,
Die afscheen van de torts, in zijne slincke handt.[22]

* Van 1639. Afgedrukt volgens de tekst in Vondels *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 267. Hillebrand Bentes (48 jaar) ondertrouwde 18 Nov. 1639 met Catharine Baeck (38 jaar). Vergelijk Vondel's aansporing aan de ‘fiere Katarijn’ in het gedicht hiervóór, blz. 388: *Aan de Beeck, op de Hofstee van Laurens Baack*.

vs. 1 *vast:* telkens weer; *de Minne gaf zijn recht:* een echtgenoot koos; *zijn:* omdat de *Minne* als Amor mannelik voorgesteld wordt.
4 *Ceres:* godin van de landbouw, in de oogsttijd bekranst met korenaren.
5 *op heur genade:* afhankelijk van haar genade, in hoop op een gunstige beslissing.
7 *besloot:* omsloot, hield gevangen.
8 *zuiverste:* meest kuise.
9 *Pallas:* vgl. *Kamp tusschen Kuyscheyt en Geylheyd*, vs. 24 en 31 (Deel 2, blz. 490); *Diane:* vgl. *Wyckzangk* (Deel 2, blz. 497); *Veste:* de godin Vesta, die zij als een Vestaalse maagd, in ongehuwde staat, diende.
10 *Een lamp van berghkristal:* vgl. ‘het heyligh glas’ gevoed met ‘maeghdewas’ in de bovengenoemde *Kamp*, vs. 25-26.
11 *mogt'er duuren:* kon het er uithouden.
13 *bemuurt:* opgesloten (vgl. vs. 7).
15 *yver:* toewijding.
18 *Haer trouwste Broeder:* Jacob, in April van dit jaar overleden (vgl. hiervóór, blz. 615); *langs 't gemeene pad:* langs de weg die alle stervelingen moeten gaan.
22 *slincke handt:* linkerhand.

Een kleed, zoo blanck als sneeuw, geslingert om de leden,
Hing met een eedlen zwier van boven tot beneden,
En rijck bezaeit met goud van starren, zonder tal;
Gelijck de hemel blinckt, en eeuwigh blincken zal.
De slaepen van zijn hoofd, verlicht door deze glanssen,
Zich lieten om en om met eenen krans bekranssen
Van bloemen, zonder naem, verzaemelt daer omhoogh,[29]
En kunstigh geschakeert, gelijck een regenboogh:
Al vaste verwen, die verwelcken noch bevriezen,[31]
En zich, om schooner kleur, alle oogenblick verliezen,[32]
En spelen zoo in 't licht van dien gemaeckten dagh,[33]
Dat qualijk menschlijk oogh hier oogh op houden magh.[34]
Hoe bly, hoe welgedaen zagh zy dien liefsten Broeder![35]
Hoe anders, als toen hy van Vader en van Moeder
En al zijn Vaders huis vernoeght zijn afscheid nam,
Na dat een koorts, ter sluick, door eene onzichtbre vlam,
Al 't lichaem had verteert, en naulix, om te leven
Wat ziels in vel en been en schinkels was gebleven.[40]
De Zuster vreesde in 't eerst, en midlerwijl verheughd
Vermengde zich de schrick in d'onverwachte vreughd.
Zy haeckte en blaeckte om hem t'omhelzen, en te kussen,
Maer 't hart werd t'elckens flaew, en Iacob ondertusschen[44]
Genaeckende, verdreef met eenen heldren blick
Vit heur verbaest gemoed dien ingebeelden schrick,[46]
En opende zijn mond met zulcke lieflijckheden,
Gelijckze was gewoon zijn troost en wijze reden
Te drincken met haer oor, eer hy, tot haer verdriet,
Om een onsterflijck kleedt, het sterfelijck verliet.
Gedeelte van mijn ziel (zoo sprack de Geest ten leste)
'k Verlaet d'onsterflijckheid, en dael in dit geweste,[52]
Vit liefde, die ick u noch toedraegh, na mijn dood;
Niet zoo gelijck weleer, maer duizendmael zoo groot.
De liefde gloeit om hoogh al anders dan op aerde.[55]
Wy geesten schatten daer het maegschap naer zijn waerde,
Beminnen zonder gal, en wenschen, in dien staet
Des hemels, u noch nut te zijn met rijpen raed.[57-58]
Het opperste besluit mishaeght, dat ghy uw jaeren[59]

29 *zonder naem:* (op aarde) onbekend.
31 die tegen hitte en koude bestand zijn.
32 *zich verliezen:* zich oplossen, om in nòg schoner kleuren over te gaan.
33 *dien gemaeckten dagh:* het toortslicht.
34 *magh:* kan.
35 *welgedaen:* opgewekt.
40 *Wat ziels:* enige levensgeesten.
44 *'t hart werd flaew:* de moed ontzonk haar.
46 *verbaest:* ontsteld; *dien ingebeelden schrick:* die schrik waarvoor geen aanleiding bestond.
52 *d'onsterflijckheid:* de hemel als verblijf van de onsterfelike zielen.
55 *al:* heel.
57-58 *zonder gal:* zonder boosheid, oprecht; *in dien staet des hemels:* in die toestand van zaligheid.
59 *Het opperste besluit:* de Goddelike wil, de Godheid.

Dus koel en eenzaem slijt, en leit u op te paeren[60]
Met hem, die lang genoegh zijn tijd in slaeverny[61]
Om u heeft doorgebroght. 'k verzeker u, dat hy
De rechte weerga is, en met zijn aerd en zeden[63]
Uw zeden zoo gelijckt, dat geene oneffenheden[64]
Uw onderlinge rust versteuren zullen, zoo
Ghy 's hemels raed voltrekt. wat schaamte maakt u bloo?[66]
Wat verftze met een gloed van roozen beide uw kaken?
De koelte had haer tijd. nu is het tijd te blaken[68]
Van ongeveinsde min, en rustig en goedrond[69]
Te drucken hart aen hart, te vlyen mond op mond,
Te loncken hand aen hand, en lip op lip te kleven.
Wat weigertge dien Held uw hand en trouw te geven,
Nadien uw huwelijck van 't noodlot zy gesmeed[73]
Op 't anbeeld van Gods Raed? Begeef, in Venus eed,[74]
V onder *Bentes* vlagh. hy zal u veiligh voeren,
Niet onder het geweld van oorelooghsrumoeren,
Waer van de wereld waeght, wanneer de felle dood[76-77]
In eenen hagel spoockt van yzer en van lood;
Maer in een zoet gevecht, en oirzaeck van veel levens,
En aerdsche zaligheên, en leckre lusten t'evens:
Daer ghy opluicken zult uit kittelenden lust,[81]
En den gewenschten loon der wederliefde kust,[82]
Een jonge Katharijn, of Bentes, of te gader
Een dochter en een zoon, die moeder en den vader
Afzetten zoo volmaeckt, dat uwe schildery[85]
By dit gezielde beeld een schim en schaduw zy.[86]
Ghy moet op deze wijs voortaen den Goôn behagen.
De tijd lijd geen vertreck, en alle Geesten klagen[88]
Daar boven allermeest om 't spillen van den tijd,[89]
En kennen zijn waerdy, wanneer hy hen ontglijd.
Zy wenschen, moght het zijn, den eersten tijd te koopen,[91]
Om nutter te besteên. zy zien de starren loopen,

60 *leit* (legt) *u op:* beveelt u.
61 *in slaeverny:* in dienstbaarheid als minnaar.
63 *weerga:* echtgenoot.
64 *oneffenheden:* onenigheden.
66 *'s hemels raed voltrekt:* het in de hemel beraamde plan verwezenlikt.
68 *De koelte had haer tijd:* de tijd van koelheid is nu voorbij.
69 *rustig en goedrond:* vastbesloten en oprecht.
73 *van:* door.
74 *Raed:* besluit; *in Venus eed:* Venus trouw zwerende.
76-77 Op 21 Oktober had Tromp in de slag bij Duins de Spaanse vloot vernietigd; *waeght:* dreunt.
81 *opluicken:* open bloeien; *kittelen:* prikkelende, strelende (later vervangen door *aengenamen*).
82 *den loon* (bij Vondel ook mnl.)
85 *Afzetten:* het evenbeeld zijn van (vgl. *afzetsels* op blz. 505, vs. 24); *uwe schildery:* uw geschilderd portret.
86 *gezielde:* levende.
88 *lijd geen vertreck:* duldt geen uitstel.
89 *spillen:* nutteloos laten voorbijgaan.
91 *den eersten tijd te koopen:* de op aarde verkwiste tijd terug te kopen.

En rennen om den ring van desen duistren kloot,[93]

93 *desen duistren kloot:* de damp (vs. 94), die de aarde verduistert, symboliseert de beperktheid van de menselike kennis tegenover die der hemelbewoners. De aarde is, volgens het stelsel van Ptolomaeus, rustend middelpunt van het heelal.

Behangen met den damp, die eerst mijn oogen sloot,[94]
Voor 't hemelsche gezicht, en hinderde te dringen
In 't allerbinnenste des boezems aller dingen.
Al wat op 't aerdrijk schuilt ontdeckt zich daer al stil.
Hier ziet men nauwelix door een papieren bril.
Daer vat een oogenblick ontallijcke gedachten.[99]
Daer schijnt een langen dagh, gevolght van geene nachten.
Men leit 'er 't oor te weeck op 't goddelijck gezang
Der heem'len, die op maet gestadigh gaen hun gang,[101-102]
En danssen, dat zy 't veer in lieflijckheid afwinnen[103]
De toverende keel der zingende Meerminnen.
Natuur ontkleed zich daer heel naeckt van top tot teen.
Hier toonde my mijn Haes niet als d'ontdeckte leên.[106]
Zelf't allerwijste brein bekent om hoogh zijn botheid,[107]
En noemt dees letterkunde en wijsheid louter zotheid.[108]
Ons Themis, die 't gezicht aen geene letters hecht,[109]
Ontvouwt en schift'er net het onrecht van het Recht,[110]
Het heiligh Recht, 't welck hier beneden is te zoecken,[111]
En blind word opgevischt uit eene zee van boecken,[112]
Waer in 't verstand verzinckt, en dickwils schipbreuk lijd.
Maer dit loopt buiten spoor. mijn last gaet niet zoo wijd.[114]
Mijn Zuster, 'k zie ghy wenscht t' omhelzen uwen Broeder,
Maar al vergeefs. ick ga. omhels mijn oude Moeder,
En Vader noch voor my. omhels uw Bruidegom.
Zoo sprack hy, en verdween, en liet haer droef, en stom.
Zy zagh hem, toenze zich tot kussen wou verpijnen,[119]
In haere ledekant, met zijne torts, verdwijnen,
Gelijck een Bruilofsgod, en sloegh van angst een galm.[121]
't Gezin schoot toe, en vond den vloer al groen van palm[122]
En loveren bestroit, en trooste de verlegen,[123]
En nam dit voorspoock aen: en wenschte 's hemels zegen[124]
De nieuwgewijde Bruid, die, na dien storm beland,[125]

94 *eerst:* in vroegere tijd.
99 *vat:* omvat; accent op *een;* evenzo in het volgende vers.
101-102 *Men leit 'er 't oor te weeck:* men luistert met volle aandacht; *'t goddelijck gezang der heem'len:* de muziek der sferen.
103 *veer:* verreweg.
106 *mijn Haes:* de bekende dokter De Haas in de Beverwijk, Jacob's intieme vriend (vgl. blz. 615); *niet als d'ontdeckte leên:* slechts enkel onderdelen van de natuurgeheimen kon hij hem verklaren, niet de natuur ‘heel naekt’ blootleggen (vs. 105).
107 *Zelf:* zelfs; *om hoogh:* in de hemel; *botheid:* onwetendheid.
108 *dees letterkunde:* de aardse boekenwetenschap.
109 *Ons Themis* (accent op *ons*)*:* onze Rechtspraak, die niet hangt aan de letter.
110 *net:* nauwkeurig.
111 *is te zoecken:* (met moeite) gezocht moet worden.
112 *blind:* zonder het juiste inzicht.
114 Maar mijn gedachten dwalen af; *last:* opdracht.
119 *zich verpijnen:* zich inspannen.
121 *sloegh een galm:* slaakte een kreet.
122 *al:* geheel.
123 *verlegen:* ontstelde.
124 *voorspoock:* voorteken.
125 *beland:* in veilige haven aangekomen.

Den blijden Bruidegom haer trouw gaf met haer hand.

Ridderlyck Bancket,
Voor Heer Adam van Lochorst, Ridder, Heer van de Lier, en Ioffer Cornelia Paavw, eenige Dochter van Heer Michael Paavw, Ridder van sint Marco, Heer van Achtienhoeven, &c.[aant.]

t' Amsterdam,
By IOHAN en CORNELIS BLAEV.
CI□ I□ C XXXIX.

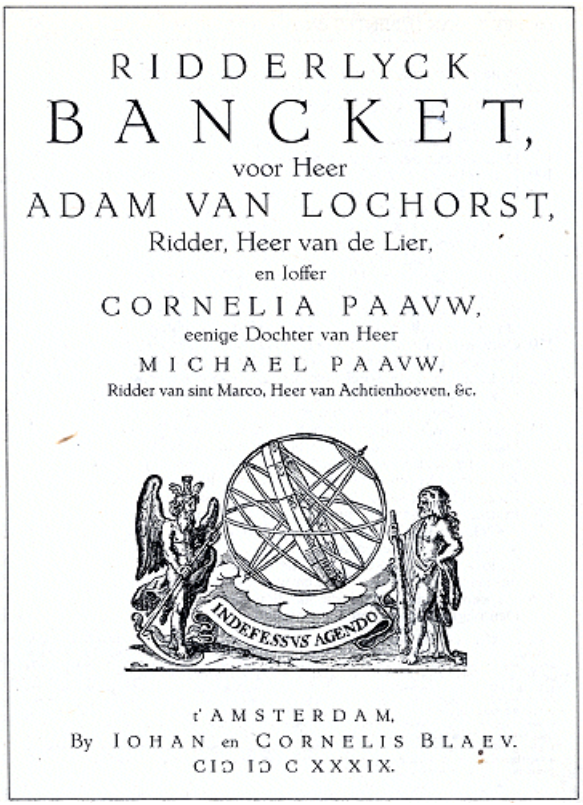
RIDDERLYCK
BANCKET,
voor Heer
ADAM VAN LOCHORST,
Ridder, Heer van de Lier,
en Ioffer
CORNELIA PAAVW,
eenige Dochter van Heer
MICHAEL PAAVW,
Ridder van sint Marco, Heer van Achtienhoeven, &c.
INDEFESSVS AGENDO
t' AMSTERDAM,
By IOHAN en CORNELIS BLAEV.
CIↃ IↃ C XXXIX.

Ridderlyck Bancket.*

Myn Zanggodin verleert van Hymens torts te blaecken:[vs. 1]
Noch kan een heusch verzoeck haer voeten gaende maecken,[2]
Om, buiten 't spoor der oude, een' luchten sprong te doen.[3]
Zoo kan men om de kunst verandren het saizoen.
Dan bloeit de herbst: dan kan de lente druiven perssen:[5]
Dan valt des zomers sneeuw; dan draeght de winter karssen.[6]
Mijn jaeren danssen traegh op zulck een dartle pijp.[7]
Indien ick my vergrijp, het is een licht vergrijp;[8]
Daer, midden in een feest, de bruiloftszaelen schateren
Van Venus vreughd, waer naer der Goden tanden wateren.
Mijn Zoon, sprack Venus, vliegh in 't huis, dat opgehaelt[11]
Ten hemel, met zijn' schild in 't witte voorhoofd praelt;[12]
Van waer ghy hooren kunt, hoe speelnoots zich bereiden,
Om 't eenigh Dochterken, de Bruid, te bed te leiden.
Ga heenen, quijt u daer in 't bruidsbedde, al den nacht.[15]
Volweef't begonnen web. onthael, naer uwe maght,[16]
Dees twee Gelieven, die den dienst van Min behoeven,
En legh een' vasten band om *Lier,* en *Achtienhoeven*.[18]
De wufte Dwergh vergramde, en keerde haer den neck,[19]
En sprack: 't zal beter zijn, dat Moeder 't werck voltreck,[20]
Het welck zy zelf begon. wat hoef ick op te haelen[21]
De moeder dezer Bruid? de moeder, die de straelen
Van uw gezicht verdooft met haer aenminnigh oogh,
En onder 't voorhoofd spant een' goddelijcken boogh,[24]

* Van 1639. Afgedrukt volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in folio. *Unger: Bibliographie, nr. 331*, waarvan het titelblad hiervóór typografies nagevolgd is.
Adam van Lochorst (23 jaar) ondertrouwde de 25ste November 1639 met Cornelia Paauw (22 jaar).

vs. 1 *verleert:* ontwent; *van Hymens torts te blaecken:* huwelikszangen aan te heffen.
2 *Noch:* toch; *heusch:* vriendelik; *voeten:* woordspeling met versvoeten.
3 *buiten 't spoor der oude:* afwijkend van de statige, klassieke trant (*oude:* Ouden); *luchten:* luchtige, dartele.
5 *herbst* (Duitse vorm): in Vondels latere taal gewoonlik vervangen door *herfst*.
6 *karssen* moet bij Vondel een vokaal gehad hebben waardoor het op *perssen* kon rijmen.
7 Mijn leeftijd leent zich niet gemakkelik voor zulk een dartel lied (*pijp:* fluit).
8 *my vergrijp:* mis grijp op mijn fluit, valse tonen doe horen. Woordspeling met het volgende *vergrijp*.
11 *opgehaelt:* zich ten hemel verheffend.
12 Waarschijnlik droeg de gevel van het huis een witmarmeren schild met een ridderlik wapen.
15 *quijt u:* doe uw plicht.
16 *web:* weefsel; *onthael:* bewijs uw vriendelike diensten.
18 *Lier* was de heerlikheid van de bruidegom (zie het titelblad); *Achtienhoeven* (nu Achttienhoven, in de Vechtstreek bij Utrecht) die van de familie der bruid.
19 *De wufte Dwergh:* de dartele kleine.
20 *Moeder:* nml. *De moeder dezer Bruid* (22), Hillegond Laurensdr. Spieghel, die reeds op haar zestiende jaar trouwde met Michiel Pauw, zoon van Reynier Pauw. Zij wordt immers om haar schoonheid en lieftalligheid als een aardse Venus gevierd.
21 *op te haelen:* in herinnering te brengen.
24 En uit haar ogen (*onder 't voorhoofd*) pijlen schiet; d.w.z. betoverende blikken werpt.

Die andre wondren baerde, als uwe of mijne peezen.
De spraeck ging eens, dat ghy uw aangebede wezen
Bedeckte met dat beeld van levendigh albast,[26-27]
En hechte uw' gouden troon aen Aemstels veenzoom vast.[28]
De spraeck ging, dat haer jeughd den appel veer zou winnen,[29]
Zoo zy ter vierschaer quam met d'andere Godinnen.[30]
Werd 's Bruidgoms moeder niet, in 't bloeienst van haer tijd,
Voor Pallas aengezien? van Pallas zelf benijd?[32]
Het schorte alleen aen helm, en speer, en schild, vol slangen,
De Goden hadden haer voor een Bellone ontfangen.[34]
Maer dat is noch van 't minst. dees fiere en eedle Maeghd,[35]
Voor welcker ledekant uw goedheid zorge draeght,
Niet eens vernoeght, dat zy den appel heb gestreecken,[37]
Durf dartel naer de kroon van uwe godheid steecken.[38]
't Is uit met al uwe eere, en d'eer van uwen Dwergh,
Nu Holland Cyprus streckt, zy Cypris, en de bergh,[40]
Den Heilgen Bergh genoemt, Idael, daer heele schaeren[41]
Bewieroocken haer beeld, en kercken, en autaeren;
Of vlechten roozenhoên, en offren duif, en zwaen,
En musch, en musschebrein, om in haer gunst te staen:[43-44]
Gelijck dees Ridder oock zoo lang op haer genade[45]
Most leven; 't zy hy troost ging zoecken t'Alckemade,
Of Wavren, of ter Horst; of zocht zijn lieflijck kruis,[46-47]
En hiel om 't jawoord aen, te Heemstede op het huis:[48]
Of met een quijnend hart, geperst van minneschroeven,
Ging adem scheppen, in 't gewest van Achtienhoeven;
Of aen den Vyverbergh, in bosch, en lindelaan,[51]
Die menigh groen hart deckt met loof en groene blaen:[52]
Dan koos hy voor die koon noch roozeblad, noch lely,

26-27 *De spraeck:* het gerucht, dat gij de gedaante aannam van de blanke Hillegond; dat Venus dus huisde in het lichaam van deze jonge schone.
28 En uw troon vestigde in Amsterdam.
29 *den appel veer zou winnen:* gemakkelik de prijs zou winnen (Paris' appel) in de schoonheidswedstrijd der godinnen.
30 *de vierschaer:* de rechtbank.
32 *Pallas:* Pallas Athene, de godin der wijsheid.
34 *Bellone:* een krijgsgodin, zuster of vrouw van Mars.
35 *dat is noch van 't minst:* dat is nog het ergste niet.
37 *gestreecken:* verworven.
38 *Durf:* durft.
40 *Cyprus streckt:* de plaats vervult van Cyprus, de zetel van *Cypris* d.i. Venus; *de bergh:* de ‘Heilige Berg’ is een riddermatige hofstede, even ten Z.O. van Amersfoort, waar volgens de legende de H. Ursula uitgerust zou hebben. Daar werd in de elfde eeuw een klooster, *den Hoogenhorst,* gesticht. Deze hofstede behoorde aan de familie van de bruid (vgl. vs. 75).
41 *Idael* (aan te vullen met *streckt* uit vs. 40): de stad Idalium op Cyprus bezat een Venus-tempel.
43-44 *roozenhoên:* rozenkransen; *duif, en zwaen, en musch:* deze vogels waren aan Venus gewijd; Vondel laat haar ook mussenhersens offeren.
45 *op haer genade:* afhankelik van haar genade (vgl. het vorige gedicht, blz. 784, vs. 5).
46-47 *'t Alckemade, Wavren, of ter Horst*, waarschijnlik heerlikheden van zijn vrienden of bloed verwanten; *zijn lieflijck kruis:* zijn aangebedene, die hem bleef kwellen.
48 *hiel aen:* drong aan op; *te Heemstede op het huis:* het kasteel te Heemstede, in 1620, met Bennebroek, door Adriaan Pauw aangekocht.
51 Bekende plaatsen in Den Haag; *de lindelaen* is het Voorhout.
52 *groen:* verliefd.

Noch moerbay, voor den mond en lippen van CORNELI;

Die, als de geest ontlaet, op noten zangmaet slaen;[55]
Of spreecken Spiegels spraeck; of volgen den Tuscaen,[56]
En Fransman, aen de Seine, en Arno, rijck van geesten.[57]
Zoo dickwils LOCHORST zagh de beelden, schoon van leesten,[58]
Landouwen, en gedierte, en vogelen, gemaelt
Van haer begaefde hand, die zelve Arachnes naeld,[60]
En al die potlood, pen, penseel, en verf hanteeren,
Met schrift, en teeckeninge, en trecken durf braeveeren;
Dan sprack hy Pallas zelve, en Proserpijn te na;[63]
En bad de vingers aen, en achte zulck een ga
Alleen dees godheên waerd, die blixemstraelen slingeren;[65]
En kuste, op eene knie, het sneeuw van zulcke vingeren,
En riep: geluckigh, o geluckigh, boven al,
Maer veel geluckiger, die eenmael trouwen zal
Dees vingers, deze hand, verkrachtster van 't gevoelen,[69]
Vijf toortzen, die mijn vier, in bloed en adren, koelen,[70]
Gelijck haere oogen doen; zoo dickwils alsze my
Begunstight met een' lonck, al is het van ter zy:
Maer alsze, in wit satijn, by 't schijnzel van de maene,
Met eenen zilvren staf quam treên, gelijck Diane,
Van haer' gewijden Bergh, den Hohorst, over 't veld;[75]
Dan vloôn de Saters voor, en vreesden 't kuisch geweld,[76]
Dat geile berghgoôn haet, en boschgoôn, en godinnen:
En LOCHORST, buiten hoop van yet op 't hart te winnen,[78]
Lagh ergens in een haegh, en kerremde al den nacht;
Om dat zijn hart geen deel moght hebben aen die jaght.
Hoe dickwils wenschte hy dien zilvren staf te draegen;
Of, haer ten dienst, het wild te steuren uit zijn laegen;[82]
Te rennen, in den schijn van windhond, of van brack;[83]
Of zelf het Hart te zijn, het welck zy schoot of stack:[84]
Hoewel het Ridders hart haer pijlen, tot de veeren,[85]
Gevoelde in zijne borst, en 't onheil niet zou keeren;
Maer lagh al lang vernielt van een verliefde dood,[87]

55 *ontlaet:* zich laat gaan, vaardig wordt.
56 In de taal en trant van Spieghel dichten; *Tuscaen:* Italiaan.
57 *geesten:* vernuften.
58 *leesten:* gedaante, vormen.
60 *Arachnes*, beroemd om haar kunstig borduurwerk, door Minerva in een spin veranderd.
63 *sprack te na:* gaf af op, stelde ze achter bij zijn beminde; *Proserpijn*: Proserpina of Persephone, dochter van Zeus en Demeter. Over haar kunstvaardigheid spreken de mythen niet.
65 De oppergoden.
69 *verkrachtster van 't gevoelen:* die het gevoel overmeestert (eig. krachteloos maakt).
70 Dit beeld is een proeve van de ‘vernuftige’ stijl, die toen de modestijl was: de *toortzen* (de vingers) stoken brand, maar verkoelen tevens, d.i. ze verzachten de liefdegloed die hem kwelt. Van dezelfde ondraaglike liefde-brand is in vs. 89 sprake.
75 *den Hohorst:* zie bij vs. 40.
76 *voor:* voor haar uit.
78 *op 't hart:* nml. van de geliefde.
82 *te steuren uit zijn laegen:* uit de verborgen plaatsen op te jagen.
83 *in den schijn:* in de gedaante; *brack:* jachthond.
84 *Hart:* woordspeling met hert en hart (Hollandse vorm van hert).
85 *tot de veeren:* diep, tot de veren, indringend.
87 *vernielt van:* geveld door; *verliefde dood:* dood, door verliefdheid veroorzaakt.

*
Had ghy hem niet belooft te zalven in haer' schoot.[88]
Om 't steecken van zijn zon voor eene poos t'ontschuilen,[89]
Onthiel hy zich te Lier, of op het huis te Zuilen,
En, in de schaduw van een' uitgestreckten boom,[91]
Verlette al raezende de schepen, en den stroom.[92]
De Nymphen van de Vecht, verlegen met zijn karmen,[93]
Vermaenden hem, hy zou uw hair, uw mond, uwe armen,[94]
Vw kaecken, uwen hals, om 't naeckende ongemack,
Toch spaeren, wat hy deê: dan viel hy zomtijds vlack,[96]
En bad uw schoonheid aen, en 't lastren werd vertogen;[97]
Tot dat zijn heete koorts, aen al te krachtige oogen[98]
Ontsteecken, wederom ontvonckte in mergh en bloed,[99]
En weêrquam op haer tijd, gelijck, na'et eb, de vloed.[100]
Nu sta dees Bruid ten dienst; om wie, van alle zyen,
De Hohorst heeft den loop van zulcke afgoderyen;[102]
Terwijl uw Rijck vervalt, 't welck Cyprus 't hoofd ophiel.[103]
Zoo morde Min, tot dat zy in zijn rede viel.[104]
Het voeghd geen willigh kind zijn moeder te bedillen.
Mijn wil verstrecke uw wet. hier passen geen geschillen.
Vliegh heen in 't bruiloftsbedde, en als de speelgenoot
De Bruid heb toegedeckt, dan geef u zelven bloot,[108]
En offer haer uw' dienst, met troosten en vermaenen,[109]
En wisch met linnen af de teere en eerbre traenen,
Die zy, voor 't lest, noch schreit, in maeghdelijcken staet.
Verhef ten hemel toe het vrouwelijck gewaed,[112]
Dat op de tafel haeckt, om heur herbore leden,[113]
Niet morgen vroegh, maer op den middagh, te bekleeden,
Wanneer de middaghzon bestrael de jonge vrouw,

* TEKSTKRITIEK: achter vs. 112 en 114 heeft de oude uitgave een punt-komma.

88 *ghy:* Venus; *zalven:* de wonden helen.

89 *zijn zon:* zijn geliefde (vgl. de noot bij vs. 70).

91 *uitgestreckten:* met brede kroon.

92 *Verlette:* (trachtte) in zijn razernij de schepen tegen te houden.

93 *verlegen met:* ontdaan over.

94 In zijn razernij verwenste hij Venus en al haar ledematen. Dat is bedoeld met het *lastren* in vs. 97.

96 *wat hy deê:* welke raad hij dan ook opvolgde; dan wierp hij zich ter aarde.

97 *vertogen:* gestaakt.

98 *aen al te krachtige oogen:* nml. van de geliefde.

99 *Ontsteecken:* ontstoken, ontvlamd.

100 *eb:* gebruikt Vondel hier onzijdig.

102 *afgoderyen:* Amor is gegriefd, omdat zij op de Hohorst door minnaars als een godin wordt aangebeden.

103 *uw Rijck:* uw heerschappij; *'t welck Cyprus 't hoofd ophiel:* die aan Cyprus een krachtige steun verleende (*Ned. Wdb.* XI, 861).

104 *zy:* Venus.

108 *geef u zelven bloot:* maak u bekend, toon uw ware gedaante.

109 *offer:* bied aan.

112 *vrouwelijck:* in tegenstelling met het maagdelik gewaad dat zij uittrok, want zij wordt als vrouw ‘herboren’ (vs. 113).

113 *haeckt:* verlangend wacht.

Die in een nacht vergeet den overbroghten rouw:[116]
En als de Bruigom heb al stormende ingenomen[117]
De kamer van zijn lief, dan pas zijn vier te toomen.[118]

116 Accent op *een; den overbroghten rouw:* het geleden verdriet.
117 *al stormende:* Het was gewoonte, dat de speelmaats de ongeduldige bruidegom plagend, voor de gesloten deur enige tijd lieten wachten (De Roever: *Van Vryen en Trouwen*, blz. 230).
118 *pas:* draag zorg; *vier:* hartstocht.

Of als hy matigh kus zijn versche wederga;[119]
Dan kus vry dat het klappe, en baeuw de kuskens na,[120]
En prickel hem; of speel zomtijds den liefdelooze;[121]
Of loer al heimelijck hoe zedigh 't aenschijn bloze,
Van bloodigheid besterve, en weêr zijn verwe krijgh.[123]
Beluister hun gespreck; maer dat men dit verzwijgh,
Op peen van ongena. ghy kent al d'eigenschappen[125]
Der nachtgeheimenisse; en wat een tong met klappen
Van mijn verborgentheên (die overheiligh zijn,
En niet alleen de zon, maer zelf de maneschijn
Vervloecken) al verbeurt: en hoe wy niet gedoogen[129]
Als twee paer t'effens, en noch halfgelokene oogen,[130]
En zachte mompling van twee monden, zomtijds stom.
Men gaet niet dan beschroomt tot zulck een heilighdom.
Vier ooren zijn genoegh. verjaegh de rest. wij haeten
Niet die 't verstaen, maer die 't geheim van 't bed verpraeten.
De zon, die 't al bespied, zoo stout en onbeschaemt,
Was oirzaeck, dat ick raed en middel heb geraemt,
Om endelijck een schut te schieten voor zijn schijnen,[137]
En 't bed met schaduwen van zwijgende gordijnen
Te decken; nademael 't bekooren van mijn wet[139]
Mijn ridders op den dagh in 't worstelperck verlet.[140]
Ghy kunt oock, onder ebbe en vloed der bruiloftskortsen,[141]
Hun dienen tot vermaeck, en speelen met twee tortsen,
Ontvonckenze aen 't gezicht der lodderlijcke Bruid,[143]
En blaezenze by beurt dan aen, en dan weêr uit:
Of kruissen torts met tortse: of knoopenze aen malkander
Met zuiver parlesnoer; of't eene licht aen 't ander
Ontsteecken; of de koets beroocken met een' roock,[147]
Die hen aen 't sluimren helpe, op dat ghy, als een spoock,[148]
Doch niet verschrickelijck, verschijnende in het droomen,
Hun toont hoe d'eerste maeghd haer' oirsprong heb genomen,[150]
En hoe Prometheus vier ging haelen by de zon,[151]

119 *matigh kus:* zijn kussen mocht vertragen; *versch:* pas getrouwde.
120 *baeuw na:* doe het geluid na, om hem aan te vuren.
121 *speel den liefdelooze:* veins een ogenblik onverschilligheid.
123 *besterve:* verbleke.
125 *Op peen van ongena:* op straffe van in ongenade te vallen; *d'eigenschappen:* het eigenaardige.
129 *Vervloecken:* verwensen; *niet:* niets.
130 *t'effens:* tegelijk (aan te vullen met *gelokene*); *noch:* toch.
137 *een schut te schieten voor:* tegen te houden.
139 *'t bekooren van mijn wet:* het onderzoeken (in dit geval: bespieden) van mijn gewoonten. Zie voor deze oude betekenis van bekoren: *Ned. Wdb.* II, 1627).
140 *Mijn ridders:* die zich in mijn dienst gesteld hebben; *op den dagh:* bij daglicht; *verlet:* belemmert.
141 *bruiloftskortsen:* liefdegloed.
143 *'t gezicht:* de blikken; *lodderlijcke:* dartele.
147 *de koets:* het bed.
148 *spoock:* geestverschijning.
150 Op bevel van Zeus, die zich op Prometheus wilde wreken, vormde Hephaistos uit aarde een schone jonkvrouw, door de goden rijk begaafd en op aarde gezonden als een ramp voor de mensheid.
151 Prometheus stal uit de hemel het vuur, dat Zeus aan de mensen onthouden had.

En leven broght in 't beeld, dat eer niet leven kon.[152]
Vertoon hun oock, hoe ick uit zeeschuim werd geboren,[153]
En wat ick nu verzwijgh, dat fluister hun in d'ooren.
Doorsnuffel eerst, vermomt gelijck een sterflijck kind,
Den maeghdelijcken disch, en waer ghy joffers vind,
Die killer zijn dan ys, en vryers heele jaeren
Doen loopen achteraen, op ydle hoop van paeren;
Bekoor die met een' lach; ghy kunt het toch van als:[159]
En neemtze u op den schoot; zoo vliegh haer om den hals,
En hang 'er voor een poos, en smet haer, onder 't kussen,
Met een vergiftigh vier, 't welck nergens zy te blussen,
Als in het bruiloftsbed; want in der Goden Raed
Besluit men Amsterdam, ten steun van Hollands Staet,
Met aenwas van meer volcx te proppen, en te bouwen;[165]
Dat nu verhindert word, door al te langsaem trouwen.
Vliegh heen, mijn Zoon. 't is tijd. ick ry naer mijn paleis;
En, als ghy keert, verhael my dan uw bruiloftsreis.

Lierdicht.[aant.]

De vreughd van Venus in haer kracht
Verkracht al 't menschelijck vermogen.[170]
Zy treckt al 't sterfelijck geslacht
Tot zich, gelijck een zon elx oogen.
Zy treckt het aerdrijck niet alleen
Om hoogh, maer Goden naer beneden
En, twee versmeltende tot een,
Streelt ziel, en lijf, en al de leden.
'k Had dus CORNELIA en LIER[177]
Met mijne lier te bed gezongen,
Maer al de kamer raeckte in vier
Door 't spel, en al mijn snaeren sprongen.
I. V. VONDEL.

152 *eer:* te voren.
153 Venus (Aphrodite) was volgens Hesiodus uit het schuim van de zee geboren en aan land gekomen.
159 *van als:* in alle opzichten (*als:* alles, vooral in de verbindingen *in als* en *van als; Ned. Wdb.* I, 202).
165 *proppen:* vullen, dicht te bevolken; *bouwen:* op te bouwen, groot te maken.
170 *Verkracht:* maakt machteloos, overmeestert.
177 *Lier:* Adam van Lochorst, zo genoemd naar zijn heerlikheid (vgl. vs. 18). Met die naam speelt Vondel ook in het opschrift en in het volgende vers.

Antwoordt *voor* Henrik Meurs, *aan* Abraham Oyens, *Rechts-geleerde*.[aant.*]

Oyens, vryer van de konst,[1]
't Was uit oordeel niet: maer gunst;[2]
Dat u Zang-goddin my stelde[3]
By den Phoenix, *van den Velden;*[4]
Dat u wel-gestelde Lier[5]
My geleeck by *Karpentier*.[6]
Schrijvers! die voor niemant wijcken,
Niemant vreesen, en gaan strijcken
Met de kroone van de pen[8-9]
Daer ick my te kleen toe ken.
'k Zou my zelven noch bedriegen,[11]
En met *Icarus* gaan vliegen,
Daar de Zon versmelt het wasch,
En my stort in *Thetis* plas.[12-14]
'k Wil noch van mijn meesters leeren:
En hun brave trecken eeren;[16]
Oock u dancken voor het dicht,
Daer mijn dienst sich voor verplicht.[18]
I.v.V.

* Van 1639? Afgedrukt volgens de tekst in I.V. Vondels *Poesy*. Het tweede deel. Schiedam 1647, blz. 75.
Abraham Oyens was waarschijnlik de zoon van de Antwerpenaar Abraham Oyens. Hij werd gedoopt in 1612 en als student te Leiden ingeschreven in 1626.

1 *vryer:* liefhebber.
2 *uit oordeel:* op grond van een juiste beoordeling; *gunst:* genegenheid.
3 *u Zang-goddin:* uw dichtkunst. Oyens had Meurs dus in een gedicht, dat niet bewaard bleef, om zijn schrijfkunst geprezen.
4 *den Phoenix, van den Velden:* Johan van den Velden, schoolmeester te Rotterdam en auteur van de *Spieghel der Schrijf konst* (1605). Om zijn zeldzame gaven wordt hij een Phoenix genoemd, naar de bekende wondervogel.
5 *wel-gestelde:* kunstige (eig. goed gestemd).
6 *Karpentier:* George de Carpentier, auteur van een *Exemplaer-boeck* (1640), was eveneens een beroemd schoonschrijver.
8-9 Die in de pennekonst de hoogste roem behaalden.
11 *noch:* immers.
12-14 *Icarus:* met de vleugels die zijn vader Daedalus hem aanbond, naderde hij de zon te dicht, zodat het was smolt en hij in de zee (*Thetis plas*) stortte.
16 *brave trecken:* kunstige pennetrekken.
18 Waarvoor ik, uw dienaar, mij aan u verplicht gevoel.

Op Henrick Meurs.[aant. *]

De tong is tolck van 't hert, bij tegenwoordighe ooren.[vs. 1]
De stomme pen laet zich veel duizend mijlen hooren,
Deur 't oogh, en niet deur 't oor. z'is d'eelste, die ick ken.
Ay, kus eerbiedighlijck dat bexken van de pen.

Op Judith Kotermans.[aant. *]

Hier leeft de wederga van IUDITH KOTERMANS,[vs. 1]
Die Meurs in 't harte straelt met vriendelycke voncken.
Zyn veder, ryck van geest, gaet weiden op dat loncken.[3]
Als zy haer oogen luyckt, dan leeft hy zonder glans.

* Van 1639. Volgens de tekst op een prent, door P. Pontius gegraveerd naar een schilderij van P. Codden. Zie voor H. Meurs het gedicht *Op de schrijfkunst van Henrick Meurs* hiervóór op blz. 614.

vs. 1 *bij tegenwoordighe ooren:* voor de tijdgenoot.

* Van 1639. Volgens de tekt op een prent, die een pendant is van de bovenvermelde.

vs. 1 *de wederga:* het evenbeeld, het afbeeldsel.

3 *weiden:* genieten.

J.V. Vondels Gebroeders.

Trevrspel.

Fuimus Troës. aant. aant.

t' Amsterdam, by Dominicus vander Stichel.
Voor Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Middel-Dam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1640.

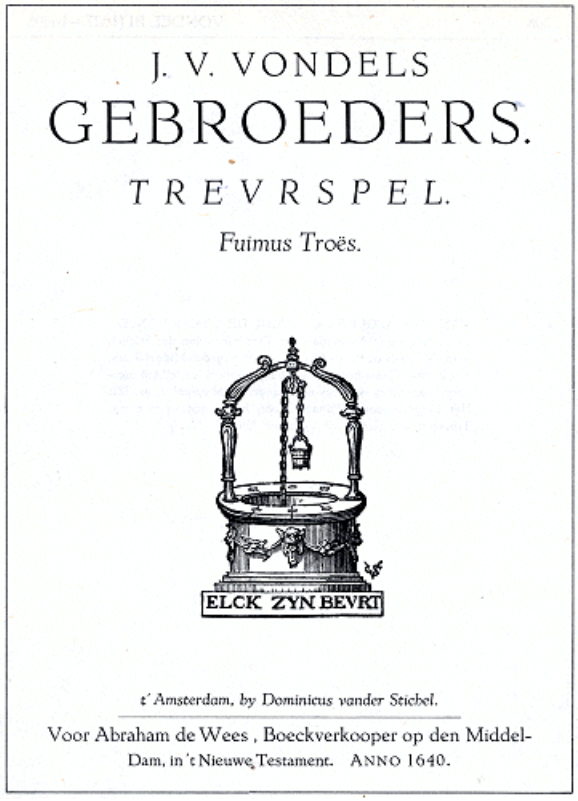
J. V. VONDELS
GEBROEDERS.
TREVRSPEL.
Fuimus Troës.
ELCK ZYN BEVRT
t' Amsterdam, by Dominicus vander Stichel.
Voor Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Middel-Dam, in 't Nieuwe Testament. ANNO 1640.

VAN 1640. AFGEDRUKT NAAR DE TEKST VAN DE eerste uitgave (t' Amsterdam, by Dominicus van der Stichel. Voor Abraham de Wees, Boeckverkooper op den Middel-Dam, in 't Nieuwe Testament. Anno 1640), waarvan 't titelblad hiervoor typografies is nagevolgd. *Unger: Bibliographie, nr. 321*. Het Latijnse motto (*Fuimus Troës:* het is gedaan met ons, Troianen) is ontleend aan Vergilius' *Aeneïs* II, 325.

Den welwijze en hooghgeleerde Heere, Geeraerd Vossius, Professor der Historiën, in de doorluchtige Schole der wijd vermaerde Koopstede Amsterdam.

Doorluchtige man,

[1] Dit jammerlijcke treurspel van Sauls nakomelingen blixemt en dondert[r. 1]
[2] noch in de oogen en ooren der Grooten, als met eene gedurige stemme[2]
[3] van den verwaten en ter helle gedoemden Phlegias, brandstichter in[3]
[4] Apolloos kerck, te Delphis,

5 *Discite justitiam moniti, & non temnere Divos*.
Leert rechtvaerdigheid betrachten,
En geen Godheid te verachten.

[8] Hoe veel waerheids aen deze Heidensche fabel zy, of niet, ymmers in[8]
[9] de heilige bladen des profeeten Samuëls blijckt het zoo helder, als
[10] waer het met zonnestraelen beschreven, hoe Koning Saul en de zynen,
[11] door ongehoorzaamheid, hooghmoed, wrevelmoedigheid, kerckschennis,[11]
[12] meineedigheid en wreedheid van de koningklijcke heirbaene der god-[12]
[13] vruchtigheid en rechtvaerdigheid afdwaelende, eeuwigh van kroon en
[14] scepter berooft, rampzalighlijck omgekomen, en van den hemel gestraft
[15] zijn, zonder dat het verloop der jaeren de misdaed verschoonde, of
[16] uitwischte. Het tegendeel openbaert zich in den godvruchtigen nazaet
[17] en dapperen krijghsheld David, die, gelijck een zon, onder de ver-[17]
[18] lichte koningen, gebloncken heeft, wiens gedachtenis noch heden, over
[19] den ganschen aerdbodem, ja in den hemel blinckt, en altijdt blincken
[20] zal, en wiens zonderlinge deughden en daeden niemant zonder den[20]
[21] geest, waer mede zijn hoofd van boven gebalsemt en overgoten was,
[22] niemant zonder zijne goddelijcke harp en snaren kan volprijzen. Zeker[22]
[23] al waer ons van dien Held niet meer als deze treurstof overgebleven,[23]
[24] men hadde stofs genoegh, om uit dit stael alleen zijne overige groot-[24]

r. 1 *jammerlijcke:* deerniswekkende.
2 *Grooten:* de machtigen der aarde; *eene gedurige stemme:* een voortdurend klinkende (waarschuwende) stem.
3 *verwaten:* vervloekte; *Phlegias* had uit wrok tegen Apollo zijn tempel in brand gestoken, waarop Apollo hem doodschoot en hem in de onderwereld zware straf oplegde. Vergilius (*Aeneïs* VI, 620) laat hem de aangehaalde waarschuwende woorden in de onderwereld met luide stem verkondigen.
8 *fabel;* verhaal; *ymmers:* in elk geval.
11 *wrevelmoedigheid:* vermetelheid (in ongunstige zin, grenzend aan misdadigheid).
12 *heirbaene:* de voorname, de rechte weg.
17 *verlichte* (nl. door God).
20 *zonderlinge:* buitengewone; *zonder den* (zelfden) *geest:* zonder goddelike inspiratie.
22 *zonder zijne goddelijcke harp en snaren:* zonder het dichterlik talent van de zanger der psalmen.
23 *deze treurstof:* de stof, in dit treurspel behandeld.
24 *groothartigheid:* edelmoedigheid, zijn edel karakter.

*

[25] hartigheid en volmaecktheid te oordeelen: want word d'aertsvader[25]
[26] Abraham, om het offeren zijns eenigen zoons, zoo hoogh gezet, wat
[27] plaets van eere verdient hier de Propheet, en koning David? Abrahams
[28] strijd viel eerst zonder twijfel schrickelijck, overmits de natuurlijcke[28]
[29] band van vader en zoon zoo veel stercker bind, als die van David, en
[30] zijn aengehuwt maeghschap: en in dat deel laet het den eersten vry[30]
[31] winnen, indien men hier alleen op blijft staroogen: maer let men, hoe[31]
[32] verdacht dit stuck David en zijn kroon kon maecken, by zijne dood-
[33] vyanden, en lasteraars; recht of hy zelf in dit werck zocht, 't geen God,[33]
[34] by die gelegentheid van Gabaon, zocht, en oock belooft hadde, naeme-[34]
[35] lijck; te verdelgen Sauls geslacht, dat Davids Rijck kon beroeren, en[35]
[36] Iuda door Davids stoel te bevestigen; zoo dunckt my, dat deze d'andere[3636-37]
[37] zwaerigheid, in de weeghschael van een doorzichtigh oordeel, ophaelt,
[38] of ten minste betaelt zet: en ick word geperst uit te roepen:[38]

Utcunque ferent ea fata minores,[39]
Vincet amor Patriae.
't Zy dat nakomeling dit laecken zal of loven,
De liefde tot het volck en vaderland sta boven.

[43] Hoe kort en beknopt d'onfeilbaere pen in 't beschryven van dit treur-[43]
[44] stuck zy, noch drucktze klaerlijck genoegh uit, 't geen Iesses zoon ont-[44]
[45] schuldight, te weten: de uiterste nood der driejaerige drooghte, en
[46] dierte, hem perssende God raed te vraegen: Gods naeckte antwoord[46]
[47] zelf, tot last van Saul, en zijnen huize: Sauls meineedigheid, en schijn-[47]
[48] heiligheid, in 't ombrengen der bondgenooten en vreemdelingen: en de
[49] bloedorstigheid zijner zoonen in dit stuck, of in andere stucken betoont:

* TEKSTKRITIEK: r. 29, de oude uitgave heeft achter *zoon* een komma. - 43 evenzo achter *pen*. Beide komma's ontbreken in de latere uitgaven.
25 *te oordeelen:* op te kunnen maken.
28 *schrickelijck:* angst aanjagend; hier versterkt tot: hartverscheurend.
30 *in dat deel:* in dat opzicht.
31 *blijft staroogen:* uitsluitend op blijft letten (oorspr.: strak kijken).
33 *zocht:* nastreefde.
34 *by die gelegentheid van Gabaon:* bij de (treurige) toestand waarin de Gabaonners verkeerden.
35 *beroeren:* in beroering brengen.
36 *door Davids stoel:* door de (ongestoorde) regering van David; *stoel:* troon, heerschappij.
36-37 *d'andere zwaerigheid* (nl. de zielestrijd van Abraham) *ophaelt:* er tegen opweegt. Het beeld is aan de weegschaal ontleend; *ophaelt:* omhoog haalt; *doorzichtig:* scherpziend.
38 *betaelt zet:* er mee op één lijn staat. Het 17de-eeuwse *betaelt zetten* had soms dezelfde betekenis als *betalen:* voldoen, kwijten (zie de plaats in *Ned. Wdb.* II, 2198); *geperst:* gedrongen.
39 Ontleend aan Vergilius' *Aeneïs* VI, 822.
43 *d'onfeilbaere pen:* de geïnspireerde schrijver van het bijbelverhaal.
44 *klaerlijck genoegh:* zeer duidelik; *Iesses zoon:* David, uit de stam van Jesse gesproten; *ontschuldight:* van schuld bevrijdt.
46 *dierte:* voedsel-schaarste, hongersnood; *naeckte:* onomwonden.
47 *last:* bezwaring.

[50] Davids bekommeringe en arbeid, om dit t' ontgaen, aengeteeckent in[50]
[51] twee vraegen, om de Gabaoners op andre wyze te paeien: het bege-[51]
[52] nadigen van Mephiboseth, en zijn zoontje Micha, om Ionathan den eed
[53] ongequetst te houden; en ten leste 's Konings goede genegenheid, in[53]
[54] de uitvaert van Saul, en zijn zonen en neven. Behalven dit alles zeit de
[55] moederlijcke en ongelooflijcke zucht van Rispe, in 't bewaecken der[55]

50 *arbeid:* inspanning, ijverige pogingen; *aengeteeckent:* te boek gesteld, vermeld.
51 *paeien:* tevreden stellen.
53 *ongequetst:* ongeschonden; *genegenheid:* gezindheid.
55 *zucht:* liefde.

*

[56] dooden, al stilzwygende, hoedanigh eenen storm zy den Koning gelevert[56]
[57] hebbe, om haere lieve vruchten te verbidden: want men rekent, datze[57]
[58] van den aenvang der Lente tot Herbstmaend, ymmers ongetwyfelt eenen[58]
[59] langen tijd, dieren en vogels van de lichaemen afkeerde. Overlegh met[59]
[60] eenen, hoe Michol, over haere zuster Merobs kinders als moeder staende,
[61] zich quyten most: ja overlegh liever eens alle omstandigheden t'effens:[61]
[62] Gods antwoord; d'eisch der Gabaonneren; de dierte, en nood der ge-
[63] meente; het maeghschap van schoonvader en voorzaets beddegenoot,
[64] dochter, kinderen, kinds kinderen, en noch een lid verder; de verlegen-[64]
[65] heid der Gebroederen; elck met zich zelven en om anderen; broeder
[66] om broeder; ooms om neven, en neven om oomen; vader om kind, het
[67] kind om den vader; moeders en moeien om kinders, en neven, en
[68] kinders om moeders en moeien; de genote weldaeden, en gezworen
[69] eeden; Davids goedaerdige gemaelin, de getrouwe Michol; de gedach-[69]
[70] tenis des allergetrouwsten Jonathans, en d'onnoozelheid van den onge-[70]
[71] valligen Mephiboseth, en zijn noch onnoozeler zoontje Micha; de[71]
[72] vervloeckte wijze van sterven; het langhwyligh vertrecken der uitvaert;[72]
[73] Rispes ellendigh zitten nacht en dagh by 't gerecht; de plaets des ge-
[74] rechts, op den bergh, langs de heirbaen, op de grens van Benjamin en
[75] Ephraim, in Sauls vaderland, in 't gezicht van zijn hof en geboortestad,
[76] een priesterlijcke en koningklijcke stadt, in 't aenschijn der bondkiste,
[77] en Cherubinnen;

Sunt lacrymae rerum, & mentem mortalia tangunt.[78]
Hier beschreit men 's werelds zaecken,
Die den mensch aen 't harte raecken.

[81] Hier word ick belust, om door Rubens, de glori der penseelen onzer[81]
[82] eeuwe, een heerlijck en koningklijck tafereel, als een treurtooneel, te

* TEKSTKRITIEK: r. 82, de komma achter *treurtooneel* ontbreekt in de oude uitgave, maar komt voor in alle latere uitgaven. - 83 In de oude uitgave *hy* zonder hoofdletter.

56 *hoedanigh eenen storm zy gelevert hebbe:* hoe langdurig haar aandrang geweest is; of: welk een langdurige zielestrijd zij bij David veroorzaakt heeft.
57 *verbidden:* door haar smeekbeden te verlossen.
58 *Herbst-maend: herbst* is een germanisme in Vondels oudere taal; in de uitgave van 1650 vervangen door *herfst*. De najaarsregen begon namelik gewoonlik eerst in Oktober.
59 *af keerde:* afweerde; *Overlegh:* bedenk.
61 *t'effens:* tegelijk.
64 *verlegenheid:* bekommering.
69 *goedaerdige:* edelaardige.
70 *ongevalligen:* mismaakte (hij was nl. aan beide voeten kreupel); vgl. r. 101.
71 *onnoozeler:* onschuldiger.
72 *vervloeckte wijze van sterven:* het smadelike ophangen, vooral naar Oud-testamentiese opvatting (vgl. *Gal.* III, 13: 'Vervloeckt is een yegelijck, die aan het hout hangt'); *het langhwyligh vertrecken:* het langdurig uitstel.
78 Vergilius' *Aeneïs* I, 462.
81 *Rubens:* op de voorkeur van Vondel voor deze Antwerpse schilder (boven Rembrandt) is meermalen gewezen; evenzeer op de treffende overeenkomst tussen hun beider kunstopvatting. Daarom is deze ontworpen schilderij-in-woorden zo uiterst merkwaardig.

[83] stoffeeren. Hy valt aen het teeckenen, ordineeren, en schilderen, nocht[83]
[84] zijn wackere geest rust eer het werkstuck voltoit zy. David zit'er zwaer-
[85] moedigh op den hoogen troon. Men ziet'er, door een poort in 't verschiet,
[86] de drooge dorre en dorstige landouw quijnen. Boven in 't gewelf van 't
[87] prachtige marmeren en cederen hof zwieren zommige Engelkens, die,

83 *te stoffeeren:* samen te (laten) stellen; *ordineeren:* schikken, komponeren; *nocht:* en.... niet.

[88] naer de gewoone zinrijckheid des allervernuftighsten Schilders, elck om
[89] strijd bezigh zijn, om net uit te beelden, 't geen ter zaecke dient. 'Teen[89]
[90] schijnt het vonnis der Gebroederen uit een halfingerolt blad te vellen.[90]
[91] Een ander geeft met een geslote waterspuit te kennen dat de hemel
[92] gesloten zy. Een ander beduid met een dompige fackel, een ander,[92]
[93] met eenen waeier in 't aenzicht waeiende, hitte en benaeuwtheid. Twee
[94] andere schijnen twee stammen uit te beelden, te weten; het een, dat
[95] vrolijck van opzicht met kroon en scepter in top vlieght, Iuda; het[95]
[96] ander, dat, verbaest en treurigh van gelaet, en met den hoofde neer-[96]
[97] waert vallende, naer de vallende kroone grijpt, Benjamin. Andere
[98] maecken een yzere keten klaer, om der misdadigen halzen te sluiten.
[99] Een ander druckt met weeghschael en zwaerd de rechtvaerdigheid der
[100] straffe uit. Sauls verweze nakomelingen staen voor den rechterstoel,[100]
[101] en zien zeer deerlijck, overmits Benajas den lammen Mephiboseth en[101]
[102] het kleentje Micha, op het wencken van 's Konings oogen, en wijzen
[103] des uitgestreckten scepters, uit den hoop treckt; terwijl de Gabaoners
[104] met wraeckgierige en gloeiende aengezichten, aen d'eene zijde, op
[105] hun recht dringen, en aen d' andre zijde hem benaeuwen het misbaer[105]
[106] en de traenen der allerbedruckste Michol; waernevens de stockoude
[107] weduwe, al bevende met de rechte hand op haer stoxken, en met de
[108] slincke op de rechte schouder van hare kamenier leunende, met een[108]
[109] lachende aenschijn meld, datze, van rouwe aen 't mijmeren geslaegen,[109]
[110] niet weet watze zeit.

Sed nullis ille movetur[111]
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri Deus obstruit aureis.
Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & alte
Consternunt terram concusso stipite frondes.
Ipsa heret scopulis, & quantum vertice ad auras
AEtherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud secus, assiduis hinc atque hinc vocibus, heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas,
Mens immota manet: lacrymae volvuntur inanes.
Maer hy al even stijf weet nu van geen erbarmen,

89 *net:* nauwkeurig.
90 *het vonnis te vellen:* het gevelde vonnis te vertonen, geschreven op een gedeeltelik uitgerold blad.
92 *dompige:* walmende.
95 *vrolijck van opzicht:* met vrolike gelaatstrekken.
96 *verbaest:* verbijsterd; *gelaet:* uiterlik, houding.
100 *verweze:* veroordeelde.
101 *deerlijck:* bedroefd.
105 *dringen op:* aandringen op; *hem:* de koning.
108 *slincke:* linker; *rechte:* rechter.
109 *mijmeren:* wartaal spreken (oorspr.: door sombere gedachten gekweld worden).
111 Vergilius' *Aeneïs* IV, 438-vlg.

Noch keert zich 't allerminste aen traenen, noch aen karmen.[124]
't Orakel schiet'er voor. God zelf verstopt althans[125]
Het oor des andersins gezeggelijcken mans:[126]

124 *keert zich aen:* geeft om.
125 *schiet'er voor:* verzet zich er tegen; *althans:* nu.
126 *andersins gezeggelijcken:* in andere opzichten meegaande, inschikkelik.

En eveneens gelijck op Liban 't winterweder
Bestormt den dicken stam van een' bejaerden ceder
Van overal, zoo dat'er bergh en bosch af kraeckt,
En 't gieren van den boom een bed van bladen maeckt:
Die al te hecht gegroeit in d' aerde, schiet te wonder[131]
Zijn tacken juist zoo hoogh als taeie wortels onder;
Zoo word de held al staegh door 't roepen hier en daer
Gesolt, en hoe behart een felle strijd gewaer;[134]
Maer 't opzet even vast niet eens verzet door schreien.[135]

[136] Een zeker Godgeleerde laet zich duncken, dat wy David te lang[136]
[137] doende deizen, en hier medoogend uitbeeldende, tegens de voege-[137]
[138] lijckheid misdoen. David, zeit hy, was al te bereid Gods bevelen te[138]
[139] gehoorzaemen, noch maeckte zoo veel wercks van den verworpen[139]
[140] Saul en zijne kinderen niet, om die straf zoo lang te vertrecken. Maer[140]
[141] voor ons spreecken verscheide dichters, die Abraham, voor het op-
[142] offeren van Isaak, aldus afmaelen. Voor ons spreecken Davids eige
[143] lijckklaghten en traenen, over Saul en zijn zoonen; de wraeck over hun[143]
[144] vervolgers; oock zijn eigen mond: *Is 'er noch yemant van Sauls huis*[144-145]
[145] *overgebleven, aen wien ick barmhartigheid doe, om Jonathans wil:* voor
[146] ons spreeckt het begiftigen en begenadigen van Mephiboseth met al[146-147]
[147] zijn vaders have, en 't onthael aen 's Konings tafel: oock die klare
[148] woorden; *Doch de Koning spaerde Mephiboseth &c. om des eeds wil:*[148]
[149] ja dat meer en onwederspreeckelijck is, voor ons spreeckt het gebed
[150] zelf des allervolmaecktsten en gehoorzaemsten Davids, Iesus Christus,
[151] op den Olijfbergh gestort: *Vader, is het niet mogelijck, dat dees kelck*[151]
[152] *van my ga, 't en zy ick dien drincke, zo geschiede uw wil*. Het stemt eer
[153] met de voegelijckheyd David met barmhartigheid te bekleeden, als
[154] van alle menschelijcke genegenheid te ontblooten; behoudens dat de[154]
[155] gehoorzaemheid, ten leste d'overhand behoudende, het Orakel ge-
[156] trouwelijck uitvoere.

131 *te wonder:* zeer verwonderlik.
134 *Gesolt:* heen en weer geslingerd; *behart:* moedig (een hart hebbende; vgl. *Ned. Wdb.* II, 1475); en hoe moedig hij ook is, aan een hevige tweestrijd blootgesteld.
135 *niet eens verzet:* wordt in 't geheel niet aan 't wankelen gebracht.
136 *laet zich duncken:* is van mening.
137 *deizen:* aarzelen; *tegens de voegelijckheid misdoen:* zondigen tegen de historiese juistheid (nl. Davids karakter onjuist opvatten).
138 *al te:* zeer.
139 *maeckte zoo veel wercks van:* bekommerde zich zozeer om.
140 *vertrecken:* vgl. r. 72.
143 *lijckklaghten en traenen:* II *Samuel* I, 19-27, door Vondel geparafraseerd in het gedicht, achter dit drama afgedrukt.
144-145 II *Samuel* IX, 3.
146-147 II *Samuel* IX, 7.
148 II *Samuel* XXI, 7.
151 *Mattheus* XXVI, 39.
154 *genegenheid:* neigingen; *behoudens dat:* met dit voorbehoud, dat.

[157] Ick moet by deze gelegenheid ter loop aenroeren, dat luiden, van[157]
[158] geen geringe geleertheid, en wetenschap, zich luttel met poëzije be-
[159] moeiende, by wylen al te naeuwe en strenge keurmeesters zijn, over
[160] deze kunst, en niet wel begrijpen, hoe die te teer en te edel zy, om
[161] zulck een harde proef uit te staen, zonder een groot deel van haere[161]
[162] aertigheid en luister te verliezen. Men moet haer inwilligen een voe-[162]

157 *ter loop:* terloops.
161 *uit te staen:* te doorstaan.
162 *aertigheid:* eigenaardigheid, eigen karakter; *inwilligen:* toestaan.

[163] gelijck misbruick, of liever een noodige vryheid; gelijck die in meer[163]
[164] kunsten, zonderling in Schilderije en Muzijcke, vereischt word. De[164]
[165] Schilder, hoewel hy niet anders als een nabootser van de Natuur zy,
[166] verziert nochtans dickwils eenige byvallende schaduwe, daerze natuur[166]
[167] weigert, om 't ander werck bet te doen voortkomen: of maelt naeckten[167]
[168] en andere cieraeden, die de historie eenen welstand byzetten. Zoo leit[168168-169]
[169] het penseel oock zijn oordeel te werck in 't leggen en wel schicken der
[170] verwen, die zich best onderling verdraegen. Muzikanten huwen heele[170]
[171] aen halve toonen, en zoete aen wrange geluiden, om het gehoor met[171]
[172] meer zoetigheids en bevalligheids te kittelen. Het gelijcken der dinghen[172]
[173] tegens malkanderen is van groot vermogen, en gheeft de zaeck, die in
[174] zich zelve de zelve blijft, terstond een ander aenzicht. Evenwel is ons[174-175]
[175] niet onbewust, dat in 't herhaelen en vertoonen van geschiedenissen,
[176] beschreven met die zuivere en sneeuwitte duiveveder [getrocken als
[177] uit den vleugel der hemelsche Duive, die, aen den oever der Iordane,[177]
[178] op dat van heiligheid straelende en gedoopte hoofd des onbesmetten
[179] nederdaelde] een zonderlinge maetigheid en saechachtige eerbiedig-[179]
[180] heid dient onderhouden; terwijl men in weereldlijcke historien, noch
[181] meer in heidensche verzieringen ruim schoots magh zeilen. Wy achten[181]
[182] hier mede op gelet te hebben: gelijck ons zulx oock eertijds van eenen[182]
[183] grooten Apollo, als van een Delphisch Orakel, werd in de ooren[183]
[184] gebeten.

[185] Toen wy, belust op bybelstof te wercken, de gewijde bladen door-
[186] snuffelden, behaeghde ons, boven alle andere, deze Historie, stof
[187] leverende (gelijck wy alree ten deele hebben aengeroert) tot een aller-

163 *misbruick:* schertsend gebruikt voor de afwijking van de historiese feiten of toestanden; *noodige:* noodzakelike.
164 *Schilderije:* schilderkunst.
166 *verziert:* verzint; *byvallende:* toegevoegde; *daerze natuur weigert:* waar die in de natuur onmogelik zijn (deze woorden ontbreken in de latere uitgaven).
167 *bet te doen voortkomen:* meer relief te geven (*voortkomen:* vooruitspringen).
168 *eenen welstand byzetten:* de aantrekkelikheid verhogen.
168-169 *leit zijn oordeel te werck:* gaat met oordeel te werk.
170 *zich:* elkaar: die het best harmoniëren.
171 *zoete:* liefelike; *wrange:* scherpe.
172 *kittelen:* strelen; *Het gelijcken:* het vergelijken; in dit verband: het met elkaar in kontrast brengen.
174-175 *is ons niet onbewust:* weten wij zeer goed; *herhaelen:* oververtellen.
177 *der hemelsche Duive:* van de Heilige Geest.
179 *zonderlinge:* biezondere; *saechachtige eerbiedigheid:* een eerbiedige schroom.
181 *verzieringen:* bedenkselen, fictie; *ruim schoots magh zeilen:* de volle dichterlike vrijheid kan nemen. In de latere drukken is achter *ruim schoots* ingevoegd: *doch altijt binnen de palen der waerschijnelijckheit*.
182 *van:* door.
183 *eenen grooten Apollo:* Hugo de Groot; het volgende *Delphisch* bevat een woordspeling met Delfts; *in de ooren gebeten* zal hier moeten betekenen: nadrukkelijk geleerd, ingeprent. Het *Ned. Wdb.* (XI, 31) geeft alleen de betekenis: ‘haastig, geheimzinnig of bits influisteren’, wat hier niet past.

[188] volmaecktste slagh van Treurspelen, en waerin wy dorven roemen
[189] betoont te hebben, hoe het ons niet aen goeden wille, maer aen maght[189]
[190] ontbrack, om alles naer den eisch toe te stellen, en te voltoien. Wy
[191] volghden de goude regels, die de Heer Professor in onze gedachten[191]
[192] druckte, te weten: *'t Geen Gods boeck zeit noodzaeckelijck, 't geen het*[192]

189 *betoont:* aangetoond; *maght:* vermogen, talent.
191 *de Heer Professor:* G. Vossius.
192 *noodzaeckelijck:* noodzakelikerwijze.

*

[193] *niet zeit spaerzaem, 't geen hier tegens stryd geensins te zeggen*. Even-
[194] wel nadien dolen menschelijck, leeren oneindelijck zy, verstoutten wy
[195] ons dit te onderwerpen het doorluchtige oordeel des geenen, die, op
[196] den top der geleertheit gesteigert, van boven met arends oogen al wat[196]
[197] van redelijck brein begrepen kan worden naeuw doorkeken heeft, en[197]
[198] wiens Herkulische en onnavolgelijcke arbeid het verlangen aller leer-
[199] gierige geesten pijnight, en treckt en tokkelt met de vierige hope naer[199]
[200] die diamante keten aller Historien, wiens begin aen den eersten, en[200]
[201] wiens einde aen onzen tijd vast is, en waer aen elcke eeuw een kunstige
[202] schakel verstreckt. Vwe rijcke schatkamer van boecken en papieren
[203] heeft, neffens andere gunstige vernuften, dezen wercke geen voedsel[203]
[204] geweigert, maer heusselijck bygezet het eerste gezicht uwer kostelijcke[204]
[205] aeloudheden en bedenckingen op tooneelspelen en andere poëzy; ge-[205]
[206] lijck wy dan in meer dingen, voorhenen by ons uitgegeven, het gemoed[206-207]
[207] niet luttel verbonden houden aen uwe beleefde geleertheid, en geleerde[207]
[208] zonen; en schatten deze schatrijcke en vermaerde Koopstad geluckigh,
[209] overmits zy hare doorluchtige Schole op uwe en Baerles wijsheid en
[210] geleertheid als op twee pijlaren stichtende, een gewenscht huwelijck
[211] van Letter- en Koophandel of Pallas en Merkuur maeckte, tot eere
[212] nut en vermaeck dezer loflijcke burgerije, en hare jeughd. Maer, Door-
[213] luchtige Man, ick hebbe, om zelf yet te scheppen en te leeren, water[213]
[214] in zee gedragen, en geschenen den Professor te willen leeren. Vergeef
[215] toch deze vermetelheid, en dat uwe opgetogenheid zoo lang beneden[215]
[216] verlet word, van my, die het zich tot geen geringe eere rekenen zal,
[217] altijd te mogen bereid staen voor

* TEKSTKRITIEK: r. 195, in de oude uitgave staat een komma achter *onderwerpen*, die in latere uitgaven ontbreekt.

196 *gesteigert:* gestegen.

197 *naeuw:* nauwgezet.

199 *tokkelt:* prikkelt.

200 *die diamante keten aller Historien:* een wereldgeschiedenis dus, die Vondel van Vossius verwachtte.

203 *neffens andere gunstige vernuften:* naast andere, mij welgezinde geleerden. O.a. kan Victorijn bedoeld zijn, wiens bibliotheek voor hem openstond (vgl. J. te Winkel: *Vondel als treurspeldichter*, blz. 298); ook Petrus Scriverius.

204 *bygezet het eerste gezicht:* daaraan toegevoegd de gelegenheid tot een eerste kennismaking met; *kostelijcke:* kostbare, voortreffelike.

205 Vondel zal hier doelen op de geschriften van Vossius: *De artis poëticae natura et constitutione liber en Poëticarum Institutionum libri* III, die hij van Vossius zelf ten geschenke kreeg (zie het *Berecht* voor de *Salmoneus*)*; bedenckingen op:* opmerkingen over. In de latere druk: *gedachten op*.

206-207 *het gemoed verbon den houden:* ons verplicht gevoelen.

207 *beleefde:* vriendelike; *geleerde zonen:* men denke aan Isaäc Vossius (geb. 1618), die Vondel bij het vertalen van de *Elektra* hielp.

213 *yet te scheppen en te leeren:* om zelf (door deze beschouwingen) te leren, vergeefs werk gedaan.

215 *uwe opgetogenheid:* gij, die in de hogere sferen van de geleerdheid vertoeft. - *verlet word van my:* opgehouden, bezig gehouden wordt door mij.

uwen E. alderverplichtste leerling en dienaer,
JOOST van den VONDEL.
t'Amsterdam, den 29 van Slaghtmaend, 1639.

*

Inhoud

[1] Koning David, na een driejaerige dierte, geboren uit gebreck van[r. 1]
[2] regen, God raed vraegende, door d' aertspriesterlijcke geheimenis, Urim,[2-3]
[3] en Thumim; en verstaende, dat de moord van Saul, en zijne afkomst
[4] eertijds begaen, onder schijn van yver, en godsdienstigheid, aen de
[5] Gabaonners, oirzaeck der landplaege zy; zoeckt hunne nakomelingen[5]
[6] (een overschot der Amoreen, ten tijde van Josua met eede in zijne be-
[7] schuttinge aengenomen) te verzoenen, op dat het land wederom ge-
[8] zegent werde van hunlieden, die, om Sauls gedachtenis, tot weerwraeck
[9] van 't ongelijck, geheel te verdelgen, noch goud noch zilver, noch yemant
[10] anders eischen, maer zeven mannen van zijnen bloede, om hen voor
[11] Gabaä, Sauls geboortestadt, voor de Bondkist, op te hangen. De Koning,
[12] Mephiboseth, Jonathans zoon, en Micha, Mephiboseths zoontje, ver-
[13] schoonende, om den eed, dien hy den Vader gezworen hadde, levert
[14] den Amoreen Armoni, en Mephiboseth, by Rispe, Sauls beddegenoot,
[15] geteelt, oock Michols vijf zoonen, of die zy, zoo men gelooft, voor[15]
[16] zoonen aennam, en Adriël, Barsillais zoon, by Merob, haere oudere
[17] zuster, won. De Gabaonners dan hingen deze zeven, of twee en vijf
[18] gebroeders, op den bergh, in 't begin des garsten oegsts. Rispe, Ajas[18]
[19] dochter, spreide op de steenrots, by het gerecht, eenen zack, om, hier[19]
[20] zelve 's daeghs de vogels, 's nachts de dieren van de doode lichaemen
[21] te keeren, tot dat de regen zoude vallen. De Koning dit hoorende, be-
[22] sloot, [dat hy,] zoo dra het, tot een teecken dat God verzoent was, regende,
[23] het gebeente, van Saul en zijne zoonen, te Jabes in Galaad rustende, en
[24] van Bethsan eertijds ter sluick daar gebroght, te laeten haelen, en te
[25] gelijck met den lichaemen der gehangenen te Zela, onder Benjamins
[26] stamme, in 't graf des oudgrootvaders Kis, te begraeven. Dit is ge-
[27] trocken uit Samuels tweede, en Josephus zevenste boeck der Joodsche[27]

* TEKSTKRITIEK: r. 15. De oude uitgave heeft *dien*, in alle latere uitgaven verbeterd in *die*. - In r. 22 moeten de woorden *dat hy* in de oude uitgave vervallen. De latere uitgaven hebben de fout willen verbeteren door *te laten haelen* (24) te veranderen in *zoude laeten haelen*, en het volgende *te begraeven* (26) in *te doen begraeven*.

r. 1 *dierte:* vgl. *Opdracht* r. 46.

2-3 *Urim en Thumim* (Hebreeuwse woorden voor: glans en waarheid) waren twee edelstenen, die de hogepriester verborgen in zijn borstsieraad droeg, in wier schittering zich de wil der godheid openbaarde (vgl. vs. 38 en 245-vlg.; *Ned. Wdb.* IV, 1662).

5 *Gabaonners:* de Gibeonieten vormden een afzonderlike staat onder de Israëlieten. Sauls poging tot uitroeiïng werd door de Godheid als trouwbreuk beschouwd.

15 *Michol:* Sauls dochter, aan David tot vrouw gegeven.

18 *des garsten oegsts:* deze had plaats half April.

19 *gerecht:* plaats van de terechtstelling.

27 *Samuels tweede:* II *Samuel* XXI, 1-14; *Josephus:* Joods geschiedschrijver uit de eerste eeuw na Christus, schreef een geschiedenis van het Joodse volk (van de schepping der wereld tot op zijn eigen tijd), in het Latijn vertaald onder de titel: *Antiquitatum iudaicarum libri XX*.

[28] aeloudheden.

[29] Het tooneel is te Gabaä. De Rey bestaet uit Priesteren. Het Treur-
[30] spel begint effen voor en endight met den dagh.

Het verhaal bij deze schrijver is beknopter dan het bijbelverhaal en bevat geen nieuwe biezonderheden.

Personagien.

ABJATHAR, *Aertspriester*,
REY van PRIESTEREN.
DAVID, *de Koning*.
LEVYTEN.
GABAONNERS.
BENAJAS, *Overste der hofbenden*.
RISPE, *Sauls en Abners weduwe*.
MICHOL, *de Koningin*.
DE GEBROEDERS.
MEPHIBOSETH, *Ionathans zoon*.

I.V. Vondels Gebroeders.

Het eerste bedryf.

ABJATHAR. REY VAN PRIESTEREN.

A b j a t h a r :

De wackre haen heeft lang den huisman opgekraeit.[vs. 1]
De starren aen de lucht zijn bleeck, en dun gezaeit,
En voor de morgenstarre en haere komst geweecken.
Het licht genaeckt allengs, en arbeid door te breecken.[4]
Een ongezonde damp benevelt, als het plagh,
Het Oosten, 't welck ons dreight met eenen bangen dagh,[6]
Die 't landschap roosten koomt met gloeiende gareelen.[7]
Ick heb gerucht gehoort van muilen, en kameelen,[8]
En mannen, onder aen den bergh, in 't naeste dal.
Dat's my een wisse bo, de Koning is 'er al,
Die gistren schreef, dat hy, voor zon, en haer geboorte,[11]
Hier zelf te Gabaä zou wezen aen de poorte.
'T is tijd en meer dan tijd, dat wij hem tegens gaen,[13]
Om in den dieren tijd yet noodighs voor te slaen.[14]
De heirbaen valt te lang. dit voetpad loopt veel nader.

R e y v a n P r i e s t e r e n :

d'Aertspriester stygh beneên. wy volgen allegader.[16]

DAVID. LEVYTEN.

D a v i d :

Daer rijst de zon, gevlackt met bloed in 't aengezicht,[17]
En komt met haetelijck en ongezegent licht[18]
Den jammerlijcken staet der omgelege plecken[19]
En haer gelegenheid al wederom ontdecken.[20]

vs. 1 *huisman:* boer.
4 *arbeid:* doet moeite om.
6 *bangen:* benauwde, drukkende.
7 *met gloeiende gareelen:* een gloeiend juk opleggend.
8 *muilen:* muildieren.
11 *voor zon en haer geboorte:* voor zonsopgang.
13 *tegens:* tegemoet.
14 *dieren tijd* (vgl. *dierte* in *Opdracht* r. 46): tijd van schaarste, hongersnood; *yet noodighs:* een noodzakelike maatregel.
16 *stygh beneên:* dale af (vgl. vs. 66). Bij het begin van het bedrijf staat hij dus op een heuvel (vgl. vs 48).
17 *gevlackt met bloed:* bloedrood, en dus onheilspellend.
18 *haetelijck:* verfoeid.
19 *staet:* toestand.
20 *gelegenheid:* gesteldheid.

Wij zullen voort te voet gaen klimmen met de zon.[21]
Leviten, de my volght van Sion, Gabaon,
En Nobe, en andre steên; koomt, geeft u aen mijn zyen.[23]

21 *voort:* zo dadelik.
23 *geeft u:* begeeft u, schikt u.

Zoo moet ons deze reis, een godsreis, wel gedyen.[24]
Zoo geef d'almaghtige ons eene uitkomst in der nood.
Zoo open God alweêr zijn' vaderlijcken schoot,
Gelijck hy is gewoon, voor zijn verlege knechten;[27]
Op datze hem een kroon van danckbre galmen vlechten.[28]
My leit een zwarigheid, my leit wat op de leên.[29]
Mijn hoop ziet licht te moet, maer door een' nevel heen.[30]
Hy, die den hemel veeght, en 't onweêr doet bedaeren,[31]
Wil in mijn mistigh brein het weder op doen klaeren.[32]

L e v y t e n :

Wie daelt'er van den bergh, gelijck een nieuwe star,[33]
Die ondergaet? dit schijnt d'Aertspriester Abjathar,
En Arons dubble ry met witte linne rocken.[35]
Hy koomt, gelijck een God, alleen vooraen getrocken,
Op 't allerstaetelijckste, en schittert met den gloed
Van borstgesteente en riem en tulband ons te moet.[38]
My dunckt ick hoor alree, terwijl hy aenkoomt praelen,
Den galm van zijn gewaed, gezoomt als met cymbaelen,[40]
En zie, hoe 't voorhoofd straelt van schrift, waer uit ick raem[41]
En spel Gods majesteit, en aengebeden naem.[41-42]

D a v i d :

Hy koom met zegen aen, in dees vervloeckte tyden,[43]
En jaegh roo wangen aen die Sions heil benyden.[44]
Getrouwe God, ghy weet, ick koom in dit gewest
Alleen ten dienst uws volx, en om 't gemeene best;[46]
Verleenme, dat dit strecke uw majesteit ter eere,
En ick niet ongetroost van dezen heuvel keere.
De blinden zoecken heul aen ydle wichlery,[49]

24 *moet:* moge; *een godsreis:* een reis om God te vermurwen, ten bate van zijn volk (vgl. vs. 45); *wel gedyen:* een gunstige uitkomst leveren.
27 *verlege:* in ellendige omstandigheden verkerende.
28 *kroon:* krans; opdat ze Hem eer bewijzen met luidklinkende dankzegging.
29 *een zwarigheid:* iets dat mij bezwaart, een somber voorgevoel; *leit op de leên:* drukt.
30 *te moet:* tegemoet, in 't verschiet.
31 *veeght:* de wolken wegvaagt; *onweêr:* noodweer.
32 *Wil:* moge; *mistigh:* door somberheid verduisterd.
33 *Levyten:* hulp-priesters, uit de stam van Levi.
35 *Arons dubble ry:* een dubbele rij van priesters. Aäron was de stamvader van alle wettige priesters.
38 *borstgesteente:* de borstlap met kostbare edelstenen, door de hogepriester gedragen (vgl. *Inhoud* r. 2 en *Olyftack aan Gustaaf Adolf*, vs. 39).
40 Zijn opperkleed was van onderen met schelletjes behangen; *cymbael:* oorspr. muziekinstrument, bestaande uit metalen halve bollen, die tegen elkaar geslagen werden; later ook: klokje in de vorm van een halve bol, schel.
41 *schrift:* de woorden ‘Jehova heilig’, gegraveerd op de gouden plaat die het voorhoofd bedekte (vgl. *Olyftack aan Gustaaf Adolf*, vs. 37).
41-42 *raem en spel:* kan opmaken en lezen.
43 *vervloeckte:* waarop een vloek rust.
44 *jaegh roo wangen aen:* doe rood van schaamte worden; *benyden:* niet kunnen verdragen.
46 *'t gemeene best:* het algemene welzijn.
49 *blinden:* geestelik blinden, ongelovige heidenen.

Uit starren, vogelvlught, of andre raezerny[50]
Van spoock, of ingewand, en vezelen van dieren,[51]

50 *raezerny:* dwaasheden.
51 *spoock:* voortekenen; *ingewand en vezelen van dieren:* de vezels van het ingewand der offerdieren.

En al wat ongeloof met logens kan vercieren.[52]
Wy zoecken troost aen u, die 't al zijn voedsel geeft,[53]
En op de vleugelen der Cherubinnen zweeft;[54]
Dies laet dit opzet u gevallen, en behaegen,[55]
En begenadigh ons, nu wy u komen vraegen.

ABJATHAR. REY VAN PRIESTEREN. DAVID.

A b j a t h a r :
De stam van Juda bloeie in David zonder end.

R e y :
De stam van Jesse groeie in David ongeschent.[58]

A b j a t h a r :
Dat hem noch donderslagh noch hagelbuie treffe.

R e y :
Dat hy zijn kruin en kroon tot aen den hemel heffe.

D a v i d :
Ghy priesterlijcke schaer, die van Gods yver blaeckt,
En hier voor 't heilighdom, de goude bondkist, waeckt,[62]
De hemel zegene u, voor dezen morgenzegen.[63]
God zegen dees landouw met eenen verschen regen,
En spreie een' vruchtbren dauw op dorpen, en op steên.
Hoe komtghe zoo bedruckt gestegen naer beneên?[66]
En waerom biggelen de traenen langs uw wangen?
Wel Arons zonen, hoe? hoe laetghe 't hoofd dus hangen,[68]
Verzwaerende den last, dien ghy alleen niet draeght?
Of druckt u weêr wat nieuws? laet hooren wat ghy klaeght.

A b j a t h a r :
De nood, gezalfde Vorst, beschermer der gemeente,
De dierte, en hongers nood in 't rammelend gebeente[72]
Van 't magere uitgeteerde en quynende Israël,
Een schim, een' geest gelijck, en enckel been, en vel.
Dit jammer heeft geduurt drie jaeren na malkanderen.[75]
De drooghte duurt, de lucht weet noch van geen veranderen.

52 *vercieren:* opsieren (niet te verwarren met *versieren:* verzinnen).
53 *'t al:* ieder schepsel.
54 nl. op de Ark des Verbonds.
55 *opzet:* voornemen.
58 David was geboren uit de stam van Jesse; *ongeschent* (met de oude zwakke vervoeging).
62 *de goude bondkist:* de kist waarin de wet van het Joodse volk bewaard werd.
63 *morgenzegen:* zegenwens als morgenbegroeting.
66 *gestegen:* de neutrale betekenis van ‘gaan’ maakt de verbinding met *naer beneên* mogelik (vgl. vs. 16).
68 *Arons zonen* (vgl. vs. 35).
72 *dierte:* vgl. *Opdracht* r. 46; *'t rammelend gebeente:* het uitgemergelde lichaam (vgl. *Roskam*, vs. 38).
75 *Dit jammer:* deze ellende.

De huisman ploeght vergeefs, al d'ackers leggen woest.[77]

77 *leggen:* liggen.

De zaeitijd, onbeloont van een' ondanckbren oegst,[78]
Schreit deerlijck, jaer op jaer, den hemel aen; dien 't maenen[79]
Van menschen en van vee, en 't zuchten, en de traenen
Van den gespleten grond, en dorstigh loof en gras[81]
Geleckt, niet meer vermurwt, als of hy koper was.[82]
De rups en springkhaen eet het bloeisel met de knoppen,
En plondert al 't gewas. van d'allersteilste toppen
Der bergen, tot het diepst der dellingen, al 't land[85]
Leit van den Zuiden wind of gloende zon verbrand.
De korenmaeiers zien verroesten hunne zeissen.
De burger, als hy koomt den landman garven eisschen,[88]
Of oly, of olyf, of vijgh, of druif, of wijn,
Of dadel, of granaet; verneemt in welck een' schijn[90]
D'onvruchtbre wijnbergh staet: hoe d'acker hem bejegent,[91]
En aenziet zoo bedruckt. dan keert hy ongezegent[92]
Met lege handen t'huis, en kropt, verkropt van rouw,[93]
Zijn hartewee, uit zorgh voor zijn bekrete vrouw,[94]
En arme kinderen; d'een ouder, d'ander jonger,
Hem schreeuwende te moet, geperst van bittren honger,
Als jonge zwaluwen, die schier verstickt, helaes!
Aenhygen 't moede paar, dat t'huis koomt zonder aes.[98]
De nood staet op den top en 't uiterste gesteigert.[99]
Wy storten te gelijck zoo ghy handreicking weigert,[100]
En niet in Kanaän een tweede Ioseph streckt.[101]
Ghy hebt met uwen schild zoo menighmael bedeckt[102]
De Vaders, die om troost voor 't heilighdom verschijnen.
Ghy hebt het Rijck beschut voor wreede Philistijnen,
En Gods geslacht verlost; 't welck God hier over roemt,[105]
En David, onder hem, der stammen heiland noemt:[106]
Maer al uw dapperheid en eere gaet verloren,
't En zy ghy 't leven stut met water, en met koren;[108]
Want 't is vergeefs beschermt zijn volck, en onderdaen,
Indien men hen van dorst en honger laet vergaen,

78 *oegst* (zonder *g*, rijmende op *woest*).
79 *Schreit den hemel aen:* roept klagend tot de hemel.
81 *Van:* door.
82 *Geleckt:* opgeslurpt. De tranen verdwijnen spoorloos in de dorre bodem; *als of:* dan alsof.
85 *dellingen:* dalen (oorspr.: duinvalleien).
88 *garven eisschen:* vragen om schoven (graan).
90 *verneemt:* bemerkt; *schijn:* toestand.
91 *hem bejegent:* hem tegemoet komt, zich aan hem voordoet.
92 *ongezegent:* zonder zegen (sukses) gehad te hebben op zijn tocht.
93 *kropt:* verbergt; *verkropt van rouw:* overladen met verdriet.
94 *zorgh:* bezorgdheid; *bekrete:* met betraand gelaat.
98 *Aenhygen:* met hijgend verlangen tegemoet zien; *aes:* voedsel.
99 *gesteigert:* gestegen.
100 *storten:* zinken ineen.
101 *een tweede Ioseph streckt:* tot een tweede Jozef wordt, door voor goede graanvoorziening te zorgen.
102 *bedeckt:* in bescherming genomen.
105 *hier over:* om die weldaad.
106 *heiland:* redder.
108 *'t leven stut:* voor levensonderhoud zorgt.

En ruimt Gods vyanden, rechtvaerdigh uitgedreven,[111]

111 *rechtvaerdigh:* met het volste recht. En geeft deze rijken prijs aan Gods vijanden.

Dees Rijcken in, die God zijn erven had gegeven.[112]

D a v i d :
Aertspriester, yveraer voor d'eer van Abrams God,
Die u verheerlijckt heeft met zoo een heerlijck lot;[114]
Wat klaeghtghe my in 't lang der stammen nood en smarte?[115]
Ick weet dit al te wel. ick treek dit meest ter harte.[116]
Dees zwaerigheid raeckt my en mynen scepter meest.
'K heb Moab, Amaleck noch Ammons zwaerd gevreest,[118]
Maer wel dit scherpe zwaerd des hongers. wie kan 't vlughten?
Wie God ontvliên? ick breng de dagen door met zuchten,
De nachten zonder slaep, uit zorgh voor 't algemeen,[121]
En zocht met offerhande en vasten en gebeên
En traenen menighmael het heil der dorre landen:
Maer d'allerhooghste slaet beloften offerhanden
En gaven in den wind. ghy zelfs kunt tuigen, hoe[125]
Ick yverde voor 't volck, en wenschte, dat Gods roe
Den herder strafte, in ste van deze onnoosle schapen[127]
Nu 't anders niet magh zijn, is 't best, dat elck zich waepen
Met nederigh geduld, gelijck d'Aertsvaders deên,[129]
Die elck, geperst als wy, met dezen vyand streên.[130]
Ick ben een sterflijck mensch, geen God, die 't gras laet groeien,
En 't aerdrijck op zijn tijd met regen kan besproeien.
Die 't stomme vee voeragie en raven aes bestelt,[133]
In 't weezenest, heeft weêr en wind in zijn geweld.[134]
De Vader magh zomwijl zijn kinderen beproeven,
En weigeren een poos, 't geen zy tot noodruft hoeven,
Hem is 't bewust waerom: doch eer het word te spa,[137]
Daelt hy van boven neêr met hemelsche gena,
Op dat die met meer smaecks in 't uiterst werd genoten.[139]
Zoo snoeit de hovenier zijne al te dartle loten,[140]
Op dat de wijngaerd zelf met eene milder ranck
Hem in de druivesne voor zijnen arbeid danck'.[142]
'T geen nadeel schijnt, in 't oogh van een benevelt oordeel,
Gedijt tot vruchtbaerheid, en wenschelijcker voordeel;
Dies laet ons, onder 't juck van luttel tegenspoed,

112 *zijn erven:* erfgenamen, nl. de Israëlieten.
114 *verheerlijckt:* tot hoge staat verheven; *heerlijck:* eervol.
115 *in 't lang:* in den brede.
116 *treck ter harte:* trek mij dit aan.
118 *Moab:* David versloeg de Moabieten (II *Samuel* VIII, 2), de Amalekieten (I *Samuel* XXX) en de Ammonieten (II *Samuel* X).
121 *zorgh:* bezorgdheid.
125 *zelfs:* zelf.
127 *onnoosle:* onschuldige.
129 *geduld:* lijdzaamheid.
130 *geperst:* in het nauw gebracht; *dezen vyand:* de droogte en hongersnood.
133 *voeragie:* voer; *bestelt:* verschaft. Vgl. *Job.* XXXIX, 3: Wie bereidt de raven hare kost?
134 *In 't weezenest:* als de oude vogels gestorven zijn; *geweld:* macht.
137 *Hem is 't bewust:* hij weet.
139 *meer smaecks:* meer genot; *in 't uiterst:* als de nood het hoogst is; *werd:* worde.
140 *dartle:* weelderige.
142 *druivesne:* wijnoogst (*snijden:* oogsten).

Niet morren, om de hoop op een veel grooter goed.[146]

A b j a t h a r :
D'ervaeren arts beklaeght alleen niet 't krancke bedde,[147]
Maer zoeckt de bron van 't quaed, op dat hy 't heele, en redde.[148]
Wat hindert ons, dat wy met God te raede gaen?[149]

D a v i d :
Dit's d'oirzaeck van mijn komst. men ving noit beter aen.[150]
Ick volgh u, zy aen zy, daer ghy my heen zult leien.

A b j a t h a r :
Ghy priesters, volght ons spoor met stichtelijcke reien.[152]

REY VAN PRIESTEREN.

Z a n g :
Toen 't ongehoorzaem zaed van Kis,[153]
Begaen om d'uitkomst van den slagh[154]
Nu voor de hand te weten,[155]
Door droom noch borstgeheimenis[156]
In Gods geheimenissen zagh,
Noch licht kreegh by Propheten,
Zocht hy zijn' troost aen toverspel,
En vraeghde t'Endor aen den geest
Wat hem zijn hoop beroofde.[159-161]
In 't end verrees'er Samuël,[162]
Die hem, nu deizende, en bedeest,[163]
Een' dageraed beloofde.[164]
't Was Samuël, of't werd gelooft,[165]
Om 't zyden kleed, en 't grijze hoofd.[166]

146 *om de hoop op:* wegens de verwachting van.
147 *beklaeght alleen niet 't krancke bedde:* uit aan het ziekbed niet alleen zijn klachten (over de kwaal).
148 *redde:* herstelle.
149 *hindert ons:* belet ons, d.w.z. Waarom zouden wij God niet raadplegen?
150 *men ving noit beter aen:* dat is de beste maatregel die wij kunnen nemen.
152 *stichtelijcke reien:* vrome zangen.
153 *zaed van Kis:* Saul.
154 *Begaen om:* onrustig door het verlangen (*Ned. Wdb.* II, 1360).
155 *voor de hand:* vooraf.
156 *borstgeheimenis:* het raadplegen van God door middel van de borstlap van de Hogepriester, de Urim en Thummim (vgl. *Inhoud* r. 2-3 en I *Samuel* XXVIII, 6).
159-161 Saul ging vermomd de waarzegster te Endor raadplegen (zie I *Samuel* XXVIII, 7-8).
162 *Samuël:* nl. de geest van Samuel, die opgeroepen werd.
163 *hem:* Saul; *bedeest:* verslagen.
164 *Een' dageraed beloofde:* (ironies op te vatten): niet veel goeds voorspelde voor de volgende dag (vgl. vs. 178). Figuurlik kan *dageraed* betekenen: de voorbode van iets heilzaams (*Ned. Wdb.* III, 2238).
165 *of't werd gelooft* (dat hij het was).
166 Wegens het uiterlik van de geestverschijning. Volgens de Statenbijbel ‘een oud man met een mantel bekleed’ (I *Samuel* XXVIII, 14).

T e g e n z a n g :

Wat steurtghe mijn' gerusten slaep,
En roept my uit het naere graf,[168]
O Vorst van God geslagen?

168 *naere:* sombere.

Ghy spaerde koe, en ram, en schaep,
En Agags hoofd, gedoemt ter straf,[171]
En zult 'er straf om draegen.
Ick zie den purpren rock gescheurt,
En David op den troon gestelt.
Ghy zelf met uwe zoonen
Gevelt, gestroopt, beschimpt, gesleurt,
Daer 't heir bedeckt het roockend veld,
Zult morgen by ons woonen.[173-178]
Zoo sprack de geest, en nam de wijck.
De Vorst was 's andren daeghs een lijck.[180]

T o e z a n g :

Doch Jesses uitgeleze spruit,[181]
Begaen om d'uitkomst van zijn lot,[182]
Na drie verlege jaeren,[183]
Ziet naer gespoock noch wichlaer uit,[184]
Maer zoeckt godvruchtigh raed by God,
Die d'oirzaeck kan verklaeren,
Waerom dees dierte Jakob praemt.[187]
Wie God betrouwt zit niet beschaemt.

171 *Agags*, de koning der Amalekieten (I *Samuel* XV, 8-9).
173-178 Uitwerking van de voorspelling in I *Samuel* XXVIII, 17-19.
180 *De Vorst:* Saul.
181 *Jesses spruit:* David (vgl. vs. 58).
182 *Begaen om:* bekommerd om (vgl. vs. 154).
183 *verlege:* rampspoedige.
184 *gespoock:* geestverschijning.
187 *Jakob:* voor: Jacobs geslacht, de Israëlieten; *praemt:* kwelt (oorspr.: knellen, drukken).

*

Het tweede bedryf

REY VAN PRIESTEREN. GABAONNERS.

R e y :
Ghy Gabaonners quaemt noit zoo van pas als nu,
Op 't Koningklijck ontbod. de Koning wacht naer u.[190]

G a b a o n n e r s :
Wat antwoord heeft de Vorst op zijn verzoeck gekregen?

R e y :
'T waer kunst dit juist te raen. deze antwoord word verzwegen.[192]

G a b a o n n e r s :
Is 't een geheimenis, die niemant riecken magh?[193]

R e y :
Het zy dan wat het wil, 't is anders als het plagh.[194]

G a b a o n n e r s :
D'omstandigheid heeft dick't verborgen aengewezen.[195]

R e y :
Der heeren boecken zijn te doncker om te lezen.[196]

G a b a o n n e r s :
Zoo vraeghen wy vergeefs naer uitkomste, en bescheed?

R e y :
Met recht vergeefs. waerom? ghy vraeght meer als men weet.[198]

G a b a o n n e r s :
Zoo kan men uit uw' mond geen wisse tijding krijgen?

R e y :
Al wat verborgen is, dat moet men wel verzwijgen.

* TEKTSKRITIEK: vs. 192 de oude uitgave heeft achter *raen* een komma; de latere een dubbelpunt, evenals midden in vs. 190.
190 *wacht naer:* wacht op.
192 *deze antwoord* (oudtijds ook vr.).
193 *riecken:* ook maar iets er van vernemen.
194 *'t is anders als het plagh:* men is nu geheimzinniger dan vroeger.
195 Uit de omstandigheden is vaak het geheim op te maken.
196 De geheimen van voorname heren zijn niet gemakkelik te doorgronden; *doncker:* duister, raadselachtig.
198 In de latere uitgave staat hier: als *ick* weet.

G a b a o n n e r s :
Zoo meld ons nu alleen het geen u zy bekent.

R e y :
Zoo 't spreecken veiligh zy?

G a b a o n n e r s :
Hier is geen mensch ontrent.[202]

202 Als het maar veilig was, hier te spreken!; *ontrent:* in de nabijheid.

R e y :

d'Aertspriester met den Vorst trad met versaeghde sinnen,[203]
Daer in 't Levijtsch gewelf ons goude Cherubinnen[204]
Met heldre vleugelen de Bondkist met haer' schat,[205]
Als steene tafelen, het manne in 't gulden vat[206]
Aärons Mandelstaf en Moses wetboeck deckten,[207]
Of den genadetroon, waer over zy zich streckten.[208]
d'Aertspriester stond en bad. de Koning volghde hem.
De wedergalm verried des bidders schelle stem.[210]
Onzichtbre zon, die straelt van aller heemlen hemelen[211]
In d'aerdsche duisternis, waer in d'aerdwormen wemelen,
En kruipen in het stof, waer van zy zijn gemaeckt
Zoo bros, dat alles smelt wat al te stout genaeckt[214]
Uw onbegrypelijck onendigh eeuwigh wezen,
En Godheid, waer voor zelfs de zeven Englen vreezen,[216]
En tsidderen, daer zy, gebogen en bereit,
Gehoorzaemen den last der oppermajesteit:[218]
Uw huisvriend Moses dorst zich nauwelix vertrouwen[219]
Uw Godheid met een' blick van achter eens t'aenschouwen;
En wy vermetelen, zoo menighmael besmet,
Door 't overtreên van 't perk der donderende wet,[222]
Bestaen uw voetschabel en zetel noch te naderen,[223]
Daer ghy u zetten woud, tot troost en heil der Vaderen,
En strecken hun in nood een vaste toeverlaet:
Wy raedeloozen gaen, o God, by u om raed,
En smeecken, nu bykans uit onzen aêm gekreeten,[227]
Door't smarten uwer roede, op Isrels rugh gesleeten:[228]
Erbarm u over 't volck. gedenck aen 't oud verbond,
Be-eedight, hoogh en dier, met onvervalschten mond,[230]

203 *met versaeghde sinnen:* met beklemd gemoed.
204 *Daer:* waar; *in 't Levijtsch gewelf:* het heilige der heiligen.
205 *heldre:* blinkende; *de Bondkist met haer' schat* (vgl. *Inwijding van den Christen Tempel,* vs. 22).
206 *Als:* namelik; *het manne:* het bewaarde manna, de hemelse spijze die op de tocht door de woestijn neerdaalde (vgl. *Exodus* XVI, 31-35).
207 *Aärons Mandelstaf:* de staf die ging bloeien en amandelen droeg (*Numeri* XVII, 8).
208 *den genadetroon:* de plaats waar men zich de godheid dacht, tussen de vleugels van de gouden Cherubinnen.
210 *schelle:* luid klinkende.
211 Hier begint het gebed.
214 *bros:* broos.
216 *de zeven Englen:* de aartsengelen.
218 *den last:* de bevelen.
219 *huisvriend:* vertrouwde vriend; *dorst zich nauwelix vertrouwen:* durfde het nauweliks aan. Wellicht een herinnering aan *Numeri* VII, 89.
222 *'t perk der donderende wet:* de grenzen die door de wet der tien geboden gesteld zijn, de wet nml. die op de berg Sinaï onder donder en bliksem afgekondigd was (*Exodus* XIX, 16, XX, 18).
223 *Bestaen:* wagen het; *voetschabel:* voetbank.
227 *uit onzen aêm gekreeten:* buiten adem door ons weeklagen.
228 *'t smarten uwer roede:* de pijn, door uw tuchtroede veroorzaakt; *gesleeten:* nml. door de herhaalde tuchtiging.
230 *hoogh en dier:* met plechtige, dure eden; *met onvervalschten mond:* in volkomen oprechtheid.

En ley ons tot die Wel, waer uit dees drooghten vloeien;[231]

231 *Wel:* bron (vgl. vs. 436). De vloeiende ‘droogte’ is een vernuftspel. Wijs ons de oorzaak aan van deze droogte, opdat wij die kunnen wegnemen. De wateraderen voeden nl. de wel.

Op dat men d'aders stoppe, en d'ackers weer aen 't bloeien,[232]
Wy u, al zingende, gaen offren d'eerste vrucht,
En met een' danckbren reuck beroocken al de lucht.[234]

G a b a o n n e r s :
Soo worstelt men met God. dat bidden doet my hopen.
De kopren hemel dreunt. zijn sloten springen open.[236]

R e y :
'K verzeker 't u. my docht ick hoorde een groot gedruis,
Gelijck een storremwind, waer van het gansche huis
En d'aerde en wat'er was beweeghde, en loeide, en brulde.[239]
Na'et onweer daelde een wolck, die al het huiskoor vulde,[240]
En zwanger van een' gloed in 't ende aen 't baeren quam.
Dat zette zich, gelijck drie kringen, eene vlam,[242]
Op bei de vleugelen der Cherubinnen neder,
Die kaetsten vast dien glans en weerglans heen en weder.[244]
d'Aertspriester tsidderende, ontfing in 't aengezicht
En schittrend borstjuweel het weerlicht van Gods licht.[246]
Hy zagh'er 't schoon gesteente en zijne letters zwellen[247]
Van helderheid, en kon hier uit 't Orakel spellen.[248]
Dit's al wat hy ons melde, in 't uitgaen van het koor,
Maer hiel Gods raed by zich. de Koning ging vast voor.[250]
Wy letten op 't gebaer, om yet hier uit te raemen.[251]

G a b a o n n e r s :
Hoe droegen zich die beide, als zy te voorschijn quamen?[252]

R e y :
De Vorst der Priestren scheen nu ruim zoo wel gemoed,[253]
De Koning heel verbaest. het zy dan dat het doet[254]
Gods antwoord, of't ontzagh der Godheid, daer verscheenen;[255]
Hoe 't zy of niet, men heeft hem deerlijck hooren steenen.
Zy gingen beide, schuw van ons, aen d'eene zy,[257]
Bewandlen, heen en weer, de lange galery,
En hielden zomtijds stand, in 't midden van hun rede,

232 *aen 't bloeien* (gaen).
234 *een' danckbren reuck:* een dankoffer; *beroocken al de lucht:* de gehele lucht met geur vervullen.
236 *kopren:* gloeiend-droge; tegelijk: die voor alle smeekbeden onwrikbaar gesloten bleef.
239 *beweeghde* (veel voorkomende zwakke vorm).
240 *huiskoor:* het heilige der heiligen in de tempel (vgl. *koor* in vs. 249).
242 *Dat:* wat uit die wolk te voorschijn kwam.
244 *vast:* voortdurend.
246 *borstjuweel = borstgesteente* (vgl. *Inhoud* r. 2 en vs. 38).
247 *letters:* vgl. vs. 41; *zwellen:* duidelik naar voren komen, in gloed ontsteken.
248 *'t Orakel spellen:* de uitspraak van het orakel opmaken.
250 *vast voor:* al vooruit.
251 *'t gebaer:* zijn houding; *hier uit te raemen:* hier uit op te maken.
252 *droegen zich:* gedroegen zich.
253 *wel gemoed:* opgelucht.
254 *verbaest:* ontsteld.
255 *der Godheid* (obj. genitief): voor de Godheid.
257 *schuw van ons:* ons ontwijkende.

Een yeder om het drockst. my docht, d'Aertspriester dede

*

Zijn uiterste, om den Vorst t'ontvouwen's hemels zin,[261]
En stampt'et hem al vast met duim en vingren in.[262]
De Koning schudde 't hoofd, als oneens met malkanderen.[263]
Hoe dickwils wenschte ick wel in marmor te veranderen,
Of stom, als een pylaer, by dit gespreck te staen:
Want hoe het zy, daer is wat wightighs omgegaen.[266]
d'Aertspriester wenckte in 't end. de Koning scheen te schroomen.
Gaet, sprack hy, ziet eens of ons Gabaonners komen.
Daer is de Koning zelf. daer koomt hy. ick ga heen.
Hy ziet naer u. ick ga. nu spreeckt hem zelf alleen.

DAVID. GABAONNERS.

D a v i d :

Gods gramschap houd tot noch den hemel dicht gesloten,
Om Sauls moordgeslacht, en 't bloed van hem vergoten,[272]
Te Gabaon. zoo luid 't Orakel in Gods spraeck.
Dat lang vergoten bloed klaeght noch, en schreit om wraeck.
Nu wenschte ick, datwe die, waer 't mogelijck, verzoetten,[275]
En vraegh u, wat ghy eischt, om 't gruwelstuck te boeten,
'T welck Saul heeft begaen aen 't Gabaonsch geslacht.
Wat eischtghe tot een' zoen? op dat, uw hart verzacht,[278]
Ghy 's hemels erfdeel gunt een' ongeveinsden zegen,[279]
En God al 't land verquick met een' gewenschten regen.

G a b a o n n e r s :

O rechter van de Goôn, die niemants Recht verkort,[281]
Maer Recht spreeckt daer om hoogh, als 't hier geweigert word;
Die niet verblind door haet, noch omgekocht door giften,
Als aerdsche rechters hier, eenzydigh gaet in 't schiften;[284]
Noch, na vier eeuwen tijds, het schenden van den eed[285]
En 't schendigh ongelijck des vreemdelings vergeet;[286]
Wy dancken u, ô God, ghy geeft ons stof te zingen,
Dat ghy de vierschaer spant, tot troost der vreemdelingen.[288]

* TEKSTKRITIEK: vs. 261, de oude uitgave eindigt met een punt; alle latere hebben een komma.

261 *Zijn uiterste:* zijn uiterste best; *zin:* bedoeling.
262 *al vast:* voortdurend. Hij trachtte met klem hem te overtuigen.
263 *als:* alsof ze waren.
266 *wightighs:* belangrijks.
272 *Sauls* (tweesilbig = Sauwels); vgl. vs. 277; *van:* door.
275 *verzoetten:* verzachtten, tot bedaren brachten.
278 *uw hart verzacht* (absolute constructie).
279 *'s hemels erfdeel:* het land dat de hemel ons schonk; *ongeveinsde:* oprechte.
281 *O rechter van de Goôn:* de oppergod. De Gabaonners, als heidenen, kennen niet de éne God van de Joden.
284 *eenzydigh gaet:* partijdig wordt; *in 't schiften:* nml. van recht en onrecht.
285 *na vier eeuwen tijds:* Jozua had aan de Gabaonners eeuwige bescherming beloofd (*Jozua* IX, 26), maar Saul had die belofte geschonden.
286 *'t schendigh ongelijck:* het schandelik onrecht.
288 *de vierschaer spant:* recht spreekt.

D a v i d :
Laet hooren wat ghy eischt, tot boete van die schuld.

G a b a o n n e r s :
De Koning hoore ons klaght, en neem zoo lang geduld.

D a v i d :
Ick zal u, klaeght vry uit, niet weigeren te hooren.

G a b a o n n e r s :
Zoo ras te Gabaon onze oudren quam ter ooren,
Hoe Josua Gods heir voerde over ons Jordaen,
Die als een glazen muur bleef voor de Bondkist staen;[293-94]
Hoe 't fiere Jericho, met zijne onwinbre wallen,
Verschrickt van 't veldgeschrey, zoo plotseling gevallen,[295-96]
De stad van Ai in d'asch, de Koning met de koord[297]
Geworght, in 't gloeiend puin der omgeplofte poort
Gestopt lagh, en al 't land en d'aengegrensde heeren[299]
Zich wapenden om strijd, om dit geweld te keeren;
Toen vonden in der yl onze ouders dezen vond,[301]
Tot noodweer voor den slagh, die hun te vreezen stond:
Zy laedden ezelen met halfgescheurde packen,[303]
Verschimmelt meel, en wijn, in oude leere zacken:
De boden achter hen, met teenen door den schoen,
En kleedren dicht gelapt, om arghwaen te verhoên,
Ontmoetten zoo Gods held, en zochten hem te zoenen,[307]
Daer hy te Gilgal lagh, met al zijn paveljoenen.[308]
Doorluchtste, spraecken zy, die Moses ampt bewaert,[309]
Wy vallen u te voet, wy kussen 't grimmigh zwaerd,
Van d'allersterckste hand u in de vuist gegeven,[311]
Tot schrick der koningen, die voor uw' aentoght beven.[312]
Wy weten van den Nyl, en van het roode meer,
En Sihon, lang gestort in 't zegenrijck geweer,[314]
En komen u van verre ontmoeten, als uw slaeven.
Wy bidden u, versma toch niet dees slechte gaeven,[316]
Verzuurden dranck, en kost, beschimmelt, en gesleurt.[317]
De langkheid van de reis heeft zack en pack gescheurt.
Aenvaerd ons in't verbond, en wil ons niet verstooten.
Men zwoer hier op. men nam hen aen voor bondgenooten.[320]

293-94 De wateren van de Jordaan bleven als een doorzichtige muur staan, om de Ark door te laten (*Jozua* III, 13-17).
295-96 De muren van Jericho stortten in, toen de Ark zeven maal rondom de wallen gedragen was (*Jozua* VI); *'t veldgeschrey:* het gejuich van het volk en het bazuingeschal.
297 Jozua verbrandde de stad Ai (*Jozua* VIII, 28) en de koning van Ai verhing zich (VIII, 29).
299 *Gestopt:* bedolven.
301 *vond:* list.
303 Deze krijgslist is beschreven in het negende hoofdstuk van *Jozua,* vs. 3-vlg.
307 *Ontmoetten:* trokken tegemoet; *zoenen:* vreedzaam te stemmen.
308 *paveljoenen:* legertenten.
309 *Moses ampt bewaert:* de waardigheid van Mozes (als aanvoerder) bekleedt.
311 *d'allersterckste hand:* Gods hand.
312 *aentoght:* nadering.
314 *Sihon,* koning van Hesbon (*Jozua* IX, 10 en *Jozua* XII, 1-6).
316 *slechte:* eenvoudige.
317 *gesleurt:* meegesleept.
320 *Men zwoer hier op:* Men bevestigde het bondgenootschap onder ede.

En of dit stuck terstond wel klaer quam aen den dagh,[321]
Noch dorst Gods Held dien eed niet breecken, uit ontzagh
En vreeze, dat dit leed en ongeval moght baeren;
Maer doemde hen alleen ten dienst van Gods autaeren.[324]
'T gerucht noch nauwelix geloopen, en verspreit,[325]
Ons koningsstad, van vijf gekroonden hard beleit,[326]
Zocht hulp by Josua, die hun op 't lijf gekomen
Verjoegh, en ving dees vijf, en hingze aen zoo veel boomen,
Na eenen zwaeren slagh, toen God dien hagel zond,[329]
En 't licht van zon en maen een daghreis stille stond.[330]
Zy pooghden zedert zich gewillighlijck te quyten,
Gehoorzaem volck, en vorst, gedienstigh den Levyten,
En droegen water aen, en kloofden offerhout;
Tot dat de scepter werd, ter quader uur, vertrouwt
Den dollen zoon van Kis, die godloos en verwaten[335]
Hen overgaf ten buit zijn' woedende soldaeten,
En Doëg, wiens geweer noch roockte van dien moord[337]
Der priestren, en van Nobe, erbarmelijck verstoort,[338]
Alleen om luttel spijze, en 't Reuzezwaerd, gegeven[339]
Zijn eige dochters troost, tot redding van zijn leven.
Dit had noch schijn, maer laes! wat ley men ons te last?[341]
De Gabaonners zijn aen Levys kindren vast.[342]
Zoo heer, zoo knecht. een aerd. alle eenerley gezellen,[343]
Die 's Konings vyand spyze en wapenen bestellen.[344]
Wie draeght het overschot der Heidenen ontzagh?[345]
O dagh, dien Gabaon met Recht vervloecken magh!
Als 't moordgety verjaert, zoo menigh jaer verstreecken,[347]
Dan zoudghe, o Vorst, ons hart van hartewee zien breecken:
Hoe elck zijn kleeders scheurt, en God ter vierschaer daeght,[349]
Op der vooroudren graf; zoo dat al 't landschap waeght,[350]

321 Al kwam dit bedrog....
324 Zie *Jozua* IX, vs. 27. Zij deden dienst als ‘houthouwers en watterputters’. Vgl. vs. 333.
325 *'T gerucht:* nml. dat de inwoners van Gibeon met Israël vrede gemaakt hadden.
326 *van vijf gekroonden:* door de vijf koningen der Amorieten, die de stad Gibeon bedreigden; *hard beleit* (van beleggen): streng belegerd (Vgl. *Jozua* X, 1-5).
329 *dien hagel: Jozua* X, vs. 11.
330 Zie *Jozua* X, 12.
335 *Den dollen zoon van Kis:* Saul (Vgl. vs. 153).
337 *Doëg:* de Edomiet, die zich schuldig maakte aan de priestermoord (I *Samuël* XXII, 18; vgl. vs. 1495); *geweer:* zwaard; *roockte:* dampte van het warme bloed.
338 *Nobe,* de priesterstad (Zie I *Samuël* XXII, 19 en vgl. vs. 1515); *verstoort:* verwoest.
339 *'t Reuzezwaerd:* het zwaard van Goliath, de Philistijn, door David verslagen (vgl. I *Samuël* XXI, 9 en XXII, 10).
341 *Dit had noch schijn:* dit had nog een goede grond; *ons* (met accent).
342 *zijn aen Levys kindren vast:* zijn dienstbaar aan de priesters van Israël (vgl. vs. 332).
343 *een:* eenzelfde.
344 *bestellen:* verschaffen.
345 *draeght ontzagh:* heeft eerbied voor.
347 *'t moordgety verjaert:* de dag van de moord herdacht wordt; *zoo menigh jaer verstreecken* (absolute constructie): hoewel het reeds zoveel jaren geleden is.
349 *God ter vierschaer daeght:* God aanroept om (eindelik) recht te verschaffen (*vierschaer:* rechtbank).
350 *waeght:* in beroering is (eig. dreunt).

En alle vier ons steên, en heuvels klippen kuilen
Met naeren wedergalm nabaeuwen op dit huilen,[352]

352 *nabaeuwen:* een echo laten horen, weerklinken.

En kermen, en misbaer, dat ziel en lichaem krenckt.[353]
Gelooft zy 't hemelsch Recht, 't welck 't onrecht dus gedenckt.[354]
Och och! dit hartewee zal 't hart noch overstulpen.[355]

D a v i d :

Mijn kinders, zijtghe dan met's lands bederf behulpen,[356]
Dat ghy den hemel dus met bittre traenen terght,[357]
En haelt dit slechte volck, dat noodigh dient geberght,[358]
Meer plaegen op den hals, en spant Gods boogh noch stijver.[359]

G a b a o n n e r s :

Dat schelmstuck dorst hy noch verbloemen met Gods yver,[360]
Voor Juda, Israël, en wat men wyders zoeckt.[361]
Het waren Amoreen, in Moses wet vervloeckt.
Zy hadden Josua met schalckheid onderkropen.[363]
Men moght niet slechs, men most dien band des eeds ontknoopen,
Of houwen door en door met Gods gerechte kling.
Het was een zaeck, daer Gods en's vorsten kroon aen hing.[366]
Zoo storte men ons bloed. zoo viel men in ons have.
Zoo trappeldenze op 't hart den onderdruckten slave.
Kariathiarim, Kaphira, Beëroth,
En Gabaon, schept moed, uw moordklaght klimt voor God.[369-370]

D a v i d :

Waerdeert het ongelijck, en uw gelede schade,[371]
Doch zulx, dat ghy die straf noch mengelt met genade.[372]
Bespreeckt u onderling. gaet ginder aen een zy.[373]
Och Saul Saul, hoe veel quaeds berockent ghy![374]
Hoe heeft dit bloed zoo lang op uwen kop gedropen!
Al komt de wraeck ter sluick en sluipende aengekropen,
Zy koomt in 't end gewis, om hoofdsom, en verloop[377]

353 *krenckt:* verzwakt.
354 *dus:* op deze wijze.
355 *overstulpen:* overstelpen.
356 *met 's lands bederf behulpen:* door de ondergang van mijn land gebaat.
357 *terght:* prikkelt, tot wraak uitlokt.
358 *slechte:* eenvoudige, onschuldige; *dat noodigh dient geberght:* dat noodzakelik gered moet worden.
359 *spant.... stijver:* doet hem de straf verscherpen. De boog is gespannen om de schuldigen te treffen.
360 *hy:* Saul; *Gods yver:* de ijver voor Gods zaak.
361 *wyders:* verder.
363 *met schalckheid onderkropen:* met kwaadaardige list beetgenomen.
366 Waar de eer van God en de Koning mee gemoeid was.
369-370 Namen van steden (zie *Jozua* IX, vs. 17).
371 *Waerdeert:* schat de grootte, bepaalt de vergoeding voor; *ongelijck:* onrecht.
372 *zulx:* op zulk een wijze.; *mengelt met genade:* tempert door genade toe te passen.
373 *Bespreeckt u:* overlegt.
374 *Saul* (tweesilbig; vgl. vs. 272).
377 *verloop:* interest.

Al t'effens. wat tyran had oit aen moordkost koop?[378]
Hoe wrockt dit op uw graf, na'et rotten van 't gebeente![379]
Al wat de vorst verbeurt, betaelt de goe gemeente.[380]

378 *Al t'effens:* tegelijk; *had oit aen moordkost koop:* moest niet altijd zijn moorden duur bekopen. Waarschijnlik is *koop hebben aen iets* ontleend aan de koopmanstaal: voordelige zaken doen; *kost:* oorspr. uitgaven.
379 *wrockt dit:* prikkelt het tot verzet, tot wraak.
380 *verbeurt:* misdoet; *de goe gemeente:* zijn volk.

*

G a b a o n n e r s :
Wy hebben ons beraên.

D a v i d :
Wat eischtge tot een' zoen?

G a b a o n n e r s :
'T en is, o Vorst, om goud noch zilver niet te doen.
Dits bloed-en halskrackeel. sta vast, het kost hier koppen.[383]
Dees bloedwel is met goud noch zilver niet te stoppen.[384]

D a v i d :
Ick zal van mijnen troon afstijgen tot gebeên,
Voor 't uitgemergelt volck. wat heeft dit niet geleên,
Drie jaeren achter een? wat hebt ghy 't niet zien knagen?
Wat onspijs heeft het niet al raeuw in 't lijf geslaegen?[388]
De kaecken vallen in. 't geraemte steeckt door 't vel.
Erbarmt u over 't flaeuwe en quynende Israël,
Noch tapt, ay tapt niet af van hun, die naulix leven,
Dit luttel bloed, dat noch in d'adren is gebleven.

G a b a o n n e r s :
Het volck beklaegh zich niet, 't was met dien moord verkuist,[393]
En loegh, om ons bederf en schennis, in zijn vuist:[394]
Noch willen wy dees straf besnoeien, en besnyden.[395]
Geen mensch in Israël zal om dees bloedschuld lyden,
Maer Sauls godloos huis, en zijn vervloeckt geslacht.

D a v i d :
Ick hoopte of u zijn val een weinigh had verzacht,[398]
Die zulx is, datze wel dees strafheid hoort te minderen.[399]
Verhaeltghe's vaders schuld aen kindren, en kinds kinderen?

G a b a o n n e r s :
Aen kinderen en kroost den vader heel gelijck,
Handhavers van dit stuck, aen pesten in uw Rijck.[402]

D a v i d :
Hoe wasch ick dan best af dees schandelijcke smette?

* TEKSTKRITIEK: vs. 403 heeft in de oude uitgave *schandelijck*.
383 *bloed-en halskrackeel:* een strijd die om bloed en leven gaat (vgl. halsmisdaad); *het kost hier koppen* (opzettelik ruwe taal!): het is alleen met mensenlevens te boeten.
384 *bloedwel:* de oorzaak van het vroeger vergoten bloed.
388 *onspijs* (met pejoratief *on*): voor mensenvoedsel ongeschikte spijs.
393 *'t was verkuist met:* het schepte behagen in (*verkuisen* is eig. reinigen, zuiveren).
394 *bederf:* verderf, ellende; *schennis:* de ons aangedane schande.
395 *Noch:* toch.
398 *Ick hoopte of:* ik hoopte dat (contaminatie met wensende zinnen, door *of* ingeleid?).
399 *zulx:* zodanig; *dees strafheid:* deze strenge eis.
402 *Handhavers van dit stuck:* die deze misdaad niet verlochend, niet geboet hebben, en daardoor mede schuldig zijn (vgl. *Hierusalem Verwoest*, vs. 1562); *pesten:* misdadigers.

G a b a o n n e r s :
Wy willen 't hoofd, 't welck ons vermorselde, en verplette,

Al t' onrechtvaerdighlijck, zoo kneuzen, dat'er niet[405]
Van dezen boom, ja tack noch wortel, overschiet,
En 't Rijck van Saul vraegh (indienze noch gelooven,[407]
Dat hy'er eertijds was) waer Saul zy gestoven.[408]
Wy willen Sauls asch gaen ziften 't fijn, en 't grof,
En lachen, als de wind noch guichelt met zijn stof.[410]
De Koning levere ons nu daetlijck zeven gasten,[411]
Zijn zoonen, datwe hen, geworght aen zoo veel basten,[412]
In Sauls vaderland, voor Gabaä, eer 't licht
Noch dael, voor 't heilighdom, en in Gods aangezicht,
De Bondkist, in de lucht, ten toon voor yeder hangen.
Zoo paeit men God en ons. zoo gaet het Recht zijn gangen.[416]

D a v i d :

Vertreckt een poos, en denckt uw' eisch een luttel na,[417]
Terwijl ick my hier op met Abjathar bera.[418]
Hy koomt van pas. ziet toe. wees niet te straf in 't wreecken,[419]
Noch wet geen mes, waer meê ghy namaels word doorsteken.[420]
De lust van wraeck is kort, al is die zooze zou,[421]
En heete wraeck gaet staegh verzelt met naberouw.[422]

ABJATHAR. DAVID. BENAJAS.

A b j a t h a r :

Myn Vorst, hoe luid den eisch?[423]

D a v i d :

Aleens gelijck ghy 't spelde.

A b j a t h a r :

Ick wist wel, dat dit bloed hun by den krop opwelde,[424]
En zy een ope wonde in hunnen boezem voên.
Ghy moet al 't overschot van Sauls huis verdoen.[426]

D a v i d :

405 *niet:* niets.
407 En (dat) het koninkrijk van Saul zal vragen.
408 *waer Saul zy gestoven:* doordat het geslacht, waarin hij voortleefde, uitgeroeid is.
410 *guichelt:* de spot drijft, solt met.
411 *gasten:* jonge mannen.
412 *basten:* stroppen.
416 *paeit:* bevredigt.
417 *Vertreckt:* stelt uit (nml. *uw' eisch*).
418 *hier op:* hier over. In de latere druk veranderd in: *Als ick met Abjathar en Joab my berâ. Zy komen hier van pas*.
419 *straf:* streng.
420 *doorsteken:* doorstoken.
421 *zou:* behoort te zijn.
422 In latere drukken staat: *Een heete wraeck*.
423 *den eisch* (met Brabantse nominatiefs-*n*)*; Aleens gelijck:* juist zoals.
424 *dit bloed hun by den krop opwelde:* het vergoten bloed hun woede opnieuw gaande zou maken (dat ze 't niet konden ‘verkroppen’).
426 *verdoen:* doden.

Die stam is lang verdort, nu quynen luttel telgen.[427]

A b j a t h a r :
Die moetghe met een' slagh voort knotten, en verdelgen.[428]

D a v i d :
Verdelgen met een' slagh? dat vonnis luid te straf.
O edel bloed, hoe wasch ick hier mijn handen af?[430]

427 *quynen:* leiden een kwijnend bestaan.
428 *voort:* dadelik.
430 *hier af:* hiervan: hoe houd ik mijn handen zuiver van deze moord.

*

A b j a t h a r :
d'Uitvoerder van het Recht magh 't Recht niet wederspreecken,[431]
Maer voer het vonnis uit, zoo vlack als 't leid gestreecken.[432]

D a v i d :
Zoo blindeling, of hy dit vatten kan of niet?[433]

A b j a t h a r :
Ja blindeling, daer God zelf oordeelt, en gebied.[434]

D a v i d :
God heeft dit niet geboôn, noch zulck een' eisch geprezen.

A b j a t h a r :
God zelf heeft u de bron der landplaege aengewezen,
Om 't eeuwigh klaegend bloed te paeien met dit bloed.[437]
Zy eischen redelijck. 't is Saul die 't ons doet.[438]

D a v i d :
Toen ick eens Saul zelf, mijn' vyand, die, in klippen,[439]
Woestyne, en wildernis, my najoegh, by de slippen
Hadde in een hol gevat, en werd geperst zoo stijf;[441]
Begon my 't hart van schrick te kloppen in mijn lijf.
Ick deisde een poos, en sprack in 't end, tot 's mans verschooning:[443]
't Zy verre, dat ick my aen Gods gezalfden Koning
Vergrype, uit bittre wraecke, en zoo mijn handen schen.
Ick stiet mijn volck te rugh, en broght hem tot beken.[446]
Oock in den wagenburgh, van 's vyands leven zeker,[447]
Verschoonde ick hem, vernoeght met 's Konings spiets, en beker.
'k Beweende zelf zijn dood, gelijck mijn eige ziel,[449]
Toen hy op Gilboa, op zijn drie zonen, viel.[450]
Ick yverde van wraeck, na Sauls nederlagen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 439, de oude uitgave heeft achter dit vers geen komma; de latere wel.
431 *d'Uitvoerder van het recht:* de Koning.
432 *zoo vlack als 't leid gestreecken:* juist zoals het geveld is (*vlack* past bij *strijcken*, dat synoniem van *vellen* was).
433 *dit vatten:* de redelikheid er van inzien.
434 *daer:* waar.
437 *klaegend:* om wraak roepend.
438 *die 't ons doet:* die ons dit berokkent.
439 Zie I *Samuël* XXIV; *in klippen:* tussen rotsen.
441 *en werd geperst zoo stijf:* en toen mijn mannen bij mij er sterk op aandrongen om hem te doden.
443 *deisde:* deinsde terug, aarzelde; *tot 's mans verschooning:* om hem te sparen (vgl. 448).
446 *broght hem tot beken* (eig. bekentenis)*:* ik deed hem erkennen (door hem de afgesneden slip van zijn mantel te tonen) dat zijn leven in mijn hand geweest was (I *Samuël* XXIV, vs. 12).
447 *in den wagenburgh* (zie I *Samuël* XXVI, vs. 7-vlg.): kamp met wagens omgeven, versterkt kamp; *van 's vyands leven zeker:* toen ik Saul's leven in mijn hand had.
449 Zie II *Samuël* I, vs. 17-27 en *Davids Lyckklaght* achter dit drama; *gelijck mijn eige ziel:* als gold het mij zelf.
450 Zie I *Samuël* XXXI: zijn drie zonen werden door de Philistijnen gedood. Daarna liet Saul zich in zijn eigen zwaard vallen.

Versloegh hem, die de hand hadde aen den vorst geslaegen,[452]
En strafte twee verraêrs, tot wraeck van Isboseth.[453]

452 Namelik degene die voorgaf dit gedaan te hebben (II *Samuël* I, vs. 15-16).
453 Zie II *Samuël* IV: de verraders kwamen tot David met het afgehakte hoofd van Isboseth, een zoon van Saul.

Zoo luttel heeft mijn hand zich door dit bloed besmet.
Zal ick nu 't overschot met koelen bloede smooren?

B e n a j a s :
'T is beter zes of acht dan duizenden verloren.

D a v i d :
Rampzaligh huis, wat leed ghy niet al ongevals?

B e n a j a s :
Zie toe, zie toe, eer ghy al 't volck krijght aen den hals.

D a v i d :
Het volck is niet zoo dom, of 't zal naer reden hooren.

B e n a j a s :
Wanneer 't van honger raest? de buick en heeft geen ooren.[460]

D a v i d :
Dit stuck luid haetelijck, en maeckt mijn kroon verdacht.[461]

B e n a j a s :
Om een verworpen huis?

D a v i d :
Een koningklijck geslacht.

A b j a t h a r :
Weerspannigh tegens God?

D a v i d :
Die maght heeft zelf te straffen.

A b j a t h a r :
God vordert dit van u. God heeft met u te schaffen.[464]

D a v i d :
Zal ick bestaen een stuck, daer Benjamin om treur?[465]

A b j a t h a r :
Heel Israël om juiche, en Juda 't hoofd opbeur.

D a v i d :
O Benjamin, hoe noo zou ick uw' stam verneeren.

A b j a t h a r :
De staf koomt Juda toe, die zal en moet regeeren.[468]

460 *de buick en heeft geen ooren:* een hongerige buik is niet vatbaar voor rede.
461 *Dit stuck luid haetelijck:* deze daad geeft aanstoot, wekt afkeer (eig. er gaat een slechte roep van uit).
464 *te schaffen:* te maken.
465 *bestaen:* ondernemen, aandurven; *Benjamin:* Saul was uit de stam van Benjamin (I *Samuël* X, 21); *treur* (conj.): zou treuren.
468 *staf:* heerschappij.

D a v i d :
Regeeren op een' troon, gesticht op 's anders graf?

A b j a t h a r :
God zet den eenen op, en ruckt den andren af.[470]

470 *op:* nml. op de troon.

*

D a v i d :
Die opkoomt denck, hoe licht hy met het rad kan daelen.[471]

A b j a t h a r :
Geen tijd kan Judaes Rijck en heerschappy bepaelen.[472]

D a v i d :
Genade en zedigheid bevestigh 't nieuwe Rijck.[473]

B e n a j a s :
Een onderdruckte stam vergeet geen ongelijck.[474]

D a v i d :
Wie zich vergrijpt zal dan met recht zijn misdaed boeten.

B e n a j a s :
Dat altijd wrockend huis zal heimlijck leggen wroeten.[476]

D a v i d :
Zoo heimlijck niet, het berst of hier of ginder uit.

B e n a j a s :
Een ingeborste zee word nimmermeer gestuit.[478]

D a v i d :
Men heeft dat bloed gestuit, toen 't maghtigh aen quam bruizen.

A b j a t h a r :
Na zoo veel jaeren krijghs, gevoert van bey dees huizen.

D a v i d :
Dat huis leit nu te vlack om weder op te staen.[481]
Zy zien, hoe Absolon het muiten is vergaen,
Met al die van mijn heir ter zijden uit durf spatten,[483]

B e n a j a s :
Noch vreesde Seba niet het oproer te hervatten,[484]
Niet steelwijs, noch met list, maer steeckende trompet.
Had ghy op Simei als 't billijck was, gelet,[486]
't En waer met Seba noit op oproer uitgekomen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 478, de oude uitgave heeft achter *zee* een komma.
471 *het rad* (van fortuin).
472 *bepaelen:* beperken, perken stellen aan.
473 *zedigheid:* matiging, zelfbeheersing; *bevestigh* (optatief): moge bevestigen.
474 *ongelijck:* (aangedaan) onrecht.
476 *leggen wroeten:* onrust stoken, een oproerige geest aankweken.
478 *ingeborste:* (het land) binnengedrongen.
481 *vlack:* plat neergeveld.
483 *uit spatten:* oproerig worden.
484 *Noch:* toch; *Seba,* de Benjaminiet, die op de bazuin blies en openlik oproer maakte (II *Samuël* XX. 1).
486 *Simei,* de zoon van Gera, een zoon van Benjamin (II *Samuël* XIX, 16-23).

Die Benjaminner voelde uw slapheid, in 't betoomen
Van wederspannigheid. Hy daelde van dien stam,
Waer uit dit koningklijck geslacht zijn' oirsprong nam.
Hy zagh hoe veel gemoên vast bitterheden broedden,[491]

491 *gemoên:* gemoeden (het oude meerv. van gemoed); *vast:* voortdurend; *bitterheden broedden:* een verbitterde stemming koesterden.

Om tegens Davids hof en Judaes stam te woeden;
Wat voncken onder d'asch noch smeulden meer en meer,
Uit zucht, die 't volleck droegh tot zijnen eersten heer,[494]
's Mans stoutheid quam' er by, die zoo met stijve kaecken[495]
In doove koolen blies, dat strax, uit alle daecken,[496]
De lichte vlamme sloegh van d'eene in d'andre stad;
Een brand, waer aen uw kroon genoegh te lesschen had.[498]

D a v i d :
Ick hoorde 't wrevligh hoofd van Abels muuren ploffen.[499]

B e n a j a s :
Zoo wacht uw hoofd, en kroon. ghy mooght'er niet op sloffen.[500]
De hemel kaetst u toe: dies neem dien slagh nu waer.[501]
God geeft gelegenheid, men grijp haer voort by 't hair.[502]
God, om een' vasten stoel te stichten voor uwe erven,[503]
Zwoer zelf den val van 't hof, het welck hen moght bederven.[504]
Hy voert zijn opzet nu door Gabaonners uit,
En wreeckt zich door hun wraeck: en schut ghy Gods besluit?[506]
God kent den aerd des volx, dees wispeltuure zielen,[507]
Die, als een eb, en vloed, van 't een op 't ander vielen.
God roept: men dreight u op te komen onverhoeds.[509]
Men bluscht een' grooten brand met eenen emmer bloeds.

D a v i d :
Ick treck met wil geen eere uit schoonvaers smaed, en schande.[511]

B e n a j a s :
Der Goddeloozen straf verstreckt een offerhande[512]
Voor God. of deze u schoon door huwelijck bestaen,[513]
Maeck van de nood een deughd. men ziet geen maeghschap aen,
Daer 't koningkrijken kost. God zelf heeft u verheven[515]

494 *zucht:* genegenheid, liefde.
495 *met stijve kaecken:* met opgeblazen wangen.
496 *strax:* weldra.
498 *lesschen:* blussen.
499 *wrevligh hoofd:* het misdadige hoofd, nml. van Seba, die binnen de muren van Abel gevlucht was. David spaarde de stad, nadat het hoofd van de oproerling over de muren hem toegeworpen werd (II *Samuël* XX, 13-22).
500 *wacht:* pas op; *er niet op sloffen:* uw waakzaamheid niet laten verslappen.
501 Beeld aan het kaatsspel ontleend: de hemel biedt u de gelegenheid; doe er uw voordeel mee.
502 *gelegenheid:* ‘de gelegenheid bij 't haar grijpen’ is een sedert de Renaissance gebruikelike uitdrukking voor: het rechte ogenblik waarnemen. De ouden beeldden namelik de *Occasio* af met een lange haarlok op het voorhoofd, en van achteren kaal. Van achteren kon zij niet meer gegrepen worden! (vgl. *Ned. Wdb.* V, 1411).
503 *stoel:* troon.
504 *bederven:* te gronde richten.
506 *schut ghy:* houdt gij tegen.
507 *wispeltuure:* wispelturige.
509 *op te komen:* te overvallen.
511 *met wil:* met zelfvoldoening.
512 *verstreckt:* dient als.
513 *of... schoon:* ofschoon; *bestaen:* verwant zijn.
515 *Daer 't koningkrijken kost:* waar koninkrijken op 't spel staan.

Tot een verdaediger van veeler menschen leven.[516]

D a v i d :
De band van maeghschap breeckt met schrickelijcke pijn.

516 *verdaediger* (met oorspr. *a*)*:* verdediger.

A b j a t h a r :

Zult ghy medoogender dan d'eigen vader zijn,
Die Jonathan, de braefste uit zijnen struick geboren,[519]
Om 's vaders zotten eed, lichtvaerdighlijck gezworen,[520]
Hem onbewust, en om wat honighs opgeslickt,
Toen hy met schildknaeps hulpe een heir hadde opgeschickt,[522]
En na dien dappren slagh, zoo triomfant geslagen,
Veroordeelde ter dood? wat recht heeft hy te klaegen,[524]
Die zelf zijn' lieven zoon, dien held, om 't leven braght,[525]
't En waer hem 't krijghsvolck dien ontweldigde met kracht?

D a v i d :

O God, 't en werde ons niet tot bloedschuld aengeschreven,[527]
Zoo wy, op uw gebod, hen mosten overgeven.
Ga heenen, Benajas, nu langer niet gewacht,
Verzeker my terstond al 't koningklijck geslacht.[530]

REY VAN PRIESTEREN.

Z a n g :

Jordaen, die door een dubbele ader
Vloeit uit den voet van Liban, vader[532]
Van bronnen, beecken, vyvers, zeen,
En stroomen; wat maeckt u zoo kleen?
Die d'oevers lieflijck plaght te lecken,
Voor Palestyne een graft te strecken,[536]
Te weigeren den overtoght
Gods heir, dat nergens over moght,[538]
Als door de Bondkist der verkoornen;[539]
Hoe duicktghe met gekrompen hoornen[540]
In uw verzande en dunne kil?[541]
Hoe vloeit uw vloed zoo traegh, en stil?
Hoe hoort ghy onmedoogend 't morren[543]
Van kruid en bloemen, aen 't verdorren,

519 *struick:* stam.
520 *'s vaders zotten eed:* Saul had gezworen: ‘Vervloekt zij de man die spijze eet tot aan den avond’ (I *Samuël* XIV, 25). Jonathan zondigde onwetend daartegen door honing te eten.
522 *opgeschickt:* op de vlucht gejaagd. Opschikken = wegjagen is in Brab. volkstaal nog bekend (vgl. *Ned. Wdb.* XI, 1161).
524 *Veroordeelde ter dood* (I *Samuël* XIV, 39).
525 *braght:* gebracht zou hebben, als het krijgsvolk hem niet met geweld (kracht) verlost had (I *Samuël* XIV, 45).
527 *aengeschreven:* aangerekend.
530 *Verzeker:* neem gevangen.
532 *Liban:* de Libanon.
536 *een graft te strecken:* als (beschermende) gracht te dienen.
538 *Gods heir:* de Israëlieten; *moght:* kon.
539 *Als door de Bondskist der verkoornen:* als door middel van de vooruitgedragen Ark.
540 *met gekrompen hoornen:* met weggezakt water. De voorstelling van de rivieren, met hoornen voorzien, is aan de oudheid ontleend (vgl. *Rynstroom,* vs. 134, *Maeghden,* vs. 480).
541 *kil:* bedding.
543 *'t morren:* klagen.

Op bey de zoomen, eertijds jong
En blozende, van uwe tong[546]

546 *van:* door.

En altijd evenversche lippen
Gekust, gekoestert, om de tippen
Van wortelen, en struick, en steel?
Hoe hyghtghe met een schorre keel?
Hoe is uw koelte, om 't land te plaegen,
Tot zulck een' brand en koorts geslagen?[552]

T e g e n z a n g :

Helaes! mijn kristalijnen vat[553]
Telt zelf by druppelen het nat,
'T welk luy van Liban komt gekropen.[555]
Mijn emmer, eerst aen 't overloopen,
Verschonck met blanck en bruizend schuim[557]
Het klaere water weêr zoo ruim,
Als 't van den bergh hem werd geschoncken,
Ja maeckte d'ackerlanden droncken.
En smeeck ick Liban met geklagh;
Hy antwoord: 'k geef wat ick vermagh.
De hemel weigert my zijn' zegen,
Drie winters sneeuw, drie zomers regen.[564]
Ick kan mijn burgers naulix voên.
De wildzang, die, in 't weeligh groen[566]
Der rechte en hemelhooge cederen
Quam quinckeleeren, op zijn vederen,[568]
Verlaet, als 't wild, het dorre woud.
Het vee zich in geen' beemd vertrouwt.[570]
Al vlught het, by gebreck van weide[571]
En water. ick verzucht, en beide,[572]
En zie met smart om regen uit,
En schreeuw, dat God den hemel sluit.[574]

T o e z a n g :

O levende oirsprong aller gaeven,
Die 't al kunt koesteren, en laeven,
En in woestynen droogh en naer[577]
Ons noodruft schafte veertigh jaer;
Hier water uit de hardste steenen;

552 *geslagen tot:* omgeslagen tot, veranderd in; *brand en koorts:* koortsachtige gloed.
553 *mijn kristalijnen vat:* hier is, opnieuw naar klassieke trant, de riviergod aan 't woord, voorgesteld met een kruik of vat, waaruit het water vloeit. Dit vat wordt in vs. 556 een *emmer* genoemd.
555 *luy:* traag.
557 *Verschonck:* schonk uit.
564 *Drie winters* (weigert hij) *sneeuw*.
566 *wildzang:* in 't wild levende vogels.
568 *op zijn vederen* (zwevend).
570 *vertrouwt zich:* voelt zich veilig.
571 *Al vlught het:* alles vlucht.
572 *beide:* wacht af.
574 *schreeuw:* roep angstig.
577 *naer:* somber, angstwekkend.

Daer Manne, om hut en tenten henen,
In 't kriecken van den dageraed,
Gespreit, als korianderzaed;[580-82]
Als dauw, en rijp, verzaemt in kruicken,
Tot troost der hongerige buicken:
O grondelooze waterwel,
Ontsluit uw wateraders snel.
Verquick ons met een zee van boven,
Op dat u vee en menschen loven.

580-82 *Exodus* XVI, 31: ‘De Israëlieten nu noemden die stof manna. Het was wit als korianderzaad’ (vgl. ook *Numeri* XI, 7).

Het derde bedryf

RISPE. MICHOL. BENAJAS.

R i s p e :
Nu Dochters, koomt, leit Rispe voort.
Koomt, leit haer buiten deze poort.
Verstreckt een stut voor 't zwacke lijf,[591]
En stuurt dit traegh dit lastigh wijf[592]
(Weleertijds Sauls bedgenoot,
Nu yeders spot) noch voor haer dood.
Hoe buight mijn stock? hoe beeft mijn hand?[595]
Ick trede, als tot den hals, in 't zand.
Hoe lastigh valt my tred voor tred.
Wat droom heeft my in 't koude bed
Zoo hard, zoo onzacht opgeweckt?
O droom, die my een voorspoock streckt[600]
Van 't leed, dat ick voorhanden zie;[601]
Wie zal ick 't klaegen? ay, zeght, wie?
Een valck vervolghde een doffersvlught,
Een zevental, dat uit de lucht
Quam plotsling storten, om, uit nood,
Het lijf te bergen in mijn' schoot.
Ick deê mijn best, toen ick 't vernam.
Maer al vergeefs. d'erfvyand quam[608]
En pickte my mijn handen door,
En roofde vast, den eenen voor,[610]
Den andren na, met beck en klaeuw,
Verbeetze, en zoogh hun bloed al laeuw.[612]
De veeren vlogen om mijn hoofd.
Daer koomt de valck, die ons berooft[614]
Van onze doffers: dat is hy,
Die zoet is op dees leckerny,[616]
En toeleit op een' verschen moord.[617]
Nu Michol, 't past u; doe het woord,
O koningklijcke vrouw en spruit.
Ick zal u volgen. stap vooruit.

591 *Verstreckt een stut:* doet dienst als stut, ondersteunt.
592 *lastigh:* anderen tot last geworden.
595 *mijn stock:* door het diep gebogen lichaam dat er op steunt (vgl. *Opdracht,* r. 107).
600 *voorspoock:* voorteken.
601 *voorhanden:* nabij.
608 *d'erfvyand:* de valck (603).
610 *vast:* telkens weer.
612 *Verbeetze:* beet ze dood.
614 Bij deze woorden ziet ze in de verte Benajas naderen.
616 *zoet op:* verlekkerd, verzot op.
617 *toeleit op:* het oog heeft op; *verschen:* nieuwe.

M i c h o l :

De hemel schijnt belust sich tegens ons te kanten.
Och Benajas, ghy hoofd van 's Konings lijftrawanten,[622]
Wat wanckt 'er wederom? wie geeft u dit verlof,[623]
Dat ghy ons erfpaleis, en Vaders oude hof
Met wacht bezetten durft, en dus in alle hoecken
De Prinssen vangt en spant, en overal loopt zoecken?[626]
Ghy jaeght ons kinders na, zoo bitter, zoo verwoed,
Gelijck de jaeger 't wild en schuwe harten doet,
Die haegh, noch hol, noch struick, noch bosch t' afgrijslijck vinden,[629]
Om 't snufflen, en gebit van brack en haezewinden[630]
t'Ontglippen, en 't gevaer des jaghtspriets, dick bemorst[631]
Van 't al t' onnozel bloed der ademlooze borst.[632]
Magh dan een vreedzaem hart, 't welck niemant zoeckt te steuren,[633]
Noch quetsen, nimmermeer een weinigh rust gebeuren?[634]
En dompelt men al weêr, tot d' ooren toe, in rouw
Mijn vaders grijze weeuw, en my, verschove vrouw?[636]
Dat werde God geklaeght. maer och! hy heeft geene ooren,[637]
Noch hart tot Michol. och! ick ben tot ramp geboren.

B e n a j a s :

Mevrouwen, ghy hebt reên te klaegen van verdriet,
En ick te volgen 't geen de Koning my gebied;
Hoewel dit lastigh valt. 'k had liever 't hoofd te kneuzen[641]
Van Moabs felste leeuw, of't brein van Memphis reuzen,[642]
Dan uit te voeren yet, 't geen tegens d' eere strijd
Van wylen onzen Vorst, van wien ghy weeskind zijt,[644]
En zy verlaete weeuw, en dees gevangens zoonen,[645]
En neven; alle waerd te draegen koningskroonen,[646]
En scepters van een Rijck, niet min vermaert als dit:
Maer God, een eigenaer van 't weereldlijck bezit,
Begeeft de staeten slechs te leen, en zet elck paelen.[649]
De zon weet op haer tijd te ryzen en te daelen,
En koomt en gaet by beurt; zoo doet oock d'aerdsche maght,

622 *lijftrawanten:* lijfwacht.
623 *Wat wanckt 'er wederom?:* Wat ramp hangt ons boven 't hoofd? (*wancken:* wankelen, dreigen te vallen).
626 *spant:* bindt, boeit.
629 *afgrijslijck:* angstwekkend.
630 *brack:* jachthond.
631 *jaghtspriet:* speer; *bemorst:* bezoedeld.
632 *al te:* zeer.
633 *zoeckt te steuren:* tracht te hinderen.
634 *gebeuren:* ten deel vallen.
636 *verschove:* verworpen, verachte.
637 *werde* (conj. praes.): moge worden.
641 *lastigh valt:* mij bezwaart.
642 *Moab:* Arabies land, aan de Z.O. oever van de Dode Zee; *Memphis reuzen:* welke monsters de dichter hier bedoelt, is mij niet duidelik.
644 *wylen onzen Vorst:* Saul.
645 *gevangens:* gevangenen.
646 *neven:* bloedverwanten.
649 *Begeeft:* schenkt; *paelen:* grenzen.

Die 't altemet eens lust te wisslen van geslacht,[652]
Om reden, voor den mensch en zijn vernuft verholen;[653]

652 *altemet:* nu en dan.
653 *vernuft:* verstand.

*

Dies buight u onder hem, dien 't heerschen is bevolen.[654]

R i s p e :

Wat 's d'oirzaeck, dat men dus ons zoonen vangt, en spant?
Is 't oproer? of verraed? of hebben zy de hand
Geslaegen aen den Vorst, of yemant van den zijnen,
Of willen slaen? of is 't om d'ackers, die nu quynen
Aen zulck een heete koorts, te koelen met hun bloed?
Dit mompelt men in stad. en zoeckt ghy zoo den voet
Te zetten op den neck van Sauls overbleven,[661]
By dees gelegenheid, om 't stuck een' glimp te geven?[662]

B e n a j a s :

Het nypen van de smart, het tegenwoordigh leed
Veroirzaeckt, datghe my dus scheld met onbescheed,[664]
Uit moederlijcke zucht tot henlien, dieghe baerde;[665]
Maer 'k wenschte, dat ghy niet zoo reuckeloos bezwaerde
De banden van uw zoons, en hun gevangenis,[666-67]
Door ongeduld, en 't geen ter zaecke ondienstigh is.[668]
Vertrouwt mijn' heer dit stuck. hy zal met vonnisstrijcken[669]
Geen schoonvaers weeuw, veel min zijn bed, verongelijcken.[670]
Vertrouwt vry, dat hy 't minst hier in niet handlen dar,[671]
't En zy met rijpen raed van God, en Abjathar.[672]

M i c h o l :

Ja Abjathar. helaes! hoe smoor ick mijn gedachten?
Wat goed stond Sauls huis van Abjathar te wachten,
Van dat Ahimelech, zijn vader, hem den troon[675]
Van Arons priesterdom had ingeruimt? de zoon
Kreegh toen het zwaerd, om zich en zijn geslacht te wreecken
Aen Saul, die hen had met Edoms zwaerd doorsteecken.
Och vader, toen ghy u aen Priestren had misgaen,[679]
Aen dien gewyden rock, kon 't Rijck niet langer staen.
Een dolle vaders bui kan, op een' sprong, verbeuren,[681]
Het geen, daer, jaeren lang, zijn kinders omme treuren.

* TEKSTKRITIEK: vs. 665, de oude uitgave heeft *dienghe,* in de latere uitgaven verbeterd.
654 *bevolen:* toevertrouwd.
661 *overbleven:* nakomelingen.
662 Om die (schandelike) daad een schone schijn te geven.
664 *scheld:* verwijten doet; *met onbescheed:* zonder verstand, onredelik.
665 *zucht:* liefde.
666-67 *bezwaerde de banden:* hun toestand als gevangenen verergeren.
668 *Door ongeduld:* door er zich tegen te verzetten (*ongeduld:* het niet kunnen verdragen).
669 *Vertrouwt:* laat over.
670 *zijn bed:* zijn (vroegere) echtgenote; *verongelijcken:* onrecht aandoen.
671 *dar:* durft.
672 *met rijpen raed van:* na rijp beraad met.
675 *Ahimelech:* deze priester werd door Saul vermoord. Zijn zoon Abjathar, die hem als hogepriester opvolgde, kreeg daardoor gelegenheid om op wraak te zinnen voor de priestermoord (zie I *Samuël* XXII, 20-23 en hiervóór vs. 335-vlg.).
679 *misgaen:* vergrepen.
681 *bui:* vlaag van toorn; *op een' sprong:* met één slag.

B e n a j a s :
Wie Gods gezalfden raeckt, raeckt Gods ooghappel aen.

*

M i c h o l :
Zoo Abjathar dit stemt, zoo is 't met ons gedaen.[684]

R i s p e :
't En past niet yemants wraeck in Godes zaeck te mengen.[685]

B e n a j a s :
Als David dit gehengt zal God dit eerst gehengen.[686]

M i c h o l :
Ja wat gehengt God niet? wat was hem vader waerd,
Na dat hy 't vee voor God, en Agag had gespaert,[688]
Uit mededoogentheid? kan deughd de kroon berooven?

B e n a j a s :
Een deughd, gehoorzaemheid, gaet offer veer te boven.[690]
'T vernuft buigh zijnen hals gewilligh voor Gods last.[691]

R i s p e :
Zoo hebtghe op Gods bevel dees Broeders aengetast?[692]

B e n a j a s :
Die zijn uit 's Konings last verzekert.[693]

M i c h o l :
Zegh gevangen.

B e n a j a s :
De Koning heeft dien last van Abjathar ontfangen,
En Abjathar van God, of't goddelijck besluit.

M i c h o l :
Of't goddelijck besluit. of zoo 't de gunst beduid.[696]

B e n a j a s :
Dit staet ons hier niet vry te straffen, of bedillen.[697]
Dit duid men naer Gods wil.

* TEKSTKRITIEK: vs. 693 van de oude uitgave begint niet met een hoofdletter.
684 *dit stemt:* dit plan goedkeurt.
685 't Is onbehoorlik persoonlike wraakneming te oefenen onder de schijn van aan Gods bevel te gehoorzamen.
686 David zal het niet toelaten, tenzij God het vooraf toegelaten heeft.
688 *Agag,* koning der Amalekieten, werd door Saul gespaard (vgl. I *Samuël* XV, 7-9).
690 *Een deughd* (namelik) *gehoorzaemheid*.
691 *'T vernuft:* het menselik inzicht; *last:* bevelen.
692 *aengetast:* gevangen genomen.
693 *verzekert:* in verzekerde bewaring genomen; vgl. vs. 530 (als eufemisme gevoeld, blijkens het antwoord van Michol).
696 *Of't goddelijck besluit:* deze woorden van Benajas worden door Michol met bittere hoon herhaald; *of zoo 't de gunst beduid:* of zoals een partijdige gezindheid (dit besluit) uitlegt (*gunst:* welwillende gezindheid, genegenheid; hier: voor een bepaalde partij).
697 *straffen:* afkeuren; *bedillen:* kritiek uitoefenen.

R i s p e :
Zoo 't onze haeters willen.

M i c h o l :
En zoo 't de wraeckzucht lust.

B e n a j a s :
Ick bidde u, ô Vorstin,
Ick bidde u, toom uw' moed en gramschap toch wat in,[700]

700 *moed:* verontwaardiging (*moed* wordt gebruikt voor allerlei heftige gemoedsbeweging).

*

Men oordeelt allerbest na uitspraeck van de zaecken.[701]
Die hen verzekert houd vermagh hen weêr te slaecken.[702]

R i s p e :
Men vangt geen Prinssen om weêr los te laeten gaen.
Aen 't vangen van dit bloed is ree te veel misdaen.[704]

B e n a j a s :
Indien men reuckeloos hen aantast zonder reden.

M i c h o l :
Men kan een quade zaeck met schijn van recht bekleeden.[706]

B e n a j a s :
Men maeckte een quade zaeck met schijn van Recht noit goed.

R i s p e :
Dat acht men niet, wanneer 't ons haeters voordeel doet.

B e n a j a s :
Rechtvaerdigheid trock noit uit anders schade voordeel.

M i c h o l :
Noit daer Rechtvaerdigheid ten troon ging, en ten oordeel.[710]

B e n a j a s :
Zij gaet'er nu, indien oit Recht op aerde was.

R i s p e :
Op dat zy ons verdruck?

B e n a j a s :
Wie maeckt het elck te pas?[712]

M i c h o l :
Die, yeder even na, niet krom gaet, noch eenzydigh.[713]

B e n a j a s :
Princes, ick zey noch strax, ghy oordeelt veel 't ontydigh.

R i s p e :
De zon ziet niemant aen: zy schijnt voor yegelijck.[715]

* TEKSTKRITIEK: vs. 717, in de oude uitgave staat *hard*.
701 *na uitspraeck van de zaecken:* nadat de beslissing in deze zaak gevallen is.
702 *slaecken:* loslaten.
704 *bloed:* geslacht; *ree:* reeds.
706 *bekleeden:* bemantelen.
710 *daer:* waar, wanneer. Dit zou inderdaad nooit geschieden, wanneer Rechtvaardigheid de troon besteeg om te vonnissen.
712 *te pas:* naar de zin.
713 *yeder even na:* zonder aanzien des persoons; *krom gaet:* de rechte weg verlaat; *eenzydigh* (gaet): partijdig oordeelt.
715 De goddelike gerechtigheid is als de zon, die allen gelijkelik beschijnt.

B e n a j a s :
Een zon versmelt het was, verhard de klay, en 't slijck.[716]

M i c h o l :
Een zon verblijd elx hart, alle oogen gaen haer tegen.[717]

716 Maar de uitwerking van de zon is ongelijk, op was en op klei!
717 *tegen:* tegemoet.

B e n a j a s :
Behalven nu ter tijd, nu yeder roept om regen.

R i s p e :
Behalven wy alleen. het regent ons genoegh.[719]

B e n a j a s :
Ghy Koninginnen schreit, maer zeker wat te vroegh.

M i c h o l :
Ghy noemt ons met dien naem. wy zijn geen Koninginnen.

B e n a j a s :
Hoe zijtghe Sauls noch oock Davids gemaelinnen?

R i s p e :
Geweest, maer nu een weeuw, en een verlaete vrouw.

B e n a j a s :
Zegh niet verlaeten, maer verknocht aen Davids trouw.[724]

M i c h o l :
O averechtse trouw, waer is die trouw gebleven?

B e n a j a s :
De naem van Michol staet in 's Konings hart geschreven.

M i c h o l :
Dat Merob, in haer kroost, een vangenis bereit?[727]

R i s p e :
Dees Merob Jesses kroost belooft, en weêr ontzeit.[728]

B e n a j a s :
Ghy werd hem noit ontzeit, zult ghy't dan meê betaelen?

R i s p e :
Zoo ghy op Sauls weeuw wilt Sauls schuld verhaelen.

B e n a j a s :
Wat Saul heeft misdaen, dat heeft hy zelf geboet.

M i c h o l :
Waeromme schend ghy dan uw handen aen zijn bloed?[732]

B e n a j a s :

719 *het regent ons genoegh:* wij storten genoeg tranen (vgl. vs. 720).
724 *verknocht:* verbonden door een huwelik aan David.
727 *Merob:* of Merab, de oudste dochter van Saul, aanvankelik bestemd om Davids vrouw te worden, maar daarop aan een ander (Adriël) als vrouw toegewezen. David kreeg toen haar jongere zuster Michal. Vgl. I *Samuêl* XVIII, vs. 17-19. Ook Merobs zonen, kleinkinderen van Saul, waren gevangen genomen.
728 *Jesses kroost:* aan David (zie vorige noot); *ontzeit:* geweigerd.
732 *schend:* slaat; *bloed:* afstammelingen.

Versteur u niet te vroegh. de zaeck leit noch te duister.[733]

R i s p e :
Benijdghe noch mijn zoons den overigen luister?[734]

733 *leit noch te duister:* is nog niet opgehelderd, wacht nog op een beslissing.
734 *Benijdghe:* misgunt ge; *den overigen luister:* hun luisterrijke afkomst (als het enige wat hun van de vroegere macht rest).

B e n a j a s :
Die luister doet het niet. wat kan een ydle naem?[735]

M i c h o l :
De naem maeckt zonder daed den lompste wel bequaem.[736]

B e n a j a s :
De heerschappy vereischt geen kinderen, maer mannen.[737]

R i s p e :
Zy draeght de wyze, en zotte, en vromen, en tyrannen.[738]

B e n a j a s :
Maer d'eerste wel het langst, de leste een korte tijd.[739]

M i c h o l :
Zy schold het zaed van Kis met luttel jaeren quijt.[740]

B e n a j a s :
Zoo gaet het, die 't gebod des oppersten verachten.

R i s p e :
Och kan men 't steenen hart met traenen niet verzachten.

B e n a j a s :
Daer koomt de Koning zelf. treed toe, en spreeckt hem aen.

M i c h o l :
Koom Rispe, ick hoop hy zal ons klaghten niet versmaên.[744]

DAVID. RISPE. MICHOL.

D a v i d :
Daer koomt mijn gemaelin, en Rispe, met de traenen
In d'oogen, om my 't hoofd te breecken met vermaenen.[746]
Een uitgelaeten rouw van moedren houd geen spoor.[747]
Wat doe ick best? wat raed? best geef ick haer gehoor.[748]
Best niet: maar neen, dat zou al 't onbarmhartigh luien.[749]

735 *kan:* vermag.
736 *wel bequaem:* soms wel geschikt (voor een hoge positie).
737 *De heerschappy:* de machtsuitoefening.
738 *draeght:* steunt, verheft (d.w.z. als men eenmaal de macht heeft, komen de eigenschappen er minder op aan); *vromen:* rechtschapenen.
739 *d'eerste:* nml. de wijzen en de vromen.
740 *Zy* (die heerschappij) zette Saul (zoon van Kis) na weinige jaren aan kant. Michol bedoelt: terwijl hij toch tot de ‘vromen’ te rekenen was; *quijt schelden,* met een persoon als objekt: van zijn verplichtingen ontslaan (*Ned. Wdb.* VIII, 800).
744 *versmaên:* achteloos voorbijgaan.
746 *vermaenen:* smeekbeden (eigenl. aansporen).
747 *Een uitgelaeten rouw:* tomeloze smart; *houd geen spoor:* gaat zich te buiten.
748 *best geef ick:* het beste zal zijn dat ik geef.
749 *Best niet:* Of zou het beste zijn van niet? De herhallng van *best* drukt nml. zijn aarzeling uit.

Best sta ick haer te woorde, en laet deze eerste buien[750]
Des drucks wat overgaen, en zet haer dan wat neêr.[751]
Het vrouwelijck geslacht is byster weeck, en teer,[752]

750 Dezelfde constructie als in vs. 748; *buien:* uitbarstingen.
751 *druck:* smart; *zet haer dan wat neêr:* breng haar dan wat tot bedaren.
752 *byster:* buitensporig, zeer.

En d'allerstoutste man moet zwichten, als zy schreien.
't Zal kunst zijn, kan ick haer met goede woorden paeien.[754]

R i s p e :
Lang leef zijn Majesteit.

M i c h o l :
Lang leef zijn Majesteit.

D a v i d :
En die hem 't leven gunt.[756]

R i s p e :
Dat in der eeuwigheid
Zijn heerschappye duure, en elck zijn kroon bedancke.[757]

M i c h o l :
Dat in der eeuwigheid zijn zetel zijgh, noch wancke,[758]
En niemant onder hem met reden klagen magh.

D a v i d :
God weet, dat waer my lief, ja liever dan de dagh.[760]

R i s p e :
Zou 't oock geoorlooft zijn ons klaghten uit te storten?

D a v i d :
Wie meer, als u? zou 't niet? ick zou mijn kroon verkorten,[762]
Indien ick 't u ontzey. stort vry uw klaghten uit.

R i s p e :
Genadighste, men denck, of ons het harte sluit,[764]
Om 't vangen van ons bloed, en overbleve zoonen,[765]
Altzaemen hoogh en dier verbonden aen uw kroonen,[766]
Op hoop, dat zy voortaen, in onderdaenigheid
Volhardende, onder uw voorzichtighste beleit,[768]
Deelachtigh moghten zijn aen d'eer, voortaen bevochten
Tot Gods en 's Konings eere, op zegenrijcke toghten,
In aenslagh, of belegh, en allerley gevaer.
Maer dat heeft ons gemist. helaes, wat valt dit zwaer![772]
Die hoop bezwijckt, nu wy, van 's Konings gunst verlaeten,

754 *paeien:* gerust stellen. Het rijmwoord *schreien* had dus ook een *ai*-klank.
756 *En* (lang leve zij) *die hem* (nml. Zijn Majesteit) *'t leven gunt:* beantwoording van de heilwens: ook u zij een lang leven beschoren!
757 *zijn kroon bedancke:* tevreden zij met zijn regering (in deze betekenis gewoonlik reflexief; vgl. *Ned. Wdb.* II, 1124).
758 *zijgh:* bezwijke; *wancke:* wankele.
760 *de dagh:* het daglicht.
762 *mijn kroon verkorten:* de eer van mijn kroon te kort doen.
764 *men denck:* men stelle zich voor; *sluit:* ineenkrimpt.
765 *bloed:* geslacht.
766 *hoogh en dier:* met dure eden.
768 *voorzichtighste:* vooruitziend, wijs.
772 *dat heeft ons gemist:* daarin hebben wij ons vergist.

Zien hof en kinderen bezetten met soldaeten;[774]
Als of'er oproer school, of yet wat diergelijx,
Gebrouwen tot bederf en ondergang des Rijcks.[776]
Wy vraegen vast vergeefs. men zeit ons slechs in 't honderd,[777]

774 *bezetten met:* omringen met.
776 *bederf:* verderf.
777 *vast:* al maar; *in 't honderd:* los-weg, d.w.z. zonder meer, zonder verdere motivering.

*

Dat Gods Orakel zelf op Sauls afkomst dondert,[778]
En zulck een offer eischt. wat hier nu schuile, of niet,
Dat weet de Vorst, en hy, wien dit ten dienst geschied:
Derhalven bidden wy, gebogen voor uw voeten,
Ontdeck ons wat'er schuile, of wat'er sta te boeten.[782]
Verhoor, gelijckghe plaght, ons vriendelijcke be.
't Geen Rispe hier verzoeckt, verzoeckt uw Michol meê.

D a v i d :

De schennis en 't geweld, begaen, in Ammons kamer,[785]
Aen d'allerkuischte ziel, mijn eige dochter, Thamer,
En Ammons bloedigh einde, en dat van Absolon,[787]
Een jongeling, zoo schoon gelijck de morgenzon,
Bedroefden my noit meer, dan dat ick last moet geven
Tot het verzekeren van zwageren, en neven,[790]
En al wat manlijck zy van 't koningklijck geslacht.
Wy zijn niet reuckeloos tot zulck een stuck gebraght.
De hemel wijt de plaegh van deze diere tijden[793]
(Waer by al 't land en vee en menschen kommer lijden)
Het leed, dat Gabaon weleer geleden heeft.[795]
De wraeck, die eeuwigh klaeght, en nergens omme geeft,[796]
Eischt uit verbittering tot boete 't puick der mannen,
Om Sauls zaed, als kaf, uit Israël te wannen,[798]
'K heb vast beleefdelijck gearbeid om den zoen;[799]
En zoo het hun om goud of zilver waer te doen,
Ick zou 'er al mijn' schat ja schier mijn kroon aen hangen,[801]
Veel liever dan mijn' staf bezoedelen met vangen[802]
Van schoonvaers overschot, tot onrust van zijn graf:[803]
Dan 't Gabaonsch geslacht, niet zonder reden straf,[804]
Om dat meineedigh stuck, laet met geen' schat zich sussen,
Maer dringt op 's hemels eisch; en ick sta ondertusschen[806]

* TEKSTKRITIEK: vs. 788, in de oude uitgave *morgezon,* in de latere *morgenzon*. - vs. 793, de oude uitgave heeft achter dit vers een komma.

778 *op Sauls afkomst dondert:* zich dreigend uitsprak tegen Sauls afstammelingen.
782 *wat'er schuile:* wat voor ons geheim gehouden wordt; *sta te boeten:* geboet moet worden.
785 *De schennis en 't geweld:* de schandelike verkrachting; *Ammon* (Amnon) was Davids zoon: zie II *Samuël* XIII, 1-21.
787 *Ammons bloedigh einde:* hij werd op bevel van Absolon, Thamars eigen broeder, gedood (II *Samuël* XIII, 28-31); *en dat van Absolon:* gedood door Joab, nadat hij aan een boom was blijven hangen (II *Samuël* XVIII, 9-15).
790 *verzekeren:* vgl. vs. 530 en 693; *zwageren:* aangetrouwde familieleden (door zijn huwelik met Michol).
793 *diere tijden:* hongersnood.
795 *Het leed* (Datief): aan het leed.
796 *De wraeck:* in dit verband verpersoonlikt.
798 *zaed:* afstammelingen.
799 *vast beleefdelijck gearbeid om:* voortdurend met vriendelike aandrang mijn best gedaan voor.
801 *er aen hangen:* er voor prijs geven, er voor over hebben.
802 *staf:* heerschappij, regering.
803 *onrust:* verontrusting.
804 *Dan:* maar; *straf:* streng, onverzoenlik.
806 *dringt op:* dringt aan op (de vervulling van).

Vast tusschen twee, geperst van hunliên, en de zucht,[807]

807 *Vast tusschen twee:* voortdurend in de klem; *en* (geperst van) *de zucht:* de genegenheid, liefde.

Die ick uw' kindren draegh, doch meest voor God beducht.
Weet ghy by God en hen verzoening te verwerven;[809]
Gaet heen. 'k verzeker u ghy zult mijn gunst niet derven.

M i c h o l :

Mijn uitverkoren heer, of schoon Bathseba nu[811]
Onze echte plaets verwarmt, en meer vermagh by u[812]
Dan Michol; laet nochtans u niet zoo veer verrucken,[813]
Dat heilooze Amoreen, door uw gezagh, verdrucken[814]
Dit bloed, waer over ick zelf moey ja moeder sta,[815]
In Zuster Merobs plaets; dit gaetme veel te na.
'K heb Zuster, toen de dood haer bed begon te dreigen,
Gezworen, deze vijf te koestren, als mijn eigen,
En houze oock voor de mijne, indien dit baeten kan;[819]
En zoo ick moeder ben, weest ghy 'er vader van.
Gedenck wat Michol heeft om uwent wil geleden;
Gedraegen vaders toorne: u menighmael verbeden:
Geborgen in haer' schoot, met eigen lijfs gevaer:[822-23]
Haer lief, in ballingschap, gemist, zoo menigh jaer,
In 't bloeienst van haer jeughd. wat smaed most zy niet draegen,[825]
Zy, die noit kinders droegh? geperst werd te behaegen
Een' andren man, dien zy op uw bevel verstiet,[826-27]
En smelten zagh van rouw, om datze hem verliet?
'K heb Vaders val beleeft, en 't sneuvlen van mijn broeders;[829]
Oock tusschen man en broêrs (wie hoorde oit vet verwoeders?)
Dien kryglen krijgh bezuurt: en had nu al mijn' troost[831]
Gestelt in dees vijf zoons, mijn ouder zusters kroost,
Twee broêrs, en eenen neef; en hier gerust gezeten,[833]
Docht al 't verleden leed en hartzeer te vergeten;
Tot dat mijn tijd vol ramp verdweenen, als een roock,[835]
Noch een van al, voor 't lest, mijn duistere oogen loock.
Nu krabt men vinnigh dus al d'oude wonden open,[837]

809 *hen:* de Gabaonners.
811 *Bathseba,* de vrouw van Uria, die David hem ontnam (II *Samuël* XI).
812 *Onze echte plaets verwarmt:* mijn plaats in het huweliksbed ingenomen heeft (*echte:* echtelike).
813 *zoo veer verrucken:* zo ver meeslepen, van de rechte weg afbrengen.
814 *heilooze* (heilloze): goddeloze; *door uw gezagh:* zich beroepend op uw medewerking.
815 *bloed:* vgl. vs. 765; *moey ja moeder sta:* Michol is de tante van de vijf gebroeders, Merobs zonen, die zij ‘zoo men gelooft, voor zoonen aennam’ (*Inhoud* r. 15-16).
819 *houze voor:* beschouw ze als.
822-23 Zie voor de list van Michol om David tegen Sauls woede te beschermen: I *Samuël* XIX, 11-17.
825 *bloeienst:* bloeiendst; *smaed:* bij de oude Israëlieten was kinderloosheid een oorzaak van schande.
826-27 Saul gaf Davids vrouw aan een andere man, nml. Palti (I *Samuël* XXV, 44), maar David eiste haar terug (II *Samuël* III, 14-16).
829 Vgl. vs. 175.
831 *Dien kryglen krijgh bezuurt:* die hardnekkige strijd smartelik ondervonden.
833 *Twee broêrs:* de twee zonen van Rispa; *eenen neef:* Mephiboseth, de zoon van Jonathan, kleinzoon van Saul, die later gespaard werd.
835 Absolute constructie: totdat, nadat, mijn rampvol leven verstreken zou zijn, een van hen allen mij de stervende (verduisterende) ogen zou sluiten.
837 *vinnigh:* wreedaardig; *dus:* op deze wijze.

En neemtme al 't overschot van 't geen my stond te hopen.
Magh David dit van 't hart? vergeld hy zoo myn trouw?[839]
Doch of zijn treck, als blijckt, tot d'eene of d'andre vrouw,[840]
Veel meer by hem vermoght, dan al het goed, genoten
Door Michols ommegang, en 't hart waer toegesloten
Voor bed- en halsvriendin; noch zou ten minste dan[843]
De liefde van mijn' Broêr, zijn' halsvriend, Jonathan,
Wiens liefde (magh men zelf zijn eigen woord gelooven)[845]
Alle andre vrouweliefde en vriendschap ging te boven,
Hem roeren, en die eed, en 't heilige verbond,
Tot driemael toe, zoo dier bezegelt met zijn' mond.[848]
Ick rep niet van my zelve, een ander leit u nader.[849]
Heeft Jonathan u niet, veel meer als zijnen Vader,
Ja als zich zelf bemint, en met zijn hart omarmt?[851]
Hoe dickwils u in nood gewaerschuwt, en bescharmt,
En vaders haet geschut, oock met gevaer van 't leven,
Ontwijckende dien schicht, hem fel naer 't lijf gedreven?[853-54]
Is zijn gedachtenis met zijn gebeent verrot?
Zoo klaegen wy vergeefs ons lyden u, en God:
En past men op verbond, noch diergezworene eeden;[857]
Zoo klaegenwe met recht, en met die zelve reden
Daer dit gebroed om klaeght; en ghy, die slaeven paeit,[859]
Word in meineedigheid gewickelt, en bedraeit;[860]
Ja zult gehouden zijn, tot weerwraeck dezer zielen,[861]
't Moordaedigh zaed van Cham te trapplen met ons hielen.[862]
't En is geen heelzaem arts, noch die zijn kunst verstaet,[863]
Die eene wonde heelt, en zeven andre slaet.

D a v i d :

Die u dees wonden slaet moet bloed en wonden stelpen.[865]
Klaeght God, klaeght Gabaon. men kan u hier niet helpen.

R i s p e :

De Gabaonners staen alleen tot uw gebod.[867]

D a v i d :

839 Kan David dit van zich verkrijgen?
840 *treck tot:* liefde voor.
843 *halsvriendin:* meest geliefde vriendin (vgl. *halsvriend,* vs. 844).
845 *Wiens liefde:* de liefde tot wie (vgl. I *Samuël* XVIII, 1-3).
848 *dier bezegelt:* met een dure eed bevestigd (vgl. I *Samuël* XX, 17, 41-42).
849 *leit u nader:* ligt u meer aan het hart.
851 *met zijn hart:* van ganser harte.
853-54 Zie I *Samuël* XX, 24-34; *geschut:* afgeweerd.
857 *past men op:* geeft men om.
859 *dit gebroed:* de Gabaonners; ook *slaeven* genoemd, wegens hun gedwongen dienstbaarheid; *paeit:* tevreden stelt.
860 *bedraeit:* verstrikt.
861 *gehouden:* verplicht.
862 *'t Moordaedigh zaed van Cham:* de bloeddorstige Gabaonners. Alle zuidelik wonende volken, ook in Palestina, werden geacht van Cham af te stammen.
863 *heelzaem:* genezing brengende.
865 *moet:* moge.
867 *staen tot uw gebod:* zijn aan u onderworpen.

Zy staen wel onder ons, maer wy staen onder God.

*

M i c h o l :
Men stel dit vonnis uit. de tijd zal d' onrust smooren.

D a v i d :
Terwyle gaet het Rijck met mijn gemeent verloren.[870]

R i s p e :
Het weêr kan lichtelijck verandren, zoo God wil.[871]

D a v i d :
God stemt hun toe, en eischt een slot van 't moordgeschil.[872]

M i c h o l :
Verdruckt God Isax zaed, om schuim van vreemdelingen?

D a v i d :
Die ons voorvaders zelfs in hun verbond ontfingen.[874]

R i s p e :
Als slaeven, om het juck te dragen by gebreck.[875]

D a v i d :
God wil niet, dat men vreemde een' voet zet op den neck.[876]

M i c h o l :
Is Cham dan waerdiger als 's hemels bondgenooten?[877]

D a v i d :
Van 't zelve klay gemaeckt, van eenen struick gesproten.[878]

R i s p e :
Wat voordeel hebben dan de stammen in het recht?[879]

D a v i d :
Geen voordeel boven hen. Gods Recht kent heer noch knecht.

M i c h o l :
Spreeck zoo, en leer hen zoo de stammen zelfs verbassen.[881]

D a v i d :

* TEKSTKRITIEK: vs. 877, in de oude uitgave staat achter dit vers een punt.
870 *gemeent:* volk.
871 *Het weêr:* de omstandigheden.
872 *stemt hun toe:* geeft hun gelijk, is op hun hand.
874 *zelfs:* zelf.
875 *by gebreck:* samengaande met armoede.
876 *vreemde* (meerv.): vreemden.
877 *Cham:* vgl. vs. 862; *'s hemels bondgenooten:* Gods uitverkorenen.
878 *klay:* stof; *struick:* stam.
879 *de stammen:* nml. van het Joodse volk.
881 *zelfs:* zelf; *verbassen:* brutaal optreden tegen (letterlik: aanblaffen).

Zy moeten op hun' dienst en Levys diensten passen.[882]

R i s p e :
Wat marrenze dan hier? men laet hen liever gaen.[883]

D a v i d :
Zy staen gereed, zoo ras hun zaeck zy afgedaen.

882 *op Levys diensten passen:* de diensten waarnemen, aan de priesters verschuldigd (vgl. vs. 324).
883 *marren:* talmen.

*

M i c h o l :

Het is des Konings zaeck: hy kan dit voort beschicken.[885]

D a v i d :

Hy kan met zijn gebeên onze ackers niet verquicken.[886]

R i s p e :

Zoo wachten d'ackers dan alleen naer hun gebeên?[887]

D a v i d :

Was God en zy gepaeit de regen viel beneên.

M i c h o l :

Zoo is aen hun gebed al Isrels heil gelegen?

D a v i d :

De hemel wacht alleen op der versteurden zegen.[890]

R i s p e :

Zoo hangt 's lands zegen nu aen Sauls vloeck en smaed?[891]

D a v i d :

Aen 't stoppen van die bron, en oirsprong van dit quaed.

M i c h o l :

Heeft dit rampzaligh huis niet straf genoegh gedragen?

D a v i d :

Genoegh voor u en my, die 't liever anders zagen.

R i s p e :

Die 't liever anders zagh gaet andre wegen in.[895]

D a v i d :

Indien hy volgen magh zijn' eigen wil, en zin.[896]

M i c h o l :

Die 't wil en wenscht kan 't werck naer zijnen wil beleien.[897]

D a v i d :

* TEKSTKRITIEK: vs. 885, de oude uitgave heeft achter *zaeck* een komma; de latere uitgaven een dubbelpunt.

885 *voort:* dadelik.

886 *verquicken:* lafenis geven (door regen te bezorgen).

887 Accent op *hun*.

890 *der versteurden zegen:* de genadige goedkeuring van de vertoornden. Woordspeling met *zegen* (heil) in het antwoord.

891 Is 's lands heil dan afhankelik van de op Saul rustende vloek?

895 Iemand die 't liever anders zag, zou een andere weg kiezen (dan gij).

896 *magh:* kan.

897 *beleien:* inrichten.

Hoe paey ick God? hoe 't volck, dat ree begint te schreien?[898]

R i s p e :

Beloften maecken 't volck tot alle dingen graegh.[899]

D a v i d :

Aen graegheid schort het minst hun hongerige maegh.[900]

898 *paey:* bevredig; *ree:* reeds; *schreien:* schreeuwen, oproerig worden.

899 *graegh:* gaarne bereid, bereidwillig. Woordspeling met *graegheid:* gretige begeerte, in Davids antwoord.

900 *hun hongerige maegh* (Datief).

M i c h o l :
Men breng het voorbeeld by van andre dorre tijden.

D a v i d :
Dit deckt geen' disch. men kan van dit gerecht niet snijden.[902]

R i s p e :
Zoo berght men 't leven dan in der Gebroedren dood?[903]

D a v i d :
Uit goddelijck bevel, uit dierte, uit hongers nood.[904]

M i c h o l :
Het wilde woud verslond noch at noit zijns gelijcken.[905]

D a v i d :
Wanneer de hemel spreeckt moet alle reden wijcken.[906]

R i s p e :
Men zende om graen by d'een of d'andren nagebuur.

D a v i d :
Die heeft geen overschot, noch opent nu geen schuur.[908]

M i c h o l :
d'Aertsvader heeft zijns zoons wel naer den Nijl gezonden.[909]

D a v i d :
Voor een geslacht alleen, en daerze Joseph vonden.[910]

R i s p e :
Ontzeit ons yemant graen, men vergh het hem met kracht.[911]

D a v i d :
Wat raed, zoo op dien toght het volck van dorst versmacht?[912]

R i s p e :
O mijn gevange zoons, o neven, o Gebroeders.

D a v i d :
'K beken wel, dit valt hard voor moeien, en voor moeders.

M i c h o l :

902 Van die voorbeelden kan men niet eten.
903 *berght men 't leven dan in:* redt men zijn eigen leven door.
904 *Uit:* krachtens.
905 *Het wilde woud:* de verscheurende dieren.
906 *reden:* verstandelike overweging.
908 *noch.... geen:* dubbele ontkenning.
909 *d'Aertsvader:* Jacob.
910 *Voor een geslacht:* voor zijn eigen geslacht.
911 *vergh het hem met kracht:* eis het van hem met geweld, dwing het hem af.
912 *Wat raed:* wat helpt dat.

915 Omhelstghe Jonathan met dees barmhartigheid?[915]

D a v i d :
Mijn hart is noch als 't plagh. ick draegh geen onderscheid.[916]

M i c h o l :
Ick vind hier heul noch troost, en klaegh mijn' rouw mijne oogen.[917]

915 Toont ge met zulk een ‘barmhartigheid’ uw oude liefde voor Jonathan?
916 *ick draegh geen onderscheid:* ik ben mij niet bewust van verschil (tussen mijn vroegere sympathie en die van nu).
917 *klaegh mijn' rouw mijn oogen:* vgl. *Jaergetyde* vs. 50, blz. 343.

D a v i d :
Ghy waert gered, stond dit alleen in mijn vermogen.

R i s p e :
Een ander hebtghe wel op haer verzoeck gered.[919]

D a v i d :
Ick zie geen middelen, zoo God dit niet belet.

M i c h o l :
God geve, dat ick u vermurwe met een' spiegel[921]
Van lijfsgenade en gunst bewezen uwe Abigel.[922]
Die rijcke Karmelijt, haer man, hadde uwen knecht,[923]
Op zijn beleeft verzoeck, ondanckbaer afgerecht;[924]
Ghy Nabal en zijn huis hierop den dood gezworen;
En trockt gewapent heen, en brullende van toren.
Die schrandre vrouw, die ree dat onweêr zagh te moet,[927]
Bejegende u by tijds voorzichtigh, aen den voet[928]
Van Karmel, daer de bergh, het naeuwste om op te rijden,[929]
Beschaduwt word met ruighte, en bosch van wederzyden.[930]
Zy stuurt haer ezelen met vygekorven voor,[931]
Rozynen, meel, en wijn; en krygende gehoor,
Verzacht zoo 't grimmigh hart, door bidden, en door smeecken,
Dat ghy alleen niet strax uw' eed bestaet te breecken,[934]
Maer legert haer in 't hart, en kustze in Michols ste.[935]
Ick eisch het tegendeel, en poogh door mijne be,[936]
Niet dat ghy schend, maer houd geheel en ongeschonden
Dien halsvriend Jonathan uwe eeden, en verbonden;
Gelijck een' Vorst betaemt, dat meer is Gods Propheet:[939]
Dat ghy, met boeten van dien overtreden eed,[940]
Vier honderd jaeren oud, niet schend uw hooge woorden,[941]
Een stercker band, om 't hart, dan diamante koorden.
Zijn anderen door 't bloed der slaeven meê besmet;
Wat raeckt dit Jonathans geslacht, Mephiboseth?
Een wees, een teeder kind, in 's voesters arm gedraegen,

919 Dit slaat op het geval, verhaald in vs. 921-vlg.
921 *spiegel:* een voorbeeld om zich aan te spiegelen: dus: ter navolging.
922 *uwe Abigel:* Abigaël, de vrouw van Nabal, die hij na de dood van haar man tot vrouw nam (zie I *Samuël* XXV).
923 *Die rijcke Karmelijt:* Nabal, die te Karmel woonde.
924 *Op:* na; *afgerecht:* weggestuurd, afgescheept (*Ned. Wdb.* I, 1269).
927 *die ree dat onweêr zagh te moet:* die reeds voorzag welk een bui zou losbarsten.
928 *Bejegende u:* ging u tegemoet; *voorzichtigh:* vooruitziend, met slim overleg.
929 *het naeuwste om op te rijden:* in de Statenbijbel: ‘in het holle des bergs’.
930 *ruighte:* struikgewas.
931 *voor:* voor zich uit.
934 *alleen niet:* niet alleen; *strax:* weldra; *bestaet:* onderneemt, waagt.
935 *legert haer in 't hart:* geeft haar een plaats in uw hart; *in Michols ste:* als plaatsvervangster van mij.
936 *eisch:* vraag.
939 *dat meer is:* en wat nog meer zegt.
940 *met boeten van dien overtreden eed:* door Sauls geschonden eed te boeten.
941 *hooge woorden:* plechtige belofte.

En door de vlught verleemt, toen Grootvaêr lagh verslagen,[946]

946 *verleemt:* verminkt, in dit geval: verlamd; vgl. vs. 1038 (Mnl. *leemte* of *lemte:* lichaamsgebrek).

En d' eigen Vader meê. van zijn onmondigh kind,
Van Micha rep ick niet. Hoe oordeelt men zoo blind
Van Gods orakel? neen, dit eischt meer licht en klaerheid,
Of laet de logentael meer gelden dan de waerheid.

R i s p e :

Ghy zwoert dien hoogen eed alleen niet Sauls zoon,[951]
Maer oock den vader zelf, voor 't vallen van zijn kroon,
Ja zwoert voor God zijn zaed, na hem, niet uit te roien.
Verdelgh nu dit, en breng die eeden in haer ploien.[954]
Heeft Davids eed min kracht als d' eed van Josua?[955]
Neen zeker, dat gerucht waer Davids kroon te na.

D a v i d :

Van Saul, zal mijn kroon wel blyven onbesproken.[957]
Hy zelf heeft dit verbond lichtvaerdigh eerst gebroken,
En, staende naer mijn' hals, my als voorheen beloont;[959]
En noch heeft deze hand zijn leven staegh verschoont.

M i c h o l :

De Grootvaêr van mijn zoons, Barsillai, die stockoude,[961]
Bezorghde u op de vlught, toen ghy den dolck mistrouwde[962]
Des stouten Absolons, die naer uw' scepter stond.[963]
Barsillai broght van zelf u voorraed in den mond,[964]
En spijsde vorst, en volck, gemat van moeilijck trecken,[965]
Door woeste wildernis, en onbewoonde plecken.
Hy schonck, na d' overhand, den Koning zelf 't geley,[967]
Aen dees zy der Jordaen. Zal dees nu 't moordgeschrey
Der vijf Gebroederen, uit Adriël geboren,[969]
Verneemen, daer hy zit, en nauwelix kan hooren,
Noch zien van ouderdom? zal dees, met stom misbaer,[971]
Dien grijzen kaelen kop van 't overige hair
Berooven, zonder traen te laeten, of te weenen?
Zoo dit uw hart niet raeckt, het raeckt de hardste steenen.

R i s p e :

Ghy stopte uwe ooren noit voor vreemde wees, of weeuw,

951 *alleen niet:* niet alleen.
954 *breng in haer ploien:* herstel, handhaaf.
955 *d'eed van Josua:* (vgl. vs. 320-324 en *Jozua* IX, 15).
957 Saul heeft niet het recht om mij en mijn beleid iets te verwijten; *Van:* door; *onbesproken:* ongelaakt. De komma achter Saul, in alle latere uitgaven weggelaten, duidt een pauze aan, veroorzaakt door het sterke accent op *Saul*.
959 *hals:* leven.
961 Dit vers is in de volgende drukken veranderd in: *Barsillai smeeekt voor ons: Barsillai, die stockoude*. Zie II *Samuël* XIX, 31-vlg.; *die stockoude:* de tachtigjarige.
962 *Bezorghde u op de vlught:* droeg zorg voor u bij uw vlucht.
963 *stouten:* vermetele.
964 *broght in den mond:* voerde tegemoet; *van zelf:* uit zich zelf, vrijwillig. Zie II *Samuël* XVII, 27-vlg.
965 *gemat:* afgemat *moeilijck:* vermoeiend.
967 *d'overhand:* de overwinning.
969 *Adriël:* zie noot bij vs. 727.
971 *met stom misbaer:* met zwijgend rouwbetoon.

Veel min voor uw geslacht. Kunt ghy nu dit geschreeuw

Van uwe gemaelinne, een weeuw, doch onbestorven;[977]
Van Rispe, die tweemael ellendigh zat bedorven,[978]
En twemael stack in rouw, versmaden zonder pijn?[979]
En deze kinderen, die alle weezen zijn,
Of moer- of vaderloos? waer word ick heen gedreven?
Mijn Abner werd vermoort. mijn Saul is gebleven,[982]
Ontharnast, en onthoofd, mijn schoone strijdbre man.
De romp, tot een triomf, gehangen te Bethsan,
't Geweer voor Astaroth: om welck een' buit te deelen,[982-85985]
De Philistijn eerst most in alle steên krackeelen:[986]
En of 't rampzaligh graf 't beschimpte lijck bedeckt,[987]
Noch schijnt het, dat deze asch ons ramp op ramp verweckt,
En, na zijn droeve dood, ons lot volhard in 't wrocken,[989]
En niet verzaed kan zijn, dan met de leste brocken,[990]
Ja d'allerjongste kruim. o endeloos verdriet![991]
Maer denck om Abner toch, verdient het Saul niet.[992]
Mijn Abner viel u toe, en maeckte een end van stryen;[993]
Toen Sauls heir met hem in Davids schoot quam glyen,[994]
En ley de wapens vlack voor deze voeten neêr.
Zoo veel vermoght mijn gunst, by mijnen tweeden heer;[996]
Van wien uw Joab my zoo goddeloos beroofde,[997]
Toen onze oprechtigheid dien schelm te licht geloofde.[998]
Berooftghe my nu bey mijn zoonen, al mijn steun,
Twee krucken, daer ick, oud, en koud, en loom, op leun,[1000]
Zoo stort ick voort ter neêr. ja stort, stockoude vrouwe,
Op uwe mans, en zoons. 't is uit met liefde, en trouwe.[1001-02]

D a v i d :

977 *een weeuw, doch onbestorven:* omdat haar gemaal David haar verstoten had voor andere vrouwen.
978 *tweemael ellendigh zat bedorven:* rampzalig in 't ongeluk gestort werd. De verklaring volgt in vs. 982.
979 *versmaden zonder pijn:* zonder zelfverwijt onverschillig aanhoren (*versmaden* oorspr. smadelik verwerpen, minachten).
982 *Mijn Abner:* die haar, het gewezen 'bijwijf' van Saul, tot vrouw nam, later door Joab vermoord werd; zie II *Samuël* III vs. 7 en 27; *gebleven:* gestorven (eufemisme).
982-85 Zie I *Samuël* XXXI vs. 9-13.
985 *'t Geweer:* zijn wapenen; *voor Astaroth:* in de tempel van de Phoeniciese godin Astarte (vgl. I *Sam.* XXXI, 10).
986 *krackeelen:* onderling strijd voeren.
987 *of:* al.
989 *ons lot volhard in 't wrocken:* ons lot steeds blijft lijden onder de wrok.
990 Ons noodlot is onverzadelik en vervolgt ons ten einde toe.
991 *allerjongste kruim:* de laatst overgebleven kruimels.
992 *verdient het Saul niet:* als ge het niet doet ter wille van Saul.
993 *viel u toe:* koos uw partij. Zie II *Samuël* III, 17-21.
994 *in Davids schoot quam glyen:* zich zo onverwacht in dienst van David kwam stellen.
996 *mijn gunst:* mijn invloed (eig. de gunst waarin ik stond).
997 *Joab:* vgl. vs. 982.
998 *oprechtigheid:* rechtschapenheid.
1000 *loom:* afgemat.
1001-02 *voort:* onmiddellik; *ja stort* (deze woorden zegt ze tot zich zelf); *stort op uwe mans, en zoons:* d.w.z. volg hen in de dood.

Hoe zal ick my 't gekarm der vrouwen best ontslaen?[1003]
Zy zullen zonder hoop noch troost niet willen gaen,
Belooft men haer, het geen onmooghlijck zy te houden;
Dat 's noch een erger schuld, die minst word quijtgeschouden.[1006]

1003 *my ontslaen:* mij ontslaan van.
1006 *quijtgeschouden* (gescholden): vergeven.

Hier waer verstand van doen. wie geeftme wyzen raed?[1007]
Hoe kies ick best van twee het allerminste quaed?
Zal ick my onbeschaemt, met zuchten en met traenen,[1009]
Om veel genote deughd, om eeden laeten maenen?[1010]
Of stellen met gevaer van 't Rijck dees halsstraf uit,[1011]
Tot wederwil van Gods orakel, en besluit?[1012]
Hoe redde ick my hier door? ghy Moeders, staeckt dit smeecken,
Tot dat wy op dit stuck malkandren nader spreecken.[1014]
Dit hof staet altijd op voor uw verzoeck, en klaght.[1015]
De tijd verloopt. wy gaen, daer Abjathar ons wacht.

M i c h o l :
'k Ontsla u niet, 't en zy ghy Michol stelt te vrede.[1017]

R i s p e :
Noch ick benaeuwde weeuw, 't en zy ghy hoort mijn bede.[1018]

M i c h o l :
Verhoor de Zuster toch van uwen Jonathan.

R i s p e :
Verhoor dees dubble weeuw, nu tweemael zonder man.

D a v i d :
Laet los, laet los. hoe dus? ghy houd ons by de kleeren.

M i c h o l :
Om Jonathan, uw' vriend, uw' eed, om zijn begeeren.

R i s p e :
Om Abner, die om u onschuldigh 't leven liet.

D a v i d :
Mijn geest is nu ter dood bedroeft, om uw verdriet.
Ghy ziet de tranen vast langs bey mijn wangen leken,[1025]
'k Beloof u, dat 's mijn hand, ick zal mijn' eed niet breecken.[1026]

ABJATHAR. DAVID. BENAJAS.

A b j a t h a r :

1007 *van doen:* nodig.
1009 *onbeschaemt:* zonder mij te schamen, onbewogen.
1010 *veel genote deughd:* tal-rijke genoten weldaden; *laeten maenen om:* een beroep laten doen op.
1011 *halsstraf:* doodstraf.
1012 *Tot wederwil van:* ingaande tegen de uitspraak van.
1014 *op dit stuck:* over deze zaak.
1015 *op:* open.
1017 *'k Ontsla u niet:* ik laat u niet los (vgl. vs. 1021).
1018 *benaeuwde:* in 't nauw gebrachte, ongelukkige.
1025 *vast:* zonder ophouden.
1026 *dat's:* ziehier.

Hoe maeckte zich de Vorst 't gehuil der vrouwen quyt?[1027]

D a v i d :
Met haspelings genoegh, met geenen kleinen strijd.[1028]

1027 *maeckte zich quyt:* ontsloeg zich van, onttrok zich aan.
1028 *haspelings* (genitief, afhangende van *genoegh*)*:* onaangename woordenwisseling (later meer familiaar: gekibbel, geharrewar).

*

B e n a j a s :
't Zal noodigh zijn, eer zy u t'elckens 't hart bezwaeren,
Met dees gevangenen zoo daetlijck voort te vaeren.[1030]
De Gabaonners staen en vlammen op dien buit.[1031]
Men lever hun 't getal. men zie niet langer uit.

D a v i d :
'k Beloofde haer mijn' eed te houden ongeschonden.
Ick sta aen Jonathan, mijn' halsvriend, noch verbonden.[1034]
Mijn halsvriend Jonathan bedroeft my boven al.

A b j a t h a r :
Met recht: maer 't overschot begrijpt een negental,[1036]
En d'eisch een zevental: zoo kuntghe, met te spaeren
Mephiboseth, den lamme, en 't zoontje, uw' eed bewaeren.[1038]
Dat 's God en Gabaon en Jonathan voldaen.[1039]

D a v i d :
Och stond het vry, om my wat ryper te beraên.

B e n a j a s :
Zie toe, zie toe, het volck begint alree te kryten.
De Gabaonners staen in 't hart van ons Levyten,[1042]
Dat priesterlijck geslacht. ghy weet wat dit vermagh.
Dees hebben over volck en Vaders groot gezagh,[1044]
En meer dan sestigh steên, verspreit door alle uw landen.
Dees diere tijd besnoeit hun tienden, offerhanden,
En eerstelingen meest; en scha baert ongedult.[1047]
Koom Levi niet te na, ten minste by uw schuld;[1048]
Dat bloed houd maet noch streeck, en kent noch vriend, noch mage,[1049]
Als 't op een woeden gaet. waer trof oit feller plaege?[1050]
De hemel vecht met hem. zijn yver brand, gelijck[1051]
Een loopend vier, en vlieght terstond door 't gansche Rijck,
Van Dan tot Berseba. ghy hoeft geen wyder kennis[1053]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1050. De oude uitgave heeft aan het einde een punt.
1030 *voort te vaeren:* voortgang te maken, een beslissing te nemen over hun lot.
1031 *vlammen op:* zien begerig uit naar.
1034 *sta verbonden aen:* voel mij gehecht aan.
1036 *'t overschot:* nml. van Sauls geslacht; *begrijpt:* omvat.
1038 *bewaeren:* handhaven, houden.
1039 *Dat's:* daarmee is.
1042 *staen in 't hart van:* bezitten de genegenheid van.
1044 *Vaders:* bestuurders.
1047 *eerstelingen:* de eerste voortbrengselen van de oogst en de eerstgeboren stuks vee, waarop zij recht hadden; *ongedult* (in sterker betekenis dan nu: iets niet langer kunnen verdragen).
1048 *by:* door.
1049 *Dat bloed:* dat geslacht (de priesters); *houd maet noch streeck:* weet zich niet te bedwingen.
1050 *Als 't op een woeden gaet:* als de hartstochten in beroering komen.
1051 *De hemel vecht met hem:* zij hebben Gods hulp.
1053 *Van Dan tot Berseba:* gewone bijbelse aanduiding voor 't rijk in volle uitgestrektheid (*Richteren* XX, 1).

Van Levijs aerd, indienghe 't oogh slaet op de schennis[1054]

1054 *schennis:* haar lijk werd in twaalf stukken verdeeld.

En wraeck der lichte vrouwe, om wie men, slagh op slagh,
Zoo menigh duizend man in 't harnas sterven zagh,[1056]
En Benjamin zijn' stam beschreide op al de dooden;
Toen deze stad in d'asch, zoo luttel 't zwaerd ontvloden.[1054-581058]
Dit zy den Vorst een les. hy treck niet aen die koord.[1059]
De Gabaonner roept, God roept: vaer voort, vaer voort.

D a v i d :
O God, 't en werde ons niet tot bloedschuld aengeschreven,
Nu wy op uw bevel hen moeten overgeven.
Ga heenen, Benajas, als 't ymmers wezen zal,[1063]
Ga lever Gabaon terstond dit zevental.

REY VAN PRIESTEREN.

Z a n g :
Hier staen wy op die zelve gronden,[1065]
Daer d'uitgedreve Vorsten stonden,[1066]
Eer 't zwaerd Gods Veldheer werd vertrouwt:[1067]
En och! wat maeckt ons trots, en stout,[1068]
Om, tegens 's hemels zuivre wetten,[1069]
Zoo eigenzinnigh te besmetten
Door tegenstreven ons gemoed,
Eer 't nieuwe Rijck een' vasten voet[1072]
Genomen, en wel dicht gesloten,
Zijn wortels heb zoo diep geschoten,
Gelijck een cederboom, die, vast
Aen Liban, op geen winters past:[1075-76]
Noch komen cedren te bezwijcken;[1077]
Noch eer, dan cedren, groote Rijcken:
En spieglen zich de Grooten niet
Aen 't geen men meer dan daeghlix ziet?
O blinde en dolle reuckeloosheid!
O al t' ondanckbre en trotse boosheid!
Wat is 't, dat u den breidel slaeckt,[1083]

1056 *menigh duizend:* het bijbelverhaal spreekt van vijf en twintig duizend.
1054-58 Zie voor deze moorddadige strijd *Richteren* XIX en XX.
1058 *deze stad:* Gibea (*deze stad in d'asch* is een absolute constructie: toen deze stad verbrand was); *zoo luttel:* zo weinigen.
1059 *hy treck niet aen die koord:* hij volge dit voorbeeld niet.
1063 *als 't ymmers wezen zal:* als het in elk geval moet gebeuren.
1065 *die zelve:* dezelfde.
1066 *d'uitgedreve Vorsten:* Saul en de zijnen.
1067 *Gods Veldheer:* David; *vertrouwt:* toevertrouwd.
1068 *trots, en stout:* overmoedig en vermetel.
1069 *zuivre:* smetteloze, onaantastbare.
1072 *een' vasten voet:* een stevige grondslag.
1075-76 *vast aen Liban:* stevig geworteld op de Libanon; *op geen winters past:* niet om winterkoude geeft.
1077 *Noch:* en toch.
1083 *den breidel slaeckt:* de vrije loop laat.

Zoo ras als niet tot yet geraeckt?[1084]

1084 *als niet tot yet geraeckt:* als men onverwacht tot macht en rijkdom komt (vgl. het bekende spreek-woord).

T e g e n z a n g :

Verwaentheit weelde en ledige uuren[1085]
Verweldigen de steilste muuren.[1086]
De hooghmoed en de leckre tand[1087]
In 't lachende beloofde land
Terstond het eerste hof bedorven.[1089]
De roozegeur der honighkorven,
De versche room der dertele geit,
Die in de beste kruiden weit,
De muscadel, die d'ouders zaegen[1093]
Twee mans op eenen handboom draegen,[1094]
De hartverquickende granaet,
De boom, die puick van dadels laed,[1096]
De vygh, als vuisten uitgedegen,[1097]
De vette olyf, al 't veld vol zegen,
Verzelt met dat gezegent zwaerd,[1099]
Zijn oirzaeck, dat de spruit veraerd[1100]
Van God, haer' stam, te mild in 't geven.[1101]
Men valt aen 't woên, van 't wederstreven.[1102]
Men houd met alle maght den staf,[1103]
Dien d'eigenaer met recht vergaf.[1104]

T o e z a n g :

Een schip op zand verstreckt een baecken.[1105]
De Voorzaet leert den Nazaet waecken,
Die let op roer, en star, en peil,[1107]
En houd gestadigh oogh in 't zeil,
Om recht de haven in te vaeren:
Terwijl d'alziende ooghappels staeren[1110]
Op 't hoofd, gekroont met diamant,
't Welck in Gods hart de kroone spant,[1112]
En, in 't paleis van louter marmer
En cedren, klaeght dat zijn beschermer,

1085 *Verwaentheit:* overmoed.
1086 Doen de sterkste vesting vallen, d.w.z. tegen hun invloed is de krachtigste niet beveiligd.
1087 *de leckre tand:* de verfijnde genietingen (*lecker:* kieskeurig).
1089 *het eerste hof:* het eerste koningsgeslacht; *bedorven* (verl. tijd): brachten ten val.
1093 *muscadel:* druiven(tros); *d'ouders:* onze voorouders (zie *Numeri* XIII, 23).
1094 *handboom:* draagstok.
1096 *laed:* voortbrengt (eig. zich vult met).
1097 *uitgedegen:* gezwollen.
1099 *gezegent:* nml. door voortdurende overwinningen.
1100 *veraerd:* ontaardt.
1101 *te:* zeer.
1102 Men vervalt van kwaad tot erger: *van 't wederstreven* (het verzet) tot het *woeden* (verwoede strijd).
1103 Men klemt zich met alle macht vast aan de heerschappij.
1104 *d'eigenaer:* God; dus: de macht die rechtens (alleen) toekomt aan de Schenker.
1105 *verstreckt:* dient als.
1107 *star:* de Poolster.
1110 *d'alziende ooghappels:* Gods alziend oog.
1112 *de kroone spant:* de eerste plaats bekleedt.

De bondkist, met onzekren voet[1115]
Zich aen een hut vernoegen moet:[1116]

1115 *met onzekren voet:* onvast, onveilig staande.
1116 *aen een hut vernoegen moet:* zich moet tevreden stellen met een schamele huisvesting.

*

Doch God belooft zijn oir te wecken;[1117]
Dat zal de Cherubinnen decken[1118]
Met bogen, hemelhoogh gebouwt,
En overkleed met klinckklaer goud.
Daer zal hem Aron wieroock branden,[1121]
En zien de heilige offerhanden,
(Zijn aenzicht naer de zon gekeert)
Van hemelsch vier tot asch verteert.[1124]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1119. In de oude uitgave ontbreekt de komma achter *bogen*.
1117 *zijn oir:* zijn erfgenaam, Salomo, de bouwer van de tempel (vgl. I *Koningen* VIII).
1118 *Dat:* terugslaande op het onz. *oir; de Cherubinnen:* die op de bondkist staan.
1121 *Aron:* de opvolger van Aäron, de hogepriester.
1124 *Van:* door.

Het vierde bedryf.

REY VAN PRIESTEREN. RISPE. MICHOL.

R e y :
Mevrouwen, die, voor 't hof, met jammerlijck misbaer,
Gescheurde kleederen, en uitgetrocken hair
Gezeten, kermt, om 't lot uw zoons te beurt gevallen;
Ick wenschte, kon 't geschiên, dat yemant van ons allen,
Naer tijds gelegenheid, dees bittre ontsteltenis,[vs. 1129]
En rouw, die zekerlijck niet onnatuurlijck is,
Zoo maetighde, dat hier d'ellende stand moght houden,[1131]
En wyder ongeval het Rijck werd quytgeschouden.[1132]
Doch troosten valt hem licht, die liever raed dan geld,[1133]
Noch levend voelt, hoe 't hart der moedren zy gestelt;[1134]
Het welck geen scherper vlim van weedom kan doorsnijden,[1135]
Dan 't geen zy in haer vrucht, en bloed, en afkomst lijden.
Dit lijden word geterght, indien men 't plotsling stuit,[1137]
En schreien stilt de pijn; dies schrey uw krop vry uit,[1138]
Indien ghy schreien kunt. laet vry de traenen zypen,[1139]
Eer 't hart verdrenck. maeckt los dees banden, die u nypen,[1140]
En geeft den lijckrouw nu den vryen toom. ach ach![1141]
Wy klaegen neffens u, zoo klaegen helpen magh.

R i s p e :
Is dit dan al de troost, dien wy van u verwerven?

R e y :
Wy wenschten, moght het zijn, voor uwe zoons te sterven.

R i s p e :
Zo spreect ghy, en drijft zelfs met maght het wraeckrecht voort.[1145]

R e y :
Wat eischtge?

R i s p e :
Straft den Vorst, en maent hem om zijn woord.[1146]

vs. 1129 *gelegenheid:* omstandigheden; dus: voorzover het nu mogelik is.
1131 *stand moght houden:* mocht eindigen.
1132 *wyder:* verder; *quytgeschouden* (vgl. vs. 1006): dat het Rijk gespaard mocht blijven voor.
1133 *liever raed dan geld:* liever raad geeft dan zelf zich doet gelden, d.w.z. handelend optreedt.
1134 *levend:* levendig.
1135 *vlim:* vlijm, (scherp) mes.
1137 *geterght:* geprikkeld.
1138 *uw krop:* uw opgekropt verdriet.
1139 *zypen:* vallen (eigenlik druipen).
1140 *verdrenck* (intr.): in tranen verstikt (letterlik verdrinkt).
1141 *lijckrouw:* smart om de doden.
1145 *zelfs:* zelf; *drijft voort:* bevordert de uitoefening van.
1146 *Straft:* berispt; *maent hem om:* herinnert hem aan.

R e y :
De Vorst heeft noit zijn woord veel min zijn' eed gebroken.

M i c h o l :

Wat heeft noch strax zijn mond dan tegens ons gesproken,[1148]
En op een nieuw belooft van zijn' gezwooren eed?[1149]
O Vader, o mijn Broêrs. ick klaegh uw graf mijn leed.
Och was' er rust voor ons, gelijck voor u, geschapen.[1151]

R e y :

Weck Vaders geest niet op. laet vry uw Broeders slaepen.
Uw goedertieren heer heeft zijn gena betoont,
Van twee Mephiboseths den jongste 't lijf verschoont,[1154]
Oock Micha zijnen zoon; en in hun beider leven
Dien hoogen eed geberght. getroost u d'andre zeven.[1156]

M i c h o l :

Wee my verstoote vrouw, is dat zijn rechte hand,[1157]
Die hy my noch terstond gaf tot een zeker pand[1158]
Van 't koningklijcke woord? o reuckeloos betrouwen![1159]

R i s p e :

Och deist de zon noch niet? hoe kanze dit aenschouwen?[1160]

M i c h o l :

Och heb ick my gehoed voor dezen harden slagh?[1161]

R e y :

Die koomt van God. de Vorst houd al wat hy vermagh,
En ziet geen' andren raed om Gabaon te stillen.[1163]

R i s p e :

Och zal men zoo verwoed die bloem der mannen spillen?[1164]

R e y :

Niet spillen, maer besteên ten oorbaer van het Rijck,[1165]
Tot slechting van 't geschil, en 't wrockende ongelijck.[1166]

M i c h o l :

1148 *strax:* zo even.
1149 *op een nieuw:* opnieuw.
1151 *geschapen:* weggelegd.
1154 *twee Mephiboseths:* ook een der zonen van Merob droeg die naam.
1156 *geberght:* in veiligheid gebracht, d.w.z. door hun leven zijn plechtige eed gehouden; *getroost u:* berust in 't verlies van.
1157 *rechte hand:* rechterhand.
1158 *terstond:* kort geleden; *zeker:* betrouwbaar.
1159 *reuckeloos betrouwen:* lichtzinnig vertrouwen.
1160 *deist:* gaat achteruit (uit afschuw van het gebeurde).
1161 *heb ik my gehoed:* De betekenis van deze woorden is mij niet duidelik. Wellicht: ben ik daarvoor in het leven gespaard, om dit te beleven?
1163 *raed:* middel.
1164 *die bloem der mannen:* die keur van mannen; *spillen:* nutteloos doden.
1165 *besteên:* aanwenden; *ten oorbaer:* ten nutte.
1166 *ongelijck:* onrecht.

De neefs om grootvaers schuld mishandlen ongenadigh?[1167]

R e y :
De neefs aen 't zelve stuck me schuldigh, en handdaedigh.[1168]
De vader gaf den last. de zoonen voerden 't uit.

1167 *neefs:* kleinkinderen, nakomelingen (in dit geval ook de zonen)
1168 *'t zelve stuck:* hetzelfde vergrijp; *handdaedigh* (oude rechtsterm): medeplichtig (*Ned. Wdb.* V, 1872).

Getroost u toch in Gods rechtvaerdighste besluit.[1170]
Gedenckt, hoe heerlijck 't zy, dat zy den ganschen lande
Verstrecken tot een' zoen, en heilige offerhande,
En zoo veel duizenden, op d' oevers van de dood,
Beschutten met hun' hals voor 't zwaerd van hongers nood.
Zy mosten toch vergaen in 't algemeen bederven.[1175]
Nu zullenze, tot heil des volx, als helden sterven,
En 't hongrigh Kanaän gedyen tot een spijs.
Wy sterven altemael; het scheelt slechs in de wijs.
Wie heen sterft, naer 't beloop, word zonder naem begraeven.[1179]
Men drijft, behouden of met schipbreuck, in dees haven,[1180]
Daer 't al te zaemen vloeit. de tijd loopt snel en kort.
De bloem moet af, 't zy die gemaeit werde, of verdort
Na eene poos van zelf. 't gaet al der oudren gangen.[1183]
Indien 't niet schorte aen brein, men zou naer 't end verlangen,[1184]
Om liefst by tijds t' ontgaen al's weerelds moeilijckheên.
Geen steenrots word in zee van baeren meer bestreên,[1186]
Als lijf, en ziel, aen een, voor luttel tijds, verbonden.[1187]
Wie hier op staeten bouwt, die bouwt op weecke gronden,[1188]
En zackende, eer 't gevaert ten halve raeckt om hoogh.[1189]
Hoe hooger opgehaelt, hoe meer in 't nydigh oogh,[1190]
Hoe min van windvang vry. wie 't jaerboeck van het leven[1191]
Des Konings op wil slaen, dat zal hem reden geven,
En 't zekerste bescheid. De Vorst quam tot zijn wit[1193]
(Gods werck) met moeite, en houd zich naulix in 't bezit.[1194]
Wat in en uitheemsch ley niet toe, om hem te hinderen?[1195]
Wat rampen most hij niet beleven aen zijn kinderen,
Stofferende een tooneel? en wat beleeft hy nu?[1197]
Of waentghe wel, dat hem dit lichter valt dan u?
Neen zekerlijck, dat blijckt noch niet aen 't minste teecken.
Noch meer, het tegendeel is klaer genoegh gebleecken.
'k Heb zijn verbaestheid en verlegenheid gespoort,[1201]
De traenen zelfs gezien, de droeve stem gehoort.[1202]

1170 *Getroost u:* berust.
1175 *bederven:* ondergang.
1179 *heen sterft:* stervend heengaan; *naer 't beloop:* volgens de gewone loop der natuur; *naem:* roem.
1180 *behouden of met schipbreuck:* met een gaaf of een beschadigd schip, d.w.z. men sterft een natuurlike of een gewelddadige dood.
1183 *der oudren gangen:* zoals het ook ons voorgeslacht gegaan is.
1184 Als men niet zo onverstandig was.
1186 *van:* door.
1187 *aen een verbonden:* gekoppeld.
1188 *staeten:* hoge positie.
1189 *En zackende* (gronden); *'t gevaert:* het gebouw.
1190 *opgehaelt:* opgetrokken; *nydigh:* afgunstig.
1191 *van windvang vry:* blootstaande aan storm-vlagen.
1193 *zijn wit:* zijn einddoel, nl. de heerschappij.
1194 *naulix:* met moeite.
1195 *ley niet toe:* legde er zich niet op toe.
1197 *Stofferende een tooneel:* die het onderwerp zouden kunnen leveren voor een drama.
1201 *verbaestheid:* ontsteltenis; *verlegenheid* (sterker dan nu): droeve toestand; *gespoort:* bespeurd.
1202 *zelfs:* zelf.

Dees storrem waeit te sterck. hem helpt geen tegenstreven.

Zijns ondankx word hy dus aen laeger wal gedreven:[1204]
Dies bidden wy, omhelst dit lijden met geduld,[1205]
En geeft dien vromen heer, 't godvruchtigh hoofd, geen schuld,
Wiens deugd veel zwaerder weeght dan 't goud van 's werelds kroonen.

R i s p e :

Een deughd, barmhartigheid verciert der vorsten troonen,[1208]
En scepters meer dan goud, ja maeckt het hoofd van 't Rijck,
Terwyl het sterflijck is, een Godheid zelf gelijck.
Een Vorst magh met zijn kroon vol diamanten praelen,
En glinstren in de zon; maer alle zichtbre straelen
Verdooven, by den glans der koningklijcke deughd,[1213]
Barmhartigheid, die 't al gelijck de zon verheughd.
Indien ghy moed had dit den Koning in te scherpen,
Hy zou zoo veel gebeên noch klaghten niet verwerpen,
Maer wercken op de stof, die nu voorhanden is,
En reed, en rijp, slechs wacht, om een gelijckenis,
Die naer yet hemelsch zweemt, van hooger hand t' ontfangen.[1217-19]
Hy zalft dees slaeven wel met dooden, en met vangen,[1220]
Maer quetst zijn bedgenoot, en edelste vriendin,
Al 't aengehuwde bloed, ja 't gansche Benjamin,[1222]
Terwyl hy Juda streelt. Het volck, dat hy verdaedight[1223]
Voor dierte, zoo men 't noemt, zal nauwelix verzadight
Met andere oogen 't stuck van achter eens bezien;[1225]
En zoo 't op hollen raeckt, al lagh hy op de knien,[1226]
En bad al scepterloos, en met gevouwe handen,
Dat zou zijn nieuw gebied niet bergen voor het stranden,[1228]
In 't onweêr der gemeente, ontstelt om 't gruwlijck stuck,[1229]
Dat dus een Heidensch schuim het wettigh zaed verdruck,
Ja aller stammen Recht, in 't sterven onzer zoonen.
Wat reden kan dit stuck verbloemen, of verschoonen,[1232]
Zoo 't volck dit koomt te zien door eenen andren bril?
Gaet paeit het dan hier meê: 't was Amors wraeck, Gods wil:[1234]
Dies let, eer ghy verzeilt in zorgelijcker baeren,[1235]
Waer meê men minst misdoet, met dooden, of met spaeren.

1204 *dus aen laeger wal gedreven:* op deze wijze in ernstige moeilikheden gebracht.
1205 *omhelst:* aanvaardt.
1208 Accent op *Een:* Een deugd, namelik de barmhartigheid.
1213 *Verdooven:* worden dof, verbleken.
1217-19 De edele daad die Rispe van de koning verwacht, wordt vergeleken met een onvoltooid beeld, waarvoor de stof gereed ligt (*reed en rijp:* vs. 1218); maar die nog op de vormende hand van de kunstenaar wacht, om een gelijkenis te vertonen met hemelse voorbeelden.
1220 *zalft:* streelt (letterlik met kostbare. welriekende zalf bestrijken); *dees slaeven:* de Gabaonners (vgl. vs. 859); *met dooden* (nl. van Saul's zonen).
1222 *'t gansche Benjamin:* de gehele stam van Benjamin.
1223 *verdaedight voor:* beschermt tegen.
1225 *van achter:* achterna.
1226 *op hollen raeckt:* opstandig wordt.
1228 *zijn nieuw gebied niet bergen:* zijn nieuwe heerschappij niet beveiligen.
1229 *In 't onweêr der gemeente:* in de storm die het volk had ontketend.
1232 *Wat reden:* welke motieven.
1234 *hier mêe:* nl. met de bewering die volgt; *Amors:* der Amoreeën, Gabaonners.
1235 *let:* zie toe; *in zorgelijcker baeren:* in gevaarliker vaarwater.

R e y :

Een matelooze druck zeer avrechts redeneert;[1237]
En met haer onklaer oogh geen zaecken recht waerdeert.[1238]
De spinnekop zuight gift, de bie heur honighraten
Uit eene zelve bloem. Betoon u toch gelaeten,[1239-40]
Nu menschelijck vernuft Gods vonnis, ree gevelt,[1241]
Niet krachtloos maecken kan. al deê men hun geweld,[1242]
Dat verre zy, noch waer 't voorzichtigheid te wijcken,[1243]
En leeren 't zeil by tijds, voor zulck een onweêr, strijcken.

R i s p e :

Helaes! zy pleit vergeefs, die voor een' doove pleit.
Zoo bidde ick noch, om uwe en 's Helds godvruchtigheid,[1246]
En mijnen ouderdom, gaet heen uit mededoogen,
Nadien de priesters veel by koningen vermogen,[1248]
Gaet perst hem, zoo ghy kunt, noch t'onzen voordeele af,
Genade, of uitstel, of vermindering van straf.
Zoo moet uw wieroockvat veel aengenaemer branden.[1251]
Zoo zegen God het land door uw geheve handen.
Zoo strecke uw over ons medoogende gemoed[1253]
Een betere offerhande, als koe, of kalverbloed.

R e y :

Wy gaen zoo daedelijck verwerven, watwe kunnen.

M i c h o l :

Hy zal, zy gaen vergeefs, hun geen gehoor vergunnen.[1256]
Helaes, wat gaet ons aen? wat hoor ick voor dees poort?[1257]
Och stortenwe een gebed. zy vaeren'er meê voort.[1258]
O bron der hemelsche genade,
Sla uw genadige oogen neêr
Op weeuwen, zonder hoofd, en heer,
Bedompelt in den rouwgewade;[1262]
Om zeven kinderen begaen,[1263]
Die al om 's vaders misdaed lyden,
In deze onvruchtbre en dorre tyden.
Och help, verwoede wolven slaen

1237 *Een matelooze druck:* wie zich in zijn smart niet beheerst.
1238 *recht waerdeert:* op de juiste waarde schat.
1239-40 Oud spreekwoord (reeds bij Maerlant), op volksgeloof berustend.
1241 *ree* (uit rede, alrede): reeds.
1242 *al deê men hun geweld:* al zou het geen rechtvaardig vonnis, maar een gewelddaad zijn.
1243 *voorzichtigheid:* wijs beleid.
1246 *om:* mij beroepende op; *'s Helds:* van David.
1248 *Nadien:* aangezien.
1251 *moet:* moge (een zegenwens, blijkens de volgende verzen).
1253 *strecke:* moge zijn.
1256 *zy gaen vergeefs* (tussenzin).
1257 *wat gaet ons aen:* wat overkomt ons.
1258 *zy vaeren'er meê voort:* zij gaan het vonnis voltrekken.
1262 *Bedompelt in:* omkleed met (vgl. *Palamedes*, vs. 2155).
1263 *begaen:* treurende.

De klaeuwen aen d'onnoosle schapen,
En dreigen hen met muil, en tand.
De herder bied geen wederstand.
Dees grimmige Heviten gaepen,[1270]
En snicken naer onschuldigh bloed:[1271]
En wy ter dood bedruckte moeders,
Ontbloot van helpers, en behoeders,
U vallen met gebeên te voet.
Verlos het land van hongers plaegen.
Verlos hen, die, in droeven schijn,[1276]
Alree ter dood verwezen zijn;[1277]
Of sterck ons, om dit kruis te draegen.
Verlicht dit al te lastigh pack.[1279]
Dit valt te zwaer, of wy te zwack.

R i s p e :
Zy komen, dochters, koomt, en vat my onder d'armen.
Koomt recht dit oude wijf, gemat van vruchtloos karmen,[1282]
Een luttel overend. ick hoor van veer 't gerucht.
Ick hygh naer mijnen aêm, en schep een bange lucht,[1284]
Het veurspoock van hun dood. och dochters, och zy komen,[1285]

M i c h o l :
Waer laet ick mijn verdriet? hoe kan ick my betoomen?
Hen ziende tam en mack in zulcker voglen klem.[1287]
Ick hoor het rammelen der keten, en hun stem.

GABAONNERS. GEBROEDERS. MICHOL. RISPE.

G a b a o n n e r s :
Voort, voort. dit vonnis lijd geen sammelen, noch marren.[1289]
De dood byt fel genoegh, men hoeftze niet te sarren[1290]
Met uitstel, uur op uur. voort, voort. wij gaen u voor.
Wel wat gebalck koomt hier? men geef haer geen gehoor.[1292]

G e b r o e d e r s :
Ghy Amoreen, daer is noch tijd om u te wreecken.
Wy willen, voor het lest, noch eens ons moeders spreecken,

1270 *Heviten:* Gibeonieten.
1271 *snicken naer:* verlangen gretig (eig. happen; vgl. snakken naar).
1276 *schijn:* toestand (eig. gedaante, uiterlik).
1277 *verwezen:* veroordeeld.
1279 *lastigh pack:* drukkende last.
1282 *recht overend:* houdt overeind; *wijf:* vrouw (nog niet geringschattend); *gemat van:* afgemat door.
1284 *ick schep een bange lucht:* de lucht die ik inadem benauwt mij.
1285 *veurspoock:* voorteken.
1287 *klem:* val (strik); *zulcker voglen* slaat op de Gabaonners.
1289 *lijd geen sammelen, noch marren:* duldt geen dralen.
1290 *sarren:* tergen; *ze:* wegens het Z. Ned. woordgeslacht van *dood*.
1292 *gebalck:* gehuil: aan de Gabaonners wordt opzettelik een ruw woord in de mond gelegd (vgl. *gejanck* in vs. 1301).

G a b a o n n e r s :
Voort, voort. de tijd verloopt. dit willen koomt te spa.
Al quam de Koning zelf, hier is geen lijfsgena.

G e b r o e d e r s :
Wy achten ons te vroom van slaeven 't lijf t'ontfangen.[1297]
Wy zijn 'er t'eerlijck toe.[1298]

G a b a o n n e r s :
Zoo zult ghy eerlijck hangen.

G e b r o e d e r s :
Ja eerelijck voor ons, maer schandelijck voor u.

G a b a o n n e r s :
Wat zeit dit basterdbloed? hoe zal 't hier lucken? nu
Gaet voort. wy keeren ons aen geen gejanck van wyven.[1301]
Wy weten raed, om u die traegheit uit te dryven.
Zoo mannen, touwt 'er op, die moedwil moet 'er uit.[1303]
De bolpees maeck hen vlugh. men touw hun vry de huid.[1304]

M i c h o l :
Is 't moederlijck, dat wy hen noch niet aen en randen?[1305]

G a b a o n n e r s :
Ghy moeders van dit aes, ziet toe, dat ghy geen handen[1306]
Aen 't heilige gerecht en Gods bedienaers schend,
Noch 't vonnis meer verzwaert door eenigh dreigement.
Wat dreightghe met de vuist? wat ziet ghy om naer steenen?
Dit dreigen schut geen straf.[1310]

R i s p e :
Och laet ons slechs beweenen
Der kinderen ongeval. hoe steecktghe zoo vol nijds?[1311]
Och gunt, och gunt den rouw der moedren zoo veel tijds.
Verzacht met zoo veel troosts heur smart geleên in 't baeren.
Om deze rimpelen, om deze grijze hairen,
Dit mergeloos gebeente, en al wat helpen kan.
Hoe brultghe zoo verwoed?

G a b a o n n e r s :
Hoe brulde die tyran,
Dien, laeuw en vuil van 't bloed der omgebroghte slaeven,
Ghy in uw' schoot ontfingt? hy heeft dien kuil gegraeven,

1297 Wij stellen ons te hoog om uit de hand van slaven het levensbehoud te aanvaarden.
1298 *t'eerlijck:* van te voorname afkomst; *eerlijck hangen:* met ere hangen (met bittere spot!).
1301 *keeren ons aen:* bekommeren ons om.
1303 *touwt:* slaat; *moedwil:* kwaadwilligheid.
1304 *bolpees:* bullepees, gedroogde holle spier, als strafwerktuig gebruikt om te ranselen.
1305 *Is 't moederlijck:* kan men van moeders verwachten.
1306 *aes* (scheldwoord, vgl. galgenaas); *handen schend:* de hand slaat aan.
1310 *schut*: weert af, belet.
1311 *vol nijds* (genitief, afhangende van *vol*)*:* vol boosaardigheid.

Waer in zijn eige zoons nu storten over 't hoofd.[1319]

1319 *over 't hoofd:* hals over kop.

M i c h o l :
Och heeft de tijd noch niet dat smeulend vier gedooft.
Gedooght, dat wy dien brand met onze hartaêr blussen.[1321]
De moeder ly voor 't kind, wy zullen 't wraeckrecht kussen.[1322]

G a b a o n n e r s :
Geen moeder lijd voor 't kind. waer is men zulx gewoon?

R i s p e :
En lijd om Grootvaers wil nakomeling, en zoon?

G a b a o n n e r s :
Zy lyden min om hem als hunne schelmeryen.[1325]

M i c h o l :
Een ander wette 't mes.

G a b a o n n e r s :
Zy proefden hoe 't kon snyen.[1326]

R i s p e :
't Was reuckeloosheid eer dan boosheid in hun jeughd.

G a b a o n n e r s :
Verbloem het, zoo ghy wilt, het was een booze deughd.[1328]

M i c h o l :
't Was vaders dolligheid, waer van hy was bezeten.[1329]

G a b a o n n e r s :
Zoo temt men best zijn zoons by tijds met deze keten.

R i s p e :
Hy viel door dolligheid in zijn bebloede zwaerd.[1331]

G a b a o n n e r s :
Waerom heeft 't naaste bloed den dolle niet bewaert?[1332]

M i c h o l :
Indien een stier u stiet, wie zou die smart betaelen?[1333]

G a b a o n n e r s :
Men zou het op den stier en eigenaer verhaelen.

1321 *onze hartaêr:* ons hartebloed.
1322 *'t wraekrecht kussen:* deemoedig het recht op wraak erkennen (vgl. de roede kussen; *Ned. Wdb.* VIII, 666).
1325 Zij lijden niet zo zeer om hem als om hun eigen schelmstukken.
1326 *Zy* (met accent) *proefden:* bewezen (*proeve:* bewijs).
1328 Als gij het een deugd wilt noemen, dan was het een ‘booze deughd’!
1329 *dolligheid:* doldriftigheid.
1331 *Hy:* Saul.
1332 *niet bewaert:* daarvoor niet behoed.
1333 *die smart betaelen:* vergoeding geven voor die pijn.

R i s p e :

Wat eischtghe, op dat die scha geboet werd zeven voud?[1335]

G a b a o n n e r s :

Men weeght, neen neen, men weeght geen bloed op tegens goud.

1335 *Wat:* hoeveel geld.

*

M i c h o l :
De wraeck blies 't leven noit in dooden lang begraeven.[1337]

G a b a o n n e r s :
De wraeck betoomt den stoute, en leert hem zachter draeven.[1338]

R i s p e :
't Gebeent der ouderen is menigh jaer vergaen.[1339]

G a b a o n n e r s :
Vergaen? my dunckt ick zie hun geesten om ons staen.

M i c h o l :
Wie noch voor dooden schrickt moet levendigen spaeren.[1341]

G a b a o n n e r s :
Geen levenden, om wien de geesten blyven waeren.[1342]

R i s p e :
't Is ydle en enkle wraeck die zulcke droomen dicht.[1343]

G a b a o n n e r s :
't Magh wezen wat het wil, wanneer 't ons hart verlicht.

M i c h o l :
Verlicht men het gemoed met helden te vernielen?[1345]

G a b a o n n e r s :
Zegh schelmen, dick verdaeght van onzer oudren zielen.[1346]

R i s p e :
De rekening van wraeck staet nimmermeer gelijck.[1347]

G a b a o n n e r s :
Z'is effen, als dees pest gevaeght zy uit het Rijck.[1348]

M i c h o l :
Bereitghe slechs geen plaets voor tienmael slimmer plaegen.[1349]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1345. De oude uitgave heeft achter dit vers een punt; die van 1661 een vraagteken.
1337 *in dooden lang begraeven:* in sinds lang begraven doden.
1338 *zachter draeven:* zich intomen.
1339 *der ouderen:* van de (verslagen) voorouders.
1341 *levendigen:* levenden.
1342 *waeren:* ronddolen.
1343 *zulcke droomen dicht:* zulke verbeeldingen oproept (vgl. vs. 1340).
1345 *vernielen:* doden.
1346 *Zegh* (liever); *dick verdaeght van:* herhaaldelik gedagvaard door; *zielen:* geesten (vgl. vs. 1340).
1347 Uw wraak zou weer wraak van onze zijde uitlokken.
1348 *effen:* vereffend; *dees pest:* nl. de gebroeders.
1349 *Bereitghe slechs:* Als ge dan maar...; *slimmer:* erger.

G a b a o n n e r s :

Het ga, zoo 't kan, zoo 't moet. wy zullen 't u niet klaegen.[1350]

R i s p e :

Men schelde om Benjamin hun deze halsstraf quijt.[1351]

G a b a o n n e r s :

Om alle stammen niet. dees straf koomt op haer tijd.

1350 *'t u niet klaegen:* ons niet bij u er over beklagen.
1351 *om:* ter wille van.

M i c h o l :
Wat bitterheden heeft die stam niet moeten smaecken?[1353]

G a b a o n n e r s :
Kon dan die bitterheid hen niet wat zoeter maecken?[1354]

R i s p e :
't Is menschelijck, indien men sneuvelt dus of zoo.[1355]

G a b a o n n e r s :
't Is Godlijck, zoo men 't boet, al boet men 't byster noo.[1356]

M i c h o l :
Wat kan uw' kindren zelfs misschien noch overkomen?[1357]

G a b a o n n e r s :
Zoo moet men hen by tijds met zulck een voorbeeld toomen.

R i s p e :
Dat werckt wel averechts. het straffen tergt het quaed.[1359]

G a b a o n n e r s :
't Leert omzien, niets bestaen, 't en zy met rypen raed.[1360]

M i c h o l :
Neemt d'overtreders wegh, het zal aen menschen schorten.[1361]

G a b a o n n e r s :
Neemt wegh de straf, het land zal met zijn muuren storten.

R i s p e :
Hebt mededoogen met een troostelooze weeuw.

G a b a o n n e r s :
Van dien tyran, die loegh om 't Gabaonsch geschreeuw?[1364]

M i c h o l :
Erbarm u over dees van elck versmaede vrouwe.

G a b a o n n e r s :
Een dochter des tyrans, vermaeckt met onzen rouwe?[1366]

R i s p e :

1353 *smaecken:* ervaren.
1354 *zoeter:* zachter, zachtzinniger (woordspeling).
1355 *sneuvelt:* valt, struikelt; d.w.z. misdoet.
1356 *byster noo:* zeer ongaarne.
1357 *zelfs:* zelf; uw eigen kinderen.
1359 *tergt:* prikkelt, lokt uit.
1360 *bestaen:* ondernemen.
1361 *het zal aen menschen schorten:* dan blijven er geen mensen over.
1364 *loegh* (Z. Ned. sterke vervoeging); *geschreeuw:* jammerkreten.
1366 *vermaeckt met onzen rouwe:* die behagen schepte in ons leed.

Verschoont de kinders toch hun moedren te geval.[1367]

G a b a o n n e r s :
Onze eige moeders eerst, dit raeckt ons boven al.[1368]

G e b r o e d e r s :
Nu Moeders, luistert toch naer onze leste rede.

1367 *moedren* (volgens de renaissance-spraakkunst een Datief-vorm; vgl. moeders in vs. 1369); *te geval:* ter wille van.
1368 *raeckt ons:* gaat ons ter harte.

R i s p e :
O bey mijn zoons![1370]

M i c h o l :
Mijn vijf.

G e b r o e d e r s :
Wy bidden eene bede.
Is 't mogelijck, ontzeght dees jongste bede niet,[1371]
En gunt ons noch dien troost.

R i s p e :
Ja bid niet maer gebied,
Indien uw eisch bestaet in 't moederlijck vermogen.[1373]

G e b r o e d e r s :
Bedaert dan eene poos. bedaert, en wischt uw oogen.
De Moeders zien, waer toe het nu gekomen is
Met d'afkomst van 't weleer verheven huis van Kis,[1376]
Het welck des morgens rees met zulcke schoone straelen,
Als 't voor zijn' middagh weêr quam schandelijck te daelen.
't Ging Grootvaêr eerst voorwind. hy meesterde 't geluck.[1379]
't Ontzet van Jabes was zijn eerste heldenstuck,[1380]
En intre van het Rijck, zijn vroomheid opgedraegen,[1381]
Te Gilgal van al 't volck, na Nahas nederlaegen.[1382]
Hy trad de koningen van Zobal op den neck,
Oock Edom, Ammons maght, het heir van Amaleck,
En Moab, en 't geweld der trotse Philistijnen.[1383-85]
De zon quam, dagh op dagh, in Vaders zege schijnen;
Tot datze, voor zijn' troon, ter aerde leggen zagh[1387]
Al wat op Isrel roem en roof te haelen plagh.
Zoo ras als Samuël den Herder had gegoten[1389]
Den balssem over 't hoofd, dat voor zich vond ontsloten
De poorten van ons hof; vervloeide Sauls eer,
En vorige geluck allengskens, min noch meer
Gelijck een beeck, die van een' laegen heuvel steigert,[1393]
Verdrooght, zoo ras de lucht het aerdrijck regen weigert.

1370 Wij hebben één verzoek.
1371 *ontzeght:* weigert.
1373 Indien het mij, als moeder, mogelik is aan dit verzoek te voldoen; *eisch:* vraag, verzoek.
1376 *d'afkomst:* de afstammelingen.
1379 *Grootvaêr:* onze stamvader; *voorwind:* voor de wind, *hy meesterde 't geluck:* hij beheerste de Fortuin.
1380 *Jabes:* een stad in Gilead (vgl. I *Samuel* XI, 1-11).
1381 *zijn vroomheid opgedraegen:* toevertrouwd aan zijn dapperheid.
1382 *Gilgal:* gelegen tussen de Jordaan en Jericho, de plaats waar de Israëlieten hun eerste legerkamp opsloegen,
1383-85 Zie voor deze overwinningen I *Samuel* XIV, 47.
1387 *leggen:* liggen.
1389 *den Herder:* Saul. Zie I *Samuel* X, 1.
1393 *steigert* moet hier betekenen: neerdaalt (vgl. de Z. Ned. betekenis van *rijzen:* dalen, en de oorspr. betekenis van *stijgen:* gaan).

Een damp holp 's Konings brein aen 't woên, en uit zijn stel,[1395]
Zoo dat men 't smeecken most met 's herders snaerespel.[1396]
Indien de wapens yet, dat loflijck klonck, bedreven,
't Werd al de dapperheid des herders toegeschreven.

1395 *uit zijn stel:* uit zijn evenwicht.
1396 *smeecken:* tot bedaren brengen (uit de betekenis: strelen, verzachten, die ook Hooft kent); *'s herders:* Davids.

*
Al 't volck begon terstond naer David om te zien.
't Was: Saul sloegh'er een, maer David sloegh'er tien.[1400]
Ghy zelf ontzaeght u niet dien ouden heer te tergen
Met 's ballings leven, tot ons harteleed, te bergen.[1401-2]
De stapel van zijn ramp werd met zijn hand voltoit,[1403]
Toen hy 't geberght met doôn en wapens zagh bestroit.[1404]
De schoonzoon werd daerop voor koning uitgeroepen[1405]
Van Juda; Isboseth van Abner, en zijn troepen:[1406]
Dees zwaeide te vergeefs den zegenloozen staf,[1407]
Want Davids maght nam toe, en Sauls afkomst af.[1408]
Wy vonden ons alom geslagen, of verraeden.
Wat wil men, uwen druck opwroetende, u beladen?[1410]
Wy raeckten van den stoel. de herder steegh'er op.[1411]
Een yeder bad hem aen, en gaf ons huis de schop.
Wy, yegelijck ten spot, dus uit den troon gebeten,[1413]
Die schier een halleve eeuw van d'onzen werd bezeten,
Verlaeten vrolijck 't licht; om langer niet versmaed[1415]
Te duicken, onder hem, wiens starre boven staet;[1416]
En die ons nimmer deel aen Vaders erf zou gunnen,[1417]
Om niet door 's anders eer zijn eere te verdunnen.[1418]
Oock staet een edel hart, gedreven uit het spoor[1419]
Van 's werelds heerschappy, de dood veel schooner voor
Dan 't leven, zonder hoop van ymmer te regeeren,[1421]
En eenen schildknaep dus zijn huis te zien braveeren.[1422]
Dies bidden wy, magh 't zijn, en is uw gunst zoo groot,[1423]
Verbid uw zoonen niet, noch quelt u in hun dood.[1424]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1410, de oude uitgave heeft achter dit vers een punt; de latere een vraagteeken.
1400 Vgl. I *Samuel* XXIX, 5: ‘Saul heeft zijne duizenden geslagen, maar David zijne tienduizenden.’
1401-2 Michol redde Davids leven door hem uit een venster neer te laten (I *Samuel* XIX, 11-17); *bergen:* in veiligheid brengen.
1403 *zijn hand:* Davids hand.
1404 Zie I *Samuel* XVII, 52.
1405 *De schoonzoon:* David.
1406 *Van Juda:* door (de mannen van) Juda, die hem zalfden als koning over het huis van Juda (II *Samuel* II, 4); *Isboseth van Abner:* Isboseth, de zoon van Saul, werd door Abner, de krijgsoverste, uitgeroepen tot koning over Gilead (II *Samuel* II, 8-11).
1407 *zegenloozen:* waarop geen zegen rustte.
1408 *Sauls afkomst:* het geslacht van Saul.
1410 *uwen druck opwroetende:* uw leed oprakelend; *beladen:* bezwaren, droevig stemmen.
1411 *stoel:* troon.
1413 *gebeten:* met geweld, kwaadaardig verdreven.
1415 *'t licht:* het leven.
1416 *Te duicken onder:* te bukken voor; *starre:* geluksster.
1417 *erf:* erfelik bezit.
1418 *verdunnen:* verkleinen.
1419 *staet voor:* komt voor; *een edel hart* (Datief).
1421 *zonder hoop:* als hij de hoop moet ontberen.
1422 *schildknaep:* David, als gewezen wapendrager van Saul; *braveeren:* trotseren.
1423 *gunst:* liefde voor ons.
1424 *Verbid:* tracht niet door smeken hun leven te redden; *quelt u in:* maakt u geen kwelling over.

M i c h o l :

Och waertghe in 't harrenas als helden omgekomen,
Daer grootvaer 't leven liet, en sneuvelde op uwe oomen,[1426]
't Waer eerelijck en met een lijckklaght doorgegaen.[1427]

1426 *sneuvelde:* viel; *op:* op de lijken van.

1427 't Zou een eervolle dood geweest zijn, en na de 'lijckklaght' zouden wij er in berust hebben.

Mijn druck, aen 't sluimeren geraeckt, vangt weder aen,[1428]
En schiet als uit den droom, ontstelder dan te voren,[1429]
Om dees vervloeckte dood en straf, uw hoofd beschoren.

R i s p e :
Mijn kinders, heb ick u tot zulck een' smaed gebaert,
En zoo zorghvuldighlijck gekoestert, en bewaert[1432]
Tot d'allerhardste straf, die yemants hoofd kan treffen?
Ick stort, ick stort. oud wijf, wie zal u weder heffen?
Wie stutten met zijn hand? ick zwijm. ick sterf van rouw.
Ick ben een levend lijck. waer leeft bedruckter vrouw?

G a b a o n n e r s :
Zy tergen ons geduld met al dit ydel treuren.

M i c h o l :
Ghy zult een moeder eer van haere kindren scheuren,
Dan scheiden. 't veil omhelst den ollem niet zoo hecht,[1439]
Als zy zich om hun' hals en armen wind, en vlecht.

R i s p e :
Mijn zoonen, 'k laet my niet van uwen boezem rucken.
Zoo zal ick mond aen mond, en borst aen boezem drucken.

G a b a o n n e r s :
Ghy worstelt te vergeefs, o weereloos geslacht!
Wijckt af, uw hof heeft uit. hier koomt een stercker maght:[1444]
Dies duickt voor haer van zelf, eer zy u strax leer duicken.[1445]

G e b r o e d e r s :
Ghy mooght d'ontfange maght gebruicken, niet misbruicken,
En tegens vrouwen minst, noch minder tegens haer,
Die u weleer geboôn.

G a b a o n n e r s :
Wat vordert dit misbaer?[1448]

M i c h o l :
Och zuster Merob, zie, hoe handelt men uw kinderen.[1449]

R i s p e :
Och koning Saul, help my dit geweld verhinderen.

G e b r o e d e r s :
Nu moeders, weest getroost, en zet uw hart wat neêr.[1451]
Nu kust ons noch voor 't lest, noch eens, en dan niet meer.

1428 *Mijn druck vangt weder aen:* Mijn leed wordt hernieuwd.
1429 *ontstelder:* buitensporiger.
1432 *bewaert:* behoed.
1439 *'t veil:* de klimop.
1444 *uw hof heeft uit:* 't is gedaan met uw macht, uw invloed.
1445 *duickt:* bukt; *van zelf:* vrijwillig; *strax:* weldra.
1448 *vordert:* baat.
1449 *handelt:* behandelt.
1451 *zet uw hart wat neêr:* komt tot bedaren.

Verreuckeloost u niet vergeefs. Laet Cham betyen,[1453]
En gunt de wraeck haer wil. hier baet geen tegenstryen.
Dit onweer sleept ons wegh, dies staeckt uw droef geklagh.[1455]
Geen ancker hecht zoo vast dat tegenhouden magh.[1456]

M i c h o l :

O mijn verweze zoonen,[1457]
Zijn dit de goude kroonen
En scepters, aen uw hoofd
En rechte hand belooft?[1460]
Zijn dit d' yvoire trappen,
Om op den troon te stappen,
En wyd en zyd ontzien
De stammen te gebiên?
Heeft my mijn hoop bedrogen?
En zijt ghy opgetogen[1466]
In mijnen zachten schoot
Tot zulck een harde dood?
En moet och moet ick lyden,
Dat slaeven zich verblyden
In hunner heeren leed?
Hoe valt u 't lot zoo wreed?[1472]

R i s p e :

Och och! dit's balsem in mijn wonden.
Ick heb mijn' Saul weergevonden,
En Abner. 'k zie met vreughd althans[1475]
Hier voor my staen mijn beide mans.
Daer staen die helden voor mijn oogen.
Ick heb, ick hou hen, 'k hou hen vast.
Nu vrees ick langer leed, noch last,
Noch zwaerden, noch gespanne bogen.
Mijn eerste en leste bruidegom,
Ick kus, ick heet u wellekom.
Waer waertghe toch zoo lang gebleven?
Hoe lietghe my zoo lang alleen?
Ick zat en treurde op dezen steen,
En schiep niet langer lust in 't leven.
Och blijft my nu getrouwer by,

1453 *Verreuckeloost u niet:* doet geen onberaden daden; staakt uw wanhopig verzet; *Cham:* het geslacht van Cham (vgl. vs. 862); *betyen:* zijn gang gaan.
1455 *onweer:* noodweer, storm.
1456 *magh:* kan.
1457 *verweze:* veroordeeld.
1460 *rechte hand:* rechterhand.
1466 *opgetogen:* opgevoed.
1472 *valt:* is.
1475 *Abner* (vgl. vs. 982); *althans:* nu.

In deze dicke duisternissen.
Ick magh de zon maer u niet missen.[1489]
Of is dit spoock, of raezerny?[1490]

G a b a o n n e r s :

Ja, wel is 't raezerny. men ley haer strax naer binnen.[1491]
Zy raest van rouw, ghy ziet het gaet haer aen de zinnen.[1492]
Voort voort, de dagh verloopt. al lang genoegh geschreit.

G e b r o e d e r s :

Nu moeders, weest getroost tot in der eeuwigheid.[1494]

REY VAN PRIESTEREN.

Z a n g :

Wat was dat een vervloeckte dagh,
Toen, midden onder vier en tachtigh,
Ahimelech doorsteecken lagh.[1495-97]
Die dagh is Levi noch indachtigh,[1498]
Toen dit aertspriesterlijcke licht,
Met zesmael veertien bleecke straelen[1500]
Gedoodverft om zijn aengezicht,[1501]
In eene zee van bloed ging daelen,
Van bloed, 't welck uit hun boezems liep,
En, verwende het sneeuwit linnen,
Vast wraeck, als 't bloed van Abel, riep[1505]
Tot God, en alle Seraphinnen.
O bloed, wat hebtghe God geklaeght?[1507]
'k Heb wetende niet quaeds bedreven,[1508]
Alleen 't orakel raed gevraeght,
Den held geweer en spijs gegeven.[1510]
'k Heb Sauls scepter noit misdaen;
En ziet God koel dien gruwel aen?

T e g e n z a n g :

't En bleef niet by dit bloedigh bad,

1489 *magh:* kan.
1490 *spoock:* bedrieglike geestverschijning; *raezerny:* waanzin.
1491 *strax:* dadelik.
1492 *rouw:* smart; *het gaet haer aen de zinnen:* zij wordt krankzinnig.
1494 Na dit vers volgde bij de opvoering een ‘vertooning’, d.w.z. een tableau van de terechtstelling, waarbij waarschijnlik later toegevoegde verzen gesproken werden. (Zie daarvoor de bredere aantekening achter in dit deel).
1495-97 *Ahimelech,* de opperpriester, werd met vier en tachtig priesters op last van Saul vermoord, omdat ze David's partij kozen. Alleen Abjathar, de zoon van Ahimelech, ontkwam. Deze moord was de oorzaak van zijn wrok tegen Saul's geslacht (vgl. I *Samuel* XXII, 16-18).
1498 *Levi:* het geslacht van Levi, de priesterschap (Levijten).
1500 *zesmael veertien bleecke straelen:* de 84 mede-slachtoffers.
1501 *Gedoodverft:* doodsbleek.
1505 *vast:* voortdurend; *als:* evenals (eertijds).
1507 *wat hebtghe God geklaeght:* welke aanklacht hebt ge bij God gedaan.
1508 *niet:* niets.
1510 *Den held:* David; *geweer:* wapenen (zie o.a. I *Samuel* XXI, 9).

Die dolle kon zich niet verzaeden,

Hy most in Nobe, Aärons stad,[1515]
Tot d'enklen toe in bloed gaen waeden.
Daer werd noch arm, noch rijck gespaert,
Noch man noch vrouw, noch zuigelingen,
Noch maeghden; toen dat droncken zwaerd[1519]
Gevolght van zoo veel bloote klingen
Het al vernielde, oock 't stomme vee;
Ja zelf de stad, die d'eere stutte[1522]
Des hemels, als een kind van vreê,
Haer school, oock d'Ephod, en Gods hutte,[1524]
Wat heiligh en onheiligh was,
Most voort, in 't algemeen verdelgen.
De moord sloegh voort, deur dezen plas,[1527]
En trof (zy mosten 't meê verzwelgen)
Ons Gabaonners op den kop:
Dees droncken meê van 't zelve sop.[1530]

T o e z a n g :

Eerwaerdste Vader, Abjathar,
Ter goeder uur zijt ghy 't ontdoken,[1532]
Gelijck een ondergaende star,
Om ryzende, eens te zien gewroken
Rechtvaerdigh, buiten uwe schuld,[1535]
Uw Vaders onrecht, en uw magen.
Toen waren 't tyden van geduld:[1537]
Maer sedert druppelden Gods plaegen
Op 't moordhof van dien schelmschen Vorst,
En alle zijn nakomelingen,
Van 't priesterlijcke bloed bemorst.[1541]
Aldus verkeert de beurt der dingen.[1542]
Gods tulband lyd noch schimp, noch hoon.[1543]
Wie God ontwyd, ontwyd zijn kroon.

1515 *Nobe,* de ‘stad der priesteren’, werd uitgemoord (zie I *Samuel* XXII, 19).
1519 *droncken:* nl. van bloed.
1522 *zelf de stad:* de stad zelf.
1524 *school:* priesterschool; *d'Ephod:* orakelwerktuig van de priester; *Gods hutte:* het tabernakel.
1527 *sloegh voort:* verbreidde zich snel.
1530 Deze moesten dezelfde rampen verduren.
1532 *Ter goeder uur:* gelukkig; *ontdoken* (zie de aant. bij vs. 1495).
1535 *buiten uwe schuld:* zonder uw toedoen.
1537 *geduld:* lijdzaam dulden.
1541 *bemorst:* bezoedeld.
1542 *de beurt der dingen:* de loop van het lot.
1543 *tulband:* evenals *kroon* het symbool van Gods majesteit.

Het vyfde bedryf

LEVYTEN. DAVID.

L e v y t e n :

Zoo moet het allen gaen, die Davids scepter haeten.

D a v i d :

In welck een' schijn hebt ghy d'ellendigen gelaeten?[1546]
Hoe koelde Gabaon zijn wreecklust met dit bloed?

L e v y t e n :

Zy stapten onversaeght de wisse dood te moet,
Ter poorte uit, door een straet van menschen dichtgedrongen,[1549]
Een mengsel van Hebreen, en allerhande tongen,
En, al den wegh in 't lang, bewonden met een' ring[1551]
En drommel volx, 't welck voor, ter zyde, en achter ging.[1552]
De Gabaonners, die, van heilge wraeck bezeten,
De zeven halzen, hecht gesloten aen een keten,
Vast sleepten, toonden hun het wraeckautaer van veer,[1555]
Uit woeste dartelheid, en woedden min noch meer[1556]
Als 't boschzwijn, tegens moede en afgejaeghde honden,
Wanneer 't schuimbeckende, om het smarten van zijn wonden,[1558]
Ten einde van geduld, kranckzinnigh gild, en balckt,[1559]
Een' muil vol kiezen en twee blicken openspalckt,[1560]
En zijn vervolgers vat; die, uit den aêm geloopen,
Hun heete zwynejaght nu met den hals bekoopen.[1562]
Wy hebben nu, riep d'een, gelicht het wolvenest,
Het leger rood van moord, en deze lamrepest,[1564]
Die toeley met den tand op byten, ryten, stroopen;
't Gebroed van 't welck niet goeds voor herders stond te hopen,[1566]
Zoo vet een' buit, als oit een jaeger opdoen kon.
Hoe willenze te pronck, gebraeden in de zon,[1568]
De luiperds noôn te gast, en arenden, en kraeien,
En hen met spieren, mergh, en brein, en oogen paeien?[1570]
Een ander riep: hoe past die keten, om den hals
Van 't koningklijck geslacht? maer dit metael is valsch,

1546 *schijn:* toestand; *ellendigen:* ongelukkigen.
1549 *straet:* gesloten rij.
1551 *in 't lang:* langs; *bewonden met:* omstuwd door.
1552 *drommel:* drom.
1555 *Vast:* voortdurend.
1556 *woeste dartelheid:* uitbundige verwoedheid.
1558 *het smarten:* de pijn.
1559 *balckt* (nu alleen van de ezel gezegd): schreeuwt.
1560 *blicken:* ogen.
1562 *heete:* verwoede.
1564 *leger:* ligplaats, synoniem van *nest; lamrepest* (collectief): dit gebroedsel waaruit het verderf voor de lammeren voortkwam.
1566 *niet:* niets.
1568 *willen:* zullen.
1570 *brein:* hersenen; *paeien:* bevredigen, de honger stillen.

Of slechter als het goud, dat Saul plagh te kroonen.

Hoe word de vader nu verheerlijckt in zijn zoonen?
Een ander: vaert niet voort. ziet toe, en wacht u, dat[1575]
Ghy met doorluchtigh bloed uw handen niet beklad,
En u Mephiboseth flus opkoom al verbolgen,[1577]
Die naer zijn' ezel toeft, om 't onrecht te vervolgen.
Een ander: neen, 't is best dit kostlijck bloed gespaert.
Men maecke een' zack van 't lijf, en knoop het toe, zoo vaert[1580]
De damp der staetzucht niet in 't brein, gelijck voorhenen.[1581]
Hoe weeligh treênze nu op huppelende beenen?[1582]
Dus endlijck af en opgestegen met veel spots,
Geschopt, gesleurt, vervloeckt, genaeckenze de rots,
Waer op de ziel, door storm vervallen, dreight te stranden.[1585]
Het hangen van 't geberght met allerleie standen[1586]
Van menschen, zoo wel oud als jong, en arm en rijck,
Behangen, en gepropt, een' schouwburgh was gelijck,[1588]
Recht over Gabaä, daer d'eerste der drie bergen
(Wier platte kruinen elck de lucht en hooghte tergen)[1590]
Allengskens afloopt aen de grens van Ephraim,
Die van den stroom naer zee zoo slangwijs kruipt, en slim,[1592]
En hier dees heirbaen kruist, die, als een lijn geschoren,[1593]
Schiet van Jerusalem recht toe op Sichems toren.
Hier valt de reis en toght van overal voorby.[1595]
De staecken stonden reed, en zeven op een ry.[1596]
Gods wraeck glom Gabaon en Levi uit zijne oogen.[1597]
De Benjaminner hiel zich stil, en ingetogen,[1598]
Ontveinzende met kracht den rouw, die 't hart beving,[1599]
Vermits zijn Zevenstar zoo druckigh onderging,[1600]
Voor d'aengebede zon van Juda, hoogh aen 't ryzen.[1601]
Het was 'er drock te doen met roepen, wencken, wyzen.[1602]
De Broeders stelden zich met 't aenzicht herwaert aen.

1575 Natuurlik ironies bedoeld.
1577 En dat Mephiboseth (de zwakke zoon van Jonathan, die gespaard gebleven was) u niet weldra komt aanvallen! Hij wacht alleen nog maar op zijn ezel om u te vervolgen!; *u opkoom:* u aanvalle.
1580 *knoop het toe:* dit slaat op het dichthalen van de strop.
1581 *staetzucht:* heerszucht; *brein:* vgl. vs. 1570.
1582 *weeligh:* dartel, vrolik.
1585 *de ziel:* het leven; *vervallen:* aan lager wal geraakt (vgl. *Palamedes,* 2098).
1586 *Het hangen:* de helling (vgl. Afrik. *hang* en *Ned. Wdb.* V, 2054).
1588 *gepropt:* dicht gevuld; *een' schouwburgh,* vgl. een dergelijk toneel in de *Amst. Hecuba* en de *Palamedes*.
1590 *de lucht en hooghte tergen:* de hoge luchten uitdagen, d.w.z. zich hemelhoog verheffen.
1592 *slim:* scheef, kronkelend.
1593 *geschoren:* gespannen; dus: in rechte lijn.
1595 Hier komen reizigers van alle kanten langs.
1596 *reed:* klaar.
1597 *Levi:* de priesters.
1598 *De Benjaminner:* zij (onder de toeschouwers) die tot de stam van Benjamin behoorden; *ingetogen:* beheerst.
1599 *rouw:* smart.
1600 *zijn Zevenstar:* de Gebroeders, de roem van zijn stam; *druckigh:* smartelik.
1601 *zon van Juda:* David.
1602 *Het was 'er drock te doen:* er was een grote drukte.

Armoni zagh men daer getroost in 't midden staen,[1604]
En wencken met der hand, om tegens 't volck te spreecken.
De hoofden werden strax met stilte als overstreecken,[1606]

1604 *getroost:* berustend, kalm.
1606 *strax:* onmiddellik daarop; *met stilte als overstreecken:* er streek als 't ware een stilte over de hoofdenmassa.

De monden zwegen kort. 't gerucht had uitgeraest:[1607]
Gelijck, wanneer de wind met stijve kaecken blaest[1608]
By buien in 't gewas, de wufte korenairen[1609]
Na 'et ruisschen eene poos geraecken te bedaeren.

D a v i d :

Wat sprack die braeve borst? wat lagh hem toch op 't hart?[1611]
Mijn geest bezwijckt. ick ben beladen met zijn smart.[1612]

L e v y t e n :

Aenschouwers, sprack hy, nu dit lot ons schijnt beschoren,
Wy neemen 't willigh aen, als sterfelijck geboren.[1614]
Zoo dit u uit den muil van dieren hongers nood[1615]
Kan rucken; offert ons, en leeft door Sauls dood:
Maer leert u midlerwyl aen niemants lot vergaepen.[1617]
Ghy ziet wien vader eer verloste van de schapen,[1618]
En ophief uit het stof en voetzand, als een' zoon,
Zoo hoogh, en die nu trots gezegent met zijn kroon,
En 't maghtige bezit van dertigh koningkrijcken,
Schoon 't wettige geslacht de vlagh voor hem ging strijcken,
Dien helschen wrock van Cham in slaep wil wiegen, met[1623]
Den voet op 't overschot van vaders kist gezet;[1624]
Al is 't geen nood, dat wy, och wemelende wormen[1625]
Van 't lang verrotte lijck, hem uit den zetel stormen.[1626]
Maer d'opperste, wien alle ons rampen zijn bewust,[1627]
Zy wreecker, en vergun zijne afkomst vre, noch rust.
Dat zich de broeder met des broeders bloed verzade,
En Abjathar vervalle in 's nazaets ongenade.
Dat Levi en de kracht der stammen het gebit[1631]
Verwerpe, eer 's Herders staf bereick het derde lidt,[1632]
En, onder eenen vorst, den vorst van Juda dage
Te velde, daer het roockt van moord, en nederlage;[1633-341634]
In 't bloedigh worstelen van Rijcken tegens een,

1607 *kort:* plotseling; *'t gerucht:* rumoer.
1608 *stijve:* gespannen, opgeblazen.
1609 *wufte:* beweeglike, wuivende.
1611 *borst:* in de latere drukken vervangen door *heldt*.
1612 *ick ben beladen met:* ik ben diepbedroefd over.
1614 *als sterfelijck geboren:* omdat al wat geboren is eens moet sterven.
1615 *van dieren hongers nood:* van dierte (voedselschaarste) en hongersnood.
1617 *u vergaepen aen:* met bewondering aanschouwen.
1618 *wien:* (met accent). Gij ziet nu eens, wat voor man het was, die vader enz.; *eer:* eertijds.
1623 Die vervloekte wraaklust van de Gabaonners (het geslacht van Cham; vgl. vs. 862) wil sussen door het vertrappen van Sauls nageslacht.
1624 *van vaders kist:* van onze gestorven vader (vgl. *'t lang verrotte lijck:* in vs. 1626).
1625 *Al is 't geen nood:* al dreigt er geen gevaar.
1626 *stormen:* met geweld verdrijven.
1627 *wien zijn bewust:* die kent.
1631 *de kracht der stammen:* de machtigste stammen; *gebit:* breidel.
1632 *lidt:* geslacht.
1633-34 Onder Davids kleinzoon Rehabeam scheidde het grootste deel van het rijk zich af als Israël en beoorloogde het trouw gebleven Juda, zodat ‘de broeder zich met des broeders bloed verzaadde’ (vs. 1629).
1634 *nederlage:* slachting.

Van heirkracht tegens heir, van steden tegens steên.

Autaeren tegens koor, en tempel, en autaeren,
En Aron met den staf in Arons schild gevaeren.[1638]
Dat 's Herders eigen kroost, of't grootste deel hier na,
Geweldigh aengerand, om hals raecke, of verga
En quyne in vangenis, en vreemde slavernye;[1639-41]
En Isai afsterf van den staf en heerschappye.[1642]
Dat zich d'Aertspriester zette in 's rechters hoogen troon,
Oock zelf met Jesses kroon Aärons tulband kroon',[1643-44]
Ja blindling wroet naer roest van rijckdommen en gaven,[1645]
Uit holle gierigheid, in 's Herders assche, en graeven.
Zoo dit ons waerende asch en geest noch niet vernoegh;[1647]
Dat Juda scepterloos en Levi, wien dit wroegh,[1648]
Voorvlughtigh, zonder kerck, en outer ommezwerve,[1649]
En, onder 't Heidendom, verstroit en heiloos sterve;
Op dat, al d'aerdboôm deur, geen zoo verschoven hoeck[1651]
Te vinden zy, die niet getuigh van Sauls vloeck.[1652]

D a v i d :

'k Verdroegh dien last des vloex van Simei geduldigh,[1653]
'k Verdraegh dit oock van hun. God oordeelt my onschuldigh,
Die zijn gerecht voldoe. Des volx behoudenis[1655]
Waermeê, 't en zy men 't bergh, het omgekomen is,[1656]
Beweeghtme meer dan 't leed van zulcke lieve magen;
God geef wat opspraeck oock mijn faem hierom zal dragen[1658]
By den nakomeling. mijn glori valle in 't slijck.[1659]
Ick schel hun 't schelden quyt, ten dienst van God, en 't Rijck.[1660]
Wat zegen heeftme 't volck voor zulck een' vloeck gegeven?[1661]

L e v y t e n :

1638 *in Arons schild gevaeren:* tegen Aron te velde getrokken.
1639-41 Het rijk Juda bezweek in 586 voor het Nieuw-Babyloniese rijk, en de Joden werden in de Babyloniese ballingschap gevoerd.
1642 *Isai* (de vader van David) betekent hier dus: Davids geslacht; *afsterf van den staf:* voorgoed de heerschappij verlieze.
1643-44 Dit slaat op de tijd van de Macabaeën, toen de priesterlike macht (*Aärons tulband*) en de koninklike macht (*Jesses kroon*) één waren.
1645 *roest van rijckdommen en gaven:* aardse schatten die door roest kunnen vergaan.
1647 *ons waerende asch en geest:* onze rusteloos ronddolende schimmen.
1648 *wien dit wroegh:* die daarover wroeging moge gevoelen.
1649 *Voorvlughtigh:* uit hun land verdreven; *zonder kerck, en outer:* zonder tempel en uitoefening van hun eredienst.
1651 *verschoven hoeck;* onherbergzame landstreek (*verscboven* is eig. verworpen, geminacht). Mogelik is bij *verschoven* ook te denken aan: verafgelegen.
1652 Waar geen verdreven Joden zich ophouden.
1653 *des vloex van Simei:* zie de aantekening bij vs. 486.
1655 *Die* slaat terug op *my:* die zijn vonnis uitvoer; *behoudenis:* behoud.
1656 *Waermeê het omgekomen is:* waarmee het gedaan is; *bergh:* in veiligheid brengt, uitredding bezorgt.
1658 Letterlik: welke blaam ook God aan mijn goede naam om die reden te dragen moge geven.
1659 Mijn roem moge (desnoods) bezoedeld worden.
1660 *schel quyt:* vergeef.
1661 *voor:* in plaats van, in tegenstelling met.

Het volck stack driemael op: God spaer den Koning 't leven.[1662]
God demp d'erfvyanden, die naer zijn' scepter staen.[1663]
Toen greepen hen terstond onze outerknechten aen,[1664]

1662 *stack op:* liet luide weerklinken (vgl. het ‘steken’ van de trompet).
1663 *demp:* onderwerpe.
1664 *outerknechten:* tempeldienaren.

En wringende om den hals de taeie en gladde koorden,
Verboôn de keel de lucht, den mond die lasterwoorden.
Zy stortten op het gras, als zeven pylers, neêr,
Als hun de grond ontzackt. men trock de lijcken weêr
Met touwen op, en hingze aen staecken, elck byzonder,[1669]
De handen boven vast, en bey de voeten onder.
Niet een van al, dien 't hoofd niet slap voorover hing
Op 't hart, gelijck of hun de zachte slaep beving.
Dat raeckte menigh hart met avrechts medelyden:[1673]
Terwijl een rouwkarros door al den drang quam ryden[1674]
Den berregh op. elck weeck met groote eerbiedigheid.
Men twyfelde eerst wie 't was, en twiste om klaer bescheid,[1676]
Tot dat, voor 't nieuw gerecht, de paerden staende bleven,[1677]
En Rispe hallef dood, en van dit lot gedreven,[1678]
Met handen in het hair uit heuren wagen zeegh,[1679]
En, onder d' oxels voortgeleit, de staecken kreegh,[1680]
En vatte 't heiloos hout, waer aen de zoons gebonden,
Hun stomme moeder vast met spraeckelooze monden[1682]
Noch antwoordden, zy zelve een marmerbeeld geleeck,
Behalven alsze zweem, zoo dickwils 't hart bezweeck;[1684]
En, zonder datwe een traen langs 't aenschijn rollen zagen,
Van 't zuchten aen 't gesteen, van stenen quam aen 't klaegen.

D a v i d :
De jammerklaght verlicht den moederlijcken druck,
Gevat door 't naer gezicht van 't deerlijck ongeluck[1688]
Der zonen, op wier hoofd zy al haer hope bouwde.
Hoe klaeghde d'arme weeuw, toen zy 't gerecht aenschouwde?

L e v y t e n :
Helaes! wat zie ick hier met drooge wangen aen?
Kan dit een moeder zien, en op haer beenen staen?
Och kinders, kustghe my met neergeslage troni?[1693]
Zijt ghy 't, Mephiboseth? zijt ghy 't, mijn troost, Armoni?
Wien van dit lieve paer omhelze ick allereerst?
Zijt ghy dat edel kroost, waer door uw vader heerscht,
Gelijck zijn mond beloofde? als hy my kuste, en streelde;

1669 *byzonder:* afzonderlik.
1673 *avrechts:* misplaatst.
1674 *rouwkarros:* gesloten rijtuig; *drang:* opeenge-drongen mensenmassa.
1676 *twiste om klaer bescheid:* hield levendige gesprekken om een duidelik antwoord (in die onzekerheid) te krijgen.
1677 *gerecht:* plaats van de terechtstelling.
1678 *van dit lot gedreven:* door deze noodlottige gebeurtenis voortgedreven.
1679 *zeegh:* half vallend te voorschijn kwam, zich liet neerzakken.
1680 *onder d'oxels* (gesteund); *kreegh:* bereikte.
1682 *vast:* steeds nog.
1684 *zweem:* oude sterke vorm van *zwijmen:* bezwijmen; *bezweeck:* haar begaf.
1688 *Gevat:* aangegrepen; *'t naer gezicht:* de schrikwekkende aanblik.
1693 *neergeslage troni:* voorovergebogen gelaat (*troni* behoort in Vondels tijd nog tot de dichtertaal).

En, smeltende in mijn' schoot, genoot volop van weelde,
Daer ick dit eertijds schoone en welgeschapen lijf
(Doch nu een grijns, een best, een oud verschoven wijf)[1700]
Hem opdroegh met de roos, die opging voor zijn straelen,[1701]
Gewoon den morgendauw uit haere jeughd te haelen.
Heb ick u, waerde zoons, tot zulck een end gebaert,[1703]
Op dat ghy een grijphoen, een' tiger, wreed van aerd,[1704]
Zoud vallen in den beck, en gruwelijcke kaecken?
Maer neen, ick wil om u mijn leger slaen, en waecken,
En, nacht en dagh, geen weer ontziende, op schildwacht staen,
Noch rusten, eer men u ter aerde heb gedaen.
Zoo klagend, raecktze in 't end van klaegen aen het schreien,
En doet haer jofferen een' zack op d' aerde spreien.
Daer zetze zich, en huilt, en balckt, en houd geen maet.[1711]
Het licht valt haer te sterck, hoewel het onder gaet.
Nu zal u Sauls asch noch wroetende afkomst hinderen.[1713]
Hy heeft geprofeteert, maer niet van zijne kinderen.[1714]

D a v i d :

Och Ajas dochter, hoe betoontghe met der daed,[1715]
Dat geene moeder 't kind in 't uiterste verlaet,
Oock niet, wanneer de ziel van 't lichaem zy gescheien.
Daer koomt Mephiboseth: my dunckt, ick zie hem schreien
Van blyschap; overmits de geesten [door de smart
Van dees gedreighde straf, getrocken eerst in 't hart,
En daer besloten, en beklemt van alle zyden][1721]
Uit hun gevangkenis geslaeckt van 't naeckend lyden,[1722]
Opvliegen naer het brein, en dryven naer beneên
Door d' oogen de verdunde en zilte vochtigheên.[1719-24]
O heftige ommezwaey van heftige gedachten,[1725]
In wederlevenden, die strax de dood verwachtten![1726]

1700 *grijns:* een (door ouderdom) lelik geworden gezicht, een gezicht om bang voor te wezen, een monster (oorspr. masker, *Ned. Wdb.* V, 728); *best* (afgekort uit *bestemoer:* grootje): een oud vrouwtje; *verschoven:* verworpen, geminacht.
1701 *opging:* open ging.
1703 *end:* doel, bestemming.
1704 *grijphoen:* woordspelende vervorming van *griffoen:* roofvogel (vgl. *vogel grijp* in *Gijsbreght,* vs. 1481 en *grijpvogel* in *Ned. Wdb.* V, 743, waar grijphoen niet vermeld wordt).
1711 *balckt:* op deze plaats wel zonder minachtende betekenis.
1713 *wroetende afkomst:* wrok koesterend nageslacht.
1714 *maer niet van zijne kinderen:* maar het lot van zijn kinderen heeft hij niet kunnen voorspellen.
1715 *Ajas dochter:* Rispe.
1721 *besloten:* opgesloten.
1722 Toen de angst voor het naderend onheil geweken was, raakten die ‘geesten’ weer los, stegen naar de hersenen en dreven van daar het traanvocht naar de ogen; *van 't naeckend lyden* is dus bepaling bij *gevangkenis*.
1719-24 *de geesten:* de volgende verzen berusten op de voorstelling van de physiologie en geneeskunde in Vondels tijd. De ‘geesten’ zijn de onzichtbare, vluchtige vloeistoffen die zich door het gehele lichaam verbreiden en het eigenlike beginsel uitmaken van het leven (vgl. *Ned: Wdb.* IV, 731).
1725 *heftige ommezwaey:* plotselinge hevige omkeer.
1726 *wederlevenden:* herlevenden (na een gewaande dood); vgl. vs. 1729; *strax:* nog kort te voren.

MEPHIBOSETH. DAVID.

M e p h i b o s e t h :
Gezalfde Koning, ick val met mijn zoontje neêr,
Voor uwe knien, en kan uw weldaên nimmermeer[1728]
Verdienen, nademael ghy my, nu nieuws herboren,[1729]
Verloste van het lot, dit kind en my beschoren,
Gelijck mijn ooms, en neefs, en al mijn grootvaers huis,
Vermorselt voor uw' troon tot pulver, en tot gruis.
Ick zit aen 's Konings disch, als andre dischgenooten.
Ghy hebtme met genade en zegen overgoten,
Uit liefde, die ghy draeght mijn' vader Jonathan.
Een weldaed schort'er noch, indien 't geschieden kan,
En wy, vergeef het ons, u wijder vergen dorven.[1737]
Dit schuldig zevental, vervloeckter dood gestorven,[1738]
Blijft hangen, schoon de zon alree in 't water duickt.
Het klaeght, dat Moses wet uit afgunst word misbruickt,[1740]
't Gezegent land besmet, en bid om eene gave,[1741]
Magh 't wezen, dat men hen, eer d'avond val, begraeve,[1742]
Naer 't oud gebruick. Ghy preest weleer de burgery,
En Jeughd van Jabes door gezanten; om dat zy
Mijn grootvaers dooden romp, waermeê de poorten praelden
En vesten van Bethsan, by nacht, gewapent haelden,
Met staci brandden, en met vasten en gesteen[1747]
Den vader en drie zoons in 't woud ter aerde deên.[1743-48]
Ghy staet, vertrouwen wy, niet min als toen, in reden.[1749]
Dees hebben strafs genoegh, hoewel met Recht, geleden.[1750]
Zy hangen op de grens, heel Benjamin te spijt,[1751]
In 't oogh van al, wat langs 't geberghte reist, en ryd;
In 't oogh van Sauls hof, en stad, op zijn geboorte
Eer trots, en riecken al ten neus in van dees poorte,[1754]
Waer door de bestevaêr al triomfeerend toogh,[1755]
Tot roem zijns vaderlands. zy hangen in het oogh
Der Cherubinnen zelfs, die hier de Bondkist decken,

1728 *knien:* eenlettergrepig; *uw weldaên:* zie voor de vroegere weldaden II *Samuël* IX, aangeduid in vs. 1733-34.
1729 *Verdienen:* d.w.z. ik kan er u niet genoeg voor danken, mij die weldaden waardig maken.
1737 *u wijder vergen dorven:* u nog meer durven vragen.
1738 *vervloeckter dood* (genitief, afhangende van *gestorven;* wellicht analogie naar adj. als schuldig, waardig).
1740 *afgunst:* haat; *misbruickt:* geschonden,
1741 *eene* (met accent).
1742 *Magh 't wezen:* als het zijn kan.
1747 *Met staci brandden:* plechtig verbrandden.
1743-48 Zie I *Samuël* XXXI, 11-13. De inwoners van Jabes in Gilead hadden de door de Philistijnen opgehangen lijken van Saul en zijn zonen teruggehaald.
1749 *staet in reden:* zijt redelik, rechtvaardig.
1750 *met Recht:* op grond van een wettig vonnis.
1751 *te spijt:* uitdagend, tergend.
1754 *Eer:* eertijds; *riecken:* verspreiden een lijkenlucht; *ten neus in van dees poorte* (plasties uitgedrukt!): die de poort binnendringt, zodat ieder het ruikt.
1755 *de bestevaêr:* Saul.

En draeien 't aenschijn, schuw van zulcke doodse vlecken.[1758]
Ghy hoort wel aen 't misbaer, hoe Rispe smeeckt, en bid,

1758 *En draeien 't aenschijn:* en die het gelaat afwenden; *schuw van:* verafschuwend; *zulcke doodse vlecken:* de smet van zulk een terechtstelling.

Gelijck een stockbeeld zit, en mymert, daerze zit,[1760]
En zomtijds opschiet, op geruisch van klaeuw, en vlogel;[1761]
Op datze 't wild by daegh, te nacht den naeren vogel[1762]
Van 't stinckende aes verjaegh. Dat zitten valt te bang,[1763]
In zulck een eenzaemheid; d'aenstaende nacht te lang,
Een oud en koud geraemt, alreede heesch van kryten.
Dat vasten, dat gekerm, dat waecken moet haer slyten,[1766]
't En zy men 't hart verquick. Beweeght u 's moeders trouw
Tot haere vruchten niet; zoo laet u 's Konings vrouw,
Een uitgeleefde weeuw, het hair om 't hoofd beweegen,[1769]
En 't lichaem, in wiens arm uw voorzaet heeft gelegen.[1770]
Bezwalck toch niet in haer den glans der majesteit,[1771]
Die noch in d'oogen speelt, waer in d'aenminnigheid[1772]
Des Konings, eer haer vel noch was geploeght vol voren
Zich spiegelde, noit zat van kussen, en bekoren.
Zoo zegen d'oppervorst van boven uwen staf.[1775]
Zoo ruste uw afgeheerscht gebeente in 't eerlijck graf.[1776]
Zoo roeme uw nazaet staegh op uw gedachtenisse,
Als 't nimmer Davids kroon aen wettige afkomst misse.[1778]

D a v i d :

Sta op, mijn Neef, sta op: al haest genoegh gezeit.[1779]
't Is meer dan billijck, dat na 's Rechts gestrengigheid
Gena heur beurt bewaer. nu droogh en wisch uwe oogen.[1781]
Wy gunnen u al 't geen God stelde in ons vermogen.
Het waer nu tijd de zein te slaen in 't garstenveld,[1783]
Maer 't ziet'er veel te dor en mager toe gestelt.
Zoo ras de wolcken 't land bevochtighen met regen,
Tot teecken van Gods zoen, door 't zevental verkregen,
Zal ick dees lijcken strax doen slaecken van het hout,[1787]
En hen in 't graf van Kis, te Sela trots herbouwt,
Met Uw grootvaderlijck en vaderlijck gebeente,
Van Jabes hier gevoert, met staci van gemeente[1790]
En Grooten, koningklijck begraeven, naer hun' staet.

1760 *stockbeeld:* standbeeld, dus: als verstijfd; *mymert:* door sombere gedachten gekweld wordt (de oude Mnl. betekenis).
1761 *opschiet:* plotseling (verschrikt) opstaat.
1762 *naeren:* angstwekkende.
1763 *valt te bang:* is te benauwend.
1766 *slyten:* vernietigen, de dood berokkenen.
1769 *het hair om 't hoofd beweegen:* u ontroeren, zachter stemmen (de uitdrukking is mij van elders niet bekend).
1770 *wiens:* welks (V. gebruikt *wiens* als genitief voor alle geslachten).
1771 *Bezwalck:* verduister (oorspr. met rook bevuilen, door rook verduisteren; *Ned. Wdb.* II, 2509).
1772 *d'aenminnigheid:* liefde
1775 *d'oppervorst:* God; *uwen staf:* uw regering.
1776 *afgeheerscht:* rustend na een vermoeiende heerschappij (analogie naar *afgeleefd*? niet vermeld in 't *Ned. Wdb.*); *eerlijck:* eervol.
1778 *aen wettige afkomst misse:* aan wettige nakomelingen ontbreke.
1779 *haest:* reeds.
1781 *heur beurt bewaer:* aan de beurt kome.
1783 *zein:* sikkel.
1787 *strax:* dadelik; *slaecken:* losmaken.
1790 *met staci van gemeente:* met een plechtig gevolg van volk.

Nu volgh my na in 't hof. ick blijf uw toeverlaet.

Davids Lyckklaght
Over Saul en zijn zoonen.[aant.*]

De braefsten, dien ghy hebt gedraegen,
O Isrel, leggen nu verslaegen[vs. 2]
Op uwe bergen. Wat geweld
Of 't puick der mannen heeft gevelt?
Verhaelt dit niet aen ons misgonners[5]
Te Gath, noch meld toch d'Askalonners
Op hunne straeten 't ongeval,
Door uw luidruchtigh lijckgeschal:[8]
Om niet de maeghdelijcke reien
Des Philistijns ten dans te leien:[10]
Dat 's onbesnedens dochters niet[11]
Gaen lachen over ons verdriet.
O Gilboa, dat dauw noch regen
Voortaen uw hooge toppen zegen
Met loof en gras, noch d'acker draegh
Zijn tiende, die Gods hut behaegh:[16]
Want op uw hooghte en ope velden
Ontzeegh de schild, en 't hart der helden;[18]
De schild van Saul in den strijd;
Als had hem God noit ingewijd.[20]
De boogh van Jonathan en 't snedigh[21]
Geweer van Saul quam noit ledigh[22]
In't hof, maer vuil van vyands bloed,
En 't vet der dappren, trots van moed.[24]

* Afgedrukt volgens de tekst achter de eerste uitgave der *Gebroeders. Unger: Bibliographie nr. 321*.
Dit gedicht is een dichterlike parafrase van II *Samuel* I, vs. 19-27.
vs. 2 *leggen:* liggen.
5 *misgonners:* haters, vijanden (vgl. *afgunst*, hiervóór vs. 1740)
8 *lijckgeschal:* weeklachten bij de lijken.
10 *ten dans te leien:* oorzaak van vreugde te geven.
11 *'s onbesnedens:* des Philistijns.
16 *Gods hut:* het tabernakel, d.w.z. die ten bate komen van de eredienst.
18 Ontviel aan de helden hun schild en hun moed (*hart*).
20 *hem:* Saul; *ingewijd* (in de Statenbijbel: gezalfd met olie).
21 *snedigh:* scherp van snede.
22 *Geweer:* zwaard; *ledigh:* zonder vijanden verslagen te hebben).
24 *'t vet der dappren:* (ook in de Statenbijbel: het vette der helden).

Die Jonathan, die Saul minnelijck,[25]
En beide schoon, en onverwinnelijck
Terwylze leefden, kon de dood
Niet scheiden, in den jongsten nood.
Geen arends vleugels waren sneller,
Geen kies noch klaeuw van leeuwen feller.
Och Abrams dochters, schreit op 't lijck
Van Saul, flus noch Vorst van 't Rijck:[32]
Die u met purperen gewaeden
Bekleede, en 't kleed met puickcieraeden
Gesteente en goud te cieren plagh.
O onvergetelijcken slagh!
Hoe stortten daer de vroomste koppen![37]
O Gilboa, op uwe toppen
Viel d'onversaeghste en stoutste man,
Die groote krijghsheld Jonathan.
Och Jonathan, mijn zoet vertrouwen,
My zoeter dan de min der vrouwen,
Mijn broeder dus verongeluckt;
Nu voel ick, hoe uw dood my druckt.
Geen moeders hart had zoo verkoren[45]
Het eenigh pand, uit haer geboren,
Als ick uw ziel. o heldenheir!
Hoe quaemt ghy om met uw geweir![48]

25 *die Saul minnelijck:* die liefelike, vriendelike Saul.
32 *flus:* kort te voren.
37 *vroomste:* dapperste.
45 *had verkoren:* had lief.
48 *geweir:* wapenen.

Literatuur-opgave door Dr. J.F.M. Sterck

VONDEL'S TREURSPELEN (Zie ook bij Dl. II, blz. 820):

‘Proeve van Aanteekeningen op de Treurspelen van Vondel’ door Prof. Mr. S.J.E. Rau, Leiden, 1867.

‘Hoe Vondel over het heilige in dramatische voorstellingen dacht’, *Dietsche Warande,* Dl. VI, 1870.

‘Vondel op het Amsterdamsch Tooneel’ door C.N. Wybrands, *Dietsche Warande,* Dl. X, 1874.

‘Hollandsche Vertalingen van Grieksche Treurspelen in de Zeventiende eeuw’ door Dr. J.A. Worp. *Programma van het Gymnasium* te Groningen, 1882. (Vondels *Electra, Koning Edipus, Ifigenie, Feniciaansche, Hercules in Trachin,* vergeleken met de Grieksche teksten).

‘De Speelbaarheid van Vondel's Tooneelstukken’ door Dr. J. te Winkel, *Het Tooneel,* 1887.

‘De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel’ door Dr. J.A. Worp, A'dam, 1892.

‘Bronnen van Vondel's werken’ door Prof. Dr. G. Kalff, *Oud-Holland,* Dl. XII, 1894.

‘Invloed van Garnier op enkele onzer dramatisten in de 17de eeuw’ door P.H. van Moerkerken, *Noord en Zuid,* Dl. XVII, 1894.

‘Vondel en de Grieksche tragici’ door Dr. J. van den Berch van Eysinga Elias, *Gids,* Sept. 1907.

‘Vondel's dramatiek’ door J. Koopmans, *Nieuwe Taalgids,* Dl. VII, 1913.

‘De groei van Vondel's stukken’ door J.E. Gillet, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde,* Dl. XXXIII, 1914.

‘Vondel en d'oude wyze heidenen’ door Fr. Th. Horsten, *Tijdschr. v. Taal en Letteren,* 1925.

‘De dramatische bewogenheid in Vondels Tooneelstukken’ door J. Walch, *Gr. Nederl.,* 1929.

‘Vondel en het hedendaagsche Tooneel’ door W. Nieuwenhuis, *Roeping,* 1929.

GYSBREGHT VAN AEMSTEL:

‘Proeven van Digtkundige Letteroefeningen, Dl. III’ door J. Macquet, Utrecht, 1786.

‘Redevoering over Gysbreght’ door Jac. Koning, Tijdschrift *Mengelwerk,* 1815, No. 16.

‘Gysbrecht van Amstel en de Opkomst van Amsterdam’ door J. ter Gouw, A'dam, 1861.

‘Proeve eener ontleding van Vondel's Gysbrecht van Amstel’ door J.J. van der Stok, Haarlem, 1867.

‘Kritische Studien’ van Dr. Theod. Jorissen, *Palamedes* en *Gysbrecht van Amstel,* Amsterdam, 1879.

‘Vondel's Gysbrecht van Amstel’ door J. Scheltens, *Noord en Zuid,* Dl. VII, 1884.

‘De eerste vertooning van Gysbrecht van Amstel’ door J.H. Rössing, *Noord en Zuid,* Dl. VIII, 1885.

‘Over een verkeerde rolverdeeling van Arend en Gysbrecht’ door L. Simons, *Ned. Spectator,* 1893.

‘Geschiedenis der Ned. Letterkunde (over den droom van Badeloch)’ door Dr. J. ten Brink, *Elsevier,* 1897.

‘Een karikatuur van den Gysbrecht’ door Taco de Beer, *Noord en Zuid,* Dl. XXI, 1898.

‘Vondel up to date’ door J.N. van Hall, *Gids,* 1898.

‘Joost van den Vondel's Gysbrecht van Aemstel’. Een studie-inleiding tot de Staat-uitgave, door L. Simons, Haarlem, 1902.

‘Uit de Historie der Vertooningen van Vondel's Gysbrecht’ door J.H. Rössing, *Eigen Haard,* 1904.

‘Gysbrecht onsterffelyck’ door B. van Amstel (B. Molkenboer), *Jaarboekje* van Alb. Thijm, 1905.

‘Een oude uitgave’ door H. Beckering Vinckers, *Taal en Letteren,* Jaargang 16, 1906.

‘Vosmeer de Spie’ door P.O., *Noord en Zuid,* Dl. XXX, 1907.

‘Gysbrecht van Aemstel’ door J.H. Rössing, *Het Theater,* Weekblad voor Tooneel en Muziek, No. 1, 1e jaargang, Amsterdam, 1911.

‘Vondel's Gysbrecht van Aemstel’ door L. Simons, *Studies en Lezingen,* 1911.

‘Drie karakters uit Vondel's Gysbrecht van Amstel’ door G. Segers, *Verslagen en mededeelingen Kon. Vlaamsche Academie,* 1916.

‘Over Simon Engelbrecht’ door J.H.W. Unger, *Noord en Zuid,* Dl. XXIX, 1906.

‘Joost van den Vondels ‘Gijsbrecht van Aemstel’ in seinem Verhältnis zum zweiten Buch von Vergils ‘Aeneis’ door Alfred Hermann, Leipzig, 1928. Inaugur.-Dissert.

‘Badeloch’ door Prof. Dr. G. Brom, *Studia Catholica,* Jaargang 5, 1929.

‘Aanteekeningen over Vondel en de Karthuizers’ door H.J.J. Scholtens, *Studia Catholica,* Jaargang 5, 1929.

‘De Verthooninge vande superstitien vande paperye als misse ende andere ceremonien in Vondels Gysbreght van Aemstel’ door Dr. J.F.M. Sterck, *Studia Catholica,* 1930.

HET VONDELVERS, DE REYEN EN GYSBRECHT'S REIEN:

‘De Regelen der Dichtkunst’ door Jeronimo de Bosch, *Verhandelingen van Teylers Tweede Genootschap,* Dl. II.

‘Over Vondel's rijmen’ door M. de Swaen, *Dietsche Warande,* 1892.

‘Nederlandsche Versrythmen’ door Dr. Fr. Kossmann, Den Haag, 1922.

‘Vondel's Vers’ door Dr. A. Verwey, Santpoort, 1927.

‘Vondel's Morgenklanken’ door A.S. Kok, *Noord en Zuid,* Dl. VII, 1884.

‘Het Lied by Vondel’ door A.S. Kok, *Noord en Zuid,* Dl. VIII, 1885.

‘De Ryen van Vondel’ door A.T.A. Heyting, 1910.

‘De Doodenpoezie by Vondel’ door A. van den Biggelaar, *Studia Catholica,* Jaarg. 5, 1929.

‘Gesprek met Vondel in 1917’ (over muziek) door G. Segers, *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie,* 1922.

‘Een prijsvraag voor muziek by Vondel's Gysbrecht’ door J.D.C. van Dokkum, *6e Verslag der Ver. Het Vondelmuseum*.

‘Vondel en de Muziek’ door Jo van Tol, *Dietsche Warande en Belfort,* 1929.

‘Vondel en de muziek’ door C. de Rhyn, *Roeping,* 1929.

‘Gysbrecht van Aemstel in den Stadsschouwburg’ door A. Averkamp, *Van Onzen Tijd,* 1911.

‘Rey van Clarissen’ door J.N. van Hall, *Gids,* 1895.

‘De Zangwijze van O Kersnacht etc.’ door J.G.R. Acquoy, *Tijdschrift voor N. Ned. Muziekgeschiedenis,* Dl. IV, 1892. Ook ‘David Padbrouck en Cornelis Padbrué’, door J.H. Scheltema de Heere, Dl. VIII.

‘Vondel's Kerstliederen’ door Joh. van Dinter, *Taal en Letteren,* 1913.

‘De treurende tortelduif’ door C.H. Ph. Meyer, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde,* Dl. XXXVII, 1918.

‘Over de opvoeringen en de reien van den Gysbreght van Aemstel’ door H. Diferee, *Elseviers Maandschrift,* 1918.

‘De Doecken daer dit kint’ etc. door J. Vriesendorp en J. ter Gouw, *Navorscher,* Dl. XLVIII.

‘Een rei van Vondel in het Platduitsch’ door A. Borgeld, *Nieuwe Taalgids,* 1926.

VONDEL EN HOOFT:

‘Hooft en Vondel’, *Dietsche Warande,* Dl. IX, blz. 245 en 301.

‘Iets over Hooft en Vondel’ door J.B. Meerkerk, *Noord en Zuid,* Dl. VIII, 1885.

‘Vondeliana, Dl. III’ door H.J. Allard, *Studien,* Dl. XXXIV, 1899.

‘Geschiedenis en vergelijking tusschen Hooft en Vondel’ door C.R. de Klerk, *Van Onzen Tijd,* Jaargang III.

‘Vondel's eerste deensche reis’ door Prof. Dr. J. Persyn, *Hooger leven,* Feb. 1929. Ook *Versl. en Mededeel. Kon. VI. Academie,* 1929.

‘Over het zwagerschap tusschen Hooft en Vondel’, *Navorscher,* Dl. IV en XVII.

‘Hooft en Vondel tegenover de idee der Volkssouvereiniteit’ door Dr. J. Prinsen, *Verslagen en Mededeelingen Kon. Vlaamsche Academie,* 1929.

VONDEL EN HUGO DE GROOT:

‘Vondeliana Dl. IV’ door H.J. Allard, *Studien,* 1890.

‘Over de Groots standbeeld en herdenkingsfeest’, *Navorscher,* Dl. XXXIII en XXXVI.

‘De Groots Sophompaneas’ door C.v. Vollenhoven, *Mededeelingen der Kon. Academie,* 1922.

‘Vondel's Vrede-ideaal’ door Fr. Th. Horsten, *Tijdschr. v. Taal en Letteren,* Dl. VI, 1918.

‘Vondel en Johan Maurits van Nassau’ door Fr. Th. Horsten, *Tijdschr. v. T. en L.*, Dl. VII, 1919.

‘Over Grotius' testament’, *Navorscher,* Dl. VII.

‘Vondelianum’ door P. Barth. Marco O.F.M., *Tijdschrift voor T. en L.,* Dl. XLVIII, 1929.

P. Pz. HEYN:

‘Enkele regels van Vondel toegelicht’ door M G. de Boer, *Tydschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde,* Dl. XXXII, 1913, met commentaar door J.C.H. de Pater in Dl XXXIII.

RYNSTROOM:

‘Vondel's Rynstroom’ door G.A. Nauta, *Noord en Zuid,* Dl. XXV, 1902.

JAERGETYDE:

‘Vondel's Jaergetyde’ door H. Linnebank, *Bijblad v. Taal en Letteren,* Jaargang II, 1914.

‘Een achttiende-eeuwsche berijming van Vondel's Jaergetyde’ door Dr. A.J. Barnouw. 8ste Verslag der *Ver. Het Vondel-Museum*.

‘Maeghdeburghs Lyckoffer’ door J. Koopmans, *Taal en Letteren* VI, 1896.

‘Herman Gysbertz van de Poll’, bydragen van het Bisdom Haarlem, Dl. XL, P. 233.

KINDERLYCK:

‘Kinderlyck’ door G. van den Bogaard, *De Katholiek,* Dl. CXLIV en CXLVI.

‘Vondel's Kinderlyck’ door P. Maximilianus, *Bijblad voor Taal en Letteren,* Jaarg. II, 1914.

‘Over Lodderoog’, *Noord en Zuid,* Dl. IX, 1886.

‘Vredewensch aan C. Huygens’. ‘Vondeliana’ door J.H.W. Unger, *Oud-Holl*., Dl. II, 1884.

‘Uitvaert van myn Dochterken’ door Mr. C. Bake, *Navorscher,* Dl. LXXI, 1922.

‘Een paar versjes van Vondel opgehelderd’ door G. Segers, *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie,* 1909.

‘Korte beschouwingen over Vondel's Uytvaert’, etc. door G.v.d. Bogaard, *De Kath.,* 1909.

‘Uytvaert van myn Dochterken’ door P. Maximilianus, *Bijbl v. Taal en Letteren,* Jg. II, 1914.

VOSSIUS:

‘Genealogie van Vossius’, *Navorscher,* Dl. I, blz. 369.

‘Vondel's vertroostinge aan G. Vossius’ door P. Maximilianus, *Bijbl. v. T. en L.*, Jg. V, 1917.

‘Een uurtje met Vondel’ door Mr. C. Bake, *Onze Eeuw,* Jaargang XV.

‘Gesprek met Vondel’ door G. Segers, *Versl. en Med. der Kon. Vlaamsche Academie,* 1912.

‘Een Vondelhandschrift ontdekt op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam’ door Dr. B. van den Stempel, *Het Boek,* Jaargang II en Dr. C.P. Burger, Jaargang III, 1914. Zie ook: 6e Verslag *Vondel-Museum,* blz. 12.

‘Isabella Clara Eugenia’ door J.A. Alberdingk Thijm, *Volksalmanak,* 1859.

‘John Donne's invloed op Constantyn Huygens’ door H.J. Eymael, *Gids,* 1891. Zie ook: ‘Arenlezing’ door A.S. Kok, *Noord en Zuid,* Dl. XVI, blz. 337.

‘Herman Gysbertsz van de Poll’, Bijdr. Geschied. Bisdom Haarlem, Dl. XL, blz. 233.

HEKELDICHTEN:

‘Over de Lasteraars van de Academie’ door J.H.W. Unger, *Ned. Spectator,* 1883.

‘De Prijsvraag van de Nederduytsche Academie van 1630’ door M.M. Kleerekooper, *Taal en Letteren,* 1902.

GEBROEDERS:

‘Vondels Hecuba, Gebroeders en Maria Stuart, Aesthetisch-Ìisch beschouwd’ door M.D.C. Nijhoff, Utrecht 1886.

‘Vondel's Gebroeders’ door A. van Duinkerken, *Roeping,* 1929.

‘Sprokkelingen in het Vondelwoud’ door Mr. C. Bake, *13de Verslag van de Vereeniging* ‘*Het Vondelmuseum*’, 1929.

REAEL:

‘De bevrijding van Laurens Reael door de Jezuieten’ door J.F. Gebhard. *Eigen Haard,* 1883.

‘Vergelijking tusschen Vondel's Hymnus over de Scheepvaert en zijn Het Lof der Zeevaert’ door P.J.J. Diermanse, *Tijdschr. v. Taal en Letteren,* 1925.

MAEGHDEN:

‘St. Ursula und ihre Gesellschaft. Eine kritisch-historische Monographie’ von J.H. Kessel. Köln. 1863.

‘De Legende van de H. Ursula en haar 11000 maagden’ door J.J. van der Horst. *Wachter,* 1874.

‘Over oude exemplaren’, *Taal en Letteren,* Jaargang XVI, 1906.

‘Ueber die Quellen zu Vondels Maeghden’ door Dr. Rosa Schömer, *Festschrift der Nat. Bibliothek in Wien,* 1926.

Bibliographie door Dr. J.F.M. Sterck

P = Vondels Poëzie met jaar der uitgave. - Dif. = H.C. Diferee, Lijst van Plano-afdrukken. Ver. Vondelmuseum 2e Verslag 1906. - V.G. = Vondels Verscheide Gedichten 1644.

1627	*Op den Heer L. Reael*. V.G. bl. 134; P. 1650, bl. 185; P. 1682 I, bl. 552. *Een Niew Lietgen van Reyntgen de Vos*. Plano Dif. 126. Goth. letter. - P. 1682 II, 426. *Rommel-pot Vant Hane-kot*. Plano. Dif. 152. Goth. lett. - P. 1647, A en B, bl. 11; P. 1660, bl. 12; P. 1682; II, bl. 170. - Verder in ‘Comoedia Vetus’, 1718. *Verovering van Grol.* Amsterd. W. Jz. Blaeu, 1627. - V.G., blz, 9; P. 1650, bl. 3; P. 1682 I, blz. 3. - *Klinckdicht*. - Als voren. - V.G., blz. 67. - P. 1650, blz. 64. - P. 1682, blz. 298. - *Aen de vrye Nederlanden*. - Als voren. - V.G., blz. 8. - P. 1650, blz. 2. - P. 1682 I, blz. 2. *Bruyloftbed. van P. Cz. Hooft*. Amst, W. Jz. Blaeu, 1627. - V.G., bl. 236; P. 1650, bl. 332; P. 1682, I, bl. 622. - Verder

Gedichten van Hooft, Joh. Blaeu, Amst. 1636, 1644, 1657, 1658.
Klinckdicht, als voren. *Aan de Bruyd*. V.G.; P. 1650, en P. 1682.
De Haven. V.G., bl. 286; P. 1650, bl. 388; P. 1682. I, bl. 725.

1628 *Plemp. Op het overlijden van Willem v.d. Vondel*. V.G. bl. 312; P. 1650, bl. 437; P. 1682 II, bl. 35.
D.d.B. Op den zelven. V.G. bl. 313; P. 1650, bl. 474; P. 1682, II, 36.
De Poeten tegens de Consistorie. P. 1647, II, 2e dr. bl. 184; P. 1660, bl 194; P. 1682, II, bl. 180.
Amsteldams Wellekomst aan Frederick Henrick. I, Plano. Dif. 6. - II. Plano, Goth. lett. Ung. 159, niet bij Dif. - III. Plano, Ung. 160, niet bij Dif. - V.G., bl. 163; P. 1647; A en B, bl. 34; P. 1650, bl. 193; P. 1660, bl. 37; P, 1682, I. bl. 311.

1628

Brief aen den Drost van Muyden. Plano, Dif. 34. - V.G. bl. 323; P. 1650, bl. 404; P. 1682. II. bl. 119.
Noch aan den zelven. V.G. bl. 326; P. 1650, bl. 407; P. 1682, II, bl 123.
Orakel. - Maeghdeburghs liickoffer, 1631. - V.G., blz. 70. - P. 1650, blz. 67. - P. 1682, I, blz. 301.
Tot verlossinge van den Heere Lavrens Reaal. V.G. bl. 74; P. 1650, bl. 70; P. 1682, I, bl. 304.
Aan den Edelen Heer Jacob Witz. V.G. bl. 73; P. 1650, bl. 69; P. 1682, I, bl. 303.

Op den Edelen Heere Iacob Witz. V. G, blz. 133; P. 1650, bl. 184; P. 1682, I, bl. 552.

1629

Hippolytus. I. ‘In 't Iaer ons Heeren 1628’ (W. Jz. Blaeu); II. Voor Ian Hendricksz, Anno 1649; III. By de Wed. Abrah. de Wees, 1658, 53 blz.; IV. als voren 1658, 51 blz.; V. Kornelis de Bruyn, 1661; VI. Joannes de Wees 1698.
Opdraght aen den getrouwen Hollander. In I uitgesneden; in II op bl. III; P. 1647 A en B. bl. 58; P. 1650, bl. 72; P. 1660, bl. 61; P. 1682, I, bl. 305.
Over het verongelucken van den Jongen Kevrvorst. Liick traenen. In eerste uitg. Hippolytus; V.G. bl, 300; P. 1650, bl. 454; P. 1682, II, bl. 296.
De Boeren Categismvs. Plano, Dif. 30, Goth. lett. - P. 1647 A en B, bl. 18; P. 1660, bl. 20; P. 1682, II, bl. 177.
Eer-dicht op Jan Wz. Bogaerdt. P. 1647, bl. 192; P. 1660 bl. 202; P. 1682, II, bl. 180.
Eer-dicht op 't beeldt van Doct. Karel Lenertz. P. 1647 B, bl. 173; P. 1660, bl. 183; P. 1682, II, bl. 678.
Op het ontset van Piet Heyns buyt. - Plano. Dif. 131, 132, 133, Goth. lett.; P. 1647, A en B, bl. 39; P. 1660, bl. 43; P. 1682, II, bl. 179.

1629?	*Op Pieter Pietersz Heyn*. - V.G., blz. 133. - P. 1650, blz. 184. - P. 1682 I, blz. 553.
1629	*Zegesang ter eere van Frederick Henric*. I Amst. Willem Blaeu, 1629; II Leeuwarden, Cl Fonteyne, 1629; III Gerrit Hendricksz. v. Breughel Amst. 1629; IV Rotterd. P.v.d. Veer 1721. *De triomfeerende Aemilia*. In de verschillende uitgaven van Zegesang, en in V.G., blz. 72. - P. 1650, blz. 68. - P. 1682 I, blz. 302. *Barnevelt in den hemel*. P. 1647 II, B, bl. 174. *Op den Wegh-wijser van Zacharias Heyns*. In 'Z. Heynsii Wegh-wyser ter Salicheyt. Swol', 1629. - V.G., blz. 128. - P. 1650, blz. 107. - P. 1682, blz. 232.
1630	*De Rynstroom*. Afzonderl. folio, zonder uitgever noch jaar. In Blaeu, Tooneel des Aerdryckx, 1635. V.G. bl. 201; P. 1650 bl. 219; P. 1682 I, bl. 337. *Deuntje*. P. 1647, II, B bl. 167; P. 1660 bl. 180; P. 1682 II, bl. 578. *De Amsterdamsche Academie aen alle Poëten en Dichters*. Plano. Dif. 8-12. I bij Blaeu (?); II Tot Haerlem bij Ian Pieterss. Does. Goth. lett; III te Haerlem. bij Adriaen Rooman 1630; IV Zonder adres: 'Dit 's van herten'; V Goth. lett. 'Hout dat goet is. J.V. Gerwen'. - VI. Met vers v. J. Cats als hier volgt. - P. 1647, A-B, blz. 40. - P. 1660, blz. 45. - P. 1682 II, blz. 187. *Amsterdamsche Kakistorie of Muytschool*. Plano. Dif. 13. Goth. lett. op één blad naast het vorige VI. *Text*. - Plano Dif. 157, Goth. Lett. 'Plus ultra'. - P. 1647 B, blz. 165. - P. 1660, blz. 149. - P. 1682 II, blz. 186. *Roskam*. - I folio (bij Jz. Blaeu). - II Met 'iaergetyde van Oldenbarnevelt'. Zonder pl. n.j. - P. 1647, A en B, blz. 43. - P. 1660, blz. 47. - P. 1682 II, blz. 190. *Harpoen*. - Folio: 'Gedruckt in Vrystadt 1630'. - P. 1647, A en B, blz. 52. - P. 1650, blz. 433. - P. 1660, blz. 56. - P. 1682 II, blz. 207.

Medaellie voor de Gomariste Kettermeester. Plano. Dif. 118-120. Goth. lett.
Inwying van 't gelaurierde Princebeeld. V.G. bl. 190; P. 1650 bl. 210; P. 1682, I, bl. 330.
Inwying van den Christen tempel t' Amsterdam. Plano. Dif.? Gedruckt in 't Iaer 1630. P. 1647 A en B bl. 60; P. 1650 bl. 444; P. 1660 bl. 63; P. 1682, II, bl. 526.

1630

Op den bov van den christen tempel t' Amstelredam. - I. Plano. Dif. 30-31. (Bij Blaeu?). II. Met er naast gedrukt antwoord. - P. 1647, A en B, blz. 59. - P. 1650, blz 483. - P. 1660, blz. 62. - P. 1682 II, blz. 525.

Afbeelding van den Christen Tempel. Plano. Dif. ? Onder afbeelding in doorsneê van den tempel. P. 1647 A en B. bl. 60; P. 1660 bl. 63; P. 1682. II, bl. 532.

Haec libertatis ergo. Plano. Dif. 80. P. 1647 A en B bl. 19; P. 1650 bl. 424; P. 1660 bl. 22; P. 1682 II, bl. 195.

Aen de lasteraers van de Academi. - Yver. Plano. Dif. 104. S. Costers Iphigenia 5e dr. Abraham de Wees 1630. V.G. bl. 339; P. 1650 bl. 512; P. 1682 II bl. 382.

Een Otter in 't Bolwerck. Plano. Dif. 140. Goth. Lett.; P. 1647 B. bl. 162; P. 1660 bl. 175; P. 1682 II bl. 430.

Op Haan Kalkoen. - P. 1647 II B, blz. 192. - P. 1660, blz. 202. - P. 1682 II, blz. 185.

P.C. Hooft onnaevolghlyk. In brief van Barlaeus door Vondel vertaald.

1631

Geuse Vesper. Plano. Dif. 74, 75. Goth. lett. P. 1647 A en B bl. 5; ook in Leven van Oldenb. 1648; P. 1650, blz. 536; (als 'Krancketroost voor de Vier en twintigh'): P. 1660 bl. 5; P. 1682 bl. 405.

Jaergetijde van Oldenbarneveld. I Plano. Dif. 88, II Plano. Dif. 89; Goth. lett. P. 1647 A en B bl. 7; P. 1650 bl. 442; P. 1660 bl. 7; P. 1682 II, 168.

Blixem van 't Noordhollandsche Synode. I Plano. Dif. 28; Goth. lett. II In 'Arminiaensche Liefde en yver' (1631) bl. 3; P. 1647 A en B bl. 45; P. 1660 bl. 49; P. 1682 II, bl. 192.

Decretvm Horribile. Plano. Dif. 51, Goth. lett. P. 1647 A en B bl. 25; P. 1650 bl. 437; P. 1660 bl. 28; P. 1682 II, bl. 212.

P.S. Amsterdam. Plano. Dif. 7, Amst. bij Willem Blaeu 1631, P. 1647 A en B bl.

25; P. 1650 II, bl. 437; P. 1660, bl. 28; P. 1682, II, bl. 212.
Op Amstelredam. V.G. bl. 127; P. 1647 A en B bl. 68; P. 1650 bl. 169; P. 1660 bl. 71; P. 1682 II, bl. 297.
Triomftorts over de neerlaegh der Koningklyke vloote op het Slaeck. I Plano. Dif. 163; II t'Amst. bij W. Blaeu plano. Dif. 164; III als voren plano in twee kolom. Dif. 165; IV als voren. In drie kolommen; V Plano, gravure. Verder: V.G. bl. 47, P. 1647; A en B bl. 67; P. 1650 bl. 43; P. 1660, bl. 70; P. 1682 I, bl. 48.
Op Gustaaf Adolf. Plano. Dif. 166 V piano. Dif. ? V.G. bl. 47; P. 1647 A en B bl. 67; P. 1650 bl. 43; P. 1660 bl. 70; P. 1682 I, bl. 48.
Maeghdebvrghs Liickoffer. Driemaal gedruckt in den jaere 1631; V.G. bl. 50; P. 1650 bl. 67; P. 1682 I, bl. 49.
Trovringk van Pieter Willemsz. Hooft, en Cornelia de Vries. V. G, bl. 336; P. 1650 bl. 395; P. 1682, I. bl. 732.
Wellekomst van den heer Hvig de Groot. V.G. bl. 184; P. 1647 A en B bl. 70; P. 1650 bl. 206; P. 1660 bl. 74; P. 1682, I. bl. 325.
Op den Heere Hvigh de Groot. Onder portret door Houbraken; Tooneel des aerdriicx, J. Blaeu 1635.
Graf-schrift op schepen Jan Gysbertszoon de Vries. P. 1647 A en B bl. 40; P. 1660 bl. 44; P. 1682, II, bl. 180.
Inwying der Doorluchtige Schoole t'Amsterdam. Plano. Dif. 87, V.G. bl. 167; P. 1650 bl. 198; P. 1682 I, bl. 316.

1632

Doorluchtige School door Mostert en Schrijvers Latyn. V.G. bl. 341; P. 1682, II, bl. 605.
Olyftack aan Gustaaf Adolf. V.G. bl. 187; P. 1650 bl. 270; P. 1682, I, bl. 327.
Hvigh de Groots Verlossing. V.G. bl. 172; P. 1650 bl. 201; P. 1682, I, bl. 320.

Lyckklacht over Ernest Kazimir. Plano. Dif. 109; V.G. bl. 302; P. 1650 bl. 456; P. 1682, II, bl. 8.
Stedekroon van Frederick Henrick. I Plano. Dif. 156; II, piano. Muller, Historiepr. 1702; V.G. bl. 48; P. 1650 bl. 44; P. 1682 I, bl. 55.

1632

Aen de Graef van Papenheyn. Plano. Dif 70; P. 1647, A en B, bl. 84; P. 1660, bl. 89; P. 1682 II, bl. 217.
Kinder-lyck. V. G, bl. 314; P. 1650, bl. 475; P. 1682 II, bl. 40.
Aen de Beeck van Laurens Baeck. V.G. bl. 192; P. 1650, bl. 213; P. 1682, I, bl. 333.
Danckdicht aen Iacob Baeck. V.G., bl. 220; P. 1650, bl. 238; P. 1682, II, bl. 108.

Vredewensch. Volg. Handschr. v. Vondel, met 'Vredewenck'. V.G. bl. 207; P. 1650, bl, 226; P. 1682, I, bl. 345.

1633

Danckoffer aen David de Willem. V.G. bl. 208; P. 1650, bl. 227; P. 1682, II, bl. 105.
Aan Apollonia van Veen. V.G. bl. 212; P. 1650, bl. 229; P. 1682, I, bl. 348.
Vitvaert van mijn dochterken. V.G. bl. 314; P. 1650, bl. 475; P. 1682, II. bl. 59.

Lycksang over Dionys Vos. Plano, Dif. 112, bij Blaeu. V.G. bl. 306; P. 1650, bl. 466; P. 1682. II, bl. 25.
Vertroostinge aan Geeraert Vossius. V.G. bl. 307; P. 1650, bl. 467; P. 1682, II, bl. 26.
Gedachtenis van G.D. van Beuningen. V.G. bl. 211; P. 1650, bl. 228; P. 1682, bl. 347.
Op het overlijden van Isab. Kl. Eugenia. V.G. bl. 298; P. 1650, bl. 452; P. 1682, II, bl. 53.
Devntje. Aen Padbrué. V.G. bl. 343; P. 1650, bl. 516; P. 1682, II, bl. 471.
Op de ontledinge des menscheliicken Lichaems. In *Ontleeding des Menschelycken Lichaems,* door B. Cabrous, 1633.

1634

Aen alle Honde-slagers en Hondebeuls, enz. P. 1647, A en B bl. 155. - Plano Dif. 19, met titel *Begraefenis van den hond van Schout Bont,* onder de afbeelding. - P. 1660, bl. 168; P. 1682, II, bl. 193.

Bede aen het Westewindeken. Plano Dif. 18; Amst. Paulus Aertsz. v. Ravesteyn, 1634. V.G. bl. 290; P. 1650, bl. 391; P. 1682, I, bl. 729.
Bede voor het Waelen Weeshuis. Plano. Dif. 17, bij Blaeu; V.G. bl. 196; P. 1650 bl. 328; P. 1682, I, bl. 472.
Op de diepzinnige Puntdichten van John Donne. P. 1682, II, bl. 246.
Fackel van Dr. Joan Blaeu. V.G., bl. 275; P. 1650, bl. 375; P. 1682, I, bl. 676.
Op de Tweedraght der Christe Princen. Plano. Dif. 167. Amst. Wed. W. Jz. Stam, 1634. Achter 'Maeghden'. V.G., bl. 195; P. 1650, bl. 288; P. 1682, I, bl. 453.

1635

Lyckklaght aan het Vrouwekoor. V.G., bl. 304; P. 1650, bl. 464; P. 1682, II, bl. 57.
Op het Tooneel des Aerdryx. In: 'Tooneel des aerdriicx' d.W. en J. Blaeu, Amst. 1635; V.G. bl. 131; P. 1650, bl. 173; P. 1682, II, bl. 238.
Op den Zendbriefschrijver van Daniel Mostart. In: D. Mostarts Nederd. Sécretaris, Amst. Dirck Pietersz. 1635; P. 1647 B. bl. 160; P. 1650, bl. 275; P. 1660, bl. 173; P. 1682 II, bl. 244.
Grafschrift op Nikolaes Hasselaer. Volgens handschrift. Oud-Holl. I, 144, V.G. 318; P. 1650, bl. 479; P. 1682 II, bl. 75.
Groete aan den Heer G. Staeckmans. V.G. bl. 213; P. 1650, bl. 230; P. 1682, II, bl. 126.
Bestand tusschen Polen en Zweden. Plano, Dif. 22, (bij Blaeu?) V.G. bl. 55; P. 1650, bl. 52; P. 1682 I, bl. 58.
Iosef of Sofompaneas. I Amst. W. Blaeu, 1635. Il Voor D.G. Houthaeck, 1635; III Voor Nic. Pels, 1636; IV Voor Abr. de Wees, 1640; V Als IV met kleine verschillen; VI Als voren 1655; VII Als voren met kleine verschillen, drukfouten; VIII Als voren, met putje zonder spreuk; IX bij C. de Bruin, 1660; X bij Jan Bouman, 1655; XI Als voren 1671; XII bij Michiel de Groot, 1678; XIII Voor Joannes de Wees, 1692; XIV Als voren

met klein verschil; XV bij Wed. v. G. de Groot, 1704; XVI Als voren 1730; XVII Rotterdam 1733.

1636 *De Bruyloft van Cana*. - P. 1647 II, A en B, blz. 112. - P. 1650, blz. 398. - P. 1660, blz. 129. - P. 1682 I, blz. 733.
Grafdicht op Jonckvrouw Isabelle Le Blon. - P. 1682 II, blz. 62.
Vertroosting aen de ouders van Isabella. - P. 1682 II, blz. 63.

1636

Op Ionckvrouvv Isabel le Blon. - V.G., blz. 313. - P. 1650, blz. 480. - P. 1682, blz. 85.
De Musch van Suzanne Bartelot. - V.G., blz. 365. - P. 1650, blz. 538. - P. 1682 II, blz. 462.
Waerschovwing voor het Muschken van Suzanne Bartelot. - Amst.
Minne-Beeckje, 2e druk, 1637. - V.G., blz. 370. - P. 1650, blz. 544. - P 1682 II, blz. 469.
Kasper van Baerles aenspraeck aen Iakob Baeck. - V.G., blz. 191. - P. 1650, blz. 211. - P. 1682 I, blz. 331.
Behoude reis aen Willem Pizo. - V.G., blz. 214. - P. 1650, blz. 231. - P. 1682 I, blz. 349.
Geboortekrans voor Iongkvrou Katarine van Wickevort. - V.G., blz. 215. - P. 1650, blz. 233. - P. 1682 II, blz. 95.

1637

Geluck aen den Heer Geeraert Schaep, met zijn Burgemeesterschap. - V.G., blz. 199. - P. 1650, blz. 217. - P. 1682 I, blz. 335.
Spiegel van Maria Spiegels. - V.G., blz. 206. - P. 1650, blz. 224. - P. 1682 I, blz. 344.
Aan den Heer Constantyn Huigens, op het overlijden van Suzanne van Baerle. - V.G., blz. 303. - P. 1650, blz. 463. - 'Huygens' Korenbloemen' 1658 en 1672. - P. 1682 II, blz. 55.
Op Mevrouw van Zuilichem, Suzanne van Baerle. - V.G., blz. 316. - P. 1659, blz. 477. - P. 1682 II, blz. 84.
De bruyloft van Ioan van de Pol, en Duifken van Gerwen. - Folio. - V.G., blz 55. - P. 1650, blz. 52. - P. 1682 I, blz. 58.

Op het Tooneel. - I, III en IV in Gysbrecht van Aemstel, W. Blaeu, 1638; - I ook V.G., blz. 340. - P. 1650, blz. 500. - P. 1682 II, blz. 381. - IV ook V.G, blz. 340. - P. 1650, blz. 500. - P. 1682 II, blz. 381. - III ook V.G., blz. 340. - P. 1650, blz. 500. - P. 1682 II, blz. 381. - II in

Gysbrecht, 1e druk. - V, VI en VII in V.G., blz. 340-341. - P. 1650, blz. 501. - P. 1682 II, blz. 381.
Waerschouwing. - In Gysbrecht 1638.
Gysbregbt van Aemstel. I. Bij Wilhelm Blaev, 1637. - II. Voor Joost Hartgersen, 1638. - III. Bij Wilhelm Blaev, 1638. - IV. By Nicolaas van Ravesteyn, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, 1641. - V. z.j. Bij Otto Barentsz Smient, met goth. letter; veel fouten. - VI. By Tymen Houthaeck, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck 1650. - VII. Als voren 1650 met kleine verschillen. - VIII. Bij Jan Jacobsz. Bouman 1655. - IX. Bij de Weduwe van Abraham de Wees, 1659; met omgewerkten tekst. - X. Als voren, 1659 met kleine verschillen. - XI Als voren, 1659 *met* kleine verschillen. - XII. Ter Druckerye van Kornelis de Bruyn, 1661. - XIII. Als voren 1661, opdracht cursief. - XIV. Bij M. de Groot 1662. - XV. Bij de weduw van Michiel en Gijsbert de Groot, 1682. - XVI. Bij Joannes de Wees, 1699. - XVII. Bij Joh. de Wees 1699. - XVIII. t'Utrecht, bij Pieter van der Veer, 60 blz., z.j. - XIX. Bij Wed. v. Gysbert de Groot 1704. - XX. Bij de erfgen. van J. Lescailje, 1706. - XXI. Als voren, andere letter, 1706. - XXII. gelijk aan XVIII, 62 blz. - XXIII. Bij de Wed. van Gysbert de Groot, 1709. - XXIV. Bij Joannes de Wees, 1716. - XXV. Bij de Wed. van Gysbert de Groot, 1717. - XXVI. Bij d'Erven van de Wed. G. de Groot, 1726. - XXVII. Bij de Wed. van J. van Egmont, is nadruk van Wed. de Groot. - XXVIII. Bij David Ruarus, 1729. Deze uitg. is geheel verknoeid en vele verzen zijn geschrapt, evenals de woorden God, Jezus, Christelijk enz. - XXIX- XXXIII. Zijn gelijk aan XXVIII en geheel verknoeid. Voor de 19e eeuwsche en latere uitgaven zie Ungers Bibliographie, No. 269-286.
Voorspel van Gysbreght van Aemstel. - P. 1682, II, 593.
Rey v. Amst. Maeghden. - V.G. blz. 373. - P. 1650, blz. 546, - P. 1682, blz. 503.

Rey v. Klaerissen. - V.G. blz. 374; en ‘'tAmsteldamsch Minnebeeckje’ 7e dr. 1645 met muziek. In: ‘Utrechts Zangprieeltje’, 1649. - P. 1650, blz. 547. - P. 1682, II, blz. 504. Haerlems Liedtboeck, 2e dr, 1643; 1654 8e dr.

1637

Simeons Lofzangh. - V.G. blz. 394. - P. 1650, blz. 574. - 'Vondels Harpzangen', 1657. - P. 1682 II, blz. 492.
Op den Nieuwen Schouwburgh. - V.G. blz. 197. - P. 1650, blz. 215. - P. 1682, II, blz. 379.
Als Gysbert van Amstel belet wierd gespeelt te werden. - Bloemkrans, 1659, blz. 50. - P. 1660, blz. 480. - P. 1682 II, blz. 392.
Gelvck op het Huwelijck vande Heer Michiel Pompe en Adriana v. Beveren. - V.G. blz. 251. - P. 1650, blz. 350. - P. 1682 I, blz. 640.
Klaghtc over Cornelia Vos. - V.G. blz. 309. - P. 1650, blz. 468. - P. 1682 II, blz. 60.
Ter eeuwige gedachtenisse van Raatsheer Nikolaas van Kampen. - V.G. blz. 137. P. 1650, blz. 186. - P. 1682 II, blz. 380.
Brviloftlied voor Cvglielmo Bartelotti van den Hevvel en Jacoba van Erp. - V.G. blz. 277. - P. 1650, blz. 377. - P. 1682 I, blz. 713.

1639

Blyde Inkomst van Maria de Medicis. - By Iohan en Cornelis Blaev. 1639. Barlaei Medicea Hospes is geheel door Vondel vertaald. De vertaling is herdrukt in: Caspar van Baerles Oratien, enz. By Jan van Duisburgh, 1662. Verder alleen de gedichten: V.G. blz. 137-144. - P. 1650, blz. 127-135. - P. 1682, I, blz. 162-170.
Wellekomst van Maria de Medici. Een schoone Maeghd, uitbeeldende Amsterdam, enz. - Plano Dif. 186, op één blad met Tesselschades: 'In Honore della Christianissima Regina Maria de Medici'' - Blyde Inkomst, blz. 53. - V.G. blz. 141. - P. 1650, blz. 131. - P. 1682, I, blz. 166.

Op den Heer Jacob de Graef. - V.G. blz. 317. - 'Olyfkrans der Vrede' (1649) blz. 187. - P. 1650, blz. 478. - P. 1682, I, blz. 74.

Op Cornelis Gysbertsz. Plemp. - V.G. blz. 320. - P. 1650, blz. 471. - P. 1682, II, blz. 77.
Op het Corporaalschap des Heeren van Swieten. - V.G. blz. 337. - P. 1650, blz. 510. - P. 1682, II, blz. 332.
Rozemont, treurspel. - Achter Maeghden, Abr, de Wees, 1643. - Achter Gebroeders, Abr. de Wees, 1650. P. 1682 II. blz. 564.

De Feest van Hillebrand Bentes en Katharina Baeck. - V.G. blz. 267. - P. 1650, blz. 367. - P. 1682 I, blz. 658.
Ridderlyck Bancket voor Adam van Lochorst en Cornelia Paavw. - Folio. Bij Johan en Cornelis Blaev, 1639.
Antwoordt voor Henrik Meurs, aan Abraham Oyens. - P. 1647 A en B, blz. 75. - P. 1650, blz. 513. - P. 1660, blz, 79. - P. 1682 II, blz. 580.
Op Henrick Meurs. - Volgens portret door Pontius naar Codde, V.G. blz. 137. - P. 1650, blz. 191. - P. 1682 I, blz. 580.
Op Judith Kotermans. - Als voren op het portret. P. 1682 II, blz. 580.

1640 *Gebroeders*. - I. Bij D.v.d. Stichel, Voor Abraham de Wees, 1640 - II. Als voren 1641; III. Als voren bij Adr. Roest, 1650. - IV. Bij Adr. Roest, Voor Abr. de Wees, 1650, met fragment van Rozemont. - V. Voor Abr. de Wees, 1650, 64 blz. - VI. Voor Abr. de Wees, 1650, met klein verschil in druk van de Opdracht. - VII. Ter Druckerije van Kornelis de Bruijn, 1669. - IX. Voor Joannes de Wees, Anno 1787. - In 1662 verscheen een Duitsche vertaling te Leipzig in Görlitz, In Verlegung Johanni Gundisii. *Davids Lyckklaght over Saul en zijn zoonen*. - Op blz. 56-57 van Gebroeders. - V.G., blz. 297. - P. 1650, blz. 451. - P. 1682 II, blz. 3.

Aanvullingen en opmerkingen door Dr. J.F.M. Sterck

Blz. 8. Al de antwoorden op de Prysvraegh van d'Academie zijn afgedrukt in *Ungers Vondel*, Dl. 1630-36, blz. 245-vlg. Dat van Tesselschade volgt hier:

Antwoort.

De beste tong die stemmen smeede,
Zong gode loff, den menschen vreede.
Die swygent meest haer deucht betoont,
Is die met met vier d'Apostels kroont.
De snoodtst' op aerde, deed de menschen,
Nae godts verborgen wysheyt wenschen.
De booste sprack int Heemeelryck,
Myn macht sy d'hooghste macht gelyck.
In hun sticht godt zyn heerschappijen,
Die met het doen 't gelooff belyen.
Schyn als een droch en dwael licht, lejdt
Wie dat haer volght ter duysterhejt.
De vrome zielen te belaegen,
Kan Hollants zachte grondt niet dragen.
De Roomsche geus het smekent blad,
Tot Brussel, ondertekent had,
Soo wel als d'ander; en versochter
's Lants vryheyt by, aen 's Kajzars dochter.
Den muyter die gerustheyt haet
Loost altyt een geschickte staet.
Daer d'eene burger 's anders mujren
Bestormt, die stadt en kan niet dujren.
Geen aerdsche god, off hy wordt by
Een Eedt verknocht: meer schuttery.
Wat leeraers ook dien bant ontlitsen
Die kerven 't snoer der zeeven flitsen.
Elck zyn waerom.

In *Tijdschr. v. N.T. en L.* 1929 vraagt Mr. C. Bake of *Looft* of *Loost* moet worden gelezen in vers 7 v.o. van Tesselschades ‘Antwoort’. Het handschrift van T. heeft duidelijk: *Loost*. Vers 4 v.b. heeft *kront*. De meeste verzen beginnen niet met een hoofdletter.
Blz. 14. Zie over de bekeering van Jan Wybrantsz, en over Jan Theunisz, boekverkooper en waard in het Muziekhuis ‘D'Os in de Bruyloft’, het artikel van Mr. H.F. Wijnman in het 25e Jaarboek Amstelodamum, 1928, blz. 91 en 119.
Blz. 15. De notarieele acten, waaruit de stemming bij Vondels verwanten tegen hem blijkt, zijn ontleend aan *Oorkonden over Vondel en zijn kring,* blz. 65 en 68.
Blz. 15-16. Joost Willemsz Nyekerck, Vondels zwager, was gehuwd met Sara van den Vondel, overleden in April 1630. Hij was een groothandelaar in granen en zeer vermogend, liet omstreeks 1614 te Amsterdam het huis Nieukerck, Heerengracht, nu 66, bouwen, doch ging in 1629 failliet wegens tegenslag bij den graanhandel in de Oostzee. In 1630 begon hij pamfletten te schrijven over den graanhandel, die weer verschillende tegenschriften uitlokten, en zijn naam in opspraak brachten. In een hekeldicht op Vondel, na zijn bekeering, getiteld *Na-krabbelaers-antwoordt,* komt

in het onderschrift nog een toespeling voor op Nieukerck (1645) toen deze reeds overleden was: ‘Gedruckt op Niekercks Vondelbrug’.
Blz. 20. Zie het Latijnsche epigram van Plemp op Vondels Constantinade: *Rondom Vondel,* uitgave Wereldbibliotheek 1927, blz. 30 en 114.
Blz. 21. Van Vondels vertaling in proza naar ‘La Gerusalemme Liberata’ van Tasso bestaan twee handschriften, een in de bibliotheek te S. Petersburg (Leningrad) dat geheel door Vondel is geschreven, het andere in de Bodleian-bibliotheek te Oxford, dat blijkbaar een afschrift van het eerste is, om dit voor een uitgave gereed te maken. Zie *Oorkonden over Vondel* blz. 83-104.

Dr. W. de Vreese, Een eigenhandig handschrift van Vondel ontdekt. Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Maart 1911; en Dr. L. Simons, Vondel's Tassovertaling. I Vergelijking tusschen het handschrift van S. Petersburg en dat van Oxford. II De rol van den verbeteraar in het handschrift van S. Petersburg, Kon. Vlaamsche Academie, 1922, blz. 985-1018 en 1923, blz. 610-666 van de Verslagen en Mededeelingen.

Een uitgave van het volledige handschrift is in voorbereiding.

Blz. 22. Zie voor den oorspronkelijken inhoud en vorm van *Gysbreght* blz. 515-vlg. hiervoor. Brief van Hugo de Groot aan Vondel op het ontvangen van Gysbreght van Aemstel:

> [Adres] '*A Monsieur Monsieur van Vondelen A Amsterdam*'.
>
> Myn Heer.
> Ick houde my seer geobligeert aan uE. beleefdheit ende groote affectie tot my, de welcke schier alleene, immers nevens weinige van die landen soect te versoeten myne geleden swaericheden ende te vergelden myne onbeloonde diensten. Ick heb uwe gaven ende wercken altyd ten hoochste geestimeert. Soo ick van dit werck soude seggen dat ick gevoele, soo soude ick mogen verdacht sijn off ick de eer die my is geschiet door de toeeigening daerdoor soude willen erkennen, 't welk ick noch daermede nochte op andere wegen en sie te connen doen nae behooren. By anderen wil ick wel spreecken vande geluckige uitkiesing van deze in der daet waerachtige, maer by uE. schoon gecierde geschiedenisse, de Stadt van Amsterdam, daer dit werck is gemaect ende vertoont, eigentlyck toecomende; de seer welvoegende schickinge van alle deelen van het eerste tot het laetste, wijse leeringe, teere hartroeringe, vloeiende, doch welbeknochte veerzen. By uE. sal ick niet anders seggen, dan dat ick Amsterdam voor geluckigh houde, soo veele daer syn die dit werck nae syne waerde connen schatten. Den Coloneeschen OEdipus van Sophocles, de biddende vrouwen van Euripides, hebben Athenen noit grooter eere aengedaen als Amsterdam hier mede geniet. Ende alsoo ick vertrouw, dat dit werck onsterffelyck is, soo derf ick daeruit verhoopen, 't gunt my myne eigen wercken niet en derven toeseggen, dat myn naem sal blyven levende in een stadt, die ick ten hoochste altyd heb geeert. Groote dancbaerheit ben ick uE. schuldigh; de welcke ick in myn hart onverzeert wil bewaeren, tot dat ick eenige gelegenheid vinde om de selve metter daet te doen blycken. Tot Parys den 28 Mey 1638.
> UE. Dienstwillige ende danckschuldige
> H. DE GROOT.

Aan Vossius gaf de Groot zijn oordeel over Gysbreght te kennen in den volgenden brief. Volgens de vertaling van G. Brandt, *Leven van Vondel,* 1682, blz. 42:

> Vondel heeft my vriendtschap gedaan dat hy een treurspel van treffelyken inhoudt, voeghelyke schikkinge, en overvloedige welspreekenheit aan my, als eenigen smaak hebbende in zulke dingen, heeft toege-eigent. Ook verheug ik my dat myn naam, op wat wyze het ook zy, by u luiden wordt levendig gehouden. 't Waaren onverstandige menschen, die in een treurspel, handelende van een' geschiedenisse, al drie hondert jaaren geleden, het vertoonen van de gewoontens dier tyden niet wilden toelaaten: eveneens als die van Geneven, die in den Franschen druk van Cominaeus overal daar verhaalt wordt dat de Koning van Vrankryk ter misse ging, het woordt avondtmaal in de plaats van misse stelden. Ook hebben zich Aeschylus,

> noch Euripides niet geschaamt den aanschouweren de Barbarische godsdiensten te vertoonen: d'eerste in zyn treurspel van de Persen. d'ander in zyn Iphigenia in Tauren. Doch daar uit kan men zien hoe weinig zy zyn, die van zulke dingen wel konnen oordeelen.

Zie het Latijnsche epigram van Plemp op Gysbreght van Aemstel: *Rondom Vondel,* blz. 117.
Blz. 24. Zie voor Plemps metrische vertaling van Vondels 'Op de Tweedracht der Christe Princen': *Rondom Vondel,* blz. 114. En over de muzikale compositie door Padbrué, waarvan een incomplete partij in het Vondel-Museum is, *Oorkonden over Vondel,* blz. 139-140.
Blz. 27. Alléén voor Vondels eerste treurspel, *Het Pascha,* hebben vijf vrienden, waaronder Bredero, lofgedichten geschreven.
Blz. 30. Zie over Vondels geestelijke verhouding tot Tesselschade: *Oorkonden over Vondel,* blz. 142-vlg.
Blz. 31. De bewijzen dat Vondel ook de vertaler is van het proza in Barlaeus' 'Medicea Hospes' zijn te vinden: *Oorkonden over Vondel,* blz. 128-vlg. Barlaeus schrijft aan Hooft in een Latijnschen brief, 9 Juli 1639: 'Vondels vertaling van de Medicea.... is lang in handen van de drukkers, daarna in die van den boekhandelaar opgehouden'. Vondel zond aan Hugo de Groot 4 September 1639 een exemplaar van *Elektra* en van de *Macghden* met den volgenden brief, die thans in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden berust:

> 'Myn Heer
> Ick zende uwe Extie hier twee treurspelen, een van St. Ursels Maeghden, gedicht ter eere van Keulen, myne geboortestad, ende Sophocles Elektra, vertaelt met hulpe van Isaak Vossius. Ick offer uwe Extie 'tgeen ick vermagh en niet het geen ick wel soude willen. Zedert de dood van myn zalige huisvrouwe heeft myn couragie eenen krack gekregen, zoodat ick mynen grooten Constantyn moet vergeten, en met yet minders my zoecken te behelpen. Ick ben aen de treurspelen vervallen, en heb noch een ongedruckt leggen van Silius en Messaline, en één ten halven voldaen van Sauls zeven zonen, die by die van Gabaon opgehangen werden, zynde myns bedunkens het volmaektste argument van een tragedie, dat men uit de H. Boecken soude mogen nemen en

uitkiezen. Als ick myn lust in treurspelen hebbe geboet, magh ick zien, of ick weder aen mynen Constantyn valle: middelerwyl gelieve uwe Exctie dit voor lief te nemen, tot dat wy yet grooters vermogen. De Professor Hortensius is overleden, dat uwe E. wel zult verstaen hebben. Hy was een man van groote hope, en wenschte niet om 't leven maer om 2 of 3 m(aenden) uitstel, om zyn gaslagingen over den diameter van de groote Hemellichten der wereld na te laeten. Wy verwachten uwe E. gemaelin hier t'Amsterdam, daer wy na verlangen, en hopen d'eere te genieten van haer te spreecken. Ick gebiede my in uwe E. goede gunste en wensche uwe E. al 'tgeen de vyanden uwe E. misgunnen, en blyve altyde
t'Amsterdam 1639
den 4 van Herbstmaend.
uwe Ex.tie onderdanige dienaer
JOOST VAN DEN VONDEL.

Het adres luidde:

Aen myn heer den heere Hugo de Groot gezant van de kroon (*van*) *Zweden*.

Tot
Parys
Met een paxken in blaeuw pappier gebonden.

De Groot was met Vondels arbeid zeer ingenomen, en zond hem de dankbetuiging, zooals Brandt die in zijn *Leven van Vondel* meedeelt, en die aldus luidt:

Myn Heer,
Ick dank UE. voor uwe schenkagie, twee werken waardig sulk een werkmeester. Sophocles Electra is altijd gehouden geweest voor uitnemende onder des treffelyken mans Treurspeelen. Ik heb by wylen wel gedacht van de zelve in 't Latyn te stellen, gelyk ik tot Hamburg zynde gedaan heb Euripides Taurische Iphigenia, de welke ik nu onlangs gezonden heb aan myn' broeder de Groot. In S. Ursula heeft UE. boven zyn gelukkig verstandt ook getoont een zeer loffelyke genegentheit tot zyne geboortplaatse, de welke ik geluk wensche met sulk een spruit, en wensche UE. lang leven, gezontheit en gerustheit van gemoedt, om niet alleen zoodaanige als deze zyn, die seer treffelyk zyn, maar ook grooter stukken ten dienste, nut en lust van alle Nederlanders voort te brengen.
Tot Parys den 22 October 1639.
UE. gantsch dienstwille
H. DE GROOT.

[iets lager stond]:

Na dat ik dit geschreven hadt heb ik de twee stukken ten einde toe geleezen, en vinde in Electra de zin en de hooghdraventheit van Sophokles wel uitgedrukt. In sinte Ursul verwonder ik my over de kloeke vinding, schikking en beweeghlykheit.

Blz. 32-33. De muziek, die Padbrué op Vondels *Kruisbergh* componeerde, is in een volledig stel stemmen bewaard, waarvan de uitgave door de Wereld-Bibliotheek in bewerking is.

Cornelis Plemp maakte de hierbij naar zijn hs. afgedrukte Latijnsche parafrase van de *Kruisbergh*.

Ex rhythmis batavis vondelii.
[Parafrase van den *Kruisbergh* door C. Gz. Plemp. † 1638].

Nunc rosa sola placet: nunc, ô, rosa punicearum
Optima Paestanis anteferenda rosis.
Non color Elysiis, non est ea purpura campis:
Quae rosa sola rosa est, monte legenda rosa est.
Monte, sed, heu, duro: videas in vertice fixum
Robur, et excelsam (crux ea: quanta!) trabem.
Pendet enim Jesus; fertq., ô fert fronte coronam
Ipse, feruntque suas spinea serta rosas.
Serta rosas, jam vulneribusq. et sanguine natas:
Spicula habens etenim pungere spina solet.
It cruor, et per ebur sacer effluit, en, ciliorum
Candida purpureus tempora cingit honor.
Tingit honor minioq. genas, minioq. labella;
Sic ruber albescens flosculus ipsa rosa est.
Sed rosa inumbratur foliis, subterque virorem
Serpit; et in foliis plus quam amaranthus olet.
Flore ita maiestas tegitur divina sub ipso,
Et gemmas, guttis quando scaturit, agit.
Forma subest, vultusque, è quo sua Delius haurit
Lumina; et hoc, toto quod micat orbe, iubar.
Sed neque nunc haurit; nigricatq. extinctus, et horret:
Te quoque, te, coelum perculit ille dolor.
Perculit; et Phaëtonta retro retulere quadrigae,
Totaque se tenebris abdidit ipsa dies.
Albaq. nix abiit, latuereq. lilia pura,
Christus in humano quae Deus ore tulit.
Heu, languore cadunt. O flos! ô vere venustas,
Tun' suspiratu laberis ipsa tuo?
Tunc exantlatâ toto de corpore vitâ
Deficis, et mortis pondus anhela trahis?
Ast, ô, quem moriens simul ore profundis odorem!
O, fluit, ô, roseus spiritus ille fluit!
Conglomerantur apes, veniunt, sua, mella reportant:
Lux redit, atq. novus fragrat ubiq. dies.
Res amor, ô, dulcis! redolent pia vulnera amorem:
Haec ea amarities: hic dolor iste fuit.
Ut noceant hausti mox pocula nulla veneni;
Et biberit certo toxica nemo malo.
Balsama sunt quoq., quae fuerant absynthia; moly
Sanguis: ob hunc morsu nemo draconis obit.
Grande unguentorum lateris dat plaga fluentum;
Transfixaeq. manus, dantq. fluenta pedes.
Nectar, ïo, toto destillat corpore Christus;
Tota salutiferem crux it in ambrosiam.
Roscida amoenarum subit hinc Aurora rosarum
Prodiga; et aetherias uda refundit opes.
Magdali, jamne venis? lacrimas simul adde; nitebis;
Fulgebis pulchris nec minus ipsa rosis.
Marcebisq. situ nullo. sed et Angelicus te

Vel solo tandem pascet odore cibus.
Quo reflorescas.Veneriq. simillima fias;
Sanctaq., siq. aliqua est tota beata Venus.

Si vel agas animam, tibi vita (ô vita!) redibit:
Factus et est Jesus esuriendo cibus.
Vitaque, ne dubita, moriendo est factus Iësus:
Magdali, vita tibi factus, et ille mihi.
Fons quoque, postquam ipsas fudit cum sanguine venas,
Verberaque, et passus dira flagella diu.
Ille sitim exhausit nostram sitiendo: bibamus.
Facta enim acetosae est faecis amurca merum.
Fonte lavemur item; Christum maculaverat et fons:
Fons lacrimae, sudor, fons quoq. sanguis erat.
Mille viae torrentis erant; sed quinque liquorem
Dant roseum magnoq. et sine fine modo.
Davidici numerum potuerunt dicere Psalmi:
Tot nitet armillis Regia Sponsa suis.
Has canit et Salomon sapientum maximus olim;
Has vates, aetas quos procul alta tulit.
Cum labra proluerent divini rore madoris;
Auribus et vivae murmur inesset aquae.
Verba nec humectis exirent arida linguis;
Qualia non jussa est una Sibylla loqui.
Qualia Medorum rex ipse canebat Hydaspes,
Esset Iëssaeae vox ut et apta chely.
Et Salomoniacis oraclis digna sonaret;
Sive vir is bombos vaticinando dedit.
O liquefacta nimis (quis crederet?) ardua rupes!
Nam Deus excelsus, petraq. Christus erat,
O, qui corde meos toto miserare labores!
O mea qui saxo pectora stare vides!
Irrue, et, ô, sensus madidus decurre per imos;
Tuque meum calido flumine solve gelu.
Visceribus pellatur hyems; rigor omnis abesto:
Sanguis, et, o, fibras molliat unda meas,
Sanguis, et unda, tibi quae, cum pericardion esses
Saucius infixa cuspide, perque latus,
Perque femur (fuerat quoq. vestis ademta pudori)
In genua, inq. imos crura per usque pedes.
Fluxit; et ingenti te condocefactus honore
Suspiciam; et semper cum prece vota feram.
Addam etiam grates caelesti munere dignas;
Carminaq. et laudes moliar usque tuas.
O reparata salus toties, totiesq. canenda,
Crux quoties, quotiesq. alma videnda venit!
Crux etiam doctis interponenda libellis;
Utpote librorum quae liber esse potest.
Hanc legam, amem, amplecterq. exosculer; immo et adorem
Cernuus: haec tepor, haec umbra sit: ardor abi,
Ite libidinibus calidi flagrantibus ignes:
Crux requiem; nil non crux bona dulce dabit.
Crux paradisus erit: crux fructu, et frondibus arbor
Optima; me ramis obtegat illa suis.
Hic habitare inopi mihi, nidificareq fas sit:
Hic utinam pullos educem avicta meos!
Divitias habeant alii, magnosq. penates,
Regia crux aula est; rex cruce tectus ero.
Crux lectus: procul hoc sunt somnia eburnea lecto,
Quotquot eburnea sunt, somnia vana volant,

Ite, age, deliciae; cruce dormiam ego, et requiescam;
Veraque ibi Christi mors mihi somnus erit.
Melleq. et, ô, mira plenus dulcedine somnus:
Nec moriar; somno hoc surgere vita solet.
Ah, nihil excubiis opus est; vigilare satelles
Desinat; advigilat vita sat ipsa sibi:
Vita enim erat Christus quoq. tunc, cum mortuus esset:
Hinc adeo est factus, cum Deus esset, homo.
Quoq. magis periit, periit minus: haec ea caeli
Est bonitas, nulli cedat ut hausta malo.
Eminet, ac vincit, post pessima fata superstes:
Mors sibi mors; nec, quo progrediatur, habet.

Blz. 392. Vondels *Vredewensch aen Constantyn Huigens*, is in verband te brengen met een lang Latijnsch gedicht van Plemp: *Irenopaegnium Ad Justum Vondelium* of *Vredesscherts*. Huygens, die Tesselschade in vele jaren niet gezien had, had haar gevraagd, om haar ‘aen de spraeck’ te brengen, of niet een of ander gedicht van Vondel op de overwinningen van den Prins was verschenen, en waarom zij hem dit dan niet gezonden had? Zij bracht Huygens' vraag aan den dichter over, die daarop, in Augustus 1633 den *Vredewensch* dichtte, waarvan hij zoowel aan Huygens als aan Tesselschade een afschrift zond. Ook Plemp heeft dus door zijn *Vredesscherts* Vondel tot een vredesvers opgewekt. Hij vraagt Vondel: ‘An Constantino has apinas missurus es audax?’ - ‘Zult gij deze grapjes ook aan Huygens durven zenden?’ evenals gij met uw *Vredewensch* doet? (Zie *Rondom Vondel*, blz. 105).

Het is nog niet opgemerkt, dat in Vondels handschrift staat: *Vredewench* (zonder *s*), in het opschrift. Zou de dichter wellicht bedoeld hebben: ‘Vredewenck’ aan C. Huygens? Zie het facsimilé bij blz. 112, Unger, Vondel 1630-36.

Blz. 395. Over Apollonia van Veen, zie: ‘Iets over Mr. Pieter van Veen en zijn familie’ door N.J. Pabon. *Oud-Holland* 1923-24, blz. 241. - Blz. 248. Over Apollonia, die katholiek was, terwijl hare ouders waren afgevallen.

Blz. 408. Behalve een lang Latijnsch gedicht, heeft Plemp een reeks epigrammen (van 85 tot 134) gemaakt op het geval der begrafenis van den hond van Schout Bout, waarbij deze scherpe hekelingen:

Tityrus et pastor fuit, et, Calvine, catellus:
Pompa canem tumulat; pastor honore caret.
Diro Musiadem cruciata Leida necavit,
Nec sepelit. Quare? non erat ille canis.

Dit slaat op Cornelius Musius, den Leidschen martelaar.

Blz. 601. Jos. A. Alberdingk Thijm gaf de volgende beschouwing over ‘De Kruysbergh’, toen hij in *De Tijd* van September 1854, zijn aankondigingen schreef voor de Vondel-uitgave van Mr. J. van Lennep.

‘Toen Vondel den *Kruysbergh* schreef - ik kan het mij bezwaarlijk anders voorstellen - had zijn overgang reeds plaats gehad,[1)] en men behoeft, naar mijne meening, er hier geen voorteeken van te zoeken. Maar hoe, bij dit dichtstuk, sprake kan zijn van ‘niet onbevallig gedacht’ en ‘cierlyk beschreven’ - is mij volstrekt onverklaarbaar. Hoe, is de Kruysbergh dan niet een der zinrijkste, der diepst gevoelde, der schitterendste, der verhevenste lierdichten, die Vondel ooit gezongen heeft? Is er een tweede in de geheele europeesche letterkunde van de eerste helft der XVIIe Eeuw, waarin het innig en geheimzinng leven der algemeene traditie van al de christen tijden, met hare geliefdste en geurigste allegoriën, zich volmaakter huwt aan het krachtig zelfbewustzijn des dichters, het warmst geloof en de heiligste liefde?

O bloet- en waterrijcke rots!
O hartebron des wijsen Gods!
O artseny voor alle krancken!
Vergun my oock een druppel nat;
Bevloey mijn dor en dorstigh bladt,
En leerme mijn Verlosser dancken!

Men moet wel in het ‘bladt’ van den 5en regel ‘het blad der tong’, in plaats van het blad papier kunnen zoeken, om bij dien aanroep niet in vuur te geraken en de hooge geestdrift des dichters te deelen. 't Is te meer te verwonderen, dat de Heer Van Lennep zulke eene platte verklaring van dat woord ‘bladt’ kan toelaten, daar Vondel in een gedicht, dat nagenoeg van denzelfden tijd moet zijn als dit, óók in verrukking zijn voorwerp tegenroept: ‘schaf pappier, Daer ik uw glorie op magh schrijven!’ In den Rijnstroom namelijk, dat schitterde lierdicht, aan Wolfard van Brederode opgedragen. De Kruysbergh heeft nóg een vaerskoppel, waarin eene gedachte wordt uitgedrukt, die Vondel in het tijdperk 1638-1655 meermalen herhaald heeft: het stralend aangezicht, namelijk ‘waeruit de sonne schept haer licht’; Vergel. Gijsbrecht (1638) Rey van Ed. ‘Waer uyt de sonne schept haer licht. En alle starren glans en luyster,’ Bode: ‘daer zy haer glans uyt scheppen.’ Voords Ecce Homo (1654): ‘Waeruit op Thabor 't hemelsch licht’ enz. En wat het technische van den Kruysbergh betreft, - ik geloof niet, dat Vondel ooit een gedicht heeft gemaakt, waarin zulk een rijke maat zoo innig aan den gang der gedachten geschakeld was, en waarin het rijm zoo genetiesch met de ideën scheen saam te werken om den geest des lezers telkens op nieuwe voorstellingen over te voeren, tot het einde toe. De drie slepende met elkander rijmende regels, die altoos door twee staandrijmende worden afgescheiden, zijn met zoo veel afwisseling van zinscheiding aangebracht, dat gij nimmer die voldaanheid, die matheid hier ontwaart, welke in zoo vele gedichten, bij het einde van ieder ideetjen, tevens einde van maat- en rijmvereischte, u onophoudelijk nederploft. Daar is zulk een diepte van zin, volheid van kennis, kracht van denkbeelden, wijsheid van schikking, stelling en tegenstelling, zulke een juiste aanzetting der tinten en fijnen overgang van nuancen in dit stuk, dat men er onophoudelijk nieuwe schoonheden in ontdekt, en men er, naar mijn gevoelen, om het wel te verklaren, met groot gemak

1) Hierin vergiste Th. zich; zie onze dateering van 't gedicht; de grond daarvoor was hem nog niet bekend. S.

een dik boek over zou kunnen schrijven. De eenige vlek komt mij voor de zinspeling op den naam van Magdalena en van de Baecken, welke ik intusschen gul beken alleen door de aanwijzing van den Heer Van Lennep gevonden te hebben. Hoe de Heer Van Lennep: ‘tegen 't paradijs’ niet verstaat, is mij onbegrijpelijk; mij dunkt, het heeft dezelfde beteekenis als ons gewone tegen, in ‘iets tegen iemant zeggen’ of dergelijke.

Zie over ‘De Kruysbergh’, ook de uitgave van ‘Peter en Pauwels’ door P.J. Koets, met bijlagen door J.A. Alberdingk Thijm. Amst. 1869, blz. 109-117.

Aantekeningen door Dr. C.G.N. De Vooys

VERANTWOORDING. - Bij de taalkundige toelichting hebben wij ons ten doel gesteld, zoveel mogelik lezers te gerieven, ook degenen die met de zeventiende-eeuwse taal weinig vertrouwd zijn. Daardoor is het aantal aantekeningen groter geworden dan voor de meeste lezers noodzakelik zal blijken, maar een teveel is minder schadelik dan een tekort. In de teksten wordt de lezers nergens door verwijzingen gestoord; men behoeft dus slechts aan de voet van de bladzijde te kijken als men voorlichting begeert, en dan is het gewenst dat men zo min mogelik teleurgesteld wordt. Herhaling van dezelfde woordverklaring was daarbij onvermijdelik, want elk gedicht, elk drama moet afzonderlik gelezen en begrepen kunnen worden. Meermalen zijn ook aantekeningen geplaatst, waar het woord wel gemakkelik uit de samenhang begrepen kon worden, maar waar wij wilden wijzen op een taalgebruik, afwijkend van het hedendaagse, of op fijnere schakeringen in de woordbetekenis.

Dat ik dankbaar gebruik maakte van de gegevens die vroegere commentaren bij Vondel's werken mij verschaften, spreekt vanzelf. In de eerste plaats de aantekeningen bij de grote uitgave bij Van Lennep, door Unger herzien, die bij de zakelike toelichting ons veel zoeken bespaarde, al schoot de taalkundige verklaring meermalen te kort. Verder raadpleegden wij afzonderlike uitgaven, als die van de *Hekeldichten* door Dr. J. Bergsma, van de *Maeghden* door Dr. C.C. van de Graft, en van sommige gedichten door J.H. van den Bosch in het *Letterkundig Leesboek*.

Om de noten niet bovenmatig te doen uitdijen, onthielden wij ons van taalkundige uitweidingen. Bewijsplaatsen voor de gegeven verklaringen werden zelden aangehaald. Als wij het nodig oordeelden een woordverklaring te staven, verwezen wij herhaaldelik naar de plaats in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal,* waar men dezelfde betekenis, ook bij andere schrijvers, vermeld vindt. Met de te veel voorkomende gewoonte om moeielik verklaarbare plaatsen stilzwijgend voorbij te gaan, hebben wij zoveel mogelik gebroken. Liever wezen wij dan op wat ons duister bleef, ook om anderen aan te sporen om naar een aannemelike verklaring te zoeken.
ROMMEL-POT VANT HANE-KOT, blz. 115:

De aantekeningen waar A achter staat, zijn ontleend aan de bekende Amersfoortse uitgave van de Hekeldichten.

Een tegendicht, *Den omgekeerden Rommelpot van het Arminiaans Prins-Moorders rot* vindt men afgedrukt bij Van Lennep-Unger 1626-1629, *Bijlagen,* blz. 295-303, gevolgd door *'t Geuse Liere-Pypjen, op den Amsterdamschen Rommelpot* (blz. 303-312). Er bestaat nog een gedicht in handschrift (in bezit van M. Nijhoff), getiteld: *D'omgekeerde Rommelpot weêr omgekeert,* in 43 coupletten.
D.d.B. OP DEN ZELVEN, blz. 180:

Joachim Oudaen schreef de 11de Des. 1682 in een brief aan G. Brandt: ‘D.d.B. betekent bij mij ontwijffelijck Daniel de Breen; dewijl ik den zelven van Willem van de Vondel, als van zijnen grooten en zeer gemeenen Vriend, heb hooren gewag maken’ (Penon: *Bijdragen tot de geschiedenis der Ned. letterk*. II, blz. 139).
ORAKEL, blz. 194:

Vondel schreef dit klinkdicht ten huize van Jacob van Dyk, toen deze hem op de terugreis vriendelik onthaalde. Van Dyk was in 1620 door Gustaaf Adolf benoemd

tot Burggraaf van Gothenburg, waar hij in groot aanzien stond. Brandt noemt hem in zijn *Leven van*

Vondel (blz. 27) ‘van treffelyke geleerdtheit, en groot liefhebber van Poëzy, vriendt van de Groot, Heins en Schryver.’ Hugo de Groot wijdde hem een Latijns gedicht.
AAN DEN EDELEN HEER JACOB WITZ, blz. 196:

Jacob Witz (1580-1643) was een der meest ervaren bevelhebbers van Frederik Hendrik. Hij onderscheidde zich in 1627 bij het beleg van Grol en van Den Bosch. Tegelijk was hij wetenschappelik en letterkundig ontwikkeld. Hij stond in levendig verkeer met de Muiderkring en bewees Hooft belangrijke diensten bij de samenstelling van de *Nederlandsche Historiën*, gelijk uit Hooft's *Brieven* blijkt (zie o.a. I, 273, II, 139, 147-149, 351, 389). Hooft dichtte op hem een sonnet ‘Aen den Heere Jacob Witz, algemeen Wachtmr. van de Legers der vereenighde Nederlanden’, in I.V. Vondelens *Verovering van Grol,* Amsterdam 1627, blz. 31. Bij nader inzien scheen ons dit gedicht ontstaan te zijn kort na de komst van Witz te Amsterdam (19 Des. 1628). Het feit dat een Remonstrant tot kapitein bij de Amsterdamse Schutterij benoemd was, had verzet ontmoet bij verschillende manschappen, die aan de synode in Den Haag vroegen of zij aan een openbaar vijand van de Gereformeerde religie de eed van trouw mochten zweren. De Synode won het advies in van de theologiese faculteit te Leiden (zie *Boerencategismus,* blz.257), die aan de schutters de eed ontried (6 Des.). Inmiddels had de ontevreden burgerij door hun leiders, Dr. Karel Leenaertsz en de oud-schepen Jan Willemsz. Bogaert, bij de Staten van Holland een verzoekschrift over doen reiken, dat voortaan in alle stedelike bedieningen slechts personen zouden worden gebruikt wier ijver voor de hervormde godsdienst onverdacht was.

Nu de schutterij het gezag van de synode en de tussenkomst der Staten inriep, besloten burgemeesteren door te tasten, doch wilden eerst over de nodige macht beschikken. Zij bewogen de Stadhouder hun in alle stilte zes vendelen voetvolk toe te zenden onder bevel van de wachtmeester - toen een hogere titel dan nu - Jacob Wijts (Kernkamp, *Calvinisten en Libertijnen, Amsterdam in de 17de eeuw;* blz. 159).
DE BOEREN CATEGISMVS, blz. 257:

Kloppenburch (vs. 25) had het verzoekschrift van de weerspannige schutters aan de synode opgesteld.

G. Brandt vertelt in zijn Leven van Vondel (blz. 29): ‘Dit vaars was zoo boertig en bytend, dat de Professor Vossius, toen hy 't eerst las, zich niet kon onthouden van lachen.’
EERDICHT OP 'T BEELDT VAN DOCT. KAREL LENERTSZ., blz. 259:

Na zijn verbanning werd Lenertsz in de ogen van de predikanten een martelaar. Op zijn beeld, uitgegeven door het consistorie bij zijn boekverkoper Marten J. Brandt, kwam een lofdicht van Ampzing; hierop was Vondels ‘eer-dicht’ een terugslag (Bergsma, *Hekeldichten,* blz. 168).
OP PIETER PIETERSZ. HEYN, blz. 260:

Van dit gedichtje, dat mij duister bleef, heeft de heer S.P. L'Honoré Naber in zijn studie over *Piet Heyn en de Zilvervloot* (Werken van het Hist. Genootschap, derde serie Nr. 53, 1928, blz. 181-182) een verklaring gegeven, die mij niet bevredigt. Piet Heyn's vriend en huispredikant Spranckhuysen verhaalt hoe Piet Heyn een West-Indiese orkaan te verduren had, waarbij de bliksem in de mast van het schip Dordrecht sloeg. Nadat het weer nauweliks bedaard was, werd een barkje genomen, dat belangrijke berichten had, en kort daarop verscheen de zilvervloot. L'Honoré Naber neemt nu aan, dat dit verhaal Vondel voor de geest gezweefd heeft, en dat hij

dus die bliksemslag opvatte als de voorspeller van de zilvervloot. Dan zou z.i. *desen Heyn* als Datief op te vatten zijn. Tegen deze opvatting zijn twee bezwaren; het objekt bij *voorspellen* zou dan moeielik gemist kunnen worden, en vs. 1-2 kunnen onmogelik opgevat worden als de vernieling van een mast.
DE RYNSTROOM, blz. 289:

Vergelijk ook de aantekeningen van Dr. Nauta in *Noord en Zuid* XXV (1902), blz. 218-vlg.

ACADEMI-VRAAG, blz. 296:

Dat met *Pallas* in vs. 19 inderdaad Anna Roemers bedoeld is, blijkt uit een brief van Hooft aan Tesselschade (*Brieven*, Dl. 2, blz. 13); ‘De roemer, verstae ick, zal door haer handt gesneeden werden.’

TEXT, blz. 299:

TEKST.

Iaap Priaap die peilt de Sinodaele Fortuyn,
Of hy tuyn-godt mach worden van Grave-duyn,
Om de snoep-vogels te sien uyt de kriecke-bomen,
Gelijck sijn genan in d'oude Hoven van Romen:
Maer sijn moedt verslapt, en het hart hem ontsinckt.
Dewijl bygeloof en Roomsche afgodery hier stinckt.
Noch stijft hem wat hoops, om dat de Bethelsche paapen[vs. 7]
Alle afgoden lubben, behalven Priaapen.
Pasten op den text oyt glossen,
Hannen pasten bet de klossen
Met de spille, doen sijn vrou
Lijsken 't garen hasplen sou.
Pijn ist, sprack hy, dus te slaven.
Sy sey, bloet van Brouwershaven,
Swijcht, ghy quaemt van kalis-dijck,
Ghy waert kael, en ick was rijck.
Ist om 't jock, of ist om 't wats-spel?
Zijt ghy Catz, ick ben het Kats-vel.
PLUS ULTRA.

Volgens de tekst van de afzonderlike uitgave in plano. *Unger: Bibliographie, nr. 183*.

ROSKAM, blz. 300:

De litteratuur over de datering van de *Roskam* is reeds in Dl. 2, blz. 819 medegedeeld. Wij hielden ons aan het traditionele jaartal 1630, al blijft het mogelik dat het gedicht eer geschreven is. In elk geval is het geschreven na 1626, de dood van burgemeester Hooft en als men aanneemt dat De Bie reeds gestorven was, na het voorjaar van 1628 (vgl. het aangehaald artikel van A. Kluyver, nu herdrukt in de *Verspreide Opstellen,* blz. 279). Wanneer Hooft het in een brief van 28 Mei 1630 met de *Harpoen* tegelijk noemt, krijgt men de indruk dat het onlangs publiek eigendom geworden was. Mogelik schreef Vondel het dus omstreeks 1628 en publiceerde het in 1630.

HARPOEN, blz. 307:

Een Antwoort op 't Harpoen vindt men afgedrukt in de *Bijlagen* van Van Lennep-Unger 1630-1636, blz. 321-330.

MEDAELLIE, blz. 315:

Ook van dit gedicht bestaat een tegenhanger: *Medallie, voor de Remonstrantse inquisiteurs in onsen thuyn,* (Van Lennep-Unger 1630-1636, *Bijlagen*, blz. 330-332).

Hooft (*Brieven* II, blz. 34) schreef naar aanleiding van dit gedicht (waarvan de auteur hem blijkbaar onbekend was): ‘Ick en kan dien stookebranden ter wederzijden

vs. 7 *Bethelsche*: Bethel in Palestina was hoofdzetel der afgoderij.

niet vergeven hunne reukelooze dulligheit, daer niet dan verergherıng onzer quaele uit koomen kan' (3 Junio 1630).

INWYING VAN 'T GELAURIERDE PRINCEBEELD, blz. 317:

Volgens Wybrands: *Het Amsterdamsche Tooneel van 1667-1772,* blz. 46, plaatste men dit beeld in 1632.

EEN OTTER IN 'T BOLWERCK, blz. 335:

Zie over de wijze 'Betteken voer naar Mariemont': L. Lambrechts in de *Muziek Warande* (Aug.-Sept. 1929)

G. Brandt verhaalt in zijn Leven van Vondel (blz. 33) de volgende anekdote: 'Over dit

liedt raakte Vondel in gevaar van ontdekt te worden. Een der Onderschouten, daar, zoo 't schynt, lucht van hebbende, quam onverziens op de drukkery, daar men 't zou drukken: maar de drukker hem gewaar wordende, liet de vorm, als by ongeluk, en uit ontsteltenis over zyne komst, uit de handt, en, gelyk de drukkers gewoon zyn te spreeken, in pastey of aan stukken vallen'.

OP HAAN KALKOEN, blz. 337:

Op dit gedicht volgt nog een stukje, dat wij niet in de tekst plaatsten, omdat het hoogst onzeker is, of dit wel van Vondel's hand zou zijn.

[Op Denzelfden]*

Hoort gy Heeren-hoort, ick laat uw weten,
't Kalkoense Haentjen heeft sijn wijf gesmeten;[vs. 2]
En sijn Meyt, die wat snaar in de beck is,[3]
Sey, Meester weetje wel dat onse Vrou geck is?
Swijgt (seyde hy) ick volg mijn ordonnantie,[5]
Om niet suspect te zijn van tolerantie.

Om dezelfde reden lieten wij het rijmpje weg, dat in de uitgave van Van Lennep-Unger op 1629 gesteld wordt:

NIEUWJAAR VOOR S.

Jonge Smout die sprong te kort
Van den ladder binnen Dort,
En hy smoorde in zijne longen:
Had hy niet te kort gesprongen,
Hy zou komen by zijn vaêr
Om een zaelig nieuwejaer.

De anekdote dat Vondel dit de vader improviserend toegevoegd zou hebben, zinspelend op een Dordtse boef, die voor een bastaardzoon van de predikant Smout gehouden werd, komt ons hoogst onwaarschijnlik voor. Mogelik staan er nog meer hekeldichten ten onrechte op Vondel's naam, maar al zegt de dichter dat ieder die zijn stijl kent, het echte van het onechte zal kunnen schiften, waar hij de volkstoon aanslaat, is dat zo gemakkelik niet.

P.C. HOOFT ONNAEVOLGHLYK, blz. 338:

De gehele tekst van de vertaalde brief luidt:

> Doorluchtige man,
> Ick hebbe altemet overlesen de vaersen, waermede ghy onsen grooten veldheer begroet, over synen geluckigen toght. Want met ienmael die te overlesen, kon ick mynen lust niet vernoegen, nochte uwe spitsvondigheden en diepe geheymenissen begrypen. Ghy versmaet de praetjes van slopjes en steeghjes volck, en weert van dese heylighdommen de dichters, die met den raven kras kras kryten, en de poetinnen, die als aexsters snateren. Ick

* Van 1630? Afgedrukt volgens Vondels *Poesy* 1647 IIB zonder titel, op blz. 185.
vs. 2 *gesmeten:* geslagen.
3 *snaar:* (Mnl. snare): haastig.
5 *ordonnantie:* regel die moet opgevolgd worden; dus: ik doe wat mijn plicht is.

sie dat alles in u hooghdraevend is, sin, styl en de tittel self. Ick voegher oock het slot by daerghe Drost van syt. Hier van daen sietghe alles over 't hooft wat beneden u leyt, versmadende alsoo de rymers die langs d'aerde kruypen. Ghy nabuurt met de gestarnten en stapt door de wolcken. Onder de latynen brommen Statius en Claudiaen, onder de Griecken Pindarus, Bartas onder de Vrancken onser eeuwe. Ghy treed over hoofden en kruynen der Nederlandsche poëten, en munt onder de lage heggen wt als een hooghgewassen cypres. Zedert eenige jaeren herwaert hebtghe den Neerlandschen dichtren tot een voorbeeld gestreckt: die soo menighmael sy niet willen onder rondeelers en retereymers gerekent svn, poogen met uwe laersen op het tooneel te komen, en uwe brommende tael na te bootsen, maer ick sie dat dese copieerders vaeren als de kickvorsch daer het sproockje van seyt, wiens darmen borsten, doen hy wt opgeblasenheyd bestond den geswollen os na te bulcken. Het sy ons geoorlooft van u te singen 't geen Horatius van den Thebaanschen poeet song:

Wie Hooft der dichtren stael
wil volgen, slaght Dedael,
en pooght met wassen vleugel
te sweven als een veugel,
hy stort in't glasen meer,
elck roept: hier quam hy neer.

Ghy begeert dat ick uwe feylen en struyckelingen aenwyse; maer ick, heer Hooft, ben de man niet die Venus toffel dar betatelen, nocht soo scharpsiende Lynceus in der vrienden schriften, dat ick, 'tgeen berispelyck is, gewoon ben te stippen, en niet liever tot myn onderwys bewaere 'tgeen heerlyck gesproken is. Ick vinde in

uwe dichten veele dingen die treffelyck, scharpsinnigh en voeghelyck gestelt syn. Indien ergens de bynaeminge, dat is de verandering van woordbeduydenis door letter of lettergreep, het voorhooft doet rimpelen, liever wyt ick dat myn oordeels dan des schryvers schuld. Vaer wel, voortreffelycke man, en volhard om, by gelegentheyd, my geluckigh te maecken met uwe na de lampruyckende heldenvonden. Alsoo leef lange met uwe vrouwe en kinderen, indien 'er uwe Helionoor eenighe ter wereld hebbe gebragt. Te Leyden den 14 van Maerte 1630.
Uwe voortreffelyckheyds dienstwillige
K. VAN BAERLE.
Het opschrift was:
Aen myn heer
myn heer P.C. Hooft
Drost van Muyden
Tot
Amsterdam.

GEUSE VESPER, blz. 339:

De datering van dit gedicht levert grote moeielikheden. De bewerkers van Dl. 2 hebben gemeend, het niet vóór 1627 te kunnen plaatsen, omdat er een *Antwoord op het Lasterlijck Geuse Vesper* bestaat, gedateerd 1631 (*Bijlage* bij Van Lennep-Unger 1618-1620, blz. 355-356) en het niet waarschijnlik zou zijn, dat zo lang na de verschijning een tegendicht uitgelokt werd. Van de andere kant blijft het vreemd dat een zoo hartstochtelik gedicht, dat zo geheel in de Palamedes-sfeer past, eerst vijf jaar later geschreven zou zijn. Al nemen wij dus niet met Van Lennep-Unger aan, dat het onmiddellik na de terechtstelling ontstond, wij zouden het liever omstreeks 1625 plaatsen, gelijk ook Dr. M. de Jong onlangs deed (*Tijdschr. v. N.T. en L.* 1929, blz. 312).

IAERGETYDE, blz. 341:

Ook van dit gedicht is de datering onzeker. Brandt zegt in zijn *Leven van Vondel*, dat hij het ‘omtrent dezen tijd (d.i. omstreeks 1631) geschreven achtte.’ Er bestaat evenwel een tegendicht *Op 't Jaer-Getyd* (Van Lennep-Unger 1630-1636, *Bijlagen*, blz. 364-365), dat op verschillende plaatsen (zie vs. 27-28, en vooral het slot) de indruk wekt, kort na de dood van Prins Maurits geschreven te zijn. Daarom verdient o.i. de datering omstreeks 1625 de voorkeur. Wegens deze onzekerheid evenwel plaatsten wij dit gedicht op gezag van Brandt omstreeks 1631 en zetten er de bijbehorende Geuse Vesper vóór.

OP AMSTELREDAM, blz. 354:

Vergelijk een dergelijk gedicht, bij een afbeelding, in de Gedichten van Petrus Scriverius (Amsteldam 1738, blz. 145), beginnende:

ô Wytberoemde Stadt, ô! paerel van Europen,
Daer d'Amstel en het Y om strijdt te zamen loopen

Dit gedicht dagtekent van 1625 en kan dus aan Vondel bekend geweest zijn. Maakte hij het wellicht bij een latere oplage van dezelfde ‘afbeelding’?

DOORLVCHTIGE SCHOOL, blz. 375:

Petrus Scriverius heeft zijn gedicht ook zelf in het Nederlands vertaald (zie zijn *Gedichten,* Amst. 1738, blz. 125-126).

Vergelijk de tegendichten in de *Bijlagen* van Van Lennep-Unger 1630-1636, blz. 343-350.

DANCKDICHT AEN IACOB BAECK, blz. 390:

In de noot bij vs. 31 moet de naam van Hans de Wolf, die voor 1615 gestorven was, geschrapt worden (vgl. Sterck's *Oorkonden,* blz. 22).

DANCKOFFER AEN DAVID DE WILLEM, blz. 394:

Over de verzen van Urbanus VIII schreef Van Baerle, die er niet mee dweepte, aan Huygens, 5 Des. 1628 (Zie Worp: Huygens Epist. 263, *Oud-Holland* 1886, blz. 189 en 260).

AEN ALLE HONDE-SLAGERS, blz. 408:

Een klad van dit gedicht, met wijzigingen van de dichter, wordt vermeld in de Catalogus

van autographen van de firma Fred. Muller, door Mr. J.H. van Swinden (April 1866). Het werd het laatst geveild in 1867 bij Beyers te Utrecht.

De naam *Saxo Grammaticus* (blz. 410), die in de noten onverklaard bleef, is het (vertaalde) pseudoniem van Petrus Scriverius. Onder deze schuilnaam gaf hij uit het geschriftje *Oud-Bataviën* (Leiden 1606). Schout de Bondt had P. Schrijver voor de vierschaar van de Leidse Universiteit doen dagen, die hem tot een geldboete veroordeelde. Zie Vondel's gedichtje daarop in Dl. 2, blz. 759, en het Leven van Petrus Scriverius, vóór zijn *Gedichten* (1738), blz. 25.

FACKEL VAN Dr. IOAN BLAEV, blz. 416:

Een portret van het echtpaar, geschilderd door J. de Bray in 1663, vindt men gereproduceerd in de Vondel-uitgave van Van Lennep-Unger, deel VI, blz. 137 (Vgl. *Oud-Holland* XI, blz. 202).

OP DE TWEEDRAGHT DER CHRISTE PRINCEN, blz. 419:

Plemp's vertaling behoeven wij hier niet geheel af te drukken, omdat men die kan vinden bij Sterck: *Rondom Vondel*, blz. 114.

OP HET TOONNEEL DES AERDRYX, blz. 423:

Ook Van Baerle maakte een lofdicht op deze atlas: In Atlantem Novum Guilielmi Blaeu (*Poëmata* II, blz. 167).

[OP NARBONNE] en [OP AVIGNON], blz. 424:

In het *Toonneel des Aardrijcks* komen nog meer vertaalde gedichtjes voor, maar deze zijn terecht niet in Vondel's werken opgenomen. Dit is te bewijzen met het feit dat enige van deze gedichtjes later wel door Vondel vertaald zijn, maar geheel anders dan in Blaeu's atlas, nl. *Op Thoulouse* (*Poëzy* 1682 II, blz. 600) en *Op Bordeaux* (ibidem, blz. 599).

OP DEN ZENDBRIEFSCHRYVER VAN DANIEL MOSTART, blz. 425:

Vgl. de brief van Hooft na de ontvangst van Mostart's boek in *Brieven* III, blz. 63, en voor zijn betrekkingen tot Hooft aldaar: II, 337, 378, 396, 398.

GRAFSCHRIFT OP DEN HEER NICOLAES HASSELAER, blz. 426:

Aan de achterzijde van het handschrift staat met 17de-eeuwse hand: ‘Graf-schrift Nicolas Hasselaer door d'eijgen hand van J.v: Vondel geschreven en onderteikend.’

In de regentenkamer van het Burgerweeshuis te Amsterdam ziet men zijn beeltenis ten voeten uit, op het regentenstuk van Abraham de Vries. Hij was in 1619 gehuwd met Geertruyd van Erp (overleden 16 Okt. 1620) jongere zuster van Christine, en dus een zwager van Hooft (vgl. *Oud-Holland* I).

GROETE AAN DEN HEER G. STAEKMANS, blz. 427:

Dit gedicht is niet met zekerheid te dateren. Als het ‘stercken van d'allerveerste grens’ (vs. 2-3) zou slaan op de veldtocht van Frederik Hendrik naar Venlo en Maastricht (1632), dan zou het gedicht ook ouder kunnen zijn.

Van Baerle herdacht hem: *In Obitum Amplissimi Clarissimique Viri D. Guliel. Staackmans* (*Poëmata* II, 212).

BESTAND TUSSCHEN POLEN EN SWEDEN, blz. 428:

Ook Van Baerle herdacht dit feit (*Poëmata* II, blz. 168).

GEBOORTEKRANS, blz. 499: Vergelijk voor dit gedicht: *Oud-Holland* IV, blz. 113.

GELVCK AEN DEN HEER GEERAERT SCHAEP, blz. 500:

Deze magistraat behoorde tot de vriendenkring van Hooft.
Zie *Brieven* II, blz. 327 en 403 over bezoeken aan zijn Hofstede.

DE BRVYLOFT VAN IOAN VAN DE POL, EN DVIFKEN VAN GERWEN, blz. 506:

Bij nadere overweging houd ik toch *Bloemaerd* in vs. 9 voor een eigennaam. Vondel kan dan bedoelen dat deze schilder, die in zijn kunst zozeer zijn liefde voor bloemen toonde, later de mythe van Narcissus in beeld bracht. Nu zijn er verscheiden schilders met die naam, nml. Abraham Bloemaert († 1651), eerst Amsterdammer, later te Utrecht, en zijn vier zonen. Prof. W. Vogelsang onderstelt dat Vondel de vader bedoelt, die een 'bloemige' stijl had en herhaaldelik mythologiese scènes schilderde, al kan hij geen Narsissus aanwijzen. Mogelik zou ook te denken zijn aan de zoon Hendrik: in 1650 maakte Vondel een lofdicht op zijn vertaling van de Getrouwe Herder.

OP HET TOONEEL, blz 512:

Zie voor de plaatsen waer de verschillende toneeldichten aangebracht waren, Wybrands: *Het Amsterdamsche Tooneel van 1617-1772*, blz. 73-83.

GYSBREGHT VAN AEMSTEL, blz. 514:

Het ww. *stellen* (vs. 415) zal hier niet betekenen gereedmaken, maar stemmen; dan komt het beeld: 'om daar gezangen op te speelen' beter tot zijn recht. Huygens spreekt van 'de luyt stellen' en Cats van 'wel gestelde snaren' (*Ned. Wdb*. VIII, 3285).

DE KRVISBERGH, blz. 601:

Zie de tekst van Plemp's Latijnse vertaling hiervóór in Dr. Sterck's aantekeningen.

BLYDE INKOMST VAN MARIA DE MEDICIS, blz. 619:

In de *Brieven* van Hooft (III, blz. 262) aan Van Baerle, leest men: 'Naardien de Heer Coster eenen andren vondt heeft opgeworpen, om de intreê der Koninginne te verheerlijken .... Evenwel ons ontwerp behaegt my wel zoo zeer, als dat van Doctor Coster; ende te bet om de braeve veirzen van UE. in 't Latijn, samt om de geene die Joffrouw Tesselscha daar op gerijmt heeft in Duitsch en Italiaansch'.

Het Italiaanse gedichtje waarvan hier sprake is, vindt men afgedrukt bij Worp: *Een onwaardeerlycke Vrouw,* blz. 179.

Van Baerle zond zijn *Medicea Hospes* aan Tesselscha (zie haar bedankbrief bij Worp: *Een onwaardeerlycke Vrouw,* blz. 184) en aan Hooft (vgl. *Brieven* III, blz. 287 en 300).

Een in 't Frans vertaalde uitgave werd aan Maria de Medicis aangeboden. Ook Petrus Scriverius wijdde aan het bezoek van Maria de Medicis enige Latijnse gedichten (*Opera Anecdota*, Trajecti ad Rhenum 1737, blz. 140-143).

OP HET CORPORAALSCHAP DES HEEREN VAN SWIETEN, blz. 638:

Vgl. *Oud-Holland VI,* blz. 238-239.

ELECTRA, blz. 639:

Omdat het voor een dieper gaande vergelijking van Vondel's tekst met het origíneel van belang kan zijn, welke Griekse tekst hij voor zich had, vermeld ik hier de uitgaven die hij heeft kunnen gebruiken: 1° ed. *Stephanus* (Parijs 1568; herdrukt te Genève 1605), 2° ed. *Commeliniana* (Heidelberg 1597, met Latijnsche vertaling van Winsemius), 3° ed. *W. Canter* (Antwerpen, Plantijn 1579, herdrukt te Leiden 1593). Mogelik heeft hij ook Latijnse vertalingen geraadpleegd, b.v. die van Georg. Ratallerus (Antwerpen 1570, waarvan ook latere drukken bestaan.

MAEGHDEN, blz. 708:

In vs. 1383 vlg. geeft Vondel een navolging van de episode van Nisus en Euryalus (*Aeneïs IX*, vs. 314-vgl.); vs. 349-350 van Virgilius: ‘purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta’ komen geheel overeen met vs. 1432-1433 bij Vondel.

GEBROEDERS, blz. 797:

In een brief van Joachim Oudaen aan G. Brandt (Penon's *Bijdragen* II, 140) staat het volgende: ‘In d'opdracht van 't Treurspel der Gebroederen, vind men deze woorden: *Een zeker Godgeleerde laat zich dunken* etc.; deze Godgeleerde is de nu meermaals gemelde D. de Breen, wegens getuichenisse uijt zijn eijgen mond.’ Deze David de Breen (geb. 1594 te Haarlem) was een leerling van Episcopius, die wegens zijn Remonstrantse gevoelens uitweek naar Straatsburg.

Het merkwaardige exemplaar van de *Gebroeders* waarvan Van Lennep gebruik maakte (vgl. Unger's *Vondeliana* in *Oud-Holland* II, blz. 299) berust nu op de Kon. Bibliotheek in den Haag. Daarin zijn nml. gegevens te vinden, in handschrift toegevoegd of op losse bladen ingeplakt, die voor de toneelopvoering van belang zijn. In de grote uitgave door Van Lennep (III, blz. 644) vindt men de facsimilé's.

In de 18de eeuw meende o.a. Hinlopen in dit manuscript de hand van Vondel te herkennen, wat Unger (deel 1639-40, blz. 7) met beslistheid ontkent.

Achter de ‘Personagiën’ zijn de volgende namen bijgeschreven:

Abjathar, *Aertspriester*
Rey van Priesteren
David, *de Koning*
Levyten
Gabaonners
Benajas, *Overste der hofbenden*
Rispe, *Sauls en Abners weduwe*
Michol, *de Koningin*
De Gebroeders
Mephiboseth, *Jonathans zoon*
Joab
Herman van Ilt[1].
Triael[2].
Jan Lemmers[3].
Adam Carels[4].
Thomas de Keijser[5].
Triael[6].
Isaak Verbiest.
Jacobus de Ville.
Jan Meerhuijsen[7].

1) Zie over hem Mattheus Gansneb Tengnagel, *De Geest van Tengnagel*.
2) Hier stond eerst: ‘*Frans Schuijlings*.’ Triael is Triael Parker, aan wie Dirk Kalbergen zijn toneelstuk *Muliassus de Turck* (Amst. 1652) opdroeg. Zie *Oud-Holland*, II, bl. 299.
3) Jan Lemmers dichtte ook voor het toneel en schreef o.a. *Scipio* en *AElius, Sejanus* en *Den Blinden Gauw-oogh*. Zie *Oud-Holland*, t.a.p.
4) Over Adam Karels (van Germez) vergelijke men hetgeen J. A. Alberdingk Thym mededeelde in *de Nederlandsche Kunstbode* 1874 I, bl. 81, en in de *Portretten van J. van den Vondel*, bl. 140. Zie ook H. J. Allard's *Vondeliana* in de *Studiën op Godsdienstig, Wetenschappelijk en Letterkundig Gebied*, dl. XXXI.
5) Deze wordt door Tengnagel ‘'t ciersel onzer treurtoneelen genoemd.
6) Deze rol was, blijkens het handschrift, eerst bestemd voor Paulus Pierson.
7) Zie over hem *Oud-Holland*, t.a.p.

Isaac Vos[8].
Jan Babtist.
Z a n g e r s .
Barend van Hoorn.
Jacob Willemsz
Jan Nooseman.
Jelis Nooseman

Daarna volgen, op losse bladen, de volgende wenken voor de regie (bij de ark en de kandelaer staat elk een tekening):

DE ARK
moet als een vierkante kist sijn, lang twee cubiten en een half, breed ende hoog een cubit en een half (een cubit is vierentwintig duymen oft ses handen breette), over all verguld, en rondom boven en onder met lijsten ze moet hebben aen elke zyde twee vergulde ringen, daer twee vergulde handboomen door gaen. Boven op het deksel moeten staen twee kinderkens, verguld, een meysken met een knechtken, die in plaetse van armen, elk twee vleugels hebben; die tegen malkander slaen in gelyknis van een gestoelte.

DE KANDELAER
moet verguld syn met zeven tacken, onder aen de voet als een mans dije, dan een knoop als een beeker, daer uyt een lely spruijt, en daer boven een appel, uyt welken de zeven tacken spruyten, een recht op en d'andere ses, aen elke zyde drie, vry wat gebogen, die alle zeven drie knoopen als beekers hebben, en boven een appel met bloemen, daer een lamp op staet in gedaente van een menschenoog. Zij woeg een centenaer off 125 pond goud.

DE PRIESTERS
moeten alle in witt linne rocken gekleed syn, met een witte tulband op 't hoofd, en een witte gordel om 't lyf.

8) Toneeldichter, aan wie Dr. J . A . W o r p in het *Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde*, III, blz. 63, een studie wijdde.

DE HOOGE PRIESTER
moet een witte onderrock hebben met witte mouwen beyde vol oogen; daerboven moet een hemelsblauwe rock syn, daer de schellekens en granaetapplen aen hangen, en boven die moet de lyfrock syn geborduurd oft gewrocht met goud, hemelsblauw, purper, scharlaken en witt deur malkander. De riem moet van de zelve stoffe syn. De borstlap mede van de zelve stoff moet een span vierkant syn, daer in vier rygen gesteente, elke ryg van drie; d'eerste een robyn, een topaes groen, een karbonkel ofte chrysolyth, geel als goud. De tweede rijg een smaragd, zaphir ofte hemelsblaeuw, een diamant. De derde ryg, een hyacinth, een agaet, een amethist. De vierde ryg had een turkoijs, een sardonix, en een jaspis. Onder de steenen in den borstlap een vierkant christaelyne spiegelken, dat men daer uijt haelen kan.
Op zyn hoofd moet hy hebben een witte tulbant, daer voor aen met een hemelsblauw snoer achter vast gemaekt moet staen een vergulde plaet op zyn voorhooft, daer in staen moeten in het hebreeusch deze letteren:

קדש ליהוה

Ter zijde staat, tot verduideliking:

1 Robyn. Topaes. Karbonkel.
2 Smaragd. Zaphier. Diamant.
3 Hyacinth. Agaet. Amethist.
4 Turkoijs. Sardonix. Jaspis. Berijll.
קדש ליהוה

Op de keerzijde leest men:

DE BORSTLAP
moet aen elke eynd een goude ring hebben; in de twee bovenste elk een gedrayd goud kettingxken, dat boven op de schouder vast gemaekt wordt onder de sardonixsteenen, daer van op elke schouder een is, en door de onderste ringen moet een hemelsblaeuw snoer gaen, dat ter wederzijden mede aen ringen, die aen den lyfrock effen boven den riem of gordel staen, vast gemaekt word.

DE HOOGE PRIESTER
moet dan hebben tot zyn kleedren volg. Exod. 28.
1. Een fyne linne witte onderrock tot de voeten toe, daer oogjens in speelen. vs. 39.
2. Een hemels-blauwe rock totte middel toe, daer de vergulde schellekens en granaetapp'len van hemelsblaeuw, purper en scharlaken onder aen hangen, beurt om beurt. vs. 31, 32, 33 en 34.
3. De lijfrock geborduerd van goud, hemelsblaeuw, purper, scharlaeken en fyn getwernde linnen, vs. 6 en 7.
4. Op elke schouder een Sardonixsteen (Berijl in goud gevat. vs. 9.

5. Een borstlap van de zelve stoff met twaelf steenen, daer in. vs. 15 enz.

6. Twee gulde gedrayde kettingxken, om op de schouder te hechten. vs. 22.
7. Twee hemelsblauwe snoeren, om den borstlap aen den riem te hechten. vs. 28.
8. Een riem gebordueerd als den borstlap. vs. 8 en 39.
9. Een witte tulband van fyn linnen. vs. 39.
10. Een goude plaet met een hemels-blaeuw snoer vast gemaekt voor aen den tulbant. vs. 36.

Op het derde blaadje staat:
toestel inde gebroeders.
De hoge priesters kledinge volgens dese bijgaende beschrijvinge.
twe blicke basuijnen.
2 andere basuijnen.
8 witte linnen rocken voor de priesters.
8 witte linnen mutskens. met vrongen.
een open kroon voor david.
een helm.
een ringkraag.
de bondkist met de cherubinen.
de kandelaar.
de nis.
't soldertjen op de troon.
een tapijt daer op.
de rots of berg aen de sijde van 't toneel.
seven staken met seven touwen.
een cleijn spiegeltjen.
een groote ketting met seven leeren.
twe bolpesen.
een krukjen.
wit en swart floers voor rispe.
een kitte sol.[1)]
trompetters.
wierook vat.
verte.

Op de keerzijde staat:

De speeluyden speelden [lees: hebben] op haer blaas Instrumenten dit bijgaende musijkstuk gespeelt. ende vande priesteren op het toneel gesongen. met 4 partijen.

Bij de *Rey van Priesteren* (vs. 153 vlg.) staat aangetekend:

ingaende wort de toesang vande priesteren gesongen en van de speelujden (*sic*) gespeelt.

1) d.i. een parasol (Spaans: quitasol).

En onder aan de bladzijde:

> de vertooning vande bondkist en kandelaer en de toesang word aldus van de priesters gesprooken.
> In het eerste zal waarschijnlik met *toesang* het eerste en tweede gedeelte, de Zang en Tegenzang, van de Rei zijn bedoeld. Daarop volgde de 'vertooning' der bondkist en kandelaar, waarbij de '*Toezang*' gesproken werd.

Vóór de *Rey van Priesteren* (vs. 1495 vlg,), is een biljet ingeplakt, waarop de voorstelling wordt aangekondigd, met de volgende vier verzen:

't Gerecht des Hemels haet het gruwlijck hloed-vergieten.
Verdelght al Sauls buis en zijn gedachtenis.
Al schijnt het aen den tijd hier jaren lang t'ontschieten,
Hoe lang de wraeck vertreckt, zij komt in 't end gewis.

met het onderschrift *Ten vier ure presijs*.

Daarbij staat: ‘de vertooning daer de gebroeders hangen en wort van de gabaonners gesprooken. 't gerecht des etc. (hier werden dus de vier bovenstaande verzen gezegd) en daerna door een van de staat Juffers dit andere:

hef op, hef op, met naar geschreeuw.
aanschouwers treurt met Sauwels weeuw,
die hier al 't koninglijk geslacht
soo deerlijk siet om hals gebracht,
maar denkt hoe 't moederlijke hart
ontstelt sij midden in dees smart
die sij om hare vruchten lijt
geen mes noch vlim dat scharper snijt,
als dit dat haar gemoet doorvlimt,
de son daalt neer, den avond klimt,
en valt met drup'len en met douw.
maer niet een traan ontsijgt dees vrouw,
de moeder lijd de grootste straf.
nu mach' er niet een traantjen af.
I.v.V.

Afwijkende lezingen door dr. C.C. van de Graft

Evenals in Deel 1 en 2 zijn hier niet opgenomen de spellingverschillen die geen klankverschillen aanduiden, noch de leestekenverschillen die geen wijziging brengen in de betekenis; eveneens blijven drukfouten onvermeld. Daarentegen worden wel alle afwijkende lezingen meegedeeld van alle bij Vondels leven verschenen uitgaven en van *Poëzy* 1682, welke bundel kort na zijn dood het licht zag, terwijl in Deel 1 en 2 bij de minder betrouwbare uitgaven - *Poesy* 1647 II (2 drukken), *Poëzy* 1660 en *Poëzy* 1682 - dit alleen in bepaalde gevallen gedaan werd.

Wij weten niet op welke wijze *Poesy* 1647 II en *Poëzy* 1660 zijn tot stand gekomen, en het scheen mij moeilik hier op voorhand te beslissen of ‘zij een lezing hebben die door Vondel zelf gewijzigd kan zijn’, een mogelikheid die, behalve bij bedorven lezingen, m.i. altijd bestaat. *Poëzy* 1682 ontleent zijn waarde aan de dateringen en andere biezonderheden door Vondels jongere vriend Gerard Brandt, die deze uitgaaf bezorgde, daaraan toegevoegd. De tekst volgt hier bijna doorlopend die van *Poëzy* 1650, maar verrast ons toch een enkele maal door een zelfstandige lezing: men zie de varianten van *Een Niew Lietgen van Reyntgen de Vos* hierachter. In *Poëzy* 1660 dunkt mij de lezing van vs. 5 en 6 van de *Opdracht van Hyppolytus:*

> Die neerlaag gij ontsnapt': uw Vader was'er bleven.
> Gij bleeft gevangen, enz.

juister dan die van de oudere uitgaven met gelijke tekst (*Poëzy* 1650 heeft verschillende afwijkingen). De statige aanhef van het weidsche gedicht *Op Amstelredam:*

> Aen d'Aemstel, en aan 't Y, daar doet zich heerlijk oopen
> Zy, die als Keizerin de kroon draagt van Europe

is ons alleen in *Poesy* 1647, 2de druk, en *Poëzy* 1660 overgeleverd. Ongetwijfeld waren voor deze uitgaven bronnen toegankelik, die nu voor ons zijn afgesloten. Het scheen mij daarom voorzichtig het gansche variantenmateriaal beschikbaar te stellen voor belanghebbenden, opdat ieder, met inachtneming van de verschillende waarde der uitgaven, dit naar eigen inzicht gebruike.

Bij de verschillende uitgaven der toneelstukken kwam het mij niet dienstig voor, deze opnieuw bibliografies te beschrijven. Practieser scheen het mij hier te verwijzen naar de *Bibliographie van Vondels Werken* door Unger, naar wie iedere bibliograaf het eerst zal grijpen, en daarbij enkele opmerkingen betreffende de tekst te geven.

OP DEN HEER LAVRENS REAAL, blz. 110:

Poëzy 1650, blz. 185. - T i t e l: van de Oost Indien.

1 Keizers

3 oorloghsmoedt

Poëzy 1682 I, blz. 552. - Volgt *Poëzy* 1650, behalve dat achter de titel is gevoegd: *Geschildert door Thomas de Keizer*.

EEN NIEW LIETGEN VAN REYNTGEN DE VOS, blz. 111:

Poëzy 1682 II, blz. 426, geeft talrijke vormverschillen, o.a. geregelde vervanging van *ai* en *ay* door *ei* en *ey;* tekstwijzigingen als 4 op drinckt, 43 greep 't, 54 Reintje 't spit in d'asse went, 83 Lijdt met; maar vooral betere leestekens. Zo ontbreekt hier

in vs. 33 de punt achter teef, en eindigen 4 met een komma, 5 met een punt, 39 en 48 met een dubbele punt, 56 met een vraagteken, 66 met een dubbele punt, terwijl achter riep een komma staat. 69 met een uitroepteken en 71 met een komma.

Een en ander doet veronderstellen dat deze tekst òf door Brandt is verbeterd, òf uitgegeven naar een ons onbekende druk die van Vondel afkomstig is, wat van de plano wegens de slechte interpunctie wel niet kan verondersteld worden.

T i t e l: Sprookje van Reintje de Vos. Op de wyze van *Arent Pieter Gijzen*.
Onderschrift:

> *Gemaekt om op de brug te zingen;*
> *Al zouw'er Reintje uit zyn vel om springen*.
> MDCXXVII.

Van Lennep II, blz. 627. - *Unger* 1626-1629, blz. 81.
ROMMEL-POT VANT HANE-KOT, blz. 115:
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 11. - De interpunctie is hier in het algemeen beter verzorgd dan in de plano-druk, bijvoorbeeld:
27 achter Broeders een komma.
28 na Ach een uitroepteken.
35 na boeren een komma.
61 na Fiat een komma.
71 achter Damheer en emant een komma.
80 hield
91 wiert
124 gehoorsaem (mogelik is dus *ehoorsaem* een drukfout).
125 achter Coppen een komma.
134 na Lombertshanen en hy een komma.
137 gedaen
141 aan het eind een punt.
156 packt u
157 lange
160, 161 moest
180 aen de
214 achter Vos een komma.
218 achter sel een komma.
219 aan het eind een komma.
Poëzy 1660, blz. 12, geeft de lezing van *Poesy* 1647.
Poëzy 1682 II, blz. 170, volgt de plano-druk.
Van Lennep II, blz. 582. - *Unger* 1626-1629, blz. 59.
VEROVERING VAN GROL, blz. 124:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 9. - Geregeld is hier *tegens* vervangen door *tegen, nocht* door *noch, oorloogh* door *oorlogh*.
3 slagordens
153 sijn
172 hooger
189 slofte
194 herfst
212 ophitst
343 ontsteltheyd
417 Spanje
522 ruigt'en
534 schaduw
714 Haar
Het citaat uit de *Aeneïs* ontbreekt.

Poëzy 1650, blz. 3. - T i t e l: *Verovering van Grol*. Het vervolg ontbreekt. Geregeld is hier *doen* vervangen door *toen, doch* door *toch, na* door *naer* (behalve in vs. 12 en 654), *oorloogh* door *oorlog, Orangie* en *Oranjen, Spanjen, Troien*, enz. door *Oranje, Spanje, Troie; krijgslie* door *krijgsliên, hartog* door *hertog, kartouw* door *kortouw, dar* door *durf, gaeldery* door *galery, stal* door *stant*. Dezelfde tekstwijzigingen van *Verscheide Gedichten* 1644, (uitgezonderd vs. 189 *slofte*) en bovendien:

4 En Krijghsvooght Dulcken Grol
18 En zorgen wat ontlast,
23 En d'oude Baiervorst,
30 Palts gingh gladt verloren.
39 hooft hief
42 Des Oldenzeeschen wals, na kloeck
44 ten beste
54 Gerezen van den disch, en,
58 over mijn
60 in 's voesters
72 en vergramt ruckt op zijn
74 Verdwijnt
77 wapens, en verdaghvaert
81 zich anderwerf laet
84 Staten, die van zelf
85 Maer tot... beleg zich langsaem laet bewegen,
88 ruiteren
92 van een stadt:
100 Wien
104 om 't eerst (drukfout?)
105 doch kan den
107 van den staet;
114 Vlietgodinnen zien ontelbare oorloghszielen(drukfoutvoor oorloghskielen)
115 En schepen toegerust,
119 achter drooghte een komma.
125 in zijnen schilt
128 Dwinglant
136 Toen 't heir langs sterck Brevoort quam aengerukt op Grol.
143 dubbeleert
144 sluimrende
146 de kanttekening bij walscherm ontbreekt.
147 De Krijgsvooght,
150 De Muskadel gaf't brein de sporen,
154 Dee
161 achter Spitsbroeders een komma.
163 Maurits zelf niet kon
166 van uw trou,
169 van haer pennen,
173 Zoo ras het
174 Opheldérend,
175 dan Wapen Wapen kraeit,
185 en Amirael (is dit een drukfout?)

192 dagh op dagh
195 Die versch
201 Waer 's krijgsmans.... de ploeg verroesten.
205 geen geesten
208 achter bergh en aan het eind een komma.
213 Onnooslen
214 Lucifer
216 etter stanck en bloet:
218 zietze afgrijslijck
219 levende
225 Een Spaensche Kardinael, noch jong, en min
227 Onrustig droomde dat,
229 Filippes
230 , om gelt begaen,
231 zijnen gouden staf,
232 ja met
234 ingespanne
235 Hy, bang voor muit, heeft tot weêrstant luttel
237 ende, ...haer
257 , en help de bende aen
260 Ick voer het aen, en wil hun voorgaen in het spits.
261 Zo sprack zy, ...voort
263 Hendrick, Izabel en
264 Waer aen hy op dees wijs zijn zorgen openbaert:
270 een
271 't gescheurde Nederlant
277 Vlaenderes, zie 394.
281 Toen sprack de dappre Ambroos:
295 Toen loeg de Bergsche Graef,
296 Het Spaensch.... 't Italiaensche
297 wierp
298 twee
299 Den
302 haer
307 streken meer
310 Men paeie 't volck met munt, en ga het
311 beide
316 Prince moght
322 En licken
340 Uit eene wolcke berst,
351 achter ruiter een komma.
353 Of hem om d'ooren snort. Hy laet de
365 Loteringer
370 , de geel gebraden Iber

371 voor Icker uitgepickt,
379 , en sliep als slecht soldaet,
380 Alleen op zijne beurt, beneden zijnen staat.
392 Witz tusschen komma's.
393 , verhit op d'oude prijzen:
394 Vlaendere
399 zie'er
404 na Veer een komma.
408 d'een zijn' standert voeght by
413 merck.... oranje,
414 zilvere frangie.
417 blijft gebeten;
428 Als d'oude.... op eenen jongen leeuw,
435 Uit zijnen schuilhoek,
444 , in 't bloezende aengezicht
445 joffren
454 nacht waer
467 door waken
470 den wal
480 zelf
482 den strijt
483 vaendrigh
486 durfze
493 zijn
494 vaendel.... slechts
497 achter buick een komma.
502 zijn
504 , en door gloet
505 Trinakrie
508 zijn moede
510 geschonne
514 woelt in zijnen oegst
515 vervult terstont des
517 En altijt min;
518 meer en meer
526 weiden
527 hier yverigh verzaemt,
530 geen spook,
531 Den helschen poel ontleent,
532 staenze stom
533 of's menschen
537 belofte,
548 verlegentheit
549 Waerom ick u met ernst vermaen,
554 haer
555 sneeuwitte
560 rant

565 die Razerny!
566 d'Oversten
568 dat al d'Ickers voort
570 En 't naer geluit
575 loopgrafwachters
578 vyant hen te
580 d'Oversten
591 O ongegronde hoop
599 bloet bekladt
604 deught weeght zwaerder dan het
605 geeftze 't u
618 metale
619 achter wagenen een komma.
620 achter muskettiers een komma.
621 , en hangt, op datwe schroomen,
622 De lonten op een ry al brandende
623 quaem
624 Men merreckt en belacht
625 Saters
627 janckende van
629 Nu raeckt de galery des Brits de
630 wederzijde, en wroet
632 berst
663 Zoo legh de schult op my.
665 , het zoume zachter treffen:
668 Navolghster van de
674 Weshalleve.... de komma staat achter edel hart.
676 ten beste
678 Gelijcktze een zome[r]zon,
681 achter haer een komma.
687 't naer
701 in gevaer
706 ongelijck de Schoonheit, om het
707 ; daer yeder
708 Haer boezem uitperst:
714 aan het eind een dubbele punt.
718 toenze
722 uw
727 goe gemeente in een behoude haven
728 En tem den Spaenschen haet, zoo
734 vrygevochte
751 berrentol.
753 stadigh bang voor
754 uit open
757 vóór als een komma.
758 al haer
761 over Elf.... Denemercken.
762 stercken
763 wort gelieft

769 woênde
773 Och,
Het citaat uit de *Aeneïs* ontbreekt.
Van Lennep II, blz. 599. - *Unger* 1626-1629, blz. 87.
KLINCKDICHT, blz. 126:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 67. - T i t e l: Op de verovering van Grol.
2 maar Frederik te
3 voor kies of tigers klaau,
4 met moed en maght den muur van
5 deze mare springen
6 In Spanje d'Avondvorst scheen dat gerucht te
7 Doch nader onderrecht, besweem, en wert heel flaau,
8 , vaar wel mijn Graaflijk
9 ten
12 toen Philippus... naar
14 Al 't zilvergelt in loot, al 't gout in louter koper.
Poëzy 1650, blz. 64. - Volgt de tekst van 1644, behalve:
12 Filippes
Poëzy 1682 I, blz. 298, volgt *Poëzy* 1650, en geeft de datering MDCXXVII.
Van Lennep II, blz. 701. - *Unger* 1626-1629, blz. 89.
AEN DE VRYE NEDERLANDEN, blz, 127:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 8. - T i t e l: Op 't veroveren van Grol, Aen de vrye Nederlanden.
1 Toen
Poëzy 1650, blz. 2. - T i t e l als in 1644, behalve: Op het enz., en achter Grol een punt.
1 vee- en mensche-schaecker
2 boere-.... vonckebraecker
9 marmer
10 Het welck vol danckbaerheit,
21 Gravebanden
24 oorlogs-maet
Poëzy 1682 I, blz. 2, volgt *Poëzy* 1650, behalve in de titel achter Grol een komma.
Van Lennep II, blz. 605. - *Unger* 1626-1629, blz. 90.
BRVYLOFTBED VAN PIETER CORNELISZ. HOOFD EN HELIONORA HELLEMANS, blz. 153:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 236. - T i t e l: Bruiloftbed van den Heer Pieter Cornelisz Hoofd, Drost te Muiden, Baljuw van Goeilandt; ende Mevrouw Helionore Hellemans. De datum ontbreekt. - Inhoud en Personagien volgen onmiddellik op de titel.

INHOUD:
r. 1 bruilofttafel des Drossaerds
3 Poësij, die na
5 't geene
6 : waarom hy gelauriert word.

Overal is *-lijck* vervangen door *-lick* (beh. in vs. 208 en *Aen de Bruit,* vs, 39)*, nocht* door *noch* (beh. *Aen de Bruit,* vs. 12)*, doen* door *toen, deed* en *dede* door *deê, komt* door *koomt, komst* door *koomst*. Hoofdletters zijn gegeven aan *dichtkunst* (194)*, poeet* (243, 270)*, staten* (250)*, god* (264)*, orakel* (281)*, donderaer* (402).

3 eeuwigh vrolick schittrend
6 duisternisse 't
10 schooner
11 De verwe steeckt op verwen af.
16 by 't
18 Nu treckt
19 's hemels troon
22 Bevaltme
25 Bruids cieraad
26 Die heeft in 't pralen betre
31 't Is best dat ick 't verwondren
32 Ick ben een spruit van
34 De Schencker
38 louter
39 Met mijne kruick uit roôn robijn
40 , hem schenck den besten wijn.
41 Dees, doen ick
42 Het nat.... blonck,
44 Mijn schencker,
46 Die droegh u op sijn
47 met nectars soeten dranck,
48 Ter ste, daar Hymens blijde klanck
49 Koomt stijgen naar de Noorderas:
52 bruiloftshuis
53 verschen
54 De tafel van den Muider Drost,
56 Een lofsang uit
57 Na'et starlicht hof,
59 Hy had niet uit,
62 Als Koning
65 vaardigh
66 Hy sprack: o soon,
67 Naar d'eere van Apols laurier,
69 mijn
72 Gedijt het
76 als dit
77 Het welck hy met mijn eer beslaat;
78 bits Filippes

82 Als Romes Swijger.. de kanttekening ontbreekt.
88 heur
92 met slang en leeuwenhuid.
99 Hoofd en wijse brein,
110 Ontfing met gloenden schoot haar
112 Medicy
114 Toscaenens lof,
116 Gaf sich ter
119 Haar luister gaf:
120 bruiloftdack.
121 , o Bruigom,
131 naaulix droogh van tranen blijft,
132 't harte kil verstijft,
133 Als 't overpeinst
134 sneuvlen
135 Veel segens die bevloey u
136 Gelijck de Vecht de
137 de mond
139 ten beste
149 dien 't auter
150 myrtenbosch
153 veêl die met den boogh
154 borst vol viers en minnewalmt,
157 die tot mijn eer een lofsang
158 En wijd den geest beschaamt
159 Geen soete vryers stem, op klagen en
160 Kaukaas eer zou
161 Dan hy die troosteloos op
163 Verletten mijne reis na dese bruiloftsalen,
164 auterknecht
168 sellef vry
169 suivre
170 veel
172 in gouden hair, op 't voorhoofd starren voeren:
174 van mijn
177 marmer praalt alsins met
178 : hoewelse lange kreuck
179 silvren hairen:
185 'k Beloofde hem tot loon de
186 Dies queet hy sich met lust:
189 liet nooden
192 de kanttekening ontbreekt.
195 stofs bestelt als luchjes bloemen sprickelen
196 . ick kan uw harte prickelen,
197 d'ander
198 ruw onbescheed
199 Het wettigh... van haar, die, tot een teicken
200 Van onderlinge gunst, de hand elckandre reicken.
201 Oock parste my de liefd mijns voesterkints, het welck

202 Soo lieflick elck verplicht,
203 van kintsbeen heeft
205 geveerden
207 overouden
218 bang, ...naar
221 Het sy verwinnings feest.... meê bekoort
226 hen herleven
233 sijn erkaauwde
235 Het sy sijn
237 met de luitpen van
238 Verweckten ....te luistren naar
239 hooghdravend
240 uit tralien
241 Vast lonckten, groete
243 God, wien self August vereerde,
246 ongebonden stijl
248 onrust.... gewoel door beurt van heerschappyen:
249 meester
250 sloegh elcke oirsaack ga,
253 gebiên
256 om op den Parnas sijn
259 sijn
263 Sijn
264 , wacht u wel voor hem dien
267 andren
268 Of is 't al eveneens?
269 En boeten
271 't penceel
274 sta slechs
275 opgehitst
279 Al anders
281 't oud
283 sorgh besloot Homeer sijn schriften.
284 Keisers giften,
285 Of ooreloogh
286 't Vernoegh.... des overleên
288 waardeert de kunst
289 , en d'allerplompste boer
290 Bewoont sijn lant gerust.
291 Mijn eedle harpenist
292 woende veldbacchanten:
293 , en daar een harde kay;
294 snarespel.... door 't
295 Had geen gehoor by haar, die sijne
298 De harp dieme' in
303 lesten
305 sake.... Geeft
306 te seer
314 Dees plaats is heiligh, soon.

315 Bekranst met lauwerier in der
317 Elck luistert scharp, en.... ernstigh waar.
318 Nu stort een
319 geluckigh paar.
320 In 't parrelen.... beklim
324 't Beloofde
333 En smaackt'er lavenis
335 d'avendstar.... haar vryer
336 schooner
338 de blijde feest
339 O heldre sonnestraal
340 Grijp moed,
344 my manglen geene
347 het pad.... minnevaarsen
350 rijkst
357 besielt
366 van bederflick ongediert.
368 genaackt van uwe roode lippen,
375 gaan houden by
377 haar
380 maaghdesielen
382 d'allergrootsten self
385 uuren, die mijn moeders kroon bewaacken
386 Als kamenieren, flux de.... 'er kraacken
387 Van louter hemelsch goud, ons
390 avendstarrigh licht sijn glans verspreit door
392 inaêmen,
394 salse soetelick aanpricklen met mijn rijmen,
396 my meesters
397 Nu stroopt uw hart van
399 gants
405 met schaduw en met sluier bruin en wit?
408 in 't ander
410 gafse 't
411 't samlen in het diepst des
423 snickjes
426 naar
427 't hooge Huis

429 uw asssche
430 na dat het volghde uw
434 bevalt
436 En oorloogh onder mijn
437 . nu klap te
438 En tart met
439 immers u soo soet
441 toorts
443 fel die sijn
444 Nu schiet geen harten
445 vlam. De baren
446 De rotsen hoe verhart,
448 'k Sie danssen op.... den IJ
457 Meduse
469 , weest
474 Van Pindus groote koningen
480 in ste
482 Geen

Van Lennep II, blz. 633. - *Unger* 1626-1629, blz. 117.

AEN DEN HEER DROST EN SIJNE E. BRUYD. KLINCKDICHT, blz. 155:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 67. - T i t e l: Aen den Drost van Muyden, en zijn Bruit.

1 Bruiloftskarren
2 stant.... te gader
4 belooft den aanwas veler Starren:
5 Gepaarde kroonen
6 met uwen glans
7 van rook;
8 Met smooken van dees toorts... sarren.
9 Aldus... noch water
10 Aldus..., bestuwt van
13 Het zy men.... vaarzen

Poëzy 1650, blz. 63. - Hetzelfde als 1644.

Poëzy 1682 I, blz. 297. - Ook hetzelfde.

Van Lennep II, blz. 634. - *Unger* 1626-1629, blz. 119.

AEN DE BRUID, blz. 173:

Het handschrift, dat misschien voor Mevrouw Hooft bestemd is geweest, berust in de verzameling Papenbroek te Leiden. T i t e l: Geluckwensch aen Mevrou Heleonora Hellemans.

7 Heleonoor
12 syt dan
30 moet steenen.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 250. - Hier met de ondertitel: ‘Op haren Bruidegoms wapen’.

4 't gelauwerierde Hooft
6 Lange spelde Hoofts
12 bang nocht

24 hartedief
30 Daar heel Holland
34 achter gitten geen komma.
37 kostelick.
38 Drostelick,

Poëzy 1650, blz. 350 en *Poëzy* 1682 I, blz. 638 volgen de tekst van 1644, uitgezonderd dat -*lick* is vervangen door -*lijck*.

12 noch
21 dertelste

Van Lennep II, blz. 652. - *Unger* 1626-1629, blz. 143, met de titel van het handschrift.

DE HAVEN AAN IOAN NIKOLAESZ. EN ANNA SIMONS, blz. 175:

Poëzy 1650, blz. 388. - *lick* is overal vervangen door -*lijck*.

5 blyden
15 door de baren
17 jofferzielen
20 Aemstelboort.
41 datme
75 aan het eind een komma.
79 enger
83 slechts
101 achter die een komma.

Poëzy 1682 I, blz. 725, volgt de tekst van 1650.

Van Lennep: ontbreekt. - *Unger* 1626-1629, blz. 145.

C.G. PLEMP OP HET OVERLIJDEN VAN WILLEM VAN DEN VONDEL, blz. 179:

Poëzy 1650, blz. 473.

10 heerlijck
12 Febus
18 zwijght

Poëzy 1682 II, blz. 35, geeft de tekst van 1650.

Van Lennep II, blz. 662. - *Unger* 1626-1629, blz. 148.

D. d. B. OP DEN ZELVEN, blz. 180:

Poëzy 1650, blz. 474.

4 scheit (is dit mogelik een drukfout?)

Poëzy 1682 II, blz, 36, geeft de tekst van 1650.

Van Lennep II, blz. 663. - *Unger* 1626-1629, blz. 150.

DE POETEN TEGENS DE CONSISTORIE, blz. 180:

Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 184; geen afwijkingen.

Van Lennep II, blz. 762. - *Unger* 1626-1629, blz. 151.

AMSTELDAMS WELLEKOMST AEN FREDERICK HENRICK, blz. 182:

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 159. - T i t e l: Wellecomste van den Prins. Slordige tekst, waarin *welkoom* is vervangen door *welcom; harte, tarte, starcke* door *herte, terte,* enz.; *me* en *ghe* door *my* en *ghy*. De enige wijzigingen van betekenis zijn:

38 Staten-Pilaer
76 Bossen lossen
165 Helt, en dichters stof.

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 160. - Titel van 159, met vrijwel dezelfde tekst als nr. 159, behalve o.a.:
55 Silver-grijse

Verscheide Gedichten 1644, blz. 163. - T i t e l: Amsteldams Wellekomst aen Frederick Hendrick Prince van Oranje. De datum ontbreekt. Geregeld is *wel*(*le*)*koom* vervangen door *welkom* (beh. als rijmwoord in vs. 90)*, doen* door *toen* (beh. in vs. 50 en 64)*, Spanjen, Oranjen* door *Spanje, Oranje*.

2 Keiserlicke
33 Wat my
37 mijn
57 Hare lijkbaar volgen zagh
58 Een erbarmelijk geklagh.
66 heir zoo vruchtloos had
73 toch
85 ontsaghlick
91 Waar ghy
95 En dese
97 Oproer stoockten, twist, en
117 Maymaant wyckt,

Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 34. - T i t e l: Amsteldams wellekomst, Aen Sijn Hoogheydt. De datum ontbreekt. De tekst is die van de plano met een paar drukfouten.

Poëzy 1650, blz. 193. - T i t e l: Amsterdams Wellekomst. Aen Frederick Henrick Prince van Oranje. De datum ontbreekt. De tekst heeft dezelfde wijzigingen als die van 1644 (beh. vs. 57 en 58), doch *doen* is hier zonder uitzondering door *toen* vervangen, *zedert* en *zidderen* door *sedert* en *sidderen,* en bovendien:

2 Neemt
11 Onder wapens en trompetten,
15 zwaeien
23 schrik
27 Aemstel
39 , keer de
47 stercke
55 grijze en witte hairen
59 hun
71 Wil
74 van voesters
76 lossen, paerdemennen
86 blixem
89 Aemstelstroom
136 degens
141 meê
146 drakeschreeu:
152 rechtehant

Poëzy 1660, blz. 37, geeft de tekst van de plano-druk. - T i t e l: Amsteldams Wellekomst, Aan zyn Hoogheid. De datum ontbreekt.

Poëzy 1682 I, blz. 311. - T i t e l: Amsterdams Wellekomst. Aen Frederik Henrik Prince van Oranje, Den 10 van Grasmaent, 1628. De tekst is dezelfde als die van *Poëzy* 1650, met uitzondering van vs. 2, die overeenstemt met de plano.

Van Lennep II, blz. 668. - *Unger* 1626-1629, blz. 153.

BRIEF AEN DEN DROST VAN MUYDEN, blz. 188:

Verscheide gedichten 1644, blz. 323. - T i t e l: Brief aen den *Drost van Muiden*.

Geregeld is -*lijck* vervangen door -*lick, nocht* door *noch*.

1 luchtje.... voere
3 dwaal,
4 de Noortsche Beerewagen;
5 achter zon een komma.
6 en maalt
7 altaren,
8 met bestemming
14 meermaal
16 geloste roers, pistools
22 bruizen
23 uitroeit
24 Duitsen slaapsucht, lang getergt
25 Ten leste uit haren slaap sal springen, heet op wraak.
26 allerleis
31 saffraande
33 , maar t'effens dag en nacht;
34 beexkens ruischten door de kruiden, stil en zacht,
35 ruischten... aan het eind een punt.
36 Een morgenkoelte was de
37 Wanneer, verbaasdelijck,
39 van Vorsten en van Graven,
42 Zy
43 wie ghy.... wilt
44 sidderen, voor ons, die
45 nadeel: dies zy stant houdt, op
47 nadert... hierom van zelf niet luier?
48 Zy toont heur aanschijn,
49 d'andre
50 , wat ramp, wat ongeluck,
52 och!
54 raacktze
55 zelven slechts te
60 Spanje, toen
66 Mevrouw.... ghy noch noit
69 wecke
75 stelt my
76 op vrolicke
80 wort ghy
81 onder dack
83 is al.... Duitschlant zal bezwijcken,
86 staatsi op 't altaar:
87 zult ghy.... uw
88 mijn lief,
91 sprak.... brak
94 reede,
102 gemeent bekoopt met bloet

104 Wort al de weereltkloot een
106 ziet ghy
108 Het krijghslot schakelt
113 zoecke,
116 roeren
119 spreeck ick, en bedaar, Het onderschrift *In de Sont. 1628*. is vervallen.

Poëzy 1650, blz. 404. - T i t e l: Brieven. Aen den Drost van Muiden. De tekst is dezelfde als die van 1644 met enkele niet noemenswaardige verschillen van taal en leestekens. Ook hier ontbreekt het onderschrift *In de Sont. 1628*.

Poëzy 1682 II, blz. 119, geeft de tekst van 1650, en het onderschrift In de Sont 1628.

Van Lennep II, blz. 677. - *Unger* 1626-1629, blz. 160.

NOCH EEN AAN DEN ZELVEN, blz. 191:

Poëzy 1650, blz. 404.

5 zoume
29 kiestghe.... huiske,
30 kluiske
33 huiske
55 Drostelijcke
87 naulijx
90 , sluitme
91 Gunme

Poëzy 1682 II, blz. 123, geeft de tekst van 1650.

Van Lennep II, blz. 682. - *Unger* 1626-1629, blz. 166.

ORAKEL, blz. 194: *Verscheide Gedichten* 1644, blz. 70.
1 't Aeloude Rome heeft eer barens noot geleden,
2 Toen, overrompelt
3 Het proefde,
4 in rook vergaan zoo veel Tuskaansche
6 nederlaagh des
8 schoot des ysren Rijx
9 met zijn zwaart, en zwangere
pistool,
12 Want Meester van die bey, vervolght hy 't oorloogslot,
Het onderschrift: te Gottenburgh. 1628. ontbreekt.
Poëzy 1650, blz. 67, met dezelfde tekst van 1644.
Poëzy 1682 I, blz. 301, eveneens, doch met de datering MDCXXVIII en bij de titel de kanttekening: Boven het eerste afschrift stonden deze woorden: *Tot tol van zijne Majesteit van Zweden, betaelt te Gottenburg, aen den Heere Jacob van Dyck.*
Van Lennep II, blz. 689. - *Unger* 1626-1629, blz. 170.
TOT VERLOSSINGE VAN DEN HEERE LAVRENS REAAL, blz. 195:
Poëzy 1650, blz. 70. - In de Titel: toen.... tweede.
4 En help' den Rijn Parnas en Pindus top bewonen.
13 der herten
Poëzy 1682 I, blz. 304, geeft de tekst van *Poëzy* 1650, doch met de verkorte Titel: Aen Keizer Ferdinand den tweeden. Bovendien de datering MDCXXVIII.
Van Lennep II, blz. 676. - *Unger* 1626-1629, blz. 159.
AAN DEN EDELEN HEER IACOB WITZ, blz. 196:
Poëzy 1650, blz. 69. - In de Titel: Oppersten.
14 Aemstels.... aan het eind een vraagteken.
Poëzy 1682 I, blz. 303, geeft de tekst van 1650 en de datering MDCXXVIII.
Van Lennep II, blz. 694. - *Unger* 1626-1629, blz. 250.
OP DEN EDELEN HEERE IACOB WITZ, blz. 196:
Poëzy 1650, blz. 184. - In de titel: Heer; na Nederlanden een punt. De tekst is dezelfde als die van 1644.
Poëzy 1682 I, blz. 552, volgt de tekst van 1650, maar geeft de spelling Wytz.
Van Lennep II, blz. 695. - *Unger* 1626-1629, blz. 251.
HIPPOLYTVS OF RAMPSALIGE KVYSCHEYD, blz. 197:
1. Amsterdam 1649 (Unger: Bibliographie, nr. 163). Dit is een slordige nadruk van de uitgave van 1628, met veel drukfouten en enkele, niet vermeldenswaardige, tekstwijzigingen.
2. Amsterdam 1658 (Unger: Bibliographie, nr. 164). De interpunctie is met zorg herzien. Geregeld is *na* vervangen door *naer, nocht* door *noch, doch* door *toch, gants* door *gansch, slechs* door *slechts* (beh. in vs. 833), *ellend* door *elend, oorloogh* door *oorlogh, goddeloos* door *godeloos; harder, smart, dartel, starcke, scharpe, parst, parssen, barst,* door *herder, smert*, enz.; *seyd* en *leyd* door *seght* en *leght, bragt* door *broght, schoonder* door *schooner, ten besten* door *ten beste; Creten, Athenen* door *Crete, Athene; rechterhant* en *slinckerhant* door *rechte hant* en *slincke hant, vermengt* door *gemengt, dar* door *durf* (beh. als rijmwoord in vs. 775 en 915), *langs hoe meer* door *meer en meer, stuck* door *feyt, als* na een comparatief door *dan*.
INHOUDT:

1 Fedra pooght vergeefs te bekooren den kuischen Hippolytus,
2 Antiope; Terwijl hy, geduurende zijn vaders
3 jaghtgoddinne
5 verkrachtinge
6 achter Theseus een komma.
7 leste
8 Neptuin
9 gruwelijck
10 de wagenaer uitgeschockt,
14 vader, het ongeval zijns onnozelen zoons beweenende, en
16 leght
HET EERSTE BEDRYF:
9 Bevroze
11 En gy, streeft herwaert regelrecht,
12 scheutige els het bos bevlecht,
13 Daer levenwecker lieflijck speelt
14 Van 't westen, en de beemden streelt
15 Met dau en lucht van zijnen
16 Die lentekruiden
18 kaikens.... de traege
19 vlacke landen laeft,
20 En schaers het zant des oevers schaeft;
21 En gy,
22 Het bosch ontsluit, langs 't effen
27 een anders
28 Betre...., zoo
29 Een
32 roeptze
33 Naer 't jaegen jancken,
34 Hier schuilt het boschzwijn, fel en stout,
35 , door boschmoort zoo berucht,
36 Waer voor de huisman vliet en vlught.
38 bant den jaghtmolos:
39 Dat dees
42 Men hou Spartaenen by
43 dwang met eenen vaster

47 En steenklip galme stijf en straf,
48 tegenbasse op 't luid gebaf.
50 Al snuffelende nu
52 Doorsnuffle.... en naer
53 Terwijl het schemerlicht genaeckt,
54 De dau op 't lant, van 't wilt geraeckt,
55 Het spoor verraet: dat andren vast
56 Zich spoeden met den zwaeren last
57 op den
61 Gemaelt, besluyte 't
62 Welx
63 gereet.
75 omtrent.
76 Der schichten punt en dreigement
82 Vervolge
83 Nu schietge dassen, snel en schuw.
88 Wat in woestijne wort gevoet;
89 Het zy de
97 Zy vreezen,
106 Al d'ackerschaer,
108 wat u
111 het padt
112 Die
113 , Koningin der wilde
114 , zonder tal, afsteecken van
117 Och,
118 haetigh
119 mijn jaeren dus te slijten?
123 Ten jammerpoel', waeruit geen weêrkeert van
124 Hy volght, als een soldaet,
125 En.... der dolle
128 Hier sleipe in onzen dagh: geen schaemt... achter deze zin een komma.
131 vrouweschennis, en verbode
132 och
133 Bezwaert mijn druckigh hart.
134 zorge en angst ontlast.
135 achter brant een komma.
137 rust. de naelt en dunne spil
138 druipt, oock tegens mijnen wil.
139 Het
141 joffreschaer
142 De torts te zwaeien, afgerecht op
146 Des lants, haer toegewijt. 't vermaecktme, als
154 Gy hebt, door eveldaet vervoert, te stout
156 , die, te nors
157 Geleide een kudde, die noch nooit zich temmen
158 dees had noch een' treck

160 het vernuft
162 geen
163 aengezien dat
164 , aen d'onzen pooght
165 Den schimp van 't net, dat haer en Mars ving onverwacht.
167 Geen spruit van Minos oit door
170 die gruwelen toch uit
171 En blusch den.... wil
172 , wie in
173 Minne wederstreefde,
175 't zoet gebreck... streelde
183 boete, is vroom te
184 , en niet op wegh
189 Men snoode
191 , dewijl
192 Ons lucht en klaeren dagh
194 schuilen bleef in
195 En in den jammerpoel gesloten uit onze oogen;
197 Zich uitbreit op de
199 Zal dees
204 wien toch alle
207 't al bedeckt en stil kan houwen
208 alziende dit
212 Gebeurde;
215 , het braght noit rust
217 En noit van
219 d'afgrijslijckheit
220 uwe moeders
221 Zijt ang,
223 niet is
224 Te godloos in uw buick
233 perssen
236 zeeman
238 't Geweldigh zeeschuim bruischt, vermeestert
241 snelle vlieger nam
243 gevoelt de minnevieren.
246 's minnefackels
247 achter kint een komma.
248 Treft Godt Appollo zelf, den meester in het schieten,
251 Min tot eenen
253 Den naem van eenen Godt: quanzuis of Venus zoon
254 landen wort gestiert uit haeren troon,
255 Door lucht en hemel vlieght,
256 tangre ... dwergh de goôn doet zwichten.
260 maeten,
261 die
262 . zulk een heeft
266 hooge..., gaet voorby het
267 de kleenen

269 is kleen
271 Dat zy
272 Wie..., wil fier het
283 dat ontzeide
287 neem.... reden wiert
291 van huwen,
296 Stant sal.... achter houden een komma.
298 Om geile
299 laeten vaeren?
300 , zou door ons gebeên de..... bedaeren?
302 Leert ons
305 . voor boel
309 ootmoedigh bid ick, ach,
310 By 't grijze en witte
311 zorge
313 z'Is half genezen, die slechts wil, en dit besluit.
314 Noch trock mijn edel hart zoo gansch de schaemt niet uit.
316 Min werde eenmael
327 dees
333 Wort niet zoo
334 Mevrouw, die nu alleen
339 dat straf
341 barssen knecht.
349 uit been en schinckel
352 Het kent hem al wat
356 De huismans,
357 't Beerelicht
358 zijn
360 In d'ouden kan 't de kracht en deught
361 Des uitgedoofden gloets
362 Het treft der jonffren boezem wreet
363 vlamme
364 En dwingt... neêr te daelen,
369 zijne
370 minder
372 Flus vogel
375 Zijn horens
376 , daer hy
379 Den taejen riem na met zijn
390 zwaerder
393 om de
394 Zijn
398 Zijn.... flus op 't
400 De fijne
401 Lydiaen kan dit
402 dit
407 Al wie getroffen wort bezuurt;
421 krijten
427 De Min.... staert laet

429 zeegedierte raest:
430 de kanttekening ontbreekt.
434 Dees gloet
438 tijdinge
439 geen
440 Geen
441 Inwendigh braet
442 , noch melt
447 beenen struickelen: haer
448 dies zy haer hooft nau op
450 Terwijl zy
452 mijn' hair:
454 Verkeertze van gelaet.
457 Het lichaem d'eerste vaegh
459 : men zietze al bevend treden,
461 Febus
462 Blinckt nu niet vaderlijck,
464 Bevochtigen... haer bleecke en dootse....
465 Aleens als
466 smilt
469 Leunt
473 in dien verr'
474 opschort'
476 zeegifte,
477 Aen 't Indiaensche
480 den blancken hals en
485 achter Hoedanige een komma.... Pontus yskil
488 Haer lenden met de maen van eenen schilt
490 Zoo wort ick wilt en wuft nu boschwaert
491 O Koningin, hou op, hou op van uwe
592 Geen rouw is maghtigh deze elenden
493 dat uwen
494 Ay paey de
495 Diane,
496 Geberghte en woudt bewoont, ...welcke geene
498 Och keer
500 en nachtglans,
501 beurte
502 Dryaenzicht,

503 zijt,
506 naer ons
507 zijn fors gemoedt. betem hem, dat
511 zuivre
515 eere
516 alree uit
517 bedelofte
519 wat vreestge
522 maer wie
525 De schaemt verricht te traegh
531 Ay staeck die vrees:
532 En 't stamhuis bloeit... zijt gy
534 ; naerdien gy, even wilt
536 Wien 't
538 een komma achter dat
539 rechte
541 Ay vier
543 Gebruick uw jongkheit.... glippen.
545 danssende haer wet.
546 't ledigh eenzaem
550 Gedeelt,
551 Door 't gansche leven. vreught past best den
553 zaeissel oit zoo vroegh,
556 Een telge,
557 geene plompe.... bosschen
558 Rechtschapen aert en geest zijn'
559 't edel hart besnoeit wort noch besneden
560 In 't groeien. schuw
567 achter weereltvooght een komma.
569 Voorzagh zorghvuldelijck hoe
575 zeil-
576 ruimte: 't
583 kenn'
586 Volgh 's levens leitsvrou dan,
587 Bemin den burgerplicht en
589 hooger
590 mint,
592 de
595 , noch, staende
601 aan het eind een punt.
602 Hy, rijck genoegh, geensins met.... pijlaers
603 . zijn eicke balcken blincken
604-6 de aanhalingstekens ontbreken.
607 Geene ossen,
608 Hun...., ten zoen
613 Omtrent Ilissus
615 snellen stroom

619 en zingen
620 tack en telgen drillen,
623 groene zode
624 kom'
627 's hongers boete 't bosch
628 op laegh gewosse
631 met angst
632 Maer met de bloote hant
633 smaeckt hem eerst aen 't.... de geen,
636 winckelen noch hoecken,
639 zelfs
640 der geenen
646 torens rontom
647 lendens ommegorden.
649 slingerschut
655 De koele berghspelonck natuurelijcke
656 verbolgenheit,
657 vervoert,
659 staetzucht donderde op met
671 voorbeelt, altijt woeder.
672 vermoorde zijnen broeder.
677 op schelmery,
683 achter Medea een komma... durf geene
685 of d'aert van
688 haer te
689 Gy zult veel eer het vier
696 hardneckigen
699 gy eene
703 achter En een komma.
705 zy mart
706 of haer
708 Het aengezicht besterft.
710 Nu spreeck: uw Hippolyt, vertroost u met
716 wie noch saechachtigh
717 is voorheên
718 Bedreven: al te
722 trouwe, en 't
724 u neigh naer my in
727 glippen.
728 perst
729 grooter
730 getuigh
733 zorgh
735 och!
739 gy't my belast, het zalme
740 't dicke
741 op te
743 krijghslien
750 een komma achter gy.... en 't bloejenst

752-3 de haakjes zijn door komma's vervangen.
754 aan het eind een komma.
768 ten troost
771 Nu wil ick gaen, en hem met mfln gebeden smeecken.
772 Ontfarm u: luister wat de tong van 't hart wil spreecken,
773 En zwijgen. 't
774 . och, och, och.... is dit
777 Spreeck uit. De minne braet
791 Febe
796 kroost straelt levende uit
811 O stercke hemelvooght,
818 Een' krommen koers gaen, met een' averechtsen
833 dees
834 bleef bedeckt,
838 dees buick, dees
845 van ons huis.
846 schuwen, rein en kuisch:
848 wilde zee, en rots
849 dol
850 waer gy uw
851 knien met bidden
855 heur
856 boschaltaeren
865 Pontus pekel
870 godlooze onzuiverheit
871 betigt': hier moet 't een schelmstuk 't ander kleden.
873 durve
874 verborgen
881 pant der snoode schelmery.
882 niemant toy' noch vly'
884 Brengt stewaert aen het
892 Als hy.... mist en
893 dan een gloênde lucht,
894 Voorden wint en zijn gerucht,
895 Een streeck lang brant, en vlught.
899 d'uwe eens in 't
901 lonckende
904 Als
905 haer
906 In een' kringk op 't hooft gebogen;
909 Het hooft verheft, en lacht.
919 Dat u met de druifspiets eert;
920 Godt, die met den Thyrs, vol bladen,
921 Wreede tygers zelfs ontroert,
922 Om uw hooft, dat horens voert,
923 Den mijter bint, en snoert:
924 gy noit geschoren zijt,
925 Eeuwigh jong, noch
927 Ongetoit beurt

928 Niet te veel u zelf behaeght;
929 Theseus meer geviel
934 men haest verwelckt ziet en verslenssen;
935 gliptge
942 gebloemde
947 kleener
950 Korter
959 's aenschijns
964 Terwijlge
967 slimmer
968 Want staegh
973 Brongoddinnen
979 boomencingelen
982 sluimren
987 blancken wagen
994 nachtgodin, dat gy haer moght
996 Geen hitte
999 marmerglimpen
1001 is 't t'
1004 tot cieraet
1007 Febus
1010 En verdwaelen.
1024 Dan
1030 Verder
1037 schoonen
1045 vlechten
1051 allerhande
1055 moedigh 't hooft ten hemel heft?
1056 nau beseft,
1061 Dit
1063 leste.... na lang
1065 In 's grooten kerckers buick beschaduwt.
1066 Aen 't schemeren, kan
1067 gemaeit
1069 de last en zorgh van
1070 My, in 't gevaer van
1071 achter leven een komma.
1072 , is entlijck overbleven
1074-5 de haakjes ontbreken.
1077 Maer 'k heb mijn eerste kracht vermoeit al afgeleit;
1079 Uit Plutoos viervliet,
1081 achter ontvlien een uitroepteken
1082 achter hoe een komma.
1083 't my
1085 Die herbergh beter past.

1093 en d'overdroeve
1095 zelf in 't hart te
1097 bid
1100 van uw' man en bedgenoot
1103 wat u het
1104 O Theseus, ... bidde
1106 komste.... asch
1109 ick heeft hier nu hoorens
1111 geheim getrou in 't hart bedecken.
1115 wat misdaet gy nu boeten
1119 voester melden
1121 't geenze
1126 van de
1127 ô heldre glans
1129 achter Besprongen een komma.
1130 't Gemoedt bezweeck...., noch eenigh
1132 hartebloet
1134 'k Wil weten
1140 ontglipt
1141 Hem zagen vliên verbaest en snel,
1142 Godtvruchte heiligheit, by Godt Jupijn om
1143 En gy die 't.... golleven
1148 eigen staêgh verwoeder
1151 , door geen.... lants te
1153 wet der
1155 die dus
1158 bedriegelijckheên
1160 En door 't
1161-4 de aanhalingstekens ontbreken.
1166 huwlijck
1167 lust
1171 afstijgende naer 's afgronts duistre
1175 achter daer een komma.
1176 weerelt,
1177 d'alderverste
1179 verder
1182 straf van uw misdrijf:
1188 derwaert
1194 gifte
1196 En geef dat 's vaders haet ter
1199 d'allerleste
1200 hartewee
1203 Toen hy ons dreighde, bang voor zijn geschaeckte vrouwe:
1206 Beroer
1209 . weck monsters op het
1211 van de
1213 gestarnte,

1214 Om d'assen.... draeit,
1219 De gloênde neck
1220 Van.... hitte
1221 herfst
1223 achter ghy een komma.
1226 ommekreitsen
1227 groot
1232 en dwaes
1236 het aanhalingsteken ontbreekt.
1239 ziel blijft diep in armoê steecken,
1242 brengen wil?
1243 hijgend stil.
1244 aan het eind 'n uitroepteken.
1253 ter stede
1254 wegh.... versagen,
1255 trotse hengsten
1256 toomt
1257 Toen momplende
1261 Als flux de woeste zee uit haeren
1262 En zwilt,
1266 zee rijst hooger, als onstelde golven woeden,
1267 En Korus
1271 naer duin en
1274 Ick weet
1275 In haeren vollen schoot besluit, en houdt gedolven;
1278 steenrotsen, by de volcken
1283 water braecken
1284 ; dewijl de
1287 hy bezwemt de kolck der grondelooze gronden.
1289 En voert de plaegh aen strant,
1295 Zien ruigh en borstligh,
1297 En, in de watervloên geworpen, drijft
1304 geschubde dier
1305 Sleipt.... elck vreest dien walvisch hier,
1308 heenevliet.
1315 op afgebroke
1317 Hier terght dit dier zich zelf,
1322 En zet zich vreeslijck voor den sidderenden
1324 van opzicht, dreight en buldert, roept, en graeut:
1337 meedgezel vervolghtze
1340 Den paerden
1341 gruwzaem
1342 Hun fel en fors ontmoet, van grimmigheit gezwollen.
1343 De paerden toen
1344 , noch voermans
1346 Verschoppen hunne
1351 de paerden
1356 Uitschockte Faëton, gedwaelt van 't zonnepadt.
1357 overal van 's dooden bloet bespat.

1358 een komma achter hooft.
1360 doorneheggen
1361 kaisteen
1365 gesleipten
1369 sneden
1370 van 's dorens
1371 elcke veltstruick vat
1373 Rontom de plaetsen,
1376 De vierige arrebeit
1378 Is dit nu.... die flus
1381 staetsi nu ten
1384 u zelf oock tegen
1385 wiert
1386 hij schreit gewis niet
1387 wenscht.
1389 hoe weentge dus van druk,
1390 Om dezen, dienge haet?
1391 dat de vader
1394 tegen kleenen.
1397 peenen.
1423 dan den
1434 de hooge
1435 met den blooten degen
1437 dit bloote zwaert?... dit
1439 O felle Zeevooght,
1440 Stuur
1441 Thetys wydt en zijdt in
1442 achter Oceaan een komma.
1443 Bevattende
1445 achter geluck een komma.
1452 me den Kreetschen
1453 achter u en aan het eind een komma.
1454 wee my, waer is uw schoonheit nu gebleven?
1455 ô leghtge
1456 Vertoon u voor een poos,
1458 dees
1463 hulsel: neem het
1465 ziele en
1487 punt. Mijn hartebloet
1489 Leer nu, ô
1491 verdienste
1495 morasch
1500 juiche en lach',
1503 en al de
1506 Ick die
1508 gevult
1509 drie gewagen
1510 heil. verliet ge Plutoos hoven,
1511 En stont... ruime wegh naer boven,

1512 dubblen
1513 achter Om en versteecken een komma.
1515 toorts
1526 zwaerder
1528 De boozen
1529 wijck wijck,
1532 ten schimp
1541 Versaegh
1546 Betael, ô Theseus, nu uw' zoon zijn
1551 ick zelf heb
1553 vaders gifte,
1561 Herlegh op zijne plaats een
1566 De hant leer' levende in haer treurplicht dus volharden:
1574 het aenschijn
1580 ick zal
1581 met geschal.
1583 Een komma achter huis, niet achter drucx.
1586 , zoeckt in 't velt naer
1587 't godloos

3. Amsterdam 1658 (Unger: Bibliographie, nr. 165). De tekst is gelijk aan die van de vorige uitgaaf.

4. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 166). De tekst is dezelfde als van nr. 2 en 3.

Van Lennep II, blz. 699. - *Unger* 1626-1629, blz. 171.

OPDRACHT VAN HIPPOLYTUS, AEN DEN GETROUWEN HOLLANDER, blz. 200:

Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 58, met dezelfde tekst als in het treurspel.

Poëzy 1650, blz. 72.

3 wiert, het
5 g'Ontsloopt die nederlaegh: 's lants Vader was gebleven.
6 bleeft
7 datghe, een levend lijck,... aan het eind een komma.
8 naer
9 herschenen
10 en telgen
11 En met uw wijze tong gansch Kristenrijck
12 bidde uw dapperheit beschut mijn'
13 getrouwheit toegewijt,

Poezy 1660, blz. 61, volgt de tekst van het treurspel, doch met deze verbeteringen:

5 ontsnapt'
6 bleeft
11 gants Christenrijk

Poëzy 1682 I, blz. 305, volgt de tekst van *Poëzy* 1650, behalve:

11 gantsch

Van Lennep II, blz. 700. - *Unger* 1626-1629, blz. 174.

OVER HET VERONGELUCKEN VAN DEN IONGEN KEVRVORST. LIICKTRAENEN, blz. 255:

Hippolytus, Amsterdam 1649 (Unger: Bibliographie, nr. 163); geen afwijkingen.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 300. - T i t e l: Lijcktranen over den jongen keurvorst.

Ah is vervangen door *och, -lijck* door *-lick*.

11 durf
12 haar
18 noodscheer dreight den draat
19 Van mijn leven af
33 ghy
36 Naar den Donau op te
39 de huismans

Poëzy 1650, blz. 454, heeft de tekst van 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 6, eveneens, behalve dat hier de uitgang *-lijck* behouden is; met de datering MDCXXXII.

Van Lennep II, blz. 766. - *Unger* 1626-1629, blz. 251.

DE BOEREN CATEGISMVS, blz. 257:

Poezy 1647 II (beide drukken), blz. 18, met meer verzorgde interpunctie, en
20 Synodus

Poëzy 1660, blz. 20, volgt de tekst van 1647, behalve:

5 leuter - kei

Poëzy 1682 II, blz. 177, volgt de plano, beh.: 5 leuterkaey en geeft de datering MDCXXIX.

Van Lennep II, blz. 692. - *Unger* 1626-1629, blz. 242.

EER-DICHT, OP 'T VERTRECK VAN JAN WILLEMSZ. BOGAERT, blz. 258:

Poëzy 1660, blz. 202.
4 te vreên
Poëzy 1682 II, 180, met de tekst van 1647, behalve In de titel:, in den jaere 1629, den tweeden van.
Van Lennep II, blz. 760. - *Unger* 1626-1629, blz. 246.
EERDICHT, OP 'T BEELDT VAN DOCT. KAREL LENERTSZ., blz. 259:
Poezy 1660, blz. 183.
2 meuiten
Poëzy 1682 II, blz. 678. - In de titel: t'Amsterdam, in den jaere 1629,
2 meuiten
Van Lennep II, blz. 760. - *Unger* 1626-1629, blz. 248.
OP HET ONTSET VAN PIET HEYNS BUYT, blz. 259:
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 170. - Onbetekenende vormverschillen.
11 Giert Almans Hoer, die
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 171. - Ook hier onbetekenende vormverschillen, en één tekstwijziging:
11 Giert Allemans-Hoer,
Van Lennep II, blz. 763 - *Unger* 1626-1629, blz, 253.
OP PIETER PIETERSZ HEYN, blz. 260:
Poezy 1650, blz. 184.
5 West Indie
Poëzy 1682 I, blz. 553. - In de titel: Lieutenant Generael.
4 West Indie
Van Lennep II, blz. 764. - *Unger* 1626-1629, blz. 256.

ZEGESANG TER EERE VAN FREDERICK HENRICK, blz. 261:

Afzonderlike uitgave in 4°, Unger: Bibliographie, nr. 173. Met enkele onbetekenende vormverschillen en één tekstwijziging:
312 Handhaeven vlijtigh Yssels

Afzonderlike uitgave in 4°, Unger: Bibliographie, nr. 174. Eveneens met enkele onbetekenende vormverschillen, en dezelfde tekstwijziging van nr. 312, maar met meer drukfouten.

In *Lofdichten Ter Eeren den Doorluchtighsten Vorst Frederic Henric Prince van Orange, &tc., Amsterdam* 1629, 4°, Unger: Bibliographie, nr. 174, IIIa, volgt de tekst van de eerste plano-druk: Unger: Bibliographie, nr. 172.

Slordige tekst bij een kopergravure, Unger: Bibliographie, nr. 175, met weglating van vs. 5-24, 131-158, 167-435, 439-441, 445-448, 453-559.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 31. - Verschilt niet noemenswaard van de uitgave van 1629.

Poëzy 1650, blz. 25. - T i t e l: Zegezang over 's Hertogenbosch en Wezel. Aen de Burgemeesters van Amsterdam. Hierna de ‘Opdracht’, en onmiddellik daarachter de tekst.

In deze uitgave is geregeld *doen* vervangen door *toen, na* door *naer, doch* door *toch, gants* door *gansch, slechs* door *slechts, dobbel* door *dubbel, oorloog* door *oorlog, koomt* door *komt, dar* door *durf, stal* door *stant, gaelderij* door *galerij*. Vormen als *harder, scharpe, starcke, 's Hartogenbosch, barnen* zijn vervangen door *herder, scherpe* enz.; *Spanjen, Oranjen* door *Spanje, Oranje*.

4 Nu keert van
8 een triomfliet
17 het 's weerelts
21 stof
27 zijn
28 Al worstelende heeft
45 knabbelt
47 stale
48 ysre
50 Vergiftigt
55 Gewoon
69 Het was dan recht dat een
84 Moockerheide
91 denckt
92 Gevoelt
110 Men magh eees dencken hoe dit klonck
111 Gelijck een donder in zijn ooren.
115 hem verging
118 loegh
123 nu 't hoofd
138 de kanttekening ontbreekt.
143 Zy durf hier d' oude kil verleiden,
144 bereiden:
149 eenen andren boort

155 heet zoo breed als Cyrus weiden,
156 te verleiden
157 Bedwong het
170 zijn'
175 verr'
179 luit
191 Men sluit dan,
192 En eisch met D.
204 wiert
215 En durf
223 horenwringen
224 naderen en mijnespringen:
245 achter deze regel een;
246 afuit
247 , zoo veel trager,
251 Uitlachende oude
253 den hemel naeckt,
254 Gelijck een klucht in d'ooren smaeckt.
266 vuil een'
267 lang wil smarten
268 Der Vrancken eedle en strijtbre
274 hulp beschick'.
275 geen
299 Och Yssel,
300 uwen stroom
304 Het moet met recht den
312 Hanthaven vlytigh Y.
313 de kanttekening ontbreekt.
314 Verbaesde steden met geschut,
320 verlege
323 kan het zelf
324 de vrye
335 ten beste
336 veste
359 lost
370 Te vieren met de zegevlam.
380 wapenloozen
381 zijne
383 schreiende ackers
397 Versaegt
407 zijn Heilgen
410 zijn
429 't Nassausch geslacht ten dienste staen,
430 De graft uitmalen aen en aen.
431 zijn horens
432 torens
454 door ons
481 yeder nu uit lust:
482 Een Godtheit holp ons aen dees rust;

497 standers
499 Dees overwinning raeckt de
501 Overste braveer
511 alleropperst
515 Noch lichter vint dan 's Princen degen;
516 Meduis
519 wil den grooten Henrick
525 de hielen
543 zenuw
547 't hart te trappelen,
548 appelen,
554 Geplondert had en afgestreên;
557 Aen 't bruizen
565 Fenix
578 snoodenroof
582 kocht dit met zijn
583 dit
599 En Adelaers in standers zwaeide,
602 zaelghe

Poëzy 1682 I, blz. 28. - De tekst is dezelfde als die van 1650, doch de titels van het gedicht en van de opdracht aan burgermeesteren stemmen overeen met die van de eerste uitgave. Bovendien treffen wij hier kanttekeningen aan bij de verzen 5, 9, 18, 46, 259, 266, 278, 358, 363, 532, 534; en onder het gedicht het jaartal MDCXXIX.

Van Lennep III, blz. 5. - *Unger* 1626-1629, blz, 257.

DEN BVRGERMEESTEREN EN REGEERDEREN DER WIJDBEROEMDE KOOPSTAD AMSTELREDAM, blz. 265:

Afzonderlike uitgave in 4°. Unger, Bibliographie, nr. 173.

Afzonderlike uitgave in 4°. Unger Bibliographie, nr. 174, met niet noemenswaardig vorm-

verschil. - In *Lofdichten ter Eeren den Doorluchtighsten Vorst Frederic Henric Prince van Orange, etc. Amsterdam* 1629, 4°. Unger: Bibliographie, nr. 174, IIIa.
Van Lennep III, blz. 7. - *Unger* 1626-1629, blz. 259.
DE TRIOMFEERENDE AEMILIA, PRINCESSE VAN ORANIE, blz. 286:
Afzonderlike uitgave in 4°. Unger: Bibliographie, nr. 173.
13 noch
Afzonderlike uitgave in 4°. Unger: Bibliographie, nr. 174. - In de titel: Triumpherende.
In *Lofdichten ter eeren den Doorluchtighsten Vorst Frederic Henric Prince van Orange, etc., Amsterdam* 1629, 4°. Unger: Bibliographie, nr. 174 IIIa.
13 noch
Van Lennep III, blz. 25. - *Unger* 1626-1629, blz. 280.
OP DEN WEGH-WIJSER VAN ZACHARIAS HEYNS, blz. 287:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 128.
Poëzy 1650, blz. 170.
Poëzy 1682 II, blz. 232. - Al deze uitgaven hebben in vs. 14 Naar; de twee laatste in de titel: der zalicheit.
Van Lennep III, blz. 27. - *Unger* 1626-1629, blz. 284.
DE RYNSTROOM, blz. 289:
Toonneel des aerdriix, Amsterdam 1635.
69 , met de pruiken nat,
79 En duisend, die ick niet en noem,
Verscheide Gedichten 1644, blz. 201. - De tekst stemt overeen met die van de afzonderlike uitgave in 2°.
Poëzy 1650, blz. 219, eveneens, behalve:
69 Rontom
Poëzy 1682 I, blz. 338, stemt overeen met 1650.
Van Lennep III, blz. 28 - *Unger* 1626-1629, blz. 284.
DEUNTJE, blz. 295:
Poëzy 1660, blz. 180. - *Poëzy* 1682 II, blz. 578.
Van Lennep III, blz. 462. - *Unger* 1630-1636, blz. 51.
D'AMSTERDAMSCHE ACADEMI, blz. 296:
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 177.
7 den schat
21 's Hertogenbosch
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 178.
8 Oorlogh
22 of most
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 179.
8 Oorlogh
21 's Hertoghen Bosch
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 180. - Titel: Vraghen van D'Amsterdamsche Academi.
7 den Schat
21 s'(sic) Hertogenbosch
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 181.

8 Oorlogh
21 s'(sic) Hertoghen Bosch
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 40.
8 Oorlog
22 of moest
Poëzy 1660, blz. 45, hetzelfde als 1647.
Poëzy 1681 II, blz. 187, eveneens, doch met de foutieve datering MDCXXXI.
Van Lennep III, blz. 39. - *Unger* 1630-1636, blz. 1.
AMSTERDAMSCHE KAKISTORIE OF MVYTSCHOOL, blz. 298:
Arminiaensche Liefde en yver, 4°, *t'Amstelredam* 1631, blz. 5, volgt de tekst van de plano-druk.
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 43. In de t i t e l: Kakastorie. Onder 'Ick pai priaep' staan de initialen I.V.V. en: Principium.
Poëzy 1660, blz. 47. - In de t i t e l: Kakastorie. Geen initialen, wel: Principium.
Poëzy 1682 II, blz. 190, volgt de uitgave van 1660.
Van Lennep III, blz. 50. - *Unger* 1630-1636, blz. 4.
ROSKAM, blz. 300.
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 185. - Geheel gelijk aan nr. 185, behalve:
1 komt.
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 46.
32 weduwen,
33 Hoewelje
35 sooptge
38 Nochte (drukfout?)
39 lietje
62 noch
144 achter beuls-gesinden een komma.

Poëzy 1650, blz. 428. - *na* is vervangen door *naer, doen* door *toen, slechs* door *slechts*.
1 komt
19 hun
20 In top
23 Amsterdam
32 weduwe, en de
54 Hem, die
60 klaerder
62 noch
63 achtmen
65 geperst
66 uitberst
69 zijn naestens
96 wyzer
97 zoo byster staen
98 zijn belaên,
101 zulcken
112 kermisvane;
124 meed te
133 van zellef
144 Het teeken voor Etc. is vervallen.
146 Zijn twee noch niet genoegh, zoo neem'er twalef paer.
151 snoo
156 achter Heer een komma.
Poëzy 1660, blz. 50, volgt de tekst van 1647, maar slordig en met fouten.
Poëzy 1682 II, blz. 201, volgt de tekst van Poëzy 1650 en geeft de datering MDCXXX.
Van Lennep III, blz. 57. - *Unger* 1630-1636, blz. 7.
HARPOEN, blz. 307:
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 52. - De Latijnse citaten ontbreken hier en in de volgende uitgaven.
24 vermyde argernissen.
44 En 't
Poëzy 1650, blz. 433.
11 Of 's weerelts
25 duurt (voor duurd'?)
28, 31 naer
34 woeckert (voor woeckerd'?)
44 En 't
47 jeder (voor yeder)
82 Toen... Vlaendre
86 op zant.
89 siddert
103 een
148 Toen
154 ten beste
De ondertekening O.M.P. ontbreekt.

Poëzy 1660, blz. 56, volgt de tekst van de uitgave in 2°.

Poëzy 1682 II, blz. 207, volgt de tekst van *Poëzy* 1650, behalve 82: Vlaendren, en heeft de datering MDCXXX.

Van Lennep III, blz, 62. - *Unger*, 1630-1636, blz. 13.

MEDAELLIE, blz. 315:

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 188. - In de t i t e l: Medallie.

Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 9.

30 wel duysent

40 ontluyckt

Poëzy 1660, blz. 9, volgt de tekst van 1647.

Poëzy 1682 II blz. 182, volgt de tekst van de eerste uítgave, en geeft de datering MDCXXX.

Van Lennep III. blz. 70. - *Unger* 1630-1636, blz. 20.

INWYING VAN 'T GELAURIERDE PRINCEBEELD, blz. 317:

Poëzy 1650, blz. 210. Hier is *-lick* vervangen door *-lijck, doch* door *toch, na* door *naer*.

11 Zijn hair dat

Poëzy 1682 I, blz. 330, volgt de tekst van 1650.

Van Lennep III, blz. 869. - *Unger* 1630-1636, blz. 24.

OP DEN BOV VAN DEN CHRISTEN TEMPEL T'AMSTELREDAM, blz. 319:

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 191.

Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 59. - De kanttekening van het viertal teksten ontbreekt, zoo ook in de volgende uitgaven.

Poëzy 1650, blz. 483. - T i t e l: Op den Tempelbouw.

2 pyler

5 leste

7 veste

10, 11, 14 naer

Poëzy 1660, blz, 62. - In de t i t e l: t'Amsterdam.

Poëzy 1682 II, blz. 525, volgt de tekst van 1650, doch in de titel: t'Amsterdam, en onder het gedicht: MDCXXX.

Van Lennep III, blz. 91. - *Unger* 1630-1636, blz. 25.

OP 'T AFBEELTSEL DER SELVER TEMPEL, blz. 320:

Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 60.

2 gants van

4 werd

5 Sy

6 met de

7 gevaar

Poëzy 1660, blz. 63, volgt de tekst van 1647.

Poëzy 1682 II, blz. 532. - T i t e l: Op d'afbeeldingh des Christen tempels t'Amsterdam.

2 gansch

5 Zy

6 met de

7 hem slechts in schijn, en acht Godts wijsheit

Met de datering: MDCXXX.

Van Lennep III, blz. 92. - *Unger* 1630-1636, blz. 35.

INWYING VAN DEN CHRISTEN TEMPEL T'AMSTERDAM, blz. 322:

Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 60. - De afwijkingen dezer slordige uitgaaf zijn niet vermeldenswaard.

Poëzy 1650, blz. 444. - De leestekens zijn met zorg herzien, de veelvuldige komma's verminderd, de dubbele punten merendeels door kommapunten en komma's vervangen (bijv. achter vs. 4 en achter zwaen in vs. 10); voorts is *doen* veranderd in *toen, nocht* in *noch, na* in *naer, naulicks* in *naulijx, darren* in *durven*.

T i t e l: De nieuwe tempel.

2 verschoven, gevolgd door een komma.
3 breit bloemen tot
12 zij volght in Aemstels
21 bekleedden
25 Isrel berght
27 assche
53 borstgesteente
54 offerhande
56 achter gehoorzaamheit een komma.
59 stoftghe op uwe
63 aan het eind geen leesteken.
76 Molochs
91 ontwyden
93 komste
94 Die (toen
95 Door Godes vier verruckt,
101 op kameelverslinden
102 den blinden
106 andre
135 merckt
137 achter Kristen een komma, niet achter verlicht.
146 zijne Kercke in... aerde
147 Godts gramschap wort nu koel
148 betrouwen kruip
149 orakel
150 Rabijns... aan het eind geen komma.
171 Aemstels
180 omvoere

Poëzy 1660, blz. 63.

1 Zang-goddin
25 bergt
40 Zalomon
49 naulijks
53 Zabbaten
76 Mologs
102 Voorzitters van
110 toorts
122 Zalems
129 kerrikschennis

149 orakel
150 Rabijns
Poëzy 1682 II, blz. 526, volgt de tekst van 1650 en heeft het onderschr.: In den jaere MDCXXX.
Van Lennep III, blz. 86. - *Unger* 1630-1636, blz. 27.
HAEC LIBERTATIS ERGO, PAPIEREN GELD, blz. 329:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 19. - De kanttekening bij de titel: Met dusdanig opschrift, zijn te Leyden penningen gemunt, enz.
55 Willem
63 eygen
121 herte
Poëzy 1650, blz. 424. - T i t e l: papiere... autaer der; de kanttekeningen ontbreken.
7 Toen
26 perst
31 ververschen,
32 knerssen,
44 De Helhont buldert door
54 Oranje
55 Spanje
59 gezagh
62 pappieren
94 by zweet
103 horens
112 nieuwe tempel
113 lockt uitheemschen
In het onderschrift: stempelen.
Poëzy 1660, blz. 22, volgt de uitgave van 1647.
Poëzy 1682 II, blz. 195, volgt de uitgaaf van 1650 en geeft de dateering MDCXXX.
Van Lennep III, blz. 73. - *Unger* 1630-1636, blz. 36.
AEN DE LASTERAERS VAN DE ACADEMI, blz. 334:
Voorin de uitgave van *'Coster's Iphigenia'*, 5de en 6de druk, Amsterdam 1630.
T i t e l: Aenden Lasteraers vande Amsterdamse Academi.
3 aldermeest
Verscheide gedichten 1644, blz. 339. - T i t e l: Aan den tooneellasteraers.
1 Verbie
Poëzy 1650, blz. 512: de tekst van 1644.
Poëzy 1682 II, blz. 382; evenzoo.
Van Lennep: ontbreekt. - *Unger* 1630-1636, blz. 6.
EEN OTTER IN 'T BOLWERCK, blz. 335:
Poesy 1647 II B, blz. 162, volgt de plano-uitgave.
Poëzy 1660, blz. 175, eveneens.
Poëzy 1682 II, blz. 430, eveneens.
Van Lennep III, blz. 83. - *Unger* 1630-1636, blz. 42.
OP HAAN KALKOEN, blz. 337:
Poëzy 1660, blz. 202. - T i t e l: Op Haan Kalkoentje.
13 had gij
Poëzy 1682 II, blz. 185, volgt de uitgave van 1647, met het jaartal MDCXXX.
Van Lennep III, blz. 102. - *Unger* 1630-1636, blz. 46.

P.C. HOOFT ONNAEVOLGHLYK, blz. 338:
Poëzy 1682 II, blz. 574. - Met de ondertitel: Uit Horatius gevolght.
Van Lennep V, blz. 696. - *Unger*: ontbreekt.
GEUSE VESPER, blz. 339:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 5. - Achter de *Historie van het Leven en Sterven van Heer Johan van Oldenbarneveld,* z. pl. 1648, 4° en *Op Loevesteyn* 1658, 4.
Poëzy 1650, blz. 536. - Titel: Krancke Troost, voor enz.
Poëzy 1682 II, blz. 405. - Titel van 1650.
Van Lennep III, blz 116. - *Unger* 1618-1620, blz. 16.
IAERGETYDE VAN WYLEN HEER IOAN VAN OLDENBARNEVELD, blz. 341:
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 752. In de titel: Iaergetyd.
Uitgegeven samen met Roskam, 4°, Unger: Bibliographie, nr. 185. Titel: Iaergetyde van wijlen Heer I.V. Oldenbarnevelt.
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 7.
10 quetsing
Onder 'Alta mente repostum' staat nog:

> De tijd en heeft noyt wech genomen
> Den naem, en 't overschot der vromen:
> Want, na dat sy zyn overleen,
> Soo blinckt hunn' deucht voor yder een.

Achter de *Historie van het Leven en Sterven van Heer Johan van Oldenbarnevelt,* 1648 en 1658.
Poëzy 1650, blz. 7.
10 quetzing
'Alta mente repostum' ontbreekt.
Poëzy 1660, blz. 7, volgt de uitgave van 1647.
Poëzy 1682 II, blz. 168, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 118. - *Unger* 1630-1636, blz. 83.
BLIXEM VAN 'T NOORDHOLLANDSCHE SYNODE, blz. 344:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 45.
8 oorlog
Poëzy 1660, blz. 49, en *Poëzy* 1682 II, blz. 192, met de tekst van 1647.
Van Lennep II, blz. 318. - *Unger* 1630-1636, blz. 72.
DECRETVM HORRIBILE, blz. 346:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 25. - De uitgang -*lick* is vervangen door -*lijck*.

59 sooje
Poëzy 1650, blz. 437. - *Na* is vervangen door *naer, nocht* door *noch, slechs* door *slechts,* door *verwarder, barmhartigheyd,* enz. door *verwerder, barmhertigheyd, -lick* door -*lijck*.
32 staeck
37 siddert
55 teedre harssens
56 Och

61 beide zal een brock zijn van
106 zon, die klaer in
111 Nu zal Goemaer
115 recht, Goemaer,
116 Zy
138 weiden
142 streelt de

Poëzy 1682 II, blz. 212, volgt de tekst van 1650.

Van Lennep III, blz. 111. - *Unger* 1630-1636, blz. 75.

P.S. AMSTERDAM, blz. 352:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 127. - T i t e l: Amsterdam spreekt: De kanttekeningen ontbreken, evenals de ondertekening: Geschreven en wtgegeven enz.

Poëzy 1650, blz. 169, volgt de uitgave van 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 298. - T i t e l: Op Amsterdam. De Stadt spreekt. Volgt verder de tekst van de plano-druk, en heeft onder de namen der burgemeesters: MDCXXXI. Uit P. Scriverius Latijn vertaelt.

Van Lennep III, blz. 95. - *Unger* 1630-1606, blz. 81.

OP AMSTELREDAM, blz. 354:

Poesy 1647 II A, blz. 68, volgt de uitgave van 1644.

Poesy 1647 II B, blz. 68.

1 Aan d'Aemstel, en aan 't IJ, daar doet zich heerlijk oopen
2 Zy, die als Keizerin de kroon draagt van Europe,
11 Welvaren blijf haar erf, soo lang de Priesterschap
12 Den Raadt niet overheert, en blindhoct door de kap.

Poëzy 1650, blz. 169, hetzelfde als 1644.
Poëzy 1660, blz. 71, hetzelfde als 1644.
Poëzy 1682 II, blz. 297, hetzelfde als 1647 II B, behalve: 11 blijft
Van Lennep III, blz. 93. - *Unger* 1630-1636, blz. 82.

TRIOMFTORTS, blz. 355:

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 198. - De tekst is, behoudens een drukfout en minder verzorgde interpunctie, gelijk aan die van de plano-druk, Unger: Bibliographie nr. 199.

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 200. - In de t i t e l: Neerlaegh; zo ook bij alle volgende uitgaven. Bij vs. 25 is een noot: In plaetse vande vier laetste voorgaende regels, leest dese viere:

> En staeck 't vervolgh van Godes volck, en kerck.
> Want 't is verlore werck:
> Ja noch in tijts, siet toe, siet toe:
> Rechtvaerdich is Gods roe.

Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 201.
Plano-druk, Unger: Bibliographie, nr. 202. - Nr. 201 en 202 stemmen overeen met nr. 200.
Verscheide Gedichten 1644, blz. 47,
10 Des
De vier slotregels zijn hier èn in de volgende uitgaven weggelaten.
Poesy 1647 II (beide deelen), blz 67, geeft de tekst van 1644.
Poëzy 1650, blz. 43. - Het onderschrift Patriaeque Patrique ontbreekt.
Poëzy 1660, blz. 70,
Poëzy 1682 I, blz. 48, met de datering MDCXXXI.
Van Lennep III, blz. 122. - *Unger* 1630-1636, blz. 52.

MAEGHDEBVRGHS LIICKOFFER, blz. 357:

Afzonderlike uitgave in 2°, Unger: Bibliographie, nr. 204.
5 verkiest, om
99 al die lieve spruyten Gods,
100 Herkules voor offert boogh en knods
123 dan holt, en wederwraeckt:
141 Serklaes
177-180 ontbreken.
Ondertekend: I.V. Vondelen.
Afzonderlike uitgave in 4°, Unger: Bibliographie, nr. 205, stemt overeen met nr. 204, behalve:
161 blom
Verscheide Gedichten 1644, blz. 50.
5 verkiest, om
13 desen
41 vogelen,
42 vlogelen:
99 al der maagden lieflijck oogh,
100 Herkules voor offert knods en boogh

108 moest
114 poenjards
123 dan holt, en wederwraeckt:
141 Serklaas
161 blom
177-180 ontbreken.

Poëzy 1650, blz. 46. - Titel Lijckoffer van Maeghdeburgh. Heeft dezelfde wijzigingen als *Verscheide Gedichten* 1644 (behalve in 108 en 161), doch *doen* is vervangen door *toen* en bovendien:

18 ieder kunne
66 uitbersten
80 schoffeeren
90 Och
129 oorloghs
153 , verscheurt
154 bruist door

Poëzy 1682, blz. 49. - Bij de titel ontbreekt het Latijnse citaat; bij de tekst zijn enige kanttekeningen aangebracht. De uitgaaf van 1650 is gevolgd. Onderaan de datering MDCXXXI.

Van Lennep III, blz. 126. - *Unger* 1630-1636, blz. 55.

AEN DEN KONING, blz. 359:

Verscheide Gedichten. 1644, blz. 70. - Titel: Aen Gustaef Adolf, Konink van Sweden.

2 Most entlik zwichten... Koninkliken
3 weeligh
5 eerstof
7 voor d' aeloude
10 In raatslagh blijkt het een,

Poëzy 1650, blz. 66, met de tekst van 1644.

Poëzy 1682 I, blz. 300, evenzo, en met de datering MDCXXXI.

Van Lennep III, blz. 132. - *Unger* 1630-1636, blz. 57.

OP [DE AFBEELDING VAN] GUSTAAF ADOLF, blz. 367:

Poëzy 1650, blz. 181.

Poëzy 1682 I, blz. 543. Titel: Op d'afbeeldinge enz.

1 op 't spel

Van Lennep III, blz, 133. - *Unger* 1630-1636, blz. 67.

TROVRINGK VAN PIETER WILLEMSZ. HOOFT, EN CORNELIA DE VRIES, blz. 367:
Poëzy 1650, blz. 395.
9 vier en
11 Kristelijcke
Poëzy 1682 I, blz. 732, volgt de tekst van 1650.
Van Lennep III, blz. 104. - *Unger* 1630-1636, blz. 68.
WELLEKOMST VAN DEN HEER HVIGH DE GROOT, blz. 369:
Poesy 1647 II (beide drukken), blz. 70.
42 landt syn strenge stiefmoer peis.
Deze wijziging in alle volgende uitgaven.
Poëzy 1650, blz. 206. - T i t e l: Heere.
24 Nu spreken zoo veel steên uit
Poëzy 1660, blz. 74, geeft alleen onbetekenende vormverschillen, en:
40 heet van
Poëzy 1682 I, blz. 325, met de tekst van 1647 en de ondertekening: In 't einde van Wijnmaent MDCXXXI.
Van Lennep III, blz. 141. - *Unger* 1630-1636, blz. 70.
OP DEN HEERE HVIGH DE GROOT, blz. 371:
Verscheide gedichten 1644. blz. 132.
1 De zon des lants werd... penseel
2 Geschildert, toense gaf haar
3 gelijkze straalt op 't heerlijkste, in onze oogen,
5 Phoenix
6 Wiens wijze Majesteit bekoort de weereltkloot.
7 Wie vraeght nu, wat... Delfos (drukfout?)
8 melt meer... dan
Poëzy 1650, blz. 183, met de tekst van 1644, behalve:
5 Fenix,
Poëzy 1682 I, blz. 559, met de tekst van 1650.
Van Lennep IV, blz. 625. - *Unger* 1630-1636, blz. 117.
GRAF-SCHRIFT, blz. 371:
De oudste uitgave, *Poesy* 1647 II, blz. 40, heeft het onderschrift: Toen Vondel in hechtenis zat, om Palamedes, wierdt in de Raadt geraadtpleegt, wat men met hem doen zou. Toen 't nu Scheepen I.G. beurt was om te spreecken, so sprak hy: Men doe wat men wil; maer mocht ik met het recht begaen, Van Vondel zoud niet meer doen.
Poëzy 1660, blz. 44, met hetzelfde onderschrift.
Poëzy 1682 II, 160. - De historiese toelichting onder de tekst ontbreekt.
Van Lennep II, blz. 523. - *Unger* 1630-1636, blz. 86.
INWYING DER DOORLUCHTIGE SCHOOLE T'AMSTERDAM, blz. 372:
Verscheide gedichten, 1644, blz. 167,
21 Men zet de wijsheit op
Poëzy 1650, blz. 198, evenzoo, en bovendien:
85 Baerles hooft
Poëzy 1682 I, blz. 316, met de tekst van 1650.
Van Lennep III, blz. 135. - *Unger* 1630-1636, blz. 87.

DOORLVCHTIGE SCHOOL IN'TKERXKEN VAN HEILIGE AGNES T'AMSTERDAM, blz. 375:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 341.

Poëzy 1682 II, blz. 605. - I.pl.v. de vermelding onder de titel: Door Mostert enz. staat onde-het gedicht: Uit P. Schrijvers Latijn.

Van Lennep III, 138. - *Unger* 1630-1636, blz. 92.

OLYFTACK AAN GVSTAAF ADOLF, blz. 377:

Poëzy 1650, blz. 207. - De uitgang -*lick* is vervangen door -*lijck*.

6 noch
11 Rijnschen
24 dat ter weerelt niets kan duren.
42 eert Godts Priester zelf,
43 En Salems kerkgewelf,
45 Jeruzalem
76 Den arbeit der Agrippen afgebroken.

Poëzy 1682 I, blz. 327, volgt de tekst van 1650.

Van Lennep III, 148. - *Unger* 1630-1636, blz. 1630-1636, blz. 93.

HVIGH DE GROOTS VERLOSSING, blz. 380:
Poëzy 1650, blz. 201.
12 van lang
40 gruwlijck
44 schip van Hollant
Poëzy 1682 I, blz. 320, volgt de tekst van 1650.
Van Lennep III, blz. 145. - *Unger* 1630-1636, blz. 97.
LYCKKLAGHT OVER ERNEST KAZIMIR, blz. 382:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 302.
Poëzy 1650, blz. 456. - In de titel: achter *Vrieslant* een punt.
Poëzy 1682 II, blz. 8, evenzoo, bovendien met datering: MDCXXXII.
Van Lennep III, blz. 151. - *Unger* 1630-1636, blz. 100.
STEDEKROON VAN FREDERICK HENRICK, blz. 384:
Onderschrift op de zinneprent ter ere van Frederik Hendrik na de verovering van Maastricht, *Muller, Ned. Historieprenten,* nr. 1702, Unger: Bibliographie nr. 209.
26 Spaenjen
Verscheide Gedichten 1644, blz. 48, volgt de plano-druk.
Poëzy 1650, blz. 44. - In de titel: Perioste,
1 toen
57 Kastilje
64 oorlogh
Poëzy 1682 I, blz 55, geeft de tekst van 1650, vermeerderd met drie kanttekeningen en de datering: MDCXXXII.
Van Lennep III, blz. 153. - *Unger* 1630-1636, blz. 103.
GESCHREVEN UYT MAEGHDENBURG AEN DE GRAEF VAN PAPENHEYN, blz. 387:
Poesy 1647 II (beide deelen), blz. 84. - In de titel: Papenheym.
Poëzy 1660. blz. 89, evenzoo.
Poëzy 1682 II, blz. 217. - Titel: Grafschrift voor den graef van.... Onder het gedicht: Geschreven uit Maegdenburg.
Van Lennep III, blz. 865; hier met de titel: Grafschrift voor den graef van.... - *Unger* 1630-1636, blz. 107.
KINDER-LYCK, blz. 388:
Poëzy 1650, blz. 475. - *Poëzy* 1682 II, blz. 40.
Van Lennep III, blz. 157. - *Unger* 1630-1636, blz. 108.
AAN DE BEECK, OP DE HOFSTEE VAN LAURENS BAACK, blz. 388:
Poëzy 1650, blz. 213.
21 Vergangkelijck
28 Het blancke vel,
Poëzy 1682 I, blz. 333, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 34. - *Unger* 1641-1642, blz. 130.
DANCKDICHT AEN IACOB BAECK, RECHTSGELEERDE, blz. 390:
Poëzy 1650, blz. 238. 57 bevallijckheden
Poëzy 1682 II, blz. 108, volgens de uitgave van 1650.
Van Lennep III blz. 35. - *Unger* 1630-1636, blz. 235.
VREDEWENSCH AEN CONSTANTYN HUIGENS, blz. 392:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 207.

4 Beschieten mijn
32 en lacht
Poëzy 1650, blz. 226. - In de t i t e l Huigens, Ridder, Heer van Zuilichem.
Poëzy 1682 I, blz. 345, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 172. - *Unger* 1630-1636, blz. 112.
DANCKOFFER AEN DAVID DE WILLEM, blz. 394:
Poëzy 1650, blz. 227.
16 zoecke
Poëzy 1682 II, blz. 105, volgens de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 158. - *Unger* 1630-1636, blz. 109.
AAN APOLLONIA VAN VEEN, blz. 395:
Poëzy 1650, blz. 229. 15 perckement
Poëzy 1682 I, blz. 348, volgens de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 188. - *Unger* 1630-1636, blz. 111.

VITVAERT VAN MIJN DOCHTERKEN, blz. 396.
Poëzy 1650, blz. 475. - *Poëzy* 1682 II, blz. 59.
Van Lennep II, blz. 526. - *Unger* 1630-1636, blz. 115.
LYCKSANG OVER DIONYS VOS, blz. 398:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 306.
10 sterflot
22 Fredrix
Poëzy 1650, blz. 466, volgt de uitgave van 1644.
Poëzy 1682 II, blz. 25, evenzo. - Onder het gedicht: Overleden 1633 den 25 van Wijnmaent.
Van Lennep III, blz. 180. - *Unger* 1630-1636, blz. 118.
VERTROOSTINGE AAN GEERAERDT VOSSIVS, blz. 400:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 307,
Poëzy 1650, blz. 467.
20 Naer eenen
Poëzy 1682 II, blz. 26, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 181. - *Unger* 1630-1636, blz. 120.
GEDACHTENIS VAN GEURT DIEDRIKS VAN BEUNINGEN, blz. 401:
Poëzy 1650, blz. 228. - *Poëzy* 1682 I, blz. 347.
Van Lennep III, blz. 183. - *Unger* 1630-1636, blz. 121.
OP HET OVERLYDEN VAN ISABELLA KLARA EVGENIA, blz. 403:
Poëzy 1650, blz. 452. - In de titel: van d'Aertshertoginne Isabella.
3 oorloghs, toenghe
26 toenghe
34 Mijn
41 mooglijck
Poëzy 1682 II, blz. 53, volgt de tekst van 1650, en geeft de datering MDCXXXIII.
Van Lennep III, blz. 189. - *Unger* 1630-1636, blz. 124.
DEVNTJE. AEN MR. CORNELIS TYMENSZ PADBRUÉ, blz. 405:
Poëzy 1650, blz. 516.
1 genoeghelijcke
13 luchjen
16 oorlogh
23 op de
26 genoeghelijcke
28 alsghe
Poëzy 1682 II, blz. 471, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 174. - *Unger* 1630-1636, blz. 114.
OP DE ONTLEDINGE DES MENSCHELIICKEN LICHAEMS, blz. 406:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 198. - In de titel: Menschelijken... Plemp, nu Professor te Leuven.
8 't Menschlick
Poëzy 1650, blz. 216. - In de titel: Lichaems, verduischt door V.F. Pemp, nu Professoor te Loven.
30 ander
Poëzy 1682 II, blz. 238. - Titel: Op B. Kabrools Ontleding des menschelyken lichaems, verduischt door V.F. Plemp, Nu Professoor te Loven.

Van Lennep III blz. 474, met de titel: Op B. Kabrools ontleding enz. - *Unger* 1630-1636, blz. 126,

AEN ALLE HONDE-SLAGERS EN HONDEBEULS, blz. 408:

Zie over het verloren handschrift Unger: Bibliographie, nr. 67, blz. 224.

Poëzy 1660, blz. 168.

7 slobb'ren

19 den meesten

34 mee

Hier ontbreekt het onderschrift: Dit heeft onsen Poët enz.

Poëzy 1682 II, blz. 193, volgt de uitgave van 1650 (behalve: 7 sloberen) en geeft de datering MDCXXXIV; bovendien een kanttekenining: Den 20 Januar. 1634.

De plano-druk, zie Unger: Bibliographie, nr. 212, bevat een 18de-eeuwse tekst.

Van Lennep III, blz. 191. - *Unger* 1630-1636, blz. 129.

BEDE AEN HET WESTEWINDEKEN VOOR PIETER VAN BUREN, ENDE YDA VAN GERWEN, blz. 411:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 290. - In de titel: Westewindeke.., en

8 Kom

Poëzy 1650, blz. 391, volgt de uitgave van 1644. - *Poëzy* 1682 I, blz. 729, eveneens.

Van Lennep III, blz. 542. - *Unger* 1630-1636, blz. 134.

BEDE VOOR HET WAELEN WEESHVIS T'AMSTERDAM, blz. 413:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 196.
17 minderen
19 kinderen
Poëzy 1650, blz. 323, volgt de eerste uitgave. - *Poëzy* 1682 I, blz. 472, eveneens.
Van Lennep III, blz. 194. - *Unger* 1630-1636, blz. 132.
OP ONS WEESHUIS, blz. 414:
Poëzy 1650, blz. 499.
6 uit uw
Poëzy 1682 II, blz. 307, volgt de uitgave van 1650. - Ook het Burger-weeshuis heeft deze tekst.
Van Lennep III, blz. 195. - *Unger* 1642-1645, blz. 169.
OP DE DIEPZINNIGE PUNTDICHTEN VAN DEN ENGELSCHEN POET JOHN DONNE, blz. 415:
Van Lennep III, blz. 208. - *Unger* 1630-1636, blz. 140.
FACKEL VAN DR. IOAN BLAEV, EN GEERTRVIT VERMEVL, blz. 416:
Poëzy 1650, blz. 375.
28 En heusch onthael(t) vermaecken.
Poëzy 1682 I, blz. 676, volgt de tekst van 1650.
Van Lennep III, blz. 464. - *Unger* 1630-1636, blz. 136.
OP DE TWEEDRAGHT DER CHRISTE PRINCEN, blz. 419:
Afgedrukt achter J.V. Vondels 'Maeghden', in alle uitgaven met dezelfde tekst. *Na* is vervangen door *naer*.
3 Gansch... vervalt in
10 lacht nu
18 ongesienste
28 Die zal zijn wedde zijn.
Afgedrukt achter *J.V. Vondels 'Kruisbergh,... op Musyck gebracht... door Cornelis Padbrué', t'Amsterdam* 1640, 4°. Volgt de tekst van de Maeghden.
Verscheide Gedichten 1644, blz. 195, volgt de tekst van de Maeghden.
Poëzy 1650, blz. 288, eveneens, behalve:
56 late
Poëzy 1682 I, blz. 453, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 626. - *Unger* 1630-1636, blz. 142.
LYCKKLAGHT AAN HET VROUWEKOOR, blz, 421:
Poëzy 1650, blz. 464.
9 perst
Poëzy 1682 II, blz. 57. - In de titel: Ega Maria de Wolf. Volgt verder de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 210. - *Unger* 1630-1636, blz. 144.
OP HET TOONNEEL DES AERDRYX, OFTE NIEVWE ATLAS, blz. 423:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 131. - In de titel: of den nieuwen Atlas, uitgegeven door de Blaauwen.
4 bergen steigren
8 hun geweer.
12 daar gediert

14 gank (voor gangk)
16 Om den
19 begrijp
Poëzy 1650, blz. 173, volgt de uitgave van 1644.
Poëzy 1682 II, blz. 238, eveneens.
Van Lennep III, blz. 463. - *Unger* 1630-1636, blz. 147.
OP NARBONNE, blz. 424:
Poëzy 1682 II, blz. 305.
1 lucht
4 en maet
11 kooren
12 weiden
21 nevens
23 wert
24 meer dan
Onderschrift: Uit Sidonius Apolinaris.
Van Lennep IX, blz. 634. - *Unger* 1630-1636, blz. 148.
OP AVIGNON, blz. 424:
Poëzy 1682 II, blz. 307. 3 uw kerken Onderschrift: Uit het Latijn van Scaliger.
Van Lennep IX, blz. 691. - *Unger* 1630-1636, blz. 149.
OP DEN ZENDBRIEFSCHRYVER VAN DANIEL MOSTART, blz. 425:
D. Mostarts Nederduytse Secretaris oft Zendbriefschryver, 1637 en 1649, hebben een enkel onbetekenend vormverschil.
Poesy 1647 II B, blz. 160.
9 oest
12 Raed van
16 Burgermeesters
30 d'andere
31 meê

Poëzy 1650, blz. 275. - In de titel: Mostert, Rechtsgeleerde, Sekretaris van Amsterdam. Aen de zelve Stadt.
2 het schoone
3 dertel
5 ontelbaerheit van
12 Raet van
14 Maer juicht
15 achter Zentbriefschryver een komma.
24 naer
26 Mostert
31 mede is
Poëzy 1660, blz. 173, volgt de uitgave van 1647.
Poëzy 1682 II, blz. 244, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep III, blz. 197. - *Unger* 1630-1636, blz. 149.
GRAFSCHRIFT OP DEN HEER NICOLAES HASSELAER, blz. 426:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 318. - Titel: Op den Heer enz.
1 eerlick
3 ging.
4 beving;
5 Aemstels
Poëzy 1650, blz, 479, volgt *Verscheide Gedichten* 1644, behalve:
1 eerlijck
5 Aemstels
Poëzy 1682 II, blz. 75, volgt de uitgave van 1650.
Van Lennep II, blz. 765. - *Unger* 1630-1636, blz. 151.
GROETE AAN DEN HEER G. STAECKMANS, blz. 427:
Poëzy 1650, blz. 230.
8 stuiten Spaensch
9 naer
13 pappier
Poëzy 1682 II, blz. 126, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 265. - *Unger* 1630-1636, blz. 216.
BESTAND TUSSCHEN POLEN EN SWEDEN, blz. 428:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 55.
60 Dien
Poëzy 1650, blz. 52.
13 veste
16 Weste
25 naer
31 oorlogh
35 Vrede op
44 Schudden tegens hongersnoot
49 Vladislaus
50 Toen
52 toen
60 Dien
64 smoor'

72 die
78 afwassche

Poëzy 1682 I, blz. 58, volgt de uitgave van 1650, behalve 7 Parel, en geeft het jaartal MDCXXXV.

Van Lennep III, blz. 265. - *Unger* 1630-1636, blz. 216.

IOSEF OF SOFOMPANEAS, blz. 431:

1. Amsterdam 1635 (Unger; Bibliographie, nr. 217). De Opdracht heeft in het opschrift:

Vertaelder
420 marmorsteen
1265 klayspoelenden

Vreemd doet in deze uitgave aan de verdeling van de reizangen, die in de Latijnse tekst ontbreekt, en dus op rekening van de fantazie van de drukker moet gesteld worden.

2. Amsterdam 1636 (Unger: Bibliographie, nr. 218). Deze uitgaaf is typografies volkomen gelijk aan de vorige.

3. Amsterdam 1640 (Unger: Bibliographie, nr. 219). In de t i t e l: Vertaelt uit het Latijn des heeren Huygh de Groot. Geregeld is hier *koomt, koomste, wellekoom* veranderd in *komt, komste, wellekom; na* in *naer, doch* in *toch, doen* in *toen*.

OPDRACHT:
20 waer aen
29 en 't
33 niet konden
35 in 't... zijne
41 beweeghlijckheit
42 in 't... niet durf
43 windt slaet
51 rol
58 d'Egyptische
60 scheppinge
61 hier uit
75 Hier is
79 Joseph, in
89 leveren; wy
93 hem in zijn vaderlant wenschen.

In *Spreeckende Personagien*: Sophompaneas genaemt.

In *Stomme* ontbreekt: Stoet en Liifwacht van Iosef en den Koning.

HET EERSTE BEDRYF:
28 achter loon een dubbele punt
35 Hoe sleet ick met geneught
36 Wel eer zoo zorgeloos en vry mijn jonge jeught,
59 achter ick een komma.
73 weigeren,
74 steigeren
100 vier -
104 en voor
106 hun
123 schip vaert altijd niet recht uit voor
190-191 tussen haakjes: als woeste heeren Gewoon zijn

212 Bekladde,
239 (Die by
265 laet hen
305 jongen
317 verre
326 zaeck spreekt zelf te
343 langkmoedigh
423 deze wet niet kent, die kent
446 verdadinge
459 booswicht zelf
463 sedert
466 gaet nu de
468 misdaet dan
488 hy d'eersten zoon
497 kan: men zou
508 die droeve
511 noit meer
512 Gedencke
524 aen zijn
530 een knecht
535 bestrafte,
576, 577 aan het eind een komma.

592 al wat
653 woeste
667 dagelix
675 eindlijck
680 volck liet geenen
686 niet dan
702 rucke
726 dennen brandden
731 deed
733 Maer paslick was bezet,
735 schitteren.
736 verbitteren,
800 betere
810 geen graen
814 En hier uit trock gcwin en
836 naer getal
849 mensch begrijpen ka*n*
853 geoorlooft die van
861 Nu vrees
902 vogelen
909 hare keel.
914 , welx
1042 Weste,
1044 beste,
1103 dien
1129 aan 't eind een dubbele punt.
1146 't Verdriete
1160 aan het eind een komma.
1208 maecken al het
1254 les gedencken,
1314 tortzen
1367 ontwringe
1368 by dien
1381 malkanderen
1382 veranderen
1384 stranden kenne
1409 bestrael de Zuiderlanden Het sonnet van I. Liscali ontbreekt

4. Amsterdam 1640 (Unger: Bibliographie, nr. 220). De tekst stemt overeen met die van nr. 3 (beh. Opdracht, r. 10: koomt).

5. Amsterdam 1655 (Unger: Bibliographie, nr. 221). In de t i t e l : Vertaelt uit het Latijn van zijne Excel[tie] Huigh de Groot, Gezant der Kroone van Sweden, by den Koning van Vranckrijck en Navarre. Hier is *nadien* vervangen door *naerdien, scharpe* door *scherpe, parssen* en *geparst* door *perssen* en *geperst, bescharm*(*t*) door *bescherm*(*t*), (*voor*)*henen* door *hene;* en zijn voorts de volgende veranderingen aangebracht:

OPDRACHT:

8 in Latijn
20 vorstelijck
38 en genegenheit tot
63 ter behoudenisse
76 stijl. De
89 leveren. Wy
HET EERSTE BEDRYF:
65 Het wil
124 omloope en laveer'
777 Het zal
785 rekene
929 orde
930 kleeders
944 achter stof een komma.
1074 honderdertigh
1165 runders
1182 most
1268 Malkandre
1311 broeders

6. Amsterdam 1655 (Unger: Bibliographie, nr. 222). De tekst is dezelfde als van nr. 5.

7. Amsterdam 1655 (Unger: Bibliographie, nr. 223). De tekst is dezelfde als van nr. 5.

8. Amsterdam 1660 (Unger: Bibliographie, nr. 224). De tekst is dezelfde als van nr. 5.

9. Amsterdam 1660 (Udger: Bibliographie, nr. 225). De tekst is dezelfde als van nr. 5.

10. Amsterdam 1671 (Unger: Bibliographie, nr. 226). De tekst is dezelfde als van nr. 5.

Van Lennep III, blz. 265. - *Unger* 1630-1636, blz. 153.

DE BRUYLOFT VAN CANA, blz. 484;

Poëzy 1650, blz. 398. - In de t i t e l: *doen* is vervangen door *toen*.

15 *bruiloftshuis*
44 Dit gedijt tot vreught en troost
45 Voor die
50 wort

Poëzy 1660, blz 120, volgt de uitgave van 1647, behalve:
15 Bruylofts-huis

Poëzy 1682 I, blz. 733, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz 270. - *Unger* 1630-1636, blz 219.

GRAFDICHT OP JONGKVROUW ISABELLE LE BLON, blz. 486:

Van Lennep III, blz. 278. - *Unger* 1630-1636, blz. 221.

VERTROOSTING AEN DE OUDERS VAN ISABELLE, blz. 487:

Van Lennep III, blz 279. - *Unger* 1630-1636, blz. 222.

OP IONCKVROUVV ISABEL LE BLON, blz. 487:

Poëzy 1650, blz. 480. 8 En voort verwelckt zo zeeghze neêr.

Poëzy 1682 II, blz. 85, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz 279. - *Unger* 1630-1636, blz. 223.

DE MVSCH VAN SVZANNE BARTELOT, blz. 488:

Poëzy 1650, blz. 538.
1 Muschke
11 komt
24 onsterfelijcke
67 Bevallijckheden
100 Bartelot
114 schudghe
Poëzy 1682 II, blz. 462, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz 271. - *Unger* 1630-1636, blz. 223.

WAERSCHOVWING VOOR HET MUSCHKEN VAN SUZANNE BARTELOT, blz. 494:
Poëzy 1650, blz, 544. In de t i t e l ontbreekt: van Suzanne Bartelot.
22 bexke
Poëzy 1682 II, blz., 469, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 277. - *Unger* 1630-1636, blz. 230.
KASPER VAN BAERLES AENSPRAECK AEN IACOB BAECK, blz. 496:
Poëzy 1650, blz. 211. In de t i t e l : , uit het Latijn vertaelt.
42 Verheughe
Poëzy 1682 I, blz. 331. In de t i t e l : achter herhuwen een punt. Onder het gedicht; Uyt het Latyn vertaelt. De tekst is die van *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 309. - *Unger* 1630-1636, blz. 233.
BEHOVDE REIS AEN WILLEM PIZO, blz. 498:
Poëzy 1650, blz. 231.
5 vrolijck
6 menschen-eeter knaege
18 kostelijcke
28 Noit hun ter ooren quam,
35 deerlijck
Poëzy 1682 I, blz 349, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 281. - *Unger* 1630-1636, blz. 238.
GEBOORTEKRANS VOOR KATARINE VAN WICKEVORT, blz. 499:
Poëzy 1650, blz. 234. In de t i t e l : Jonckvrouwe Katrine
23 gezeggelijcke
Poëzy 1682 II, blz. 95, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 370. - *Unger* 1630-1636, blz. 239.
GELVCK AEN GEERAERT SCHAEP, MET ZIJN BURGEMEESTERSCHAP, blz. 500:
Poëzy 1650, blz. 217.
19 geemlijck
52 vrolijck
62 Wort
Poëzy 1682 I, blz. 335, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 290. - *Unger* 1637-1639, blz. 1
SPIEGEL VAN MARIE SPIEGELS, blz. 502:
Poëzy 1650, blz. 224.
5 torts
Poëzy 1682 I, blz. 344, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 292. - *Unger* 1637-1639, blz, 3.
AEN CONSTANTYN HVIGENS, OP HET OVERLIJDEN VAN SVZANNE VAN BAERLE, blz. 504:
Poëzy 1650, blz. 463.
2 wankle
19 moeitghe
28 onsterflijck
Poëzy 1682 II, blz. 55, volgt *Poëzy* 1650, en geeft de datering MDCXXXVII.

Het gedicht is ook opgenomen in Huygens' *Korenbloemen* 1658, blz. 345 en 1672 I, blz. 185.

Van Lennep III, blz. 305. - *Unger* 1637-1639, blz. 5.

OP MEVROUVV VAN ZUILICHEM, SVZANNE VAN BAERLE, blz. 505:

Poëzy 1650, blz. 477. - *Poëzy* 1682 II, blz. 84.

Van Lennep III, blz. 307. - *Unger* 1637-1639, blz. 7.

DE BRVYLOFT VAN IOAN VAN DE POL, EN DVIFKEN VAN GERWEN, blz. 506:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 256: *Na* is vervangen door *naar, lyck* door *lick* (beh. in vs. 42, 145 en 149), *doen* door *toen*. - In de titel: van den Heer Ioan

23 praatjes
58 aan het eind een punt.
63 wierd
136 't hart van zijne joffer.
182 is niemants last
191 deze regel tussen haakjes.

Poëzy 1650, blz. 355. Ook hier is *doen* vervangen door *toen, na* door *naar*, maar *lijck* is behouden (beh. in 163: *qualick*) en *-lick* door *-lijck* vervangen. Verder dezelfde tekstwijzigingen als in *Poëzy* 1644, en bovendien:

9 hert
17 De buien
19 Hier past de strenge jeught op
20 Zy slaet
78 moed bezweeck:
134 ontschuile
138 hoe 't groen geboomt
155 genegenheit
162 maar hapert
184 verwissel'

Poëzy 1682 I, blz. 645, volgt de uitgave van 1650.

Van Lennep III, blz. 249. - *Unger* 1637-1639, blz. 8.

OP HET TOONEEL, blz. 512:

Over de tussen haakjes geplaatste opschriften, die niet in de uitgaven voorkomen, zie men de Aantekeningen. Gysbreght nr. 9 heeft als verzameltitel: Op het tooneelspel.

I. *De weereld is een speeltooneel*, enz. Achter de oudste uitgave van de *Gysbreght* en in de uitgaven van de *Gysbreght,* nr. 1-10, zie hierna.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 340. - *Poëzy* 1650, blz. 500. - *Poëzy* 1682 II, blz. 381.

II. *Tooneelspel quam in 't licht*, enz. In de uitgaven van de *Gysbreght,* nr. 1-10.

In nr. 9 en 10:

5 begryp

Verscheide Gedichten 1644, blz. 340; met de overige gedichten onder het opschrift: Schouburgdichten.

4 Het prickeltze

5 klein begrijp

Poëzy 1650, blz. 500, volgt *Poëzy* 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 381; eveneens, en bovendien:

5 in 't klein

III. *De byen storten*, enz. In de *Gysbreght,* nr. 2-8.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 340.

2 d'ouden

Poëzy 1650, blz 500; als in 1644. - *Poëzy* 1682 II, blz. 381, volgt de eerste uitgave.

IV. *Het spel heeft oock zijn' tijd,* enz. In de *Gysbreght,* nr. 2-8.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 340.

2 't Vermakelick en nut

Poëzy 1650, blz. 500.

't Vermakelijck en nut

Poëzy 1682 II, blz. 381, volgt *Poëzy* 1650.

V. *Twee vaten heeft Jupijn*.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 341. - *Poëzy* 1650, blz. 501. - *Poëzy* 1682 II, blz. 381.

VI. *Gezegent is dat lant*, enz.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 341. - *Poëzy* 1650, blz. 501. - *Poëzy* 1682 II, blz. 382.

1 het lant

VII. *Het zy ghy speelt,* enz.

Verscheide Gedichten 1644, blz. 341. - *Poëzy* 1650, blz. 501. - *Poëzy* 1682 II, blz. 382.

Waerschouwing.

Poesy 1647 B, blz. 172. - *Poëzy* 1650, blz. 500.

1 Schouburgh

3 geenerley

Poëzy 1660, blz. 183, volgt de oudste tekst. - *Poëzy* 1682 II, blz. 382, onder Schouburghdichten, volgt de tekt van *Poëzy* 1650, zonder afz. titel.

Van Lennep III, blz. 320. - *Unger* 1637-1639, blz 15.

GYSBREGHT VAN AEMSTEL, blz. 514:

1. Amsterdam 1638 (Unger: Bibliographie, nr. 237). Deze uitgaaf verschilt niet noemens waard van de eerste. Aan de *Opdracht* ontbreken ondertekening en datum.

2. Amsterdam 1638 (Unger: Bibliographie, nr. 238). De tekstveranderingen zijn luttel en beantwoorden niet aan wat men van de aankondiging ‘Door hem self verbetert en vermeert’ zou verwachten. Aan woorden als bouwkunst, schouwburg, raedhuis, maerschalck, proost, zijn hoofdletters gegeven; punten zijn vaak door uitroeptekens vervangen.

OPDRACHT:

25 van wien de
68 en onder

In de ondertekening: uwe Exc. ootmoedige

HET EERSTE BEDRYF:

148 in waters nood
187 levendigh geketent
557 in krijgh en vreê
578 d'engelen
971 Begaf ick u in nood hoe
1046 Scharpe speer

3. Amsterdam 1641 (Unger: Bibliographie, nr. 239). Typografies is deze uitgaaf geheel gelijk aan de vorige.

4. Amsterdam z.j. (Unger: Bibliographie nr. 240). Slordige uitgaaf: het aantal drukfouten, in de vorige uitgaven telkens met een enkele vermeerderd, is hier sterk toegenomen.

5. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie nr. 241). Deze druk is geheel gelijk aan nr. 3.

6. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie nr. 243). Deze uitgaaf is volkomen gelijk aan de vorige, Unger: Bibliographie nr. 241 (en niet aan nr. 242, zooals Unger meedeelt).

7. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie, nr. 242). Typografies dezelfde uitgaaf als de vorige, maar de drukfouten zijn verbeterd, o.a. in vs. 12, 138, 501; ook die in 198, welke van de oudste uitgaaf voorkwam. Daarentegen nieuwe drukfouten in vs. 221 en 1121. Tekstwijzigingen;

58 durft

122 Aertsbisschop

8. Amsterdam 1655 (Unger: Bibliographie, nr. 244). Deze uitgave stemt overeen met nr. 3.

9. Amsterdam 1659 (Unger: Bibliographie, nr. 245). Deze uitgaaf wijkt sterk af van alle vorige. Alle tekstwijzigingen van nr. 2 en volgende uitgaven zijn geschrapt. Geregeld is hier *doen* vervangen door *toen, doch* door *toch, na* door *naer* (behalve in vs. 482 en 1883; daarentegen ten onrechte in vs. 568), *nadien* door *naerdien, gants* door *gansch, slechs* door *slechts, versaegen* door *vertsaegen, dobbel* door *dubbel, oorloog* door *oorlog, koomt* door *komt* (behalve in vs. 514, 875, 1261, 1337), *wel*(*le*)*koom* door *wel*(*le*)*kom* (behalve in 614), *verdedigen* door *verdadigen, smelten* door *smilten, peis* door *pais, sleepen* door *sleipen, ellende* door *elende, autaer* door *altaer, burgemeester* door *burgermeester* (behalve *Opdracht*, r. 64), *ontrent* door *omtrent, malkander* door *elkander, veer* door *verr'* (behalve in vs. 561, 1219, als rijmwoord in vs. 669, 716 en 1456, en in vs. 672: *verre*), *hen* door *hun* in de 3de nv. en voorafgegaan door een voorzetsel, *kon* door *kost* (behalve in vs. 1109), *leit* door *leght* (behalve als rijmwoord in vs. 725, 744, 751, 998), *zeit* door *zeght, a* door *e* in *argh* (behalve in vs. 1603), *barst*(*en*), *bescharmen, darde, dartel, gekarm, harder, marckt, scharpe, smart* (behalve vs. 48). Daarentegen bleef de *a* in (*vol*)*harden* en *hart*, ook als rijmwoord van *smert*, zie vs. 756 en 1708. *Kindren* werd *kinders* (behalve in vs. 1749), *-ing* tot *-inge;* uitdrukkingen als *ten besten, ten hooghsten*, werden *ten beste, ten hooghste, -ken* en *-jen* tot *-ke* en *je, henen* werd *hene*. Het ontkennende *en* is merendeel weggewerkt evenals het zelfstandige aanwijzende *die;* van beide zijn de veranderingen hier vermeld.

OPDRACHT: Den edelen heere Huigh de Groot

15 na Trojes ondergangk, ..., huwde..., waeruit de Romeinen gesproten zijn.

19 Der Christenen ooren luisteren naer Tasso,

30 van dolheit

De Latijnse verzen ontbreken, alleen de vertaling wordt gegeven.

43 Het is... ter harte

49 gelijck Virgilius d'eenige

52 niet hoef

55 zaeck naer de goude vryheit der edele poëzije;

57 niet misdeden

62 verrijzenisse

64 gemeene beste

69 afkeerigh schijnt

77 Ick offere u dan in uwe ballingschap

Ondertekening: J.v. Vondel.

KORT BEGRIJP:

1 heer van Aemsterdam

5 weder t'Aemsterdam

7 in zijne stadt
17 laegh... brant uit het rijsschip door
21 Heer Peter... brogt
30 vyanden
36 hem vertelde hoe
37 Terstont viel men van het slot uit: maer zy werden binnen
42 scheep te brengen,
47 nakomelingen: waer op Gijsbreght het slot verliet.
49 spreeckt de voorrede.
SPREECKENDE PERSONAGIEN:
Heer Peter, deken. - Klaeris van Velsen, Moeder van 't Klaerissenklooster.
Rey van Burghzaten, Vlughtelingen en Stomme (Personagien) ontbreken.
HET EERSTE BEDRYF:
2 Ontferremt... veste,
16 Hier, daer het... alom
53 diergezworene
72 het waer
79 Of springen
82 doorzichtige oogen
96 Ick heb Graef Floris
114 Het schennen
117 dus verblindden,
135 Oit kende
155 , en domme
156 Beveel my
161 nimmer was
162 is dus
165 onze
170 Geviert van al de kerck, ter
171 De
178 engel heeft den vyant
187 levende en
190 vatten het in gout.
191 Zy deelden
192 Krackeelden om
196 , heeft eene vaste
199 vertrouwe uw
202 d'engelen niet waecken
204 een droeve
211 d'alderkleenste
228 wanneer een wolf den andren eet:
230 eygene
231 mijne
232 Eerwaerde
235 Diedirick en
240 , hardt van hooft,
246 Hem dreef met eene
251 wraeckgierigh aengerant.
252 de twist

269 eer 't iemant ('t)
275 weinigh hier vermoght.
277 gesteurde
286 neeme u
288 het nagetrocken?
297 Noit baste een dogh, maer droop heel stil,
300 Het is een uit

301 ; daer stack hy in het
304 gemeente
306 gy? uit wat lant?
312 minder smert
317 Te Laren... mijne
326 Godts schickinge, ick
328 zy stoot
329 En gaet een' andren gangk
341 is misluckt,
363 zomwijl
367 kost
370 gelot
382 menssevleesch
387 bleef vast steecken.
388 zochten 'er
390 toveraer
396 zijden
398 verby
400 uit diep
401 gesmoort
405 heene... het is
406 den grooten
432 heeft
455 Wat heimlijck by ons broeit:
464 het duncke
465 veste.
471 spreecke,
472 flaeuwhartigh
488 , van Vosmeers torts gesticht.
493 achter dezen regel een vraagteken.
496 dan zal
497 moest
501 En roep niet
502 zich van geen paepen
532 kom
536 op u,
557 vrede en
560 het past
575 oit vermoght
582 , het kan
587 zijne engelen
594 Katuizerbroer, hier gelt
600 Voort mannen,
602 : och wil u toch ontfarmen
603 Het is
620 hiel
621 In 't schip, liep groot gevaer.

628 Had Godt niet zelf
646 men valle aen 't werck, na 'et hoogtijt, 's morgens
647 Het wachthuis is verzien.
650 Men... ik zocht
651 om 't hooghtijt uit
652 tijt gehengt nu
653 Hoe zorghlijck het in 't
655 met dreigen holp aen 't zwijgen,
657 heel verkoudt
666 vermeesteren de
676 hooghste
680 star verrijst,
683 leitse in Davids oude poorte,
686 En bittre myr. de gave ontvouwt
687 's Kints Godtheit, priester dom, vol waerde,
688 En zijne sterflijckheid op d' aerde.
689 Hier leght hy, die 't al heeft gebout.
702 ten smaet
703 Het nedrigh hart voert hy naer boven
704 't hooghgeboude
721 Scherp luisteren naer
722 siddren
732 En naer het afgedwaelde vraegen,
733 Dat schaep op
739 Is van het Het Derde Bedrijf; bij de Personen Heer Peter i.p.v. Broer Peter.
745 Ick trock zoo dra niet aen mijn beste en hooghtijts kleêren,
747 d'aengevochte
748 verneêren
749 Of raeckte... en droomen,
752 Mijn halve ziel, wat 's dit?
754 En heeft den hemel van uw aenschijn dus betogen?
755 Nu zijt gerust,
756 My leght, helaes, my leght een
763 Toenze... smolt,
764 wrong; het
771 Gelijck haer zuivere
777 't hooge huis te
786 help ons nu
787 uw hooft
793 ontslaghen
795 alleruiterst
796 het is
799 De zeestadt staet
804 Myn eigen hart, eer 't heiligh klooster
805 Eer... mishandele
810 Geleiden
812 in. voort, voort eer 't wort
814 dat de... magh belanden.
817 begost

818 kost
821 wechstoof
822 lietme
824 loutere
829 Heer Peter
833 en zijne
837 In 't barnen,
841 Zeeu (drukfout?)
846 Terwijl de
860 , verdubbelt
868 waeiden my niet sedert over
869 waer mijn oogh de baeren,
870 De zee
871 wie ziet
879 aen staet rede in
881 Is al in
883 voort dienaers,
886 vergaderen de treflycksten, de
887 Heer Heemskerck
889 Heer Zwieten.
890 geen leeuwen
898 veel ons mooghlijck zy,
903 Mevrou, betroume vry, 'k
908 zijne
909 poogh onnooslen
918 hun ziet
919 Vergaen, die naulijx
928 Gelokene
933 en jammer
935 Die vroegh
939 de zicht
945 staeck dit
950 tiranny vergaet
955 moeiten is dit
957 aen?
958 dochter, wien het leven beter lust,
966 Ick help u in dien noot met
967 volge u
974 streckte,
975 In 't herte prente, vroegh van
980 vinde
982 , hoe droeghze zich?
990 stramme lijf mijn staetighste
991 , eer krygsliên ons
993 ringk
994 vingerlingk
996 herdersstaf
998 tekens van het
999 bedwangk

1000 Al ruimde
1002 Christensch
1004 Niet onschuldigh... achter deze regel een vraagteken.
1006 ouden
1009 reize in ruste en vrede
1011 mijne eigene
1019 spaere
1021 : gy zijt stockout
1035 Een stem belaste my haer
1044 bidde
1048 berge:
1057 eer
1072 kost
1078 dit hadghe
1081 , dat de staet in
1082 al wat
1086 , en 't
1095 zyde
1096 , het volck
1100 overkomst, waer 't mooghlijck, te
1115 Men zagh de doôn gestroit langs
1116 was van
1122 grond
1125 Amsterlantsche
1129 't schijnen
1130 Quam dapper ons te
1140 En schoon men
1145 hooftkerck
1147 kost
1149 de lantreus is
1153 Als tygers
1165 kinders
1170 aen 't
1173 gesteente, en parlen
1189 moedighste in dien strijt, met
1190 eer 't bijster weêr
1200 . hier had de deught geen
1209 kost
1213 gewelt baert
1214 gedruisch
1215 deuren kanten zich geweldigh tegens
1217 , den springvloet vrijen
1226 te berste
1233 kinders
1238 u al... zie u
1262 Noch is
1286 Waer Aemstel
1293 het wereltsch
1297 Daer 't

1299 al wat
1300 Waer
1308 dan het hooft
1311 Houwt fel met
1327 burgermeesteren
1347 spits en
1357 een nevel
1367 quam in 't klooster vranck en vry.
1369 't ongeval noch
1375 luisterde hoe 't met Godts klooster voort verging.
1385 haer in
1390 veste
1397 uwe
1410 bekreunde
1412 starren, die met vreught
1418 d'andre... toen stegen
1421 Dewijl
1427 Christelijcke
1430 de zege
1436 Naer heur
1437 bebloeden dolck.. d'andere.
1438 elckandere
1446 oevers
1447 Betoomde zich niet eens van
1453 deze eedle
1456 het bastertzaet
1461 stramme zijde
1465 Met gulden hoornen, en wiens rugh de kranssen
1469 halfgelokene
1471 zijne
1482 Als
1484 de buick
1488 niet het
1489 zijn gewijde bruit?
1492 Het bleef
1499 Hy schonze, en
1500 brullende op
1503 Vaert grimmig voort, ... beenders
1505 Gebiet... in 't kloosterdack te steecken.
1510 Scharlaken
Bij de Personen van het volgende toneel Heer Peter i.p.v. Broer Peter; Rey van Edelingen i.p.v. Vlughtelingen.
1522 de dooden
1528 Ik kan
1533 ick heb
1537 onteere,
1541 is bereght,

1542 met krijghsmans eere
1548 op een luid
1550 trecke 't
1556 Door veltheer Egmonds
1558 Ick schey'
1563 , eer noch de
1564 vest geheel
1570 wort misschien noch
1572 zich uit noot te
1579 noch overal
1580 , is Y en waterkant.
1584 heef[t] amirael
1598 Geen dootschrick dreef
1608 Heeft Egmont noit
1619 gruwzaem zijn
1633 zwaert geraekt
1641 menschen schept
1645 Maer in den gront de stadt zoo
1651 eer
Bij de Personen van het volgende toneel Heer Peter i.p.v. Broer Peter; Rey van Edelingen i.p.v. Vlughtelingen.
1656 't oorloghsvolk tot stormen staet gereet:
1657 , eer zy dit huis
1659 geen nootweer biên,
1661 is 't
1664 Peter zal uw trouwe leitsman
1666 een wijck
1667 weder t'zamenbrenge, en gunne
1678 Ick zal
1680 volge
1685 mijnes wou ontfermen
1706 om u
1709 is zelf het hart.
1716 Ick scheide
1717 kan lichtelijck verkeeren.
1728 verdadight
1729 waerschouw
1730 vaendels
1731 des eersten storms
1732 Die 't volck in orden stelt:
1735 : dewijl de noot u prest,
1745 deze
1746 magh gebruicken
1762 op het hart
1763 veroveren verwoet.
1765 Grobber zal
1767 zijn ingewant
1776 heene
1777 De slotbrugh

1780 : hoe klopt mijn hart van
1781 : och, zijt zoo
1785 geene
1787 Gehoorzaem ('k ontbreekt)
1789 ontferm u toch
1791 wat gaet my leider aen!
1792 gy wat
1798 Het kermen
1801 Heer Peter, bid voor ons,... deze
1809 uitgeroide
1826 Het waer
1843 midlerwijl zal geensins onder gaen,
1846 naem zal geenen lof
1849 den burgermeesteren
1854 , den volcke
Na vs. 1864 zijn de volgende verzen ingevoegd:

> Valt u 't verwoesten der godtsdienstigheit te lastigh,
> Volhardt by 't out geloof en Godts altaer standvastigh,
> Op 't spoor der ouderen, u moedigh voorgetreên.
> Zoo draeft men recht naer Godt, door alle starren heen.

1867 d'afgezant
1879 Heer Peter
1880 mijne
1890 verzien
10. Amsterdam 1659 (Unger: Bibliographie, nr. 246). Deze uitgave verschilt niet noemenswaard van de voorafgaande.
11. Amsterdam 1659 (Unger: Bibliographie, nr. 247). Slordige nadruk van de vorige uitgave.
12. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 248). Slordige nadruk van nr. 10, vol drukfouten.
13. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 249). Dezelfde tekst als van nr. 10. *Van Lennep* III, blz. 325. - *Unger* 1637-1639, blz. 17.
VOORSPEL VAN GYSBREGHT VAN AEMSTEL, blz. 523:
Gysbreght van Aemstel, Amsterdam 1638-1655; zie Unger: Bibliogr., nr. 238-244.

18 Aemstel
Gysbreght van Aemstel, Amsterdam 1659; zie Unger: Bibliographie, nr. 245.
In de t i t e l : Burgemeesters en Wethouders van
5 Schouwborgh
8 droef verhaal
9 wiert
11 achter Dat een komma
18 Aemstel
21 Hier zweemt 't bestormt stadhuis naar
29 godeloze
33 Machtelt lijdt
62 Door 't ys naer Indus dwaalt,

Gysbreght van Aemstel 1659-1661, zie Unger: Bibliographie, nr. 246-249, als nr. 245 behalve de wijziging in vs. 5.

Poëzy 1682 II, blz. 383, volgt de oudste uitgave.

Van Lennep III, blz. 332. - *Unger* 1637-1639, blz. 29.

OP DEN NIEUWEN SCHOUWBURGH, blz. 526:

Gysbreght van Aemstel, Amsterdam 1638-1655; zie Unger: Bibliographie, nr. 238-244, stemmen overeen met de oudste uitgaaf.

Gysbreght van Aemstel, Amsterdam 1659-1661, zie Unger: Bibliographie, nr. 245-249.

1 naer
2 En trots ten
13 onze
16 komt
17 berst

Verscheide Gedichten 1644, blz. 197, stemt overeen met de oudste uitgaaf, behalve:

3 naar
17 te venster

Poëzy 1650, blz. 215, volgt Verscheide Gedichten 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 379, volgt de oudste uitgaaf, behalve:

3 naer

Van Lennep III, blz. 335 - *Unger* 1637-1639, blz. 31.

ALS GYSBERT VAN AMSTEL BELET WIERD GESPEELD TE WERDEN, blz, 600:

Poëzy 1660, blz. 480, met dezelfde tekst.

Poëzy 1682 II, blz. 392. - T i t e l: Op N.N. een Akenaer, Die 't speelen van zeeker Treurspel belette.

1 des Amstels
2 Akerverken

Van Lennep X, blz. 351. - *Unger* 1637-1639, blz. 127.

DE KRVISBERGH, blz. 601:

J.V. Vondels Kruisbergh.... Op Musyck gebraght.... door Cornelis Padbrué, te Amsterdam 1640, 4°; Unger: Bibliographie, nr. 726.

76 En

Afgedrukt achter *Peter en Pauwels, Amsterdam* 1641; Unger: Bibliographie, nr. 374. Hier zijn meer leestekens aangebracht.

16 De zon, die, met haer bevende
21 roozegeur
31 en nektar
33 die teelt
45 kostelijcksten
49 wert gezongen,
51 Toenze... speere- en -spijckerbron
53 Toen... luisterscherp,
56 bloet- en -waterrijcke
57 des wyzen Godts!
66 Daer vint het... smert:

67 veugelen,
69 beurte, een' lofzangk
70 teugelen
76 Men zagh' er
77 Bij 't graf, de droeve M.
78 Met balsem, tranen en
79 Godt zoecken, met
80 Dat 's nachts gelijck een Vierbaeck scheen.
Poëzy 1644, blz. 185, volgt de tekst achter Peter en Pauwels behalve:
9 Goddelicke
45 kostelicksten
Poëzy 1650, blz. 295, volgt *Poëzy* 1644, behalve:
45 kostelijcksten
Poëzy 1682 *I*, blz. 455, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep II, blz. 227. - *Unger*, 1639-1640, blz. 291.

GELVCK OP HET HUWELIJCK VANDE HEER MICHIEL POMPE, ENDE JOFFROUW ADRIANA VAN BEVEREN, blz. 606:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 251. - T i t e l: Gelvck aan den Heer Michiel Pompe, en Mevrouw Adriane van Beveren. *Na* is veranderd in *naar, -lijck* in *-lick*.
3 Pompe perst,
4 Met haren
5 gade, en
6 quam zoo bly,
10 ontvonckte,
11 gingk
15 veer... voorgangk
19 Bezegelt 's Vaders hoop
22 En ramp noch voorspoet blussche uw soete vrientschap uit.
Poëzy 1650, blz. 350, met de tekst van 1644. - *Poëzy* 1682 I, blz. 640, eveneens.
Van Lennep III, blz. 303. - *Unger*, 1637-1639, blz. 112.

KLAGHTE OVER CORNELIA VOS, blz. 608:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 309.
8 Toen
14 naar
Poëzy 1650, blz. 468, volgt de tekst van 1644. - *Poëzy* 1682 II, blz. 60, eveneens.
Van Lennep III, blz. 177. - *Unger* 1637-1639, blz. 118.

TER EEUWIGHE GEDACHTENISSE VAN RAATSHEER NIKOLAAS VAN KAMPEN, blz. 611:

Poëzy 1650, blz. 186; de tekst stemt overeen met die van *Verscheide Gedichten* 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 380, eveneens.

Van Lennep III, blz. 313. - *Unger* 1637-1639, blz. 121.

BRVILOFTLIED, VOOR GVGLIELMO BARTELOTTI VAN DEN HEVVEL, EN IAKOBA VAN ERP, blz. 612:

Poëzy 1650, blz. 377, volgt de tekst van *Verscheide Gedichten*, 1644.

Poëzy 1682 I, blz. 713, eveneens.

Van Lennep II, blz. 654. - *Unger* 1637-1639, blz. 121.

OP DEN HEER IAKOB DE GRAEF, blz. 613:

In *Olyfkrans der Vrede* Amsterdam 1649, haalt G. Brandt de eerste vier versregels aan in de Voorrede.

1 tytel

Geeraardt Brandt, Gedichten, Rotterdam 1649, Voorwerk [XV], als boven.

Poëzy 1650, blz. 478, volgt de tekst van *Verscheide Gedichten* 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 74.

1 titel

Van Lennep III, blz. 467. - *Unger* 1637-1639, blz. 136.

OP KORNELIS GYSBERTZ PLEMP, blz. 614:

Poëzy 1650, blz. 471. - In de titel: Gysberts.

2 jongheit

3 weesme by

7 heure

Poëzy 1682 II, blz. 77, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz. 471. - *Unger* 1637-1639, blz. 137.

OP DE SCHRIJFKUNST VAN HENRICK MEURS, blz. 614:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 137.

1 ziet ghy

3 pappier

Poëzy 1650, blz. 191, volgt *Verscheide Gedichten* 1644.

Van Lennep III, blz. 160. - *Unger* 1637-1639, blz. 142.

UITVAERT VAN IAKOB BAECK, blz. 615:

Poëzy 1650, blz. 471.

16 dagelijcx

17 vierige (drukfout?)

27 zelf, om 't rijck genot

29 d'Onsterflijckheit

Poëzy 1682 II, blz. 34, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz. 313. - *Unger* 1637-1639, blz. 143.

BLYDE INKOMST DER ALLERDOORLUCHTIGHSTE KONINGINNE, MARIA DE MEDICIS, blz. 619:

De opschriften die in de inhoudsopgaaf tusschen haakjes staan, ontbreken in de oudste tekst en zijn aan *Verscheide Gedichten* 1644 ontleend.

1. OP DE KONINGINNE EN DE STADT, blz. 621:

Poesy 1644, blz. 137.

37 billick

Poëzy 1650, blz. 127, stemt met *Poesy* 1644 overeen.

Poëzy 1682 I, blz. 162, eveneens.

Van Lennep III, blz. 447. - *Unger* 1637-1639, blz. 123.

2. OP DE VERTOONING DES HUWELIJCX VAN HENRICK DE IV, EN MARIA DE MEDICIS, blz. 624:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 138. - *Poëzy* 1650, blz. 128. - *Poëzy* 1682 I, blz. 163. Alle volgen de eerste uitgave.

Van Lennep III, blz. 445. - *Unger* 1637-1639, blz. 124.

3. OP DE VERTOONINGE VAN BERECYNTHIA. LAETA DEÛM PARTV, BLIJDE MOEDER VAN DE GODEN, blz. 625:
Verscheide Gedichten 1644, blz 138.
Poëzy 1650, blz. 128.
155 Zoo kom,
168 komt
Poëzy 1682 I, blz. 163, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 446. - *Unger* 1637-1639, blz. 125.
4. OP HET OOSTINDISCH HUIS blz. 628:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 139, volgt de eerste uitgave.
Poëzy 1650, blz. 129.
182 naer Oosten 192 Voor Indiaensch 196 Arabie
Poëzy 1682 I, blz. 164, *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 448. - *Unger* 1637-1639, blz. 126.
5. OP HET GERECHT DER OOST-INDISCHE KOOPMANSCHAPPEN, VOOR 'S KONINGS MOEDER AENGERECHT, blz. 630:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 140.
248 pijpkaneel
Poëzy 1650, blz. 130, volgt *Verscheide Gedichten* 1644.
Poëzy 1682 I, blz. 165, eveneens.
Van Lennep III, blz. 449. - *Unger* 1637-1639, blz. 128.
6. OP AMSTERDAM, blz. 631:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 140, volgt de eerste uitgave.
Poëzy 1650, blz. 130, eveneens.
Poëzy 1682 I, blz. 166, ook.
Van Lennep III, blz. 451. - *Unger* 1637-1639, blz. 131.
7. OP DEN SLANGEN-STAF VAN MERCURIUS, WAARMEDE, blz. 631:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 140, volgt de eerste uitgave.
Poëzy 1650, blz. 130.
292 naer
Poëzy 1682 I, blz. 166, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 451. - *Unger* 1637-1639, blz. 130.
8. EEN SCHOONE MAEGD, UITBEELDENDE AMSTERDAM, VERWELLEKOOMDE DE KONINGIN, MET DESE VAARSEN, blz. 631:
Planodruk 1638, zie Unger: Bibliographie, nr. 303.
Poëzy 1650, blz. 131.
298 komt
Poëzy 1681 I, blz. 166, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 450. - *Unger* 1637-1639, blz. 129.
9. OP NEPTUN, MERKUUR, EN D'AMSTERDAMSCHE MAEGHD, blz. 632:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 141, volgt de eerste uitgave.
Poëzy 1650, blz. 131.
318 Spanjes
Poëzy 1682 I, blz. 166, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 452. - *Unger* 1637-1639, blz. 129.
10. OP HET HUWELIJCK VAN FRANÇOIS VAN MEDICIS EN IOANNA VAN OOSTENRYCK, blz. 633:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 142. Titel: Op de Vertooninge van het huwelijck enz.

344 koningrijcken

Poëzy 1650, blz. 132, volgt *Verscheide Gedichten* 144 (beh. in 344).

Poëzy 1682 I, blz. 168, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz. 452. - *Unger* 1637-1639, blz. 131.

11. OP DE SCHENCKAGIE DER KEIZERLIJCKE WAPENKROON, blz. 633:

Verscheide Gedichten 1644, blz. 142. - Titel: Op de Vertooning van de Schenckagie enz.

Poëzy 1650, blz. 132. - In de titel: Wapenkroone.

352 Vlaendre

Poëzy 1682 I, blz. 168, volgt *Poëzy* 1650.

Van Lennep III, blz. 453. - *Unger* 1637-1639, blz. 132.

12. OP DE VERTOONINGEN VAN DEN RIJCXKLOOT VAN VRANCKRIJCK, blz. 634:
Verscheide Gedichten, 1644, blz. 143,
396 gesplitste
Poëzy 1650, blz. 133, als *Verscheide Gedichten* 1644, en bovendien:
374 de naef
375 naer
384 Triton
Poëzy 1682 I, blz. 168, volgt *Poëzy* 1650 (behalve in 384).
Van Lennep III, blz. 454. - *Unger* 1637-1639, blz. 133.
13. EEN OOSTINDISCH SCHIP, DAT DE KONINGINNE NA HAREN NAEM NOEMDE, MACH NU SEGGEN, blz. 635:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 143, volgt de eerste uitgave.
Poëzy 1650, blz. 134. - In de titel: naer.
Poëzy 1682 I, blz. 170, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 455. - *Unger* 1637-1639, blz. 134.
14. OP DE AFBEELDINGE VAN DE KONINGINNE, blz. 636:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 144. - Titel: Op de afbeeldinge van de Koninginne, door den uytmuntenden Schilder Hondhorst in 's Gravenhage gedaan, en van hare Majest. aan de E. Heeren Burgemeesteren van Amsterdam vereert.
Poëzy 1650, blz. 134. - In de titel: door Honthorst gedaen,.... de Burgemeesters.
Poëzy 1682 I, blz. 170, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep III, blz. 457. - *Unger* 1637-1639, blz. 135.
15. OP DE GEBOORTE DES DOLFIJNS, blz. 637:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 144, volgt de oude uitgave.
Poëzy 1650, blz. 135, eveneens.
Poëzy 1682 I, blz. 170, eveneens.
Van Lennep III, blz. 466. - *Unger* 1637-1639, blz. 144.
OP HET CORPORAALSCHAP DES HEEREN VAN SWIETEN, blz. 638:
Poëzy 1650, blz. 510, volgt *Verscheide Gedichten* 1644.
Poëzy 1682 II, blz. 77, eveneens.
Van Lennep III, blz. 457. - *Unger* 1637-1639, blz. 138.
ELEKTRA, blz. 639:
1. Amsterdam 1639 (Unger: Bibliographie, nr. 306). Stemt geheel met oudste uitgaaf overeen.
2. Amsterdam 1658 (Unger: Bibliographie, nr. 308, en niet 307). Unger acht deze uitgaaf jonger dan nr. 307, eveneens in 1658 verschenen. Maar wat de tekst betreft, staat zij veel dichter bij de oudste uitgaaf en nr. 1, waarvan zij slechts op 20 plaatsen afwijkt. Waar nr. 307 ruim 100 tekstafwijkingen en bovendien ingrijpende spelling- en taalveranderingen heeft, is het niet te denken, dat deze bijna alle bij een volgende uitgaaf weer zouden geschrapt zijn. Indien nr. 308 ‘naar het uiterlijk papier, druk, letterversiering enz. te oordeelen’, gelijk U. meent, later verschenen is dan nr. 307, dan dunkt het mij waarschijnlik dat nr. 308 een een nadruk is van een oudere, ons onbekende, uitgaaf.
OPDRACHT:
In het opschrift: Joffrouw r. 14 Vossius; een wacker
ELEKTRA:

368 Het staet... by de
380 komt
441 uit haer benaeude vreeze?
469 is gevaeren:
640 deerlijck
654 ontijdigh is:
665 my
696 hof is
703 het is,
727 is afgemaelt.
767 erger
946 arremzinnigh hooft
1087 aan het eind een vraagteken.
1354 Noch door geen hartzeer
1394 dwazen

3. Amsterdam 1658 (Unger: Bibliographie, nr. 307). De slot-n is hier weggelaten in *heene* (behalve als rijmwoord), in uitdrukkingen als *ten nauwsten, ten hoogsten,* in plaatsnamen als *Athenen*, in *-ken; malkanderen* is veranderd in *elkanderen, oorloogh* in *oorlogh, koom*(*t*) in *kom*(*t*), *veer* in *verr'* (behalve in 1120), *nadien, nademael* in *naerdien* enz., *ontrent* in *omtrent, ellende* in *elende, goddeloos* in *godeloos, naulix* in *naulijx, dickwils* in *dickwijl, heb* in

de 3de ps. door *heeft, hen* in de 3de nv. door *hun* (in de 4de nv. gebeurt dit soms, geregeld na *van* en *met*). Alle wijzigingen, bij de vorige uitgaaf vermeld, worden hier aangetroffen, en bovendien:
OPDRACHT:
3 eenen
17 vrees
18 om het
22 rechtvaerdelijck
29 Elck lidt dezer koningklijcke maeght heeft zijne evenredenheit, en is onberispelijck,

31 welsprekenheit kunstigh in het Griex
35 het hooft
37 geene
68 zanggoddinnen
Onder de Opdracht ontbreken plaats en datum.
In het opschrift: Aulus Gellius enz.: zijne
In het opschrift: Justus Lipsius enz.: onzer eeuwe
5 rouwe
ELEKTRA:
27 opgesteeckene
42 iemant
50 Gekroont is,
53 Die kopre (drukfout? niet in de vgl. uitgaaf,)
58 leve
67 gelucke; .... mijne
78 haer
85 geperst
92 euvelen
94 sneuvelen
105 zon verrijze
133 sta
154 dwaes.... zijne
192 die gy
216 De Minne
257 d'andre
281 neem
282 De noot perst dit van
337 en is
343 is bewust
346 Hy zeght
362 geene
368 Het staet.... by de
369 waer van gy
392 achter spijs een dubbele punt.
441 uit haer benaeude
446 zelve ons'
471 oirspronck

518 weêrzyde
576 kinders van deze oudren,
578 kinders, dan zijn eigen broeders
624 geene
640 deerlijck
644 voor hoofdigh, en quaetaerdigh
647 zwilt
654 ontijdigh is:
665 my
675 veel kouts
683 stootme
685 mijne
688 kinders, die ick niet uit
689 uwe
697 palais
703 het is
709 uwe
743 had paerden, ros van
747 mede, en
767 erger
775 Geene
778 anders hooft
782 zijne as
788 gesleipt
792 leght' er
828 kinderen
829 verhinderen,
832 dat lastren
837 vergaren
880 Ick voel
896 mijne
903 mijnen druk
906 ô dwaes
910 dwaezen kout
914 Uw hoop met deze koortse
917 zeer op
946 uw arremzinnigh
964 is *g*eslaegen
977 s*l*echts
991 mijne erven
1027 hun
1065 de geen
1073 snoders dan
1100 heene en
1104 leve,
1125 elkanderen
1126 alle anderen
1145 mijne oogen
1191 't Waer dwaes

1192 uwe
1203 Het hooft
1222 achter hooft ee*n* komma.
1232 is
1264 behalve
1274 uwe asch
1287 is,
1298, 1300 dien ge
1337 smilten
1354 Noch door geen
1363 De blyde vyanden
1365 niet eens mercke
1377 het minste niet
1394 Ghy dwazen,
1410 mede is
1453 wees
1474 de wraeck van dezen doode,
1511 ovrigh is.
1514 inluistre
1530 beide uwe
1533 zwijge
BREEDER INHOUD:
1 om het
5 in het.... hart
11 hart
12 koningk
16 ganck
17 zijne
20 dagelijx
40 *is*, en
42 leght
44 baldaediger
45 geduurigh
47 leght.... haere
4. Amsterdam 1661. (Unger: Bibliographie, nr. 309). Deze uitgaaf is volkomen gelijk aan nr. 3 (Unger: Bibliographie, nr. 307).
MAEGHDEN, blz. 708:
1. Amsterdam 1639. (Unger: Bibliographie, nr. 312).
169 luister
321 noch (blijkbaar een drukfout, die zich in alle vlg. uitg. handhaafde).
1770 naer geen glori
2. Amsterdam 1639. (Unger: Bibliographie, nr. 313). Stemt volkomen overeen met nr. 1, uitgezonderd de tekstwijziging in vs. 1770.
3. Amsterdam 1643. (Unger: Bibliographie, nr. 314). De tekst is dezelfde als van nr. 1.
4. Amsterdam 1644. (Unger: Bibliographie, nr. 315). Typografies dezelfde uitgaaf als nr. 3,
5. Amsterdam 1643. (Unger: Bibliographie, nr. 316). De tekst is dezelfde als van nr. 1.

6. Amsterdam 1661. (Unger: Bibliographie, nr. 317). De tekst is dezelfde als van nr. 1, behalve:
560 met Godt

Van Lennep III, blz. 547. - *Unger* 1637-1639, blz. 247.

ROZEMONT, blz. 781:
In sommige exemplaren van Gebroeders, Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie, nr. 324). Achter de tekst, met doorlopende signatuur. Hiervan heb ik geen inzage kunnen nemen.
Poëzy 1682 II, blz. 465.
7 Langebacrden
DE FEEST VAN HILLEBRAND BENTES EN KATHARINE BAECK, blz. 784:
Poëzy 1650, blz. 367.
8 Goddinnen
23 zoo wit
35 den liefsten
39 naeulijx
81 aengenamen lust
90 hun
108 loutre
Poëzy 1682 I, blz. 658. - In de titel: Heer.... Joffrouw; volgt verder de tekst van 1650 behalve:
8 Godinnen
Van Lennep III, blz. 315. - *Unger* 1639-1640, blz. 109.
RIDDERLYCK BANCKET, VOOR ADAM VAN LOCHORST, EN CORNELIA PAAVW, blz. 788:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 262. - In de titel is de toevoeging achter Cornelia Paavw vervallen. Hier is *-lijck* vervangen door *-lick*, behalve in vs. 47 *lieflijck*.
10 waar na
Poëzy 1650, blz. 361. - De titel als in *Verscheide Gedichten* 1644.
5 herfst
15 heene
66 een knie
70 tortsen
112 aan het eind een komma.
114 aan het eind een komma.
116 aan het eind een kommapunt.
117 hebbe
128 den maneschijn
Poëzy 1682 I, blz. 652, volgt *Poëzy* 1650.
Van Lennep IV, blz. 32. - *Unger* 1639-1640, blz. 113.
LIERDICHT, blz. 794:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 266. - Titel: Hymen.
172 de zon
Poëzy 1650, blz. 366, stemt overeen met *Verscheide Gedichten* 1644.
Poëzy 1682 I, blz. 657, eveneens.
Van Lennep IV, blz. 37. - *Unger* 1639-1640, blz. 120.
ANTWOORDT VOOR HENRIK MEURS AAN ABRAHAM OYENS. blz. 795:
Poëzy 1650, blz. 315. - In de titel en vs. 1: Ojens.
1 kunst
3 Zang[g]odin

4 Fenix van den Velde
Hunne brave
Poëzy 1660, blz. 79. - In de titel en vs. 1: Ojens.
3 Zang-godin
Poëzy 1682 II, blz. 580, volgt *Poëzy* 1650, zelfs in de drukfout van vs. 3: Zangodin.
Van Lennep III, blz. 161. - *Unger* 1639-1640, blz. 120.
OP HENRICK MEURS, blz. 796:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 136.
Met de titel: Op de Schrijfkunst van Henrick Mevrs.
1 hart
3 Door... door
Poëzy 1650, blz. 191, stemt overeen met *Verscheide Gedichten* 1644.
Poëzy 1682 II, blz. 580, evenzo.
Van Lennep III, blz. 159. - *Unger* 1639-1640, blz. 122.
OP JUDITH KOTERMANS, blz. 796:
Poëzy 1682 II, blz. 580. - Titel: Op Judith Kokermans Huisvrou van Henrik Meurs.
1 Kokermans
Van Lennep III, blz. 160. - *Unger* 1639-1640. blz. 123.
GEBROEDERS, blz. 797:
1. Amsterdam 1641 (Unger: Bibliographie, nr. 322). Geregelt is *koomt* vervangen door *komt, koning* door *koningk* (behalve in vs. 733), *aenvang* door *aenvangk*, enz.

OPDRACHT:
O p s c h r i f t : Den zeer eerwaerdigen en voortreflijcken Heere, Geeraert Vossius, Canonick der Aertsbisschoppelijcke *K*ercke te Kantelbergh.
2 met een
9 zoo klaer
29 de komma achter zoon ontbreekt.
44 klaerlick
51 andere
166 ontbreekt:, daer ze natuur weigert,
181 schoots, doch altijt binnen de palen der waerschijnelijckheid, magh
191 Heer Canonick
205 en gedachten op
214 de wijsheit
218 allerverplichtste
INHOUD:
22 zoodra... regende staat tussen haakjes
23 *te*.... gebroght staat tussen haakjes
24 zoude laeten
25 met de
26 te doen begraeven.
HET EERSTE BEDRYF:
25 een uitkomst
64 achter deze regel een punt.
65 Godt spreie
68 laet ghy
167 steurt ghy
198 als ick weet.
275 dat wy
278 eischt gy
324 altaren
338 erbarmelick
381 eischt gy
382 Het is,
412 dat wy
417 eisch zoo lang eens na,
418 Als ick met Atjabar en Ioab my bera.
419 Zy komen hier van pas. weest
487 Het waer
537 En weigerde
540 ghy met gekrompe
542 zoo stil
550 hyght ghy
602 zegh
629 t'afgrijslick
649 slechts
698 Men duidt dit naer
719 na alleen een dubbele punt

728 achter Merob een komma.
733 achter vroegh een dubbele punt.
845-46 de haakjes omvatten de beide regels geheel.
858 wy
869 zette op
893 strafs
908 overschot, die opent
919 ghy
954 in hun
957 geen komma na Saul.
1007 geeft my
1050 aan het eind een vraagteken.
1146 eischt ghy?
1208, 1214 barmhertigheit
1218 slechts
1240 Betoont
1268 hun
1311 steeckt ghy
1319 eigen
1349 slechts
1445 zelfs
1507 hebt ghy
1513 Het bleef
1611 braeve heldt?
1637 Altaeren.... altaeren,
1661 heeft my
1734 hebt my
1754 trot*s*. zy riecken
2. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie, nr. 323). Deze uitgaaf heeft dezelfde tekstwijzigingen als nr. 1, behalve in vs. 278, 338, 550, 629, 919, 1146, 1311, 1507, 1734, en bovendien:
OPDRACHT: De Latijnse citaten in r. 5, 39-40, 78 en 111 ontbreken.
9 zoo klaer
41 't Zy wat
44 klaer
45 den uitersten
46 Gode
47 ten laste
54 Behalve
58 Herfstmaent
70 des allergetrouwste
83 nochte
154 genegentheit
194 oneyndelijck
202 pappieren
INHOUDT:
5 lantplaege is,
16 ouder
19 de komma's voor en achter om ontbreken.

HET EERSTE BEDRYF:

217 zidderen
219 nauwelijx
245 sidderende
247 't borst gesteente
304 in afgeslete zacken:
306 En oude kleederen, om
325 nauwelijx
342 kinders
422 Een heete
510 eemer
511 eer
527 het werde
522 heene
540 duicktghe met gekrompe
556 eemer
565 naulijx
595 achter stock en hant een uitroepteken.
497 valtme
624 erfpalais
660 zoecktghe
664 dat ghy
665 diege
666 datghe
718, 719 Behalve
742 aan het eind een vraagteken.
777 slechts
781 Derhalve
791 manlijck is
805 , zich met geen' schat laet sussen,
838 't geenme
884 is afgedaen
885 achter zaeck een dubbele punt.
916 na plagh een dubbele punt.
926 heene
961 Barsillai smeeckt voor ons: Barsillai
1005 is te
1007 geeft ons
1014 malkander
1035 bedroeftme
1061 , het werde
1063 heene
1080 daeghlyx
1101 aan het eind een uitroepteken.
1113 palais
1178 slechts
1215 Indienghe
1224 nauwelijx
1249 zooghe

1258 achter gebedt een dubbele punt.
1282 kermen
1310 slechts
1328 zooghe
1348 gevaeght is
1410 aan het eind een vraagteken
1574 aan het eind een uitroepteken.
1717 is ghescheien.
1790 staetsi
3. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie, nr. 324). Stemt met nr. 2 overeen, behalve in vs. 422 en 666, en heeft enkele drukfouten.
4. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie, nr. 325). Stemt overeen met nr. 2, maar heeft bovendien de tekstwijzigingen:
OPDRACHT:
56 een storm
91 gesloten
HET DERDE BEDRYF:
1091 dertle
1154 jongsten
1165 tot oorbaer
1332 dollen

5. Amsterdam 1650 (Unger: Bibliographie, nr. 326). Stemt overeen met nr. 4, behalve in r. 56 en 91, vs. 1154 en 1165; is dus mogelik daaraan voorafgegaan.
6. Amsterdam 1661 (Unger: Bibliographie, nr. 327). Tekst stemt volkomen overeen met die van nr. 2 (behalve *Opdracht* r. 202: papieren).
DAVIDS LYCKKLAGHT OVER SAUL EN ZIJN ZOONEN, blz. 877:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 297. Wijziging van -*lyck* in -*lick,* beh. in vs. 35.

4 heb
Poëzy 1650, blz. 451.
1 die
33 purpere
39 onversaeghtste
Poëzy 1682 II, blz. 3, volgt *Poëzy* 1650, behalve:
36 onvergeetelijke

Lijst der illustraties

	BLZ.
PORTRET VAN HUGO DE GROOT. Kopergravure van W. Delff naar M. Miereveld	IV
ANONIEME ZEGEPRENT OP DE VEROVERING VAN 'S HERTOGENBOSCH DOOR FREDERIK HENDRIK IN 1629	262
NASSAUSCHE HELDENHEMEL. Fragment op ware grootte uit de Zegeprent op 's Hertogenbosch	263
TITELPRENT van den ‘ZEGESANG TER EERE VAN FREDERICK HENRICK’	266
ALLEGORIESE KAART UIT ‘Z. HEYNSII WEG-WYSER TER SALICHEYT’	288
FACSIMILÉ DER OORSPRONKELIKE PLANO VAN ‘D'AMSTERDAMSCHE ACADEMI’	297
AFBEELDING VAN ‘DEN CHRISTEN TEMPEL T'AMSTELREDAM’	321
DE PENNINGEN TE LEIDEN GEMUNT, TITELHOOFD DER PLANO ‘HAEC LIBERTATIS ERGO’	329
STEDEKROON VAN FREDERICK HENRICK	384
BEGRAEFENIS VAN DEN HOND VAN SCHOUT BOND	409
DR. SAMUEL COSTER'S ‘EERSTE DUYTSCHE ACADEMIE’. Kopergravure van C. Philips	543
HETTOONEEL VAN DEN AMSTERDAMSCHEN SCHOUWBURG. Prent van Salomon Savry	544-45
HET ATHEN AEUM ILLUSTRE OF DE	546

DOORLUCHTIGE SCHOOL
Anonieme prent

MUZIEK VAN DE REY VAN KLAERISSEN UIT HET AMSTELDAMS MINNEBEECKJE (blz. 170/71) 566

PORTRET VAN MAGDALENA VAN ERP, naar Cornelis van der Voort 603

PORTRET VAN JOOST BAECK, naar Cornelis van der Voort 605

GERARDUS JOHANNES VOSSIUS. Kopergravure van A. Bloteling 609

KASPER VAN BAERLE. Kopergravure van Theod. Matham 617

MARIA DE MEDICIS. Kopergravure van S. Savry 620

GROEP DER AMSTERDAMSCHE BURGEMEESTERS, gastheren van Maria de Medicis. Prent van Suijderhoeff naar Th. Keyser 622

TRIOMFPOORT OP DE VARKENSSLUIS, MET EEN VOORSTELLING VAN MARIA DE MEDICIS. Kopergravure van S. Savry 626

WATERFEESTEN OP DE AMSTEL TER ERE VAN MARIA DE MEDICIS. Kopergravure van S. Savry 627

EINDE VAN HET DERDE DEEL

De partituur van Padbrué's Kruisbergh-*compositie*

In het bezit van den even hulpvaardigen als kunstzinnigen bibliophiel, den Heer Ant. W.M. Mensing, *vonden we een volledig en gaaf stel Stemmen van Cornelis Padbrué's muziek op Vondels* Kruisbergh.

Het was voor ons en waarschijnlijk voor menig woord- en toonkunstlief hebber een verrassende ontdekking, waar zelfs ons Vondelmuseum niets anders bezit dan 't armelijk defecte exemplaar, in Unger's Bibliographie beschreven onder nr. 726.

Wij mochten Dr. A. Smijers, *den bekenden hoofdleeraar aan het Amsterdamsche Conservatorium, bereid vinden de Stemmen in partituur te brengen en deze partituur, musicologisch toegelicht, gereed te maken voor de uitgave.*

Het kostelijke werkje zal ongeveer drie vel beslaan van het formaat dezer Vondel-uitgave.

Vóór de verschijning ontvangen alle Ingeteekenden op onzen 'Vondel' nader bericht van de administratie, met aanbieding van bijzondere korting op den algemeenen verkoopprijs.
Amsterdam, 31 XII 1929. Redactie der Wereldbibliotheek.